

**ОСНОВНА ШКОЛА
“ФРАНЦЕ ПРЕШЕРН”
БЕОГРАД**

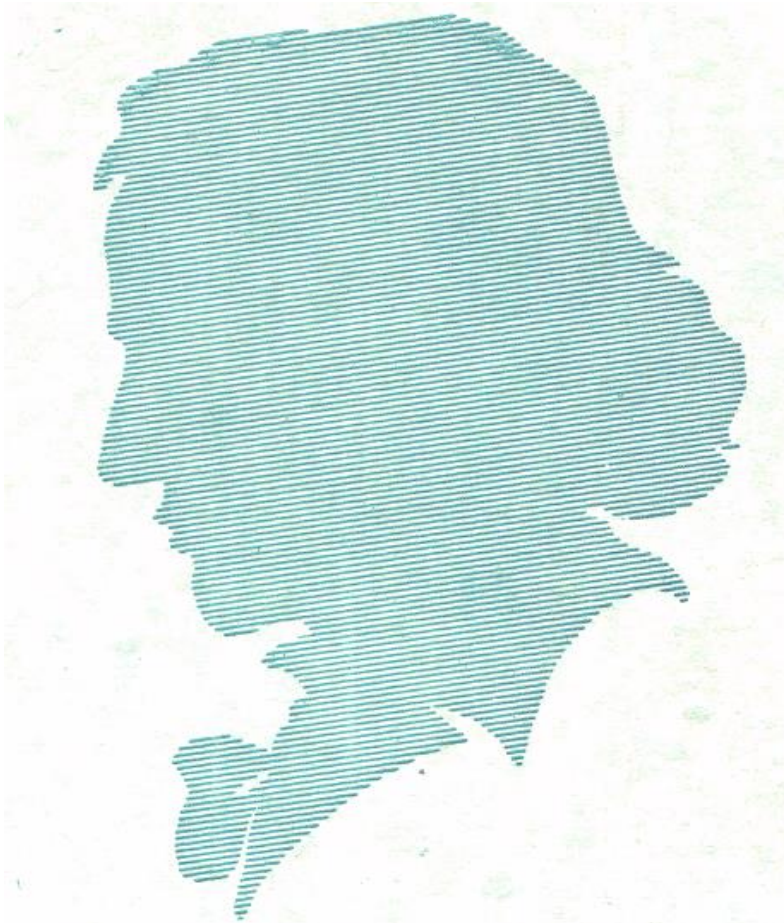
**ШКОЛСКИ ПРОГРАМ
ОШ “ФРАНЦЕ ПРЕШЕРН” БЕОГРАД
ЗА**

школску 2018/2019. годину

школску 2019/2020. годину

школску 2020/2021. годину

школску 2021/2022. годину

САДРЖАЈ

1. СВРХА И ЦИЉЕВИ ШКОЛСКОГ ПРОГРАМА	5
2. НАСТАВНИ ПЛАН ОСНОВНОГ ОБРАЗОВАЊА И ВАСПИТАЊА	8
2.1. НАСТАВНИ ПЛАН ЗА ПРВИ ЦИКЛУС	8
2.2. НАСТАВНИ ПЛАН ЗА ДРУГИ ЦИКЛУС	9
3. ПРОГРАМИ ОБАВЕЗНИХ И ИЗБОРНИХ ПРЕДМЕТА, НАЧИНИ И ПОСТУПЦИ ЗА ЊИХОВО ОСТВАРИВАЊЕ	12
ПРОГРАМИ ПРВОГ ЦИКЛУСА	12
ОБАВЕЗНИ ПРЕДМЕТИ	12
3.1. ПРВИ РАЗРЕД	12
ДРУГИ, ТРЕЋИ И ЧЕТВРТИ РАЗРЕД	80
3.2. СРПСКИ ЈЕЗИК	80
3.3. СТРАНИ ЈЕЗИК – ЕНГЛЕСКИ ЈЕЗИК	109
3.4. МАТЕМАТИКА	121
3.5. СВЕТО ОКО НАС	134
3.6. ПРИРОДА И ДРУШТВО	140
3.7. ЛИКОВНА КУЛТУРА	156
3.8. МУЗИЧКА КУЛТУРА	174
3.9. ФИЗИЧКО ВАСПИТАЊЕ	199
3.10. ОБАВЕЗНИ ИЗБОРНИ НАСТАВНИ ПРЕДМЕТИ	218
3.11. НАРОДНА ТРАДИЦИЈА	240
3.12. РУКЕ У ТЕСТУ – ОТКРИВАЊЕ СВЕТА	246
3.13. ЧУВАРИ ПРИРОДЕ	250
3.14. ОД ИГРАЧКЕ ДО РАЧУНАРА	254
3.15. ХОР И ОРКЕСТАР	259
ПРОГРАМИ ДРУГОГ ЦИКЛУСА	261
ОБАВЕЗНИ ПРЕДМЕТИ	261
3.16. СРПСКИ ЈЕЗИК	261
3.17. СТРАНИ ЈЕЗИК – ЕНГЛЕСКИ ЈЕЗИК	305
3.18. ДРУГИ СТРАНИ ЈЕЗИК – РУСКИ ЈЕЗИК	342
3.19. ЛИКОВНА КУЛТУРА	386

3.20.	МУЗИЧКА КУЛТУРА.....	416
3.21.	ИСТОРИЈА	450
3.22.	ГЕОГРАФИЈА	473
3.23.	ФИЗИКА	494
3.24.	МАТЕМАТИКА	515
3.25.	БИОЛОГИЈА.....	540
3.26.	ХЕМИЈА.....	562
3.27.	ТЕХНИКА И ТЕХНОЛОГИЈА за пети и шести разред и ТЕХНИЧКО И ИНФОРМАТИЧКО ОБРАЗОВАЊЕ за седми и осми разред	589
3.28.	ИНФОРМАТИКА И РАЧУНАРСТВО	612
3.29.	ФИЗИЧКО И ЗДРАВСТВЕНО ВАСПИТАЊЕ за пети и шести разред	631
4.	ИЗБОРНИ ПРОГРАМИ И СЛОБОДНЕ НАСТАВНЕ АКТИВНОСТИ	674
4.1.	ВЕРСКА НАСТАВА	674
4.2.	ГРАЂАНСКО ВАСПИТАЊЕ	688
4.3.	ФИЗИЧКО ВАСПИТАЊЕ – ИЗБОРНИ СПОРТ	704
4.4.	ЧУВАРИ ПРИРОДЕ	709
4.5.	СВАКОДНЕВНИ ЖИВОТ У ПРОШЛОСТИ	711
4.6.	ЦРТАЊЕ, СЛИКАЊЕ И ВАЈАЊЕ	734
4.7.	ХОР И ОРКЕСТАР.....	748
4.8.	ИНФОРМАТИКА И РАЧУНАРСТВО	759
4.9.	ДОМАЋИНСТВО	766
4.10.	ХОР И ОРКЕСТАР.....	775
5.	ПРОГРАМ ДОПУНСКЕ И ДОДАТНЕ НАСТАВЕ.....	776
5.1.	ДОПУНСКА НАСТАВА	776
5.2.	ДОДАТНА НАСТАВА	776
6.	ПРОГРАМ КУЛТУРНИХ АКТИВНОСТИ ШКОЛЕ	779
7.	ПРОГРАМ ШКОЛСКОГ СПОРТА И СПОРТСКИХ АКТИВНОСТИ	781
8.	VII. ПРОГРАМ ЗАШТИТЕ ОД НАСИЉА, ЗЛОСТАВЉАЊА И ЗАНЕМАРИВАЊА И ПРОГРАМИ ПРЕВЕНЦИЈЕ ДРУГИХ ОБЛИКА РИЗИЧНОГ ПОНАШАЊА	783
8.1.	ПРОГРАМ ЗАШТИТЕ ОД НАСИЉА, ЗЛОСТАВАЉАЊА И ЗАНЕМАРИВАЊА 783	
8.2.	ПРОГРАМ ПРЕВЕНЦИЈЕ ДРУГИХ ОБЛИКА РИЗИЧНОГ ПОНАШАЊА	789
9.	ПРОГРАМ СЛОБОДНИХ АКТИВНОСТИ УЧЕНИКА	791
10.	ПРОГРАМ ПРОФЕСИОНАЛНЕ ОРИЈЕНТАЦИЈЕ.....	794

11. ПРОГРАМ ЗДРАВСТВЕНЕ ЗАШТИТЕ (ЗДРАВСТВЕНО ВАСПИТАЊЕ).....	799
11.1. ПРВИ ЦИКЛУС.....	799
11.2. ДРУГИ ЦИКЛУС	809
12. ПРОГРАМ СОЦИЈАЛНЕ ЗАШТИТЕ.....	815
13. ПРОГРАМ ЗАШТИТЕ ЖИВОТНЕ СРЕДИНЕ	817
14. ПРОГРАМ САРАДЊЕ СА ЛОКАЛНОМ САМОУПРАВОМ	825
15. ПРОГРАМ САРАДЊЕ СА ПОРОДИЦОМ.....	827
16. ПРОГРАМ И ИЗЛЕТА, ЕКСКУРЗИЈА И НАСТАВЕ У ПРИРОДИ	828
17. ПРОГРАМ РАДА ШКОЛСКЕ БИБЛИОТЕКЕ И ШКОЛСКОГ БИБЛИОТЕКАРА	834
18. НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ДРУГИХ ОБЛАСТИ РАЗВОЈНОГ ПЛАНА ШКОЛЕ...	839
19. ПРОДУЖЕНИ БОРАВАК У ШКОЛИ.....	841
20. ПРОГРАМ БЕЗБЕДНОСТИ И ЗДРАВЉА НА РАДУ	844
21. ПРАЋЕЊЕ ОСТВАРИВАЊА ШКОЛСКОГ ПРОГРАМА.....	845
22. ПРИЛОЗИ УЗ ШКОЛСКИ ПРОГРАМ.....	846

1. СВРХА И ЦИЉЕВИ ШКОЛСКОГ ПРОГРАМА

Школски програм Основне школе "Франце Прешерн" са роком трајања до 31. 08. 2022. године усвојио је Школски одбор на седници одржаној 29.06.2018. године.

Школски програм је документ на основу којег се остварује развојни план и укупан образовно-васпитни рад у школи.

Школски програм обезбеђује остваривање принципа, циљева, стандарда постигнућа и исхода према потребама ученика и родитеља (старатеља) и локалне заједнице.

Школски програм представља основу на којој сваки наставник и стручни сарадник планира и реализује свој рад.

Школски програм омогућава оријентацију ученика и родитеља, односно старатеља у избору школе, праћење квалитета образовно-васпитног процеса и његових резултата, као и процену индивидуалног рада и напредовања сваког ученика.

Школски програм сачињен јена основу наставног плана и програма у складу са Законом.

Поједини делови школског програма иновирају се у току његовог остваривања.

Школа објављује школски програм у складу са Законом и општим актом школе.

Школски програм остварује се на српском језику.

Школски програм утемељен је на начелима:

- 1) усмерености на процесе и исходе учења;
- 2) заснованости на стандардима, уз систематско праћење и процењивање квалитета програма;
- 3) уважавања узрасних карактеристика у процесу стицања знања и вештина, формирања ставова и усвајања вредности код ученика;
- 4) хоризонталне и вертикалне повезаности у оквиру предмета и између различитих наставних предмета;
- 5) поштовања индивидуалних разлика међу ученицима у погледу начина учења и брзине напредовања, као и могућности личног избора у слободним активностима;
- 6) заснованости на партиципативним, кооперативним, активним и искуственим методама наставе и учења;
- 7) уважавања искуства, учења и знања која ученици стичу ван школе и њихово повезивање са садржајима наставе;
- 8) развијања позитивног односа ученика према школи и учењу, као и подстицања учениковог интересовања за учење и образовање у току целог живота;
- 9) коришћења позитивне повратне информације, похвале и награде као средства за мотивисање ученика;
- 10) уважавање узрасних карактеристика у процесу психофизичког развоја обезбеђивањем услова за живот и рад у школи.

Циљеви школског програма су:

- 1) стицање знања о језику, књижевности и медијима релевантним за будуће образовање и професионални развој;
- 2) оспособљавање ученика да користи стандардни матерњи језик, ефикасно комуницира у усменом и писаном облику у различите сврхе;
- 3) оспособљавање ученика да комуницирају у усменом и писаном облику на теме из свакодневног живота на страном језику;
- 4) развијање свести о значају вишејезичности у савременој вишекултурној заједници;
- 5) разумевање повезаности различитих научних дисциплина;
- 6) разумевање и сналажење у садашњости и повезаности друштвених појава и процеса у простору и времену (Србија, Европа, свет);

- 7) прихватање и уважавање другог/друге без обзира на националну, верску, родну и другеразлике;
- 8) разумевање појава, процеса и односа у природи на основу знања физичких, хемијских и биолошких закона, модела и теорија;
- 9) правилно формирање математичких појмова и стицање основних математичких знања и вештина;
- 10) стицање способности за уочавање, формулисање, анализирање и решавање проблема;
- 11) овладавање информационо-комуникационим технологијама;
- 12) развијање вештина и техника уметничког изражавања;
- 13) познавање различитих техника, стилова и медија уметничког изражавања;
- 14) познавање вредности сопственог културног наслеђа и повезаности са другим културама и традицијама;
- 15) развијање одговорног односа према сопственом здрављу и здрављу других.

Концепција и полазишта за израду школског програма заснивају се на: Закону о основама система образовања и васпитања (Сл. Гласник РС број 88/2017, 27/2018); Закону о основном образовању и васпитању (Сл. Гласник РС број 55/2013, 101/2017, 27/2018); Правилник о изменама и допунама Правилника о наставном програму за шести разред (Просветни гласник 3/2018); Правилник о плану наставе и учења за први циклус основног образовања и програм наставе и учења за први разред основног образовања (Просветни гласник 10/2017); Правилник о наставном плану за други циклус основног образовања и наставном програму за пети разред основног образовања (Просветни гласник 8/2017, 6/2017, 11/2016, 4/2013, 1/2013, 3/2011, 7/2010, 6/2007); Правилник о наставном програму за осми разред основног образовања (Просветни гласник 7/2017, 11/2016, 5/2014, 8/2013, 3/2011, 2/2010); Правилник о наставном програму за четврти разред основног образовања и васпитања (Просветни гласник 7/2017, 11/2016, 11/2014, 1/2013, 3/2011, 2/2008, 3/2006); Правилник о наставном плану за први, други, трећи и четврти разред основног образовања и васпитања и наставном програму за трећи разред основног образовања и васпитања (Просветни гласник 11/2016, 11/2014, 1/2013, 3/2011, 7/2010, 2/2010, 2/2008, 1/2005); Правилник о наставном плану и програму за први и други разред основног образовања и васпитања (Просветни гласник 11/2016, 5/2014, 14/2013, 4/2013, 1/2013, 3/2011, 7/2010, 2/2010, 2/2008, 3/2006); Правилник о наставном плану и програму основног образовања и васпитања (Просветни гласник 1/2009); Правилник о наставном програму за седми разред основног образовања и васпитања (Просветни гласник 11/2016, 8/2013, 3/2011); Правилник о наставном плану и програму предмета верска настава за осми разред основне школе (Просветни гласник 7/2008); Правилник о наставном плану и програму предмета верска настава за седми разред (Просветни гласник 2/2008); Правилник о наставном плану и програму предмета верска настава за пети разред (Просветни гласник 9/2005); Правилник о наставном плану и програму предмета верска настава за трећи разред (Просветни гласник 23/2004); Правилник о наставном плану и програму предмета верска настава за први разред (Просветни гласник 5/2001); Правилник о наставном плану и програму предмета верска настава за четврти разред - факултативни предмет (Просветни гласник 23/2004); Правилник о наставном плану и програму предмета верска настава за четврти разред - изборни предмет (Просветни гласник 8/2003); Правилник о наставном плану и програму предмета грађанско васпитање - сазнање о себи и другима за други разред (Просветни гласник 8/2003); Правилник о наставном плану и програму предмета грађанско васпитање-сазнање о себи и другима за први разред (Просветни гласник 5/2001); Правилник о наставном плану и програму предмета грађанско васпитање сазнање о себи и другима за трећи разред-изборни (Просветни гласник 20/2004); Правилник о наставном плану и програму предмета грађанско васпитање сазнање о себи и другима за трећи разред-факултативни (Просветни гласник 15/2005); Правилник о наставном плану и програму предмета грађанског васпитање сазнање о себи и другима за четврти разред-изборни предмет (Просветни гласник 15/2005); Правилник о наставном плану и програму предмета грађанско васпитање сазнање о себи и другима за четврти разред - факултативни предмет (Просветни гласник 2/2005); Правилник о наставном плану и програму предмета грађанско васпитање за осми разред (Просветни гласник 6/2008);

Правилник о наставном плану и програму предмета грађанско васпитање за пети разред (Просветни гласник 15/2005); Правилник о наставном плану и програму предмета грађанско васпитање за седми разред (Просветни гласник 7/2007).

2. НАСТАВНИ ПЛАН ОСНОВНОГ ОБРАЗОВАЊА И ВАСПИТАЊА

2.1. НАСТАВНИ ПЛАН ЗА ПРВИ ЦИКЛУС

Ред. број	А. ОБАВЕЗНИ НАСТАВНИ ПРЕДМЕТИ	I разред		II разред		III разред		IV разред	
		нед.	год.	нед.	год.	нед.	год.	нед.	год.
1.	Српски језик	5	180	5	180	5	180	5	180
2.	Енглески језик	2	72	2	72	2	72	2	72
3.	Математика	5	180	5	180	5	180	5	180
4.	Свет око нас	2	72	2	72	-	-	-	-
5.	Природа и друштво	-	-	-	-	2	72	2	72
6.	Ликовна култура	1	36	2	72	2	72	2	72
7.	Музичка култура	1	36	1	36	1	36	1	36
8.	Физичко васпитање	3	108	3	108	3	108	3	108
Укупно		19	684	20	720	20	720	20	720

Ред. број	Б. ИЗБОРНИ НАСТАВНИ ПРЕДМЕТИ	I разред		II разред		III разред		IV разред	
		нед.	год.	нед.	год.	нед.	год.	нед.	год.
1.	Верска настава, или грађанско васпитање	1	36	1	36	1	36	1	36
2.	Народна традиција	-	-	1	36	1	36	1	36
3.	Рука у тесту - Откривање света	-	-	1	36	1	36	1	36
4.	Чувари природе	-	-	1	36	1	36	1	36
5.	Лепо писање	-	-	-	-	-	-	-	-
6.	Од играчке до рачунара	-	-	1	36	1	36	1	36
Укупно		1	36	2	72	2	72	2	72
УКУПНО А + Б		20	720	22	792	22	792	22	792

Облици образовно-васпитног рада којим се остварују обавезни и изборни наставни предмети

Ред. број	Облик образовно-васпитног рада	Први разред		Други разред		Трећи разред		Четврти разред	
		Нед.	Год.	Нед.	Год.	Нед.	Год.	Нед.	Год.
1.	Редовна настава	20	720	22	792	22	792	22	792
2.	Допунска настава	1	36	1	36	1	36	1	36
3.	Пројектна настава	1	36	-	-	-	-	-	-
3.	Настава у природи	7-10 дана год.		7-10 дана год.		7-10 дана год.		7-10 дана год.	
4.	Додатни рад	-	-	-	-	-	-	1	36

Ред. број	Остали облици образовно-васпитног рада	Први разред		Други разред		Трећи разред		Четврти разред	
		Нед.	Год.	Нед.	Год.	Нед.	Год.	Нед.	Год.
1.	Час одељењског старешине	1	36	1	36	1	36	1	36
2.	Ваннаставне активности (наука, техника, култура, уметност, медији, спорт)	1-2	36-72	1-2	36-72	1-2	36-72	1-2	36-72
3.	Излети	1-3 дан годишње		1-3 дан годишње		1-3 дан годишње		1-3 дан годишње	

2.2. НАСТАВНИ ПЛАН ЗА ДРУГИ ЦИКЛУС

Ред. број	А. ОБАВЕЗНИ НАСТАВНИ ПРЕДМЕТИ	V разред		VI разред		VII разред		VIII разред	
		нед.	год.	нед.	год.	нед.	год.	нед.	год.
1.	Српски језик	5	180	4	144	4	144	4	136
2.	Енглески језик	2	72	2	72	2	72	2	68
3.	Ликовна култура	2	72	1	36	1	36	1	34
4.	Музичка култура	2	72	1	36	1	36	1	34
5.	Историја	1	36	2	72	2	72	2	68
6.	Географија	1	36	2	72	2	72	2	68
7.	Физика	-	-	2	72	2	72	2	68
8.	Математика	4	144	4	144	4	144	4	136
9.	Биологија	2	72	2	72	2	72	2	68
10.	Хемија	-	-	-	-	2	72	2	68
11.	Техничко и информатичко образовање	-	-	-	-	2	72	2	68
12.	Техника и технологија	2	72	2	72	-	-	-	-
13.	Физичко васпитање	-	-	-	-	2	72	2	68

14.	Физичко и здравствено васпитање	2	72 +54	2	72 +54	-	-	-	-
15.	Информатика и рачунарство	1	36	1	36	-	-	-	-
Укупно		24	918	25	954	26	936	26	884

Ред. број	Б. ИЗБОРНИ НАСТАВНИ ПРЕДМЕТИ	V разред		VI разред		VII разред		VIII разред	
		нед.	год.	нед.	год.	нед.	год.	нед.	год.
1.	Верска настава, или грађанско васпитање	1	36	1	36	1	36	1	34
2.	Страни језик	2	72	2	72	2	72	2	68
3.	Физичко васпитање – изборни спорт	-	-	-	-	1	36	1	34
Укупно		3	108	3	108	4	144	4	136
УКУПНО А + Б		27	1026	28	1062	30	1080	30	1020

Ред. број	В. ОСТАЛИ ОБЛИЦИ ОБРАЗОВНО – ВАСПИТНОГ РАДА	V разред		VI разред		VII разред		VIII разред	
		нед.	год.	нед.	год.	нед.	год.	нед.	год.
1.	Чувари природе	1	36	1	36	-	-	-	-
2.	Свакодневни живот у прошлости	1	36	1	36	1	36	1	34
3.	Цртање, сликање, вајање	1	36	1	36	1	36	1	34
4.	Хор и оркестар	1	36	1	36	1	36	1	34
5.	Информатика и рачунарство	-	-	-	-	1	36	1	34
6.	Домаћинство	-	-	-	-	1	36	1	34
7.	Ваннаставне активности (друштвене, техничке, хуманитарне, културне...)	1	36	1	36	1	36	1	34
Укупно		2	72	2	72	2	72	2	68
УКУПНО А + Б + В		29	1098	29	1134	33	1152	32	1088

НАПОМЕНЕ ЗА ИЗБОРНЕ ПРЕДМЕТЕ:

- Ученик обавезно бира са листе изборних програма један од следећа два наставна предмета: верска настава или грађанско васпитање. Ученик који се определио за верску наставу или грађанско васпитање, изборни програм може једанпут да мења у току циклуса основног образовања.

- Ученик у петом разреду обавезно бира страни језик са листе страних језика коју нуди школа у складу са својим кадровским могућностима и изучава га до краја другог циклуса.

- Поред обавезних изборних предмета (листа Б), школа је дужна да понуди још најмање четири изборна предмета (листа В), за сваки разред, од којих ученик бира један предмет, према својим склоностима, на почетку школске године.

Облици образовно-васпитног рада којим се остварују обавезни и изборни наставни предмети

Ред. број	ОБЛИК ОБРАЗОВНО-ВАСПИТНОГ РАДА	Пети разред		Шести разред		Седми разред		Осми разред	
		Нед.	Год.	Нед.	Год.	Нед.	Год.	Нед.	Год.
1.	Редовна настава	27	1026	28	1062	30	1080	30	1020
2.	Допунска настава	1	36	1	36	1	36	1	34
3.	Додатни рад	1	36	1	36	1	36	1	34

Ред. број	ОСТАЛИ ОБЛИЦИ ОБРАЗОВНО-ВАСПИТНОГ РАДА	Пети разред		Шести разред		Седми разред		Осми разред	
		Нед.	Год.	Нед.	Год.	Нед.	Год.	Нед.	Год.
1.	Час одељењског старешине	1	36	1	36	1	36	1	34
2.	Екскурзије	До 2 дана годишње		До 2 дана годишње		До 2 дана годишње		До 3 дана годишње	

3. ПРОГРАМИ ОБАВЕЗНИХ И ИЗБОРНИХ ПРЕДМЕТА, НАЧИНИ И ПОСТУПЦИ ЗА ЊИХОВО ОСТВАРИВАЊЕ

ПРОГРАМИ ПРВОГ ЦИКЛУСА

ОБАВЕЗНИ ПРЕДМЕТИ

3.1. ПРВИ РАЗРЕД

1. ЦИЉЕВИ ОСНОВНОГ ОБРАЗОВАЊА И ВАСПИТАЊА СУ:

- 1) обезбеђивање добробити и подршка celovитом развоју ученика;
- 2) обезбеђивање подстицајног и безбедног окружења за celovити развој ученика, развијање ненасилног понашања и успостављање нулте толеранције према насиљу;
- 3) свеобухватна укљученост ученика у систем образовања и васпитања;
- 4) развијање и практиковање здравих животних стилова, свести о важности сопственог здравља и безбедности, потребе неговања и развоја физичких способности;
- 5) развијање свести о значају одрживог развоја, заштите и очувања природе и животне средине и еколошке етике, заштите и добробити животиња;
- 6) континуирано унапређивање квалитета процеса и исхода образовања и васпитања заснованог на провереним научним сазнањима и образовној пракси;
- 7) развијање компетенција за сналажење и активно учешће у савременом друштву које се мења;
- 8) пун интелектуални, емоционални, социјални, морални и физички развој сваког ученика, у складу са његовим узрастом, развојним потребама и интересовањима;
- 9) развијање кључних компетенција за целоживотно учење, развијање међупредметних компетенција за потребе савремене науке и технологије;
- 10) развој свести о себи, развој стваралачких способности, критичког мишљења, мотивације за учење, способности за тимски рад, способности самовредновања, самоиницијативе и изражавања свог мишљења;
- 11) оспособљавање за доношење ваљаних одлука о избору даљег образовања и занимања, сопственог развоја и будућег живота;
- 12) развијање осећања солидарности, разумевања и конструктивне сарадње са другима и неговање другарства и пријатељства;
- 13) развијање позитивних људских вредности;
- 14) развијање компетенција за разумевање и поштовање права детета, људских права, грађанских слобода и способности за живот у демократски уређеном и праведном друштву;
- 15) развој и поштовање расне, националне, културне, језичке, верске, родне, полне и узрастне равноправности, развој толеранције и уважавање различитости;
- 16) развијање личног и националног идентитета, развијање свести и осећања припадности Републици Србији, поштовање и неговање српског језика и матерњег језика, традиције и културе српског народа и националних мањина, развијање интеркултуралности, поштовање и очување националне и светске културне баштине;

17) повећање ефикасности употребе свих ресурса образовања и васпитања, завршавање образовања и васпитања у предвиђеном року са минималним продужетком трајања и смањеним напуштањем школовања;

18) повећање ефикасности образовања и васпитања и унапређивање образовног нивоа становништва Републике Србије као државе засноване на знању.

2. ПРОГРАМИ НАСТАВЕ И УЧЕЊА ОРИЈЕНТИСАНИ НА ИСХОДЕ

Структура програма свих предмета је конципирана на исти начин. На почетку се налази циљ учења предмета за први циклус образовања и васпитања. У табели која следи, у првој колони, дефинисани су предметни исходи за крај првог разреда, у другој колони дате су области и/или теме, а у трећој се налазе предметни садржаји. Иза табеле налазе се препоруке за остваривања наставе и учења конкретног предмета под насловом *Упутство за дидактичко-методичко остваривање програма*.

Програми наставе и учења засновани су на општим циљевима и исходима образовања и васпитања и потребама и могућностима ученика првог разреда. Усмерени су на процес и исходе учења, а не на саме садржаје који сада имају другачију функцију и значај. Садржаји више нису циљ сами по себи, већ су у функцији остваривања исхода који су дефинисани као функционално знање ученика тако да показују шта ће ученик бити у стању да учини, предузме, изведе, обави захваљујући знањима, ставовима и вештинама које је градио и развијао током једне године учења конкретног предмета. Овако конципирани програми подразумевају да оствареност исхода води ка развијању компетенција, и то како општих и специфичних предметних, тако и кључних.

Прегледом исхода који су дати у оквиру појединих програма наставе и учења може се видети како се постављају темељи развоја кључних и општих међупредметних компетенција које желимо да наши ученици имају на крају основног образовања. Та потреба да се образовање и васпитање усмере ка развијању компетенција један је од разлога увођења и пројектне наставе као облика образовно-васпитног рада. Пројектна настава се у данашње време све више фокусира на остваривање образовних стандарда и исхода и, како показују резултати најновијих истраживања, прати друштвене промене својом усмереношћу на развијање знања и способности ученика кроз активности планирања, истраживања и тимског рада у оквиру предметног и међупредметног повезивања садржаја. Поред тога, једна од битних особина савременог приступа пројектном раду у настави односи се на коришћење ИКТ у пројектним активностима што обезбеђује ефикасније учење и развијање знања, али и развијање понашања правилног и безбедног коришћења рачунара и интернета. Детаљније препоруке за планирање и остваривање пројектне наставе дате су у поглављу 7 – *Упутство за реализацију пројектне наставе*.

На путу остваривања циља и исхода кључна је улога наставника који добија значајан простор за слободу избора и повезивање садржаја, метода наставе и учења и активности ученика. Оријентација на процес учења и исходе брига је не само о резултатима, већ и начину на који се учи, односно како се гради и повезује знање у смислене целине, како се развија мрежа појмова и повезује знање са практичном применом.

Програми наставе и учења намењени су, пре свега, наставницима који непосредно раде са ученицима, али и онима који на посредан начин узимају учешће у образовању и васпитању. Зато треба имати у виду да терминологија, која је коришћена у програмима наставе и учења, није намењена ученицима и треба је приликом дефинисања конкретних наставних јединица, било за непосредан рад са ученицима, било за потребе уџбеничких и дидактичких материјала, прилагодити узрасту ученика. Програми наставе и учења су наставницима полазна основа и педагошко полазиште за развијање образовно-васпитне праксе: за планирање годишњих и оперативних планова, непосредну припрему за рад као и оквир за преиспитивање праксе развијања планова, остваривања и вредновања наставе и учења кроз сопствена промишљања и разговор са колегама.

Препоруке за планирање образовно-васпитне праксе

Образовно-васпитна пракса је сложена, променљива и не може се до краја и детаљно унапред предвидети. Она се одвија кроз динамичну спрегу међусобних односа и различитих активности у социјалном и физичком окружењу, у јединственом контексту конкретног одељења, конкретне школе и

конкретне локалне заједнице. Зато, уместо израза реализовати програм, боље је рећи да се на основу датог програма планира и остварује настава и учење које одговара конкретним потребама одељења.

Рад са ученицима првог разреда захтева уважавање њихових узрасних карактеристика као и чињенице да је то њихов први сусрет са школом. Треба имати у виду да су та иста деца, сада ученици првог разреда, у предшколском периоду учила кроз игру, у интеракцији са социјалним и физичким окружењем. Они имају знања која су развили у свакодневним животним ситуацијама, умеју да изведу различите активности, умеју нешто да направе, неке задатке да реше, могу и желе да постављају питања, да саопште оно што знају, што су искусили и доживели. Та њихова спонтана искуствена знања треба повезивати са научним знањима која се садржајима школских предмета уводе у наставу. У том повезивању могуће је и потребно бирати садржаје и методе рада којима се стварају ситуације које су погодне да се ученик води кроз зону наредног развоја у различитим областима знања и функционисања. Настава треба да обезбеди сигурну, подстицајну и подржавајућу средину за учење у којој се негује атмосфера интеракције и однос уважавања, сарадње, одговорности и заједништва.

Полазећи од датих предметних исхода и садржаја од наставника се очекује да дати програм контекстуализује према потребама конкретног одељења имајући у виду карактеристике ученика, уџбенике и друге наставне материјале које ће користити, техничке услове, наставна средства и медије којима школа располаже као и друге ресурсе школе и локалне средине.

Приликом планирања наставе и учења потребно је руководити се:

- индивидуалним разликама међу ученицима у погледу начина, темпа учења и брзине напредовања;
- интегрисаним приступом у којем постоји хоризонтална и вертикална повезаност унутар истог предмета и различитих предмета;
- партиципативним и кооперативним активностима које омогућавају сарадњу;
- превасходно активним и искуственим методама наставе и учења;
- уважавањем свакодневног искуства и знања које је ученик изградио ван школе, повезивањем активности и садржаја учења са животним искуствима ученика и подстицањем примене наученог и свакодневном животу;
- неговањем радозналости, одржавањем и подстицањем интересовања за учење и континуирано сазнавање;
- редовним и осмишљеним прикупљањем релевантних података о напредовању ученика, остваривању предметних исхода и постигнутом степену развоја компетенција ученика.

Полазећи од датих исхода и садржаја наставник најпре, као и до сада, креира свој годишњи (глобални) план рада из кога касније развија своје оперативне планове. Како су исходи дефинисани за крај наставне године, наставник треба да их операционализује прво у оперативним плановима, а потом и на нивоу конкретне наставне јединице. Од њега се очекује да за сваку наставну јединицу дефинише пирамиду исхода на три нивоа: оне које би сви ученици требало да достигну, оне које би већина ученика требало да достигне и оне које би требало само неки ученици да достигну. На овај начин постиже се индиректна веза са стандардима на три нивоа постигнућа ученика. При планирању треба, такође, имати у виду да се исходи разликују. Неки се лакше и брже могу остварити, али је за већину исхода потребно више времена и више различитих активности (то се посебно односи на вештине).

Након искуства коришћења различитих дидактичких материјала у предшколском васпитању и образовању, ученици се у првом разреду по први пут сусрећу са уџбеницима. Зато је важно оспособљавати их од почетка за њихово правилно коришћење, као и упућивати их на друге изворе информација, а све у циљу достизања дефинисаних исхода.

Такође, први разред даје основу за изградњу компетенције за учење учења. Ученик коришћењем претходних знања и вештина постепено овладава и вештинама планирања, коришћења различитих информација као и применом знања и вештина у различитим ситуацијама.

Препоруке за праћење и вредновање образовно-васпитне праксе

Праћење напредовања и оцењивање постигнућа ученика, које је у првом разреду описно, само је део праћења и вредновања образовно-васпитне праксе. Резултате целокупног праћења и вредновања

наставник узима као основу за планирање наредних корака у раду са ученицима и развијању своје образовно-васпитне праксе.

Праћење напредовања и оцењивање постигнућа ученика је формативно и сумативно и реализује се у складу са *Правилником о оцењивању ученика у основном образовању и васпитању*. Потребно је да наставник континуирано и на примерен начин указује ученику на квалитет његовог постигнућа тако што ће повратна информација бити прилагођена, довољно јасна и информативна како би имала улогу подстицајне повратне информације. Повратна информација треба да буде увременењена, дата током или непосредно након обављања неке активности; треба да буде конкретна, да се односи на активности и продукте ученика, а не на његову личност и да буде позитивно интонирана, односно да прво садржи оне елементе који су за похвалу, а тек потом оне које би ученик требало да развија и унапређује. Оно започиње иницијалном проценом нивоа на коме се ученик налази и у односу на који ће се процењивати његов даљи ток напредовања. Свака активност је добра прилика за процену напредовања и давање повратне информације, а ученике треба оспособљавати и охрабривати да процењују сопствени напредак у остваривању исхода предмета, као и напредак других ученика.

3. ОБАВЕЗНИ НАСТАВНИ ПРЕДМЕТИ

Назив предмета	СРПСКИ ЈЕЗИК
Циљ	Циљ наставе српског језика јесте да ученици овладају основним законитостима српског књижевног језика ради правилног усменог и писаног изражавања, негујући свест о значају улоге језика у очувању националног идентитета; да се оспособе за тумачење одабраних књижевних и других уметничких дела из српске и светске баштине, ради неговања традиције и културе српског народа и развијања интеркултуралности.
Разред	први
Годишњи фонд часова	180 часова

ИСХОДИ По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:	ОБЛАСТ/ТЕМА	САДРЖАЈИ
<ul style="list-style-type: none"> – разликује изговорени глас и написано слово; изговорене и написане речи и реченице; – влада основном техником читања и писања ћириличног текста; – разуме оно што прочита; – активно слуша и разуме садржај књижевноуметничког текста који му се чита; – препозна песму, причу и драмски текст; – одреди главни догађај, време (редослед догађаја) и место дешавања у вези са прочитаним текстом; – уочи ликове и прави разлику између њихових позитивних и негативних особина; 	ПОЧЕТНО ЧИТАЊЕ И ПИСАЊЕ	<p>Глас и слово; штампана и писана слова ћириличног писма.</p> <p>Речи и реченице као говорне и писане целине.</p> <p>Текстови засићени словима која се обрађују/текстови предвиђени за глобално читање.</p> <p>Све врсте текстова који су написани штампаним или писаним словима.</p> <p>Језичке игре.</p> <p>Аналитичко-синтетичка вежбања; лексичка и синтаксичка вежбања; моторичке вежбе.</p> <p>Писање (преписивање, самостално писање и диктат).</p> <p>Читање (шчитавање/глобално читање,</p>

<ul style="list-style-type: none"> – изрази своје мишљење о понашању ликова у књижевном делу; – препозна загонетку и разуме њено значење; – препозна басну и разуме њено значење; – разликује слово, реч и реченицу; – правилно изговори и напише кратку и потпуну реченицу једноставне структуре са одговарајућом интонацијом, односно интерпункцијским знаком на крају; – правилно употреби велико слово; – учтиво учествује у вођеном и слободном разговору; – обликује усмену поруку служећи се одговарајућим речима; – усмено препричава; усмено прича према слици/сликама и о доживљајима; – усмено описује ствари из непосредног окружења; – бира и користи одговарајуће речи у говору; на правилан начин користи нове речи у свакодневном говору; – напамет говори краће књижевне текстове; – учествује у сценском извођењу текста; – пажљиво и културно слуша саговорнике; – слуша, разуме и парафразира поруку; – слуша интерпретативно читање и казивање књижевних текстова ради разумевања и доживљавања; – примењује основна правописна правила; – пише читко и уредно; – писмено одговара на постављена питања; – спаја више реченица у краћу целину; – пише реченице по диктату примењујући основна правописна правила; – гласно чита, правилно и са разумевањем; – тихо чита (<i>у себи</i>) са разумевањем прочитаног; – пронађе информације експлицитно изнете у тексту. 	КЊИЖЕВНОСТ	<p>гласно и тихо читање); питања којима се проверава разумевање прочитаног. Изговор и писање гласова који ученицима причињавају тешкоће (нпр. ђ, ћ; ц, ч; ј, љ).</p> <p>ШКОЛСКА ЛЕКТИРА</p> <p>Поезија Народна песма, <i>Ја сам чудо видео</i> Јован Јовановић Змај, <i>Зимска песма</i> Војислав Илић, <i>Пролетња зора</i>/Воја Царић, <i>Пролеће</i>/Мира Алечковић, <i>Ветар сејач</i> Десанка Максимовић, <i>Првак</i>; <i>Хвалисави зечеви</i>/У гостима/<i>Ливадско звонце</i> Гвидо Тартаља, <i>Китова беба</i>/Мрави/<i>Постеља за зеку</i> Бранко Ћопић, <i>Јежева кућица</i> (читање у наставцима) Душан Радовић, <i>Јесења песма</i>/Срећна <i>Нова година</i> Љубивоје Ршумовић, <i>Ау што је школа згодна</i>; <i>Дете</i>/<i>Деца су украс света</i> Стеван Раичковић, <i>Цртанка</i>/Бранислав Лазаревић, <i>Сликар</i> Перо Зубац, <i>Добар друг ти вреди више</i> Драгомир Ђорђевић, <i>Није лако бити дете</i></p> <p>Проза Народна прича, <i>Свети Сава и ђаци</i> Народна прича, <i>Деда и рена</i> /Голуб и пчела Народна басна, <i>Лисица и гавран</i> Доситеј Обрадовић, <i>Два јарца</i>; <i>Две козе</i> Лав Николајевич Толстој, <i>Два друга</i> Драган Лукић, <i>Јоца вози тролејбус</i>/Игор Коларов, <i>Дум-дум</i> Оливер и његов бубањ Ђуро Дамјановић, <i>Дан кад је јутро било слово</i>/Весна Ђоровић Бутрић, <i>Ноћни ћошак</i> Избор из народних и ауторских загонетки (Десанка Максимовић, <i>Загонетке лаке за прваке</i> <i>ђаке</i>, <i>Загонетке</i> Григора Витеза и Бране Цветковића)</p> <p>Драмски текстови</p>
--	-------------------	---

	<p>Гвидо Тартаља, <i>Зна он унапред</i> Душан Радовић, <i>Тужибоба</i> Александар Поповић, <i>Неће увек да буде први</i> Бора Ољачић, <i>Први дан у школи</i></p> <p>Популарни и информативни текстови Избор из илустрованих енциклопедија и часописа за децу о значајним личностима српског језика, књижевности и културе (Свети Сава, Вук Стефановић Караџић, знаменита завичајна личност и др.); Милан Шипка: <i>Буквар</i></p> <p>ДОМАЋА ЛЕКТИРА <i>Јован Јовановић Змај</i>, Песме за децу (избор) Избор из басни и сликовница за децу</p> <p>Књижевни појмови:</p> <ul style="list-style-type: none"> – песма; – прича; – догађај; место и време збивања; – књижевни лик – изглед, основне особине и поступци; – драмски текст за децу; – шаљива песма; – басна; – загонетка.
<p>ЈЕЗИК Граматика, правопис и ортографија</p>	<p>Реченица; реч; слово. Улога гласа/слова у разликовању значења изговорене односно написане речи. Реченице као обавештење, питање и заповест. Велико слово на почетку реченице, у писању личних имена и презимена, имена насеља (једночланих) и назива места и улице у којој ученик живи, као и назив школе коју похађа. Правилно потписивање (име, па презиме). Тачка на крају реченице; место и функција упитника и узвичника у реченици.</p>

ЈЕЗИЧКА КУЛТУРА	Говорење	<p>Вођени и слободни разговор. Говорни предлошци. Усмена порука. Причање, препричавање и описивање. Казивање књижевног текста. Драмски, драматизовани текстови, сценска импровизација. Сценско извођење текста (драмско и луткарско). Богаћење речника: лексичке и синтаксичке вежбе. Разговорне, ситуационе и језичке игре.</p>
	Слушање	<p>Стварне и симулиране ситуације. Слушна порука. Аудио-визуелни записи. Игре за развијање слушне пажње.</p>
	Писање	<p>Питања о сопственом искуству, бићима, предметима, појавама, сликама, о књижевном и некњижевном тексту. Писана порука. Краћа текстуална целина: о сопственом искуству, о доживљају, о сликама, поводом књижевног текста. Реченице/кратак текст погодан за диктирање.</p>
	Читање	<p>Књижевни текстови. Текстови са практичном наменом: позивница, упутство, списак за куповину и др. Нелинеарни текстови: текст у табели, распоред часова, стрип, улазница и др. Информативни текстови: 1. уџбенички: Милан Шипка, <i>Буквар</i>; текстови о знаменитим личностима српске културе; 2. вануџбенички: о правилима учтивног понашања (бонтон); о месту у којем ученици живе; о животињама итд.</p>

Кључни појмови: почетно читање и писање, књижевност, језик и језичка култура.

УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

Програм предмета *Српски језик* у првом разреду основне школе чине четири предметне области: Почетно читање и писање, Књижевност, Језик и Језичка култура. Препоручена дистрибуција часова по предметним областима је следећа: Почетно читање и писање – 90 часова, Књижевност – 45 часова, Језик

– 10 часова и Језичка култура – 35 часова. Све области се прожимају и ниједна се не може изучавати изоловано и без садејства са другим областима.

ПОЧЕТНО ЧИТАЊЕ И ПИСАЊЕ

Настава почетног читања и писања изводи се у првом полугодишту првог разреда основне школе, али, ако је потребно, наставља се и у другом полугодишту. *Почетно читање и писање* реализује се самостално, али обухвата и садржаје из *Књижевности, Језика и Језичке културе*.

Припремни период

У припремном периоду учитељи треба да испитају способности ученика, и то: причање, препричавање, познавање слова, познавање читања и писања, спретност у руковању прибором за писање и цртање. У току овог периода испитивање ученика се обавља кроз активности које се међусобно прожимају.

Усмено изражавање се изводи кроз игре и активности где се вежба комуникација (поздрављање у конкретним ситуацијама: *добро јутро, добар дан идовиђења*; захваљивање, извињавање). Ученици могу причати на основу посматрања слика и низа слика. Могу препричавати слушани текст, позоришне или луткарске представе разговетним природним говором и правилним изговором. Учитељи треба да воде рачуна о правилној артикулацији гласова и да са ученицима коментаришу одслушано.

Вежбе у посматрању се односе на учовање целине и детаља, посматрање предмета, појава и околине. Треба их тематски организовати. Прво се посматра учионица, па се касније та активност проширује на околину. Ученици могу посматрати предмете, људе, животиње, догађаје, слике, слике у низу, фотографије, објекте из околине и сл. Пажњу ученика треба усмерити на целину, затим на најважније појединости и на крају на мање важне појединости. Опажају се: облици, боје, односи, покрети, мимика и гестови, скривени детаљи и сл.

Вежбе у слушању почињу слушањем онога што говоре учитељи, други ученици, глумци и спикери. Слушани говор се коментарише да би се одредиле говорне карактеристике говорника. Слушање треба да буде повезано са мимиком и гестовима који прате оно што се говори. Обавезно инсистирати на подражавању правилног говора. Током слушања одвајати битно од небитног, неговати пажњу и концентрацију. Слушају се и звукови онома топејског типа, шумови, артикулисани и неартикулисани звукови.

Аналитичка вежбања треба да буду занимљива и подстицајна јер су један од најважнијих предуслова за учење читања и писања. Не изводе се изоловано већ су повезана са вежбама слушања и посматрања. Уочава се позиција гласова у речи која је изговорена и позиција слова у речи која је написана. Када ученици савладају учовање гласова и њихову позицију у речима, прелази се на растављање речи на гласове. За почетак се препоручују речи од два гласа, а затим од три, четири и више.

Синтетичка вежбања се организују упоредо са аналитичким. Речи које су већ растављене на гласове опет се сливају у целину. Почиње се од најлакших и иде ка све тежим. Ученици се на тај начин припремају за читање и разумевање прочитаног.

Вежбе у отклањању дијалекатских и жаргонских карактеристика говора се изводе полако и систематично. Учитељи посебну пажњу треба да обрате на изговор гласова *ђ, ћ, џ, ч, ј, љ*.

Моторичке вежбе за развијање руке, шаке и прстију се развијају кроз игру. Препоручује се везивање чворова од канапа, везивање пертли, закопчавање дугмића, низање перлица (могу се изводити и на часовима физичког васпитања). Графомоторичке вежбе су веома важне у припреми за писање. Свака графомоторичка вежба треба да се повеже са неким догађајем, вежбом слушања, посматрања, причања и сл. Такве вежбе, односно писање елемената слова, изводе се на различите начине, кроз цртеже, *рамове за слике* у простору предвиђеном за писање. Ученике треба подстицати да употпуне цртеж додајући своје елементе (корелација са ликовном културом). Вежбе писања линија изводити без подизања руке, из једног потеза. Ученике усмеравати на правилно држање оловке (графитне оловке, хемијске оловке, налив пера, фломастера). Употребу гумице треба свести на минимум, јер смањује одговорност ученика у писању. Пазити на правилно држање тела, удаљеност од стола, правилан положај тела у односу на сто и на угао писања. При писању учити ученике да не журе, да рука буде опуштена.

Учење читања и писања

Дидактичко-методичка организација наставе почетног читања и писања зависи од много фактора, а најважнији је онај који се односи на предзнања ученика. Учитељи бирају поступак који ће користити у настави почетног читања и писања – комбинацију монографског и групног поступка, групни или комплексни поступак.

Наставу почетног читања и писања треба изводити на више нивоа уз примену принципа индивидуализације. У сваком одељењу постоје ученици који знају да читају и они који само познају слова или не знају да читају. Садржаји, методе и облици рада треба да се прилагоде могућностима и потребама ученика.

У овом периоду ученици треба да вежбају читање одговарајућих текстова, правилно изговарају све гласове и правилно наглашавају речи и реченице. Треба обратити пажњу на индивидуалне способности ученика. Свако дете чита својим темпом и према својим способностима. Пожељно је често проверавати степен савладаности технике читања и разумевања прочитаног. При учењу читања могу се користити игре словима и речима, језичке игре (ребуси, испуњалке, укрштене речи). Ученици тако упознају нове садржаје, ситуације имају већу мотивисаност, а атмосфера је пријатна и опуштена. Подстицати ученике да свакодневно вежбају читање код куће. Сарађивати са родитељима ученика и пружити им неопходне информације везане за читање (мотивација деце, читање у свакодневним животним ситуацијама, удаљеност текста од очију је 30 центиметара и сл.).

Ученици уче да пишу појединачна штампана и писана слова, речи и реченице; цифре. Размак између штампаних слова у речима мора да буде равномеран. Код учења писаних слова посебну пажњу треба посветити графичком увезивању слова у речима. Слова треба да буду исте висине и дебљине, а размак између речи уједначен. Писање увежбавати кроз преписивање, допуњавање реченица, састављање реченица на основу слике, састављање реченица на основу низа слика, диктате и самостално писање реченица и краћих текстуалних целина. Поред усвајања облика слова, смера писања самог слова, посебну пажњу треба обратити на просторну оријентацију у свесци. Појединачно писање слова се ограничава на један до два реда у свесци. Дневна оптерећеност писањем не треба да је дужа од 25 минута. Леворука деца пишу левом руком.

Усавршавање читања и писања

У овом периоду ученик треба да влада основном техником читања и писања. Усавршавање читања треба вежбати на текстовима који су кратки, динамични, интересантни и примерени узрасту ученика, као и на текстовима школске и домаће лектире. Посебну пажњу обратити на разумевање прочитаних речи, реченица и текстова. Редовним вежбањем ученици аутоматизују процес читања и писања.

КЊИЖЕВНОСТ

Препоручени садржаји из области *Књижевност* савладавају се током целе школске године, из буквара/почетнице и уз помоћ читанке као основних наставних средстава, тако што учитељ планира њихову реализацију у складу са индивидуалним карактеристикама ученика и укупним могућностима колектива, руководећи се исходима учења.

Приликом оспособљавања ученика да уз помоћ учитеља разумеју текстове из школске лектире, али и популарне, информативне текстове из часописа за децу, енциклопедија и сл. важно је настојати да се уоче догађаји, просторни и временски односи и битне појединости у описима бића и природе. Како се текстови из школске лектире користе за усавршавање читања и писања и увођење ученика у основне појмове о књижевности, тако се ученици подстичу да уоче ликове у књижевном делу, њихове особине и поступке; њихова емоционална стања (радосно, тужно, смешно) и да разликују појмове добра и зла.

У прописаним текстовима из школске лектире понуђен је избор, односно опредељивање учитеља да у неким случајевима изабере између два, односно три дела (нпр. бира се једна народна прича – *Деда и репа* или *Голуб и пчела*, бира се једна од три понуђене песме Гвида Тартаље, а од Љубивоја Ршумовића обавезно је обрадити песму *Ау што је школа zgodна*, а поред ње бира се још једна од две које су понуђене – *Дете* или *Деца су украс света*, итд.).

Први пут се уводи читање текста у наставцима, на примеру *Јежеве кућице* Бранка Топића. То подразумева да учитељ, према плану који сам осмисли и одговарајућом динамиком, чита део по део

Ћопићевог текста и разговара са ученицима о прочитаном на неколико планираних часова мотивишући их да дело прочитају и сами.

Пошто су текстови предвиђени програмом једноставни, кратки и засновани на хронолошком низању догађаја, ученик треба да одреди *где се* и *када* дешава радња и да разуме узрочно-последични распоред догађаја, односно шта се у фабулативном тексту десило прво, а шта следеће, шта је претходило неком догађају а шта из њега следи.

Ученик треба да уочи формалну различитост поезије, прозе и драмског текста (разликовање стиха од прозног и драмског текста писаног по улогама) и њихове основне генолошке карактеристике (нпр. одсуство фабуле у лирском делу, ритмичност стихова или низање догађаја у епском и драмском делу), али не на нивоу дефинисања генолошких појмова. Ученик треба да разликује песму (и шаљиву песму – по тону певања) од приче (басне) и драмског текста, али без увођења дефиниција књижевнотеоријских појмова. Детаљније термилошко одређивање уводи се поступно у старијим разредима.

Ученик треба да буде у стању да разуме пренесено значење загонетке без формулисања у њој постојећих стилских поступака; да препознаје жанр басне као приче са пренесеним значењем (без увођења појма алегорије), да буде упознат са постојањем народне и ауторске басне (које могу бити у стиху или у прози), да у баснама ликови могу бити не само животиње, већ и биљке, предмети, антропоморфизована бића (Срећа, Нада) или људи и, коначно, да буде у стању да разуме њено пренесено значење и издвоји њену поуку. Пошто се у овом узрасту интегрални текст басне неретко адаптира, скраћује, у исходима нису наведени структурни жанровски елементи басне (фабула и поука), поготово што поука у народној басни и код неких аутора није издвојена (а наравоученија Доситеја Обрадовића су у неким адаптацијама скраћена или изостављена).

Ученици се оспособљавају да уоче непознате и мање познате речи у тексту и да питају учитеља за њихово објашњење како би што боље разумели значење текста. Вођени питањима (*ко?*, *шта?*, *где?*, *када?*, *зашто?*) о прочитаном садржају, ученици се оспособљавају да као одговоре формулишу: реченице, одељке, краће текстовне целине, зависно од индивидуалних способности. Током обраде књижевних текстова ученици стичу прва литерарно-естетска искуства и формирају своје ставове о делу које слушају или читају. Учитељ подстиче ученике да своје ставове и искажу.

Приликом читања лирских песама ученици поступно уче да препознају и доживе мелодичност песама и да их изражајно читају и рецитију (по избору). Успостављање разлике између дела у стиху и дела у прози не врши се на теоријском нивоу.

Приликом обраде драмских текстова за децу ученици се мотивишу на читав низ стваралачких активности које настају поводом дела (сценски наступ, драмска игра, луткрска игра, драмски дијалози, гледање дечје позоришне представе, снимање и коментарисање драматизованих одломака). Притом ученици усвајају и правила понашања у позоришту у оквиру васпитног деловања школе. Уз активно слушање, а потом и самостално читање једноставних књижевних и осталих типова текстова ученици се оспособљавају да садржаје доводе у везу са илустрацијама које прате књижевни, популарни и информативни текст.

Од првог разреда садржајима програма се сугерише систематично и поступно усвајање књижевних појмова, а учитељима се препоручује да континуирано уводе нове речи у речнички фонд ученика, како би се он обогатио. Усвајање књижевних појмова не подразумева учење њихових дефиниција, већ њихово именовање и описно образлагање појма, уочавање његове улоге у књижевноуметничком тексту.

Стицању читалачких навика доприноси поновно враћање домаће лектире у школске програме. У првом разреду часови домаће лектире реализују се у другом полугодишту. У намери да се ученици од првог разреда навикавају на читање лектире у обавезном и слободном избору, успоставља се сарадња са школским библиотекарском, а неколико часова се током године може реализовати у школској библиотеци.

Вештина читања и разумевања прочитаног стиче се и у оквиру *Језичке културе* и при обради књижевноуметничких текстова. Ученици се подстичу да читају текстове у сликовницама (на пример, басне, бајке и приче).

ЈЕЗИК

У настави језика ученици се оспособљавају за правилну усмену и писмену комуникацију стандардним српским језиком. Отуда захтеви у овом програму нису усмерени само на језичка правила и граматичке норме већ и на њихову функцију. На пример, реченица се не упознаје само као граматичка јединица (са становишта њене структуре) већ и као комуникативна јединица (са становишта њене функције у комуникацији).

Граматика

Основни програмски захтев у настави граматике јесте да се ученицима језик представи и тумачи као систем. Ниједна језичка појава не би требало да се изучава изоловано, ван контекста у којем се остварује њена функција.

У оквиру вежби слушања, говорења, читања и писања ученици запажају језичке појаве без њиховог именованја. Тако се поставља основа за проширивање језичких садржаја у старијим разредима.

Потребно је указивати на разликовну функцију гласа у оквиру речи (нпр. *ћак, џак*). Тако се посредно скреће пажња на важност правилног писања слова, односно правилног изговарања гласова.

Елементарне основе из морфологије ученици стичу уочавајући реч као језичку јединицу између гласа и реченице. Речи увек треба уочавати и обрађивати у оквиру реченице. У писању треба скренути пажњу на то да је реч одвојена белинама са обе стране, а у говору учитељ треба да нагласи правилан акценат неке речи (уколико је ученици погрешно изговарају).

Реченице треба уочавати, кад год је то могуће, у оквиру текста. У писању посебно треба скренути пажњу на то да реченице почињу великим словом и завршавају се тачком, знаком питања или знаком узвика (на овај начин се повезују граматика и правопис). Када се реченица изговара, ученицима се скреће пажња на њену интонацију, нарочито ако се ради о питању.

Вежбе за усвајање и утврђивање знања из граматике до нивоа његове практичне примене у новим говорним ситуацијама проистичу из програмских захтева, али су у великој мери условљене конкретном ситуацијом у одељењу – говорним одступањима од књижевног језика, колебањима, грешкама које се јављају у писменом изражавању ученика. Стога се садржај вежбања у настави језика мора одређивати на основу систематског праћења говора и писања ученика.

Правопис

Правописна правила ученици треба да савладају путем систематских вежбања (елементарних и сложених). Ова вежбања треба да буду што разноврснија и треба их организовати што чешће.

ЈЕЗИЧКА КУЛТУРА

Област *Језичка култура* обухвата развијање основне писмености ученика, односно усавршавање говорења, слушања, читања и писања. Ове четири програмске подобласти усмерене су на неговање културе говора, писменог изражавања, богаћење речника и, у ширем смислу, на развијање комуникативних способности ученика. Наставни рад у области *Језичка култура* реализује се у прожимању са другим областима предмета, као и кроз самосталне наставне јединице.

Говорење ученика развија се у разговору у којем их учитељ усмерава да усавршавају своју комуникацију. У вођеном разговору о књижевном тексту или о одређеној теми, ученици одговарају на питања, постављају питања, износе своја мишљења и ставове. Слободни, односно друштвени разговор, основа је свакодневне комуникације и зато је потребно ученике усмеравати како да учтиво започну разговор, размењују информације и користе основне форме учтивости. У току разговора могу се издвајати ситуациони говорни предлошци који се користе у свакодневним комуникативним ситуацијама. Ученици се охрабрују да обликују усмену поруку у којој ће изнети информације на примерима из свакодневног школског живота. У току сваког разговора ученици се подстичу да говоре, односно да износе информације, своја мишљења, именују осећања, уз одабир одговарајућих речи.

Препоручени облици усменог изражавања јесу причање, препричавање и описивање. То су садржаји програма, односно садржаји учења. Ученик се постепено уводи у усмено изражавање и учи како да преприча текст, како да прича или како да описује. Изражавање се реализује кроз говорне вежбе уз помоћ датог или заједничког плана. План помаже ученицима да осмисле садржину говора, али не треба спутавати оне који могу да говоре самостално са индивидуалним планом, па и без њега. Усмено се препричава краћи текст, део позоришне представе или филма. Препоручене врсте причања су: причање о

слици или по низу слика (прича у сликама), причање о доживљајима и догађајима. Описују се годишња доба, биљке и животиње, најбољи друг или другарица, чланови породице, кућни љубимци и сл. Ученици се упућују на правилно говорно изражавање.

Учење напамет и говорење одабраних текстова или њихових кратких одломака усмерено је на богаћење речника и правилан говор. Говоре се напамет научене одабране песме, уз увођење ученика у правила рецитовања. Такође, могу се напамет научити и говорити кратки одломци из прича и делови драмског текста (лице). Циљ ове врсте говорења је изражајни говор, а не само меморисање текста. Зато треба пажљиво одабрати шта ће деца учити напамет, а неки од критеријума су уметничка вредност текста и његова прилагођеност узрасту. Сценски се изводе драмски текстови из школске лектире и драматизовани текстови. Сценске игре најбоље је реализовати на основу књижевних дела која су погодна за сценску импровизацију.

Богаћење речника у функцији јасног изражавања реализује се кроз коришћење адекватних речи у говору, усвајање и коришћење нових речи, као и проширивање опсега значења у оквиру једне речи. Нове речи се усвајају из правилног говора и из књижевних и некњижевних текстова. Ученици се упућују да из свог активног речника, уз активирање пасивног, користе речи које што прецизније преносе жељену информацију, али и да речима могу говор учинити лепшим.

Језичка култура ученика негује се и кроз игровне активности, посебно кроз језичке игре. Врсте игара потребно је одабрати према интересовањима ученика или у контексту наставног садржаја. То могу бити разговорне игре, на пример, разговор са непослушном лутком, разговор са књижевним ликом, затим ситуационе игре, односно стварне ситуације, на пример, разговор у продавници, разговор код лекара. Такође, могу се одабрати и преметаљке, ребуси, палиндроми, уланчавање, допуњалке, једноставне укрштене речи.

Слушање је важна активност у комуникацији. Ученици се у разговору упућују да пажљиво и културно слушају саговорнике. У наставном контексту ученици слушају шта други говоре и то потврђују репродуковањем или парафразирањем слушне поруке, као и поступањем по молбама и усменим инструкцијама одраслих и вршњака. Пажљиво слушање практикује се и у симулираним ситуацијама (разговорне и ситуационе игре). Ученици слушају читање учитеља, вршњака, спикера.

Запис по слушању подразумева диктат, којим се вежба и писање. Међутим, први корак у реализацији диктата је слушање и уочавање границе између речи и реченица у зависности од интонације, чиме се развија језичко повезивање изговорене и записане речи.

Игре за развијање слушне пажње изводе се у наставном контексту: пажљиво слушање са задатком, на пример, *Препознај ко говори, Слушај како говорим*(тихо, брзо), *Чујем глас т...*

Писање и читање се увежбавају у настави почетног читања и писања, а затим у областима *Књижевност, Језик и Језичка култура*. У садржајима програма из области *Језичка култура* дати су основни елементи који се односе на писменост ученика, с тим да се они не могу посматрати изоловано, већ у садејству са исходима и препорученим садржајима у свим областима предмета. Дакле, читање и писање се не уче посебно у оквиру наставних области, већ кроз све наставне садржаје.

У првом разреду ученици пишу реченице и краће текстуалне целине. Посебно се води рачуна о индивидуалном приступу ученику, што подразумева подстицање према способностима и могућностима у писању. Ако дете има тешкоћа у писању, потребно је пажљиво и постепено га уводити у писање, док дете које напредује треба подстицати адекватним захтевима. Ученици писмено одговарају на једноставна питања о сопственом искуству, бићима, предметима, појавама, сликама, као и на питања о књижевном и некњижевном тексту. Осим тога, ученици самостално осмишљавају и пишу реченице о сопственом искуству, бићима, предметима, појавама. Такође, записују наслов слике или наслове слика у низу и реченице на основу слике или низа слика (прича у сликама).

Ученици се оспособљавају да запишу краћу писану поруку којом преносе информације и која има практичну намену. Ове поруке немају класичну форму, већ служе за свакодневне намене, на пример, информације о школским обавезама (информације о ваннаставним активностима, списак школског прибора, потребног материјала за школске предмете).

Учење самосталног писања текста почиње спајањем више реченица у целину. Ученици пишу о свом искуству, о доживљају, о слици или по низу слика (прича у сликама). Према својим способностима ученик ће написати две, три повезане реченице или краћи текст.

У писању се примењују научена правописна правила која се уче у оквиру области *Језик*. Потребно је да се правопис у писању доследно примењује од почетног читања и писања. Ученици се упућују да бирају адекватне речи и да их употребљавају нове док пишу.

Читање се увежбава на делима школске и домаће лектире, и на другим књижевним и некњижевним текстовима. Посебна пажња треба да је усмерена на читање информативних текстова, према интересовањима ученика и у друштвеном контексту, према препорученим садржајима програма. Потребно је практиковати следеће врсте читања: гласно читање (целог текста, штафетно, флексибилно, драмског текста по улогама); тихо читање (*у себи*). Разумевање текста показује се помоћу подстицаја или питања и исказивањем теме/поенте текста (у складу са предзнањем), као и представљањем кључних делова текста сликом (илустрација текста). Информације у тексту проналазе се вођено (одговарањем на репродуктивна питања *ко?, где?, како?, када?*) и самостално, без детаљно датих упутстава.

Назив предмета	СТРАНИ ЈЕЗИК
Циљ	Циљ учења страног језика у основном образовању и васпитању је да се ученик усвајањем функционалних знања о језичком систему и култури и развијањем стратегија учења страног језика оспособи за основну усмену и писану комуникацију и стекне позитиван однос према другим језицима и културама, као и према сопственом језику и културном наслеђу.
Разред	први
Годишњи фонд часова	72 часа

**ЕНГЛЕ
СКИ
ЈЕЗИК**

ИСХОДИ ИСХОДИ По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:	ОБЛАСТ/ТЕМА Комуникативне функције	САДРЖАЈИ
<ul style="list-style-type: none"> – поздрави и отпоздрави, примењујући најједноставнија језичка средства; – представи себе и другог; – разуме јасно постављена једноставна питања личне природе и одговара на њих; – разуме кратка и једноставна упутства и налоге и реагује на њих; – даје кратка и једноставна упутства и налоге; – разуме позив и реагује на њега; – упути позив на заједничку активност; – разуме кратке и једноставне молбе и реагује на њих; – упути кратке и 	ПОЗДРАВЉАЊЕ	<p>Језичке активности у комуникативним ситуацијама Реаговање на усмени импулс саговорника (наставника, вршњака, и слично); успостављање контакта при сусрету.</p> <p>Садржаји <i>Hi! Hello. Good morning/afternoon/evening/night. How are you? I'm fine, thank you, and you? Goodbye. Bye. See you (later/tomorrow). Have a nice day/weekend! Thanks, same to you!</i></p> <p>(Интер)културни садржаји: Формално и неформално поздрављање; устаљена правила учтивости.</p>

<p>једноставне молбе;</p> <ul style="list-style-type: none">– искаже и прихвати захвалност и извињење на једноставан начин;– разуме једноставно исказане честитке и одговара на њих;– упути једноставне честитке;– препозна и именује жива бића, предмете и места из непосредног окружења;– разуме једноставне описе живих бића, предмета и места;– опише жива бића, предмете и места користећи једноставна језичка средства;– разуме свакодневне исказе у вези са непосредним потребама, осетима и осећањима и реагује на њих;– изрази основне потребе, осете и осећања кратким и једноставним језичким средствима;– разуме једноставна обавештења о положају у простору и реагује на њих;– тражи и пружи кратка и једноставна обавештења о положају у простору;– разуме једноставне исказе којима се изражава припадање/неприпадање, поседовање/непоседовање и реагује на њих;– тражи и даје једноставне исказе којима се изражава припадање/неприпадање, поседовање/непоседовање;– разуме једноставне исказе за изражавање допадања/недопадања и реагује на њих;– тражи мишљење и изражава		
--	--	--

допадање/недопадање једноставним језичким средствима.		
	<p>ПРЕДСТАВЉАЊЕ СЕБЕ И ДРУГИХ; ДАВАЊЕ ОСНОВНИХ ИНФОРМАЦИЈА О СЕБИ; ДАВАЊЕ И И ТРАЖЕЊЕ ОСНОВНИХ ИНФОРМАЦИЈА О ДРУГИМА</p>	<p>Језичке активности у комуникативним ситуацијама Слушање кратких и једноставних текстова у којима се неко представља; представљање себе и других особа, присутних и одсутних.</p> <p>Садржаји <i>My name's Maria/I'm Maria. What's your name? This is my friend. His name's/name is Marko. Maria, this is Barbara. Barbara, this is Maria. This is Miss Ivona. She's my teacher. That is Mr Jones. He's your teacher. How old are you? I'm seven. He's ten. Who's this/that? It's my father. Is Tom your brother/friend? Yes, he is/No, he isn't. Is Jane your sister/friend? Yes, she is/No, she isn't. Who's in the picture? It's my sister. Her name's Susan.</i></p> <p>Личне заменице у функцији субјекта – <i>I, you ...</i> Присвојни придеви – <i>my, your ...</i> Показне заменице – <i>this, that</i> Глагол <i>to be</i> – <i>the Present Simple Tense</i> Питања са <i>Who /How (old)</i> Основни бројеви (1–10)</p> <p>(Интер)културни садржаји: Препознавање најосновнијих сличности и разлика у начину упознавања и представљања у нашој земљи и земљама енглеског говорног подручја.</p>
	<p>РАЗУМЕВАЊЕ И ДАВАЊЕ ЈЕДНОСТАВНИХ УПУТСТАВА И НАЛОГА</p>	<p>Језичке активности у комуникативним ситуацијама Слушање налога и упутстава и реаговање на њих; давање кратких и једноставних упутстава (комуникација у учионици – упутства и налози које размењују учесници у наставном процесу, упутства за игру и слично).</p> <p>Садржаји <i>Let's start. Quiet, please. Listen to me! Look! Look at me/the picture! Sit down. Stand up. Turn around. Jump. Say hello/goodbye to your friend. Open/Close your books/notebooks. Put down your</i></p>

		<p><i>pencils. Pick up the rubber. Wash your hands. Open the window, please. Come in. Come here/to the board. Give me your book, please. Don't do that. Listen and</i></p> <p><i>say/sing/do/number/match/draw/repeat... Cut out/stick/touch/point to... Colour the door yellow. Count from ... to My turn now. Hurry up! Quick! Watch out! I understand/I don't understand. I'm finished.</i></p> <p>Императив (Интер)културни садржаји: Поштовање основних норми учтивости; дечје песме одговарајућег садржаја.</p>
	<p>ПОЗИВ И РЕАГОВАЊЕ НА ПОЗИВ ЗА УЧЕШЋЕ У ЗАЈЕДНИЧКОЈ АКТИВНОСТИ</p>	<p>Језичке активности у комуникативним ситуацијама Слушање кратких једноставних позива на заједничку активност и реаговање на њих (позив на рођендан, игру, дружење...); упућивање и прихватање/одбијање позива на заједничку активност, уз коришћење најједноставнијих израза.</p> <p>Садржаји <i>Let's play football/the memory game/go to the park/sing. Come and play with me! Come to my birthday party. Cool! Super! Great! OK. All right. Sorry, I can't.</i></p> <p>Императив (Интер)културни садржаји: Прикладно прихватање и одбијање позива; прослава рођендана, игре, забава и разонода.</p>
	<p>ИСКАЗИВАЊЕ МОЛБЕ, ЗАХВАЛНОСТИ И ИЗВИЊЕЊА</p>	<p>Језичке активности у комуникативним ситуацијама Слушање једноставних исказа којима се тражи помоћ, услуга или обавештење; давање једноставног, усменог одговора на исказану молбу; изражавање и прихватање молби, захвалности и извињења.</p> <p>Садржаји <i>Can I have an apple, please? Yes, here you are. Thank you/Thank you, Maria/Thanks. You're welcome. No, sorry/Not now/No, you can't. Can you help me, please? Can/May I have some</i></p>

		<p><i>water, please? Can/May I go to the toilet/go out/come in? Excuse me, Teacher, ...? I can't see. Can you move, please? Sorry, can you repeat that, please? I'm sorry I'm late. It's OK. No problem.</i></p> <p>Модални глаголи за изражавање молбе – <i>can/may</i></p> <p>(Интер)културни садржаји: Правила учтиве комуникације.</p>
	<p>ЧЕСТИТАЊЕ</p>	<p>Језичке активности у комуникативним ситуацијама Слушање кратких и једноставних устаљених израза којима се честита празник, рођендан; реаговање на упућену честитку и упућивање кратких пригодних честитки.</p> <p>Садржаји <i>Happy birthday to you! Merry Christmas! Happy New Year! Happy Easter! Thanks, same to you!</i></p> <p>(Интер)културни садржаји: Најзначајнији празници и начин обележавања/прославе и честитања; пригодне дечје песме и игре.</p>
	<p>ОПИСИВАЊЕ ЖИВИХ БИЋА, ПРЕДМЕТА, МЕСТА И ПОЈАВА</p>	<p>Језичке активности у комуникативним ситуацијама Слушање краћих једноставних описа живих бића, предмета и места у којима се појављују информације о спољном изгледу, појавним облицима, димензијама и осталим најједноставнијим карактеристикама; давање кратких усмених описа живих бића, предмета и места.</p> <p>Садржаји <i>It's a/an... It's short/long/small/big/blue... It's a blue ruler. I can see one red apple and two yellow bananas/three blue and four orange balloons. Here's a crayon. What colour is it? It's blue/The crayon is blue.</i></p> <p>Глаголи <i>have got, to be</i> за давање описа</p> <p>Правилна множина именица: <i>book – books, apple – apples...</i></p> <p>Модални глагол <i>can</i> уз глагол <i>see</i></p> <p>(Интер)културни садржаји: Дечје песме и приче одговарајућег</p>

	<p>ИСКАЗИВАЊЕ ПОТРЕБА, ОСЕТА И ОСЕЋАЊА</p>	<p>садржаја.</p> <p>Језичке активности у комуникативним ситуацијама Слушање исказа у вези са потребама, осетима, осећањима; саопштавање својих потреба, осета и осећања и (емпатично) реаговање на туђа.</p> <p>Садржаји <i>I'm thirsty/hungry. Here's a sandwich for you. Do you want some water? Yes, please. No, thank you. Are you happy/sad/hot/cold?</i> <i>The Present Simple Tense (be, want)</i> Модални глагол <i>can</i> за изражавање предлога (Интер)културни садржаји: Правила учтиве комуникације.</p>
	<p>ИСКАЗИВАЊЕ ПОЛОЖАЈА У ПРОСТОРУ</p>	<p>Језичке активности у комуникативним ситуацијама Слушање кратких текстова у којима се на једноставан начин описује положај у простору; усмено тражење и давање информација о положају у простору.</p> <p>Садржаји <i>Where's my dad? Is he in the bedroom? No, he's in the bathroom. Where's your dog? It's in the garden. Where's my bag? It's on the chair. Where's the toilet? It's here/over there.</i> Прилози и предлози за изражавање положаја и просторних односа – <i>here, there, in, on</i> Питања са <i>Where</i> (Интер)културни садржаји: Култура становања: село, град.</p>
	<p>ИЗРАЖАВАЊЕ ПРИПАДАЊА/НЕПРИПАДАЊА И ПОСЕДОВАЊА/НЕПОСЕДОВАЊА</p>	<p>Језичке активности у комуникативним ситуацијама Слушање кратких текстова с једноставним исказима за изражавање припадања/неприпадања и поседовања/непоседовања и реаговање на њих; усмено исказивање припадања/неприпадања и поседовања/непоседовања.</p> <p>Садржаји <i>This is my ball. Is that your bike? I've got a dog. Have you got a pet? He/She's got two brothers. Who's got a/an...?</i> Присвојни придеви <i>my, your...</i></p>

		<i>Have got</i> за изражавање припадања/поседовања (Интер)културни садржаји: Породица, пријатељи, кућни љубимци, играчке.
	ИЗРАЖАВАЊЕ ДОПАДАЊА/НЕДОПАДАЊА	Језичке активности у комуникативним ситуацијама Слушање кратких текстова с једноставним исказима за изражавање допадања/недопадања и реаговање на њих; усмено исказивање слагања/неслагања, допадања/недопадања Садржаји <i>Do you like ice cream? Yes, I do/No, I don't. I like apples and oranges. I don't like milk or cheese. Do you like games? The Present Simple Tense</i> глагола <i>like</i> (Интер)културни садржаји: Храна и пиће.

ТЕМАТСКЕ ОБЛАСТИ У НАСТАВИ СТРАНИХ ЈЕЗИКА ЗА ОСНОВНУ ШКОЛУ

Напомена: Тематске области се прожимају и исте су у сва четири разреда првог циклуса основне школе. Аутори уџбеника и наставници обрађују их у складу са захтевима програма, узрастом и интересовањима ученика.

- 1) Лични идентитет
- 2) Породица и уже друштвено окружење (пријатељи, комшије, наставници итд.)
- 3) Географске особености
- 4) Становање – форме, навике
- 5) Живи свет – природа, љубимци, очување животне средине
- 6) Временско искуство и доживљај времена (прошлост – садашњост – будућност)
- 7) Школа и школски живот
- 8) Млади – живот деце и омладине
- 9) Здравље и хигијена
- 10) Емоције (љубав према породици, друговима)
- 11) Превозна средства
- 12) Временске прилике
- 13) Уметност за децу (нарочито модерна књижевност за децу; пригодне традиционалне и модерне песме)
- 14) Обичаји и традиција, фолклор, прославе (рођендани, празници)
- 15) Слободно време – забава, разонода, хобији
- 16) Исхрана и гастрономске навике
- 17) Путовања
- 18) Мода и облачење
- 19) Спорт
- 20) Вербална и невербална комуникација, конвенције понашања и опхођења

УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

Програм предмета страни језик у првом циклусу основне школе усмерен је на развој функционалних знања и заснован је на комуникативно дефинисаним исходима учења, односно активностима које ученик успешно реализује користећи страни језик. Језичке активности слушања, читања, (раз)говора и писања у програму посматрају се интегративно, као нераздвојиве компоненте аутентичне комуникације појединца у било којој говорној заједници. Полазећи од исхода, односно онога што је ученик у стању да оствари у различитим врстама и видовима комуникације (усмене, писане, делимично и оне невербалне), формално и садржински централну позицију програма заузимају управо комуникативне функције (нпр. поздрављање; представљање себе и других; давање основних информација о себи; давање и тражење основних информација о другима; разумевање и давање једноставних упутстава и налога; позив и реаговање на позив за учешће у заједничкој игри; исказивање молби, захтева, захвалности, планова, намера, саглашавања, противљења, допадања, недопадања, жеља, потреба и сл.). На основу комуникативних функција дефинисане су језичке активности помоћу којих се оне могу остварити, а које укључују постепено усавршавање способности разумевања говора, разумевања писаног текста (од трећег разреда), интерактивног усменог и писаног изражавања. Захваљујући цикличној и континуалној концепцији програма, комуникативне функције се преносе, усвајају и увежбавају током читавог образовног циклуса, с растућим степеном сложености. Исходи, комуникативне функције и језичке активности дефинисани су као опште лингвистичке категорије, и стога су за све стране језике идентични искази. Како би се, међутим, исходи, функције и активности операционализовали, понуђени су и примери реализације, и то за сваки појединачни страни језик. Њима се илуструју неке од најфреквентнијих и узрасно најадекватнијих могућности за вербалну реализацију комуникативних функција.

Комуникативна настава посматра језик као средство комуникације. Стога је и програм усмерен ка исходима који указују на то шта је ученик у процесу комуникације у стању да разуме и продукује. Табеларни приказ наставника постепено води од исхода и комуникативне функције као области, преко активности које у настави оспособљавају ученика да комуницира и користи језик у свакодневном животу, у приватном, јавном или образовном домену. Примена овог приступа у настави страних језика заснива се на настојањима да се доследно спроводе и примењују следећи ставови:

- циљни језик употребљава се у учионици у добро осмишљеним контекстима од интереса за ученике у атмосфери заједништва и међусобне сарадње;
- говор наставника прилагођен је узрасту и знањима ученика;
- наставник мора бити сигуран да је схваћено значење поруке, укључујући њене културолошке и васпитне елементе, као и елементе социјализације;
- битно је значење језичке поруке;
- знања ученика мере се јасно одређеним релативним критеријумима тачности и зато узор није изворни говорник;
- са циљем да се унапреди квалитет и обим језичког материјала, настава се заснива и на социјалној интеракцији; рад у учионици и ван ње спроводи се путем групног или индивидуалног решавања проблема, као и решавањем мање или више сложених задатака у реалним и виртуелним условима са јасно одређеним контекстом, поступком и циљем;
- наставник упућује ученике у законитости усменог и писаног (од трећег разреда) кода и њиховог међусобног односа;
- сви граматички садржаји уводе се индуктивном методом кроз разноврсне контекстуализоване примере у складу са нивоом, а без детаљних граматичких објашњења, осим уколико ученици на њима не инсистирају, а њихово познавање се вреднује и оцењује на основу употребе у одговарајућем комуникативном контексту.

Комуникативно-интерактивни приступ у настави страних језика укључује и следеће категорије:

- усвајање језичког садржаја кроз циљано и осмишљено учествовање у друштвеном чину;
- поимање програма као скупа динамичних, заједнички припремљених и прилагођених задатака и активности;

- наставник треба да омогући приступ новим идејама и њихово прихватање, као и креирање нових идеја;
- ученици се посматрају као одговорни, креативни, активни учесници у друштвеном чину;
- наставни материјали представљају један од извора активности и морају бити праћени употребом додатних аутентичних материјала;
- учионица је простор који је могуће прилагођавати потребама наставе из дана у дан;
- рад на пројекту као задатку који остварује корелацију са другим предметима и подстиче развој когнитивних способности ученика (запажање, анализа, закључивање итд.);
- за увођење новог лексичког материјала користе се познате граматичке структуре и обрнуто, а нарочито на nižем узрасту треба користити интернационализме и речи које су им познате, као и визуализацију као средство семантизације.

Технике/активности

Током часа препоручује се динамично смењивање техника/активности које не би требало да трају дуже од 15 минута.

Слушање и реаговање на упутства наставника на страном језику или са аудио-записа (слушај, пиши – од трећег разреда, повежи, одреди, пронађи, али и активности у вези са радом у учионици: нацртај, исеци, обој, отвори/затвори свеску, итд.)

Рад у паровима, малим и великим групама (мини-дијалози, игра по улогама, симулације итд.)

Мануелне активности (израда паноа, презентација, зидних новина, постера и сл.)

Вежбе слушања (према упутствима наставника или са аудио-записа повезати појмове, додати делове слике, допунити информације, селектовати тачне и нетачне исказе, утврдити хронологију и сл.)

Игре примерене узрасту и дидактичком захтеву (за загревање, развијање пажње и концентрације, јачање мотивације, увођење нове језичке грађе или пак утврђивање).

Класирање и упоређивање (по количини, облику, боји, годишњим добима, волим/не волим, компарације...).

Решавање „текућих проблема” у разреду, тј. договори и мини-пројекти.

„Превођење” исказа у гест и геста у исказ.

Заједничко прављење илустрованих и писаних (од трећег разреда) материјала (планирање различитих активности, извештај/дневник са путовања, рекламни плакат, програм приредбе или неке друге манифестације).

СТРАТЕГИЈЕ ЗА УНАПРЕЂИВАЊЕ И УВЕЖБАВАЊЕ ЈЕЗИЧКИХ ВЕШТИНА У ПРВОМ И У ДРУГОМ РАЗРЕДУ ОСНОВНЕ ШКОЛЕ

Предности наставе страног језика у првом и другом разреду основне школе у вези су са специфичностима усвајања језика на раном узрасту. Основна карактеристика раног учења није аналитичко учење, већ усвајање језика на сличан начин на који се усваја матерњи језик – дете страни језик користи искључиво у комуникацији и у ситуацијама које су блиске његовим интересовањима. Вишеструке су предности учења језика у овом узрасту (Титоне 1989)¹:

- неурофизиолошке: изузетна пластичност мозга омогућава лакше усвајање фонетских елемената, акцента, изговора, интонације, као и синтаксичких образаца;
- психолошке: код ученика се развија мотивација будући да не осећа страх од грешке приликом употребе новог језика, лако прихвата игру и спремније излаже пред групом;
- образовне: учење страног језика позитивно утиче на когнитивни развој детета и прихватање другог и другачијег.

Ранији почетак учења страног језика отвара пут за достизање виших нивоа језичке компетенције и развијање вишејезичности, који су релевантни за даље школовање и професионални живот.

С обзиром на то да се исходи операционализују преко језичких активности у комуникативним ситуацијама, важно је да се оне у настави страних језика перманентно и истовремено увежбавају. Само тако ученици могу да стекну језичке компетенције које су у складу са задатим циљем.

Пошто је програм учења страног језика у првом и другом разреду основне школе растерећен писања и читања, као и експлицитних објашњења граматичких правила, ово је драгоцен период за подстицање и навикавање ученика да у свакодневним ситуацијама у учионици и ван ње спонтано примењују научене речи и изразе у одговарајућим ситуацијама усмене комуникације (нпр. поздрављање наставника на страном језику у учионици, али и ван ње). Такво спонтано успостављање контакта помаже ученицима да се ослободе говорних блокада које могу настати изван услова симулираних у учионици, при сусрету са лицима са другог говорног подручја. То ће, такође, пружити и бројне прилике ученицима да експериментишу са употребом језика, растерећени страха од неуспеха у комуникацији. Због свега тога потребно је инсистирати на таквом моделу комуникације од самог почетка, јер уколико се ученици навикну на другачији модел, тј. искључиву примену матерњег језика приликом успостављања контакта и комуникације са наставником или вршњаком, то ће касније бити много теже променити.

Следећи корак, на којем такође треба инсистирати од самог почетка учења страног језика, јесте такозвани „језик учионице”. Сва кратка и једноставна упутства у настави која се често понављају треба да буду на страном језику уз обавезну одговарајућу гестикулацију (ако нпр. наставник каже *слушај*, пожељно је да покаже ту активност стављајући руку иза уха). Нека упутства наставник у почетку може да изговара паралелно на страном и на матерњем језику са тенденцијом да постепено изоставља матерњи језик, пратећи да ли ученици препознају њихово значење на страном језику.

Поред ових спонтаних облика учења потребно је увести и језичке садржаје који нису део уобичајене интеракције на часу. За овакве облике учења потребно је користити предмете и бића из непосредног окружења, слике из наставних материјала, картице, постере и све друге расположиве материјале. За њихово савладавање потребно је инсистирати на заједничким групним комуникативним активностима. На овом узрасту се препоручују и активности усмене репродукције и контролисане продукције будући да су у питању садржаји који не представљају „језик учионице” и не понављају се сваког часа. На тај начин се ученицима омогућава већи број понављања ради лакшег и бржег меморисања и стицања поуздања за самостално коришћење језика. У том смислу, пожељне су вежбе говорне продукције са малим варијацијама модела у којима се мењају и комбинују лексички и граматички садржаји уз постепено усложњавање. Такође се подстиче интеракција са другим ученицима, која се може, као благи вид медијације, реализовати давањем упутстава на матерњем језику (нпр. питај друга или другарицу како се зове и колико година има, шта воли/не воли да једе, итд; одговори на питања друга/другарице), или увођењем покрета као невербалног средства комуникације.

Потребно је оспособити ученике за комуникативне функције наведене у програму за дати ниво учења, при чему предложени језички садржаји служе као препорука и могу бити замењени сличним садржајима или проширивани у складу са расположивим наставним материјалом, као и потребама и интересовањима ученика.

Важно је да имамо на уму да је, упркос почетном ентузијазму са којим ученици улазе у процес учења страног језика у основној школи, њима то ипак још један у низу обавезних предмета. Стога се, на овом нивоу, не може очекивати да они сами, спонтано, развију интересовање и ентузијазам за учење страног језика. Неопходно је приликом планирања активности имати у виду узраст ученика и њихове индивидуалне карактеристике. Неки ученици су интровертни, неки екстровеертни, уче различитом брзином и на различите начине – свим чулима, имају различите потребе и интересовања. Већина ученика на том узрасту има проблем са пажњом, концентрацијом и памћењем током 45 минута. Стога је упутно да час почне неком кратком игром загревања која би позитивно утицала на развијање способности пажње, концентрације и памћења, као и да се активности смењују одговарајућим логичним редоследом и да трају од 5 до 15 минута.

ПРЕЗЕНТОВАЊЕ И УВЕЖБАВАЊЕ САДРЖАЈА

С обзиром на различите стилове учења, разноврсност активности кључна је реч за презентовање нове лексичке грађе. Важно је да уважавамо предзнања ученика, јер нам она могу бити добра основа за рад и лакше разумевање теме.

Визуелна наставна средства (картице, постери, стварни предмети из непосредног окружења, како је у општим смерницама већ напоменуто) идеална су за увођење и увежбавање вокабулара. Када се ученицима покаже одређени појам – када га виде, важно је да неколико пута чују како се реч изговара и да је тек на крају изговоре. Хорско понављање корисно је за осећај сигурности ученика јер није јавно експониран, а страх од исмевања (који је на том узрасту неретко присутан) сведен је на минимум.

Пантомима (као врста драмских техника), као и метода потпуног физичког одговора, веома су омиљене и ефикасне, не само на овом узрасту већ и касније. Нарочито су погодне за ученике кинестетичког стила учења (превођење изговорене речи у покрет и обрнуто). Ове технике су погодне за увођење и увежбавање свих врста речи: именице – делови тела, животиње, играчке.; глаголи – устати, сести, подићи, спустити неки предмет...; придеви за описивање стања и осећања – срећан, тужан, гладан, жедан...

Одговарајући контекст (приче у сликама, песме, игре и сл.) битна је претпоставка успешног усвајања вокабулара, као и језика уопште. Усвајање лексике биће утолико ефикасније уколико се остварује у јасном ситуационом контексту. Примера ради, ако се усвајају речи које се односе на свет животиња, могуће је организовати стварни, симулирани или виртуелни обилазак зоолошког врта. Треба водити рачуна о томе да су ученици, током једног школског часа, у стању да усвоје 5 до 7 нових речи.

Дијалогски модели (као основа за „имитирање“) веома су ефикасни за развијање говора. У недостатку спонтане комуникације међу ученицима наставник може да користи лутке – обичне плишане, прављене од чарапа или папира – и тако направи одговарајући дијалогски модел. Наставник се може обраћати ученицима са лутком која пита. Ученици ће врло брзо и лако моћи да дају одговор, али и да поставе питања. Наравно, потребно је обезбедити одговарајући контекст који ће и стидљивијим ученицима омогућити да се охрабре и проговоре.

Пројектне активности повећавају мотивацију, јер пружају избор ученицима да одговорно у пару или у групи решавају задатак на свој начин у договору са другима, развијајући и јачајући одређене социјалне компетенције. Пројекат је погодан за рад у одељењима мешовитог састава, има лични печат, подстиче кооперативни рад и завршава се увек неком врстом презентације како резултата, тако и процеса рада.

Драмске активности омогућавају ученицима да користе језик у одговарајућем контексту и тако „оживљавају“ његову употребу. Њихов потенцијал огледа се, између осталог, и у томе што:

- ученици не само да уче страни језик на забаван начин, већ кроз интеракцију и различите улоге које преузимају сагледавају ствари из различитих углова (што доприноси развоју критичког и дивергентног мишљења);

- ученици сарађују и усвајају језик кроз смислену интеракцију на циљном језику и развијају све потребне вештине – когнитивне, комуникативне и социјалне;

- сви могу да учествују – свако добија улогу коју може да „изнесе“ те су зато погодне за рад у одељењима мешовитог састава;

- одговарају свим стиливима учења – визуелни виде, аудитивни чују, кинестетички се изражавају кроз покрет;

- подижу мотивацију и самопоуздање;

- оријентисане су на ученика – наставник има мање доминантну улогу;

- развијају машту и креативност код ученика.

Пожељно је да се драмске активности попут играња улога, мини скечева, луткарских мини представа, импровизација и прича из стварног живота што више користе у настави, не само на овом узрасту, већ и касније.

Читање и писање су необавезне активности у другом разреду. С обзиром на то да се латинично писмо уводи у наставу српског језика у другом полугодишту другог разреда, иницијално писање и читање може се понудити као опција само за ученике који то желе и знају, на елементарном нивоу (читање појединачних речи и једноставних реченица, допуњавање речи словом и слично, нипошто самостално писање и диктати). Ова активност се не оцењује и на часу има споредну улогу.

Социокултурну компетенцију, као скуп знања о свету уопште, сличностима и разликама између културних и комуникативних модела сопствене говорне заједнице и заједнице/заједница чији се језик учи, треба уводити од самог почетка учења страног језика на најнижем узрасном нивоу, јер су та знања потребна за компетентну, успешну комуникацију у конкретним комуникативним активностима на циљном језику.

Посебан аспект социокултурне компетенције представља *интеркултурна компетенција*, која подразумева развој свести о другом и другачијем, познавање и разумевање сличности и разлика између светова, односно говорних заједница, у којима се ученик креће. Интеркултурна компетенција подразумева и развијање толеранције и позитивног става према индивидуалним и колективним карактеристикама говорника других језика, припадника других култура које се у мањој или већој мери разликују од његове сопствене. Дакле, постепеним увођењем социокултурних садржаја на најнижем нивоу (поздрављање, певање пригодних празничних песама и сл.) доприноси се развоју интеркултурне личности, кроз јачање свести о вредности различитих култура и развијање способности за интегрисање интеркултурних искустава у сопствени културни модел понашања и веровања.

Граматички садржаји се на овом узрасном нивоу не обрађују експлицитно. Граматичке појаве треба посматрати са функционалног аспекта (примењујући елементе граматике који су неопходни за успешно остваривање комуникативне функције). У процесу наставе страног језика треба тежити томе да се граматика усваја путем језичких активности слушања и говора, према јасно утврђеним циљевима, исходима и стандардима наставе страних језика.

Главни циљ наставе страног језика јесте развијање комуникативне компетенције на одређеном језичком нивоу, у складу са статусом језика и годином учења.

Назив предмета	МАТЕМАТИКА		
Циљ	Циљ учења предмета <i>математика</i> је да ученик, овладавајући математичким концептима, знањима и вештинама, развије основе апстрактног и критичког мишљења, позитивне ставове према математици, способност комуникације математичким језиком и писмом и примени стечена знања и вештине у даљем школовању и решавању проблема из свакодневног живота, као и да формира основ за даљи развој математичких појмова.		
Разред	први		
Годишњи фонд часова	180 часова		
ИСХОДИ По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:	ОБЛАСТ/ТЕМА		САДРЖАЈИ
<ul style="list-style-type: none"> – одреди међусобни положај предмета и бића и њихов положај у односу на тло; – упореди предмете и бића по величини; – уочи и именује геометријске облике предмета из непосредне околине; – именује геометријска тела и фигуре; – групише предмете и бића са заједничким својством; – сложи/разложи фигуру која се 	ГЕОМЕТРИЈА	ПОЛОЖАЈ, ВЕЛИЧИНА И ОБЛИК ПРЕДМЕТА	Просторне релације. Величина предмета и бића. Геометријска тела: лопта, коцка, квадар, ваљак, пирамида и купа. Геометријске фигуре: круг, правоугаоник, квадрат и троугао.
		ЛИНИЈЕ	Права, крива и изломљена линија. Затворена и отворена линија. Тачка и линија. Дуж.
	БРОЈЕВИ		Бројање, писање и читање бројева. Приказивање бројева помоћу тачака на бројевној правој. Упоредивање бројева.

<p>састоји од познатих облика;</p> <ul style="list-style-type: none"> – разликује: криву, праву, изломљену, затворену и отворену линију; – црта праву линију и дуж помоћу лењира; – броји унапред и уназад и са прескоком; – прочита, запише, упореди и уреди бројеве прве стотине и прикаже их на бројевној правој; – користи редне бројеве; 		<p>Редни бројеви.</p> <p>Сабирање и одузимање бројева у оквиру 20 и приказивање на бројевној правој.</p> <p>Сабирање и одузимање бројева до 100 без прелаза преко десетице и приказивање на бројевној правој.</p> <p>Својства сабирања.</p> <p>Откривање непознатог броја у једнакостима с једном операцијом.</p> <p>Динар, кованице и новчанице до 100 динара.</p>
<ul style="list-style-type: none"> – разликује парне и непарне бројеве, одреди највећи и најмањи број, претходника и следбеника; – користи појмове: сабирак, збир, умањеник, умањилац, разлика; – сабира и одузима два једноцифрена броја не записујући поступак; – сабира и одузима до 100 без прелаза преко десетице; – растави број на сабирке и примени замену места и здруживање сабирака ради лакшег рачунања; – реши текстуални задатак са једном операцијом; – разликује новчане апоене до 100 динара и упореди њихову вредност; – уочи правило и одреди следећи члан започетог низа; – прочита и користи податке са једноставнијег стубичног и сликовног дијаграма или табеле; – измери дужину задатом, нестандартном јединицом мере; – преслика тачке и фигуре у квадратној мрежи на основу задатог упутства. 	<p>МЕРЕЊЕ И МЕРЕ</p>	<p>Мерење дужине нестандартним јединицама мере.</p>

Кључни појмови: односи у простору, геометријски облици, број, сабирање и одузимање и мерење.

УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

Ради лакшег планирања наставе даје се оријентациони предлог броја часова по темама (укупан број часова за тему, број часова за обраду новог градива + број часова за утврђивање, увежбавање и систематизацију градива). Приликом израде оперативних планова наставник распоређује укупан број часова предвиђен за поједине теме по типовима часова (обрада новог градива, утврђивање и увежбавање, понављање, проверавање и систематизација градива), водећи рачуна о циљу предмета и исходима.

Геометрија (27; 11 + 16)

Бројеви (146; $57 + 89$)

Мерење и мере (7; $3 + 4$)

Предложени редослед реализације тема:

1. Геометрија – Положај, величина и облик предмета;
2. Бројеви – Природни бројеви до 10 и нула, сабирање и одузимање до 10;
3. Геометрија – Линије;
4. Бројеви – Природни бројеви до 20, сабирање и одузимање до 20;
5. Мерење и мере;
6. Бројеви – Природни бројеви до 100, сабирање и одузимање до 100 (без преласка десетице).

Предложена подела тема и редослед реализације нису обавезни за наставнике, већ само представљају један од могућих модела. Овакав предлог је дат због тога што је пожељно комбиновати алгебарске и геометријске садржаје.

Основа за писање исхода и избор садржаја је чињеница да се учењем математике ученици оспособљавају за: решавање разноврсних практичних и теоријских проблема, комуникацију математичким језиком, математичко резонување и доношење закључака и одлука. Сам процес учења математике има своје посебности које се огледају у броју година изучавања и недељног броја часова предмета и неопходности континуираног стицања и повезивања знања.

Садржаји програма предмета математике представљају основу за остваривање исхода, јер је њима обухваћено све оно што ученик треба да изгради на нивоу знања.

Наставници у својој свакодневной наставној пракси, треба да се ослањају на исходе, јер они указују шта је оно за шта ученици треба да буду оспособљени током учења предмета у једној школској години. Остваривањем исхода, ученици усвајају основне математичке концепте, овладавају основним математичким процесима и вештинама, оспособљавају се за примену математичких знања и вештина и комуникацију математичким језиком. Кроз исходе се омогућава остваривање образовних стандарда и међупредметних компетенција као што су комуникација, дигитална компетенција, рад са подацима и информацијама, решавање проблема, сарадња и компетенција за целоживотно учење.

При обради нових садржаја треба се ослањати на постојеће искуство и знање ученика, и настојати, да ученици самостално изводе закључке. Основна улога наставника је да буде организатор наставног процеса, да подстиче, организује и усмерава активност ученика. Ученике треба упућивати да користе уџбеник и друге изворе знања, како би усвојена знања била трајнија и шира, а ученици оспособљени за примену у решавању разноврсних задатака.

Приликом планирања наставе, треба имати у виду да, у овом узрасту, различите игралике активности у функцији сазнавања и учења могу бити додатна мотивација за усвајање математичких садржаја. Игра је основна активност и контекст математичког сазнања у предшколском периоду. Поласком у школу код првака не нестаје потреба за игром. Због тога је важно да се у првом циклусу, а посебно у првом разреду, деца омогући да развијају математичко мишљење у контексту играликих активности. Поред тога, игралике активности значајно доприносе развијању интересовања за математику и позитивног става према математици.

На часовима треба комбиновати различите методе и облике рада, што доприноси већој ефикасности наставног процеса, подстиче интелектуалну активност ученика и наставу чини интересантнијом и функционалнијом.

ГЕОМЕТРИЈА

Положај, величина и облик предмета

Развој опажања простора подразумева уочавање предмета и бића у окружењу и њихових међусобних односа. Основу сазнања чини посматрање и класификација облика на основу уочених особина. Међусобни односи предмета у простору исказани просторним релацијама изграђују се посматрањем различитих предмета у простору, манипулисањем објектима (практична просторна оријентација), именовањем и мисаоним издвајањем уочених односа.

Положај предмета и бића – Ученици упоређују предмете по положају (испред, иза; испод, изнад; горе, доле; у, на, ван; између, лево, десно; са исте стране, са супротних страна; усправно, водоравно).

Просторне релације ученици усвајају у односу на себе, у односу на друга бића и предмете (уз ротације тј. окретање) и у односу на тло. Уочавају се и истичу међусобно супротни односи: испред–иза, испод–изнад, горе–доле, лево–десно, са исте стране – са супротних страна. Игролике активности треба користити у циљу уочавања односа и увежбавања практичне оријентације ученика у простору, на мапи и у табели.

Величина предмета и бића – У делу који се односи на упоређивање предмета према дужини, висини и ширини, циљ је да ученици овладају употребом речи којима се изражавају релацијски односи између предмета, односно бића: краће – дуже, ниже – више и уже – шире. Поређење/процена се врши „одока” или упоређивањем реалних предмета (оловка, лењир и слично). Важно је указати на повезаност одговарајућих релација (нпр. оловка је дужа од гумице, а гумица је краћа од оловке). Поред тога, треба упоређивати и више предмета (нпр. одређивање најширег предмета).

Облик предмета – Почетно геометријско сазнање заснива се на систематском посматрању и описивању предмета у окружењу и на сликовном приказу, истицањем њихових својстава, облика, симетричности, величине и положаја. Уочавање сличности и разлика омогућава класификацију објеката. Ученици пропедевтички упознају геометријска тела и фигуре. На почетку увести облике који су ученицима тог узраста најближи и познати из свакодневног живота: облик лопте и коцке, затим квадра и ваљка, и на крају пирамиде и купе. Треба користити очигледна наставна средства: играчке, предмете који се налазе у учионици и слично (нпр. лопта и коцка за игру, гумица, сунђер, креда, фломастер). Уочавањем страна тродимензионалних предмета увести облике квадрата, правоугаоника, круга и троугла. Оваквим приступом, ученици прво упознају облике који су им блиски и познати, који се налазе у њиховом окружењу и постепено се, као делови претходно упознатих облика, уводе нови облици.

Корисне су практична манипулација (моделовање, сецкање, лепљење, преклапање фигура) и активности цртања геометријских фигура коришћењем шаблона (нпр. лењир са геометријским облицима) и слободном руком помоћу квадратне или тачкасте мреже.

Примери активности за остваривање појединих исхода

1. Описивање положаја објекта у односу на више других објеката у сложенијој реалистичној ситуацији на слици или у табели.
2. Описивање редоследа објеката у датом низу посматраном из различитих позиција, нпр. навођење објеката од последњег до првог у низу.
3. Описивање на мапи (у лавиринту) путање од једне до друге тачке, учртавање путање на мапи (у лавиринту) или прелажење пута од једне до друге позиције према упутству.
4. Прављење модела геометријске фигуре од сламчица или модела геометријског тела помоћу штапића и куглица од пластелина.
5. Састављање одређене фигуре од задатих делова (танграм).
6. Допуњавање фигуре делом који недостаје.
7. Издвајање предмета са одређеним својством из колекције предмета.
8. Прекривање задате фигуре у равни плочицама квадратног, правоугаоног и троугаоног облика (без преклапања и шупљина).
9. Откривање следећег члана низа састављеног од геометријских облика, уз објашњење како се дошло до закључка.

Линије

Праве и криве линије треба увести као линије којима су оивичени уведени геометријски облици, а затим проширити на појмове отворене и затворене криве линије и изломљене линије. Тачку треба увести као пресек две линије, а дуж као део праве линије ограничен са две тачке. За обележавања тачака треба користити слова А, Е, О, Т, М и Ј. Ученике треба научити да разликују и цртају криву, праву, изломљену, затворену и отворену линију, уоче унутрашњу и спољашњу област ограничену затвореном линијом.

Као модел за праве и криве линије (отворене и затворене) можемо користити канап или конач. Нпр. затезањем канапа добијамо модел праве линије, а спајањем крајева канапа модел затворене криве линије. Кад укрстимо два конца или канапа, добијамо тачку.

Примери активности за остваривање појединих исхода

1. Моделовање положаја тачке у односу на линију помоћу траке и предмета. И обрнуто, цртање слике према реалној ситуацији.

2. Цртање слике или доцртавање започете слике у квадратној или тачкастој мрежи према датом упутству.

БРОЈЕВИ

Развој појма броја и бројевног низа је наставак сазнања о бројевима, које је стечено у предшколском програму. Изграђивање појма броја обухвата: визуелну представу, визуелну кореспонденцију једнакобројних колекција објеката, пребројавање, цифарски запис. Број до кога се долази пребројавањем визуализује се на различите начине (скуповно, дијаграмима, бројевним сликама, на бројевној правој) чиме се продубљује разумевање структуре броја. На почетку је значајна манипулација очигледним средствима (жетонима, штапићима, картицама, прстима). Бројеви се упознају у блоковима: до 5 (укључујући 0), прва десетица, друга десетица, прва стотина.

Формирање појма бројевног низа и место броја у бројевном низу развија се кроз активност пребројавања објеката и бића (конкретних или сликовних представа), бројања унапред и уназад, секвенцијално, у задатим интервалима, визуелизацијом на бројевној правој.

Пребројавање елемената треба искористити и за постепено упознавање ученика са мерењем запремине течности, без увођења стандардних јединица мере. На овом нивоу, ученици треба да пресипањем воде преброје колико мањих посуда воде је садржано у већој и обрнуто. Резултате пребројавања треба да упишу у табелу, како би се упознали са оваквим начином записивања података.

Сабирање и одузимање везују се за примере који се могу моделовати као пар дисјунктних скупова. Када су дати бројеви елемената тих скупова, а тражи се број елемената њихове уније, говоримо о задатку сабирања који прати ту схему. Када је дат број елемената уније и једног од подскупова, а тражи се број елемената другог од њих, кажемо да је то задатак одузимања који прати ту схему. Визуелно представљање сабирања на бројевној правој (добројавање, односно одбројавање), бројевним дијаграмима и бројевним сликама подстиче разумевање појмова сабирања и одузимања након чега се увежбава сабирање и одузимање у блоковима бројева.

Разматрају се и случајеви у којима је један од сабирака непознат број. На основу добро савладане таблице сабирања и одузимања ученици откривају непознати сабирак, умањилац, а затим и примере где је непознат умањеник. Ово је погодан тренутак за решавање задатака са теразијама, у којима је циљ успостављање равнотеже тасова. Разматрају се ситуације у којима су на тасовима: 1) исти предмети; 2) различити предмети. Нпр. на првој слици је на једном тасу куглица, а на другом коцка. На другој слици су на једном тасу две куглице, а на другом ваљак. На трећој слици је на једном тасу ваљак, а на другом треба доцртати одговарајући број коцки. Оваквим задацима се постепено развија логичко мишљење и идеја решавања једначине, а представљају и увод у мерење масе, које се обрађује у наредним разредима.

Правила замене места сабирака и здруживање сабирака уводе се пре обраде бројева друге десетице јер се користе при извођењу сабирања у блоку до 20. За илустрацију правила користе се очигледна средства као и визуелни приказ. При обради сабирања и одузимања у блоку бројева до 20 упознају се случајеви са и без преласка десетице ($11 + 2$, $8 + 3$, $16 - 4$, $12 - 5$).

Један од важних циљева је спонтано запамћивање таблица сабирања и одузимања до 20, због чега треба предвидети довољно времена и различитих активности за увежбавање и стицање сигурности рачунања.

Сабирање и одузимање до 100 обухвата: сабирање и одузимање десетица, сабирање и одузимање десетица и јединица ($24 + 5$, $29 - 7$), сабирање и одузимање двоцифреног броја и вишеструке десетице ($57 + 30$, $57 - 30$), као и сабирање и одузимање двоцифрених бројева без преласка ($32 + 43$, $23 + 47$, $84 - 31$). Поступци се заснивају на већ упознатим поступцима у блоку бројева до 20.

Почевши од блока бројева до 10, ученици се подстичу да правилно користе математички језик користећи знаке $+$, $-$, $=$, $<$, $>$ и термине: сабирак, збир, умањеник, умањилац, разлика, претходник, следбеник, паран, непаран, мањи од и већи од. Појам месне вредности цифре (десетица и јединица) уводи се приликом обраде бројева друге десетице.

Математичке садржаје треба повезивати са садржајима и активностима других предмета као и животним ситуацијама. Нпр. пребројавање објеката или оријентација у простору са предметом *свет око нас*; увежбавање таблице сабирања или коришћење редних бројева може се реализовати и на часовима *физичког и здравственог васпитања* (нпр. урадити 6+5 чучњева, после трећег чучња скочити 2 пута и слично).

Комбинаторни задаци или задаци одређивања следећег члана низа посебно су подстицајни за развој математичко логичког мишљења. Решавање проблемских задатака веома је важан сегмент наставе, јер омогућава повезивање и примену математичких знања у реалистичним ситуацијама. Моделовање проблема у математички запис, уз коришћење графичког приказа, омогућава ученицима да немеханички приступају задацима.

У оквиру ове теме, ученици треба да упознају и кованице и папирне новчанице (до 100 динара), што представља почетак оспособљавања за коришћење новца у свакодневном животу. Увођење новчаних апоена треба да прати увођење блокова бројева: до 10, до 20 и до 100. Задаци са новцем из свакодневног живота помажу да се, поред исхода који се односе на новац, остваре и исходи који се односе на природне бројеве.

Већина исхода ове теме се остварује спирално, јер се исходи који се остваре у оквиру првог блока бројева, касније само проширују на остале блокове бројева.

Примери активности за остваривање појединих исхода

Почетне активности треба да се односе на пребројавање (бројање унапред, уназад и са прескоком), јер полазимо од формирања појма броја, а затим и формирања бројевног низа.

1. Пребројавање предмета исте врсте и приказивање дијаграмом или табелом (нпр. уписивањем „цртица” у табелу, односно бројева када науче запис бројева).

2. Читање података из једноставнијих стубичних и сликовних дијаграма и табела.

3. Повезивање редних бројева и просторних прилога, нпр. први одозго, трећи одоздо, други слева, први здесна, трећи спреда, други скраја.

4. Упоредивање и размена новца; рачунање са новцем, приказивање датог новчаног износа најмањим могућим бројем кованица/новчаница.

5. Разлагање броја на могуће сабирке у реалистичним ситуацијама (на пример: У кутији се налази 10 плавих и црвених куглица. Колико може бити црвених, а колико плавих куглица у кутији? Решење треба записати у табели.)

6. Одређивање следећег члана у задатом бројевном низу.

МЕРЕЊЕ И МЕРЕ

У оквиру ове теме, кроз практичне активности треба упознати ученике са концептом мерења, без увођења стандардних јединица мере. Ове активности обухватају мерење различитих предмета истом јединицом мере (нпр. сламком, спајалицом, корацима) и мерење једног предмета коришћењем различитих јединица мере. На овом нивоу, ученици треба да: измере задате дужине надовезивањем и пребројавањем јединичних мера, прикажу резултате мерења (табелом или дијаграмом) и упореде дужине.

Када ученици овладају идејом мерења дужине, треба прећи на задатке у којима се повезују различити садржаји. Решавају се задаци пресликавања (померања) тачке или фигуре у квадратној мрежи, на пример: 1) померање тачака или дужи у одређеном смеру (налево, надесно, нагоре, надоле) за дату дужину (нпр. две дужине квадрата); 2) ротирање фигуре на слици из усправног у водоравни положај и обрнуто (без употребе термина ротирање). Оваквим задацима се повезују знања о облицима, дужима и мерењу.

Одређени број часова на крају школске године треба одвојити за систематизацију и повезивање градива. На овим часовима треба задавати текстуалне, проблемске задатке, задатке са геометријским приказом аритметичких задатака, текстуалне задатке у којима су дати и подаци који нису битни за решавање задатка, логички задаци са одричним реченицама. Циљ оваквих часова је да се утврди и повеже градиво, да се код ученика развија способност решавања проблема и логичко-комбинаторно мишљење.

Назив предмета	СВЕТ ОКО НАС
Циљ	Циљ учења предмета <i>свет око нас</i> јесте упознавање себе, свог природног и друштвеног окружења и развијање способности за одговоран живот у њему.
Разред	први
Годишњи фонд часова	72 часа

ИСХОДИ	ОБЛАСТ/ТЕМА	САДРЖАЈИ
По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:		
<ul style="list-style-type: none"> – препозна и искаже радост, страх, тугу и бес уважавајући себе и друге; – правовремено и примерено ситуацији искаже своје основне животне потребе за храном, водом и одласком у тоалет; – се понаша тако да уважава различитости својих вршњака и других људи; – придржава се договорених правила понашања у школи и прихвата последице ако их прекрши; – сарађује са вршњацима у заједничким активностима; – одржава личну хигијену и адекватно се одева у циљу очувања здравља; – чува своју, школску и имовину других; – прати инструкције одраслих у опасним ситуацијама: поплава, земљотрес, пожар; – својим речима опише пример неке опасне ситуације из свог непосредног окружења; – примењује правила безбедног понашања на путу од куће до школе приликом кретања улицом са и без тротоара и преласка улице; – снађе се у простору помоћу просторних одредница: напред-назад, лево-десно, горе-доле и карактеристичних објеката; – одреди време својих активности помоћу временских одредница: делови дана, обданица и ноћ, дани у недељи, пре, сада, после, јуче, данас, сутра, прекјуче, прекосутра; – посматрањем и опипавањем предмета одреди својства материјала: тврдо-меко, провидно-непровидно, храпаво- глатко; 	НЕПОСРЕДНО ОКРУЖЕЊЕ	<p>Ја и други</p> <p>Основна осећања (радост, страх, туга и бес). Основне животне потребе (дисање, храна, вода, спавање и потреба за тоалетом). Сличности и разлике по полу, старости, способностима и интересовањима.</p> <p>Породични дом, школа</p> <p>Групе људи: породица, школска заједница, разред, одељење, суседи. Права и обавезе чланова група. Правила понашања појединаца и групе. Празници: породични, школски.</p> <p>Здравље и безбедност</p> <p>Здрав начин живота: становање, одевање, исхрана, лична хигијена, рад, одмор. Безбедно понашање у саобраћају на путу од куће до школе (кретање улицом са и без тротоара, прелажење преко улице, безбедно место за игру). Опасне ситуације по живот, здравље и околину, превенција и правилно понашање (у дому и школској средини, саобраћају, током природних непогода).</p> <p>Оријентација у простору и времену</p> <p>Кретање и сналажење у простору у односу на просторне одреднице: напред-назад, лево-десно, горе-доле и карактеристичне објекте. Сналажење у времену у односу на временске</p>

<ul style="list-style-type: none"> – учествује у извођењу једноставних огледа којима испитује природне феномене; – разликује природу од производа људског рада на примерима из непосредног окружења; – препознаје облике појављивања воде у непосредном окружењу: потоци, реке, баре, језера; – препознаје изглед земљишта у непосредном окружењу: равница, брдо, планина; – идентификује биљке и животиње из непосредног окружења на основу њиховог спољашњег изгледа; – уочава разноврсност биљака и животиња на основу спољашњег изгледа; – препознаје главу, труп, руке и ноге као делове тела и њихову улогу у његовом свакодневном животу; – препознаје улогу чула вида, слуха, мириса, укуса и додира у његовом свакодневном функционисању и сазнавању окружења; – штеди воду и одлаже отпад на предвиђена места; – се понаша тако да не угрожава биљке и животиње у непосредном окружењу; – повезује резултате учења и рада са уложеним трудом. 			<p>одреднице: делови дана, обданица и ноћ, дани у недељи, пре, сада, после, јуче, данас, сутра, прејуче, прекосутра.</p>
		<p>Човек ствара</p>	<p>Човек ради и ствара (материјали и средства за рад, производи људског рада). Материјали за израду предмета (дрво, камен, метал, стакло, гума, пластика, папир, тканина) и њихова својства (тврдо-меко, провидно-непровидно, храпаво- глатко).</p>
		<p>Разноврсност природе</p>	<p>Сунчева светлост и топлота. Основна својства ваздуха: провидност, мирис, кретање. Облици појављивања воде: потоци, реке, баре, језера, киша, снег. Облици појављивања воде у непосредном окружењу. Основна својства воде: укус, мирис, провидност, раствара поједине материјале. Изглед земљишта: равница, брдо, планина. Изглед земљишта у непосредном окружењу. Основна својства земљишта: боја, растреситост, влажност; Карактеристичне биљке и животиње у непосредном окружењу. Изглед и делови тела биљака. Изглед и делови тела животиња на примерима сисара, птица, риба, инсеката. Човеково тело – делови тела (глава, труп, руке и ноге) и чула (вида, слуха, укуса, мириса и додира). Значај воде, ваздуха, земљишта, сунчеве светлости и топлоте за живот биљака, животиња/човека. Одговоран однос човека према животној средини (штедња воде, одлагање</p>

			отпада на предвиђена места, брига о биљкама и животињама).
--	--	--	--

Кључни појмови: оријентација, култура живљења и друштвена стварност у непосредном окружењу.

УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

Програм предмета *Свет око нас* задржао је постојећи оквир, фонд од два часа недељно, односно 72 часа годишње и досадашњи завичајни принцип.

Завичајни принцип (принцип животне близине) одређује просторну и временску блискост природних и друштвених појава и процеса и као такав представља једну од суштинских одлика овог предмета. У првом разреду се креће од просторно и временски најближих феномена за ученика, док се у старијим разредима просторни и временски оквир постепено шири. Конкретно, оквир унутар ког се остварују предметни исходи у првом разреду чине садржаји из најближег и *непосредног окружења ученика* – дома, школе, насеља/дела насеља у коме ученик живи. У II разреду просторни оквир се проширује на *Насеље са околином*, у трећем III разреду на *Завичај* (природно и друштвено окружење, крај, односно крајина), а завршиће се у IV разреду државом *Србијом*.

Завичајни принцип овом предмету обезбеђује високу осетљивост на контекст у коме ученици живе, односно отвореност за садржаје из дететовог окружења и флексибилност за уважавање карактеристика и одлика најразличитијих средина у којима деца из Србије живе. У том смислу предмет *свет око нас* подразумева отвореност и за садржаје од значаја за националне мањине у складу са простором проучавања природних и друштвених појава у првом разреду – непосредно окружење. Поред тога, код свих ученика треба развијати осећај богатства у различитостима међу припадницима различитих националности указивањем на постојање људи који славе другачије празнике, имају различите обичаје, културу становања, исхрану, облачење и сл.

Уважавање окружења у којем ученици живе директно је у вези са уважавањем искустава и знања ученика. Ученици у школу долазе са идејама о свету, себи и свему другом што их окружује. Изградили су их личним ангажовањем у свакодневним активностима – играњем, слушањем, посматрањем, размишљањем, разговарањем, неки и читањем итд. Зато је веома важно да полазне тачке у развоју научних идеја о природним и друштвеним појавама и процесима у настави буду управо идеје и искуства са којима ученици долазе у школу. Кроз разноврсне активности којима се уважава средина у којој ученици живе и њихово непосредно свакодневно искуство из конкретне средине, ученицима се омогућава да доживе и разумеју сложеност, разноликост и међусобну повезаност свих чинилаца који делују у њиховом природном и друштвеном окружењу. Истовремено се подстиче њихова радозналост за откривање појава и процеса у природној и друштвеној заједници.

Основна интенција наставе *Света око нас* усмерена је на развој интелектуалних, психофизичких, когнитивно-конативних и социјално-афективних сфера личности ученика, што се одражава у наведеном циљу за крај циклуса и датим предметним исходима.

Предметни исходи *света око нас* показују шта су ученици оспособљени да учине, предузму, изведу и обаве захваљујући знањима, ставовима и вештинама које су развили током године учења овог наставног предмета. Исходи се остварују у спрези садржаја, метода наставе и учења и активности ученика некад унутар једне теме, а најчешће кроз више тема. Зато границе међу темама проучавања треба схватити условно и флексибилно. Неки исходи су по својој природи међупредметни и оствариваће се кроз активности у оквиру више наставних предмета, као на пример исход: *повезује резултате учења и рада са уложеним трудом*. Треба, такође, имати у виду да је редослед програмских тема и груписаних садржаја унутар тема урађен искључиво ради прегледности препоручених програмских садржаја и не препоручује се као редослед приликом креирања годишњих и оперативних планова, већ као помоћ наставнику да их креира. Иста препорука се односи и на уџбенике. Није пожељно да структура садржаја уџбеника буде основ за планирање наставе.

Ученике треба оспособљавати да самостално истражују и анализирају природне и друштвене појаве и процесе. У зависности од исхода који се жели остварити, учитељ треба да подстакне ученике на различите врсте активности које ангажују како поједина чула, тако и више чула паралелно. Синхронизација чулних утисака даје целовиту слику објеката, процеса, појава и њихову интеграцију у комплексну слику света, а уважава различитости у склоностима ученика при упознавању света и процесу учења. Ипак, учење се не завршава на чулним утисцима, већ се наставља уопштавањем ученог кроз описивање, поређење, формулисање закључака итд. У наставном процесу се, дакле, полази од несистематизованих искуствених сазнања и иде се ка општим, научно заснованим, систематизованим знањима из области природе, друштва и културе. Активности ученика потребно је примерити предметним исходима, специфичностима изабраних садржаја и узрасту ученика. Постепено треба повећавати ниво захтева и самосталности ученика приликом упознавања природних и друштвених појава.

Стварност (природна и друштвена) која нас окружује и из које произилази садржај овог предмета, заснована је на *повезаности различитих појава и процеса*. Због тога садржаји *Света око нас*, а касније и *Природе и друштва* морају да буду одраз те целовитости и повезаности појава које се изучавају. Ради формирања елементарних појмова и постављања мреже за систем појмова, при избору и распореду програмске грађе примењен је *спирално-узлазни модел*, а у складу са узрасним карактеристикама ученика. То значи да ће се иста тематика из разреда у разред проширивати, продубљивати и посматрати са различитих аспеката. Изградња система у настави, последица је постојања система у стварности. Улога учитеља је управо да код ученика осветли и креира ту целовиту слику, а не да наставне садржаје тумачи само као биолошке, географске, историјске и друге садржаје.

Поред тога, приступ настави и учењу треба да буде *повезан и са логиком и методологијом научне дисциплине* одакле произлази одређени садржај. Тако изучавање биолошких садржаја нужно треба да укључи посматрање и праћење биолошких феномена; изучавање садржаја хемије и физике – закључивање на основу спроведеног експеримента итд. Развијање система појмова подразумева континуиран рад учитеља на успостављању хоризонталне (унутар једног разреда) и вертикалне повезаности (између разреда) садржаја унутар *Света око нас* и, касније, *Природе и друштва*. Важно је да се кадгод је могуће приступи корелацији и интегрисаном приступу садржајима на међупредметном нивоу кроз наставне и ваннаставне облике рада и активности у школи и изван ње. Због природе садржаја предмета и датих исхода пожељно је активности организовати што чешће изван учионице, односно у ближем природном и друштвеном окружењу. За потребе овог предмета посебно су погодни: организоване посете, шетње, излети, настава у природи.

Поред коришћења званично одобрених уџбеничких комплета, у остваривању програма предмета *Свет око нас* препоручује се коришћење шире литературе и осталих извора информација: штампаних, аудио-визуелних и електронских медија. Посебно се препоручује коришћење аутентичних природних и друштвених извора, као најверодостојнијих показатеља стварности, појава и процеса у конкретном непосредном окружењу, као и дидактичких материјала који одражавају посебности датог окружења/контекста у коме ученици живе.

Учитељ остварује постављени циљ и исходе кроз наставу и остале организационе форме рада у школи, без додатног оптерећења родитеља и њиховог обавезног ангажовања у остваривању програма. Родитељи могу бити добровољно ангажовани као расположиви потенцијал локалне средине, у зависности од њихових знања, могућности и хтења.

Однос циља, исхода, препоручених програмских садржаја, метода наставе и учења и активности ученика

При остваривању циља и предметних исхода *света око нас* мора се имати у виду да су садржаји, методе наставе и учења и активности ученика неодвојиви у наставном процесу. У програму су дефинисани исходи које треба развијати помоћу препоручених садржаја, адекватних метода наставе и учења и активности ученика. Концепт наставе засноване на исходима подразумева наставу чији

превасходни циљ није преношење предметних садржаја, већ развој и овладавање знањима као основе на којој се развијају разноврсна умења. У том смислу, програм наставе и учења нуди садржински оквир, а учитељ има слободу да уместо њих изабере и неке друге садржаје уколико сматра да су ти садржаји примеренији средини у којој ученици живе, узрасним и развојним карактеристикама ученика и њиховим интересовањима. Суштина је у томе да садржаји буду у функцији остваривања исхода, а не сами себи циљ. Учитељ има значајан простор за слободу избора и повезивање садржаја, метода наставе и учења и активности ученика како би водио ученике ка остваривању датог исхода.

Већина предметних исхода постиже се кроз непосредну истраживачку активност деце и ненаметљив подстицај и подршку наставника. Пожељне су активности које омогућују интеракцију са физичком и социјалном средином, јер доприносе спознавању света око нас, тако што се откривају односи и упознају својства и карактеристике предмета, бића, појава и процеса и стичу се социјалне вештине. Најефикасније методе учења јесу оне методе које ученика стављају у адекватну активну позицију у процесу развијања знања. Потребно је стварање ситуација учења у којима ће доћи до изражаја различите активности ученика које омогућују различите начине учења. Значајне активности ученика у оквиру предмета *Свет око нас* су:

– Посматрање са усмереном и концентрисаном пажњом ради јасног запажања и уочавања света у окружењу (уочавање видних карактеристика);

- Описивање – вербално или ликовно изражавање спољашњих и унутрашњих запажања;
- Процењивање – самостално одмеравање;
- Груписање – уочавање сличности и различитости ради класификовања;
- Праћење – континуирано посматрање ради запажања промена;
- Бележење – записивање графичко, симболичко, електронско бележење опажања;
- Практиковање – у настави, свакодневном животу и спонтаној игри и раду;
- Експериментисање – намерно модификоване активности, огледи које изводи сам ученик;
- Истраживање – испитивање својстава и особина, веза и узрочно-последичних односа;
- Сакупљање – прављење колекција, збирки, албума из природног и друштвеног окружења;
- Стварање – креативна продукција;
- Играње – дидактичке, едукативне и спонтане игре;
- Активности у оквиру мини-пројекта – осмишљавање и реализација.

Ради прегледности препоручени садржаји су дати у темама.

У оквиру теме *Ја и други* налазе се садржаји интердисциплинарног карактера који се односе на ученика као *друштвено биће*, његова права и обавезе у окружењу и друштвеним групама којима припада (породица, школа, вршњаци). Без обзира о којим друштвеним групама је реч, неопходно је, на адекватним и ученицима блиским примерима, указивати на дуализам права и обавеза ученика. Када се говори о *основним животним потребама*, ту се првенствено мисли на физиолошке потребе заједничке за све људе, као и на одређена правила понашања која омогућавају задовољавање тих потреба. Размишљање и дискусија не само о својим потребама већ и уважавање потреба и осећања других, такође, представља једну од суштински важних васпитних компоненти предмета. У оквиру ове теме налазе се и садржаји који се односе на *здравље и безбедност*. Овде је акценат на развијању навика здравог живљења и оспособљавање ученика да препознају и адекватно реагују у потенцијално опасним ситуацијама по њихово здравље и живот. Посебну пажњу у овом сегменту потребно је обратити на безбедност ученика у саобраћају, првенствено на оспособљавање ученика за безбедно кретање од куће до школе.

Кретање и сналажење у простору и времену у оквиру теме *Оријентација у простору и времену* од кључног су значаја у првом разреду. Опажање односа у простору и времену (са налажењем референтног ослонца), овладање одговарајућим појмовима и њихова адекватна употреба у различитим активностима ван школе и у школи представљају основ учења и један од основних ослонаца сазнајном развоју ученика, најочигледније видљив за развој сложенијих појмова у настави географије, историје и физике у старијим разредима. Садржаји у оквиру ове теме, о којима ученици имају непосредно искуство, само су препоручени. Могу се појавити велике индивидуалне разлике међу ученицима у овладавању овим појмовима, па треба пажљиво одредити активности и одабрати садржаје који омогућавају напредак (у

зони наредног развитака). Ово су садржаји о којима ученици имају искуства, а задатак наставника је да та несистематизована, искуствена знања буду структурисана и освешћена и да омогуће ученику безбедно кретање и сналажење у непосредном окружењу. Садржаје који се односе на *кретање и сналажење у простору* коришћењем просторних одредница (напред-назад, лево-десно, горе-доле) и карактеристичних објеката пожељно је практично истраживати, како у учионици тако и ван ње. *Сналажење у времену* конципирано је тако да се полази од основних, временски ближих појмова (делови дана; сада, пре, после; прејуче, јуче, данас, сутра, прекосутра; дани у недељи) који су потребни ученику за планирање и реализовање свакодневних активности. Важно је код ученика оствестити цикличност у смењивању наведених временских одредница – смена: обданице и ноћи, делова дана и дана у седмици. Касније ће се појам цикличности јављати и у различитим природним појавама (животни циклус живих бића, ланац исхране, кружење воде у природи итд.), што је у складу са основним принципима и законима природних наука.

Област под називом *Разноврсност природе* односи се на елементе и узајамно дејство живе и неживе природе. Појмови који се односе на *живи свет* надограђују се постепено, од *препознавања и именовања* биљака и животиња које су карактеристичне за непосредно окружење ученика, преко *класификација* које су базиране на спољашњем изгледу, односно чулно доступним карактеристикама (делови тела у првом разреду), ка *апстрактнијим формама* у другом разреду (животни процеси заједнички за сва жива бића, функција делова биљака и животиња). Новина у програму је јасно увођење човека као дела живе природе, са посебним нагласком на чулима, односно њиховој улози у свакодневном животу и спознавању света који нас окружује.

Слична логика може се препознати и код изучавања *неживе природе*, без обзира да ли се елементима неживе природе приступа из угла географије, физике, хемије, екологије и сл. Тако се елементи неживе природе у првом разреду спознају учачањем њихових појавних облика у непосредном окружењу и основних (чулима доступних својстава), а затим се иде ка сложенијим и апстрактнијим својствима у старијим разредима. Картографско описмењавање ученика млађих разреда основне школе започиње још у првом разреду, посматрањем околине и именовањем и упоређивањем географских појмова, објеката и појава у непосредном окружењу (брдо, равница, река, језеро...), као и оспособљавањем за сналажење у непосредној околини помоћу карактеристичних објеката.

Приликом изучавања природних феномена нужно је већ од првог разреда постепено уводити ученике у различите начине прикупљања података о окружењу, њихову анализу, сврставање у групе и категорије по различитим карактеристикама, вођење белешки и закључивање. Посматрање и учествовање у једноставним огледима представља истраживачке активности примерене ученицима првог разреда.

Концепт *одрживог развоја* и активно учешће ученика у заштити животне средине заједнички су и за *Свет око нас* и за *Природу и друштво*. У првом разреду акценат треба да буде на подстицању ученика да у свакодневним активностима (у школи и ван ње) примењују неке од основних принципа рационалне потрошње – штеде воду, одлажу отпад на предвиђена места, не угрожавају биљке, брину о добробити животиња уз помоћ одраслих. Пуно разумевање концепта *одрживог развоја* могуће је тек на каснијем узрасту ученика, али је потребно да се континуирано развија, и то не само на нивоу знања, већ првенствено на нивоу усвојених вредности, ставова и навика. Ученике треба кроз активности које се организују у оквиру одељења или школе подстицати на учење кроз искуство. Тако дете развија не само навике брижљивог односа према околини и живом свету у њој, већ и здрављу и култури понашања која је неодвојиви део оваквог начина поступања. На тај начин се интегришу вредности и утиче на развој ставова важних за опстанак и будућност.

Човек ради и ствара је тема која о човеку говори из другог угла – као свесном бићу. Веза природно-материјал-производ показује целовитост природних и друштвених феномена. Исходи који се односе на *материјале* остварују се на исти начин као и исходи који се односе на живу и неживу природу. У првом разреду акценат је на препознавању, именовању, упоређивању материјала који се користе у свакодневном животу, и основних, непосредно чулно доступних својстава (тврдо–меко, провидно–непровидно, храпаво–глатко), док ће се у наредним разредима изучавати сложенија својства. Садржаји о материјалима су такви да омогућавају висок ниво активности ученика приликом њиховог савладавања,

односно коришћење различитих чула за њихово упознавање, бележење ученог, извођење огледа, описивање итд. Ученике је неопходно доводити у везу са предметима направљеним од тих материјала, односно повезати својства која се изучавају са употребном вредношћу одређених предмета, као и пажљивом употребом и одлагањем употребљених производа и амбалаже на одговарајућа места.

Назив предмета	ЛИКОВНА КУЛТУРА
Циљ	Циљ учења предмета <i>ликовна култура</i> је да се ученик, развијајући стваралачко мишљење и естетичке критеријуме кроз практични рад, оспособљава за комуникацију и да изграђује позитиван однос према култури и уметничком наслеђу свог и других народа.
Разред	први
Годишњи фонд часова	36 часова

ИСХОДИ По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:	ОБЛАСТ / ТЕМА	САДРЖАЈИ
<ul style="list-style-type: none"> – опише, својим речима, визуелне карактеристике по којима препознаје облике и простор; – пореди своје утиске и утиске других о уметничким делима, изгледу објеката/предмета и облицима из природе и окружења; – одреди, самостално и у сарадњи са другима, положај облика у простору и у равни; – црта на различитим подлогама и форматима папира; – користи материјал и прибор у складу са инструкцијама; – обликује једноставне фигуре од меког материјала; – одабере, самостално, начин спајања најмање два материјала; – преведе једноставне појмове и информације у ликовни рад; – изрази, материјалом и техником по избору, своје замисли, доживљаје, утиске, сећања и опажања; – преобликује, сам или у сарадњи са другима, употребне предмете мењајући им намену; 	<p>ЛИКОВНА КУЛТУРА И ОКРУЖЕЊЕ</p>	<p>Простор. Отворени и затворени простор, природа и простор који је човек обликовао. Карактеристичне визуелне одлике по којима се препознаје врста простора. Значај чувања споменика или значајних објеката у најближем окружењу. Значај уређења простора у коме ученик борави.</p> <p>Уметничка занимања и продукти. Сликар – сликар, вајар – скулптура, фотограф – фотографија... Изглед употребних предмета које су дизајнирали уметници.</p> <p>Установе културе (биоскоп, музеј, галерија, позориште, библиотека...). Правила понашања и облачења у различитим установама културе, договорена правила понашања.</p>
	<p>ОДНОСИ У ВИДНОМ ПОЉУ</p>	<p>Облици. Облици из природе, облици које је створио човек, правилни и неправилни облици. Својства облика (цело, део, велико, мало, високо, ниско, краће, дуже, уско, широко, светло, тамно, обојено, безбојно, једнобојно, шарено, меко, тврдо, глатко, храпаво, обло, рогљасто).</p> <p>Положај облика у простору и у равни (горе, доле, између, испод, у, на, испред, иза, усправно, положено, косо, лево, десно).</p> <p>Кретање. Покретни и непокретни облици. Кретање бића и машина. Смер кретања облика (налево, надесно, нагоре и надолу). Безбедност у саобраћају – илузија величине покретних и непокретних објеката у односу</p>

<p>– изрази познате појмове мимиком и покретом тела, без звука;</p> <p>– повеже одабрану установу културе са њеном наменом;</p> <p>– поштује договоре и правила понашања и облачења приликом посете установама културе.</p>		<p>на удаљеност од посматрача.</p> <p>Светлост и сенка. Природни и вештачки извори осветљења. Промена осветљености у току дана. Изглед облика и сенке у зависности од осветљења.</p>
	<p>ОБЛИКОВАЊЕ</p>	<p>Материјал и прибор. Поступци правилног и безбедног руковања и одржавања материјала, прибора и радне површине, значај одржавања хигијене и безбедног руковања прибором.</p> <p>Обликовање скулптуре. Обликовање меких материјала поступком додавања. Спајање разноврсних материјала.</p> <p>Обликовање цртежа. Врсте линија (отворена, затворена, права, крива, светла, тамна, широка, уска, дугачка, кратка, непрекинута, испрекидана, груба, нежна, спирална, таласаста, степенаста...). Изражајна својства линија у односу на материјал и прибор.</p> <p>Обликовање слике. Боја природних облика и боја облика које је створио човек. Изражајна својства боје у односу на материјал и прибор.</p> <p>Преобликовање. Предмети и материјал погодни за преобликовање (општењени предмети, амбалажа, остаци тканина...).</p> <p>Различите информације као мотивација за стваралачки рад. Природа и непосредно окружење; машта и стварни догађаји; приче, песме и текстови из књига и часописа за децу и уџбеника, уметничка дела...</p>
	<p>СПОРАЗУМЕВАЊЕ</p>	<p>Читање визуелних информација. Илустрација у дејим књигама и уџбеницима. Стрип. Цртани и анимирани филм – традиционално урађени (слободоручно обликовани или нацртани ликови) и савремени (урађени у апликативном програму). Прича у цртаном и анимираном филму. Изглед места и ликова.</p> <p>Знак. Графички знак (ноте, слова и цифре), гестовни и звучни знак. Лепо писање. Украсна слова.</p> <p>Традиција. Празници и украшавање.</p> <p>Невербално изражавање. Пантомима, игре, перформанс.</p>

Кључни појмови: простор, облик и линија.

УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

ОПШТИ ДЕО

Програм предмета *ликовна култура* усмерен је на изградњу компетенција које су ученицима неопходне за живот у савременом свету. Програмска концепција није измењена, већ додатно подржава креативност наставника. Новине су исходи за крај разреда. Достицањем исхода ученик постепено развија компетенције. Улога наставника је да креира свој програм, при чему треба да буде фокусиран на исходе, односно да осмисли активности и одабере методе, технике и поступке који ће на најефикаснији начин омогућити достизање исхода.

Од бројних исхода које ученици достижу до краја године одабрани су они које сви ученици могу да достигну. Природа предмета је таква да ће се поједини исходи понављати и у другим разредима (исто или слично формулисани). Такве исходе наставник тумачи у односу на узраст ученика и препоручене, односно одабране садржаје. Предвиђено је да се већина исхода достиже постепено и континуирано током целе школске године, кроз разноврсне задатке и активности. Изузетак су они исходи који се достижу кроз периодичне активности, као што је одлазак у установу културе.

У трећој колони табеле налазе се препоручени садржаји, нема предлога задатака и активности. Поједини садржаји могу да се дефинишу само глаголом, али се формулација не односи на активност ученика, већ на програмски садржај (најчешће упућује на процесе или поступке које је потребно објаснити). У програму предмета *ликовна култура* садржаје чине кључни појмови и подпојмови, мотивациони садржаји и васпитни садржаји. Кључни појмови су неизоставни садржаји, а остале садржаје одређује наставник, бирајући оне који су најпогоднији за достизање исхода.

ПЛАНИРАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Структура програма је оквирна, тематске целине постоје искључиво ради прегледности (наставник планира структуру). Није пожељно да структура уџбеника буде основ за планирање наставе. Највећа вредност уџбеника је у визуелним садржајима и у објашњењу кључних појмова. Ученици могу и даље користити постојеће уџбенике, али није пожељно да наставник копира структуру уџбеника. Наставне јединице се планирају оквирно, а било би добро да назив упућује на тренутак када се кључни појам први пут уводи. По завршетку наставне јединице не завршава се учење појма. На пример, ако је назив прве наставне јединице *Простор*, то не значи да ученици треба да уче о простору само током трајања те наставне јединице.

Приликом планирања часова, односно активности, треба имати у виду следеће напомене. Једна добро осмишљена активност обухвата више од једног исхода. На основу једног исхода може се осмислити више задатака/активности. Овако дефинисани исходи подржавају различите начине планирања. Важно је само избећи релацију један задатак/активност – један исход, јер се не ради о исходима који се достижу по завршетку једног задатка/активности.

Када се планира интегрисана настава, важно је водити рачуна о циљу и специфичностима предмета како ученици не би били ускраћени, јер сваки наставни предмет има специфичну методiku и само примена свих методика омогућава целокупни развој ученика. У настави *ликовне културе* знања, умења и ставови изграђују се на јединствен начин у интеракцији програмских елемената (креативност– медијуми – садржаји) и активности наставника и ученика, па се од наставника очекује да адекватно подржи развој опажања, стваралачког мишљења и индивидуални потенцијал сваког ученика. У упутству је указано на тачке у интегрисаној настави где се методе битно разликују по предметима.

Програм је пројектован на мањи број часова него што је предвиђено планом наставе и учења како би и наставник и ученици имали времена да реализују сопствене креативне идеје. Када је реч о ученицима националних мањина који похађају наставу на матерњем језику, овај „вишак” часова је предвиђен за упознавање културе и уметничког наслеђа националне мањине, а у складу са програмом предмета *свет око нас*.

ПРЕПОРУКЕ ЗА РЕАЛИЗАЦИЈУ ПРОГРАМА

Ликовна култура и окружење

У овој целини су груписани васпитни садржаји који се реализују током целе године. Један од циљева је да ученици постепено уочавају везу уметности и уметника са свакодневним животом. Наставник ће током године, сваки пут када се укаже прилика, упућивати ученике на предмете које користе или виђају у свом окружењу (аутомобили, мобилни телефони, школски прибор, прибор за јело...), а чији изглед (дизајн) су осмислили уметници. Исто се очекује и у наредним разредима, тако да ове садржаје одређује наставник, водећи рачуна да не оптерети ученике информацијама. Оно што је примарно је да ученици пореде свој и утисак других, да постепено уче да образлажу (својим речима) оно што им се свиђа или не свиђа, да разумеју и поштују чињеницу да свако може имати другачији естетски доживљај (који се, с временом, мења). Када је реч о уметничким занимањима и продукцима, довољно је ученицима понудити неколико једноставних појмова које треба да повежу (на пример, сликар – слика). Уколико постоје могућности, наставник током године води ученике у најмање две установе културе (на пример, у биоскоп и у позориште) и упућује их на правила понашања и облачења, на разлике у правилима понашања и на опажање уређења простора и карактеристичне атмосфере унутар установе. Важно је да се ови садржаји уче ненаметљиво и постепено, тако да развијају радозналост, осећај за естетичке вредности и интересовање за уметност и културу.

Када је реч о истраживању визуелних карактеристика најближег окружења и природе, часови *ликовне културе* могу да се интегришу са часовима предмета *свет око нас*, од којих се разликују по томе што нису стриктно везани за завичајни принцип. Ученици имају слободу да у ликовном раду изразе оно што им је значајно, а што може бити везано и за неки удаљени простор. На пример, свој доживљај током боравка на селу, на мору, на планини... Ученици се међусобно упознају када говоре о свом ликовном раду (зашто су одабрали баш ту тему/мотив, шта им је било значајно да прикажу...), а то може бити прилика да у радovima вршњака уче визуелне одлике простора који им је непознат. Када се ликовно изражавање повезује са вербалним наставник се ослања на упутство за реализацију програма предмета *српски језик*, односно *матерњи језик*.

Односи у видном пољу

Облик је ликовни елемент који гради композицију, а ради се о појму из теорије обликовања који се у првом разреду учи искуствено. Све активности које се односе на истраживање својства облика (величина, боја, текстура...) и положај облика у простору могу да се реализују на интегрисаним часовима предмета *ликовна култура*, *математика* и *свет око нас*. Часови *ликовне културе* треба да се раздвоје од часова *математике* у тренутку када ученици почну да користе лењир.

Појам *кретање* (киша, облаци, таласи, птице, инсекти, аутомобил, лифт, људи, кућни љубимци...) предложен је као подстицај за активности које ученицима омогућавају да самостално граде мрежу појмова. Наставник уобичајено подстиче ученике на размишљање техником асоцијација. Појмови које ученици самостално повезују са појмом кретања могу да се запишу на табли. На тај начин се долази до већег броја тема/мотива за ликовни рад, а сваки ученик бира тему/мотив који га највише мотивише да ствара. Кретање се може повезати са звуком, па је пожељно осмислити и часове који су интегрисани са часовима *музичке културе* и *физичког и здравственог васпитања*. Једна од могућности је игра у школском дворишту у којој ученици заузимају различите положаје и опцртавају бачене сенке. Ова игра повезује појмове кретање и сенка и може послужити као увод за разговор о извору светлости, о промени изгледа облика и бачене сенке облика у току дана. Треба имати у виду да акценат није на развијању научног мишљења, већ стваралачког.

Ради безбедности у саобраћају пожељно је ученицима указати на чињеницу да удаљени објекти делују мањи него што јесу. Ако се аутомобил креће ка нама, што је ближи делује све већи. Наставник ове информације илуструје сликом из уџбеника, часописа, као и посматрањем објеката у окружењу. Ако је потребно, ученици могу и да покушају да прикажу ближе и даље објекте и бића у ликовном раду.

Обликовање

Наставник бира ликовне технике које ће се учити у првом разреду. Важно је да буду разноврсне, да ученици могу да их користе самостално или уз минималну помоћ и да су изводљиве у школи. Наставник

објашњава технике у форми кратког упутства пре и у току рада. Пошто добију основне (неопходне) информације, ученици самостално истражују изражајне могућности ликовних техника док изражавају своје замисли.

Када је реч о прибору и материјалу, примарне су информације које се односе на безбедност и здравље, па тек онда информације о изражајним својствима (које се већим делом уче искуствено). Пример. 1. Здравље и безбедност. Цртеж урађен фломастером бледи на светлости (може се десити да с временом од њега остане само неколико бледих мрља). Перманентни фломастери не бледе, али могу бити отровни (родитељи треба да прочитају ознаке пре куповине). 2. Изражајна својства. Квалитетни фломастери имају интензивну боју, а у паковању има више тонова. Погодни су за цртање стрипова, али не и за сликање (јер се боје не могу мешати, не могу се добити многи тонови који постоје у природи и у окружењу...).

Када обликују разне врсте глина, ученици спонтано комбинују поступке *додавање* и *одузимање*, што је далеко лакше него обликовање само једним поступком. Обликовање само додавањем је предложено како би се подстакло развој ученика, нарочито развијање пажње. Наставник може прво да зада ученицима да заједно обликују једну скулптуру од глине (резултат није важан). Поступак *спајање* се примењује код обликовања разноврсним материјалом. Од ученика се очекује да размишљају, истражују, да се договарају и размењују идеје и искуства како би смислили како да ефикасно споје два или више материјала када обликују ликовни рад. Наставник води ове активности и, уколико је потребно, може да наведе начине спајања (лепком, везивањем, спајалицама, дечјом хефталицом, чачкалицама...), али ученик треба да одабере начин.

Веома је важно да ученици развијају осећај за линију (да не би продуковали круте, схематске цртеже). Постоје бројни начини да се развија осећај за линију, већином су у форми игре и наставник може пронаћи на интернету описе часова и задатака (у овом упутству је могуће дати само кратку препоруку). Наставник треба да тражи од ученика да цртају комбинујући прибор (на пример, оловку и бојицу). Не очекује се да ће ученици по завршетку разреда бити оспособљени да свесно користе изражајна својства материјала. Сви ученици су достигли исход ако су у току године цртали разноврсним материјалом/прибором.

У првом разреду ученици углавном спонтано цртају и боје. Наставник ће, на основу процене могућности одељења и појединачних ученика, одлучити када и како ће ученике постепено уводити у сликање. Један од поступака је да се ученицима зада да „цртају и боје” само помоћу четке и боје (не користе оловку). У првом разреду то може да буде задатак који раде само једном (или ниједном). Поступак који подстиче размишљање и развија осећај за боје подразумева захтеве који су нешто изнад могућности ученика (а који нису нереални ако се уведу на време и постепено). На пример, задатак у коме се од ученика тражи да користе само три или само две омиљене боје.

Када је реч о рециклажи, потребно је осмислити активности које су припрема за оно што ће се учити у старијим разредима, што не значи да ученици не треба да добију једноставне информације. Важно је да знају да могу да преобликују материјал и предмете које желе да баце. На пример, амбалажу, поломљене или покварене играчке, остатке тканина... На тај начин се штеди, па се и неке књиге и свеске праве од старог (рециклираног) папира. То је довољно информација за овај разред.

Активности као што су цртање, вајање и сликање нису везане само за вежбање ликовних техника, већ много већи значај имају комуникација и креативност. Ученици кроз ликовни рад саопштавају своје идеје, расположења, размишљања, замишљања, емоције... Наставник планира мотивациони разговор који подстиче изражавање. Новина у програму су информације које до сада нису плански коришћене као мотивациони садржај, а препоручене су да би се ефикасније омогућило стицање општих компетенција. Такав садржај су уметничка дела, укључујући и она која ученици овог узраста не разумеју (на пример, дела Умберта Боњонија, Пабла Пикаса, Пола Сезана, Стојана Ђелића, Марка Шагала, Василија Кандинског...). Када се уметничка дела користе као мотивациони садржај, важно је одабрати одговарајућу методу/технику да би се подстакло развој креативности, а избегло имитирање. На пример, наставник не показује ученицима репродукцију уметничког дела, већ само један њен део (остало је прекривено), а на основу видљивог дела се не може наслутити како изгледа целина. Од ученика се тражи

да „доврше” дело, свако како жели. По завршетку рада ученици пореде своја решења, као и своје радове са оригиналним делом (наставник показује целу композицију). Важно је пронаћи дело које ученици не могу да виде у уџбенику. Поступак прати и одговарајући разговор, ученици треба да схвате да циљ задатка није да погађају тачан одговор, већ да креирају оригиналан рад. Ово је само једна од бројних могућности, од наставника се очекује да осмисли и друге. И за ученике националних мањина, који треба да упознају сопствено уметничко наслеђе, веома је важно да не буду оптерећени сувопарним излагањем и захтевом да меморишу податке или анализирају дело. У првом циклусу се сва уметничка дела и споменици културе користе као мотивација за стваралачки рад, а ученици ће лакше упамтити уметнике и њихова дела, ако се са тим делима повежу кроз неку занимљиву активност или задатак.

Споразумевање

У овој целини су предложени садржаји који се односе на читање (разумевање) информација, у првом реду визуелних, односно слике у најширем значењу (рекламе, илустрације у уџбеницима и дечјим часописима, изрази лица...) и различите начине споразумевања. Наставник бира активности и садржаје, водећи рачуна о томе да ће се ученици континуирано оспособљавати за читање визуелних информација, од првог разреда до краја основне школе. У првом разреду ученици треба да стекну свест о томе да се разне (и важне) поруке не преносе само говором и реченицом, већ и звуком (на пример, школско звоно), бојом (семафор), сложеним сликама, музиком, мимиком, гестом... Сложене приче у сликама (стрип, цртани филм) тумаче се на интегрисаним часовима предмета *ликовна култура* и *српски језик*, односно матерњи језик. Када је реч о графичким знацима (слово, цифра, нота) корисно је задати ученицима да украшавају одабрани знак. На тај начин се уведе у калиграфију и појмове које ће ближе упознати у старијим разредима. Активности везане за традицију и украшавање смишља наставник, у зависности од празника/свечаности. Игра Ледена краљица, као и пантомима су погодан увод у перформанс, који ће се радити и у наредним разредима. Није пожељно да се невербално споразумевање замени другим активностима (на пример, обликовањем сценографије за школску приредбу или за луткарско позориште), зато што су ове активности важне за развој, а помажу да се повучени ученици активирају. Невербално изражавање може да се учи на интегрисаним часовима предмета *ликовна култура* и *физичко и здравствено васпитање* (једна од бројних активности је обликовање слова и бројева телом).

Назив предмета	МУЗИЧКА КУЛТУРА
Циљ	Циљ учења предмета <i>музичка култура</i> је да код ученика развије интересовање и љубав према музици кроз индивидуално и колективно музичко искуство којим се подстиче развијање креативности, естетског сензибилитета и духа заједништва, као и одговорног односа према очувању музичког наслеђа и културе свога и других народа.
Разред	први
Годишњи фонд часова	36 часова

ИСХОДИ	ОБЛАСТ/ТЕМА	САДРЖАЈИ
По завршетку разреда ученик ће бити у стању да: – објасни својим речима утиске о слушаном делу, особине тона, доживљај прегласне музике и њеног утицаја на тело и зашто је тишина важна; – разликује одабране звукове и тонове, певање/свирање; хор/један певач/група певача; оркестар/један свирач/група свирача, боју различитих певачких гласова и инструмената и музичке изражајне елементе;	СЛУШАЊЕ МУЗИКЕ	Уметничка музика у цртаним и анимираним филмовима. Однос звук – лик, музика – радња. Композиције које илуструју различита осећања. Звук и тон (извори). Звуци тела (пулс, куцање срца, дисање...). Звуци из природе и окружења. Звучни знак (школско

<ul style="list-style-type: none"> – препозна музички почетак и крај и понављање теме или карактеристичног мотива у слушаном делу; – повезује музичко дело у односу на њему блиске ситуације, врсту гласа и боју инструмента са карактером дела; – поштује договорена правила понашања при слушању музике; – користи самостално или уз помоћ одраслих, доступне носиоце звука; – изговара у ритму уз покрет бројалице; – пева по слуху песме различитог садржаја и расположења; – пева по слуху уз покрет народне песме, музичке игре; – примењује правилан начин певања и договорена правила понашања у групном певању и свирању; – свира по слуху звучне ономатопеје и илустрације, ритмичку пратњу уз бројалице и песме, једноставне аранжмане, свирачке деонице у музичким играма; – повезује почетне тонове песама-модела и једноставних наменских песама са бојама, ритам са графичким приказом; 		<p>звоно, аутомобилска сирена...).</p> <p>Тон: боја (различити гласови и инструменти), трајање (кратак – дуг), јачина (гласан – тих), висина (висок – дубок).</p> <p>Тишина и одсуство звука.</p> <p>Композиције које илуструју различите боје људског гласа и инструмената.</p> <p>Музички дијалог (хор, глас и хор, глас и инструмент, два гласа, два инструмента, један свирач, група свирача, оркестар).</p> <p>Различити жанрови везани за ситуације значајне за ученике (празници, приредбе, свечаности, рођендани, венчања, новогодишње и божићне песме...).</p> <p>Музичка прича.</p> <p>Карактер дела и елементи музичке изражајности (условљеност).</p> <p>Музички бонтон.</p> <p>Музика и здравље.</p> <p>Носиоци звука (це-де плејер, ем пе 3 плејер, рачунар...).</p>
<ul style="list-style-type: none"> – објашњава својим речима доживљај свог и туђег извођења; – учествује у школским приредбама и манифестацијама; – направи дечје ритмичке инструменте; – ствара звучне ефекте, покрете уз музику, мању ритмичку целину помоћу различитих извора звука, ритмичку пратњу за бројалице, песме и музичке игре помоћу различитих извора звука, музичко питање и одговор на ритмичким удараљкама, једноставну мелодију на краћи задати текст; – изабере према литерарном садржају одговарајући музички садржај. 	<p>ИЗВОЂЕЊЕ МУЗИКЕ</p>	<p>Изговор бројалице у ритму уз покрет – плјескање, пуцкетање прстима, корачање, дланом о надлактицу, ударом о клупу.</p> <p>Звучне ономатопеје и илустрације.</p> <p>Држање тела и дисање – правилан начин певања.</p> <p>Правилна дикција – изговарање брзалица и бројалица.</p> <p>Певање песама по слуху различитог садржаја и карактера.</p> <p>Певање песама уз покрет – песме уз игру и народне песме.</p> <p>Певање модела и наменских песама и повезивање њихових почетних тонова уз боју (до-зелено, ре-браон, ми-жуто, фа-плаво и сол-црвено).</p> <p>Дечји ритмички инструменти и начииа свирања на њима.</p> <p>Свирање по слуху пратње уз бројалице и песме – пулс, ритам, груписање удара.</p> <p>Певање и извођење музичких игара уз свирање на дечјим</p>

		<p>инструментима – песме уз игру, дидактичке игре, музичке драматизације.</p> <p>Свирање инструменталних аранжмана на дечјим ритмичким инструментима и на алтернативним изворима звука.</p> <p>Свирање графички представљеног ритма.</p> <p>Музички бонтон.</p>
	<p>МУЗИЧКО СТВАРАЛАШТВО</p>	<p>Израда дечјих ритмичких инструмената од различитих материјала.</p> <p>Стварање звукова из непосредне околине и природе спонтаном или договореном импровизацијом.</p> <p>Креирање сопствених покрета уз музику која се изводи или слуша.</p> <p>Стварање звучних ефеката и једноставне ритмичке пратње користећи различите изворе звука.</p> <p>Бирање инструмената на основу звука и стварање једноставне ритмичке пратње уз бројалице, песме и музичке игре.</p> <p>Стварање мањих ритмичких целина на основу музичког искуства – изговором у ритму, различитим покретима, предметима и дечјим ритмичким инструментима.</p> <p>Стварање музичких питања и одговора на дечјим ритмичким инструментима у дијалогу.</p> <p>Стварање једноставне мелодије на краћи текст.</p> <p>Бирање познатих музичких садржаја, звучних ономотопеја и илустрација за стварање звучне приче – праћење литерарног текста.</p>

Кључни појмови: тон, покрет, мелодија, ритам и извођење.

УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

Природа саме музике, па и предмета *музичка култура* указује на стално прожимање и садејство свих области и тематских јединица које су предвиђене наставним програмом. Ниједна област се не може

изучавати изоловано од друге и бити сама себи циљ, а да се истовремено не разговара о свим другим аспектима музике. Музику од почетка треба повезивати са што више догађаја у животу детета.

Настава је усмерена на остваривање исхода и даје предност искуственом учењу у оквиру којег ученици развијају лични однос према музици, а постепена рационализација искуства временом постаје теоријски оквир. Искуствено учење у оквиру овог предмета подразумева активно слушање музике, лично музичко изражавање ученика кроз извођење музике и музичко стваралаштво.

Паралелно одвијање различитих музичких активности подстиче фину менталну комбинаторику, драгоцену за развијање укупног менталног и психо-моторног потенцијала ученика, као и одличну основу за интеграцију са другим предметима.

Исходи представљају музичке, опажајне и сазнајне активности ученика. Музичке активности су говор у ритму, певање, свирање, покрет уз музику, слушање музике и видови стваралаштва. Препоручени **музички садржаји** (бројалице, песме, ритмички аранжмани, композиције за слушање музике) остављају простор за избор других садржаја у складу са могућностима ученика и инвентивношћу наставника. Да би постигао очекиване исходе васпитно-образовног процеса, наставник реализује наставу користећи глас, покрет и музичке инструменте. Корелација између предмета може бити полазиште за бројне активности у којима ученици могу бити учесници као истраживачи, креатори и извођачи. Код ученика треба развијати дух заједништва кроз рад у групама и у одељењу, као и комуникацијске вештине у циљу преношења и размене искустава и знања.

У оквиру саме организације часа преовлађује активност којом треба да се савлада нови музички садржај, али је она увек у комбинацији са другим музичким активностима. Полази се од централне теме (нпр. назива песме која се учи, или композицији која се слуша). Процес учења увек полази од што квалитетнијег избора музичких примера. Специфичност предмета се огледа у томе да се музичке активности одвијају паралелно или једна музичка активност логички води ка другој. На пример, извођење бројалице уз покрет води ка свирању на дејим ритмичким инструментима. Вежбе правилног држања тела, дисања и говорне артикулације претходе обнављању познатих песама, које су опет садржајно и/или музички сличне оној коју ће учити. Уз песму или бројалицу може се свирати ритмичка пратња. Слушање музике може се комбиновати са свим другим активностима.

Најважнији покретач наставе треба да буде принцип мотивације и инклузивности у подстицању максималног учешћа у музичком доживљају као и развијању потенцијала за музичко изражавање.

Настава музичке културе остварује се кроз следеће области:

- Слушање музике,
- Извођење музике,
- Музичко стваралаштво.

СЛУШАЊЕ МУЗИКЕ

Слушање музике је активан психички процес који подразумева емоционални доживљај, богат телесни доживљај и мисаону активност. Циљ наставног процеса у области слушања музике је да код ученика развије капацит пажње и способност активног слушања (са задатком) чиме се развија и музичка меморија, те не треба инсистирати на памћењу, а поготово не на провери слушаних дела. Уколико наставник у вези са слушаним делом, обезбеди квалитетно искуство ученику ученик ће се сам вратити на то дело и временом бити у стању да га препозна. Зато је од велике важности припрема наставника за ову активност у оквиру које ученицима треба да се укаже на релевантне изражајне елементе којима је остварен музички израз.

Композиције које се слушају, својим трајањем и садржајем треба да одговарају могућностима перцепције ученика.

Методички приступ процесу слушања музике треба да буде усмерен на ученичко откривање, тј. препознавање изражајних елемената. Ученици могу препознати изражајне елементе које им је наставник претходно представио и објаснио на начин сличан задатку који ће им потом поставити.

На пример:

Наставник одабере одређену краћу музичку целину (нпр. *Слон – Сен-Санса*), исприча ученицима шта је инспирисало композитора да напише музичко дело и поведе кратак разговор о карактеристикама ове

животиње (величина, тежина, начин кретања и сл.). Након што су заједно послушали музички пример, наставник треба да скрене пажњу на композиторов избор одређених музичких изражајних елемената у вези са карактеристикама животиње о којима су претходно причали (веза између темпа композиције и избора инструмента и слона као животиње; начин на који се мелодија креће и утисак о слону...). Важно је да при сваком обраћању пажње на поједини изражајни елемент, наставник пусти музички пример и укаже на одређене карактеристике у самом музичком току. Такође је потребно у вези са сваким изражајним елементом поставити питање какав би карактер музике био уколико би било који од ових изражајних елемената био другачији. Наставник може ученицима да (на духовити начин) демонстрира и ову ситуацију, а са циљем да увиде колико је битно пажљиво вајање сваког од изражајних елемената за целокупни музички карактер и сам музички доживљај.

Уколико се овакво демонстрационо слушање постави правилно, након неколико месеци, област слушања музике може да буде остваривана само путем аналитичког слушања музике, а да се наставник враћа и на демонстрационо у случајевима када жели да представи неки нови изражајни елемент музике.

У оквиру аналитичког слушања музике наставник пре пуштања композиције, ученицима задаје задатак да прво обратe пажњу на карактер слушаног примера и обавезно им понуди опције одговора, од којих је пар нетачно (омеђивање термина), попут: „борбени”, „смирени”, „разиграни” карактер. Следећи задатак би био (пре слушања) да им усмери пажњу на везу између темпа и описаног карактера дела (опет уз понуђење опције одговора); у наредном слушању ће размишљати о избору инструмента, па мелодији итд.

Ученик треба да има јасно формулисана упутства на шта да усмери пажњу приликом слушања како би могао да прати музички ток (попут извођачког састава, темпа, начина на који је мелодија извајана, специфичних ритмичких карактеристика, понављање и промена и сл.). Постепено, ови елементи музичког тока постају „константа” у процесу ученичке перцепције/перцепције па наставник може да проширује опажајни капацитет код ученика усмеравајући њихову пажњу пре слушања на релевантне специфичности музичког дела.

Овако постављено слушање музике, које подстиче развој музичке пажње, способност праћења музичког тока са разумевањем и упознавање са изражајним елементима, који су у служби исказивања ’музичке поруке’ или комуникације, од суштинске је важности и за музичко извођење и музичко стваралаштво.

ПРЕПОРУЧЕНЕ КОМПОЗИЦИЈЕ ЗА СЛУШАЊЕ

Химне

Светосавска химна

Државна химна

Школска химна

Народне песме

Ерско коло

Васино коло

Копачура виноград

Синоћ кад је пао мрак

Кад те видим на сокаку – староградска

Ој Бадњаче, Бадњаче

Чаробна фрула – Бора Дугић

Песме за децу

Како се прелази улица – Бранко Милићевић

Седмица – Миња Субота

Ивин воз – Влада и Гиле

Ал је леп овај свет – Стеван Ст. Мокрањац и Александар Кораћ

Учимо да бројимо – Бранко Милићевић

Слон лепотан Дондолан – Драган Лаковић

Бубамара – Никола Вукомановић
Заклео се бумбар – Мирко Шоуц
Страшан лав – С. Барић
Успорите поред школе – хор Чаролија
Пажљивко – хор Чаролија
Другарство – Драган Лаковић
Све је пошло наопачке – Миодраг Илић-Бели
Јануарске звезде – Миодраг Илић-Бели
Успаванка за Аћима – Миодраг Илић-Бели
Успаванка – Бранко Милићевић
Најлепша мама на свету – Александар Кораћ
Пролеће у шуми – дечја песма из Финске
Кад си срећан – дечја песма
Деца су украс света – Миња Субота
Лептирићу шаренићу – дечја песма
Ишли смо у Африку – Миња Субота
Нек свуд љубав сја – дечја песма из Белгије

Домаћи композитори

Медведова женидба – Л. Димитријевић
Смејалица – Дејан Деспич
У Будиму граду – Стеван Ст. Мокрањац
Песма о одјеку – Миодраг Илић-Бели

Страни композитори

Скерцандо – Карл Орф
Радецки марш – Јохан Штраус
Хумореска – Антоњин Дворжак
Бумбаров лет – Николај Римски-Корсаков
Карневал животиња (Слон, Кенгури, Кавез за птице, Кокошке и петлови) – Камиј Сен-Санс
Валцер, оп. 69 бр. 2 – Фредерик Шопен
Успаванка – Јоханес Брамс
Крцко Орашчић (Кинески плес, Игра шећерне виле) – Чајковски
Абецеда – Волфганг А. Моцарт
Пчелица – Франц Шуберт
Менует, Ге-дур – Бах
Док месец сја – Жан Батист Лили
Звончићи – Џејмс Пјерпонт

ИЗВОЂЕЊЕ МУЗИКЕ

Сваки аспект извођења музике има непосредан и драгоцен утицај на развој ученика. Извођењем музике активира се велики број когнитивних радњи, развија дугорочно памћење, осетљивост за друге учеснике у музичком догађају (тзв. тимски рад, толеранција) и fine моторичке радње. Посебну пажњу треба усмерити на спонтане покрете као одговор на музику.

Кроз извођење музике, а у оквиру индивидуалних могућности ученика, подстиче се и развијање личног стила изражавања. Циљ наставног процеса у области извођења музике је подстицање ученика да се музички изражавају и да истражују начине који су њима својствени. Мерило успеха је учешће и мотивисаност ученика.

Певање

Главни критеријум за избор песама је квалитет музичког дела као и примереност узрасту ученика у односу на тематику, ритам, артикулацију мелодијских скокова и сл. При избору песама за певање, наставник увек треба да има у виду и гласовне могућности ученика.

Пре почетка певања потребно је спровести кратке вежбе за распевавање при чему посебно треба обратити пажњу на правилно држање тела, правилно дисање и дикцију.

Рад на песми почиње демонстрацијом. Песма се учи по деловима, а затим спаја у целину. Наставник увек треба да инсистира на изражајном извођењу песме.

Једноставни модели и наменске песме чији се почеци везују за боје служе за стварање звучног фонда и представљају основу за поставку музичке писмености (до–зелено, ре–браон, ми–жуто, фа–плаво и сол–црвено). На овом нивоу моделе треба учити по слуху.

У настави музичке културе пожељно је повезивати покрет и певање кроз извођење народних, музичких и дидактичких игара.

Свирање

Ова активност се реализује на дејим ритмичким и алтернативним инструментима (тело, предмети из окружења, Орфов инструментаријум...). Наставник треба да укаже на повезаност тонске боје инструмента са музичким садржајем. На пример: „Ево већ нам трамвај стиже – цин, цин, цин” – *триангл*, „Кестен пада, ток, ток, ток...” – *штанићи*...

Примери ритмичке пратње могу бити:

- извођење пулса (проток основних ритмичких јединица),
- извођење ритма (који се поклапа са говорним ритмом бројалица и песама па се као такав једноставно учи по слуху),
- груписање удара – различитим покретима и различитим изворима звука се на један начин изводи наглашена прва у такту, а лакшим покретом и слабијим извором звука друга, односно остале слабије наглашене у такту. На пример, уз бројалицу „Гусен, гусеница” ударом о клупу изводити прву јединицу а плескањем другу, и/или инструментима – бубњићем прву, а штапићима, на пример, другу у такту.
- ономатопеја звучних илустрација – специфична места у тексту песама могу се звучно илустровати адекватним инструментом или неким другим предметом („Цин, цин, цин”, „ток, ток, ток”, „трас”, „бум”...).

У извођењу ритмичких аранжмана довољно је одељење поделити у две групе. На овом нивоу не треба залазити у објашњавање појмова.

ПРЕПОРУЧЕНЕ КОМПОЗИЦИЈЕ ЗА ПЕВАЊЕ

Химне

Државна химна

Светосавска химна

Школска химна

Народне песме

На крај села жута кућа

Ми идемо преко поља

Игра коло

Ја посејох лан

Јеж

Ситна је киша падала

Божих, Божић благи дан

Дечје песме

Коњ има чет’ри ноге – Зорислава М. Васиљевић

Петлић – Емил Главник

Зец копа репу – Зорислава М. Васиљевић

Пекарчић – Љ. Шкарица

Јежева успаванка – Никола Вукомановић

Саобраћајац – Надежда Хибан

Рођенданска песма – непознати аутор

Авантуре малога Ју Ју – Петар Бергамо

Ау, што је школа згодна – Миња Субота
Није лако бубамарцу – Арсен Дедић
Брате Иво – непознати аутор
Букварци – Божидар Станчић
Ускршња песма – Светлана Милић
Ивин воз – Александар Кораћ
Звук и тон – Зорислава М. Васиљевић
Телефонијада – Јован Адамов
Деда Мразе, не скрећи са стазе – Александар Кораћ
Први снег – Божидар Станчић
Пада снежак – Станко Коруновић

Музичке игре

Рибар – Владимир Томерлин
Иде маца поред тебе – Зорислава М. Васиљевић
Зец и репа – Зорислава М. Васиљевић
Песма у колу – словачка народна песма
Берем, берем грожђе
Васино коло
Медвед бере јагоде
Коларићу панићу
Плива патка преко Саве
Дуње ранке

Бројалице

Мачка
Ишо меда у дућан
Лептир и цвет
Два се петла побише
Еци пеци пец
Ен тен тини
Ко ко ко ко да
Ластавица
Бумбари
Дечак и птица

Свирање на дечјим инструментима

Иде мали меца – Д. Марковић
Пада Снежак – Станиша Коруновић
Ен тен тини
Боц, боц иглицама
На крај села жута кућа
Плива патка преко Саве
Пишем, пишем петнаест
Магарац и кукавица

Модел

Добро јутро, добар дан – Татјана Дробни
Ресаво, водо ладна
Ми идемо преко поља
Фабрика бомбона – Мирјана Живковић
Сол ми дај

МУЗИЧКО СТВАРАЛАШТВО

Дечје музичко стваралаштво представља виши степен активирања музичких способности које се стичу у свим музичким активностима, а резултат су креативног односа према музици. Оно подстиче музичку фантазију, обликује стваралачко мишљење, продубљује интересовања и доприноси трајнијем усвајању и памћењу музичких репродуктивних и стваралачких активности и знања.

Наставник треба да подстиче ученике да импровизују и истражују начине на који могу да изразе кроз музику сопствену инспирацију.

Стваралаштво може бити заступљено кроз:

- импровизацију игре/покрета на одређену музику,
- израду дечјих ритмичких инструмената од различитих материјала,
- музичке импровизације,
- музичка питања и одговоре,
- компоновање мелодије на задати текст,
- илустрацију доживљаја музике,
- одабир познатог музичког у односу на литерарни садржај.

МУЗИЧКИ БОНТОН

Музички бонтон чине правила прихватљивог понашања у различитим ситуацијама у домену музичке културе. Наставник треба да искористи сваку прилику у току слушања или извођења, да објасни ученицима како треба да се понашају, зашто и шта се од њих очекује. Да би ученици трајније прихватили и савладали ова правила када је у питању слушање музике, препоручљиво је да их наставник одведе на неки концерт (нпр. музичка школа), где ће им у контакту са живом музиком све бити много лакше да разумеју. Нека правила (тишина, аплауз при изласку извођача на бину и при завршетку концерта) ученици могу самостално применити а нека (изостанак аплауза између ставова музичког дела) могу применити уз помоћ наставника. Код извођења музике, правила понашања се могу најлакше објаснити у реализацији групног извођења а нарочито хора (међусобно слушање извођача, музички дијалог, одсуство причања...)

УТИЦАЈ МУЗИКЕ НА ЗДРАВЉЕ

Квалитетна настава музичке културе подразумева и потребу да се у савременим условима и организацији живота (присуство буке и тенденција њеног повећања) ученицима скрене пажња на штетан утицај прегласне музике на здравље, физиолошки и психолошки одговор, односно реакцију организма на такву музику и директну рефлексiju на квалитет музичког дела које се слуша.

ПРОЦЕС ВРЕДНОВАЊА

Наставник треба да мотивише ученика на даљи развој, тако да ученик осети да је кроз процес вредновања виђен и подржан, као и да има оријентацију где се налази у процесу развоја у оквиру музике и музичког изражавања. Важно је укључити самог ученика у овај процес у смислу дијалога и узајамног разумевања, у вези са тим шта ученик осећа као препреке (вољне и невољне) у свом развоју, као и на које начине се, *из ученикове перспективе*, оне могу пребродити.

У процесу вредновања резултата учења наставник треба да буде фокусиран на ученичку мотивацију и ставове у односу на извођење и стваралаштво, способност концентрације, квалитет перцепције/аперцепције и начин размишљања приликом слушања.

Када је у питању вредновање области Музичко извођење и стваралаштво, ученичка постигнућа треба вредновати у смислу изражајног и стваралачког ангажовања ученика, а не према квалитету насталог дела, јер су и најскромније музичке импровизације, креативно размишљање и стварање, педагошки оправдане.

Узимајући у обзир циљ предмета, неопходно је имати на уму да се оквир вредновања процеса и резултата учења одвија највише у ученичком живом контакту са музиком, тј. извођењу и стваралаштву, а такође и слушању музике.

Теоретско знање треба да има своју примену и функцију у ученичком изражавању кроз музику и у контакту са музиком. Како процес учења у оквиру сваког часа треба да обухвати све области, посматрање ученика у живом контакту са музиком је истовремено показатељ квалитета процеса учења, као и идеална сцена за вредновање остварености исхода. Сумативно вредновање треба да буде осмишљено кроз задатке и активности које захтевају креативну примену знања. Диктате не треба практиковати, ни задавати.

У смислу активности, постигнућа ученика треба проценити на основу учениковог контакта са музиком и то:

1. допринос ученика за време групног рада,
2. израда креативних задатака на одређену тему,
3. рад на пројекту (ученик даје решење за неки проблем и одговара на конкретне потребе),
4. специфичне вештине.
5. начин размишљања и ставови

Назив предмета	ФИЗИЧКО И ЗДРАВСТВЕНО ВАСПИТАЊЕ
Циљ	Циљ учења предмета <i>физичко и здравствено васпитање</i> је да ученик унапређује физичке способности, моторичке вештине и знања из области физичке и здравствене културе, ради очувања здравља и примене правилног и редовног физичког вежбања у савременим условима живота и рада.
Разред	први
Годишњи фонд часова	108 часова

ИСХОДИ По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:	ОБЛАСТ/ТЕМА	САДРЖАЈИ
<ul style="list-style-type: none"> – примени једноставне, двоставне општеприпремне вежбе (вежбе обликовања); – правилно изведе вежбе, разноврсна природна и изведена кретања; – комбинује и користи усвојене моторичке вештине у игри и у свакодневном животу; – одржава равнотежу у различитим кретањима; – разликује правилно од неправилног држања тела и правилно држи тело; – примењује правилну технику дисања приликом вежбања; – изведе кретања, вежбе и кратке саставе уз музичку пратњу; – игра дечји и народни плес; – користи основну терминологију вежбања; – поштује правила понашања на просторима за вежбање; – поштује мере безбедности током вежбања; – одговорно се односи према објектима, справама и реквизитима у просторима за вежбање; 	ФИЗИЧКЕ СПОСОБНОСТИ	<ul style="list-style-type: none"> Вежбе за развој снаге. Вежбе за развој покретљивости. Вежбе за развој издржљивости. Вежбе за развој брзине. Вежбе за развој координације.
	МОТОРИЧКЕ ВЕШТИНЕ	<ul style="list-style-type: none"> Ходање: – кратким корацима, – дугим корацима, – у различитом ритму, – ходање са реквизитом, – ходање са променом, правца и смера. Техника трчања: – трчање преко препрека, – трчање са променом правца и смера, – брзо трчање 20 m са стартом из различитих почетних положаја, – игре са коришћењем научених облика ходања и трчања.
	Скакања и прескакања	<ul style="list-style-type: none"> Поскоци у месту. Поскоци у кретању. Скакања удаљ. Скакања увис. Прескакање дуге вијаче. Вежбе скакања и прескакања упором рукама. Игре уз коришћење различитих облика скакања и прескакања.

<ul style="list-style-type: none"> – поштује правила игре; – навија фер и бодри учеснике у игри; – прихвати сопствену победу и пораз; – уредно одлаже своје ствари пре и након вежбања; – наведе делове свога тела и препозна њихову улогу; – уочи промену у расту код себе и других; – уочи разлику између здравог и болесног стања; – примењује здравствено-хигијенске мере пре, у току и након вежбања; – одржава личну хигијену; – учествује у одржавању простора у коме живи и борави; – схвати значај коришћења воћа у исхрани; – правилно се понаша за столом. 			
		<p>Бацања и хватања</p>	<p>Бацање лоптице из места у даљину и у циљ. Бацање лоптице из кретања. Бацање лопте увис. Вођење лопте. Додавање лопте. Игре са вођењем, додавањем лопте и гађањем у циљ.</p>
		<p>Пузања, вишења, упори пењања</p>	<p>Пузања на тлу. Пењања. Провлачења. Вис лежећи опружено. Помицања улево и удесно у вису лежећем и вису слободном. Упори.</p>
		<p>Вежбе на тлу</p>	<p>Основни садржаји Основни ставови и положаји. Поваљка на леђима. Став на лопатицама (свећа). Колут напред из чучња у чучањ. Поваљка на стомаку. Састав од научених елемената. Игре са усвојеним вежбама. Проширени садржаји Колут назад из чучња у чучањ, низ косу</p>

			површину. Одељењско такмичење са задатом комбинацијом вежби.
		Вежбе равнотеже	Ходање по линији. Ходање по шведској клупи. Лагано трчање на шведској клупи или ниској греди. Кратак састав на линији обележеној на тлу, шведској клупи и ниској греди.
		Вежбе са реквизитима	Вежбе обликовања са реквизитима. Трчања, поскоци и скокови уз коришћење реквизита. Дизање и ношење предмета и реквизита на различите начине. Елементарне игре са реквизитима. Игре са ластишом.
		Плес и Ритмика	Ходање и трчање са променом ритма, темпа и динамике уз плесак и уз музичку пратњу. Галоп напред. Дечији поскок. Њихање и кружење вијачом или траком. Суножни скокови кроз вијачу са обртањем напред. Народно коло по избору.
		Полигони	Комбиновани полигон од усвојених вештина (вежби).
	ФИЗИЧКА И ЗДРАВСТВЕНА КУЛТУРА	Култура вежбања и играња	Основни термини у вежбању. Вежбам безбедно. Чувам своје и туђе ствари. Правила елементарних игара. Некад изгубим, а некада. победим. Навијам фер.
		Здравствено васпитање	Упознај своје тело. Растемо. Видим, чујем, осећам. Моје здравље. Ко све брине о мом здрављу. Лична хигијена. Хигијена простора у коме живим. Хигијена простора у коме вежбам. Животне намирнице и правилна исхрана. Заједно за столом.

Кључни појмови: васпитање, физичко вежбање, игра, здравље и култура.

УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

Програм предмета *физичког и здравственог васпитања* састоји се од три предметне области:

- физичка способност,
- моторичка вештина,
- физичка и здравствена култура.

Програм првог разреда базиран је на континуитету усвојених знања, вештина, ставова и вредности из предшколског васпитања и образовања.

ОРГАНИЗАЦИОНИ ОБЛИЦИ РАДА

Организациони облици рада који омогућавају остваривање планираних исхода су редовна настава и ваннаставне активности.

План и програм ваннаставних активности предлаже Одељенско веће првог разреда и саставни је део годишњег плана рада школе и школског програма. У оквиру њих постоје следећи облици рада:

- спортско-рекреативне активности,,
- недеља школског спорта,
- активности у природи (крос, спортски дан, излети, зимовање, летовање ...),
- школска такмичења,
- корективно-педагошки рад.

Часови физичког и здравственог васпитања **ФИЗИЧКЕ СПОСОБНОСТИ**

На свим часовима као и на другим организационим облицима рада, посебан акценат се ставља на:

– развијање физичких способности које се континуирано реализује у припремном делу часа. Део главне фазе користи се за развој основних физичких способности узимајући у обзир утицај који наставна тема има на њихов развој. Методе и облици рада бирају се у складу са потребама и могућностима ученика и материјално-техничким условима за рад;

- подстицање ученика на самостално вежбање;
- учвршћивање правилног држања тела.

МОТОРИЧКЕ ВЕШТИНЕ

Усвајање моторичких вештина, остварује се кроз примену основних и проширених програмских садржаја примењујући основне дидактичко-методичке принципе и методе рада неопходне за достизање постављених исхода.

Усвојене моторичке вештине треба да омогуће ученицима њихову примену у свакодневним и специфичним животним ситуацијама.

Ученицима који нису у стању да усвоје неке од садржаја, задају се слична али лакша вежбања од предвиђених или предвежбе.

Уколико ученик не достигне предвиђени исход, оставља се могућност да исти достигне у наредном периоду.

Усаваршавање неких моторичких задатака је континуирани процес без обзира на садржаје програма (техника ходања, трчања, примена научене игре итд.).

У раду са напреднијим ученицима реализују се проширени садржаји. Кроз процес реализације програма неопходно је пратити способности ученика за различите физичке активности.

ФИЗИЧКА И ЗДРАВСТВЕНА КУЛТУРА

Ова наставна област реализује се кроз све организационе облике рада, наставне области и теме уз практичан рад.

Достизањем исхода ове наставне области, ученици стичу знања, вештине, ставове и вредности о вежбању (основним појмовима о вежби, како се неко вежбање изводи и чему конкретна вежба и вежбање служи), физичком васпитању, спорту и здрављу.

Основне информације о вежбању и здрављу преносе се непосредно пре, током и након вежбања на часу.

Ова наставна област обухвата: формирање правилног односа према физичком вежбању и здрављу; развијање и неговање другарства; препознавање негативних облика понашања у игри и др.

Поред наведеног у овој области потребно је радити на: неговању патриотских вредности (народне традиције и мултикултуралности); формирању правилног односа према различитостима, чувању личне и школске имовине, неговању друштвених вредности итд.

Спортско-рекреативне активности

Реализују се према интересовању ученика. Сачињава се посебан програм при чему се узимају у обзир материјални и просторни услови рада, узрастне карактеристике и способности ученика.

Недеља школског спорта

Ради развоја и практиковања здравог начина живота, развоја свести о важности сопственог здравља и безбедности, о потреби неговања и развоја физичких способности, као и превенције насиља, наркоманије, малолетничке делинквенције, школа у оквиру Школског програма реализује недељу школског спорта.

Недеља школског спорта обухвата:

- физичке активности прилагођене узрасту и могућностима ученика;
- културне манифестације са циљем промоције физичког вежбања, спорта и здравља (ликовне и друге изложбе, фолклор, плес, музичко-спортске радионице...);
- ђачке радионице (о здрављу, физичком вежбању, спорту и др.).

План и програм Недеље школског спорта сачињава Одељенско веће првог разреда заједно са Стручним већем предметних наставника који реализују наставу *физичког и здравственог васпитања* у другом циклусу, као и другим Стручним већима (ликовне културе, музичке културе, историје, информатике...) и стручним сарадницима у школи, водећи рачуна да и ученици, који су ослобођени практичног дела наставе *физичког и здравственог васпитања*, буду укључени у организацију ових активности.

Активности у природи (излет, крос, зимовање, летовање...)

Из фонда радних дана, предвиђених заједничким планом, школа организује активности у природи:

- излет;
- крос се организује минимум једном у току школске године;
- зимовање – организује се за време зимског распуста (физичке активности на снегу);
- летовање – организује се за време летњег распуста (камповање итд.).

План и програм ових активности сачињава Одељенско веће првог разреда у сарадњи са Стручним већем предметних наставника који реализују наставу *физичког и здравственог васпитања* у другом циклусу.

Школска такмичења

Школа за ученике првог разреда организује и спроводи такмичења из минимум једне елементарне игре или полигона у току школске године, као интегрални део процеса физичког и здравственог васпитања. План такмичења доноси Одељенско веће првог разреда у сарадњи са Стручним већем наставника *физичког и здравственог васпитања*.

Ученици могу да учествују и на такмичењима у систему школских спортских такмичења Републике Србије, која су у складу са планом и програмом наставе и учења, као и на такмичењима од интереса за локалну заједницу.

Корективно-педагошки рад

Ове активности организују се са ученицима који имају:

- потешкоће у савладавању градива;
- смањене физичке способности;
- лоше држање тела;
- здравствене потешкоће које онемогућавају редовно похађање наставе.

Рад са ученицима који имају лоше држање тела подразумева:

- уочавање постуралних поремећаја код ученика;
- саветовање ученика и родитеља;
- организовање додатног превентивног вежбања у трајању од једног школског часа недељно;
- организовање корективног вежбања у сарадњи са одговарајућом здравственом установом.

Рад са ученицима са здравственим потешкоћама организује се искључиво у сарадњи са лекаром специјалистом, који одређује врсту вежби и степен оптерећења, а спроводи их наставник физичког и здравственог васпитања уз присуство наставника који реализује разредну наставну у одељењу које ученик похађа.

ОСЛОБАЂАЊЕ УЧЕНИКА ОД НАСТАВЕ ФИЗИЧКОГ И ЗДРАВСТВЕНОГ ВАСПИТАЊА

Ученик може бити ослобођен само од практичног дела програма наставе за одређени период, полугодиште или целу школску годину на основу препоруке изабраног лекара.

Ученик ослобођен практичног дела у обавези је да присуствује часовима. За рад са ослобођеним ученицима наставник сачињава посебан програм рада базиран на усвајању теоријских и васпитних садржаја у складу са програмом и корелацији са садржајима других предмета.

Ослобођеним ученицима треба пружити могућност да:

- прате игру и усвајају правила игре, на часу или ваннаставним активностима,
- направе едукативни постер или цртеж са спортског догађаја,
- на други начин помажу у настави.

Пример исхода за ученике ослобођене од практичног дела наставе:

По завршетку теме ученик ће бити у стању да:

- наведе основна правила елементарне игре која се најчешће примењује у настави;
- примени основна здравствено-хигијенска правила;
- помогне у организацији активности предвиђених програмом.

ПЛАНИРАЊЕ ВАСПИТНО-ОБРАЗОВНОГ РАДА

Број часова по наставним темама планира се на основу процене наставника, материјално-техничких и просторних услова. Наставне теме или поједини садржаји за које не постоје услови за реализацију могу бити замењени одговарајућим темама или садржајима програма за које постоје одговарајући услови.

Наставне теме *Вежбе на тлу* и *Вежбе равнотеже* остварују се реализацијом основних и проширених садржаја. Основни садржаји су они које је неопходно спровести у раду са ученицима узимајући у обзир способности ученика, материјално-техничке и просторне услове. Проширени садржаји су они које наставник бира и реализује у раду са ученицима (групама или појединцима), који су савладали основне садржаје, узимајући у обзир ниво достигнутог исхода, потребе ученика и услове за рад.

ФИЗИЧКЕ СПОСОБНОСТИ

При планирању вежбања у припремној фази часа, треба узети у обзир утицај наставне теме на физичке способности ученика и применити вежбе чији делови биомеханичке структуре одговарају основном задатку главне фазе часа и служе за обучавање и увежбавање конкретног задатка. Методе вежбања које се примењују у настави су тренажне методе (континуирани, понављајући метод), прилагођене узрасним карактеристикама ученика. У раду са ученицима примењивати диференциране облике рада, доzirати вежбања у складу са њиховим могућностима и примењивати одговарајућу терминологију вежби. Време извођења вежби и број понављања, задају се групама ученика или појединца у складу са њиховим способностима, водећи рачуна о постизању што веће радне ефикасности и оптимализацији интензитета рада.

Препоручени начини рада за развој физичких способности ученика.

1. Развој снаге:

- без реквизита и са реквизитима,
- на справама и уз помоћ справа.

2. Развој покретљивости:

- без реквизита и са реквизитима,
- уз коришћење справа,

3. Развој издржљивости:

- трчање,
- елементарне игре,
- вежбање уз музику,
- плес.

4. Развој координације:

- извођење координационих вежби у различитом ритму и у променљивим условима.

5. Развој брзине:

- једноставне и сложене кретне структуре изводити максималним интензитетом из различитих почетних положаја, изазване различитим чулним надражајима (старт из различитих положаја итд.),
- штафетне игре,
- извођење вежби максималном брзином.

За ученике који из здравствених разлога изводе посебно одабране вежбе, потребно је обезбедити посебно место за вежбање.

МОТОРИЧКЕ ВЕШТИНЕ

Ходање и трчање

Ходање са опружањем колена стајне ноге уз правилно држање тела и са радом руку, кратким и дугим корацима, у различитом ритму, уз правилно постављање стопала (користити обележене линије на спортским теренима); на прстима, уз узручење са истезањем тела.

Трчање уз правилно постављање стопала и правилан рад руку, са подизањем колена (користити препреке – палице и вијаче поређане на једном делу сале или спољних терена), са забацивањем потколенице; брзо трчање са поласком из стајања, лежања, упора чучећег и другим начинима поласка.

Игре са различитим облицима ходања и трчања.

Скакања и прескакања

Поскоци у месту: суножним одскоком и суножним доскоком са опружањем тела, лево–десно, напред–назад, у доскок разножно и поново суножно; са вијачом (са међупоскоком и без међупоскока); једноножним одскоком и доскоком на једну ногу, са опружањем тела, лево–десно, напред–назад. Скок суножним одскоком пруженим телом са окретом за 90° и суножним доскоком. Суножни наскок на повишену површину (до висине шведске клупе), на наслагане струњаче или горњу површину шведског сандука. Скок удаљ, уз правилан замах рукама, амортизацију и завршни положај.

Поскоци у кретању: после неколико корака, једноножни поскок једном, после неколико корака, једноножни поскок другом ногом и наизменично; после неколико корака једноножни одскок и меки суножни доскок до почучња („да се не чује”). Поновити исто после неколико трчећих корака. Једноножни наскок на повишену површину чеоним и бочним залетом (два оквира шведског сандука, ниска греда, коцка) и суножни доскок на меку површину. Скакање преко пореданих вијача једноножним и суножним одскоком. Школица, игра „ластиша”.

Скокови удаљ: повезати залет од неколико трчећих корака са једноножним одскоком са обележеног простора (шира површина, или линије) и доскок на меку површину (струњача за скок у вис, песак).

Скокови увис: из залета право једноножним одскоком прескочити вијачу или ластиш, ноге погрчити и меко суножно доскочити (у групи од три до четири ученика); прескочити ластиш (постављен по ширини) са истовременим поласком два до три ученика.

Вежбе (скакања и прескакања) упором рукама: боком поред шведске клупе, упор и суножним одскоком наскок у упор чучећи, исто, прескочити клупу.

Прескакање дуге вијаче која се окреће: појединачно из места, са уласком и изласком према могућностима ученика.

Игре уз коришћење различитих облика скакања и прескакања.

Бацања и хватања

Бацање лоптице (левом и десном руком) из места и у даљ и у циљ (оквир од шведског сандука, обележени циљ на зиду, квадрати од вијача на рукометном голу...). Вежбе поновити у ходању и у лаганом трчању.

Бацање лопте увис и после њеног одбијања од тла, хватање обема рукама: уз цео окрет, после пљеска рукама, затварања очију, чучња, седа...; закотрљати лоту по тлу и хватањем је подићи обема рукама.

Вођење лопте у месту и у ходању (левом и десном руком).

Додавање лопте у паровима, у месту, са груди и изнад главе.

Игре са вођењем и додавањем лопте и гађањем у циљ.

Вишења, упори и пењања;

Пузања по струњачи на различите начине (лицем према тлу, леђима на тлу...)

Пењање: уз рибстол, уз морнарске лестве, чеоно, наизменичним прехватањем, пењање.

Провлачење кроз окна шведског сандука, клупе и реквизита (обруч) и др.

Пењање и спуштање на и са различитих справа.

Вишења: у вису лежећем опруженим телом, помицање улево и удесно. Помицања у вису слободном.

Вис активни на свим справама на којима се вис може извести.

Упор активни на тлу и на свим справама, на којима се упор може извести.

Вежбе на тлу

Реализују се кроз обавезне и пропоручене садржаје.

Основни садржаји

Клек, усправ без помоћи руку; клек суножни на струњаче, клек једноножни, усправ; кретање у упору чучењем и упору склоњено, лицем и леђима ка тлу; из чучња, малим одразом доскок прво на руке, а затим на стопала у упор чучећи („жабљи поскоци”). Клек, узручење, заклон.

Поваљка на леђима. Став на лопатицама („свећа”), грчењем и обухватом колена поваљка низ косу површину.

Колут напред, из чучња у чучањ, низ косу површину (на рипстолу окачене шведске клупе и прекривене струњачама).

Колут напред, из чучња у чучањ, и из чучња до става усправно и узручења.

Поваљка на стомаку (лежање на трбуху, обухватити рукама скочне зглобове – поваљка).

Комбинација на тлу од следећих вежби: најмање четири такта вежби обликовања, колут напред до става усправно, окрет у успону на обе ноге за 180°, чучањ, став на лопатицама, став усправно и два дечја поскока.

Проширени садржаји

Колут назад из чучња у чучањ, низ косу површину.

Одељењско такмичење са задатом комбинацијом вежби.

Вежбе равнотеже

Ходање по линији напред са правилним постављањем стопала (гимнастичким кораком), и уназад са опруженом упорном ногом, краћим корацима, корацима у успону и са различитим положајем руку (о бок, одручење, узручење).

Ходање по широком делу шведске клупе: напред – одручење; уназад са опружањем упорне ноге, узручење; устрану: из става спетног, руке о бок, ходање корацима са привлачењем до става спетног и узручења, зибом почучњем, корак устрану – одручити, став спетни, узручити.

Лагано трчање на предњем делу стопала са правилним држањем тела, рукама о бок или у одручењу (шведска клупа и ниска греда).

Научити комбинацију од вежби: из става спетног на почетку шведске клупе, трчање до половине клупе, одручити; став: једна нога иза друге, узручити, одручити; ходање до краја клупе, одручити, став: једна нога иза друге узручити; ходање уназад до половине клупе, једна нога иза друге, руке о бок; окрет за 90° ходање устрану корацима са привлачењем зибом почучњем, одручити; на крају греде став спетни, узручити, саскок, предручити, став спетни, приручити, завршити леђима према клупи. Ако школа нема клупу или греду, комбинацију научити на тлу, на линији.

Вежбе са реквизитима

Вежбе реквизитима користити приликом савладавања следећих садржаја:

Вежбе обликовања са палицом, обручем, вијачом и другим реквизитима

Трчања, поскоци и скокови – вијаче, палице и обручи поређани на краћем и дужем одстојању: прескакање кратке и дуге вијаче; ритмичке вежбе; коцке: пењање и силажење са коцке нагазним кораком и суножним доскоком у чучањ и почучањ; суножни наскок на коцку и доскок у чучањ и почучањ; чуњеви и обручи: вијугаво трчање.

Дизање и ношење: предмета и реквизита (коцка, медицинка...) на различите начине; постављање и скупљање предмета и реквизита.

Елементарне игре са коришћењем палица, вијача, обруча, коцки и чуњева.

Плес и ритмика

Ритмичко ходање и трчање са променом ритма, темпа уз плесак и одговарајућу музичку пратњу. Кретања са променом положаја руку, ногу и тупа. Галоп напред и странце. Дечји поскок. Сачинити састав од научених елемената уз музичку пратњу.

Вијача: њихање и кружење вијачом или траком у бочној и чеоној равни; суножни скокови кроз вијачу са обртањем напред. Повезати ова два елемента као обавезни састав.

Плесови: „Ја посејох лан” и „Дуње ранке”.

Једно коло по избору.

Полигони

Комбиновани полигон са задацима на тлу уз коришћење справа и ревизита (провлачења, ношења, котрљања...)

Комбиновани полигон са елементима пењања (на шведски сандук, рипстол, шведска клупа..)

Пливање

Наставну тему Пливање, реализују школе које за то имају услове у школи или објектима ван ње.

Програм наставе и учења пливања садржи:

– обуку непливача;

– игре на води.

Наставу пливања реализује наставник физичког и здравственог васпитања у сарадњи са наставником који спроводи разредну наставу том одељењу.

ФИЗИЧКА И ЗДРАВСТВЕНА КУЛТУРА

Ова наставна област реализује се кроз све друге наставне области и теме уз практичан рад и састоји се од две наставне теме *Култура вежбања и играња* и *Здравствено васпитање*.

Култура вежбања и играња

Основни термини у вежбању

У раду са ученицима постепено уводи терминологију вежби и упознати их са утицајем примењених вежби на организам.

Вежбам безбедно

Упознати ученика са правилима понашања која важе у просторима за физичко вежбање како у школи, тако и ван ње. Истицати неопходност поштовања правила понашања током вежбања.

Чувам своје и туђе ствари

Формирање свести о потреби чувања како својих тако и туђих ствари.

Правила елементарних игара

Усвајање основних правила елементарних игара које се на часу реализују. Развијање свести о потреби поштовања правила игара, као и последицама њиховог непоштовања.

Некад изгубим, а некада победим

Неговање такмичарског духа. Прихватање победе и пораза на социјално прихватљив начин (без ругања и ниподаштавања противника...).

Навијам фер

Подстицати ученике да приликом игре или такмичења поштују своју и противничку екипу и награде сваки леп потез и поступак учесника у игри.

Здравствено васпитање

Упознај своје тело

Ученици именују делове тела и схватају њихову улогу. Могућности свог тела ученици показују кроз вежбање. Нагласити значај физичке активности и физичког и здравственог васпитања као предмета.

И ја растем

Проширити ученичка знања о сопственом расту и развоју. Оспособити их да уоче одређене промене током досадашњег развоја.

Видим, чујем, осећам

Упознавање ученика са одређеним чулима и њиховим улогама, која у великој мери утичу на правилно извођење физичких вежби, али и њиховим улогама у свакодневном животу путем којих унапређујемо сопствено здравље.

Моје здравље

Развој свести о потреби да се буде здрав и шта значи здравље за човека. Неопходно је да уоче разлике између здравог и болесног стања организма.

Ко све брине о мом здрављу

Заједнички сагледати ко све и на који начин брине о њиховом здрављу.

Тражим помоћ

На основу претходних искустава ученика утврдити у којим околностима, када и од кога треба тражити помоћ.

Лична хигијена

Формирање свести о значају одржавања личне хигијене.

Стварање навике да се опрема за физичко вежбање уредно одржава и чува.

Хигијена простора простора у коме живим

Подигнути свест о томе да о простору у коме живе треба самостално да брину (одржавају чистим и уредним) јер на тај начин чувају своје здравље.

Хигијена простора простора у коме вежбамо

Формирање навике да се хигијена простора у коме ученик вежба уредно одржава и чува (сала, свлачионице, игралишта...)

Животне намирнице и правилна исхрана

Упознавати ученика са основама правилне исхране.

Заједно за столом

Правила понашања за столом током обедовања (постављање стола, правилно држање тела и руку током обедовања, правилно жвакање, понашање – гурање, бацање хране итд.).

Дидактичко-методички елементи

Основни принципи реализације наставе:

- јасноћа наставног процеса;
- оптимално коришћење расположивог простора, справа и реквизита;
- избор рационалних облика и метода рада;
- избор вежби усклађен са програмским садржајима и исходима;
- функционална повезаност делова часа – унутар једног и више узастопних часова одређене наставне теме.

При избору облика рада узимају се у обзир просторни услови, број ученика на часу, опремљеност справама и реквизитима и планирана динамика рада.

Избор дидактичких облика рада треба да буде у функцији ефикасне организације и интензификације часа у циљу достизања постављених исхода.

У настави треба да преовладавају игре и садржаји који захтевају прецизност извођења. Свим вежбањима претходе тачна упутства наставника и приказ вежби. Наставник прати рад ученика, указује и исправља грешке.

ПРАЋЕЊЕ, ВРЕДНОВАЊЕ И ОЦЕЊИВАЊЕ

У циљу сагледавања и анализирања ефеката наставе, препоручује се да наставник подједнако, континуирано прати и вреднује:

- стање физичких способности;
- стање здравља и хигијенских навика;
- достигнути ниво савладаности моторичких вештина;
- однос према раду.

Оцењивање се врши описно, на три нивоа, на основу достигнутог предвиђених исхода.

Први ниво

1. Стање физичких способности

Ученик има висок степен развијености физичких способности на основу оцене:

а) координације:

- у цикличним кретањима и у повезивању једноставних покрета у целину;
- правилно изводи комплекс од осам вежби обликовања без реквизита; четири вежбе на рипстолу; и четири вежбе са палицом;

– на основу брзине учења: вежби на тлу; трчања преко поређаних препрека у једнаком ритму;

– вођење лопте без прекида (неколико пута);

– додавање лопте једном или обема рукама и хватање лопте;

б) гipкости:

– раменог појаса, кичме и у зглобу кука;

– покрете трупа, руку и ногу изводи меко у оптималним амплитудама (заклони, претклон, заножења, предножења и одножења...);

в) одржавања равнотеже:

– на суженим површинама (линијама, шведској клупи, ниској греди или ставовима на једној ноzi) покрете изводе без поремећаја тежишта тела;

г) експлозивне снаге, брзине и репетитивне снаге:

– скокове и прескакања изводи са већом висином и даљином;

– брзо трчи са и без промене правца;

– вежбе обликовања за снагу изводи са више понављања;

д) издржљивост:

– трчи и учествује у игри дуже време без замора.

2. Стање здравља и хигијенске навике

Ученик има висок степен развијености хигијенских навика и добар здравствени статус када:

– нема постуралне поремећаје ни телесне деформитете, има нормално развијен свод стопала, уредног је општег изгледа; не показује видљиве знаке умора приликом вежбања;

– његов телесни развој је у складу са узрастом;

– има уредну опрему за вежбање и у потпуности усвојене хигијенске навике.

3. Достигнути ниво савладаности моторичких вештина

Ученик има висок степен развијености моторичких вештина уколико је успешно савладао кретања и захтеве предвиђене основним и проширеним садржајима.

4. Однос према раду

Ученик има позитиван активан однос према раду уколико је редован и активан на часовима и ако се ангажује у ваннаставним активностима.

Ученик је у потпуности достигао предвиђене исходе за први разред.

Други ниво

Ученик има задовољавајући степен: развијености физичких способности, здравственог стања и хигијенских навика, савладаности моторичких вештина и однос према раду, ако значајно не одступа од критеријума наведених за први ниво.

Ученик на овом нивоу достигао је предвиђене исходе уз одређене потешкоће (навести најбитније), има позитиван однос према раду ако је редован и активан на свим, или на већини часова.

Трећи ниво

Ученик делимично или потпуно одступа од критеријума наведених за први и други ниво.

Не носи редовно и не одржава опрему за вежбање и има недовољно развијене хигијенске навике.

Делимично је достигао, или у потпуности није достигао већину предвиђених исхода (навести најбитније), није заинтересован за вежбање и не показује напредак.

На крају сваке описне оцене, наставник треба да наведе које су могуће препоруке за даљи напредак и укључи родитеље.

4. ИЗБОРНИ ПРОГРАМИ

Назив предмета	ГРАЂАНСКО ВАСПИТАЊЕ	
Циљ	Циљ учења програма <i>грађанско васпитање</i> је подстицање развоја личности која је одговорна према својим правима и правима других, отворена за договор и сарадњу и спремна да активно учествује у животу школске заједнице, уважавајући принципе, процедуре и вредности демократског друштва.	
Разред	први	
Годишњи фонд часова	36 часова	
ИСХОДИ	ОБЛАСТ/ТЕМА	САДРЖАЈИ
По завршеном разреду ученик ће бити у стању да:		
– наведе у чему је успешан и у чему жели да напредује; – уочава међусобне разлике и сличности са другим ученицима у одељењу; – понаша се на начин који не угрожава потребе, права и осећања других; – препозна код себе и других основна осећања; – препознаје примере поштовања и кршења права детета у свом окружењу, причама, филмовима; – преиспитује своје поступке и прихвата да не мора увек да буде у праву; – тражи помоћ у ситуацијама кршења својих и туђих права; – разликује добру и лошу комуникацију у сопственом искуству, ближем окружењу, књижевним делима, филмовима; – комуницира слушајући саговорника и тражи објашњење онога што не разуме; – слободно износи мишљење, образлаже идеје, даје предлоге и прихвата да други могу имати другачије мишљење; – сарађује и преузима различите улоге у групи/тиму; – договара се и одлучује у доношењу одељењских правила и да се понаша у складу	ЉУДСКА ПРАВА Ја и други у одељењу	Идентитет Ко сам ја? Наше јаке стране, у чему смо успешни, у чему бисмо волели да напредујемо. Таленти и интересовања која поседујемо. Наше сличности и разлике. Основна осећања (радост, страх, туга, бес) и како се препознају. Потребе и права Разлике између жеља и основних животних потреба. Права детета Кршење и заштита права Препознавање кршења права детета. Коме се обратити у ситуацијама кршења права детета. Одговорност према себи и другима.
	ДЕМОКРАТСКО ДРУШТВО Одељење/група као заједница	Функционисање заједнице Одељење/група као заједница. Вредности одељења/групе – равноправност, одговорност, солидарност, поштовање и брига за друге, толерантност, праведност, поштење. Уважавање различитости. Правила у одељењу/групи и њихова функција.

са њима; – својим речима образложи неопходност правила која регулишу живот у заједници; – препозна добре стране свог одељења и оно што би требало променити/побољшати; – заједно са вршњацима и наставником учествује у решавању проблема у одељењу; – учествује у изради плана једноставне акције; – са другим ученицима изводи и документује једноставну акцију; – доприноси промоцији акције; – на једноставан начин вреднује изведену акцију.		Одлучивање у одељењу/групи. Одговорност деце и одраслих за функционисање заједнице.
	ПРОЦЕСИ у САВРЕМЕНОМ СВЕТУ Комуникација и сарадња	Комуникација Слушање/неслушање. Кад разговарамо држимо се теме. Изношење мишљења. Уважавање саговорника. Сарадња Групни рад, договарање и сарадња са вршњацима и одраслима.
	ГРАЂАНСКИ АКТИВИЗАМ Акција одељења/групе	Планирање и извођење једноставне акције у одељењу/групи Кораци у планирању и извођењу акције. Чиме се поносимо и чиме нисмо задовољни у одељењу. Избор теме/проблема/активности којом ћемо се бавити. Одређивање циља и израда плана акције – подела улога, договор о роковима, начину реализације. Извођење и документовање акције – видео, фотографије, текстови и сл. Промоција акције на нивоу школе – приказивање другим одељењима, родитељима и сл., прављење постера или паноа, објављивање прилога у школском листу. Вредновање акције – чиме смо задовољни, шта је могло бити боље.

Кључни појмови: различитости, комуникација и права.

УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

Програм *грађанског васпитања*, у првом циклусу основног образовања и васпитања, организован је по моделу спирале што значи да су садржаји у сва четири разреда дати у областима *Људска права*, *Демократско друштво*, *Процеси у савременом свету* и *Грађански активизам*. Тематске области се спирално развијају, односно садржаји се из разреда у разред проширују и продубљују, а многи исходи се надограђују или се, ако је у питању вештина, даље развијају. Типичан пример таквог исхода су они који се односе на комуникацију која ће се доследно развијати у свим разредима и кроз све садржаје. Слично је и са јачањем осетљивости за потребе и права других, препознавање дискриминације и другим исходима који се не могу брзо и лако остварити обрадом само једног програмског садржаја. Све четири области су једнако важне, а наставник их, у непосредном раду са ученицима, интегрише јер између њих постоји природна веза.

Област *демократско друштво* је конципирана аналогно предмету *свет око нас* где се ученици у процесу сазнавања полако воде од непосредног окружења (породица, одељење) ка широј друштвеној средини (школа, окружење, држава, свет).

У програму су наведени садржаји које наставник може да допуњује, проширује и мења према конкретним потребама и плану сопственог рада али увек имајући у виду исходе које треба остварити.

Редослед наведених исхода не исказује њихову важност јер су сви од значаја за постизање општег циља предмета. Између исхода, како у оквиру једне, тако и у више области, постоји повезаност. Остваривање једног исхода доприноси остваривању других исхода. Многи исходи су процесни и представљају резултат кумулативног дејства образовно-васпитног рада, током дужег временског периода.

Остваривање исхода захтева примену различитих интерактивних облика рада као и одабир и коришћење одговарајућих метода и техника. Наставници су у прилици да бирају: радионице, симулације, играње улога, студије случаја, дискусије, мини истраживања, једноставне акције као и да сами осмисле неке друге активности. Имајући у виду да ученици првог разреда долазе са искуством из припремног предшколског програма где је доминантно сазнавање кроз игру и овде треба методску окосницу предмета да чине интерактивне радионице, структуриране игровне активности обједињене око главне теме. Радионице треба да започињу причом која је блиска искуству ученика, а садржи неку врсту заплета (моралну дилему или сукоб потреба и/или вредности) као повод за дискусију у пару или у мањој групи, а завршава разменом у целој групи. Циљ је да се пружи могућност сваком ученику да преиспита своје мишљење и деловање због појаве конфликта између његове тачке гледишта и тачке гледишта која је различита од његове. Зато се може рећи да активности на часу треба тако да теку да обезбеде искуствено учење, тј. уобличавање и поимање личних, аутентичних доживљаја и ставова ученика кроз размену у групи, а не преношење готових знања, туђих увида или готових предлога. Наставник треба да нагласи да нема пожељних, очекиваних или тачних одговора, да је нагласак на процесу откривања и сазнавања о себи и другима кроз размену. Осим тога, важно је да постоји игровни контекст који помаже ученицима да се опусте и ослободе, да пробају различите видове изражавања и симболизације унутрашњих искустава, и да кроз игру истражују разноврсна, дивергентна решења за проблеме са којима се суочавају. С обзиром на узраст ученика добро је у току часа комбиновати различите активности и осмислити такву динамику рада којом се одржава њихова пажња и мотивација за учествовањем. За овај предмет важно је обезбедити такав начин седења ученика који омогућава свим учесницима да виде једни друге, окренути лицем у лице.

Посебну пажњу треба обратити на последњу област програма где се претходно стечена знања и вештине интегришу и практикују. Акције треба да буду мале и изводљиве, али да имају све кораке. Ученике треба охрабривати када наиђу на тешкоће и јасно указивати да си и неуспеле акције добре јер њиховом анализом долазимо до увида који су кораци били погрешни. Бројни су примери тема у оквиру којих се могу осмислити једноставне акције у корист права детета, а на нивоу одељења/групе. На пример, вршњачка подршка је важан сегмент укупне подршке инклузивног образовања, тако да је укљученост ученика у овај сегмент живота и рада школе веома значајан. Он се огледа управо у заједничком промишљању наставника и ученика на тему како осмислити план подршке, како га најуспешније реализовати, водећи рачуна о потребама сваког ученика обухваћеног инклузивним образовањем.

Грађанско васпитање, као програм, део је ширег концепта образовања за демократију и грађанско друштво и у том смислу је тесно повезано са другим предметима, ваннаставним активностима и етосом школе. Најјача корелација је са *српским језиком* и предметом *свет око нас* где се може користити тематско планирање.

Како је *грађанско васпитање* изборни програм, дешава се да се реализује у целом или у делу одељења, мада се често реализује и у групи састављеној од ученика из више одељења и зато се алтернативно користе оба израза одељење/група. Уколико је рад у групи потребно је уложити додатни напор да се направи групна кохезија. Многи садржаји програма су погодни за јачање добрих односа у групи, а посебно активности на планирању и извођењу заједничких акција.

У овом предмету продукти ученичких активности имају посебан значај. Они могу бити различите врсте као што су постери, аудио-визуелни записи, презентације, прикази резултата истраживања и друго. Они се могу користити при интеграцији или рекапитулацији обрађених садржаја, процени напредовања ученика, као и самопроцени наставника колико успешно ради. Продукти се могу користити и ван одељења/групе, на пример на изложби у холу школе, у школским новинама, сајту школе.

За реализацију предмета и остваривање дефинисаних исхода врло је важна улога наставника. Он је модел који својим понашањем доприноси стварању демократске атмосфере која је погодна за размену и

аргументовање идеја и мишљења међу ученицима, он је тај који даје повратну информацију и подстиче ученике на разумевање односа у групи. Он подржава ученике када им је тешко да се изразе, помаже им у избору правих речи. Подстицајним питањима може да наведе ученике да сагледају ситуацију из друге перспективе што је озбиљан захтев за ученике првог разреда који су још увек у великој мери фокусирани на сопствене потребе, мисли, осећања. Конструктивна комуникација и демократске процедуре нису само циљ већ и начин да се остваре жељени исходи. Наставник треба да обезбеди да се на часу сваки ученик осећа уважено, прихваћено и добродошло у својој различитости уз обавезу поштовања и уважавања других и другачијих погледа и мишљења.

Оцењивање ученика у *грађанском васпитању* је усаглашено са Правилником о оцењивању у основној школи и ученицима блиско јер се описно оцењују из свих предмета.

5. ПРЕПОРУКЕ ЗА ПРИПРЕМУ ИНДИВИДУАЛНОГ ОБРАЗОВНОГ ПЛАНА ЗА УЧЕНИКЕ КОЈИМА ЈЕ ПОТРЕБНА ДОДАТНА ОБРАЗОВНА ПОДРШКА

5.1. Индивидуални образовни план за социјално ускраћене ученике и ученике са сметњама у развоју и инвалидитетом

Индивидуални образовни план се припрема за ученике којима је услед социјалне ускраћености, сметњи у развоју, инвалидитета, каснијег укључивања у школовање, недовољног познавања језика и других разлога потребна додатна образовна подршка. Циљ индивидуалног образовног плана јесте постизање оптималног укључивања таквих ученика у редован образовно-васпитни рад и њихово осамостаљивање у вршњачком колективу. За сваког ученика појединачно, према његовим специфичним потребама и могућностима, припрема се прилагођен начин образовања који обухвата индивидуални образовни план, програм и начин рада који садрже: 1) дневни распоред активности часова наставе у одељењу; 2) дневни распоред рада са лицем које пружа додатну подршку и учесталост те подршке; 3) циљеве образовно-васпитног рада; 4) посебне стандарде постигнућа и прилагођене стандарде за поједине или све предмете са образложењем за одступање; 5) програм по предметима, у коме је прецизирано који садржаји се обрађују у одељењу, а који у раду са додатном подршком; 6) индивидуализован начин рада наставника, избор адекватних метода и техника образовно-васпитног рада. Индивидуални образовни план доноси педагошки колегијум на предлог стручног тима за инклузивно образовање. Тим за инклузивно образовање чине наставник разредне наставе, стручни сарадник школе, родитељ/старатељ, а по потреби педагошки асистент и стручњак ван школе, на предлог родитеља/старатеља. Родитељ/старатељ даје сагласност за спровођење индивидуалног образовног плана. Наставник при планирању свог рада у одељењу усклађује свој план са индивидуалним образовним планом ученика. Спровођење индивидуалних образовних планова прати просветни саветник.

5.2. Индивидуални образовни план за ученике са изузетним способностима

За ученике са изузетним способностима припрема се индивидуални образовни план, програм и начин рада којим се утврђује обogaћен начин образовања и васпитања који садржи: 1) дневни распоред активности часова наставе у одељењу; 2) дневни распоред рада са лицем које пружа додатну подршку и учесталост те подршке; 3) циљеве образовно-васпитног рада; 4) посебне стандарде постигнућа и прилагођене стандарде за поједине или све предмете са образложењем за одступање; 5) програм по предметима, прецизирано који садржаји се обрађују у одељењу, а који у раду са додатном подршком; 6) индивидуализован начин рада наставника, избор адекватних метода и техника образовно-васпитног рада.

6. НАЧИН ПРИЛАГОЂАВАЊА ПРОГРАМА

6.1. Начин прилагођавања програма предмета од значаја за националну мањину

У настави предмета од значаја за националну мањину (*свет око нас, музичка култура и ликовна култура*) изучавају се додатни садржаји који се односе на историјско и уметничко наслеђе одређене мањине. Од наставника се очекује да, у оквирима дефинисаног годишњег фонда часова, обраде и додатне садржаје, обезбеђујући остваривање циља предмета, стандарда постигнућа ученика и дефинисаних исхода. Да би се ово постигло веома је важно планирати и реализовати наставу на тај начин да се

садржаји из културно-историјске баштине једне мањине не посматрају и обрађују изоловано, већ да се повезују и интегришу са осталим садржајима програма користећи сваку прилику да се деси учење које ће код ученика јачати њихов осећај припадности одређеној националној мањини.

7. УПУТСТВО ЗА РЕАЛИЗАЦИЈУ ПРОЈЕКТНЕ НАСТАВЕ

Планом наставе и учења у првом циклусу основног образовања и васпитања дефинисана је *пројектна настава* као облик образовно-васпитног рада којим се развијају опште међупредметне компетенције уз употребу информационо комуникационих технологија. Усмерена је на достизање исхода који се првенствено односе на логичко и критичко мишљење као и припрему ученика за лако сналажење у свету технике, технологије и рачунарства, како у свакодневном животу тако и у процесу учења. У складу је са општим исходима образовања и васпитања и у функцији је когнитивног, афективног и социјалног развоја ученика.

Потреба за увођењем пројектне наставе, већ у првом разреду основне школе, почива на савременим схватањима детета, наставе, функције образовања и сазнавања као социјалне конструкције подржане кроз сарадничко деловање, коришћењем различитих извора информација и активности. Применом оваквог облика рада долази до повезивања познатог и непознатог, учења помоћу примера, учења примењивањем, развоја процедуралних знања, коришћења информациононих технологија као и комбиновања конвергентног (логичког) и дивергентног (стваралачког) мишљења. Пројектна настава има елементе проблемске и истраживачке наставе али се у овом облику рада поред централног захтева, који се односи на тражење решења за неки проблем, потенцирају још и процедуре, планирање, евалуирање, презентовање резултата, коришћење савремених технологија на правилан начин и наравно, тимски рад, односно процес сарадње, који је изнад самог резултата у решавању проблема.

Пројектна настава је део целокупног образовно-васпитног рада и прати наставни процес уважавајући специфичности наставних предмета у првом разреду. Ослонци планирања и организације пројектне наставе су: уважавање узраста ученика и њихове природне радозналости са којом долазе у први разред; коришћење ваншколских знања, вештина и искустава ученика; укључивање свих ученика уз поштовање њихових различитости; повезивање садржаја свих наставних предмета и употреба савремених информационо-комуникационих технологија. Зато овај облик рада омогућава да наставни предмети буду смислено међусобно повезани као и доведени у везу са свакодневним животом ученика. На тај начин се обезбеђује разумевање сврхе онога што се учи, функционално повезивање знања, вештина и искустава и мотивација ученика.

Пројектна настава је драгоцен облик рада јер од ученика захтева бројне активности, међу којима су: самостално проналажење информација; способност решавања проблема; самостално учење; рад у групи, сарадњу; критички однос према властитом и туђем раду; доношење одлука; аргументовање; усвајање другачијих, нових начина рада; планирање; поштовање рокова и преузимање одговорности.

С обзиром на узраст ученика првог разреда и чињеницу да је то њихов први сусрет са оваквим начином рада, примерено је да се реализују пројектни задаци где је наставник главни организатор активности, а самосталност ученика се испољава у сегментима пројекта где је то могуће. Наставник пружа подршку свим ученичким активностима у току пројекта, а у првом разреду често и помоћ. Повремене тешкоће у комуникацији и сарадњи су очекиване јер се ради о ученицима који су у фази адаптације на школу и о групи која се тек формира. Култивисање сарадње и начина на који се комуницира у групи су увек важни циљеви пројектне наставе, а у првом разреду су, може се рећи, и приоритетни јер доприносе јачању одељењске кохезије. Такође, током реализације оваквог облика рада наставник има могућност да добро упозна ученике, њихове јаче и слабије стране и да осмисли процес индивидуализације за оне којима је то потребно.

Пројектну наставу треба планирати и организовати на начин да садржи све потребне кораке:

- дефинисање циља и исхода који се пројектом желе постићи;
- планирање активности које одговарају теми пројекта, односно циљу пројекта, подела активности, избор материјала и метода рада, дефинисање места и динамике рада;
- реализацију планираних активности;

- приказ добијених резултата и продуката пројекта;
- вредновање пројекта (процена остварености дефинисаних циљева и исхода, указивање на успехе и тешкоће у току реализације пројекта).

При планирању наставник треба да дефинише тип пројекта, да одреди његов циљ, очекиване исходе, област којом се бави пројекат и повезаност са наставним предметима, његове садржаје, активности ученика, потребна средства, динамику рада по фазама и све што је потребно за успешно спровођење пројектне наставе. Како је наведено, за први разред, најпримеренији је полуструктурирани тип пројекта где наставник даје ограничен избор тема, у великој мери дефинише методологију рада и сам одређује које ће материјале дати ученицима, а које ће они сами пронаћи. Све садржаје треба реализовати кроз различито тематско повезивање у игри или функционалној активности која задовољава интересовање и потребе детета на млађем школском узрасту.

Кроз пројектну наставу треба започети са развијањем основа дигиталне писмености. На овом узрасту, употреба ИКТ-а треба да буде сведена на употребу најједноставнијих алата и упознавање са коришћењем интернета. На крају првог разреда ученик би требао да буде у стању да:

- правилно укључи рачунар, покрене програм за цртање, користи одговарајуће алатке овог програма, сачува свој цртеж и искључи рачунар.
- користи интернет за учење и проналажење информација уз помоћ наставника
- правилно седи при раду за рачунаром
- зна да наведе могуће последице на здравље услед неправилног коришћења дигиталних уређаја

Један од важних исхода реализације пројекта јесте оспособљавање ученика да добијене продукте учине видљивим и представе их другима. Бројни су начини да се то постигне (представе, изложбе, кратки филм, текст у новинама, наступ на локалној телевизији, представљање за родитеље...), а њихов квалитет није приоритет.

Пројектна настава јесте захтевнији облик рада који подразумева добру припрему наставника. Планом је предвиђено да се реализује са једним часом недељно али сам наставник ће проценити каква динамика рада највише одговара могућностима ученика и фази у којој је пројекат. То значи, да уколико је потребно пројектна настава се може организовати и на другачији начин (на пример као двочас сваке друге недеље).

Родитељи треба да буду упознати са сврхом пројектне наставе и њеним најважнијим исходима. Они треба да подрже самосталне активности своје деце, или њихов заједнички рад са другом децом, као и да разумеју зашто је важно да не преузимају њихове задатке у жељи да имају боље продукте.

8. УПУТСТВО ЗА ОСТВАРИВАЊЕ ВАННАСТАВНИХ АКТИВНОСТИ

Школа је у обавези да својим Школским програмом и Годишњим планом рада предвиди различите активности у складу са својим ресурсима и просторним могућностима. Поред организације излета, посета изложбама и сарадње са локалном самоуправом, ученицима треба понудити већи број друштвених, техничких, хуманитарних, спортских и културних активности. Те активности могу се реализовати по програму које је сама школа развила, али могу се користити и програми који су претходно донети као изборни (нпр. *чувари природе, рука у тесту, народна традиција*). Сврха ових активности је подршка прилагођавању ученика првог разреда на школску средину и заједницу, као и задовољавање/проширивање њихових интересовања, дружење са вршњацима кроз заједничко делање, исказивање способности, осамостаљивање, развој неких вештина и друго. Активности треба тако организовати да ученици имају што више могућности за активно учешће, за креативно испољавање, за интеракцију са другим ученицима, коришћење различитих извора информација и савремених технологија. Резултате рада ученика у оквиру ваннаставних активности треба учинити видљивим јер се на тај начин обезбеђује мотивација и задовољство учесника активности. Бројни су начини на који је могуће то остварити као што су: организовање представа, изложби, базара, објављивање на сајту школе, кроз смотре стваралаштва, спортске сусрете и друго.

За ученике овог узраста важно је да родитељи буду упознати са активностима које школа нуди и помогну да њихова деца изаберу оне које им највише одговарају.

ХОР

Хор је, као ваннаставна активност, важан чинилац у културном и јавном животу школе. Са примереним музичким програмом хор представља незаобилазан саставни део школских манифестација, прослава и културних манифестација. Певање у хору у великој мери доприноси смањењу стреса, агресивности и побољшању здравља уопште. Потврђено је да ученици који певају у хору показују боље резултате у учењу и социјалним вештинама. Уједно, певање у хору подстиче и доживотну љубав према музици.

Свака основна школа је у обавези да организује рад хора. У зависности од броја ученика и њихових певачких способности, могу се формирати одељењски хор, разредни хор и/или хор млађих, то јест старијих разреда основне школе.

Образовни циљ обухвата развијање музичког укуса, стваралачких способности, спонтаног изражавања, музичког слуха и ритма, развијање гласовних могућности и учвршћивање интонације, способност за фино нијансирање и изражајно певање применом елемената музичке изражајности (темпо, динамика...). Учешће у хору развија дечји глас, правилно држање, дисање, интонацију, изговор и артикулацију.

Васпитни циљ обухвата развијање осећања припадности колективу – тимски рад, развијање толеранције, дисциплине, поштовања различитости и правила понашања, развијање одговорности појединца за успех целе групе, стицање самопоуздања, савладавање треме и пружање помоћи у смислу вршњачког учења и сарадње. Упознавање разноврсних дела домаћих и страних аутора доприноси развоју опште културе, међусобном разумевању, уважавању и поштовању.

Репертоар школских хорова обухвата одговарајућа дела домаћих и страних аутора разних епоха, као и народне, пригодне, песме савремених дечјих композитора и композиције са фестивала дечјег стваралаштва. У току школске године потребно је са хором извести најмање десет једногласних и двогласних композиција, а сарпелла или уз инструменталну пратњу. При избору песама наставник треба да пође од узраста ученика, процене гласовних могућности и примереног литерарног садржаја.

Наставник формира хор на основу провере слуха и гласовних могућности ученика, дикције и осећаја за ритам. Код сваког ученика наставник треба да пронађе његов природни певачки регистар и опсег на основу чега врши поделу на певачке гласове (први и други, односно горњи и доњи) за извођење двогласних композиција.

На часовима хора, наставник треба да укаже на важност држања тела, дисања и правилног изговора гласова. Услов правилног дисања је правилно држање тела. Крајњи циљ је природно и синхронизовано певање и уједначен звук хора.

Вежбе дисања су важне за загревање гласница, отварање дисајних путева и опуштање грла. Практикују се пре вежби певања и значајне су за регулисање даха у току певања. На пример:

1. Опуштање грла – ученици треба дубоко да удахну и симулирају зевање.
2. Код следеће вежбе треба да удахну кроз нос, а потом и издахну на уста бројећи до четири, као да желе да угасе свећу. Важно је да „дишу стомаком” уместо грудима (могу да положи руке на стомак и да удишу тако да им стомак „расту”).
3. Затим удахну кроз нос, изброје до четири и издишу кроз уста, тј. зубе, изговарајући ’ссссс’, први пут тихо, а затим гласно.
4. Поновити вежбу тако што глас ’с’ изговарају испрекидано. Варијанта ове вежбе за активирање дијафрагме је опонашање смеха Деда Мраза (’Хо, хо, хо...’) или испрекидано дување у замишљену свећу.

Вежбе распевавања доприносе квалитету певања и прецизном интонирању, чак и у почетним фазама. Како је певање и техничка вештина, распевавање може помоћи развоју дечијих гласова. Наставник треба да буде креативан и користити вокализе које ће бити забавне деци, јер основни циљ јесте да заволе певање.

На пример:

1. Распевавање почиње певањем вокала (а, е, и, о, у) или кратких слогова на истој тонској висини, уз минимално покретање вилице у циљу изједначавања вокала, а у циљу добијања уједначене хорске боје. Увек почети од тонова средњег певачког регистра хора (то је најчешће *ce1*).

2. Тонове и мотиве се могу певати и брзим издувавањем ваздуха кроз спојене усне, тако да трепере.

3. Препоручује се и певање једноставних мотива (на пример на слоговима „ио” или „мио”), секвенцираних поступно наниже па навише (дијатонски и хроматски).

4. Једна од вежби за ширење обима гласа је повезивање тонова у распону октаве глисандом, навише и наниже (*ce1- ge1- ce1- ge1- ce1*), као сирена.

5. За распевавање се могу користити и једноставне песме или модели, као и делови песама.

Вежбе дисања и распевавања морају бити стално заступљене.

Правилном интонирању могу помоћи и визуелни знакови, на које деца одлично реагују. На пример, покретима руку нагоре и надоле можемо давати знак деци да се мелодија креће навише или наниже.

Обрада песме

На самом почетку треба бирати лакше песме које имају једноставне речи и мелодију. Код обраде нове песме најпре се приступа анализи текста. Певач на слушаоца делује и тоном и речју. У том смислу наставник треба да инсистира на доброј дикцији која подразумева јасан и разговетан изговор текста, односно самогласника и сугласника, али и на правилном акцентовању речи. За вежбање дикције препоручује се и певање слогова или одговарајућег текста на истој тонској висини.

Следи усвајање мелодије у фрагментима. Уколико је композиција двогласна, ова фаза припреме захтева одвојене пробе по гласовима, све док свака група не буде интонативно сигурна. На заједничкој проби хора, након усвајања песме/композиције у целини треба обратити пажњу на динамику и агогику.

Важно је да се у хору постигне једнака интонација, почев од првог тона песме. Наставник изведе тон који деца треба да понављају док не отпевају тачно. Наставља са различитим тоновима у тоналитету песме. Оваква врста имитације помаже деци да науче како да 'чују' тон и ускладе своје гласове да би га тачно интерпретирала.

Ученицима треба јасно ставити до знања да је важно да слушају једно друго, нарочито код унисоног певања. Уколико не чују ученика поред себе, значи да певају прегласно.

Уколико се уз певање изводи и кореографија, добро је покрете увежбати пре текста.

Већ од прве пробе хора треба упутити ученике на правила понашања: нема причања у току извођења, жвакања жвака, треба да стоје право (мада их не можемо спречити да се врпоље). Ако ученици правила усвоје на пробама, лакше ће их поштовати на концертима. Незаобилазни су и детаљи везани за избор одеће за наступе, уласка на сцену, распореда стајања, поклањања, изласка на и са сцене...

ПРЕПОРУЧЕНЕ КОМПОЗИЦИЈЕ ЗА ПЕВАЊЕ У ХОРУ У ПРВОМ РАЗРЕДУ

Химне

Државна химна

Химна Светом Сави

Химна школе

Дечје песме

Свићу опет румена сванућа – Миња Субота

Од школе и књиге – Миња Субота

Боле, Боле, не боји се школе – Миња Субота

Ласте – Бранко Милићевић

Бројалица – Момчило Бајагић – Бајага

Док месец сја – Жан Батист Лили

Молимо за фину тишину – Александар Кораћ

За свако чудо – Константин Бабић

Коњски реп – Константин Бабић

Врабац – Константин Бабић
Сањалица Маца – Мирко Шоуц
Јесен – Мирко Шоуц
Ал је леп овај свет – Александар Кораћ
Јануарске звезде – Миодраг Илић-Бели
Свитац – Петар Озгијан
Анђели певају – Милан Ђурђевић
Киша – хор Перпетум Цезиле

Народне песме

Киша пада
Дуње ранке
Каж мени ђаче, учениче
Ој, Бадњаче, Бадњаче

ДРУГИ, ТРЕЋИ И ЧЕТВРТИ РАЗРЕД

3.2. СРПСКИ ЈЕЗИК

ДРУГИ РАЗРЕД

Циљ и задаци

Циљ наставе српског језика јесте да ученици овладају основним законитостима српског књижевног језика на којем ће се усмено и писмено правилно изражавати, да упознају, доживе и оспособе се да тумаче одабрана књижевна дела, позоришна, филмска и друга уметничка остварења из српске и светске баштине.

Задаци наставе српског језика:

- развијање љубави према матерњем језику и потребе да се он негује и унапређује;
- основно описмењавање најмлађих ученика на темељима ортоепских и ортографских стандарда српског књижевног језика;
- поступно и систематично упознавање граматике и правописа српског језика;
- упознавање језичких појава и појмова, овладавање нормативном граматиком и стилским могућностима српског језика;
- оспособљавање за успешно служење књижевним језиком у различитим видовима његове усмене и писмене употребе и у различитим комуникационим ситуацијама (улога говорника, слушаоца, саговорника и читаоца);
- развијање осећања за аутентичне естетске вредности у књижевној уметности;
- развијање смисла и способности за правилно, течно, економично и уверљиво усмено и писмено изражавање, богаћење речника, језичког и стилског израза;
- увежбавање и усавршавање гласног читања (правилног, логичког и изражајног) и читања у себи (доживљајног, усмереног, истраживачког);
- оспособљавање за самостално читање, доживљавање, разумевање, свестрано тумачење и вредновање књижевноуметничких дела разних жанрова;
- упознавање, читање и тумачење популарних и информативних текстова из илустрованих енциклопедија и часописа за децу;
- поступно, систематично и доследно оспособљавање ученика за логичко схватање и критичко процењивање прочитаног текста;

- развијање потребе за књигом, способности да се њоме самостално служе као извором сазнања; навикавање на самостално коришћење библиотеке (одељењске, школске, месне); поступно овладавање начином вођења дневника о прочитаним књигама;
- поступно и систематично оспособљавање ученика за доживљавање и вредновање сценских остварења (позориште, филм);
- усвајање основних теоријских и функционалних појмова из позоришне и филмске уметности;
- упознавање, развијање, чување и поштовање властитог националног и културног идентитета на делима српске књижевности, позоришне и филмске уметности, као и других уметничких остварења;
- развијање поштовања према културној баштини и потребе да се она негује и унапређује;
- навикавање на редовно праћење и критичко процењивање емисија за децу на радију и телевизији;
- подстицање ученика на самостално језичко, литерарно и сценско стваралаштво;
- подстицање, неговање и вредновање ученичких ваннаставних активности (литерарна, језичка, рецитаторска, драмска, новинарска секција и др.);
- васпитавање ученика за живот и рад у духу хуманизма, истинољубивости, солидарности и других моралних вредности;
- развијање патриотизма и васпитавање у духу мира, културних односа и сарадње међу људима.

Оперативни задаци:

- уочавање и схватање реченице као основне језичке категорије; препознавање и разумевање главних реченичних делова;
- упознавање са фонетским и морфолошким појмовима према захтевима програма;
- савладавање нових програмских захтева из правописа;
- овладавање техником читања и писања латиницом;
- мотивисање, подстицање и усмерење на читање лектире;
- увежбавање читања наглас; усавршавање читања у себи у функцији тумачења текста;
- уочавање и тумачење битних чинилаца текста према захтевима програма;
- симултано усвајање књижевних и функционалних појмова;
- овладавање основним облицима језичког изражавања и даља усавршавања и неговање језичке културе;
- систематско и доследно реализовање програмираних и њима сличних вежбања у говору и писању.

ЈЕЗИК

Граматика

Реченица - обавештење, питање и заповест. Уочавање потврдних и одричних реченица. Обележја реченице у говору (интонација и пауза) и у тексту (велико почетно слово и знаци интерпункције: тачка, упитник, узвичник).

Препознавање главних делова реченице (предикат, субјекат).

Именице и глаголи (уочавање и препознавање). Разликовање основних глаголских облика за исказивање садашњег, прошлог и будућег времена; разликовање потврдних и одричних глаголских облика. Разликовање рода и броја именица.

Глас и слог, самогласници и сугласници; слоготворно р. Подела речи на слоге у изговору (једноставнији случајеви).

Правопис

Употреба великог слова у писању личних имена и презимена, надимака уз лично име, имена животиња, вишечланих географских имена и улица (једноставнија решења).

Писање адресе.

Растављање речи на крају реда (основна правила).

Писање речце **ли** у упитним реченицама и речце **не** уз глаголе у одричним реченицама.

Скраћенице за мере (корелација са наставом математике).

Тачка. Упитник. Узвичник. Две тачке и запета у набрајању.

Усвајање латинице - читање и писање у другом полугодишту.

КЊИЖЕВНОСТ

Лектира

Лирика

Народна песма: Мајка Јова у ружи родила
Народна песма: Смешно чудо
Породичне и шаљиве народне лирске песме - избор
Јован Јовановић Змај: Патак и жабе
Момчило Тешић: Пролећно јутро у шуми
Мира Алечковић: Песма за мамине очи
Бранко Ћопић: Болесник на три спрата
Душан Радовић: Лепо је све што је мало
Стеван Раичковић: Кад почне киша да пада
Драган Лукић: Школа
Мирослав Антић: Тајна
Љубивоје Ршумовић: Једнога дана
Владимир Андрић: Дај ми крила један круг
Добрица Ерић: Чуо сам
Избор из поезије Љубивоја Ршумовића и Добрице Ерића
Избор из Антологије српске поезије за децу (приредио Душан Радовић)

Етика

Народна песма: Марко Краљевић и орао
Народне приповетке: Старо лијино лукавство; Седам прUTOва
Народна прича: Свети Сава, отац и син
Српске народне бајке - избор
Народне басне: Коњ и магарац; Лисица и гавран
Доситеј Обрадовић: Пас и његова сенка
Десанка Максимовић: Сликарка зима
Гроздана Олујић: Шаренорепа
Бранко Ћопић: Доживљаји мачка Тоше (одломци)
Ханс Кристијан Андерсен: Бајке (избор)
Јакоб и Вилхелм Грим: Три брата
Александар Сергејевич Пушкин: Бајка о рибару и рибици
Лав Н. Толстој: Врабац и ласте
Феликс Салтен: Бамби (одломак)
Избор из народног усменог стваралаштва (шаљиве приче, пословице)

Драма

Гвидо Тартаља: *Зна он унапред*
Драган Лукић: *Стара слика на зиду*
Александар Поповић: *Два писма*

Популарни и информативни текстови

Избор из енциклопедија и часописа за децу

Читање текста

Увежбавање и усавршавање технике читања наглас и у себи с разумевањем прочитаног. Усклађивање интонације и темпа читања са природом текста (приповедање, опис, дијалог). Поступно и доследно увођење ученика у начин вођења дневника о прочитаним књигама; повремено читање и коментарисање записа на посебним часовима. Читање дијалошког текста по улогама.

Читање наглас и у себи са ограниченим временом и унапред постављеним захтевима (усмерено читање). Читање у себи као припрема за самостално читање и учење.

Тумачење текста

Слободно (самостално) саопштавање утисака о прочитаном тексту.

Разумевање прочитаног текста. Уочавање хронологије и повезаности догађаја у приповедању. Запажање карактеристичних детаља у описивању лика и амбијента. Разумевање намера и осећања садржаних у тексту. Заузимање властитих ставова према поступцима ликова. Откривање и тумачење порука у тексту.

Схватање важнијих целина у тексту (одељак) и одређивање подналова. Схватање одељка у целини и у његовим битним појединостима.

Уочавање различитих значења речи у тексту и тумачење њихове изражајне функције.

Систематично усвајање књижевних и функционалних појмова.

Књижевни појмови

Лирика

Песма, осећања; стих, строфа - на нивоу препознавања и именована.

Етика

Фабула - редослед догађаја (препознавање).

Главни и споредни ликови, њихове особине и поступци.

Поруке.

Епска песма, бајка, басна - препознавање.

Драма

Драмски јунак, драмска радња, драмски сукоб, дијалог; позорница, глумац - на нивоу препознавања.

ЈЕЗИЧКА КУЛТУРА

Основни облици усменог и писменог изражавања

Препричавање садржине краћих текстова, филмова, позоришних представа, радијских и телевизијских емисија за децу - слободно детаљно препричавање; детаљно препричавање по заједничком плану; препричавање садржаја у целини и по деловима (слободно и по заједничком плану).

Причање о догађајима и доживљајима - индивидуално и по заједничком плану; предметност причања: ближе и даље окружење, стварност и машта, непосредно доживљавање и сећање/раније стечено искуство; причање према низу слика изложених у целини, које представљају целовит, занимљив и динамичан догађај.

Описивање предмета са којим се ученик први пут среће; властити избор предмета за описивање - слободно или по раније утврђеном плану. Описивање биљака и животиња на основу непосредног посматрања - особине које се најочљивије намећу у тренутку посматрања. Усвајање основних елемената приступа описивању - стварање заједничког и индивидуалног плана описа.

Усмена и писмена вежбања

Ортоепске вежбе: правилан изговор речи, исказа, краћих реченица и пословица.

Ортографске вежбе: преписивање реченица и краћих одломака текстова ради усавршавања технике и брзине писања; увежбавање читког и уредног рукописа.

Аудодиктат и контролни диктат: провера тачности запамћивања и усвојености правописних правила.

Лексичке и семантичке вежбе: основно и пренесено/фигуративно значење речи; грађење речи - формирање породица речи; синоними и хомоними; некњижевне речи и њихова замена језичким стандардом и др.

Синтаксичке вежбе: самостално и подстицајно састављање реченица, проширивање задатих реченица, прилагођавање реда речи комуникативним потребама у контексту.

Загонетање и одгонетање, решавање и састављање ребуса и укрштених речи.

Казивање напамет научених текстова (лирских, епских и драмских).

Сценско приказивање драмског/драматизованог текста.

Служење речником и енциклопедијом за децу и писање сопственог речника.

Слушање и вредновање/критичко процењивање говора/разговора у емисијама за децу на радију и телевизији.

Неговање културе слушања саговорника; писање разгледнице и краћег писма.

Израда домаћих писмених задатака (до осам) и њихова анализа на часу.

ТРЕЋИ РАЗРЕД

Оперативни задаци:

- овладавање техником читања и писања на оба писма;
- савладавање просте реченице (појам, главни делови);
- стицање основних појмова о именицама, придевима и глаголима;
- постепено увођење у тумачење основне предметности књижевног дела (осећања, догађаји, радње, ликови, поруке, језичко-стилске карактеристике);
- овладавање усменим и писменим изражавањем према захтевима програма (препричавање, причање, описивање, извештавање);
- постепено упознавање методологије израде писменог састава.

Језик

Грамматика

Именице: заједничке и властите; род и број именица.

Глаголи: радња, стање, збивање; разликовање облика којима се означава садашњост, прошлост и будућност. Разликовање лица и броја глагола. Потврдни и одрични облик глагола.

Придеви: род и број придева; описни и присвојни придеви.

Реченица: појам реченице; врсте реченица по значењу: обавештајне, упитне, узвичне и заповедне; главни делови реченице - предикат и субјекат; речи које означавају место, време и начин вршења радње; потврдни и одрични облик реченице.

Уочавање управног говора у тексту.

Речи које значе нешто умањено и увећано.

Речи истог облика, а различитог значења.

Речи различитог облика, а истог или сличног значења.

Правопис

Обнављање и вежбе у примени правописних правила.

Употреба великог слова у писању имена народа, вишечланих географских имена, празника, наслова књига, часописа и новина.

Писање датума.

Писање назива улица.

Писање бројева словима.

Писање речце НЕ уз глаголе, придеве и именице.

Писање речце ЛИ.

Азбука и абецеда - изговор напамет и уочавање примене у списковима ученика и сл. Интерпункцијски знак на крају обавештајних, упитних, узвичних и заповедних реченица.

Писање сугласника ј у речима (отклањање грешака ако их ученици чине) - између самогласника и - о / о - и;

Писање скраћеница типа: бр., уч., стр., год. и скраћенице за мере.

Ортоепија

Правилно изговарање гласова Ч, Ћ, Џ, Ђ и Х.

Интонација реченице: тон и јачина гласа у изговарању реченице; истицање речи у реченици (реченични акценат); интонационо подешавање гласа у изговарању обавештајне, упитне, узвичне и заповедне реченице; изговарање потврдног и одричног облика реченице; значај брзине и паузе у говору.

Књижевност

Лектира

Лирика

Народна песма: Женидба врапца Подунавца

Народна песма: Двије сеје брата не имале

Бранко Радичевић: Циц
Јован Јовановић Змај: Пролетница
Војислав Илић: Први снег
Григор Витез: Какве је боје поток
Десанка Максимовић: Вожња
Драган Лукић: Шта је отац
Душан Васиљев: Зима
Душан Радовић: Замислите
Душан Костић: Септембар
Бранислав Црнчевић: Љутито мече
Љубивоје Ршумовић: Домовина се брани лепотом
Добрица Ерић: Славуј и сунце
Милован Данојлић: Љубавна песма
Бранко Миљковић: Песма о цвету
Мирослав Антић: Шта је највеће
Обичајне народне лирске песме (избор)
Избор из поезије Душана Радовића

Епика

Народна песма: Марко Краљевић и бег Костадин
Народна басна: Вук и јагње
Езоп: Корњача и зец
Народна приповетка: Свети Сава и сељак без среће
Народне приповетке: Ветар и сунце; Свијету се не може угодити
Народна бајка: Чардак ни на небу ни на земљи
Десанка Максимовић: Прича о раку кројачу
Бранко Ћопић: Мачак отишао у хајдуке
Стеван Раичковић: Бајка о белом коњу
Бранко В. Радичевић: Самоћа
Гроздана Олујић: Стакларева љубав
Стојанка Грозданов - Давидовић: Прича о доброј роди
Арапска народна приповетка: Лав и човек
Браћа Грим: Бајке (избор)
Максим Горки: Врапчић
Оскар Вајлд: Себични цин
Сун Ју Ђин: Свитац тражи пријатеља
Пјер Грипари: Заљубљене ципеле

Драма

Душан Радовић: А зашто он вежба
Александар Поповић: Лед се топи
Јованка Јоргачевић: Никад два добра

Допунски избор

Поред наведених дела, наставник и ученици слободно бирају најмање два, а највише још четири дела за обраду.

Научно - популарни и информативни текстови
Избор из књига, енциклопедија и часописа за децу

Читање текста

Поступно и систематично навикавање ученика на доживљајно читање текста као значајног предуслова за његово ваљано тумачење на часу (са одговарајућим и примереним подстицањем).

Усмерено/истраживачко читање у функцији продубљивања доживљаја текста и непосредне припреме за његово тумачење. Читање одломака из текста ради доказивања/образлагања сопствених ставова.

Систематске вежбе у изражајном читању и казивању различитих врста текста (постепено и функционално овладавање основним елементима/чиниоцима добре дикције). Читање драмског и драматизованог текста по улогама ради учења напамет и сценског импровизовања.

Подстицање и охрабривање ученика да записује своје утиске о прочитаним текстовима. Повремено читање и коментарисање таквих записа.

Тумачење текста

Слободно и спонтано саопштавање личног доживљаја и првих утисака о прочитаном тексту.

Запажање и образлагање основне предметности прочитаног текста (осећања, песничке слике, фабула, радња, информација). Тумачење књижевних ликова. Откривање и слободно образлагање порука књижевноуметничког текста.

Уочавање и доказивање повезаности/међузависности композицијских делова текста. Постепено увођење у разумевање стилогене функције језика као средства изражавања у књижевноуметничком тексту (нарочито у лирској песми).

Симултано усвајање и употреба књижевних и функционалних појмова. Даље неговање ученичких навика да своје ставове доказују појединостима из текста.

Књижевни појмови

Лирика

Ритам; наглашени и ненаглашени слогови; рима. Песничка слика као саставни чинилац композиције лирске песме.

Поређење - препознавање стилског средства.

Породичне народне лирске песме, шалива песма, родољубива песма - основна обележја.

Епика

Фабула: повезаност догађаја с местом, временом и ликовима.

Књижевни лик: изглед; говорна карактеризација књижевног лика; односи међу ликовима.

Пишчев говор и говор ликова.

Разговор, опис - на нивоу препознавања и именовања.

Народна и ауторска бајка - препознавање.

Драма

Радња у драми. Развој драмског сукоба. Драмски лик и глумац. Сценски простор - на нивоу препознавања и спонтаног увођења у свет драмске/сценске уметности.

Функционални појмови

Подстицање ученика да схватају и усвајају следеће појмове: слично, различито, супротно, изражајно; запажање, понашање, поступак, убедљиво, неочекивано; сналажљивост, радозналост.

Језичка култура

Основни облици усменог и писменог изражавања

Препричавање садржине текстова, играних и анимираних филмова, позоришних представа, радијских и телевизијских емисија за децу - детаљно (опширно), по заједничком и индивидуалном плану; сажето препричавање по заједничком и самостално сачињеном плану за препричавање.

Причање о доживљајима и догађајима, стварним и измишљеним (нарочито у функцији стварања погодне атмосфере за читање и тумачење текста). Причање према слици са целовитим догађајем по заједничком и самостално сачињеном плану. Причање по задатим речима. Настављање приче подстакнуто датим почетком.

Описивање људи и природе: спољашња обележја особе која се описује (физички портрет), њене основне карактерне црте (духовни профил) и понашање у конкретним животним околностима (поступци, реакције, говор). Колективна и самостална посматрања природе (шетња, излети, посете, документарни филмови) на основу којих се увежбава описивање уочљивих и занимљивих појединости које су међусобно повезане. Самостално бирање мотива и издвајање детаља који ученика посебно заокупљају и подстичу на описивање - најчешће у писменом облику. Увежбавање планског приступа у описивању (заједнички и индивидуални планови/подсетници за описивање).

Извештавање - сажето информисање о себи (кратка аутобиографија).

Усмена и писмена вежбања

Ортоепске вежбе: увежбавање правилног изговора речи, исказа, реченица, пословица, краћих текстова; слушање звучних записа, снимање читања, анализа снимка и одговарајуће вредновање.

Ортографске вежбе: преписивање текста са ћирилице на латиницу. Увежбавање читког и уредног рукописа, уз примену правописних правила. Преписивање текста са датим задатком.

Диктати: са допуњавањем, аутодиктат, изборни диктат, контролни диктат.

Лексичке и семантичке вежбе: основно и пренесено/фигуративно значење речи, грађење речи - формирање породица речи; изналажење синонима и антонима, уочавање семантичке функције акцента; некњижевне речи и њихова замена језичким стандардом.

Синтаксичке и стилске вежбе: допуњавање исказа различитим могућностима у складу са понуђеном говорном ситуацијом, проширивање реченице уношењем личног тона, сажимање реченице ради појачања њене информативне моћи и др.

Интонационо подешавање гласа у изговору појединих реченица (обавештајне, упитне, узвичне и заповедне) или неких њихових делова (реченични акценат). Увежбавање подешавања реда речи према комуникативним потребама у контексту.

Казивање напамет научених текстова (лирских, епских и драмских).

Сценско приказивање драмског и драматизованог текста.

Загонетање и одгонетање, састављање и решавање ребуса и укрштених речи. Служење речником и енциклопедијом за децу и писање сопственог речника.

Неговање културе слушања саговорника; писање писма, честитке и разгледнице.

Слушање и вредновање говора и разговора у емисијама за децу на радију и телевизији.

Систематско увођење у начин планирања (израда подсетника) и писања тзв. слободних писмених састава.

Два писмена задатка - један у првом и један у другом полугодишту.

ЧЕТВРТИ РАЗРЕД

Оперативни задаци:

- проширивање знања о простој реченици и њеним деловима;
- савладавање основних појмова о променљивим и непроменљивим речима;
- оспособљавање за изражајно читање и казивање;
- поступно оспособљавање ученика за самостално тумачење основне предметности књижевног текста и сценских дела (осећања, фабула, радња, ликови, поруке, стилогеност сценског израза);
- навикавање на сажето и јасно усмено и писмено изражавање према захтевима програма;
- савладавање основа методологије израде писмених састава.

Језик

Грамматика

Обнављање и утврђивање знања усвојених у претходним разредима.

Уочавање речи које у говору и писању мењају свој основни облик (променљиве речи) - без дефиниција и захтева за променом по падежима и временима. Уочавање речи које задржавају свој основни облик у свим ситуацијама (непроменљиве речи) без именована врста тих речи.

Реченица - појам глаголског предиката (лични глаголски облик); уочавање речи и групе речи (синтагма) у функцији објекта и прилошких одредаба за место, време и начин. Појам субјекта; уочавање речи у функцији атрибута уз именицу и именичког скупа речи (именичка синтагма). Ред реченичних чланова у реченици.

Именице - збирне и градивне; род и број - појам и препознавање.

Придеви - присвојни и градивни - уочавање значења, рода и броја у реченици.

Заменице - личне; род и број личних заменица; лична заменица у функцији субјекта у реченици - појам и препознавање.

Бројеви - главни (основни) и редни - појам и препознавање у реченици.

Глаголи - појам и основна значења презента, перфекта и футура; вежбе у реченици заменом глаголских облика у времену, лицу и броју.

Управни и неуправни говор.

Утврђивање и систематизација садржаја обрађених I од до IV разреда.

Правопис

Употреба великог слова у писању: имена држава и покрајина и њихових становника; имена насеља (градава, села) и њихових становника.

Писање управног и неуправног говора (сва три модела).

Наводници. Заграда.

Писање присвојних придева изведених од властитих имена (-ов / -ев, -ин / -ски).

Писање сугласника ј у придевским облицима на -ски, и у личним именима и презименима.

Писање скраћеница типа: итд., сл., нпр. и скраћеница које означавају имена држава.

Понављање, увежбавање и проверавање оспособљености ученика за примену обрађених правописних правила.

Ортоепија

Уочавање наглашених и ненаглашених речи: вежбе у изговарању акценатских целина. Вежбе за отклањање грешака које се јављају у говору ученика.

Изговор свих сугласника и гласовних група у складу са књижевнојезичком нормом ч, ћ, ц, ђ, х; - дс - (људских), - ио, - ао итд. Вежбе за отклањање грешака које се јављају у говору и писању ученика.

Уочавање диференцијалне (дистинктивне) функције акцента у речима истог гласовног састава, а различитог акцента.

Књижевност

Лектира

Лирика

Народна песма: Нацњева се момак и девојка
Народна песма: Јеленче
Јован Јовановић Змај: Циганин хвали свога коња
Војислав Илић: Јесен
Десанка Максимовић: Пауково дело
Душан Радовић: Пласти зец
Драган Лукић: Друг другу
Мирослав Антић: Јуначка песма
Бранислав Црнчевић: Мрав добра срца
Бранко Ћопић: Мјесец и његова бака
Стеван Раичковић: Ка да то буде
Милован Данојлић: Трешња у цвету
Добрица Ерић: Свитац пшеничар и воденичар
Љубивоје Ршумовић: Аждаја своје чеду тепа
Избор из поезије Милована Данојлића
Федерико Гарсија Лорка: Луцкаста песма

Етика

Народна песма: Јетрвица адамско колено
Народна песма: Стари Вујадин
Народна приповетка: Међед, свиња и лисица
Народна бајка: Пепељуга
Народна прича: Најбоље задужбине
Јанко Веселиновић: Град
Исидора Секулић: Позно јесење јутро
Мирослав Демак: Виолина
Бранислав Нушић: Прва љубав
Бранко В. Радичевић: Прича о дечаку и Месецу
Бранислав Црнчевић: Босоноги и небо
Гроздана Олујић: Олданини вртови и друге бајке (избор)
Светлана Велмар-Јанковић: Књига за Марка (Златно јагње, Стефаново дрво)
Ханс Кристијан Андерсен: Ружно паче
Рене Гијо: Бела Грива
Луис Керол: Алиса у земљи чуда
Браћа Грим: Трнова ружица
Антоан де Сент Егзипери: Мали принц (одломак)
Михаел Енде: Бескрајна прича (одломак)

Драма

Гвидо Тартаља: *Подела улога*
Александар Поповић: *Пепељуга*
Добрица Ерић: *Чик, да погодите због чега су се посвађали два златна брата*
Допунски избор
Поред наведених дела, наставник и ученици слободно бирају најмање три, а највише још пет дела за обраду.

Научно-популарни и информативни текстови

Милутин Миланковић: *Кроз васиону и векове* (одломак)
Михајло Пупин: *Од паињака до научењака* (одломак)
Избор из књига, енциклопедија и часописа за децу.

Читање текста

Читање наглас и у себи као увод у разговор о тексту. Усмерено читање (с претходно датим задацима): откривање карактеристика ликова (поступци, речи, изглед, особине), радњи, догађаја, природних појава и описа; уочавање језичко-стилских слика.

Читање усклађено с врстом и природом текста (лирски, епски, драмски, научно-популарни, новински итд.). Подстицање ученика на варијације у темпу, јачини и интонацији гласа и на логичко паузирање при читању.

Усмерено читање у себи: брзо схватање садржине, тражење одговарајућих података о лику, опису, осећањима и начину њиховог приказивања.

Казивање напамет научених поетских и прозних целина и одломака. Сценске импровизације.

Тумачење текста

Уочавање и тумачење песничких слика, тока радње, главних ликова и основних порука у књижевном делу. Уочавање значајних појединости у опису природе (откривање чулних дражи: визуелних, акустичких, кинетичких, тактилних, мирисних и других). Указивање на значајна места, изразе и речи којима су изазвани поједини утисци у поетским, прозним и драмским текстовима.

Уочавање и именовање садржинских целина у прозним текстовима; стварање плана. Запажање чинилаца који у разним ситуацијама делују на поступке главних јунака (спољашње и друштвене околности, унутрашњи подстицаји - осећања, намере, жеље). Уочавање и тумачење израза, речи и дијалога којима су приказани поступци, сукоби, драматичне ситуације и њихови узроци, решења и последице.

Књижевни појмови

Лирика

Основни мотив и споредни мотиви у лирској песми.

Визуелни и аудитивни елементи у песничкој слици. Песничка слика као чинилац композиције лирске песме.

Дужина стиха према броју слогова - препознавање.

Понављања у стиху, строфи, песми - функција.

Персонификација као стилско средство.

Сликовитост као обележје песничког језика.

Обичајне народне лирске песме - основна обележја.

Лирска песма - основна обележја.

Епика

Тема и идеја у епском делу.

Фабула: хронолошки редослед догађаја, елементи фабуле (увод, заплет, расплет).

Односи међу ликовима; основни типови (врсте) карактеризације.

Приповедач, приповедање; дијалог, монолог, опис у епском делу.

Прича и роман - разлике.

Роман за децу - основна обележја.

Драма

Ликови у драмском делу. Ремарке (дидаскалије). Драмска радња - начин развијања радње. Драмски текстови за децу.

Функционални појмови

Подстицање ученика да схватају и усвајају појмове: главно, споредно, машта, збиља, утисак, расположење, интересовање, околност, ситуација, испољавање; подстрек, услов, поређење, процењивање, тврдња, доказ, закључак; дивљење, одушевљење, љубав (према човеку, домовини, раду, природи); привлачност, искреност, правичност, племенитост.

Језичка култура

Основни облици усменог и писменог изражавања

Препричавање текста са променом граматичког лица. Препричавање са изменом завршетка фабуле. Препричавање текста у целини и по деловима - по датом плану, по заједнички и самостално сачињеном плану.

Причање у дијалогској форми; уношење дијалога, управног говора у структуру казивања - по заједнички и самостално сачињеном плану. Причање према самостално одабраној теми. Настављање приче инспирисане датим почетком. Састављање приче по слободном избору мотива.

Описивање слика које приказују пејзаже, ентеријере, портрете. Описивање сложенијих односа међу предметима, бићима и појавама.

Извештавање о обављеном или необављеном задатку у школи или код куће - у облику одговора на питања.

Усмена и писмена вежбања

Ортоепске вежбе: увежбавање правилног изговора речи, исказа, реченица, пословица, брзалица, загонетака, питалица, краћих текстова; слушање звучних записа, казивање напамет лирских и епских текстова; снимање казивања и читања, анализа снимка и вредновање.

Диктати: са допуњавањем, изборни, слободни, контролни диктат.

Лексичке и семантичке вежбе: грађење речи - формирање породица речи; изналажење синонима и антонима, уочавање семантичке функције акцента; некњижевне речи и туђице - њихова замена језичким стандардом; основно и пренесено значење речи.

Синтаксичке и стилске вежбе: састављање и писање реченица према посматраним предметима, слици и заданим речима; састављање и писање питања о тематској целини у тексту, на слици, у филму; писање одговора на та питања.

Преписивање реченица у циљу савладавања правописних правила.

Коришћење уметничких, научнопопуларних и ученичких текстова као подстицаја за сликовито казивање. Вежбе за богаћење речника и тражење погодног израза. Уопштено и конкретно казивање. Промена гледишта. Уочавање и отклањање безначајних појединости и сувишних речи у тексту и говору. Отклањање празнословља и туђица. Отклањање нејасности и двосмислености.

Увежбавање технике израде писменог састава: анализа теме, одређивање њеног тежишта; посматрање, уочавање и избор грађе; распоређивање појединости; елементи композиције.

Осам домаћих писмених задатака и њихова анализа на часу. Четири школска писмена задатка - по два у првом и другом полуугодишту. Један час за израду и два часа за анализу задатака и писање побољшане верзије састава.

1.1.5. ОБРАЗОВНИ СТАНДАРДИ

Општи стандарди постигнућа - образовни стандарди за крај првог циклуса обавезног образовања за Српски језик садрже стандарде постигнућа за области: *Говорна култура, Вештина читања и разумевање прочитаног, Писано изражавање, Граматика и лексикологија и Књижевност.* У оквиру сваке области описани су захтеви на три нивоа, осим у области *Говорна култура.*

1. ГОВОРНА КУЛТУРА

У области ГОВОРНА КУЛТУРА ученик/ученица:

1CJ.0.1.1.познаје основна начела вођења разговора: уме да започне разговор, учествује у њему и оконча га; пажљиво слуша своје саговорнике

1CJ.0.1.2. користи форме учтивог обраћања

1CJ.0.1.3.казује текст природно, поштујући интонацију реченице/стиха, без тзв. „певушења” или „скандирања”

1CJ.0.1.4.уме да преприча изабрани наративни или краћи информативни текст на основу претходне израде плана текста и издвајања значајних делова или занимљивих детаља

1CJ.0.1.5. уме самостално (својим речима) да описује и да прича на задату тему: држи се теме, јасно структурира казивање (уводни, средишњи и завршни део казивања), добро распоређујући основну информацију и додатне информације

1CJ.0.1.6.уме на занимљив начин да почне и заврши своје причање

1CJ.0.1.7.уме у кратким цртама да образложи неку своју идеју

1CJ.0.1.8.уме да одбрани своју тврдњу или став

Следећи искази описују шта ученик/ученица зна и уме на основном нивоу.

2. ВЕШТИНА ЧИТАЊА И РАЗУМЕВАЊЕ ПРОЧИТАНОГ

У области ВЕШТИНА ЧИТАЊА И РАЗУМЕВАЊЕ ПРОЧИТАНОГ ученик/ученица:

- 1CJ.1.2.1. влада основном техником читања ћириличног и латиничког текста
- 1CJ.1.2.2. одговара на једноставна питања у вези са текстом, проналазећи информације експлицитно исказане у једној реченици, пасусу, или у једноставној табели (ко, шта, где, када, колико и сл.)
- 1CJ.1.2.3. препознаје да ли је тражена информација, која може да буде исказана на различите начине (синонимија, парафраза), садржана у тексту
- 1CJ.1.2.4. познаје и користи основне делове текста и књиге (наслов, пасус, име аутора; садржај, речник)
- 1CJ.1.2.5. одређује основну тему текста
- 1CJ.1.2.6. разуме дословно значење текста
- 1CJ.1.2.7. разликује књижевноуметнички од информативног текста
- 1CJ.1.2.8. процењује садржај текста на основу задатог критеријума: да ли му се допада, да ли му је занимљив; да ли постоји сличност између ликова и ситуација из текста и особа и ситуација које су му познате; издваја речи које су му непознате

3. ПИСАНО ИЗРАЖАВАЊЕ

У области ПИСАНО ИЗРАЖАВАЊЕ ученик/ученица:

- 1CJ.1.3.1. пише писаним словима ћирилице
- 1CJ.1.3.2. уме да се потпише
- 1CJ.1.3.3. почиње реченицу великим словом, завршава је одговарајућим интерпункцијским знаком
- 1CJ.1.3.4. употребљава велико слово приликом писања личних имена, назива места (једночланих), назива школе
- 1CJ.1.3.5. пише кратким потпуним реченицама једноставне структуре
- 1CJ.1.3.6. издваја наслов, углавном се држи теме
- 1CJ.1.3.7. препричава кратак једноставан текст (до 400 речи)
- 1CJ.1.3.8. користи скроман фонд речи (у односу на узраст); правилно их употребљава
- 1CJ.1.3.9. пише кратку поруку (о томе куда иде, зашто касни, и сл.)
- 1CJ.1.3.10. пише честитку (за Нову годину, рођендан), позивницу (за рођенданску прославу, забаву), разгледницу (са летовања, зимовања, екскурзије)

4. ГРАМАТИКА И ЛЕКСИКОЛОГИЈА

У подобласти ГРАМАТИКА, у типичним школским примерима, ученик/ученица:

- 1CJ.1.4.1. препознаје врсте речи (именице, заменице, придеве, бројеве и глаголе)
- 1CJ.1.4.2. препознаје граматичке категорије променљивих речи (род и број заједничких именица) и глаголско време (презент, перфекат и футур)
- 1CJ.1.4.3. препознаје врсте реченица по комуникативној функцији (обавештајне, упитне, узвичне, заповедне) и по потврдности/одричности (потврдне и одричне)

У подобласти ЛЕКСИКОЛОГИЈА ученик/ученица:

- 1CJ.1.4.4. препознаје антонимију
- 1CJ.1.4.5. познаје значења речи и фразеологизама који се употребљавају у свакодневној комуникацији (у кући, школи и сл.)

5. КЊИЖЕВНОСТ

У области КЊИЖЕВНОСТ ученик/ученица:

- 1CJ.1.5.1. препознаје књижевне родове на основу формалних одлика поезије, прозе и драме
- 1CJ.1.5.2. препознаје књижевне врсте (бајку и басну)
- 1CJ.1.5.3. одређује главни догађај и ликове (који су носиоци радње) у књижевноуметничком тексту
- 1CJ.1.5.4. одређује време и место дешавања радње у књижевноуметничком тексту

Следећи искази описују шта ученик/ученица зна и уме на средњем нивоу.

2. ВЕШТИНА ЧИТАЊА И РАЗУМЕВАЊЕ ПРОЧИТАНОГ

У области ВЕШТИНА ЧИТАЊА И РАЗУМЕВАЊЕ ПРОЧИТАНОГ ученик/ученица:

- 1CJ.2.2.1. чита текст природно, поштујући интонацију реченице/стиха; уме да одреди на ком месту у тексту је пауза, место логичког акцента; који део текста треба прочитати брже, а који спорије
- 1CJ.2.2.2. изводи једноставне закључке у вези са текстом, анализирајући и обједињујући информације исказане у различитим деловима текста (у различитим реченицама, пасусима, пољима табеле)
- 1CJ.2.2.3. раздваја битне од небитних информација; одређује след догађаја у тексту
- 1CJ.2.2.4. успоставља везу између информација исказаних у линеарном и нелинеарном тексту (нпр. проналази део/деталј који је приказан на илустрацији, у табели, или на дијаграму)
- 1CJ.2.2.5. одређује основни смисао текста и његову намену
- 1CJ.2.2.6. препознаје фигуративно значење у тексту
- 1CJ.2.2.7. изводи једноставне закључке на основу текста (предвиђа даљи ток радње, објашњава расплет, уочава међусобну повезаност догађаја, на основу поступака јунака/актера закључује о њиховим особинама, осећањима, намерама и сл.)
- 1CJ.2.2.8. износи свој став о садржају текста и образлаже зашто му се допада/не допада, због чега му је занимљив/незанимљив; да ли се слаже/не слаже са поступцима ликова
- 1CJ.2.2.9. издваја делове текста који су му нејасни
- 1CJ.2.2.10. вреднује примереност илустрација које прате текст; наводи разлоге за избор одређене илустрације

3. ПИСАНО ИЗРАЖАВАЊЕ

У области ПИСАНО ИЗРАЖАВАЊЕ ученик/ученица:

- 1CJ.2.3.1. зна и користи оба писма (ћирилицу и латиницу)
- 1CJ.2.3.2. употребљава велико слово приликом писања имена држава и места и њихових становника; користи наводнике при навођењу туђих речи; правилно пише присвојне придеве (-ов/-ев/-ин, -ски/-чки/-шки); правилно пише гласове ћ, ч, ђ, ц; правилно пише сугласник ј у интервокалској позицији; правилно пише речцу ли и речцу не; употребљава запету при набрајању
- 1CJ.2.3.3. пише јасним и потпуним реченицама; варира језички израз (ред речи у реченици, типове реченица, дужину реченице...)
- 1CJ.2.3.4. држи се теме; излагање организује око основне идеје текста коју поткрепљује одговарајућим детаљима
- 1CJ.2.3.5. језички израз прилагођава комуникативној ситуацији (формалној/неформалној)
- 1CJ.2.3.6. саставља кратак наративни текст
- 1CJ.2.3.7. саставља кратак дескриптивни текст
- 1CJ.2.3.8. користи фонд речи примерен узрасту; употребљава синониме (нпр. да избегне понављање)
- 1CJ.2.3.9. исправља свој текст (критички чита написано, поправља текст и исправља грешке)
- 1CJ.2.3.10. уме да попуни једноставан образац са основним подацима о себи (име, презиме, име родитеља, година рођења, адреса, телефон; школа, разред, одељење)
- 1CJ.2.3.11. пише писмо (приватно) и уме да га адресира

4. ГРАМАТИКА И ЛЕКСИКОЛОГИЈА

У подобласти ГРАМАТИКА, у типичним школским примерима, ученик/ученица:

- 1CJ.2.4.1. одређује врсте речи (именице, заменице, придеве, бројеве и глаголе)
- 1CJ.2.4.2. препознаје подврсте речи (властите и заједничке именице; описне, присвојне и градивне придеве; личне заменице; основне и редне бројеве)
- 1CJ.2.4.3. препознаје лице, род и број личних заменица у номинативу
- 1CJ.2.4.4. препознаје граматичке категорије глагола (лице, број и род) и уме да пребаци глаголе из једног глаголског времена у друго
- 1CJ.2.4.5. препознаје субјекат и глаголски предикат
- 1CJ.2.4.6. одређује врсте реченица по комуникативној функцији (обавештајне, упитне, узвичне, заповедне) и по потврдности/одричности (потврдне и одричне)
- 1CJ.2.4.7. саставља реченице различите по комуникативној функцији и облику
- У подобласти ЛЕКСИКОЛОГИЈА ученик/ученица:**
- 1CJ.2.4.8. препознаје синонимију

1CJ.2.4.9. познаје значења речи и фразеологизама који се јављају у школским текстовима (у уџбеницима, књигама из лектире и сл.) и правилно их употребљава

5. КЊИЖЕВНОСТ

У области КЊИЖЕВНОСТ ученик/ученица:

1CJ.2.5.1. разликује лирску од епске песме

1CJ.2.5.2. одређује фолклорне форме (кратке народне умотворине - пословице, загонетке, брзалице)

1CJ.2.5.3. препознаје риму, стих и строфу у лирској песми

1CJ.2.5.4. одређује карактеристичне особине, осећања, изглед и поступке ликова; и односе међу ликовима у књижевноуметничком тексту

1CJ.2.5.5. уочава везе међу догађајима (нпр. одређује редослед догађаја у књижевноуметничком тексту)

1CJ.2.5.6. разликује приповедање од описивања и дијалога

1CJ.2.5.7. разуме фигуративну употребу језика у књижевноуметничком тексту

Следећи искази описују шта ученик/ученица зна и уме на напредном нивоу.

2. ВЕШТИНА ЧИТАЊА И РАЗУМЕВАЊЕ ПРОЧИТАНОГ

У области ВЕШТИНА ЧИТАЊА И РАЗУМЕВАЊЕ ПРОЧИТАНОГ ученик/ученица:

1CJ.3.2.1. изводи сложеније закључке на основу текста, обједињујући информације из различитих делова дужег текста

1CJ.3.2.2. повезује и обједињује информације исказане различитим симболичким системима (нпр. текст, табела, графички приказ)

1CJ.3.2.3. разликује различита гледишта заступљена у информативном тексту (нпр. мишљење аутора текста vs. мишљења учесника у догађају)

1CJ.3.2.4. изводи сложеније закључке на основу текста и издваја делове текста који их поткрепљују; резимира наративни текст

1CJ.3.2.5. представља текст у одговарајућој нелинеарној форми (уноси податке из текста у дату табелу или дијаграм)

1CJ.3.2.6. процењује сврху информативног текста у односу на предвиђену намену (нпр. који од два текста боље описује дату слику, да ли је упутство за (познату) игру потпуно и сл.)

1CJ.3.2.7. објашњава и вреднује догађаје и поступке ликова у тексту (нпр. објашњава зашто је лик поступио на одређен начин, или вреднује крај приче у односу на своја предвиђања током читања текста, или износи свој став о догађајима из текста)

3. ПИСАНО ИЗРАЖАВАЊЕ

У области ПИСАНО ИЗРАЖАВАЊЕ ученик/ученица:

1CJ.3.3.1. пише јасним, потпуним, добро обликованим реченицама; користи разноврсне синтаксичке конструкције, укључујући и сложене

1CJ.3.3.2. јасно структурира текст (уводни, средишњи и завршни део текста); добро распоређује основну информацију и додатне информације унутар текста и пасуса

1CJ.3.3.3. прилагођава језичко-стилски израз типу текста

1CJ.3.3.4. саставља кратак експозиторни текст

1CJ.3.3.5. користи богат фонд речи (у односу на узраст)

1CJ.3.3.6. издваја пасусе

4. ГРАМАТИКА И ЛЕКСИКОЛОГИЈА

У подобласти ГРАМАТИКА, у типичним школским примерима, ученик/ученица:

1CJ.3.4.1. именује врсте и подврсте речи (властите и заједничке именице; описне, присвојне и градивне придеве; личне заменице; основне и редне бројеве; глаголе)

1CJ.3.4.2. уме да промени облик променљивих речи према задатом критеријуму: заједничких именица према броју, а глагола, придева и заменица према роду и броју

1CJ.3.4.3. препознаје прави објекат (у акузативу) и прилошке одредбе за време, место и начин

У подобласти ЛЕКСИКОЛОГИЈА ученик/ученица:

1CJ.3.4.4. одређује значења непознатих речи и фразеологизама на основу ситуације и текста/контекста у којем су употребљени

1CJ.3.4.5. употребљава речи у основном и пренесеном/фигуративном значењу

5. КЊИЖЕВНОСТ

У области КЊИЖЕВНОСТ ученик/ученица:

1CJ.3.5.1. тумачи особине, понашање и поступке ликова позивајући се на текст

1CJ.3.5.2. уочава узрочно-последичне везе међу догађајима у тексту

1CJ.3.5.3. тумачи идеје у књижевноуметничком тексту, аргуменује их позивајући се на текст

НАЧИНИ И ПОСТУПЦИ ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА

Основе читања и писања

Припрема за почетно читање и писање - Трајање припрема за почетно читање и писање зависи од резултата претходних испитивања предзнања ученика, односно од састава сваког одељења. Полазећи од тих резултата, у сваком одељењу организују се посебне вежбе за групе ученика и појединце ради уједначавања предзнања и припреме ученика за успешно прелажење на учење читања и писања. Ученицима који знају да читају и пишу треба давати диференциране задатке у складу с њиховим могућностима (читање лакших текстова у сликовницама, писање одговора на постављена питања о прочитаном тексту, препричавање прочитаног текста, коришћење наставних листића).

У припремном периоду за читање и писање треба организовати следећа вежбања:

- вежбе у посматрању (визуелне вежбе): запажање и одабирање значајних појединости; развијање аналитичког посматрања; тематски организовано посматрање предмета, биљака, животиња, лица, слика, цртежа и илустрација; запажање облика, боја, положаја предмета и бића; уочавање покрета, динамике кретања, мимичких активности и гестикулације;

- вежбе у слушању (акустичке вежбе): откривање и разликовање звукова, шума и тонова, разликовање карактеристика говора наставника, друга, глумца, спикера; неговање пажљивог слушања говорника и саговорника;

- развијање културе усменог изражавања: препричавање текста, позоришне представе и филма; причање на основу непосредног посматрања и стваралачке маште; причање на основу низа слика;

- развијање културе усменог изражавања: препричавање текста, позоришне представе и филма; причање на основу посматрања и причање на основу низа слика;

- формирање и усавршавање културе практичног комуницирања: навикавање на учтиву фразеологију и говорне конвенције; говорно сналажење у разним околностима;

- усвајање и развијање појма реченице, речи и гласа; развијање осећања за основне говорне јединице;

- аналитичка, синтетичка и аналитичко-синтетичка вежбања;

- лексичка и синтаксичка вежбања: богаћење речника, активирање пасивног речника, анализа гласовне структуре речи;

- вежбе артикулације: чист, јасан и правилан изговор гласова;

- моторичке вежбе: вежбање покрета руке, шаке и прстију, писање различитих црта и линија као основних елемената слова; једноставно и спонтано ликовно изражавање; усмерено и слободно цртање - у корелацији са захтевима из ликовне културе.

Све те вежбе, као и оне које су намењене савладавању основних појмова о језику, организују се непрекидно, како у припремном периоду тако и у процесу учења гласова и слова и њиховог повезивања у речи и реченице.

Почетно читање и писање

Читање - На основу резултата претходног испитивања знања и умења деце из области читања и писања, као и конкретних услова рада, наставник се одређује за упоредни, одвојени или комбиновани распоред читања и писања.

Према резултатима претходног испитивања познавања слова и читања и према индивидуалном напредовању ученика у одељењу, наставу почетног читања и писања треба изводити на више нивоа, уз

примену принципа индивидуализације без обзира на поступак (монографски, групни, комплексни) за који се определио учитељ. Са ученицима који познају слова или већ знају да читају, као и са оним који брже напредују, треба остварити садржаје и облике рада који одговарају њиховим могућностима и потребама, а ученицима који теже савладавају почетно читање - пружити сталну и систематску помоћ.

Због различитих општих способности ученика, неједнаког образовног нивоа и социјалних и других услова, наставу почетног читања и писања учитељ мора организовати тако да уз упознавање сваког детета омогући његов лични најбржи и најефикаснији напредак и развој.

Приликом извођења вежби у читању и писању обраћа се пажња на развијање хигијенских навика. Удаљеност текста од очију треба да је око 30 цм; по правилу, светлост треба да долази с леве стране, а чита се и пише при свежем ваздуху и умереној температури; потребно је пазити на правилност дисања при читању.

У процесу учења читања, поред уџбеника ученик треба да што више користи животне ситуације: читање натписа, назива фирми, обавештења, имена улица, наслова и поднаслова у новинама и књигама, потом читање сликовница и наставних листића, итд.

Текстови за читање треба да су кратки (и по садржају и по структури реченице), динамични и интересантни.

Читање је појединачно. Свако дете чита својим темпом, према својим способностима. Вежбама у шчитавању и логичком читању децу треба постепено уводити у савладавање технике читања.

У хору се могу повремено читати наслови, поднаслови, теже речи, поједине реченице, изреке, загонетке, понеки стих, питалице, бројалице и слично - пре свега, у интересу подстицања и охрабривања оних ученика који заостају у савладавању читања.

Писању се деца уче повлачењем линија (све линије слова једнаке дебљине, а слова једнаке висине и с подједнаком удаљеношћу), добром графитном оловком, односно тупим пером.

Елементи слова се не пишу одвојено, већ се увежбавају осмишљеним цртежима. Појединачно писање слова треба ограничити на 1 до 2 реда, а посебну пажњу посветити вежбама анализе појединих делова слова, редоследу писања елемената и повезивању слова.

Дневна оптерећеност ученика писањем не треба да је дужа од 15 до 25 минута. Рукопис треба да је индивидуалан, читак, графички правилан и уредан. Леваци се не смеју присиљавати на писање десном руком.

Писање се учи: преписивањем, диктатом, одговарањем на питања, допуњавањем реченица, састављањем прича на основу слика, заједничким препричавањем и првим облицима самосталног писменог изражавања.

Према томе, настава почетног читања и писања обухвата и рад на књижевном тексту, артикулационе, говорне и писмене вежбе, те савладавање елементарних појмова из граматике и правописа.

Усвајање штампаних и писаних слова начелно се остварује до краја првог полугодишта.

Усавршавање читања и писања

После усвајања основне писмености (оријентационо током првог полугодишта), читање и писање се увежбава и усавршава током другог полугодишта до степена аутоматизованих радњи. Функционалним, осмишљеним и примереним повезивањем стечених знања и вештина, током усвајања почетног читања и писања, са одговарајућим програмским садржајима из осталих предметних подручја (граматика и правопис, лектира, језичка култура) омогућује се ученику да на сваком часу говори, чита и пише.

За усавршавање читања и писања користе се систематска вежбања: гласно читање протумаченог текста из читанке или шире лектире, уз аналитичку и критичку процену таквог читања: тихо читање текста и непосредно пре разговора о њему; флексибилно читање ванчитаначког текста; читање ради увида у постигнуту брзину читања и степен разумевања прочитаног; читање по улогама.

Усавршавање писања постиже се доследним захтевима који се односе на графичку узорност слова и њихово ваљано повезивање у речима и речи у реченицама, а остварује се систематским вежбама: преписивањем, диктатом, аутодиктатом, самосталним писањем реченица и краћих састава.

Неопходно је примерено и подстицајно вредновање рукописа сваког ученика понаособ, а нарочито приликом прегледања домаћих писмених задатака. Повремено организовати посебне часове за лепо писање.

И у овом наставном периоду, према потреби, организују се активности и остварују захтеви најмање на три нивоа по њиховој тежини: за просечне ученике, за оне са натпросечним способностима, као и за оне ученике који имају потешкоћа у овладавању знањима, умењима и навикама у читању и писању.

Учење другог писма (латинице)

Учење другог писма, односно латинице, треба остварити у другом полугодишту другог разреда.

Одвојено учење читања и писања пружа могућности да се друго писмо квалитетније савлада. Пожељно је, дакле, да се прво усвајају штампана слова, па потом писана, јер такав методички приступ пружа више могућности за вежбање.

Слова другог писма не обрађују се монографски већ по групама.

На основу савремених психолошко-дидактичких сазнања, слова другог писма, односно латинице, требало би обрађивати следећим редоследом:

- прво се обрађују слова која су потпуно или приближно иста у ћирилици и латиници (Аа, Ее, Јј, Оо, Кк; приближно иста Мм и Тт);
- затим се обрађују слова која су потпуно различита у ћирилици и латиници;
- и на крају треба обрадити слова која су истог облика, а различито се изговарају (Сс, Вв, Рр, Пп, Хх) у ћирилици и латиници.

Такав редослед треба применити за обраду и штампаних и писаних слова, што је у складу са дидактичким принципом поступности - од лакшег ка тежем.

Пошто су ученици овладали извесним операцијама усвајајући прво писмо, ћирилицу, лакше ће поимати облике слова другог писма (латинице). Због тога није потребно понављати цео поступак обраде слова као приликом усвајања ћирилице, већ само неке неопходне радње: показивање слова, коментарисање њихове графичке структуре, начин писања, сличност и разлике с другим словима, читање. Посебно треба посветити пажњу вежбама усвајања облика слова, њиховом читању и писању у речима и реченицама.

Текстове писане ћирилицом и латиницом треба упоређивати тек кад ученици потпуно усвоје латиницу. Тада треба организовати вежбе преписивања текстова са ћирилице на латиницу, и са латинице на ћирилицу. Веома је важно да се у настави не прекида са праксом наизменичне употребе ћириличног и латиничког писма.

Језик (граматика и правопис)

У настави језика ученици се оспособљавају за правилну усмену и писмену комуникацију стандардним српским језиком. Отуда захтеви у овом програму нису усмерени само на језичка правила и граматичке норме већ и на њихову функцију. На пример, реченица се не упознаје само као граматичка јединица (са становишта њене структуре), већ и као комуникативна јединица (са становишта њене функције у комуникацији).

Основни програмски захтев у настави граматике јесте *да се ученицима језик представи и тумачи као систем. Ниједна језичка појава не би требало да се изучава изоловано, ван контекста у којем се остварује њена функција.* У I и II разреду у оквиру вежби слушања, говорења, читања и писања ученици запажају језичке појаве без њиховог именовања, да би се од III до VIII разреда у концентричним круговима и континуираним низовима граматички садржаји изучавали поступно и селективно у складу са узрастом ученика.

Поступност се обезбеђује самим избором и распоредом наставних садржаја, а конкретизација нивоа обраде, као врста упутства за наставну праксу у појединим разредима, назначена је описно формулисаним захтевима: запажање, уочавање, усвајање, појам, препознавање, разликовање, информативно, употреба, обнављање, систематизација и другима. Указивањем на *ниво програмских захтева* наставницима се помаже у њиховим настојањима да *ученике не оптерете* обимом и дубином обраде језичке грађе.

Селективност се остварује избором најосновнијих језичких законитости и информација о њима.

Таквим приступом језичкој грађи у програму наставници се усмеравају да тумачење граматичких категорија заснивају на њиховој функцији коју су ученици у претходним разредима учили и њоме, у мањој или већој мери, овладали у језичкој пракси. Поступност и селективност у програму граматике најбоље се уочавају на садржајима из синтаксе и морфологије од I до VIII разреда. Исти принципи су, међутим, доследно спроведени и у осталим областима језика. На пример, алтернацију сугласник к, г, х, ученици ће прво запажати у грађењу речи и деklinацији у V разреду, а вежбама и језичким играма у том и претходним разредима навикавати се на правилну употребу тих консонаната у говору и писању; елементарне информације о палатализацији добиће у VI разреду, а усвојена знања о битним гласовним особинама српског језика обновити и систематизовати у VIII разреду. Тим начином ће ученици стећи основне информације о гласовним променама и алтернацијама, оспособиће се за језичку праксу, а неће бити оптерећени учењем описа и историје тих језичких појава.

Елементарне информације из *морфологије* почињу се ученицима давати од II разреда и поступно се из разреда у разред проширују и продубљују. Од самог почетка ученике треба навикавати да уочавају основне морфолошке категорије, на пример: у II разреду поред уочавања речи које именују предмете и бића, уводи се и разликовање рода и броја код тих речи а у III разреду разликовање лица код глагола. Тим путем ће се ученици поступно и логички уводити не само у морфолошке већ и у синтаксичне законитости (разликовање лица код глагола - лични глаголски облици - предикат - реченица). Речи увек треба уочавати и обрађивати у оквиру реченице, у којој се запажају њихове функције, значења и облици.

Програмске садржаје из *акцентологије* не треба обрађивати као посебне наставне јединице. Не само у настави језика, већ и у настави читања и језичке културе, ученике треба у сваком разреду уводити у програмом предвиђене стандардне акценатске норме а сталним вежбањем, по могућству уз коришћење аудио снимака, ученике треба навикавати да чују правилно акцентовану реч а у крајевима где се одступа од акценатске норме да разликују стандардни акценат од свога акцента.

Правопис се савлађује путем систематских вежбања елементарних и сложених које се организују често, разноврсно и различитим облицима писмених вежби. Поред тога, ученике врло рано треба упућивати на служење правописом и правописним речником (школско издање).

Вежбе за усвајање и утврђивање знања из граматике до нивоа његове практичне примене у новим говорним ситуацијама проистиче из програмских захтева, али су у великој мери условљене конкретном ситуацијом у одељењу - говорним одступањима од књижевног језика, колебањима, грешкама које се јављају у писменом изражавању ученика. Стога се садржај вежбања у настави језика мора одређивати на основу систематског праћења говора и писања ученика. Тако ће настава језика бити у функцији оспособљавања ученика за правилно комуницирање савременим књижевним српским језиком.

У *настави граматике* треба примењивати следеће поступке који су се у пракси потврдили својом функционалношћу:

- подстицање свесне активности и мисаоног осамостаљивања ученика;
- сузбијање мисаоне инерције и ученикових имитаторских склоности;
- заснивање тежишта наставе на суштинским вредностима, односно на битним својствима и стилским функцијама језичких појава;
- уважавање ситуационе условљености језичких појава;
- повезивање наставе језика са доживљавањем уметничког текста;
- откривање стилске функције, односно изражајности језичких појава;
- коришћење уметничких доживљаја као подстицаја за учење матерњег језика;
- систематска и осмишљена вежбања у говору и писању;
- што ефикасније превазилажење нивоа препознавања језичких појава;
- неговање примењеног знања и умења;
- континуирано повезивање знања о језику са непосредном говорном праксом;
- остваривање континуитета у систему правописних и стилских вежбања;
- побуђивање учениковог језичког израза животним ситуацијама;
- указивање на граматичку сачињеност стилских изражајних средстава;
- коришћење прикладних илустрација одређених језичких појава.

У настави граматике изразито су функционални они поступци који успешно сузбијају ученикову мисаону инертност, а развијају радозналост и самосталност ученика, што појачава њихов истраживачки и стваралачки однос према језику. Наведена усмерења наставног рада подразумевају његову чврсту везаност за животну, језичку и уметничку праксу, односно за одговарајуће текстове и говорне ситуације. Због тога је указивање на одређену језичку појаву на изолованим реченицама, истргнутим из контекста, означено као изразито непожељан и нефункционалан поступак у настави граматике. Усамљене реченице, лишене контекста, постају мртви модели, подобни да се формално копирају, уче напамет и репродукују, а све то спречава свесну активност ученика и ствара погодну основу за њихову мисаону инертност.

Савремена методика наставе граматике залаже се да тежиште обраде одређених језичких појава буде засновано на суштинским особеностима, а то значи на њиховим битним својствима и стилским функцијама, што подразумева занемаривање формалних и споредних обележја проучаваних језичких појава.

У настави језика нужно је посматрати језичке појаве у животним и језичким околностима које су условиле њихово значење. Ученике ваља упутити на погодне текстове и говорне ситуације у којима се одређена језичка појава природно јавља и испољава. Текстови би требало да буду познати ученицима, а ако пак нису, треба их прочитати и о њима разговарати са ученицима.

Наставник ваља да има на уму и то да упознавање суштине језичке појаве често води преко доживљавања и схватања уметничког текста, што ће бити довољна јак подстицај за наставника да што чешће упућује ученике да откривају стилску функцију (изражајност) језичких појава. То ће допринети развијању ученикове радозналости за језик, јер уметничка доживљавања чине граматичко градиво конкретнијим, лакшим и применљивијим. Кад ученицима постане приступачна стилска (изражајна, експресивна) функција језичке појаве, прихватају је као *стваралачки поступак*, што је врло погодан и подстицајан пут да знања о језику брже прелазе у *умења*, да се на тај начин доприноси бољем писменом и усменом изражавању, али и успешнијој анализи књижевних текстова.

Нужно је да наставник увек има на уму пресудну улогу умесних и систематских *вежбања*, односно да наставно градиво није усвојено док се добро не увежба. То значи да вежбања морају бити саставни чинилац обраде наставног градива, примене, обнављања и утврђивања знања.

Методика наставе језика, теоријски и практично, упућује да у настави матерњег језика треба што пре превазићи нивое препознавања и репродукције, а стрпљиво и упорно неговати више облике знања и умења - *применљивост* и *стваралаштво*. У настојањима да се у наставној пракси удовољи таквим захтевима, функционално је у свакојгодној прилици знања из граматике ставити у функцију тумачења текста (уметничког и популарног), чиме се оно уздиже од препознавања и репродукције на нивое умења и практичне примене.

Практичност и применљивост знања о језику и његово прелажење у умење и навике посебно се постиже неговањем *правописних* и *стилских вежби*.

Ученике, такође, континуирано треба подстицати да своја знања о језику повезују са комуникативним говором. Један од изразито функционалних поступака у настави граматике јесу вежбања заснована на коришћењу примера из непосредне говорне праксе, што наставу граматике приближава животним потребама у којима се примењени језик појављује као свестрано мотивисана људска активност. Настава на тај начин постаје практичнија и занимљивија, чиме ученику отвара разноврсне могућности за његова стваралачка испољавања.

Ситуације у којима се испољавају одређене језичке појаве може и сам наставник да поставља ученицима, да их спретно подсећа на њихова искуства, а они ће казивати или писати како у изазовним приликама говорно реагују.

Целовити сазнајни кругови у настави граматике, који започињу мотивацијом, а завршавају сазнавањем, резимирањем и применом одређеног градива, у савременом методичком приступу, поготову у проблемски усмереној настави, отварају се и затварају више пута током наставног часа. Такав сазнајни процес подразумева учестало спајање индукције и дедукције, анализе и синтезе, конкретизације и апстракције, теоријских обавештења и практичне обуке.

Савремена методика наставе истиче низ саодносних методичких радњи које ваља применити у наставној обради програмских јединица из језика и које омогућују да сваки целовит сазнајни пут, почев од оног који је уоквирен школским часом, добије своју посебну структуру.

Обрада нових наставних (програмских) јединица подразумева примену следећих методичких радњи:

- Коришћење погодног *полазног текста* (језичког предлошка) на коме се увиђа и објашњава одговарајућа језичка појава. Најчешће се користе краћи уметнички, научно-популарни и публицистички текстови, а и примери из писмених радова ученика.

- Коришћење исказа (примера из пригодних, текућих или запамћених) *говорних ситуација*.

- Подстицање ученика да полазни текст *доживе* и *схвате* у целини и појединостима.

- Утврђивање и обнављање знања о познатим језичким појавама и појмовима који *непосредно доприносе* бољем и лакшем схватању новог градива. (Обично се користе примери из познатог текста.)

- Упућивање ученика да у тексту, односно у записаним исказима из говорне праксе, *уочавају примере* језичке појаве која је предмет сазнавања.

- Најављивање и бележење *нове наставне јединице* и подстицање ученика да запажену језичку појаву *истраживачки сагледају*.

- Сазнавање *битних својстава* језичке појаве (облика, значења, функције, промене, изражајних могућности...).

- Сагледавање језичких чињеница (примера) са *разних становишта*, њихово упоређивање, описивање и класификовање.

- Илустровање и *графичко представљање* језичких појмова и њихових односа.

- *Дефинисање језичког појма*; истицање својства језичке појаве и уочених законитости и правилности.

- Препознавање, објашњавање и примена сазнатог градива у новим околностима и у примерима које наводе сами ученици (непосредна дедукција и прво вежбање).

- Утврђивање, обнављање и примена стеченог знања и умења (даља вежбања, у школи и код куће).

Наведене методичке радње међусобно се допуњују и прожимају, а остварују се у сукцесивној и синхроној поставци. Неке од њих могу бити остварене пре наставног часа на коме се разматра одређена језичка појава, а неке и после часа. Тако, на пример, добро је да текст на коме се усваја градиво из граматике буде раније упознат, а да поједине језичке вежбе буду предмет ученичких домаћих задатака. Илустровање, на пример, не мора бити обавезна етапа наставног рада, већ се примењује кад му је функционалност неоспорна.

Паралелно и здружено у наведеном сазнајном путу теку све важне логичке операције: запажање, упоређивање, закључивање, доказивање, дефинисање и навођење нових примера. То значи да часови на којима се изучава граматичко градиво немају одељене етапе, односно јасно уочљиве прелазе између њих. Нешто је видљивији прелаз између индуктивног и дедуктивног начина рада, као и између сазнавања језичке појаве и увежбавања.

Књижевност

Увођење најмлађих ученика у свет књижевности али и осталих, тзв. некњижевних текстова (популарних, информативних), представља изузетно одговоран наставни задатак. Управо, на овом ступњу школовања стичу се основна и не мало значајна знања, умења и навике од којих ће у доброј мери зависити не само ученичка књижевна култура већ и његова општа култура на којој се темељи укупно образовање сваког школованог човека.

Лектира

Укинута је неприродна и непотребна подела на домаћу и школску *лектуру*, па тако извори за обраду текстова из лектире, поред читанки, постају књиге лектире за одређени узраст и сва остала приступачна литература.

Дата је лектира за одређен разред, разврстана по књижевним родовима - *лирика, епика, драма*, да би се кроз све програме могла пратити одговарајућа и разложна пропорција и имати увид у то.

Текстови из *лектире* представљају програмску окосницу. Учитељ има начелну могућност да понуђене текстове прилагођава конкретним наставним потребама, али је обавезан и на слободан избор из наше народне усмене књижевности и тзв. некњижевних текстова - према програмским захтевима.

Разлике у укупној уметничкој и информативној вредности појединих текстова утичу на одговарајућа методичка решења (прилагођавање читања врсти текста, опсег тумачења текста у зависности од сложености његове унутрашње структуре, повезивање и груписање са одговарајућим садржајима из других предметних подручја - граматике, правописа и језичке културе и сл.).

Читање и тумачење текста

Особеност и деликатност овог предметног сегмента нису толико у програмираним садржајима колико су у узрасним могућностима најмлађих ученика да дате садржаје ваљано усвоје, те да се стеченим знањима и умењима функционално служе и у свим осталим наставним околностима. Сходно томе, читање и тумачење текста у млађим разредима превасходно је у функцији даљег усавршавања гласног читања, уз постепено, систематско и доследно увођење у технику читања у себи, као и усвајање основних појмова, односа и релација које садржи у себи прочитани текст.

Читање текста, према томе, на млађем узрасном нивоу има сва обележја првог и темељног овладавања овом вештином као знањем, нарочито у првом разреду. Посебно је важно да ученици поступно и функционално усвоје ваљано *читање наглас* које у себи садржи неке од важнијих чинилаца логичког читања (изговор, јачина гласа, паузирање, интонационо прилагођавање и др.) и које ће природно тежити све већој изражајности током другог разреда (наглашавање, емоционално подешавање, темпо и сл.) чиме се у доброј мери олакшава усвајање технике изражајног читања (трећи разред). Притом, од особите је важности да се свако читање наглас и сваког ученика понаособ (а нарочито у првом разреду) - осмишљено, критички и добронамерно вреднује. Сваки ученик, наиме, након што је прочитао неки текст наглас, треба од својих другова у разреду и учитеља да сазна шта је у том читању било добро, а шта евентуално треба мењати да би оно постало још боље.

Поступност, систематичност и доследност посебно долазе до изражаја у оспособљавању ученика за *читање у себи*. Овај вид читања у млађим разредима представља сложенији наставни захтев, иако са становишта искусног, формираног читача то не изгледа тако. Читање у себи, наиме, садржи низ сложених мисаоних радњи које ученик треба симултано да савлада, а посебан проблем представља тзв. унутрашњи говор. Зато се код већине ученика првог разреда ово читање најпре испољава у виду тихог читања (тихи жагор, мрмљање), да би касније, али упорним вежбањем, добило своја потребна обележја. Међу њима свакако ваља истаћи различите видове мотивисања, подстицања и усмерења, чиме се олакшава доживљавање и разумевање текста који се чита, те тако читање у себи, са становишта методике савремене наставе књижевности, постаје незаобилазни услов за ваљано тумачење текста.

Тумачење текста у млађим разредима представља изузетно сложен и деликатан програмски захтев. Текст је темељни програмски садржај који има водећу и интеграциону наставну улогу јер око себе окупља и групише одговарајуће садржаје и из осталих предметних подручја. Али, због узрасних ограничења у рецепцији, тумачењу и усвајању основних структурних а нарочито уметничких чинилаца текста, потребно је испољити много инвентивности, систематичности и упорности у оспособљавању ученика за постепено уочавање, препознавање, а затим образлагање и спонтано усвајање његове основне предметности.

У првом разреду тумачење текста има изразита обележја спонтаног и слободног *разговора* са ученицима о релевантним појединостима - просторним, временским, акционим - у циљу провере разумевања прочитаног, односно у функцији активног увежбавања и ваљаног усвајања читања наглас и у себи. Инвентивним мотивисањима, подстицањима и усмерењима (ко, где, када, зашто, како, чиме, због чега, шта је радосно, тужно, смешно, занимљиво, необично и сл.) - ученицима се омогућава да уочавају, запажају, откривају, упоређују, објашњавају, образлажу дате појавности које чине предметност прочитаног текста.

У другом разреду приступ тумачењу текста скоро је у свему исти као и у претходном разреду, само што су захтеви, по природи ствари, нешто увећани а програмски садржаји адекватно допуњени (самостално саопштавање утисака о прочитаном тексту, заузимање властитих ставова о важнијим

појавностима из текста и речито образлагање и одбрана таквих схватања, откривање и схватање порука у тексту, препознавање одељка, уочавање карактеристичних језичких и стилских појмова и сл.).

Ученике треба систематски и на ваљан начин подстицати на укључивање у библиотеку (школску, месну), формирање одељењске библиотеке, приређивање тематских изложби књига, слушање/гледање звучних/видео записа са уметничким казивањима текста, организовање сусрета и разговора са писцима, литерарних игара и такмичења, вођење дневника о прочитаним књигама (наслов, писац, утисци, главни ликови, одабране реченице, необичне и занимљиве речи и сл.), формирање личне библиотеке, цедетеке, видеотеке и др.

Таквим и њему сличним методичким приступом читању и тумачењу текста, при чему посебну пажњу ваља посветити улози ученика као значајног наставног чиниоца (његовом што већем осамостаљивању, слободном истраживању и испољавању, пружању могућности за властито мишљење), остварују се нека од темељних начела методике савремене наставе и књижевности, међу којима су свакако поступно и осмишљено увођење ученика у сложени свет књижевноуметничког дела и симултано али и планско богаћење, усавршавање и неговање његове језичке културе.

Читање од III до VIII разреда

Тумачење текста заснива се на његовом читању, доживљавању и разумевању. При томе је квалитет схватања порука и непосредно условљен квалитетом читања. Зато су разни облици усмереног читања основни предуслов да ученици у настави стичу сазнања и да се успешно уводе у свет књижевног дела.

Изражајно читање негује се систематски, уз стално повећавање захтева и настојање да се што потпуније искористе способности ученика за постизање високог квалитета у вештини читања. Вежбања у изражајном читању изводе се плански и уз солидно наставничко и ученичко припремање. У оквиру своје припреме наставник благовремено одабира погодан текст и студиозно проучава оне његове особености које утичу на природу изражајног читања. У складу са мисаоно-емотивним садржајем текста, наставник заузима одговарајући став и одређује ситуациону условљеност јачине гласа, ритма, темпа, интонације, пауза, реченичног акцента и гласовних трансформација. При томе се повремено служи аудио снимцима узорних интерпретативних читања.

Пошто се изражајно читање, по правилу, увежбава на претходно обрађеном и добро схваћеном тексту, то је конкретно и успешно тумачење штива неопходан поступак у припремању ученика за изражајно читање. У оквиру непосредне припреме у VI, VII и VIII разреду повремено се и посебно анализирају психички и језичкостилски чиниоци који захтевају одговарајућу говорну реализацију. У појединим случајевима наставник (заједно са ученицима) посебно приређује текст за изражајно читање на тај начин што у њему обележава врсте пауза, реченичне акценте, темпо и гласовне модулације.

Изражајно читање увежбава се на текстовима различите садржине и облика; користе се лирски, епски и драмски текстови у прози и стиху, у наративном, дескриптивном, дијалошком и монолошком облику. Посебна пажња посвећује се емоционалној динамици текста, његовој драматичности и говорењу из перспективе писца и појединих ликова.

У одељењу треба обезбедити одговарајуће *услове* за изражајно читање и казивање - ученицима у улози читача и говорника ваља обезбедити место испред одељењског колектива, у одељењу створити *добру слушачку публику*, заинтересовану и способну да критички и објективно процењује квалитет читања и казивања. Посредством аудио снимка, ученицима повремено треба омогућити да чују своје читање и да се критички осврћу на своје умеће. На часовима обраде књижевних дела примењиваће се ученичка искуства у изражајном читању, уз стално настојање да сви облици говорних активности буду коректни и уверљиви.

Читање у себи је најпродуктивнији облик стицања знања па му се у настави поклања посебна пажња. Оно је увек усмерено и истраживачко; помоћу њега се ученици оспособљавају за свакодневно стицање информација и за учење.

Вежбе читања у себи непосредно се уклапају у остале облике рада и увек су у функцији свестранијег стицања знања и разумевања не само књижевног дела, већ и свих осмишљених текстова.

Примена текст методе у настави подразумева врло ефикасне вежбе за савладавање брзог читања у себи с разумевањем и доприноси развијању способности ученика да читају флексибилно, да усклађују брзину читања са циљем читања и карактеристикама текста који читају.

Квалитет читања у себи подстиче се претходним усмеравањем ученика на текст и давањем одговарајућих задатака, а потом и обавезним проверавањем разумевања прочитаног текста, односно остварења добијених задатака. Информативно, продуктивно и аналитичко читање најуспешније се подстичу самосталним истраживачким задацима који се ученицима дају у припремном поступку за обраду текста или обраду садржаја из граматике и правописа. Тим путем се унапређују логика и брзина читања, а нарочито брзина схватања прочитаног текста, чиме се ученици оспособљавају за самостално учење.

Ученици старијих разреда уводе се у "летимично" читање које је условљено брзином и стварно прочитаним текстом. Оно се састоји од брзог тражења информације и значења у тексту, при чему се не прочита свака реч, већ се погледом "пролази" кроз текст и чита се на прескок (међунаслови, поднаслови, први редови у одељцима, увод, закључак). При вежбању ученика у "летимичном" читању, претходно се задају одговарајући задаци (тражење одређених информација, података и сл.), а потом проверава квалитет њиховог остварења и мери време за које су задаци извршени. "Летимичним" читањем ученици се такође оспособљавају да ради подсећања, обнављања, меморисања, читају подвучене и на други начин означене делове текста приликом ранијег читања "с оловком у руци", које треба систематски спроводити као вид припремања ученика за самосталан рад и учење.

Изражајно казивање напамет научених текстова и одломака у прози и стиху значајан је облик рада у развијању говорне културе ученика. Ваља имати у виду да је убедљиво говорење прозног текста полазна основа и неопходан услов за природно и изражајно казивање стихова. Зато је пожељно да се повремено, на истом часу, наизменично увежбава и упоређује говорење текстова у прози и стиху.

Напамет ће се учити разни краћи прозни текстови (нарација, дескрипција, дијалог, монолог), лирске песме разних врста и одломци из епских песама. Успех изражајног казивања знатно зависи од начина учења и логичког усвајања текста. Ако се механички учи, као што понекад бива, усвојени аутоматизам се преноси и на начин казивања. Зато је посебан задатак наставника да ученике навикне на осмишљено и интерпретативно учење текста напамет. Током вежбања треба створити услове да казивање тече "очи у очи", да говорник посматра лице слушалаца и да с публиком успоставља емоционални контакт. Максимална пажња се посвећује свим вредностима и изражајним могућностима говорног језика, посебно - природном говорниковом ставу, поузданом преношењу информација и сугестивном казивању.

Тумачење текста од III до VIII разреда

Са обрадом текста почиње се после успешног интерпретативног читања наглас и читања у себи. Књижевноуметничко дело се чита, према потреби и *више пута*, све док не изазове одговарајуће доживљаје и утиске који су неопходни за даље упознавање и проучавање текста. Разни облици поновљеног и усмереног читања дела у целини, или његових одломака, обавезно ће се примењивати у обради лирске песме и краће прозе.

При обради текста примењиваће се у већој мери јединство аналитичких и синтетичких поступака и гледишта. Значајне појединости, елементарне слике, експресивна места и стилско-језички поступци неће се посматрати као усамљене вредности, већ их треба сагледавати као функционалне делове виших целина и тумачити у природном садејству с другим уметничким чиниоцима. Књижевном делу приступа се као сложенем и непоновљивом организму у коме је све условљено узрочно-последичним везама, подстакнуто животним искуством и уобличено стваралачком маштом.

Ученике треба ревносно навикавати на то да своје утиске, ставове и судове о књижевном делу подробније доказују чињеницама из самога текста и тако их оспособљавати за самосталан исказ, истраживачку делатност и заузимање критичких ставова према произвољним оценама и закључцима.

Наставник ће имати у виду да је тумачење књижевних дела у основној школи, поготову у млађим разредима, у *начелу предтеоријско* и да није условљено познавањем стручне терминологије. То међутим, нимало не смета да и обичан "разговор о штиву" у млађим разредима буде стручно заснован и изведен са пуно инвентивности и истраживачке радозналости. Вредније је пројектовање ученика поводом неке

уметничке слике и њено интензивно доживљавање и конкретизовање у учениковој машти него само сазнање да та слика формално спада у ред метафора, персонификација или поређења. Зато се још од првог разреда ученици навикавају да слободно испољавају своје утиске, осећања, асоцијације и мисли изазване сликовитом и фигуративном применом песничког језика.

У свим разредима обрада књижевног дела треба да буде проткана решавањем *проблемских питања* која су подстакнута текстом и уметничким доживљавањем. На тај начин стимулисаће се ученичка радозналост, свесна активност и истраживачка делатност, свестраније ће се упознати дело ипружати могућност за афирмацију ученика у радном процесу.

Многи текстови, а поготову одломци из дела, у наставном поступку захтевају умесну *локализацију*, често и вишеструку. Ситуирање текста у временске, просторне и друштвено-историјске оквири, давање неопходних података о писцу и настанку дела, као и обавештења о битним садржајима који претходе одломку - све су то услови без којих се у бројним случајевима текст не може интензивно доживети и правилно схватити. Зато прототипску и психолошку реалност, из које потичу тематска грађа, мотиви, ликови и дубљи подстицаји за стварање, треба дати у пригодном виду и у оном обиму који је неопходан за потпуније доживљавање и поузданије тумачење.

Методика наставе књижевности већ неколико деценија, теоријски и практично, развија и стално усавршава наставников и учеников *истраживачки, проналазачки, стваралачки и сатворачки* однос према књижевноуметничком делу. Књижевност се у школи *не предаје и не учи*, већ *чита, усваја*, у њој се *ужива* и о њој *расправља*. То су путеви да настава књижевности шири ученикове духовне видике, развија истраживачке и стваралачке способности ученика, критичко мишљење и уметнички укус, појачава и култивише литерарни, језички и животни сензибилитет.

Модерна и савремена организација наставе матерњег језика и књижевности подразумева *активну улогу ученика* у наставном процесу. У савременој настави књижевности ученик не сме бити пасивни слушалац који ће у одређеном тренутку репродуковати "научено градиво", односно наставникова предавања, већ активни субјекат који *истраживачки, стваралачки и сатворачки* учествује у проучавању књижевноуметничких остварења.

Ученикова активност треба да свакодневно пролази кроз све три радне етапе; пре часа, у току часа и после часа. У свим етапама ученик се мора систематски навикавати да у току читања и проучавања дела *самостално* решава бројна питања и задатке, који ће га у пуној мери емоционално и мисаоно ангажовати, пружити му задовољство и побудити истраживачку радозналост. Такви задаци биће најмоћнија мотивација за рад што је основни услов да се остваре предвиђени интерпретативни домети. Наставник ваља да постави задатке који ће ученика подстицати да *уочава, открива, истражује, процењује и закључује*. Наставникова улога јесте у томе да осмишљено помогне ученику тако што ће га подстицати и усмеравати, настојећи да развија његове индивидуалне склоности и способности, као и да адекватно вреднује ученичке напоре и резултате у свим облицима тих активности.

Проучавање књижевноуметничког дела у настави је *сложен процес* који започиње наставниковим и учениковим *припремањем* (мотивисање ученика за читање, доживљавање и проучавање уметничког текста, читање, локализовање уметничког текста, истраживачки припремни задаци) за тумачење дела, своје најпродуктивније видове добија у *интерпретацији* књижевног дела на наставном часу, а у облицима *функционалне примене стечених знања и умења* наставља се и после часа: у продуктивним *обнављањима знања* о обрађеном наставном градиву, у *поредбеним изучавањима* књижевноуметничких дела и *истраживачко-интерпретативним приступима* новим књижевноуметничким остварењима. Средишње етапе *процеса проучавања* књижевноуметничког дела у настави јесу *методолошко и методичко* заснивање интерпретације и њено развијање на наставном часу.

У заснивању и развијању наставне интерпретације књижевноуметничког дела основно *методолошко* опредељење треба да буде *превасходна усмереност интерпретације према уметничком тексту*. Савремена методика наставе књижевности определила се, дакле, за *унутрашње (иманентно) изучавање уметничког текста*, али она никако не превиђа нужност примене и *вантекстовних гледишта* да би књижевноуметничко дело било ваљано и поуздано протумачено.

Уз наведена *методолошка* опредељења, наставна интерпретација књижевноуметничког дела ваља да удовољи и захтевима које јој поставља *методика наставе књижевности*: да буде *оригинална, естетски мотивисана, свестрано усклађена са наставним циљевима и значајним дидактичким начелима*, да има *сопствену кохерентност и поступност*, а да методолошка и методичка поступања на свакој деоници интерпретације остварују *јединство анализе и синтезе*.

О оквиру *основне методолошке оријентације* да наставна интерпретација књижевноуметничког дела у највећој мери буде усмерена *према уметничком тексту*, примат припада опредељењу да се *динамика интерпретације* усклађује са *водећим уметничким вредностима* књижевног остварења, тако што ће оне бити *чиниоци обједињавања* интерпретативних токова кроз свет дела. Једно од најважнијих начела које поштује тако заснована и опредељена наставна интерпретација јесте удовољавање захтеву да се *тумачењем водећих вредности* обухвати, односно проучи, *дело у целини*. Пошто су *обједињена поставка* и односи *свестраних међусобних прожимања природне датости* уметничких чинилаца у делу, тумачењем водећих уметничких вредности обухватају се и упознају и *сви други битни чиниоци* уметничке структуре, међу којима сваки у интерпретацији добија онолико места колико му припада у складу са уделом који има у општој уметничкој вредности дела. У наставној интерпретацији књижевноуметничког дела *обједињавајући* и *синтетички* чиниоци могу бити: *уметнички доживљаји, текстовне целине, битни структурни елементи* (тема, мотиви, уметничке слике, фабула, сиже, књижевни ликови, поруке, мотивациони поступци, композиција), *облици казивања, језичко-стилски поступци* и *литерарни (књижевноуметнички) проблеми*.

У сваком конкретном случају, дакле, на ваљаним *естетским, методолошким и методичким* разлозима ваља утемељити избор оних вредносних чинилаца према којима ће бити усмеравана динамика наставне интерпретације књижевноуметничког дела. Зато *методолошки и методички прилази* књижевноуметничком делу, које теоријски и практично заснива и развија савремена методика наставе књижевности, *не познају и не признају* утврђене *методолошке и методичке системе* које би требало применити у интерпретацији сваког појединог дела. То значи да нема познатих и једном заувек откривених путева којима се улази у свет сваког појединог књижевноуметничког остварења, већ су ти путеви унеколико увек другачији у приступу *сваком поједином књижевноуметничком делу* - онолико *колико је оно аутономно, самосвојно и непоновљиво* уметничко остварење.

Књижевни појмови

Књижевне појмове ученици ће упознавати уз обраду одговарајућих текстова и помоћу осврта на претходно читалачко искуство. Тако ће се, на пример, током обраде неке родољубиве песме, а уз поредбени осврт на две-три раније прочитане песме исте врсте, развијати појам родољубиве песме и стицати сазнање о тој лирској врсти. Упознавање метафоре биће погодно тек када су ученици у претходном и предтеоријском поступку откривали изражајност извесног броја метафоричких слика, кад неке од њих већ знају напамет и носе их као уметничке доживљаје. Језичко-стилским изражајним средствима прилази се с доживљајног становишта; полазиће се од изазваних уметничких утисака и естетичке сугестије, па ће се потом истраживати њихова језичко-стилска условљеност.

Функционални појмови

Функционални појмови се не обрађују посебно, већ се у току наставе указује на њихова примењена значења. Ученици их спонтано усвајају у процесу рада, у текућим информацијама на часовима, а уз паралелно присуство речи и њоме означеног појма. Потребно је само *подстицати* ученике да наведене речи (а и друге сличне њима) *разумеју и схвате и да их примењују* у одговарајућим ситуацијама. Ако, на пример, на захтев да се уоче и објасне *околности* које утичу на понашање неког лика, ученик наведе те околности, онда је то знак (и провера) да је тај појам и одговарајућу реч схватио у пуном значењу.

У усменом и писменом изражавању узгредно ће се проверавати да ли ученици правилно схватају и употребљавају речи: *узрок, услов, ситуација, порука, однос* и сл. Током обраде књижевних дела, као и у оквиру говорних и писмених вежби, настојаће се да ученици откривају што више *особина, осећања и душевних стања* појединих ликова, при чему се те речи бележе и тако спонтано богати речник функционалним појмовима.

Функционалне појмове *не треба ограничити на поједине разреде*. Сви ученици једног разреда неће моћи да усвоје све програмом наведене појмове за тај разред, али ће зато спонтано усвојити знатан број појмова који су у програмима старијих разреда. Усвајање функционалних појмова је непрекидан процес у току васпитања и образовања а остварује се и проверава у току остваривања садржаја свих програмско-тематских подручја.

Језичка култура

Оперативни задаци за реализацију наставних садржаја овог подручја јасно указују да је континуитет у свакодневном раду на богаћењу ученичке језичке културе једна од примарних методичких обавеза, почев од учачања способности сваког детета за говорно комуницирање у тзв. *претходним испитивањима* деце приликом уписа у први разред, па преко различитих вежби у говору и писању до ученичког самосталног излагања мисли и осећања у току наставе, али и у свим осталим животним околностима у школи и ван ње, где је ваљано језичко комуницирање услов за потпуно споразумевање. Правилна артикулација свих гласова и графички узорна употреба писма, напуштање локалног говора и навикавање на стандардни књижевни језик у говору, читању и писању, оспособљавање за слободно препричавање, причање и описивање, и уз функционалну примену усвојених и правописних правила, разноврсна усмена и писмена вежбања која имају за циљ богаћење ученичког речника, сигурно овладавање реченицом као основном говорном категоријом и указивање на стилске вредности употребе језика у говору и писању и др. - основни су наставни задаци у остварењу програмских садржаја из језичке културе.

Ово предметно подручје нешто је другачије конципирано у односу на претходне програме. Најпре, установљен је другачији, примеренији назив који је истовремено и једноставнији и свеобухватнији од раније коришћених термина. Исто тако, преуређена је структура програмских садржаја који у новој поставци делују прегледно, систематично и препознатљиво, без непотребних понављања и конфузије. Јер, на основу укупне разредне наставе, постоје језички појмови које ученик овог узраста треба поступно, систематично и ваљано (а то значи - трајно) да усвоји, па су и замишљени као програмски садржаји (захтеви). А до њиховог трајног и функционалног усвајања, скоро без изузетака, пут води преко бројних и разноврсних облика *усмених* и *писмених* језичких испољавања ученика, а то су најчешће: *језичке игре, вежбе, задаци, тестови* и сл. На пример, најмлађег ученика ваља, између осталог, оспособити да самостално, убедљиво и допадљиво *описује* оне животне појаве које језичким описом (дескрипцијом) постају најпрепознатљивије (предмети, биљке, животиње, људи, пејзаж, ентеријер и др.). Зато се *описивање* као програмски захтев (садржај) јавља у сва четири разреда. А остварује се, усваја као знање и умење применом оних облика који ће ефикасним, економичним и функционалним поступањима у наставним околностима ученичку и језичку културу учинити поузданом и трајном. А то су: говорне вежбе, писмене вежбе (или осмишљено комбиновање говора и писања), писмени радови, изражајно казивање уметничких описних текстова, аутодиктат и сл. А то важи, у мањој или већој мери и за све остале врсте ученичког језичког изражавања.

Основни облици усменог и писменог изражавања у млађим разредима представљају темељне програмске садржаје за стицање, усавршавање и неговање ваљане и поуздане језичке културе најмлађег ученика. Неки од тих облика (препричавање, причање) присутни су и у претходним испитивањима деце за упис у школу што значи да на њих ваља гледати као на језичко искуство које полазници у извесној мери већ поседују. Отуда и потреба да се са усавршавањем и неговањем тих основних облика говорног комуницирања отпочне и пре формалног описмењавања ученика.

Препричавање разноврсних садржаја представља најједноставнији начин ученичког језичког испољавања у наставним околностима. И док се у поменутом претходним испитивањима као и у припремама за усвајање почетног читања репродуковању одређених садржаја приступа слободно, већ од краја тзв. букварске наставе па надаље ваља му приступити плански, осмишљено и континуирано. То значи, најпре, да се унапред зна (а то се дефинише у оперативним плановима рада учитеља) које ће садржаје ученик препричавати у наставним околностима. Њихов избор треба да обухвати не само текстове, и не само оне из читанки, већ и из других медијских области (штампа, позориште, филм, радио, телевизија и сл.). Потом, ученике ваља благовремено мотивисати, подстицати и усмеравати на овај вид

језичког изражавања, а то значи - омогућити им да се самостално припреме за препричавање али у које ће истовремено бити интегрисани и одговарајући програмски захтеви. Ваља, затим, водити рачуна о томе да се начелно препричавају само они садржаји који су претходно протумачени/анализирани или о којима се са ученицима водио макар приступни разговор. Коначно, и препричавање, као и све остале видове ученичког изражавања, треба на одговарајући начин вредновати (најбоље у разреду и уз свестрано учествовање ученика и подршку учитеља).

Причање у односу на препричавање јесте сложенији облик језичког изражавања ученика, јер док је препричавање углавном репродуковање прочитаног, одслушаног или виђеног садржаја, причање представља особен вид стваралаштва које се ослања на оно што је ученик доживео или произвео у својој стваралачкој машти. Зато причање тражи посебан интелектуални напор и језичку изграђеност, те ученика свестрано ангажује: у избору тематске грађе и њених значајних појединости, у компоновању одабраних детаља и у начину језичког уобличавања свих структурних елемената приче. Методички приступ овом значајном облику усавршавања и неговања ученике језичке културе у основи је исти као и код препричавања (ваљано функционално локализовање у плановима рада, осмишљено повезивање са сродним садржајима из осталих предметних подручја, а нарочито са читањем и тумачењем текста, осмишљено и инвентивно мотивисање, усмеравање и подстицање ученика да у причању остваре што свестранију мисаону и језичку перспективу, умешно вредновање ученичких домаћаја у причању и др. Посебно треба водити рачуна о томе да причање у функцији читања и тумачења текста (у тзв. уводном делу часа) не прерасте у схематизовано и површно набрајање/именовање одређених појавности, а да се притом занемари индивидуални приступ ученика датој предметности, те да изостане стварање приче као целовите менталне представе, довољно препознатљиве и ваљано мисаоно и језички уобличене. Тако, на пример, уводни разговори о домаћим и дивљим животињама поводом басне која се чита и тумачи неће дати жељене резултате на нивоу уводних говорних активности ако се такве животиње само класификују по познатој припадности, именују или само набрајају, као што ће *слободно причање* о неким необичним, занимљивим, али стварним и појединачним сусретањима ученика са датим животињама, у којима су доживљенирадост, изненађење, одушевљење, радозналост, упитаност, страх и сл. - створити праву истраживачку атмосферу на часу. Причање, пак, коликогод било изазовно у свим својим сегментима за језичко испољавање најмлађих ученика - начелно ваља реализовати као део ширег наставног контекста у коме ће се саодносно и функционално наћи и други облици језичког изражавања, а нарочито описивање.

Описивање јесте најсложенији облик језичког изражавања на нивоу најмлађих разреда. Оно је мање или више заступљено у свакодневном говору, јер је неопходно за јасно представљање суштинских односа између предмета, ствари, бића и других појмова и појава у свакој животној ситуацији. Јер, док је за препричавање основа одређени *садржај*, за причање подстицај неко *догађање*, *доживљај*, дотле за описивање нису неопходне неке посебне околности, већ се оно користи кад год се дође у додир са *појавностима* које у свакодневном језичком комуницирању могу скренути пажњу на себе. Но, због бројних узрасних ограничења у раду са најмлађим ученицима, овој врсти језичкога комуницирања ваља приступити посебно одговорно и уз нарочито поштовање принципа наставне условности и поступности у захтевима: оспособљавање ученика да пажљиво посматрају, уочавају, откривају, запажају, упоређују, па тек онда дату предметност да мисаоно заокруже и језички уобличе. Исто тако, ученике овог узрасног нивоа ваља подстицати и усмеравати да из сложеног процеса описивања најпре усвоје неколика општа места којима се могу служити све дотле док се не оспособе за самостални и индивидуални приступ овом захтевном језичком облику. У том смислу ваља их навикавати да локализују оно што описују (временски, просторно, узрочно), да уоче, издвоје и заокруже битна својства/особине (спољашње и условно унутрашње) и да се одреде према посматраној предметности (први покушаји формирања личног става/односа према датој појави). Исто тако, неопходна је поуздана процена планирања вежби у описивању са усмерењима/подстицањима у односу на она вежбања у којима може доћи до изражаја ученичка самосталност и индивидуалност. Како се, пак, описивање врло често доводи у блиску везу са читањем и тумачењем текста (нарочито књижевноуметничког) то је потребно стално усмеравати ученичку пажњу на она места у таквим текстовима која обилују описним елементима, а посебно када се описују предмети, ентеријер, биљке и животиње, књижевни ликови, пејзаж и сл., јер су то и најбољи

обрасци за спонтано усвајање описивања као трајне вештине у језичком комуницирању. Пошто је за описивање потребан већи мисаони напор и дуже време за остварење дуже замисли - ваља предност дати писменој форми описивања над усменом. Остали општи методички приступи овом значајном облику језичког изражавања исти су или слични као и код препричавања и причања (од планирања, преко реализације планираних активности, до вредновања постигнутог и функционалног повезивања са сродним садржајима какви су и усмена и писмена вежбања за стицање, усавршавање и неговање језичке културе ученика).

Усмена и писмена вежбања, како им и сам назив каже, замишљена су као допуна основних облика језичког изражавања, почев од најједноставнијих (изговор гласова и преписивање речи), преко сложенијих (лексичке, семантичке, синтаксичке вежбе, остале вежбе за савладавање узорног говора и писања), до најсложенијих (домаћи писмени задаци и њихово читање и свестрано вредновање на часу). Свака од програмираних вежби планира се и остварује у оном наставном контексту у коме се јавља потреба за функционалним усвајањем дате језичке појаве или утврђивања, обнављања или систематизовања знања и примене тих знања у конкретној језичкој ситуацији. То значи да се, начелно, све те или њима сличне вежбе не реализују на посебним наставним часовима већ се планирају у склопу основних облика језичког изражавања (препричавање, причање, описивање) или одговарајућих програмских садржаја осталих предметних подручја (читање и тумачење текста, граматика и правопис, основе читања и писања). Управо у осмишљеним саодносним поставкама та вежбања вишеструко утичу на подизање нивоа ученичке језичке културе.

Природно је да се планским остварењем програмских садржаја из језичке културе отпочне тек у другом полугодишту првог разреда (пошто се савлада елементарна техника читања и писања). Међутим, јасно је да се многи од њих симултано остварују већ у периоду припрема за читање и писање, као и у периоду учења, усвајања основне писмености. Јер, без потребне језичке развијености (слободан разговор, препричавање краћих садржаја, аналитичко-синтетичке гласовне вежбе и сл.) не може се успоставити неопходна говорна комуникација, преко потребна за усвајање појмова гласа и слова. Касније, она постаје основа за остварење наставних садржаја и из свих осталих подручја овог предмета (као и укупне разредне наставе), али се истовремено и сама шири и продубљује до нивоа јасног, правилног, садржајно и стилски примереног језичког општења у усменој и писменој форми. Тиме језичка култура у највећој мери доприноси јединству целовитости наставе српског језика ичини да се она реализује у функционалном повезивању наизглед различитих програмских садржаја али који се најбоље остварују управо у таквој методичкој спрези.

3.3. СТРАНИ ЈЕЗИК – ЕНГЛЕСКИ ЈЕЗИК

ДРУГИ РАЗРЕД

Циљ

Циљ наставе страног језика на млађем школском узрасту је да оспособи ученика да на страном језику комуницира на основном нивоу у усменом и писаном облику о темама из његовог окружења. У исто време, настава страних језика треба да:

- подстакне развијање свести о сопственом напредовању ради јачања мотивације за учење језика;
- олакша разумевање других и различитих култура и традиција;
- стимулише машту, креативност и радозналост;
- подстиче задовољство коришћења страног језика.

Општи стандарди

Кроз наставу страних језика ученик богати себе упознајући другог, стиче свест о значају сопственог језика и културе у контакту са другим језицима и културама. Ученик развија радозналост, истраживачки дух и отвореност према комуникацији са говорницама других језика.

Посебни стандарди

Разумевање говора

Ученик разуме и реагује на краћи усмени текст у вези са познатим темама.

Разумевање писаног текста

Ученик чита са разумевањем кратке писане и илустроване текстове у вези са познатим темама.

Усмено изражавање

Ученик самостално усмено изражава садржаје у вези са познатим темама.

Писмено изражавање

Ученик у писаној форми изражава краће садржаје у вези са познатим темама, поштујући правила писаног кода.

Интеракција

Ученик остварује комуникацију и са саговорницама размењује информације у вези са познатим темама поштујући социокултурне норме комуникације.

Знања о језику¹

Преознаје основне принципе граматичке и социolingвистичке компетенције уочавајући значај личног залагања у процесу учења страног језика.

¹ Под знањем о језику подразумева се функционално знање, односно способност ученика да језичке структуре правилно употреби у датој комуникативној ситуацији.

Задаци на нивоу језичких вештина

Разумевање говора

Ученик треба да:

- препознаје гласове (посебно оне којих нема у матерњем језику) у говорном ланцу, акценат, ритам и интонацију;
- разуме вербални садржај уз помоћ облика невербалне комуникације;
- разуме говор наставника, кратке дијалоге, приче и песме о познатим темама, које чује уживо, или са аудио-визуелних записа;
- разуме и реагује на одговарајући начин на кратке усмене поруке у вези са личним искуством и са активностима на часу (позив на игру, заповест, упутство итд.).

Усмено изражавање

Ученик треба да:

- разговетно изговара гласове, научене речи и изразе, поштује ритам и интонацију;
- даје основне информације о себи и свом окружењу, самостално и уз наставникову помоћ;
- описује кратким и једноставном језичким структурама себе и друге у познатим ситуацијама;
- репродукује, сам или у групи, кратке рецитације и бројалице и пева познате песмице.

Интеракција

Ученик треба да:

- реагује вербално и невербално на упутства и постављена питања;
- поставља једноставна питања;
- изражава допадање и недопадање;
- учествује у комуникацији (у пару, у групи, итд.);
- препознаје кад нешто не разуме, поставља питања и тражи разјашњења.

Знања о језику²

- препознаје шта је ново научио;
- схвата значај познавања језика, матерњег и страног у међуљудској комуникацији.

² Под знањем о језику подразумева се функционално знање, односно способност ученика да језичке структуре правилно употреби у датој комуникативној ситуацији.

Тематика

Школа:

- Школски простор и активности

Ја и моји другови:

- нови другови и особе
- нове игре (у складу са годишњим добима)

Породица и блиско окружење:

- шира породица, суседи и пријатељи

Празници:

- Ускрс и други важни празници

Мој дом:

- просторије и делови намештаја

Исхрана:

- ужина
- избор хране и пића
- воће и поврће по годишњим добима
- навике у исхрани у земљи/ама чији се језик учи

Одећа:

- одевни предмети по годишњим добима

Окружење:

- место и улица где станујем
- важне установе у окружењу (биоскоп, школа, позориште, пошта, музеј).

Остало:

- годишња доба, месеци, дани у недељи и делови дана

Комуникативне функције

1. Представљање себе и других	<i>Ја сам... Зовем се... Како се зовеш?... Како се он/она зове? Он/она је... То је...</i>
2. Поздрављање	<i>Здраво... Добро јутро/Добар дан/Добро вече Довиђења/Лаку ноћ</i> <i>Ђао...</i>
3. Честитање	<i>Честитам.... Све најбоље....</i>
4. Молба за услугу	<i>Молим Вас/те.... Могу ли....</i>
5. Извињење	<i>Извини/Извините... хоћу...</i>
6. Изрази захвалности	<i>Хвала (лепо)</i>
7. Позивање на игру, прихватање, одбијање	<i>Хајде... Важи. Хоћу. Нећу. Не хвала...</i> <i>Дођи...</i>
8. Изражавање допадања и недопадања	<i>Волим/ Не волим. Добро је/ лепо/ супер Грозно је.</i>
9. Исказивање просторних и величина	<i>Идем у...Долазим из... Лево/ Десно/ Горе/ Доле/ Овде/ Тамо</i>
10. Исказивање способности, вештина и неспособности	<i>Могу.... Знам.... Не знам/ могу...</i>

ТРЕЋИ РАЗРЕД

Задаци на нивоу језичких вештина

Разумевање говора

Ученик треба да:

- препознаје гласове (посебно оне којих нема у матерњем језику) у говорном ланцу, акценат, ритам и интонацију
- разуме кратке дијалоге, приче и песме о познатим темама, које чује уживо, или са аудио-визуелних записа
- разуме и реагује на одговарајући начин на кратке усмене поруке у вези са личним искуством и са активностима на часу (позив на игру, заповест, упутство итд.).

Разумевање писаног текста

Ученик треба да:

- препознаје слова, написане речи и реченице које је усмено већ усвојио и поштује правописне знаке приликом читања
- разуме основна значења кратких писаних и илустрованих текстова о познатим темама.

Усмено изражавање

Ученик треба да:

- разговетно изговара гласове, акцентује речи, поштује ритам и интонацију
- даје основне информације о себи и свом окружењу, самостално и уз наставникову помоћ
- описује у неколико реченица познату радњу или ситуацију, користећи усвојене речи и реченичне моделе.

Интеракција

Ученик треба да:

- са саговорницима размењује неколико основних исказа у вези са конкретном ситуацијом
- размењује информације о хронолошком и метеоролошком времену
- учествује у комуникацији (у пару, у групи, итд.)
- препознаје кад нешто не разуме, поставља питања и тражи разјашњења.

Писмено изражавање

Ученик треба да:

- поштујући правопис преписује, допуњава и пише речи и краће реченице у вези са познатим писаним текстом или визуелним подстицајем.
- пише своје личне податке (име, презиме и адресу)
- прави спискове са различитим наменама (куповина, прослава рођендана, обавезе у току дана...)
- допуњава честитку.

Знања о језику⁴

- препознаје основне граматичке елементе
- користи језик у складу са нивоом формалности комуникативне ситуације (нпр. форме учтивости)
- разуме везу између сопственог залагања и постигнућа у језичким активностима.

⁴ Под знањем о језику подразумева се функционално знање, односно способност ученика да језичке структуре правилно употреби у датој комуникативној ситуацији.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

Теме и ситуације

Школа:

- школски простор, активности, излети

Ја и моји другови:

- дружење
- спорт

Породица и блиско окружење:

- шира породица, суседи и пријатељи
- кућни љубимци и обавезе према њима

Празници:

- Божић, Нова година, Ускрс и други важни празници

Мој дом:

- обавезе у кући

Исхрана:

- оброци, омиљена храна, здрава храна
- навике у исхрани у земљи/ама чији се језик учи

Одећа:

- одевни предмети
- прикладно одевање

Окружење:

- место и улица где станујем
- важне установе у окружењу (биоскоп, школа, позориште, пошта, музеј, банка, болница)
- посете установама

Остало:

- годишња доба, месеци, дани у недељи и делови дана
- основни подаци о земљи/земљама чији се језик учи

Комуникативне функције

Govorne situacije	Primeri
Pozdravljanje	Hello. Hello everybody. Hi. Good morning/afternoon/evening. Good morning, Ms/ Mr Smith. Good bye./Bye! Good night.
Upoznavanje. Predstavljanje sebe i drugih (kazivanje imena, uzrasta, mesta stanovanja).	Who's this? It's Daisy. This is Mary. What's your name? Peter./ I'm Peter. Hi, I'm Peter. My name's Peter. How old are you? Nine./ I'm nine. I live in... This is Adrian. He's from England. He likes playing with the computer/his dog.
Imenovanje i opisivanje lica, delova tela, drugih živih bića, predmeta, prostorija i sl. U odnosu na njihova fizička svojstva (veličina, boja, oblik).	This is Bob's sister. She's tall. She's got fair hair and a small nose. My dog is black. I call him Blacky. The table is round. My room isn't big.
Traženje i davanje obaveštenja o drugom licu, predmetu i sl.	Who's the girl over there? What's her name? She's Ann. She's Adrian's sister. What colour is John's new T-shirt? Blue./It's blue.
Opisivanje položaja i mesta gde se lice, predmet i sl. nalaze.	Peter is in the kitchen. Is your bedroom upstairs? The picture's on the wall. The cat's under the bed.
Traženje i davanje obaveštenja.	Where's the sweet shop / supermarket? It's on the left / right. Where are your roller skates? My roller skates are here, Mary's are behind the bookcase.
Traženje i davanje obaveštenja o onome što se događa u trenutku govora.	Where's Robert? He's playing in the garden. She's wearing her new trainers now.
Traženje i davanje dozvole.	Can I go out? * Yes./Yes, you can. No./ Not now/ No, you can't. Can I take the book, please? Can I have an apple, please? Yes./ Yes, of course. Here you are.
Zahvaljivanje.	Thank you./Thank you, Mary. Thanks.
Izvinjenje. Prihvatanje izvinjenja.	Sorry. I'm sorry I'm late. It's all right. That's OK.
Davanje jednostavnih uputstava i naredbi.	Draw a dog. Colour the flower red. Stop talking! Go to the board. Turn to page 10./ Page 10.
Iskazivanje molbe, učtivog zahteva.	Shut the door, please. Will you sit here. You sit over there. Will you come here, please.
Izricanje zabrane.	You can't play ball here. Don't do that!
Izražavanje pripadanja i posedovanja.	Whose computer is this? It's Meg's.

	I've got a big red school bag? This is my book. The cat's tail is long. Jill's skirt is orange. Have you got a pet? Yes, I have. / No, I haven't.
Kazivanje brojeva.	Will you count from 1 to 10. What number is your house? Number 17./ It's number 17.
Kazivanje broja telefona.	What's your phone number? 2434 609. / My phone number is...
Izražavanje broja.	Is there a poster in your room? Yes, there is./ No there isn't. How many boys are there in your class? Ten.
Traženje i davanje obaveštenja o vremenu na časovniku - kazivanje punih sati.	What's the time? / What time is it? Seven./ It's seven o' clock.
Kazivanje delova dana, dana u nedelji, meseci, godišnjih doba. Opisivanje vremenskih prilika vezanih za godišnja doba.	It's eight in the morning. Today is Monday. It's sunny / hot in August. My birthday is in January. It's cold in winter. I like spring.
Izražavanje sposobnosti/nesposobnosti.	Can you sing the alphabet song? Yes./Yes, I can. No./ No, I can't. The frog can run but it can't jump.
Izražavanje dopadanja/nedopadanja.	I like.../ I don't like... Do you like playing hide and seek? Yes./ Yes, I do. No./ No, I don't.
Izražavanje lepih želja (čestitanje rođendana, praznika i sl.)	Happy New Year! Merry Christmas! Happy birthday. Super!
Predlaganje da se nešto zajedno uradi. Prihvatanje predloga.	Let's sing! Let's play! Let's go to the Zoo. Yes! Super! Great!
Nuđenje. Prihvatanje ponuđenog.	Do you want an orange? Yes, please. / No, thank you.
Opisivanje uobičajenih aktivnosti.	I get up at six. I go to school by bus. I have lunch at two. I watch cartoons in the evening.
Postavljanje jednostavnih pitanja i davanje kratkih odgovora.	Is it your dog? Yes./ No. Who's in the picture? Mag./My friend. Who can ski? I can. / Sarah can. Where's the ball? Under the table./ It's under the table. Is this your bicycle? Are these your crayons? Yes./ Yes, it is. No./ No, they aren't.
Privlačenje pažnje.	Look! Listen! Watch out!

* Colloquially CAN is used more than MAY.

Jezik komunikacije na času

Hello/Hi. Good morning/ afternoon. Good night.

Good bye / Bye, Ms..., See you tomorrow.

Stand up everyone. Sit down, please. Who's absent / missing today?

What do you say when you are late?

Sorry. I'm sorry I'm late.

Let's start now. Has everybody got a book? Take out your work books. Open your books, please. Look at the picture on page... Page... Close your books/notebooks, please.
Go to the board. Come out to the board, please. Stand up! Turn around! Touch your nose! Point to the ... Count the .../ Count to... / Count from ... to...
Draw a/an... Colour the (apple)... red.
Is everything clear? Are you ready? Ready? Have you finished?
Hands up/down.
Listen carefully. Say it after me. Say that again, please. Watch my lips/my mouth.
Will you repeat it, please.
Close the door/window. Will you open the window, please.
Come here. Go back to your place. Hurry up! Quick!
Right. Good. Very good. Fine. That's better/much better now. That's not bad. Well done.
Let's sing a song! Do you want to sing now? Once again, all together. Let's play a game!
Don't do that! Be quiet, please! Quiet, please. Silence, please! Stop talking! Stop now! You are very noisy today.
Can I have...?
Have you got a/an...?
Get into lines! Get into groups of four. Make groups of four, please.
In pairs, please. Get into pairs. Work in twos. Work with your neighbour/partner.
Have you got a partner? Who's your partner? Your turn now.
Where is...?
Do you like...? Who likes...?
Here you are. Thank you. / Thanks.
Can I go out, please?
What have you learnt? What can you say? What can you do?
That's all for today, thank you. We'll finish this next time. Finish this off at home.
See you on ... Have a nice weekend.

ЧЕТВРТИ РАЗРЕД

Задаци на нивоу језичких вештина

Разумевање говора

Ученик треба да:

- разуме општи садржај кратких и прилагођених текстова после неколико слушања;
- разуме краће дијалоге (до 5 реплика / питања и одговора), прилагођене приче и песме у оквиру тема предвиђених програмом, које чује уживо, или са аудио-визуелних записа и адекватно реагује на појединачне делове усмених порука издвајајући битне информације (датум, време, место, особе, количину...);
- разуме и реагује на одговарајући начин на усмене поруке у вези са личним искуством и са активностима на часу (позив на игру, заповест, упутство, догађај из непосредне прошлости и планови за будућност итд.).

Разумевање писаног текста

Ученик треба да:

- разуме краћи текст (до 50 речи), написане речи и реченице састављене углавном од познатих језичких елемената (речи и језичке структуре предвиђене програмом);
- разуме основна значења кратких писаних и илустрованих текстова о познатим темама;
- разуме и реагује на одговарајући начин на писане поруке у вези са личним искуством и са активностима на часу (позив на игру, заповест, упутство, догађај из непосредне прошлости и планови за будућност итд.).

Усмено изражавање

Ученик треба да:

- разговетно изговара гласове, акцентује речи, поштује ритам и интонацију;
- самостално даје информације о себи и окружењу;
- описује у неколико реченица познату радњу или ситуацију, препричава општи садржај прочитаног или саслушаног текста, користећи усвојене језичке елементе и структуре.

Интеракција

Ученик треба да:

- у стварним и симулираним говорним ситуацијама са саговорницима размењује исказе у вези са контекстом учионице, активностима у учионици, свакодневним активностима и договорима (у садашњости и будућности), као и догађајима из непосредне прошлости;
- размењује информације о хронолошком и метеоролошком времену;
- учествује у комуникацији (у пару, у групи итд.) поштујући социокултурне норме комуникације (тражи реч, не прекида саговорника, пажљиво слуша друге...);
- препознаје кад нешто не разуме, поставља питања и тражи разјашњења.

Писмено изражавање

Ученик треба да:

- допуњава и пише реченице и краће текстове (до 5 реченица, односно 20 речи), чију кохерентност и кохезију постиже користећи језичке елементе предвиђене програмом и у вези са познатим писаним текстом или визуелним подстицајем, користећи познате тематске и језичке елементе;
- препричава текст, пише честитку или разгледницу, поруку, позивницу и др.;
- попуњава формулар или пријаву (име, презиме, улица и број, место и поштански број, датум рођења).

Знања о језику²

Ученик треба да:

- препознаје и користи предвиђене граматичке садржаје (глаголска времена: садашње, прошло и будуће време у јасно контекстуализованим структурама, односно без теоријског објашњавања и инсистирања на апсолутној граматичкој тачности);
- поштује ред речи у реченици;
- користи језик у складу са нивоом формалности комуникативне ситуације (нпр. форме учтивости);
- разуме везу између сопственог залагања и постигнућа у језичким активностима.

² Под знањем о језику подразумева се функционално знање, односно способност ученика да језичке структуре правилно употреби у датој комуникативној ситуацији.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

Теме и ситуације

Школа:

- склоности према предметима, активности и теме по предметима, школски дан

Ја и моји другови:

- хоби, заједничке активности, солидарност и толеранција (помоћ другу/другарици, позајмљивање ствари, ужине, подела одговорности)

Породица и блиско окружење:

- слободно време у породици, породична путовања и излети
- подела послова и обавеза у породици
- опис и особине животиња; однос према животињама

Празници:

- прославе и манифестације у оквиру школе и ван ње (Дан школе, такмичења, ревије...)

Мој дом:

- дневни распоред активности током радних дана и викендом (учење, игре, обавезе...)

Исхрана:

- оброци ван куће (ресторан, ужина у школи, куповина у супермаркету...)

Одећа:

- одевни предмети за одређене прилике (формално и неформално одевање)
- народна ношња земаља чији се језик изучава

Окружење:

- суседски односи
- екологија, однос према човековој околини

Остало:

- знаменитости земаља чији се језик учи
- пригодна дечја прича или бајка
- бројеви до 1.000
- исказивање времена (детаљно)
- коришћење новца

Програм за четврти разред подразумева комуникативне функције као и у претходном разреду. Оне се усложњавају лексичким и граматичким садржајима предвиђеним наставним програмом.

Садржај комуникативних функција може бити једноставан или сложен у зависности од циљне групе (узраст, ниво језичких компетенција, ниво образовања). У настави страних језика садржај комуникативних функција зависиће од наставног програма.

Иако су комуникативне функције исте као у претходном разреду, оне су структурално и лексички у складу са програмом за стране језике за четврти разред основне школе.

КОМУНИКАТИВНЕ ФУНКЦИЈЕ

1. Представљање себе и других;
2. Поздрављање;
3. Идентификација и именовање особа, објеката, делова тела, животиња, боја, бројева итд. (у вези са темама);
4. Разумевање и давање једноставних упутстава и команди;
5. Постављање и одговарање на питања;
6. Молбе и изрази захвалности;
7. Примање и давање позива за учешће у игри / групној активности;
8. Изражавање допадања/недопадања;
9. Изражавање физичких сензација и потреба;
10. Именовање активности (у вези са темама);
11. Исказивање просторних односа и величина (*Идем, Долазим из..., Лево, десно, горе, доле...*);
12. Давање и тражење информација о себи и другима;
13. Тражење и давање обавештења;
14. Описивање лица и предмета;
15. Изрицање забране и реаговање на забрану;
16. Изражавање припадања и поседовања;
17. Тражење и давање обавештења о времену на часовнику;
18. Скретање пажње;
19. Тражење мишљења и изражавање слагања/неслагања;
20. Исказивање извињења и оправдања.

ГРАМАТИЧКИ САДРЖАЈИ СА ПРИМЕРИМА

1. Upotreba određenog i neodređenog člana u rečeničnom kontekstu (osnovni principi i najčešće kombinacije) – i receptivno i produktivno:

I have a new book.

The book is very interesting.

2. Slaganje imenica i zamenica sa glagolima u licu i broju (osnovni principi i najčešće kombinacije) - i

receptivno i produktivno:

I speak, you speak, he/she/it speaks, etc.

Do you speak English? Does she speak English?

3. Oblici ličnih zamenica - i receptivno i produktivno (bez gramatičkih objašnjenja ukoliko učenici na njima ne insistiraju):

I, you, he/she/it, we, you, they, me, you, him/her/it, us, you, them

4. a) Receptivno i produktivno:

- The Simple Present Tense, the Present Continuous Tense

She goes to school every day. They are watching TV now.

- Prošlo vreme, samo određeni broj najfrekventnijih glagola i receptivno i produktivno, kao kompletne fraze (bez gramatičkih objašnjenja ukoliko učenici na njima ne insistiraju):

The Past Simple Tense, the Present Perfect Tense

She made a cake yesterday. She has never been in London.

- Buduće vreme pomoću going to i the Future Tense:

I am going to see my grandparents.

They will come tomorrow.

b) Osnovni glagolski izrazi - receptivno i produktivno:

I am hungry. He is cold. They are feeling thirst.

I like cooking.

v) Najčešći modalni glagoli - receptivno i produktivno (bez gramatičkih objašnjenja ukoliko učenici ne insistiraju):

must, can, may

I must go. You mustn't touch it! Can I sit here? I had to go earlier.

g) Imperativ - receptivno i produktivno kao kompletne fraze (bez gramatičkih objašnjenja ukoliko učenici na njima ne insistiraju)

Come in. Stop talking. Let's go.

d) Bezlične konstrukcije sa infinitivom

It is important to study English.

НАЧИНИ И ПОСТУПЦИ ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА

Комуникативна настава језик сматра средством комуникације. Примена овог приступа у настави страних језика заснива се на настојањима да се доследно спроводе и примењују следећи ставови:

- циљни језик употребљава се у учионици у добро осмишљеним контекстима за ученике, у пријатној и опуштеној атмосфери;

- говор наставника прилагођен је узрасту и знањима ученика;

- наставник мора бити сигуран да је схваћено значење поруке укључујући њене културолошке, васпитне и социјализирајуће елементе;

- битно је значење језичке поруке;

- од четвртог разреда наставник ученицима скреће пажњу и упућује их на значај граматичке прецизности исказа;

- знања ученика мере се јасно одређеним *релативним* критеријумима тачности те узор није изворни говорник;

- с циљем да унапреди квалитет и обим језичког материјала, настава се заснива и на социјалној интеракцији; рад у учионици и ван ње спроводи се путем групног или индивидуалног решавања проблема, потрагом за информацијама из различитих извора (Интернет, дечји часописи, проспекти и аудио-материјал) као и решавањем мање или више сложених задатака у реалним и виртуелним условима са јасно одређеним контекстом, поступком и циљем;

- од четвртог разреда наставник упућује ученике у законитости усменог и писаног кода и њиховог међусобног односа.

Комуникативно-интерактивни приступ у настави страних језика укључује и следеће:

- усвајање језичког садржаја кроз циљано и осмишљено учествовање у друштвеном чину;
- поимање наставног програма као динамичног, заједнички припремљеног и прилагођеног скупа задатака и активности;
- наставник је ту да омогући приступ и прихватање нових идеја;
- ученици се третирају као одговорни, креативни, активни учесници у друштвеном чину;
- учбеници постају извори активности и морају бити праћени употребом аутентичних материјала;
- учионица постаје простор који је могуће прилагођавати потребама наставе из дана у дан;
- рад на пројекту као задатку који остварује корелацију с другим предметима и подстиче ученике на студиозан и истраживачки рад;
- за увођење новог лексичког материјала користе се познате граматичке структуре и обрнуто.

Технике (активности)

Током часа се препоручује динамично смењивање техника/активности које не би требало да трају дуже од 15 минута.

1. Слушање и реаговање на команде наставника или са траке (слушај, пиши, повежи, одреди, али и активности у вези с радом у учионици: цртај, сеци, боји, отвори/затвори свеску итд.);
2. Рад у паровима, малим и великим групама (мини-дијалози, игра по улогама, симулације итд.);
3. Мануалне активности (израда паноа, презентација, зидних новина, постера за учионицу или родитеље и сл.);
4. Вежбе слушања (према упутствима наставника или са траке повезати појмове у вежбанци, додати делове слике, допунити информације, селектовати тачне и нетачне исказе, утврдити хронологију и сл.);
5. Игре примерене узрасту;
6. Певање у групи;
7. Класирање и упоређивање (по количини, облику, боји, годишњим добима, волим / не волим, компарације...);
8. Решавање "текућих проблема" у разреду, тј. договори и мини-пројекти;
9. Цртање по диктату, израда сликовног речника;
10. "Превођење" исказа у гест и геста у исказ;
11. Повезивање звучног материјала са илустрацијом и текстом, повезивање наслова с текстом или, пак, именовање наслова;
12. Заједничко прављење илустрованих и писаних материјала;
13. (извештај/дневник са путовања, рекламни плакат, програм приредбе или неке друге манифестације);
14. Разумевање писаног језика:
 - а) уочавање дистинктивних обележја која указују на граматичке специфичности (род, број, глаголско време, лице...)
 - б) препознавање везе између група слова и гласова
 - в) одговарање на једноставна питања у вези с текстом, тачно/нетачно, вишеструки избор
 - г) извршавање прочитаних упутстава и наредби
14. Увођење дечје књижевности и транспоновање у друге медије: игру, песму, драмски израз, ликовни израз;
15. Писмено изражавање:
 - а) повезивање гласова и групе слова
 - б) замењивање речи цртежом или сликом
 - в) проналажење недостајуће речи (употпуњавање низа, проналажење "уљеза", осмосмерке, укрштене речи, и слично)
 - г) повезивање краћег текста и реченица са сликама/илустрацијама
 - д) попуњавање формулара (пријава за курс, претплату на дечји часопис или сл., налепнице за кофер)
 - ђ) писање честитки и разгледница
 - е) писање краћих текстова.

Упутство за оцењивање

Елементи који се оцењују не треба да се разликују од уобичајених активности на часу. Исто тако, оцењивање треба схватити као саставни део процеса наставе и учења, а не као изоловану активност која подиже ниво стреса код ученика. Оцењивањем и евалуацијом треба да се обезбеди напредовање ученика у складу са оперативним задацима и квалитет и ефикасност наставе. Оцењивање се спроводи са акцентом на провери постигнућа и савладаности ради јачања мотивације, а не на учињеним грешкама.

Елементи за проверу и оцењивање:

- разумевање говора
- разумевање краћег писаног текста
- усмено изражавање
- писмено изражавање
- усвојеност лексичких садржаја
- усвојеност граматичких структура
- правопис
- залагање на часу
- израда домаћих задатака и пројеката (појединачних, у пару и групи).

Начини провере морају бити познати ученицима, односно у складу са техникама, типологијом вежби и врстама активности које се примењују на редовним часовима.

3.4. МАТЕМАТИКА

ДРУГИ РАЗРЕД

Циљ и задаци

Циљ наставе математике у основној школи јесте: да ученици усвоје елементарна математичка знања која су потребна за схватање појава и зависности у животу и друштву; да оспособи ученике за примену усвојених математичких знања у решавању разноврсних задатака из животне праксе, за успешно настављање математичког образовања и за самообразовање; као и да допринесе развијању менталних способности, формирању научног погледа на свет и свестраном развоју личности ученика.

Задаци наставе математике јесу:

- да ученици стичу знања неопходна за разумевање квантитативних и просторних односа и законитости у разним појавама у природи, друштву и свакодневном животу;
- да ученици стичу основну математичку културу потребну за откривање улоге и примене математике у различитим подручјима човекове делатности (математичко моделовање), за успешно настављање образовања и укључивање у рад;
- да развија ученикову способност посматрања, опажања и логичког, критичког, стваралачког и апстрактног мишљења;
- да развија културне, радне, етичке и естетске навике ученика, као и математичку радозналост у посматрању и изучавању природних појава;
- да ученици стичу навику и обучавају се у коришћењу разноврсних извора знања;
- да ученицима омогући разумевање одговарајућих садржаја природних наука и допринесе радном и политехничком васпитању и образовању;
- да изграђује позитивне особине ученикове личности, као што су: истинољубивост, упорност, систематичност, уредност, тачност, одговорност, смисао за самосталан рад;
- да интерпретацијом математичких садржаја и упознавањем основних математичких метода допринесе формирању правилног погледа на свет и свестраном развоју личности ученика;
- да ученици стичу способност изражавања математичким језиком, јасноћу и прецизност изражавања у писменом и усменом облику;
- да ученици усвоје основне чињенице о скуповима, релацијама и пресликавањима;
- да ученици савладају основне операције с природним, целим, рационалним и реалним бројевима, као и основне законе тих операција;
- да ученици упознају најважније равне и просторне геометријске фигуре и њихове узајамне односе;
- да оспособи ученике за прецизност у мерењу, цртању и геометријским конструкцијама.

Оперативни задаци

Ученици треба да:

- савладају сабирање и одузимање до 100;
- схвате множење као сабирање једнаких сабирака, упознају и користе термине и знак множења;
- упознају операцију дељења, користе термине и знак дељења;
- упознају (на примерима) комутативност и асоцијативност рачунских операција (без употребе ових назива);
- уочавају својства нуле као сабирка, чиниоца и дељеника, а јединице као чиниоца и делиоца;
- савладају таблицу множења једноцифрених бројева и одговарајуће случајеве дељења (до аутоматизма);
- савладају множење и дељење у оквиру 100, упознају функцију заграде и редослед извођења рачунских операција;

- умеју да прочитају и запишу помоћу слова збир, разлику, производ и количник, као и да знају да одреде вредност израза са две операције;
- упознају употребу слова као ознаку за непознати број (односно, као замену за неки број) у најједноставнијим примерима сабирања и одузимања;
- умеју да решавају текстуалне задатке с једном и две рачунске операције, као и једначине с једном операцијом (на основу веза између компонената операције);
- схвате појам половине;
- уочавају и стичу одређену спретност у цртању праве и дужи као и разних кривих и изломљених линија;
- уочавају и цртају правоугаоник и квадрат на квадратној мрежи;
- упознају и примењују мере за дужину (м, дм, цм) и време (час, минут, дан, седмица, месец).

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

Природни бројеви до 100

Сабирање и одузимање природних бројева до 100 (с прелазом преко десетице). Комутативност и асоцијативност сабирања.

Множење и дељење природних бројева; знаци за множење и дељење (·, :); речи: чиниоци, производ, дељеник, делилац, количник. Нула и јединица као чиниоци; нула као дељеник. Комутативност и асоцијативност множења.

Изрази (две операције); заграде, редослед рачунских операција.

Слово као замена за неки број.

Одређивање непознатог броја у једнакостима типа: $x + 5 = 9$; $7x = 35$; $x : 5 = 3$; $12 : x = 4$.

Појам половине.

Решавање једноставнијих задатака (највише две операције).

Геометријски облици

Предмети облика лопте, ваљка, квадра и коцке. Упоредивање предмета по облику, ширини, висини и дебљини.

Дуж, полуправа и права. Цртање разних кривих и изломљених линија. Отворена и затворена изломљена линија. Уочавање и цртање правоугаоника и квадрата на квадратној мрежи.

Мерење и мере

Мерење дужи помоћу метра, дециметра и центиметра. Мере за време: час, минут, дан, седмица - недеља, месец.

Однос између јединица упознатих мера.

ТРЕЋИ РАЗРЕД

Оперативни задаци

Ученици треба да:

- савладају читање, писање и упоређивање природних бројева до 1000;
- упознају римске цифре (I, V, X, L, C, D, M) и принцип читања и писања бројева помоћу њих;
- успешно обављају све четири рачунске операције до 1000;
- упозната својства операција користе за рационалније (лакше) рачунање;
- упознају зависност резултата од компонената операције;
- знају да израчунају вредност бројевног израза са највише три операције;
- умеју да прочитају и запишу помоћу слова својства рачунских операција;
- знају да одреде вредност израза са словима из дате вредности слова;
- знају да решавају једноставније једначине у скупу бројева до 1000;
- упознају и правилно записују разломке чији је бројилац 1, а именилац мањи или једнак 10;

- успешно решавају текстуалне задатке;
- формирају представе о правој и полуправој;
- уочавају и умеју да цртају прав, оштар и туп угао;
- знају да цртају паралелне и нормалне праве, квадрат, правоугаоник, троугао и кружницу (помоћу лењира, троугаоника и шестара);
- стичу представе о подударности фигура (преко модела и цртања);
- знају да одреде обим правоугаоника, квадрата и троугла;
- упознају мерење масе тела и запремине течности, као и нове јединице за време (година, век).

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

Блок бројева до 1000

Декадно записивање и читање бројева до 1000. Упоредивање бројева према њиховим декадним записима. Писање бројева римским цифрама.

Сабирање и одузимање бројева у блоку до 1000. Делјење са остатком у блоку бројева до 100 (укључујући и усмене вежбе). Множење и делјење троцифреног броја једноцифреним.

Изрази. Коришћење заграда и њихово изостављање. Својства рачунских операција и њихова примена на трансформисање израза и за рачунске олакшице.

Употреба знакова за скуп и припадност скупу: { }, ?

Једначине облика попут: $x \pm 13 = 25$, $125 - x = 25$, $5 \cdot x = 225$. Неједначине облика попут: $x > 15$, $x < 245$. Скуп решења неједначине.

Текстуални задаци

Разломци облика $\frac{1}{2}$ (а ?10).

Геометријски објекти и њихови међусобни односи

Кружница (кружна линија) и круг. Цртање помоћу шестара. Угао. Врсте углова - оштар, прав, туп. Паралелне и нормалне праве и њихово цртање помоћу обичног и троугаоног лењира.

Правоугаоник и квадрат. Троугао. Цртање ових фигура помоћу лењира и шестара.

Поређење и графичко надовезивање дужи. Обим правоугаоника, квадрата и троугла.

Мерење и мере

Милиметар и километар. Килограм. Литар. Година и век. Односи између мањих и већих јединица који остају у оквиру блока бројева до 1000.

ЧЕТВРТИ РАЗРЕД

Оперативни задаци

Ученици треба да:

- успешно савладају читање и писање природних бројева у декадном бројевном систему;
- упознају скуп природних бројева;
- науче да природне бројеве приказују тачкама бројевне полуправе;
- умеју да читају и записују помоћу слова основна својства рачунских операција;
- упознају и уочавају зависност између резултата и компонената операције (на примерима);
- примењују упозната својства рачунских операција при трансформисању израза и у случају рачунских олакшица;
- знају да читају, састављају и израчунавају вредност израза са више операција;
- знају да решавају једноставније једначине и неједначине (упознатих облика) у скупу природних бројева;

- успешно решавају задатке дате у текстуалној форми;
- упознају разломке (наведене у програму), њихово читање, писање и значење, уз коришћење одговарајућих термина;
- знају да цртају мреже и праве моделе коцке и квадрата;
- упознају јединице за површину и примењују их при израчунавању површине квадрата, правоугаоника, квадрата и коцке.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

Скуп природних бројева

Писање и читање природних бројева у декадном систему.
Бројевна полуправа.

Разломци облика $\frac{a}{b}$ ($a < b$ и $b \leq 10$).

Рачунске операције у скупу природних бројева и њихова основна својства (изражена формулом).
Зависност збира, разлике и производа од чланова.
Изрази са више операција.
Једначине и неједначине раније упознатих облика.
Решавање текстуалних задатака.

Мерење и мере

Мере за површину.

Површина

Површина правоугаоника и квадрата. Површина коцке и квадрата.

Напомена: Обавезна су четири једночасовна школска писмена задатка са једночасовним исправкама (8 часова).

ОБРАЗОВНИ СТАНДАРДИ

Општи стандарди постигнућа - образовни стандарди за крај првог циклуса обавезног образовања за предмет Математика садрже стандарде постигнућа за области: *Природни бројеви и операције са њима, Геометрија, Разломци и Мерење и мере*. У оквиру сваке области описани су захтеви на три нивоа.

Следећи искази описују шта ученик/ученица зна и уме на основном нивоу.

1. ПРИРОДНИ БРОЈЕВИ И ОПЕРАЦИЈЕ СА ЊИМА

У области ПРИРОДНИ БРОЈЕВИ И ОПЕРАЦИЈЕ СА ЊИМА ученик/ученица:

1МА.1.1.1. зна да прочита и запише дати број, уме да упореди бројеве по величини и да прикаже број на датој бројевној полуправој

1МА.1.1.2. рачуна вредност бројевног израза са највише две операције сабирања и одузимања у оквиру прве хиљаде

1МА.1.1.3. множи и дели без остатка (троцифрене бројеве једноцифреним) у оквиру прве хиљаде

1МА.1.1.4. уме да на основу текста правилно постави израз са једном рачунском операцијом

1МА.1.1.5. уме да решава једноставне једначине у оквиру прве хиљаде

2. ГЕОМЕТРИЈА

У области ГЕОМЕТРИЈА ученик/ученица:

1МА.1.2.1. уме да именује геометријске објекте у равни (квадрат, круг, троугао, правоугаоник, тачка, дуж, права, полуправа и угао) и уочава међусобне односе два геометријска објекта у равни (паралелност, нормалност, припадност)

1MA.1.2.2. зна јединице за мерење дужине и њихове односе

1MA.1.2.3. користи поступак мерења дужине објекта, приказаног на слици, при чему је дата мерна јединица

1MA.1.2.4. користи поступак мерења површине објекта, приказаног на слици, при чему је дата мерна јединица

3. РАЗЛОМЦИ

У области РАЗЛОМЦИ ученик/ученица:

1MA.1.3.1. уме да прочита и формално запише разломак и препозна његов графички приказ

1MA.1.3.2. уме да израчуна половину, четвртину и десетину неке целине

4. МЕРЕЊЕ И МЕРЕ

У области МЕРЕЊЕ И МЕРЕ ученик/ученица:

1MA.1.4.1. уме да изрази одређену суму новца преко различитих апоена и рачуна са новцем у једноставним ситуацијама

1MA.1.4.2. зна коју јединицу мере да употреби за мерење задате запремине течности (l, dl, ml)

1MA.1.4.3. зна коју јединицу мере да употреби за мерење задате масе (g, kg, t)

1MA.1.4.4. уме да чита једноставније графиконе, табеле и дијаграме

Следећи искази описују шта ученик/ученица зна и уме на средњем нивоу.

1. ПРИРОДНИ БРОЈЕВИ И ОПЕРАЦИЈЕ СА ЊИМА

У области ПРИРОДНИ БРОЈЕВИ И ОПЕРАЦИЈЕ СА ЊИМА ученик/ученица:

1MA.2.1.1. уме да примени својства природних бројева (паран, непаран, највећи, најмањи, претходни, следећи број) и разуме декадни бројни систем

1MA.2.1.2. уме да одреди десетицу, стотину и хиљаду најближу датом броју

1MA.2.1.3. сабира и одузима, рачуна вредност израза

1MA.2.1.4. рачуна вредност израза с највише две операције

1MA.2.1.5. уме да решава једначине

2. ГЕОМЕТРИЈА

У области ГЕОМЕТРИЈА ученик/ученица:

1MA.2.2.1. уочава међусобне односе геометријских објеката у равни

1MA.2.2.2. претвара јединице за мерење дужине

1MA.2.2.3. зна јединице за мерење површине и њихове односе

1MA.2.2.4. уме да израчуна обим троугла, квадрата и правоугаоника када су подаци дати у истим мерним јединицама

1MA.2.2.5. уме да израчуна површину квадрата и правоугаоника када су подаци дати у истим мерним јединицама

1MA.2.2.6. препознаје мрежу коцке и квадра и уме да израчуна њихову површину када су подаци дати у истим мерним јединицама

3. РАЗЛОМЦИ

У области РАЗЛОМЦИ ученик/ученица:

1MA.2.3.1. уме да препозна разломак када је графички приказан на фигури подељеној на b делова

1MA.2.3.2. уме да израчуна n -ти део неке целине и обрнуто, упоређује разломке облика

4. МЕРЕЊЕ И МЕРЕ

У области МЕРЕЊЕ И МЕРЕ ученик/ученица:

1MA.2.4.1. уме да изрази одређену суму новца преко различитих апоена и рачуна са новцем у сложенијим ситуацијама

1MA.2.4.2. зна јединице за време (секунда, минут, сат, дан, месец, година) и уме да претвара веће у мање и пореди временске интервале у једноставним ситуацијама

1MA.2.4.3. претвара јединице за мерење запремине течности из већих у мање

1MA.2.4.4. претвара јединице за мерење масе из већих у мање

1MA.2.4.5. уме да користи податке приказане графички или табеларно у решавању једноставних задатака и уме графички да представи дате податке

Следећи искази описују шта ученик/ученица зна и уме на напредном нивоу.

1. ПРИРОДНИ БРОЈЕВИ И ОПЕРАЦИЈЕ СА ЊИМА

У области ПРИРОДНИ БРОЈЕВИ И ОПЕРАЦИЈЕ СА ЊИМА ученик/ученица:

1MA.3.1.1. уме да примени својства природних бројева у решавању проблемских задатака

1MA.3.1.2. зна својства операција сабирања и одузимања и уме да их примени.

1MA.3.1.3. уме да израчуна бројевну вредност израза са више операција, поштујући приоритет

1MA.3.1.4. уме да решава сложеније проблемске задатке дате у текстуалној форми

1MA.3.1.5. уме да одреди решења неједначине са једном операцијом

2. ГЕОМЕТРИЈА

У области ГЕОМЕТРИЈА ученик/ученица:

1MA.3.2.1. претвара јединице за мерење површине из већих у мање

1MA.3.2.2. уме да израчуна обим троугла, квадрата и правоугаоника

1MA.3.2.3. уме да израчуна површину квадрата и правоугаоника

1MA.3.2.4. уме да израчуна обим и површину сложених фигура у равни када су подаци дати у истим мерним јединицама

1MA.3.2.5. уме да израчуна запремину коцке и квадра када су подаци дати у истим мерним јединицама

3. РАЗЛОМЦИ

У области РАЗЛОМЦИ ученик/ученица:

1MA.3.3.1. уме да прочита, формално запише и графички прикаже разломак

1MA.3.3.2. зна да израчуна део неке целине и користи то у задацима

4. МЕРЕЊЕ И МЕРЕ

У области МЕРЕЊЕ И МЕРЕ ученик/ученица:

1MA.3.4.1. зна јединице за време (секунда, минут, сат, дан, месец, година, век) и уме да претвара из једне јединице у другу и пореди временске интервале у сложенијим ситуацијама

1MA.3.4.2. претвара јединице за мерење запремине течности

1MA.3.4.3. претвара јединице за мерење масе

НАЧИНИ И ПОСТУПЦИ ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА

Због лакшег планирања наставе даје се оријентациони предлог часова по темама по моделу (укупно часова за тему; часова за обраду, часова за понављање и увежбавање)

Други разред

Природни бројеви до 100 (145; 55 + 90)

Геометријска тела и фигуре (25; 8 + 17)

Мерење и мере (10; 3 + 7)

Трећи разред

Блок бројева до 1000 (138; 54 + 84)

Геометријске фигуре и њихови међусобни односи (32; 12 + 20)

Мерење и мере (10; 4 + 6)

Четврти разред

Скуп природних бројева (132; 50 + 82)

Мерење и мере (10; 4 + 6)

Површина (30; 12 + 18)

Главна одлика програма математике за млађе разреде јесте што су акценговани опажајни појмови, који се стварају кроз добро планирану активност.

Скупови. Елементарни скуповни појмови у I разреду схватају се као дидактички материјал (а не као логичко-појмовна основа) за наставу о бројевима. Формирање ових појмова заснива се на игри и практичној активности ученика (преко конкретних примера).

Затим се издвајањем група објеката, који се посматрају као самосталне целине, плански систематизује дидактички материјал. Да би именовање оваквих разноврсних целина и њихових објеката било једнообразније и да би се тиме подстицала апстракција, предвиђа се активна употреба речи скуп и елемент, без покушаја да се идеја скупа учини експлицитном. При издвајању скупова води се рачуна о томе да је на неки детету доступан начин јасан кључ по којем је извршено издвајање и тиме у његовој свести потпуно одређена реализација припадности.

Такође, треба у разноврсним примерима и задацима користити симболе за скуп и припадност елемента скупу.

Графичко представљање разних стварних ситуација помоћу Венових дијаграма (и на друге прикладне начине) има изванредну сазнајну улогу: истицање битног и занемаривање небитног, развијање "дидактичке писмености" и оспособљавање детета за сврсисходно мишљење. Истовремено, тиме се остварују разне кореспонденције, што активно зачиње и подстиче развој идеје о функцији. Зато се често предвиђа коришћење дијаграмских слика и рад са њима - спајање, преслагање елемената и сл.

Дијаграмске слике треба користити и у представљању линија. На подесан визуелан начин или кроз пригодан језик треба истицати својства релације, захтевајући при томе да их ученици и сами уочавају, исправно представљају и у том смислу са њима активно раде. При томе је излишно прерано инсистирање на терминима који изражавају својства релација, као и на одређивању појмова путем дефиниција.

Бројеви. - Програм математике у разредној настави предвиђа да ученици поступно упознају бројеве природног низа и број нулу како би на крају IV разреда у потпуности савладали систем природних бројева и његова својства.

Издвајањем, по природи елемената и њиховом распореду, различитих колекција објеката врши се пребројавање (ослоњено на способност детета да механички ређа имена бројева фиксираним редом) и записивање бројева цифрама (до 10). Тиме се учи "аритметичка азбука" и истиче независност броја од природе елемената који се броје и њиховог распореда.

При бројању ученици упознају идеју пресликавања; узастопно бројање наводи их на откривање законитости формирања низа природних бројева. Већ приликом изучавања бројева прве десетице открива се како се формира сваки број.

Операције с бројевима, у духу овог програма, треба схватити по следећем плану: издвајати погодне природне и дидактички припремљене ситуације које дају значење операцијама и бројевима уз истицање непроменљивости резултата.

У вези са почетним блоковима бројева (I и II разред) треба имати у виду неколико методолошких и методичких напомена. На том нивоу бројеви се везују за реалне групе објеката за које се везују и речи из природног језика (стадо, јато, гомила итд.), а паралелно се асимиљује значење универзалније речи "скуп" и релацијског односа "члан скупа". Излагање те теме разбија се на дидактичке блокове. Бројеви у оквиру блока до 10 пишу се једном цифром (осим 10). Ту су значајне вежбе руке за правилно писање тих симбола. Овде се уводе и осмишљавају операције сабирања и одузимања, као и релацијски знакови =, >, <. Из педагошких разлога у почетку се препоручује блок бројева до 5, који се збирова са компонентама до 5 и вредностима преко 5 шири на бројеве 6 до 10. Вредност збирова у том најмањем блоку одмах се види, па је акценат на вежбама правилног записивања израза и релација које се ту јављају. Блок бројева до 20 је природна целина затворена за збирове једноцифрених бројева. Акценат се ставља на методу прелаза преко 10 при сабирању и одузимању, а циљ је спонтано запамћивање таблица сабирања и одузимања.

Блок бројева до 100 формира се као збирови десетица и јединица. После обраде операција сабирања и одузимања, уводе се операције множења и дељења. Овај блок је такође природна целина затворена за множење једноцифрених бројева. Закони размене чинилаца, множења збира и разлике бројем, утемељују се и користе за изградњу таблице множења с циљем њеног спонтаног запамћивања.

Програм предвиђа прво упознавање својстава операција, а затим, на тој основи, објашњавање начина рачунања. Тиме се повећава ефикасност наставе и ученицима знатно олакшава усвајање таблица сабирања и множења, као и формирање других рачунских умења. Исто тако, благовремено изучавање својстава операција и веза између њих подиже теоријски ниво целог рада из математике и потпуније открива смисао операције. Усвајање сваког својства операције пролази кроз неколико етапа: припремна вежбања, одговарајуће операције на одабраним примерима, формулисање својства, примена својства у одређивању вредности израза и начину рачунања, запис својства помоћу слова. Посебно је важно да се утврди како промене компонената рачунских операција утичу на резултат; као и да се укаже на значај ових чињеница у практичном рачунању. Тако, на пример, није довољно да ученици само знају да производ двају бројева не мења вредност ако се један од њих помножи неким бројем, а други подели там истим бројем, већ то треба да умеју и да примене на конкретним примерима.

У I и II разреду операције се врше усмено, уз записивање одговарајућих израза и једнакости.

Дељење једноцифреним бројем, са и без остатка, заокружује минимум садржаја обавезних за усмено рачунање и тако чине усмени фонд за алгоритме рачунања са бројевима у декадском запису.

Програм предвиђа прво упознавање својстава операција, а затим, на тој основи, објашњавање начина рачунања. Тиме се повећава ефикасност наставе и ученицима знатно олакшава усвајање таблица сабирања и множења, као и формирање других рачунских умења. Исто тако, благовремено изучавање својстава операција и веза између њих подиже теоријски ниво целог рада из математике и потпуније открива смисао операције. Усвајање сваког својства операције пролази кроз неколико етапа: припремна вежбања, одговарајуће операције на одабраним примерима, формулисање својства, примена својства у одређивању вредности израза и начину рачунања.

Поред писменог рачунања, у III разреду треба и даље поклањати пажњу усменом рачунању, јер оно често брже и једноставније доводи до резултата и има предност у практичном животу кад се рачуна с малим бројевима. Тако, на пример, уместо да ученици писмено израчунавају 8×39 , много је брже и једноставније да усмено израчунавају 8×40 . За овакав рад неопходно је да ученици добро схвате својства рачунских операција. Ово ће бити остварено тек када ученицима постане потпуно јасна зависност између компонената рачунских операција.

При изучавању операција, треба предвидети довољан број вежбања чијим ће обављањем ученици изграђивати сигурност и спретност усменог и писменог рачунања. Међутим, сама та техника није довољна. Тек разумевањем шта која рачунска операција представља у конкретним задацима, односно свесно одлучивање, а не нагађање, када коју операцију треба применити, претвара ту технику у стварно,

а не формално знање.

Бројевне изразе треба обрађивати упоредо са увежбавањем рачунских операција. Треба инсистирати на томе да ученици текстуално записане задатке приказују бројевним изразима и да речима исказују бројевне изразе, односно да их читају. Оваквим начином обрађивања бројевних израза, ученици се сигурно сналазе у редоследу рачунских операција и лако схватају значај заграда у задацима.

Почети формирања математичког језика. Математички језик чине основни симболи, изрази и формуле. То је језик тачан, јасан и истовремено прецизан.

Слово у својству математичког знака појављује се већ у II разреду. Њиме се замењују разни симболи за записивање непознатог броја (тачка, цртица, квадратић), на пример при решавању задатака облика: "Ако замишљеном броју додамо 5, онда добијемо 9. Који је број замишљен." (Превод гласи: $x + 5 = 9$).

Код ученика се поступно изграђује представа о променљивој, при чему слово наступа у својству симбола променљиве. Ученици најпре одређују вредности најпростијих израза (облика: $a + 3$, $b - 4$, $a + b$, $a - b$) за различите бројевне вредности слова која у њима фигуришу. Касније постепено упознају сложеније изразе.

Присутност алгебарске пропедевтике у програму разредне наставе омогућују да се дубље и на вишем нивоу изучавају предвиђени математички садржаји. Другим речима, користећи се елементима математичког језика, ученици усвајају знања с већим степеном уопштености.

Паралелно са случајевима једнакости двају израза, ученици упознају и случајеве неједнакости, који дозвољавају не само увођење многих разноврсности у систем вежбања, него и упознавање нових случајева када постоји само неки одређени број вредности слова које задовољавају постављени услов (нпр. одређујући вредност слова за коју је истинит запис $a + 4 < 8$, ученици се уверавају да у њима познатом скупу бројева датим условима удовољавају само вредности 0, 1, 2, 3). Корисно је разматрати и такве случајеве када ниједна од могућих бројевних вредности дате области бројева не испуњава задате услове (на пример, у вежбањима типа: Одредити вредности слова за које су истинити записи: $a+5 < 5$ и сл.).

Програм предвиђа да се једначине и неједначине, као специјалне формуле, решавају паралелно са вршењем одговарајућих рачунских операција. Решавање једначина заснива се на познавању рачунских операција и њихове међусобне повезаности. При решавању једначина с непознатим елементом множења и дељења, треба узимати само примере с целобројним решењима. Код решавања неједначина у разредној настави, треба користити начин "погађања" на погодно одабраним примерима. Исто тако, уз дату неједначину, треба посматрати и одговарајућу једначину која се добија кад се у неједначини знак неједнакости замени знаком једнакости. Ако одредимо решење једначине, онда је лако одредити скуп решења дате неједначине.

Једначине и неједначине пружају велике могућности за још потпуније сагледавање својстава рачунских операција и функционалне зависности резултата операције од њених компонената.

Када одређени број задовољава (не задовољава) дату једначину или неједначину, онда то ученици треба да исказују и записују речима "тачно" ("нетачно") или на неки други, краћи начин.

Идеја функције. Идеја функције прожима све програмске садржаје, почевши од формирања појма броја и операције. Највећи значај на овом плану придаје се откривању идеје пресликавања (нпр. свакој дужи, при одређеној јединици мерења, одговара један одређени број итд.). Изграђивању појма пресликавања помаже увођење таблица и дијаграма. На пример, у виду таблице прегледно се може записати решење задатка: "У двама кутијама налази се укупно 8 оловака. Колико оловака може бити у једној, а колико у другој кутији?" При томе ученици уочавају све односе (у првој кутији број оловака повећава се за 1, у другој се смањује за 1, а укупан број оловака у обе кутије се не мења).

Таблични начин изражавања пресликавања користи се за утврђивање промене резултата операција, у зависности од промене једне од компонената, као и за установљавање пропорционалности промена појединих елемената операције.

У процесу систематског рада с таблицама, ученици овладавају самим начином коришћења таблица за утврђивање одговарајућих зависности између података (величина) што је, само по себи, посебно важно.

Откривању идеје функције доприносе и разноврсна вежбања с бројевним низовима. На пример, може се дати задатак: "Продужити низ 10, 15, 20... Који ће број бити у низу на осмом (петнаестом) месту? Да ли је у датом низу број 45 (или 44)? На којем ће месту у датом низу бити број 55 (или 70)?"

Текстуални задаци. - Текстуални задаци користе се као садржаји разних вежбања, при чему ученици у разним животним ситуацијама уочавају одговарајуће математичке релације, и обратноматематичке апстракције примењују у одговарајућим животним односима: они представљају средство повезивања наставе математике са животом. У процесу решавања задатака ученици изграђују практична умења и навике које су им неопходне у животу и упознају нашу друштвену стварност. Сам процес решавања текстуалних задатака на најбољи начин доприноси математичком и општем развоју ученика. Треба настојати да се у процесу решавања потпуно искористе све могућности које постоје у задацима.

При разматрању сваке нове операције прво се уводе прости задаци који су усмерени на откривање смисла те операције (задаци за одређивање збира, разлике, производа, количника), а затим се уводе задаци при чијем се решавању открива нови смисао операција (задаци повезани с појмовима разлике и количника); на крају се разматрају прости задаци који се односе на откривање узајамних веза између директних и обратних операција (задаци за одређивање непознате компоненте). Сложене задатке треба решавати поступно, према њиховој компликованости: прво задатке с две, а затим са три операције.

При решавању текстуалних задатака корисно је већ у I разреду навикавати ученике да решавање записују у виду бројевног израза, с тим што се изоставља именовање података (то даје могућност да се према једном истом изразу састављају задаци различитог конкретног садржаја и да тако ученици увиђају да се различити задаци решавају једном истом операцијом). У II разреду решавају се задаци са словним подацима, што још више помаже ученицима да схвате да се једном истом операцијом могу решити задаци с различитим конкретним садржајем.

Разматрају се једноставни задаци који се односе на откривање узајамних веза између директних и обратних операција (задаци за одређивање непознате компоненте). Сложене задатке треба решавати поступно, према њиховој компликованости: прво задатке с две, па затим с три и, на крају, са више операција.

Употреба израза предвиђа се и при решавању сложених задатака. При решавању задатака с претходним састављањем израза пажња се усредсређује на анализу услова задатака и састављање плана његовог решења. У структури израза приказује цео ток решења задатака: операције које треба обавити, бројеви над којима се обављају операције и редослед којим се извршавају те операције.

Састављање израза представља добру припрему за састављање најпростијих једначина према услову задатка. У свакој конкретној ситуацији задатке треба решавати најрационалнијим начином, уз употребу дијаграма, схема и других средстава приказивања. Неопходно је такође да ученик претходно процењује резултат и да проверава тачност самог резултата. Провери треба посвећивати велику пажњу; указати ученицима на њену неопходност, на разне начине проверавања и навикавати их да самостално врше проверу резултата. Ниједан задатак не треба сматрати завршним док није извршена провера. При рачунању, које се мора обављати тачно, треба развијати брзину, с тим да она никада не иде на штету тачности.

Геометријски садржаји. Ученици најпре пропедевтички упознају облике геометријских тела, што им је приступачније од основних геометријских појмова. Затим упознају различите најпростије геометријске фигуре: линије, тачку и дуж, а тек онда добијају прве представе о правоугаонику и квадрату, углу, троуглу, кругу, правој и равни, квадрату, коцки и неким њиховим својствима.

Конкретизујући речено, а у вези са прве три теме у I разреду, ваља имати у виду неколико битних карактеристика тих садржаја. Положаји су релацијски појмови, па речи које их означавају треба везивати за окружујућу реалност или њено сликовно представљање. Геометријски појмови на овом нивоу су опажајни. Тако је облик битно својство реалног света (укључујући и дидактички материјал) и слика које их представљају. Речи линија везивати за тела чија су простирања у правцу једне димензије (жице, конопци итд.), фигура - у две димензије (модел од папира, плоче итд.), а тело - у три димензије.

Основна интенција програма у области геометрије састоји се у томе што се инсистира и на

геометрији облика, као и на геометрији мерења (мерење дужи, површи, тела). Изучавање геометријског градива повезује се с другим садржајима почетне наставе математике. Користе се геометријске фигуре у процесу формирања појма броја и операција с бројевима; и обратно, користе се бројеви за изучавање својства геометријских фигура. На пример: појам разломка даје се помоћу дељења дужи и круга на једнаке делове; дистрибутивно својство множења илуструје се израчунавањем обима правоугаоника (или површине правоугаоника подељеног на два мања правоугаоника); комутативно својство множења приказује се на правоугаонику који је растављен на једнаке квадрате, задаци о кретању илуструју се на дужима итд.

Почетна настава геометрије мора бити експериментална, тј. најпростије геометријске фигуре и нека њихова својства упознају се практичним радом, преко разноврсних модела фигура у току посматрања, цртања, резања, пресавијања, мерења, процењивања, упоређивања, поклапања итд. При томе ученици уочавају најбитнија и најопштија својства одређених фигура која не зависе од времена, материјала, боје, тежине и др. Тако ученици стичу елементарне геометријске представе, апстрахујући небитна конкретна својства материјалних ствари.

Иако основу наставе геометрије у млађим разредима чине организовано посматрање и експеримент, ипак је неопходно да се ученици навикавају, у складу са узрастом, не само да посматрају и експериментишу већ да и све више расуђивањем откривају геометријске чињенице.

Систематски рад на развијању елементарних просторних представа код ученика у разредној настави треба да створи добру основу за шире и дубље изучавање геометријских фигура и њихових својстава у старијим разредима основне школе.

Мерење и мере. За упознавање метарског система мера треба користити очигледна средства и давати ученицима да мере предмете из околине (у учионици, школском дворишту, код куће итд.). Исто тако, неопходно је и да се ученици вежбају да процењују "одока" (нпр. раздаљину између два предмета и сл.), па да по завршеном таквом мерењу, утврђују израчунавањем колику су грешку учинили.

Приликом обраде мера за површину треба користити моделе у величини квадратног метра, квадратног дециметра, квадратног центиметра као и цртеже ових модела. Мере за површину треба обрађивати упоредо са одговарајућим градивом из геометрије.

Претварање јединица у мање и веће јединице треба показивати и увежбавати на примерима, али у задацима не треба претеривати с великим бројем разних јединица. Благовременим увођењем метарског система мера, отпада потреба да се вишеимени бројеви издвајају у посебан одељак, односно рачунске операције са вишеименим бројевима треба изводити упоредо с рачунањем с природним бројевима на тај начин што ће се вишеимени бројеви претварати у једноимене бројеве најнижих јединица.

Домаћи задаци. Посебну пажњу треба обратити домаћим задацима. Домаћи задаци се планирају навођењем типова задатака, при чему се води рачуна о образовно-васпитним задацима одговарајућег градива (теме) и могућностима ученика. У "припремама" (конспектима) за часове конкретно се наводе сви задаци предвиђени за домаћи рад.

При састављању, односно припремању задатака за домаћи рад треба имати у виду индивидуалне способности ученика (обавезни задаци, факултативни задаци).

Домаћи задаци имају за циљ не само утврђивање и понављање пређеног градива на часу, већ и даље усавршавање математичких знања, умења и навика ученика; стога, осим задатака сасвим аналогних онима који су решавани на часу, треба задавати и друге обавезне задатке (како би ученици користили књигу, испољили своју иницијативу и друге способности, мобилисали своје знање). Наиме, место и улога домаћих задатака произлазе из чињенице што су они саставни део наставе, односно учења и погодна форма за активирање ученика, оспособљавање за самосталан рад и учвршћивање знања. С тог становишта их треба давати, структурирати, проверавати и вредновати. Домаћи задаци проверавају се на различите начине (које треба варирати): усменим испитивањем појединих ученика (израда појединих задатака из домаћег рада), путем краћег контролног рада, планском коментарисаном провером (уз ангажовање ученика и повезивањем с понављањем пређеног градива) а, пре свега, непосредним брзим фрагментарним увидом у свеске ученика (фронтално) при обиласку одељења у почетку часа или

детаљним прегледом (ван часа) извесног броја, по неком плану, прикупљених свезака (уз коментарисање уочених грешака при враћању свезака и исправљање грешака од стране ученика). Домаће задатке треба на одређени начин вредновати - посредно узимати у обзир при формирању оцене ученика из математике (ценити редовитост рада, правилност решења свих или већине задатака, квалитет решења, уредност).

Основни захтеви у погледу математичких знања и умења ученика

Циљ и општи задаци наставе математике конкретизовани су оперативним задацима за сваки разред. Полазећи од њих и програмских садржаја математике у основној школи. Као основни захтеви утврђују се следећа знања (чињенице, дефиниције, правила, докази) и умења (математичко-логичка, радно-техничка) којима ученици треба да владају на крају сваког појединог разреда у основној школи и то на нивоу препознавања репродукције (обавезно), разумевања (већим делом) или применом (изузетно), што је посебно наглашено у сваком конкретном случају.

Други разред

Знати:

- таблицу множења једноцифрених бројева и одговарајуће случајеве дељења;
- јединице: дециметар, центиметар, час, минут, дан, седмица, месец;
- основна својства рачунских операција.

Умети:

- користити таблицу множења једноцифрених бројева (до аутоматизма);
- вршити четири основне рачунске операције у оквиру прве стотине;
- вршити проверу обављене рачунске операције;
- израчунати вредност бројевног израза са две операције;
- решавати једначине (наведене у програму) на основу зависности између резултата и компонената операције;
- решавати једноставније задатке са 1-2 операције;
- мерити дуж у центиметрима, дециметрима и метрима;
- цртати изломљену линију, правоугаоник и квадрат на квадратној мрежи;
- одредити половину датог броја;
- користити уџбеник.

Трећи разред

Знати:

- низ бројева до 1000;
- табличне случајеве операција (напамет); таблицу сабирања једноцифрених бројева и одговарајуће случајеве одузимања, таблицу множења једноцифрених бројева и одговарајуће случајеве дељења;
- јединице за дужину, масу и запремину течности;
- својства рачунских операција.

Умети:

- читати, записивати и упоређивати бројеве прве хиљаде;
- вршити четири основне рачунске операције у оквиру прве хиљаде;
- користити при обављању рачунских операција упозната својства операција, као и специјалне случајеве операција (са нулом и јединицом);
- израчунати вредност бројевног израза са највише три операције;
- користити знаке за скуп и припадност елемента скупу;
- решавати једначине (наведене у програму) на основу зависности између резултата и компонената операција;
- решавати неједначине (наведене у програму) методом пробања;
- решавати једноставније задатке са највише три операције;

- записивати разломке (наведене у програму);
- цртати углове (прав, оштар и туп); паралелне и нормалне праве, правоугаоник и квадрат, троугао и круг (помоћу одговарајућег геометријског прибора);
- израчунати обим правоугаоника, квадрата и троугла;
- користити уџбеник.

Четврти разред

Знати:

- низ природних бројева;
- својства рачунских операција;
- понашање нуле при сабирању и множењу и јединице при множењу;
- јединице за површину;
- формуле за површину квадрата, правоугаоника, коцке и квадра;

Умети:

- читати, записивати и упоређивати природне бројеве;
- придруживати природним бројевима тачке бројевне полуправе;
- читати и састављати изразе са више операција и израчунавати њихову вредност;
- вршити четири основне рачунске операције у скупу природних бројева;
- користити при обављању рачунских операција упозната својства тих операција ради лакшег и бржег рачунања;
- уочавати зависност између резултата и компонената рачунских операција;
- читати и писати разломке (наведене у програму);
- решавати једначине и неједначине упознатих облика;
- самостално проверити тачност извршене рачунске операције, као и решење једначине или решење неједначине;
- решавати текстуалне задатке (састављањем израза, односно помоћу једначине);
- израчунавати површину квадрата, правоугаоника, коцке и квадра;
- коректно записивати решење задатка (у свесци или на табли);
- користити уџбеник.

3.5. СВЕТ ОКО НАС

ДРУГИ РАЗРЕД

Циљ и задаци

Основна сврха изучавања интегрисаног наставног предмета *свет око нас* јесте да усвајањем знања, умења и вештина деца развијају своје сазнајне, физичке, социјалне и креативне способности, а истовремено спознају и граде ставове и вредности средине у којој одрастају као и шире друштвене заједнице. Откривањем света код деце се развијају сазнајне способности, формирају се основни појмови и постепено се граде основе за систем појмова из области *природе, друштва и културе*. Истовремено стичу се знања, умења и вештине које им омогућавају даље учење. Активним упознавањем природних и друштвених појава и процеса подстиче се природна радозналост деце. Најбољи резултати постижу се уколико деца самостално истражују и искуствено долазе до сазнања - спознају свет око себе. Систематизовањем, допуњавањем и реструктурирањем искуствених знања ученика и њиховим довођењем у везу са научним сазнањима, дечија знања се надограђују, проверавају и примењују. Кроз интерактивне социјалне активности они упознају себе, испољавају своју индивидуалност, уважавајући различитости и права других, уче се како треба живети заједно. Усвајањем елементарних форми функционалне писмености омогућује се стицање и размена информација, комуницирање у различитим животним ситуацијама и стварају се могућности за даље учење. Примена наученог подстиче даљи развој детета, доприноси стварању одговорног односа ученика према себи, другима и свету који га окружује и омогућује му успешну интеграцију у савремене токове живота.

Општи циљ интегрисаног наставног предмета *свет око нас* јесте да деца упознају себе, своје окружење и развију способности за одговоран живот у њему.

Остали циљеви и задаци овог наставног предмета су:

- развијање способности запажања основних својстава објеката, појава и процеса у окружењу и уочавање њихове повезаности;
- развијање основних појмова о непосредном природном и друштвеном окружењу и повезивање тих појмова;
- развијање основних елемената логичког мишљења;
- очување природне дечје радозналости за појаве у окружењу и подстицање интересовања и способности за упознавање појава кроз активне истраживачке делатности;
- оспособљавање за самостално учење и проналажење информација;
- интегрисање искуствених и научних сазнања у контуре система појмова из области природе и друштва;
- стицање елементарне научне писмености и стварање основа за даље учење;
- усвајање цивилизацијских тековина и упознавање могућности њиховог чувања и рационалног коришћења и дограђивања;
- развијање свести о потреби и могућностима личног учешћа и доприноса у заштити животне средине и одрживог развоја.

Циљеви и задаци

- формирање елементарних научних појмова из природних и друштвених наука;
- овладавање почетним техникама сазнајног процеса и почетним методама и техникама учења;
- подстицање дечјих интересовања, питања, идеја и одговора у вези са појавама, процесима и ситуацијама у окружењу у складу са њиховим когнитивно-развијним способностима;
- подстицање и развијање истраживачких активности деце;
- подстицање уочавања узрочно-последичних веза, појава и процеса, на основу различитих параметара;

- описивање и симулирање неких појава и моделовање једноставних објеката у свом окружењу;
- слободно исказивање својих запажања и предвиђања и самостално решавање једноставних проблем-ситуација;
- развијање различитих социјалних вештина и прихватање основних људских вредности за критеријум понашања према другима;
- развијање одговорног односа према окружењу, интересовања и спремности за његово очување.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

ЖИВА И НЕЖИВА ПРИРОДА (27 часова)

Жива природа (12 часова)

- Заједничке особине живих бића (дисање, исхрана, раст, остављање потомства). (4 часа)
- Разноврсност биљака у мојој околини. (2 часа)
- Разноврсност животиња у мојој околини. (2 часа)
- Разлике међу живим бићима у зависности од средине у којој живе. (1 час)
- Узајамна зависност биљака, животиња и човека. (2 часа)
- Човек као део живе природе и његова улога у одрживости природне равнотеже. (1 час)
- Нежива природа (11 часова)
- Где све има воде (облици појављивања и њихова својства). (1 час)
- Променљивост облика и слободна површина воде, услови тока. (2 часа)
- Ваздух свуда око нас, ваздух - услов живота. (1 час)
- Како препознати ваздух (кроз сопствено кретање и покретање тела). (2 часа)
- Сунце - извор светлости и топлоте и услов живота. (1 час)
- Промене које настају при загревању и хлађењу воде и ваздуха (промена температуре, испаравање и замрзавање воде, настајање облака, магла, падавине, ветар...). (3 часа)
- Земљиште - услов за раст и развој биљака. (1 час)
- Веза живе и неживе природе (4 часа)
- Без чега не могу жива бића - нераскидива веза живе и неживе природе. (1 час)
- Промене у природи и активности људи у зависности од годишњих доба. (1 час)
- Загађеност воде, ваздуха и земљишта (начини загађивања и њихове последице) и могућност заштите. (2 часа)
- Уочавање извора загађивања воде, ваздуха и земљишта у околини и учешће у разним акцијама заштите - активност.

ГДЕ ЧОВЕК ЖИВИ (15 часова)

- Рељеф и површинске воде у месту и околини. (1 час)
- Насеља (појам и врсте насеља некад и сад). (2 часа)
- Живимо у насељу (групе људи, улоге појединаца и група). (2 часа)
- Правила понашања у групи (права и одговорности припадника групе, обичаји, традиција и празници некад и сад). (4 часа)
- Сналажење у насељу (улица, број, карактеристични објекти...). (2 часа)
- Саобраћај као вид комуникације (значај саобраћаја у животу човека, врсте саобраћаја и саобраћајна средства, основна правила безбедног понашања и култура понашања у саобраћају...). (4 часа)

ЉУДСКА ДЕЛАТНОСТ (18 часова)

- Човек ствара (услови за живот и рад, потребе људи, производи људског рада). (1 час)
- Исти материјал - различити производи, различити материјали за исти производ. (1 час)
- Разноврсност материјала (дрво, камен, метал, стакло, разне врсте пластике, гума, папир, картон, пластелин ...). (1 час)

Основна својства материјала (тврдоћа, еластичност, пластичност...) и њихов значај за људску делатност. (2 часа)

Понашање материјала под механичким утицајима. (2 часа)

Утицај топлоте на тела (промена температуре, ширење и скупљање, топљење и очвршћавање, сагоревање ...). (3 часа)

Топлотна проводљивост материјала. (2 часа)

Могућност наелектрисавања тела и особине које тада испољавају. (2 часа)

Електрична проводљивост материјала (провера помоћу струјног кола са батеријом и малом сијалицом). (2 часа)

Комбиновање материјала и прављење нових целина. (1 час)

Појам и значај рециклаже. (1 час)

Сакупљање и раздвајање отпада за рециклажу (папир, пластика...) - активност.

КРЕТАЊЕ У ПРОСТОРУ И ВРЕМЕНУ (12 часова)

Дан, одређивање доба дана према положају Сунца, трајање дана. (1 час)

Кретање у простору и времену (промена положаја у току времена). (1 час)

Шта све утиче на брзину кретања тела (облик и величина тела, материјал од кога је начињено, подлога, средина, јачина деловања). (4 часа)

Брзина кретања организама у зависности од облика тела и средине у којој живе. (1 час)

Мерење времена (појам сата и коришћење часовника). (2 часа)

Временске одреднице: дан, седмица, месец, година . (1 час)

Делови године - годишња доба (трајање). (1 час)

Сналажење на временској ленти. (1 час)

НАЧИНИ И ПОСТУПЦИ ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА

Упутство је саставни део наставног програма. Односи се на начин реализације програма ради остваривања циљева и задатака предмета *свет око нас*, као и циљева и задатака разрађених по разредима. Учитељ је дужан да се упозна са циљевима и задацима, концепцијом, сврхом и структуром програма предмета и да их уз наводе дате у упутству доследно примењује у непосредном васпитно-образовном раду са ученицима.

Наставни програм предмета *свет око нас* за први и други разред надовезује се на сазнања која су ученици стекли о себи и природном и друштвеном окружењу у току похађања припремног предшколског програма, али поштује и несистематизована искуства која су ученици самостално стекли задовољавајући своју природну потребу да разумеју свет у коме живе и своје место у њему.

Програм предмета *свет око нас* задржао је постојећи оквир, наставни план од 72 часа годишње или два часа недељно по разреду, као и досадашњи принцип завичајне наставе, знатно обogaћен садржајима природних наука. У структури програма уз садржаје наведен је и фонд часова. Понуђени фонд часова је оријентациони водич кроз реализацију наведених садржаја програма у процесу наставе. Његово уважавање, уз избор адекватних активности ученика, омогућује успешну реализацију циљева и задатака програма, посебно оних који се односе на садржаје природних наука. Подразумева се извесна флексибилност у самом процесу наставе која је условљена динамиком реализације и зависи од разноврсности ситуација учења које осмишљава сам учитељ.

У наставном процесу полази се од несистематизованих искуствених сазнања детета и иде се ка општим, научно заснованим, систематизованим знањима из области природе, друштва и културе. При избору програмске грађе примењена је концепција *спиралних кругова* у циљу формирања елементарних појмова и постављања мреже за *систем појмова* из наведених области, у складу са узрасним карактеристикама ученика.

Основна интенција nastave предмета *свет око нас* није само на усвајању програмских садржаја већ на подстицању развојних потенцијала детета. Наведени садржаји су усмерени на развој интелектуалних, психофизичких, когнитивно-конативних и социјално-афективних сфера личности детета, што се очитава у наведеним циљевима.

Кроз цео програм предмета свет око нас циљеви су дати двојачко:

- *експлиците* - као идеје водиле у практичној реализацији програма

- *имплиците* - дати и садржани у избору, структурирању и начину реализације програмских садржаја

Циљеви програма су постављени тако да експлиците и имплиците утичу на развој ученика, паралелно изграђујући њихове *интелектуалне способности, практичне вештине, ставове и вредности*.

Експлиците циљеви јасно су наведени у програмским садржајима.

Имплиците циљеви су "прикривени" и наглашавају *васпитну компоненту образовања*. Они се реализују и спроводе преко одабраних садржаја и активности, *који превазилазе оквире предмета и разреда, залазе у све области* које се обрађују у оквиру првог циклуса образовања и надаље. Конкретизују се кроз одређене оперативне задатке и активности, а односе се на сферу стицања умења и навика, развијања вештина, као и формирања ставова из следећих области: *екологија, демократичност, здравље и технологија*.

Са екологијом су се ученици сусрели у припремном предшколском програму али је у првом циклусу потребно та сазнања проширити и створити предуслове за разумевање концепта одрживог развоја. Ученици првог и другог разреда се ослањају на конкретно мишљење и још увек имају тешкоће да разумеју каузалне односе и сагледају последице у будућности. Зато је потребно континуирано користити очигледне примере како би се ученицима приближили суштински принципи одрживог развоја. Такође, у реализацији nastave овог предмета, потребно је подстицати ученике на активно учешће у планираним активностима које иницирају понашање у складу са концептом одрживог развоја. Пуно разумевање овог концепта биће могуће касније али се оно трасира већ на овом узрасту.

Обе групе циљева (експлиците и имплиците) реализују се избором садржаја из области природе, друштва и културе. У процесу учења/nastave ученик ће пречистити представе, градити појмове и поставити основе за формирање система појмова, научити како се уочава разлика између претпоставке - тврдње - чињенице и стицати увид у структуре и сплетове узајамних веза у свету коме припада.

Програм предмета *свет око нас* растерећен је фактографије и понављања. Оваквом концепцијом програма, односно остваривањем циљева и задатака преко спиралних кругова, избегава се понављање, а усвајањем садржаја програма, омогућује надограђивање знања, умења, вештина и ставова, изградња појмова из области природе и друштва. Концепција предмета подразумева оспособљавање ученика за коришћење различитих извора знања, графичких и електронских медија, с намером да се код ученика развије функционална писменост као подлога за даље учење.

Програмом су одређени само општи циљеви и задаци предмета *свет око нас* у целини и по разредима, а даља оперативна разрада циљева и задатака препуштена је учитељима као својеврсни вид слободе у креирању наставног процеса.

Свет око нас у I разреду односи се само на непосредно окружење - *Моја околина*, а у II разреду - *Моје место, насеље са околином*. На овај начин је заступљена концепција завичајног принципа.

Од учитеља се очекује да оствари интегрисани приступ у формирању појмова. Има могућности да користи садржаје унутар предмета, као и оне на нивоу разреда, и на основу њих да примењује мултидисциплинарни приступ при изграђивању појмова. При томе треба поштовати одреднице принципа корелације на свим нивоима (предметном, разредном, међуразредном и међупредметном), уважавајући све наставне и ваннаставне облике рада и активности у школи и изван ње. *Свет око нас* као наставни предмет има могућности за корелацију са знатним бројем изборних предмета у првом и другом разреду (*чувари природе, рука у тесту, народна традиција, грађанско васпитање...*) јер су садржаји ових програма и *света око нас* међусобно компатибилни.

Исти садржаји се могу разматрати са више аспеката и на тај начин се остварују различити циљеви и задаци предмета. Истовремено, исти циљеви и задаци могу се остваривати кроз различите садржаје (унутар и изван предмета), што зависи од избора и начина структурирања садржаја и активности у

оквиру теме. Реализовање циљева и задатака преко понуђених садржаја програма *света око нас* заједничка су обавеза за све учеснике наставног процеса.

Активности ученика

При остваривању циљева и задатака предмета *свет око нас* мора се имати у виду да су *садржаји и активности неодвојиви у наставном процесу*. Важно је одабрати активности које ангажују како поједина чула тако и више чула паралелно. Синхронизација чулних утисака даје целовиту слику објеката, процеса, појава и њихову интеграцију у комплексну слику света, а уважава различитости у склоностима деце при упознавању света и процесу учења. Добра интеграција чулних утисака је услов за правилно искуствено сазнање и отворен пут за трансформацију представа и **опажајно - практичног мишљења у појмовно**.

Кад год је то могуће, у процесу учења треба омогућити ученицима избор различитих активности и садржаја, сходно њиховим субјективним склоностима, ради постизања жељених циљева. Активности треба осмислити тако да (уз опрез) дете *испробава своје могућности*. Неопходно је пружити му прилику да *кроз активности покаже своју оспособљеност* у практичној примени усвојених знања. За изучавање природних појава врло је значајно *проблемско структурирање* садржаја као подстицај радозналости и интелектуалне активности деце. *У првом и другом разреду предност имају истраживачке активности засноване на чулном сазнању, стечене практиковањем кроз експерименте у осмишљеној образовној активности*, као и у свакодневном животу и спонтаној игри. Пожељне су активности које омогућују интеракцију са физичком и социјалном средином, јер доприносе спознавању света око нас, тако што се откривају односи и упознају својства и карактеристике предмета, бића, појава и процеса и стичу се социјалне вештине.

Значајне активности ученика у оквиру предмета свет око нас јесу:

- **Посматрање** са усмереном и концентрисаном пажњом ради јасног запажања и уочавања света у окружењу (уочавање видних карактеристика)

- **Описивање** - вербално или ликовно изражавање спољашњих и унутрашњих запажања

- **Процењивање** - самостално одмеравање

- **Груписање** - уочавање сличности и различитости ради класификовања

- **Праћење** - континуирано посматрање ради запажања промена

- **Бележење** - записивање графичко, симболичко, електронско бележење опажања

- **Практиковање** - у настави, свакодневном животу и спонтаној игри и раду

- **Експериментисање** - намерно модификоване активности, огледи које изводи сам ученик

- **Истраживање** - испитивање својстава и особина, веза и узрочно-последичних односа

- **Сакупљање** - прављење колекција, збирки, албума из природног и друштвеног окружења

- **Стварање** - креативна продукција

- **Играње** - дидактичке, едукативне и спонтане игре

- **Активности у оквиру мини-пројекта** - осмишљавање и реализација.

Већина циљева и задатака овог предмета постиже се кроз непосредну истраживачку активност деце и ненаметљив подстицај и подршку наставника.

Наставне методе и активности

Најефикасније методе учења у настави предмета *свет око нас* јесу оне методе које ученика стављају у адекватну активну позицију у процесу стицања знања. Потребно је **стварање ситуација учења** у којима ће доћи до изражаја различите активности ученика које омогућавају различите начине учења. Погодне су различите методе учења - наставе:

Партиципативне методе учења поред стицања знања омогућују развој способности и вештина, а посебно доприносе развоју когнитивних процеса, захваљујући делању - практиковању одређених радњи.

Решавање проблем-ситуација које доводе до когнитивног конфликта, погодују развоју мисаоних способности.

Кооперативне методе учења омогућују социјалне активности на заједничким задацима, велики степен личног ангажовања и сналажење у социјалном контексту.

Интерактивне методе, од рада у пару до тимског рада, омогућују разне облике социјалне партиципације и обогаћивање сопственог искуства кроз размену са другима.

Амбијентално учење омогућује најадекватнији простор за упознавање света око нас. Променљивост амбијента обезбеђује сагледавање исте ствари са различитих аспеката у различитим околностима и различитим појавним формама.

Игра као најживотнија ситуација, и деци на овом узрасту најпримеренија активност, изузетно је погодна, ненаметљива форма учења.

Постављени циљеви и задаци реализују се пре свега кроз наставни процес у школи, обогаћен осталим облицима активности у оквиру школског програма. За потребе овог предмета посебно су погодни: организоване посете, шетње, излети, настава у природи, осмишљене екскурзије, зимовања и летовања ученика.

Поред коришћења званично одобрених уџбеничких комплеката за први и други разред, у реализацији програма за предмет *свет око нас* препоручује се и коришћење шире литературе и осталих извора информација: штампаних, аудио-визуелних и електронских медија; посебно аутентичних природних и друштвених извора, као најверодостојнијих показатеља стварности, појава и процеса у свету у коме живимо.

Праћење и вредновање треба обављати континуирано, уважавајући интересовања и активности ученика у процесу учења, а у складу са индивидуалним развојним способностима. Обавеза учитеља је да организовањем наставе - учења, утиче мотивационо и подстицајно на развој способности ученика - уз максимално коришћење диференцираних захтева и интересантних начина рада - у циљу поштовања права на различитост, како у нивоу предзнања ученика, тако и динамике развоја њихових потенцијалних способности. При процесу праћења остваривања постављених циљева и задатака, као и постизању постављених стандарда, пожељно је што мање користити класичне писмене провере знања - контролне и писмене вежбе. Поред мотивационог значаја, оцена би требало да представља и одраз квалитета испуњености постављених стандарда (знања, умења, ставова и вредности) у оквиру предмета.

3.6. ПРИРОДА И ДРУШТВО

ТРЕЋИ РАЗРЕД

Циљ и задаци

Основна сврха изучавања интегрисаног наставног предмета *природа и друштво* јесте да усвајањем знања, умења и вештина деца развијају своје сазнајне, физичке, социјалне и креативне способности, а истовремено спознају и граде ставове и вредности средине у којој одрастају, као и шире друштвене заједнице. *Упознавање природе и друштва* развија код деце сазнајне способности, формира основне појмове и постепено гради основе за систем појмова из области *природе, друштва и културе*. Истовремено, стичу се знања, умења и вештине које им омогућавају даље учење. Активним упознавањем природних и друштвених појава и процеса, подстиче се природна радозналост деце. Најбољи резултати постижу се уколико деца самостално истражују и искуствено долазе до сазнања - спознају свет око себе као природно и друштвено окружење. Систематизовањем, допуњавањем и реструктурирањем искуствених знања ученика и њиховим довођењем у везу са научним сазнањима, дечија знања се надограђују, проверавају и примењују. Преко интерактивних социјалних активности они упознају себе, испољавају своју индивидуалност, уважавајући различитости и права других, уче се како треба живети заједно. Усвајањем елементарних форми функционалне писмености, омогућује се стицање и размена информација, комуницирање у различитим животним ситуацијама и стварају се могућности за даље учење. Примена наученог подстиче даљи развој детета, доприноси стварању одговорног односа ученика према себи, другима и свету који га окружује и омогућује му успешну интеграцију у савремене токове живота.

Општи циљ интегрисаног наставног предмета *природа и друштво* јесте упознавање себе, свог природног и друштвеног окружења и развијање способности за одговоран живот у њему.

Остали циљеви и задаци овог наставног предмета су:

- развијање основних појмова о природном и друштвеном окружењу и повезивање тих појмова;
- развијање способности запажања основних својстава објеката, појава и процеса у окружењу и уочавање њихове повезаности;
- развијање основних елемената логичког мишљења;
- развијање радозналости, интересовања и способности за активно упознавање окружења;
- оспособљавање за самостално учење и проналажење информација;
- интегрисање искуствених и научних сазнања у контуре система појмова из области природе и друштва;
- стицање елементарне научне писмености и стварање основа за даље учење;
- усвајање цивилизацијских тековина и упознавање могућности њиховог чувања, рационалног коришћења и дограђивања;
- развијање еколошке свести и разумевање концепта одрживог развоја.

Циљеви и задаци

- развијање основних научних појмова из природних и друштвених наука;
- развијање основних појмова о ширем природном и друштвеном окружењу - завичају;
- развијање радозналости, интересовања и способности за активно упознавање окружења;
- развијање способности запажања основних својстава објеката, појава и процеса у окружењу и уочавање њихове повезаности;
- развијање основних елемената логичког мишљења;
- стицање елементарне научне писмености, њена функционална применљивост и развој процеса учења;

- оспособљавање за сналажење у простору и времену;
- разумевање и уважавање сличности и разлика међу појединцима и групама;
- коришћење различитих социјалних вештина, знања и умења у непосредном окружењу;
- развијање одговорног односа према себи, окружењу и културном наслеђу.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

ПРИРОДА ↔ ЧОВЕК ↔ ДРУШТВО

*Мој завичај**

Облици рељефа у окружењу: низије, котлине и планине (подножје, стране, обронци, врх планине).

Облици појављивања воде у окружењу (река и њене притоке, бара, језеро...).

Животне заједнице (састав земљишта, влажност, утицај светлости и топлоте, биљни и животињски свет) и међусобни утицаји у животној заједници.

Копнене животне заједнице (шуме и *травнате области*).

Култивисане животне заједнице: обрадиво земљиште (воћњаци, повртњаци, њиве...) и паркови.

Карактеристични биљни и животињски свет копнених животних заједница. Ланац исхране.

Значај и заштита рељефа (земљишта и копнених животних заједница).

Водене животне заједнице (баре, језера, реке...).

Карактеристични биљни и животињски свет водених животних заједница. Ланац исхране.

Значај и заштита вода и водених животних заједница.

Нежива природа

Разлике и сличности воде и других течности (провидност, густина, вода и течност као растварачи).

Понашање тела (материјала) у води и различитим течностима (плива - тоне, раствара се - не раствара се; зависност брзине растварања од уситњености материјала, температуре и мешања).

Промене при загревању и хлађењу течности (промена температуре, испаравање - брже, спорије, замрзавање...).

Основне карактеристике течности (променљивост облика, простор који заузима - запремина, слободна површина, услови тока ...).

Ваздух притиска и покреће. Променљивост облика и запремине.

Промене које настају при загревању и хлађењу ваздуха (промена температуре, запремине, струјање ваздуха...).

Чврсто, течно, гасовито - разлике и сличности (облик, запремина, понашање при механичким и топлотним утицајима).

Промене материјала и објеката: повратне (испаравање, кондензовање, еластичност) и неповратне (сагоревање, рђање).

Веза живе и неживе природе

Својства земљишта и њихов значај за живи свет.

Својства воде и ваздуха која су значајна за живи свет и људску делатност (утицај воде и ваздуха на земљиште, биљни и животињски свет, снага воде и ветра ...).

Кружење воде у природи.

Временске прилике и њихов значај за живот у окружењу.

Различити звуци у природи као последица кретања.

Повезаност животних заједница и улога човека у њиховој одрживости.

КРЕТАЊЕ У ПРОСТОРУ И ВРЕМЕНУ

Различити облици кретања и њихове основне карактеристике (кретање по правој линији, кружно кретање, кретање тела на опрузи, клатна, таласање...; уочавање узрока настанка неких кретања и периодичног понављања).

Кретање производи звук (треперење затегнуте жице, гумице, затегнуте коже...).

Када и како тела падају, клизају се и котрљају наниже.

Оријентација према Сунцу и одређивање главних страна света.

Оријентација помоћу плана насеља.

Оријентација на географској карти Републике Србије (уочавање облика рељефа, вода, насеља, саобраћајнице, границе ... завичај на карти Србије).

Временске одреднице (датум, година, деценија, век - ближа и даља прошлост).

НАШЕ НАСЛЕЂЕ

Како откривамо прошлост (сведоци ближе и даље прошлости).

Трагови прошлости: материјални, писани, усмени и обичајни.

Чувамо и негујемо остатке прошлости.

Некад и сад

Одређивање ближе и даље прошлости (живот у породици, школи, насељу, завичају).

Мој завичај и његова прошлост - културна и историјска (начин живота, производња и размена добара, занимања, одевање, исхрана, традиционалне светковине, игре, забаве...).

Ликови из наших народних песама, приповедака и бајки - повезаност догађаја из прошлости са местом и временом догађања.

Знаменити људи нашег краја (просветитељи, песници, писци, сликари, научници...).

МАТЕРИЈАЛИ И ЊИХОВА УПОТРЕБА

Специфичне промене материјала под топлотним и механичким утицајима (метал, пластелин, вода, пластика различите тврдоће, дрво, восак, алкохол, крзно...).

Електрична проводљивост воде, водених раствора и ваздуха (провера помоћу струјног кола са батеријом и малом сијалицом).

Ваздух - топлотни изолатор.

Магнетна својства материјала (природни магнети, могућност намагнетисавања тела и особине које тада испољавају).

Својства материјала одређују њихову употребу.

Значај и неопходност рециклирања материјала и рационалне потрошње производа од стакла, пластике, метала.

Сакупљање и раздвајање отпада за рециклажу (папир, пластика, лименке...) - активност

ЉУДСКА ДЕЛАТНОСТ

Становништво нашег краја (сличности, разлике, суживот).

Дечја права, правила група (познавање, уважавање и живљење у складу са њима).

Производне и непроизводне делатности људи и њихова међузависност.

Село и град, сличности и разлике (загађеност...), њихова повезаност, зависност и међуусловљеност.

Саобраћајнице у окружењу (понашање на саобраћајницама: прелазак преко улице, пута, кретање дуж пута, истрчавање на коловоз, коришћење јавног превоза, вожња бициклом, игра поред саобраћајница; именоване и препознавање на географској карти).

Међусобни утицаји човека и окружења (начин на који човек мења окружење), утицај на здравље и живот кроз правила понашање која доприносе одрживом развоју.

ЧЕТВРТИ РАЗРЕД

Циљеви и задаци

- развијање основних научних појмова из природних и друштвених наука;
- развијање основних појмова о ширем природном и друштвеном окружењу - завичају и домовини;
- развијање радозналости, интересовања и способности за активно упознавање окружења;
- развијање способности запажања основних својстава материјала, објеката, појава и процеса у окружењу и уочавање њихове повезаности;
 - развијање елемената логичког мишљења;
 - стицање елементарне научне писмености, њена функционална применљивост и развој процеса учења;
 - оспособљавање за сналажење у простору и времену;
 - разумевање и уважавање различитости међу појединцима и групама;
 - коришћење различитих социјалних вештина, знања и умења у комуникацији и другим интеракцијским односима;
 - развијање одговорног односа према себи, другима, окружењу и културном наслеђу;
 - чување националног идентитета и уграђивање у светску културну баштину.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

МОЈА ДОМОВИНА ДЕО СВЕТА

- Основне одреднице државе (територија, становништво, симболи ...).
- Основне одреднице државе Србије (територија, границе, становништво, главни град, симболи).
- Развој модерне српске државе (период деветнаестог и двадесетог века).
- Стратешки положај Србије - физичко-географски и саобраћајно-географски (у државној заједници СЦГ, на Балканском полуострву, Европи и свету).
- Природно-географске одлике Србије: *рељеф, воде и клима* наше домовине.
Рељеф (Панонска низија, низије у долинама река и котлина, брдско-планински предели, највеће планине) *воде* (најдуже реке, сливови, природна и вештачка језера, бање) *клима* (одлике умерене климе).
- Угрожена и заштићена подручја у Србији (национални паркови, резервати споменици природе).
- Становништво Србије: природно кретање становништва (број, густина насељености, миграције); структуре становништва (старосна, образовна; национална, верска, језичка ...).
- Грађење демократских односа (упознати правила која регулишу узајамна права и обавезе државе и грађана).
- Очување националног идентитета и уграђивање у светску културну баштину (неговање идентитета, развијање толеранције и свести о припадности мултиетничком, мултикултуралном и мултиконфесионалном свету).
- Ми смо деца једног Света - *Конвенција о правима детета* (ОУН, УНИЦЕФ, УНЕСКО, САВЕТ ЕВРОПЕ "Радост Европе" ...).

СУСРЕТ СА ПРИРОДОМ

Биљни и животињски свет у Србији

- Груписање живог света на основу сличности и разлика (подела на царства);
- Флора наше земље (значај, типичне, ретке и угрожене биљке; разноврсност, богатство, заштита, ревитализација);
- Фауна наше земље (значај, типичне, ретке и угрожене животиње; разноврсност, богатство, заштита, ревитализација);
- Домаће животиње и гајене биљке (значај, потребе и могућности; потенцијали за производњу здраве хране);
- Природне појаве, прилагођавање: посматрање, запажање, праћење и бележење на различите начине

неких адаптивних промена и понашања (рађање, цветање, плодоношење, лињање - митарење, сеобе...).

Човек део природе

- Човек, део природе - свесно и друштвено биће.
- Спознаја себе, уочавање полне различитости.
- Основи здравог живљења - како могу да утичем на квалитет живота (исхрана, хигијена, одевање, становање, здравствена култура...).
- Одговоран однос према себи и другима (вршњацима, старим лицима, болесним лицима, кућним љубимцима, напуштеним животињама...).

ИСТРАЖУЈЕМО ПРИРОДНЕ ПОЈАВЕ

Истраживање и уочавање узрочно-последичних веза, издвајање параметара, њихов међусобни однос, оглед

- Правила која важе за сва кретања (покретање, заустављање, промена брзине...); систематизација досадашњих знања и провера параметара.
- Шта и како утиче на пређено растојање неког предмета; падање различитих предмета; клизање и котрљање наниже; шта утиче на брзину кретања клатна?
- Од чега зависи величина сенке?
- Како висина ваздушног стуба (ниво воде у чаши) утиче на висину звука?

Испитивање својстава материјал

- Материјали и њихова својства: механичка, топлотна, електрична, магнетна, растворљивост.
- Који се предмети (материјали) најбоље наелектришу, а који најбоље проводе електричну струју. Како то утврдити?
- Како повећати или смањити дејство магнета?
- Материјали и светлосна пропустљивост.
- Који материјали најбоље проводе топлоту?
- Испитивање растворљивости материјала (уочавање разлика у растворљивости чврстих, течних и гасовитих материјала у води).
- Смеше - идентификовање и описивање меша у окружењу (вода у природи, ваздух, земљиште, храна...).
- Раздвајање састојака меша различитим поступцима, који се бирају на основу својстава састојака (просејавањем, цеђењем, испаравањем воде из раствора...).

Промене материјала

- Повратне и неповратне промене материјала.
- Идентификовање промена материјала при којима настају други материјали, различитих својстава (сагоревање, рђање, труљење, кување...).
- Сагоревање материјала - ваздух (кисеоник), запажање промена при сагоревању.
- Запаљиви материјали, ознаке за запаљиве материјале; опасност и заштита од пожара, гашење пожара.

Где све запажамо и користимо оно што смо научили о: различитим облицима кретања, електричним појавама, магнетима, светлосним појавама, различитим својствима и променама материјала

РАД, ЕНЕРГИЈА, ПРОИЗВОДЊА И ПОТРОШЊА

- Рад - свесна активност човека (поредити рад људи и активности различитих животиња).
- Утицај природних и друштвених фактора на живот и рад људи.
- Природна богатства и њихово коришћење (ресурси, технологије, производи, рационална производња и потрошња, рециклажа, ревитализација).
- Ресурси: воде, горива, руде и минерали, земљиште, шуме, биљни и животињски свет.
- Природне сировине - примена: (кухињска со, гипс, мермер...).
- Прерада природних сировина - технологије добијања метала, папира, гуме... Прерада воде и

добиање здраве хране.

- Сунце, ваздух, вода - обновљиви извори енергије.
- Угаљ, нафта, гас - необновљиви извори енергије, заштита животне средине.
- Недовољно искоришћени и еколошки извори енергије.
- Делатности људи у различитим крајевима Србије (равничарским, котлинским, брдско-планинским; селу и граду).
- Производња и услуге, пласман и тржиште, понуда и потражња, трговина и потрошња (маркетинг).
- Рад, производња, потрошња и одрживи развој (увидети везе између коришћења ресурса, примењених технологија и одрживог развоја).

ОСВРТ УНАЗАД - ПРОШЛОСТ

- Трагови прошлости (пратити трагове прошлости: своје и своје породице, насеља - краја у коме живим).
- Временска лента (временски одредити векове, констатовати неке типичне карактеристике векова).
- Лоцирање догађаја - датума (сналазити се на временској ленти: лоцирати догађаје, датуме; одредити време, животно доба својих родитеља и њихових предака; одредити неке познате савременике, на временској ленти обележити животни период неких знаменитих (познатих) личности и одредити њихове савременике из истих и различитих области као и претходнике и следбенике из истих области (ликовне ствараоце, музичке, књижевнике, спортисте, глумце...).
- Хронологија различитих научних открића (рецимо из области медицине у прошлом веку).
- Начин живота у средњем веку - информисати се о различитим животним ситуацијама људи у средњем веку на територији Србије: село - град, живот некад и сад (становање, исхрана, рад, дечије игре, школовање, понашање, ратовање...).
- Прошлост српског народа (упознати се са значајним догађајима из националне прошлости: сеобе Срба, простор на коме су Срби живели, Први и Други српски устанак...).
- Уочити везу између историјских збивања у свету и код нас (Први и Други светски рат...).
- Стварање што објективније слике о догађајима из прошлости коришћењем различитих историјских извора.
- На временској ленти хронолошки одредити развој (*континуитет и дисконтинуитет*) државе Србије и упознати се са њеним владарима, почев од лозе Немањића па све до данас.

ОБРАЗОВНИ СТАНДАРДИ

Општи стандарди постигнућа - образовни стандарди за крај првог циклуса обавезног образовања за предмет Природа и друштво садрже стандарде постигнућа за области: *Жива и нежива природа, Екологија, Материјали, Кретање и оријентација у простору и времену, Друштво и Држава Србија и њена прошлост*. У оквиру сваке области описани су захтеви на три нивоа.

Следећи искази описују шта ученик/ученица зна и уме на основном нивоу.

1. ЖИВА И НЕЖИВА ПРИРОДА

У области ЖИВА И НЕЖИВА ПРИРОДА ученик/ученица:

- 1ПД.1.1.1. прави разлику између природе и производа људског рада
- 1ПД.1.1.2. зна ко и шта чини живу и неживу природу
- 1ПД.1.1.3. зна заједничке карактеристике живих бића
- 1ПД.1.1.4. уме да класификује жива бића према једном од следећих критеријума: изгледу, начину исхране, кретања и размножавања
- 1ПД.1.1.5. препознаје и именује делове тела живих бића
- 1ПД.1.1.6. разликује станишта према условима живота и живим бићима у њима

2. ЕКОЛОГИЈА

У области ЕКОЛОГИЈА ученик/ученица:

- 1ПД.1.2.1. препознаје и именује природне ресурсе
- 1ПД.1.2.2. зна употребну вредност природних ресурса
- 1ПД.1.2.3. разликује повољно и неповољно деловање човека по очување природе

3. МАТЕРИЈАЛИ

У области МАТЕРИЈАЛИ ученик/ученица:

- 1ПД.1.3.1. зна основна својства воде, ваздуха и земљишта
- 1ПД.1.3.2. зна да су вода у природи, ваздух и земљиште састављени од више материјала
- 1ПД.1.3.3. зна да различите животне намирнице садрже различите састојке
- 1ПД.1.3.4. зна основна својства материјала: тврдоћа, еластичност, густина, растворљивост, провидност, намагнетисаност
- 1ПД.1.3.5. зна да својства материјала одређују њихову употребу и препознаје примере у свом окружењу
- 1ПД.1.3.6. зна промене материјала које настају због промене температуре, услед механичког утицаја и деловања воде и ваздуха

4. КРЕТАЊЕ И ОРИЈЕНТАЦИЈА У ПРОСТОРУ

У области КРЕТАЊЕ И ОРИЈЕНТАЦИЈА У ПРОСТОРУ ученик/ученица:

- 1ПД.1.4.1. уме да препозна кретање тела у различитим појавама
- 1ПД.1.4.2. зна помоћу чега се људи оријентишу у простору: лева и десна страна, стране света, адреса, карактеристични објекти
- 1ПД.1.4.3. уме да одреди стране света помоћу Сунца
- 1ПД.1.4.4. зна јединице за мерење времена: дан, недеља, месец, година, деценија и век
- 1ПД.1.4.5. уме да прочита тражене информације са часовника и календара

5. ДРУШТВО

У области ДРУШТВО ученик/ученица:

- 1ПД.1.5.1. зна које друштвене групе постоје и ко су њихови чланови
- 1ПД.1.5.2. зна основна правила понашања у породици, школи и насељу
- 1ПД.1.5.3. зна које људске делатности постоје и њихову улогу
- 1ПД.1.5.4. зна који су главни извори опасности по здравље и живот људи и основне мере заштите
- 1ПД.1.5.5. зна поступке за очување и унапређивање људског здравља

6. ДРЖАВА СРБИЈА И ЊЕНА ПРОШЛОСТ

У области ДРЖАВА СРБИЈА И ЊЕНА ПРОШЛОСТ ученик/ученица:

- 1ПД.1.6.1. зна основне облике рељефа и површинских вода
- 1ПД.1.6.2. зна основне типове насеља и њихове карактеристике
- 1ПД.1.6.3. зна географски положај и основне одреднице државе Србије: територија, границе, главни град, симболи, становништво
- 1ПД.1.6.4. зна најважније догађаје, појаве и личности из прошлости
- 1ПД.1.6.5. зна основне информације о начину живота људи у прошлости
- 1ПД.1.6.6. зна шта су историјски извори и именује их

Следећи искази описују шта ученик/ученица зна и уме на средњем нивоу.

1. ЖИВА И НЕЖИВА ПРИРОДА

У области ЖИВА И НЕЖИВА ПРИРОДА ученик/ученица:

- 1ПД.2.1.1. разуме повезаност живе и неживе природе на очигледним примерима
- 1ПД.2.1.2. зна основне разлике између биљака, животиња и људи
- 1ПД.2.1.3. примењује вишеструке критеријуме класификације живих бића
- 1ПД.2.1.4. зна улогу основних делова живих бића
- 1ПД.2.1.5. разуме повезаност услова живота и живих бића у станишту
- 1ПД.2.1.6. разуме међусобну зависност живих бића у животној заједници

2. ЕКОЛОГИЈА

У области ЕКОЛОГИЈА ученик/ученица:

- 1ПД.2.2.1. разликује обновљиве и необновљиве природне ресурсе
- 1ПД.2.2.2. разуме еколошку оправданост употребе обновљивих ресурса и рационалног коришћења необновљивих ресурса
- 1ПД.2.2.3. зна основне мере заштите живе и неживе природе као природних ресурса
- 1ПД.2.2.4. зна шта је добробит животиња и поступке којима се она штити

3. МАТЕРИЈАЛИ

У области МАТЕРИЈАЛИ ученик/ученица:

- 1ПД.2.3.1. зна сложенија својства воде и ваздуха: агрегатно стање и кретање
- 1ПД.2.3.2. зна да су различита својства воде, ваздуха и земљишта последица њиховог различитог састава
- 1ПД.2.3.3. разликује материјале који су добри проводници топлоте и електрицитета од оних који то нису
- 1ПД.2.3.4. зна да топлотна и електрична проводљивост материјала одређују њихову употребу и препознаје примере у свом окружењу
- 1ПД.2.3.5. разликује повратне и неповратне промене материјала
- 1ПД.2.3.6. разликује промене материјала при којима настају други материјали од оних промена материјала при којима не настају други материјали

4. КРЕТАЊЕ И ОРИЈЕНТАЦИЈА У ПРОСТОРУ

У области КРЕТАЊЕ И ОРИЈЕНТАЦИЈА У ПРОСТОРУ ученик/ученица:

- 1ПД.2.4.1. зна да кретање тела зависи од силе која на њега делује, врсте подлоге и облика тела
- 1ПД.2.4.2. зна да се светлост креће праволинијски
- 1ПД.2.4.3. уме да пронађе тражене улице и објекте на плану насеља
- 1ПД.2.4.4. уме да пронађе основне информације на географској карти Србије: највећа и најважнија насеља, облике рељефа и површинских вода
- 1ПД.2.4.5. уме да пронађе и упише тражене информације на ленти времена

5. ДРУШТВО

У области ДРУШТВО ученик/ученица:

- 1ПД.2.5.1. зна које су улоге различитих друштвених група и њихових чланова
- 1ПД.2.5.2. зна која су права и обавезе чланова у различитим друштвеним групама

1ПД.2.5.3. разуме повезаност и међузависност различитих људских делатности

6. ДРЖАВА СРБИЈА И ЊЕНА ПРОШЛОСТ

У области ДРЖАВА СРБИЈА И ЊЕНА ПРОШЛОСТ ученик/ученица:

1ПД.2.6.1. препознаје и именује облике рељефа и површинских вода у свом месту и у околини

1ПД.2.6.2. зна основне одлике рељефа и вода у држави Србији

1ПД.2.6.3. разуме повезаност природно-географских фактора - рељефа, вода, климе - и делатности људи

1ПД.2.6.4. зна редослед којим су се јављали важни историјски догађаји, појаве и личности

1ПД.2.6.5. уочава сличности и разлике између начина живота некад и сад

1ПД.2.6.6. препознаје основна културна и друштвена обележја различитих историјских периода

1ПД.2.6.7. препознаје на основу карактеристичних историјских извора о ком историјском периоду или личности је реч

Следећи искази описују шта ученик/ученица зна и уме на напредном нивоу.

1. ЖИВА И НЕЖИВА ПРИРОДА

У области ЖИВА И НЕЖИВА ПРИРОДА ученик/ученица:

1ПД.3.1.1. разуме повезаност живе и неживе природе на мање очигледним примерима

1ПД.3.1.2. разуме функционалну повезаност различитих делова тела живих бића

3. МАТЕРИЈАЛИ

У области МАТЕРИЈАЛИ ученик/ученица:

1ПД.3.3.1. разуме како загревање и хлађење воде и ваздуха утичу на појаве у природи

1ПД.3.3.2. примењује знање о променама материјала за објашњење појава у свом окружењу

4. КРЕТАЊЕ И ОРИЈЕНТАЦИЈА У ПРОСТОРУ

У области КРЕТАЊЕ И ОРИЈЕНТАЦИЈА У ПРОСТОРУ ученик/ученица:

1ПД.3.4.1. уме да чита географску карту примењујући знања о странама света и значењу картографских знакова

5. ДРУШТВО

У области ДРУШТВО ученик/ученица:

1ПД.3.5.1. разуме заједничке карактеристике друштвених група и разлике међу њима

1ПД.3.5.2. разуме да се права и обавезе чланова друштвених група међусобно допуњују

6. ДРЖАВА СРБИЈА И ЊЕНА ПРОШЛОСТ

У области ДРЖАВА СРБИЈА И ЊЕНА ПРОШЛОСТ ученик/ученица:

1ПД.3.6.1. зна шта је претходило, а шта је уследило након важних историјских догађаја.

НАЧИНИ И ПОСТУПЦИ ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА

Упутство је саставни део наставног програма. Односи се на начин реализације програма ради остваривања циљева и задатака предмета *Природа и друштво*, као и циљева и задатака разрађених на нивоу разреда. *Учитељ је дужан да се упозна са циљевима и задацима, концепцијом, сврхом и садржајем, структуром програма предмета и да их уз наводе дате у упутству доследно примењује у непосредном васпитно-образовном раду са ученицима.*

Наставни предмет природа и друштво у трећем разреду представља програмски континуитет интегрисаног наставног предмета свет око нас из прва два разреда основног образовања и васпитања. Наставља развојну концепцију узлазних спиралних кругова у грађењу појмова, усвајању знања, умења, ставова и вредности из интегративних области природе и друштва. Поступно развија принцип завичајности који се протеже кроз први циклус:

I разред *Моја околина* (непосредно окружење)

II разред *Моје место* (насеље са околином)

III разред *Мој завичај** (природно и друштвено окружење, крај*, односно крајина*)

IV разред *Моја домовина* (држава Србија, део света).

Наставни предмет *Природа и друштво* у четвртном разреду представља програмски континуитет интегрисаног наставног предмета из прва три разреда основног образовања и васпитања. Наставља развојну концепцију узлазних спиралних кругова у грађењу појмова, усвајању знања, умења, ставова и вредности из интегративних области природе и друштва. Поступно развија принцип завичајности који се протеже кроз први циклус:

I разред *Моја околина* (непосредно окружење)

II разред *Моје место* (насеље са околином)

III разред *Мој завичај* (природно и друштвено окружење, крај односно крајина)

IV разред *Моја домовина* (држава Србија, део света).

Структура програма јасно указује на континуитет у појачаном развијању знања из природних наука што се очитава у циљевима, избору садржаја и начина реализације програма *Природа и друштво* у четвртном разреду. Такође се јасно наглашава и нов приступ при изучавању прошлости на овом узрасту, који је ослобођен садржаја из шире политичке историје, јер их ученици теже усвајају и брзо заборављају.

Наставни предмет *Природа и друштво* реализује се **по новом наставном плану са 72 часа годишње**, односно **2 часа недељно, као интегрисан наставни предмет**. У наставном процесу потребно је расположиви фонд часова флексибилно дистрибуирати и организовати тако да се уважи концепција предмета, општи циљ, остали циљеви и задаци предмета, као и циљеви и задаци *Природе и друштва* у трећем разреду, односно у четвртном разреду.

У наставном процесу полази се од несистематизованих искуствених сазнања детета и иде се ка општим, научно заснованим, систематизованим знањима из области природе, друштва и културе. При избору програмске грађе, примењена је концепција *спиралних кругова* у циљу формирања елементарних појмова и постављања мреже за *систем појмова* из наведених области, у складу са узрастним карактеристикама ученика.

Основна интенција наставе предмета *Природа и друштво* није само усвајање програмских садржаја, већ подстицање развојних потенцијала детета. Наведени садржаји су усмерени на развој интелектуалних, психофизичких, когнитивно-конативних и социјално-афективних сфера личности детета, што се огледа у наведеним циљевима и задацима.

У програму предмета *Природа и друштво* циљеви су дати двојачко:

- **експлиците** - као идеје водиле у практичној реализацији програма
- **имплиците** - дати и садржани у избору, структурирању и начину реализације програмских садржаја.

Циљеви програма су постављени тако да експлиците и имплиците утичу на развој ученика, паралелно

изграђујући њихове *интелектуалне способности, практичне вештине, ставове и вредности.*

Експлиците циљеви јасно су наведени у програмским садржајима.

Имплиците циљеви су "прикривени" и наглашавају *васпитну компоненту образовања.* Они се реализују и спроводе преко одабраних садржаја и активности, *који превазилазе оквире предмета и разреда, залазе у све области* које се обрађују у оквиру првог циклуса образовања и надаље. Конкретизују се кроз одређене оперативне задатке и активности, а односе се на сферу стицања умења и навика, развијања вештина, као и формирања ставова из следећих области: *екологија, демократија, здравље и технологија.*

Са екологијом су се ученици сусрели у припремном предшколском програму али је у првом циклусу потребно та сазнања проширити и створити предуслове за разумевање концепта одрживог развоја. Зато је потребно континуирано користити очигледне примере како би се ученицима приближили суштински принципи ове проблематике. Такође, у реализацији наставе овог предмета, потребно је подстицати ученике на активно учешће у планираним активностима које иницирају понашање у складу са концептом одрживог развоја.

Обе групе циљева реализују се избором садржаја из области природе, друштва и културе. У процесу учења/наставе ученик ће пречистити представе, градити појмове и поставити основе за формирање система појмова, научити како се уочава разлика између претпоставке - тврдње - чињенице и стицати увид у структуре и сплетове узајамних веза у свету коме припада.

Измењеном концепцијом програма, односно остваривањем циљева и задатака преко спиралних кругова, избегава се рутинско понављање, а усвајањем наведеног садржаја програма, омогућује надограђивање знања, умења, вештина и ставова, изградња појмова из области природе и друштва. Концепција предмета подразумева оспособљавање ученика за коришћење различитих извора знања, графичких и електронских медија, с намером да се код ученика развије функционална писменост као подлога за даље учење и сналажење у свакодневном животу.

Програмом су одређени само општи циљеви и задаци предмета *Природа и друштво* у целини и у програму четвртог разреда, а даља оперативна разрада циљева и задатака препуштена је учитељима као својеврсни вид слободе у креирању наставног процеса.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

Садржај програма *Природе и друштва III разреда* разврстан је у пет тема: *Природа ↔ човек ↔ друштво, Кретање у простору и времену, Наше наслеђе, Материјали и њихова употреба и Људска делатност.* Свака од тематских целина структурирана је тако да указује на аспект са ког треба разматрати наведене садржаје.

I тема: *Природа ↔ човек ↔ друштво* одређује природни простор са његовим основним карактеристикама и узајамним везама у оквиру кога ће се разматрати (изучавати) наведени садржаји. Животне заједнице, доминантни садржаји ове теме обрађују се у основним обележјима овог појма док се карактеристичне животне заједнице у окружењу (завичају) изучавају темељније кроз разне форме активног и амбијенталног учења.

* *Мој завичај*, односно окружење, представља географски простор краја, односно крајине, у чијим границама се креће свих пет програмских тема.

* *Крај* - два или више суседних предела који се међусобно разликују, али заједно представљају одређену територијалну целину (Мачва са Поцерином, Подриње, Полимље, Гружа, Пештер...).

* *Крајина* - два или више крајева сличних географских карактеристика који заједно сачињавају одређену територијалну целину (Срем, Банат, Бачка, Шумадија, Неготинска крајина...).

У оквиру *неживе природе* развијају се појмови с којима се деца сусрећу у прва два разреда. Систематизују се знања о објектима, води и ваздуху и врши се трансфер при грађењу и разумевању појмова чврсто, течно, гасовито. То подразумева и разматрање феномена повратних и неповратних процеса.

Човек као живо и друштвено биће дат је као окосница од које зависе односи који владају у животним заједницама. Он је одлучујући фактор у одржању природне равнотеже или узрок поремећене еколошке равнотеже унутар животне заједнице. Често је регулатор у односима различитих животних заједница, што се не сме губити из вида при обради садржаја прве теме, али и свих осталих тема у оквиру програма предмета *природа и друштво*.

II *Кретање у простору и времену* - У оквиру ове теме дати су садржаји који тумаче основне карактеристике неких реалних облика кретања (праволинијско, кружно..., као и кретање које настаје као последица силе Земљине теже - падање, клизање и котрљање наниже). Садржаје који се односе на кретање потребно је разматрати феноменолошки односно, поред спознавања основних карактеристика кретања, битно је уочити узроке и последице наведених облика кретања. Најпогодније активности за реализацију ових садржаја јесу: истраживање, експериментисање, огледи, праћење, процењивање, посматрање, описивање и бележење на разне начине.

Тема обухвата и садржаје за симболичко представљање простора и времена, као и сналажење (оријентација) помоћу наведених симбола. Ове садржаје неопходно је обрадити ради стицања функционалних знања и умења потребних за процесе даљег учења и ради сналажења у свакодневном животу.

III *Наше наслеђе* - Ова тема у свом уводном делу указује на трагове прошлости (материјалне, писане, усмене и обичајне) који нас воде у ближу и даљу прошлост и омогућују нам да упознамо своје културно наслеђе, односно материјалну и духовну традицију. Подтема *Некад и сад* одређује време и простор на путу који следимо, истражујући прошлост у њеним разним појавним формама и обележјима живота: некад и некад давно, у поређењу са овим, сад и овде. Настава која обрађује садржаје и теме *Наше наслеђе* мора имати два основна вида: теоријски и практични, подједнако заступљен. *Теоријски вид наставе* даје тумачење одређених трагова прошлости, поставља их у јасно дефинисан контекст, и тамо где је то могуће приказује њен хронолошки развој од некад давно (седам, осам векова), некад (један до два века), не тако давно (неколико деценија или година уназад), па све до садашњег времена. Рачунање давне, далеке и ближе прошлости на временској ленти треба повезати са наставом математике у трећем разреду. *Практични вид наставе* подразумева активан додир са објектима који чине материјалну компоненту традицијске културе: упознавање у аутентичном амбијенту, обликовање или извођење радње према постојећем моделу. Реализацију садржаја ове теме у настави омогућује корелацију са свим наставним предметима на нивоу разреда.

IV *Материјали и њихова употреба* - Ова тема обухвата садржаје чије изучавање указује на специфична својства материјала који се прво морају феноменолошки обрадити, а тек потом повезати са њиховом функционалном применљивошћу у свакодневном животу.

V *Људска делатност* је завршна тема која произлази из свих претходних и условљена је наведеним садржајима. Она наглашава човека као интелектуално, креативно и друштвено биће које је способно да мења своје окружење, прилагођава га сопственим потребама и потребама група којима припада. Овде се морају нагласити правила које човек доноси и којих се мора придржавати да би заштитио себе, друге и своје окружење (здравствено-хигијенска и саобраћајна правила, дечја и људска права која уважавају различитости и омогућују суживот, као и правила која обезбеђују еколошку равнотежу у окружењу). У реализацији садржаја ове теме морају се имати у виду *експлицитни* захтеви наведени у четири последња циља и задатка за трећи разред, као и општи, *имплицитни*, развојни циљеви који омогућују формирање ставова и вредности из сфере здравља, екологије, демократије и технологије (наведени у почетном делу *упутства*) којима се наглашава васпитна функција школе.

Садржаји програма *Природе и друштва IV разреда* структуриран је у пет тематских целина усмерених ка реализацији постављених циљева и задатака наставног предмета у четвртном разреду. Кохерентна структура предмета изложена је у избору и следу садржаја унутар програмских тема као и њиховом редоследу: *Моја домовина део света; Сустрет са природом; Истражујемо природне појаве;*

Рад, енергија, производња и потрошња и Осврт уназад - прошлост.

I тема: *Моја домовина део света* - одређује појам државе, упућује на основне одреднице државе Србије и њено географско и стратешко лоцирање у простору и на карти. Усвајањем садржаја ове теме ученик треба да добије одговор на питање: "Зашто је Србија моја домовина?" и да развије осећај припадности без обзира на разноврсну мултиетничку, мултинационалну и мултиконфесионалну структуру. Потребно је да упозна природно кретање и основне структуре становништва Србије, схвати узрочно-последичне везе ових одлика у урбаним и руралним срединама (село - град).

Важно је уочити узајамна права и обавезе државе и грађана и умети их препознати у правилима која регулишу односе у држави и обезбеђују једнака права свих њених грађана.

У оквиру ове теме неопходно је оспособљавати их за интеграцију у светску културну баштину, без асимилације, уз очување и неговање националног идентитета.

Неопходно је сазнати шта их чини децом једног света и оспособљавати их за свакодневну примену Конвенцијом декларисаних права. Упознати се са међународним и домаћим организацијама и манифестацијама које су "гаранти" дечијих права.

II тема: *Сусрет са природом* - у оквиру ове теме систематизују се знања и надограђују појмови живе природе из претходних разреда, груписањем на основу карактеристичних сличности и поделом на основу суштинских разлика. Упознавање флоре и фауне наше земље - разноврсности, богатства, угроженост, али и сагледавање значајне улоге човека у заштити и обнављању живог света - одржању еколошке равнотеже ради сопственог опстанка. Важно је сагледавање значаја и могућности производње здраве хране при узгоју животиња и гајењу биљака.

Запажање и праћење неких природних појава и облика адаптације кроз промене и понашање живог света, основни је предуслов разумевања и схватања прилагођавања као основног услова опстанка. Ове процесе погодно је хронолошки пратити, код различитих живих бића, и доводити у везу са променама годишњих доба, као и увиђањем веза између живе и неживе природе.

У оквиру ове теме спада и комплексно сагледавање човека као живог и свесног друштвеног бића. Спознавање себе и својих основних животних потреба и развијање навика здравог живљења.

Поред одговорног односа према себи неопходно је развијати једнако одговоран однос ка другима и свом комплетном окружењу. Неговати суживот кроз: уважавање различитости, толеранцију, хуманост, солидарност, емпатију...

Човек - дете, као друштвено биће дат је као окосница од које зависе односи који владају у свету. Он је регулатор у односима различитих животних заједница и друштвених средина што се не сме губити из вида при обради ове теме, али и свих осталих тема у оквиру овог наставног предмета.

III тема: *Истражујемо природне појаве* - *Садржаји ове теме у наставном процесу реализују ученици самосталним извођењем огледа уз подршку учитеља. Истраживањем и уочавањем узрочно-последичних веза, издвајањем параметара, увиђањем њихових међусобних односа и закључивањем долази се до систематизовања претходних сазнања на вишем нивоу. Тако се кроз феноменолошки приступ изучавају појаве, процеси и својства материјала, стварају контуре појмова из наведених области и елементарно разумевају односи а потом се омогућује трансфер на препознавање истих у непосредном окружењу и примену у свакодневном животу.

Ради лакшег разумевања садржаја ове теме погодно је успостављати сталну корелацију како са свакодневним искуственим сазнањима, тако и са садржајима других тема унутар предмета (посматрати различите начине кретања животиња и облике механичког кретања и уочити шта од чега зависи у кретању по земљи, води и ваздуху - ИИИ тема - *Сусрет са природом*. Својства и промене материјала повезати са садржајима из ИВ теме - *Рад, производња, потрошња...*).

IV тема: *Рад, енергија, производња и потрошња* - кроз реализацију садржаја ове теме неопходно је уочити разлику између рада човека и "рада животиња". Потребно је сагледати рад као суштинску (планску) активност човека и увидети све неопходне предуслове, сврху и смисао људске делатности као и односе према процесу и продукцима људског рада. Истовремено морају се сагледати расположиви

ресурси, погодне производне технологије и увидети потреба рационалне потрошње. Сагледавање "граница" природних ресурса и последица њихове неконтролисане потрошње потребно је повезати са неопходношћу штедње, рециклаже и могућностима ревитализације обновљивих ресурса.

Енергију треба сагледати као свакодневну људску потребу. Упознати се са обновљивим и необновљивим изворима енергије, увидети неопходне уштеде енергије у свакодневном животу и раду. Важно је усмеравати пажњу ученика ка сагледавању недовољно искоришћених и еколошких енергетских извора у свом окружењу (слама, кукурузовина... ветар, вода, сунце).

Технологије треба сагледати као процесе прераде сировина и путеве доласка до производа, као и начине коришћења и производње енергије. Важно је разликовати "чисте и прљаве" технологије и увидети значај заштите животне средине.

Потребно је знати од чега зависи делатност људи у различитим крајевима и насељима Србије. Увидети везе између понуде и потражње, маркетинга, трговине и потрошње, могућности и значаја размене производа.

Све ставке ове теме пожељно је разматрати са аспекта одрживог развоја. Садржаји унутар теме су у непосредној корелацији са свим осталим темама предмета *Природа и друштво* и могу се преко временске ленте (пратити кроз простор и време) развојно сагледавати и поступно усвајати.

У тема: *Осврт уназад - прошлост* - Преко садржаја ове теме омогућује се сналажење ученика у времену и простору. Проналажењем информација из различитих историјских извора (писаних, материјалних или усмених) сагледавају се поједини догађаји и збивања из прошлости и одређује се њихов редослед (шта се десило пре, шта у току догађаја а шта после).

Лоцирањем догађаја - датума на временској ленти сагледава се време догађања радње. Ради добијања што објективније слике протеклих збивања морају се сагледати и околности - контекст догађања. На овај начин омогућује се ученицима да стекну комплексну слику времена у коме се радња (догађај) дешава и тако увиде узрочно-последичне везе праћених збивања из протеклих времена.

Сагледавањем претходника и следбеника директно се прати *хронологија* и кретање кроз време, а сагледавањем савременика (догађаја, личности...) у једном временском раздобљу (години, деценији... веку) из различитих области уз помоћ разноврсних историјских извора сагледава се *контекст* (околности, окружење) значајних догађаја - збивања.

На тај начин се посредно сагледава прошлост, одређује хронологија и поступно схвата развој одређених друштвених збивања.

У оквиру ове теме потребно је сагледати начин живота људи у средњем веку на територији Србије. Такође је потребно упознати се са значајним догађајима из националне прошлости и умети их лоцирати на временској ленти - одредити хронологију.

Преко временске ленте може се пратити развој државе Србије од лозе Немањића до данас само у најелементарнијим контурама како би се ученици ослободили непотребне фактографије а ипак сагледали развој српске државе (јачање, слабљење, нестајање, оживљавање модерне српске државе, успоне и падове...).

Наведене теме представљају структуру садржаја програма наставног предмета *Природа и друштво* за четврти разред. Његово уважавање, уз избор адекватних активности ученика, омогућује успешну реализацију циљева и задатака програма како општих за предмет, тако и посебних на нивоу разреда.

Динамика реализације садржаја у самом процесу наставе зависи од разноврсности ситуација учења које осмишљава сам учитељ, имајући у виду циљеве програма, развојне могућности детета и претходна искуства и знања ученика.

За изучавање природних појава врло је значајно *проблемско структурирање* садржаја као подстицај радозналости и интелектуалне активности деце. У четвртом разреду предност и даље имају истраживачке активности засноване на чулном сазнању, али и разумевању узрочно-последичних веза уочених кроз експеримент, у осмишљеној образовној активности, као и у свакодневном животу. Пожељне су активности које омогућују интеракцију са физичком и социјалном средином, јер доприносе спознавању света око нас, тако што се откривају односи и упознају својства и карактеристике предмета,

бића, појава и процеса и стичу се социјалне вештине.

Приликом планирања и реализације наставе, од учитеља се очекује да оствари **интегрисани тематски приступ** самосталним избором кохерентних и компатибилних садржаја из наведених тема. Он има могућности да комбинује садржаје унутар предмета, као и оне на нивоу разреда, и из других наставних предмета, да на основу њих примењује мултидисциплинарни приступ при изграђивању појмова. При томе треба поштовати одреднице принципа корелације на свим нивоима (предметном, разредном и међупредметном), уважавајући све наставне и ваннаставне облике рада и активности у школи и изван ње. *Природа и друштво* као наставни предмет има могућности за корелацију са знатним бројем изборних предмета у четвртном разреду (*Чувари природе, Рука у тесту, Народна традиција, Грађанско васпитање, Верска настава...*) јер су садржаји ових програма и *Природе и друштва* међусобно компатибилни.

Исти садржаји се могу разматрати са више аспеката и на тај начин се остварују различити циљеви и задаци предмета. Истовремено, исти циљеви и задаци могу се остваривати кроз различите садржаје (унутар и изван предмета), што зависи од избора и начина структурирања садржаја и активности у оквиру планиране теме. *Реализовање циљева и задатака преко понуђених садржаја програма Природа и друштво заједничка су обавеза за све учеснике наставног процеса.*

Активности ученика

Приликом остваривања циљева и задатака предмета *Природа и друштво*, мора се имати у виду да су *садржаји и активности неодвојиви у наставном процесу као и амбијент у коме се настава реализује*. Важно је одабрати активности које ангажују како поједина чула, тако и више чула паралелно. Синхронизација чулних утисака даје целовиту слику објеката, процеса, појава и њихову интеграцију у комплексну слику света, а уважава различитости у склоностима деце при упознавању света и процесу учења. Добра интеграција чулних утисака услов је за правилно искуствено сазнање и отворен пут за трансформацију представа и **опажајно-практичног мишљења у појмовно**.

Кад год је то могуће, у процесу учења треба омогућити ученицима избор различитих активности и садржаја, сходно њиховим субјективним склоностима, ради постизања жељених циљева. Активности треба осмислити тако да (уз опрез) дете *испробава своје могућности*. Неопходно је пружити му прилику да *кроз активности покаже своју оспособљеност* у практичној примени усвојених знања.

Значајне активности ученика у оквиру предмета *Природа и друштво* јесу:

- **Посматрање** са усмереном и концентрисаном пажњом ради јасног запажања и уочавања света у окружењу (уочавање видних карактеристика);
- **Описивање** - вербално или ликовно изражавање спољашњих и унутрашњих запажања;
- **Процењивање** - самостално одмеравање;
- **Груписање** - уочавање сличности и различитости ради класификовања;
- **Праћење** - континуирано посматрање ради запажања промена;
- **Бележење** - записивање графичко, симболичко, електронско бележење опажања;
- **Практиковање** - у настави, свакодневном животу и спонтаној игри и раду;
- **Експериментисање** - намерно модификоване активности, огледи које изводи сам ученик;
- **Истраживање** - испитивање својстава и особина, веза и узрочно-последичних односа;
- **Сакупљање** - прављење колекција, збирки, албума из природног и друштвеног окружења;
- **Стварање** - креативна продукција;
- **Активности у оквиру мини-пројекта** - осмишљавање, реализација и презентација.

Већина циљева и задатака овог наставног предмета постиже се кроз непосредну истраживачку активност деце уз ненаметљив подстицај и подршку наставника.

Наставне методе и активности

Најефикасније методе учења у настави предмета *Природа и друштво* јесу оне методе које ученика стављају у адекватну активну позицију у процесу стицања знања. Потребно је **стварање ситуација**

учења у којима ће доћи до изражаја различите активности ученика које омогућују различите начине учења. Погодне су различите методе учења - наставе.

Партиципативне методе учења поред стицања знања омогућују развој способности и вештина, а посебно доприносе развоју когнитивних процеса, захваљујући делању - практиковању одређених радњи.

Решавање проблем-ситуација које доводе до когнитивног конфликта, погодују развоју мисаоних способности.

Кооперативне методе учења омогућују социјалне активности на заједничким задацима, велики степен личног ангажовања и сналажење у социјалном контексту.

Интерактивне методе, од рада у пару до тимског рада, омогућују разне облике социјалне партиципације и обогаћивање сопственог искуства кроз размену са другима.

Амбијентално учење омогућује реалан контекст (животни простор) за упознавање природе или друштва, односно света око нас. Променљивост амбијента обезбеђује сагледавање исте ствари са различитих аспеката у различитим околностима и различитим појавним формама.

Постављени циљеви и задаци реализују се пре свега кроз наставни процес обогаћен осталим облицима активности у оквиру школског програма. За потребе овог предмета посебно су погодни: организоване посете, шетње, излети, настава у природи, осмишљене екскурзије, зимовања и летовања ученика и сви остали облици амбијенталног учења, како би се знања стицала у реалном контексту.

Поред коришћења званично одобрених уџбеничких комплеката за четврти разред, у реализацији програма за предмет *Природа и друштво* препоручује се и коришћење шире литературе и осталих извора информација: штампаних, аудио-визуелних и електронских медија; посебно аутентичних природних и друштвених извора, као најверодостојнијих показатеља стварности, појава и процеса у свету у коме живимо.

Праћење и вредновање - оцењивање треба обављати континуирано, уважавајући интересовања и активности ученика у процесу учења, а у складу са индивидуалним развојним способностима. Обавеза учитеља је да организовањем наставе - учења, утиче мотивационо и подстицајно на развој способности ученика - уз максимално коришћење диференцираних захтева и интересантних начина рада - у циљу поштовања права на различитост, како у нивоу предзнања ученика, тако и динамике развоја њихових потенцијалних способности. У процесу праћења остваривања постављених циљева и задатака, као и постизању постављених стандарда, пожељно је што мање користити класичне писмене провере знања - контролне и писмене вежбе. Поред мотивационог значаја, оцена би требало да представља и одраз квалитета испуњености постављених стандарда (знања, умења, ставова и вредности) у оквиру предмета.

Оцењивање ученика овог предмета неопходно је усагласити са одредбама Закона о изменама и допунама Закона основама система образовања и васпитања ("Службени гласник РС", бр. 58/04 и 62/04) као и Правилника о оцењивању ученика основне школе ("Службени гласник РС", бр. 93/04 и 92/05).

Учитељ је дужан да постављене циљеве и задатке програма реализује кроз наставу и остале организационе форме рада у школи и изван ње, без додатног оптерећења родитеља и њиховог обавезног ангажовања у остваривању програма. Родитељи као потенцијални учесници у реализацији програма могу бити добровољно ангажовани као расположиви ресурси локалне средине у зависности од њихових знања, могућности и хтења.

3.7. ЛИКОВНА КУЛТУРА

ДРУГИ РАЗРЕД

Циљ и задаци

Циљ васпитно-образовног рада у настави ликовне културе јесте да се подстиче и развија учениково стваралачко мишљење и деловање у складу са демократским опредељењем друштва и карактером овог наставног предмета.

Задаци:

- настава ликовне културе има задатак да развија способност ученика за опажање облика, величина, светлина, боја, положаја облика у природи;
- да развија памћење, повезивање опажених информација, што чини основу за увођење у визуелно мишљење;
- стварање услова за разумевање природних законитости и друштвених појава;
- стварати услове да ученици на сваком часу у процесу реализације садржаја користе технике и средства ликовно-визуелног изражавања;
- развијање способности за препознавање традиционалне, модерне, савремене уметности;
- развијати ученикове потенцијале у области ликовности и визуелности, те му помагати у самосталном изражавању коришћењем примерених техника и средстава;
- развијати љубав према вредностима израженим у делима свих облика уметности;
- да ствара интересовање и потребу за посећивање изложби, галерија, музеја и чување културних добара;
- да осетљивост за ликовне и визуелне вредности коју стичу у настави, ученици примењују у раду и животу;
- развијати сензибилитет за лепо писање;
- развијати моторичке способности ученика.

Оперативни задаци

Ученици треба да:

- схвате ликовно-визуелни рад као израз индивидуалног осећања, доживљаја и стваралачке имагинације;
- опажају, сећају се, објашњавају и реконструишу појаве или ситуације;
- стекну искуства о: оплемењивању животног и радног простора, контрасту облика, карактеру облика, коришћењу материјала за рад, визуелним знаковима, опажањима облика у кретању, компоновању, рекомпоновању, дејству светлости на карактер облика;
- развију навику лепог писања;
- развију осетљивост за лепо писање (ћириличка и латиничка палеографија).

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

КРЕТАЊЕ ОБЛИКА У ПРОСТОРУ

Кретање више облика у простору, кретање једног облика у простору.

Појмови: кретање, простор.

ДЕЈСТВО СВЕТЛОСТИ НА КАРАКТЕР ОБЛИКА (СВЕТЛОСТ)

Природна и вештачка светлост, силуета, сенка (сопствена и бачена), фигура и позадина, светло и сенка у фигури.

Појмови: светлост, силуета.

АМБИЈЕНТ - СЦЕНСКИ ПРОСТОР

Израда маски, костима и сцене.

Појмови: амбијент, сцена.

ЛЕПО ПИСАЊЕ СА КАЛИГРАФИЈОМ

Писање латиничких слова упоредо са ћириличким словима.

Писање латиничких и ћириличких слова у складу са калиграфским принципима.

Појмови: латиница и ћирилица.

КОНТРАСТ (КАО МОТИВАЦИЈА ЗА ОПАЖАЊЕ ОБЛИКА)

Природни и вештачки облици, слагање - разлагање, разлагање - слагање, једнобојан - вишебојан, обрађен - необрађен, прав - крив, једноставан - сложен, испупчен - удубљен.

Појмови: контраст.

РАЗНЕ ВРСТЕ ЗНАКОВА И СИМБОЛА

Печат, грб, симболи, словни и нотни знаци.

Појмови: хералдика.

ЈЕДНОБОЈНА КОМПОЗИЦИЈА УПОТРЕБНИХ ПРЕДМЕТА (КЛУАЖ)

Једнобојна композиција употребних предмета.

Појмови: клуаж, једнобојан.

ЗАМИШЉАЊА

Вербални опис, текст, фотографија...

Појмови: фотографија.

ПРЕОБЛИКОВАЊЕ МАТЕРИЈАЛА ИЛИ ПРЕДМЕТА ЊИХОВИМ СПАЈАЊЕМ (ВЕЗИВАЊЕ)

Преобликовање материјала или предмета њиховим спајањем.

Појмови: везивање.

Оријентациони избор ликовних дела и споменика културе према садржајима програма.

ТРЕЋИ РАЗРЕД

Оперативни задаци:

- ликовно изражавање ученика у функцији развијања мишљења и визуелног ликовног естетског сензибилитета за медијуме, уз коришћење разних материјала за компоновање, покрет у композицији, орнаментику, простор, одабирање случајно добијених ликовних односа по личном избору, плакат и ликовне поруке као могућност споразумевања;

- увођење ученика у различите могућности комуникација;

- стварање услова за развијање свести о потреби чувања човекове природне и културне околине, те активног учествовања у квалитетном естетском и просторном уређењу животне околине.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

КОРИШЋЕЊЕ РАЗНИХ МАТЕРИЈАЛА ЗА КОМПОНОВАЊЕ

(медијуми и проширени медијуми)

Дорада и преобликовање започетих облика.

Појмови: медијуми - проширени медијуми.

КОМПОЗИЦИЈА И ПОКРЕТ У КОМПОЗИЦИЈИ

Композиција линија, композиција боја, композиција облика, композиција светлина и сенки, композиција разних материјала у складу са проширеним медијумима.

Појмови: композиција.

ОРНАМЕНТИКА

Линеарна орнаментика, површинска орнаментика, тродимензионална орнаментика.

Појмови: орнамент.

ПРОСТОР (ПОВЕЗИВАЊЕ РАЗНИХ ОБЛИКА У ЦЕЛИНУ)

Аутоматски начин цртања, субјективно осећање простора, илузија простора, линије, површине, облици и боје у простору, шаљиви простор...

Појмови: простор, илузија простора...

ОДАБИРАЊЕ СЛУЧАЈНО ДОБИЈЕНИХ ЛИКОВНИХ ОДНОСА ПО ЛИЧНОМ ИЗБОРУ УЧЕНИКА

Слика случај (извођење емотивно-афективних садржаја према узрасту ученика).

Појмови: машта.

ПЛАКАТ, БИЛБОРД, РЕКЛАМА

Визуелне информације, поруке, препоруке...

Појмови: визуелна порука.

ЛИКОВНЕ ПОРУКЕ КАО МОГУЋНОСТ СПОРАЗУМЕВАЊА

Препознавање карактеристика инсеката, животиња, професија код људи...

Појмови: визуелно споразумевање.

ЛИКОВНА ДЕЛА И СПОМЕНИЦИ КУЛТУРЕ;

ДЕЛА САВРЕМЕНИХ МЕДИЈУМА

Избор дела и споменика културе у складу са захтевима целина програма и узрастним могућностима ученика.

ЧЕТВРТИ РАЗРЕД

Оперативни задаци

Ученици треба да:

- разликују и повезују дводимензионалне и тродимензионалне облике;
- граде искуства и критеријуме према захтевима програма, ликовних уметности и ликовних појава у животу;
- усвоје знања о боји, ликовним техникама и креативно практично раде са односима боја;
- ускладе ликовни рад са другим медијима (звучком, покретом, литерарним изразом и сценским амбијентима);
- препознају ликовне технике.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

I КОЛАЖ, ФРОТАЖ, ДЕКОЛАЖ И АСАМБЛАЖ

(површински и тродимензионални колаж) (6+4)

1. Колаж (дводимензионални - површински колаж)

Појмови: колаж, фротаж, деколаж, асамблаж

2. Фротаж (површинске игре)

3. Деколаж (наслојавање, доцртавање, досликавање...)

4. Асамблаж (тродимензионални колаж, инсталације, проширени медији...)

II ВЕЗИВАЊЕ ОБЛИКА У ТРОДИМЕНЗИОНАЛНОМ ПРОСТОРУ И У РАВНИ (6+4)

Компоновање апстрактних облика у простору према положеној, косој или усправној линији
Организација бојених облика у односу на раван у простору
Организација тродимензионалних облика у простору и на равни
Појмови: акварел, пастел, темпера

III СЛИКАРСКИ МАТЕРИЈАЛИ И ТЕХНИКЕ (6+4)

Карактеристике акварел технике
Карактеристике пастелних боја и креда у боји (суви пастел и воштани пастел)
Карактеристике темпера боја
Појмови: материјали и технике

IV ОСНОВНЕ И ИЗВЕДЕНЕ БОЈЕ (6+4)

Црвена + жута = наранџаста
Црвена + плава = љубичаста
Жута + плава = зелена
Појмови: основне боје, изведене боје

V ЛИНИЈА, ПОВРШИНА, ВОЛУМЕН, БОЈА, ПРОСТОР (16+8)

1. Линија - простор
2. Површина - простор
3. Волумен - простор
4. Боја - простор
5. Линија, површина, волумен, боја - простор

Појмови: волумен

VI АМБИЈЕНТ - СЦЕНСКИ ПРОСТОР (6+4)

1. Идејна решења за израду маски
2. Израда маски
3. Израда сцене
4. Предлог за кореографију, музику, костим
5. Израда сцене
6. Реализација по групама или у целини

Појмови: амбијент и сценски простор

НАЧИНИ И ПОСТУПЦИ ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА

Програм ликовне културе даје сваком наставнику слободу, могућности да испољи креативност, да проналази одговарајуће облике, методе и средства за реализацију. Упутство ће му помоћи у процесу стварања сопствених идеја, никако, дакле, шаблона, односно очекује се да и сам наставник буде креативан у свом раду. То значи да је потребно да за сваки задатак и сам наставник начини визуелну припрему (ликовни рад) како би уочио карактер задатка и начине рада у реализацији таквог задатка, што ће бити нека врста опомене или самоконтроле у процесу постављања захтева упућеног ученицима. Најважније је извршити идентификацију садржаја, полазећи од опажања околине (природе и вештачког човековог окружења - објекти које је човек начинио). Најбоље је учење од природе, посматрање, опажање и уочавање непоновљивости природе, из чега ће произаћи и потреба за очувањем природе, а потом симболичан израз карактеристичних елемената који ће означити и природу ученика. То ће бити прилика да се одреди појам у садржају два до три подпојма и неколико информација што ће имати образовно значење. Треба водити рачуна да захтев буде сведен и прилагођен узрасним могућностима ученика (његовим психофизичким карактеристикама), чиме ће бити задовољен елементарни захтев да за

предвиђено време од једног, до два часа, ученик заврши свој рад. Непримерено је да ученик завршава своје радове код куће, да би га потом наставник накнадно оценио. Ученик треба да зна какав му је задатак постављен, сам треба да проналази решења задатка, по логици непосредног естетског доживљаја. Поред визуелне припреме наставник треба да има и писмену припрему (писану) која се ослања на глобално и оперативно планирање за сваку годину посебно и за сваки час понаособ. Наставник треба да приђе решавању задатка самостално. Уколико се деси да тренутно нема неку своју идеју, ова кратка образложења целина програма треба да му послуже као мотивација за проналажење својих идеја. Није препоручљиво да наставник нуди теме ученицима. Наставник треба да води разговор са ученицима како би сваки ученик пре почетка рада дошао до своје идеје, а на основу понуђеног ликовног садржаја.

Приликом планирања треба водити рачуна да се предвиди око 60% обраде новог градива према 40% вежбања. Под појмом обраде новог градива подразумева се први рад предвиђеног садржаја у некој од предвиђених техника и коришћења материјала. Вежбањем су предвиђени исти садржаји (али реализовани у другим техникама и другим материјалима у односу на први рад). Сваки наставник би требало да сачини по тим принципима годишњи план рада из кога ће касније сачинити оперативне планове рада за сваки месец посебно. У процесу израде годишњих и оперативних планова рада, наставник треба да води рачуна о идентификацији садржаја, а најбоље би било када би и сам нацртао, насликао и извајао неки од предвиђених наставних јединица - садржаја програма, како би му биле јасне представе колико је времена потребно за израду једног таквог рада. Исто је тако битно да утврди ниво захтева за ученике, јер уколико наставник није у могућности да реализује такав задатак, непримерено је да тако нешто тражи и од ученика. У процесу мотивисања ученика за рад, наставник ће водити разговор о предвиђеним садржајима (ликовни садржаји), чиме ће створити услове, а ослањајући се на знања ученика стечена у другим областима, да сваки ученик пронађе своју тему за рад. Наставник никад не треба да каже коју ће тему ученици цртати, сликати или вајати! Ученик сам треба да дође до своје теме, то наглашавамо према планираном садржају, како се не би десило да на сваком часу наставник каже "данас ћете цртати или сликати слободну тему". Ученик треба да изврши избор теме на основу добро вођеног разговора о опажању природе и човекових творевина које чине његово окружење. Добро би било када се ученици не би држали стандардизованих блокова за цртање. Добро би било када би могли и сами да изврше избор облика и боје папира или неке друге подлоге за цртање и сликање. То су најчешће врло јефтине папири, као што је натрон папир, пак папир, чак и новинска хартија може да послужи као подлога за сликање. Треба врло често мењати формат папира, или подлоге на којој се нешто ради, да ли је то подлога за колаж, деколаж или асамблаж. Такве подлоге могу и да се препарирају са разблаженим брашном и водом, или разблаженим лепком за дрво, или можда неким другим материјалом са неким другим везивом, што може и сам наставник да учини. На тај начин ће почети нека врста истраживачког рада у овој области. То ће уједно бити прилика да наставник уочава да ли су неки ученици ушли у манир користећи одређени материјал за рад. Ако се то деси код неких ученика, а дешава се да постају "вешти", треба му понудити да ради са другим материјалом, који ће му пружити "отпор", а он ће се трудити да реши проблем те ће самим тим бити доведен у ситуацију да улажући "напор" буде и креативан.

За наставника би било повољно да сваке године сачињава нови годишњи и оперативне планове рада, чиме ће доказати и своју креативност у стварању услова за ученичку креативност, јер сваке године сачињава планове на основу прошлогодишњег искуства, што ће његову праксу континуирано унапређивати.

Припрема за час

Постоје две врсте припреме у настави ликовне културе. Прва припрема је визуелна или ликовна припрема. За сваку наставну јединицу (сваки час обраде новог градива), наставник треба да уради ликовни рад на нивоу захтева програма и претпостављених захтева према ученицима, у складу са образовним стандардима и узрасним могућностима ученика. Као што наставник треба да буде припремљен за друге области (зна математику), тако треба да буде припремљен и за наставу ликовне

културе, јер је непримерено да наставник од ученика тражи нешто што ни сам не може да уради. Деца на том узрасту, по својој природи имају потребу за имитацијом, а наставник треба да зна да њихове психофизичке и моторичке способности нису на том нивоу, да би их подстицао на имитацију (мимезис). То значи да им неће нудити технике и материјале непримерене њиховим могућностима и времену које имају на располагању. На тај начин ће створити услове да код ученика гради **искуство на искуство**, по принципу **очекивања неочекиваног**. У овој области треба предвидети око 50% знања и око 50% осећаја, водећи рачуна о непосредном естетском доживљају ученика у процесу рада и у процесу гледања уметничких дела која одговарају планираној целини програма. Исто тако, на крају сваког часа треба изложити све ученичке радове на фланелографу. Водити разговор о успешности рада у целини, када ће се уочити разлике у ликовном изразу код ученика. Неки ученици неће бити успешни у једном раду, али ће бити успешнији у неком другом раду, што значи да би до краја школске године сви ученици требало да буду успешни зависно од њихове индивидуалности. Наставник би требало да забележи успешност њиховог рада у својој свесци коју интерно води, а оцене треба да даје на крају завршене целине програма. На крају и сам наставник ће осетити смисао свог ликовног рада кога је на почетку часа сачинио за почетак овог часа, а у складу са планираним садржајем.

Писмена припрема

Писменом припремом ћемо предвидети основне вредности неког предвиђеног садржаја. На пример, кретање облика у простору. Ту ћемо се одредити према једном појму. У овом случају то може да буде кретање. То би био основни појам о коме ћемо водити разговор са ученицима опажајући природу, на пример, кретање лишћа на дрвећу, кретање ученика на часовима физичког васпитања, и слично. Потпојмови ће тада бити **облици и простор**. То значи да су они (подпојмови) у функцији схватања основног појма. Ученицима тог узраста треба понудити онолико информација, колико их то неће оптеретити, што значи око 5 до 10 информација. Информација може да буде реч, реченица, неки мали контекст. Из тога извлачимо циљ. Циљ треба да има образовно значење, које укључује и непосредни естетски доживљај. Из циља произлазе задаци естетичког карактера, у овом случају ослонци могу да се траже у кинетичкој уметности, затим, задаци образовног карактера, што значи ослањамо се на доступне информације везане за кретање које ученици спознају кроз друге области, али и област модерне уметности. Када говоримо о васпитним задацима, ту пре свега мислимо на социјализацију и еманципацију ученика. Ствараћемо услове за обликовање колектива по личним, креативним могућностима ученика појединачно. Колектив треба да буде група креативних појединаца, чиме желимо да избегнемо формирање колектива по обрасцу наставника. Освешћивањем ученика о садржајима које савладава, не оптерећујући га кроз игру, стварамо услове и за његову еманципацију. Планирањем треба да предвидимо и практичне задатке, у ситуацији када треба да ученике научимо да практично користе средства и технике, како би што успешније реализовао своје идеје. У процесу планирања треба да бринемо о корелацији са другим наставним областима, што значи да се ослањамо на њихова знања из других области, што ће олакшати креативни приступ и у ликовном раду. Не треба да запоставимо и корелацију садржаја ликовне културе у вертикали. Ту мислимо на ослањање ученика на претходна искуства из ове области са претпоставком рада на наредним часовима. Из тога ће произаћи сазнање да водимо рачуна да не оптеретимо ученике захтевима на једном часу. Речју, треба смањивати захтеве усмерене према ученицима, како би развијали своја сазнања у току целе године.

За све то време треба размишљати и о дидактичким принципима, односно прилагођавању захтева узрасним могућностима ученика, наставном времену које је на располагању, али исто тако и о минималним средствима са којим ученици треба да реализују задатак (наставник ће то сам најбоље уочити у току свог рада на визуелној припреми). То можемо тумачити и на другачији начин у овој области, када треба да начинимо композицију часа, јер све целине програма су различитог карактера, па је потребан и другачији редослед захтева у току једног часа. Ако је кретање облика у простору постављени захтев, онда све време треба да пратимо и да учествујемо у свим фазама рада заједно са ученицима, како бисмо помогли у техничком смислу успешну реализацију задатка. Како смо ученицима

већ на претходном часу саопштили које материјале треба да донесу, упутићемо их у начине коришћења тог материјала по етапама. Да ли је то, како је то у овом упутству наведено, конструкција неког старог кишобрана, на коме ће се качити неки облици, или су то штапићи, ученику треба помоћи да се то у одређеном простору постави. Затим, у некој следећој фази треба им показати како да користе канап, како да долазе до својих оригиналних решења за сачињавање облика, како им помоћи да такве облике, по свом нахођењу постављају у одређени простор. А исто тако је корисно да, када заврше такав рад, ученици на неком папирићу пишу о чему размишљају док гледају свој завршен рад, што је прилика да поред образовног значења (мислимо на објекте физичког карактера), уочимо и, евентуални, њихов непосредни естетски доживљај. У овом случају то ће бити комбинована техника, а уз то ако је цртао или сликао облике које је сачињавао на истом часу, имаћемо више техника. На тај начин рационализујемо време и не издвајамо посебно цртачке, сликарске или вајарске технике, али треба настојати да до краја школске године сви ученици прођу кроз све ликовне технике користећи све предвиђене материјале. Из овога се види да је могуће предвидети и фронтални и групни рад ученика, али не смета да се планира рад у паровима, као и индивидуални рад ученика. Наставник ће сам уочити, према преференцијама ученика, а и његовом педагошком односу према ученицима, како ће формирати групе и којим ће ученицима омогућити индивидуални рад. Методе рада биће у складу са карактером задатка и наставниковом креативношћу, што значи да наставник треба да буде креативан у стварању услова за те активности ученика.

Ток часа: Уводни део часа може да траје од 8 до 15 минута, зависно од припремљености ученика. Да бисмо остварили планирани садржај, мисли се на знања која су ученици стекли и у другим областима. Разуме се, такав задатак решаваће из аспекта ликовне културе. Главни део часа подразумева стручност наставника, односно његову способност да напише неку врсту малог есеја о предвиђеном задатку, кроз који ће провући све фазе рада са ученицима, као и своје евентуалне интервенције у индивидуалном раду са групама или појединцима. То ће уједно бити прилика, да за ученике који показују појачано интересовање за област ликовне културе, појачава захтеве, а када је реч о ученицима који су мање заинтересовани за решење тог задатка, да проналазе одговарајуће начине за мотивационе садржаје, како би и они били укључени у решавање постављеног задатка. Из овог произлази да је планирани садржај намењен укупној ученичкој популацији. Обавезно треба предвидети десетак минута при крају часа, за разговор о успешности рада.

Образовни стандарди

У овој области су предвиђене четири димензије образовних стандарда. Прва димензија је опажање. На пример опажање **кретања** облика у простору. Друга димензија је **примање**, што значи, треба предметити опажај кретања, јер нам се врло често дешава да пролазимо годинама поред неке зграде, и ако би нас неко питао како изгледа фасада такве зграде, тешко бисмо могли описати поменућу фасаду. Зато је потребно да водимо разговор о карактеристикама опажених вредности, да бисмо то упамтили. Трећа димензија је **разумевање** опажене и примљене визуелне информације. Да бисмо разумели нешто што смо опажали и примили као информацију, обично се води разговор о структурирању карактера такве информације. Четврта димензија је **поступање** према опаженој и примљеној информацији, а уз све то смо је и разумели, онда поступање може да буде у форми речи, реченица, писаног контекста, а у нашој области је важно да тако схваћен на индивидуалан начин, ученици поступају преко медијума и примерених материјала. Говорећи о опажајима, мислимо на све опажаје који се могу описати, или ликовним - визуелним језиком изразити. Тако ћемо доћи у ситуацију да корелирамо опажаје (аудитивне, визуелне, тактилне...) Приликом оцењивања, треба да имамо у виду образовне стандарде, али и знање проткано осећајима или осећаје обогачене знањем претпостављене непосредним естетским доживљајем ученика. Увек треба имати на уму постављени циљ и задатке. У којој мери је реализован циљ и како су остварени задаци, там пре што себе увек треба да преиспитујемо како би ученик, ако није био успешан у некој техници, решио постављени проблем, како би га решио у некој другој техници са другим

материјалима. На томе треба да инсистирамо и у процесима вежбања, јер се у пракси такве ситуације врло често дешавају, да ученик буде успешнији у некој другој техници. Приликом оцењивања, треба се ослободити награђивања ученика за миметичка решавања (имитације, копирања, опонашања природе и човекових творевина), то због тога што је већ речено да ученици основношколског узраста не могу решавати такве захтеве. Ако ученици по својој природи имају потребу да имитирају, то им не треба спорити, али ми од њих немамо право да тражимо имитацију. Уколико смо уочили да је он ушао у манир, па је самим тим постао и вешт у копирању самог себе, треба га подстицати начином оцењивања да се ослободи манира.

Препоруке за остваривање програма

На првим часовима ликовне културе од ученика треба тражити да цртају и сликају различитим материјалима, како би наставник уочио ситуацију, односно са којом врстом искуства деца долазе у основну школу. Нека деца су у вртићима већ прихватила поједине схеме и шаблоне које су стекли као навику кроз ликовне активности. Нека деца су у својим породицама самостално цртала желећи у својој природи да комуницирају са својом средином. И у једној и у другој ситуацији, добијали су похвале за своје цртеже, на основу "критеријума" који су резултат социо-културног миљеа из ког деца долазе. Наставник би требало да има обимнију свеску у коју ће уписати имена ученика, а уз њихова имена и своја опажања о карактеристикама и навикама ученика да цртају истим материјалима (фломастери, оловке у боји, графитне оловке), схематски приказ предмета и објеката његове околине, што произлази из ликовних типова деце. Прве интервенције наставника на тим часовима биће да инсистира код ученика, који су навикли да цртају истим материјалом, да мењају материјал којим ће цртати и сликати, како бисмо их ослободили стечених навика. У свесци то све треба да буде забележено, а било би добро када би наставник имао свеску или свеске, да прати развојну линију ученика све до 4. разреда. Тиме ће уједно имати увид у успешност свог рада. То ће му дати истовремено и прилику да изврши интервенције у начинима свог рада, речју, то му је прилика и за лично усавршавање. Треба напоменути да у току четворогодишњег рада пожељно је да наставник шаље ученичке радове на колективне конкурсе, што је још једна прилика за њихово вредновање.

Препоруке за остваривање програма у првом разреду

I Облици и њихови квалитети (6 часова - 4+2)

Цело-део, велико-мало, високо-ниско, уско-широко, светло-тамно, обојено-безбојно, меко-тврдо, глатко-храпаво, обло-рогљасто.

Појмови: облик.

1. Подстицати ученике да гледају и уочавају природу, али и урбану околину око себе, како би самостално дошли до сазнања шта је цело, а шта део нечег, неког предмета, шта је високо, а шта ниско, шта је светло или тамно, додиром меко-тврдо, глатко-храпаво и сл. Значајно је да ученици објасне свој визуелни и тактилни опажај. Из тога ће свако за себе проналазити тему за рад, што значи да колико је ученика, толико ће бити и тема, а решавају исти садржај. Наставник треба да буде само водитељ таквог процеса, да се ослања на ученикова сазнања непосредним гледањем и учењем о предметима и појавама из других наставних области (свет око нас, математика).

2. Пошто су уочили за њих значајне целине или детаље из природе и непосредне околине, ученици ће за своје задатке користити технике цртања графитним оловкама, или технику темпере, акварела и воштаног пастела.

3. Папири различитог формата, (нетипичних, различитих облика и боја), оловке са меким графитним улошком воштани пастел, темпера боје, глина, пластелин, пластичне фолије...

II Односи у видном пољу (10 часова - 6+4)

Лево-десно, горе-доле, испред-иза, више-ниже, између, усправно-положено, косо, испод, у, на, дубоко-плитко, пуно-празно, отворено-затворено.

Појмови: оријентација.

1. Разговарати са ученицима о простору, шта је лево шта је десно, горе, доле, на пример, птице су горе, ми се налазимо доле. Шта видимо да се налази горе када смо у затвореном простору. Шта видимо горе и доле када смо на улици, аутобуској станици, шта је лево, а шта десно, и да ли бисмо то што видимо могли и да нацртамо, насликамо или да урадимо глином, или можда неким другим материјалом. Наставник ће се вероватно сетити и неких других идеја, ослањајући се на области које упознаје у оквиру других наставних предмета.

2. И овај задатак може да се реши у цртачким, сликарским и вајарским техникама.

3. Папири различитог формата, (нетипичних, различитих облика и боја), оловке са меким графитним улошком (у даљем тексту меке оловке) са ознаком "Б", воштани пастел, темпера боје, глина, пластелин, пластичне фолије...

III Временски и просторни низови (цртани филм и стрип) (4 часа - 2+2)

Асоцијације у низу, цртежи у низу, слике у низу, покретни цртежи, мрље, облици...

Појмови: филм, стрип.

1. С обзиром на то да ученици стасавају и расту уз сазнање да постоји цртани филм, а повремено долазе у контакт и са стрипом, сматра се нашом обавезом да им нешто кажемо о цртаном филму и стрипу, како би се развијао и критички однос према цртаном филму, јер нису сви цртани филмови које деца гледају за децу. Често се деци нуде цртани филмови у којима има много садржаја непримерених за њихов узраст, и нису у функцији правилног развоја, па је корисније водити разговоре са децом о садржајима цртаног филма, уз елементарно објашњавање техника цртања (око 25 цртежа у секунди цртаног филма и стрипа). Треба им предложити да сами, на површини папира, слободном руком извуку правоугаонике и да у там правоугаоницима, у низу, цртежом испричају неки свој садржај - причу везану за лични доживљај.

2. Цртачке, сликарске технике, а могу се користити и вајарске технике у смислу сачињавања неких фигура којима ће ученици саопштити неку анимацију. То могу бити цртежи у низу, ученици могу да сачињавају и мрље у низу, које могу настати сасвим спонтано у дечијем раду. С једне стране, може се поћи од текста, и са друге стране, може се кренути од мрља које би начинили на неком већем формату папира, па их касније сећи, колажирати у низу. Гледајући у мрље које се налазе у низу, могу сачинити неку своју нову причу.

3. Папири различитог формата, (нетипичних, различитих облика и боја), оловке са меким графитним улошком (у даљем тексту меке оловке) са ознаком "Б", воштани пастел, темпера боје, глина, пластелин, пластичне фолије...

IV Светло и сенка (6 часова - 4+2)

Углови осветљавања, даљина и близина светлосног извора, утврђивање променљивости облика и сенке, зависно од угла и даљине осветљавања.

Појмови: светло, сенка.

1. Ослањајући се на већ постојећа сазнања по природној и вештачкој светлости, ученике треба уводити у процесе опажања извора светлости и условљавања настанка сенке. У односу на извор светлости и величину предмета, која се налази испред извора светлости, појавиће се сенка. На пример, сунчани дан, облик и дужина сенке неког предмета па и самог детета које је осветљено природном светлошћу. Ако бисмо, ипак употребили вештачку светлост, као што је графоскоп, усмерену према групи ученика, уз у позадини постављен натрон папир или пак-папир, појавиће се сенке које могу бити општане, преклопљене, па касније од стране ученика пастелним бојама попуњене. Постоје и друге игре са светлосним изворима које ће наставник, зависно од услова у којим се налази, решавати на свој креативан начин. Циљ је да се опредмети сенка која је настала извором светлости. Овакав рад може да се ради са целим одељењем, може са групом, али и сваки ученик може да га оствари за себе, појединачно. На фотокопијама или репродукцијама грађевинских објеката или споменика културе, ученици могу да

опшртавају осветљене делове објеката, а и оне делове који су у сенци. На тај начин ученицима поступно доводимо до свести културноуметничко наслеђе. На пример, ако се опшртавају осветљени делови манастира Сопоћани, уводимо их у појмове културног наслеђа.

2. Комбинована техника, цртачке технике, сликарске и вајарске технике.

3. За овакав рад, поред поменутих садржаја и техника, и сам наставник ће учити шта му је потребно од материјала за реализацију основног садржаја. Поред већ поменутих материјала за технике изражавања, могу се користити и одговарајућа дидактичка средства (поменути графоскоп, репродукције уметничких дела или фотокопије неких објеката).

V Тактилност (4 часа - 2+2)

Развијање осетљивости за разне материјале путем додира.

Појмови: додир.

1. До сада је било речи само о визуелним опажајима, које ученици треба да приме и разумеју, а од њих се тражи да према схваћеном садржају и поступају у ликовно-креативном раду. У овом задатку их треба наводити на тактилни опажај, на опажај путем додира. Ради се о побуђивању асоцијације ученика по принципу, о чему размишљаш док додирујеш један предмет, како бисмо на тај начин дошли до својих тема. У пракси се показало да је непримерено тражити препознавање предмета које ученици додирују. Скоро редовно, такви радови буду неуспешни. У процесима рада треба ученицима показивати репродукције уметничких дела, али и предмете које ће додиривати да би осетили глатко-храпаво, обло-рогљасто и сл. На основу таквих искустава, ученику ће касније бити довољно да визуелно препознаје карактеристике предмета.

2. Цртачке, сликарске, вајарске и комбиноване технике.

3. Торбе, цакови, папирне кесе, непровидна амбалажа и разни природни и вештачки материјали.

VI Изглед употребних предмета (дизајн) (4 часа 2+2)

Предмети који су прилагођени ученичком узрасту и упоређивање предмета који нису прилагођени ученичком узрасту.

Појмови: дизајн.

1. С обзиром на то да су деца свакодневно окружена предметима који су обликовани по ергономским, принципима за одрасле, сем у вртићима, где се налазе поједини предмети прилагођени дечијем узрасту. Сматра се да нам је обавеза да деци доводимо до свести да су све те предмете које употребљавамо сачинили неки људи који се баве дизајном. Да дизајн поред ликовних вредности, собом носи и сазнања о корисности и прилагођености тих предмета за њихово што боље и лакше коришћење. У пракси се показало да и ученици са задовољством могу да сачине неке предмете. На пример, на белим мајицама могу воштаним пастелима да цртају цртеже по својој жељи, које касније са весељем могу да обуку, јер су и сами нешто сачинили. На кошуљама могу да лепе, по принципу колажа, комадиће крпица и у коначном исходу, сами су се појавили као пројектанти употребних предмета. Такви часови су редовно били успешни у процесу проверавања овог програма.

2. Цртачке, сликарске технике, технике колажа и комбиноване технике.

3. Цртачки материјали, сликарски материјали, старе памучне једнобојне мајице, старе кошуље, сукње или јакне, пластичне кесе.

VII Одређени предмет као подстицај за рад (перформанс) (2 часа - 1+1)

Акција, радња, доживљај, реч, забелешка, музичка вињета...

Појмови: перформанс.

1. Сваки предмет или група предмета у групном раду може да има карактер перформанса, али када са тим предметима будемо у некој акцији, а акција подразумева и неки доживљај. Таквих акција у радњи имамо свакодневно у школи, на часовима физичког васпитања, у време одмора, када се начини, спонтани заплет између ученика око било које ситуације која се десила на претходном часу, као што су

несташлуци, додиривања, шапутања, или кад је било који предмет разлог за комуникацију ученика. У школи се може и негативна енергија усмерити у позитивно значење, речју, преусмеравати њено значење у личну и колективну креативност. Сваки предмет, који можемо да узмемо, може да буде повод за неку причу, или разговор, на пример, где је купљен, ко га је направио, како се прави, како се продаје тај предмет у некој продавници, или пак, џемпер на детету, ко га је исплео и слично. Мама, бака, сукња, дугме, зашивање дугмета, хаљина, све у непосредној околини ученика може да подразумева мотивацију за радњу и доживљај. Група ученика, свако на свој начин, може да имитира сачињавање одређеног предмета, а после свега, или у процесу рада, може да се сачини фотографија или видео запис, и напосокон, ни то не мора да буде. Битно је увести ученике у неко ново искуство, а то искуство по искуство, кад се зна да искуство има карактер учења, у коначном исходу подразумева и контакт са савременим тенденцијама у области стварања.

2. Комбинована техника.

3. Већ је речено да сваки материјал који се налази у непосредној околини може да буде повод за стварање неког садржаја (оловка, перница, торба, књига...).

VIII Преобликовање материјала или предмета њиховим спајањем (2 часа - 1+1)

Преобликовање материјала или предмета њиховим спајањем.

Појмови: спајање.

1. Појам спајање или везивање је врло садржајан из аспекта трагања за свим облицима везивања које човек користи у непосредној околини. Закопчавање као везивање, што је симбол мануфактуре, рајфершлус, као везивање што је симбол индустрије, зидање као везивање, лепљење као везивање, закивање као везивање, варење као везивање, ткање као везивање, шивење као везивање... Све шта човек чини, има карактер везивања. У природи је то рашћење, на пример лист на грани није везан, он је израстао итд. Битно је наводити ученике да опажају такве појаве у непосредној околини, а оно што треба да учине, на пример, прошнирати два облика свеже глине, везивати глину саргијом, канапом и томе слично.

2. Вајарске и комбиноване технике.

3. Глина, канап, тканина, мека жица, штапићи обрађени и необрађени, и сл.

Препоруке за остваривање програма у другом разреду

I Кретање облика у простору (6 часова - 4+2)

Кретање више облика у простору, кретање једног облика у простору.

Појмови: кретање, простор.

1. У овој целини програма имамо три појма: кретање, облик и простор. Ни о једном појму не треба ученицима саопштавати информације у смислу теорије форме имајући у виду узрасне могућности ученика, а посебно њихову перцепцију. Извући ћемо појам кретања. У том случају ће појам облика и појам простора имати карактер подпојмова. Како су деца по својој природи све време у покрету, уверени смо да им је могуће објашњавати не само њихово кретање, већ и кретање облика у природи. На пример, опажање кретања лишћа на дрвећу (бреза, платан, шљива, храст и све што чини њихово окружење у природи). Као супротност кретању, треба их наводити да опажају статичне облике у природи, на пример кућу, школу, аутобуску станицу... А кад поменемо аутобуску станицу, треба имати у виду и аутобусе који се крећу и разне друге предмете које је човек сачинио, а који се такође крећу. Уколико су то садржаји, остаје питање шта је то шта ће ученици радити на часу. Ако бисмо им рекли да цртају лист брезе, платана или неког другог дрвета, њихов цртеж ће бити статичан. Према томе, шта је то што они могу да чине на часу? Навешћемо неке примере. Ако бисмо повезали, у смислу корелације овај задатак са садржајима математике, могли бисмо ученицима да кажемо да нацртају на папирима неке од геометријских модела које уче (троугао, квадрат, круг, правоугаоник...). Пошто нацртају геометријске моделе, треба да их исеку, да их нанижу на канап, па када све то окаче на неки положени штап у простору, десиће се неко кретање. Кретање је условљено струјањем ваздуха, слично као што се креће

лишће на дрвећу, али кретање може да буде условљено и расподелањем канапа или конца. Ако бисмо ученике поделили у групе, једна група може да решава задатак са геометријским моделима, друга група може да решава задатак са слободно исцепаним облицима на сличан начин. Трећа група може да користи штапиће различитих величина (од 10 до 70 цм) уколико би се у простору поставио дужи штапић (до 1 м), на чијем крају би био везан канап, потом на средину новог штапића од 50 цм, на чијим крајевима се такође могу везивати мањи штапићи, уједно трагајући за равнотежом, па на крајевима тих штапића везивати још мање штапиће, водећи рачуна о равнотежи, чиме се добија нека врста "грозда" од већег броја штапића који ће се кретати у простору. На тај начин се добија и физичка и визуелна равнотежа и кретање облика у простору. У процесу рада са ученицима, може се говорити и о једначинама у математици. О равнотежи леве и десне стране композиције. Из тога могу произаћи многе приче које ће креативан наставник да осмишљава у процесу рада са ученицима.

2. Комбинована техника, цртачке и сликарске технике.

3. Папир, маказе, дрвени штапићи, лепак, канап, конац, конструкција старих кишобрана...

II Дејство светлости на карактер облика (светлост) (4 часа -2+2)

Природна и вештачка светлост, силуета, сенка (сопствена и бачена), фигура и позадина, светло и сенка у фигури.

Појмови: светлост, силуета.

1. У циљу континуитета сазнање о појму светлости треба наставити са играма светла и сенке ослањајући се на садржаје које су ученици учили у првом разреду. То је учињено због обиља могућности креативног трагања и ученика и наставника с једне стране, а с друге, утемељивања знања о значају светлости у природи као једног од значајних услова живота.

2. Комбинована техника, цртачке технике, сликарске и вајарске технике.

3. За овакав рад, поред поменутих садржаја и техника, и сам наставник ће уочити шта му је потребно од материјала за реализацију основног садржаја. Поред већ поменутих материјала, за технике изражавања могу се користити и одговарајућа дидактичка средства (поменути графоскоп, репродукције уметничких дела или фотокопије неких објеката).

III Амбијент - сценски простор (6 часова - 4+2)

Израда маски, костима и сцене.

Појмови: амбијент, сцена.

1. Смисао увођења ове целине у садржаје програма ликовне културе јесте да се са ученицима воде разговори о опажању и препознавању карактеристика разних амбијената. По чему препознајемо амбијент учионице, аутобуске станице, улице, породичне куће, музеја, наставник ће у својој средини наћи још много примера. Разговор треба водити тако да ученици саопште што више својих опажања. Самим тим, доприноси се ваљаном стицању увида у учениково искуство. Из тога ће произаћи и планови наставника за извођење рекреативне наставе, али и непосредног рада ученика у разним техникама. Битан је и аспект са кога ће наставник прићи решавању оваквог задатка. Један аспект може да буде сценски простор. И у учионици може да се начини сцена неког амбијента, и то оног амбијента за који се ученици определе у разговору са наставником. Како је реч о целини програма која нуди повезивање садржаја са књижевношћу, физичким васпитањем, светом око нас, другим речима, сви садржаји који се савладавају на овом узрасту могу да буду уведени у реализацију оваквог задатка.

2. Цртачке, сликарске, вајарске, комбиноване технике.

3. Меке оловке, темпера боје, глина, пластелин, папир, картон, разни други материјали, зависно од сценарија који ће сачинити наставник.

IV Лепо писање са калиграфијом (16 часова - 10+6)

Писање латиничких слова, упоредо са учењем латинице на часовима матерњег језика. Писање ћириличких слова.

Појмови: ћирилица, латиница.

1. Повлачење уских, кривих линија, повлачење широких, правих и кривих линија. Писање ћириличких и латиничких слова. Повезивање слова у речи.

2. Повлачење уских, косих, правих и положених линија; повлачење широких, косих, правих и положених линија; повлачење отворених и затворених линија; писање слова упоредо са учењем абецедне.

3. Материјали - лепо заоштрене столарске оловке (пљоснате); обичне графитне оловке са ознаком "Б" пљоснато заоштрене; штапићи од сладоледа такође пљоснато заоштрени; воштани пастел, такође пљоснато заоштрени, метално перо и туш или пенкало.

V Контраст (12 часова - 8+4)

Природни и вештачки облици, слагање - разлагање, разлагање - слагање, једнобојан - вишебојан, обрађен - необрађен, прав - крив, једноставан - сложен, испупчен - удубљен.

Појмови: контраст.

1. Свугде у нашој околини можемо учити контраст. На пример, природни и вештачки облици. Ноћ, дан, једнобојан, вишебојан, обрађен, необрађен, прав, крив, светло, сенка и сл. Све то могу бити поводи за ликовно изражавање у свим техникама. То треба да узмемо као ликовни садржај, а имајући у виду велике могућности за избор тема, мотивационе садржаје, сам наставник може да проналази, по једноставној логици - колико је наставника, толико може бити и начина за мотивацију, а колико је ученика, толико може да буде и тема за реализацију овог задатка.

2. Цртачке, сликарске, вајарске, комбиноване технике.

3. Меке оловке, темпера боје, глина, и сви материјали који се у одређеном тренутку могу користити за реализацију неке ученикове идеје.

VI Индивидуално коришћење различитих материјала за рад (паковање) (6 часова - 4+2)

Обликовање необичних објеката.

Појмови: паковање.

1. И у многим досадашњим задацима уводимо ученике у опажање природе. У том процесу, не запостављамо њихове индивидуалности и посебности у процесу опажања и тумачења природе. Наставник никад неће инсистирати да ученик копира природу, већ ће водити рачуна да он на свој симболичан начин саопштава детаље природе, по логици да од природе узме онолико колико он сматра да треба да узме (не све), па да у свом раду, као природно биће, додаје опет по својој вољи шта процени да је потребно додати. Тако би требало да изгледа један индивидуални креативни рад ученика. У овом задатку можемо и себе преиспитивати - колико смо увели ученике у конвенције одраслих, имајући у виду агресивност спољног света, што би требало да учинимо на врло једноставан начин. А то значи да већ неке устаљене конвенционалне вредности прекривамо како бисмо дошли до новог психичког изазова код ученика. Позната је дететова, или човекова, радозналост или неизвесност у посматрању запакованог облика (уредно - неуредно). Обична празна кутија, која је запакована на устаљен, конвенционалан начин, изазива радозналост и потребу за распакивањем. Можда не треба ни помињати колико лоше скупочене играчке поклоњене детету, убрзо буду уништене. Због чега?

2. Цртачке, сликарске, вајарске и комбиноване технике.

3. Потрошни материјал прилагођен узрасту ученика. Канап, восак, меке оловке, темпера боје, глина.

VII Знаци и симболи (4 часа - 2+2)

Печат, грб, симболи, словни и нотни знаци.

Појмови: хералдика.

1. Имајући у виду значај хералдике и уопште значај симбола и знакова у савременој социо-културној средини, а посебно када је реч о рачунарима, одећи и обући ("маркирана обућа и одећа"), поставља се питање како доводити до свести ученицима критеријуме везане за рекламу и опште присуство знаковности у нашем окружењу. Разуме се да је проблем врло сложен, али ово може да буде један мали

допринос разговору са ученицима о тим нама наметнутим вредностима. И сами они нешто могу да учине, с там што ће наставник водити рачуна о мери, средствима и психофизичким могућностима ученика. Пракса је показала да је погрешно на почетку часа показивати знаке било које врсте, јер ученици имају визуелно памћење кад желе да имитирају већ виђене знаке. За наставника остаје велики проблем, да поред нуђења критеријума о знацима и симболима, од ученика добије нека њихова идејна решења. Проблем је и литературе, на коју би се могли ослонити за тумачење поменутих вредности, поготову кад се има у виду брзо напредовање спољне културе, која није својствена менталитету наших људи. Понудићемо један од начина за учениково креативно стварање, када може прво да на свом папиру наслика неколико мрља, па тек онда, у некој од наредних фаза, да тражимо повезивање тих мрља у неки његов знак, када он може имати своје тумачење нечега, само њему својственог. Не морају то само да буду мрље, то могу бити тачке, линије и неки други облици, од било ког материјала, од којих се може поћи у свет промишљања са ознаком самосвојне ученикове креативности.

2. Цртање, сликање, вајање, комбиноване технике.

3. Меке оловке, темпера боје, старе фотографије, колажи, хартија, картони..

VIII Једнобојна композиција употребних предмета (клуаж) (6 часова - 4+2)

Појмови: клуаж, једнобојан.

1. У овом задатку ученици треба да прикупе отпадну амбалажу, да по својој вољи начине композицију лепљењем на неку картонску подлогу и када све то заврше, да бисмо се ослободили сугерирања досадашње функције тих предмета, таква композиција треба да буде премазана белом бојом. Још један од начина јесте да се преко тако организоване композиције постави газа, преко које се такође, пређе белим акрилом. После сушења, добијају се нови облици, нове светлинске вредности, које дају нове шансе за даља дограђивања цртања или сликања према учениковој жељи. Облику смо променили значење. Ово што је предложено није једино решење. Наставник ће наћи можда и боља.

2. Комбиноване технике, сликарске, цртачке и вајарске технике.

3. Ситна амбалажа, картони, разни папири, темпера боје, оловке, акрилна бела боја...

IX Замисљања (6 часова - 4+2)

Вербални опис, текст, фотографија...

Појмови: фотографија.

1. У овом задатку треба трагати за асоцијацијама ученика. Једна реч може да буде повод. Учитель може питати ученика: "О чему размишљаш када кажемо дрво?" Сваки ученик ће имати своју причу о том појму. Или, на пример, ако нађемо неку стару фотографију, можемо питати: "О чему размишљаш док гледаш у ову фотографију? Можеш ли нам нешто рећи о њој?" Ако прочитамо неки текст, примерен узрасним могућностима ученика, који, такође, може да буде повод за разговор, и појединачна тумачења и решења ученика у ликовном раду, већ смо нешто успели. Шта је то што смо успели? Успели смо, прво у различитостима тема, а задржаћемо и даље наш захтев, да поред трагања за добрим процесима рада, имамо и примерене резултате у свим ликовним техникама. Наставник ће захваљујући својој инвентивности, пронаћи праве начине мотивисања ученика за ову врсту слободнијег рада, али не слободних тема, кад ће понављати нека своја претходна искуства у виду схема и шаблона.

2. Цртачке, сликарске, вајарске, комбиноване технике.

3. Меке оловке, папири различитих облика и боја, темпера боје, глина, пластелин и други материјали уколико се деси да ученици имају потребу за њим.

X Преобликовање материјала или предмета (6 часова - 4+2) њиховим спајањем (везивање)

Појмови: везивање.

1. Како је реч о појму везивања који је изузетно значајан у животу човека, његовом деловању, међуљудским односима. Поред већ поменутог везивања у материјалном смислу, можемо говорити и о духовној вези човек-Бог, човек према човеку, љубавној вези. Мислимо, дакле, на све оно што човека

чини човеком у антрополошком, психолошком и социолошком смислу. И у другом разреду је предвиђено неколико садржаја тог карактера, који треба да се ослоне на сличне садржаје из првог разреда. Појам спајање или везивање врло је садржајан из аспекта трагања за свим облицима везивања које човек користи у непосредној околини. Закопчавање као везивање, што је симбол мануфактуре, рајфершлус, као везивање, што је симбол индустрије, зидање као везивање, лепљење као везивање, закивање као везивање, варење као везивање, ткање као везивање, шивење као везивање... Све шта човек чини, има карактер везивања. У природи је то рашћење, на пример лист на грани није везан, он је израстао итд. Битно је наводити ученике да опажају такве вредности у непосредној околини, а оно шта треба да учине, нећемо тражити мимезис, јер им то не дозвољавају њихове психофизичке могућности, већ ћемо начинити нешто супротно, на пример, прошнирати два облика свеже глине, везивати глину саргијом, канапом и томе слично.

2. Вајарске и комбиноване технике.

3. Глина, канап, тканина, мека жица, штапићи обрађени и необрађени, и сл.

Препоруке за остваривање програма у трећем разреду

Коришћење разних материјала за компоновање. Када се говори о доради нечег започетог, увек се поставља питање ко га је започео, зашто је нешто започето и на који начин је нешто започето као линија, као површина, као облик. Ослонце можемо пронаћи и у психологији, полазећи од Роршахових мрља, у којим свако од нас може, зависно од свог тренутног афективног стања, а у складу са личним искуством, уобразиљом и маштом, да препозна неки облик. Често се дешава да су такви облици недоречени и да их само ми као појединци препознајемо као такве, па себи можемо да дајемо право да их доградимо у смислу комуникације са својим социо-културним миљеом. То може да има карактер комуникације, али у сваком случају препознајемо афективни исказ сваког појединца који нам саопштава ту врсту поруке. У процесу учења треба водити рачуна да се доградња уради увек у неком другом материјалу, како би посматрач имао увид у стварање личних кодова. Овакви задаци могу да се решавају у већ традиционалним техникама, које у складу са конвенцијама зовемо медијумима, али исто тако можемо да примењујемо и друге савремене материјале па ћемо то назвати проширеним медијумима. У процесу стварања услова од стране водитеља наставног процеса, постоји слобода започињања неког облика у техникама које се често примењују у школи а које су доступне ученицима, њиховим родитељима и наставницима.

Композиција и покрет у композицији. Полазећи од објашњавања основног појма композиције, улазимо и у подпојам *покрет у композицији*, што на том узрасту собом носи и читав низ сложенијих питања, која су започета у другом разреду, а везана су за кретање облика у простору. Када се узме у обзир физичко кретање у непосредном окружењу, пре свега мислимо на природу, кретање лишћа на дрвећу, грана, али исто тако и кретање људи у простору, са свим средствима које људи користе за кретање, ученике уводимо у процесе опажања кретања, самим тим и разумевања условљености кретања и да то све може да чини неку композицију по личном избору. Треба дати ученицима прилику да начине тај избор. Дакле, све може да буде композиција. Уколико бисмо применили неке технике, на пример, Дирерово прозорче, а и сами смо у прилици да посведочимо искуствено да прозорско окно, као оквир, одређује сегменте посматране природе као ликовни приказ, насловићемо то као композиција. Уједно, биће то прилика да упознајемо ученике у оној сфери када имамо право да их научимо да постоје различити материјали за цртање, сликање, вајање, али и проширене медијуме. Када смо поменули цртање и цртачке технике, корисно је научити децу да постоје разни цртачки материјали и да су најбољи оловке са меким графитним улошком, са ознаком Б, природни угљен, али исто тако суви и воштани пастел. Пастел може да буде и у сфери сликарских техника, зависно од начина коришћења материјала. У школи се најчешће користи темпера као сликарска техника, али се ради и акварел. Неће сметати, међутим, ако говорећи о неком уметничком делу, кажемо ученицима и нешто о карактеристикама уљаног сликарства или неког другог начина сликања. Говорећи о техникама, сматра се да децу треба да научимо техникама сликања, цртања и вајања, а да начине коришћења техника оставимо сваком ученику као избор. Од

вајарских материјала у школама користи се глина, врло често и пластелин. Глина се сматра најпримеренијим материјалом и ученике треба научити својствима глине и начинима припремања глине за сачињавање тродимензионалних облика. Када се говори о проширеним медијумима који се могу урадити у виду колажа, деколажа, асамблажа и кроз процесе перформанса, ученици могу да схвате да заправо све што има карактер отпадних материјала, променом значења тих материјала, улази у сфере стваралаштва. Да би рад био успешан, у процесу мотивисања ученика не треба запоставити повезивање њихових знања и искустава из других области.

Орнаментика. Објашњавање појма орнамент може почети разговором да би га ученици препознали у непосредном окружењу. Уколико то не успе, може се показати нека репродукција везана за уметничко и етнографско наслеђе из непосредног социо-културног миљеа. Из тога ће произаћи и увиђање да су људи имали потребу од праисторије до данас, да попуњавају и украшавају, условно говорећи, неке празне просторе, који су у коначном исходу означени као орнамент. Остаје питање како ће ученици сами сачинити свој орнамент. Неповољно је да прецртавају орнаменте, али могу сами изградити неку орнаменталну форму, коју ће постављати у односу на раван, према неком само њима званом ритму. Не треба пропустити прилику да се ритам појављује и у виду розете, и у виду фриза. Орнаменталне форме могу да се раде у свим техникама.

Простор, повезивање разних облика у целину. У овој целини се у великој мери можемо ослонити на емотивно-афективне садржаје, мада не треба запоставити садржаје који нам се нуде путем техничке слике (илузија простора - телевизијски и компјутерски монитор, видео бим и сл.). У савременом окружењу техничка слика је не само присутна, него и агресивна, а илузија простора која се нуди врло често, после дужег гледања у монитор, може и штетно да утиче на ментални развој ученика. Стога је више него неопходно скретати пажњу ученицима на време које проводе испред екрана, уз критички осврт на све визуелне информације које се нуде путем техничке слике. Због тога је од изузетног значаја да стање ученикове афективности буде забележено и предвиђеним ликовним техникама, као питање мере суштинске вредности и стварања услова за виши ниво креативности. Препорука је да се начини рада уметника модерне уметности користе као ослонци за акционо стварање.

Одабирање случајно добијених ликовних односа по личном избору ученика. У овој целини се и дубље и шире могу развијати емотивно-афективни садржаји из претходне програмске целине. У свим ликовним техникама могу се стварати шире ликовне целине, које наизглед немају неког посебног значаја, поготово не миметичких садржаја, да би се сваки ученик определио за неки детаљ ког ће изместити из целине (сечењем, цепањем), да би се тако, у складу са његовим критеријума, извршио избор неког новог ликовног рада. Сам чин одабирања може да има карактер стварања.

Плакат, билборд, реклама. Наше шире окружење испуњено је информацијама које се упућују путем плаката, у последње време билбордима, а посебно рекламама које не заобилазе ни децу, иако су упућене одраслима. Такве рекламе су и визуелне комуникације, врло агресивне, па се поставља питање и критичког односа према њима, јер су засноване на профиту и маркетингу појединих фирми које су заинтересоване за комуникацију са потрошачима. За ученике је врло сложено такво иконичко тумачење билбордова, али исто тако је сложена уопштена комуникација путем плаката. Из свих тих разлога, ученици треба да дођу до једног нивоа информација образовног карактера, али не сме да се пропусти прилика да они и сами покушају комуникацију путем ликовних решења у виду плаката. Таква решења, после једне озбиљне припреме у дијалогу са ученицима, могу да буду остварена у свим предвиђеним ликовним техникама, а у складу са узрасним могућностима ученика.

Ликовне поруке као могућност споразумевања. Из претходних целина програма произилази захтев за развијање визуелног комуницирања у смислу стварања кодова, али и развијање критеријума у декодирању понуђених визуелних порука. Повезујући знања из разних области, може да се разговара са ученицима о препознавању карактеристика инсеката, животиња, као и професија људи у одговарајућем социо-културном миљеу. Ученици сами, на примеру, могу да кажу да су и, мимо школе, научили како

могу препознати поштара, лекара, милиционера или можда неко друго лице зависно од униформе коју носи, или предмета којим се баве. Зато ће бити значајно да у некој од расположивих ликовних техника, симболично изразе професију или карактеристику неке животиње, односно инсекта, да би на основу тих карактеристика сви они који гледају одређени цртеж или слику, могли препознати поруку коју им шаље неки појединац.

Ликовна дела и споменици културе као и дела савремених медијума. Уз сваку од целина програма, у свим разредима основне школе, потребно је показати неко од уметничких дела или споменика културе. Важно је нагласити да не морају увек да буду уметничка дела, него и предмети етно-културе која се односе на средину у којој ученици живе. Повезивањем са искуствима из других области, а са идејом да се гради искуство на искуство, сматра се да ће и ова област допринети укупном ваљаном развоју ученикове личности.

Препоруке за остваривање програма у четвртом разреду

I Колаж, фротаж, деколаж и асамблаж

Имајући у виду наставу ликовне културе у целини и савремени приступ медијима под називом проширени медији, сматра се да је ова целина најприменија за увођење ученика у нова искуства. Када се приђе реализацији садржаја колажа, одмах се мисли на већ постојеће извесно искуство ученика о колажу, с тим што се најчешће води рачуна о примерености захтева узрасним могућностима ученика па су се у пракси најчешће тражила решења по логици шаљивог колажа. То значи да су преузимани различити облици којима су стварани неки нови облици по личном нахођењу сваког ученика. Пракса је показала да се у таквим ситуацијама често добијају духовита решења. Такво искуство је примерено за ученике, стога се почиње од површинског колажа. У даљем раду такви колажи могу да буду изванредан материјал за одлепљивање, поновно лепљење, доцртавање, досликавање, те се од ученика тражи извесна доза упорности што је могуће на том узрасту. То је истовремено шанса за ученике да направе неко ново решење а и да се сам водитељ наставног процеса припреми за процену новонасталих остварења. Такви радови могу да буду подведени под назив деколажа. Да би ученици сачинили фротаж могу се користити природни и вештачки облици као подлога преко које ће ученици стављати тањи папир и потом са оловкама које у себи имају меки графитни уложак превлачити преко папира да би се одштампали највиши делови (релефност - структура материјала који се налази испод папира). Када се ради о асамблажу, мисли се на повезивање тродимензионалних облика у нове за ученике смисаоне целине. Без обзира на вештачке или природне облике које ученици уграђују у свој рад, потребно је да наставник ограничи број материјала исте врсте да би ученици лакше дошли до својих смисаоних решења. Оваква целина програма је у тесној вези са проширеним медијима у савременој уметности. То ће бити уједно и прилика за препознавање савремене уметности у музејима и галеријама. Самим тим, намеће се обавеза наставнику да ученике повремено води на изложбе које се налазе у њиховом непосредном окружењу.

II Разумевање тродимензионалних облика и рад на њима

Ова целина је логичан наставак претходне целине програма о асамблажу, са другом систематизацијом, када се може почети с радом полазећи од апстрактних облика неког предмета. Заправо, мисли се на нефигуративне облике који се у даљем раду могу супротставити фигуративним облицима. Пре свега се мисли на облике које можемо препознати у природи или на облике које је човек створио а не препознајемо их у природи. На пример, облик шоље, препознајемо према карактеристичним линијама. Ако бисмо избрисали линије дршке и карактеристичну линију која чини облик шоље, добићемо нефигуративан облик - апстрактни облик. Такав приступ се може начинити у свим ситуацијама када се цртају или сликају миметички облици. На самом почетку реализације ове целине, ученици могу да цртају са оловкама, са ознаком Б, ради лакшег интервенисања у процесу рада. Потом могу да користе и сликарске технике, али најприменији је тродимензионални рад. Не треба заобићи класичне материјале као што је глина, али су посебно захвални вештачки материјали као што су делови дечјих играчака, који могу да сачине неки нови облик у складу са њиховом маштом.

III Сликарски материјали и технике

Како су ученици до 4. разреда, па и у 4. разреду, користили темпере као сликарски материјал, сматра се да је од посебне важности да науче које су карактеристике акварела, темпере или гваша. Акварел технику карактерише лазурни начин сликања, што значи да се више користи вода са благим тонирањем боје, а слика делује свеже без црне и беле боје. Темпера је покривајућа боја, наноси се више у виду пасте, што значи да таква слика подноси наслојавање, за разлику од акварела који подразумева ал-прима рад, што подразумева добро промишљање која ће боја да се стави на коју површину. У темпери се може више пута наносити боја преко исте површине. Уз додатке беле покривајуће боје и мешање других боја с белом, добија се гваш техника. Сматра се да с овим знањима ученик касније може успешно да прати наставу ликовне културе.

IV Основне и изведене боје

Ученици су до сада користили све боје без познавања карактеристика боја, већ су сликали према свом осећају, уз помоћ маште, углавном по логици аперцепције. У овој целини би требало да добију елементарна знања о основним и изведеним бојама, што значи да ће мешањем жуте и црвене добити наранџасту, да ће мешањем плаве и црвене добити љубичасту као изведену, и напослетку мешањем жуте и плаве да ће добити изведену зелену. После тих искустава ученици могу урадити и неке вежбе по перцепцији или аперцепцији користећи и основне и изведене боје.

V Линија, површина, волумен, боја, простор

У оквиру ове целине рачуна се на повезивање ученикових искустава о линијама, површинама и волумену у одређеном простору. У таквом процесу биће од изузетне важности да ученици раде по перцепцији, посматрајући пре свега природне облике и боје. У овој целини програма ученици разредне наставе први пут осмишљеније треба да раде по перцепцији. На наставнику је да пронађе мање природне облике, чиме ће упутити ученике да сами откривају богатство природе, проналазе природне облике, да врше анализу када ће моћи у свим техникама да изразе шта осећају док посматрају неки природни облик. Најпримереније је да свако дете има свој модел који ће посматрати, чиме се постиже избегавање академске поставке мртвих природа. Поред цртања и сликања, препоручује се и рад у глини која је најзахвалнија за развој моторике, а у функцији је опажања и преношења немиметичког преношења посматраног природног облика.

VI Амбијент - сценски простор

Ако се пође од чињенице да сви живимо у неком амбијенту, посебно је важно да се са ученицима разговара о карактеристикама појединих амбијената. Амбијент учионице, амбијент кухиње, амбијент улице, амбијент аутобуске станице, игралишта... Дакле, у целини гледано, сваки амбијент је карактеристичан по нечему, на наставнику је да заједно са ученицима извуче посебне детаље о неком препознатљивом амбијенту. У духу таквог захтева, ученици могу да раде сцену, маске, костим, да се одреде за музику, али је најважније да се цео процес одвија кроз игру. У тој игри ученици ће доћи до сазнања о искуствима цивилизације, што се може пронаћи у литератури, а самим тим и повезивање оваквог садржаја са другим областима, посебно са књижевношћу, музичком културом, позориштем...

3.8. МУЗИЧКА КУЛТУРА

ДРУГИ РАЗРЕД

Циљ

- развијање интересовања, музичке осетљивости и креативности;
- оспособљавање за разумевање могућности музичког изражавања;
- развијање осетљивости за музичке вредности упознавањем музичке традиције и културе свог и других народа.

Задаци

- неговање способности извођења музике (певање/свирање);
- стицање навике слушања музике, подстицање доживљаја и оспособљавање за разумевање музичких порука;
- подстицање стваралачког ангажовања у свим музичким активностима (извођење, слушање, истраживање и стварање музике);
- упознавање традиционалне и уметничке музике свог и других народа;
- развијање критичког мишљења;
- упознавање основа музичке писмености и изражајних средстава музичке уметности.

Оперативни задаци

Ученици треба да:

- певају песме по слуху;
- слушају вредна дела уметничке и народне музике;
- свирају на дечјим музичким инструментима;
- изводе дечје, народне и уметничке музичке игре.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

Извођење музике

а) Певање:

- Певање песама (учење по слуху) различитог садржаја и расположења, традиционалне и уметничке музике које су примерене гласовним могућностима и узрасту ученика. Пожељно је повезивање садржаја песама са садржајима осталих наставних предмета уколико је могуће (ученици и школа, годишња доба, празници и обичаји, завичај и домовина, природа и околина, животиње...);

- Певање и извођење музичких игара (игре уз покрет, дидактичке игре).

- Певање једноставних модела и наменских песама као звучне припреме за поставку музичке писмености.

б) Свирање:

- Свирање пратње за бројалице, песме, игре на различитим изворима звука (тело, предмети, ритмички дечји инструменти).

На основу искуства у извођењу музике, препознати: темпо (брзо - споро), динамичке разлике (гласно - тихо, постепено појачавање и утишавање), различита расположења (весело, шаљиво, тужно, нежно, одлучно...) на основу изражајних елемената (динамика, темпо, ритам, мелодија), познату песму на основу карактеристичног одломка мелодије.

Слушање музике

- Слушање вокално-инструменталних композиција за децу и кратких инструменталних композиција различитог садржаја и расположења, као и музичких прича.

- Слушање народних песама и игара.

У слушаним примерима препознати: различите тонске боје (гласове и инструменте), различита темпа, динамичке разлике, различита расположења на основу изражајних елемената, као и композицију коју су слушали, а на основу карактеристичног одломка. Оспособљавати ученике да наведу примере присуства музике у свакодневном животу.

Стварање музике

- Опонашање звукова из непосредне околине, спонтаном или договореном импровизацијом (звуци у кући, звуци града, звуци у природи...).

- Ритмичким и звучним ефектима креирати једноставне пратње за бројалице, песме, приче, стихове, музичке игре, користећи при том различите изворе звука (глас, тело, дечји ритмички инструменти).

- Креирање покрета уз музику коју певају или слушају ученици.

- Смишљање малих ритмичких целина помоћу различитих извора звука (говор, изговарање групе гласова, различитим предметима, дечји инструменти).

- Импровизовање ритмичког дијалога на различитим изворима звука.

Препоручене композиције за певање у другом разреду

Химне

1. Државна химна
2. Светосавска химна
3. Школска химна

Народне песме

1. Хајд на лево
2. Дуње ранке
3. Ја посејах лубенице
4. Зелени се јагодо
5. Коларићу Панићу
6. Пролећно коло
7. Разгранала грана јоргована
8. Гуске, патке
9. Лепа Анка
10. Дечија поскочица
11. Митку ноге заболеше
12. Вишњицица род родила
13. Божићна песма
14. Ој, Бадњаче, Бадњаче
15. Помози нам Вишњи Боже

Дечије песме

1. Патак - Ј. Битнец
2. Ала веје, веје - Ст. Коруновић
3. Мамино коло - Л. Прелаз
4. Кока снела јаје - Ј. Горењшек
5. Јесен - Ст. Коруновић
6. Коњић - Д. Деспић
7. Гјуми - Ф. Бегири
8. Док месец сја - Ж. Батист Лили
9. Пролећна песма - Ст. Коруновић
10. Рибар - Томерлин
11. Блистај - Моцарт

12. Несташни дечаџи - Ј. Маринковић
13. Букварџи - Б. Станчић
14. О гуски - М. Тајчевић
15. Петлић - Е. Главник
16. Сусрет - Д. Младеновић

Дидактичке игре

1. Имају ли карте сви - Томерлин
2. Чвораџ - Н. Вуџмановић
3. Лептир - Н. Хиба
4. Телеграм - Томерлин
5. Тетка Метка - Томерлин
6. Загонетка - М. Петров
7. Зечије уво - М. Петров

Бројалице

1. Киша и мрав
2. Трешњица
3. Два се петла побеше
4. Еџи пеџи пеџ
5. Елем, белем, белбеиш
6. Гусен, гусеница
7. Једна врана гакала

Свирање на деџим инструментима

1. Ст. Коруновић - Коњић
1. Еџи пеџи пеџ
2. Трамвај јури улиџом
3. Иш, иш, иш, ја сам мали миш
4. Бумбари се састали

Модели

1. Ресаво водо ладна
2. С оне стране Дунава
3. Редом, редом
4. Фабрике бомбона
5. Лазара мајџа карала
6. Синоћ је куџа лајала

Песме које су стварала деџа

1. Дај ми крила један круг - Станџо Баџковић, Деспотоваџ
2. Кравица Циџа - Марина Весић, Крушеваџ
3. Песма брату - Бранислава Попов, Зрењанин
4. Сад је већ велиџа - Мирела Поповић, Глогоњ

Препоручене композиџије за рад хорова

1. М. Бајшански - Ој, јаворе, зелен боре
2. Д. Деспић - Скиџе из Зоо врта
- Пада киша
3. Ј. Маринковић - Ђаци добре воље
4. Народна - Разгранала грана јоргована

5. Ој, Бадњаче, Бадњаче
6. Помози нам вишњи Боже
7. В. Илић - Коларићу панићу
8. Мокрањац - Вивак
9. К. Бабић - За свако чудо
 - Коњски реп
 - Врабац
13. М. Шоуц - Сањалица Маца
 - Јесен
14. П. Озгијан - Свитац
15. Песма из Аустрије - Хајде да играмо
16. М. Живковић - Горо, горо, бршљанова
17. Државна химна
18. Химна св. Саве
19. З. Вауда - Дечјој Амбасади у Међашима
 - Птичји концерт
20. Непознат аутор - Рођенданска

Препоручене композиције за слушање у другом разреду

Химне

1. Државна химна
2. Светосавска химна
3. Школска химна

Народне песме

1. Чардаш
2. Ој Мораво
3. Коло из Стига
4. Банатско коло
5. Жикино коло
6. Дивна, Дивна
7. Ајде Като
8. На Божић
9. Нек свуд љубав сја

Песме за децу

1. Рођенданска - аутор непознат
2. Пахуљице - З. Вауда
3. Кад не буде крава - М. Илић Бели
4. Мађионичар - М. Илић Бели
5. Стајаћу на једној ноzi - М. Илић Бели
6. Песма о одјеку - М. Илић Бели
7. Молимо за фини тишину - А. Кораћ
8. Радост Европе
9. Другарство - М. Субота
10. Шапутање - Н. Херцигоња
11. Заклео се бумбар - М. Шоуц
12. Моја успаванка - Н. Радуловић
13. Клепеће млин - немачка дечија песма
14. Пролећна песма - народна из Пољске

Домаћи композитори

1. Жејева кућа - З. Вауда
2. Дечја соба - М. Живковић
3. Народне загонетке (Дашто ми ти дашто) - В. Илић
4. Бакине приче (циклус дечијих композиција) - Н. Петин
5. Молитва - Ј. Маринковић
6. Свјати мученици (песме за резање колача) - М. Топаловић

Страни композитори

1. К. С. Санс - Карневал животиња (Кукавица и птице)
2. Моцарт - Трећи став из сонате Ц-дур
- Турски марш
3. Шуман - Дивљи јахач
4. Бетовен - За Елизу
5. Ж. Ф. Рамо - Кокош
6. Ж. Масне - Медитација
7. Т. Сусато - Игра
8. А. Понкиели - Игра часовника из опере "Ђоконда"
9. Ј. Штраус - Анина полка
10. Н. Паганини - Капричо бр. 9
11. Група "Екрипс" - Киша и грмљавина
- Јесења симфонија

Филмска музика

1. Музика из филма Х. Манцини - тема из филма "Пинк Пантер"

ТРЕЋИ РАЗРЕД

Оперативни задаци

Ученици треба да:

- певају песме по слуху;
- слушају вредна дела уметничке и народне музике;
- изводе дечје, народне и уметничке игре;
- свирају на дечјим музичким инструментима;
- усвајају основе музичке писмености.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

Извођење музике

а) Певање

- Певање песама (учење по слуху и учење песме са нотног текста) различитог садржаја и расположења, традиционалне и уметничке музике које су примерене гласовним могућностима и узрасту ученика. Пожељно је повезивање садржаја песама са садржајима осталих наставних предмета уколико је могуће (ученици и школа, годишња доба, празници и обичаји, завичај и домовина, природа и околина, животиње...).

- Певање и извођење музичких игара (игре уз покрет, дидактичке игре).
- Певање модела и наменских песама као звучна припрема за поставку музичке писмености.

б) Свирање

- Свирање пратње за бројалице, песме, игре на ритмичким дечјим инструментима.

- Свирање једноставнијих песама на мелодијским инструментима Орфовог инструментарија.
- На основу искуства у извођењу музике, препознати и свирати делове песама.

Слушање музике

- Слушање вокално-инструменталних композиција за децу и кратких инструменталних композиција различитог садржаја, облика и расположења, као и музичких прича.
- Слушање народних песама и игара.

У слушаним примерима препознати различите тонске боје (гласове и инструменте), различита темпа, динамичке разлике, различита расположења на основу изражајних елемената, као и композицију коју су слушали, а на основу карактеристичног одломка. Оспособљавати ученике да наведу примере присуства музике у свакодневном животу.

Стварање музике

- Ритмичким и звучним ефектима креирати једноставне пратње за бројалице, песме, приче, стихове, музичке игре, користећи притом различите изворе звука (глас, тело, Орфов инструментаријум).
- Креирање покрета уз музику коју певају или слушају ученици.
- Смишљање музичких питања и одговора, ритмичка допуњаљка, мелодијска допуњаљка са потписаним текстом, мелодијска допуњаљка.
- Импровизовање дијалога на мелодијским инструментима Орфовог инструментарија.

Препоручене композиције за певање у трећем разреду

Химне

1. Државна химна
2. Светосавска химна
3. Школска химна

Народне песме

1. Дођел Мара - црногорска народна песма
2. Фалила ми се прошена мома
3. С оне стране Дунава - из Србије
4. Савила се бела лоза винова - народа из Србије
5. Садил сам босиљак
6. Божићна песма - народна (Бијело Поље)
7. Ој, јаворе, јаворе
8. Ја посадох

Дечје песме

1. Авантуре малога Јују
2. Рођенданска
3. Ловац Јоца - Срђан Барић
4. Несташни дечаци - Ј. Маринковић
5. Снег - Стефановић
6. Шапутање - Никола Херцигоња
7. Вуче, вуче, бубо лења
8. Последњи цвет - Б. Станчић
9. На слово - песма из Енглеске
10. Кукавица - Б. Станчић
11. Звоно - Б. Станчић
12. Вејавица - Б. Станчић

13. Иде јесен - Б. Станчић
 14. Волим да се купам - М.
- Музичко-дидактичке игре
1. Мамино коло - Ј. Прелаз
 2. Кукавица - Томерлин
 3. Бака Мара - С. Коруновић

Модели

1. Фарба Мића врата
2. Лазара мајка карала

Свирање на Орфовим инструментима

1. Иду, иду мрави
2. Полазак у школу - Б. Станчић
3. На селу - П. Стоковић
4. До врха је стигао - Станчић/Драгић
5. Ерско коло
6. Под оном - црногорска народна песма
7. Мој деда - М. Петров
8. Блистај, блистај, звездо мала

Песме чији су ствараоци деца

1. Зима - Милица Етински, Нови Сад
2. Зевак - Бојана Димовски, Глогоњ
3. Кокошка - Стеван Ћирић, Сокобања
4. Шума - Андријана Ристић, Сокобања

Препоручене композиције за рад хорова

1. Државна химна
2. Химна св. Сави
3. Школска химна
4. Пада киша - Дејан Деспић
5. Вивак - Стеван Мокрањац
6. Свитац - Петар Озгијан
7. Коларићу панићу - Војислав Илић
8. Мајка - Александар Кораћ
9. Солмизација - Р. Роџерс (песма из филма "Моје песме, моји снови")
10. Здраве војско - М. Илић Бели
11. Лепо ти је рано уранити
12. Дуње ранке
13. Вивак - Јосиф Це
14. Ал је леп овај свет - Стеван Мокрањац
15. На Авињонском мосту - песма из Француске
16. Вуче, вуче, бубо лења - Р. Граић
17. Канон - песма из Француске
18. Новогодишњи празник - М. Драгутиновић
19. Дођи, врапче мали - Мерима Драгутиновић
20. Кад си срећан - песма из Шведске

Препоручене композиције за слушање у трећем разреду

Химне

1. Државна химна
2. Светосавска химна
3. Школска химна

Народне песме и кола

1. Расти, расти мој зелени боре
2. Домаћице од куће
3. Нишки вез - народно коло
4. Изгубљено стадо
5. Небо је тако ведро
6. Тихо ноћи
7. Чаробна фрула (избор) - Бора Дугић
8. Изгубљено стадо

Песме за децу

1. Молимо за фину тишину - Александар Кораћ
2. Ал је леп овај свет - Стеван Мокрањац
3. Другарство - Миња Субота
4. Шапутање - Никола Херцигоња
5. Волим - Новак Радуловић
6. Бумбари и пчеле - Станојло Рајичић
7. Успомена - Радоња Вучековић

Домаћи композитори

1. Марш на Дрину - Станислав Бинички
2. Српски киноник - Хвалите - непознати аутор
3. Свита кроз свемир - Александар Обрадовић
4. П руковет - Стеван Мокрањац
5. Расткова одлука - Славица Стефановић
6. Жежева кућа (дечја опера) - Златан Вауда

Страни композитори

1. Бумбаров лет - Николај Римски Корсаков
2. Лептир - Габријел Форе
3. Игра шећерне виле - Петар Илич Чајковски
4. Полонеза А-дур - Фредерик Шопен
5. Валцер а-молл - Фредерик Шопен
6. На дрвеном коњу - Роберт Шуман
7. Арија - Јохан Себастијан Бах
8. Радецки марш - Јохан Штраус
9. Годишња доба - Петар Илич Чајковски
10. Валцер цвећа - Петар Илич Чајковски
11. Карневал животиња - Камил Сен-Санс
12. Делфини - Музичка група Еклипс

Филмска музика

1. Музика из филма "Снежана"

ЧЕТВРТИ РАЗРЕД

Оперативни задаци

Ученици треба да:

- певају песме по слуху;
- певају песме солмизацијом;
- обраде просте и сложене тактове;
- усвајају основе музичке писмености;
- свирају на дечјим музичким инструментима;
- изводе дечје, народне и уметничке игре;
- импровизују мелодије на задани текст;
- упознају звуке разних инструмената;
- слушају вредна дела уметничке и народне музике.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

Извођење музике

а) Певање

- Певање песама (учење по слуху и учење песме са нотног текста) различитог садржаја и расположења, традиционалне и уметничке музике, које су примерене гласовним могућностима и узрасту ученика. Пожељно је повезивање садржаја песама са садржајима осталих наставних предмета (ученици и школа, годишња доба, празници и обичаји, завичај и домовина, природа и околина, животиње...).

- Певање и извођење музичких игара (игре уз покрет, дидактичке игре).
- Певање наменских песама као звучна припрема за поставку музичке писмености.

б) Свирање

- Свирање пратње за бројалице, песме, игре на ритмичким дечјим инструментима.
- Свирање песама на мелодијским инструментима Орфовог инструментаријума.
- На основу искуства у извођењу музике, препознати и свирати делове песама.

Слушање музике

- Слушање вокално-инструменталних композиција за децу и кратких инструменталних композиција различитог садржаја, облика и расположења, као и музичких прича.

- Слушање народних песама и игара.

У слушаним примерима препознати различите тонске боје (гласове и инструменте), различит темпо, динамичке разлике, различита расположења на основу изражајних елемената, као и композицију коју су слушали, а на основу карактеристичног одломка. Оспособљавати ученике да уоче вредности и улогу музике у свакодневном животу.

Стварање музике

- Ритмичким и звучним ефектима креирати једноставне пратње за бројалице, песме, приче, стихове, музичке игре, користећи при том различите изворе звука (глас, тело, Орфов инструментаријум).

- Креирање покрета уз музику коју певају или слушају ученици.
- Смишљање музичких питања и одговора, ритмичка допуњалка, мелодијска допуњалка, мелодијска допуњалка са потписаним текстом, састављање мелодије од понуђених двотактних мотива.
- Импровизација мелодије на задани текст.
- Импровизовање дијалога на мелодијским инструментима Орфовог инструментаријума.

ПРЕПОРУЧЕНЕ КОМПОЗИЦИЈЕ ЗА ПЕВАЊЕ У ЧЕТВРТОМ РАЗРЕДУ

Химне

1. Државна химна
2. Светосавска химна
3. Школска химна

Народне песме

1. Поранила девојчица
2. Спустила се густа магла
3. Лепо ти је рано уранити
4. Додола
5. Једна стара мајка
6. Два се петла побише
7. Јесте ли видели мога сина Јанка
8. Високо се вију лабудови
9. Боса Мара
10. Домаћице од куће
11. Подуна, мори подуна

Дечје песме

1. Зима - Б. Станчић
2. Ближи се, ближи лето - Б. Станчић
3. Ветар - Б. Станчић
4. Медвед Брундо - А. Кораћ
5. Веверице - Г. Илић
6. Има једна Марија - Г. Илић
7. Деца су украс света - М. Субота
8. На ливади - М. Милојевић
9. Стигло је лето - песма из Данске
10. Домовина - Н. Вукомановић
11. Дечја права - С. Маринковић
12. Прича о чобанчету са фрулицом - песма из Румуније
13. Принцеца - С. Малушић
14. Јесен - М. Шоуц
15. Јесења песма - С. Гајић

Свирање на Орфовим инструментима

1. Изгубљено пиле - В. Томерлин
2. Први снег - Б. Станчић
3. Срећна Нова година - С. Барић
4. Птице се враћају - народна песма из Немачке
5. Игра коло у педесет и два
6. Прва словенска игра - А. Дворжак

Песме чији су ствараоци деца

1. Чему служи срце - И. Симулов
2. Деца могу да полете - Н. Мајдевац
3. Пролећни сан - Ј. Драговић
4. Понашам се попут паше - А. Бан

Препоручене композиције за рад хорова

1. Чај горо чарна - З. Вауда
2. Под оном, под оном -З. Вауда
3. Никола Тесла - З. Вауда
4. Песме старог ратника - З. Вауда
5. Дукун - народна
6. Заљубљени зека - Н. Херцигоња
7. Мало цвећа, мало птица - А. Кораћ
8. Другарство - А. Кораћ
9. Певач - Д. Радић
10. Три девојке - М. Тајчевић
11. Јана шета - М. Тајчевић
12. Успаванка - Брамс
13. Врабац и мачка - М. Милојевић
14. Ветар - М. Милојевић
15. Цветна ливада - М. Милојевић
16. Српкиња - И. Бајић
17. Моја се земља слобода зове - Б. Херман
18. Нек свуд љубав сја - Тисо (обрада З. Вауда)
19. Светосавска химна - запис П. Крстић
20. Ко удара тако позно - Војислав Илић
21. Тихи позив - В. Ђорђевић
22. Жуна - Каплан
23. Јесен на пијаци - Д. Шарковић
24. Еци, пеци, пец - А. Обрадовић
25. Повратак - Ј. Маринковић
26. Све тичице зајевале - народна, обрада К. Бабић
27. Вишњицица род родила - народна, обрада К. Бабић
28. На Светог Саву - Б. Станчић
29. Ода радости - Бетовен, обрада З. Вауда
30. Када се воли - П. Поповић, клавирску пратњу приредио З. Вауда
31. Здравница - песма из Југославије
32. Поточара - Ј. Це
33. Сумрак - Бетовен

ПРЕПОРУЧЕНЕ КОМПОЗИЦИЈЕ ЗА СЛУШАЊЕ У ЧЕТВРТОМ РАЗРЕДУ

Химне

1. Државна химна
2. Светосавска химна
3. Школска химна

Народне песме и кола

1. Народна - Крстоноше бога моле
2. Народна - Три ђевојке друговале
3. Народно коло - Радмилино коло
4. Народно коло и чочек
5. Народна из Србије - Фрулашки разговор
6. Народна из Србије - Дим се вије на врх Чакора

Домаћи композитори

1. Новак Радуловић - Љубав се права на песку пише
2. Славица Стефановић - Вјеруј

3. Исидор Бајић - Српкиња
4. Стеван Мокраћац - IX руковет
5. Никола Србин - Херувимска песма
6. Петар Озгијан - Мала свита за оркестар хармоника
7. Јован Јовичић - Македонска рапсодија
8. Непознати аутор - Зелени рукави

Страни композитори

1. Камиј Сен-Санс - Карневал животиња (Кенгури; Корњаче; Антилопе; Акваријум; Финале)
2. Јозеф Хајдн - Дечја симфонија
3. Феликс Менделсон - Свadbени марш
4. Жорж Бизе - Свита (Дечја игра; Марш; Емпромти; Галоп)
5. Волфганг Амадеус Моцарт - Менует
6. Антоњин Дворжак - Словенска игра бр. 1
7. Модест Мусоргски - Слике са изложбе (Игра пилета у љусци од јајета; Баба Јага)
8. Едвард Григ - Поворка патуљака
9. Жан Филип Рамо - Тамбурин
10. Франц Шуберт - Музички тренутак оп. 94 бр. 3 (ф-молл)
11. Томазо Албиниони - Адађо (транскрипција за оркестар и мандолине)
12. Петар Илич Чајковски - Наполитанска песма
13. Петар Илич Чајковски - балет, "Лабудово језеро" (валцер из I чина; Игра лабудова из II чина)
14. Фредерико Морено Тороба - Бургалеса
15. Едвард Григ - Јутро

НАЧИНИ И ПОСТУПЦИ ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА

Настава музичке културе у основној школи, својим садржајима и активностима значајно доприноси целокупном развоју ученика. Код ученика се развија љубав према музичкој уметности и смисао за лепо и узвишено, потпомаже његов свестрани развој, оплемењује га и улепшава му живот.

Током наставе, у виду осмишљених активности, омогућује се развијање способности изражавања звучним средствима (гласом или инструментом), упознавање вредних дела музичке уметности и стицање потребе за самосталним упознавањем музичких дела из области народног и уметничког стваралаштва.

Савладавањем музичке писмености и развијањем укуса, оспособљавамо ученике да активно учествују у музичком животу своје околине.

Настава музичке културе остварује се међусобним прожимањем следећих музичких активности:

- **певање и свирање**, уз поступно упознавање и усвајање ритмичких структура, музичког писма и интонације;
- **слушање музике** и усвајање основних појмова из опште музичке културе;
- активности у **музичком стваралаштву**.

У разредној настави певање и свирање остварује се по слуху, опонашањем демонстрације учитеља, или уз помоћ различитих звучних и визуелних помагала (цртежа, односно неких договорених знакова с ученицима). Упознавање музичког писма започиње у трећем разреду и протеже се до краја основног школовања. Усвајање најосновније вештине читања нота омогућава ученицима лакше и тачније певање једноставних мелодија, као и активно стицање информација о свирању појединих инструмената. Пожељно је повезивање музичких садржаја са садржајима осталих наставних предмета уколико је то могуће остварити.

Задаци наставе музичке културе у основној школи јесу:

- поступност у усвајању народних и уметничких композиција различитих садржаја;
- развијање извођачких вештина ученика и њихов стваралачки приступ певању/свирању;
- развијање интелектуалних и моторичких способности ученика;
- развијање и подстицање стваралачких могућности музичког изражавања ученика;
- упознавање основне музичке писмености и изражајних средстава музичке уметности.

ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА У ДРУГОМ РАЗРЕДУ

Дечје песме и игре с певањем

(Ученици и школа; јесен; Божић и Нова година; зима; пролеће; мајка и успаванка; кућа, завичај и домовина; дечја игра; природа, животиње и околина; обичаји; остало).

Усвајање музичког речника у вези са певањем: тонови узлазе - тонови силазе; гласно - средње; гласно - тихо; брзо - умерено; брзо - споро; нежно - тужно; нежно - радосно. (Наведени изрази се упознају путем искуства, без постављања дефиниције).

Свирање

- Певање допунити обележавањем сваког тактовног дела ударцем о инструмент у складу са темпом извођења;
- помоћу удараљки извести неки ритам научене мелодије уз истовремено ритмичко рецитоване или певање;
- извођење ритма познате мелодије плескањем или ритмичким инструментом уз истовремено замишљање мелодије у себи;
- понављање краћег задатог ритмичког мотива (вежба памћења и брзог сналажења);
- свирање ритма појединих говорних речи с различитим бројем слогова или краћих реченица.

Слушање музике

Усвајање музичког речника у вези са слушањем:

- оркестар, дувачки оркестар;
- флаута - флаутист;
- гитара - гитарист;
- дечји, женски и мушки глас.

Сви изрази се упознају на линији разумевања значења речи и препознавања звука.

Музичко стваралаштво

- Стално подстицање ученика на што изражајније певање научених песмица;
- опонашање звукова из околине, спонтаном или договореном импровизацијом (звуци у кући, граду, природи - разговор животиња, разговор стабала шуштањем лишћа);
- измишљање малих ритмичких целина остварених спонтано изговореним или отпеваним групама гласова (измишљање групе састављене само од самогласника или само од сугласника), ко ће дуже, ко ће занимљивије, разигране групе гласова;
- импровизација остварена рукама или ногама, односно дечјим инструментима (уз стајање на једном месту или кретањем кроз простор);
- слободно импровизовани дијалози помоћу дечјих инструмената (деца бирају исте или различите инструменте);
- импровизација дечје мелодије на властит или од учитеља предложен стих;
- слободно измишљање покрета уз музику (нпр. за неко коло уз научену нову мелодију).

Дидактичко - методичка упутства

Наставни предмет *Музичка култура* треба код ученика да развије естетски доживљај, машту, вештине, навике и стваралачки импулс.

У основној школи настава музичке културе, заједно са другим наставним предметима, утиче на свестрани развој личности детета и представља једну од важних дисциплина.

Обавезни и препоручени садржаји овог наставног предмета треба да пруже знања и информације ученицима како би могли да с разумевањем и радошћу прате, разликују, доживљавају и процењују музичке вредности.

Да би били реализовани циљеви првог циклуса основног образовања и васпитања, као и задаци програма образовања и васпитања, потребно је обезбедити наставна средства у складу са важећим нормативима.

Сазнајни процес у настави музичке културе заснива се на доживљавању музике кроз песму и слушање музике. Ученицима се преносе неопходни елементи, који чине основу музичке писмености и знања, а у функцији су бољег разумевања музике.

Основни принцип у остваривању циљева и задатака треба да буде активно учешће ученика на часу, а час музичке културе треба да буде доживљај за ученике. Усвајање знања ученика зависи од добре организације часа, који мора бити добро планиран, осмишљен и занимљив. Настава треба да се одвија у ведрој и радној атмосфери. Разним облицима рада, техникама и очигледним средствима ученицима се преносе знања и комбинују разне методе у настави. Према својим садржајима наставни програм се реализује у неколико етапа. У првој етапи настава се своди на форме рада које највише одговарају психофизичком развоју ученика. То су: бројалице, песме, музичке игре, слушање музике и свирање на дечјим ритмичким инструментима.

Домаће писмене задатке или писане тестове, контролне задатке, реферате не треба задавати у оквиру овог предмета ни у једном разреду.

Наставу треба увек повезивати са музичким животом друштвене средине уз учествовање на такмичењима и музичким приредбама.

Садржај *Музичке културе* чине активности:

- извођење музике (певање/свирање),
- слушање музике,
- стварање музике,
- хорско и оркестарско музицирање.

ЗАХТЕВИ ПРОГРАМА ПО АКТИВНОСТИМА

Извођење музике

Певање у разредној настави је певање по слуху. Ученици треба изражајно да певају одређен број часова и то у I разреду 20, а у II разреду 25 часова.

У I и II разреду постављају се звучни слојеви тако што се певањем одговарајућих песама по слуху стиче представа о тоновима. Звук који ученици памте у разним песмама и играма (игре опажања, препознавање тонова и ритмичких кретања) касније повезују са нотним писмом. Тако се поступно уводе у тајне певања из нотног текста.

Певање дечјих песама у основној школи треба да буде основни садржај рада у настави музичке културе. Настава нема задатак да ствара уметнике, већ код ученика развија љубав према музичкој уметности и смисао за лепо и узвишено, потпомаже њихов свестрани развој, оплемењује га и улепшава му живот. Ово се може постићи само практичном наставом (певањем/свирањем), а мање теоретисањем.

Избором композиција пружа се могућност и проширивања знања из других области. Учењем песама деца могу лакше да савладају правилну дикцију, како нашег тако и страног језика. Приликом избора композиција наставник има слободу, али мора пазити да буду заступљене дечје, народне, пригодне песме других народа, као и песме савременог музичког стваралаштва за децу. Наставник треба, ради актуализације програма, да научи децу и неку песму која није наведена у препорученом избору за певање, ако то одговара циљу и задацима програма и ако задовољава критеријуме васпитне и уметничке вредности.

Пре обраде песме пожељно је да се исприча прича чији је садржај у вези са текстом, како би се пробудило интересовање за песму, а самим тим и развила ученикова машта.

Стварање погодне атмосфере за учење нове песме потребно је да би дете сваку песму максимално позитивно доживело, да у себи створи оне потребне емоције које су подстакле композитора и надахнуле га да створи песму. Наставник треба да пева из срца, изражајно. Потребно је такође да води рачуна и исправља неправилно дисање ученика при певању или лоше држање тела приликом седења. За правилан избор песама неопходно је применити и дидактичке принципе. То се посебно односи на принцип поступности и доступности. У оквиру принципа поступности треба имати у виду три правила:

- од познатог ка непознатом;
- од лакшег ка тежем;
- од ближег ка даљем.

У музичкој настави за трајно усвајање знања веома је значајан принцип доживљаја. Када је песма усвојена и, уколико то задовољава текст научену песму треба:

- драматизовати;
- слободно импровизовати покретима;
- ликовно изразити;
- пратити ритмичким инструментима.

На почетку године требало би давати лакше примере за обраду, а на крају теже, како би ученици лакше схватили и усвојили нове композиције, а самим тим постали сигурни у своје могућности. С принципом поступности уско је повезан принцип доступности, јер само доступан програм омогућава постепено и успешно развијање музичких способности ученика. Доступан програм не би требало мешати са лаким, јер лакшим избором не ствара се веће интересовање за савладавање програма, као ни могућност за успешно музичко развијање. Нежељени ефекти се јављају и код претешког програма.

У тренуцима када ученици показују замор и деконцентрацију на било ком часу, неколико минута певања веселих дечјих песама, уз покрет, разведриће преморена лица и омогућити им да поново крену на усвајање нових знања из различитих предмета. Сваки школски дан пожељно је почети и завршити певањем песама.

Свирање

Свирање је доградња певању и постоје оправдани разлози за постојање те активности. У сваком одељењу постоји један број ученика који има веће или мање потешкоће у певању. Да дете не би постало малодушно, избегавало учествовање у музици, пружати му и друге могућности афирмације на музичком подручју, а то је управо свирање.

У I и II разреду ученици свирају на дечјим ритмичким инструментима (бубањ, звечке, штапићи, триангл, чинели). Њих могу направити и сами од најразличитијих материјала (празних картонских, дрвених или пластичних кутија, канапа, жице, дрвета, цеви, кукуруза, шишарке, кестена и др. као нпр. свирале од зове или врбе, бубњићи од дрвета и коже, тикве, итд.). У II разреду постепено уводити мелодијске инструменте (металофон) и упућивати ученике да свирају по слуху једноставне мелодије.

Основни облици свирања на дечјим ритмичким инструментима:

II разред:

- свирање такта,
- свирање ритма,
- свирање мелодије,
- свирање пауза.

Свирање у II разреду, где започиње остваривање ове области рада, вокално-инструментални аранжман је једноставан и састоји се од две до три групе инструмената. Прва група инструманата доноси основни

ритам, друга група свира наглашен део такта, а трећа ненаглашени део такта. Свирање аранжмана у II разреду ће изводи по слуху, а поступак рада може бити подељен у неколико етапа:

- ученике поделити у групе и дати им инструменте, а затим певањем обновити стару или научити нову песму;
- савладати ритам песме плескањем, и истовремено певати песму;
- ученици узимају своје инструменте и свирају научени ритам (свака група инструмената свира ритам који је савладала плескањем и истовремено певају песму);
- уз упорност и озбиљност у раду превазилазе се тешкоће које могу настати у заједничком свирању (нпр. прелазак на свирање деонице неке друге групе).

Музичке игре

Најспонтанији начин на који дете изражава своје музичке способности (осећање за ритам и доживљавање мелодије и текста) јесте *музичка игра*. У нижим разредима планирано је извођење игара лаганог темпа да би се развила вештина покрета. У ситуацијама када су правила игре сложенија и захтевају већи напор деце наставник их може поделити у две групе, од којих једна пева, а друга изводи покрет. Једноставне речи песама проширују деце познавање околине у којој живе, природе... и подстичу их на пантомимичко изражавање. Игре се изводе, углавном, колективно са различитим распоредом улога. После створене атмосфере за нову игру, игра се учи прво са мањом групом способнијих ученика, како би остали од њих могли да науче. Игра се савлађује у целини, а певање мора да почне тачним интонирањем почетног тона. Нове покрете треба увежбати пре савлађивања читаве игре.

Музичке игре могу да буду: дидактичке, игре са певањем, игре уз инструменталну пратњу, мале музичке драматизације. Оне омогућају ученицима да несвесно савладају разне ритмичко-мелодијске појаве које ће касније свесно обрадити у моменту описмењавања. Основни задатак бројалица је развијање ритмичког осећања и помоћ онима са лабилнијим ритмом. За развијање слуха могу се изводити бројалице на задатом тону. При извођењу бројалица треба да се створи атмосфера игре, јер поред тога што у игри најбоље уче, ученици доживљавају наставу као нешто што релаксира и забавља. У почетном раду на обради бројалица пажњу треба посветити равномерном и развојном ритмичком изговарању слогова и речи бројалица у темпу. Треба их такође изговарати умереном јачином и слободном интонацијом. Касније се може тражити да их изговарају на одређеној тонској висини. Почети са радом бројалица које су у 2/4 или 4/4 такту (јер је лакше за почетак), а касније учити и бројалице у 3/4 такту. Заинтересовати ученике да сами састављају нове бројалице, разбрајалице и сл. користећи двосложне, тросложне и четворосложне речи. Певане бројалице су захтевније за рад, јер, поред текста и речи, додаје се учење мелодије. Ритам бројалица се може изводити на више начина истовремено: једна група ученика изводи ритам на ударачким инструментима, друга хода, трећа удара рукама.

Слушање музике

Организација часа слушања музике треба да буде сасвим јасна, са припремљеним очигледним наставним средствима. Од првог дана дете треба да буде у контакту са добром музиком која одговара његовом узрасту. Будући да музика до њих долази аудитивним путем ученике треба психички припремити како би сву своју пажњу могли усмерити само на музички доживљај.

Узрасту II разреда одговарају највише вокално-инструменталне композиције, које по свом садржају морају да им буду врло блиске. Приликом слушања ученицима се може дозволити слобода емотивног израза (цртежом, мимиком, покретом, текстом итд.). У II разреду треба више организовати глобално слушање музике и инспирисати ученике да опажају и уочавају све важније елементе слушане композиције. Пожељно је да ученици сами објашњавају своја осећања и запажања после одслушане композиције, а да наставник усмерава и сређује њихове утиске. Кроз различит доживљај уметничког дела, ученици ће развијати своју критичност, индивидуалан однос према уметности, што је од посебног значаја за њихова даља искуства.

Свој доживљај музичког дела ученици могу изразити пантомимом. Они ће спонтано дочарати

свирање на инструменту који су препознали, а сам карактер слушане композиције подстакнуће их на одређене покрете.

Слушање музичке приче је врло омиљен облик код млађих ученика. Због дужине трајања овог књижевно-музичког облика слушање треба рашчланити на две до три мање целине. Добро је после сваке такве целине прекинути слушање и проверити да ли су ученици схватили садржај приче до тог тренутка. Слушање самосталних музичких целина из приче може се поновити и другом приликом, као подсећање на причу. Свако ново слушање ће довести до нових сазнања. Слушање неких композиција из претходног разреда може се поновити и у следећем разреду.

Дечје стваралаштво

Кроз слободу изражавања развијају се стваралачке способности, фантазија, интуиција и индивидуалност. Настава музике треба ученику да пружи што више прилика за ослобађање и развијање његовог музичког изражавања. Стваралачки рад подстиче ученика да пронађе онај начин изражавања који му највише одговара. Први стваралачки израз детета је игра. Дете у игри кроз покрет одмерава ритам, кроз дозивање мелодијски израз и та игра је значајна у музичком изражавању детета.

Најједноставнији облици стваралаштва који се могу остваривати у II разреду јесу:

- импровизација покрета (ученици покретима изражавају текст научене песме или слушане композиције);
- илустрација научене песме (корелација са ликовном културом где ученици "пресликавају" текст или садржај неке композиције);
- илустрација непознате композиције (ученици индивидуално доживљавају слушано дело, па ће приказ одслушаног бити врло различит);
- препознавање композиција преко понуђених илустрација (ученици се опредељују за једну од слика за коју сматрају да је инспирисала композитора);
- одређивање ритма за задати текст;
- импровизација мелодије на дати текст (овај начин стваралаштва примењивати од другог разреда).

Разни покушаји стваралаштва, уз примену дечјих инструмената, код ученика изазива посебно интересовање, јер се код њих, у улози "извођача", више развија машта и инспирација за обликовање ритма и мелодије. Оваквим радом упућују се на касније стваралаштво које ће доћи до већег изражаја.

Праћење и вредновање рада ученика

У II разреду оцењивање јebroјчано. Оно је у функцији праћења напредовања ученика.

Познато је да дете рођењем носи у себи клицу разних музичких способности (осећај за ритам, интонацију, изражајност у динамици и темпу, осећај за реализацију музичких мисли покретом, групно свирање, итд.). Да би се пратило напредовање ученика важно је да наставник упозна музичке способности сваког ученика. Некада се музичке способности појединца могу уочити врло рано, или је полагани раст неких способности такав да их често сматрамо потпуним изостанком. Кроз наставу музичке културе поставља се захтев да се код ученика развија естетски доживљај, машта, вештине, навике и стваралачки импулс.

Сваком ученику треба омогућити најбољи могућ развој у оквиру васпитно-образовног рада, без погрешних реаговања типа: Ти немаш слуха. Основни задатак наставника јесте да храбри и подстиче ученика.

Оцењивање је саставни део процеса учења и наставе, а треба да подржи учење и допринесе његовој успешности. Оно захтева максимално реалне и објективне критеријуме у оцењивању сваког ученика појединачно. Процене о томе колико је који ученик лепо и музикално интерпретирао песму више су у домену естетског процењивања. Наставник разредне наставе треба да сагледа опште ангажовање и рад ученика и према томе да донесе адекватну и реалну оцену.

Целокупно градиво остварује се само у школи.

ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА У ТРЕЋЕМ РАЗРЕДУ

У трећем разреду певање и свирање остварује се по слуху и са нотног текста, опонашањем демонстрације учитеља, или уз помоћ различитих звучних помагала. Започиње се са упознавањем музичког писма и наставља до краја основног школовања. Усвајање најосновније вештине читања нота омогућава ученицима лакше и тачније певање једноставних мелодија, као и активно стицање информација о свирању на појединим инструментима. Пожељно је повезивање музичких садржаја са садржајима осталих наставних предмета уколико је то могуће остварити.

Певање песама по слуху и са нотног текста, игре са певањем, описмењавање ученика.

- Дечје песме.
- Игре са певањем.
- Усвајање музичког речника у вези са певањем/свирањем: п (пиано) за тихо певање-свирање, мф (меццофорте) средње јако, полујако, ф (форте) за јако певање-свирање.
- Савлађивање тонске висине и солмизације у обиму цл-гл.
- Усвајање музичког писма: линијски систем, виолински кључ, трајање тонова (половина ноте, четвртину ноте, осмина ноте и одговарајуће паузе) у такту 2/4.

Свирање

- Свирање и певање модела и наменских песама као звучна припрема за поставку музичке писмености.
- Извођење једноставнијих песама на мелодијским инструментима Орфовог инструментарија.
- Понављање краћег задатог мелодијског мотива (вежба памћења, развијање моторичности).

Слушање музике

- Стицање искуства у слушном разликовању звучних боја (људски гласови, музички инструменти);
- Навикавати ученике на пажљиво слушање музике;
- Упознавати музичка дела уметничког и народног стваралаштва.

Музичко стваралаштво

- Стално подстицање ученика на што изражајније певање научених песмица;
- Измишљање малих ритмичких целина остварених спонтано изговореним или отпеваним групама гласова.
- Слободно импровизовани дијалози помоћу дечјих инструмената (деца бирају исте или различите инструменте).
- Импровизација дечје мелодије на властити или од стране учитеља предложен стих.
- Слободно измишљање покрета уз музику.

Дидактичко-методичка упутства

Препоручени садржаји овог наставног предмета треба да пруже знања и информације ученицима како би могли да с разумевањем и радошћу прате, разликују, доживљавају и процењују музичке вредности.

Да би били реализовани циљеви првог циклуса основног образовања и васпитања, као и задаци програма образовања и васпитања, потребно је обезбедити наставна средства у складу са важећим нормативима.

Сазнајни процес у настави музичке културе заснива се на доживљавању музике кроз песму и слушање музике. Ученицима се преносе неопходни елементи, који чине основу музичке писмености и знања, а у функцији су бољег разумевања музике.

Основни принцип у остваривању циљева и задатака треба да буде активно учешће ученика на часу, а час музичке културе треба да буде доживљај за ученике. Усвајање знања ученика зависи од добре организације часа, који мора бити добро планиран, осмишљен и занимљив. Настава треба да се одвија у

ведрој и радној атмосфери. Разним облицима рада, техникама и очигледним средствима ученицима се преносе знања и комбинују разне методе у настави. У првој етапи настава се своди на форме рада које највише одговарају психофизичком развоју ученика. То су: бројалице, песме, музичке игре, слушање музике и свирање на Орфовим инструментима.

Домаће писмене задатке или писане тестове, контролне задатке, реферате не треба задавати у оквиру овог предмета ни у једном разреду.

Наставу треба увек повезивати са музичким животом друштвене средине уз учествовање на такмичењима и музичким приредбама.

Садржај *Музичке културе* чине активности:

- извођење музике;
- слушање музике;
- стварање музике;
- хорско и оркестарско музицирање.

ЗАХТЕВИ ПРОГРАМА ПО АКТИВНОСТИМА

Извођење музике

Певање у трећем разреду јесте певање по слуху и певање са нотног текста. Потребно је да ученици сазнају како се учи песма и помоћу нота, то јест да науче читање и писање нота и осталих музичких знакова помоћу којих ће сами доћи до мелодије.

Певање дечјих песама у школи треба да буде основни садржај рада у настави музичке културе. Настава има задатак да код ученика развија љубав према музичкој уметности и смисао за лепо и узвишено, потпомаже његов свестрани развој, оплемењује га и улепшава му живот.

Наставник је слободан у избору предложених песама, али мора водити рачуна да у његовом раду буду заступљене народне, пригодне, песме савремених дечјих композитора као и композиције са фестивала дечјег музичког стваралаштва, које су стварала деца. Ради актуализације програма, наставник такође, може научити ученике да певају и понеку песму која се не налази међу предложеним композицијама, ако то одговара циљу и задацима предмета и ако одговара критеријуму васпитне и уметничке вредности. Избором композиција пружа се могућност и проширивања знања из других области. Учењем песама деца могу лакше да савладају правилну дикцију, како нашег тако и страног језика.

Пре обраде песме, пожељно је испричати причу чији је садржај у вези са текстом како би се пробудило интересовање за песму, а самим тим и развила ученикова машта.

Стварање погодне атмосфере за учење нове песме потребно је да би дете сваку песму максимално позитивно доживело, да у себи препозна емоције које су подстакле композитора и надахнуле га да створи композицију. Наставник треба да пева из срца, изражајно. Потребно је, такође, да води рачуна и исправља неправилно дисање ученика при певању или лоше држање тела приликом седења.

У тренуцима када ученици показују замор и деконцентрацију на било ком часу, неколико минута певања веселих дечјих песама, уз покрет, разведриће преморена лица и омогућити им да поново крену на усвајање нових знања из различитих предмета. Пожељно је сваки радни дан почети и завршити певањем песама.

Свирање

Свирање је доградња певању и постоје оправдани разлози за постојење те активности. У сваком одељењу постоји један број ученика који има мање или веће потешкоће у певању. Да дете не би постало малодушно, избегавало учествовање у музици, пружити му и друге могућности афирмације на музичком подручју, а то је управо свирање.

Свирање на инструментима Орфовог инструментарија развија код ученика свест о сопственим могућностима. Ученик постаје свестан потребе савлађивања музичке писмености, јер му она помаже да се бави музиком.

Са свирањем на Орфовом инструментарију започели смо у II разреду. Ту су се углавном користили

ритмички инструменти: звечке, даире, триангл, добош, штапићи итд. Ако су се ученици тада, експериментално, упознали и са мелодијским инструментима (металофон, ксилофон), онда ће свирање у трећем разреду бити лакше.

На првим часовима, у којима је планирано свирање, могу се обновити раније обрађене бројалице и песме. Исто тако, за свирање на мелодијским инструментима могу се користити и нотни примери појединих песама које су ученици солмизационо обрадили.

Основни облици свирања на дечјим инструментима:

- свирање такта,
- свирање ритма,
- свирање мелодије,
- свирање пауза.

Музичке игре

Музичким играма дете изражава своје музичке способности. За развијање вештине покрета изводити игре лаганијег темпа. У ситуацијама када су правила игре сложенија и захтевају већи напор деце, наставник их може поделити у две групе, од којих једна пева, а друга изводи покрет. Игре се изводе, углавном, колективно са различитим распоредом улога. После створене атмосфере за нову игру, игра се учи прво са мањом групом способнијих ученика, како би остали од њих могли да науче. Игра се савлађује у целини, а певање мора да почне тачним интонирањем почетног тона. Нове покрете треба увежбати пре савлађивања читаве игре.

Музичке игре могу да буду: дидактичке, игре са певањем, игре уз инструменталну пратњу, мале музичке драматизације.

Слушање музике

Организација часа слушања музике треба да буде сасвим јасна, са припремљеним очигледним средствима. Од првог дана дете треба да буде у контакту са добром музиком која одговара његовом узрасту, и треба настојати да ученици дођу до музичког доживљаја властитом репродукцијом (претежно певањем, мање свирањем).

Будући да је слушање музике активност усмерена на естетско васпитање ученика, потребна је одговарајућа музичка интерпретација; ако музика није жива, потребна је квалитетна репродукција.

Треба слушати музику написану за децу, али томе се могу додати и кратке, једноставне композиције које, иако нису посебно компоноване за њих, могу послужити за слушање. Димензије, структура и садржај композиција треба да буду такви да их деца могу прихватити као свој музички доживљај.

Ученике инспирисати да опажају и уочавају све важније елементе слушане композиције. Пожељно је да ученици сами објашњавају своја осећања и запажања после одслушане композиције, а да наставник усмерава и сређује њихове утиске. Кроз различит однос према уметничком делу, ученици ће развијати своју критичност, индивидуални однос према уметности, што је од посебног значаја за њихова даља искуства.

Слушање музичке приче и даље је врло омиљен облик слушања музике код ученика млађих разреда. Због дужине трајања овог књижевно-музичког облика, слушање треба рашчланити на две или три мање целине. Добро је после сваке такве целине прекинути слушање и проверити да ли су ученици схватили садржај приче до тог тренутка. Слушање самосталних музичких целина из приче може се поновити и другом приликом, као подсећање на причу. Свако ново слушање ће довести до нових сазнања. Слушање неких композиција из програма за претходни разред може се поновити и у следећем разреду.

Дечје стваралаштво

Настава музике треба ученику да пружи што више прилика за ослобађање и развијање његовог музичког изражавања. Стваралачки рад подстиче ученика да пронађе онај начин изражавања који му највише одговара.

Дечја машта је непредвидива, немогуће је унапред обухватити све облике ритмичко-звучних

музичких целина које могу настати у разреду. Ученици сваког разреда ће пронаћи сопствени начин музичког изражавања.

Ако су ученици навикнути да уз песму коју певају изводе њен метар и ритам, они ће та знања користити у својим импровизацијама. У III разреду неће им бити тешко да самостално саставе ритмичко-метричку пратњу уз одабрану песму.

Наставник може подстицати ученике да:

- смишљају нови текст уз познате бројалице,
- смишљају уметке унутар бројалице,
- састављају бројалице где сваки учесник мора додати нову реч или стих,
- састављају ритмичке целине по одређеном моделу (понови моје, додај своје),
- стварају песме с текстом (наставник пева први део песме, одговара један од ученика).

Разни покушаји стваралаштва уз примену дечјих инструмената, код ученика изазива посебно интересовање, јер се код њих, у улози "извођача", више развија машта и инспирација за обликовање ритма и мелодије. Тиме се систематично и континуирано подстиче ученичко стваралаштво.

Праћење и вредновање ученика

У трећем разреду основног образовања и васпитања оцењивање је бројчано. Оно је у функцији праћења напредовања ученика.

Да би се пратило напредовање ученика, важно је да наставник упозна музичке способности сваког ученика. Некада се музичке способности појединца могу уочити врло рано, или је полаган раст неких способности такав да их често сматрамо потпуним изостанком. Кроз наставу музичке културе поставља се захтев да се код ученика развија естетски доживљај, машта, вештине, навике и стваралачки импулс.

Сваком ученику треба омогућити најбољи могући развој у оквиру васпитно-образовног рада, без погрешних реаговања типа: *Ти немаш слуха*. Основни задатак наставника јесте да храбри и подстиче ученика.

Оцењивање је саставни део процеса учења и наставе, а треба да подржи учење и допринесе његовој успешности. Оно захтева максимално реалне и објективне критеријуме у оцењивању сваког ученика појединачно. Процене о томе колико је који ученик лепо и музикално интерпретирао песму више су у домену естетског процењивања. Наставник разредне наставе треба да сагледа опште ангажовање и рад ученика и према томе да донесе адекватну и реалну оцену.

Целокупно градиво остварује се само у школи.

ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА У ЧЕТВРТОМ РАЗРЕДУ

У четвртом разреду певање и свирање остварује се по слуху и са нотног текста, опонашањем демонстрације учитеља, или уз помоћ различитих звучних помагала. И даље се ради на упознавању музичког писма, што траје до краја основног школовања. Усвајањем вештине читања нота омогућава се ученицима лакше и тачније певање мелодија, као и активно стицање информација о свирању на појединим инструментима. Пожељно је повезивање музичких садржаја са садржајима осталих наставних предмета уколико је то могуће остварити.

Певање песама по слуху и са нотног текста, игре са певањем, описмењавање ученика

- Дечје песме.
- Игре са певањем.
- Утврђивање музичког речника у вези са певањем/свирањем: **п** (пиано) за тихо певање/свирање, **мф** (мецофорте) средње гласно, полугласно певање/свирање, **ф** (форте) за гласно певање/свирање.
- Усвајање музичког речника у вези са певањем/свирањем: **цресцендо** (**крешендо**) за постепени прелаз из тишег у јаче певање/свирање, **децресцендо** (**декрешендо**) за постепени прелаз из јачег у тише певање/свирање.
- Усвајање музичког речника у вези са темпом (брзином) којом се изводи једно музичко дело: за

лагани темпо називи су **Адагио** (адађо) или **Анданте**; за умерени темпо **Модерато**; а за брзи темпо **Аллегро** (алегро).

- Савладавање тонске висине и солмизације.

- Усвајање музичког писма и појмова: цела нота и пауза; нота четвртине са тачком; корона; појам и називи интервала; Ц дур лествица; ступањ; степен и полустепен; знак за репетицију, прима и секунда волта; дводелни и троделни облик песме.

Свирање

- Свирање и певање модела и наменских песама као звучна припрема за поставку музичке писмености.

- Извођење песама на мелодијским инструментима Орфовог инструментарија.

- Понављање задатог мелодијског мотива (вежба памћења, развијање моторике).

Слушање музике

- Стицање искуства у слушном разликовању звучних боја (људски гласови, музички инструменти);

- Навикавање ученика на пажљиво слушање музике;

- Подстицање изражавања ученика о слушаном делу;

- Упознавање музичког дела уметничког и народног стваралаштва.

Музичко стваралаштво

- Стално подстицање ученика на што изражајније певање научених песама;

- Измишљање ритмичких целина остварених спонтано изговореним или отпеваним групама гласова;

- Слободно импровизовани дијалози помоћу дечјих инструмената (деца бирају исте или различите инструменте);

- Импровизација дечје мелодије на властити стих или на стих који је предложио учитељ;

- Осмишљавање покрета уз музику;

- Слободно музичко изражавање.

Дидактичко-методичка упутства

Препоручени садржаји овог наставног предмета треба да пруже знања и информације ученицима како би могли да с разумевањем и радошћу прате, разликују, доживљавају и процењују музичке вредности.

Да би били реализовани циљеви првог циклуса основног образовања и васпитања, као и задаци програма образовања и васпитања, потребно је обезбедити наставна средства у складу с важећим нормативима.

Сазнајни процес у настави музичке културе заснива се на доживљавању музике кроз песму и слушање музике. Песма је, као облик рада, основ за формирање и развијање слуха и гласа, музичке писмености. Ученицима се преносе неопходни елементи, који чине основу музичке писмености и знања, а у функцији су бољег разумевања музике.

Основни принцип у остваривању циљева и задатака треба да буде активно учешће ученика на часу, а час музичке културе треба да буде доживљај за ученике. Усвајање знања ученика зависи од добре организације часа, који мора бити добро планиран, осмишљен и занимљив. Настава треба да се одвија у ведрој и радној атмосфери. Разним облицима рада, техникама и очигледним средствима ученицима се преносе знања и комбинују разне методе у настави.

Домаће писмене задатке или писане тестове, контролне задатке, реферате не треба задавати у оквиру овог предмета ни у једном разреду.

Наставу треба увек повезивати са музичким животом друштвене средине уз учествовање на такмичењима и музичким приредбама.

Садржај *Музичке културе* чине активности:

- извођење музике;

- слушање музике;
- стваралачки рад;
- хорско и оркестарско музицирање.

ЗАХТЕВИ ПРОГРАМА ПО АКТИВНОСТИМА

Извођење музике

Певање у четвртог разреду јесте певање по слуху и певање са нотног текста. Потребно је да ученици, поред певања песама по слуху, науче читање и писање нота као и осталих музичких знакова помоћу којих ће сами доћи до мелодије.

Да би се што правилније извела обрада песме са нотног текста, потребно је да ученици:

- *анализирају нотни текст* - Кроз уочавање тоналитета, такта, темпа, ритмичких вредности које се налазе у мелодији, имена тонова и начина њиховог певања, ознака за: динамику, репетицију, прима и секунда волту...;

- *обrade ритам на неутрални слог* - Ритам песме најбоље ће усвојити ако певају песму неутралним слогом на једном тону уз тактирање. Ритмичко читање нотног текста не треба обрађивати ако је ритам једноставан и ученицима јасан;

- *обrade ритам парлато* - За добар парлато није довољно да је савладан само ритам, већ је потребно познавање положаја и назива тонова у виолинском кључу. Ако ученицима нису најјаснији неки тонови потребно је констатовати о којим је тоновима реч, затим их извести у споријем темпу, а онда целу композицију извести у одговарајућем темпу. У току обраде ритма комбиновати оба начина ритмичког бројања тонова - куцање и тактирање. Куцање је погодно за равномерно бројање основних јединица, а тактирање због лакшег усвајања врсте такта и нагласака у њему;

- *певају солмизацијом* - На табли или на хамеру треба да стоји исписана цела песма у виду мелодијске вежбе без речи. Пре певања песме солмизацијом, добро је распевати ученике певањем каденце, или појединих тонова лествице који ће чинити интервалске покрете из саме песме. Прво певање је певање без тактирања да би наставник проверио интонирање тонских висина. Наредна певања су истовремено тактирање и певање песме док се мелодија не савлада. Уколико ученици погрешно певају неко место у песми, интонативно или ритмички, потребно је одмах зауставити певање и исправити грешку;

- *обrade текст* - Одговарајућим разговором објаснити ученицима да би научена мелодијска вежба, додавањем литерарног текста, могла да постане песма. Неопходно је код ученика пробудити жељу за учењем текста песме. Текст песме треба изговорити правилно, а непознате речи је потребно објаснити. Пожељно је повезивање музичких садржаја са садржајима осталих предмета, а посебно са наставним предметом Природа и друштво;

- *певају песму са текстом, односно да се ослобађају солмизационих слогова и повезују ритам и мелодију са текстом у једну целину* - Литерарни текст треба исписати испод нота, тако да испод сваке нотне вредности стоји по један слог речи. Уместо солмизационих слогова са ученицима певати слокове речи;

- *утврђују и изражајно дотерују песму* - Користити способност и предзнање ученика о музичким елементима погодним за одсликавање литерарног текста, нпр. темпо и динамика. Уколико је темпо назначен, онда ученицима треба указати на значење те ознаке, као и на њену повезаност са карактером композиције. Ако темпо није назначен, наставник може сам да га одреди, а да ученицима објасни разлоге за такву одлуку. Бољи поступак је певање песме у неколико различитих темпа, а ученицима препустити да се определе за прави темпо на основу доживљеног утиска. За изражајно певање важна је правилна динамика. Она произлази из мелодије песме, али и из добре психолошке анализе литерарног текста. Пожељно је певати композицију у динамичком распону од **pp** до **mf** због особености дечјег гласа. Код ученика нижих разреда форте певање може изазвати негативне последице као што су промуклост и слабија певачка издржљивост. Ако наставник не поседује гласовне способности којима би изражајно отпевао песму, тада ће речима, сликовито, објаснити значење динамичких ознака. После обрађене песме, где је то могуће, користити драматизацију текста и илустрацију песме како би ученици узели активно

учешће у раду;

- *изводе песму уз инструменталну пратњу* - Да би ученицима представио извођење композиције у виду музичког доживљаја, наставник ће свирати на неком хармонском инструменту. Уз певање научене песме могу се користити за пратњу и дечји музички инструменти Орфовог инструментаријума.

Настава нема задатак да ствара уметнике, већ код ученика развија љубав према уметности и смисао за лепо и узвишено, потпомаже њихов свестрани развој, оплемењује га и улепшава му живот.

Приликом избора композиција наставник има слободу, али мора пазити да буду заступљене дечје, народне, пригодне песме других народа, као и песме савременог музичког стваралаштва за децу. Наставник треба, ради актуелизације програма, да научи децу и неку песму која није наведена у препорученом избору за певање, ако то одговара циљу и задацима програма и ако задовољава критеријуме васпитне и уметничке вредности.

Свирање

Свирање на инструментима Орфовог инструментаријума развија код ученика свест о сопственим могућностима, а поред певања пружа му задовољство и лично уживање. Свирањем се ученици укључују у разне облике музичког комуницирања, активира се њихова радозналост, развија интересовање за инструментално музицирање, регулише се и ослобађа моторика, негује се интересовање за групне музичке активности...

Кроз свирање ученици развијају:

- осећај за лепо, ритам, динамику, темпо;
- способност меморисања музичких целина, примене музичке писмености.

У току школовања корисно је да сваки ученик свира на инструментима Орфовог инструментаријума. Да би ученик уживао у свирању његови покрети треба да буду:

- опуштени,
- да што боље искористи могућности инструмента,
- да са својим инструментом изгледа лепо, што подразумева отклањање сваке неспретности при покретима.

Уживајући у свирању на приредбама ученик ће своје одушевљење преносити на оркестар и публику.

Наставник може сам, према расположивим инструментима, да прави аранжмане за песме, малу музичку драматизацију или музичку игру тако да употпуни звучни утисак и обогати извођење.

Слушање музике

Од свих облика музичко-васпитног рада слушање музике поред стваралачке активности најјаче делује на формирање ученикове индивидуалности. Ученик треба да је током целог свог школовања у директном додиру са добром музиком намењеном његовом узрасту.

Слушање музике треба да допринесе да настава тече у радосној и ведрој атмосфери. Помоћу музике ученици треба да ступе у додир са уметничким изразом богатог регистра људских мисли и осећања (храбрости, радости, одушевљења, туге итд.).

Своје доживљавање музике ученици могу испољити: покретом, мимиком, описом, причом или разговором.

Композиције које се слушају морају својим трајањем, садржајем и музичким изразом одговарати могућностима перцепције ученика, што значи да су:

- кратке,
- вокалне или приче илустроване музиком,
- вокално-инструменталне.

Најпогодније за прво слушање и упознавање музике су приче илустроване музиком чији су

литерарни садржаји донекле познати и у којима ће ученик по музичким наговештајима наслутити садржај који следи. У причама у којима се личности приказују музиком, ученици ће уочавати који глас, темпо или ритам дочарава одређену личност.

Вокално-инструменталне композиције програмског карактера слушају се онда када ученици могу да схвате могућности музичког изражавања.

Код слушања дечјих песама са инструменталном пратњом треба уочавати и објашњавати текст; уочавати инструменталну пратњу и давати запажања како је музика илустровала текст.

У раду на развијању ученикових могућности за доживљавање и примање музике наставник може да користи дела и програмског и апсолутног карактера да би изградио и развио његове естетске и емотивне особине.

У раду на слушању музике главна пажња треба да буде концентрисана на развијање ученикове љубави према доброј музици, а не на непрекидну борбу са лошом.

Стваралачки рад

До четвртог разреда стваралачки рад се сводио на најелементарније облике стваралаштва, више кроз игру и импровизацију у којој је доминирала маштовитост ученика. Полазећи од природног покрета, пуног личног расположења и доживљаја насталих под снажним утицајем ритма и музике, ученици су стварали слободну форму, креирајући сопствени израз, пун динамичности и градијација из света дечје маште. Естетски квалитети настали на овај начин богатали су ученичку емотивност и разбијали физичку и психичку укоченост.

Сада ће музичко стваралаштво бити разноврсније и изражајније и пружаће веће могућности за инвенцију.

Стваралаштво може бити заступљено кроз:

- музичка питања и одговоре,
- ритмичку допуњалку,
- мелодијску допуњалку са потписаним текстом,
- мелодијску допуњалку,
- импровизацију ритма на задани текст са записивањем,
- састављање мелодије од понуђених двотактних мотива,
- компоновање мелодије на задани текст,
- илустрацију непознате композиције,
- импровизацију игре и покрета на одређену музику.

3.9. ФИЗИЧКО ВАСПИТАЊЕ

ДРУГИ РАЗРЕД

Циљ и задаци

Циљ физичког васпитања јесте да разноврсним и систематским моторичким активностима, у повезаности са осталим васпитно-образовним подручјима, допринесе интегралном развоју личности ученика (когнитивном, афективном, моторичком), развоју моторичких способности, стицању, усавршавању и примени моторичких умења, навика и неопходних теоријских знања у свакодневним и специфичним условима живота и рада.

Задаци наставе физичког васпитања јесу:

- подстицање раста, развоја и утицање на правилно држање тела;
- развој и усавршавање моторичких способности;
- стицање моторичких умења која су као садржаји утврђени програмом физичког васпитања и стицање теоријских знања неопходних за њихово усвајање;
- усвајање знања ради разумевања значаја и суштине физичког васпитања дефинисаног циљем овог васпитно-образовног подручја;
- формирање морално-вољних квалитета личности;
- оспособљавање ученика да стечена умења, знања и навике користе у свакодневним условима живота и рада;
- стицање и развијање свести о потреби здравља, чувања здравља и заштити природе и човекове средине.

Оперативни задаци

Исти као у првом разреду уз усавршавање кретања и вежби из првог разреда, њихова комбинација и примена у сложенијим условима извођења.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

Ходање и трчање

Поновити вежбе из првог разреда и комбиновати их са ходањем у кретању, опружањем колена стајне ноге, предножно погрченом замајном (са згрченим предножењем) и правилним радом руку. Ходање, и на знак, промена правца. Поређати палице (обруче, вијаче) на уздужну линију спортских терена: трчање преко препрека са постављањем предњег дела стопала на уздужну линију. Брзо трчање до 10 метара и прелазак у спорије трчање са меким и постепеним заустављањем (без топота стопалима). Трчање са променом правца, брзо-спорије; брзо трчање до 30 метара.

Организовати игре са различитим облицима ходања и трчања.

Скакање и прескакање

Поновити вежбе из првог разреда. Прескакање вијача и палица поређаних на тлу, једноножним и суножним одскоком, комбинације: (скокови са једне на другу ногу) једноножни скокови наизменичном ногом преко поређаних вијача или палица; по две вијаче или палице сукцесивно поређане као "канал": једноножним одразом испред вијаче прескочити "канал" доскочити суножно и на исти начин следећи (три до четири "канала" у једном реду - формирати више група); суножним одскоком прескочити сукцесивно поређана три до четири "канала".

Вежбе (скакања и прескакања) упором рукама

Поновити вежбу из првог разреда, са мало израженијим ослонцем на руке. Боком поред шведске клупе (ниске греде), упор и одскоком једне ноге прескочити клупу, доскочити на другу ногу. Исто, са маказицама изнад клупе.

Скок удаљ и увис: поновити и усавршавати вежбе из првог разреда; увежбавати доскоке са повишене површине, комбиновати увинутим телом, згрченим ногама и са окретом са 90° и 180°.

Прескакање кратке вијаче у месту са међупоскоком и комбиновати са скоковима без међупоскока; прескакање вијаче с ноге на ногу; прескакање дуге вијаче са уласком и изласком (одредити број скокова у месту), комбиновати са сукцесивним уласком тако да се вијача не окреће у "празно": улазак у паровима; протрчавање. Организовати игре од научених вежби.

Припремна вежба за прескок

Суножни скокови са одскачне даске и спојено доскок на струњачу. Из малог залета одразом са једне ноге наскок на одскачну даску или обележену површину на тлу, одскок увис и доскок на тло.

Бацања и хватања

Поновити бацање лоптице из места у одговарајући циљ; комбиновати вежбу из ходања. Вежбе руковања лоптом поновити и комбиновати на следећи начин: бацити лопту увис, окренути се за 360°, или плеснути рукама, лопту ухватити после одскока од тла; лопту ухватити и водити у месту једном па другом руком; исто, али лопту после хватања и вођења у месту, додати пару са једном руком ако је лопта мањег обима и са две руке лопту ако је лопта већег обима. Вођење лопте у ходању и трчању. Додавање са две руке у пару у ходању. Гађати лоптом у импровизовани кош или гол (једном и са обе руке).

Организовати игру са коришћењем вежби хватања и додавања, вођења и гађања.

Вишења и пењања

Дохватно вратило: помицање улево и удесно погрченим ногама у вису предњем; помицање улево и удесно, у вису предњем са окретом 180° укрштеним хватом. Узмак корацима уз косу површину, нагласити правилан завршни положај - упор. Њихање уз помоћ.

Пењање: уз лестве - поновити из претходног разреда и комбиновати са пењањем бочно, са наизменичним прехватањем и опирањем истовремено са обе ноге.

Вежбе на тлу

Упор чучећи, померањем руку напред, упор лежећи за рукама; померањем руку назад, упор лежећи пред рукама.

Два повезана колута напред; колут напред и спојено скок пруженим телом; колут напред из упора стојећег опружених ногу (после колутова обавезно урадити неколико вежби за јачање мишића леђа).

Из упора за рукама (лопта - медицинка на тлу иза шака), ослањањем ногу на притку рипстола, греду или коцку, тако да су ноге у зглобу кука савијене за 90°: опружањем ногу и одгуривањем колут преко лопте; из почучња на крају повишене површине (два оквира поклопца од сандука, две наслагане струњаче), опружањем у зглобовима колена и малим одскоком, колут напред преко медицинке. Комбиновати два спојена колута напред: један из чучња у чучањ, а други повезати опружањем ногу преко лопте, до става усправно, скок увито. Колут назад, из чучња у чучањ. Даље увежбавати комбинацију из првог разреда и додати два повезана колута напред и колут назад. Организовати мале полигоне и одељењско такмичење у обавезној вежби.

Вежбе равнотеже

На тлу и греди: упор клечећи на једној ноzi, заножити другом "мала вага"

Ниска греда, клупа: поновити ходања из првог разреда; ходање са привлачењем на целом стопалу и у спону: истом ногом целом дужином клупе, истом ногом са неколико корака, наизменично, једном па другом; ходање на целом стопалу, опружене стајне и са предножењем друге ноге (висина предножења према могућностима). Наскок: кораком, левом или десном ногом на почетак греде (бочно) до става заножно другом ногом. На крају греде, код сваке вежбе чучањ опружањем потиљачног зглоба и кичменог

стуба, окрет у чучњу за 180°, став усправно. Комбинацију из првог разреда допунити са: уместо ходања, ходање са предножењем и, после ходања уназад додати чучањ и окрет у чучњу за 90°.

Организовати одељењско такмичење у обавезном саставу.

Вежбе реквизитима

Реквизите (*палице, вијаче, обручи, коцке и обручи*) користити приликом вежби обликовања, обучавања и увежбавања појединих садржаја, како је наведено у програму за први разред.

Ритмичке вежбе и народни плесови

Поновити елементе ходања и трчања из првог разреда. Дечји поскок са докоракком.

Вијача: поновити елементе из програма за први разред и повезати их у композицију: њихање у бочној равни назад-напред, кружење, отворити је у предручењу, два суножна поскока са међупоскоком, два суножна поскока без међупоскока са окретањем вијаче напред, њихање и кружење у бочној равни на супротној страни, исти скокови, али са окретањем вијаче назад, зауставити вијачу у предручењу и наставити четири поскока с ноге на ногу обртањем вијаче напред, став спетни, предручење.

Плесови: Ми смо деца весела. Једно коло по избору.

Минимални образовни захтеви

Трчање на 30 метара, са поласком из усправног става: првих 20 метара трчи се по линијама и преко препрека, а иза циља лагано зауставља, без топота стопалима. Залетом и са једноножним одскоком наскок на повишену површину, одскок, хитрим савијањем ногу, обухватањем колена и хитрим опружањем (згрчени положај), меко доскочити на струњачу или песак. Скокови у дубину са сандука, козлића и греде: из усправног става, става спетног и узручења спуштањем у мали почучањ, заручење, замахом руку напред и горе, скок у дубину пруженим телом, меки доскок, предручење или узручење.

Бацање лоптице у циљ после неколико корака. Обавезна вежба на греди и вежба на тлу. Обавезни састав са вијачом. Вођење лопте левом и десном руком у ходању.

ТРЕЋИ РАЗРЕД

Оперативни задаци:

- задовољавање основних дечјих потреба за кретањем и игром;
- развијање координације, гipкости, равнотеже и експлозивне снаге;
- стицање моторичких умења у свим природним (филогенетским) облицима кретања у различитим условима: елементарним играма, ритмици, плесним вежбама и вежбама на тлу; упознавање са кретним могућностима и ограничењима сопственог тела;
- стварање претпоставки за правилно држање тела, јачање здравља и развијање хигијенских навика;
- формирање и овладавање елементарним облицима кретања - "моторичко описмењавање";
- стварање услова за социјално прилагођавање ученика на колективан живот и рад.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

АТЛЕТИКА

Техника трчања: поновити вежбе из претходних разреда; из упора мешовитог са рукама на зиду, рибстолу или некој справи, тело косо опружено: наизменично подизање пете (врхови прстију опирају се о тло) и спуштања на цело стопало, са опружањем колена; подизање предножно погрчене једне ноге (замашне), опружање колена стајне ноге (одразне); исто, али неколико пута поновити истом ногом, подизање пете и другом опружање колена и обрнуто; исте вежбе поновити у месту и лаганом кретању, са палицама испод погрчених лактова и иза леђа. Деоницу од 40 метара поделити на четири дела, полазак из усправног положаја са малим нагибом у правцу трчања: првих 10 метара лагано претрчати са подизањем предножно погрчене (замашне) ноге и опружање колена одразне; других 10 метара претрчати преко поређаних препрека и постављањем стопала на линију; трећих 10 метара брзо трчање, последњих 10

метара лагано трчање и иза циљне линије меко заустављање. Брзо трчање на 40 метара са поласком из високог положаја и чучња.

Скокови: поновити вежбе скакања и прескакања (у дубину, преко препрека, кратке и дуге вијаче) и комбиновати са вежбама трчања.

Скок увис: прекорачном техником.

Скок удаљ: згрчном техником.

Бацања

Бацање лоптице у циљ: поновити из претходног разреда; бацање левом и десном руком.

ВЕЖБЕ НА СПРАВАМА И ТЛУ

Вежбе на тлу (за ученике и ученице): поновите елементе из претходна два разреда; поваљка на леђима са обухватањем колена на равној и косој површини. За напредније: колут назад на косој површини; колут назад из чучња или седа (са и без претклона) до упора; став на лопатицама - свећа; мала вага; припрема за став о шакама: пењући корак уз зид или рипстол (леђима окренут); из упора стојећег замах једном до високог заножња и одраз друге и са променом ногу. Предвежбе за прамет странце. Обавезну вежбу на тлу из претходног разреда допунити колутом назад и ставом на лопатицама диференцирано према способностима ученика. За ученике дечје поскоке заменити са: три трчећа корака, суножни доскок и скок увито.

Прескок (за ученике и ученице). Припрема за прескок козлића: поновити жабље скокове и вежбе скокова у дубину (са справа, из предњиха на круговима, вратилу или двовисинском разбоју); суножни скокови из суручног хвата на рипстолу у висини груди; суножни одскок и доскок на повишену површину; суножни узастопни поскоци на даску држећи се за руке помагача; са неколико корака залета, једноножни одскок испред даске, доскок суножно на даску, суножни доскок на струњачу; из упора на козлићу, неколико узастопних одскока подићи кукове уз помоћ два помагача; из чучња, на почетку шведског сандука, висине два оквира: опружањем зглобова ногу, жабљи скок, доскок на крај сандука и суножним одскоком и опружањем тела суножни доскок на струњачу.

Вратило (за ученице и ученике): узмак корацима уз косу површину до упора стражњег, премах одножно до упора јашућег, спуст уназад до виса завесом о потколелу, провлаком до виса узнетог и кроз вис стражњи саскок.

Клупа, ниска греда, (за ученице): поновити вежбу из претходног разреда и додати наскок: лицем према клупи, греди - бочно, залет и одразом једне ноге наскок у став на другој ноzi, слободном заножити, одручити; саскок пруженим телом.

Паралелни разбој до висине груди (за ученике): наскок у упор помицање напред разноручно, суручно, саскок; наскок, њих у потпору, саскок у зањиху; на почетку разбоја, наскок у упор, њих у упору, саскок у зањиху (за напредније ученике).

Дохватни кругови (ученици): суножним одразом вис узнето, спуст напред до суножног става.

Организовати међуразредно такмичење у обавезном саставу на тлу и справама према програму стручног актива.

РИТМИЧКА ГИМНАСТИКА И НАРОДНИ ПЛЕСОВИ

Понављање и утврђивање градива из претходног разреда. Еластично и меко ходање и трчање.

Естетско обликовање тела:

- вежбе за обликовање трупа (претклон, заклон, отклон);

Окрети (истоимени на обе ноге, за 90° и 180°) са покретима руку;

Скокови: маказице и мацји скок;

Вијача: галоп и повезати са елементима из претходног разреда.

Лопта: бацања и котрљања. Повезати у ритмички састав са лоптом до 16 3/4 тактова.

Плесови: Савила се бела лоза винова. Једно коло према избору.

ОСНОВИ ТИМСКИХ ИГАРА

Основни ставови у месту и кретању - напред, назад, лево десно, цик-цак, са положајем руку карактеристичним за поједине спортске игре; окретање око једне ноге (пивотирње).

Рукомет: држање лопте (мање гумене, или пластичне), уз радни положај тела, са две руке и замахом на горе, у висини рамена одвајање лопте на једној шасти - наизменично са обе стране; додавање и хватање у пару једном руком у месту; у тројкама, два ученика, један иза другог, са једне стране и један са лоптом на супротној страни 3-4 метара удаљености: вежбач без лопте се креће са неколико корака у сусрет вежбачу са лоптом, заузима основни став, прима лопту и враћа вежбачу са супротне стране, после чега се креће уназад до полазног положаја, иза саиграча, који понавља исту вежбу; у тројкама са две лопте: два ученика, сваки са лоптом бочно, један наспрам другог, са 3-4 метара одстојања, а трећи је на супротној страни без лопте, на краћем одстојању, креће се у основном ставу улево или удесно, и увек када се налази насупрот вежбача са лоптом, зауставља се у основни став, прима и враћа лопту, након чега настави кретање бочно наспрам другог играча са лоптом и понавља вежбу; шутирање из места; вођење лопте у месту и кретању; игра са коришћењем научених елемената 3:3.

Кошарка: подизање лопте са пода, са две руке, горњим хватањем и заузимање радног положаја тела; исто, после неколико трчећих корака према лопти; прехватање лопте из руке у руку, после кружења лопте око кукова; бацити лопту увис и после одбијања од тла, ухватити лопту са две руке и заузети основни став (паралелни, дијагонални); у пару, потискивати лопту са две руке, у висини груди, наизменичним опружањем и савијањем руку; додавање и хватање са две руке, са краћег одстојања, у месту и после кретања према лопти и заустављања у основни став; додавање у тројкама, лицем према кошу, с лева на десно и обрнуто, преко средњег вежбача; пивотирање са лоптом; вођење лопте у месту и кретању са заустављањем и пивотирањем; шутирање из места, са и без коришћења табле, после вођења лопте у кретању и заустављања. Игра 3:3 уз коришћење научених елемената.

Одбојка: основни став у месту, са положајем руку за одбијање, изнад главе и подлактицама; у кретању (напред, назад, бочно) и са заустављањем; у месту: ученик подбаци себи лопту (пластичну) изнад главе, заузме основни став и прими лопту у "гнезду", без одбијања; иста вежба, али после 2-3 корака; иста вежба са одбијањем изнад главе; у пару: основни став, ученик себи подбаци лопту и одбија напред партнеру, овај ухвати лопту и изведе исту вежбу; иста вежба, са одбијањем подлактицама; исте вежбе изводити преко ластича; један ученик подбаци лопту високо увис, и после одбијања лопте од тла, други ученик је одбије изнад главе (подвлачењем испод лопте); доњи чеони сервис; игра 1:1 и 2:2, почети подбацивањем или сервирањем, са различитим задацима у игри.

Здравствено васпитање:

- твоја физичка форма
- лична хигијена и хигијена здравља
- правилна исхрана
- правилан ритам рада и одмора
- прва помоћ.

Минимални образовни захтеви

Атлетика: трчање на 40 метара, на различите начине по деоницама од 10 метара; прекорачна техника скока увис, згрчна техника скока удаљ.

Вежбе на справама и тлу: обавезни састав на тлу, ниској греди и вратилу; паралелни разбој: њих у потпору, саскок; прескок: после неколико корака залета, суножног одскока са даске, уз помоћ два ученика (за напредније без помоћи) вертикално усмерен скок, доскок на повишену површину, опружањем тела, одскок и саскок на струњачу.

Ритмичка гимнастика: обавезни састав са лоптом.

Основи тимских игара: основни ставови у месту и кретању; држање лопте у рукомету и кошарци, додавање у пару, вођење у месту; одбојка: из основног става у обручу: подбацивање лопте изнад главе, одбијање прстима, хватање, подбацивање, (поновити, 6-8 пута узастопно, наизменичне висине - ниско-високо).

Здравствено васпитање: правилно држање тела, лична хигијена и хигијена здравља, правилна исхрана, ритам рада и одмора.

СЛОБОДНЕ АКТИВНОСТИ

Додатни рад организује се за ученике који испољавају посебну склоност и интересовање за спорт.

Рад се одвија у спортским секцијама или школским екипама које се формирају према интересовању, способностима и полу ученика. Наставник сачињава *посебан програм*, узимајући при том у обзир материјалне и просторне услове рада, узрасне карактеристике и способности ученика, као и такмичарски програм за школску популацију.

АКТИВНОСТИ У ПРИРОДИ - ОБАВЕЗНИ ПРОГРАМ

Из фонда радних дана, предвиђених заједничким планом, школа организује активности у природи: *Два кроса* - јесењи и пролећни (дужину стазе одређује стручни актив).

КУРСНИ ОБЛИЦИ И ОБАВЕЗАН СТРУЧНО-ПЕДАГОШКИ РАД

Из фонда часова за заједнички програмски садржај и радних дана, предвиђених заједничким планом, школа организује активности у часовној, школској и ванчасовној и ваншколској организацији рада, као и обавезан стручно-инструктивни рад.

Пливање

Ученици нижих разреда треба да имају по један курс пливања у сваком разреду, а најмање један у првом и другом циклусу основног образовања и васпитања. Курс пливања планира се за 12 часова од укупног фонда предвиђеног за заједнички програм. Наставник или инструктор спроводи обуку пливања и усавршавање обучене технике. На крају обуке, ученик треба да преплива најмање до 20 м изабраном техником.

Спортска активност од значаја за друштвену средину

Из фонда часова за заједнички програмски садржај школа може да планира 12 часова за ону спортску активност која није обухваћена овим заједничким програмом, а за коју средина у којој је школа има интереса (стони тенис, борилачки спортови, веслање и кајакрење...). Ова активност планира се за ученике од трећег до осмог разреда, а програм припрема и спроводи наставник или инструктор.

Обавезан стручно-инструктиван рад

Уколико није организована предметна настава у трећем и четвртном разреду, програмски садржај циклуса из вежби на тлу и справама спроводи или предметни наставник, или разредни учитељ, уз обавезну стручну помоћ предметног наставника.

ШКОЛСКА И ДРУГА ТАКМИЧЕЊА

Школа организује и спроводи спортска такмичења као интегрални део процеса физичког васпитања, према плану стручног актива у и то:

Обавезна унутаршколска (међуодељењска и међуразредна) у:

- гимнастици (у зимском периоду)
- атлетици (у пролећном периоду)
- најмање у једној тимској игри (у току године).

Међушколска такмичења:

- општинска, окружна, регионална
- и републичка.

Унутаршколска такмичења организују се за ученике нижих и виших разреда, а програм сачињава и спроводи стручни актив. Стручни актив и школа план и програм унутаршколских такмичења прилагођава, поред осталог, и предложеном календару школских спортских такмичења од стране Савеза за школски спорт и олимпијско васпитање Србије.

ЧЕТВРТИ РАЗРЕД

Оперативни задаци:

- усмерени развој основних моторичких способности, првенствено брзине и координације;
- усмерено стицање и усавршавање моторичких умења и навика предвиђених програмом физичког васпитања;
- примена стечених знања, умења и навика у сложенијим условима (кроз игру, такмичење и сл.);
- задовољавање социјалних потреба за потврђивањем, групним поистовећивањем и сл. ;
- естетско изражавање кретњом и доживљавање естетских вредности;
- усвајање етичких вредности и подстицање вољних особина ученика.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

ОПШТИ ЗАЈЕДНИЧКИ ПРОГРАМ

Овладати природним и изведеним, елементарним (правилним) кретањима, у различитим условима извођења.

АТЛЕТИКА

Техника трчања

Рад на техници трчања у месту и у кретању. Рад руку са савијеним лактовима (напред, напред шака до висине браде, а назад 5 до 10 цм иза зглоба кука). Стопала паралелна и трчи се на предњем делу стопала. Труп усправан, глава подигнута и дисање слободно (на нос и на уста). Варијанта трчања: напред, бочно и леђима окренути у правцу кретања. Трчање краћим и дужим кораком (уз нагиб трчи се кратким кораком и на предњем делу стопала). Код крос трчања и на слободним површинама (трава, шума и сл.) обратити пажњу на неравнине због могућих повреда.

Савлађивање брзог трчања кроз убрзања (2 до 3 убрзања на 30-40 м).

Техника високог и ниског старта. Спринт на деоницама до 50 м.

За развој издржљивости користити интервални метод рада, умереног интензитета (нпр. на стази дужине највише до 800 метара наизменично 100 м трчања, 100 м ходања, или у укупном трајању од 5 до 10 минута).

Скок увис

Усавршавање прекорачене технике на већим висинама.

Скок удаљ

Усавршавање технике згрчне и предвежбе за технику увинућа.

Бацање

Бацање лоптице од 200 грама у даљ јачом и слабијом руком, техником из места и техником из залета. Бацање медицинке од 2 кг. Са две и једном руком на различите начине (напред, увис и назад преко главе).

Штафетно трчање

Игре, деонице до 20 м са додиром (рука додирне раме, леђа, руку).

ВЕЖБЕ НА ТЛУ И СПРАВАМА

У реализовању програма вежби на справама значајно је искористити све справе које су на располагању, на којима се, **без обзира на пол**, могу извести вежбе у вису и упору, вежбе на смањеној површини ослонца и прескоци. Одређене вежбе, које су предвиђене за ученике могу изводити и ученице (паралелни разбој, кругови, коњ са хваталкама). Индивидуални приступ ученицима постиже се диференцираним приступом, на свакој справи посебно.

Тло (ученици и ученице): 1) поновити обавезни састав (комбинацију вежби) из трећег разреда; 2) колут напред до чучња, окрет у чучњу за 180° и спојено (у даљем тексту и сл.) колут назад до чучња; 3) суножним одразом колут напред преко препреке; 4) став на шакама уз помоћ; 5) предвежбе за претмет упором странце; 6) из лежања на леђима мост и поново лећи на леђа (уз помоћ - после мостова урадити претклоне); 7) вага претклоном и заножењем. 8. Комбинације савладаних вежби (обавезни састав из првог, другог и трећег разреда допунити новим вежбама, диференцирано према полу и способностима

ученика. **За напредније ученике и ученице**, поред претходних вежби, додати: из става раскорачног колут назад до става раскорачног; колут летећи (на сунђер струњаче); предмет упором странце; мост заклоном и уклон уз помоћ.

Прескок (ученици и ученице): 1) поновити припремне вежбе за прескок, прво фазу доскока; 2) припремне вежбе за разношку и разношка преко козлића 110 цм. **За напредније ученике и ученице**: удаљити даску.

Двовисински разбој (уколико школа нема справу, ученице могу вежбати на једној притки разбоја, вежбе у вису извести на вратилу, а вежбе у упору на дочелном вратилу): 1) одразом једне ноге узмак до упора предњег и сп. зањихом саскок; 2) испод више притке, лицем према нижој притки наскок у вис предњи (уз помоћ); клим и трећим климом премах десном (левом) у вис лежећи јашући; прехват разноручно до седа јашућег; потхватом десне (леве) саскок одношка са окретом за 90°, завршити десним боком према разбоју. **За напредније ученице**: обавезан састав за школско такмичење од првог до четвртог разреда.

Греда (ученице): поновити комбинације вежби и саставе из претходних разреда. У састав укомпоновати кораке уназад зибом почучњем, слободна нога поред греде; окрет у успону за 90° и саскок пруженим телом (чеоно). **За напредније ученице** саскок увитим телом; делови из обавезног састава за школско такмичење од првог до четвртог разреда. Ученици: ходањем, трчањем, окретима и издржајима у одређеном положају треба да развијају осећај за равнотежу).

Паралелни разбој (ученици): 1) поновити вежбе из трећег разреда; 2) предњихом сед разножно пред рукама; приножити једном (левом) ногом до седа ван (удесно); саскок удесно десноручке са окретом за 180° (уз помоћ), доскок десним боком према разбоју, 2) њих у упору; предњихом упор седећи разножно пред рукама; саседом њих у упору предњем. **За напредније ученике** обавезан састав за школско такмичење од првог до четвртог разреда.

Ученице: 2) њих у упору; предњихом упор седећи разножно пред рукама; саседом њих у упору предњем.

Вратило (ученици): поновити вежбе из трећег разреда: дочелно вратило: наскок у упор предњи активни (са повишене површине или одскоком), зањихом саскок. За напредније ученике обавезан састав за школско такмичење од првог до четвртог разреда.

Кругови (ученици и ученице): дохватни кругови: 1) суножним одривом вис узнето, вис стражњи, саскок; 2. ученици: доскочни кругови: вис прости предњи, њих у вису уз помоћ. За напредније ученике делови обавезног састава за школско такмичење од првог до четвртог разреда.

Коњ са хватаљкама (ученици и ученице): 1) упор предњи активни; 2) упор стражњи активни; 3) упори мешовито одножно; 4. ученици: из упора предњег (стражњег) одножити једном са преносом тежине у другу страну - исто са одножењем друге ноге - повезано (замаси). За напредније ученике: из упора предњег премах одножно у упор јашући (назначити), премах другом ногом у упор стражњи и делови обавезног састава за школско такмичење од првог до четвртог разреда.

Минимални образовни захтеви за ученике и ученице:

Вежбе на тлу: колут напред до чучња, окрет у чучњу за 180° и спојено колут назад до чучња; колут напред суножним одразом преко препреке; став на шакама уз помоћ.

Прескок: разношка.

Греда - ниска, шведска клупа: наскок на једну ногу бочно, кораци (ученице у успону) до средине греде, чучањ, окрет у чучњу за 180°, усправ, два корака уназад, успон окрет за 90°, саскок пруженим телом, завршити леђима према справи.

Вратило - нижа притка разбоја: узмак одразом једне ноге, саскок зањихом.

Организовати међудодељењско такмичење у обавезним саставима на тлу и справама према програму стручног већа.

РИТМИЧКА ГИМНАСТИКА И НАРОДНИ ПЛЕСОВИ

Обновити програм из претходног разреда. Повезати различите покрете руку, трупа и ногу у комплекс

вежби обликовања.

Равнотеже успоном на две и једној ноzi.

Окрети за 180° и 360° ослонцем на две и једној ноzi.

Скокови: високо-далеки скок и повезивање са галопом.

Вијача: повезивање галопа са дечјим поскоком и елементима из претходног разреда.

Лопта: бацања и хватања повезати са равнотежама, окретима и скоковима и допунити обавезни састав из трећег разреда овим елементима.

Обруч: замаси у бочној и чеоној равни са прехватањем и ниским избацавањем из руке у руку у месту и кретању (кораком, трчећи кораком и дечјим поскоком).

Плесови: Српско коло. Једно коло из краја у којем се налази школа.

ОСНОВИ СПОРТСКИХ ИГАРА

Поновити вежбе основних ставова из претходног разреда и комбиновати са разним варијантама ситуација игре.

Рукомет: поновити основне вежбе држања лопте, хватања и додавања. Вежбе основа технике комбиновати са вежбама ситуације у игри; шутирање из места после вођења и заустављања; скок - шут (за напредније). Игру 3:3 усавршити са конкретним задатком из основа тактике у одбрани и нападу.

Кошарка: поновити вежбе руковања лоптом и усложњавати вежбама "жонглирања"; вежбе хватања и додавања поновити и даље их примерити ситуацији њихове примене у основној тактици одбране и напада; шутирање испод коша после вођења и заустављања са леве и десне стране ; двокорак (за напредније). Игра 3:3 са конкретним задатком из основа тактике у одбрани и нападу.

Одбојка: поновити вежбе додавања прстима из претходног разреда; за напредније ученике: примена технике у неколико ситуација игре; додавање преко главе и бочно. Игра преко ниже мреже (ластиша) на смањеном терену 2:2 са применом основне технике и за напредније ученике 3:3 из основне тактике у нападу и одбрани.

Фудбал: вођење лопте праволинијско и са променом правца; примање лопте и додавање лопте различитим деловима стопала; шутирање; одузимање лопте; игра са основним правилима за мали фудбал.

Организовати такмичења између група у одељењу из све четири игре:

Здравствено васпитање:

- твоја физичка форма,
- лична хигијена и хигијена здравља,
- правилна исхрана,
- правилан ритам рада и одмора,
- прва помоћ.

Минимални образовни захтеви:

Атлетика: трчање на 40 м из ниског старта (без стартних блокова). Скок увис прекорачном техником. Скок удаљ згрчком техником, залетом до 15 м. Трчање на 500 м (ученици) и 400 м (ученице).

Вежбе на справама и тлу: обавезни састав на тлу, разбоју и греди; прескок: разношка: на вратилу, коњу са хватаљкама и круговима: по један изборни елеменат.

Основи тимских игара: основна техника у кретању (одабрати 2 - 3 вежбе које су коришћене у обучавању и увежбавању).

Ритмичка гимнастика и плесови: обруч - замаси у бочној равни у кретању са ниским избацавањем из руке у руку. Коло из краја у којем се налази школа.

Здравствено васпитање: правилно држање тела, лична хигијена и хигијена здравља, правилна исхрана, ритам рада и одмора.

СЛОБОДНЕ АКТИВНОСТИ

Додатни рад организује се за ученике који испољавају посебну склоност и интересовање за спорт.

Рад се одвија у спортским секцијама или школским екипама које се формирају према интересовању, способностима и полу ученика. Наставник сачињава *посебан програм*, узимајући при том у обзир материјалне и просторне услове рада, узрасне карактеристике и способности ученика, као и такмичарски програм за школску популацију.

АКТИВНОСТИ У ПРИРОДИ - ОБАВЕЗНИ ПРОГРАМ

Из фонда радних дана, предвиђених заједничким планом, школа организује активности у природи: *два кроса* - јесењи и пролећни (дужину стазе одређује стручни актив).

КУРСНИ ОБЛИЦИ И ОБАВЕЗАН СТРУЧНО-ПЕДАГОШКИ РАД

Из фонда часова за заједнички програмски садржај и радних дана предвиђених заједничким планом, школа организује активности у часовној, школској, ванчасовној и ваншколској организацији рада, као и обавезан стручно-инструктивни рад.

Пливање

Ученици млађих разреда треба да имају по један курс пливања у сваком разреду, а најмање један током четворогодишњег школовања у првом циклусу основног образовања и васпитања. Курс пливања планира се за 12 часова од укупног фонда предвиђеног за заједнички програм. Наставник или инструктор спроводи обуку пливања и усавршавање обучене технике. На крају обуке, ученик треба да преплива најмање до 20 м изабраном техником.

Спортска активност од значаја за друштвену средину

Из фонда часова за заједнички програмски садржај школа може да планира 12 часова за ону спортску активност која није обухваћена овим заједничким програмом, а за коју средина у којој је школа има интересовања (стони тенис, борилачки спортови, веслање и кајакарење,...). Ова активност планира се за ученике од трећег до осмог разреда, а програм припрема и спроводи наставник или инструктор.

КОРЕКТИВНО-ПЕДАГОШКИ РАД

Корективно-педагошки рад организује се за ученике са посуралним поремећајима.

ШКОЛСКА И ДРУГА ТАКМИЧЕЊА

Школа организује и спроводи спортска такмичења као интегрални део процеса физичког васпитања, према плану стручног актива у и то:

Обавезна унутаршколска и међуодељењска такмичења у:

- гимнастици (у зимском периоду),
- атлетици (у пролећном периоду),
- најмање у једној спортској игри (у току године).

Стручни актив и школа планирају и програмирају унутаршколска такмичења и прилагођавају их календару школских спортских такмичења у организацији Министарства просвете и спорта.

ОБАВЕЗНИ ПРОГРАМ - ИЗАБРАНЕ СПОРТСКЕ ГРАНЕ

Обавезни програм - изборне спортске гране остварује се са по једним часом седмично у сваком разреду од 4 до 8 разреда(обавезно). Обавезни програм - изборне спортске гране, односи се на изабрану спортску грану, по избору ученика, а у складу са могућностима школе. Ученицима се пружа прилика да, својим избором уз савет наставника физичког васпитања, задовоље своје жеље и интересовања.

За спортске гране ученици се опредељују на почетку школске године. Једна изабрана спортска грана обрађује се током школске године. У мешовитим одељењима (девојчице и дечаки) могу се изабрати две спортске гране. Настава је обавезна за све ученике у одељењу и припада редовном распореду часова.

Часови обавезног програма - изабране спортске гране за ученике могу се организовати на начин који највише одговара могућностима школе (могу бити одржавани у супротној смени - нпр. часови пливања и

др.).

У случајевима кад школа не располаже предвиђеним условима за реализацију обавезног програма - изабране спортске гране, актив учитеља и наставника физичког васпитања предлаже ученицима ону спортску грану чији се програм може реализовати.

Садржај обавезног програма - изабране спортске гране, остварује се: у објекту школе; ван школе у одговарајућим вежбалиштима (спортска хала, базен, отворени терени, клизалишта, ски терени итд).

Садржај обавезног програма - изабране спортске гране предлажу наставници физичког васпитања, а у складу са интересовањима ученика, материјалном опремљеношћу школе, узрасним карактеристикама ученика и стеченим стручним квалификацијама наставника.

Организација остваривања обавезног програма - изабране спортске гране (у истој или супротној смени) усклађује се са условима рада школе.

НАЧИНИ И ПОСТУПЦИ ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА

Основне карактеристике програма

1. Програмска концепција физичког васпитања у основној школи заснива се на јединству наставних, ванчасовних и ваншколских организационих облика рада, као основне претпоставке за остваривање циља физичког васпитања.

2. Програм физичког васпитања претпоставља да се кроз развијање физичких способности и стицање мноштва разноврсних знања и умења, ученици оспособљавају за задовољавање индивидуалних потреба и склоности, у крајњем, за коришћење физичког вежбања у свакодневном животу. Из тих разлога, у програму су прецизирани оперативни задаци с обзиром на пол и узраст ученика, а програм се остварује кроз следеће етапе: утврђивање стања; одређивање радних задатака за појединце и групе ученика; утврђивање средстава и метода за остваривање радних задатака; остваривање васпитних задатака; праћење и вредновање ефеката рада; оцењивање.

3. Програмски задаци остварују се, осим на редовним часовима, и кроз ванчасовне и ваншколске организационе облике рада, као што су излет, крос, курсни облици, слободне активности, такмичења, корективно-педагошки рад, дани спорта, приредбе и јавни наступи.

4. Да би физичко васпитање било примерено индивидуалним разликама ученика, који се узимају као критериј у диференцираном приступу, наставник ће сваког ученика усмеравати на оне програмске садржаје у часовној, ванчасовној и ваншколској организацији рада који одговарају његовим индивидуалним интересовањима и могућностима.

5. Програм полази од чињенице да се циљ физичког васпитања не може остварити без активног и свесног учешћа ученика у наставним и другим облицима рада, те се предвиђа стицање одређених теоријских знања, која омогућавају ученику да схвати законитости процеса на којима се заснива физичко вежбање. Теоријско образовање треба да буде усклађено са нивоом интелектуалне зрелости и знањима које су ученици стекли у другим наставним предметима. За обраду појединих тема не предвиђају се посебни часови, већ се користе разне могућности да се у току вежбања ученицима пружају потребне информације у вези са конкретним задатком.

6. Ученицима, који услед ослабљеног здравља, смањених физичких или функционалних способности, лошег држања тела и телесних деформитета не могу да прате обавезни програм, обезбеђен је корективно-педагошки рад, који се реализује у сарадњи са одговарајућом здравственом установом.

7. Програмски садржаји односе се на оне вежбе и моторичке активности које чине основ за стицање трајних навика за вежбање и за које школа има највише услова да их реализује (природни облици кретања, вежбе обликовања, атлетика, вежбе на тлу и справама, ритмичка гимнастика, игре). Како су за остваривање постављеног циља погодне и оне моторне активности које нису обухваћене обавезним програмом, предвиђају се курсни облици наставе. То су скијање, пливање, клизање, веслање, као и оне активности за које је заинтересована средина у којој школа живи и ради.

8. Ради остваривања постављених програмских задатака, одређеним законским регулативима, прецизира се обавеза школе да обезбеди све просторне и материјалне услове рада за успешно остваривање врло сложених друштвених интереса у школском физичком васпитању.

Организација образовно-васпитног рада

Процес физичког васпитања усмерен је на:

- развијање физичких способности,
- усвајање моторичких знања, умења и навика,
- теоријско образовање.

Ове компоненте чине јединствен и веома сложен процес физичког васпитања, а у пракси сви ти задаци прожимају се и повезују са ситуацијама које настају у току рада.

1. У циљу *развијања физичких способности* - снаге, брзине, издржљивости, прецизности, гибљивости и покретљивости, на свим часовима, ванчасовним и ваншколским облицима рада, спроводи се низ поступака (метода) и облика рада путем којих се постижу оптималне вредности ових способности, као основ за успешно стицање моторичких знања, умења, навика и формирања правилног држања тела.

2. *Програмски садржаји* дати су по разредима, а где је то потребно, одвојено и према полу. Акцент се ставља на оне моторичке активности којима се најуспешније може супротставити последицама свакодневне хипокинезије и на оне који су у нашој средини најразвијенији и за које има интересовања у појединим срединама.

У I и II разреду, програмски садржаји се односе на кретања локомоторног карактера (ходања, трчања, скакања, пењања, пузања и вишења), затим манипулативног карактера (хватања, ношења и додавања предмета и реквизита) и динамичку и статичку равнотежу. *Већина ових садржаја, као природни облици кретања, чине основ за изведена, по биомеханичкој структури конвенционалног карактера* и, приликом њихове реализације, мора се водити рачуна о избору специфичних методских поступака обучавања, како би се ученици, усвајањем ових основних кретања, припремили за савладавање сложенијих програмских задатака.

Програмски садржаји за прва два разреда дати су детаљно, тако да представљају и програмски максимум и реализују се у основном делу часа.

За децу у прва два разреда програмски задаци за ово подручје су такве природе да могу да се реализују у свим школама и не захтевају посебне услове. Претежно, могу да се реализују у сали за физичко вежбање, на ливади, у школском дворишту, на отвореном спортском полигону, а у најгорем случају и у школском ходнику, или учионици. У ова два разреда пливање изводи предметни наставник или инструктор.

У трећем и четвртном разреду може се организовати предметна настава. Уколико није могуће да се настава физичког васпитања у ова два разреда изводи као предметна, обезбеђује се *стручно-инструктиван рад* за циклус из вежби на тлу и справама и пливања.

Од организационих облика рада који треба да допринесу усвајању оних умења и навика који су од значаја за свакодневни живот, програм се реализује у ванчасовној и ваншколској организацији рада и предвиђа:

- курсне облике рада;
- корективно-педагошки рад;
- излете;
- кросеве;
- такмичења;
- слободне активности.

Курсни облици рада

Програм курсних облика сматра се интегралним делом обавезног наставног програма. С обзиром на

то да се за његову реализацију траже специфични материјални услови, ову наставу треба организовати на посебан начин: на часовима у распореду редовне наставе, у другим објектима, у супротној смени од редовне наставе (пливање) и на другим објектима, а у за то планиране дане.

Програмом се предвиђа најмање један *курс за обуку пливања* од првог до четвртог разреда и активности која је од интереса за средину којој школа живи и ради.

Разредни учитељ (или предметни наставник) треба да упућују ученике да у слободно време *самостално вежбају*, јер се садржаји у највећој мери савладавају само на часу физичког васпитања. Због тога би се ова упутства првенствено односила на оне ученике чије физичке и моторичке способности не задовољавају, али и на остале, како би стекли трајну навику за вежбање. У том смислу током часова физичког васпитања разредни учитељ и наставник треба да ученицима прикаже и објасни вежбе, које за одређено време они треба код својих кућа, самостално, или уз помоћ других, да савладају. После извесног периода, разредни учитељ или наставник, на редовним часовима контролисаће шта је ученик од постављених задатака остварио.

Корективно-педагошки рад организује се са ученицима смањених физичких способности, ослабљеног здравља, са телесним деформитетима и лошим држањем тела и то:

- са ученицима смањених физичких способности ради се на савладавању програмских садржаја, које ученици нису успели да савладају на редовној настави, као и на развијању физичких способности, углавном, снаге, брзине и издржљивости;

- са ученицима ослабљеног здравља рад се организује у сарадњи са лекаром-специјалистом, који одређује врсту вежбе и степен оптерећења;

- са ученицима који имају лоше држање тела, или деформитете, рад спроводи наставник у сарадњи са лекаром или физијатром који утврђује врсту и степен деформитета и, с тим у вези, вежбе које треба применити. Тежи случајеви телесних деформитета третирају се у специјализованим здравственим установама.

Сви ученици, који се упућују и на корективно-педагошки рад, уз ограничења, вежбају на редовним часовима и најмање једном недељно на часовима корективно-педагошког рада. Програм сачињавају наставник и лекар специјалиста, и он треба да је примерен здравственом стању ученика. На тај начин, практично нема ученика који су ослобођени наставе физичког васпитања, већ се њихово вежбање прилагођава индивидуалним могућностима.

Излети се могу организовати по одељењима, или са више одељења, а њихове оперативне задатке, као и локацију, утврђују разредна већа. У четвртог разреда организују се два полудневна излета са обавезним пешачењем од 6 километара у оба правца. Излети се организују у радне дане или суботом.

Кросеви се одржавају два пута годишње за све ученике. Организација овог задатка због великог броја учесника, осим што припада наставнику физичког васпитања, задатак је и свих наставника школе. Одржавање кросева претпоставља благовремене и добре припреме ученика. Крос се одржава у оквиру радних дана, планираних за ову активност. Актив наставника утврђује место одржавања и дужину стазе, као и целокупну организацију.

Такмичења ученика чине интегралну компоненту процеса физичког васпитања на којима ученик проверава резултат свога рада. Школа је обавезна да створи материјалне, организационе и друге услове како би школска такмичења била доступна свим ученицима. Актив наставника на почетку школске године сачињава план такмичења (пропозиције, време...). Обавезна су унутародељењска и међуодељењска такмичења из *атлетике, вежби на тлу и справама и једне спортске игре*. Ученици учествују и на оним такмичењима која су у програму Министарства просвете и спорта.

Слободне активности - секције организују се најмање једном недељно према плану рада којег сачињавају наставник разредне наставе и наставник физичког васпитања. На почетку школске године, ученици се опредељују за једну од активности за које школа има услова да их организује. Часови слободних активности организују се за више спортских грана.

Захтев да се циљ физичког васпитања остварује и преко оних организационих облика рада који се остварују у ванчасовно и ваншколско време, подразумева и прилагођавање целокупне организације и режима рада школе, те ће се у конципирању годишњег програма рада васпитно-образовно деловање

проширити и на ове организационе облике рада и за њихову реализацију обезбедити потребан број дана и неопходни материјални услови за рад. На тај начин, читав процес физичког васпитања у часовној, ванчасовној и ваншколској организацији рада биће јединствен и под контролном улогом школе, као најодговорнијег и најстручнијег друштвено-васпитног фактора, како би се сачувала основна програмска концепција наставе физичког васпитања.

3. *Теоријско образовање* подразумева стицање одређених знања путем којих ће ученици упознати суштину вежбаоног процеса и законитости развоја младог организма, као и стицање хигијенских навика, знања о здрављу, како би схватили крајњи циљ који физичким васпитањем треба да се оствари. Садржаји се реализују на редовним часовима, на ванчасовним и ваншколским активностима, уз практичан рад и за то се не предвиђају посебни часови.

Из области *здравственог васпитања* теоријски део програмских садржаја реализују се у току наставне школске године са четири часа (два у првом полугодишту и два у другом полугодишту) и на сваком практичном часу. Наставник реализује предложене теме одређује теме сходно узрасном и образовном нивоу ученика и интегрисаним тематским планирањем кроз обавезне и изборне предмете. Приликом доношења годишњег плана и програма васпитно образовних задатака школе, на нивоу актива и наставничког већа усаглашавају се тематска подручја која ће се реализовати из области здравственог васпитања.

Часови физичког васпитања - организација и основни дидактичко-методички елементи

Основне карактеристике часова физичког васпитања треба да буду: јасноћа наставног садржаја; оптимално коришћење расположивог простора, справа и реквизита; избор рационалних облика и метода рада; избор вежби оптималне образовне вредности; функционална повезаност свих делова часа - унутар једног и више узастопних часова једне наставне теме; пуна ведрина и активност ученика током часа - моторичка и мисаона; визуализација помоћу савремених техничких средстава.

У I и II разреду часови се морају добро организовати, како у погледу јасних и прецизних облика и метода рада, тако и у погледу стварања радне и ведре атмосфере. У дидактичкој четвороделној подели треба да преовладају игре, али и садржаји који захтевају прецизност извођења, а којима претходе тачна упутства учитеља. Затим, учитељ треба да прати ток рада и указује на грешке, како би садржаји, претежно природног карактера, дали добру основу за усвајање садржаја са конвенционално сложенијом биомеханичком структуром, који се планирају за наредне разреде. Од метода преовладава метод живе речи, практични прикази задатка од стране учитеља или ученика старијих разреда, као и прикази пригодних садржаја путем слика, скица и видео-технике. На крају часа, учитељ пригодним речима треба да да оцену рада током протеклог часа и ученике упозна са наредним садржајем. Никако не треба да се догоди ситуација да деца није јасно које садржаје су увежбавали и у којој мери су их савладали. У том циљу ће и педагошке мере, као што су похвале и истицање добрих примера извођења, утицати на ефикаснију сазнајну функцију и мотивисаност за усвајање одређених знања и стицање навика, пошто деца у овом узрасту имају велике потребе за такмичењем, што само треба позитивно усмерити.

У III разреду часови се морају добро организовати, како у погледу јасних и прецизних облика и метода рада, тако и у погледу стварања радне и ведре атмосфере. У дидактичкој четвороделној подели треба да преовладају игре, али и садржаји који захтевају прецизност извођења, а којима претходе тачна упутства учитеља или предметног наставника. Затим, учитељ или предметни наставник треба да прати ток рада и указује на грешке, како би садржаји, претежно природног карактера, дали добру основу за усвајање садржаја са конвенционално сложенијом биомеханичком структуром, који се планирају за наредне разреде. Од метода преовладава метод живе речи, практични прикази задатка од стране учитеља или ученика старијих разреда, као и прикази пригодних садржаја путем слика, скица и видео-технике. На крају часа, учитељ или предметни наставник, пригодним речима треба да да оцену рада током протеклог часа и ученике упозна са наредним садржајем. Никако не треба да се догоди ситуација да деца није јасно које садржаје су увежбавали и у којој мери су их савладали. У том циљу ће и педагошке мере, као што су похвале и истицање добрих примера извођења, утицати на ефикаснију сазнајну функцију и мотивисаност

за усвајање одређених знања и стицање навика, пошто деца у овом узрасту имају велике потребе за такмичењем, што само треба позитивно усмерити.

У четвртном разреду часови се морају добро организовати, како у погледу јасних и прецизних облика и метода рада, тако и у погледу стварања радне и ведре атмосфере. У дидактичкој четвороделној подели треба да преовладају игре, али и садржаји који захтевају прецизност извођења, а којима претходе тачна упутства учитеља или предметног наставника. Затим, учитељ или предметни наставник треба да прати ток рада и указује на грешке, како би садржаји, претежно природног карактера, дали добру основу за усвајање садржаја са конвенционално сложенијом биомеханичком структуром, који се планирају за наредне разреде. Од метода преовладава метод живе речи, практични прикази задатка од стране учитеља или ученика старијих разреда, као и прикази пригодних садржаја путем слика, скица и видео-технике. На крају часа, учитељ или предметни наставник, пригодним речима треба да да оцену рада током протеклог часа и ученике упозна са наредним садржајем. Никако не треба да се догоди ситуација да деци није јасно које садржаје су увежбавали и у којој мери су их савладали. У том циљу ће и педагошке мере, као што су похвале и истицање добрих примера извођења, утицати на ефикаснију сазнајну функцију и мотивисаност за усвајање одређених знања и стицање навика, пошто деца у овом узрасту имају велике потребе за такмичењем, што само треба позитивно усмерити.

Приликом избора облика рада, учитељ или предметни наставник треба да узме у обзир просторне услове рада, број ученика на часу, количину справа и реквизита, динамику обучавања и увежбавања наставног задатка, што значи да предност има онај облик рада (фронтални, групни, индивидуални) који се правовремено примењује. *Фронтални рад* се обично примењује у почетној фази обучавања и када је обезбеђен довољан простор и количина реквизита у односу на број ученика (трчања, вежбе на тлу, елементи тимских игара); *групни рад* са различитим задацима примењује се у фази увежбавања и то тако да су групе сталне за једну тематску област, састављене према индивидуалним способностима ученика (хомогенизиране), а које и чине основ у диференцираном приступу избору садржаја, у односу на те индивидуалне способности, радна места у групном раду, осим главног задатка, треба да садрже и помоћне справе за увежбавање делова биомеханичке структуре главне вежбе (предвежбе), као и оне вежбе које се односе на развијање оне способности која је релевантна за извођење главне вежбе (највише три вежбе из радног картона). На тај начин радно место је по садржају конзистентно у односу на главни задатак, што је у складу са принципима интензивно организоване наставе. *Индивидуалан рад* се, углавном, примењује за ученике мањих способности, као и за ученике натпросечних способности.

Приликом избора методских поступака обучавања и увежбавање моторичких задатака, наставник треба да одабере вежбе такве образовне вредности које ће за расположив број часова обезбедити оптимално усвајање тог задатка.

Демонстрација задатка мора да буде јасна и прецизна што подразумева коришћење савремених техничких могућности (контурограми и видео-техника), како би наставник ефикасније упућивао ученике на законитости које владају кретањем, чиме се, током вежбања, остварује њихова моторна и мисаона активност.

Планирање образовно-васпитног рада

Настава физичког васпитања организује се са по 3 часа недељно. Наставник треба да изради:

- *општи глобални план рада*, који садржи све организационе облике рада у часовној, ванчасовној и ваншколској организацији рада са оперативним елементима за конкретну школу;

- *општи глобални план по разредима*, који садржи организационе облике рада који су предвиђени за конкретан разред и њихову дистрибуцију по циклусима. Затим, овај план рада садржи дистрибуцију наставног садржаја и број часова по циклусима и служи као основа за израду оперативног плана рада по циклусима;

- *план рада по циклусима садржи* образовно-васпитне задатке, све организационе облике рада који се реализују у конкретном циклусу, распоред наставног садржаја са временском артикулацијом (месец, број часова и редни број часова) и методске напомене.

Наставно градиво подељено је у три циклуса, или четири, уколико се за тај разред предвиђа курсни

облик. То су:

- један циклус за атлетику,
- један циклус за вежбе на тлу и справама,
- један циклус за тимску игру,
- један циклус за курсни облик (уколико је планиран за одређени разред у часовној организацији рада),
- теоријски део (2+2) за реализацију тема из здравственог васпитања.

Уколико се организује курсни облик за активност у часовној организацији рада, онда се планира четврти циклус, тако што се по четири часа одузима од прва три циклуса. Наставно градиво по циклусима може да се остварује у континуитету за један временски период (нпр. атлетика у јесењем, вежбе на тлу и справама у зимском и тимска игра у пролећном), или у два периода (нпр. трчања и скокови из атлетике у јесењем, а бацања у пролећном периоду).

Праћење и вредновање рада ученика

Праћење напретка ученика обавља се сукцесивно у току целе школске године, на основу јединствене методологије која предвиђа следеће тематске целине. У првом разреду оцењивање се врши описно, а у осталим разредима бројчано, на основу остваривања циљева оперативних задатака и остваривању минималних образовних захтева.

1. Стање моторичких способности;
2. Усвојене здравствено-хигијенске навике;
3. Достигнути ниво савладаности моторних знања, умења и навика у складу са индивидуалним могућностима;
4. Однос према раду.

1. Праћење и вредновање моторичких способности врши се на основу савладаности програмског садржаја којим се подстиче развој оних физичких способности за које је овај узраст критичан период због њихове трансформације под утицајем физичких активности-координација, гипкост, равнотежа, брзина, снага и издржљивост.

2. Усвојеност здравствено-хигијенских навика, прати се на основу утврђивања нивоа правилног држања тела и одржавања личне и колективне хигијене а такође и на основу усвојености и примене знања из области здравља.

3. Степен савладаности моторних знања и умења спроводи се на основу минималних програмских захтева, који је утврђен на крају навођења програмских садржаја.

4. Однос према раду вреднује се на основу редовног и активног учествовања у наставном процесу, такмичењима и ваншколским активностима.

Описни квалификативни распоређују се у три нивоа, којим се одређује степен укупног психофизичког статуса ученика. То су:

Први ниво

1. Ученик има висок степен развијености моторичких способности на основу оцене:

а) координације - манипулативне, осећај понашања тела у простору, у цикличним кретањима и у повезивању једноставних покрета у целину - ако је савладао да правилно изводи комплекс од осам вежби обликовања без реквизита, четири на рипстолу и две са палицом у првом разреду и по једну до две више у другом разреду; ако лако и брже од већине ученика у одељењу савладава вежбу на тлу; лако и у једнаком ритму савладава трчање преко поређаних препрека у првом разреду и преко "канала" у другом разреду; без прекида, неколико пута понови вођење лопте у месту са додавањем једном или обема рукама, у првом разреду и у кретању у другом разреду;

б) *гипкост* - раменог појаса, кичме и зглоба кука и ногу - ако покрете трупа, руку и ногу изводи меко уз оптималну пруживост и амплитуда (заклони, водоравни и дубоки претклон, висока заножења, предножења и одножења...);

в) *равнотеже* - ако на суженим површинама (линијама, шведској клупи, ниској греди или ставовима на једној ноzi) покрете изводе без поремећаја тежишта тела;

г) *експлозивне снаге* - ако поскоке, скокове и прескакања изводи са оптималним опружањем у свим зглобовима ногу и при том постиже већу висину лета.

2. *Ученик има правилан раст, не показује видљиве знаке умора приликом вежбања, нема телесне деформитете, има уредну опрему за вежбање и добро усвојене хигијенске навике* - ако је телесни развој у складу са узрастом, ако је држање тела правилно и кичме без деформитета и нормално развијен свод стопала у односу на прототипе приказане на постерима и педоскопу и ако је уредног општег изгледа.

3. *Ученик превазилази постављене минималне образовне захтеве* - ако је према програмским садржајима успешно савладао и друга кретања свих ових захтева, а која су предвиђена Планом и програмом за први и други разреда, или је савладао и друге садржаје из програма у слободним активностима, која нису предвиђена за редовне часове физичког васпитања.

5. *Ученик има позитиван активан однос према раду* - ако је редован и активан на часовима и ако се ангажује у слободним активностима и такмичењима.

Други ниво

1. Ученик има задовољавајући степен развијености физичких способности - ако од наведених критерија значајно не одступа.

2. Ученик има мање недостатке у расту, или функционалним способностима или у правилном положају кичменог ступа, или у уредној опреми за вежбање и осталим хигијенским навикама.

3. Ученик је савладао све минималне образовне задатке, уз потешкоће код извођења (навести садржај).

4. Ученик има позитиван однос према раду - ако је редован и активан на свим, или на већини часова.

Трећи ниво

1. Ученик делимично или потпуно, не задовољава ниво развијености физичких способности - ако показује значајна одступања од наведених критерија.

2. Ученик има веће недостатке или у расту, или у функционалним способностима, или у правилном положају кичменог стуба, или у радној опреми за вежбање и осталим хигијенским навикама.

3. Ученик није савладао већину садржаја предвиђених минималним програмском захтевима - има потешкоћа приликом савладавања (навести којих).

4. Ученик није заинтересован за вежбање, изостаје и не показује напредак - ако су ове карактеристике изражене.

Вредновање и оцењивање постигнутих резултата и достигнућа ученика врши се током целе године, у току и након савладавања планираног програмског садржаја, а према наведеним елементима за четари тематске целине. Наставник пажљиво прати ученика и оцењује тако да се добија потпуна слика о психофизичком статусу сваког ученика. Наставник може да унесе и још нека своја запажања која нису предвиђена овим тематским целинама, ако је то у интересу ученика. У целини, потребан је и педагошки приступ вредновању достигнућа ученика, како би оцена, било да је описна или бројчана, деловала стимулативно и указивала на напредак ученика, поготову што је за овај узраст карактеристична велика заинтересованост за покрет и игру.

У току праћења и оцењивања, треба ученике упознавати са циљем постигнућа, путем слика, постера и других очигледних материјала и средстава, како би они постали активни учесници у процесу наставе и оспособљавали се за самостално вежбање у слободно време.

На крају сваке оцене, учитељ треба да наведе које су могуће препоруке за даљи напредак и укључи родитеље, поготову ако је психофизичко стање ученика незадовољавајуће.

Оцењивање ученика у оквиру праћења и вредновања наставног процеса, врши се на основу Правилника о оцењивању ученика основне школе и на основу савремених дидактичко методичких знања.

Оцену одличан (5) добија ученик који је радом у току школске године побољшао своје физичке способности и чији резултати знатно превазилазе стандарде узраста; који у спортско техничким

достигнућима знатно превазилази постављене захтеве по обиму и квалитету и који има веома активан однос према физичкој култури. Ученик има висок степен развијености физичких способности ако вежбе изводи са оптималним амплитудама, експлозивно и координирани покрет. Вежбе обликовања, посебно за трбушну и леђну мускулатуру, као и за рамени појас, изводи лако и може да их понови у једном ритму више од већине.

Програмске садржаје је успешно савладао и то више од минималних програмских захтева, укључује се у спортске секције и друге спортске активности изван школе, плива (ако је спроведена обука или други начин). Ученик има основне хигијенске навике, уредан је и редован на часовима физичког васпитања.

Оцену врло добар (4) добија ученик који радом у току школске године побољшава своје физичке способности и чији резултати превазилазе стандарде узраста; који у спортско техничким достигнућима превазилази постављене захтеве по обиму и квалитету и који има активан однос према физичкој култури. Ученик има добро развијене физичке способности, али неке вежбе изводи уз мање потешкоће - у гипкости, експлозивности, координацији и у равнотежи. Вежбе за леђну и трбушну мускулатуру, као и рамени појас, изводи лако и може да их понови изнад просека одељења.

Програмске садржаје савладава изнад минималних програмских захтева уз извесне мање потешкоће појединих и стално или повремено се укључује у рад спортских секција.

Ученик има основне хигијенске навике, уредног је општег изгледа, редован је и активан на часовима физичког васпитања.

Оцену добар (3) добија ученик који је радом побољшао у току школске године физичке способности у границама стандарда, чији су резултати у спортско техничким достигнућима у границама минималних образовних захтева и чији је однос према физичкој култури задовољавајући. Ученик има просечно развијене физичке способности, ако вежбе изводи без довољних амплитуда, са већим потешкоћама у координацији покрета, експлозивности и гибљивости. Вежбе за трбушну и леђну мускулатуру, као и рамени појас, изводи уз потешкоће у ритму и обиму вежбања и не показује довољно интересовања да то превазиђе.

Програмске садржаје савлађује у границама минималних образовних захтева или мање. Делимично је савладао основну технику пливања (ако је спроведена обука пливања).

Ученик редовно присуствује часовима физичког васпитања, повремено избегава неке и не укључује се у ванчасовне и ваншколске активности. Има основне хигијенске навике, али понекад не донесе (заборави) опрему за вежбање.

Оцену довољан (2) добија ученик који у току године није побољшао своје физичке способности, чији су спортско технички резултати испод утврђених стандарда и који не показује минимум интересовања за физичку културу. Ученик показује мали напредак у развоју физичких способности, посебно оних који се редовним и активним вежбањем могу усавршити - снагу, леђне и трбушне мускулатуре и раменог појаса.

Већину програмских садржаја из минималних образовних захтева ученик није савладао, или их изводи са већим грешкама.

Ученик је стекао основне хигијенске навике, али их се не придржава редовно. На часовима је углавном редован, али не показује увек интересовање за вежбање.

Оцену недовољан (1) у принципу не би требало да добије ни један ученик. Ученик чије су физичке способности опале, и који не испуњава очекиване стандарде, као и који не показује ни минимум интересовања за одржавање својих физичких и функционалних способности, и који је здрав, упућује се на корективно-педагошки рад.

Вредновање и оцењивање постигнутих резултата и достигнућа ученика врши се током целе године, у току и након савладавања планираног програмског садржаја, а према наведеним елементима за четири тематске целине. Наставник пажљиво прати ученика и оцењује тако да се добија потпуна слика о психофизичком статусу сваког ученика. Наставник може да унесе и још нека своја запажања која нису предвиђена овим тематским целинама, ако је то у интересу ученика. У целини, потребан је и педагошки приступ вредновању достигнућа ученика, како би оцена, било да је описна или бројчана, деловала

стимулативно и указивала на напредак ученика, поготову што је за овај узраст карактеристична велика заинтересованост за покрет и игру.

У току праћења и оцењивања, треба ученике упознавати са циљем постигнућа, путем слика, постера и других очигледних материјала и средстава, како би они постали активни учесници у процесу наставе и оспособљавали се за самостално вежбање у слободно време.

На крају сваке оцене, учитељ или предметни наставник треба да наведе које су могуће препоруке за даљи напредак и укључи родитеље, поготову ако је психофизичко стање ученика незадовољавајуће.

Педагошка документација и дидактички материјал

Обавезна педагошка документација је:

1. *Дневник рада*, структура и садржај утврђује се на републичком нивоу, и одобрава га министар, а наставнику се оставља могућност да га допуни оним материјалом за које има још потребе.

2. *Планови рада*: годишњи, по разредима и циклусима, план стручног актива, план ванчасовних и ваншколских активности и праћење њихове реализације.

3. *Писане припреме* наставник сачињава за поједине наставне теме које садрже: временску артикулацију остваривања наставне теме (укупан и редни број часова, време реализације), конзистентну дидактичку структуру часова (облике рада, методичке поступке обучавања и увежбавања).

4. *Радни картон*: треба да има сваки ученик са програмом вежбаоног садржаја којег сачињава учитељ или предметни наставник, а који су прилагођени конкретним условима рада.

5. *Формулари за обраду података за*: стање физичких способности, реализацију програмских садржаја у часовној и ванчасовној организацији рада.

6. *Очигледна средства*: цртежи, контурограми, видео-траке аранжиране, таблице оријентационих вредности моторичких способности, разноврсна обележавања радних места и други писани материјали који упућују ученике на лакше разумевање радних задатака.

3.10. ОБАВЕЗНИ ИЗБОРНИ НАСТАВНИ ПРЕДМЕТИ

ВЕРСКА НАСТАВА

ЦИЉЕВИ И ЗАДАЦИ

Циљеви верске наставе јесу да се њоме посведоче садржај вере и духовно искуство традиционалних цркава и религијских заједница које живе и делују на нашем животном простору, да се ученицима пружи целовит религијски поглед на свет и живот и да им се омогући слободно усвајање духовних и животних вредности Цркве или заједнице којој историјски припадају, односно чување и неговање сопственог верског и културног идентитета. Упознавање ученика са вером и духовним искуствима сопствене, историјски дате Цркве или верске заједнице треба да се остварује у отвореном и толерантном дијалогу, уз уважавање других религијских искустава и филозофских погледа, као и научних сазнања и свих позитивних искустава и достигнућа човечанства.

Задачи верске наставе су да код ученика:

- развија отвореност и однос према Богу, другачијем и савршеном у односу на нас, као и отвореност и однос према другим личностима, према људима као ближњима, а тиме се буди и развија свест о заједници са Богом и са људима и посредно се сузбија екстремни индивидуализам и егоцентризам;
- развија способност за постављање питања о целини и коначном смислу постојања човека и света, о људској слободи, о животу у заједници, о феномену смрти, о односу са природом која нас окружује, као и о сопственој одговорности за друге, за свет као творевину Божју и за себе;
- развија тежњу ка одговорном обликовању заједничког живота са другим људима из сопственог народа и сопствене Цркве или верске заједнице, као и са људима, народима, верским заједницама и културама другачијим од сопствене, ка изналажењу равнотеже између заједнице и властите личности и ка остваривању сусрета са светом, са природом, и пре и после свега, са Богом;
- изгради способност за дубље разумевање и вредновање културе и цивилизације у којој живе, историје човечанства и људског стваралаштва у науци и другим областима;
- изгради свест и уверење да свет и живот имају вечни смисао, као и способност за разумевање и преиспитивање сопственог односа према Богу, људима и природи.

ПРАВОСЛАВНИ КАТИХИЗИС

ЦИЉ И ЗАДАЦИ

Циљ наставе православног катихизиса (веронауке) у основном образовању и васпитању јесте да пружи целовит православно поглед на свет и живот, уважавајући две димензије: историјски хришћански живот (историјску реалност Цркве) и есхатолошки (будући) живот (димензију идеалног). То значи да ученици систематски упознају православну веру у њеној доктринарној, литургијској, социјалној и мисионарској димензији, при чему се хришћанско виђење живота и постојања света излаже у веома отвореном, толерантном дијалогу са осталим наукама и теоријама о свету, којим се настоји показати да хришћанско виђење (литургијско, као и подвижничко искуство Православне Цркве) обухвата сва позитивна искуства људи, без обзира на њихову националну припадност и верско образовање. Све ово спроводи се како на информативно-сазнајном тако и на доживљајном и делатном плану, уз настојање да се доктринарне поставке спроведу у свим сегментима живота (однос с Богом, са светом, с другим људима и са собом).

Задачи наставе православног катихизиса (веронауке) су да код ученика:

- развије отвореност и однос према Богу као другој и другачијој личности у односу на нас, као и отвореност и однос према другом човеку као икони Божијој, личности, такође, другачијој у односу на нас, те да се између ове две релације оствари узајамно зависна веза (свест о заједници);

- развије способност за постављање питања о целини и најдубљем смислу постојања човека и света, људској слободи, животу у заједници, феномену смрти, односу с природом која нас окружује и друго, као и одговарање на ова питања у светлу православне хришћанске вере и искуства Цркве;

- изгради способност дубљег разумевања и вредновања културе и цивилизације у којој живе, успона и падова у историји човечанства, као и достигнућа у разним областима стваралаштва (при чему се остварује комплементарност с другим наукама);

- помогне у одговорном обликовању заједничког живота с другима, успостављањем равнотеже између властите личности и заједнице, у остварењу сусрета са светом (с људима различитих култура, религија и погледа на свет, с друштвом, с природом) и с Богом;

- изгради уверење да су свет и све што је у њему створени за вечност, да су сви створени да буду причасници вечног живота, али да се то може остварити само ако човек своју слободу као дар Божији изражава као заједништво са Богом и другим људима, те да се из те перспективе код ученика развија способност разумевања, преиспитивања и вредновања сопственог односа према другом човеку као непоновљивом бићу и икони Божијој и према творевини Божијој и изгради спремност на покајање.

Садржаји наставе православног катихизиса распоређени су по линеарно-концентричном (симбиотичком, спиралном) принципу. То значи да се у сваком разреду одабирају одређени раније уведени садржаји, а затим се у оквиру сваке од тема, које ће се током дате године школовања низати у сукцесивном следу, врши активизација претходно стечених знања и формираних умења. Наравно, у сваком разреду уводе се и потпуно нове теме, које ће послужити као ослонац за надограђивање знања у наредним разредима. След тема је у нижим разредима силазни (десцендентни), односно базира се на излагању материје према психолошкој приступачности, док је у вишим разредима основне школе узлазни (асцендентни), дакле, темељи се на начелима теолошке научне систематике.

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА

Вероучитељи ће запазити да се овај програм православног катихизиса по садржају и структури разликује од класичних програма катихизиса у државним школама у периоду пре Другог светског рата, као и од оних који се и данас остварују у црквеним школама, а самим тим и по циљу који би требало да се њиме постигне.

Класични програми катихизиса преузети су са Запада, као и сама форма савременог школства. Њихова суштинска карактеристика јесте у томе што полазе од тога да се биће, постојање, темељи на природи и њеним законима, а не на личности. У складу с тим, слобода (личност), како Бога тако и човека, није основ и узрок постојања природе, већ је надградња и додатак већ постојећој природи и зато се личност поистовећује са јединком, индивидуом. Бог постоји, односно јесте то што јесте, на основу своје природе и својстава која та природа поседује: ума, воље, слободе и осећања. Постојање Божије је детерминисано његовом природом. Слобода Божија је етичка, а не онтолошка.

Човек је икона Божија на основу истих ових природних својстава која су му дата од Бога ради самоусавршавања. Човек јесте то што јесте на основу своје природе, али може да постане личност и то на основу тога колико самог себе усаврши испуњавајући закон Божији потпомогнут датим му својствима. Идентитет сваког човека као личности зависи од њега самог и степена његове индивидуалне, моралне самоусавршености. На основу тога, могло би се закључити да ни Бог ни човек немају потребе за заједништвом с другом личношћу да би постојали и да би били личности. Њихово постојање се темељи на њиховој природи. Аналогно овоме, човек нема потребе за заједништвом с Богом, односно с другом личношћу, да би постојао и био конкретна и непоновљива личност. Довољно му је да испуни закон и да на тај начин постане савршена личност.

Схватање да се постојање човека темељи на природи, односно поистовећењу његове личности са индивидуом, или са субјектом, који себе логички одређује као личност - самосвешћу, аутоматски ствара

подлогу за раздјељеност и сукоб између једног и многих, субјеката и објеката, што има негативне последице, не само по Цркву и њено постојање, већ и уопште за постојање.

Индивидуализам је за Цркву опасност јер дефинише личност као јединку независну од другог бића у свом постојању. Човек је личност само ако је независан у свом постојању од другог човека и од Бога. Штавише, други је сметња за наше остварење као апсолутне личности. То води ка разарању Цркве као конкретне заједнице и њеног литургијског устројства и умножења нетрпељивости међу људима.

Субјективизам поистовећује личност човека са његовим унутрашњим светом (осећањем, размишљањем, закључивањем) и противставља његову спољашњу активност и видљиви свет том унутрашњем душевном свету. У Црквеном искуству то значи развијање пијетизма као духовности на штету Црквеног, литургијског поретка. Индивидуализам, у спрези са субјективизмом, поистовећује човеково искуство света и Бога са његовим осећањима и индивидуалним искуством, што ставља у други план, можда потпуно и елиминише, искуство Цркве као конкретне литургијске заједнице.

Уздизање рационалног елемента у човеку као кључног у одређењу истине и постојања поставља човека и његов ум као мерило истине и доводи у питање све оно што се логички не може потврдити. То води одбацивању свега што је натприродно, као што је, пре свега, постојање Бога и вера у Бога. Слобода личности, пак, у спрези са индивидуализмом и субјективизмом, доводи до негирања сваког ауторитета и стварања потрошачког менталитета код човека у односу према природи која га окружује.

Што се тиче схватања Бога и његовог односа према свету и човеку, Бог се доживљава у јуридиком смислу - као творац човека и његов судија. Хришћанско откривење је скуп моралних норми и закона које Бог даје човеку, или приликом његовог стварања - рођења, утиснувши их у људску природу, или, пак, преко изабраних људи и на крају преко Христа. По тим моралним нормама човек треба да се влада, због чега ће на крају бити награђен или осуђен.

Црква је схваћена као конфесионална институција која чува истиниту веру, учење, Св. Тајне и морални закон као средства спасења.

У контексту таквог схватања Цркве и односа Бога и човека у њој, циљ катихизиса јесте да ученици науче дефиниције вере, да приме благодат Божију преко Св. Тајни, као и да се морално усаврше као индивидуе. Кроз то усавршавање очекује се и аутоматско постизање друштвене хармоније и благостања у историји.

За разлику од тог класичног (схоластичког) програма катихизиса, програм који је овде дат има за циљ да врати стару литургијску катихизацију, која је била својствена источној хришћанској Цркви, а која значи увођење човека у Литургију као личну заједницу Бога и човека у Христу кроз Крштење, односно сједињење с Богом, који се пројављује у свету кроз Литургију. Литургијско сабрање представља основ постојања света и човека, а не његову надградњу.

Таква катихизација претпоставља схватање бића, постојања, како Бога, тако и човека, које се темељи на слободи као заједништву с другом личношћу, а не на себи самом као јединки, односно на природи. Бог постоји зато што је заједница слободе конкретних бића, личности Оца и Сина и Светога Духа. Истовремено личност у Богу је носилац постојања природе а не обрнуто. Бог Отац као личност је узрок постојања божанске природе. Међутим, Бог је личност, Отац, јер постоји у заједници са другим личностима, са Сином и Светим Духом. Личност, да би постојала, претпоставља заједницу слободе, љубави према другој личности. Бог је вечна личност, Отац, зато што је у вечној заједници слободе, љубави са Сином и Светим Духом, као што су и Син и Дух вечне личности захваљујући заједници са Оцем, односно Бог постоји зато што је Св. Тројица.

Човек је створен по икони Божијој, што значи да је и човек такође личност чије постојање извире из заједнице с другом личношћу, с Богом. Будући да је човек по природи створен, то међутим, има за последицу да у његовом постојању природа претходи личности. Човек најпре постоји као природа, па је тек накнадно позван од Бога да пројави своју слободу, да буде, да постане личност кроз заједницу с Њим. Личност и природа не сапостоје истовремено код човека као што је то случај код Божијег постојања. Отуда код човека постоји проблем сукоба између природе и личности, као и сукоба између човека и другог човека и Бога. Природа човека, зато што претходи личности, зато што му је дата од другог, постаје изазов његовој слободи. Постојање другог човека и Бога као датости и нама наметнутих, зато што

њихово постојање није производ наше слободе, ствара сукоб и одбојност према њима, а самим тим и проблем сапостојања једног и многих. Истовремено, будући да је човек по природи створен из небића, он је потенцијално подложен смрти, угрожен је ништавилком. Човекова природа није вечна по себи, управо због тога што је створена ни из чега, и зато не може бити сама себи извор бесмртности. Зато је крајња последица створености човека смрт.

Човек, међутим, може постати бесмртно биће - личност, апсолутно и непоновљиво биће - будући да му је Бог даровао слободу, али само под условом да слободу пројави као љубав према Богу и према другим људима. Речју, ако постоји на начин на који постоји Св. Тројица. Та могућност нам се открива у Христу као литургијском сабрању, зато што је Христос Бог, Син Божији, који је постао човек и кроз човека се пројављује. То подразумева да је наша љубав према Богу љубав према другим људима, односно заједница слободе с Богом у Христу и преко Христа заједница са другим људима. У Христовој личности као литургијском сабрању отелотворена је љубав Божија према нама која нас чини личностима, односно непоновљивим бићима у којој и створена природа превазилази своје ограничености које су последица њене створености. Хришћанско откривење је откривење Божанске личности Сина, Христа, у коме створена природа превазилази смрт, и то као литургијске заједнице, да би у заједници са Њим, тј. у Литургији и људи постали вечне личности.

Дакле, овај програм види основни циљ наставе православног катихизиса (веронауке) као увођење човека, а преко њега и читаве творевине, у личну заједницу са Богом у Христу, односно у Литургију као у нови начин постојања којим се превазилази смрт. Другим речима, оваква катихизација има за циљ да створи нови начин постојања људи и природе, налик на постојање Бога који је Св. Тројица, а који се сада пројављује у Православној Литургији, и на основу тога један нови етос, а не нову етику. Јер створена природа, па и људска, ограничена је и смртна и колико год се усавршавала на основу моралних закона, она неће моћи да превазиђе своју ограниченост, односно смрт. Да би превазишла смртност, потребно је да створена природа постоји на други начин, уипостазирана у Христову личност, што се постиже остварењем личне заједнице човека са другим људима у Литургији.

Да би се ово постигло, потребно је међутим, најпре да се код ученика изгради свест о бићу као заједници личности, односно о личности као заједници слободе са другом личношћу. То је посебно тешко постићи данас, зато што је формирана свест код људи о томе да је биће утемељено на природи као индивидуи, док је личност само додатак природи и небитна је за постојање. Методе које треба користити у изграђивању свести о томе да је постојање израз заједништва личности, односно да човек постоји само онда када своју слободу изражава као љубав према другој личности јесу: најпре, општа животна искуства, забележена и она која нису, која указују да постојање човека извире из заједнице слободе, љубави са другом личношћу, и да личност сама за себе не може постојати; затим учење Цркве о Божијем постојању као Светој Тројици и да је Бог вечна личност, Отац, зато што своју слободу постојања изражава као љубав према Сину и Св. Духу, као и литургијско искуство хришћанског постојања, односно постојања Цркве које указује на онтологију као израз заједништва личности. Тек када се изгради свест код људи да постојање природе и личности, односно постојање човека као апсолутно слободног и непоновљивог бића, једино извире из заједнице у којој се слобода поистовећује са љубављу према другој личности, односно да нас постојећим и личношћу чини друга личност својом љубављу према нама, може се прећи на то да човек једино у заједници с Богом у Христу, односно у Литургији постаје истинска личност и бесмртан по природи зато што је Бог, који нас својом љубављу чини личностима, вечна личност.

Приликом излагања литургијског начина постојања Цркве, као и њеног доктринарног учења, поред историјског прегледа њиховог настанка и дефиниције, треба посебно ставити акценат на разумевање и усвајање ове онтолошке поруке коју Литургија и Црквено учење садрже. На пример: на основу литургијског постојања Цркве, њене структуре, односа који човек у Литургији има према Богу, према другом човеку природи, треба показати да је заједница човека са Богом, другим људима и природом, основ његовог истинског, бесмртног постојања као природе и као личности, као и постојања целокупне творевине; на основу, пак, православног учења о једном Богу који је Св. Тројица, треба такође показати да је на метафизичком плану извор бића, односно постојања природе, личност (Оца) која, пак, своје

апсолутно слободно и вечно постојање изражава као љубав према другој личности (Сину и Духу) и да је литургијско постојање света, као постојање у Христовој личности, божански начин постојања, у коме створена природа превазилази своју трулежност и смрт и остварује истинско вечно биће. Истовремено, ова два аспекта Цркве, литургијски и доктринарни, треба довести у везу јединства, односно идентичности. То значи да се вера у Бога, знање о Богу, слобода, љубав, личност, поистовећују са литургијским постојањем човека.

Да би се избегла опасност да се истине вере погрешно схвате, или да се поистовете са идеологијом, приликом реализације наставног плана и програма, вероучитељ треба да има стално на уму литургијско искуство, односно литургијско виђење Бога, човека и природе и њихов однос. То значи:

- да је Бог у литургијском искуству заједница личности, Оца, Сина и Св. Духа и да се нама објављује, открива преко Исуса Христа (односно преко заједнице свештеника, ђаконa и лаика с епископом) у литургијском сабрању;

- да је човек у свом истинском постојању личност, онда кад је у заједници с Богом, с другим човеком и са природом. Личност у литургијском искуству значи однос слободе са другом личношћу, пре свега с Богом Оцем кроз Христа посредством Духа, који се пројављује у Цркви преко живих, конкретних људи. Отуда је љубав човека према Богу у литургијском искуству поистовећена са љубављу према другом човеку;

- да је природа саставни део бића човековог и да је и она створена за вечност и то као заједништво с Богом у Христу преко човека и његове слободе;

- да је литургијско искуство, као искуство Цркве, а не појединца, мерило истине и као такво може се и логички дефинисати ради примене у разним временима и као одговор на разне животне проблеме.

Све ово, међутим, колико год било теоријски убедљиво, да би било и истинско и животно, треба неизоставно да укључи разлику између садашњег стања Цркве и есхатона, односно стања у будућем веку, када ће општим васкрсењем мртвих бити укинута смрт. То значи, да есхатон, као стање Цркве у будућем веку, даје истинитост садашњим догађајима који се у њој збивају (по речима ап. Павла: "Ако нема васкрсења мртвих, то ни Христос није устао" 1. Кор. 15,13.) и да је истинско постојање Цркве, односно створеног света, везано за догађај другог доласка Христовог, док је Црква, сад и овде, икона тога будућег догађаја. За разлику од старог схоластичког програма који је под есхатоном, односно под Царством Божијим, подразумевао духовну реалност у коју се доспева напуштањем овог видљивог света смрћу, нови програм православног катихизиса, у складу са предањем источне Цркве, види почетак Царства Божијег у Христовом уласку Духом Светим у историју и његовом васкрсењу из мртвих, које се наставља кроз Литургијски догађај. Зато остварење Царства Божијег значи преображај света и његовог постојања у Литургијски начин постојања, односно остварење личне заједнице с Богом у Христу, која је залог за будуће васкрсење из мртвих и вечно постојање сваког човека као личности. Због тога православна катихизација људи, утемељена на литургијском искуству постојања, значи остварење личне заједнице људи с Богом у Христу, односно конституисање конкретне литургијске заједнице у сваком граду или широј области и њено проширивање на све просторе где постоје људске заједнице, а која, при том, не укида све остале позитивне људске делатности и службе. Другим речима, Литургија оцрквењује, обожује историју, а не укида је.

ДРУГИ РАЗРЕД

Циљ наставе православног катихизиса (веронауке) у другом разреду основне школе јесте прихватање да је постојање израз заједништва личности, а да личност постоји само у заједници слободе са другом личношћу.

Оперативни задаци наставе православног катихизиса (веронауке) у другом разреду основне школе јесу да ученик:

- уочи да Литургија није обичан догађај;

- уочи да се на Литургији појављује Бог као заједница личности: Оца, Сина - Христа и Светог Духа;
- упозна структуру Литургије;
- разликује радње на Литургији;
- уочи да је Исус Христос, иако физички одсутан, присутан на Литургији као плод наше љубави према њему.

САДРЖАЈ ПРОГРАМА

- Бог је заједница личности Оца, Сина и Светог Духа (биће као заједница, као љубав).
- Литургија као икона будућег века, Царства божјег.
- Литургија - откривање Бога (литургијско искуство Бога, личности, слободе, љубави. Бог као биће заједнице).
- Структура Литургије - цркве (епископ, свештеници, ђакони и народ).
- Литургија је и присуство Христово и ишчекивање доласка Христовог (љубављу према Христу чинимо да је Он присутан међу нама на Литургији иако је физички одсутан).
- Православна иконографија показује стање света и човека у будућем веку.

ТРЕЋИ РАЗРЕД

Оперативни задаци наставе православног катихизиса (веронауке) у трећем разреду јесу да ученици:

- уоче да конкретни људи као и личности нису постојали пре него што су се родили;
- спознају да је Бог из љубави створио свет за вечност;
- уоче да је Бог створио свет као скуп конкретних врста;
- запазе да је Бог на крају свега створио човека као личност;
- уоче разлику између природе и личности код човека;
- уоче да се структура створеног света огледа у Литургији.

САДРЖАЈ ПРОГРАМА

Бог је створио јединствени свет и то као многе конкретне врсте ни из чега (узрок постојања света јесте Божија слобода).

Последице створености по природу и њено постојање (конкретност врста и бића значи и њихову међусобну раздјељеност - индивидуалност, али и њихову потенцијалну пропадљивост, смрт зато што су створени ни из чега).

Стварање човека на крају свега створеног по "икони и подобју Божијем" (разлика између природе и личности код човека).

Евхаристија као свет у малом (Литургија као сједињење свих створења преко човека Исуса Христа с Богом Оцем).

Стварање света и човека у православној иконографији.

ЧЕТВРТИ РАЗРЕД

Циљ и задаци

Циљ наставе православног катихизиса (веронауке) у ИВ разреду јесте да ученици стекну знања о томе да постојање света има свој циљ. Тај циљ је есхатолошка као литургијска заједница: јединство свих створених бића међу собом и на крају с Богом, преко Богочовека Исуса Христа. Циљ због којег је све створено и зашто је створено на овај начин, откривен нам је као Црква, односно као конкретна литургијска заједница.

Задаци православног катихизиса (веронауке) су да ученик:

- изгради свест о томе да Бог општи са светом кроз човека Христа;

- уочи да је Христос корпоративна личност;
- запази да у Цркви нико не може да постоји сам за себе, без заједнице са свима;
- стекне појам о бићу као заједници;
- схвати да је извор сваког греха егоизам, индивидуализам.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

ЦИЉ ЗБОГ КОГА ЈЕ БОГ СТВОРИО СВЕТ (ДА СВЕТ ПОСТАНЕ ЦРКВА)

- Црква је конкретна литургијска заједница.

ЛИТУРГИЈА ЈЕ ЗАЈЕДНИЦА МНОГИХ ЉУДИ И ПРИРОДЕ С БОГОМ ОЦЕМ ПРЕКО ЈЕДНОГ ЧОВЕКА - ХРИСТА

- Структура Литургије (епископ, свештеници, ђакони и народ).

ЦРКВА КАО ИКОНА БУДУЋЕГ ЦАРСТВА

- Одбијање првог човека Адама да сједини створену природу с Богом, односно да сарађује на остварењу Божијег плана о свету (човеков пад и последице тога - првородни грех);
- Црква у хришћанској архитектури (православни храм и литургијска структура).

НАЧИНИ И ПОСТУПЦИ ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА

Настава православног катихизиса у II разреду основне школе треба да буде припрема ученика да прихвате да је постојање израз заједнице, односно да је личност заједница са другом личношћу. Зато у настави треба користити она дечја искуства која на ово указују. То се може остварити кроз приче, цртеже које ће деца сама цртати и на којима ће увек бити представљена бића у односу, тј. целина онога што се црта: нпр. родитељи, браћа, сестре, кућа, двориште, све заједно; море и лађе на мору с птицама и сунцем итд. преко дружења и организовања таквих врста игара које ће указивати на заједницу са другим као основу постојања. Да би се при том избегла опасност од схватања да свака врста заједнице може бити основ истинског постојања, треба увек имати на уму и истицати литургијску заједницу као једину истиниту јер се у њој остварује заједница с Богом у Христу, као и литургијско искуство заједнице и литургијску структуру која је утемељена на слободи а не на природним нагонима.

Појмове као што су: Бог, личност, слобода, љубав треба, такође, увек тумачити на основу искуства заједништва са другим човеком, односно литургијског искуства заједништва. Кад говоримо о Богу, све треба тумачити у оквиру Литургије, њене структуре и радњи које се тамо одвијају. На тај начин ће бити избегнута апстрактност која је страна деци овог узраста и постићи ће се то да се Бог сусреће и види кроз живе и конкретне чланове Литургије у једном догађају, што је суштина хришћанског учења о оваплоћењу Бога Сина, о томе да је личност заједница с Богом у Христу као с другом личношћу и да је слобода љубав према другој личности.

Конкретно у I разреду треба наглашавати:

- искуство љубави које чини да свет који нас окружује не буде маса, већ да га чине конкретна и непоновљива бића. Пример за ово дат је у причи *Љубав* у уџбенику: Епископ Игњатије, *Црквени лексикон*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд 2002. Слични примери могу се наћи у књизи Мали принц, Егзиперија и у другим сличним књигама, као и у оквиру непосредних људских искустава;

- да биће са којим смо у заједници љубави постаје извор и нашег постојања као конкретне личности. Пример за ово дат је у причи *Извор нашег живота* у наведеном уџбенику.

Теме: *Човек је икона Божија и Бог је створио свет из љубави* треба објаснити на примеру из приче *Љубав* у наведеном уџбенику. Ученицима треба показати да кад човек неког заволи, односно кад оствари заједницу са неким, тада он за њега стварно и постоји, односно као да га човек својом љубављу ствара и

то као конкретно и непоновљиво биће. Ту моћ једино имају Бог и људи, с том разликом да једино Бог може да ствара нешто из небића.

Теме: *Христос је посредник између Бога и света* и *Црква је заједница природе и људи кроз Христа с Богом* треба, такође, објаснити на основу искуства љубави према другом бићу. Када човек воли једно биће, онда у њему гледа и сва остала. Бог Отац највише воли свога Сина, Исуса Христа, и у њему види све људе као своје синове. Све што буде постало део ове заједнице Бога Оца и Сина, Исуса Христа, постаће драго и Богу и постојаће вечно. (Видети пример из приче Даровање у уџбенику. То треба повезати са догађајем крштења којим улазимо у Цркву као заједницу Христа са Богом Оцем, односно да се крштењем конституише Црква, заједница са Христом, у којој постајемо синови Божији и зато браћа међу собом).

Конкретно у II разреду треба наглашавати:

- да је Бог заједница конкретних личности: Оца, Сина и Св. Духа;
- да Бог није идеја и апстрактан појам, већ жива личност која је постала човек и зато се среће преко човека у Литургији;
- да богољубље истовремено значи човекољубље.

С друге стране, у овом разреду треба ученицима одмах указивати на разлику између стања у будућности и стања у садашњости историје, односно будућег и садашњег стања цркве, преко дечјих искустава напредовања на основу остварења постављених циљева, као и на основу литургијског искуства. То значи да садашње постојање и истину света треба утемељити на будућности. Нагласак, дакле, треба ставити на то да је истинска будућност света и човека у будућем Царству божјем и да је на основу структуре тога царства утемељена и структура Литургије (епископ окружен свештеницима и народом, односно Христос окружен апостолима и народом).

Тај циљ се може постићи, пре свега, описом Литургије као иконе будућег Царства Божјег, али и преко дечјих игара које треба да буду тако организована да одсликавају будуће Царство Божје, као и преко дечијих цртежа.

Теме: *Литургија као икона Царства Божјег* и *Литургија - откривање Бога* треба реализовати преко објашњења Литургије. Да бисмо показали да је Литургија икона будућег Царства, треба указати на оне елементе по којима се Литургија разликује од садашњег свакодневног живота (в. причу: *Први пут на Литургији*, у: Игњатије (Мидић), *Православни катихизис за други разред основне школе*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 2003. или сличне описе литургије). Описом структуре Литургије, као и радњи које се у њој збивају, треба показати да су Св. Тројица присутна преко Литургије. Онај који приноси дарове и стоји на челу литургијског сабрања, односно епископ, јесте икона Христова. Дух Свети нас повезује са Христом, односно са епископом, крштењем, а сама евхаристија је преко Христа управљена ка Богу Оцу. Једино Син Божји је постао човек, Исус Христос, и зато се он и види као човек, епископ, док су Отац и Дух невидљиви, али зато на њих указује сама Литургија, која без тог указивања не може да постоји. (На пример, не постоји Литургија без сабрања народа око епископа које се остварује крштењем и рукоположењем, што указује на присуство Духа, као ни без приноса дарова и молби, које су упућене Богу Оцу).

Такође, у контексту литургијског искуства треба показати да су личност, слобода остварљиви једино као изрази љубави према другим људима. (У ту сврху треба користити приче које су дате у наведеном уџбенику, или њима сличне).

Темом *Литургија као присуство и ишчекивање Христа* треба да се објасни дијалектички однос између садашњег и будућег века у Литургији, односно истовременост присутности и одсутности Христа. Да би била избегнута опасност од имитације као начина на који је Христос присутан у Литургији, иако је физички одсутан, треба истаћи искуство личности, односно искуство заједнице слободе, љубави са другом личношћу. Христос као личност може бити присутан међу нама иако је физички одсутан, ако смо

везани за њега, ако га волимо изнад свега (пример је дат у причи *Чекајући Николу* у наведеном уџбенику за II разред основне школе).

Православна иконографија, архитектура, књижевност (житија светих), наша епска поезија (посебно песме о Косовском боју) такође указују на будућност која је присутна у садашњости, односно на то да вера у будућност опредељује збивања у садашњости. Иконе сликају будуће стање људи и природе у Царству Божјем. Исто је садржано и у житијима светих. Православни храм архитектонски одсликава Царство Божје и његову структуру. За овај узраст довољно је указати на присутност целине онога што се слика, да би се показала разлика између садашњег века и будућег (на пример, у сцени Христовог крштења на реци Јордану у води се виде и рибице, што у природној стварности није случај, а што указује и на то да ће у Царству Божјем и природа бити присутан. Треба указати, такође, на персонификацију природе присутне у православној иконографији. Такав је, на пример, приказ света као човека у сцени силаска Св. Духа на апостоле, реке Јордана и мора у сцени крштења Христовог, што је блиско деци овог узраста).

III, IV и V разред

Период од 9 до 11-12 година, назван добом позног детињства, карактерише се стабилизацијом и у интелектуалном развоју, и у емоционално-социјалној сфери. Тада започиње етапа у коме се као основни развојни задатак може сматрати формирање идентитета личности, што би требало да се оствари до краја адолесцентног периода. Ово је и доба развијања осећања компетентности и усвајања одговорности, због чега је важно омогућити детету да стекне позитиван доживљај школе и доживљај себе као способног за бављење многим активностима, обезбедити да његове активности буду праћене емоцијама радости и задовољства, као и свешћу о томе да се његове спознајне потребе задовољавају на адекватан начин, у чему је незаменљива улога православног катихизиса.

У овом раздобљу долази до завршетка развоја конкретних интелектуалних операција и дете је у стању да их изводи у свим доменима знања. Оно је до извесне мере изградило технику учења и формирало мотиве; развијају се и први облици самосталног интелектуалног рада које вероучитељ треба да подстиче - јављају се читалачка интересовања, праве се збирке и албуми, пишу прве песме, истражује природа. У социјалној сфери наступа знатна стабилизација, што је веома повољан чинилац опште интелектуалне експанзије детета. Морални развој у овом периоду огледа се у постепеном развијању способности процењивања и вредновања мотива нечијег понашања при изрицању суда о моралности/аморалности одређеног поступка, за разлику од ранијих развојних периода, где је дете пажњу усмеравало искључиво на сам поступак, а не и на чиниоце који су га условили.

Црква се углавном поистовећује са црквеним службама, а став према присуствовању њима умногоме је условљен степеном дечјег разумевања и активног учешћа. Представа о Богу остварује се на основу прилично примитивног рационализма својственог овом добу, уз напуштање реалистичких фантазија својствених претходном периоду. Деца спремно прихватају Божију свемоћ и правду, склона су да прихвате чињеницу да Бог постоји као и једноставна узрочно-последична објашњења, али тешко препознају присуство Бога у њиховом свакодневном окружењу, у чему настава православног катихизиса има изузетно значајну улогу.

Трећи разред

Реализацијом програма у III разреду треба да се покаже: да свет није самобитан, већ да га је створио Бог Отац слободно, из љубави, и то као конкретне врсте и бића и да постојање света зависи од воље другог, односно од Божије воље. Овим се постиже веома важан услов за даље разумевање хришћанске науке, а што се огледа у следећем:

1. Чињеницом да је Бог створио свет слободно, указујемо на то да је биће, односно постојање природе, израз слободе једне личности, односно личности Бога. Тиме се биће, односно постојање, ослобађа нужности, тј. природне детерминисаности и постаје израз слободе личности.

2. Будући да је Бог Отац створио свет из љубави, то значи да је тај свет Богу врло драг и да га је створио да буде вечан. Зато уништавање природе значи грех и мржњу према Творцу.

3. Стварање света ни из чега, као скуп конкретних врста и бића која су раздвојена међу собом временски и просторно, указује да су створена бића друге природе у односу на Божанску (нису створена из Божије природе, створена су ни из чега) и да су зато смртна по природи. Свет, зато што је створен ни из чега, не може постојати сам за себе, мимо заједнице са Богом, зато што створена бића немају природних сила које би могле да их држе у бескрајном постојању, осим Божије воље. Раздвојеност бића по природи указује на присутност смрти унутар створене природе јер смрт није ништа друго до природна, просторно-временска раздвојеност једног бића од другог, и зато њено превазилажење претпоставља јединство створених бића и међу собом.

4. То што је Бог на крају створио човека по "икони и подобију Божијем", указује на то да природа не може вечно да постоји без човека, односно без личности, да је човек створен са циљем да он сједини сва бића међу собом и да их сједини са Богом тако што ће се сам сјединити с Њим. Човек је икона Божија и разликује се од свих других бића зато што је слободан - личност, односно што има моћ да преко слободе, изражене као љубав према другим бићима, чини та бића апсолутним, непоновљивим и делом своје личности. Истовремено, човек као личност, тј. у заједници слободе изражене као љубав према Богу, постаје и део Божије личности, а преко човека то постаје и читава природа. У том искуству љубави према другој личности човек је једино биће које види ограниченост и смртност створене природе, односно њену угроженост небићем. Зато тежи да такво стање превазиђе, услед чега се јавља потреба за Богом и заједницом с Њим, али из такве тежње проистиче и стварање историје, уметности, односно стварање цивилизације.

Овде би, на основу чињенице да је Бог, створивши човека, дао заповест Адаму да не једе од дрвета познања, требало указати још и на то да је лично сједињење створене природе с Богом, а самим тим и њена бесмртност, зависило и од човека и његове слободе, а не само од Бога. Односно, да савршенство света, његова бесмртност, није дата природи од Бога на почетку, приликом стварања природе, односно није уметнута у створену природу по природи, већ је дата као могућност преко човека и његове слободе, под условом да то човек слободно и прихвати.

За реализацију овог програма треба користити: дечја искуства која указују на то да кад нешто из љубави направимо, онда је то за нас најлепше; да нам је увек тешко кад се растајемо од оног кога волимо, као и да кад волимо неког, не примећујемо да нам нешто недостаје, односно у тој личности као да је све садржано. Треба градити свест о томе да је вера човека у бесмртност основ целокупне људске прогресивне цивилизације. У реализацији програма треба пре свега имати на уму литургијско искуство постојања света, као заједнице с Богом преко једног човека, Исуса Христа, начелника на Литургији.

Теме: *Бог је створио свет као конкретне врсте ни из чега и Последице створености по природу...* треба реализовати на основу описа стварања датог у Св. Писму Старога Завета (1 Мој. 1-2). Треба указати ученицима на то да је Бог створио елементе природе (воду, ваздух, земљу, светлост) посебно, сва небеска тела посебно, као и сваку животну врсту посебно. Треба указати, такође, на чињеницу да је све то створено у различитим временским раздобљима, односно да бића нису истовремена у постојању. Ово је важно због тога што ће ученици касније моћи да закључе да је свет по себи и својој природи потенцијално смртан (временско-просторна раздвојеност међу бићима) ако нема некога ко ће га ујединити чувајући његове разлике, као и то да је разлике међу бићима и врстама створио Бог и да то има онтолошке последице по бића, те смо зато и ми дужни да их поштујемо и чувамо.

Тему *Стварање човека...* треба обрадити такође на основу Св. Писма, али за њено тумачење треба користити и другу помоћну литературу. Оно што је важно да ученици уоче у вези са стварањем човека јесте то да је човек у природној вези са свим оним што је Бог претходно створио, као и да се разликује од свих створених бића. Та разлика се огледа и у томе што је човек слободан, а та слобода се манифестује на тај начин што човек жели да постоји слободно у односу на природу која га окружује, као и у томе да кад

човек воли једно биће, онда жели да то биће буде вечно, односно бесмртно, и зато се не мири са његовом смрћу и губитком; да је човек створен на крају и да има свој задатак због кога је створен, а то је да се брине о свим створењима, да их сједини са собом, а на крају и са Богом, на тај начин што ће он сам бити у јединству с Њим.

Тему *Евхаристија као свет у малом* треба реализовати кроз опис литургијске структуре на основу кога ће се закључити да је човек створен са циљем да уједини сву природу и да је преко себе сједини са Богом чиме ће се превазићи смрт у природи, што значи да је човек створен да буде свештеник у природи. Опис Литургије треба довести у везу са описом стварања света и човека који се налази у 1. Мој. 1 и 2.

Православна иконографија природу увек доводи у везу са човеком и зависност од човека. Показујући иконе ученицима, треба указати на оне елементе који то потврђују. Природа никад није насликана као самостална, већ су, на пример, планине, као и дрвеће, увек нагнути ка центру иконе где је Христос или неко од светитеља.

Циљ наставе у IV разреду јесте да ученици стекну знања о томе да постојање света има свој циљ. Тај циљ је есхатолошка као литургијска заједница; јединство свих створених бића међу собом и на крају с Богом, преко Богочовека Исуса Христа. Циљ због којег је све створено и зашто је створено на овај начин, откривен нам је као Црква, односно као конкретна литургијска заједница.

Овим се постижу врло важна знања:

- да се истина света смешта у есхатон као заједницу свих створених бића с Богом Оцем преко Христа и да је она мерило свих историјских догађаја у којима суделује Бог, а Бог суделује у оним историјским догађајима који воде ка овом циљу;
- да је Литургија икона Царства Божијег које ће се тек у будућности остварити;
- да је човек одговоран за историју и постојање природе и да ту одговорност истински остварује једино ако живи таквим начином живота који је утемељен на будућем Царству Божијем и његовој структури;
- да су Бог и човек у Христу, односно у Литургији, неодвојиви, јер Бог преко Христа суделује у остварењу будућег Царства Божијег, односно Бог преко људи, који су чланови Цркве као литургијске заједнице, чини присутним то Царство у историји, јер Литургију конституише Дух Свети.

Наведена знања биће потребна и у контексту каснијег упоређења овако виђене истине света с проблемом греха и смрти, односно у расветљавању питања колико литургијски начин постојања реално пружа одговор на проблем смрти. Јер, ако се анализира смрт сваког бића понаособ, она је присутна зато што је природа сваког бића смртна, а то је због тога што је она створена ни из чега. Носиоци, пак, те природе, тј. конкретна бића, пре свега људске личности, својим природним рођењем указују на чињеницу да природа постоји и пре њих, јер они пре рођења нису постојали док је људска природа постојала и пре њиховог рођења. На тај начин сви смо наследници смрти зато што смо наследници природе. Истовремено, ова чињеница указује и на разлику између природе и личности код човека, као и на то да је постојање сваког човека по природи изазов његовој слободи. Овај проблем се може превазићи једино кроз једно ново рођење, Крштење, где је вечно постојање природе израз наше слободе изражене као заједништво с Богом у Христу. На глобалном плану, смрт прети читавој творевини све дотле док је она одвојена од Бога, односно док не постоји слободно у односу на своје законе кроз једну личност која сједињује с Богом. Литургија је икона постојања створене природе у личности Христовој, односно њеног слободног постојања, слобода се изражава као љубав према Богу и према другим људима и бићима, превазилази се смрт и остварује се бесмртност за сву природу.

Теме: Циљ због ког је Бог створио свет и Првородни грех треба реализовати преко описа Литургије, која садржи све: целокупну природу кроз природне дарове, хлеб, вино, уље, воду; молитве којима се молимо за благорастворење ваздуха, за изобилје плодова земаљских... итд; људе који су сви сједињени у Христу и постоје слободно од природних закона и окренути ка Богу Оцу.

Објашњавајући службу епископа (свештеника) у Литургији, треба указати на задатак првоствореног човека Адама у природи, а самим тим и свих људи, да је човек створен да буде свештеник у природи и да сједини природу с Богом Оцем као и на суштину човековог пада, односно греха, која се огледа у одбијању човека да то учини. Последица тога греха јесте смрт у природи као разједињавање свега на саставне делове и опасност да се природа врати у небиће, али која није казна Божија, већ остајање природе, злом вољом човека, несједињене с Богом, тј. постојање природе у човеку Адаму на основу њених закона који јој проузрокују смрт. Као потврду да природа не може постојати сама за себе, без заједнице личности, односно слободе човека која се изражава као љубав према Богу, треба навести искуство личности и како ствари и природа изгледају у том искуству. На пример, треба указати на искуство да кад нам неко кога волимо из љубави подари било коју ствар, она за нас постаје значајна, иако дотад нисмо ни примећивали да постоји.

Као помоћну литературу треба користити студију: Ј. Зизјулас, Твар као евхаристија, као и друге сличне студије).

Тема: Литургија је заједница у Христу... и Црква као икона будућег Царства треба, такође, реализовати преко описа Литургије указивањем на то да је Литургија христоцентрична, односно да се сви у Литургији сједињују, преко епископа, као преко Христа, са Богом, као и на то да Литургија почиње речима: "Благословено Царство оца и Сина и Св. Духа" и да све у њој указује на будуће Царство. (За реализацију ове теме треба користити: Ј. Зизјулас, Евхаристија и Царство Божије, као и другу сличну литературу).

Оно што је најважније и што је основни циљ катихизиса јесте то да ученици постану чланови Литургијске заједнице. Јер, Литургија као живо присуство Христа и као икона вечног постојања природе и човека, треба да да ипостас, односно да оцрквени и да да смисао нашем историјском виђењу. Зато треба, кад год је то могуће ученике доводити, или упућивати на Литургијска сабрања.

У току сваке године, конкретно пре свих наилазећих великих празника, како Господњих, тако и Богородичних и светитељских, треба упознати ученике са историјом настанка празника и садржином догађаја који се слави.

Кад је реч о светитељским празницима посебну пажњу треба обратити Србима светитељима: Св. Сави, Св. Симеону, на празник Видовдан итд.

Ученици би требало да се упознају с личностима светитеља које славе као Крсну славу (У ту сврху треба, пре свега, користити житија тих светитеља која се могу наћи у делу Јустина Поповића *Житија светих*, Ћелије, Ваљево, а затим и осталу пригодну литературу).

Тakoђе, пре почетка Васкршњег поста, треба упознати ученике с његовом садржином и циљем, као и са богословском подлогом поста, и његовом важношћу за човека. (Најпогоднија литература за то јесте: А. Шмеман, *Велики пост*, Крагујевац, последње издање).

Опште напомене

Оно што је најважније и што је основни циљ катихизиса јесте то да ученици постану чланови литургијске заједнице. Јер, Литургија, као живо присуство Христа и као икона вечног постојања природе и човека, треба да да ипостас, односно да оцрквени и да да смисао нашем историјском живљењу. Зато треба, кад год је то могуће, ученике доводити, или упућивати на литургијска сабрања.

У току сваке године, конкретно пре свих наилазећих великих празника, како Господњих, тако и Богородичних и светитељских, треба упознати ученике са историјом настанка празника и садржином догађаја који се слави. Кад је реч о светитељским празницима, посебну пажњу треба обратити Србима светитељима: св. Сави, св. Симеону, на празник Видовдан итд. Ученици би требало да се упознају и с личностима светитеља које славе као крсну славу. (У ту сврху треба пре свега користити житија тих

светитеља која се могу наћи у: Јустин Поповић, *Житија светих*, Ћелије, Ваљево, а затим и осталу пригодну литературу).

Такође, пре почетка Васкршњег поста, треба упознати ученике с његовом садржином и циљем, као и са богословском подлогом поста, и његовом важношћу за човека. (Најпогоднија литература за то јесте: А. Шмеман, *Велики пост*, Крагујевац, последње издање.)

ГРАЂАНСКО ВАСПИТАЊЕ - САЗНАЊЕ О СЕБИ И ДРУГИМА

Циљ наставе "Грађанско васпитање - Сазнање о себи и другима" јесте подстицање развоја личности и социјалног сазнања код ученика основне школе. Овај наставни предмет треба да пружи могућност ученицима да постану активни учесници у процесу образовања и васпитања, и да изграде сазнања, умења, способности и вредности неопходне за формирање аутономне, компонентне, одговорне и креативне личности, отворене за договор и сарадњу, која поштује себе и друге.

ДРУГИ РАЗРЕД

Задачи наставе "Грађанско васпитање-Сазнање о себи и другима" су:

- подстицање групног рада, договарања и сарадње са вршњацима и одраслима;
- подстицање самосвести, самопоштовања и уважавања других;
- оспособљавање ученика да препознају и разумеју сопствена осећања и потребе и њихову међусобну повезаност, да штите и остварују своје потребе на начин који не угрожава друге;
- развијање комуникативне способности, невербалне и вербалне комуникације, вештина ненасилне комуникације;
- оспособљавање ученика за примену вештина ненасилне комуникације у решавању сукоба и вршњачком посредовању;
- развијање креативног изражавања;
- оспособљавање ученика да упознају непосредно друштвено окружење и сопствено место у њему и да активно доприносе развоју школе по мери детета;
- оспособљавање ученика да упознају и уважавају дечја права и да буду способни да активно учествују у њиховом остваривању;
- развијање и неговање основних људских вредности.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

I Тема - Подстицање групног рада, договарања и сарадње са вршњацима и одраслима.

- Сусрет родитеља, наставника и ученика. Размена о узајамним очекивањима, потребама, захтевима, тешкоћама везаним за остваривање програма грађанског васпитања;
- Упознавање ученика са садржајем предмета и начином рада.

II Тема - Подстицање развоја самосвести, самопоштовања и уважавања других.

- *Репортери*. Кроз игру интервјуисања, упознају квалитете којима се одликују, њихови другови и уче да о њима говоре са уважавањем;
- *Поносим се што*. Ученици саопштавају о сопственом поступку којим су учинили добро неком коме је то било потребно (родитељима, друговима, брату/сестри, рођацима, наставницима.);
- *Изражавање захвалности другоме*. Ученици уче како да изразе захвалност за неки поступак других према њима који им је пријао.

III Тема - Оспособљавање ученика да препознају и разумеју сопствена осећања и потребе, и њихову међусобну повезаност и да штите и остварују своје потребе на начин који не угрожава друге.

- *Речник осећања*. Ученици уче да препознају и именују различита осећања која се јављају када су им потребе задовољене/незадовољене;

- *Како се ко осећа.* Кроз игру улога у задатим ситуацијама, ученици сагледавају ефекте оптужујућих порука и уче да препознају и изразе како се учесници размене осећају у тој ситуацији и шта им треба;
- *О стиду и срамоти.* Кроз цртање и размену ученици откривају заштитну улогу стида, и начине да превазиђу осећање стида;
- *Љубомора.* Ученици уче да препознају осећања и потребе које су у основи љубоморе и да их изразе на конструктивнији начин;
- *Кривица.* Ученици уче да преведу осуде о себи у позитивни програм - како могу другачије да поступе;
- *Ја и љубав.* Ученици уче да се ослободе да причају о доживљају и изражавању љубави и да диференцирају доживљај и експресију љубави;
- *Моје потребе.* Кроз разговор и цртање ученици уочавају различите начине за задовољавање потреба и жеља и постају свесни могућности избора.

IV Тема - Развијање комуникативне способности, невербалне и вербалне комуникације, вештина ненасилне комуникације.

- *Како да кажем.* Кроз игру и размену ученици упознају разлике између насилног и ненасилног изражавања;
- *Слушање и неслушање.* Ученици пролазе кроз искуство неуспешне комуникације изазване неслушањем и упознају се са техником активног слушања као начином на који се може побољшати узајамна комуникација и ту технику испробавају у краћим симулацијама;
- *Да ли се чујемо.* Ученици се упознају са различитим начинима на које можемо слушати и чути себе и друге и различитим исходима у зависности од избора саосећајног и несаосећајног слушања;
- *Чујем ти срце.* Ученици уче да примене жирафине уши (саосећајно слушање) у ситуацијама када се саговорник изражава насилно.

V Тема - Оспособљавање ученика за примену вештина ненасилне комуникације у решавању сукоба и вршњачком посредовању.

- *Кад ја нећу.* Ученици уче да препознају зашто говоре нећу" и да уместо "нећу" говоре шта је то што желе а што их спречава да прихвате захтев одраслог;
- *Посредовање у сукобу између дечака и девојчица.* На примерима типичних дечијих сукоба у школи, ученици се уче да разлуче факте, осећања и потребе сукобљених страна и да посредују у налажењу конструктивног решења;
- *Посредовање у сукобу између ученика истог пола.* На примерима типичних дечјих сукоба у школи, ученици се уче да разлуче факте, осећања и потребе сукобљених страна и да посредују у налажењу конструктивног решења;
- *Посредовање у сукобу између родитеља и деце.* Кроз игру улога, ученици се уче да разлуче факте, осећања и потребе сукобљених страна и да посредују у налажењу конструктивног решења.

VI Тема - Оспособљавање ученика да упознају непосредно друштвено окружење и сопствено место у њему, и да активно доприносе развоју школе по мери детета.

- *Породично стабло.* Кроз цртање и размену о томе деца уче о родбинским везама и видовима понашања који могу да их ојачају или ослабе;
- *Жирафе у учионици.* Кроз размену и драматизацију ученици се упознају са ефектима наредби и захтева, и разликама у осећањима када нешто раде из позитивне односно негативне мотивације;
- *Шта се коме допада.* Ученици се уче да артикулишу јасне захтеве у вези са оним што би волели да промене у школи;
- *Шта можемо да урадимо.* Кроз игру ученици разматрају различите акције које би могли сами да предузму да живот у школи учине лепшим и себи и другима.

VII Тема - Оспособљавање ученика да упознају и уважавају дечја права и да буду способни да активно учествују у њиховом остваривању.

- Дечја права. Ученици се упознају са Конвенцијом о дечјим правима и бирају и рангирају права по важности за њих;
- Моја одговорност. Ученици уче да препознају везу између права и одговорности и кроз размену артикулишу за шта су деца одговорна у породици и у школи;
- Кад деца крше дечја права. Ученици евоцирају различите ситуације злостављања, ругања, насиља међу децом, уче да разумеју зашто се то дешава, и начине како да се заштите;
- Кад родитељи крше дечја права. Ученици евоцирају различите ситуације злостављања, насиља родитеља према деци, уче да разумеју зашто се то дешава, и начине како да се заштите;
- Кад одрасли у школи крше дечја права. Ученици евоцирају различите ситуације злостављања, насиља одраслих који раде у школи према деци, уче да разумеју зашто се то дешава, и начине како да се заштите;
- Различити смо али су нам права иста. Ученици уче да препознају негативне стереотипе, ситуације у којима су нека деца неприхваћена у групи јер долазе из различитих социјалних, етничких и културних група, уче да разумеју како је онима којима се то дешава, и начине како да се то спречи.

VIII Тема - Развијање и неговање основних људских вредности.

- *Ја то већ умем.* Ученицима се изложи листа вредности и врлина, и тражи се да наведу сопствени поступак у коме се види да су усвојили ту вредност или врлину, и подстичу да нађу нове поступке којим би могли да их изразе;
- *Шта кад се то деси.* Ученицима се предоче ситуације у којима деца крше неке од основних вредности (крађа, лаж, оговарање), уче да изразе потребе које децу наводе на то, и да открију начине на које се те потребе могу задовољити а да се не прекрше вредности;
- *Мој омиљени јунак из приче/бајке/филма.* Ученици размењују о томе које вредности изражава њихов омиљени лик;
- *Сарадња.* Ученици уче да сагледају важност сарадње и узајамног подржавања.

IX Тема - Евалуација

- *Ја пре, ја после.* Ученици се подстичу да сами процене програм који су прошли и сопствено напредовање;
- *Презентација* резултата рада родитељима.

ТРЕЋИ РАЗРЕД

Задаци:

- У образовно-васпитном раду на реализацији овог предмета разликујемо неколико основних задатака:
- подстицање групног рада, договарања и сарадње са вршњацима и одраслима;
 - подстицање развоја самопоуздања и личне одговорности;
 - оспособљавање ученика да препознају и разумеју сопствене потребе и потребе других, и да штите и остварују своје потребе на начин који не угрожава друге;
 - развијање свести о потреби уважавања различитости и особености; уочавање и превазилажење стереотипа везаних за пол, узраст, изглед, понашање, порекло;
 - оспособљавање ученика за ненасилно решавање сукоба;
 - развијање појма пријатељства;
 - оспособљавање ученика да разумеју неопходност правила која регулишу живот у заједници и да кроз договарање активно доприносе поштовању или мењању правила сагласно са потребама;
 - оспособљавање ученика да упознају и уважавају дечја права и да буду способни да активно учествују у њиховом остваривању;
 - развијање и неговање еколошке свести;
 - развијање моралног расуђивања и неговање основних људских вредности;
 - оспособљавање ученика да активно доприносе развоју школе по мери детета.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

I Тема (2 часа) - Подстицање групног рада, договарања и сарадње са вршњацима и одраслима

- *Родитељски састанак*: сусрет родитеља, наставника и ученика. Размена о узајамним очекивањима, потребама, захтевима, тешкоћама везаним за остваривање програма грађанског васпитања
- *Уводни час*: упознавање ученика са садржајем предмета и начином рада

II Тема (9 часова) - Уважавање различитости и особености; уочавање и превазилажење стереотипа везаних за пол, узраст, изглед, понашање, порекло

- *Сличности и разлике*: уочавање особености и различитости која им прија.
- *Полни стереотипи у играма*: разматрање стереотипа о мушким и женским играма; размена ставова о томе.
- *Последице полних стереотипа*: разматрање последица стереотипа о мушким и женским играма, о поштовању слободе избора; прихватању различитости.
- *Последица уопштених судова*: стереотипи о дечама и девојчицама, превођење на језик чињеница.
- *Појава искључивања у групи*: разматрање различитости која им не прија - размена о искуствима и разлозима искључивања из групе.
- *Понашање које одступа од очекиваног*: сагледавање последица саосећајног односно осуђивачког става према понашању које одступа од очекиваног; сукоб потреба и како га разрешити.
- *Односи у одељењу*: размена о томе шта су предузели да би изненадили пажњом вршњаке супротног пола у протеклој седмици.
- *Односи млађи - старији*: размена о односу млађе и старије деце у породици, о поштовању слободе избора и договарању, о личној одговорности.
- *Дискриминација по узрасту*: размена о односу старије и млађе деце, о дискриминацији по узрасту, о искрености у дружењу.

III Тема (5 часова) - Пријатељство и моралне дилеме у вези са тим; развијање појма пријатељства и моралног расуђивања (крађа, лаж)

- *Пријатељство*: дефинисање појма пријатељства; сукоб и усаглашавање ставова у вези са пријатељством.
- *Лаж као морални прекршај*: размена мишљења о томе да ли треба разоткрити лаж коју је изрекао пријатељ/ица; да ли је ћутање о томе исто лаж; да ли је лаж опростива; да ли се може бити пријатељ некеме ко лаже; зашто је лаж морални прекршај.
- *Припадање групи*: размена мишљења о сукобу потреба и како га превазићи, морална дилема - крађа као услов прихваћености у групи, поштовање туђег власништва.
- *Крађа као морални прекршај*: размена о томе да ли је крађа морални прекршај и кад је покренута добрим намерама.
- *Односи међу пријатељима*: размена о томе шта све чини пријатељство и какви могу бити односи међу пријатељима.

IV Тема (9 часова) - Појединац и заједница; правила која регулишу живот у заједници; права и одговорности; договарање.

- *Обавезе у кући*: размена мишљења о правима и одговорностима укућана; о подели одговорности око кућних послова, о слободи избора, правима и обавезама деце.
- *Договарање у породици*: размена мишљења о томе како превазићи сукоб потреба деце и одраслих, о стереотипима у вези са полним улогама; о дечјим правима и одговорностима; о значају договарања.
- *Права и одговорности у заједници*: размена мишљења о томе како превазићи сукоб потреба деце и одраслих, о кућном реду; о дечјим правима и одговорностима; о значају договарања.
- *Слобода избора*: размена о слободи избора у одлучивању код куће и у школи. О чему деца могу сама да одлучују, о одговорности за последице избора, о томе како лични избор утиче на друге у околини.

- *Кућни ред школе*: размена о томе чему правила; како настају правила; да ли деца могу да утичу на мењање правила која регулишу живот у школи, о последицама кршења правила, о мерама које треба предузети кад дође до кршења правила.

- *Оцењивање*: размена о томе чему служе оцене, шта значи лоша оцена, чему она служи, да ли деца имају право да знају зашто су добили оцену коју су добили и шта је требало да одговоре, ако оцена није задовољавајућа.

- *Демократија у учионици*: размена о томе шта је то демократско одлучивање у разреду, како то може да се постигне, шта спречава да се то постигне.

- *Доношење одлука на нивоу одељења*: размена о разлозима побуне у разреду, разликама између наређивања и договарања, о одговорности за последице понашања.

- *Планирање акције*: ученици се договарају и планирају акције којим ће да побољшају простор у коме бораве (учионицу, школско двориште); уче како да усагласе идеје, поделе одговорности, од кога да траже подршку и како, како да изведу акције.

V Тема (3 часа) - Заштита од насиља: ненасилно решавање сукоба

- *Сукоби и њихово решавање*: размена о санкцијама кршења договора међу децом, да ли је освета морални прекршај; шта је праведно; како се ненасилно може решити сукоб потреба.

- *Кажњавање*: размена о врстама казни које добијају од родитеља, о поступцима који су довели до казне, о осећањима и незадовољеним потребама у вези са казном, о алтернативама кажњавању.

- *Насиље у школи*: размена о насиљу у школи - ученика према ученицима, и како да се заштите од тога.

VI Тема (4 часа) - Развијање моралног расуђивања

- *Лажна солидарност*: размена о моралној дилеми - сакривања починиоца из солидарности са другом или искрености, о преузимању одговорности за последице понашања, о оправданости казне, о томе да ли је прећутати исто што и лагати, зашто је лаж морални прекршај.

- *Одговорност за направљену штету*: размена о одговорности за ненамерно учињену штету, о санкцијама, алтернативама кажњавању.

- *Последице лажи*: размена о моралној дилеми - лагању да би се избегла казна, о последицама лажи.

- *Циљ оправдава средства*: размена о томе да ли позитивни циљ оправдава крађу; зашто је погрешно красти.

VII Тема (3 часа) - Развијање еколошке свести; брига о животињама и биљкама

- *Однос према животињама*: размена о разлозима дечјег насиља према животињама, о одговорности и бризи о животињама.

- *Природа и ја*: размена о праву на живот, и међусобној повезаности свих живих бића; о одговорности и бризи за биљни свет.

- *Брига о природи*: размена о томе шта су предузели да би изненадили пажњом животиње или биљке у протеклој седмици.

VIII Тема (1 час) - Евалуација

- *Евалуација програма и презентација резултата рада родитељима*: ученици се подстичу да сами процене програм који су прошли и сопствено напредовање; презентација резултата рада родитељима.

ЧЕТВРТИ РАЗРЕД

Задаци:

У образовно-васпитном раду на реализацији овог предмета разликујемо неколико основних група задатака:

Задаци који се односе на разумевање, усвајање следећих најважнијих појмова:

- дечја и људска права и слободе - **познавање својих права, препознавање најважнијих категорија дечјих и људских права, упознавање Конвенције о дечјим и људским правима, разумевање односа између људских права, демократије, мира и развоја;**

- **идентитет** - разумевање појма идентитет, препознавање својих потреба и жеља, схватање себе у друштвеном контексту, схватање разлике између појединачног и групног, мањинског и грађанског идентитета;

- **друштвена одговорност** - разумевање појма одговорности, схватање разлике између одговорности према себи, другим људима, заједници;

- **различитост култура** - познавање најважнијих обележја своје културе и схватање утицаја своје културе на лично понашање, разумевање узрока културних разлика и подстицање схватања да је различитост култура темељ богатства света, разумевање односа између културних разлика, људских права и демократије, препознавање и превазилажење стереотипа и предрасуда;

- **једнакост** - познавање појма једнакости у контексту расних, културних, националних, верских и других разлика;

- **право и правда** - разумевање значења појмова права и правде, схватање односа између права и правде; познавање улоге права у осигурању појединачне и друштвене сигурности, познавање основних последица непоштовања правних норми;

- **мир, сигурност и стабилност** - разумевање значења појмова мир, схватање улоге коју сарадња и мирно решавање сукоба има за лични, национални и глобални развој, познавање неких основних поступака мирног решавања сукоба;

- **демократија** - познавање основних обележја демократског процеса и разумевање односа између демократије и дечјих и људских права.

Задаци који се односе на вештине и способности:

- примена појмова - **примерена употреба појмова у комуникацији;**
- критичко мишљење - **преиспитивање утемељености информација, поставки и ставова;**
- јасно и разговетно исказивање личних ставова;
- самостално доношење одлука и извођење закључака - **одговорност у просуђивању и тумачењу;**
- саосећајна комуникација - **изношење својих осећања, потреба, мишљења и слушање, разумевање и и уважавање туђих;**
- истраживање - **избор, прикупљање, критичка анализа и провера података из више извора као начин решавања проблема;**
- тимски рад - **прилагођавање свога мишљења групи ради изналажења заједничког решења;**
- ненасилно решавање сукоба - **дијалог, преговарање, аргументовано излагање, који су усмерени према заједничким циљевима;**
- руковођење - **одговорно управљање групом према критеријуму опште добробити;**
- учешће - **укључивање у процес одлучивања од заједничког интереса.**

Задаци који се односе на ставове и вредности:

- приврженост демократским начелима и поступцима - **дечја и људска права, једнакост, правда, друштвена одговорност, плурализам, солидарност, приватност;**
- приврженост мирољубивом, партиципативном и конструктивном решавању проблема;
- спремност на заступање и заштиту својих и туђих права;
- спремност на преузимање јавне одговорности за своје поступке;
- заинтересованост за свет око себе и отвореност према разликама;
- спремност на саосећање са другима и помоћ онима који су у невољи;
- спремност на супротстављање предрасудама, дискриминацији и неправди на свим нивоима.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

I Тема: Подстицање групног рада, договарања и сарадње са вршњацима и одраслима

1. *Родитељски састанак* - сусрет родитеља, наставника и ученика. Размена о узајамним очекивањима, потребама, захтевима, тешкоћама у вези са остваривањем програма грађанског васпитања,
2. *Уводни час* - упознавање ученика са садржајем предмета и начином рада.

II Тема: Дечја права су универзална, једнака за све

1. *Дрво дечијих права* - увођење људских и дечијих права у разред, подсећање на оно што већ знају о правима и разматрање значаја ових права за сопствени живот.
2. *Правимо рекламни штанд конвенције о дечијим правима* - ученици детаљно проучавају једно право за које се одреде договарањем, анализирају текст, истражују начин симболичког приказивања. Уче се да објасне свој избор, да га јавно презентују у стварној ситуацији.
3. *Сви различити* - сви једнаки - ученици ће научити да се упознају међусобно и да разлике прихвате као богатство
4. *Неправда је кад...* - кроз игру састављања слагалице симулирају неправду. Постају свесни своје реакције на неправду и схватају значај сарадње за решење проблема.
5. *Ставови о правди* - повезивање права са дужностима; прихватање да праведно за једног није увек нужно праведно и за другог

III Тема: Заједно стварамо демократску атмосферу у нашем разреду, школи

1. *Права, дужности, правила* - увођење ученика у демократски начин договарања око заједничких правила, схватање међусобне повезаности права, дужности, правила, закона
2. *Улога правилника, кућног реда школе* - подстицање ученика да одаберу вредности у оквирима људских/дечијих права; да их разматрају, упоређују, да их се придржавају. Помоћи деци да дођу до решења: кад је тешко да поштују правила...
3. *Сви ми имамо предрасуде* - ученици преиспитују постојање предрасуда и стереотипа везаних за узраст, пол, националност. Уче се да увиде узрочно-последичну везу између постојања предрасуда и кршења права других. Уче се да препознају сукоб различитих вредности.
4. *Да сам чаробњак, ја бих* - подстаћи ученике да стварају визије са значењем, да креирају свет у којем се поштују права, у којем се прихватају одговорности, превазилазе стереотипи, прихватају различитости као богатство...
5. *Ставови о моћи* - помоћи ученицима да препознају вредности које подржавају дечја/људска права и развијају демократске односе. Помоћи ученицима да препознају наметање воље једнога или групице у односу на заједничко договарање и да сагледају последице једног и другог начина понашања по заједнички живот.

IV Тема: Живим демократију, демократска акција

1. *Сукоби и превазилажење сукоба, преговарање* - упознавање ученика са конструктивним начином за решавање међуљудских сукоба, који је применљив у разним ситуацијама.
2. *Тимски рад* - стављање ученика у ситуацију у којој увиђају предност тимског рада, начин функционисања у тиму, улоге сваког од чланова тима.
3. *Да се чује наш глас* - охрабрити ученике да излистају ситуације у школи за које сматрају да не подржавају или крше њихова права на игру, развој, здравље...
4. *Делујемо јединствено* - упознавање и вођење ученика са и кроз демократске процедуре одлучивања, ради долажења до заједничког решења проблема за који се сви залажу
5. *Аргументујемо и заступамо наше интересе* - уче се прикупљању података/аргумената, заступању, јавном наступу
6. *Тражимо закон за...* - планирање и спровођење акције за решавање проблема који су одабрали

V Тема: Људско биће је део целог света, развијање еколошке свести

1. *Међузависност* - разумевање света као система у коме су сви елементи - људи, догађаји, места - међусобно повезани
2. *Мрежа живота* - међузависност постоји и у природи

3. *Бринемо о биљкама и животињама* - како бринемо о биљкама и животињама, каква је наша одговорност према њима

VI Тема: Евалуација

1. *Ја пре, ја после* - ученици се подстичу да сами процене програм који су прошли, као и сопствено напредовање.

2. *Презентација* резултата рада родитељима.

НАЧИНИ И ПОСТУПЦИ ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА

Теоријски, предмет *Сазнање о себи и другима* утемељен је на интеракционистичкој теорији психичког развоја по којој је социјална интеракција основни конструктивни чинилац развоја ученика. Одлучујућу улогу у развоју има управо сарадња између одраслог и деце у зони наредног развоја деце тј. у области оних функција које у време интеракције још нису развијене код деце него су у фази настајања. Одрасли се појављује као организатор таквих размена међу децом које ће представљати подстицај за развој њиховог социјалног сазнања, самосвести, моралног и критичког мишљења.

Методску окосницу предмета чине интерактивне радионице, структуриране активности које настају као резултат захтева који уводи водитељ радионице, а обједињене су око главне теме. Већина радионица у овом програму започиње причом која је блиска искуству детета, а садржи моралну дилему или сукоб потреба или вредности као повод за дискусију у пару или мањој групи, а завршава разменом у целој групи. Циљ је да се пружи могућност сваком детету да реструктурира своје мишљење и деловање због појаве конфликта између његове тачке гледишта и тачке гледишта која је различита од његове.

Битне **методичке** одреднице образовно-васпитног рада су:

- искуствено учење, тј. уобличавање и поимање личних, аутентичних доживљаја и ставова ученика кроз размену у групи а не преношење готових знања;
- игровни контекст, тј. да кроз игру истражују разноврсна решења за проблеме са којима се суочавају;
- метода партиципације и интеракције омогућава ученицима да стекну самопоуздање и да се поступно оспособе за разговетно изношење својих ставова и асертивни наступ пред другима, да прихвате тимски приступ решавању проблема и да буду мотивисани за постизање циљева од заједничког интереса.
- метода рефлексije примерена је ситуацијама у којима се јављају супротстављени ставови и помаже ученицима да се испитивањем својих и туђих ставова и потреба одлепе од свог става кад је он кочница заједничком решењу, јача вештину доказног мишљења која је темељ процеса преговарања.

Сваку од споменутих метода могуће је комбиновати са следећим методама и техникама рада:

- истраживачке методе (пројекти, анализе случаја),
- интерактивне методе (дискусија, расправа, преговарање, дијалог, интервју, дописивање, прикупљање помоћи),
- симулацијске методе (игра улога, симулирање доношења одлука, симулирање међукултурних односа),
- игровне методе (драматизација, игре улога из прича, игре опуштања),
- стваралачке методе (олуја идеја, израда новина, писање писама или прилога за новине, обраћање локалној управи, израда плаката).

Како је у предмету грађанско васпитање - сазнање о себи и другима важно да ученици стичу знања, усвајају вредности и развијају примерене вештине учећи са другима и уз њихову помоћ, програмом су предвиђени следећи облици образовно-васпитног рада:

- рад у пару,
- рад у групи,
- размена у великој групи - одељењу,

- рад целог разреда,
- индивидуални рад.

При прављењу припреме за реализацију васпитног рада важно је водити рачуна о неколико чинилаца који су од суштинског значаја за квалитетну и развојно подстицајну размену:

- јасно артикулисање циља активности и договор о правилима којих треба да се придржавају сви учесници размене. Будући да се ради о учењу кроз размену, кључан чинилац успешности размене је квалитет узајамног слушања. Важно је да ученици увиде да слушањем туђих гледишта и ставова имају прилику да сагледају своје полазиште у новом светлу, да га дограде и обогате;
- распоред седења који омогућује свим учесницима размене да виде једни друге;
- след активности који је тако конципиран да подстиче и одржава интересовање и сазнајну мотивацију ученика. То се постиже динамичном сменом различитих видова активности и размене;
- настава се изводи по редоследу наставних јединица како су дате у приручницима за Грађанско васпитање.

Сагласно природи предмета, његовом циљу и задацима наставе, ученици се не оцењују класичним школским оценама нити пореде. Проблем може бити то што ученици желе да знају колико су успешни у одређеној активности. Задатак наставника је да им јасно стави до знања да је свака лична експресија подједнако драгоцене, да охрабри децу да изнесу своје мишљење и кад је различито од осталих, само на начин који не вређа друге. *Најважнији задатак одраслог у процесу васпитања и образовања је:*

- да помогне ученицима да формирају позитивну слику о себи, да стекну самопоуздање, да осете да кроз процес размене с другима могу да обогате своју личност и сазнање,
- да подстиче код ученика развој оних стилова понашања којима се штите дечја/људска права и јачају демократски односи у школи.

За овај предмет наставник мора да буде спреман да подржи ученике кад им је тешко да се изразе или да слушају, и отворен да чује и оно што није у складу с његовим вредностима, без критиковања и процењивања. Подстицајним питањима треба да наведе ученике да сагледају ситуацију из друге перспективе, да кроз социо-когнитивни конфликт сами реструктурирају своје мишљење и ставове.

Пошто је учење по моделу важан облик социјалног учења, битно је да наставник својим понашањем, начином рада и односом према ученицима демонстрира (демократске) вредности које жели да његови ученици усвоје.

Критеријуми и начин оцењивања

Успех ученика из предмета грађанско васпитање оцењује се **описно** на основу:

- а) процене остварених постигнућа,
- б) запажања о начину ангажовања ученика у току наставе,
- в) препоруке за даље напредовање.

На крају школске године изводи се закључна оцена: веома успешан, успешан.

Критеријуми за оцењивање су: **редовност** у похађању наставе, **заинтересованост**, **постигнуће**, **активно укључивање у процес наставе**.

Простор, опрема и наставна средства

Простор у којем се изводи настава, учионица опште намене, треба да пружа могућност за седење у круг и рад у одвојеним мањим групама (од 4 до 6 ученика). Пожељно је да се за наставу овог предмета користи посебна просторија и/или да се материјали и продукти рада ученика чувају на једном месту и могу изложити у учионици.

Материјал потребан за рад на реализацији предмета: 30 листова папира А4 формата по ученику, 20 комада великих пакпапира, фломастери и бојице за сваког ученика, селотејп и маказе.

Приручници за наставнике:

Израђени су приручници за наставнике са детаљно разрађеним начелима приступа, предметом и методским упутствима за сваку јединицу.

Приручнике за наставнике за реализацију овог предмета сачинила је група аутора: "Грађанско васпитање" 1,2,3,4: Министарство просвете.

Препоручена литература за наставнике:

Ршумовић Љубивоје, Буквар дечјих права, УНИЦЕФ, 1995.

КОНВЕНЦИЈА УН о правима детета, УНИЦЕФ

Розенберг М., Језик саосећања, Завод за издавање уџбеника, 2002.

Колберг Лоренс, Дете као филозоф морала, у зборнику Процеси социјализације код деце, Завод за издавање уџбеника, 1986.

Дејвид Белами, 101 начин да спасемо земљу, Одисеја, 2004.

3.11. НАРОДНА ТРАДИЦИЈА

Циљ и задаци

Увођење најмлађих нараштаја у традицијску културу кроз одговарајућу наставу усмерену на ревитализацију традиције, један је од начина да се спречи убрзано одумирање многих важних елемената *традицијске културе* и њихов нестанак из праксе, односно из самог живота. Правилним, одмереним и правовременим пласирањем информација о народној традицији постижу се и многа друга добра, као што су стицање свести о себи самом и свом месту у свету сличних и различитих, формирање представе о континуитету и укореењености и сл.

Концепција наставе овог изборног предмета посебан нагласак ставља на локалну народну традицију, чиме се у мултинационалној и мултиконфесионалној средини, каква претеже у Србији, чувају права и особености мањина и њихов идентитет.

Општи циљ:

Остварити директно увођење ученика у активности ревитализације традиције кроз непосредно упознавање материјалне и духовне традицијске културе свог народа и народа у ужем и ширем окружењу.

Задаци:

Усвајање елементарних знања о:

разлици између фолклорног и актуелног окружења, и то кроз:

- упознавање са основним фолклорним текстовима (бајке, легенде, приче, песме, пословице);
- упознавање са дечјим фолклором (игре и кратке текстуалне форме као што су загонетке, успаванке, разбрајалице итд.);

- усвајање елементарних знања о носећим наставним мотивима (различити за сваки разред у првом циклусу);

годишњем циклусу, и то кроз познавање:

- основних разлика између градског и сеоског начина живота;
- основних сезонских радова;
- основних обичајно-обредних радњи везаних за те радове;
- основних и општих празника;
- обичајно-обредних радњи везаних за те празнике.

ДРУГИ РАЗРЕД

Циљ и задаци:

Усвајање знања о фолклорним празницима, биљкама и хлебовима (што су били носећи наставни мотиви у првом разреду), кроз следеће:

- познавање разлике између отвореног и затвореног простора (ливада - кућа);
- познавање разлике између настањивог и ненастањивог простора (шта је најмањи услов да се нешто сматра домом);
- познавање различитих облика становања (пећина, кућа, село, варош, град);
- елементарно познавање структуре традиционалне куће.

Тежиште је, заправо, на продубљивању, проширивању и систематизовању знања која су ученици понели од куће. Ни у другом разреду није предвиђено додавање потпуно нових и непознатих, методолошки тешко савладивих или нејасних наставних јединица.

ПРЕПОРУЧЕНИ САДРЖАЈИ И ВРСТЕ АКТИВНОСТИ

Избор садржаја у другом разреду такође се препушта учитељу уз препоруку да се и даље користе постојећи описи фолклорних игара и штампане збирке текстова дечјег фолклора. Садржаји за овај изборни предмет могу се обухватити кроз следеће теме:

Тема: *Биљке*

Како је посебност овог предмета у континуитету и развојности наставе, оно што је започето у првом разреду - рад са хлебовима и биљкама - наставља се и у другом, с тим што може добити за нијансу сложености садржаја. На пример: ако су се у првом разреду сакупљале биљке да би се од њих правили венчићи, у другом разреду од сакупљеног биља могу се правити хербаријуми. Пошто су деца у другој години учења већ писмена, књига са биљкама и кратким текстовима испод сваког узорка за њих може имати вишеструки значај, нарочито ако буду охрабрена да уз посебне биљке запишу и кратке приче о њима, нпр. о *расковнику* (Вуков речник), о *дану-и-ноћи* (предање о маћухицама), о *ружи* (бајка "Трнова Ружица"), о *дрену* (предање о медведу и дрену), о *белом луку* (предање о семену белог лука од којег виле остају бесмртне), о *напрати* (предање о невидљивости њеног семена), итд. Уз тај *Хербаријум чаробног биља* једнако је важно правити и *Хербаријум лековитих трава* за који се упутства могу наћи у *Речнику народних веровања о биљкама* Веселина Чајкановића или у Софрићевом речнику сличне намене. Знања која се стекну у тим раним данима учења могу послужити као база за касније корисно познавање основних лековитих трава као што су нана, камилица, мајчина душица, ртањски чај, жалфија, сена, вранилова трава, кантарион, пелен итд. Што се тиче хлебова (који су производ обраде одређеног биља), они и даље остају извор најразноврснијих садржаја за зимски период без вегетације, односно за време које се мора проводити у учионици.

Тема: *Кућа*

Треба искористити све предности компаративног метода (град - село, некад - сад, старо - ново), а и посебну пажњу обратити на следеће:

- огњиште - као центар некадашње куће и почетак сваког шпорета, микроталасне рерне и сличног; оно је уз то и центар окупљања породице и центар породичног култа и култа предака, што ће као теоријска настава доћи на ред у следећем циклусу; упознавање огњишта у другом разреду треба да послужи као основа за будућу наставу;

- воду - која некад није била у кући већ се у њу доносила; аналогно томе, у кући није било ни тоалета ни купатила, а ни места на коме се пере веш; ако је могуће, треба у оригиналном амбијенту показати како свака од тих ствари изгледа (поготову прање веша на потоку/реци, доношење воде за пиће, потапање вуне/конопље и сл.); насупрот томе, свака кућа је имала посебно место на коме стоји вода за пиће која се нарочито покрива и сл.

- осветљење - које некад није било на струју; чак је и свећа велики луксуз из новијег доба, те треба показати луч и друге биљке за осветљавање, уз обавезно огњиште и његову ватру као осветљење.

Један од начина да се све ово обједини била би интегративна тема *пре струје* (водовода и канализације) која би децу мотивисала да размишљају о могућностима живота битно друкчијег од оног на који су навикла. За те потребе могуће је организовати једнодневну очигледну наставу у некој етно-кући (каква постоји, на пример, у селу Јазак недалеко од Београда), на имању у близини школе (под условом да задовољава потребе такве наставе), или на неком другом за то погодном месту (зависно од наставног амбијента).

Кућа пружа практично неограничени извор мотива за креативну и занимљиву наставу, поготову када јој се додају и економске зграде у дворишту сеоског домаћинства (штала, сеник, дрвара, оставе, пушница, кокошињац...) и посебна места као што су башта, буњиште итд.

Она такође може послужити као подлога за:

- разликовање мушких и женских радова у животу на селу (у поређењу са градом), па и за евентуалне будуће женске студије, ако се за тим укаже потреба. У том смислу, настава на терену се може

искористити за практично испробавање таквих могућности (рецимо заменом теза - дечади раде женске, девојчице мушке послове, и сл.).

- упознавање живог света везаног за човека: домаће животиње (живина, стока) насупротив дивљим животињама, било да су опасне (вук, медвед, дивљи вепар...), безопасне (јелен, срндаћ, веверица, твор...) или просто штеточине (лисица, ласица, јазавац, зец...). То је такође и добра прилика за први помен амбивалентних животиња као што су змија (чуваркућа и отровница), видра, мунгос и сл.

Нарочито је важно упознати структуру куће (где су животиње, а где људи, шта је горе, а шта доле итд.), посебно њен културни хоризонт (ниво свакодневних послова, према коме се одређују горе/икона и доле/кревет у кући), да би се обезбедила основа за будућа знања о обичајно-обредној пракси везаној за животни циклус (од другог образовног циклуса надаље).

ТРЕЋИ РАЗРЕД

У трећем разреду у оквиру овог изборног предмета, наставља се развијање тема из прва два разреда (*Питај своју баку, Радови и празници, Зимски хлебови и пролећно биље; Биљке и Кућа*) и додаје им се нов носећи мотив у оквиру теме **Традиционални занати**.

Циљ и задаци:

- развијање знања о фолклорним празницима, биљкама, хлебовима и кући - дому,
- познавање разлика између отвореног и затвореног простора (ливада - кућа),
- упознавање различитих традиционалних заната у окружењу,
- стицање елементарних знања о појединим традиционалним занатима,
- упознавање са фолклорним веровањима као пратећим формама традиционалних заната,
- упознавање карактеристичних обичајно-обредних облика понашања везаних за одређене традиционалне занате,
- упознавање типичних традиционалних заната урбаних и руралних средина,
- схватање значаја о чувању и неговању традиционалних заната.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

У трећем разреду ради се и даље на продубљивању, проширивању и систематизовању знања која су ученици понели од куће и/или стекли у претходна два разреда кроз изучавање овог изборног предмета. Тежиште је заправо на додавању новог носећег мотива Традиционални занати, као некадашњег облика производне људске делатности, са пратећим фолклорним обележјима простора и времена у којима су настали и као такви надаље се развијају.

Преко изучавања традиционалних заната, ученици ће упознати многе, већ заборављене, професије и моћи ће да се упознају са једним сасвим другачијим начином живота који је, већини њих, данас непознат. Традиционалних заната има много, а одлуку о избору наставних садржаја доноси учитељ/наставник у складу са могућностима које нуди окружење - амбијент. Зависно од амбијента, наставни садржаји могу бити:

- пекар - пекара;
- посластичар - посластичарница;
- воденичар - воденица; млинар - млинара;
- ковач - ковачница; колар, сарач;
- кројач - кројачница;
- ткач/ткаља, разбој, преслица и вретено;
- јорганџија и вуновлачар - вунувлачара;
- обућар, опанчар;
- крзнар - ћурчија,

- занати некад и сад,
- традиционални занати села и града,
- традиционална занатска производња насупрот фабричкој - индустријској производњи.

Избор садржаја за овај предмет препушта се учитељу уз препоруку да обавезно реализује три последње ставке са понуђене листе садржаја. Истовремено, препоручује се учитељу да поведе рачуна о директној повезаности носеће теме *Традиционални занати* са трећом, четвртом и петом темом (*Наше наслеђе*, *Материјали и њихова употреба* и *Људска делатност*) у оквиру обавезног предмета *Природа и друштво*. Ова непосредна корелација садржаја обавезног и изборног предмета може се искористити као предност при интегрисаном тематском планирању у реализацији разредне наставе. Поред интегрисаног тематског планирања, пожељно је користити феноменолошки приступ при изучавању наведених садржаја у оквиру овог изборног предмета.

ЧЕТВРТИ РАЗРЕД

У четвртном разреду, у оквиру овог изборног предмета, ради се и даље на развијању тема из прва три разреда и додају им се нови носећи мотиви кроз теме *Традиционални облици транспорта и транспортна средства*, *Народни музички инструменти* и *Носиоци народне традиције*.

Циљ и задаци:

- продубљивање знања о фолклорним празницима, биљкама, кући, занатима;
- стицање елементарних знања о традиционалним облицима транспорта и транспортним средствима и њиховом значају за живот људи на селу и у граду;
- упознавање различитих народних музичких инструмената и њихове улоге у традицијској култури;
- упознавање са носиоцима народне традиције (усменим, писаним и материјалним);
- схватање важности чувања и неговања народне традиције.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

У четвртном разреду ради се и даље на продубљивању, проширивању и систематизовању знања која су ученици понели од куће и/ или стекли у претходна три разреда преко изучавања овог изборног предмета. У овом наставном програму тежиште је на новим носећим мотивима. То су: *Традиционални облици транспорта и транспортна средства* и *Народни музички инструменти*, са пратећим фолклорним обележјима простора и времена у којима су настали. Ученици ће такође, моћи да упознају начине преношења садржаја народне традиције са једне на другу генерацију.

Преко изучавања ових тема, ученици ће упознати многе, већ заборављене облике транспорта и транспортних средстава, као и народне музичке инструменте и моћи ће да се приближе једном сасвим другачијем начину живота који је, већини њих, данас непознат. Одлуку о избору наставних садржаја доноси учитељ у складу са могућностима које нуди окружење-амбијент. Наставни садржаји могу бити:

Тема: *Традиционални облици транспорта и транспортна средства*

- сувоземни унутрашњи саобраћај (пешачки саобраћај, колски саобраћај, занимања у сувоземном саобраћају);
- трасирање, изградња и одржавање путева;
- пратећи објекти (ханови, караван - сараји...);
- значајни путеви у прошлости;
- поштански саобраћај (голубови писмоноше, писмоноше - татари, телали...);
- саобраћај на води (транспорт водом, од балвана до брода, прелаз преко воде - брвно, скела, корпе, мостови...)

Тема: *Народни музички инструменти*

- врсте народних музичких инструмената (гусле, фрула, гајде, свирала од сламе, свирала од перја црног лука, пиштаљка од врбове гране, "виолина" од кукурузовине, свирала од кукуте, тиква...);
- материјали од којих су израђени музички инструменти;
- улога музичких инструмената у обележавању годишњег циклуса обичаја (обреди и празници) и животног циклуса обичаја (рађање, крштење, свадба, испраћај у војску).

Тема: *Носиоци народне традиције*

- начини преношења народне традиције (усмени, писани и материјални садржаји);
- начини чувања традицијске културе;
- науке, установе и друштва које се баве чувањем и неговањем традицијске културе;
- преношење садржаја народне традиције из садашњег времена на наредна поколења.

Избор садржаја за овај предмет препушта се учитељу, уз препоруку да поведе рачуна о директној повезаности носећих тема са темама у оквиру обавезних наставних предмета: *Српски (матерњи) језик, Природа и друштво, Музичка култура и Ликовна култура*. Ова непосредна корелација садржаја обавезних и изборног предмета може се искористити као предност при интегрисаном тематском планирању у реализацији разредне наставе. Осим интегрисаног тематског планирања, пожељно је користити феноменолошки приступ при изучавању наведених садржаја.

НАЧИНИ И ПОСТУПЦИ ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА

Како год да се осмисли настава овог изборног предмета, компаративни метод остаје незаобилазан због сталне потребе да се традиција сопственог народа ставља у ужи или шири контекст. На млађим узрастима то су поређења у рудиментарним формама (пример: град - село, из радње - из баште, лето - зима...) да би се касније све више артикулисало и као такво остало незаменљиво у старијим разредима када може да почне теоријска настава о типовима културе и њиховим главним особинама.

Овај изборни предмет може се, и треба га тако схватити, као интердисциплинарно средство за лакше савлађивање нових и непознатих чињеница (уз помоћ блиских и познатих). Преко савладавања декоративних елемената обичаја и обреда везаних за верске и сезонске фолклорне празнике, препоручује се приступ који у оквиру уметничких предмета има разрађену методологију за такав рад.

Како је овај изборни предмет новина у нашем школству, врло је важно држати се (бар у почетку) препорука и упутстава представљених у овом документу.

Прво и најважније такво упутство је изостанак теоријске наставе, у шта спадају и сви покушаји потпуне или делимичне реконструкције локалних или општих обичаја и обреда. Ученици само на појмовном нивоу треба да се упознају са наукама, установама и друштвима која се баве очувањем и неговањем народне традиције, кад што су етнологија, народна књижевност, историја, археологија, етномузикологија, музеји, САНУ, етно села, културно-уметничка друштва, друштво ткаља и друго.

Друга важна препорука тиче се система наставе у овом предмету. Реализација овог програма захтева ангажовање наставника на истраживачком раду и сталну размену информација са ученицима у циљу што боље спознаје садржаја локалне традицијске културе. Очекује се од наставника да се и сами усавршавају током рада. Тако учење постаје двосмерно будући да и наставник ангажује на истраживачком раду са концепцијом која подразумева и трећу компоненту - активно укључивање и сталну повратну информацију од стране породице, односно њихову реакцију на градиво и начин његовог усвајања.

Приликом реализације теме *Народни музички инструменти* пожељно би било да ученици сами израде неке од инструмената и покушају да на њима свирају. У томе им могу помоћи следеће књиге:

Д. Големовић, *Народна музика Југославије*, Београд 1997.

З. Марковић, *Неговање изворног фолклора у раду са децом*, Београд 1976.

Препорука је да се на крају школске године, као могућност да се систематизује и рекапитулира усвојено знање, организује изложба/приредба којом би ученици показали која су знања стекли и које су

материјале, предмете, текстове и фолклорне садржаје прикупили изучавајући овај изборни предмет. Овакве изложбе/приредбе захтевају од наставника да планира часове на крају школске године за њихову припрему и сарадњу са неким од наставника чији је предмет у корелацији са *Народном традицијом*.

Друга питања од значаја за остваривање програма

Да би се обезбедила квалитетна настава у оквиру предмета *Народна традиција*, неопходно је водити рачуна о три групе основних параметара, од којих су први везани за предмет, други за наставу, а трећи за наставни амбијент.

Предметни параметри

- Оно што се у оквиру овог предмета проучава, заправо је *традицијска култура*. У начелу, овим изразом дефинише се култура која се одржава на традицији, усменом преношењу знања и података са колена на колена.

- У најопштијем виду, традицијску (као и сваку другу) културу чине споменици духовне и материјалне природе, те се аналогно томе може говорити о *материјалној* и *духовној традицијској култури*.

Наставни параметри

- У сагласности са предметом у оквиру којег се одвија, настава такође мора имати два основна вида: *практични* и *теоријски*.

- Практични вид наставе у овом предмету подразумева активан додир са објектима који чине материјалну компоненту традицијске културе, било да се они израђују према постојећем моделу, било да се са њима упознаје у аутентичном амбијенту.

- Теоријска настава даје тумачење одређене обичајно-обредне праксе, поставља је у јасно дефинисан контекст и приказује њен историјски развој (тамо где је то могуће).

- На млађим узрастима теоријска настава се замењује фолклорним текстовима који на одговарајући начин прате стицање првих, елементарних знања о традицији и култури.

Амбијентални параметри

- Питање од највећег значаја је где се школа налази (у ком амбијенту), те од њега зависи и какав ће програм бити понуђен.

- Овим се отвара могућност најбољег и најпотпунијег пласирања локалних предности и ресурса.

3.12. РУКЕ У ТЕСТУ – ОТКРИВАЊЕ СВЕТА

Назив предмета *Рука у тесту - откривање света* упућује на непосредну активност деце при изучавању појава у природи и откривању света који их окружује. Основна идеја увођења овог изборног предмета јесте неговање, подстицање и развијање природне дечје радозналости и тражење одговора на питања ШТА, КАКО и ЗАШТО.

Разматрање питања о природи на раном школском узрасту помаже детету у његовом развоју и успостављању односа са материјалним светом у окружењу. Дете открива да је материјални свет погодан за истраживање и постављање бројних питања. Оно развија своју личност, интелигенцију, критички дух и формира став према реалном свету. На тај начин се мења његова улога, од пасивног посматрача оно постаје истраживач.

У оквиру овог изборног предмета предложени су огледи који не захтевају сложену и скупу опрему. Довољни су предмети и материјали из свакодневног живота. Огледи су једноставни и може их изводити свако дете.

Неки циљеви и задаци предмета *Рука у тесту - откривање света* ослањају се на циљеве и задатке предмета *Свет око нас* и **Природа и друштво**, чиме се омогућује комплексније додатно разумевање појава у природи и развијање активног истраживачког односа према окружењу. Полазећи од сазнања стечених у оквиру предмета *Свет око нас*, ученик ће развијати интелектуалну активност и вештине у контексту природних наука.

Циљ и задаци овог изборног предмета су:

- развијање основних појмова из природних наука и њихово повезивање;
- развијање радозналости и истраживачких способности;
- развијање основних елемената логичког и критичког мишљења;
- подстицање усменог и писменог изражавања кроз дискусије и записе о изведеним огледима;
- развијање толеранције, самосталности и способности за рад у групи.

ДРУГИ РАЗРЕД

Циљеви и задаци

- формирање елементарних научних појмова из природних наука;
- подстицање дечијих интересовања и интелектуалне активности;
- подстицање дечијих питања, истраживања и дискусије;
- препознавање неких критеријума за класификацију материјала и њихово коришћење;
- постављање хипотеза и исказивање претпоставки за решавање проблема;
- предлагање, самостално постављање и извођење једноставних огледа на основу упутства;
- развијање критичког промишљања кроз посматрање и експеримент;
- уочавање узрочно-последичних веза између појава и процеса у окружењу и изведеним огледима;
- решавање једноставних проблем-ситуација, самостално и у тиму;
- развијање критичког односа према информацијама које се добијају чулима;
- препознавање опасности и услова за безбедан рад.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

Различити облици кретања у окружењу
Кретање у забавном парку
Како изазвати таласе у води
Брзо, брже, најбрже - од чега то зависи
Материјали и њихова електрична проводљивост

Када ће сијалица да светли
Дрво или метал - где се користе и зашто
Мерим - значи упоређујем (мерење дужине, масе, времена и температуре)
Дневна температура ваздуха
Како настају различити звуци
Својства звука (јачина, боја и висина)
Звуци у жици и свирали
Високо Ц
Биљке траже своје тло

ТРЕЋИ РАЗРЕД

Циљеви и задаци

- формирање елементарних научних појмова из природних наука;
- развијање дечијих интересовања и интелектуалне активности;
- развијање истраживачких способности и креативности кроз различите поставке експеримента;
- испитивање основних карактеристика гасова, течности и чврстих тела и препознавање критеријума за њихову класификацију;
- формулисање питања, постављање хипотеза и исказивање претпоставки за решавање проблема;
- развијање критичког промишљања кроз посматрање и експеримент;
- уочавање узрочно-последичних веза између појава и процеса у окружењу и изведеним огледима;
- решавање једноставних проблем-ситуација, самостално и у тиму;
- коришћење научног речника, примереног узрасту, за описивање промена својстава материјала, појава и процеса;
- подстицање усменог и писменог изражавања кроз дискусије и вођење експерименталне свеске;
- развијање критичког односа према информацијама које се добијају чулима;
- препознавање опасности и услова за безбедан рад.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

Испитајмо нека својства ваздуха, воде и смеша (раствора), или онога што удишемо, пијемо и једемо.
Да ли је боца празна?
Ветроказ.
Мали замрзивач.
Како сачувати лед.
Водена турбина.
Потопи једрењак.
Плива - тоне јаје.
Направи магнет.
Да ли вода проводи електричну струју?
Да ли ће заједно да падну на земљу (кликери различитих величина, једнаке коцке од дрвета, пластике и стиropора...)?
Шта најбрже пада: лист, лоптица или авион - све од хартије?
Како нам помаже Земљина тежа?
Мерење времена. Пешчани сат.

ЧЕТВРТИ РАЗРЕД

Циљеви и задаци

- формирање и развијање основних појмова из природних наука и њихово повезивање;
- развијање способности за активно стицање знања о природним појавама кроз истраживање;
- развијање дечјих интересовања и интелектуалне активности;
- развијање способности запажања основних својстава објеката (материјала), појава и процеса и уочавање њихове повезаности;
- формулисање питања, постављање хипотеза и исказивање претпоставки за решавање проблема;
- развијање критичког мишљења кроз посматрање и експеримент;
- истраживање и уочавање узрочно-последичних веза појава и процеса окружењу и у изведеним огледима, издвајање параметара и уочавање њиховог односа;
- решавање једноставних проблем-ситуација, самостално и у тиму;
- коришћење научног речника, примереног узрасту, за описивање промена својстава материјала, појава и процеса и поступака и корака у истраживању;
- подстицање усменог и писменог изражавања кроз дискусије и вођење експерименталне свеске;
- развијање критичког односа према информацијама које се добијају чулима;
- препознавање опасности и услова за безбедан рад.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

Истражимо:

- Има ли правила која важе за сва кретања.
- Да ли је лакше помоћу стрме равни (подизање предмета, савлађивање успона).
- Чему служи полуга.
- Присуство притиска ваздуха (атмосферског притиска).
- Боца као барометар.
- Како угасити ужарено дрвце.
- Притисак у води.
- Како воду учинити бистром.
- У којој води сапун боље пени (кишница, вода са чесме, морска вода).
- Како вода проводи топлоту.
- Како направити водени термометар.
- У којој ће посуди чај најдуже остати топао.
- Лимун као батерија.
- Како су везане две сијалице које светле ако при одвртању једне друга остане да светли.
- Како направити компас.
- "Струјни" магнет.
- Како помоћу огледала осветлити део тела који је у сенци.
- Шта се догађа иза угла зграде (перископ).
- Ликови код равног огледала (различит положај предмета и огледала).
- Који се ефекти могу постићи са два равна огледала.
- Кашика као огледало.
- Да ли нас очи варају (преламање светлости).
- Лупа нам помаже - како.

НАЧИНИ И ПОСТУПЦИ ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА

У оквиру предмета *Рука у тесту - откривање света* ученицима треба пружити прилику да:

- промишљају и развијају интелектуалну активност и вештине у процесу упознавања и разумевања појава у природи;
- задовоље своју радозналост на различите начине: посматрањем, истраживањем, кроз самосталну активност и добро осмишљен поступак, размишљањем, уношењем малих промена и проверавањем њихових ефеката.

Овај приступ карактерише:

- партнерски однос наставник - ученик, који подразумева заједничко формулисање проблема и питања;
- вођење акција од стране ученика и предвиђање њиховог исхода, тј. постављање хипотеза;
- објашњавање и континуирано бележење својих запажања у експерименталну свеску.

Описани приступ представља карактеристичне кораке научног метода, а наставник води и усмерава ученике у раду. Он их охрабрује да постављају питања, истражују и дискутују.

Треба посебно имати у виду да се циљеви и задаци овог предмета постижу кроз непосредну истраживачку активност деце и ненаметљив подстицај и подршку наставника.

Активности ученика

За остваривање циљева и задатака овог предмета важно је да се омогуће наставне ситуације у којима ће активности ученика бити разноврсне: посматрање, сакупљање материјала и података, упоређивање, класификовање, бележење, замишљање и постављање огледа (експеримената), објашњавање, коришћење података, представљање оног што је виђено и урађено, постављање једноставних модела, дискутовање о резултатима и давање предлога нових експеримената, самостално и групно истраживање.

Активности наставника

Наставник води и усмерава ученике у свим етапама "истраживачког" рада: приликом постављања питања и хипотеза, предлагања огледа, њиховог извођења и представљања резултата рада.

Припрема наставника за овакве часове обухвата разматрање важних питања о теми часа, избору садржаја, активности, амбијенту за реализацију, коришћењем различитих извора информација (уџбеници, популарна и стручна литература, интернет...). Поред тога, на часове могу бити позвани разни гости - стручњаци (наставници предмета природних наука, научници - истраживачи...) који могу пренети своја искуства деци и дати им упутства како да унапреде свој начин рада.

3.13. ЧУВАРИ ПРИРОДЕ

ДРУГИ РАЗРЕД

Циљ

Развијање свести о потреби и могућностима личног ангажовања у заштити животне средине, усвајање и примена принципа одрживости, етичности и права будућих генерација на очувану животну средину.

Задаци:

- знати појам животна средина и њене елементе;
- препознавање и описивање најочљивијих појава и промена у животној средини;
- стицање знања о појавама које угрожавају животну средину;
- формирање навика и развијање одговорног односа према себи и животној средини;
- развијање радозналости, креативности и истраживачких способности;
- развијање основних елемената логичног и критичног мишљења.

САДРЖАЈ ПРОГРАМА

ЖИВОТНА СРЕДИНА

- Вода, ваздух, земљиште (услови живота), биљке и животиње;
- творевине људског рада.

ПРИРОДНЕ ПОЈАВЕ И ПРОМЕНЕ У ЖИВОТНОЈ СРЕДИНИ

- Сезонске промене на биљкама и животињама (у спољашњем изгледу и понашању у зависности од годишњих доба, сеоба, презимљавање,...);
- односи исхране - ланци исхране.

ЗАГАЂИВАЊЕ ЖИВОТНЕ СРЕДИНЕ

- Извори загађивања воде;
- извори загађивања ваздуха;
- извори загађивања земљишта;
- последице загађивања животне средине;
- загађујуће материје у домаћинству (хемикалије, ознаке за опасне материје на амбалажи);
- понашања која нарушавају изглед творевина људског рада (школа, зграда, споменика културе...).

ЗАШТИТА ЖИВОТНЕ СРЕДИНЕ И ЗАШТИТА ЗДРАВЉА

- Брига о биљкама и животињама у непосредној околини (прављење хранилица, појилица и кућица за птице, гајење и заливање биљака...);
- најчешће угрожене биљне и животињске врсте из непосредне околине и њихова заштита;
- лековита својства неких биљака (нана, камилица, жалфија,...);

- рационално коришћење природних богатстава: штедња воде, енергије;
- рециклажа (папир, стакло, пластика, метал...);
- прављење компоста;
- правила понашања која доприносе очувању здравља.

ТРЕЋИ РАЗРЕД

Циљеви и задаци

- разумевање појава везаних за непосредну животну средину;
- препознавање негативних појава у човековом односу према животној средини (квалитет воде, ваздуха, земљишта, хране, биљног и животињског света);
- уочавање узрочно-последичних веза у животној средини;
- уочавање узрочно-последичних веза у животној средини извођењем једноставних огледа;
- васпитавање ученика да чува и уређује простор у коме живи и учи;
- стицање навика одговорног понашања према животињама;
- развијање интересовања и способности за активно упознавање и чување животне средине;
- решавање једноставних проблем-ситуација - самостално и у тиму;
- развијање правилног става и критичког мишљења.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

ЖИВОТНА СРЕДИНА

- Повезивање основних елемената животне средине и њихов значај.
- Утицај човека на животну средину (квалитет ваздуха, воде, земљишта...).
- Правила понашања у природи.

ПРИРОДНЕ ПОЈАВЕ И ПРОМЕНЕ У ЖИВОТНОЈ СРЕДИНИ

- Природне појаве и промене у непосредној животној средини.
- Уочавање (природних) промена на живој природи у непосредној околини.
- Везе између животиња и биљака, станишта и начина живота; ланци исхране.

ЗАГАЂИВАЊЕ ЖИВОТНЕ СРЕДИНЕ

- Загађивање воде (извори, последице и заштита).
- Загађивање ваздуха (извори, последице и заштита).
- Загађивање земљишта (извори, последице и заштита).
- Бука (извори, последице и заштита).
- Посматрање и истраживање извора загађивања животне средине (активно истраживање у непосредној околини).
- Истраживање промена у непосредној околини (узрочно-последичне везе) преко једноставних огледа.

ЗАШТИТА ЖИВОТНЕ СРЕДИНЕ

- Активно упознавање и заштита животне средине (организовање активности Чуvara природе ван учионице).
- Најчешће угрожене биљке и животиње и њихова заштита.
- Одговоран однос према животињама (кућни љубимци, пси луталице...).
- Чување и уређивање животног и радног простора (акција).
- Сакупљање и раздвајање отпада (акција).
- Правилан однос према себи и животној средини.
- Право на здраву животну средину, критички и отворен став (сарадња са локалном средином, друштвом за заштиту животне средине, друштвом за заштиту животиња...).

ЧЕТВРТИ РАЗРЕД

Циљеви и задаци:

- оспособљавање за активно упознавање стања животне средине;
- познавање узрочно-последичних веза у животној средини;
- познавање негативних утицаја човека на животну средину;
- испитивање узрочно-последичних веза у животној средини извођењем једноставних огледа;
- подстицање одговорног односа према живом свету;
- подстицање одговорног односа за рационално коришћење природних богатстава;
- уочавање различитости у живом свету као услова за опстанак;
- испитивање појава и промена у природи;
- подстицање одговорног, здравог односа према себи;
- оспособљавање за решавање проблемских ситуација самостално/тимски;
- оспособљавање за доношење правилног става и за критичко мишљење.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

ЖИВОТНА СРЕДИНА

- Сналажење у природи (повратак природи, стазе у природи, знаци оријентације и исхрана у природи).
- Истраживање узрочно-последичних веза у животној средини (ваздух, вода, земљиште и бука).
- Активно упознавање стања животне средине извођењем једноставних огледа у учионици.

ПРИРОДНЕ ПОЈАВЕ И ПРОМЕНЕ У ЖИВОТНОЈ СРЕДИНИ

- Разноврсност живог света као услов за опстанак (биодиверзитет).
- Нестајање врста (најчешће угрожене биљке и животиње).
- Кружење материје и протикање енергије кроз односе исхране.
- Природне појаве и промене у животној средини.

ЗАШТИТА ЖИВОТНЕ СРЕДИНЕ

- Активна заштита животне средине кроз организовање разних акција чувара природе ван учионице (штедња, рециклажа, озелењавање...).
- Одговоран однос према животињама и биљкама.
- Право на здраву животну средину, квалитет живота.
- Одговоран однос према себи и животној средини у целини.
- Критички и отворен став и сарадња са локалном средином, друштвом за заштиту животне средине, за заштиту животиња...

НАЧИНИ И ПОСТУПЦИ ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА

Сврха изборног предмета Чувари природе је упознавање и разумевање појма животне средине, интердисциплинарног приступа у заштити са тежњом за њеним очувањем и унапређивањем за садашње и будуће генерације.

Циљ и задаци овог предмета ослањају се и развијају, али и међусобно допуњавају са већ стеченим знањем из обавезног предмета - Свет око нас, односно Природе и друштва.

За остваривање циља и задатака овог изборног предмета наставник ће да користи Приручник за наставнике за I, II, III и IV разред, а ученици ће користити Приручник за ученике "Чувари природе" за I, II, III и IV разред основне школе, одобрених од стране Министарства просвете.

Предложене активности у Приручнику за ученике нису строго дефинисане па ученици могу сами да трагају (стручна литература, популарне књиге, интернет, запажање у окружењу, приче које су чули) према сопственим интересовањима и могућностима.

Програмом су одређени само општи циљеви и задаци у целини, а даља, оперативна разрада циљева и задатака, препуштена је учитељима који сами креирају време, место извођења и број часова за одређене програмске садржаје. Активности су креативне, истраживачког типа и развијају радозналост са елементима критичког и логичког мишљења.

Садржаји програма нису строго дефинисан. Они имају за циљ подизање свести о здравој животној средини; продубљивање знања, вештина и навика у вези са заштитом природе; јачање сопствене иницијативе, способности и одговорног односа према животној средини; подизање знања о заштити животне средине на виши ниво у односу на претходно стечено знање, а усмерени су на примену и практичну реализацију и ван школског простора, у непосредном окружењу - природи.

Оперативна разрада садржаја препуштена је наставницима који сами креирају време, место извођења и број часова за одређене теме. Реализација наставних садржаја, поред наставног процеса на часу (описивањем, цртањем, играњем, огледом...), неопходна је и ван школског простора, у непосредном окружењу, школи у природи, излетима, рекреативној настави (посматрањем, праћењем, истраживањем, сакупљањем, и организовањем разних акција).

Наставник има слободу да реализацију наставних садржаја не везује за часовни систем па час (временски) може да буде у функцији програмских садржаја, а садржаји у функцији места извођења наставе изборног предмета - Чувари природе. Улога наставника је да уз примену различитих метода рада, подстиче и усмерава интересовање и креативност ученика у покушају да самостално објасне узрок и последице човековог дејства на природу.

Изборни наставни предмет Чувари природе пружа велике могућности за интеграцију и корелацију са другим наставним предметима, јер су му садржаји мултидисциплинарни (српски језик, математика, ликовна култура, музичка култура, природа и друштво...).

Поред коришћења званично одобрених уџбеника од стране Министарства просвете, за реализацију програма препоручује се и шира литература и остали извори информација.

3.14. ОД ИГРАЧКЕ ДО РАЧУНАРА

ДРУГИ РАЗРЕД

Циљ и задаци

- Развијање моторичких способности уз коришћење материјала, прибора, алата, апарата, уређаја и рачунара;
- развијање конструкторских вештина;
- развијање креативности, логичког мишљења и способности комбиновања;
- упознавање са рачунаром и његовим деловима;
- стицање знања и развијање вештина за рад на рачунару;
- стицање знања о могућностима примене стечених вештина у даљем учењу, игри и свакодневном животу.
- развијање умења и вештина за коришћење материјала, прибора, алата, апарата, уређаја и рачунара.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

- Употреба појединих врста материјала и готових елемената.
- Избор и употреба једноставног прибора и алата.
- Класификација материјала и предмета према одређеним параметрима.
- Употреба материјала и предмета и прављење једноставних делова и целина.
- Руковање једноставним фотоапаратом.
- Саставни делови рачунара.
- Миш.
- Готови програми (за забаву, рачунање и учење).
- Употреба тастатуре.
- Програм за цртање.
- Чување цртежа (дати име и одредити место).
- Проналажење сачуваног документа.
- Програм за обраду текста - унос текста.
- Штампање.
- Скенирање.
- Руковање дигиталним фотоапаратом.
- Обрада слика. Фото албум.
- Коришћење готових програма и припремљених шаблона за израду писма, честитке, календара, дипломе...

ТРЕЋИ РАЗРЕД

Циљеви и задаци

- Развијање моторичких способности уз коришћење материјала, прибора, алата, уређаја и рачунара;
- развијање креативности, логичког мишљења и способности комбиновања;
- развијање конструкторских вештина;
- упознавање и употреба образовних програма;
- упознавање једноставног програма за цртање и одговарајуће "алате";
- развијање умења и вештина за коришћење материјала, прибора, алата и рачунара у игри и свакодневном животу;
- развијање способности решавања једноставних задатака уз помоћ рачунара.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

Правимо, конструишемо

- употреба појединих врста материјала
- избор и употреба лако обрадивих материјала
- склапање модела од датих елемената
- припрема играчака за употребу (постављање батерије, покретање, мале поправке и сл.)
- примена играчака (симулације саобраћајних и других животних ситуација)

Играмо игрице

- рад са дискетом, рад са ЦД-ом
- покретање и затварање програма, прозора
- читавање и покретање програма
- затварање програма.

Компјутерски буквар

- програми за забаву, рачунање и учење
- компјутерски буквар
- образовни програми (примена рачунара у појединим наставним предметима).

Играмо се и цртамо

- једноставан програм за цртање
- покретање програма
- алати за цртање: оловка, линија, гумица, цртање правоугаоника,
- цртање елипсе, кантица, спреј, пипета, крива линија, полигон
- примена рачунара у ликовном васпитању
- цртање по задатку или слободном избору
- чување цртежа, штампање.

Пиши - бриши

- програм за писање
- покретање програма
- избор слова (фонта), писање малих и великих слова
- унос текста
- уређивање, чување, снимање текста
- штампање.

Рачунамо - рад са калкулатором

- основне рачунске операције
- покретање програма
- примена рачунара у математици
- рад са штампачем.

Креирамо, стварамо

- руковање дигиталним фотоапаратом
- електронска пошта, покретање програма, креирање поште, слање и примање
- креирање писма, постера, транспарента, позивнице, честитке, календара, албума... користећи једноставан програм и лако обрадив материјал (папир, картон, текстил и сл.).

ЧЕТВРТИ РАЗРЕД

Циљеви и задаци

- развијање умења и вештина за коришћење материјала, прибора, алата и рачунара у игри и свакодневном животу;
- развијање креативности, логичког мишљења и способности комбиновања;
- упознавање и употреба једноставних програма за рачунарске игре и образовне програме;
- развијање способности решавања задатака уз помоћ рачунара;
- развијање конструкторских вештина;
- развијање способности за тимски рад.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

Цртамо и пишемо

- цртање и писање текста
- цртање по слободном избору и по задатој теми сложенијих цртежа комбинованих са текстом
- комбиновање појединих алата за цртање и писање у решавању конкретних проблема
- покретање програма
- чување цртежа
- штампање

Правимо одељењске новине

- припрема материјала за новине
- уређивање текста и цртежа

Играмо се и снимамо

- веб - камера
- прикључивање камере на рачунар
- покретање програма за снимање
- меморисање и уређивање снимака

Креирамо, стварамо

- креирамо одељењски ЦД - комбинација снимака веб - камером, музике, текста, фотографија из разних ситуација и активности одељења
- електронска пошта, покретање програма, креирање поште, слање и примање
- пригодне активности (Нова година, Дан жена, рођендани) креирање писма, постера, транспарента, позивнице, честитке, календара, албума... користећи једноставан програм и лако обрадив материјал (папир, картон, текстил и сл.).

НАЧИНИ И ПОСТУПЦИ ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА

Изборни предмет *Од играчке до рачунара* конципиран је тако да обухвата техничко-технолошке елементе као и рачунарске садржаје примерене узрасту и искуству деце. Обухвата садржаје оријентисане ка примени у пракси. Оспособљава ученике за стицање функционалних знања, а битно доприноси и развојним знањима.

Један од главних глобалних циљева овог предмета јесте припрема деце за лако сналажење у свету технике, технологије и рачунарства како у свакодневном животу, тако и у даљим процесима учења.

Основни циљ предмета јесте да се кроз игру уводе елементи техничког и технолошког образовања и васпитања. Самостално обликујући делове за будућу конструкцију ученик се сусреће са елементима технологије. Играјући се конструкторским елементима стиче се одређено техничко искуство, а слагањем слике и текста стиче рачунарску писменост.

Наставни програми за **први и други разред** повезани су и међусобно одржавају континуитет, уз сложеније садржаје и разноврсније активности у другом разреду.

За остваривање циљева и задатака овог изборног предмета важно је да се осмисле наставне ситуације учења у којима ће активности ученика бити разноврсне. Примењивати мануелне активности које се односе на манипулисање предметима, правилно коришћење адекватног прибора и алата, израда предмета и њихово коришћење у свакодневном животу.

Наведени садржаји најпогодније се реализују кроз различито тематско повезивање у игри или функционалној активности која задовољава интересовање и потребе детета на млађем школском узрасту. Препоручују се креативне и конструктивне активности које развијају дечију радозналост са елементима логичког и критичког мишљења.

Предложене активности и садржаји донекле су препоручене у уџбеничкој и приручној литератури намењеној за овај наставни предмет за први и други разред. На овом узрасту наставни предмет може се реализовати и без уџбеничке литературе. У свакодневној наставној пракси могу се користити различита наставна средства конструкторске природе, као и различити погодни материјали из непосредног окружења у складу са потребама, интересовањима и изражајним могућностима ученика. Истовремено, могу се користити и други извори информација како у писаној, тако и у аудиовизуелној и електронској форми.

Изборни предмет **Од играчке до рачунара у трећем разреду** представља наставак техничко-технолошког и информатичког образовања ученика основне школе путем игре. Настава мора бити у складу са интересовањима и психофизичким могућностима ученика. За успешно остваривање овог наставног програма неопходно је да се обезбеди: наставни кадар, добро припремљен у дидактичко-методичком и стручном погледу, рачунарска опрема, образовни софтвер, приручна литература за ученике и наставнике, одговарајући алат, прибор и материјал.

Специфичност при реализацији овог изборног програма јесте прожимање елемената радно-техничких и информатичких садржаја. Због тога је веома важно поред брижљивог одабира наставних садржаја и одговарајућих програма (софтвера) и материјала одабрати одговарајуће методе наставног рада. За остваривање циљева и задатака овог изборног предмета важно је осмислити наставне ситуације у којима ће активности ученика бити разноврсне, које развијају дечју радозналост као и логичко и критичко мишљење.

У циљу развијања моторичких способности, развијање креативности, логичког мишљења и способности комбиновања као и развијање конструкторских вештина може се планирати склапање модела од датих елемената (конструкторске кутије). У исту сврху може да послужи и лако обрадиви материјал уз коришћење одговарајућег прибора и алата. Техничке играчке могу да послуже да се кроз игру и припрему за употребу играчака (постављање батерије, покретање, мале поправке и сл.) упознају делови, конструкција и функционисање, развијају елементи техничке културе. Игру играчкама треба осмислити тако да се договоре правила и поједине улоге. Тако се моделима саобраћајних средстава може остварити симулација саобраћајних раскрсница и регулисање саобраћаја као и других животних ситуација. Саобраћајнице или други неки амбијент (куће, реке и др.) може се остварити употребом лако обрадивих материјала и једноставног алата и прибора.

Рад на рачунару се наслања на знања и умења стечена у претходним разредима. Обновити нека знања о конфигурацији рачунара, основним компонентама и намени појединих делова, али не улазити у детаље. Посебну пажњу треба обратити на рад "мишем", јер је то веома важно за комуникацију са рачунаром, као и на коришћење ЦД - рома.

При примени готових програма за забаву и разоноду, ученике треба упутити у правила, начин и ток управљања. На крају, треба их научити процедури избора опција као и искључивања програма. Ови програми, по правилу, треба да су прилагођени узрасту ученика (да не буду "пуцачке" са деструктивним порукама), користећи програме у којима може бити померање објеката и постављање на одређено место ради формирања целине итд., које поспешују координацију покрета и моторику руку код ученика.

Пошто су ученици научили процедуру укључивања и искључивања рачунара, као и укључивања и искључивања програма, може се прећи на рад са програмом за цртање. Од "алата" за цртање могу да користе: линију, оловку, гумицу, цртање правоугаоника, цртање елипсе, кантицу, спреј, пипету, криву линију, полигон. Коришћењем наведених алата, кроз игру, упознати могућности примене рачунара у графичким креацијама.

Уз одговарајући програм за писање, омогућава се наставак коришћења рачунара за писање текста. Ученике треба упознати са основним функцијама тастера које нису упознали у претходним разредима. Поред процедуре за покретање програма и избором слова (фонта), упознавањем начина писања (и брисања) малих и великих слова. С обзиром на то да се употребљава једноставан програм за писање, ученицима се може дозволити да користе и друге опције за које покажу интересовање. Опције нису обавезне, већ су остављене ученицима, тј. наставнику, да их прилагоди потребама.

Тежиште рада у трећем разреду треба да буде оријентисано на увођење и навикавање на коришћење рачунара у настави и учењу. Образовни рачунарски програми треба да илуструју комуникацију са рачунаром и помоћ коју може да пружи рачунар у решавању одређених задатака у појединим наставним предметима (као, на пример, учење саобраћајних правила у програму "Саобраћајни буквар", у настави и сл.). Образовни софтвер треба да је лиценциран и да има сагласност за употребу добијену од Министарства просвете и спорта.

Креативне и конструктивне активности односе се на део који повезује примену и обраду материјала, руковање фотоапаратом, скенером, електронском поштом и радом на рачунару, као што су: креирање писма, постера, транспарента, позивнице, честитке, календара, албума... снимање текста или цртежа, штампање на штампачу, користећи једноставан програм и лако обрадив материјал (папир, картон, текстил и сл.).

Целокупан рад на часовима, на што указује и сам назив предмета од играчке до рачунара, треба да буде лаган, добро осмишљен и на игри заснован.

Рад на рачунару у **четвртном разреду** наслања се на знања и умења стечена у претходним разредима. Неопходно је обновити нека знања о конфигурацији рачунара, основним компонентама и намени појединих делова, програму за писање текста и цртање. Посебну пажњу треба обратити на ученике који су се касније укључили у реализацију ове наставе.

Уз одговарајући програм за писање, омогућава се наставак коришћења рачунара за писање текста и цртање. Ученике треба упознати са сложенијим програмом за обраду текста, који нису упознали у претходним разредима. Поред процедуре за покретање програма и избором слова (фонта), упознавањем начина писања (и брисања) малих и великих слова и уређивањем текста и цртежа. С обзиром на то да се употребљава сложенији програм за писање, ученицима се може дозволити да користе оне опције за које покажу интересовање. Опције нису обавезне већ су остављене ученицима, тј. наставнику, да их прилагоди потребама.

Од "алата" за цртање могу да користе оне које су ученици у претходном разреду већ упознали (линију, оловку, гумицу, цртање правоугаоника, цртање елипсе, кантицу, спреј, пипету, криву линију, полигон) у комбинацији за испис текста. Коришћењем наведених алата, кроз игру, упознати могућности примене рачунара при изради одељењских новина и слично.

И даље треба инсистирати на програмима који су по правилу прилагођени узрасту ученика, користећи програме у којима може бити померање објеката и постављање на одређено место ради формирања целине итд., које поспешују креативност, координацију покрета и моторику руку код ученика.

Образовни рачунарски програми у четвртом разреду треба да буду оријентисани на коришћење рачунара у настави и учењу, тј. у решавању одређених задатака у појединим наставним предметима. Образовни софтвер треба да је лиценциран и да има сагласност за употребу од Министарства просвете и спорта.

Примену веб камере треба пропатити детаљима као што су прикључивање камере на рачунар, покретање програма за снимање, меморисање и уређивање снимака.

Креативне активности односе се на део коришћења веб - камере при креирању одељењског ЦД - комбинација текста, музике, фотографија из разних ситуација и активности одељења, електронска пошта, креирање поште, слање и примање.

Пригодне активности као што су оне везане за Нову годину, Дан жена, дан школе, рођендани итд. омогућавају разне креације као што су израда позивнице, честитке, писма, постера, транспарената... користећи једноставне програме и лако обрадив материјал (папир, картон, текстил и сл.) комбиновањем обраде материјала, руковања фотоапаратом, веб - камером, скенером, електронском поштом.

Садржаји програма нису строго дефинисани, већ их наставник тематски везује у логички организоване целине које воде ка реализацији наведених циљева и задатака предмета. Наставник има слободу да динамику реализације наставних садржаја примери активностима, придржавајући се укупног годишњег фонда часова (36) као основне оријентације и оквира у свом раду.

3.15. ХОР И ОРКЕСТАР

Хор

Учешћем у хору млада личност се социјализира и сагледава вредности заједничког учествовања у постизању одређеног уметничког израза. Хор је најмасовнији вид колективног музицирања у основној школи и од његовог рада зависи и углед школе. Једино се код хора тражи јединствен (певани) одговор од свих ученика.

Хорско певање може бити:

- одељењско хорско певање,
- разредно хорско певање,
- хорско певање млађих разреда.

Певање у одељењском хору има образовни и васпитни циљ. Образовни циљ обухвата развијање слуха и ритма, ширење гласовних могућности, учвршћивање интонације. Васпитни циљ обухвата развијање осећања припадности колективу, развијање естетских осећања, упознавање нових речи, односа у природи и међу људима и сл.

Разредни хор обухвата сва одељења истог узраста у школи.

Хор ученика млађих разреда обухвата узраст ученика од I до IV разреда, са недељним фондом од 3 часа.

Часови хора улазе у фонд часова непосредног рада са ученицима.

На репертоару хора млађих ученика треба да се нађу једногласне и двогласне композиције у извођењу а капела или уз инструменталну пратњу. Репертоар хора обухвата дела домаћих и страних композитора.

У току школске године потребно је са хором урадити осам до десет композиција и наступати на смотри, такмичењима и другим музичким манифестацијама.

Оркестар

Оркестар који најбоље одговара могућностима и интересовању ученика основне школе јесте Орфов инструментариј. Како се на овим инструментима лако савладава техника свирања и свира од првог разреда, велика је могућност да се одаберу најбоље увежбани ученици за овај састав.

На почетку рада свирање на Орфовим инструментима своди се на праћење ритма певане песме, бројалице или музичке игре. Свирање на мелодијским инструментима уводи се касније када се ученици привикну на заједничко свирање.

У школи се може формирати оркестар састављен и од неке друге комбинације инструмената (нпр. хармонике, мандолине, тамбуре, блок флауте).

Часови оркестра (3 часа седмично) улазе у фонд часова непосредног рада са ученицима.

У току школске године потребно је са оркестром урадити најмање пет композиција и наступати на смотрема, такмичењима и другим музичким манифестацијама.

ПРОГРАМИ ДРУГОГ ЦИКЛУСА

ОБАВЕЗНИ ПРЕДМЕТИ

3.16. СРПСКИ ЈЕЗИК

Циљеви образовања и васпитања су:

- пун интелектуални, емоционални, социјални, морални и физички развој сваког детета, ученика и одраслог, у складу са његовим узрастом, развојним потребама и интересовањима;
- стицање квалитетних знања, вештина и ставова које су свима неопходне за лично остварење и развој, инклузију и запослење и стицање и развијање основних компетенција у погледу комуникације на матерњем језику, комуникације на страним језицима, математичке писмености и основних компетенција у науци и технологији, дигиталне компетенције, компетенције учења како се учи, међуљудске и грађанске компетенције и културног изражавања;
- развој стваралачких способности, креативности, естетске перцепције и укуса;
- развој способности проналажења, анализирања, примене и саопштавања информација, уз вешто и ефикасно коришћење информационо-комуникационих технологија;
- оспособљавање за решавање проблема, повезивање и примену знања и вештина у даљем образовању, професионалном раду и свакодневном животу ради унапређивања личног живота и економског, социјалног и демократског развоја друштва;
- развој мотивације за учење, оспособљавање за самостално учење, учење и образовање током целог живота и укључивање у међународне образовне и професионалне процесе;
- развој свести о себи, самоиницијативе, способности самовредновања и изражавања свог мишљења;
- оспособљавање за доношење ваљаних одлука о избору даљег образовања и занимања, сопственог развоја и будућег живота;
- оспособљавање за рад и занимање стварањем стручних компетенција, у складу са захтевима занимања, потребама тржишта рада, развојем савремене науке, економије, технике и технологије;
- развој и практиковање здравих животних стилова, свести о важности сопственог здравља и безбедности, потребе неговања и развоја физичких способности;
- развој свести о значају одрживог развоја, заштите и очувања природе и животне средине, еколошке етике и заштите животиња;
- развој способности комуницирања, дијалога, осећања солидарности, квалитетне и ефикасне сарадње са другима и способности за тимски рад и неговање другарства и пријатељства;
- развијање способности за улогу одговорног грађанина, за живот у демократски уређеном и хуманом друштву заснованом на поштовању људских и грађанских права, права на различитост и бризи за друге, као и основних вредности правде, истине, слободе, поштења и личне одговорности;
- формирање ставова, уверења и система вредности, развој личног и националног идентитета, развијање свести и осећања припадности држави Србији, поштовање и неговање српског језика и свог језика, традиције и културе српског народа, националних мањина и етничких заједница, других народа, развијање мултикултурализма, поштовање и очување националне и светске културне баштине;
- развој и поштовање расне, националне, културне, језичке, верске, родне, полне и узрастне равноправности, толеранције и уважавања различитости;

– повећање образовног нивоа становништва и развој Републике Србије као државе засноване на знању.

ОБАВЕЗНИ НАСТАВНИ ПРЕДМЕТИ

Циљеви наставе и учења *српског језика и књижевности* јесу да се ученик оспособи да правилно користи српски језик у различитим комуникативним ситуацијама, у говору и писању, тако што ће овладати основним законитостима српског књижевног језика, да стиче основна знања о улози и значају језика у националној култури и изградњи националног идентитета; да кроз читање и тумачење књижевних дела из српске и светске баштине развија читалачке компетенције које, уз књижевно знање, обухватају емоционално и фантазијско уживљавање, живо памћење, истраживачко посматрање, подстичу имагинацију и уметнички сензибилитет, естетско доживљавање и критичко мишљење, морално просуђивање и асоцијативно повезивање; да се одговарајућим врстама читања оспособљава да усмерено приступа делу и приликом тумачења открива различите слојеве и значења; да стиче основна знања о месту, улози и значају језика и књижевности у српској и светској култури, негује љубав према српском језику и књижевности; да стиче и развија најшира хуманистичка знања и да научи како функционално да повезује садржаје предметних области.

Годишњи
фонд
часова

180 часова

МА	ОБЛАСТ/ТЕ	ИСХОДИ По завршеној теми/области ученик ће бити у стању да:	САДРЖАЈИ
КЊИЖЕВНОСТ		<ul style="list-style-type: none">– разликује књижевни и некњижевни текст; упоређује одлике фикционалне и нефикционалне књижевности– чита са разумевањем и опише свој доживљај различитих врста књижевних дела– чита са разумевањем одабране примере осталих типова текстова– одреди род књижевног дела и књижевну врсту– разликује карактеристике народне од карактеристика уметничке књижевности– разликује реалистичну прозу и прозу засновану на натприродној мотивацији– анализира елементе композиције лирске песме (строфа, стих);	<p>ЛИРИКА</p> <p>Лектира</p> <ol style="list-style-type: none">1. Народна песма: <i>Вила зида град</i>2. Народне лирске песме о раду(избор); народне лирске породичне песме (избор)3. Бранко Радичевић: <i>Певам дању, певам ноћу</i>4. Милица Стојадиновић Српкиња: <i>Певам песму</i>5. Душан Васиљев: <i>Домовина/Алекса Шантић: Моја отаџбина</i>6. Војислав Илић: <i>Зимско јутро</i>7. Милован Данојлић: Шљива/Десанка Максимовић: <i>Сребрне плесачице</i>8. Пеђа Трајковић: <i>Кад књиге буду у моди</i>

	<p>епског дела у стиху и у прози (делови фабуле – поглавље, епизода; стих); драмског дела (чин, сцена, појава)</p> <p>– разликује појам песника и појам лирског субјекта; појам приповедача у односу на писца</p> <p>– разликује облике казивања</p> <p>– увиђа звучне, визуелне, тактилне, олфакторне елементе песничке слике</p> <p>– одреди стилске фигуре и разуме њихову улогу у књижевно-уметничком тексту</p> <p>– процени основни тон певања, приповедања или драмске радње (шалјив, ведар, тужан и сл.)</p> <p>– развија имагинацијски богате асоцијације на основу тема и мотива књижевних дела</p> <p>– одреди тему и главне и споредне мотиве</p>	<p>Књижевни термини и појмови</p> <p>Песник и лирски субјекат.</p> <p>Мотиви и песничке слике као елементи композиције лирске песме.</p> <p>Врста строфе према броју стихова у лирској песми: катрен; врста стиха по броју слогова (десетерац и осмерац).</p> <p>Одлике лирске поезије: сликовитост, ритмичност, емоционалност.</p> <p>Стилске фигуре: епитет, ономатопеја.</p> <p>Врсте ауторске и народне лирске песме: описне (дескриптивне), родољубиве (патриотске); митолошке, песме о раду (последничке) и породичне.</p>
	<p>– анализира узрочно-последично низање мотива</p> <p>– илуструје особине ликова примерима из текста</p> <p>– вреднује поступке ликова и аргументовано износи ставове</p> <p>– илуструје веровања, обичаје, начин живота и догађаје у прошлости описане у књижевним делима</p> <p>– уважава националне вредности и негује српску културноисторијску баштину</p> <p>– наведе примере личне добити од читања</p> <p>– напредује у стицању читалачких компетенција</p> <p>– упореди књижевно и филмско</p>	<p>ЕПИКА</p> <p>Лектира</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Народна песма: <i>Свети Саво</i> 2. Народна песма: <i>Женидба Душанова</i> (одломак о савладавању препрека заточника Милоша Војиновића) 3. <i>Еро с онога свијета</i> 4. <i>Дјевојка цара надмудрила</i> 5. Милован Глишић: <i>Прва бразда</i> 6. Стеван Сремац: <i>Чича Јордан</i> (одломак) 7. Бранко Ћопић: <i>Поход на Мјесец</i> 8. Иво Андрић: <i>Мостови</i> 9. Данило Киш: <i>Дечак и нас</i> 10. Горан Петровић: <i>Месец над тензијом</i> (први

<p>дело, позоришну представу и драмски текст</p>	<p>одломак приче „Бели хлеб од претеривања” и крај приче који чине одељци „Можеш сматрати да си задобио венац славе” и „Мрави су вукли велике трошице тишине”)</p> <p>11. Антон Павлович Чехов: <i>Шала</i></p> <p>Књижевни термини и појмови</p> <p>Писац и приповедач.</p> <p>Облици казивања: приповедање у првом и трећем лицу.</p> <p>Фабула: низање догађаја, епизоде, поглавља.</p> <p>Карактеризација ликова – начин говора, понашање, физички изглед, животни ставови, етичност поступака.</p> <p>Врсте епских дела у стиху и прози: епска народна песма, бајка (народна и ауторска), новела (народна и ауторска), шалџива народна прича.</p> <p>Врста стиха према броју слогова: десетерац.</p> <p>ДРАМА</p> <p>Лектира</p> <p>1. Бранислав Нушић: <i>Кирија</i></p> <p>2. Душан Радовић: <i>Капетан Џон Пиплфокс</i></p> <p>3. Љубиша Ђокић: <i>Биберче</i></p> <p>Књижевни термини и појмови</p> <p>Позоришна представа и драма.</p> <p>Чин, појава, лица у драми, драмска радња. Сцена, костим, глума, режија.</p> <p>Драмске врсте: једночинка, радио-драма.</p> <p>НАУЧНОПОПУЛАРНИ И ИНФОРМАТИВНИ ТЕКСТОВИ</p> <p>(бирати до 2 дела)</p> <p>1. Вук Ст. Караџић: <i>Моба и прело</i> (одломак из дела <i>Живот и обичаји народа српскога</i>)</p>
--	---

		<p>2. Доситеј Обрадовић: <i>О љубави према науци</i></p> <p>3. М. Петровић Алас: <i>У царству гусара</i> (одломци)</p> <p>4. Милутин Миланковић: <i>Успомене, доживљаји, сазнања</i> (одломак)</p> <p>5. Избор из енциклопедија и часописа за децу</p> <p>ДОМАЋА ЛЕКТИРА:</p> <p>1. <i>Епске народне песме</i> (о Немањићима и Мрњавчевићима – преткосовски тематски круг)</p> <p>2. <i>Народне бајке, новеле, шљиве народне приче</i> (избор); кратке фолклорне форме (питалице, брзалице, пословице, загонетке)</p> <p>3. Бранислав Нушић: <i>Хајдуци</i></p> <p>4. Данијел Дефо: <i>Робинсон Крусо</i> (одломак о изградњи склоништа)</p> <p>5. Марк Твен: <i>Доживљаји Хаклберија Фина/Краљевић и просјак/Доживљаји Тома Сојера</i></p> <p>6. Избор ауторских бајки (Гроздана Олујић; Ивана Нешић: <i>Зеленбабини дарови</i> (одломци))</p> <p>7. Игор Коларов: <i>Аги и Ема</i></p> <p>8. Избор из савремене поезије за децу (Александар Вучо, Мирослав Антић, Драгомир Ђорђевић, Владимир Андрић, Дејан Алексић...)</p> <p>Допунски избор лектире</p> <p>(бирати до 3 дела)</p> <p>1. Јован Јовановић Змај: <i>Песмо моја</i> (из Ђулића)</p> <p>2. Стеван Раичковић: <i>Велико двориште</i> (избор)/<i>Мале бајке</i> (избор)</p> <p>3. Иван Цанкар: <i>Десетица</i></p> <p>4. Љубивоје Ршумовић: <i>Ујдурме и зврчке из античке Грчке</i> (избор)/Густав Шваб: <i>Приче из старине</i></p> <p>5. Џон Р. Р. Толкин: <i>Хобит</i> (одломци)</p> <p>6. Никол Лезије: <i>Тајна жутог балона</i></p>
--	--	---

		<p>7. Корнелија Функе: <i>Господар лопова</i> (одломак)</p> <p>8. Вида Огњеновић: <i>Путовање у путопис</i> (одломак)</p> <p>9. Владислава Војновић: <i>Приче из главе</i> (избор, осим приче Позориште)</p> <p>10. Дејан Алексић: <i>Музика тражи уши</i> (избор)/<i>Кога се тиче како живе приче</i> (избор)</p> <p>11. Јован Стерија Поповић: <i>Лажа и паралажа</i> (одломак о Месечевој краљици) и Едмон Ростан: <i>Сирано де Бержерак</i> (одломак о путу на Месец)</p> <p>Дело завичајног аутора по избору.</p>
<p>ЈЕЗИК</p>	<p>Грамматика (морфологија, синтакса)</p>	<p>– разликује променљиве речи од непроменљивих</p> <p>– разликује категорије рода, броја, падежа речи које имају дефлексију</p> <p>– разликује основне функције и значења падежа</p> <p>– употребљава падежне облике у складу са нормом</p> <p>– употребљава глаголске облике у складу са нормом</p> <p>– разликује основне реченичне чланове (у типичним случајевима)</p> <p>Променљиве речи: именице, заменице, придеви, бројеви (с напоменом да су неки бројеви непроменљиви), глаголи; непроменљиве речи: прилози (с напоменом да неки прилози могу имати компарацију) и предлози.</p> <p>Именице – значење и врсте (властите, заједничке, збирне, градивне; мисаоне, глаголске).</p> <p>Промена именица (дефлексија): граматичка основа, наставак за облик, појам падежа.</p> <p>Основне функције и значења падежа (с предлозима и без предлога): номинатив (субјекат); генитив (припадање и део нечега); датив (намена и усмереност); акузатив (објекат); вокатив (дозивање, обраћање); инструментал (средство и друштво); локатив (место).</p> <p>Придеви – значење и врсте придева (описни, присвојни, градивни; месни и временски); род, број, падеж и компарација придева.</p> <p>Слагање придева са именицом у роду, броју и падежу.</p> <p>Заменице – личне заменице: промена, наглашени и ненаглашени облици, употреба личне заменице сваког лица себе, се.</p> <p>Бројеви – врсте и употреба: главни (основни, збирни бројеви, бројне именице на -ица) и редни бројеви.</p> <p>Глаголи – глаголски вид (несвршени и свршени); глаголски род (прелазни, непрелазни и повратни глаголи); глаголски облици (грађење и основно значење): инфинитив (и инфинитивна основа), презент (презентска основа, наглашени и ненаглашени облици презента помоћних глагола),</p>

			<p>перфекат, футур I.</p> <p>Предикатска реченица – предикат (глаголски; именски); слагање предиката са субјектом у лицу, броју и роду; прави и неправи објекат; прилошке одредбе (за место, за време, за начин; за узрок и за меру и количину); апозиција.</p>
	Правопис	<p>– доследно примењује правописну норму у употреби великог слова; састављеног и растављеног писања речи; интерпункцијских знакова</p> <p>– користи правопис (школско издање)</p>	<p>Велико слово у вишечланим географским називима; у називима институција, предузећа, установа, организација (типични примери); велико и мало слово у писању присвојних придева.</p> <p>Заменица Ви из поштовања.</p> <p>Одрична речца не уз именице, придеве и глаголе; речца нај у суперлативу; вишечлани основни и редни бројеви.</p> <p>Интерпункцијски знаци: запета (у набрајању, уз вокатив и апозицију); наводници (наслови дела и називи школа); црта (уместо наводника у управном говору).</p>
	Ортоегија	<p>– правилно изговара речи водећи рачуна о месту акцента и интонацији реченице</p> <p>– говори јасно поштујући књижевнојезичку норму</p> <p>– течно и разговетно чита наглас књижевне и неуметничке текстове</p>	<p>Место акцента у вишесложним речима (типични случајеви).</p> <p>Интонација и паузе везане за интерпункцијске знакове; интонација упитних реченица.</p> <p>Артикулација: гласно читање брзалица, најпре споро, а потом брже (индивидуално или у групи).</p>
ЈЕЗИЧКА КУЛТУРА		<p>– користи различите облике казивања: дескрипцију (портрет и пејзаж), приповедање у 1. и 3. лицу, дијалог</p> <p>– издваја делове текста (наслов, пасусе) и организује га у смисаоне целине (уводни, средишњи и завршни део текста)</p> <p>– саставља говорени или писани текст о доживљају књижевног дела и на теме из свакодневног живота и света маште</p> <p>– проналази експлицитно и имплицитно садржане информације у једноставнијем књижевном и некњижевном тексту</p> <p>– напамет говори одабране</p>	<p>Препричавање, причање, описивање – уочавање разлике између говорног и писаног језика; писање писма (приватно, имејл)</p> <p>Богаћење речника: синоними и антоними; некњижевне речи и туђице – њихова замена језичким стандардом; уочавање и отклањање безначајних појединости и сувишних речи у тексту и говору.</p> <p>Техника израде писменог састава (тежиште теме, избор и распоред грађе, основни елементи композиције и груписање грађе према композиционим етапама); пасус као уже тематске целине и његове композицијско-стилске функције.</p> <p>Осам домаћих писмених задатака.</p> <p>Четири школска писмена задатка.</p>

КОРЕЛАЦИЈА СА ДРУГИМ ПРЕДМЕТИМА

Страни језик

Историја

Музичка култура

Ликовна култура

Верска настава

Грађанско васпитање

УПУТСТВО ЗА ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

Наставни програм предмета *Српски језик и књижевност* чине три предметне области: Књижевност, Језик и Језичка култура. Препоручена дистрибуција часова по предметним областима је следећа: Књижевност – 70 часова, Језик – 70 часова и Језичка култура – 40 часова. Све три области се прожимају и ниједна се не може изучавати изоловано и без садејства са другим областима.

Наставни програм *српског језика и књижевности* заснован је на исходима, односно на процесу учења и ученичким постигнућима. Исходи представљају опис интегрисаних знања, вештина, ставова и вредности које ученик гради, проширује и продубљује кроз све три предметне области овог предмета.

I. ПЛАНИРАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Наставни програм оријентисан на исходе наставнику даје већу слободу у креирању и осмишљавању наставе и учења. Улога наставника јесте да дати програм прилагоди, имајући у виду: састав одељења и карактеристике ученика; уџбенике и друге наставне материјале које ће користити; техничке услове, наставна средства и медије којима школа располаже; ресурсе, могућности, као и потребе локалне средине у којој се школа налази. Полазећи од датих исхода и садржаја, наставник најпре креира свој годишњи, тј. глобални план рада, из кога ће касније развијати своје оперативне планове. Исходи дефинисани по областима олакшавају наставнику даљу операционализацију исхода на нивоу конкретних наставних јединица. Од наставника се очекује да за сваку наставну јединицу, у фази планирања и писања припреме за час, дефинише исходе на три нивоа: оне које би сви ученици требало да достигну, оне које би већина ученика требало да достигне и оне које могу само неки ученици да достигну. На овај начин постиже се индиректна веза са стандардима на три нивоа постигнућа ученика. Током планирања треба, такође, имати у виду да се неки исходи остварују брже и лакше, али је за већину исхода (посебно за предметну област Књижевност) потребно више времена, више различитих активности и рад на различитим текстовима. Поред тога што ученике треба да оспособи за коришћење уџбеника, као једног од извора знања, наставник ваља да их упуту у начине и облике употребе других извора сазнавања.

II. ОСТВАРИВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

КЊИЖЕВНОСТ

Окосницу програма књижевности чине текстови из лектире. Лектира је разврстана по књижевним родовима – лирика, епика, драма и обогаћена избором нефикционалних, научно-популарних и информативних текстова. Обавезни део лектире састоји се, углавном, од дела која припадају основном националном корпусу, али је обогаћен савременим, актуелним делима. Избор дела је у највећој мери заснован на принципу прилагођености узрасту.

Уз текстове које је потребно обрадити на часу дат је и списак домаће лектире. Циљ поновног увођења домаће лектире је формирање, развијање или неговање читалачких навика код ученика. Обимнија дела ученици могу читати преко распуста чиме се подстиче развијање континуиране навике читања.

Уз обавезни списак дела за обраду додат је допунски избор текстова. Изборни део допушта наставнику већу креативност у достизању исхода. Такође, програмом се подстиче упознавање ученика са завичајном, локалном (или регионалном) културом и стваралаштвом, пошто је омогућено да сваки наставник обради дело по избору писца из завичајног (регионалног) корпуса.

Уз доминантан корпус текстова канонских писаца којим се утиче на формирање естетског укуса ученика, изграђује и богати свест о природи националне књижевности (и вредностима класика светске књижевности), али и културном и националном идентитету, у избору лектуре и допунском избору дата је могућност наставницима да одаберу и изванредан број књижевних дела савремених писаца, чиме се ученици упознају са репрезентативним примерима савремене књижевности и у прилици су да критички самеравају поетику њихових дела са канонским вредностима. Циљ увођења савремених књижевних дела која још нису постала део канона јесте да се по својој мотивској или тематској сродности вежу за постојеће теме и мотиве у оквиру наставног програма и да се таквим примерима покаже како и савремени писци промишљају епску народну традицију или теме пријатељства, етичности, развијају имагинацију и емпатију, чиме ће се богатити вертикално читалачко искуство ученика и осавременити приступ настави.

Овакав избор дела омогућава већу могућност примене компаративног приступа проучавању литерарног стваралаштва, уз одабир различитих нивоа обраде: интерпретације, приказа или осврта. Избор дела треба да буде усклађен са могућностима, потребама и интересовањима конкретног ђачког колектива. Разлике у укупној уметничкој и информативној вредности појединих текстова утичу на одговарајућа методичка решења (прилагођавање читања врсти текста, опсег тумачења текста у зависности од сложености његове структуре, повезивање и груписање са одговарајућим садржајима из других предметних подручја – граматике, правописа и језичке културе и сл.).

Текстови из допунског дела програма треба да послуже наставнику и при обради наставних јединица из граматике, као и за обраду и утврђивање садржаја из језичке културе. Дела која неће обрађивати наставник треба да препоручи ученицима за читање у слободно време.

Нови програм заснован је на уочавању природе и улоге књижевног дела, као и уочавању разлике књижевних и некњижевних текстова, односно њиховој већој корелативности. Ученици треба да буду оспособљени да разликују особености књижевног текста (фикционалност, конотативност, књижевни поступци, сликовитост, ритмичност и сл.) у односу на денотативност, информативност и казивање засновано на чињеницама и подацима у различитим видовима некњижевних текстова. Корелативност је омогућена адекватним комбиновањем обавезних и изборних дела.

Са списка допунског избора наставник бира она дела која ће, уз обавезни део лектуре, чинити тематско-мотивске целине. Наставник може груписати и повезивати по сродности дела из обавезног и допунског програма на много начина. Могући примери фикционалног повезивања наставних јединица могу бити следећи (никако и једини): тема пријатељство: Нушићеви *Хајдуци* – Твенови *Доживљаји Тома Сојера/Доживљаји Хаклберија Фина* – Кишов *Дечак и пас* – Раичковићево *Велико двориште* – *Господар лопова* К. Функе; социјални мотиви и проблеми у одрастању: Кишов *Дечак и пас* – Цанкарова *Десетица* – Г. Олујић, *Село изнад облака* – Коларовљев роман *Аги и Ема* – Глишићева *Прва бразда*; родољубље: Душан Васиљев, *Домовина* или Алекса Шантић, *Моја отаџбина* – народне епске песме о Немањићима и Мрњавчевићима; савремено детињство: Трајковићева песма *Кад књиге буду у моди* – роман *Аги и Ема* – Г. Олујић *Црвена жаба*; детињство у прошлости: Нушићеви *Хајдуци* – Твенови *Доживљаји Тома Сојера/Доживљаји Хаклберија Фина* – Миланковићеве *Успомене, доживљаји, сазнања* – Кишов *Дечак и пас* – Раичковићево *Велико двориште* – Ћопићев *Поход на Мјесец* – Глишићева *Прва бразда*; детињство великих научника и писаца: о Николи Тесли – Миланковићеве *Успомене, доживљаји, сазнања*; љубав према науци и књижевности: Д. Обрадовић, *О љубави према науци* (по потреби прилагодити узрасту ученика) – Алексићеве приче *Музика тражи уши* или *Кога се тиче како живе приче* – Миланковићеве *Успомене, доживљаји, сазнања* – Трајковићева песма *Кад књиге буду у моди*; описивање: Илићево *Зимско јутро* – Данојлићева *Шљива* – Андрићеви *Мостови* – *Сребрне плесачице* Д. Максимовић – *Путовање у путопис* В. Огњеновић; обрада портрета: Чича Јордан – Миона – хајдуци – хобит Билбо Багинс – бака Ема – Том Сојер/Хаклбери Фин – Шипио; хумор и пародија: *Еро с онога свијета* – Нушићеви *Хајдуци* – Радовићев Капетан *Џон Пиплфокс*; митологија: митолошке народне лирске песме – Ршумовићева обрада грчких митова у књизи *Ујдурме и зврчке из античке Грчке*; авантуре: Дефоов *Робинсон Крузо* – проза М. Петровића Аласа о гусарима, пиратима и путовању на „Робинсоново” острво – Радовићев Капетан *Џон Пиплфокс* – Твенови *Доживљаји Тома Сојера/Доживљаји Хаклберија Фина*. Наведени примери показују како се исти текст може повезивати са другима на различите начине, према различитим мотивима или тону приповедања.

Књижевна дела која су доживела екранизацију (*Хајдуци*, *Аги и Ема*, *Доживљаји Тома Сојера*, *Хобит*, *Робинсон Крузо*, *Господар лопова*) могу послужити за компаративну анализу и уочавање разлике између књижевне и филмске (адаптиране, измењене) фабуле и израза, чиме ученици могу доћи до закључка о природи два медија и

развијати своју медијску писменост. Ученици се могу упутити и на друге филмове са сличном тематиком (дечје авантуре или авантуре у фантастичном свету, одрастање усамљеног детета и сл.) и додатно повезати обраду једне тематско-мотивске целине.

Са појединим елементима медијске писмености ученике треба упознати такође кроз корелацију: појам дечји часопис упознати на конкретном тексту из часописа по избору (садржај текста треба да буде у вези са лектиром); појам радио упознати уз обраду текста *Капетан Џон Пиллфокс* Душка Радовића.

Поред корелације међу текстовима, неопходно је да наставник успостави вертикалну корелацију. Наставник мора бити упознат са садржајима *српског језика* претходних разреда ради поштовања принципа поступности и систематичности.

Наставник, такође, треба да познаје садржаје предмета природа и друштво за 3. и 4. разред (пример: приликом обраде преткосовских песама у уводном делу часа или приликом мотивације, ученике треба подсетити на оно што су учили о Немањићима и Мрњавчевићима из овог предмета...).

Хоризонталну корелацију наставник успоставља, пре свега, са наставом историје, ликовне културе, музичке културе, верске наставе и грађанског васпитања.

Увођење ученика у свет књижевности, али и осталих, тзв. некњижевних текстова (популарних, информативних), представља изузетно сложен наставни задатак. Управо на овом ступњу школовања стичу се основна и врло значајна знања, умења и навике од којих ће зависити ученичка књижевна култура, али и естетске компетенције. Ученици треба да разумеју фикционалну природу књижевног дела и његову аутономност (односно да праве разлику између лирског субјекта и песника, приповедача и писца), као и чињеницу да књижевно дело обликује једну могућу слику стварности.

При обради текста примењиваће се у већој мери јединство аналитичких и синтетичких поступака и гледишта. У складу са исходима, ученике треба навикавати да своје утиске, ставове и судове о књижевном делу подробније доказују чињеницама из самога текста и тако их оспособљавати за самосталан исказ, истраживачку делатност и заузимање критичких ставова.

Проучавање књижевноуметничког дела у настави је сложен процес који започиње наставниковим и учениковим припремањем (мотивисање ученика за читање, доживљавање и проучавање уметничког текста, читање, локализовање уметничког текста, истраживачки припремни задаци) за тумачење дела, своје најпродуктивније видове добија у интерпретацији књижевног дела на наставном часу, а у облицима фикционалне примене стечених знања и умења наставља се и после часа: у продуктивним обнављањима знања о обрађеном наставном градиву, у поредбеним изучавањима књижевноуметничких дела и истраживачко-интерпретативним приступима новим књижевноуметничким остварењима. Средишње етапе процеса проучавања књижевноуметничког дела у настави јесу методолошко и методичко заснивање интерпретације и њено развијање на наставном часу.

Обрада књижевног дела треба да буде проткана решавањем проблемских питања која су подстакнута текстом и уметничким доживљавањем. Многи текстови, а поготову одломци из дела, у наставном поступку захтевају умесну локализацију, често и вишеструку. Ситуирање текста у временске, просторне и друштвено-историјске оквире, као и обавештења о битним садржајима који претходе одломку – све су то услови без којих се у бројним случајевима текст не може интензивно доживети и правилно схватити.

Приликом тумачења текста ученике треба навикавати да своје утиске, ставове и судове о књижевном делу подробније доказују чињеницама из самога текста и тако их оспособљавати за самосталан исказ, истраживачку делатност и заузимање критичких ставова, уз уважавање индивидуалног разумевања смисла књижевног текста и исказивање различитих ставова.

У наставној интерпретацији књижевноуметничког дела обједињавајући и синтетички чиниоци могу бити: уметнички доживљаји, текстовне целине, битни структурни елементи (тема, мотиви, песничке слике, фабула, односно сиже, књижевни ликови, смисао и значење текста, мотивациони поступци, композиција), форме приповедања (облици излагања), језичко-стилски поступци и литерарни (књижевноуметнички) проблеми.

Књижевнотеоријске појмове ученици ће упознавати уз обраду одговарајућих текстова и помоћу осврта на претходно читалачко искуство. У програму нису наведени појмови и врсте књижевних дела предвиђени за усвајање у претходним разредима првог основношколског циклуса, али се очекује ће се наставник наклонити на

стечено знање ученика, обновити га и продубити на примерима, сходно старијем узрасту. Такав случај је са стилским фигурама (поређењем (компарацијом) и персонификацијом) које се усвајају у трећем и четвртом разреду; појму приповедања и облицима казивања у епском књижевном делу (дијалог, монолог, описивање)...

Језичко-стилским изражајним средствима прилази се с доживљајног становишта; полазиће се од изазваних уметничких утисака и естетичке сугестије, па ће се потом истраживати њихова језичко-стиљска условљеност.

Током обраде књижевних дела, као и у оквиру говорних и писмених вежби, настојаће се да ученици откривају што више особина, осећања и душевних стања појединих ликова, као и да изражавају своје ставове о поступцима ликова.

Приликом повезивања књижевних (фикционалних), граничних, односно нефикционалних текстова (путописна и аутобиографска проза) и некњижевних текстова (енциклопедије, речници, часописи и сл.), треба реализовати исходе везане за уочавање разлике између фикционалне и нефикционалне књижевности (засноване на личном сведочењу и проверљивим подацима), као и књижевног и некњижевног текста и упућивати ученика да увиде разлику у књижевном поступку између наведених врста.

Иако ученик усваја појмове народне и ауторске бајке у претходним разредима, сада треба да буде у стању да детаљније познаје одлике народне бајке и њене разлике у односу на ауторску бајку (композиција, (не)постојање стереотипног почетка и завршетка, ликови – човек као главни лик народне бајке и животиње и натприродна бића као јунаци ауторске бајке, поремећај равнотеже као узрок потраге јунака у народној бајци/потрага за идентитетом и животном срећом у ауторској бајци, коришћење (и измена) мотива народне бајке у ауторској бајци), као и у односу на драмску или сценску бајку (адаптација мотива, односно прилагођавање радње драмском облику). Такође, ученик треба да уочава разлике у особеностима народне и уметничке новеле на примерима из лектире. Загонетке и пословице уводе се у наставу српског језика и књижевности од првог разреда, па се знања о овим врстама обнављају и проширују. Исто важи и за причу о животињама и њену дистинкцију у односу на басну – наставник се наслања на знање из првог циклуса образовања, обнавља га и проширује.

Исходи везани за наставну област књижевност засновани су на читању. Кроз читање и тумачење књижевних дела ученик развија читалачке компетенције које подразумевају не само истраживачко посматрање и стицање знања о књижевности већ подстичу и развијају емоционално и фантазијско уживљавање, имагинацију, естетско доживљавање, богате асоцијативне моћи, уметнички сензибилитет, критичко мишљење и изграђују морално просуђивање. Разни облици читања су основни предуслов да ученици у настави стичу сазнања и да се успешно уводе у свет књижевног дела. У петом разреду негује се, пре свега, доживљајно читање, а ученици се поступно уводе у истраживачко читање (читање према истраживачким задацима, читање из различитих перспектива и сл.) и оспособљавају да искажу свој доживљај уметничког дела, увиде елементе од којих је дело сачињено и разумеју њихову улогу у изградњи света дела.

ЈЕЗИК

У настави језика ученици се оспособљавају за правилну усмену и писану комуникацију стандардним (књижевним) српским језиком. Отуда захтеви у овом програму нису усмерени само на усвајање језичких правила и граматичке норме, већ и на разумевање њихове функције и правилну примену у усменом и писменом изражавању.

Када се у садржајима програма наводе наставне јединице које су ученици већ обрађивали у нижим разредима, подразумева се да се степен усвојености и способност примене раније обрађеног градива проверава, а понављање и увежбавање на новим примерима претходи обради нових садржаја, чиме се обезбеђује континуитет рада и систематичност у повезивању новог градива са постојећим знањима.

Нужно је да наставник увек има на уму пресудну улогу умесних и систематских вежбања, односно да наставно градиво није усвојено док се добро не увежба. То значи да вежбања морају бити саставни чинилац обраде наставног градива, примене, обнављања и утврђивања знања.

ГраMATика

Основни програмски захтев у настави граматике јесте да се ученицима језик представи и тумачи као систем. Ниједна језичка појава не би требало да се изучава изоловано, ван контекста у којем се остварује њена функција (у свакој погодной прилици могу се знања из граматике ставити у функцију тумачења текста, како уметничког тако и научнопопуларног). Један од изразито функционалних поступака у настави граматике јесу вежбања заснована на коришћењу примера из непосредне говорне праксе, што наставу граматике приближава животним потребама у

којима се примењени језик појављује као свестрано мотивисана људска активност. Језичке појаве не треба наводити нити приказивати као изоловане (нпр. неповезане речи и смисаоно некореспондентне реченице), већ их увек ваља контекстуализовати везивањем за говорне ситуације у којима се могу јасно препознати, издвојити и објаснити њихове карактеристике и функције.

Наставни приступ падежима и вежбе усмерене на утврђивање знања о употреби правилних облика именских речи треба повезивати с одступањима од књижевног језика, колебањима и типичним грешкама које се јављају у усменом и писменом изражавању ученика. Стога се садржај вежбања падежа у настави мора одређивати на основу континуираног праћења језичког испољавања ученика (нпр. током дијалога на часу, а такође и на примерима из домаћих и писмених задатака ученика). Тако ће настава језика бити у функцији оспособљавања ученика за правилно комуницирање савременим књижевним српским језиком.

Обрада предлога не може се сматрати окончаном на једном часу, указивањем на њихову непроменљивост, већ основна знања треба поступно проширивати током обраде падежа, и то наводећи најфреквентније примере и њихову типичну употребу. Исто важи и за прилоге, чију поделу по значењу треба повезати са прилошким одредбама, а функцију показивати у реченици и у тексту. И променљиве врсте речи треба повезивати са њиховим типичним функцијама у реченици да би ученици уочили реч као јединицу на морфолошком и синтаксичком нивоу.

Правопис

Правописна правила се усвајају путем систематских вежбања (правописни диктати, исправка грешака у датом тексту, тестови са питањима из правописа итд.). У оквиру правописних вежби пожељно је повремено укључити и питања којима се проверава графија (писана слова: велико и мало ћирилично Ћ, Ђ; велико и мало латиничко Ћ, велико Г, С, Ш итд.).

Тakoђе, треба подстицати ученике да сами уочавају и исправљају правописне грешке у СМС комуникацији, као и у различитим типовима комуникације путем интернета.

Поред тога, ученике треба упућивати на служење правописом и правописним речником (школско издање). Пожељно је да наставник доноси примерак *Правописа* на час кад год се обрађују правописне теме (тако би могао појединачно ученицима задавати да пронађу реч у правописном речнику и одреде њен правилан облик или правилно писање).

Ортоепија

Наставник стално треба да указује на важност правилног говора, који се негује спровођењем одређених ортоепских вежби. Ортоепске вежбе не треба реализовати као посебне наставне јединице, већ уз одговарајуће теме из граматике: нпр. уочавање места акцента у речи може се повезати са обрадом и утврђивањем знања о падежима (именице *време*, *раме*, *теме* и сл. у генитиву једнине и номинативу множине немају акценат на истом слогу итд.); реченична интонација може се с једне стране повезати са правописом, а са друге са синтаксом итд. Уз коришћење аудио снимака, ученике треба навикавати да препознају, репродукују и усвоје правилно акцентован говор, а у местима где се одступа од акценатске нормe, да разликују стандардни акценат од свога акцента, тј. од дијалекатске акцентуације.

Неке ортоепске вежбе могу се спроводити и уз одговарајуће теме из књижевности: нпр. артикулација се може вежбати изговарањем брзалица, онда када се оне обрађују као део народног стваралаштва; акценат речи, темпо, ритам, реченична интонација и паузе могу се вежбати гласним читањем одломака из изборне лектире (по избору наставника или ученика) итд. Као ортоепску вежбу треба спроводити и говорење напамет научених одломака у стиху и прози (уз помоћ аудитивних наставних средстава).

ЈЕЗИЧКА КУЛТУРА

Развијање језичке културе један је од најважнијих задатака наставе матерњег језика. Ова наставна област, иако је програмски конституисана као посебно подручје, мора се повезивати с обрадом књижевних текстова као репрезентативних образаца изражавања, а такође и са наставом граматике и правописа. Исто тако, обрада књижевног текста и рад на граматици и правопису књижевног језика мора укључивати и садржаје који доприносе неговању културе усменог и писменог изражавања.

Језичка култура се негује спровођењем лексичко-семантичких и стилских вежби, које имају за циљ богаћење речника и развијање способности и вештине изражавања. Све врсте тих вежбања, чији је циљ развијање језичког мишљења, изводе се на тексту или у току говорних вежби.

Када су у питању домаћи задаци, препоручује се да се четири задатка пишу ћирилицом, а четири латиницом (наизменично). Годишње се ради четири школска писмена задатка – по два у сваком полугодишту (један час за израду задатка и два за анализу и писање побољшане верзије састава). Школске писмене задатке требало би писати ћирилицом, а два исправка латиницом.

Приликом реализације програма предмета српски језик и књижевност наставници треба да користе и савремене технологије (нпр. видео-бим, паметну таблу и сл.). Осавремењивање часова може се постићи и коришћењем електронских уџбеника и других наставних средстава.

III. ПРАЋЕЊЕ И ВРЕДНОВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Праћење и вредновање резултата напредовања ученика је у функцији остваривања исхода, а започиње иницијалном проценом достигнутог нивоа знања. Сваки наставни час и свака активност ученика је прилика за формативно оцењивање, односно регистровање напретка ученика и упућивање на даље активности.

Формативно вредновање је саставни део савременог приступа настави и подразумева процену знања, вештина, ставова и понашања, као и развијања одговарајуће компетенције током наставе и учења. Резултат оваквог вредновања даје повратну информацију и ученику и наставнику о томе које компетенције су усвојене, а које нису, као и о ефикасности одговарајућих метода које је наставник применио ради остваривања циља. Резултати формативног вредновања на крају наставног циклуса треба да буду исказани и бројчаном оценом.

Рад сваког наставника састоји се од планирања, остваривања, праћења и вредновања. Важно је да наставник, поред постигнућа ученика, континуирано прати и вреднује властити рад. Све што се покаже добрим и ефикасним, наставник ће користити и даље у својој наставној пракси, а оно што буде процењено као недовољно делотворно, требало би унапредити.

ШЕСТИ РАЗРЕД

Оперативни задаци:

- увођење ученика у грађење речи;
- упознавање са гласовним системом;
- упознавање гласовних алтернација, њихово уочавање у грађењу и промени речи;
- утврђивање знања о значењу и функцији придевских заменица;
- стицање основних знања о грађењу и значењима глаголских облика (футур III; имперфекат; плусквамперфекат; императив; потенцијал; трпни глаголски придев; глаголски прилози);
- проширивање знања о сложеној реченици;
- оспособљавање ученика за уочавање разлике између дугих акцената;
- оспособљавање за уочавање и тумачење узрочно-последичних веза у уметничком тексту, за исказивање властитих судова и закључака приликом анализе текста и у разним говорним ситуацијама;
- развијање способности за уочавање и тумачење емоција, мотива и песничких слика у лирском тексту;
- постепено упознавање структуре основних облика усменог и писменог изражавања - према захтевима програма.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА ЈЕЗИК

Граматика

Обнављање, проверавање и систематизовање знања која се у овом и старијим разредима проширују и продубљују, до нивоа њихове примене и аутоматизације у изговору и писању у складу са књижевно-језичком нормом и правописом.

Подела речи по настанку: просте, изведене и сложене. Суфикси - разликовање суфикса од граматичких наставака; творбена основа; корен речи. Примери изведених именица, придева и глагола (**певач**, **школски**, **школовати се**).

Сложенице, примери сложених речи насталих срастањем двеју или више речи, односно њихових творбених основа; просто срастање и срастање са спојним вокалом (Бео/град, пар/о/брод). Префикси; примери именица, придева и глагола насталих префиксацијом (**праунук**, **превелик**, **научити**).

Атрибутска и предикатска функција именица и придева.

Самогласници и сугласници; слоготворно **р**. Подела речи на слоге. Подела сугласника по месту изговора и по звучности.

Гласовне промене и алтернације - уочавање у грађењу и промени речи: палатализација и сибиларизација; непостојано **а**; промена **л** у **о**; једначење сугласника по звучности (одступања у писаном језику); једначење сугласника по месту изговора; јотовање; асимилација и сажимање самогласника; губљење сугласника (на одступања указати у примерима).

Придевске заменице: разликовање по значењу и функцији - присвојне, показне, односно-упитне, неодређене, опште, одричне; употреба повратне заменице **свој**.

Грађење и значења глаголских облика: аорист (стилска обележеност), футур ИИ; имперфекат; плусквамперфекат; императив; потенцијал; трпни глаголски придев; глаголски прилози. Прости и сложени глаголски облици. Лични и нелични глаголски облици.

Реченица (основни појмови): комуникативна реченица (синтаксичко-комуникативна јединица која представља целовиту поруку) и предикатска реченица (синтаксичка јединица која садржи глагол у личном облику).

Независне и зависне предикатске реченице.

Вежбе у исказивању реченичних чланова речју, синтагмом и зависном реченицом.

Комуникативне реченице које се састоје од једне независне предикатске реченице и од више њих.

Правопис

Проверавање, понављање и увежбавање правописних правила обрађених у претходним разредима (писање речце **ли** уз глаголе, **не** уз глаголе, именице и придеве; **нај** уз придеве; употреба великог слова и др.).

Писање одричних заменица уз предлоге.

Писање заменица у обраћању: **Ви**, **Ваш**.

Писање имена васионских тела - једночланих и вишечланих.

Писање глаголских облика које ученици често погрешно пишу (радни глаголски придев, аорист, потенцијал, перфекат, футур И).

Интерпункција после узвика.

Растављање речи на крају реда.

Навикавање ученика на коришћење правописа (школско издање).

Ортоепија

Проверавање и увежбавање садржаја из претходних разреда (правилан изговор гласова, разликовање дугих и кратких акцената, интонација реченице).

Вежбе у изговарању дугоузлазног и дугосилазног акцената.

Интонација везана за изговор узвика.

КЊИЖЕВНОСТ

Лектира

Лирика

Народна песма: Највећа је жалост за братом
Породичне народне лирске песме (избор)
Обичајне народне лирске песме - свадбене (избор)
Ђура Јакшић: Вече
Војислав Илић: Свети Сава
Алекса Шантић: Моја отаџбина
Милан Ракић: Наслеђе
Јован Дучић: Село
Вељко Петровић: Ратар
Десанка Максимовић: О пореклу
Мирослав Антић: Плава звезда
Добрица Ерић: Чудесни свитац
Стеван Раичковић: Хвала сунцу, земљи, трави
Милован Данојлић: Шљива
Сергеј Јесењин: Бреза
Рабиндранат Тагоре: Папирни бродови или једна песма по избору из Градинара

Епика

Народна песма: Смрт мајке Југовића
Епске народне песме о Косовском боју (избор)
Народна песма: Марко Краљевић укида свадбарину
Епске народне песме о Марку Краљевићу (избор)
Народна приповетка: Мала вила
Бранислав Нушић: Аутобиографија
Петар Кочић: Јаблан
Светозар Ђоровић: Богојављенска ноћ (одломак)
Исидора Секулић: Буре (одломак)
Иво Андрић: Аска и вук
Бранко Ћопић: Чудесна справа
Стеван Раичковић: Бајка о дечаку и Месецу
Гроздана Олујић: Златопрста или Седефна ружа (избор)
Светлана Велмар-Јанковић: Улица Филипа Вишњића (одломак)
Вилијем Саројан: Лепо лепог белца
Антон Павлович Чехов: Вањка

Драма

Коста Трифковић: *Избирачица*
Бранислав Нушић: *Аналфабета*
Петар Кочић: *Јазавац пред судом* (одломак)

Допунски избор

Б. Ћопић: Орлови рано лете
Данило Киш: Вереници
Слободан Селенић: Очеви и оци (одломак)
Владимир Андрић: Пустолов (избор)
Џек Лондон: Зов дивљине
Ференц Молнар: Дечаци Павлове улице
Хенрик Сјенкјевич: Кроз пустињу и прашуму
Реј Бредбери: Маслачково вино (избор)
Ефраим Кишон: Код куће је најгоре (избор)
Анђела Нанети: Мој дека је био трешња (одломак)

Ијан Мекјуан: Сањар (избор)

Са предложеног списка, или слободно, наставник бира најмање три, а највише пет дела за обраду.

Научнопопуларни и информативни текстови

Вук Стефановић Караџић: *Живот и обичаји народа српског* (избор)

Милутин Миланковић: *Кроз васиону и векове* (одломак)

Веселин Чајкановић: *Студије из српске религије и фолклора* (избор)

М. Иљин: *Приче о стварима* (избор)

Владимир Хулпах: *Легенде о европским градовима* (избор)

Избор из књига, енциклопедија и часописа за децу.

Са наведеног списка, обавезан је избор најмање три дела за обраду.

Тумачење текста

Тумачење условљености догађаја и ситуација, осећања, сукоба, поступака, нарави и карактерних особина ликова - у епским и драмским делима. Упућивање ученика у поткрепљивање властитих судова и закључака појединоста из дела, али са становишта целине. Тумачење ликова као у претходном разреду. Запажање, коментарисање и процењивање ситуација и поступака, речи и дела, физичких и других особина, жеља и могућности, циљева и средстава (њихове складности и противречности).

Упућивање ученика у откривање двоструког описивања стварности: верно представљање појава (објективна дескрипција) и маштовито повезивање појава са ставом и осећањем писца (субјективна дескрипција). Даље упућивање ученика у тумачење песничких слика изазваних чулним дражима (конкретни мотиви), те размишљањем и осећањем (апстрактни мотиви, емоције, рефлексije).

Откривање главног осећања и других емоција у лирским песмама. Уочавање мотивске структуре песме; начин развијања појединих мотива у песничке слике и њихово здружено функционисање.

Развијање навике да се запажања, утисци и закључци доказују подацима из текста и животне стварности, да се уметничке вредности истражују с проблемског становишта. Давање припремних задатака и упућивање ученика у рад на самосталном упознавању књижевног дела (усмено и писмено приказивање дела). Читање и вредновање ученичких бележака о прочитаној лектури.

Књижевнотеоријски појмови

Лирика

Врсте строфа: стих (моностих); двостих (дистих); тростих (терцет), четворостих (катрен).

Ритам: брз и спор ритам; темпо; интонација и пауза; нагласак речи и ритам; рима - врсте: мушка, женска, средња (дактилска); парна, укрштена, обгрљена, нагомилана и испрекидана; улога риме у обликовању стиха.

Лезичко-стилска изражајна средства: контраст, хипербола, градација.

Врсте ауторске и народне лирске песме: родољубива, социјална песма; обичајне и породичне народне лирске песме.

Етика

Основна тема и кључни мотиви.

Фабула: покретачи фабуле; заустављање фабуле; ретроспективни редослед догађаја.

Карактеризација: социолошка, психолошка; портрет: спољашњи и унутрашњи.

Биографија и аутобиографија

Роман - пустиловни, историјски и научно-фантастични.

Предање.

Драма

Комедија - основне одлике. Хумористичко, иронично и сатирично у комедији. Карактеризација ликова у комедији.

Монолог и дијалог у драми.

Функционални појмови

Ученици се подстичу да разумеју, усвоје и у одговарајућим говорним и наставним ситуацијама примењују следеће функционалне појмове: чежња, наслућивање, сумња, запрепашћење; савесност, предострожност, хуманост, достојанство; објективно, субјективно, посредно, непосредно, драматично; запажање, образлагање, аргументовано доказивање, анализа, синтеза, упоређивање; детаљ, атмосфера, перспектива.

Читање

Усклађивање читања с природом неуметничког и уметничког текста. Даље упућивање ученика на проучавање обрађеног и необрађеног текста ради изражајног читања (условљеност ритма и темпа; јачина гласа, паузирање, реченични акценат). Казивање напамет научених различитих врста текстова у прози и стиху. Читање и казивање по улогама.

Увежбавање читања у себи према прецизним, унапред постављеним задацима (откривање композицијских јединица, дијалога у карактеризацији ликова, описа и сличних елемената; налажење речи, реченица, правописних знакова и др.).

Увежбавање брзог читања у себи с провером разумевања прочитаног непознатог текста.

ЛЕЗИЧКА КУЛТУРА

Основни облици усменог и писменог изражавања

Препричавање са истицањем карактеристика лика у књижевном тексту, филму, позоришној представи. Изборно препричавање: динамичне и статичне појаве у природи (књижевно дело, филм, телевизијска емисија). Препричавање с променом гледишта. Уочавање структуре приче грађене ретроспективно.

Причање са коришћењем елемената композиционе форме (увод, ток радње, градација, место и обим кулминације у излагању, завршетак). Уочавање карактеристика хронолошког и ретроспективног причања.

Описивање спољашњег и унутрашњег простора (екстеријера и ентеријера) по заједничком и самосталном сачињеном плану. Описивање динамичких и статичких појава у природи; прожимање и смењивање статичких и динамичких слика и сцена у описивању и приповедању.

Портретисање особа из непосредне околине на основу анализе књижевних портрета и портрета личности из научно-популарне литературе.

Извештавање: кратак извештај о школској акцији, свечаности, друштвеној акцији у селу или граду и сл.

Усмена и писмена вежбања

Ортоепске вежбе: проверавање и увежбавање садржаја из претходних разреда (правилан изговор гласова, разликовање дугих и кратких акцената, интонација реченице); вежбе у изговарању дугоузлазног и дугосилазног акцента; интонација у изговору узвика.

Слушање звучних записа; казивање напамет научених лирских и епских текстова; снимање казивања и читања; анализа снимка и вредновање.

Лексичке и семантичке вежбе: разликовање облика по дужини изговора; семантичка функција узлазне интонације; именовање осећања и људских особина; један предмет - мноштво особина; значења речи приближних облика.

Некњижевне речи и туђице - њихова замена језичким стандардом.

Синтаксичке и стилске вежбе: ситуациони подстицаји за богаћење речника и тражење погодног израза; одређивање синтагмом и зависном реченицом.

Сажимање текста уз појачање информативности.

Вежбе у запажању; уочавање значајних појединости.

Синтаксичко-стилске вежбе с различитим распоредом речи у реченици, уочавање нијансираних разлика у значењу, истицању и сл.

Стваралачко препричавање текста са променом гледишта.

Причање о догађајима и доживљајима са коришћењем елемената композиционе форме - по самостално сачињеном плану. Вежбање у хронолошком и ретроспективном причању.

Портретисање особе из непосредне околине ученика - по самостално сачињеном плану.

Извештавање: кратак писмени извештај о школској акцији (сакупљање хартије, уређење дворишта ...).

Увежбавање технике у изради писменог састава (избор грађе, њено компоновање, коришћење пасуса, обједињавање приповедања и описивања).

Писање службеног и приватног писма.

Осам домаћих писмених задатака, читање и анализа задатака на часу.

Четири школска писмена задатка - по два у полугодишту (један час за израду задатка, два за анализу задатака и писање побољшане верзије састава).

ДОДАТНИ РАД

Језик и језичка култура

Говорне вежбе о слободно изабраним темама (јасност, прецизност, језгровитост, лични тон у излагању).

Значење и употреба падежа (номинатив - предикатив; генитив - квалификативни, темпорални; датив - циљ, етички датив; акузатив - правац, место, мера, количина; инструментал - место, начин; локатив - време, даљи објекат).

Прости и сложени глаголски облици - значење и употреба.

Вежбе у говору с правилним акцентовањем. Акцент у савременом књижевном језику и локалном говору.

Проучавање локалног говора. Бележење локализама и позајмљеница и утврђивање њиховог порекла. Замењивање локализама и позајмљеница речима и изразима стандардног књижевног језика.

Књижевност

Анализа самостално одабраног прозног дела из лектире (фабула, композиција, ликови, теме, идеје, изразита психолошка и дескриптивна места).

Анализа лирске песме (основно осећање, мотиви, песничке слике, особености песничког језика).

Анализа књижевног дела из текуће српске књижевности (по избору ученика).

Анализа филмова и позоришних представа.

СЕДМИ РАЗРЕД

Оперативни задаци:

- систематизација и проширивање знања о врстама речи и граматичким категоријама променљивих речи о значењу и употреби падежа, о врстама глагола
- систематизација и проширивање знања реченичним члановима
- напоредни односи међу реченичним члановима
- појам синтагме и састав именичке синтагме
- појам актива и пасива
- систем независних предикатских реченица
- напоредни односи међу независним предикатским реченицама у оквиру
- комуникативне реченице
- конгруенција
- разликовање кратких акцената и реченични акценат

- основни појмови о старословенском језику
- осамостаљивање за анализу лирских, епских и драмских дела
- усвајање књижевних и функционалних појмова према захтевима програма
- излагање (експозиција), опис и приповедање
- технички и сугестивни опис, техничко и сугестивно приповедање
- рад на некњижевном тексту
- информативно читање и упућивање ученика у читање "с оловком у руци" (подвлачење, обележавање, записивање).

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

ЈЕЗИК

Грамматика

Врсте речи: променљиве и непроменљиве (систематизација и проширивање постојећих знања); подврсте речи. Граматичке категорије променљивих речи (код именица: род; број и падеж; код придева: род, број, падеж, вид, степен поређења; код променљивих прилога: степен поређења; код глагола: глаголски вид; глаголски облик, лице, број, род, стање, потврдност / одричност. Гласовне промене у промени облика речи (нормативна решења).

Значења и употребе падежа (систематизација и проширивање постојећих знања). Падежи за означавање места завршетка кретања и места налажења. Падежна синонимија.

Врсте глагола: безлични (имперсонални) и лични (персонални); прелазни, непрелазни и повратни. Безличне реченице. Састав реченице у вези са врстама глагола (обнављање и проширивање);(граматички) субјекат, предикат (глаголски и именски), прави и неправи објекат, логички субјекат. Прилошке одредбе за место, време, начин, узрок, меру и количину. Реченични чланови исказани речју и синтагмом. Напоредни односи међу реченичним члановима – саставни, раставни и супротни.

Појам синтагме. Састав именичке синтагме: главна реч и атрибути. Апозиција. Апозитив.

Појам актива и пасива. Пасив саграђен са речцом *се* и пасив саграђен са трпним придевом.

Независне предикатске реченице – појам комуникативне функције; подела на обавештајне, упитне, заповедне, жељне, узвичне.

Комуникативна реченица као синтаксичка јединица састављена од најмање једне независне предикатске реченице. Комуникативне реченице састављене од двеју (или више) независних предикатских реченица у напоредном односу: саставном (укључујући и закључни), раставном, супротном (укључујући и искључни).

Конгруенција – основни појмови. Слагање придева и глагола са именицом у реченици. Конгруентне категорије придева (род, број, падеж) и глагола (лице, број, евентуално род).

Уочавање разлике између кратких акцената. Реченични акценат.

Језик Словена у прапостојбини. Сеобе Словена и стварање словенских језика. Стварање старословенског језика: мисија Тирила и Методија. Примање писмености код Срба. Старословенска писма: глагољица и ћирилица. Старословенски споменици са српског тла.

Пример старословенског текста и уочавање његових карактеристичних особина.

Правопис

Проверавање, понављање и увежбавање садржаја из претходних разреда различитим облицима диктата и других писмених вежби.

Интерпункција у сложеној реченици (запета, тачка и запета).

Црта. Заграда. Запета у набрајању скраћеница.

Навикавање ученика на коришћење правописа (школско издање).

Ортоепија

Проверавање и увежбавање садржаја из претходних разреда (разликовање дугих и кратких акцената, дугоузлазних и дугосилазних акцената). Вежбање у изговарању краткоузлазног и краткосилазног акцената.

КЊИЖЕВНОСТ

ЛЕКТИРА

Лирика

Народна песма: *Кујунџија и хитропреља*

Посленичке народне песме (избор)

Народна песма: *Љубавни растанак*

Јован Дучић: *Подне*

Милан Ракић: *Симонида*

Владислав Петковић Дис: *Међу својима*

Сима Пандуровић: *Бисерне очи*

Милутин Бојић: *Плава гробница*

Десанка Максимовић: *Крвава бајка, Стрепња*

Стеван Раичковић: *Небо*

Мирослав Антић: *Плави чуперак* (избор)

Добрица Ерић: *Песник и Месећ*

Васко Попа: *Манасија*

Иван В. Лалић: *Ветар*

Миодраг Павловић: *Светогорски дани и ноћи* (избор)

Александар Сергејевич Пушкин: *Волео сам вас*

Епика

Кратке фолклорне форме (пословице, питалице, загонетке)

Народна песма: *Диоба Јакшића*

Епске народне песме покосовског тематског круга (избор)

Народна песма: *Мали Радојица*

Народна песма: *Иво Сенковић и ага од Рибника*

Епске народне песме о хајдуцима и ускоцима (избор)

Народна приповетка: *Златна јабука и девет пауница*

Свети Сава: *Писмо игуману Спиридону*

Свети Сава у књижевности (избор из Савиних списа, народних прича и предања; народне и ауторске поезије о Св. Сави)

Доситеј Обрадовић: *Живот и прикљученија* (одломак)

Стефан Митров Љубиша: *Кањош Мацедоновић* (одломак)

Јанко Веселиновић: *Хајдук Станко*

Стеван Сремац: *Поп Ђира и поп Спира*

Радоје Домановић: *Мртво море* (одломак)

Вељко Петровић: *Јабука на друму*

Павле Угринов: *Стара породична кућа*

Пеђа Милосављевић: *Потера за пејзажима* (одломак)

Иво Андрић: *Прича о кмету Симану* (одломак)

Антон Павлович Чехов: *Чиновникова смрт*

Антоан де Сент Егзипери: *Мали принц*

Ана Франк: *Дневник* (одломак)

Драма

Јован Стерија Поповић: *Покондирена тиква*

Бранислав Нушић: *Власт* (одломак)

Љубомир Симовић: *Бој на Косову* (одломак)

Допунски избор

Борисав Станковић: *Наш Божих* (одломак)

Бранко Топић: *Доживљаји Николетине Бурсаћа*

Иво Андрић: *Панорама, Немири* (избор)

Антоније Исаковић: *Кашика*

Гроздана Олујић: *Звезда у чијим је грудима нешто куцало*

Данило Киш: *Ливада у јесен*

Милорад Павић: *Руски хрт* (одломак)

Тургењев: *Шума и степа*

Алфонс Доде: *Писма из моје ветрењаче*

Исак Башевис Сингер: *Приповедач Нафтали и његов коњ Сус* (одломак)

Корнелија Функе: *Срце од мастила* (одломак)

Са предложеног списка, или слободно, наставник бира најмање три, а највише пет дела за обраду.

Научнопопуларни и информативни текстови

Вук Стефановић Караџић: *Живот и обичаји народа српског - Обичаји о различнијем празницима*

Павле Софрић Нишевљанин: *Главније биље у веровању Срба* (јабука)

Уметнички и научнопопуларни текстови о природним лепотама и културноисторијским споменицима Србије (избор)

Giorgio Vasari: *Портрети великих сликара и архитеката* (поглавље о Леонарду да Винчију)

Избор из књига, енциклопедија и часописа за децу.

Са наведеног списка обавезан је избор најмање два дела за обраду.

Тумачење текста

Оспособљавање ученика за што самосталнији приступ књижевном тексту: истраживање одређених вредности са становишта ученог проблема, доказивање утисака и тврдњи, запажања и закључака подацима из текста.

Тумачење епских дела: уочавање узрочно-последичних веза поетских мотива и њихове функције (логичко и естетско условљавање сваке појединости).

Уочавање одлика фабуле (миран и динамичан ток радње) и композиције (увод, заплет, врхунац, расплет - без књижевнотеоријских дефиниција). Однос сижеа и фабуле. Уоквирена фабула. Увођење ученика у потпунију анализу ликова (дијалог, унутрашњи монолог, физичке и карактерне особине, поступци), тематике (тематска грађа, главна тема; друге теме), мотива и песничких слика (психичка стања, драматичне ситуације, атмосфера, пејзажи). Тумачење идејног слоја текста.

Упућивање ученика у друштвено-историјску условљеност уметничког дела и однос писца према друштвеној стварности.

Анализа лирских дела: упућивање ученика у анализу мотива (међусобни однос и повезивање, удруживање у поетске слике). Уочавање међусобне условљености исказаних осећања, поетске слике, песничког језика и стила и тумачење песничких порука.

Проучавање драмских дела: упућивање ученика у анализу битних одлика драмских дела (дијалог, монолог, ремарке, драмска радња, ликови); сличности и разлике у односу на лирска и епска дела.

Књижевнотеоријски појмови

Лирика

Функција мотива у композицији лирске песме.

Језичко стилска изражајна средства: симбол, метафора, алегорија; фигуре понављања (асонанца и алитерација).

Слободни стих.

Основне лирске врсте; однос народне и ауторске лирике. Љубавна, елегична и рефлексивна песма.

Посленичке народне лирске песме.

Песма у прози.

Епика

Фабула и сиже. Уоквирена фабула. Статички и динамички мотиви.

Композиција и мотивација. Епизода.

Идејни слој књижевног текста. Хумор, иронија и сатира у епском делу.

Врсте карактеризације књижевног лика.

Унутрашњи монолог.

Дневник. Легендарне приче. Врсте романа.

Драма

Драмска радња; етапе драмске радње: увод, заплет, врхунац, перипетија, расплет. Драмска ситуација.

Дидаскалије (ремарке) у драмском делу.

Врсте комедије: комедија карактера и комедија ситуације.

Драма у ужем смислу.

Функционални појмови

Подстицати ученика на схватање и усвајање функционалних појмова: естетско, морално, психолошко, социјално, елегично, вишезначно, релативно, аналитичко, синтетичко, аргументовано.

Читање

Усавршавање изражајног читања у складу са природом уметничког и неуметничког текста; вођење ученика у самосталном припремању за изражајно читање проучавањем обрађеног и необрађеног уметничког текста (условљеност ритма и темпа, јачине гласа, логичких и психолошких пауза, реченичног акцента). Читање и казивање по улогама.

ЈЕЗИЧКА КУЛТУРА

Основни облици усменог и писменог изражавања

Подела текстова (и облика изражавања) према основној сврси: излагање (експозиција), опис (дескрипција) и приповедање (нарација) као три од пет главних врста текстова. Технички опис (давање објективних обавештења о томе како нешто изгледа) и сугестивни опис (у уметничком делу). Техничка нарација (упутства, објашњења како нешто функционише) и сугестивна нарација (у уметничком делу).

Експозиција: писање обавештења из текућег школског живота; најавна догађаја; интервју.

Технички и сугестивни опис: описивање неког предмета/објекта из околине, из ентеријера и екстеријера (по сопственом избору) – најпре објективно (технички опис), а затим изражавајући сопствене утиске (сугестивни опис). Бирање појединости у зависности од сврхе описа. Опис лика из околине или књижевног дела – технички или сугестивни опис (по избору), уз вођење рачуна о стилским вредностима описивања.

Техничка нарација: сачињавање упутства за обављање неког посла (по сопственом избору).

Писање честитке, позивнице, захвалнице, и-мејл порука.

Препричавање текста са променом редоследа догађаја (ретроспектива) - по самостално сачињеном плану. Увежбавање сажетог препричавања уз замењивање граматичког лица (у првом и трећем лицу).

Причање о стварном или измишљеном догађају уз коришћење приповедања, описивања и дијалога. Анализа одабраних текстова у којима преовлађује говор ликова ради бољег схватања дијалога као облика казивања, преиначавање управног говора у неуправни.

Усмена и писмена вежбања

Вежбе на некњижевном тексту: проналажење и издвајање основних информација у тексту. Повезивање информација и идеја изнетих у тексту. Извођење закључка заснованог на тексту. Проналажење, издвајање и упоређивање информација из два краћа текста или више њих.

Сажимање текста. Писање резиме (сажетка).

Развијање флексибилне брзине читања у себи у зависности од текста. Увођење ученика у информативно читање ради налажења одређених информација (у уџбеницима других предмета, у новинским чланцима, у књизи из лектире, у дописима, огласима, обавештењима и сл.) и упућивање ученика у читање с оловком у руци (подвлачење, обележавање, записивање и друго).

Синтаксичке вежбе: вежбе у употреби различитих падежа (предлошко-падежних конструкција) за исто значење (падежна синонимија). Вежбе у употреби одговарајућих падежних облика (с обзиром на различите дијалекатске основе). Отклањање грешака у конгруенцији.

Лексичке вежбе: исказивање особина предмета (у оквиру описивања), односно исказивање радњи (у оквиру приповедања) одговарајућим придевима и прилозима, односно глаголима. Коришћење стилски неутралних и експресивних речи. Коришћење речника српског језика.

Читање и разумевање нелинеарних елемената текста: легенде, табеле.

Осам домаћих писмених задатака и њихова анализа на часу.

Четири школска писмена задатка, писана ћирилицом (један час за израду и два часа за анализу задатака и писање побољшане верзије састава).

ДОДАТНИ РАД

(Оријентациони садржаји програма)

Језик и језичка култура

Вежбе у правилном акцентовању. Коришћење речника да би се проверио акценат.

Анализа реченица и синтагми. Претварање активних реченица у пасивне и обрнуто. Анализа случајева у којима то није могуће (нпр. у правом презенту могућан је само повратни пасив, и то не од свих глагола; пасивну реченицу није могуће претворити у активну ако не знамо вршиоца радње, итд.).

Вежбе на тежим експозиторним текстовима: уочавање основних информација, извођење закључака, упоређивање информација из више дужих текстова, резимирање.

Прављење легенди и табела.

Књижевност

Анализа лирске и епске песме – језичко-стилска средства као интеграциони чиниоци интерпретације.

Анализа драмског књижевног дела - уочавање битних одлика. Разлика између драмског књижевног дела и позоришне представе.

Анализа савременог књижевног дела по слободном избору ученика. Коришћење основне литературе о делима и писцима. Формирање властитог мишљења о књижевном делу.

Анализа домаћег филма са посебним акцентом на визуелним и акустичким ефектима.

ОСМИ РАЗРЕД

Оперативни задаци:

- даље овладавање знањима из граматике, стилистике, лексикологије, историје књижевног језика, дијалектологије;
- развијање позитивног односа према дијалектима (свом и другима), као и потребе да се усваја, негује и развија књижевни језик;
- даље усвајање ортоепске, ортографске, граматичке, лексичке и стилске норме српског језика;
- развијање критичког односа према језику и садржини текстова из свакодневног живота; развијање осетљивости на манипулацију језиком (нарочито у виду бирократског језика и језика реклама);
- формирање критеријума за самосталан избор, анализу и процену уметничких дела приступачних овом узрасту;
- ситематизација знања о књижевнотеоријским појмовима;
- овладавање расправом као обликом усменог и писаног изражавања;
- обнављање и систематизовање знања из свих подручја.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

ЈЕЗИК

Грамматика

Српски језик међу другим словенским језицима. Дијалекти српског језика (основни подаци). Народни језик (језик као скуп дијалеката) и књижевни језик. Појам нормирања.

Развој српског књижевног језика: српскословенски, рускословенски, славеносрпски, Вукова реформа језика, писма и правописа, књижевни језик Срба од Вука до данас (основни подаци). Развој лексике српског језика (основни подаци).

Језици националних мањина (основни подаци).

Језик свакодневне комуникације - говорени и писани. Главне особине типичног говореног језика: ослањање на контекст и говорну ситуацију; функција гестова и мимике; кратке, елиптичне и недовршене реченице, емоционалност, неформалност. Главне особине типичног писаног језика у јавној комуникацији: експлицитност, потпуност реченица, интелектуалност, формалност. Фокусирање реченичних чланова помоћу реченичног акцента (у говореном језику) и помоћу реда речи (у писаном језику). Главне особине писаних стилова јавне комуникације - публицистичког, научног, административног.

Синтагме - придевске, прилошке, глаголске.

Зависне предикатске реченице: обележја (зависни везници, везнички спојеви и др.); врсте: изричне (изричне у ужем смислу и зависноупитне), односне, месне, временске, узрочне, условне, допусне, намерне, последичне и поредбене; конституентска функција у оквиру више реченице (независне или зависне) или синтагме. Интерпункција у вези са зависним реченицама. Напоредни односи међу зависним реченицама (саставни, раставни, супротни).

Исказивање реченичних чланова зависном реченицом и предлошко-падежном конструкцијом. Изражавање помоћу глагола (*Очекивали су да авион полети; Авион је полетео иако је била магла*) и глаголских именица (*Очекивали су полетање авиона; Авион је полетео упркос магли*). Преимућства именичког начина изражавања (у неким случајевима оно је прецизније и економичније) и њене мане (сликовитост се губи, а реченица теже прати).

Основне функције и значења глаголских облика (обнављање и проширивање знање). Употреба глаголских облика у приповедању.

Грађење речи - обнављање; комбиновано грађење, грађење претварањем. Гласовне промене у вези са грађењем речи (само скретање пажње на нормативна решења).

Једнозначне и вишезначне речи; хомонимија. Приказивање полисемије и хомонимије у великим једнојезичним речницима. Метафора и метонимија као начини да реч стекне нова значења (*крило (птице) → крило зграде - метафора; Моја школа је близу → Цела школа иде на излет - метонимија*).

Главна правила стандардне акцентатске норме и систематизовање знања о акцентима из претходних разреда.

Обнављање и систематизовање градива из претходних разреда ради припреме за завршни испит.

Ортоепија

Проверавање правилног изговора самогласника и сугласника. Интонација просте и сложене реченице. Варирање интензитета, темпа и пауза у говору и у текстовима различитог садржаја.

Правопис

Прилагођено писање имена из страних језика. Писање полусложеница.

Генитивни знак.

Систематизовање садржаја из правописа: употреба великог слова, интерпункција, спојено и растављено писање речи; писање скраћеница; растављање речи на крају реда.

КЊИЖЕВНОСТ

ЛЕКТИРА

Лирика

Народна песма: *Српска дјевојка*

Љубавне народне лирске песме (избор)

Ђура Јакшић: *Отаџбина*

Јован Јовановић Змај: *Ђулићи* (избор), *Светли гробови*

Франческо Петрарка: *Канцонијер* (LXI сонет)

Десанка Максимовић: *Пролетња песма* или *Опомена*

Милош Црњански: *Ламент над Београдом* (одломак)

Васко Попа: *Очију твојих да није*

Оскар Давичо: *Србија*

Сергеј Јесењин: *Писмо мајци*

Рајнер Марија Рилке: *Љубавна песма*

Избор из савремене српске поезије

Епика

Народна епско-лирска песма: *Женидба Милића барјактара*

Народне епско-лирске песме (избор)

Народна песма: *Почетак буне против дахија*

Народне епске песме новијих времена (тематски круг о ослобођењу Србија и Црне Горе)

Вук Стефановић Караџић: *Српски рјечник* (избор); *О народним певачима*

Народна приповетка: *Немушти језик* или *Усуд*

Теодосије: *Житије светог Саве* (одломак)

Прота Матеја Ненадовић: *Мемоари* (одломак)

Петар Петровић Његош: *Горски вијенац* (избор кратких одломака)

Љубомир Ненадовић: *Писма из Италије* (одломци)

Симо Матавуљ: *Пилипенда*

Лаза Лазаревић: *Све ће то народ позлатити*

Петар Кочић: *Кроз међаву*

Милош Црњански: *Сеобе I* (одломак)

Иво Андрић: *Мост на Жепи*, избор приповедака о деци

Добрица Ћосић: *Деобе* (одломак)

Исидора Секулић: *Царско достојанство језика* (одломак) или есеј по избору

Избор из савремене српске прозе

Драма

Бранислав Нушић: *Сумњиво лице*
Данило Киш: *Ноћ и магла*
Виљем Шекспир: *Ромео и Јулија*
Молијер: *Грађанин племић* (одломак)

Допунски избор

Борисав Станковић: *Увела ружа*
Растко Петровић: *Африка* (одломци)
Гроздана Олујић: *Гласам за љубав*
Милорад Павић: *Предео сликан чајем* (одломак о путовању Атанасија Свилара на Свету гору)
Матија Бећковић: *Прича о Светом Сави*
Душан Ковачевић: *Ко то тамо пева*
Борислав Михајловић: *Бановић Страхиња*

Избор из антологија српске љубавне лирике

Роберт Гревс: *Златно руно* (одломци)
Џон Селинџер: *Ловац у жити*
Дејвид Гибинс: *Атлантида*
Ернест Хемингвеј: *Старац и море*
Са предложеног списка, или слободно, наставник бира најмање три, а највише пет дела за обраду.

Научнопопуларни и информативни текстови

Петар Влаховић: *Србија - земља, људи, живот, обичаји* (избор)
Миодраг Поповић: *Вук Стефановић Караџић* (одломци)
Ева Кири: *Марија Кири* (одломак)
Ш. Кулишић, Ж. Петровић, Н. Пантелић: *Српски митолошки речник* (избор)
Д. Срејовић, А. Цермановић: *Речник грчке и римске митологије* (избор)
Миле Недељковић: *Годишњи обичаји у Срба* (избор)
Драгомир Антонић: *Обичајни бонтон* (избор)
Јасминка Петровић: *Бонтон* (или одломци из овакве књиге неког другог аутора)

Избор из књига, енциклопедија и часописа за децу и омладину.

Са наведеног списка, обавезан је избор најмање три дела за обраду.

Тумачење текста

Оспособљавање ученика за самосталну анализу књижевноуметничког дела (лирска и епска песма, лирско-епска песма, приповетка, роман, драма и књижевнонаучне врсте) уз помоћ развијеног плана и теза. Процењивање идејно-естетских, језичко-стилских и других вредности уметничког дела.

Стицање поузданог критеријума за избор, анализу и процену књижевног текста. Упућивање ученика у коришћење одабране и приступачне литературе о делима и писцима. Подстицање и развијање критичког односа у проблемском приступу делу и писцу.

Систематизовање знања о народној и ауторској књижевности (на примерима из лектире).

Књижевнотеоријски појмови

Лирика

Стилска средства: метонимија, рефрен, антитеза, асонанца и алитерација.
Лирске врсте: љубавна народна лирика; љубавна народна и ауторска песма.
Сонет.

Епика

Епско-лирске врсте: поема, балада, романса.

Спев.
Путопис.Мемоари.
Есеј.

Драма

Трагедија. Трагично (појам).
Протагонист и антагонист.
Разрешење сукоба. Катарза.
Сценски знакови. Режија.
Телевизијска драма.

Систематизације књижевнотеоријских појмова

- Систематизација књижевних родова и врста у народној и ауторској књижевности.
- Систематизација облика казивања (форми приповедања) у књижевноуметничким текстовима: наративна (приповедање у 1. и 3. лицу); хронолошко и ретроспективно приповедање; дескрипција (портрет, пејзаж, појам ентеријера и екстеријера), наративна дескрипција; дијалог; монолог, унутрашњи монолог.
- Језичкостилска изражајна средства (систематизација).
- Структура уметничког текста (композиција, однос фабуле и сижеа, драмски елементи: експозиција, заплет, кулминација, перипетија, расплет).
- Врсте карактеризације (социолошка, психолошка, језичка ...).
- Мотиви: динамички, статички, наративни, описни, интернационални...).

Функционални појмови

Подстицање ученика на схватање и усвајање *функционалних појмова*:

- романтичарско, романтично, реалистично, реално;
- документовано, рационално, теза, чињеница;
- етичко, естетско;
- рефлексија, меморија;
- креативно, доживљајно, сугестивно, пластично;
- апсурд, провокација, противуречност, доследност;
- самокритичност, самоиницијатива;
- агресивност, себичност (егоизам), лицемерје, опортунизам;
- независно, самостално, зависно, завидно.

Читање

Усавршавање изражајног читања (са захтевима као у претходним разредима). Развијање личног тона при читању и казивању напамет научених прозних и поетских целина.

Вежбање у "летимичном" читању познатог текста, ради налажења одређених информација и увођења ученика у "летимично" читање непознатог текста, да би утврдили да ли их текст интересује и да ли ће га читати у целини (новински чланак, непозната књига и сл.).

ЈЕЗИЧКА КУЛТУРА

Основни облици усменог и писменог изражавања

Причање о доживљају са ефектним почетком и завршетком.

Интерпретативно препричавање књижевноуметничког текста.

Расправа (аргументативни текст) и пропагандни текст. Објективно и пристрасно приказивање чињеница.

Рекламе као врста пропагандних текстова. Језичке особине реклама. Манипулативност реклама.

Попуњавање различитих образаца.

Репортажа као новинарски жанр.

Усмена и писмена вежбања

Вежбања у причању о доживљајима (са ефектним почетком и завршетком).

Вежбања у интерпретативном препричавању књижевноуметничких текстова.

Вежбе на аргументативном тексту: сажимање текста, писање резимеа, проналажење кључних речи у тексту. Разликовање става аутора од других ставова изнесених у тексту. Издвајање из текста аргумената у прилог некој тези (ставу) и аргумената против ње; извођење закључака заснованих на тексту. Давање наслова тексту и поднаслова деловима текста.

Усмене и писане *расправе* на задате актуелне теме из савременог живота.

Критички приказ нове књиге, филма, радијске, телевизијске емисије и концерта.

Синтаксичке вежбе: изражавање помоћу зависних реченица и помоћу средстава реченичне кондензације (глаголски прилози, глаголске именице: *Док се враћао кући, размишљао је о свему - Враћајући се кући...; Обрадовао их је тиме што је пристао - Обрадовао их је својим пристанком*). Замена глаголима неумесно употребљених глаголских именица.

Препознавање бирократског језика као облика манипулације људима помоћу језика (да би се прикрила информација, истакла сопствена ученост, ублажиле непријатне чињенице). "Превођење" са бирократског на обичан језик.

Лексичке вежбе: прикладна употреба апстрактних речи и речи из интелектуалног речника ради прецизног и ефикасног изражавања током расправе. Употреба сликовитих речи ради ефектног изражавања у репортажи. Коришћење речника српског језика.

Коришћење индексом, појмовником и библиографијом.

Читање и разумевање нелинеарних елемената текста: дијаграми, графикони.

Летимично читање (ради брзог проналажења важних информација).

Ортоепске вежбе: увежбавање правилног изговора самогласника и сугласника, реченичног (логичког) акцента. Проверавање степена усвојености српског књижевног акцента и организовање акценатских вежби. Коришћење речника с акценатованим речима. Правилан изговор ијекавског рефлекса дугог јата (*ије*) и преношење акцента на проклитику у изражајном читању књижевних текстова (посебно у вези с дијалекатском основом).

Осам домаћих писаних задатака и њихова анализа на часу.

Четири школска писмена задатка (један час је за израду и два за анализу задатака и писање побољшане верзије састава).

ДОДАТНИ РАД

Језик и језичка култура

Синтаксичка анализа компликованијих реченица.

Усмено расправљање на теме из свакодневног живота. Писање аргументативних текстова с коришћењем литературе.

Вежбе у говорништву. Кратко, садржајно и језгровито излагање о одређеној теми за одређено време, пред аудиторијумом.

Анализа реклама с телевизије, из новина и часописа, с рекламних паноа.

Самостално проналажење примера бирократског језика и његово "превођење" на обичан језик.

Самостално састављање дијаграма и графикона.

Проучавање локалног говора. Самостални радови ученика о локалном говору (читање одговарајуће литературе; сакупљање грађе; писање рада и његово објављивање у школским гласилима).

Књижевност

Карактеризација ликова увидом у форме приповедања.

Језичкостилска анализа као интеграциони чинилац интерпретације књижевноуметничког текста.

Истраживачки рад на речницима (*Српски рјечник* Вука Стефановића Караџића, *Речник МС*, (вишетошни или једнотомни), *Речник књижевних термина*, *Речник симбола*...).

Обједињујући и поредбени чиниоци у обради одабраних књижевних текстова (компаративни приступ).

Драматизација прозног текста.

ОБРАЗОВНИ СТАНДАРДИ

Образовни стандарди су дефинисани за следеће области: **Вештина читања и разумевање прочитаног, Писано изражавање, Граматика, лексика, народни и књижевни језик и Књижевност.**

У образовне стандарде, после одговарајућих испитивања и одређивања нивоа, треба укључити и област **усмено изражавање**. Као основа за дефинисање стандарда у тој области може послужити следећи списак знања и умења: правилно изговара гласове; поштује књижевнојезичку норму у говору; изражајно чита уметнички текст обрађен у настави и изражајно казује научен текст; препричава текст без сажимања или са сажимањем; зна да исприча о стварном или измишљеном догађају, у првом или трећем лицу, поштујући изворну хронологију или ретроспективно; уме усмено да обавести некога о нечему и опише нешто (да усмено сачини експозиторни и дескриптивни текст); уме да учествује у расправи; уме да формулише своје мишљење и да га јавно искаже; и има изграђену културу комуникације (културу сопственог изражавања, као и слушања и поштовања туђег мишљења).

Стандарде обележене звездицом није било могуће тестирати задацима или нису тестирани у овом истраживању.

Следећи искази описују шта ученик/ученица зна и уме на **основном** нивоу.

1. ВЕШТИНА ЧИТАЊА И РАЗУМЕВАЊЕ ПРОЧИТАНОГ

У области **вештина читања и разумевање** прочитаног ученик/ ученица:

CJ.1.1.1. разуме текст (ћирилични и латинични) који чита наглас и у себи

CJ.1.1.2. разликује уметнички и неуметнички текст; уме да одреди сврху текста: експозиција (излагање), дескрипција (описивање), наративна (приповедање), аргументација, пропаганда*

CJ.1.1.3. препознаје различите функционалне стилове на једноставним примерима

CJ.1.1.4. разликује основне делове текста и књиге (наслов, наднаслов, поднаслов, основни текст, поглавље, пасус, фуснота, садржај, предговор, поговор); препознаје цитат; служи се садржајем да би пронашао одређени део текста

CJ.1.1.5. проналази и издваја основне информације из текста према датим критеријумима

CJ.1.1.6. разликује у тексту битно од небитног, главно од споредног

CJ.1.1.7. повезује информације и идеје изнете у тексту, уочава јасно исказане односе (временски след, средство - циљ, узрок - последица и сл.) и изводи закључак заснован на једноставнијем тексту

CJ. 1.1.8. чита једноставне нелинеарне елементе текста: легенде, табеле, дијаграме и графиконе

2. ПИСАНО ИЗРАЖАВАЊЕ

У области **писано изражавање** ученик/ученица:

CJ.1.2.1. зна и користи оба писма (ћирилицу и латиницу)

CJ.1.2.2. саставља разумљиву, граматички исправну реченицу

CJ.1.2.3. саставља једноставан експозиторни, наративни и дескриптивни текст и уме да га организује у смисаоне целине (уводни, средишњи и завршни део текста)

CJ.1.2.4. уме да преприча текст

CJ.1.2.5. свој језик прилагођава медијуму изражавања* (говору, односно писању), теми, прилици и сл.; препознаје и употребљава одговарајуће језичке варијетете (формални или неформални)

- CJ.1.2.6. влада основним жанровима писане комуникације: саставља писмо; попуњава различите обрасце и формуларе с којима се сусреће у школи и свакодневном животу
- CJ.1.2.7. зна да се служи Правописом (школским издањем)*
- CJ.1.2.8. примењује правописну норму (из сваке правописне области) у једноставним примерима
- CJ.1.2.9. има изграђену језичку толеранцију и негативан став према језику дискриминације и говору мржње*

3. ГРАМАТИКА, ЛЕКСИКА, НАРОДНИ И КЊИЖЕВНИ ЈЕЗИК

У подобласти **граматика** ученик/ученица:

- CJ.1.3.1. зна особине и врсте гласова; дели реч на слоге у једноставнијим примерима; примењује књижевнојезичку норму у вези са гласовним променама
- CJ.1.3.2. уочава разлику између књижевне и некњижевне акцентуације*
- CJ.1.3.3. одређује место реченичног акцента у једноставним примерима
- CJ.1.3.4. препознаје врсте речи; зна основне граматичке категорије променљивих речи; примењује књижевнојезичку норму у вези с облицима речи
- CJ.1.3.5. разликује просте речи од твореница; препознаје корен речи; гради реч према задатом значењу на основу постојећих творбених модела
- CJ.1.3.6. препознаје синтаксичке јединице (реч, синтагму, предикатску реченицу и комуникативну реченицу)
- CJ.1.3.7. разликује основне врсте независних реченица (обавештајне, упитне, заповедне)
- CJ.1.3.8. одређује реченичне и синтагматске чланове у типичним (школским) примерима
- CJ.1.3.9. правилно употребљава падеже у реченици и синтагми
- CJ.1.3.10. правилно употребљава глаголске облике (осим имперфекта)
- CJ.1.3.11. препознаје бирократски језик као непожељан начин изражавања*

У подобласти **лексика** ученик/ученица:

- CJ.1.3.12. познаје основне лексичке појаве: једнозначност и вишезначност речи; основне лексичке односе: синонимију, антонимију, хомонимију; метафору* као лексички механизам
- CJ.1.3.13. препознаје различита значења вишезначних речи које се употребљавају у контексту свакодневне комуникације (у кући, школи и сл.)
- CJ.1.3.14. зна значења речи и фразеологизама који се употребљавају у контексту свакодневне комуникације (у кући, школи и сл.), као и оних који се често јављају у школским текстовима (у уџбеницима, текстовима из лектире и сл.)
- CJ.1.3.15. одређује значења непознатих речи и израза на основу њиховог састава и/или контекста у коме су употребљени (једноставни случајеви)
- CJ.1.3.16. служи се речницима, приручницима и енциклопедијама
- У подобласти **народни и књижевни језик** ученик/ученица:
- CJ.1.3.17. разликује појмове књижевног и народног језика; зна основне податке о развоју књижевног језика код Срба (од почетака до данас)
- CJ.1.3.18. зна основне податке о пореклу и дијалекатској разуђености српског језика
- CJ.1.3.19. зна основне податке о језицима националних мањина
- CJ.1.3.20. има позитиван став према дијалектима (свом и туђем)*
- CJ.1.3.21. разуме важност књижевног језика за живот заједнице и за лични развој*

4. КЊИЖЕВНОСТ

У области **књижевност** ученик/ученица:

- CJ.1.4.1. повезује наслове прочитаних књижевних дела (предвиђених програмима од V до VIII разреда) са именима аутора тих дела
- CJ.1.4.2. разликује типове књижевног стваралаштва (усмена и ауторска књижевност)

CJ.1.4.3. разликује основне књижевне родове: лирику, епику и драму

CJ.1.4.4. препознаје врсте стиха (римовани и неримовани; осмерац и десетерац)

CJ.1.4.5. препознаје различите облике казивања у књижевноуметничком тексту: наратија, дескрипција, дијалог и монолог

CJ.1.4.6. препознаје постојање стилских фигура у књижевноуметничком тексту (епитет, поређење, оноματοпеја)

CJ.1.4.7. уочава битне елементе књижевноуметничког текста: мотив, тему, фабулу, време и место радње, лик...

CJ.1.4.8. има изграђену потребу за читањем књижевноуметничких текстова и поштује национално, књижевно и уметничко наслеђе*

CJ.1.4.9. способан је за естетски доживљај уметничких дела*

Следећи искази описују шта ученик/ученица зна и уме на средњем нивоу.

1. ВЕШТИНА ЧИТАЊА И РАЗУМЕВАЊЕ ПРОЧИТАНОГ

У области **вештина читања и разумевање прочитаног** ученик/ученица:

CJ.2.1.1. чита текст користећи различите стратегије читања: "летимично читање" (ради брзог налажења одређених информација); читање "с оловком у руци" (ради учења, ради извршавања различитих задатака, ради решавања проблема); читање ради уживања*

CJ.2.1.2. познаје врсте неуметничких текстова (излагање, технички опис, техничко приповедање, расправа, реклама)

CJ.2.1.3. препознаје и издваја језичка средства карактеристична за различите функционалне стилове

CJ.2.1.4. разликује све делове текста и књиге, укључујући индекс, појмовник и библиографију и уме њима да се користи

CJ.2.1.5. проналази, издваја и упоређује информације из два краћа текста или више њих (према датим критеријумима)

CJ.2.1.6. разликује чињеницу од коментара, објективност од пристрасности и пропаганде на једноставним примерима

CJ.2.1.7. препознаје став аутора неуметничког текста и разликује га од другачијих ставова изнетих у таквом тексту

2. ПИСАНО ИЗРАЖАВАЊЕ

У области **писано изражавање** ученик/ученица:

CJ.2.2.1. саставља експозиторни, наративни и дескриптивни текст, који је јединствен, кохерентан и унутар себе повезан

CJ.2.2.2. саставља вест, реферат и извештај

CJ.2.2.3. пише резиме краћег и/или једноставнијег текста

CJ.2.2.4. зна основне особине говорног и писаног језика*

CJ.2.2.5. зна правописну норму и примењује је у већини случајева

3. ГРАМАТИКА, ЛЕКSIKA, НАРОДНИ И КЊИЖЕВНИ ЈЕЗИК

У подобласти **граматика** ученик/ученица:

CJ.2.3.1. одређује место акцента у речи; зна основна правила акценатске норме

CJ.2.3.2. препознаје гласовне промене

CJ.2.3.3. познаје врсте речи; препознаје подврсте речи; уме да одреди облик променљиве речи

CJ.2.3.4. познаје основне начине грађења речи (извођење, слагање, комбинована творба, претварање)

CJ.2.3.5. препознаје подврсте синтаксичких јединица (врсте синтагми, независних и зависних предикатских реченица)

CJ.2.3.6. одређује реченичне и синтагматске чланове у сложенијим примерима

CJ.2.3.7. препознаје главна значења падежа у синтагми и реченици

CJ.2.3.8. препознаје главна значења и функције глаголских облика

У подобласти **лексика** ученик/ученица:

CJ.2.3.9. познаје метонимију* као лексички механизам

CJ.2.3.10. зна значења речи и фразеологизама који се јављају у школским текстовима (у уџбеницима, текстовима из лектире и сл.), као и литерарним и медијским текстовима намењеним младима, и правилно их употребљава

CJ.2.3.11. одређује значења непознатих речи и израза на основу њиховог састава и/ или контекста у коме су употребљени (сложенији примери)

4. КЊИЖЕВНОСТ

У области **књижевност** ученик/ученица:

CJ.2.4.1. повезује дело из обавезне лектире са временом у којем је настало и са временом које се узима за оквир приповедања

CJ.2.4.2. повезује наслов дела из обавезне лектире и род, врсту и лик из дела; препознаје род и врсту књижевноуметничког дела на основу одломака, ликова, карактеристичних ситуација

CJ.2.4.3. разликује лирско-епске врсте (баладу, поему)

CJ.2.4.4. разликује књижевнонаучне врсте: биографију, аутобиографију, дневник и путопис и научно-популарне текстове

CJ.2.4.5. препознаје и разликује одређене (тражене) стилске фигуре у књижевноуметничком тексту (персонификација, хипербола, градација, метафора, контраст)

CJ.2.4.6. одређује мотиве, идеје, композицију, форму, карактеристике лика (психолошке, социолошке, етичке) и њихову међусобну повезаност

CJ.2.4.7. разликује облике казивања у књижевноуметничком тексту: приповедање, описивање, монолог/унутрашњи монолог, дијалог

CJ.2.4.8. уочава разлику између препричавања и анализе дела

CJ.2.4.9. уме да води дневник о прочитаним књигама*

Следећи искази описују шта ученик/ученица зна и уме на напредном нивоу.

1. ВЕШТИНА ЧИТАЊА И РАЗУМЕВАЊЕ ПРОЧИТАНОГ

У области **вештина читања и разумевање прочитаног** ученик/ученица:

CJ.3.1.1. проналази, издваја и упоређује информације из два дужа текста сложеније структуре или више њих (према датим критеријумима)

CJ.3.1.2. издваја кључне речи и резимира текст

CJ.3.1.3. издваја из текста аргументе у прилог некој тези (ставу) или аргументе против ње; изводи закључке засноване на сложенијем тексту

CJ.3.1.4. чита и тумачи сложеније нелинеарне елементе текста: вишеструке легенде, табеле, дијаграме и графиконе

2. ПИСАНО ИЗРАЖАВАЊЕ

У области **писано изражавање** ученик/ученица:

CJ.3.2.1. организује текст у логичне и правилно распоређене пасусе; одређује прикладан наслов тексту и поднаслов деловима текста

- SJ.3.2.2. саставља аргументативни текст
- SJ.3.2.3. пише приказ (књиге, филма, позоришне представе и сл.), репортажу и расправу
- SJ.3.2.4. пише резиме дужег и/или сложенијег текста
- SJ.3.2.5. зна и доследно примењује правописну норму

3. ГРАМАТИКА, ЛЕКСИКА, НАРОДНИ И КЊИЖЕВНИ ЈЕЗИК

У подобласти **граматика** ученик/ученица:

- SJ.3.3.1. дели реч на слоге у сложенијим случајевима
- SJ.3.3.2. познаје гласовне промене (уме да их препозна, објасни и именује)
- SJ.3.3.3. зна и у свом говору примењује* акценатску норму
- SJ.3.3.4. познаје подврсте речи; користи терминологију у вези са врстама и подврстама речи и њиховим граматичким категоријама
- SJ.3.3.5. познаје и именује подврсте синтаксичких јединица (врсте синтагми, независних и зависних предикатских реченица)
- SJ.3.3.6. познаје главна значења падежа и главна значења глаголских облика (уме да их објасни и зна терминологију у вези с њима)

У подобласти **лексика** ученик/ученица:

- SJ.3.3.7. уме да одреди значења непознатих речи и израза на основу њиховог састава, контекста у коме су употребљени, или на основу њиховог порекла
- SJ.3.3.8. зна значења речи и фразеологизама у научнопопуларним текстовима, намењеним младима, и правилно их употребљава

4. КЊИЖЕВНОСТ

У области **књижевност** ученик/ученица:

- SJ.3.4.1. наводи наслов дела, аутора, род и врсту на основу одломака, ликова карактеристичних тема и мотива
- SJ.3.4.2. издваја основне одлике књижевних родова и врста у конкретном тексту
- SJ.3.4.3. разликује аутора дела од лирског субјекта и приповедача у делу
- SJ.3.4.4. проналази и именује стилске фигуре; одређује функцију стилских фигура у тексту
- SJ.3.4.5. одређује и именује врсту стиха и строфе
- SJ.3.4.6. тумачи различите елементе књижевноуметничког дела позивајући се на само дело
- SJ.3.4.7. изражава свој став о конкретном делу и аргументовано га образлаже
- SJ.3.4.8. повезује књижевноуметничке текстове с другим текстовима који се обрађују у настави*

НАЧИНИ И ПОСТУПЦИ ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА

ЈЕЗИК (граматика, правопис и ортоепија)

У настави језика ученици се оспособљавају за правилну усмену и писмену комуникацију стандардним српским језиком. Отуда захтеви у овом програму нису усмерени само на језичка правила и граматичке норме већ и на њихову функцију. На пример, реченица се не упознаје само као граматичка јединица (са становишта њене структуре), већ и као комуникативна јединица (са становишта њене функције у комуникацији).

Основни програмски захтев у настави граматике јесте *да се ученицима језик представи и тумачи као систем. Ниједна језичка појава не би требало да се изучава изоловано, ван контекста у којем се остварује њена функција.* У I и II разреду у оквиру вежби слушања, говорења, читања и писања ученици запажају језичке појаве без њиховог именовања, да би се од III до VIII разреда у концентричним

круговима и континуираним нивовима граматички садржаји изучавали поступно и селективно у складу са узрастом ученика.

Поступност се обезбеђује самим избором и распоредом наставних садржаја, а конкретизација нивоа обраде, као врста упутства за наставну праксу у појединим разредима, назначена је описно формулисаним захтевима: запажање, уочавање, усвајање, појам, препознавање, разликовање, информативно, употреба, обнављање, систематизација и другима. Указивањем на *ниво програмских захтева* наставницима се помаже у њиховим настојањима да *ученике не оптерете* обимом и дубином обраде језичке грађе.

Селективност се остварује избором најосновнијих језичких законитости и информација о њима.

Таквим приступом језичкој грађи у програму наставници се усмеравају да тумачење граматичких категорија заснивају на њиховој функцији коју су ученици у претходним разредима учили и њоме, у мањој или већој мери, овладали у језичкој пракси. Поступност и селективност у програму граматике најбоље се уочавају на садржајима из синтаксе и морфологије од I до VIII разреда. Исти принципи су, међутим, доследно спроведени и у осталим областима језика. На пример, алтернацију сугласник *к, г, х* ученици ће прво запажати у грађењу речи и деклинацији у V разреду, а вежбама и језичким играма у том и претходним разредима навикавати се на правилну употребу тих консонаната у говору и писању; елементарне информације о палатализацији добиће у VI разреду, а усвојена знања о битним гласовним особинама српског језика обновити и систематизовати у VIII разреду. Тим начином ће ученици стећи основне информације о гласовним променама и алтернацијама, оспособиће се за језичку праксу, а неће бити оптерећени учењем описа и историје тих језичких појава.

Елементарне информације из *морфологије* почињу се ученицима давати од II разреда и поступно се из разреда у разред проширују и продубљују. Од самог почетка ученике треба навикавати да уочавају основне морфолошке категорије, на пример: у II разреду поред уочавања речи које именују предмете и бића, уводи се и разликовање рода и броја код тих речи а у III разреду разликовање лица код глагола. Тим путем ће се ученици поступно и логички уводити не само у морфолошке већ и у синтаксичке законитости (разликовање лица код глагола - лични глаголски облици - предикат - реченица). Речи увек треба уочавати и обрађивати у оквиру реченице, у којој се запажају њихове функције, значења и облици.

Програмске садржаје из *акцентологије* не треба обрађивати као посебне наставне јединице. Не само у настави језика, већ и у настави читања и језичке културе, ученике треба у сваком разреду уводити у програмом предвиђене стандардне акценатске норме а сталним вежбањем, по могућству уз коришћење аудио снимака, ученике треба навикавати да чују правилно акцентовану реч, а у местима где се одступа од акценатске норме, да разликују стандардни акценат од свога акцента.

Правопис се савлађује путем систематских вежбања, елементарних и сложених, која се организују често, разноврсно и различитим облицима писмених вежби. Поред тога, ученике врло рано треба упућивати на служење правописом и правописним речником (школско издање).

Настава ортоепије обухвата следеће елементе говора: артикулацију гласова, јачину, висину и дужину, акценат речи, темпо, ритам, реченичну интонацију и паузе.

Артикулационе вежбе односе се на правилан изговор гласова: -ч, -ћ, -ц, -ђ, -х, као и -е (често отворено). Ученици с неправилним изговором -р, -с, -з упућују се логопеду. Гласови се најпре вежбају појединачно, а онда у говорном ланцу, у тексту.

Ортоепске вежбе, обично краће и чешће, изводе се не само у оквиру наставе језика него и наставе читања и језичке културе. Треба указивати на правилност у говору, али и на логичност и јасност.

Вежбе за усвајање и утврђивање знања из граматике до нивоа његове практичне примене у новим говорним ситуацијама проистиче из програмских захтева, али су у великој мери условљене конкретном ситуацијом у одељењу - говорним одступањима од књижевног језика, колебањима, грешкама које се јављају у писменом изражавању ученика. Стога се садржај вежбања у настави језика мора одређивати на основу систематског праћења говора и писања ученика. Тако ће настава језика бити у функцији оспособљавања ученика за правилно комуницирање савременим књижевним српским језиком.

У *настави граматике* треба примењивати следеће поступке који су се у пракси потврдили својом функционалношћу:

- подстицање свесне активности и мисаоног осамостаљивања ученика;
- сузбијање мисаоне инерције и ученикових имитаторских склоности;
- заснивање тежишта наставе на суштинским вредностима, односно на битним својствима и стилским функцијама језичких појава;
- уважавање ситуационе условљености језичких појава;
- повезивање наставе језика са доживљавањем уметничког текста;
- откривање стилске функције, односно изражајности језичких појава;
- коришћење уметничких доживљаја као подстицаја за учење матерњег језика;
- систематска и осмишљена вежбања у говору и писању;
- што ефикасније превазилажење нивоа препознавања језичких појава;
- неговање примењеног знања и умења;
- континуирано повезивање знања о језику са непосредном говорном праксом;
- остваривање континуитета у систему правописних и стилских вежбања;
- побуђивање учениковог језичког израза животним ситуацијама;
- указивање на граматичку сачињеност стилских изражајних средстава;
- коришћење прикладних илустрација одређених језичких појава.

У настави граматике изразито су функционални они поступци који успешно сузбијају ученикову мисаону инертност, а развијају радозналост и самосталност ученика, што појачава њихов истраживачки и стваралачки однос према језику. Наведена усмерења наставног рада подразумевају његову чврсту везаност за животну, језичку и уметничку праксу, односно за одговарајуће текстове и говорне ситуације. Због тога је указивање на одређену језичку појаву на изолованим реченицама, истргнутим из контекста, означено као изразито непожељан и нефункционалан поступак у настави граматике. Усамљене реченице, лишене контекста, постају мртви модели, подобни да се формално копирају, уче напамет и репродукују, а све то спречава свесну активност ученика.

Савремена методика наставе граматике залаже се да тежиште обраде одређених језичких појава буде засновано на суштинским особеностима, а то значи на њиховим битним својствима и стилским функцијама, што подразумева занемаривање формалних и споредних обележја проучаваних језичких појава.

У настави језика нужно је посматрати језичке појаве у животним и језичким околностима које су условиле њихово значење. Ученике ваља упутити на погодне текстове и говорне ситуације у којима се одређена језичка појава природно јавља и испољава. Текстови би требало да буду познати ученицима, а ако пак нису, треба их прочитати и о њима разговарати са ученицима.

Наставник ваља да има на уму и то да упознавање суштине језичке појаве често води преко доживљавања и схватања уметничког текста, што ће бити довољно јак подстицај за наставника да што чешће упућује ученике да откривају стилску функцију (изражајност) језичких појава. То ће допринети развијању ученикове радозналости за језик, јер уметничка доживљавања чине граматичко градиво конкретнијим, лакшим и применљивијим. Кад ученицима постане приступачна стилска (изражајна, експресивна) функција језичке појаве, прихватају је као *стваралачки поступак*, што је врло погодан и подстицајан пут да знања о језику брже прелазе у *умења*, да се на тај начин доприноси бољем писменом и усменом изражавању, али и успешнијој анализи књижевних текстова.

Нужно је да наставник увек има на уму пресудну улогу умесних и систематских *вежбања*, односно да наставно градиво није усвојено док се добро не увежба. То значи да вежбања морају бити саставни чинилац обраде наставног градива, примене, обнављања и утврђивања знања.

Методика наставе језика, теоријски и практично, упућује да у настави матерњег језика треба што пре превазићи нивое препознавања и репродукције, а стрпљиво и упорно неговати више облике знања и умења - *применљивост и стваралаштво*. У настојањима да се у наставној пракси удовољи таквим захтевима, функционално је у свакојгодној прилици знања из граматике ставити у функцију тумачења текста (уметничког и популарног), чиме се оно уздиже од препознавања и репродукције на нивое умења и практичне примене.

Практичност и применљивост знања о језику и његово прелажење у умење и навике посебно се постиже неговањем *правописних* и *стилских вежби*.

Ученике, такође, континуирано треба подстицати да своја знања о језику повезују са комуникативним говором. Један од изразито функционалних поступака у настави граматике јесу вежбања заснована на коришћењу примера из непосредне говорне праксе, што наставу граматике приближава животним потребама у којима се примењени језик појављује као свестрано мотивисана људска активност. Настава на тај начин постаје практичнија и занимљивија, чиме ученику отвара разноврсне могућности за његова стваралачка испољавања.

Ситуације у којима се испољавају одређене језичке појаве може и сам наставник да поставља ученицима, да их спретно подсећа на њихова искуства, а они ће казивати или писати како у изазовним приликама говорно реагују.

Целовити сазнајни кругови у настави граматике, који започињу мотивацијом, а завршавају сазнавањем, резимирањем и применом одређеног градива, у савременом методичком приступу, поготову у проблемски усмереној настави, отварају се и затварају више пута током наставног часа. Такав сазнајни процес подразумева учестало спајање индукције и дедукције, анализе и синтезе, конкретизације и апстракције, теоријских обавештења и практичне обуке.

Савремена методика наставе истиче низ саодносних методичких радњи које ваља применити у наставној обради програмских јединица из језика и које омогућују да сваки целовит сазнајни пут, почев од оног који је уоквирен школским часом, добије своју посебну структуру.

Обрада нових наставних (програмских) јединица подразумева примену следећих методичких радњи:

- Коришћење погодног *полазног текста* (језичког предлошка) на коме се увиђа и објашњава одговарајућа језичка појава. Најчешће се користе краћи уметнички, научнопопуларни и публицистички текстови, а и примери из писмених радова ученика.

- Коришћење исказа (примера из пригодних, текућих или запамћених) *говорних ситуација*.

- Подстицање ученика да полазни текст *доживе* и *схвате* у целини и појединостима.

- Утврђивање и обнављање знања о познатим језичким појавама и појмовима који *непосредно доприносе* бољем и лакшем схватању новог градива. (Обично се користе примери из познатог текста.)

- Упућивање ученика да у тексту, односно у записаним исказима из говорне праксе, *уочавају примере* језичке појаве која је предмет сазнавања.

- Најављивање и бележење *нове наставне јединице* и подстицање ученика да запажену језичку појаву *истраживачки сагледају*.

- Сазнавање *битних својстава* језичке појаве (облика, значења, функције, промене, изражајних могућности...).

- Сагледавање језичких чињеница (примера) са *разних становишта*, њихово упоређивање, описивање и класификовање.

- Илустровање и *графичко представљање* језичких појмова и њихових односа.

- *Дефинисање језичког појма*; истицање својства језичке појаве и уочених законитости и правилности.

- Препознавање, објашњавање и примена сазнатог градива у новим околностима и у примерима које наводе сами ученици (непосредна дедукција и прво вежбање).

- Утврђивање, обнављање и примена стеченог знања и умења (даља вежбања, у школи и код куће).

Наведене методичке радње међусобно се допуњују и прожимају, а остварују се у сукцесивној и синхроној поставци. Неке од њих могу бити остварене пре наставног часа на коме се разматра одређена језичка појава, а неке и после часа. Тако, на пример, добро је да текст на коме се усваја градиво из граматике буде раније упознат, а да поједине језичке вежбе буду предмет ученичких домаћих задатака. Илустровање, на пример, не мора бити обавезна етапа наставног рада, већ се примењује кад му је функционалност неспорна.

Паралелно и здружено, у наведеном сазнајном путу теку све важне логичке операције: запажање, упоређивање, закључивање, доказивање, дефинисање и навођење нових примера. То значи да часови на којима се изучава граматичко градиво немају одељене етапе, односно јасно уочљиве прелазе између њих.

Нешто је видљивији прелаз између индуктивног и дедуктивног начина рада, као и између сазнавања језичке појаве и увежбавања.

КЊИЖЕВНОСТ

Увођење ученика у свет књижевности, али и осталих, тзв. некњижевних текстова (популарних, информативних), представља изузетно одговоран наставни задатак. Управо на овом ступњу школовања стичу се основна и врло значајна знања, умења и навике од којих ће у доброј мери зависити не само ученичка књижевна култура, већ и његова општа култура на којој се темељи укупно образовање сваког школованог човека.

Лектира

Укинута је непотребна подела на домаћу и школску *лектуру*, па тако извори за обраду текстова из лектире, поред читанки, постају књиге лектире за одређени узраст и сва остала приступачна литература.

Дата је лектира за одређен разред, разврстана по књижевним родовима - *лирика, епика, драма*, да би се кроз све програме могла пратити одговарајућа и разложна пропорција и имати увид у то. Подела је извршена према основној разлици везаној за стих и прозу. Лектира је обogaћена избором научнопопуларних и информативних текстова.

Текстови из *лектире* представљају програмску окосницу. Наставник има начелну могућност да понуђене текстове прилагођава конкретним наставним потребама, али је обавезан и на слободан избор из наше народне усмене књижевности и тзв. некњижевних текстова - према програмским захтевима.

Разлике у укупној уметничкој и информативној вредности појединих текстова утичу на одговарајућа методичка решења (прилагођавање читања врсти текста, опсег тумачења текста у зависности од сложености његове структуре, повезивање и груписање са одговарајућим садржајима из других предметних подручја - граматике, правописа и језичке културе и сл.).

Наставнику је дата могућност и *допунског избора* дела у складу са наставним потребама и интересовањима конкретног ђачког колектива са којим остварује програм.

Читање од III до VIII разреда

Тумачење текста заснива се на његовом читању, доживљавању и разумевању. При томе је квалитет доживљавања и разумевања текста и непосредно условљен квалитетом читања. Зато су разни облици усмереног читања основни предуслов да ученици у настави стичу сазнања и да се успешно уводе у свет књижевног дела.

Изражајно читање негује се систематски, уз стално повећавање захтева и настојање да се што потпуније искористе способности ученика за постизање високог квалитета у вештини читања. Вежбања у изражајном читању изводе се плански и уз солидно наставничко и ученичко припремање. У оквиру своје припреме наставник благовремено одабира погодан текст и студиозно проучава оне његове особености које утичу на природу изражајног читања. У складу са мисаоно-емотивним садржајем текста, наставник заузима одговарајући став и одређује ситуациону условљеност јачине гласа, ритма, темпа, интонације, пауза, реченичног акцента и гласовних трансформација. При томе се повремено служи аудио снимцима узорних интерпретативних читања.

Пошто се изражајно читање, по правилу, увежбава на претходно обрађеном и добро схваћеном тексту, то је конкретно и успешно тумачење штива неопходан поступак у припремању ученика за изражајно читање. У оквиру непосредне припреме у VI, VII и VIII разреду повремено се и посебно анализирају психички и језичкостилски чиниоци који захтевају одговарајућу говорну реализацију. У појединим случајевима наставник (заједно са ученицима) посебно приређује текст за изражајно читање на тај начин што у њему обележава врсте пауза, реченичне акценте, темпо и гласовне модулације.

Изражајно читање увежбава се на текстовима различите садржине и облика; користе се лирски, епски и драмски текстови у прози и стиху, у наративном, дескриптивном, дијалошком и монолошком облику. Посебна пажња посвећује се емоционалној динамици текста, његовој драматичности и говорењу из перспективе писца и појединих ликова.

У одељењу треба обезбедити одговарајуће услове за изражајно читање и казивање - ученицима у улози читача и говорника ваља обезбедити место испред одељењског колектива, у одељењу створити добру слушалачку публику, заинтересовану и способну да критички и објективно процењује квалитет читања и казивања. Посредством аудио снимка, ученицима повремено треба омогућити да чују своје читање и да се критички осврћу на своје умење. На часовима обраде књижевних дела примењиваће се ученичка искуства у изражајном читању, уз стално настојање да сви облици говорних активности буду коректни и уверљиви.

Читање у себи је најпродуктивнији облик стицања знања па му се у настави поклања посебна пажња. Оно је увек усмерено и истраживачко; помоћу њега се ученици оспособљавају за свакодневно стицање информација и за учење.

Вежбе читања у себи непосредно се уклапају у остале облике рада и увек су у функцији свестранијег стицања знања и разумевања не само књижевног дела, већ и свих осмишљених текстова.

Примена текст методе у настави подразумева врло ефикасне вежбе за савладавање брзог читања у себи с разумевањем и доприноси развијању способности ученика да читају флексибилно, да усклађују брзину читања са циљем читања и карактеристикама текста који читају.

Квалитет читања у себи подстиче се претходним усмеравањем ученика на текст и давањем одговарајућих задатака, а потом и обавезним проверавањем разумевања прочитаног текста, односно остварења добијених задатака, Информативно, продуктивно и аналитичко читање најуспешније се подстичу самосталним истраживачким задацима који се ученицима дају у припремном поступку за обраду текста или обраду садржаја из граматике и правописа. Тим путем се унапређују логика и брзина читања, а нарочито брзина схватања прочитаног текста, чиме се ученици оспособљавају за самостално учење.

Ученици старијих разреда уводе се у информативно читање које је условљено брзином и стварно прочитаним текстом. Оно се састоји од брзог тражења информације и значења у тексту, при чему се не прочита свака реч, већ се погледом "пролази" кроз текст и чита се на прескок (међунаслови, поднаслови, први редови у одељцима, увод, закључак). При вежбању ученика у "летимичном" читању, претходно се задају одговарајући задаци (тражење одређених информација, података и сл.), а потом проверава квалитет њиховог остварења и мери време за које су задаци извршени. Информативним читањем ученици се такође оспособљавају да ради подсећања, обнављања, меморисања, читају подвучене и на други начин означене делове текста приликом ранијег читања "с оловком у руци", које треба систематски спроводити као вид припремања ученика за самосталан рад и учење.

Изражајно казивање напамет научених текстова и одломака у прози и стиху значајан је облик рада у развијању говорне културе ученика. Ваља имати у виду да је убедљиво говорење прозног текста полазна основа и неопходан услов за природно и изражајно казивање стихова. Зато је пожељно да се повремено, на истом часу, наизменично увежбава и упоређује говорење текстова у прози и стиху.

Напамет ће се учити разни краћи прозни текстови (нарација, дескрипција, дијалог, монолог), лирске песме разних врста и одломци из епских песама. Успех изражајног казивања знатно зависи од *начина учења и логичког усвајања текста*. Ако се механички учи, као што понекад бива, усвојени аутоматизам се преноси и на начин казивања. Зато је посебан задатак наставника да ученике навикне на осмишљено и интерпретативно учење текста напамет. Током вежбања треба створити услове да казивање тече "очи у очи", да говорник посматра лице слушалаца и да с публиком успоставља емоционални контакт. Максимална пажња се посвећује свим вредностима и изражајним могућностима говорног језика, посебно - природном говорниковом ставу, поузданом преношењу информација и сугестивном казивању.

Тумачење текста од III до VIII разреда

Са обрадом текста почиње се после успешног интерпретативног читања наглас и читања у себи. Књижевноуметничко дело се чита, према потреби и *више пута*, све док не изазове одговарајуће доживљаје и утиске који су неопходни за даље упознавање и проучавање текста. Разни облици поновљеног и усмереног читања дела у целини, или његових одломака, обавезно ће се примењивати у обради лирске песме и краће прозе.

При обради текста примењиваће се у већој мери јединство аналитичких и синтетичких поступака и гледишта. Значајне појединости, елементарне слике, експресивна места и стилско-језички поступци неће се посматрати као усамљене вредности, већ их треба сагледавати као функционалне делове виших целина и тумачити у природном садејству с другим уметничким чиниоцима. Књижевном делу приступа се као сложенем и непоновљивом организму у коме је све условљено узрочно-последичним везама, подстакнуто животним искуством и уобличено стваралачком маштом.

Ученике треба ревносно навикавати на то да своје утиске, ставове и судове о књижевном делу подробније доказују чињеницама из самога текста и тако их оспособљавати за самосталан исказ, истраживачку делатност и заузимање критичких ставова према произвољним оценама и закључцима.

Наставник ће имати у виду да је тумачење књижевних дела у основној школи, поготову у млађим разредима, *у начелу предтеоријско* и да није условљено познавањем стручне терминологије. То, међутим, нимало не смета да и обичан "разговор о штиву" у млађим разредима буде стручно заснован и изведен са пуно инвентивности и истраживачке радозналости. Вредније је пројектовање ученика поводом неке уметничке слике и њено интензивно доживљавање и конкретизовање у учениковој машти него само сазнање да та слика формално спада у ред метафора, персонификација или поређења. Зато се још од првог разреда ученици навикавају да слободно испољавају своје утиске, осећања, асоцијације и мисли изазване сликовитом и фигуративном применом песничког језика.

У свим разредима обрада књижевног дела треба да буде проткана решавањем *проблемских питања* која су подстакнута текстом и уметничким доживљавањем. На тај начин стимулисаће се ученичка радозналост, свесна активност и истраживачка делатност, свестраније ће се упознати дело и пружати могућност за афирмацију ученика у радном процесу.

Многи текстови, а поготову одломци из дела, у наставном поступку захтевају умесну *локализацију*, често и вишеструку. Ситуирање текста у временске, просторне и друштвено-историјске оквири, давање неопходних података о писцу и настанку дела, као и обавештења о битним садржајима који претходе одломку - све су то услови без којих се у бројним случајевима текст не може интензивно доживети и правилно схватити. Зато прототипску и психолошку реалност, из које потичу тематска грађа, мотиви, ликови и дубљи подстицаји за стварање, треба дати у пригодном виду и у оном обиму који је неопходан за потпуније доживљавање и поузданије тумачење.

Методика наставе књижевности већ неколико деценија, теоријски и практично, развија и стално усавршава наставников и учеников *истраживачки, проналазачки, стваралачки и сатворачки* однос према књижевноуметничком делу. Књижевност се у школи *не предаје и не учи*, већ *чита, усваја*, у њој се *ужива* и о њој *расправља*. То су путеви да настава књижевности шири ученикове духовне видике, развија истраживачке и стваралачке способности ученика, критичко мишљење и уметнички укус, појачава и култивише литерарни, језички и животни сензибилитет.

Модерна и савремена организација наставе матерњег језика и књижевности подразумева *активну улогу ученика* у наставном процесу. У савременој настави књижевности ученик не сме бити пасивни слушалац који ће у одређеном тренутку репродуковати "научено градиво", односно наставникова предавања, већ активни субјекат који *истраживачки, стваралачки и сатворачки* учествује у проучавању књижевноуметничких остварења.

Ученикова активност треба да свакодневно пролази кроз све три радне етапе; пре часа, у току часа и после часа. У свим етапама ученик се мора систематски навикавати да у току читања и проучавања дела *самостално* решава бројна питања и задатке, који ће га у пуној мери емоционално и мисаоно ангажовати, пружити му задовољство и побудити истраживачку радозналост. Такви задаци биће најмоћнија мотивација за рад што је основни услов да се остваре предвиђени интерпретативни донети. Наставник ваља да постави задатке који ће ученика подстицати да *уочава, открива, истражује, процењује и закључује*. Наставникова улога јесте у томе да осмишљено помогне ученику тако што ће га подстицати и усмеравати, настојећи да развија његове индивидуалне склоности и способности, као и да адекватно вреднује ученичке напоре и резултате у свим облицима тих активности.

Проучавање књижевноуметничког дела у настави је *сложен процес* који започиње наставниковим и учениковим *припремањем* (мотивисање ученика за читање, доживљавање и проучавање уметничког

текста, читање, локализовање уметничког текста, истраживачки припремни задаци) за тумачење дела, своје напродуктивније видове добија у *интерпретацији* књижевног дела на наставном часу, а у облицима *функционалне примене стечених знања и умења* наставља се и после часа: у продуктивним обнављањима знања о обрађеном наставном градиву, у *поредбеним изучавањима* књижевноуметничких дела и *истраживачко-интерпретативним приступима* новим књижевноуметничким остварењима. Средишње етапе *процеса проучавања* књижевноуметничког дела у настави јесу *методолошко* и *методичко* з а с н и в а њ е интерпретације и њено р а з в и ј а њ е на наставном часу.

У заснивању и развијању наставне интерпретације књижевноуметничког дела основно *методолошко* опредељење треба да буде преваходна *усмереност интерпретације према уметничком тексту*. Савремена методика наставе књижевности определила се, дакле, за *унутрашње (иманентно) изучавање уметничког текста*, али она никако не превиђа нужност примене и *вантекстовних гледишта* да би књижевноуметничко дело било ваљано и поуздано протумачено.

Уз наведена *методолошка* опредељења, наставна интерпретација књижевноуметничког дела ваља да удовољи и захтевима које јој поставља *методика наставе књижевности*: да буде *оригинална, естетски мотивисана, свестрано усклађена са наставним циљевима и значајним дидактичким начелима, да има сопствену кохерентност и поступност*, а да методолошка и методичка поступања на свакој деоници интерпретације остварују *јединство анализе и синтезе*.

О оквиру *основне методолошке оријентације* да наставна интерпретација књижевноуметничког дела у највећој мери буде усмерена *према уметничком тексту*, примат припада опредељењу да се *динамика интерпретације* усклађује са *водећим уметничким вредностима* књижевног остварења, тако што ће оне бити *чиниоци обједињавања* интерпретативних токова кроз свет дела. Једно од најважнијих начела које поштује тако заснована и опредељена наставна интерпретација јесте удовољавање захтеву да се *тумачењем водећих вредности* обухвати, односно проучи, *дело у целини*. Пошто су *обједињена поставка* и односи *свестраних међусобних прожимања природне датости* уметничких чинилаца у делу, тумачењем водећих уметничких вредности обухватају се и упознају и *сви други битни чиниоци* уметничке структуре, међу којима сваки у интерпретацији добија онолико места колико му припада у складу са уделом који има у општој уметничкој вредности дела. У наставној интерпретацији књижевноуметничког дела *обједињавајући* и *синтетички* чиниоци могу бити: *уметнички доживљаји, текстовне целине, битни структурни елементи* (тема, мотиви, уметничке слике, фабула, сиже, књижевни ликови, поруке, мотивациони поступци, композиција), *форме приповедања (облици излагања), језичко стилски поступци и литерарни (књижевноуметнички) проблеми*.

У сваком конкретном случају, дакле, на ваљаним *естетским, методолошким* и *методичким* разлозима ваља утемељити избор оних вредносних чинилаца према којима ће бити усмеравана динамика наставне интерпретације књижевноуметничког дела. Зато *методолошки* и *методички* *прилази* књижевноуметничком делу, које теоријски и практично заснива и развија савремена методика наставе књижевности, *не познају* и *не признају* утврђене *методолошке* и *методичке системе* које би требало применити у интерпретацији сваког појединог дела. То значи да нема једном датих и уходаних путева којима се улази у свет сваког појединог књижевноуметничког остварења, већ су ти путеви унеколико увек другачији у приступу *сваком поједином књижевноуметничком делу* - онолико колико је оно *аутономно, самосвојно* и *непоновљиво* уметничко остварење.

Књижевнотеоријски појмови

Књижевнотеоријске појмове ученици ће упознавати уз обраду одговарајућих текстова и помоћу осврта на претходно читалачко искуство. Тако ће се, на пример, током обраде неке родољубиве песме, а уз поредбени осврт на две-три раније прочитане песме исте врсте, развијати појам родољубиве песме и стицати сазнање о тој лирској врсти. Упознавање метафоре биће погодно тек када су ученици у претходном и предтеоријском поступку откривали изражајност извесног броја метафоричких слика, кад неке од њих већ знају напамет и носе их као уметничке доживљаје. Језичко-стилским изражајним средствима прилази се с доживљајног становишта; полазиће се од изазваних уметничких утисака и естетичке сугестије, па ће се потом истраживати њихова језичко-стилска условљеност.

Функционални појмови

Функционални појмови се не обрађују посебно, већ се у току наставе указује на њихова примењена значења. Ученици их спонтано усвајају у процесу рада, у текућим информацијама на часовима, а уз паралелно присуство речи и њоме означеног појма. Потребно је само *подстицати* ученике да наведене речи (а и друге сличне њима) *разумеју и схвате и да их примењују* у одговарајућим ситуацијама. Ако, на пример, на захтев да се уоче и објасне *околности* које утичу на понашање неког лика, ученик наведе те околности, онда је то знак (и провера) да је тај појам и одговарајућу реч схватио у пуном значењу.

У усменом и писменом изражавању узгредно ће се проверавати да ли ученици правилно схватају и употребљавају речи: *узрок, услов, ситуација, порука, однос* и сл. Током обраде књижевних дела, као и у оквиру говорних и писмених вежби, настојаће се да ученици откривају што више *особина, осећања и душевних стања* појединих ликова, при чему се те речи бележе и тако спонтано богати речник функционалним појмовима.

Функционалне појмове *не треба ограничити на поједине разреде*. Сви ученици једног разреда неће моћи да усвоје све програмом наведене појмове за тај разред, али ће зато спонтано усвојити знатан број појмова који су у програмима старијих разреда. Усвајање функционалних појмова је непрекидан процес у току васпитања и образовања, а остварује се и проверава у *току* остваривања садржаја свих програмско-тематских подручја.

ЈЕЗИЧКА КУЛТУРА

Развијање језичке културе један је од најважнијих задатака наставе матерњег језика. Овај наставни процес, иако је програмски конституисан као посебно подручје, с посебним садржајима и облицима рада, мора се преносити како на обраду књижевног текста који је најбољи образац изражавања, тако и на некњижевне текстове и на граматику с правописом, која нормира правила и дефинише језичке законе. Исто тако, у повратном смеру, обрада књижевног текста и рад на граматички и правопису књижевног језика, мора укључивати и садржаје за неговање културе усменог и писменог изражавања, јер су својим већим делом том циљу и подређени. Рад на богаћењу језичке културе треба да се интегрише са свим видовима усмених и писмених облика изражавања.

У настави језика и културе изражавања ваља непрестано имати у виду заједнички основни циљ: развијање језичког мишљења и језичке свести уочавањем језичких законитости, па тек на основу такве свести прелазити на нормирање и дефинисање. Отуда језик као средство изражавања треба да буде предмет наставне пажње у свим његовим структурама.

Неопходно је да ученици уоче разлику између говорног и писаног језика. У говорном језику реченице су обично краће. Чести недостаци су незавршене и стилски неуређене реченице и употреба поштапалица.

Настава ће бити очигледнија и ефикаснија ако се користе аудиоснимци (нпр. Звучна читанка) и ако се слуша и анализира снимљен говор ученика.

Лексичке и морфолошке вежбе треба да богате ученичко сазнање о речи као облику, чему служе не само коњугација и деклинација, него и систем грађења речи (изведене, сложене и сложено-изведене). Вежбе у грађењу изведених речи и сложеница, по угледу на сличне речи у обрађеном тексту, треба да утичу на богаћење ученичког речника.

У старијим разредима лексичко-семантичке вежбе се односе на сложеније садржаје: право и пренесено значење речи, синонимију, хомонимију, антонимију, полисемију, архаизме, дијалектизме, жаргонизме, позајмљенице, фразеологизме. Треба упућивати ученике на служење реченицама: једнојезичним и двојезичним, лингвистичким и енциклопедијским.

Семантичке вежбе се повезују с морфолошким и синтаксичким вежбама и оне треба да развију ученикову свест о одређеној моћи значења речи, на основу чега се једино и може развијати способност и вештина изражавања. У млађим разредима те вежбе обухватају откривање семантичке вредности акцента, и то искључиво на илустрованим примерима (Сунце је село за село хајдмо, селе, на село, итд.).

Синтаксичке вежбе су, као и морфолошке и семантичке, битнији садржаји језичке културе у свим разредима. Тежина захтева, природно, одређује се према узрасту ученика. Те се вежбе могу изводити и

пре него што ученик почне да стиче синтаксичке појмове, с тим што се на том нивоу у наставном разговору не употребљавају стручни називи. До упознавања првих синтаксичких појмова, вежбе у обликовању реченице треба да формирају свест ученика о месту и положају појединих реченичних делова у склопу прости реченице. Кад се стекну први појмови о простој реченици, и вежбе ће бити конкретније и богатије. Рад на стилистици реченице конкретно се наставља до краја основног школовања. Он се састоји како у анализи и оцени ученичких реченица из усменог излагања, тако и у анализи и процени реченица у њиховим писменим саставима, а нарочито и посебно - у анализи реченица из дела обеју лектира и говорног језика.

Све врсте тих вежбања, чији је циљ развијање језичког мишљења, изводе се на тексту или у току разговора.

Знатан део говорних вежбања има за циљ изграђивање културе усменог изражавања. У низу својих задатака (правилност, лакоћа, јасност, једноставност, природност, прецизност, дикција) те вежбе треба у највећој мери да приближе учеников говор књижевном изговору. С обзиром на велико шаренило и веома приметну дијалекатску разноликост говора ученика, а често и наставника, говорење напамет научених одломака у стиху и прози (уз помоћ аудитивних наставних средстава) треба да омогући ученику не само неговање правилне дикције него и да убрза процес приближавања књижевном изговору.

У свим облицима неговања језике културе образац или узор треба да добије одговарајуће место и његов значај се не сме никако потценити. Смишљено одабран узор, примерен узрасту и врсти, треба да буде циљ до којег се стиже уз одговарајуће напоре. И облици усменог, као и облици писменог изражавања, у свим врстама и типовима треба да се прикажу ученицима у пажљиво одабраним узорцима изражавања. Уколико се једна врста усменог или писменог изражавања континуирано понавља из разреда у разред, онда треба у сваком поновљеном случају, у истом или следећем разреду, анализом узорка конкретно показати и обим повећаних захтева (у садржајном, композиционо-формалном и језичко-стилском погледу).

Да се узорци не би претворили у клишеа која спутавају ученичку индивидуалност и самосталност, време између приказивања узорка и израде одговарајућег писменог задатка треба испунити радом на анализи сличних састава. Ови састави могу бити у форми одабраних текстова које ученици сами проналазе у својим читанкама или лектири, а обавезно и у форми самосталних домаћих писмених или усмених задатака - састава којима се остварује процес овладавања одређеним обликом писменог или усменог изражавања. У анализи узорака треба обратити пажњу на све елементе конкретне језичке структуре: садржај и композиција састава, распоред детаља и изражајност употребљене лексике и стилских поступака. Ниједан школски писмени задатак не би требало да се изведе, а да се претходно, на читавом низу смишљено програмираних часова, није говорило како о предмету који ће бити тема писменог састава, тако и о облику у којем ће та тема бити обрађена.

Богаћењу културе усменог и писменог изражавања посебно ће допринети самостални рад ученика на прикупљању одабраних примера језика и стила. Због тога ученици треба да бележе вредне примере: успеле описе, рељефне портрете, правилне реченице, како у погледу формалне структуре (распоред њених делова) тако и у погледу лексике и семантике. Овај рад треба да оствари два задатка везана непосредно за културу изражавања. Прво, тиме ученик организовано индивидуално ради на развијању своје говорне културе и писмености, а друго - у обиму своје читалачке пажње развија онај њен значајан квалитет који му омогућује непрестано посматрање језика и стила у штиву које чита.

Подстицање ученика на литерарно стваралаштво, схваћено свакако у ужем и претежно образовно-васпитном погледу, треба применити као фронталан рад с целим одељењем, а никако као обавезу литерарне секције. Рад у литерарној секцији је слободно опредељење. Ученик основне школе, нарочито у млађим разредима, по својој природи увек је спреман на креативност, па то треба и подстицати. Усменим и писменим вежбама, кад то потреба допушта, наставник ће ученицима показати како настаје стих, како се речи бирају и распоређују да делују ритмично, како се конституише строфа, како се гради портрет, како се описује пејзаж или сцена. Уосталом, програм наставе усменог и писменог изражавања конципиран је тако да у себи садржи скоро све елементе и уметничког језичког изражавања, па би их требало повремено само обједињавати и осмишљавати. Подстицање ученика на литерарно стваралаштво

у додатном раду и литерарној секцији има богатије садржаје и облике, као и обимније посебне циљеве. Тај рад не треба поистовећивати с подстицањем на литерарно стваралаштво у оквиру целог одељења.

Један од облика рада на развијању и неговању језичке чистоте јесте и развијање свести о поплави позајмљеница у нашем језику. Наставник ће, разумљиво, морати да нађе меру у објашњавању да сваки језик нужно прихвата и речи пореклом из грчког и латинског језика у стручној терминологији. Треба помоћи ученицима у разликовању позајмљеница које су добиле "право грађанства" у нашем језику од оних речи које треба енергично гонити из говора. Разговори о томе треба да се воде у свакој конкретној прилици, кад се наиђе на позајмљеницу у тексту или кад се она појави у говору ученика; исто тако, са ученицима ваља смишљено трагати за позајмљеницама у свакодневном говору и разним медијима (штампа, радио, телевизија и др.). Записивање домаћих речи, такође, може да буде подесан облик неговања језичке чистоте.

ДОПУНСКА НАСТАВА

Допунски рад се организује за ученике који - из објективних разлога - у редовној настави матерњег језика не постижу задовољавајуће резултате у неком од програмско-тематских подручја.

Зависно од утврђених недостатака у знањима и умењима ученика, као и узрока заостајања, наставник формира одговарајуће групе с којима организује допунски рад (на пример: група ученика с недовољним знањем одређених садржаја и граматике или правописа; група ученика који нису савладали неки од предвиђених елемената књижевне анализе или облика усменог и писменог изражавања; група ученика са артикулационим проблемима, итд.). На основу претходног испитивања тешкоћа и узрока, за сваку групу се ствара посебан, одговарајући план рада, чијим ће се савладавањем отклонити испољени недостаци у знању, умењу и вештини ученика. Допунски рад претпоставља и специфичне облике у савладавању одређених програмских садржаја (индивидуализација наставе - полупрограмираним и програмираним секвенцама, наставним листићима; предавањима с друкчијим - очигледнијим примерима; посебни групни и индивидуални задаци и др.). Нарочито треба водити рачуна о одмерености захтева, као и о стимулисању ученика за показане резултате (похвале, награде, позитивна оцена).

Допунски рад организује се током целе наставне године, односно одмах чим се уоче тешкоће појединих ученика у усвајању програмских садржаја. Чим савлада одређену тешкоћу или отклони недостатак, ученик престаје с допунским радом ван редовне наставе. Током даље редовне наставе такве ученике не треба испуштати из вида, односно - диференцирањем редовне наставе - омогућити ученицима да градиво савладају на редовним часовима.

ДОДАТНИ РАД

1. За додатни рад опредељују се ученици од IV до VIII разреда изнад просечних способности и посебних интересовања за наставу српског језика, односно за продубљивање и проширивање знања из свих или само појединих програмско-тематских подручја редовне наставе (књижевност, језик, култура изражавања, филмска и сценска уметност). То су они ученици чија се знања, интересовања и даровитост изразитије испољавају већ у I, II и III разреду. Такве ученике уочавају, прате и подстичу наставници разредне наставе и педагошко-психолошка служба школе све до IV разреда када се први пут организује додатни рад (изводи се све до завршног разреда).

2. Додатни рад се организује и изводи за ученике од IV до VIII разреда, један час недељно током целе наставне године. Изузетно је важно да се започета динамика додатног рада одржи док се не реализује утврђени програм. Уколико се, изузетно, додатни рад организује само у једном делу наставне године, пожељно је да се интересовање даровитих ученика за овај рад доцније не гаси, односно да се они подстичу на самостални рад другим формама рада (нпр. појачаном индивидуализацијом рада у редовној настави, давањем посебних задатака, ангажовањем у одговарајућим слободним активностима и др.).

3. Додатни рад - заснован на интересовању ученика за проширивање и продубљивање знања, умења и вештина - непосредније активира ученике и оспособљава их за самообразовање, развија њихову машту, подстиче их на стваралачки рад и упућује на самостално коришћење различитих извора сазнања. Под руководством наставника ученици се у додатном раду самостално служе књижевном и некњижевном

грађом (у учењу и истраживању), те припремају и излажу своје радове (усмене, писмене, практичне) пред својом групом, разредом или целом школом. Знања, умења и вештине, које су стекли истраживачким, индивидуалним и групним радом, ученици користе у редовној настави, слободним активностима и у другим приликама (конкурси, такмичења, школске и друге приредбе). Ученике који се посебно истичу у додатном раду треба и посебно стимулисати (похвале, награде, стипендије за даље школовање, упис у одговарајућу средњу школу и др.).

4. Уочавање потенцијално даровитих ученика у овој области остварује се непосредним праћењем од стране наставника разредне и предметне наставе, анализом радова ученика и остварених резултата на смотрама, такмичењима, интервјуисањем ученика и родитеља и применом одређених инструмената од стране школског психолога или педагога. На основу добијених резултата праћења и испитивања, интересовања и жеља даровитих ученика и напред наведених оријентационих садржаја, наставник заједно са ученицима утврђује (конкретизује) програм додатног рада с групама или појединим даровитим ученицима. **Програмом рада обухватају се сегменти оријентационих садржаја програма (зависно од интересовања и жеља ученика: сва подручја или само књижевност, односно језик, односно језичка култура, филмска и сценска уметност). То значи да наставник није обавезан да с појединцем или групом ученика оствари у целини оријентационе садржаје програма. Битно је да планирани садржаји програма буду у складу са интересовањима и жељама ученика, као и са расположивим годишњим фондом часова.**

5. Додатни рад из српског језика може се реализовати као индивидуализовани (примерен појединим ученицима) и групни (за групе ученика једног или више разреда који се посебно интересују за исте садржаје програма додатног рада). Зависно од интересовања ученика и програмских тема, групе се могу мењати (флексибилност састава групе).

6. Улога наставника у додатном раду је специфична. У сарадњи са учеником (евентуално - родитељима и школским педагогом или психологом) наставник утврђује конкретан програм додатног рада (у развијеним школама програм може да утврди и стручни актив наставника српског језика у разредној и предметној настави). Реализујући програм додатног рада, наставник за сваку од одабраних тема проналази и примењује најпогодније облике и методе рада, пре свега оне које у највећој могућој мери активирају све потенцијале ученика, а нарочито оне који омогућавају развој креативности ученика. Током додатног рада наставник се поставља као сарадник који стручно помаже рад појединца или групе: упућује и усмерава, помаже да се дође до правих решења, закључака и генерализација. Однос ученика и наставника у додатном раду је сараднички, у извесној мери непосреднији и ближи него у редовној настави.

7. У додатном раду са ученицима наставник прати и евидентира њихов развој и напредовање, усавршава утврђене програме, открива нове могућности индивидуализације рада (проблемски задаци, истраживачки радови, програмиране и полупрограмиране секвенце, коришћење књижевне и некњижевне грађе и разних апарата и техничких помагала и др.), те врши уопштавање и примену стечених знања, умења и вештина у различитим ситуацијама. Обезбеђује укључивање ученика у организоване облике рада ван школе (конкурси, смотре, такмичења). За сваког ученика води досије у који уноси битне податке о његовом напредовању у развоју, те се стара да тај досије прати ученике пре уписа у средњу школу.

8. Ученици се самостално опредељују за додатни рад из српског језика (могу бити мотивисани, али никако присиљавани на то). Приликом опредељивања ученика за додатни рад, објективно треба проценити мотиве који су утицали на њихову одлуку (у обзир долазе само стварно надарени ученици, оцене из српског језика, а жеље ученика и родитеља не представљају пресудан фактор, јер не мора у сваком одељењу да буде даровитих ученика за овај предмет, талентованих за све предмете и области). Ученик остаје укључен у додатни рад онолико времена (година) колико жели. Посебно треба водити рачуна о томе да се даровити ученици не оптерећују изнад њихових стварних могућности и жеља (довољно је да ученик - уз редовну наставу - буде ангажован још само у једном виду васпитно-образовног рада - додатном раду, на пример, из овог предмета).

3.17. СТРАНИ ЈЕЗИК – ЕНГЛЕСКИ ЈЕЗИК

Циљ наставе и учења страног језика је да се ученик усвајањем функционалних знања о језичком систему и култури и развијањем стратегија учења страног језика оспособи за основну писмену и усмену комуникацију и стекне позитиван однос према другим језицима и културама, као и према сопственом језику и културном наслеђу.

Годишњи фонд часова 72 часа

ОБЛАСТ/ТЕМА Комуникативне функције	ИСХОДИ По завршеној теми/области ученик ће бити у стању да у усменој и писаној комуникацији:	САДРЖАЈИ
<p>Поздрављање и представљање себе и других и тражење/давање основних информација о себи и другима у ширем друштвеном контексту</p>	<p>– разуме краће текстове који се односе на поздрављање, представљање и тражење/давање информација личне природе;</p> <p>– поздрави и отпоздрави, представи себе и другог користећи једноставна језичка средства;</p> <p>– постави и одговори на једноставнија питања личне природе;</p> <p>– у неколико везаних исказа саопшти информације о себи и другима;</p>	<p>Језичке активности у комуникативним ситуацијама</p> <p>Слушање и читање краћих, једноставнијих текстова који се односе на дате комуникативне ситуације (дијалози, наративни текстови, формулари и сл.); реаговање на усмени или писани импулс саговорника (наставника, вршњака и сл.) и иницирање комуникације; усмено и писано давање информација о себи и тражење и давање информација о другима (СМС, имејл, формулари, чланске карте, опис фотографије и сл.).</p> <p>Садржаји</p> <p><i>Hello. Hi. I'm Maria. What's your name? I'm/My name is... Tony is 11. How old are you? I live in (town, city, village). Where do you live? I live at number 46 Black Street. My best friend lives next door. What's your address? What's your phone number? Have you got/Do you have an email address? These are my parents. Their names are ... I can't play tennis, but I can do karate. Can you play the guitar? My birthday is on the 21st of May. When is your birthday? This is Miss May. She's my teacher. This is Mr Crisp. He's my tennis</i></p>

		<p><i>coach.</i></p> <p><i>The Present Simple Tense</i> за изражавање сталних радњи.</p> <p><i>Have got/Have</i> за изражавање поседовања.</p> <p>Личне заменице у функцији субјекта – <i>I, you ...</i></p> <p>Присвојни придеви – <i>my, your ...</i></p> <p>Показне заменице – <i>this/these, that/those</i></p> <p>Питања са</p> <p><i>Who/What/Where/When/How(old) ...</i></p> <p>Основни бројеви (1–1000).</p> <p>Предлози за изражавање места – <i>in, at ...</i></p> <p>Предлози за изражавање времена – <i>in, on, at ...</i></p> <p>Употреба неодређеног члана са именицама у једнини.</p> <p>Изостављање члана испред назива спортова.</p> <p>Употреба одређеног члана уз називе музичких инструмената.</p> <p>(Интер)културни садржаји: устаљена правила учтивости; титуле уз презимена особа (<i>Mr, Miss, Mrs, Ms, Sir</i>); имена и надимци; начин писања адресе.</p>
<p>Описивање карактеристика живих бића, предмета, појава и места</p>	<p>– разуме једноставнији опис особа, биљака, животиња, предмета, појава или места;</p> <p>– упореди и опише карактеристике живих бића, предмета, појава и места, користећи једноставнија језичка средства;</p>	<p>Језичке активности у комуникативним ситуацијама</p> <p>Слушање и читање једноставнијих описа живих бића, предмета, појава и места и њиховог поређења; усмено и писано описивање/поређење живих бића, предмета, појава и места; израда и презентација пројеката (постера, стрипова, ППТ-а, кратких аудио/видео записа, радио емисија и слично).</p> <p>Садржаји</p> <p><i>Who's the boy with short fair hair and a black jacket? What's Maria wearing? She's wearing a nice white T-shirt and dark blue jeans. My brother</i></p>

		<p><i>is clever, but lazy. My best friend is kind and fiendly. There is/isn't a cinema/hospital in my town. There are two big bookshops in my town. What's this/that over there? It's a sports centre. How far is it? Zebras are white wild animals with black and white stripes. A cheetah is a fast, dangerous animal. How deep is the Adriatic Sea/the Pacific Ocean? How long is the Danube/the Thames River? Layla is prettier than Susan. Who's the best student in your class? This car is more expensive than that one. London is larger than Belgrade. About eight million people live there. Belgrade is much smaller, but...</i></p>
		<p><i>The Present Simple Tense</i> и <i>The Present Continuous Tense</i> за изражавање радњи и стања у садашњости</p> <p>Глаголи <i>have got, to be</i> за давање описа</p> <p>Питања са <i>Who/What/Where/When/Which/How (old, far, deep, long...)</i></p> <p>Егзистенцијално <i>There is/are...</i></p> <p>Употреба одређеног члана са именицама које означавају лица и предмете који су познати саговорнику, као и уз имена река, мора и океана.</p> <p>Употреба/изостављање одређеног члана уз имена градова и држава.</p> <p>Поређење придева (правилно и неправилно поређење).</p> <p>(Интер)културни садржаји: географске карактеристике Велике Британије; биљни и животињски свет.</p>
<p>Позив и реаговање на позив за учешће у заједничкој активности</p>	<p>– разуме једноставније предлоге и одговори на њих;</p> <p>– упути једноставан предлог;</p> <p>– пружи одговарајући изговор или одговарајуће оправдање;</p>	<p>Језичке активности у комуникативним ситуацијама</p> <p>Слушање и читање једноставнијих текстова који садрже предлоге;</p> <p>усмено и писано преговарање и договарање око предлога и учешћа у заједничкој активности; писање позивнице за прославу/журку или имејла/СМС-а којим се уговара заједничка активност; прихватање/одбијање предлога, усмено или писано, уз поштовање основних норми</p>

		<p>учтивости и давање одговарајућег оправдања/изговора.</p> <p>Садржаји</p> <p><i>I think we can go out this afternoon. Why not? Let's do it. Sorry. I can't. I must do my homework. Sorry, I think that's boring. Let's do something else. How about going to the cinema? Great. What time? See you then.</i></p> <p><i>Let's make pancakes. That's a good idea. What shall we do? Let's play Monopoly. Why don't we meet at the sports centre? What time? Half past two. Fine. I'll see you at the sports centre at half past two.</i></p> <p><i>Would you like to come to my birthday party on Sunday? I'm sorry, but I can't make it. I'd love to, thanks.</i></p> <p>Императив</p> <p><i>How about</i> + глаголска именица</p> <p><i>Why don't we</i> + инфинитивна основа глагола</p> <p><i>Would you like</i> + инфинитив глагола</p> <p>Модални глаголи за изражавање предлога – <i>can/could/shall</i></p> <p>Глагол <i>will</i> за изражавање одлука</p> <p>(Интер)културни садржаји: прикладно позивање и прихватање/одбијање позива.</p>
<p>Изражавање молби, захтева, обавештења, извињења, захвалности и</p>	<p>– разуме и једноставне молбе и захтеве и реагује на њих;</p> <p>– упуту једноставне молбе и захтеве;</p> <p>– затражи и пружи кратко обавештење;</p> <p>– захвали и извине се на једноставан начин;</p> <p>– саопшти кратку поруку (телефонски разговор,</p>	<p>Језичке активности у комуникативним ситуацијама</p> <p>Слушање и читање једноставнијих исказа којима се тражи/нуди помоћ, услуга, обавештење или се изражава жеља, извињење, захвалност; усмено и писано тражење и давање обавештења, упућивање молбе за помоћ/услугу и реаговање на њу, изражавање жеља, извињења и захвалности.</p> <p>Садржаји</p> <p><i>Can I help you? It's OK, I can do it. May I ask a question? Sure. What do you want? Do you want</i></p>

	<p>дијалог уживо, СМС, писмо, имејл) којом се захваљује;</p>	<p><i>an orange? Yes, please. No, thank you. Can you pass me an orange, please? Of course, here you are. Thank you very much/so much. I want an apple. Can I have this one? Anything else? Can I borrow your pen? Sorry, you can't. I want to go home. Can we buy lemonade there? No, we can't. Oh no. I'm sorry. When does the movie start? It starts at 8.</i></p> <p>Модални глаголи за изражавање молбе и захтева – <i>can/could/may</i>.</p> <p>(Интер)културни садржаји: правила учтиве комуникације.</p>
<p>Разумевање и давање упутстава</p>	<p>– разуме и следи једноставнија упутства у вези с уобичајеним ситуацијама из свакодневног живота (правила игре, рецепт за припремање неког јела и сл.) са визуелном подршком без ње;</p> <p>– да једноставна упутства (нпр. може да опише како се нешто користи/прави, напише рецепт и сл.);</p>	<p>Језичке активности у комуникативним ситуацијама</p> <p>Слушање и читање текстова који садрже једноставнија упутства (нпр. за компјутерску или обичну игру, употребу апарата, рецепт за прављење јела и сл.) са визуелном подршком и без ње; усмено и писано давање упутстава.</p> <p>Садржаји</p> <p><i>Drag (the word) and drop it in the correct place. Throw the dice. Move your token... Press the button and wait. Insert the coin in the slot. Peel the onions and chop them. Put the saucepan on the stove.</i></p> <p>Императив</p> <p>Личне заменице у функцији објекта – <i>me, her, him...</i></p> <p>(Интер)културни садржаји: традиционалне/омиљене врсте јела.</p>
<p>Описивање и честитање празника, рођендана и значајних догађаја, честитање на успеху и изражавање жаљења</p>	<p>– разуме честитку и одговори на њу;</p> <p>– упуту пригодну честитку;</p> <p>– разуме и, примењујући једноставнија језичка средства, опише начин прославе рођендана, празника и важних догађаја;</p>	<p>Језичке активности у комуникативним ситуацијама</p> <p>Слушање и читање једноставнијих текстова у којима се описују и честитају празници, рођендани и значајни догађаји; описивање празника, рођендана и значајних догађаја; реаговање на упућену честитку у усменом и писаном облику; упућивање пригодних честитки у усменом и писаном облику; израда и презентација пројеката у вези са прославом празника, рођендана и значајних догађаја.</p>

		<p>Садржаји</p> <p><i>Children in Britain usually have their birthday parties at home. Everybody sings Happy Birthday! In Britain, people open their presents on Christmas Day. On Easter Sunday children often hunt for eggs. Happy Valentine's Day! Same to you! Roses are red, violets are blue, my heart is full of love for you. In my country we celebrate a lot of different festivals, but my favourite is... Good luck! Congratulations! Well done! Lucky you! I'm so happy for you! I'm sorry to hear that/about that! It's a pity!</i></p> <p><i>The Present Simple Tense</i> за изражавање уобичајених радњи.</p> <p>Изостављање члана испред назива празника.</p> <p>Изостављање члана испред именица употребљених у општем смислу.</p> <p>(Интер)културни садржаји: значајни празници и догађаји и начин обележавања/прославе; честитање.</p>
<p>Описивање догађаја способности садашњости</p>	<p>– разуме једноставније текстове у којима се описују сталне, уобичајене и тренутне радње и способности;</p> <p>– размени информације које се односе на дату комуникативну ситуацију;</p> <p>– опише сталне, уобичајене и тренутне догађаје/активности и способности користећи неколико везаних исказа;</p>	<p>Језичке активности у комуникативним ситуацијама</p> <p>Слушање и читање описа и размењивање исказа у вези са сталним, уобичајеним и тренутним догађајима/активностима и способностима; усмено и писано описивање сталних, уобичајених и тренутних догађаја/активности и способности (разговор уживо или путем телефона, разгледница, СМС порука, имејл и сл.).</p> <p>Садржаји</p> <p><i>I live in a flat on the first floor. What do you usually do on Sundays? Do you live in a house or in a flat? My sister doesn't go to school. What time do you go to bed/does she get up? He never tidies his room. I can clean my dad's car. When do Americans celebrate Halloween? When does winter start? Where do penguins live? What are you doing at the moment? I'm feeding my cat. We're going on a school trip today. They're having dinner now. I normally go to school by bus, but today I'm going on foot. I'm doing my homework. I always do it after dinner. I can speak three languages, but now I'm speaking English. I</i></p>

		<p><i>am good at maths.</i></p> <p><i>The Present Simple Tense</i> за изражавање уобичајених и сталних радњи</p> <p><i>The Present Continuous Tense</i> за изражавање тренутних и привремених радњи</p> <p>Модални глагол <i>can</i> за изражавање способности</p> <p>Прилози за учесталост – <i>usually, often...</i></p> <p>Предлози за изражавање правца кретања – <i>to, from...</i></p> <p>Предлози за описивање начина кретања – <i>by (car), on (foot)...</i></p> <p>(Интер)културни садржаји: породични живот; живот у школи – наставне и ваннаставне активности; распусти и путовања.</p>
<p>Описивање догађаја и способности прошлости</p>	<p>– разуме краће текстове у којима се описују догађаји и способности у прошлости;</p> <p>– размени информације у вези са догађајима и способностима у прошлости;</p> <p>– опише у неколико краћих, везаних исказа догађај у прошлости;</p> <p>– опише неки историјски догађај, историјску личност и сл.;</p>	<p>Језичке активности у комуникативним ситуацијама</p> <p>Слушање и читање описа и усмено и писано размењивање исказа у вези са догађајима/активностима и способностима у прошлости;</p> <p>усмено и писано описивање догађаја/активности и способности у прошлости; израда и презентација пројеката о историјским догађајима, личностима и сл.</p> <p>Садржаји</p> <p><i>Where were you at eight o'clock last Saturday? I was at home. What was on TV last night? What time was it on? I watched/didn't watch TV last night. I played volleyball on Monday. What did you do? We went to Paris in July. We travelled by plane. Where did you spend your summer holiday? How did you travel? I lost my passport yesterday. Did you have a good time on holiday? Yes, we did./No, we didn't. I could swim when I was five. I couldn't ski last year.</i></p>

		<p><i>The Past Simple Tense</i> правилних и најчешћих неправилних глагола</p> <p>Модални глагол <i>could</i> за изражавање способности у прошлости</p> <p>(Интер)културни садржаји: историјски догађаји, епохална открића; важније личности из прошлости (историјска личност, писац,</p>
<p>Исказивање жеља, планова и намера</p>	<p>– разуме жеље планове и намере и реагује на њих;</p> <p>– размени једноставне исказе у вези са својим и туђим жељама, плановима и намерама;</p> <p>– саопшти шта он/она или неко други жели, планира, намерава;</p>	<p>Језичке активности у комуникативним ситуацијама</p> <p>Слушање и читање краћих текстова у вези са жељама, плановима и намерама; усмено и писано договарање о жељама, плановима и намерама (телефонски разговор, разговор уживо, СМС, имејл и сл.).</p> <p>Садржаји</p> <p><i>I would like/want to be a doctor when I grow up. He would like a new mobile phone/to go out with his friends. I'm going to do my homework in the afternoon. What are you going to do this afternoon? My parents are going to visit their friends this evening, so I'm going to play all my favourite computer games. Oh! Are you?</i></p> <p><i>The Present Simple Tense (want)</i></p> <p><i>Would like</i> + именица/инфинитив глагола.</p> <p><i>Going to</i> за изражавање будућих планова.</p> <p>Употреба неодређеног члана уз називе занимања.</p> <p>(Интер)културни садржаји: свакодневни живот и разонода; породични односи.</p>
<p>Исказивање потреба, осета и осећања</p>	<p>– разуме и реагује на свакодневне изразе у вези са непосредним и конкретним потребама, осетима и осећањима;</p> <p>– изрази, основне потребе, осете и осећања једноставнијим језичким средствима;</p>	<p>Језичке активности у комуникативним ситуацијама</p> <p>Слушање и читање исказа у вези са потребама, осетима и осећањима; усмено и писано договарање у вези са задовољавањем потреба;</p> <p>предлагање решења у вези са осетима и потребама; усмено и писано исказивање, својих осећања и реаговање на туђа.</p>

		<p>Садржаји</p> <p><i>I'm hot/cold/hungry/thirsty... Take off/Put on your coat. Why don't you take a sandwich/a glass of water? Do you want some juice/biscuits too? Yes, please. Would you like some fruit? I'm tired. What shall we do? Why don't we stop and take some rest? How about going home? I'm happy to see you. I'm glad/sorry to hear that. Oh dear! It's a pity!</i></p> <p><i>The Present Simple Tense (be, want)</i></p> <p>Императив</p> <p><i>Why don't we/you</i> + инфинитивна основа глагола</p> <p><i>How about</i> + глаголска именица</p> <p><i>Would like</i> + именица/инфинитив глагола</p> <p>(Интер)културни садржаји: мимика и гестикулација; употреба емотикона.</p>
<p>Исказивање просторних односа и величина</p>	<p>– разуме једноставнија питања и одговори на њих;</p> <p>– разуме обавештења о простору и величинама;</p> <p>– описује специфичније просторне односе и величине једноставним, везаним исказима;</p>	<p>Језичке активности у комуникативним ситуацијама</p> <p>Слушање и читање краћих текстова у вези са специфичнијим просторним односима и величинама; усмено и писано размењивање информација у вези са просторним односима и величинама; усмено и писано описивање просторних односа и величина.</p> <p>Садржаји</p> <p><i>Which room is it in? Where's the library?</i></p> <p><i>It's on the left/right. Is the sofa by the door? What's next to/near the table? Where are the (books)? They're on the top/bottom shelf. It's in front of/behind the wardrobe. Where do you do your homework? Where is she? She's at the supermarket/in/at the park... The bakery is between the school and the supermarket. How wide/long/deep is the river? It's 45 metres wide/2 kilometres long. An elephant is bigger than a hippo. The Blue whale is the biggest animal in the world. What is the largest room in your house/flat? The room above/below. My town is in</i></p>

		<p><i>the north-east of Serbia.</i></p> <p>Предлози за изражавање положаја и просторних односа – <i>in front of, behind, between, opposite...</i></p> <p>Питања са <i>What/Where/Which/How (far, deep, long...)</i></p> <p>Поређење придева (правилно и неправилно поређење).</p> <p>Употреба одређеног члана са суперлативом придева.</p> <p>(Интер)културни садржаји: јавни простор; типичан изглед школског и стамбеног простора; локалне мерне јединице (инч, стопа...); природа.</p>
<p>Исказивање времена (хронолошког и метеоролошког)</p>	<p>– разуме, тражи и даје једноставнија обавештења о хронолошком времену и метеоролошким приликама у ширем комуникативном контексту;</p> <p>– опише дневни/недељни распоред активности;</p> <p>– опише метеоролошке прилике и климатске услове у својој земљи и једној од земаља циљне културе једноставним језичким средствима;</p>	<p>Језичке активности у комуникативним ситуацијама</p> <p>Слушање и читање једноставнијих текстова у вези са хронолошким временом, метеоролошким приликама и климатским условима;</p> <p>усмено и писано тражење и давање информација о времену дешавања неке активности, метеоролошким приликама и климатским условима у ширем комуникативном контексту; израда и презентација пројеката (нпр. о часовним зонама, упоређивање климатских услова у својој земљи са климатским условима једне од земаља циљне културе и сл.).</p> <p>Садржаји</p> <p><i>What time is it? It's five o'clock. It is half past six. It's (a) quarter to/past seven. It's ten past/to eleven. When do your lessons start? At (a) quarter to nine. When do you have your dance classes? On Monday and Wednesday. I was born in January/on the first of January/January the first.. ...on Christmas/Easter Day... Columbus discovered America in 1492/in the 15th century. What is the weather like? It's cold/sunny... The wind is blowing. What was the weather like yesterday? It was foggy/cloudy/windy... It didn't rain, it snowed. It is usually warm in spring/hot in summer/freezing in winter. It's wetter in the west</i></p>

		<p><i>than in the east. It is much drier in Australia than in Serbia.</i></p> <p><i>The Present Simple Tense</i> за изражавање утврђених програма, планова и распореда (ред вожње, ТВ/биоскопски програм и сл.) и уобичајених радњи.</p> <p><i>The Present Continuous Tense</i> за изражавање тренутних и привремених радњи</p> <p><i>The Past Simple Tense</i></p> <p>Предлози за изражавање времена – <i>in, on, at, to, past, after...</i></p> <p>Питања са <i>When, What (time/day)...</i></p> <p>Редни бројеви до 100.</p> <p>(Интер)културни садржаји: климатски услови у Великој Британији; разлика у часовној зони (Београд–Лондон).</p>
<p>Изрицање дозвола, забрана, правила понашања и обавеза</p>	<p>– разуме и реагује на једноставније забране, своје и туђе обавезе;</p> <p>– размени једноставније информације које се односе на забране и правила понашања у школи и на јавном месту (у превозном средству, спортском центру, биоскопу, зоолошком врту и сл.) као и на своје и туђе обавезе;</p> <p>– представи правила понашања, забране и листу својих и туђих обавеза користећи одговарајућа језичка средства;</p>	<p>Језичке активности у комуникативним ситуацијама</p> <p>Слушање и читање исказа у вези са забранама, правилима понашања и обавезама; постављање питања у вези са забранама, правилима понашања и обавезама и одговарање на њих; усмено и писано саопштавање забрана, правила понашања и обавеза (нпр. креирање постера са правилима понашања, списка обавеза и сл.).</p> <p>Садржаји</p> <p><i>Remember to bring your membership card. You can't sit here, the seat isn't free. Can you use your phone in class? No, we can't. You mustn't use your phone in class. You must write in ink. Do you have to wear uniforms at school? They have to/don't have to wear uniforms at school. I must study today. I have to feed our dog every morning. I must/have to go now.</i></p> <p>Модални глаголи за изражавање дозволе, забране, правила понашања и обавезе – <i>can/can't, must/mustn't</i></p> <p>(Not) <i>Have to</i> за изражавање обавезе и одсуства</p>

		<p>обавезе</p> <p>(Интер)културни садржаји: понашање на јавним местима; значење знакова и симбола.</p>
<p>Изражавање припадања и поседовања</p>	<p>– разуме и формулише једноставније изразе који се односе на поседовање и припадност;</p> <p>– пита и каже шта неко има/нема и чије је нешто;</p>	<p>Језичке активности у комуникативним ситуацијама</p> <p>Слушање и читање једноставнијих текстова с исказима у којима се говори шта неко има/нема или чије је нешто; постављање питања у вези са датом комуникативном ситуацијом и одговарање на њих.</p> <p><i>Is this your dog? No, it's Steve's dog. Whose house is this? It's Jane and Sally's house. They're Jane's and Sally's bags. These are the children's toys. That's my parents' car. This is my blanket. This blanket is mine. This isn't your card. It's hers. I've got/I have a ruler. Have you got/Do you have a pen? Sally hasn't got/doesn't have an umbrella.</i></p> <p>Садржаји</p> <p>Саксонски генитив са именицом у једнини и множини (правилна и неправилна множина) – <i>my friend's/friends'/children's books</i></p> <p>Присвојни придеви <i>my, your...</i></p> <p>Присвојне заменице <i>mine, yours...</i></p> <p><i>Have got/Have</i> за изражавање поседовања</p> <p>Питања са <i>Whose</i></p> <p>(Интер)културни садржаји: породица и пријатељи; однос према својој и туђој имовини.</p>
<p>Изражавање интересовања, допадања и недопадања</p>	<p>– разуме и реагује на једноставније исказе који се односе на описивање интересовања, хобија и изражавање допадања и недопадања;</p> <p>– опише своја и туђа интересовања и хобије и изрази допадање и недопадање уз једноставно</p>	<p>Језичке активности у комуникативним ситуацијама</p> <p>Слушање и читање једноставнијих текстова у вези са нечијим интересовањима, хобијима и стварима које воли/не воли, које му/јој се свиђају/не свиђају;</p> <p>размена информација о својим и туђим интересовањима, хобијима, допадању и недопадању (телефонски разговор, интервју, обичан разговор са пријатељима у школи и</p>

	<p>образложење;</p>	<p>сл.);</p> <p>усмено и писано описивање интересовања, допадања и недопадања (писање имејла о личним интересовањима, хобијима, допадању и недопадању, листе ствари које му/јој се свиђају/не свиђају и сл.); истраживачке пројектне активности (нпр. колики број ученика у одељењу воли/не воли пливање, скијање, тенис и сл.) графичко приказивање и тумачење резултата.</p> <p>Садржаји</p> <p><i>I'm interested in (swimming). What (sports) are you interested in? My hobby is (collecting bagdes). What's your hobby? I love swimming because I'm good at it. I don't like skiing. I'm bad at it. What do you like doing? Peter dosen't like football. Sally is crazy about dancing. My favourite sport is tennis. What's your favourite sport? What are your hobbies and interests? Fifteen out of thirty people like tennis – eight boys and seven girls.</i></p> <p>Придевско-предлошке фразе – <i>interested in, good/bad at, crazy about...</i></p> <p>Глаголи <i>like/love/hate</i> + глаголска именица</p> <p>Питања са <i>What, Who, Why ...</i></p> <p>(Интер)културни садржаји: интересовања, хобији, забава, разонода, спорт и рекреација; уметност (књижевност за младе, стрип, музика, филм).</p>
<p>Изражавање мишљења (слагања и неслагања)</p>	<p>– разуме и формулише једноставније исказе којима се тражи мишљење, изражава слагање/неслагање;</p>	<p>Језичке активности у комуникативним ситуацијама</p> <p>Слушање и читање једноставнијих текстова у вези са тражењем мишљења и изражавањем слагања/неслагања; усмено и писано тражење мишљења и изражавање слагања и неслагања.</p> <p>Садржаји</p> <p><i>What do you think of/about...? How do you like it? Please tell me about... Do you agree with (me)? I think/feel it's OK/Okay. You're right/wrong! That's true. Exactly. Tht's not true. I'm not sure. I like/don't like it because it's boring.</i></p>

		<p><i>The Present Simple Tense (think, like, agree...)</i></p> <p>Питања са <i>What, Why, How ...</i></p> <p>(Интер)културни садржаји: поштовање основних норми учтивости у комуникацији са вршњацима и одраслима.</p>
<p>Изражавање количине, бројева и цена</p>	<p>– разуме једноставније изразе који се односе на количину нечега;</p> <p>– пита и каже колико нечега има/нема, користећи једноставнија језичка средства;</p> <p>– на једноставан начин затражи артикле у продавници једноставним изразима за количину, наручи јело и/или пиће у ресторану и пита/каже/израчуна колико нешто кошта;</p> <p>– састави списак за куповину – намирнице и количина намирница (две векне хлеба, пакет тестенине, три конзерве туњевине и сл.);</p> <p>– изрази количину у мерама – 100 gr шећера, 300 gr брашна и сл.</p>	<p>Језичке активности у комуникативним ситуацијама</p> <p>Слушање и читање једноставнијих текстова који говоре о количини нечега; постављање питања у вези с количином и одговарање на њих, усмено и писано; слушање и читање текстова на теме поруџбине у ресторану, куповине, играње улога (у ресторану, у продавници, у кухињи...); писање списка за куповину; записивање и рачунање цена.</p> <p>Садржаји</p> <p><i>How many people are there in the park? There are two men/women and three children in the park. How much milk does he need? Is there any butter in the fridge? No, there isn't any butter, but there's some margarine. I haven't got any food for you. I've got some lemonade/strawberries. There isn't much fruit in the bowl. There aren't many biscuits left in the cupboard. There are a lot of spoons and forks and some/six knives on the table. I need a hundred grams of sugar (100 g)/a bottle of (fizzy) water/2 kilos of potatoes. Can I have a sandwich and a glass of juice please? That's £7.80. Shopping list: a packet of butter, two loaves of bread, three pots of yoghurt, a bunch of bananas...</i></p> <p>Основни бројеви до 1000.</p> <p>Правилна множина именица.</p> <p>Множина именица које се завршавају на -у, -f/fe: <i>strawberries, shelves, knives...</i></p> <p>Множина именица које се завршавају на -о: <i>kilos, potatoes...</i></p> <p>Синкретизам једнине и множине: <i>sheep, fish...</i></p> <p>Најчешћи облици неправилне множине (<i>men,</i></p>

		<p>women, children, people, feet, teeth, mice....)</p> <p>Бројиве и небројиве именице – pounds, money...</p> <p>Детерминатори – some, any, no.</p> <p>Квантификатори – much, many, a lot of.</p> <p>Питања са <i>How much/many</i>.</p> <p>(Интер)културни садржаји: друштвено окружење; локална мерна јединица за тежину (фунта); валута, намирнице и производи специфични за циљну културу.</p>
--	--	---

ШЕСТИ РАЗРЕД

Оперативни задаци по језичким вештинама

Оперативни задаци по језичким вештинама се постепено проширују и усложњавају. Истовремено се континуирано примењују и оперативни задаци из претходних разреда.

Разумевање говора

Ученик треба да:

- разуме дијалоге (до 10 реплика / питања и одговора), приче, друге врсте текстова и песме о темама, садржајима и комуникативним функцијама предвиђеним наставним програмом, које чује уживо, или са аудио-визуелних записа;
- разуме општи садржај и издвоји кључне информације из прилагођених текстова после 2-3 слушања;
- разуме и реагује на одговарајући начин на усмене поруке у вези са личним искуством и са активностима на часу (позив на групну активност, заповест, упутство, догађај из непосредне прошлости, планови за блиску будућност, свакодневне активности, жеље и избори, итд.).

Разумевање писаног текста

Ученик треба да:

- разуме текстове (до 150 речи), који садрже претежно познате језичке елементе, а чији садржај је у складу са развојним и сазнајним карактеристикама, искуством и интересовањима ученика;
- разуме и адекватно интерпретира садржај илустрованих текстова (стрипови, ТВ програм, распоред часова, биоскопски програм, ред вожње, специјализовани часописи, информације на јавним местима итд.) користећи језичке елементе предвиђене наставним програмом;
- проналази и издваја предвидљиве информације у текстовима из свакодневног окружења (писма, краћи новински чланци, упутства о употреби) и из краћих књижевних форми (приповетке, поезија, драмски текстови) примерених узрасту и интересовању ученика;
- може да изведе закључак о могућем значењу непознатих речи ослањајући се на општи смисао текста са темом из свакодневног живота.

Усмено изражавање

Ученик треба да:

- усклађује интонацију, ритам и висину гласа са сопственом комуникативном намером и са степеном формалности говорне ситуације;
- поред информација о себи и свом окружењу описује или извештава у неколико реченица о лицима, догађајима и активностима у садашњости, прошлости и будућности, користећи познате језичке елементе (лексику и морфосинтаксичке структуре);
- препричава, упоређује и интерпретира у неколико реченица садржај писаних, илустрованих и усмених текстова на теме, садржаје и комуникативне функције предвиђене наставним програмом, користећи познате језичке елементе (лексику и морфосинтаксичке структуре);
- у неколико реченица даје своје мишљење и изражава ставове у складу са предвиђеним комуникативним функцијама, користећи познате језичке елементе (лексику и морфосинтаксичке структуре).

Интеракција

Ученик треба да:

- у стварним и симулираним говорним ситуацијама са саговорницима размењује исказе у вези с контекстом учионице, као и о свим осталим темама, ситуацијама и комуникативним функцијама предвиђеним наставним програмом (укључујући и размену мишљења и ставова према стварима, појавама, користећи познате морфосинтаксичке структуре и лексику);
- учествује у комуникацији и поштује социокултурне норме комуникације (тражи реч, не прекида саговорника, пажљиво слуша друге, итд).
- да одговори на директна питања која се надовезују уз могућност да му се понове и пружи помоћ при формулисању одговора.

Писмено изражавање

Ученик треба да:

- пише реченице и краће текстове (до 70 речи) чију кохерентност и кохезију постиже користећи познате језичке елементе у вези са познатим писаним текстом или визуелним подстицајем;
- издваја кључне информације и препричава оно што је видео, доживео, чуо или прочитао;
- користи писани код за изражавање сопствених потреба и интересовања (шаље личне поруке, честитке, користи електронску пошту, и сл.).

Медијација

У ситуацији када посредује између особа (вршњака и одраслих) које не могу да се споразумеју, ученик треба да:

- усмено преноси суштину поруке са матерњег на циљни језик и са циљног на матерњи;
- писмено преноси једноставне поруке и објашњења.

Доживљај и разумевање књижевног текста

- Може да изрази утиске и осећања о кратком прилагођеном књижевном тексту (песма, скраћена верзија приче, музичка песма), користећи вербална и невербална средства изражавања (илустрације и израда наменских реквизита, глума).

Знања о језику и стратегије учења

Ученик треба да:

- препознаје и користи граматичке садржаје предвиђене наставним програмом;
- поштује основна правила смисленог повезивања реченица у шире целине;

- користи језик у складу са нивоом формалности комуникативне ситуације (нпр. форме учтивости);
- разуме везу између сопственог залагања и постигнућа у језичким активностима;
- уочава сличности и разлике између матерњег и страног језика и страног језика који учи;
- разуме значај употребе интернационализама;
- примењује компензационе стратегије и то тако што:

1. усмерава пажњу, пре свега, на оно што разуме;

2. покушава да одгонетне значење на основу контекста и проверава питајући неког ко добро зна (друга, наставника, итд);

3. обраћа пажњу на речи / изразе који се више пута понављају, као и на наслове и поднасловe у писаним текстовима;

4. обраћа пажњу на разне невербалне елементе (гестови, мимика, итд. у усменим текстовима; илустрације и други визуелни елементи у писменим текстовима);

5. размишља да ли одређена реч коју не разуме личи на неку која постоји у матерњем језику;

6. тражи значење у речнику;

7. покушава да употреби познату реч приближног значења уместо непознате (нпр. **аутомобил** уместо **возило**);

8. покушава да замени или допуни исказ или део исказа адекватним гестом / мимиком;

9. уз помоћ наставника континуирано ради на усвајању и примени општих стратегија учења (генерализација, индукција, дедукција и позитивни трансфер).

Теме и ситуације по доменима употребе језика

Приватно	Јавно	Образовно
<ul style="list-style-type: none"> - заједничке активности и интересовања у школи и ван ње (изласци, договори, преузимање одговорности у договореној ситуацији) - договор и узајамно поштовање међу члановима породице - приватне прославе (рођендан, годишњице и др.) - припрема, планирање, организација, подела послова - обавезе у кући, уређење простора у којем се живи, промене у сопственом кутку (постери, нове боје...) - изражавање обавезе, забране, недостатака 	<ul style="list-style-type: none"> - развијање позитивног односа према животној средини и другим живим бићима (описивање времена, прогноза) - традиција и обичаји у културама земаља чији се језик учи (карневал...) - оброци (сличности и разлике са исхраном у земљама чији се језик учи), наручивање хране, савети о хигијени у кухињи - стамбена насеља - како станујемо (блок, насеље, кућа) - споменици и знаменитости у великим градовима (у земљама чији се језик учи) - куповина на једном месту (велике робне куће, олакшице) - развијање критичког става према негативним елементима вршњачке културе (нетолеранција, агресивно понашање итд.) 	<ul style="list-style-type: none"> - тематске целине и повезаност садржаја са другим предметима - сналажење у библиотеци/медиотеци - употреба информација из медија - образовни систем у другим земљама

КОМУНИКАТИВНЕ ФУНКЦИЈЕ

Програм за шести разред подразумева комуникативне функције као и у претходном разреду. Оне се усложњавају са лексичким и граматичким садржајима предвиђеним наставним програмом.

Садржај комуникативних функција може бити једноставан или сложен у зависности од циљне групе (узраст, ниво језичких компетенција, ниво образовања). У настави страних језика садржај комуникативних функција зависиће од наставног програма. Комуникативне функције су као и у претходном разреду, али су структурално и лексички у складу са програмом за стране језике за шести разред основне школе.

1. Представљање себе и других
2. Поздрављање
3. Идентификација и именовање особа, објеката, делова тела, животиња, боја, бројева, итд. (у вези са темама)
4. Разумевање и давање једноставних упутстава и команди
5. Постављање и одговарање на питања
6. Молбе и изрази захвалности
7. Примање и давање позива за учешће у игри / групној активности
8. Изражавање допадања / недопадања
9. Изражавање физичких сензација и потреба
10. Именовање активности (у вези са темама)
11. Исказивање просторних односа и величина (*Идем, долазим из..., Лево, десно, горе, доле...*)
12. Давање и тражење информација о себи и другима
13. Тражење и давање обавештења
14. Описивање лица и предмета
15. Изрицање забране и реаговање на забрану
16. Изражавање припадања и поседовања
17. Тражење и давање обавештења о времену на часовнику

18. Скретање пажње
19. Тражење мишљења и изражавање слагања / неслагања
20. Исказивање извињења и оправдања
21. Негодовање и исказивање протеста
22. Преношење трећој особи основног значења исказаног у оквиру набројаних комуникативних функција

ГРАМАТИЧКИ САДРЖАЈИ СА ПРИМЕРИМА

Сви граматички садржаји уводе се са што мање граматичких објашњења осим уколико ученици на њима не инсистирају, а њихово познавање се евалуира и оцењује на основу употребе у одговарајућем комуникативном контексту, без инсистирања на експлицитном познавању граматичких правила.

Učenici treba da razumeju i koriste:

1. Imenice - receptivno i produktivno

- a) Brojive i nebrojive imenice: *rain, water, money, time, food*,
- b) Složenice: *make-up, tracksuit, sweatshirt*
- v) Imenice izvedene od glagola, najčešći sufiksi: *-ation, -ment, -y*
 - Brojive i nebrojive imenice uz determinatore *some, any, no, a lot of*
 - Imenice uz postmodifikatore: *the man in / the woman with*
 - Imenice kao direktni i indirektni objekat: *He gave John the book. He gave the book to John.*

2. Član

- a) Razlika u upotrebi određenog i neodređenog člana
 - u širem kontekstu: *My brother is a football player and he is the captain of the school football team.*
 - prvopomenuti, drugi put pomenut *He lives in a big house. The house is new.*
 - poznat iz konteksta *This is a nice house - the garden is big.*
 - u imeničkoj frazi sa imenicom koju prati postmodifikator *The man in a blue sweatshirt.*
- b) Nulti član:
 - u izrazima: *in hospital, in bed, at home, at school, by plane, by taxi, have breakfast, after lunch*

3. Pridevi - receptivno i produktivno

- a) Pridevi sa nastavcima *-ed* i *-ing* (*interesting - interested*).
- b) Opisni pridevi, pridevi za iskazivanje stava, mišljenja i emocija
- v) Sufiksi za građenje prideva od imenica i glagola (*danger - dangerous, beauty - beautiful, west - western, comfort - comfortable, health - healthy, expense - expensive*)
- g) Najčešći negativni prefiksi (*known - unknown, happy - unhappy*)
- d) Pridevi kao delovi predikata, najfrekventnije kolokacije: *good at, bad at, interested in*

4. Zamenice - receptivno i produktivno

- a) Neodređene zamenice *somebody, something, somewhere, everybody, everything, everywhere, nobody, nothing, nowhere, anybody, anything, anywhere*
- b) *one, ones, another, another one,*

5. Determinatori *some, any, no, much, many, a lot of*

6. Predlozi - receptivno i produktivno:

- a) Različita značenja najfrekventnijih predloga u kontrastu: *from, in, of, to, at, on, in*
- b) pravac kretanja: *into, off, on, through, along, past, over, left, right, around, down,*

v) pozicija u prostoru: *between, inside, in the middle of, next to, outside, around*

7. Glagoli:

- a) razlika između The Present Simple Tense i The Present Continuous Tense.
- b) The Simple Past Tense pravih glagola i najčešćih nepravilnih glagola, potvrdni, upitni i odrićni oblici, receptivno i produktivno.
- v) The Past Continuous Tense, potvrdni, upitni i odrićni oblici, receptivno i produktivno.
- g) Upotreba vremena u prošlom narativu, The Simple Past Tense i The Past Continuous Tense
- d) The Present Perfect, razlika između The Present Perfect i The Simple Past Tense
- đ) The Future Simple
 - Predviđanje
 - Prvi kondicional
- e) Iskazivanje namere i planova pomoću BE GOING TO i The Present Continuous Tense
- ž) Modalni glagoli
 - can, can't,
 - have to, don't have to
 - should, shouldn't
 - will - ponuda - I'll do that for you.
- z) Kolokacije sa have (have a shower, have dinner) i get (get nervous, get scared, get angry)
- i) Prepozicionalni glagoli get together, get on, get into, get down; frazalni glagoli put on, put off, dress up, take off
- j) Upotreba infinitiva posle glagola decide, start, want

7. Prilozi i priloške odredbe (i receptivno i produktivno)

- a) za vreme: yesterday, last week/year, ago; tomorrow.
- b) za mesto i pravac kretanja: beside, by, upstairs/ downstairs; to.
- v) za način (well).
- g) za učestalost, sa posebnim naglaskom na poziciju ove vrste priloga u rećenici: every day, often, once, twice, three times, sometimes, often, usually.

8. Brojevi

Prosti brojevi preko 1000, redni brojevi do 30 i godine.

9. Upitne rećenice (i receptivno i produktivno):

- a) How + pridev; How much - how many
- b) Građenje pitanja sa prepozicionim glagolima (Who is she looking at? Who are you waiting for?)

10. Veznici

- a) because, so, too, for example, like
- b) Veznici i veznićki izrazi u prošlom narativu: one day, suddenly, in the end, then, after, before, during, later, when

СЕДМИ РАЗРЕД

Оперативни задаци по језичким вештинама

Оперативни задаци по језичким вештинама се постепено проширују и усложњавају. Истовремено се континуирано примењују и оперативни задаци из претходних разреда.

Разумевање говора

Ученик треба да:

- разуме краће дијалоге (до 15 реплика / питања и одговора), приче, друге врсте текстова и песме о темама предвиђеним наставним програмом, које чује уживо, или са аудио-визуелних записа
- разуме општи садржај и издвоји кључне информације из краћих аутентичних текстова из свакодневног живота после 1-2 слушања (обавештења са разгласа на станици, аеродрому, у супермаркету или у школи)
- разуме и реагује на одговарајући начин на усмене поруке у вези са личним искуством и са активностима на часу (позив на групну активност, заповест, упутство, догађај из непосредне прошлости, планови за блиску будућност, свакодневне активности, жеље и избори, итд.)
- разуме краће рекламе, радио и ТВ емисије о темама предвиђеним наставним програмом.

Разумевање писаног текста

Ученик треба да:

- разуме краће текстове (до 200 речи), који садрже већи проценат познатих језичких елемената, интернационализама, структуралних и лексичких, а чији садржај је у складу са развојним и сазнајним карактеристикама, искуством и интересовањима ученика
- разуме и адекватно интерпретира садржај илустрованих текстова (стрипове, ТВ програм, биоскопски програм, ред возње, информације на јавним местима итд.) користећи језичке елементе предвиђене наставним програмом
- проналази и издваја предвидљиве информације у текстовима из свакодневног окружења (писма, краћи новински чланци, упутства о употреби, огласи, плакати, каталози)
- може да изведе закључак о могућем значењу непознатих речи ослањајући се на општи смисао текста са темом из свакодневног живота
- разуме краће текстове у вези са градивом других предмета, ослањајући се на општи смисао текста и предходно стечена знања.

Усмено изражавање

Ученик треба да:

- усклађује интонацију, ритам и висину гласа са сопственом комуникативном намером и са степеном формалности говорне ситуације
- поред информација о себи и свом окружењу описује или извештава у неколико реченица о догађајима и активностима (познату радњу или ситуацију) у садашњости, прошлости и будућности, користећи познате језичке елементе (лексику и морфосинтаксичке структуре)
- препричава и интерпретира у неколико реченица садржај писаних, илустрованих и усмених текстова на теме предвиђене наставним програмом као и на теме из других наставних предмета користећи познате језичке елементе (лексику и морфосинтаксичке структуре)
- у неколико реченица изражава своја осећања, мишљење и ставове аргументујући их (допадање, недопадање, противљење, итд.), користећи познате језичке елементе (лексику и морфосинтаксичке структуре)
- једноставним речима описује лица, догађаје, ситуације и предмете из окружења и упоређује их са другима из области свог интересовања као и из одређених садржаја других наставних предмета.

Интеракција

Ученик треба да:

- у стварним и симулираним говорним ситуацијама са саговорницима размењује исказе у вези с контекстом учионице, као и о свим осталим темама предвиђеним наставним програмом (укључујући и размену мишљења и ставова према стварима, појавама из домена њиховог интересовања, свакодневног живота и живота младих, користећи познате морфосинтаксичке структуре и лексику)
- учествује у комуникацији и поштује социокултурне норме комуникације (тражи реч, не прекида саговорника, пажљиво слуша друге, итд.)

- да одговори на ограничен број непосредних питања која се надовезују уз могућност да му се понове и пружи помоћ при формулисању одговора.

Писмено изражавање

Ученик треба да:

- пише реченице и краће текстове (до 100 речи) чију кохерентност и кохезију постиже користећи познате језичке елементе у вези са познатим писаним текстом или визуелним подстицајем
- записује кључне информације и препричава оно што је видео, доживео, чуо или прочитао
- користи писани код за изражавање сопствених потреба и интересовања (шаље личне поруке, честитке, користи електронску пошту, пише лична писма и сл.)
- у кратким формалним писмима (обавештење професорима, суседима, тренеру) примењује облике обраћања, молбе, поздрава и захваљивања
- записује планове, задатке и друге захтеве који му се усмено саопштавају.

Медијација

У ситуацији када посредује између особа (вршњака и одраслих) које не могу да се споразумеју, ученик треба да:

- усмено преноси суштину поруке са матерњег на циљни језик и са циљног на матерњи
- писмено преноси једноставне поруке и објашњења
- препричава садржај краћег текста, аудио или визуелног записа и краће интеракције
- започиње краћи разговор о познатим темама., одржава континуитет и завршава га.

Доживљај и разумевање књижевног текста

- може да изрази утиске и осећања о кратком прилагођеном књижевном тексту (песма, скраћена верзија приче, музичка песма), користећи вербална и невербална средства изражавања (цртежи, моделирање, глума)
- препознаје у тексту елементе културе земаља чији језик учи.

Знања о језику и стратегије учења¹

Ученик треба да:

- препознаје и користи граматичке садржаје предвиђене наставним програмом (на пример: препознаје и користи глаголске облике који изражавају садашњост, прошлост и будућност, употребљава прилоге и придеве)
- поштује основна правила смисленог повезивања реченица у шире целине (на пример: познаје и употребљава везнике за координацију)
- користи језик у складу са нивоом формалности комуникативне ситуације (нпр. форме учтивости)
- разуме везу између сопственог залагања и постигнућа у језичким активностима
- уочава сличности и разлике између матерњег и страног језика и страног језика који учи
- разуме значај употребе интернационализама
- примењује компезационе стратегије и то тако што:
 1. усмерава пажњу, пре свега, на оно што разуме;
 2. покушава да одгонетне значење на основу контекста и проверава питајући неког ко добро зна (друга, наставника, итд)
 3. обраћа пажњу на речи / изразе који се више пута понављају, као и на наслове и поднасловe у писаним текстовима

¹ Под знањем о језику подразумева се функционално знање, односно способност ученика да језичке структуре правилно употреби у датој комуникативној ситуацији.

4. обраћа пажњу на разне невербалне елементе (гестови, мимика, итд. у усменим текстовима; илустрације и други визуелни елементи у писменим текстовима)
5. размишља да ли одређена реч коју не разуме личи на неку која постоји у матерњем језику
6. тражи значење у речнику
7. покушава да употреби познату реч приближног значења уместо непознате (нпр. **аутомобил** уместо **возило**)
8. покушава да замени или допуни исказ или део исказа адекватним гестом / мимиком
9. уз помоћ наставника континуирано ради на усвајању и примени општих стратегија учења (генерализација, индукција, дедукција, инференција и позитивни трансфер).

Теме и ситуације по доменима употребе језика

Приватно	Јавно	Образовно
<ul style="list-style-type: none"> - заједничке активности и интересовања у школи и ван ње (изласци, договори, преузимање одговорности у договореној ситуацији) - договор и узајамно поштовање међу члановима породице као и према другим особама - изражавање обавезе, забране, недостатака - вршњачка комуникација и људска права (толеранција - интеркултурна, интернетичка и интеррасна) 	<ul style="list-style-type: none"> - развијање позитивног односа према животној средини и другим живим бићима (описивање времена, прогноза, загађивање/заштита човекове околине) - традиција и обичаји у културама земаља чији се језик учи (карневал...) - оброци (савети о хигијени у кухињи, развијање свести о правилној исхрани) - стамбена насеља – како станујемо (предности живота у селу и у граду) - споменици и знаменитости у великим градовима (у земљама чији се језик учи) - знаменити људи и њихова дела (у земљама чији се језик учи) 	<ul style="list-style-type: none"> - тематске целине и повезаност садржаја са другим предметима - сналажење у раду с компјутером - употреба информација из медија и јачање медијске писмености - образовни систем у другим земљама

КОМУНИКАТИВНЕ ФУНКЦИЈЕ

1. Представљање себе и других
2. Поздрављање
3. Идентификација и именовање особа, објеката, делова тела, животиња, боја, бројева, итд. (у вези са темама)
4. Разумевање и давање једноставних упутстава и команди
5. Постављање и одговарање на питања
6. Молбе и изрази захвалности
7. Примање и давање позива за учешће у игри/групној активности
8. Изражавање допадања/недопадања
9. Изражавање физичких сензација и потреба
10. Именовање активности (у вези са темама)
11. Исказивање просторних односа и величина (*Идем, долазим из..., Лево, десно, горе, доле...*)
12. Давање и тражење информација о себи и другима
13. Тражење и давање обавештења
14. Описивање лица и предмета
15. Изрицање забране и реаговање на забрану
16. Изражавање припадања и поседовања
17. Тражење и давање обавештења о времену на часовнику
18. Скретање пажње
19. Тражење мишљења и изражавање слагања/неслагања
20. Исказивање извињења и оправдања

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

Сви граматички садржаји уводе се са што мање граматичких објашњења осим уколико ученици на њима не инсистирају, а њихово познавање се евалуира и оцењује на основу употребе у одговарајућем комуникативном контексту, без инсистирања на експлицитном познавању граматичких правила.

Ученици треба да разумеју и користе:

1. Именице – рецептивно и продуктивно

а) Бројиве и небројиве именице: *rain, water, money, time, food,*

б) Сложенице: *make-up, tracksuit, sweatshirt*

в) Именице изведене од глагола, најчешћи суфикси: *-ation, -ment, -y*

- Бројиве и небројиве именице уз детерминаторе *some, any, no, a lot of*

- Именице уз постмодификаторе: *the man in / the woman with*

- Именице као директни и индиректни објекат: *He gave John the book. He gave the book to John.*

2. Члан

а) Разлика у употреби одређеног и неодређеног члана

- у ширем контексту: *My brother is a football player and he is the captain of the school football team.*

- првопоменути, други пут поменут *He lives in a big house. The house is new.*

- познат из контекста *This is a nice house – the garden is big.*

- у именичкој фрази са именицом коју прати постмодификатор *The man in a blue sweatshirt.*

б) Нулти члан:

- у изразима: *in hospital, in bed, at home, at school, by plane, by taxi, have breakfast, after lunch*

3. Придеви – рецептивно и продуктивно

а) Придеви са наставцима *-ed* и *-ing* (*interesting – interested*).

- б) Описни придеви, придеви за исказивање става, мишљења и емоција
- в) Суфикси за грађење придева од именица и глагола (*danger – dangerous, beauty – beautiful, west – western, comfort – comfortable, health – healthy, expense – expensive*)
- г) Најчешћи негативни префикси (*known – unknown, happy – unhappy*)
- д) Придеви као делови предиката, најфреквентије колокације: *good at, bad at, interested in*
- ђ) Неправилно поређење *little, far – I get less money now. Is it much farther/further to go?*
4. Заменице – рецептивно и продуктивно
- а) Неодређене заменице *somebody, something, somewhere, everybody, everything, everywhere, nobody, nothing, nowhere, anybody, anything, anywhere*
- б) *one, ones, another, another one,*
- в) Односне заменице: за лица - *who, whom, whose, that, what* за ствари – *which, whose, that, what*
(The man *who* is here is our teacher. Take the cup *which* is on the table.)
5. Детерминатори *some, any, no, much, many, a lot of, a little /little, a few /few, a bit*
6. Предлози – рецептивно и продуктивно:
- а) Различита значења најфреквентијих предлога у контрасту: *from, in, of, to at, on, in*
- б) правац кретања: *into, off, on, through, along, past, over, left, right, around, down,*
- в) позиција у простору: *between, inside, in the middle of, next to, outside, around*
7. Глаголи:
- а) разлика између The Present Simple Tense и The Present Continuous Tense.
- б) разлика између The Simple Past Tense и The Past Continuous Tense, употреба времена у прошлом наративу
- в) Употреба *used to* - за прошлу навику, поступак *I used to play tennis when I was younger.*
- г) разлика између The Present Perfect и The Simple Past Tense
- д) Начини изражавања будућности (The Future Simple, BE GOING TO, The Present Continuous Tense)
- ђ) Модални глаголи
- *can, can't, could*
 - *have to, don't have to, had to*
 - *should, shouldn't*
 - *will* – понуда – *I'll do that for you.*
 - *would* – значење жеље - *Would you like to go to the cinema tonight?*
 - *need't* - значење необавезности – *You needn't do it right now.*
 - *must* – значење обавезе – *Must you go home now?*
- е) Предвиђање и спекулације (It can happen ... it will happen ... it could happen)
- ж) Први и други кондиционал
- з) Изражавање допадања и недопадања (*like, hate, love, mind, prefer, I'd rather, I'd like, I can't stand*)
- и) Пасив само the Present Simple и the Past Simple Tense *English is spoken here. He was elected president.*
- ј) Индиректни говор: наредбе, молбе и савети
- к) Препозиционални глаголи *get together, get on, get into, get down;* фразални глаголи *put on, put off, dress up, take off*
- л) Изрази и конструкције: *good to do, looks interesting, sounds OK, let /make somebody do something*
8. Прилози и прилошке одредбе (и рецептивно и продуктивно)
- а) за време: *yesterday, last week/year, ago; tomorrow.*
- б) за место и правац кретања: *beside, by, upstairs/ downstairs; to.*
- в) за начин (*well*).
- г) за учесталост, са посебним нагласком на позицију ове врсте прилога у реченици: *every day, often, once, twice, three times, sometimes, often, usually.*
- д) Поређење прилога (рецептивно): *I play basketball more often than football.*

Неправилно поређење прилога: *well/badly; little/much; far* *He can speak French better than German. I can work best in the morning. You must eat more. I'm dead tired. I can't walk any farther/further.*

ђ) Место прилога у реченици. *She goes to school by bus. Last night he played the piano at the school concert.*

9. Бројеви

Прости бројеви 10000, редни бројеви до 100.

10. Упитне реченице (и рецептивно и продуктивно):

а) *How + придев; How much –how many*

б) Грађење питања са препозиционим глаголима (*Who is she looking at? Who are you waiting for?*)

в) Question tags: *...isn't he? ...haven't we?*

11. Везници

а) *because, so, so that, too, for example, like, while, although, either ... or, neither ...nor, both ...end, not only ... but also*

б) Везници и везнички изрази у прошлом наративу: *one day, suddenly, in the end, then, after, before, during, later, when*

в) Конективи *actually, luckily, however, also, as well*

ОСМИ РАЗРЕД

Оперативни задаци по језичким вештинама

Оперативни задаци по језичким вештинама постепено се проширују и усложњавају. Истовремено се континуирано примењују и оперативни задаци из претходних разреда.

Разумевање говора

Ученик треба да:

- глобално, детаљно и селективно (у зависности од захтева комуникативне ситуације) разуме различите усмене текстове (дијалоге, монологе, песме и друго) о темама предвиђеним наставним програмом у трајању од 3 до 5 минута (у зависности од степена познавања теме и контекста), које чује живо или са аудио визуелних записа.

а) Разуме и реагује на одговарајући начин на усмене поруке у вези са активностима на часу (говор наставника и другова, аудио и визуелни материјали у настави);

б) Разуме рекламе, радио и ТВ емисије блиске интересовањима ученика или значајне за младе, као и о темама образовног карактера из *популарне науке*;

в) Разуме усмене текстове које исказују говорници различитих стандардних варијетета о темама из свакодневног живота ближег и даљег учениковог окружења, а које се односе на узрасно специфична интересовања.

Разумевање писаног текста

Ученик треба да:

- разуме глобално, детаљно и селективно (у зависности од захтева комуникативне ситуације и личних потреба) различите писане текстове (писма, новинске чланке, јасна илустрована упутства, огласе, прилагођене књижевне текстове, текстове у вези са градивом других наставних предмета и слично) о темама из свакодневног живота и популарне науке, ближег и даљег учениковог окружења, а које се односе на узрасно специфична интересовања и чија дужина зависи од чињенице у коликој мери ученик познаје дату тему и контекст.

Увиђајући намеру аутора текста и контекста у којем је текст настао (емоционални и друго), ученик чита:

- а) да би се информисао;
- б) да би пратио упутства;
- в) ради задовољства.

Усмено изражавање

Ученик треба да:

- прилагођавајући свој говор комуникативној ситуацији, у временском трајању од два до три минута, на структурисани начин:

- а) говори о себи и свом окружењу, о догађајима и активностима у школи и изван ње;
- б) изрази своје утиске, осећања и аргументовано мишљење и ставове у вези са темама које су програмом предвиђене.

Интеракција

Ученик треба да:

- поштујући социокултурне норме комуникације, са саговорницима размењује информације, мишљења и ставове о темама из свакодневног живота, блиске његовом интересовању или из популарне науке и културе,
- започиње и води разговор о познатим темама., одржава његов континуитет и завршава га.

Писмено изражавање

Ученик треба да пише:

- сруктурисане и кохерентне текстове дужине од 140 до 160 речи у којима, користећи познату лексику и морфосинтаксичке структуре, описује догађаје и лична искуства,
- поруке и писма (у електронској и традиционалној форми) различитог садржаја (захваљивање, позивање, извињење, тражење и давање информација).

Медијација

У ситуацији када посредује између особа (вршњака и одраслих) које не могу да се споразумеју, ученик треба да:

- усмено преноси суштину поруке са матерњег на циљни језик и са циљног на матерњи,
- писмено преноси поруке и објашњења,
- препричава садржај писаног или усменог текста.

Доживљај и разумевање књижевног текста

Ученик може да:

- изрази утиске и осећања о кратком прилагођеном књижевном тексту и тексту из области књижевности за младе (песма, скраћена верзија приче, музичка песма), користећи вербална и невербална средства изражавања (цртежи, моделирање, глума),
- препознаје у тексту елементе културе земаља чији језик учи,
- увиђа сличности и разлике са матичном и осталим културама.

Знања о језику и стратегије учења³

Ученик треба да:

- препознаје и користи граматичке садржаје предвиђене наставним програмом,
- поштује основна правила смисленог повезивања реченица у шире целине,
- користи језик у складу са нивоом формалности комуникативне ситуације (нпр. форме учтивости),
- разуме везу између сопственог залагања и постигнућа у језичким активностима,
- уочава сличности и разлике између матерњег и страног језика и страних језика које учи,

- разуме значај употребе интернационализма,
- примењује компензационе стратегије и то тако што:

1. усмерава пажњу, пре свега, на оно што разуме;
2. покушава да одгонетне значење на основу контекста и проверава питајући неког ко добро зна (друга, наставника итд),
3. обраћа пажњу на речи / изразе који се више пута понављају, као и на наслове и поднаслове у писаним текстовима,
4. обраћа пажњу на невербалне елементе (гестови, мимика итд. у усменим текстовима; илустрације и други визуелни елементи у писаним текстовима),
5. размишљајући утврђује сличности и доводи у везу стране речи које не разуме са речима у српском језику,
6. тражи значење у речнику
7. покушава да употреби познату реч приближног значења уместо непознате (нпр. аутомобил уместо возило)
8. покушава да замени или допуни исказ или део исказа адекватним гестом / мимиком,
9. уз помоћ наставника континуирано ради на усвајању и примени општих стратегија учења (генерализација, индукција, дедукција, инференција и позитивни трансфер).

3 Под знањем о језику подразумева се функционално знање, односно способност ученика да језичке структуре правилно употреби у датој комуникативној ситуацији.

ТЕМЕ И СИТУАЦИЈЕ ПО ДОМЕНИМА УПОТРЕБЕ ЈЕЗИКА

Приватно

- заједничке активности и интересовања у школи и изван ње (изласци, договори, преузимање одговорности у договореној ситуацији);
- договор и узајамно поштовање међу члановима породице, као и према другим особама;
- изражавање обавезе, забране, недостатака;
- вршњачка комуникација и људска права (толеранција, разумевање, хуманост);
- професионална оријентација (жеље и реалне могућности у вези са даљим школовањем и усавршавањем)

Јавно

- развијање позитивног односа према животној средини и другим живим бићима (описивање времена, прогноза, загађивање/заштита човекове околине);
- традиција и обичаји у културама земаља чији се језик учи;
- однос према здрављу (развијање свести о здравом начину живота);
- становање - како станујемо (предности живота у селу и у граду);
- знаменитости, интересантна места и дешавања у већим градовима (у земљама чији се језик учи);
- знаменити људи и популарне личности, њихова делатност (у земљама чији се језик учи)

Образовно

- тематске целине и повезаност садржаја са другим предметима;
- сналажење у раду с компјутером
- употреба информација из медија и јачање медијске писмености;
- образовни систем у другим земљама
- професионална оријентација (могућности даљег школовања)

КОМУНИКАТИВНЕ ФУНКЦИЈЕ

1. Представљање себе и других
2. Поздрављање
3. Идентификација и именовање особа, објеката, делова тела, животиња, боја, бројева, итд. (у вези са темама)
4. Разумевање и давање једноставних упутстава и команди
5. Постављање и одговарање на питања
6. Молбе и изрази захвалности
7. Примање и давање позива за учешће у игри/групној активности
8. Изражавање допадања/недопадања
9. Изражавање физичких сензација и потреба
10. Именовање активности (у вези са темама)
11. Исказивање просторних односа и величина (*идем, долазим из..., лево, десно, горе, доле...*)
12. Давање и тражење информација о себи и другима
13. Тражење и давање обавештења
14. Описивање лица и предмета
15. Изрицање забране и реаговање на забрану
16. Изражавање припадања и поседовања
17. Тражење и давање обавештења о времену на часовнику
18. Скретање пажње
19. Тражење мишљења и изражавање слагања/неслагања
20. Исказивање извињења и оправдања

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

Сви граматички садржаји уводе се са што мање граматичких објашњења, осим уколико ученици на њима не инсистирају, а њихово познавање се евалуира и оцењује на основу употребе у одговарајућем комуникативном контексту, без инсистирања на експлицитном познавању граматичких правила.

Напомена:

У осмом разреду наставнику се препоручује да врши честе систематизације граматичких садржаја, чије је усвајање и учење било предвиђено у претходним разредима. Обим нових садржаја који се уводе у осмом разреду, као и степен њиховог продубљивања, зависи, првенствено, од нивоа савладаности претходно обрађиваних граматичких садржаја, али и од когнитивног стила ученика.

Ученици треба да разумеју и користе:

1. Именице - рецептивно и продуктивно

- а) Сложенице: downtown, waterfall, network, masterpiece, footprint, firework
- б) Колокације: city centre, global warming, heart attack, climate change, brand name
- в) Суфиксе за грађење именица од глагола и придева (-ion, -ity, -ation, -ment, -ence, -y, -ness, -er, -or)

2. Придеви - рецептивно и продуктивно

- а) Сложени придеви (breathhtaking, hard-working, top-quality, well-off, part-time, freshwater)
- б) Суфикси за грађење придева од именица и глагола (-ive, -ful, -less, -ing, -ed, -ent, -ous, -ious, -al, -ive)
- в) Негативни префикси (un-, in-, il-)

3. Предлози - рецептивно и продуктивно:

- а) После придева: afraid of, keen on, allergic to
- б) После глагола: apologize for, pay for, agree with, argue with, complain about, use as, arrive at, belong to, agree on, believe in, consist of, suffer from

в) У изразима: *by chance, for ages, for a moment, in trouble, off the coast, on the radio, face to face, on the move*

4. Глаголи:

а) The Past Perfect Tense

б) Индиректни говор: искази и питања

в) Пасив

- The Present Simple, the Past Simple Tense, the Present Perfect Tense, the Future Tense - продуктивно и рецептивно

- Пасив уз модалне глаголе, пасив уз глагол *get (get interviewed)* само рецептивно

г) The Future Continuous Tense - рецептивно

д) Модални глаголи

- Модалност у прошлости (*had to, was able to, should have done*)

- Спекулисање о садашњим догађајима (рецептивно и продуктивно)

He may be ... He might be ... He can't be ...

- Спекулисање о прошлим догађајима (рецептивно) *He may have been...*

е) Први и други кондиционал (обнављање), трећи кондиционал (рецептивно)

з) Препозиционални и фразални глаголи: *get down to, get on with, fall in love with, keep in touch with, hang around*

5. Прилози и прилошке одредбе (и рецептивно и продуктивно)

а) интензификатори: *extremely, quite, rather*

6. Бројеви

Велики бројеви (*million, billion*), читање децимала (*one point seven*) и разломака (*a half, a third*), давање бројчаних процена (*nearly 80%, over a half*) и поређења (*twice, three times as many/as much*)

7. Везници

а) *since, for, after, before, so ... that, such a ... that, because, because of, as, although, despite, in case, in order that*

б) *as well as, apart from, instead of*

8. Реченичне конструкције:

- *I'd rather, I'd rather not*

- *To have/get something done*

- *Look like, be like*

- *After/before +-ing*

- *Having done ...*

- *Didn't you ... Haven't you ...*

9. Идиоматски изрази

- *safe and sound, spitting image*

- *be a light sleeper, heavy music, heavy rain*

НАЧИНИ И ПОСТУПЦИ ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА

Комуникативна настава је комплетно усмерена на језик као средство комуникације. Примена овог приступа у настави страних језика заснива се на настојањима да се доследно спроводе и примењују следећи ставови:

- циљни језик употребљава се у учионици у добро осмишљеним контекстима од интереса за ученике, у пријатној и опуштеној атмосфери; говор наставника прилагођен је узрасту и знањима ученика;
- наставник мора бити сигуран да је схваћено значење поруке укључујући њене културолошке и васпитне елементе као и елементе који воде што бољој социјализацији ученика;
- битно је значење језичке поруке;
- наставник и даље ученицима скреће пажњу и упућује их на значај граматичке прецизности исказа;
- знања ученика мере се јасно одређеним релативним критеријумима тачности и зато узор није изворни говорник;
- у циљу унапређивања квалитета и квантитета језичког материјала, настава страног језика заснива се и на социјалној интеракцији; рад у учионици и изван ње спроводи се путем групног или индивидуалног решавања проблема, потрагом за информацијама из различитих извора (интернет, дечији часописи, проспекти и аудио материјал), као и решавањем мање или више сложених задатака у реалним и виртуелним условима са јасно одређеним контекстом, поступком и циљем;
- наставник упућује ученике у законитости усменог и писменог кода и њиховог међусобног односа.

Комуникативно-интерактивни приступ у настави страних језика укључује и следеће:

- усвајање језичког садржаја циљаним и осмишљеним учествовањем у друштвеном чину;
- поимање наставног програма као динамичне, заједнички припремљене и прилагођене листе задатака и активности;
- наставник је ту да омогући приступ и прихватање нових идеја;
- ученици се третирају као одговорни, креативни, активни учесници у друштвеном чину;
- уџбеници постају извори активности и морају бити праћени употребом аутентичних материјала;
- учионица постаје простор који је могуће прилагођавати потребама наставе из дана у дан;
- рад на пројекту као задатку који остварује корелацију са другим предметима и подстиче ученике на студиозни и истраживачки рад;
- за увођење новог лексичког материјала користе се познате граматичке структуре и обрнуто;

Технике (активности)

Током часа се препоручује динамично смењивање техника / активности које не би требало да трају дуже од 15 минута.

1. Слушање и реаговање на команде наставника или са траке (слушај, пиши, повежи, одреди али и активности у вези са радом у учионици: цртај, сеци, боји, отвори/затвори свеску, итд.).
2. Рад у паровима, малим и великим групама (мини-дијалози, игра по улогама, симулације итд.)
3. Мануалне активности (израда панона, презентација, зидних новина, постера за учионицу или родитеље и сл.)
4. Вежбе слушања (према упутствима наставника или са траке повезати појмове у вежбанки, додати делове слике, допунити информације, селектовати тачне и нетачне исказе, утврдити хронологију и сл.)
5. Игре примерене узрасту
6. Певање у групи
7. Класирање и упоређивање (по количини, облику, боји, годишњим добима, волим/не волим, компарације...)
8. Решавање "текућих проблема" у разреду, тј. договори и мини-пројекти

9. Цртање по диктату, израда сликовног речника
10. Превођење" исказа у гест и геста у исказ
11. Повезивање звучног материјала са илустрацијом и текстом, повезивање наслова са текстом или пак именовање наслова
12. Заједничко прављење илустрованих и писаних материјала (извештај/дневник са путовања, рекламни плакат, програм приредбе или неке друге манифестације)
13. Разумевање писаног језика:
 - уочавање дистинктивних обележја која указују на граматичке специфичности (род, број, глаголско време, лице...)
 - а. препознавање везе између група слова и гласова
 - б. одговарање на једноставна питања у вези са текстом, тачно/нетачно, вишеструки избор
 - ц. извршавање прочитаних упутстава и наредби
14. Увођење дечије књижевности и транспоновање у друге медије: игру, песму, драмски израз, ликовни израз.
15. Писмено изражавање:
 - повезивање гласова и групе слова,
 - замењивање речи цртежом или сликом,
 - проналажење недостајуће речи (употпуњавање низа, проналажење "уљеза", осмосмерке, укрштене речи, и слично),
 - повезивање краћег текста и реченица са сликама/илустрацијама,
 - попуњавање формулара (пријава за курс, претплату на дечији часопис или сл, налепнице за кофер),
 - писање честитки и разгледница,
 - писање краћих текстова.

Елементи који се оцењују не би требало да се разликују од уобичајених активности на часу. Исто тако, оцењивање треба схватити као саставни део процеса наставе и учења, а не као изоловану активност која подиже ниво стреса код ученика. Оцењивањем и евалуацијом треба да се обезбеди напредовање ученика у складу са оперативним задацима и квалитет и ефикасност наставе. Оцењивање се спроводи тако да тежиште буде на провери постигнућа и савладаности ради јачања мотивације, а не на учињеним грешкама. Елементи за проверу и оцењивање су следећи:

- разумевање говора,
- разумевање краћег писаног текста,
- усмено изражавање,
- писмено изражавање,
- усвојеност лексичких и синтаксичких садржаја,
- усвојеност граматичких структура,
- правопис,
- залагање ученика на часу,
- израда домаћих задатака и пројеката (појединачних, у пару и групи).

Начини провере и утврђивања усвојеног знања морају бити познати ученицима, односно у складу са техникама, типологијом вежби и врстама активности које се примењују на редовним часовима.

Медијација

Језичка медијација подразумева објективно преобликовање усменог или писаног текста за потребе трећег лица којем тај текст није доступан или које га не може разумети. Језичка медијација - усмена и писмена - подразумева (спонтано) преношење једноставних порука и информација, сажимање и парафразирање текстова и њихово превођење и тумачење (укључујући и професионално). Те активности морају се одвијати у оквиру јасно дефинисаних комуникативних ситуација (што искључује, на пример, превођење лекције из уџбеника).

Технике (активности)

- Сажимање текста ради усменог преношења најважнијих делова поруке / договора на матерњи или на циљни језик.

Пример преношења поруке са матерњег на циљни језик:

Интегрална порука на матерњем језику	Основни елементи поруке на циљном језику
<i>Професорка: Реци својој другарици да ће прослава бити данас после подне у шест. Ако жели, нека понесе своје дискове, па да слушамо музику коју воле млади и</i>	<i>Ученик/ца: Професорка је рекла у шест. Данас. Понеси дискове.</i>

Пример преношења поруке са циљног на матерњи језик:

Интегрална порука на циљном језику	Основни елементи поруке на матерњем језику
<i>Гост/гошћа из иностранства: О, хвала на позиву. Доћи ћу, али можда мало касније. Понећу дискове.</i>	<i>Ученик/ца: Доћи ће. Мислим да не може баи у шест. Понеће дискове.</i>

- Сажимање текста ради писменог преношења најважнијих делова поруке/договора на матерњи или на циљни језик.

Пример преношења поруке са матерњег на циљни језик:

Интегрална порука на матерњем језику	Основни елементи поруке на циљном језику
<i>Родитељ: Напиши поруку госту/гошћи да путује сутра. На аеродром крећемо у 13,00 часова. Нека дође на време.</i>	<i>Запис ученика/це: Аеродром: сутра, 13,00 часова. Дођи код нас.</i>

Пример преношења поруке са циљног на матерњи језик:

Интегрална порука на циљном језику	Основни елементи поруке на матерњем језику
<i>Гост/гошћа из иностранства: Имам проблем за сутра, Х ме води у Не могу да стигнем код вас до 13,00!</i>	<i>Ученик/ца: Мораћемо другачије да се договоримо. Не може да стигне код нас до 13,00.</i>

- Усмено проширивање поруке/објашњавање у различитим ситуацијама.

Пример преношења поруке са матерњег на циљни језик:

Интегрална порука на матерњем језику	Основни елементи поруке на циљном језику
<i>Конобар/ица: Од домаћих специјалитета имамо роштиљ, пите, проју, пребранац, кисели купус... Могу да вам препоручим ћевапчиће...</i>	<i>Ученик/ца: Има много тога. Хоћеш да пробаи ћевапчиће?</i>

Пример преношења поруке са циљног на матерњи језик:

Интегрална порука на циљном језику	Основни елементи поруке на матерњем језику
<i>Гост/гошћа из иностранства: Шта је то "ћевапчићи"? Је ли то има код нас?</i>	<i>Ученик/ца: Ћевапчићи су наш специјалитет. То је месо. Укусно је.</i>

СТРАТЕГИЈЕ ЗА УНАПРЕЂИВАЊЕ И УВЕЖБАВАЊЕ ЈЕЗИЧКИХ ВЕШТИНА

С обзиром на то да су оперативни задаци наставе страних језика конципирани према задацима по језичким вештинама, важно је и да се у настави страних језика перманентно и истовремено увежбавају све језичке вештине. Само тако ученици могу да стекну језичке компетенције које су у складу са задатим циљем.

Стога је важно развијати стратегије за унапређивање и увежбавање језичких вештина.

ВРСТЕ ЧИТАЊА

1. Оријентационо читање. Уочити главни ток текста да би се добио општи утисак, да би се одлучило за шта и како употребити текст. Поступци:

- Брзо читање по поглављима.
- Пратити расподелу делова текста, пре него његов линеарни ток.
- Циљати на препознавање суштине: кључних речи, садржаја, почетака параграфа, конектора, елемената текстуалне кохезије.

2. Интензивно, односно фокусирано читање. Разумети тему и садржај текста. Открити шта аутор има намеру да саопшти. Поступци:

- Начинити смисаону анализу текста.
- Поступати по упутствима (ако их текст садржи)
- Читати пажљиво и промишљено следећи линеарни ток текста, читати и по секвенцама.
- Уочити различите елементе текста (укључујући: језичке; графичке; културолошке; итд.).

3. Претраживање текста. Пронаћи специфичну информацију у тексту. Поступци:

- Брзо претраживање текста се смењује са пажљивијим испитивањем делова текста.
- Није неопходно пратити линеарни ток текста.
- Тражити: специфичну реч, реченицу, датум, формулу, број.

4. Читање да би се научило прочитано. Усвојити садржај текста, односно схватити односе између идеја; запамтити информацију и бити у стању да је репродукујеш. Поступци:

- Читати полако, аналитички, на продубљен начин, са честим враћањем на претходне садржаје.
- Корисни су поступци разноврсног обележавања/екстраховања текста (подвлачење, вођење белешки и сл.).

5. Сажимајуће читање, односно читање са синтезом. Утврдити садржаје и појмове да би се информација разјаснила и запамтила. Поступци:

- Поновљено брзо читање по пасусима, с пажњом усмереном више на поједине делове текста него на читав текст.
- Корисно је исписивање основног концепта, главних теза и сл.
- Посебну пажњу обратити на: битне информације, кључне речи, елементе који подвлаче кохерентност текста.

6. Читање из задовољства. Текст је подстицај за рефлексивно, релационо и креативно размишљање. Поступци:

- Текст се чита у целисти, пажљиво и усредсређено. Могуће је враћати се на прочитано.

Језичка продукција

А. ОПШТА СТРАТЕГИЈА ПРИПРЕМЕ ЗА ЈЕЗИЧКУ ПРОДУКЦИЈУ ГОВОР И ПИСАЊЕ

1. Осмишљавање теме. - О чему бих говорио / писао? Шта бирам за предмет свог говора / текста? О чему је реч?

- избор теме, предмет говора / текста (у околностима када тема није задата, а познат је повод, циљ, аудиторијум)

- упознавање са темом говора (у околностима када је тема конкретизована, задата).

2. Уочавање већ познатог. - Шта о томе већ знам (ја и/или аудиторијум)?

3. Трагање за грађом. - Како да сазнам више о теми којом се бавим?

- стицање нових сазнања о предмету - стратегије претраживања различитих извора информација

- бележење прикупљених информација
- анализа прикупљене грађе.
- 4. Заузимање става. - Шта ја о томе мислим?
- активно размишљање о теми, опредељење за приступ теми.
- 5. Постављање резолуције исказа. - Чему тежим? Шта ми је најбитније?
- одређење циља говора/текста
- селекција и структурирање прикупљене грађе у складу са циљем.
- 6. Израда скице (плана). - Како да искажем оно што желим? Како да то аргуентујем?
- формулисање главне тезе - поенте говора/текста
- селекција и структурирање подтеза
- формулисање аргументације која поткрепљује изнето мишљење/став (аргументи за и против).
- 7. Структурирање говора/текста (у складу са темом, концепцијом и циљем). - Којим редоследом да изложим своје исказе како би мој говор/текст био јасан, разложен и ефектан?
- уводни део говора/текста
- излагање теме; излагање чињеничног стања
- исказивање поенте говора/текста
- исказивање сопственог става и изношење аргументације за њега
- закључак.

Б. СТРАТЕГИЈЕ СПЕЦИФИЧНЕ ЗА ГОВОРНУ ПРОДУКЦИЈУ

1. Језичко уобличавање говора; стил говора. - Како да што боље искажем оно што сам замислио?
- адекватан избор речи
- јасно, изражајно, складно, примерено изражавање
- добро структурирање реченице
- сугестивност говора
- ритмичност говора
- сажетост излагања
- духовитост
- адекватне стилске интервенције (коришћење стилских фигура), и сл.
2. Меморисање говора. - Како то да запамтим?
- памћење скице говора
- меморисање упоришних тачака беседе (формулација поенте) и најлепше осмишљених исказа.
3. Припрема за чин излагања. - Како да моје излагање буде течно и ефектно?
- техника и ритам дусања при говору
- модулација гласа (обим, боја, јачина)
- правилна артикулација
- дикција (правилно акцентовање, логички акценат, мелодија и ритам говора).
4. Израз лица, гестикулација, држање и став тела - Где да гледам? Шта ћу са рукама?
- усмереност погледа
- прикладни пратећи гестови
- одговарајуће држање.

Ц. ЈЕЗИЧКО УОБЛИЧАВАЊЕ ТЕКСТА

Језичко уобличавање текста обухвата: поштовање правописних конвенција, исправну употребу морфолошких облика речи, поштовање синтаксичких правила, успостављање кохерентности и кохезије у тексту, као и употребу одговарајућих лексичких и стилских средстава.

- 1. Правопис.** Обратити пажњу на доследно поштовање правописних конвенција.
- 2. Морфологија.** Обратити пажњу на исправну употребу различитих морфолошких облика
- 3. Синтакса.** Обратити пажњу на:

- слагање речи (конгруенцију)
- правилну употребу глаголских времена
- правилно структурирање реченице
- јасност, недвосмисленост реченице
- адекватну употребу зависних реченица
- адекватан ред речи у реченици
- исправну употребу корелатива и везника унутар једне реченице, као и између реченица.

4. Кохерентност. Обратити пажњу да се различити делови текста добро "уклопе" једни са другима и да не стварају проблеме у разумевању:

- информације и аргументе износити постепено и у логичном следу
- текст обликовати тако да представља семантичку целину и да сви његови делови допринесу успостављању те целине.

5. Кохезија. Поштовати логичко-семантичке везе између различитих делова текста. Обратити пажњу на:

- адекватну употребу заменица и заменичких речи
- адекватну употребу везника и конектора
- исправну употребу речи и израза којима се упућује на неки други део текста.

6. Лексичка прикладност. Обратити пажњу на:

- одабир лексике која треба да буде у сагласности са регистром (формалним, неформалним, итд.)
- примерну употребу устаљених метафора
- одговарајућу употребу колокација и фразеологизама
- семантичко-лексичко нијансирање
- сигурну и правилну употребу терминологије.

7. Стилска прикладност. Обратити пажњу на:

- избор регистра (треба да одговара намени текста)
- складно коришћење различитих језичких средстава, како при обликовању неутралних исказа, тако и при обликовању исказа различитог степена експресивност.

Типови и врсте текстова (говорних и писаних)

ТИП ТЕКСТА:	ВРСТА ТЕКСТА:
- Дескриптивни текст (опис виђеног, доживљеног, замисљеног, сањаног). Представља детаље у вези са једним средишним субјектом. Преовлађује просторна над временском перцепцијом.	кратка прича, приповетка; новински чланак, есеј; стручни/научни чланак; рекламни текст, летак; каталог; итд.
- Наративни текст (о стварном, историјском, имагинарном). Прати след чињеница, преовлађује временска перцепција.	бајка, басна, приповетка, новела, роман; новински чланак; извештај; дневник; хроника; приватно писмо; итд.
- Информативни текст Основна сврха му је пружање информација.	телеграм, вест, изјава, коментар; обавештење, порука; позивница; записник; пословно писмо; оглас типа "тражи се"; рекламни текст, летак; карта (возна, биоскопска, ...); ред вожње, летења; рецепт (лекарски, кулинарски); биографија (ЦВ); библиографија; итд.
- Аргументативни текст Пружа аргументе, са циљем да докаже или оповргне неку идеју/хипотезу/став.	дискусија, дебата; реферат, семинарски, матурски, дипломски рад; стручни/научни чланак; научна расправа; новински чланак; реклама; проповед; итд.
- Регулативни текст	упутства и правила (за употребу апарата, играње игара,

Планира и/или уређује активност или понашање; прописује редослед процеса	попуњавање образаца, и сл.); уговор; закони и прописи; упозорења, забране; здравица, похвала, покуда, захвалница; итд.
--	--

Медијација

Медијација је истовремено и рецептивна и продуктивна језичка активност. У оквиру медијације примењују се стратегије за унапређење и увежбавање разумевања говора, разумевања писаног текста, усменог изражавања и писменог изражавања - у складу са врстом задатка.

Ученику треба указати на специфичности ове језичке активности, то јест на потребу да уочи/издвоји:

- најбитније одлике ситуације у којој се медијација остварује;
- основне карактеристике текста и његове најбитније елементе;
- основне карактеристике примаоца поруке.

Када је циљни језик у питању, ученик може на објективан начин да пренесе најбитније елементе поруке уколико се ослони на:

- претходно стечена језичка знања;
- знања из области матерње и циљне културе;
- знања из других језика и култура;
- искуство стечено у сличним ситуацијама;
- значење невербалних елемената комуникације, и слично.

Корисно је, такође, упутити га да провери:

- да ли је он сам добро разумео поруку;
- да ли је његов саговорник/треће лице добро разумело њега.

У случају несигурности, ученик треба да на то скрене пажњу (*Нисам сигуран/сигурна, али мислим да је рекао/рекла ...; Мислим да ме ниси добро разумео/разумела; покушаћу да објасним другачије: ...*). Може, такође, да замоли саговорника да понови, уколико је присутан (*Нисам разумео/разумела, можеш ли да поновиш?*).

У случају застоја у комуникацији, ученик треба да потражи помоћ или да консултује речнике и друге изворе знања. Препоручује се да наставник упуту ученике у начин коришћења речника и друге приручне литературе.

Граматички садржаји

У претходним разредима основне школе ученици су усвајали страни језик. Учење је на том узрасту било претежно интуитивно: одговарајућим наставним активностима ученици су довођени у ситуацију да слушају страни језик у оквиру одређених, њима блиских и разумљивих ситуација, а затим да научене исказе комбинују да би се усмено и писмено изразили у сличним контекстима.

У петом разреду ученици су почели да уочавају прва језичка правила која су им олакшавала почетно описмењавање на страном језику.

Од петог разреда, паралелно са усвајањем, почиње и учење страног језика; реч је о свесном процесу који посматрањем релевантних језичких (и нејезичких) феномена и размишљањем о њима омогућује уочавање одређених законитости и њихову концептуализацију.

Граматички садржаји предвиђени у претходним разредима дати су, дакле, са двоструким циљем: да би ученици могли да унапреде своју комуникативну компетенцију, али и да би стекли основна знања о језику као сложену систему.

Савладавање граматичких садржаја, стога, није само себи циљ, те се ауторима уџбеника и наставницима предлаже да:

1. охрабрују ученике да посматрањем сами покушавају да открију граматичка правила;
2. откривена граматичка правила прикажу на схематизован начин;
3. у примерима и вежбањима користе што је могуће више познату лексику;
4. примере и вежбања контекстуализују;

5. додатна објашњења - само најнеопходнија - заснују на анализи најчешћих граматичких грешака својих ученика;

6. указују ученицима на нераумевање или неспоразум као могуће последице граматичке непрецизности / нетачности.

Будући да се на овом узрасту граматичка знања проширују (способност ученика да разумеју страни језик и да се изразе њиме умногоме превазилази њихова експлицитна граматичка знања), њихово вредновање требало би предвидети, пре свега, у оквиру формативне евалуације, то јест давањем кратких усмених / писмених вежби којима се проверава способност ученика да примене одређено откривено граматичко правило; исправак је за ученике прилика да га боље разумеју и запамте. У сумативној евалуацији (на крају полугодишта и школске године), то јест у писменим задацима и приликом провере способности усменог изражавања, не би требало давати граматичка вежбања, већ би граматичку тачност наставник требало да вреднује као један од више елемената којим се оцењују различите рецептивне и продуктивне језичке вештине. Елементи и скала вредновања, усаглашени на нивоу школе, потребно је да буду доступни, познати и јасни ученицима.

3.18. ДРУГИ СТРАНИ ЈЕЗИК – РУСКИ ЈЕЗИК

РУСКИ ЈЕЗИК- ПЕТИ РАЗРЕД

ОБЛАСТ/ТЕМА Комуникативне функције	ИСХОДИ По завршеној теми/области ученик ће бити у стању да у усменој и писаној комуникацији:	САДРЖАЈИ
<p>Поздрављање и представљање себе и других и тражење/давање основних информација о себи и другима у ширем друштвеном контексту</p>	<p>– разуме краће текстове који се односе на поздрављање, представљање и тражење/давање информација личне природе;</p> <p>– поздрави и отпоздрави, представи себе и другог користећи једноставна језичка средства;</p> <p>– постави и одговори на једноставнија питања личне природе;</p> <p>– у неколико везаних исказа саопшти информације о себи и другима;</p>	<p>Језичке активности у комуникативним ситуацијама</p> <p>Слушање и читање краћих, једноставнијих текстова који се односе на дате комуникативне ситуације (дијалози, наративни текстови, формулари и сл.); реаговање на усмени или писани импулс саговорника (наставника, вршњака и сл.) и иницирање комуникације; усмено и писано давање информација о себи и тражење и давање информација о другима (СМС, имејл, формулари, чланске карте, опис фотографије и сл.).</p> <p>Садржаји</p> <p><i>Привет! Меня зовут Мария. Как тебя зовут? Я – Ирина. Можно просто Ира. Мне 12 лет. Здравствуйте, Иван Владимирович. Добрый день, ребята! Как дела? Сколько тебе лет? Я из России, из Москвы. Ты откуда? Я живу в Воронеже. Я живу в городе Ниш. На какой улице ты живёшь? Я живу на улице Гагарина, дом 12, квартира 14. Это на каком этаже? На втором .</i></p>

		<p><i>Дай мне, пожалуйста, свой номер телефона. У тебя есть имейл (адрес электронной почты)? Это мои родители. Мою маму зовут Вера, папу – Николай. Я родился/родилась 15 мая. Когда у тебя день рождения? Я занимаюсь спортом, тренируюсь три раза в неделю.</i></p> <p>Презент повратних глагола: <i>заниматься, тренироваться.</i></p> <p>Презент глагола <i>жить.</i></p> <p>Конструкције за изражавање посесивности: у+ ген. личних заменица и именица (<i>у меня, у тебя, у неё, у него у нас, у вас, у них; у Ивана, у Ирины</i>).</p> <p>(Интер)културни садржаји: устаљена правила учтивости; имена, патроними, презимена и надимци; адреса; формално и неформално представљање; степени сродства и родбински односи; нумерисање спратова.</p>
<p>Описивање карактеристика живих бића, предмета, појава и места</p>	<p>– разуме једноставнији опис особа, биљака, животиња, предмета, појава или места;</p> <p>– упореди и опише карактеристике живих бића, предмета, појава и места, користећи једноставнија језичка средства;</p>	<p>Језичке активности у комуникативним ситуацијама</p> <p>Слушање и читање једноставнијих описа живих бића, предмета, појава и места и њиховог поређења; усмено и писано описивање/поређење живих бића, предмета, појава и места; израда и презентација пројеката (постера, стрипова, ППТ-а, кратких аудио/видео записа, радио емисија и слично).</p> <p>Садржаји</p> <p><i>Кто мальчик в чёрных джинсах и белой рубашке? Что надела Маша? Она надела зелёную юбку и зелёную футболку. Она высокая и стройная. У неё голубые глаза и длинные светлые волосы. Какие у тебя глаза? Какой у тебя рост? Какого цвета у тебя футболка? Посмотрите, я надел сегодня новые джинсы! Мой брат умный, но не очень трудолюбивый. На улице Князя Михаила есть книжные магазины. В центре нашего города большой торговый центр недалеко от книжного магазина. Москва – столица России. Санкт-Петербург – северная столица России. Москва больше Санкт-Петербурга. Белград меньше Москвы. У меня есть кошка. Её зовут Мурка. Она маленькая, белая.</i></p> <p>Придеви. Род, број и слагање с именицама.</p> <p>Конструкције за изражавање посесивности: у+ ген. личних заменица и именица (<i>у меня, у тебя, у неё, у него у нас, у вас, у них; у Ивана, у Ирины</i>).</p>

		<p>Присвојне заменице: <i>мой, твой, наш, ваш, их</i>. Слагање с именицама.</p> <p>Прошло време фреквентних глагола.</p> <p>Прост компаратив <i>больше, меньше, лучше</i>.</p> <p>(Интер)културни садржаји: Русија и Србија: градови; биљни и животињски свет.</p>
<p>Позив и реаговање на позив за учешће у заједничкој активности</p>	<p>– разуме једноставније предлоге и одговори на њих;</p> <p>– упуту једноставан предлог;</p> <p>– пружи одговарајући изговор или одговарајуће оправдање;</p>	<p>Језичке активности у комуникативним ситуацијама</p> <p>Слушање и читање једноставнијих текстова који садрже предлоге; усмено и писано преговарање и договарање око предлога и учешћа у заједничкој активности; писање позивнице за прославу/журку или имејла/СМС-а којим се уговара заједничка активност; прихватање/одбијање предлога, усмено или писано, уз поштовање основних норми учтивости и давање одговарајућег оправдања/изговора.</p> <p>Садржаји</p> <p><i>Давай играть в футбол/баскетбол! Поиграем вместе? Пусть Витя играет в футбол. Приглашаю тебя ко мне на день рождения/вечеринку. Приходи ко мне на вечеринку! Ты сможешь прийти ко мне на день рождения завтра в семь? Вечеринка у меня дома/в кафе. Спасибо за приглашение, я обязательно приду. К сожалению, я не смогу прийти, я должен присмотреть за братом. Извини, но я не смогу прийти. Вечеринка/день рождения, к сожалению, без меня. Давай пойдём в кино завтра? Где встречаемся? Около метро. Во сколько? В пять.</i></p> <p>Заповедни начин; треће лице једине/множине: <i>Пусть Саша играет!</i>; прво лице множине (с речцом <i>давай</i> и без ње): <i>Поиграем вместе! Давай поиграем вместе! Давай играть вместе!</i></p> <p>Предлошко-падежне конструкције (у, около, без + ген; к + дат; в, на + ак; с, за + инстр, в, на + лок).</p> <p>Интонација упитних исказа без упитне речи.</p> <p>Садашње време у значењу будућег.</p> <p>Модалне конструкције (личне и безличне): <i>Мне надо; я должен/должна.</i></p> <p>(Интер)културни садржаји: прикладно позивање и прихватање/одбијање позива.</p>

<p>Изражавање молби, захтева, обавештења, извињења, и захвалности</p>	<p>– разуме и једноставне молбе и захтеве и реагује на њих;</p> <p>– упуту једноставне молбе и захтеве;</p> <p>– затражи и пружи кратко обавештење;</p> <p>– захвали и извини се на једноставан начин;</p> <p>– саопшти кратку поруку (телефонски разговор, дијалог уживо, СМС, писмо, имејл) којом се захваљује;</p>	<p>Језичке активности у комуникативним ситуацијама</p> <p>Слушање и читање једноставнијих исказа којима се тражи/нуди помоћ, услуга, обавештење или се изражава жеља, извињење, захвалност; усмено и писано тражење и давање обавештења, упућивање молбе за помоћ/услугу и реаговање на њу, изражавање жеља, извињења и захвалности.</p> <p>Садржаји</p> <p><i>Тебе помоћ? Нет, спасибо. Да, пожалуйста. Что тебе нужно? Тебе нужна ручка? Ты хочешь апельсин?</i></p> <p><i>Передай, пожалуйста, соль. Конечно, вот она. Спасибо огромное. Не за что. Ничего. Дай мне, пожалуйста, ручку. Можно? Конечно, пожалуйста, вот она. К сожалению, ручка мне нужна. Извини(те), можно вопрос?</i></p> <p>Заповедни начин.</p> <p>Садашње време глагола <i>хотеть</i>.</p> <p>Предикатив <i>можно</i>.</p> <p>Интонација упитних исказа без упитне речи..</p> <p>(Интер)културни садржаји: правила учтиве комуникације.</p>
<p>Разумевање и давање упутстава</p>	<p>– разуме и следи једноставнија упутства у вези с уобичајеним ситуацијама из свакодневног живота (правила игре, рецепт за припремање неког јела и сл.) са визуелном подршком без ње;</p> <p>– да једноставна упутства (нпр. може да опише како се нешто користи/прави, напише рецепт и сл.);</p>	<p>Језичке активности у комуникативним ситуацијама</p> <p>Слушање и читање текстова који садрже једноставнија упутства (нпр. за компјутерску или обичну игру, употребу апарата, рецепт за прављење јела и сл.) са визуелном подршком и без ње; усмено и писано давање упутстава.</p> <p>Садржаји</p> <p><i>Закрой глаза. Угадай, кто говорит. Пропусти один ход. Иди два хода вперед/назад. Возьми яблоко, нарежь его на ломтики. Налей воду в кастрюлю. Свари пельмени.</i></p> <p>Заповедни начин.</p> <p>(Интер)културни садржаји: традиционалне/омиљене врсте јела (<i>пельмени, блины, борщ...</i>)..</p>
<p>Описивање и</p>	<p>– разуме честитку и</p>	<p>Језичке активности у комуникативним</p>

<p>честитање празника, рођендана и значајних догађаја, честитање на успеху и изражавање жаљења</p>	<p>одговори на њу;</p> <p>– упуту пригодну честитку;</p> <p>– разуме и, примењујући једноставнија језичка средства, опише начин прославе рођендана, празника и важних догађаја;</p>	<p>ситуацијама</p> <p>Слушање и читање једноставнијих текстова у којима се описују и честитају празници, рођендани и значајни догађаји; описивање празника, рођендана и значајних догађаја; реаговање на упућену честитку у усменом и писаном облику; упућивање пригодних честитки у усменом и писаном облику; израда и презентација пројеката у вези са прославом празника, рођендана и значајних догађаја.</p> <p>Садржаји</p> <p><i>Поздравляю тебя с днём рождения! Желаю всего самого лучшего! С Новым годом! С Рождеством С Днём Учителя! С Восьмым марта! Счастливо! Желаю тебе/вам всего хорошего: здоровья, счастья, успеха. Тебе/вам тоже всего хорошего. Поздравляю с успехом! С приездом! Добро пожаловать! С Днём ангела! Хочу пожелать тебе всего самого-самого лучшего!</i></p> <p>Садашње и прошло време.</p> <p>Глаголи <i>хотеть, желать/пожелать кому что, поздравить (кого с чем).</i></p> <p>(Интер)културни садржаји: значајни празници и догађаји и начин обележавања/прославе; честитање.</p>
<p>Описивање догађаја и способности у садашњости</p>	<p>– разуме једноставније текстове у којима се описују сталне, уобичајене и тренутне радње и способности;</p> <p>– размени информације које се односе на дату комуникативну ситуацију;</p> <p>– опише сталне, уобичајене и тренутне догађаје/активности и способности користећи неколико везаних исказа;</p>	<p>Језичке активности у комуникативним ситуацијама</p> <p>Слушање и читање описа и размењивање исказау вези са сталним, уобичајеним и тренутним догађајима/активностима и способностима; усмено и писано описивање сталних, уобичајених и тренутних догађаја/активности и способности (разговор уживо или путем телефона, разгледница, СМС порука, имејл и сл.).</p> <p>Садржаји</p> <p><i>Я живу на втором этаже. Ты живёшь в одноэтажном или многоэтажном доме. У меня брат и сестра. Они не ходят в школу. Что ты делаешь по воскресеньям? Во сколько ты ложишься спать вечером? У него в комнате беспорядок. Они сейчас завтракают. Что ты обычно ешь на завтрак?</i></p> <p><i>Обычно я в школу я езжу на автобусе. Каждый день я хожу на тренировки по баскетболу. После школы я гуляю с собакой. Я хорошо знаю математику. Папа стоит в пробке. Я хорошо</i></p>

		<p><i>плаваю. Моя маленькая сестрёнка ещё не ходит. Мы едем на экскурсию! Не могу дождаться! Я леплю снеговика!</i></p> <p>Глаголи кретања (садашње време): <i>идти/ходить, ехать/ездить, лететь/летать, плыть/плавать.</i></p> <p>Прилози за време: <i>утром, днём, вечером, весной, осенью.</i></p> <p>Садашње време глагола <i>есть</i> и <i>пить</i>.</p> <p>(Интер)културни садржаји: породични живот; живот у школи – наставне и ваннаставне активности; распусти и путовања.</p>
<p>Описивање догађаја и способности у прошлости</p>	<p>– разуме краће текстове у којима се описују догађаји и способности у прошлости;</p> <p>– размени информације у вези са догађајима и способностима у прошлости;</p> <p>– опише у неколико краћих, везаних исказа догађај у прошлости;</p> <p>– опише неки историјски догађај, историјску личност и сл.;</p>	<p>Језичке активности у комуникативним ситуацијама</p> <p>Слушање и читање описа и усмено и писано размењивање исказа у вези са догађајима/активностима и способностима у прошлости;</p> <p>усмено и писано описивање догађаја/активности и способности у прошлости; израда и презентација</p> <p>пројеката о историјским догађајима, личностима и сл.</p> <p>Садржаји</p> <p><i>Где ты был в прошлую среду в пять часов? Я был дома. Ты смотрела вчера фильм? Во сколько начался фильм? Я не смотрел телевизор вчера. Как ты провёл свои летние каникулы? Ты ездил к бабушке? По телевизору показывали мой любимый сериал. В пять лет я умел плавать.</i></p> <p>Прошло време фреквентних повратних и неповратних глагола.</p> <p>Прилози за време: <i>вчера, сегодня, утром, вечером, ночью...</i></p> <p>Глаголи кретања (прошло време):</p> <p><i>идти/ходить, ехать/ездить, лететь/летать, плыть/плавать.</i></p> <p>Интонација упитних исказа без упитне речи.</p> <p>(Интер)културни садржаји: историјски догађаји и открића; важније личности из прошлости (историјске личности, писци, књижевнице, научници/е, уметници/е, и сл.).</p>

<p>Исказивање жеља, планова и намера</p>	<p>– разуме жеље планове и намере и реагује на њих;</p> <p>– размени једноставне исказе у вези са својим и туђим жељама, плановима и намерама;</p> <p>– саопшти шта он/она или неко други жели, планира, намерава;</p>	<p>Језичке активности у комуникативним ситуацијама</p> <p>Слушање и читање краћих текстова у вези са жељама, плановима и намерама; усмено и писано договарање о жељама, плановима и намерама (телефонски разговор, разговор уживо, СМС, имејл и сл.)</p> <p>Садржаји</p> <p><i>Кем ты станешь? Я стану лётчиком. А ты кем хочешь стать? Я хочу стать учительницей. Мой брат хочет быть программистом. Сегодня вечером мои родители идут в гости. После обеда я делаю домашнее задание. Завтра мы идём к бабушке в гости.</i></p> <p>Будуће време глагола <i>быть</i> и <i>стать</i>.</p> <p>Конструкције <i>стать, быть</i> + инстр.</p> <p>Садашње време у значењу будућег.</p> <p>(Интер)културни садржаји: свакодневни живот и разонода; породични односи.</p>
<p>Исказивање потреба, осета и осећања</p>	<p>– разуме и реагује на свакодневне изразе у вези са непосредним и конкретним потребама, осетима и осећањима;</p> <p>– изрази, основне потребе, осете и осећања једноставнијим језичким средствима;</p>	<p>Језичке активности у комуникативним ситуацијама</p> <p>Слушање и читање исказа у вези са потребама, осетима и осећањима; усмено и писано договарање у вези са задовољавањем потреба;</p> <p>предлагање решења у вези са осетима и потребама; усмено и писано исказивање, својих осећања и реаговање на туђа.</p> <p>Садржаји</p> <p><i>Мне холодно. Мне жарко. Мне хочется есть/пить. Надень куртку! Сними капюшон! У меня болит зуб. Налей мне воды, пожалуйста! Сделай мне бутерброд, пожалуйста, так есть хочется!</i></p> <p>Безличне реченице.</p> <p>Глагол <i>хотеть</i>.</p> <p>Глагол <i>хотеться</i> (безлична употреба: <i>мне хочется</i>).</p> <p>Заповедни начин глагола <i>есть</i> и <i>пить</i>.</p>

		<p>Интонација упитних исказа без упитне речи.</p> <p>(Интер)културни садржаји: мимика и гестикулација; употреба емотикона.</p>
<p>Исказивање просторних односа и величина</p>	<p>– разуме једноставнија питања и одговори на њих;</p> <p>– разуме обавештења о простору и величинама;</p> <p>– опише специфичније просторне односе и величине једноставним, везаним исказима;</p>	<p>Језичке активности у комуникативним ситуацијама</p> <p>Слушање и читање краћих текстова у вези са специфичнијим просторним односима и величинама; усмено и писано размењивање информација у вези са просторним односима и величинама; усмено и писано описивање просторних односа и величина.</p> <p>Садржаји</p> <p><i>Где книжный магазин? Рядом с нашей школой. Где окно? На стене. Где рюкзак? Под столом. Где картина? Над доской. Слева от шкафа – доска. Мой дом двухэтажный. Моя квартира трехкомнатная. Моя комната небольшая. Слева от двери, у окна, стоит письменный стол. Посередине комнаты маленький диван со столиком. В углу стоит моя кровать. Под моим окном растёт большая липа. У моего дедушки в деревне красивая изба. Его изба больше избы его брата.</i></p> <p>Генитив, инструментал, локатив с предлозима.</p> <p>Компаративи <i>больше, меньше.</i></p> <p>Слагање придева с именицама.</p> <p>(Интер)културни садржаји: јавни простор; типичан изглед школског и стамбеног простора; руска сеоска кућа; природа.</p>
<p>Исказивање времена (хронолошког и метеоролошког)</p>	<p>– разуме, тражи и даје једноставнија обавештења о хронолошком времену и метеоролошким приликама у ширем комуникативном контексту;</p> <p>– опише дневни/недељни распоред активности;</p> <p>– опише метеоролошке прилике и климатске услове у својој земљи и једној од земаља циљне културе једноставним језичким средствима;</p>	<p>Језичке активности у комуникативним ситуацијама</p> <p>Слушање и читање једноставнијих текстова у вези са хронолошким временом, метеоролошким приликама и климатским условима;</p> <p>усмено и писано тражење и давање информација о времену дешавања неке активности, метеоролошким приликама и климатским условима у ширем комуникативном контексту; израда и презентација пројеката (нпр. о часовним зонама, упоређивање климатских услова у својој земљи са климатским условима једне од земаља циљне културе и сл.).</p> <p>Садржаји</p>

		<p><i>Который час? Сколько времени? Когда начинается первый урок? В полдевятого. Когда у тебя тренировки по плаванию? По понедельникам и четвергам. Во сколько? В котором часу? В пять часов. Я родилась шестого февраля. Какая погода? Холодно. Снег идёт. Жарко и душно на улице. Какое сегодня число? Первое апреля. Какого числа начинается чемпионат по футболу? Двадцатого апреля.</i></p> <p>Основни бројеви до 1000.</p> <p>Облици час, часа, часов уз основне бројеве.</p> <p>Редни бројеви до 100.</p> <p>Слагање редног броја с именицом у роду, броју и падежу (<i>двадцатое апреля, двадцатого апреля</i>).</p> <p>Безличне реченице с предикативима (<i>мне жарко, на улице холодно</i>).</p> <p>Интонација упитних исказа без упитне речи.</p> <p>Упитне заменице и прилози.</p> <p>(Интер)културни садржаји: климатски услови; разлика у часовној зони.</p>
<p>Изрицање дозвола, забрана, правила понашања и обавеза</p>	<p>– разуме и реагује на једноставније забране, своје и туђе обавезе;</p> <p>– размени једноставније информације које се односе на забране и правила понашања у школи и на јавном месту (у превозном средству, спортском центру, биоскопу, зоолошком врту и сл.) као и на своје и туђе обавезе;</p> <p>– представи правила понашања, забране и листу својих и туђих обавеза користећи одговарајућа језичка средства;</p>	<p>Језичке активности у комуникативним ситуацијама</p> <p>Слушање и читање исказа у вези са забранама, правилима понашања и обавезама; постављање питања у вези са забранама, правилима понашања и обавезама и одговарање на њих; усмено и писано саопштавање забрана, правила понашања и обавеза (нпр. креирање постера са правилима понашања, списка обавеза и сл.).</p> <p>Садржаји</p> <p><i>На уроке нельзя разговаривать. На уроке можно задавать вопросы.</i></p> <p><i>Сегодня я должен/должна заниматься. Мне нужно прочитать книгу до четверга. Собаку надо кормить каждый день. Извините, можно войти? Да, можно. Нет, нельзя. Курить запрещено! Запрещено кормить животных!</i></p> <p>Безличне реченице с предикативима: <i>надо, нельзя, нужно, можно</i>.</p> <p>Датив личних заменица и именица.</p>

		<p>Интонација упитних исказа без упитне речи.</p> <p>(Интер)културни садржаји: понашање на јавним местима; значење знакова и симбола.</p>
<p>Изражавање припадања и поседовања</p>	<p>– разуме и формулише једноставније изразе који се односе на поседовање и припадност;</p> <p>– пита и каже шта неко има/нема и чије је нешто;</p>	<p>Језичке активности у комуникативним ситуацијама</p> <p>Слушање и читање једноставнијих текстова с исказима у којима се говори шта неко има/нема или чије је нешто; постављање питања у вези са датом комуникативном ситуацијом и одговарање на њих.</p> <p>Садржаји</p> <p><i>У меня есть собака. Мою собаку зовут Бобик. У меня нет мобильного. У кого есть сестра/брат? Это твоя собака? Нет, не моя. Это собака моего друга. Да, моя. У них в голове только компьютеры. Это дом бабушки.</i></p> <p>Конструкције за изражавање поседивности: у+ ген. личних заменица и именица (у меня, у мамы); именица + именица у генитиву (дом папы).</p> <p>Општа негација (нет и не).</p> <p>Посебна негација (Не моя собака).</p> <p>Присвојне заменице.</p> <p>Интонација упитних исказа без упитне речи.</p> <p>(Интер)културни садржаји: породица и пријатељи; однос према својој и туђој имовини.</p>
<p>Изражавање интересовања, допадања и недопадања</p>	<p>– разуме и реагује на једноставније исказе који се односе на описивање интересовања, хобија и изражавање допадања и недопадања;</p> <p>– опише своја и туђа интересовања и хобије и изрази допадање и недопадање уз једноставно образложење;</p>	<p>Језичке активности у комуникативним ситуацијама</p> <p>Слушање и читање једноставнијих текстова у вези са нечијим интересовањима, хобијима и стварима које воли/не воли, које му/јој се свиђају/не свиђају; размена информација о својим и туђим интересовањима, хобијима, допадању и недопадању (телефонски разговор, интервју, обичан разговор са пријатељима у школи и сл.); усмено и писано описивање интересовања, допадања и недопадања (писање имејла о личним интересовањима, хобијима, допадању и недопадању, листе ствари које му/јој се свиђају/не свиђају и сл.); истраживачке пројектне активности (нпр. колики број ученика у одељењу воли/не воли пливање, скијање, тенис и сл.) графичко приказивање и тумачење резултата.</p>

		<p style="text-align: center;">Садржаји</p> <p><i>У тебе есть хобби? Какое у тебя хобби? Я интересуюсь моделированием. Делаю макеты ракет и космических кораблей. Я ращу кактусы. Я интересуюсь плаванием. Умею плавать брассом и на спине. Мне не нравятся зимние виды спорта. Люблю кататься на санках. Не люблю кататься на лыжах. Мой любимый спорт – теннис. Мне интересно смотреть теннис. Чем ты интересуешься? Дети, сколько вас любит играть в футбол? Сколько в баскетбол?</i></p> <p>Глаголи <i>заниматься, интересоваться</i> чем.</p> <p>Безлична употреба глагола <i>нравиться</i>.</p> <p>Интонација упитних исказа без упитне речи.</p> <p>(Интер)културни садржаји: интересовања, хобији, забава, разонода, спорт и рекреација; уметност (књижевност за младе, стрип, музика, филм).</p>
<p style="text-align: center;">Изражавање мишљења (слагања и неслагања)</p>	<p style="text-align: center;">– разуме и формулише једноставније исказе којима се тражи мишљење, изражава слагање/неслагање;</p>	<p style="text-align: center;">Језичке активности у комуникативним ситуацијама</p> <p>Слушање и читање једноставнијих текстова у вези са тражењем мишљења и изражавањем слагања/неслагања; усмено и писано тражење мишљења и изражавање слагања и неслагања.</p> <p style="text-align: center;">Садржаји</p> <p><i>Что ты думаешь на эту тему? Пожалуйста, расскажи мне об этой книге! Она интересная? Да, мне книга очень понравилась. Нет, не интересная. Довольно скучная. Да, я согласен/согласна. Нет, не согласен/согласна.</i></p> <p>Интонација упитних исказа без упитне речи.</p> <p>Кратки облици придева <i>согласен/согласна/согласны</i>.</p> <p>(Интер)културни садржаји: поштовање основних норми учтивости у комуникацији са вршњацима и одраслима.</p>
<p style="text-align: center;">Изражавање количине, бројева и цена</p>	<p style="text-align: center;">– разуме једноставније изразе који се односе на количину нечега;</p> <p>– пита и каже колико нечега има/нема, користећи једноставнија језичка средства;</p>	<p style="text-align: center;">Језичке активности у комуникативним ситуацијама</p> <p>Слушање и читање једноставнијих текстова који говоре о количини нечега; постављање питања у вези с количином и одговарање на њих, усмено и писано; слушање и читање текстова на теме поруцибине у ресторану, куповине, играње улога (у ресторану, у продавници, у кухињи ...); писање</p>

	<p>– на једноставан начин затражи артикле у продавници једноставним изразима за количину, наручи јело и/или пиће у ресторану и пита/каже/израчуна колико нешто кошта;</p> <p>– састави списак за куповину – намирнице и количина намирница (две векне хлеба, пакет тестенине, три конзерве туњевине и сл.)</p> <p>– изрази количину у мерама – 100 gr шећера, 300 gr брашна и сл..</p>	<p>списка за куповину; записивање и рачунање цена.</p> <p style="text-align: center;">Садржаји</p> <p><i>Сколько мальчиков, сколько девочек в классе? В классе 12 мальчиков и 15 девочек. Сколько тебе лет? Мне 15 лет. Который час? Пять часове две минуты У нас в школе есть гардероб. У Виктора нет собаки. Есть молоко в холодильнике? Нет, молока нет, но кефир есть. Сколько стоит клубника? 150 рублей за килограмм. Список покупок продуктов: килограмм муки, два килограмма сахара, 300 грамм ветчины, 200 грамм сыра, 2 пакета молока. Мне, пожалуйста, борщ и котлету. А мне суп и макароны с сыром. Пожалуйста, я хочу заказать кофе и апельсиновый сок. А мне, пожалуйста, компот. Сколько с нас? С вас 300 рублей.</i></p> <p>Упитне заменице и прилози.</p> <p>Основни бројеви до 1000.</p> <p>Интонација упитних исказа без упитне речи.</p> <p>Императив фреквентних глагола.</p> <p>(Интер)културни садржаји: друштвено окружење; локалне мерне јединице, намирнице и јела специфични за циљну културу.</p>
--	--	---

ШЕСТИ РАЗРЕД

Оперативни задаци на нивоу језичких вештина

Разумевање говора

На крају шестог разреда, ученик треба да:

- разуме изразе које наставник употребљава током часа да би дао упутства за рад и друго;
- разуме кратке дијалоге и монолошка излагања до осам реченица, које наставник исказује природним темпом, други ученици или их чује преко звучног материјала, а који садрже искључиво језичку грађу обрађену током петог и шестог разреда;
- разуме једноставне песме у вези са обрађеном тематиком;
- разуме и реагује на одговарајући начин на кратке усмене поруке у вези са личним искуством и са активностима на часу.

Разумевање писаног текста

Ученик треба да:

- упозна и, када је у питању позната језичка грађа, савлада технике читања у себи и гласног читања;
- даље упознаје правила граfiје и ортографије;
- разуме упутства за израду вежбања у уџбенику и радним листовима;
- разуме смисао краћих писаних порука и илустрованих текстова о познатим темама (око 70 речи);

- издваја основне информације из краћег прилагођеног текста у вези са неком особом или догађајем (ко, шта, где, када...).

Усмено изражавање

Ученик треба да:

- разговетно изговара гласове, посебно оне које наш језик не познаје, акцентује речи, поштује ритам и интонацију при спонтаном говору и читању;
- ступи у дијалог и у оквиру шест - седам реплика, постављањем и одговарањем на питања, води разговор у оквирима комуникативних функција и лексике обрађених током петог и шестог разреда;
- монолошки, без претходне припреме, али уз наставников подстицај, у десетак реченица представи себе или другог, уз помоћ питања саопшти садржај дијалога или наративног текста, или опише слику, лице, предмет, животињу и ситуацију;
- интерпретира кратке, тематски прилагођене песме и рецитације.

Интеракција

Ученик треба да:

- реагује вербално или невербално на упутства и постављена питања у вези са конкретном ситуацијом;
- поставља једноставна питања и одговара на њих;
- изражава допадање или недопадање;
- учествује у комуникацији на часу (у пару, у групи, итд.);
- тражи разјашњења када нешто не разуме.

Писмено изражавање

Ученик треба да:

- даље упознаје правила графиције, ортографије и интерпункције;
- допуњава и пише речи и кратке реченице на основу датог модела, слике или другог визуелног подстицаја;
- пише пригодне честитке, поруке и електронска писма користећи модел;
- пише своје личне податке и податке других особа (име, презиме и адресу);
- одговори на једноставна питања (ко, шта, где) која се односе на обрађене теме, ситуације у разреду или њега лично;
- прави спискове с различитим наменама (куповина, прославе рођендана, обавезе у току дана...).

Знања о језику

- препознаје шта је ново научио;
- схвата значај познавања језика;
- увиђа могућности позитивног трансфера знања и стратегија стечених учењем првог страног језика;
- користи језик у складу са нивоом формалности комуникативне ситуације (нпр. форме учтивости);
- разуме везу између сопственог залагања и постигнућа у језичким активностима.

Теме и ситуације по доменима употребе језика

Приватно

- заједничке активности и

Јавно

- развијање позитивног односа према

Образовно

- предмети, распоред

интересовања у школи и ван ње
- спортски дан, обавезе у школи током дана
- дневне обавезе (устајање, оброци)
- обавезе у кући, уређење простора у којем живи (куповина животних намирница, подела посла...)

животној средини и другим живим бићима (кућни љубимци, незбринуте животиње)
- празници и обичаји у културама земаља чији се језик учи
- оброци (код куће и ван куће)
- становање (блок, насеље, кућа, град. село)
- куповина (обраћање и учтиве форме обраћања)

часова, недељна оптерећеност
- слободне активности

Теме обрађене у петом разреду даље се проширују.

- школски простор и прибор, активности и обавезе, излети
- дружење
- спорт
- ужа и шира породица, суседи и пријатељи
- кућни љубимци и обавезе према њима
- Божић, Нова година, Ускрс и други важни празници

Мој дом:

- просторије у кући, обавезе у кући

Исхрана:

- оброци, омиљена храна, здрава храна
- навике у исхрани у земљи чији се језик учи
- одевни предмети
- прикладно одевање
- место и улица где станујем
- важне установе у окружењу (биоскоп, школа, позориште, пошта, музеј, банка, болница)
- годишња доба, месеци, дани у недељи и делови дана,
- исказивање времена (метеоролошко и хронолошко - пуни сати и пола сата)
- основни подаци о земљи/земљама чији се језик учи

КОМУНИКАТИВНЕ ФУНКЦИЈЕ

1. Представљање себе и других
2. Поздрављање
3. Идентификација и именовање особа, објеката, делова тела, животиња, боја, бројева, итд. (у вези са темама)
4. Разумевање и давање једноставних упутстава и команди
5. Постављање и одговарање на питања
6. Молбе и изрази захвалности
7. Примање и давање позива за учешће у игри/групној активности
8. Изражавање допадања/недопадања
9. Изражавање физичких сензација и потреба
10. Именовање активности (у вези са темама)

11. Исказивање просторних односа и величина (*Идем, долазим из..., Лево, десно, горе, доле...*)
12. Давање и тражење информација о себи и другима
13. Тражење и давање обавештења
14. Описивање лица и предмета
15. Изрицање забране и реаговање на забрану
16. Изражавање припадања и поседовања
17. Тражење и давање обавештења о времену на часовнику
18. Скретање пажње
19. Тражење мишљења и изражавање слагања/неслагања
20. Исказивање извињења и оправдања

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

Сви граматички садржаји уводе се са што мање граматичких објашњења осим уколико ученици на њима не инсистирају, а њихово познавање се евалуира и оцењује на основу употребе у одговарајућем комуникативном контексту, без инсистирања на експлицитном познавању граматичких правила.

Морфосинтаксички и фонетски садржаји са примерима

Ученици треба да разумеју и користе:

1. Обележја сугласничког и самогласничког система руског језика: изговор гласова који се бележе словима *ж, ш, ч, џ, л*; писање самогласничких слова после сугласника *к, г, х, ж, ш, ч, џ*; изговор и бележење парних тврдих и меких, звучних и беззвучних сугласника; изговор гласова у групама *чт, чн; сч, зч; см, зш; тся, ться; стн, здн, вств*. Начини бележења гласа *ј* (Сва наведена обележја требало би усвојити рецептивно).
- Типови упитне интонационе конструкције (рецептивно и продуктивно).
2. Слагање субјекта (именица, заменица) и сложеног глаголског предиката: *Олег начинает рисовать. Я умею играть на гитаре.* (рецептивно и продуктивно)
3. Основни појмови о употреби глаголског вида: *Мальчик всю ночь читал книгу, и на конец ее прочитал.* (рецептивно)
4. Употреба облика простог и сложеног будућег времена: *Я напишу тебе. Что ты сегодня будешь делать?* (рецептивно)
5. Употреба садашњег и прошлог времена глагола *петь, пить, мыть*, у функцији предиката: *Аня прекрасно поет. Миша пил сок. Ты моешь руки перед едой?* (рецептивно и продуктивно)
6. Слагање броја и именице: *один дом, два (три, четыре) дома, пять домов; одна парта, две (три, четыре) парты, пять парт; один год, два (три, четыре) года, пять лет* (рецептивно).
7. Исказивање посесивности: *мой (твой, наш, ваш) дом, моя (твоя, наша, ваша) мама* (рецептивно и продуктивно); *тетрадь Ани, мамина блузка* (рецептивно); *его (ее, их) дом* (рецептивно).
8. Исказивање временских односа: *Который час? Ровно час; пять минут второго; половина второго; без пяти два.* (рецептивно).
9. Исказивање допадања и недопадања: *я люблю... я не люблю...; мне нравится... мне не нравится...* (рецептивно).
10. Исказивање просторних односа: *на столе, над столом, под столом, за столом.* (рецептивно).
11. Конструкције са основним глаголима кретања: *Я иду домой. Вова каждый день ходит в школу. Мы едем на машине за город. Мы часто ездим на море.* (рецептивно).

СЕДМИ РАЗРЕД

Оперативни задаци на нивоу језичких вештина

Разумевање говора

На крају седмог разреда, ученик треба да:

- разуме изразе и упутства које наставник употребљава и прати обична и краћа обавештења;
- разуме кратке дијалоге и монолошка излагања до 12 реченица, које наставник исказује природним темпом, други ученици или их чује преко звучног материјала, а који садрже познату језичку грађу обрађену током петог, шестог и седмог разреда;
- разуме једноставне песме у вези са обрађеном тематиком;
- разуме и реагује на одговарајући начин на кратке усмене поруке у вези са личним искуством и интересовањима са активностима на часу.

Разумевање писаног текста

Ученик треба да:

- упозна и, када је у питању позната језичка грађа, савлада технике читања у себи;
- даље упознаје правила графиције и ортографије;
- разуме смисао краћих писаних порука и илустрованих текстова о познатим темама (огласи, плакати са већим бројем учесталих израза и интернационализама око 100 речи);
- издваја основне информације из краћег прилагођеног текста у вези са неком особом или догађајем (ко, шта, где, када...);
- наслути садржај неког информативног текста ако је праћен визуелним додатком.

Усмено изражавање

Ученик треба да:

- разговетно изговара гласове, посебно оне које наш језик не познаје, акцентује речи, поштује ритам и интонацију при спонтаном говору и читању;
- ступи у дијалог и у оквиру десет реплика, постављањем и одговарањем на питања, води разговор у оквирима комуникативних функција и лексике обрађених током петог, шестог и седмог разреда;
- монолошки, без претходне припреме, али уз наставников подстицај, у десетак реченица представи себе или другога, саопшти садржај дијалога или наративног текста, или опише слику, лице, предмет, животињу и ситуацију.

Интеракција

Ученик треба да:

- реагује вербално или невербално на упутства и постављена питања у вези са конкретном ситуацијом;
- поставља једноставна питања и одговара на њих;
- изражава допадање или недопадање; нуди и прихвата понуду, позив или извињење;
- учествује у комуникацији на часу (у пару, у групи, итд.);
- тражи разјашњења када нешто не разуме;
- остварује једноставну интеракцију уз стално понављање и поновно формулисање исказа и врши корекције.

Писмено изражавање

Ученик треба да:

- даље упознаје правила графиције, ортографије и интерпункције;
- пише реченице и краће текстове на основу датог модела, слике или другог визуелног подстицаја (биографије, краће описе догађаја из свакодневног живота);
- пише пригодне честитке, поруке и електронска писма користећи модел;

- одговори на једноставна питања (ко, шта, где) која се односе на обрађене теме, ситуације у разреду или њега лично;
- прави спискове с различитим наменама (куповина, прославе рођендана, обавезе у току дана...).

Знања о језику

- препознаје шта је ново научио;
- схвата значај познавања језика;
- увиђа могућности позитивног трансфера знања и стратегија стечених учењем првог страног језика;
- користи језик у складу са нивоом формалности комуникативне ситуације (нпр. форме учтивости);
- разуме везу између сопственог залагања и постигнућа у језичким активностима.

Теме и ситуације по доменима употребе језика

Приватно	Јавно	Образовно
заједничке активности и интересовања у школи и ван ње - дневне обавезе - обавезе у кући, уређење простора у којем живи (куповина животних намирница, подела посла...) - здравствена заштита	-развијање позитивног односа према животној средини и другим живим бићима (кућни љубимци, незбринуте животиње) - знаменитости у културама земаља чији се језик учи - оброци (здрава исхрана) - становање (блок, насеље, кућа, град. село) - куповина (обраћање и учтиве форме обраћања) - временске прилике - изласци (слободно време)	- предмети, распоред часова, недељна оптерећеност слободне активности (посете, спортски дани, хуманитарне акције)

КОМУНИКАТИВНЕ ФУНКЦИЈЕ

1. Представљање себе и других
2. Поздрављање
3. Идентификација и именовање особа, објеката, делова тела, животиња, боја, бројева, итд. (у вези са темама)
4. Разумевање и давање једноставних упутстава и команди

5. Постављање и одговарање на питања
6. Молбе и изрази захвалности
7. Примање и давање позива за учешће у игри/групној активности
8. Изражавање допадања/недопадања
9. Изражавање физичких сензација и потреба
10. Именовање активности (у вези са темама)
11. Исказивање просторних односа и величина (*Идем, долазим из..., Лево, десно, горе, доле...*)
12. Давање и тражење информација о себи и другима
13. Тражење и давање обавештења
14. Описивање лица и предмета
15. Изрицање забране и реаговање на забрану
16. Изражавање припадања и поседовања
17. Тражење и давање обавештења о времену на часовнику
18. Скретање пажње
19. Тражење мишљења и изражавање слагања/неслагања
20. Исказивање извињења и оправдања

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

Сви граматички садржаји уводе се са што мање граматичких објашњења осим уколико ученици на њима не инсистирају, а њихово познавање се евалуира и оцењује на основу употребе у одговарајућем комуникативном контексту, без инсистирања на експлицитном познавању граматичких правила.

Ученици треба да разумеју и користе:

1. Изговор и бележење акцентованих и редукованих самогласника *о* и *а* (рецептивно). Изговор и бележење сугласничких група – асимилација сугласника по звучности (рецептивно). Појам фонетске речи (рецептивно).
Основни типови интонационих конструкција у оквиру сложене реченице (рецептивно).
2. Слагање субјекта (именица, заменица) и именског предиката: *Ја уверена (уверен) в том, что... Ја согласна (согласен). Это новое пальто.*
3. Основни појмови о значењу и употреби глаголског вида и система глаголских времена: *Анна(Вова) читает... вчера читала Вера (вчера читал Дима)... завтра будет читать Мила (Толя)...я прочитала (я прочитал)... я прочитаю...ты прочитаешь (рецептивно).*
4. Употреба садашњег и прошлог времена глагола *бежать, бегать, плыть, плавать, лететь, летать.*
5. Исказивање заповести: *Читай (читайте) вслух! Давайте повторим! Сядьте! Смотри не опоздай! По газонам не ходить!*
6. Исказивање негације: *Ученик пишет не карандашом, а ручкой. Нет, она не придет. Никого(ничего) не вижу. Ни о ком(чем) не думаю (рецептивно).*
7. Исказивање начина вршења радње: *хорошо учиться, писать по-русски...; рассказать своими словами, написать без ошибок.*
8. Исказивање временских односа: *сейчас, теперь, всегда, никогда; в среду, в сентябре, в 2008 году (рецептивно).*
9. Исказивање места и правца: *сидеть дома, идти домой; в чем, во что; за чем, за что; быть у врача, прийти от врача; идти по городу (улице).*

10. Употреба глагола кретања *идти, ходити* у пренесеним значењима: *снег иде; часи иду; коством тебе иде; иде!* (рецептивно)

ОСМИ РАЗРЕД

Оперативни задаци на нивоу језичких вештина

Разумевање говора

На крају осмог разреда, ученик треба да:

- разуме наставников говор и његова упутства,
- разуме краће усмене текстове (до 15 реченица и не дуже од 3 минута) које исказују говорници различитих стандардних варијетета, на већ обрађене и новоуведене теме у вези са свакодневним животом, ближим и даљим учениковим окружењем и узрасно специфичним интересовањима,
- разуме садржај текстова савремених музичких композиција исказаних једноставним језичким средствима,
 - у зависности од комуникативног циља ученик у тексту препознаје и идентификује:
 - а) његов општи садржај,
 - б) важне информације (спецификоване и/или налогом захтеване),
 - ц) суштину поруке и говорникову намеру, као и емоционални контекст.

Разумевање писаног текста

Ученик треба да:

- разуме општи смисао аутентичних и адаптираних текстова дужине до 150 речи (огласи, краћи извештаји и вести, брошуре, проспекти, сервисне информације, краће репортаже, интервјуи, стрипови) из домена већ обрађених и новоуведених тема у складу са узрастом и интересовањима (из домена свакодневног живота, ближег и даљег учениковог окружења, друштвених појава значајних за младе).
 - у зависности од комуникативног циља ученик у тексту препознаје и идентификује:
 - а) његов општи садржај,
 - б) важне информације (спецификоване и/или налогом захтеване),
 - ц) суштину поруке и говорникову намеру, као и емоционални контекст.

Усмено изражавање

Ученик треба да:

- једноставним језичким средствима (усвојеним речима, изразима, реченицама) да основне информације о себи, својој породици, свом окружењу, школи и друговима и осталим узрасно адекватним темама, као и да код саговорника распита о сличним информацијама.
- уз наставникову помоћ и уз употребу усвојених језичких средстава води кратак разговор о познатим, већ обрађиваним темама.

Писмено изражавање

Ученик треба да:

- записује кратке белешке на основу наставниковог излагања.
- користи кратке контактне форме: разгледнице, електронска писма, кратка писма са садржајем личне природе.
 - користи кратке писане форме да оствари комуникативну ситуацију молбе, захваљивања, упита, прихватања и одбијања предлога (употребљавајући једноставна и усвојена језичка средства).
- самостално пише кратке саставе на познате, узрасно адекватне и блиске теме, дужине до 70 речи.

Медијација

У ситуацији када посредује између особа (вршњака и одраслих) који не могу да се споразумевају, ученик треба да:

- усмено преноси суштину поруке са матерњег на циљни језик и обрнуто

- писмено преноси једноставне поруке и објашњења
- препричава садржај краћег текста, аудио или визуелног записа и краће интеракције
- започиње краћи разговор о познатим темама, одржава континуитет и завршава га.

Интеракција

Ученик треба да:

- реагује вербално или невербално на упутства и постављена питања у вези са конкретном ситуацијом;
- поставља питања и одговара на њих;
- изражава допадање или недопадање; нуди и прихвата понуду, позив или извињење;
- учествује у комуникацији на часу и ван њега (у пару, у групи, итд);
- тражи разјашњења када нешто не разуме;
- остварује једноставну интеракцију уз поновно формулисање исказа и врши корекције.

Знања о језику

Ученик треба да:

- препознаје и користи граматичке садржаје предвиђене наставним програмом;
- поштује основна правила смисленог повезивања реченица у шире целине;
- увиђа могућности позитивног трансфера знања и стратегија стечених учењем првог страног језика;
- користи језик у складу са нивоом формалности комуникативне ситуације (нпр. форме учтивости);
- разуме везу између сопственог залагања и постигнућа у језичким активностима;
- уочава сличности и разлике између матерњег и страних језика које учи;
- разуме значај употреба интернационализама;
- примењује компезационе стратегије.

Теме и ситуације по доменима употребе језика

Приватно

- заједничке активности и интересовања у школи и ван ње
- дневне обавезе
- обавезе у кући, уређење простора у којем живи (куповина животних намирница, подела посла...)
- здравствена заштита

Јавно

- развијање позитивног односа према животnoj средини и другим живим бићима (кућни љубимци, незбринуте животиње)
- знаменитости у културама земаља чији се језик учи
- оброци (здрава исхрана)
- становање (блок, насеље, кућа, град. село)
- куповина (обраћање и учтиве форме обраћања)
- временске прилике
- изласци (слободно време)

Образовно

- предмети, распоред часова, недељна оптерећеност
- слободне активности (посете, спортски дани, хуманитарне акције)

КОМУНИКАТИВНЕ ФУНКЦИЈЕ

1. Представљање себе и других
2. Поздрављање

3. Идентификација и именовање особа, објеката, делова тела, животиња, боја, бројева, итд. (у вези са темама)
4. Разумевање и давање једноставних упутстава и команди
5. Постављање и одговарање на питања
6. Молбе и изрази захвалности
7. Примање и давање позива за учешће у игри/групној активности
8. Изражавање допадања/недопадања
9. Изражавање физичких сензација и потреба
10. Именовање активности (у вези са темама)
11. Исказивање просторних односа и величина (*Идем, долазим из..., Лево, десно, горе, доле...*)
12. Давање и тражење информација о себи и другима
13. Тражење и давање обавештења
14. Описивање лица и предмета
15. Изрицање забране и реаговање на забрану
16. Изражавање припадања и поседовања
17. Тражење и давање обавештења о времену на часовнику
18. Скретање пажње
19. Тражење мишљења и изражавање слагања/неслагања
20. Исказивање извињења и оправдања

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

Сви граматички садржаји уводе се са што мање граматичких објашњења осим уколико ученици на њима не инсистирају, а њихово познавање се евалуира и оцењује на основу употребе у одговарајућем комуникативном контексту, без инсистирања на експлицитном познавању граматичких правила.

Напомена:

У осмом разреду наставнику се препоручује да врши честе систематизације граматичких садржаја, чије је усвајање и учење било предвиђено у претходним разредима. Обим нових садржаја који се уводе у осмом разреду, као и степен њиховог продубљивања, зависи, првенствено, од нивоа савладаности претходно обрађиваних граматичких садржаја, али и од когнитивног стила ученика.

Ученици треба да разумеју и користе:

- 1) Изговор група *ши, жи, ци*. Функција меког знака. Систематизација знања о руском гласовном систему, правилима читања и писања.
- 2) Типови предиката безличних реченица: *Мне хочется спать. Ей нужно хорошо отдохнуть.* (рецептивно)
- 3) Исказивање узрока: *Ученик ответил хорошо, потому что подготовился к уроку.* (рецептивно)
- 4) Исказивање намере: *Я приехала сюда для того, чтобы отдохнуть.* (рецептивно)
- 5) Основни појмови о значењу и употреби глаголског вида и система времена глагола *брать-взять, говорить-сказать, класть-положить.*
- 6) Исказивање неодређености: *Кто-то пришел. Саша что-то сказал. Позовите кого-нибудь! Расскажи нам что-нибудь!* (рецептивно и продуктивно)
- 7) Исказивање особине: *Сестра красивее брата. Сестра более красива, чем брат. Брат старше сестры. Брат рисует лучше сестры. Аня самая красивая девушка в классе.* (рецептивно и продуктивно)
- 8) Исказивање временских односа: *Я родилась десятого августа девяносто шестого года...* (рецептивно и продуктивно)
- 9) Конструкције са глаголима *кренати нести-носить, везти-возить*: *Вон идет бабушка и несет нам подарки. К нам едет бабушка и везет нам подарки...*

НАЧИНИ И ПОСТУПЦИ ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА

Током остваривања програма потребно је уважити високу образовну и мотивациону вредност активних и интерактивних (кооперативних) метода наставе/учења те кроз све програмске целине доследно осигурати да најмање једна трећина наставе буде организована употребом ових метода.

У настави користити, најмање у трећини случајева, задатке који захтевају примену наученог у разумевању и решавању свакодневних проблемских ситуација препоручених од стране Министарства и Завода, а приликом оцењивања обезбедити да су ученици информисани о критеријумима на основу којих су оцењивани.

Комуникативна настава језик сматра средством комуникације. Примена овог приступа у настави страних језика заснива се на настојањима да се доследно спроводе и примењују следећи ставови:

- циљни језик употребљава се у учионици у добро осмишљеним контекстима од интереса за ученике, у пријатној и опуштеној атмосфери; говор наставника прилагођен је узрасту и знањима ученика;
- наставник мора бити сигуран да је схваћено значење поруке укључујући њене културолошке и васпитне елементе као и елементе који воде што бољој социјализацији ученика;

- битно је значење језичке поруке;
- наставник и даље ученицима скреће пажњу и упућује их на значај граматичке прецизности исказа;
- знања ученика мере се јасно одређеним *релативним* критеријумима тачности и зато узор није изворни говорник;

- у циљу унапређивања квалитета и квантитета језичког материјала, настава страног језика заснива се и на социјалној интеракцији; рад у учионици и ван ње спроводи се путем групног или индивидуалног решавања проблема, потрагом за информацијама из различитих извора (интернет, дечији часописи, проспекти и аудио материјал) као и решавањем мање или више сложених задатака у реалним и виртуелним условима са јасно одређеним контекстом, поступком и циљем;

- наставник упућује ученике у законитости усменог и писаног кода и њиховог међусобног односа.

Комуникативно-интерактивни приступ у настави страних језика укључује и следеће:

- усвајање језичког садржаја циљаним и осмишљеним учествовањем у друштвеном чину;
- поимање наставног програма као динамичне, заједнички припремљене и прилагођене листе задатака и активности;

- наставник је ту да омогући приступ и прихватање нових идеја;
- ученици се третирају као одговорни, креативни, активни учесници у друштвеном чину;
- ученици постају извори активности и морају бити праћени употребом аутентичних материјала;
- учионица постаје простор који је могуће прилагођавати потребама наставе из дана у дан;
- рад на пројекту као задатку који остварује корелацију са другим предметима и подстиче ученике на студиозни и истраживачки рад;

- за увођење новог лексичког материјала користе се познате граматичке структуре и обрнуто;

Технике (активности)

Током часа се препоручује динамично смењивање техника / активности које не би требало да трају дуже од 15 минута.

1. Слушање и реаговање на команде наставника или са траке (слушај, пиши, повежи, одреди али и активности у вези са радом у учионици: цртај, сеци, боји, отвори/затвори свеску, итд.).

2. Рад у паровима, малим и великим групама (мини-дијалози, игра по улогама, симулације итд.)

3. Мануалне активности (израда паноа, презентација, зидних новина, постера за учионицу или родитеље и сл.)

4. Вежбе слушања (према упутствима наставника или са траке повезати појмове у вежбанки, додати делове слике, допунити информације, селектовати тачне и нетачне исказе, утврдити хронологију и сл.)

5. Игре примерене узрасту

6. Певање у групи

7. Класирање и упоређивање (по количини, облику, боји, годишњим добима, волим/не волим, компарације...)
8. Решавање "текућих проблема" у разреду, тј. договори и мини-пројекти
9. Цртање по диктату, израда сликовног речника
10. "Превођење" исказа у гест и геста у исказ
11. Повезивање звучног материјала са илустрацијом и текстом, повезивање наслова са текстом или пак именовање наслова
12. Заједничко прављење илустрованих и писаних материјала (извештај/дневник са путовања, рекламни плакат, програм приредбе или неке друге манифестације)
13. Разумевање писаног језика:
 - уочавање дистинктивних обележја која указују на граматичке специфичности (род, број, глаголско време, лице...)
 - а. препознавање везе између група слова и гласова
 - б. одговарање на једноставна питања у вези са текстом, тачно/нетачно, вишеструки избор
 - ц. извршавање прочитаних упутстава и наредби
14. Увођење дечије књижевности и транспоновање у друге медије: игру, песму, драмски израз, ликовни израз.
15. Писмено изражавање:
 - повезивање гласова и групе слова
 - замењивање речи цртежом или сликом
 - проналажење недостајуће речи (употпуњавање низа, проналажење "уљеза", осмосмерке, укрштене речи, и слично)
 - повезивање краћег текста и реченица са сликама/илустрацијама
 - попуњавање формулара (пријава за курс, претплату на дечији часопис или сл, налепнице за кофер)
 - писање честитки и разгледница
 - писање краћих текстова

Елементи који се оцењују не би требало да се разликују од уобичајених активности на часу. Исто тако, оцењивање треба схватити као саставни део процеса наставе и учења, а не као изоловану активност која подиже ниво стреса код ученика. Оцењивањем и евалуацијом треба да се обезбеди напредовање ученика у складу са оперативним задацима и квалитет и ефикасност наставе. Оцењивање се спроводи тако да тежиште буде на провери постигнућа и савладаности ради јачања мотивације, а не на учињеним грешкама. Елементи за проверу и оцењивање:

- разумевање говора,
- разумевање краћег писаног текста,
- усмено изражавање,
- писмено изражавање,
- усвојеност лексичких и синтаксичких садржаја,
- усвојеност граматичких структура,
- правопис,
- залагање ученика на часу
- израда домаћих задатака и пројеката (појединачних, у пару и групи).

Начини провере и утврђивања усвојеног знања морају бити познати ученицима, односно у складу са техникама, типологијом вежби и врстама активности које се примењују на редовним часовима.

Предвиђена су два писмена задатка, по један у сваком полугодишту.

СТРАТЕГИЈЕ ЗА УВЕЖБАВАЊЕ ЈЕЗИЧКИХ ВЕШТИНА И УПОТРЕБУ ЛЕКСИЧКИХ И ДРУГИХ СРЕДСТАВА

1. **Морфологија.** Обратити пажњу на исправну употребу различитих морфолошких облика.

2. **Синтакса.** Обратити пажњу на:

- слагање речи (конгруенцију)
- правилну употребу глаголских времена
- правилно структурирање реченице
- јасност, недвосмисленост реченице
- адекватну употребу зависних реченица
- адекватан ред речи у реченици
- исправну употребу корелатива и везника унутар једне реченице, као и између реченица.

3. **Кохерентност.** Обратити пажњу да се различити делови текста добро "уклопе" једни са другима и да не стварају проблеме у разумевању:

- информације и аргументе износити постепено и у логичном следу
- текст обликовати тако да представља семантичку целину и да сви његови делови допринесу успостављању те целине.

4. **Кохезија.** Поштовати логичко-семантичке везе између различитих делова текста. Обратити пажњу на:

- адекватну употребу заменица и заменичких речи
- адекватну употребу везника и конектора
- исправну употребу речи и израза којима се упућује на неки други део текста.

5. **Лексичка прикладност.** Обратити пажњу на:

- одабир лексики која треба да буде у сагласности са регистром (формалним, неформалним, итд.)
- примерну употребу устаљених метафора
- одговарајућу употребу колокација и фразеологизама
- семантичко-лексичко нијансирање
- сигурну и правилну употребу терминологије.

6. **Стилска прикладност.** Обратити пажњу на:

- избор регистра (треба да одговара намени текста)
- складно коришћење различитих језичких средстава, како при обликовању неутралних исказа, тако и при обликовању исказа различитог степена експресивности

Типови и врсте текстова (говорних и писаних)

ТИП ТЕКСТА:	ВРСТА ТЕКСТА:
- Дескриптивни текст (<i>опис виђеног, доживљеног, замишљеног, сањаног</i>). Представља детаље у вези са једним средишним субјектом. Преовлађује просторна над временском перцепцијом.	кратка прича, приповетка; новински чланак, есеј; стручни/научни чланак; рекламни текст, летак; каталог; итд.
- Наративни текст (о стварном, историјском, имагинарном). Прати след чињеница, преовлађује временска перцепција.	бајка, басна, приповетка, новела, роман; новински чланак; извештај; дневник; хроника; приватно писмо; итд.
- Информативни текст Основна сврха му је пружање информација.	телеграм, вест, изјава, коментар; обавештење, порука; позивница; записник; пословно писмо; оглас типа "тражи се"; рекламни текст, летак; карта (возна, биоскопска, ...); ред вожње, летења; рецепт (лекарски, кулинарски); биографија (ЦВ);

	библиографија; итд.
- Аргументативни текст Пружа аргументе, са циљем да докаже или оповргне неку идеју/хипотезу/став.	дискусија, дебата; реферат, семинарски, матурски, дипломски рад; стручни/научни чланак; научна расправа; новински чланак; реклама; проповед; итд.
- Регулативни текст Планира и/или уређује активност или понашање; прописује редослед процеса	упутства и правила (за употребу апарата, играће игара, попуњавање образаца, и сл.); уговор; закони и прописи; упозорења, забране; здравица, похвала, покуда, захвалница; итд.

Граматички садржаји

У претходним разредима основне школе ученици су усвајали страни језик. Учење је на том узрасту било претежно интуитивно: одговарајућим наставним активностима ученици су довођени у ситуацију да слушају страни језик у оквиру одређених, њима блиских и разумљивих ситуација, а затим да научене исказе комбинују да би се усмено и писмено изразили у сличним контекстима.

У петом разреду ученици су почели да уочавају прва језичка правила која су им олакшавала почетно описмењавање на страном језику.

Од петог разреда, паралелно са усвајањем, почиње и учење страног језика; реч је о свесном процесу који посматрањем релевантних језичких (и нејезичких) феномена и размишљањем о њима омогућује уочавање одређених законитости и њихову концептуализацију.

Граматички садржаји предвиђени у претходним разредима дати су, дакле, са двоструким циљем: да би ученици могли да унапреде своју комуникативну компетенцију, али и да би стекли основна знања о језику као сложеном систему. Савладавање граматичких садржаја, стога, није само себи циљ, те се ауторима уџбеника и наставницима предлаже да:

1. охрабрују ученике да посматрањем сами покушавају да открију граматичка правила;
2. откривена граматичка правила прикажу на схематизован начин;
3. у примерима и вежбањима користе што је могуће више познату лексику;
4. примере и вежбања контекстуализују;
5. додатна објашњења - само најнеопходнија - заснују на анализи најчешћих граматичких грешака својих ученика;
6. указују ученицима на неразумевање или неспоразум као могуће последице граматичке непрецизности / нетачности.

Будући да се на овом узрасту граматичка знања проширују (способност ученика да разумеју страни језик и да се изразе њиме умногоме превазилази њихова експлицитна граматичка знања), њихово вредновање требало би предвидети, пре свега, у оквиру формативне евалуације, то јест давањем кратких усмених / писмених вежби којима се проверава способност ученика да примене одређено откривено граматичко правило; исправак је за ученике прилика да га боље разумеју и запамте. У сумативној евалуацији (на крају полугодишта и школске године), то јест у писменим задацима и приликом провере способности усменог изражавања, не би требало давати граматичка вежбања, већ би граматичку тачност наставник требало да вреднује као један од више елемената којим се оцењују различите рецептивне и продуктивне језичке вештине. Елементи и скала вредновања, усаглашени на нивоу школе, требало би да буду познати и јасни ученицима.

ОПШТИ СТАНДАРДИ ПОСТИГНУЋА ЗА КРАЈ ОСНОВНОГ ОБРАЗОВАЊА ЗА СТРАНИ ЈЕЗИК

Општа предметна компетенција

Општа предметна компетенција или језичка комуникативна компетенција обухвата поседовање свести о језику као комуникационом средству, располагање основном језичком писменошћу и схватање повезаности између језика и културних идентитета. Она омогућава ученику да се користи једноставним језичким средствима у циљу обављања елементарне писмене и усмене комуникације, остваривања интеракције и преношења информативних и других садржаја из полазног језика ка циљном и обрнуто, у приватном, јавном и образовном контексту.

Основни ниво

Ученик разуме главне информације у најједноставнијим писаним и усменим исказима. У усменом и писаном општењу користи најједноставнија језичка средства за исказивање информација о себи и својим непосредним потребама. Познаје основне граматичке и лексичке елементе. Разуме основне појаве и процесе циљне културе.

Средњи ниво

Ученик разуме препознатљиве и предвидиве информације у фреквентнијим и једноставнијим врстама писаних текстова и формама усменог општења, а које се односе на њему блиске ситуације и појаве.

Користи типске фразе, готове изразе, конструкције и просте реченице за формулисање конкретних исказа везаних за сопствену личност и свакодневне активности или послове. Познаје одређени број правилних граматичких елемената и структура и основну лексику из домена сопствене свакодневице и непосредног интересовања. Поседује свест о суштинским сличностима и разликама између своје и циљне културе.

Напредни ниво

Ученик разуме већи број речи и израза у свакодневној усменој и писаној комуникацији, везаних за сопствену личност, окружење, интересовања, школски контекст. Поседује елементарни репертоар језичких средстава за савладавање типичних и уобичајених свакодневних комуникативних ситуација. Ученик познаје већину једноставнијих и одређени број сложенијих граматичких правила и фреквентне лексике. Ученик прихвата постојање разлика између сопствене и циљне културе и прилагођава своје понашање основним општеприхваћеним друштвеним конвенцијама.

1) ФУНКЦИОНАЛНО-ПРАГМАТИЧКА КОМПЕТЕНЦИЈА

Функционално-прагматичка компетенција представља комуникативну компетенцију у ужем смислу и обухвата умеће рецепције (разумевања говора и разумевања писаног текста), умеће продукције (писано и усмено изражавање), умеће интеракције и умеће језичког посредовања (медијације).

Основни ниво

Ученик разуме најфреквентније речи и изразе из свакодневног спорог и разговетног говора, као и најједноставније писане текстуалне форме. Уме да обави основне комуникативне активности (поздрављање, представљање, добродошлица, опраштање, захваљување, пружање информација о себи, распитивање о суштинским информацијама које се тичу саговорника).

Ученик разуме уобичајене речи, изразе, фразе и кратке везане усмене исказе и записе који се тичу његових непосредних искуствених доживљаја и сфера интересовања. Сналази се у кратким и увежбаним комуникационим секвенцама и улогама, уз употребу научених и уобичајених фраза и формула (постављање питања и давање одговара).

Напредни ниво

Ученик разуме фреквентне и уобичајене писане и усмене исказе, као и кратке, једноставне текстове и усмене прилоге везане за познате теме, појаве и догађаје. Обавља основне језичке функције (давање и тражење, тј. размена информација о искуствено блиским датостима и појавама, једноставно исказивање идеја и мишљења), у писаном и усменом општењу, уз успостављање базичног али ефикасног друштвеног контакта.

2) ЛИНГВИСТИЧКА КОМПЕТЕНЦИЈА

Лингвистичка компетенција се односи на познавање и разумевање принципа функционисања и употребе језика и обухвата фонолошко-фонетска, правописна, лексичка, семантичка, граматичка (морфосинтаксичка) знања.

Ученик познаје изговор фреквентних, понављаних и меморисаних гласова, као и неких најчешћих гласовних група. Повезује гласове и начин(е) њиховог записивања у увежбаним речима. Познаје ограничени број регуларних морфолошких облика и синтаксичких структура у оквиру наученог контингента језичких средстава. Користи елементарне и најфреквентније речи и изразе за савладавање основних комуникативних активности.

3) ИНТЕРКУЛТУРНА КОМПЕТЕНЦИЈА

Основни ниво

Ученик познаје основне појаве и процесе који одликују свакодневни живот циљне културе / циљних култура, познаје основне просторне и временске оквире развоја циљне културе / циљних култура, као и најзначајније личности и дела из историје и савременог доба. Ученик показује интересовање за одређене појаве и личности циљне културе.

Средњи ниво

Ученик поседује основна знања о разликама у свакодневном животу и разуме да су разлике последица сложености културе. Ученик познаје и разуме основне природне и друштвене специфичности циљне културе. Ученик поседује свест о основним сличностима и разликама између своје и циљне културе и препознаје/избегава најкритичније табуе и неспоразуме у комуникацији. Негује позитиван и отворен став према разликама које препознаје између своје и циљне културе.

Напредни ниво

Ученик поседује општа знања о свакодневном животу, друштву и култури страног/страних језика. Разуме утицај природних и друштвених појава на процесе у властитој и циљној култури; разуме положај земаља циљне културе у свету и њихову везу са властитом културом. Прихвата разлике које постоје између властите и циљне културе и уме да прилагоди понашање основним конвенцијама. Негује став отворености и радозналости према циљној култури / циљним културама и поседује основне вештине за критичко истраживање и разумевање појава циљне и властите културе

Први страни језик

Следећи искази описују шта ученик/ученица зна и уме на **основном** нивоу.

1. ФУНКЦИОНАЛНО-ПРАГМАТИЧКА КОМПЕТЕНЦИЈА

РАЗУМЕВАЊЕ ГОВОРА

ПСТ.1.1.1. Разуме фреквентне речи и једноставне изразе у јасно контекстуализованом и спором говору.

ПСТ.1.1.2. Разуме једноставне поруке и питања која се односе на једноставне информације и непосредно окружење.

ПСТ.1.1.3. Разуме кратка, једноставна, разговетно и споро изговорена упутства.

ПСТ.1.1.4. Разуме кратка саопштења и питања која се односе на познате / блиске теме.

ПСТ.1.1.5. Разуме предмет једноставног разговора других лица о познатим / блиским темама (нпр. личне и породичне ствари, непосредно окружење) уколико се говори споро и разговетно. ПСТ.1.1.6. Разуме појединачне речи и једноставне изразе из текстова савремене музике.

РАЗУМЕВАЊЕ ПИСАНОГ ТЕКСТА

ПСТ.1.1.7. Разуме кратке поруке које се односе на једноставне информације и непосредно окружење (нпр. писма, мејлови итд.)

ПСТ.1.1.8. Разуме кратка, појединачна упутства која се тичу његових непосредних потреба, уколико укључују визуелне елементе.

ПСТ.1.1.9. Разуме општи смисао и најважније информације у једноставним врстама текстова (кратке приче, извештаји, огласи, временске прогнозе и сл.) уз одговарајуће илустративне елементе.

УСМЕНО ИЗРАЖАВАЊЕ

ПСТ.1.1.10. Успоставља и одржава друштвени контакт користећи једноставна језичка средства приликом поздрављања, представљања, добродошлице, окончања комуникације, захваљивања, извињавања, давања података о себи, распитивања о основним подацима који се тичу саговорника (нпр. ко је, одакле је, чиме се бави итд.)

ПСТ.1.1.11. Уз дуге паузе и уз помоћ саговорника, саопштава основне информације о себи и свом непосредном окружењу, тражи одређени предмет, користећи кратке једноставне исказе. ПСТ.1.1.12. Уз дуге паузе, описује или представља људе, предмете у свакодневној употреби, места, уобичајене активности користећи најједноставнија језичка средства.

ПСТ.1.1.13. Поставља једноставна питања о темама које одговарају његовим интересовањима (слободно време, хоби, школа, породица, другови) и одговара на слична питања саговорника. ПСТ.1.1.14. Поставља и одговара на питања која се односе на изражавање допадања и недопадања, слагања и неслагања користећи једноставна језичка средства.

ПСТ.1.1.15. Формулише молбе и извињења.

ПИСАНО ИЗРАЖАВАЊЕ

ПСТ.1.1.16. Пише једноставне податке о себи и лицима из блиског окружења, у обрасцима, упитницима или табелама.

ПСТ.1.1.17. Пише краће белешке о важним информацијама и тренутним потребама. ПСТ.1.1.18. Писаним путем доставља/тражи основне информације о себи/другима.

ПСТ.1.1.19. Пише кратке и једноставне поруке (нпр. СМС, имејл, објаве на друштвеним мрежама) у којима се захваљује, извињава или нешто честита.

ПСТ.1.1.20. Повезује неколико кратких исказа у кратак, везани текст о блиским темама.

МЕДИЈАЦИЈА

ПСТ.1.1.21. На матерњем језику преноси саговорнику општи смисао јавних натписа и краћих текстова опште информативне природе (плаката, транспарената, јеловника...)

ПСТ.1.1.22. На матерњем језику саопштава основну тему и најопштији садржај кратког усменог исказа на страном језику.

ПСТ.1.1.23. На матерњем језику саопштава основну тему и најопштији садржај кратког писаног текста на страном језику.

2. ЛИНГВИСТИЧКА КОМПЕТЕНЦИЈА

ПСТ.1.2.1. Препознаје и разумљиво изговара једноставније гласове и најчешће гласовне групе и познаје основне интонацијске схеме (нарочито упитну).

ПСТ.1.2.2. Правилно записује познату лексику.

ПСТ.1.2.3. Познаје и користи ограничен број фреквентних морфолошких облика и синтаксичких структура у оквиру наученог репертоара језичких средстава.

ПСТ.1.2.4. Користи елементарне и најфреквентније речи и изразе за обављање основних комуникативних активности.

3. ИНТЕРКУЛТУРНА КОМПЕТЕНЦИЈА

ПСТ.1.3.1. Познаје основне појаве свакодневног живота циљних култура (нпр. начин исхране, радно време, навике, празници, разонода).

ПСТ.1.3.2. Зна за регије и државе у којима се страни језик користи као већински. ПСТ.1.3.3. Познаје најзначајније историјске догађаје циљних култура.

ПСТ.1.3.4. Познаје неколико најпознатијих историјских и савремених личности циљних култура; наводи и на матерњем језику даје основне податке о некој личности из циљних култура за коју показује интересовање.

ПСТ.1.3.5. Познаје неколико најпознатијих културних остварења циљних култура; наводи и описује на матерњем језику неколико локација циљних култура за које показује интересовање.

Следећи искази описују шта ученик/ученица зна и уме на **средњем** нивоу.

1. ФУНКЦИОНАЛНО-ПРАГМАТИЧКА КОМПЕТЕНЦИЈА

РАЗУМЕВАЊЕ ГОВОРА

ПСТ.2.1.1. Разуме краће низове (2–3) саопштења, упутстава, молби који се односе на његове потребе и интересовања.

ПСТ.2.1.2. Разуме основни смисао и главне информације из разговора двоје или више (са)говорника о блиским и познатим темама, уколико се говори разговетно и умереним темпом. ПСТ.2.1.3. Разуме основни смисао и главне информације споријих, јасно артикулисаних монолошких излагања и прича о познатим и узрасно адекватним темама, уз одговарајућу визуелну подршку, паузе и понављања.

ПСТ.2.1.4. Разуме основни смисао и главне информације из подкаста, радио и телевизијских

емисија о познатим и узрасно адекватним темама, уколико се говори споро и разговетно.

ПСТ.2.1.5. Разуме општи смисао и фреквентне фразе и изразе једноставнијих текстова из савремене музике.

РАЗУМЕВАЊЕ ПИСАНОГ ТЕКСТА

ПСТ.2.1.6. Разуме општи смисао и главне информације у краћим порукама, писмима, мејловима о блиским темама.

ПСТ.2.1.7. Разуме краће низове (2–3) упутстава која се тичу његових непосредних потреба (нпр. оријентација у простору, употреба уређаја и апарата, правила игре и сл.), праћена визуелним елементима.

ПСТ.2.1.8. Разуме општи смисао и главне информације у краћим текстовима, различитих врста и једноставне садржине, са интернета или других писаних медија, о познатим и узрасно адекватним темама.

ПСТ.2.1.9. Разуме општи смисао једноставних књижевних текстова прилагођених узрасту и интересовањима.

ПСТ.2.1.10. Разуме општи смисао и једноставније формулације у текстовима савремене музике. ПСТ.2.1.11. Разуме смисао једноставних рекламних порука уколико не садрже игру речи или неко конотативно/скривено/метафорично значење.

УСМЕНО ИЗРАЖАВАЊЕ

ПСТ.2.1.12. Успева да поведе и/или одржи разговор на блиске и познате теме.

ПСТ.2.1.13. Уз краће паузе и минималну помоћ саговорника, размењује информације, тражи одређени предмет, објашњење, услугу, повезујући неколико краћих исказа у смислену целину. ПСТ.2.1.14. Уз краће паузе, описује себе и своје непосредно окружење, свакодневне активности, искуства из прошлости користећи једноставна језичка средства.

ПСТ.2.1.15. Поставља и одговара на 2–3 повезана питања, о познатим темама, у вези са личним потребама, интересовањима, обавезама, жељама, уз одговарајућу помоћ саговорника и понављање.

ПСТ.2.1.16. Исказује допадање и недопадање, слагање и неслагање и једноставним језичким средствима даје кратко објашњење.

ПСТ.2.1.17. Размењује основне информације о плановима и обавезама.

ПСТ.2.1.18. Једноставним језичким средствима пореди људе, ствари и појаве.

ПСТ.2.1.19. Објашњава оно што не разуме и тражи помоћ вербалним и невербалним средствима.

ПИСАНО ИЗРАЖАВАЊЕ

ПСТ.2.1.20. Писаним путем доставља/тражи или преноси детаљније информације, обавештења или податке о себи и другима.

ПСТ.2.1.21. Пише једноставна лична писма, поруке, мејлове у којима се са пријатељима и познаницима договара о активностима или одговара на питања.

ПСТ.2.1.22. Саставља краће текстове о себи, својој породици и непосредном окружењу.

ПСТ.2.1.23. Описује искуства, активности и догађаје из прошлости користећи једноставније језичке структуре и увежбану лексику.

МЕДИЈАЦИЈА

ПСТ.2.1.24. На матерњем језику преноси саговорнику општи смисао и појединачне информације краћих и једноставнијих писаних текстова опште информативне природе.

ПСТ.2.1.25. На матерњем језику саопштава основну тему и најважније информације краћег усменог исказа.

ПСТ.2.1.26. На матерњем језику саопштава основну тему и најважније информације краћег писаног текста.

ПСТ.2.1.27. На страном језику саопштава туристима најједноставније информације коју су тражили од трећег лица (назив улице, број линије у градском саобраћају, цену).

2. ЛИНГВИСТИЧКА КОМПЕТЕНЦИЈА

ПСТ.2.2.1. Препознаје и разумљиво изговара већину гласова и гласовних група, уз одређена прозодијска ограничења (акценти, интонација, дужина).

ПСТ.2.2.2. Правилно записује фреквентне и увежбане речи, познаје и примењује одређени број основних правописних правила.

ПСТ.2.2.3. Познаје и користи једноставније граматичке елементе и конструкције.

ПСТ.2.2.4. Поседује ограничени репертоар готових израза и вишечланих конструкција за исказивање свакодневних конкретних активности и потреба.

3. ИНТЕРКУЛТУРНА КОМПЕТЕНЦИЈА

ПСТ.2.3.1. Разуме и описује сличности и разлике у свакодневном животу (нпр. начин исхране, радно време, навике, празници, разонода).

ПСТ.2.3.2. Познаје основне елементе у области умећа живљења (начин обраћања и поздрављања, тачност, конвенције и сл.).

ПСТ.2.3.3. Препознаје најкритичније обрасце понашања које је непримерено/неприкладно у контексту циљних култура.

ПСТ.2.3.4. Препознаје најчешће стереотипе у вези са својом и циљним културама.

ПСТ.2.3.5. Познаје основне одлике регија и држава у којима се страни језик користи као већински.

ПСТ.2.3.6. Познаје животне услове који владају у појединим екосистемима света (клима, географске одлике и сл.) где се користи страни језик.

ПСТ.2.3.7. Препознаје да постоји повезаност појава из прошлости са појавама из садашњости циљних култура.

ПСТ.2.3.8. Представља и укратко описује на циљном језику неколико познатих личности и појава из циљних култура, као и оне за које показује интересовање.

Следећи искази описују шта ученик/ученица зна и уме на **напредном** нивоу.

1. ФУНКЦИОНАЛНО-ПРАГМАТИЧКА КОМПЕТЕНЦИЈА

РАЗУМЕВАЊЕ ГОВОРА

ПСТ.3.1.1. Разуме дуже низове саопштења, упутстава, молби итд. који се тичу његових потреба и интересовања.

ПСТ.3.1.2. Разуме основни смисао и главне информације у аутентичном разговору два или више

(са)говорника, уколико се говори разговетно и умереним темпом.

ПСТ.3.1.3. Разуме основни смисао и главне информације јасно артикулисаних монолошких излагања, прича, презентација и предавања на узрасно адекватне и блиске теме, уз одговарајућу визуелну подршку.

ПСТ.3.1.4. Разуме основни смисао и може да издвоји главне информације из аутентичних подкаста, радио и телевизијских емисија о познатим, узрасно адекватним темама (нпр. репортажа, научно-популарних, документарних, играних, анимираних филмова, спотова) које слуша/гледа у смисленим целинама.

ПСТ.3.1.5. Разуме општи смисао и већину фраза и израза сложенијих разговетних текстова савремене музике.

РАЗУМЕВАЊЕ ПИСАНОГ ТЕКСТА

ПСТ.3.1.6. Разуме општи смисао и може да издвоји већину релевантних информација у порукама, писмима и мејловима о блиским темама.

ПСТ.3.1.7. Разуме упутства која се односе на сналажење на јавним местима (нпр. руковање апаратима и уређајима, упозорења, безбедносне информације и сл.)

ПСТ.3.1.8. Разуме општи смисао и главне информације различитих врста текстова са интернета или других писаних медија који су у складу са узрастом и интересовањима ученика.

ПСТ.3.1.9. Разуме главне идеје, поруке и специфичне информације адаптираних верзија белетристике за младе.

ПСТ.3.1.10. На основу смисла читавог текста и садржаја појединачних делова открива значења непознатих речи и конструкција.

ПСТ.3.1.11. Разуме експлицитно изражена осећања, жеље и расположења.

ПСТ.3.1.12. Разуме општи смисао и већину фраза и израза у текстовима из савремене музике. ПСТ.3.1.13. Разуме смисао једноставних рекламних порука.

ПСТ.3.1.14. Проналази потребне информације у речницима, енциклопедијама, брошурама и на интернет страницама.

ПСТ.3.1.15. Разуме и може да издвоји потребне информације из табела, графикона, информатора и сл.

ПИСМЕНО ИЗРАЖАВАЊЕ

ПСТ.3.1.16. Течно и с лакоћом описује себе и околину, школски контекст и приватан живот, свакодневне навике, искуства/догађаје из прошлости и планове за будућност.

ПСТ.3.1.17. Учествује у неформалном и формалном разговору (нпр. са наставницима, службеним лицима и сл.), поставља и одговара на неколико питања у низу на познате теме у вези са личним потребама, интересовањима, обавезама, жељама, уз евентуалну помоћ и понављање.

ПСТ.3.1.18. Објашњава зашто му се нешто допада или не допада, зашто се слаже или не слаже, зашто нешто воли или не; на једноставан начин износи и образлаже своје ставове и мишљења.

ПСТ.3.1.19. Објашњава оно што не разуме, уме да тражи помоћ и да изрази мишљење/потребу

расположивим језичким средствима.

ПСТ.3.1.20. На једноставан начин излаже на задату тему и одговара на питања која се односе на њу.

ПСТ.3.1.21. Описује и тумачи податке из табела, графикона, информатора и сл.

ПСТ.3.1.22. Резимира текст који слуша или чита ослањајући се у мањој мери на језичка средства која се у њему појављују.

ПИСАНО ИЗРАЖАВАЊЕ

ПСТ.3.1.23. Пише обична и електронска писма у којима са пријатељима и познаницима договара активности и једноставним језичким средствима обрађује/спомиње узрасно релевантне теме.

ПСТ.3.1.24. Пише краће текстове од неколико логички повезаних реченица о узрасно релевантним темама (о себи, друштвеном и природном окружењу, аспектима приватног и школског живота).

ПСТ.3.1.25. Прецизно описује искуства, активности и догађаје из садашњости и прошлости у виду дескриптивних и наративних текстова користећи познате сложеније језичке структуре и адекватну лексику.

ПСТ.3.1.26. Пише кратке приче од понуђеног језичког материјала на узрасно адекватне теме. ПСТ.3.1.27. Резимира/парафразира одслушан или прочитан текст, ослањајући се минимално на језичка средства која се у њему појављују.

ПСТ.3.1.28. Описује и тумачи податке из табела, графикана, информатора и сл.

МЕДИЈАЦИЈА

ПСТ.3.1.29. На матерњем језику саопштава основну тему и појединачне информације нешто опширнијег усменог исказа, примереног узрасту и интересовањима.

ПСТ.3.1.30. На матерњем језику преноси саговорнику тему, садржај и главне информације из краћих и једноставнијих писаних текстова (новинских и књижевних), примерених узрасту и интересовањима.

ПСТ.3.1.31. На страном језику саопштава једноставније информације добијене од трећег лица у вези с блиским комуникативним ситуацијама и познатим темама.

ПСТ.3.1.32. На матерњем језику преноси информације, упутства, молбе, савете и сл. добијене од трећег лица.

2. ЛИНГВИСТИЧКА КОМПЕТЕНЦИЈА

ПСТ.3.2.1. Углавном коректно изговара све гласове и гласовне групе, чак и у тежим комбинацијама гласова, уз поштовање акцентаско-интонацијских правила или уз мање неправилности које не угрожавају разумевање поруке коју жели да саопшти.

ПСТ.3.2.2. Записује речи и изразе уз минималне ортографске неправилности које не ремете разумевање датог записа; познаје и примењује фреквентна правописна правила.

ПСТ.3.2.3. Познаје и користи одређени број граматичких елемената и конструкција, укључујући и најчешће изузетке, као и основне начине творбе и флексије именица, глагола, придева, прилога.

ПСТ.3.2.4. Користи фреквентне лексичке елементе који се односе на теме и ситуације из

његовог непосредног искуства.

3. ИНТЕРКУЛТУРНА КОМПЕТЕНЦИЈА

ПСТ.3.3.1. Разуме основне сличности и разлике између своје и циљних култура у различитим аспектима свакодневног живота и прихвата постојање разлика.

ПСТ.3.3.2. Разуме основне сличности и разлике између своје и циљних култура у области умећа живљења и прихвата постојање разлика; примењује неке основне елементе у области умећа живљења (нпр. начин обраћања и поздрављања).

ПСТ.3.3.3. Разуме и избегава основне облике непримереног/ неприкладног понашања у контексту циљних култура.

ПСТ.3.3.4. Препознаје да постоји пристрасност у тумачењу културних појава и негује критичко мишљење у њиховом посматрању и разумевању.

ПСТ.3.3.5. Познаје положај земаља у којима се користи страни језик.

ПСТ.3.3.6. Познаје положај циљног језика у глобалном контексту и код нас.

ПСТ.3.3.7. Познаје најтипичније представнике појединих екосистема света где се користи

страни језик и доводи их у везу са одликама екосистема.

ПСТ.3.3.8. Препознаје повезаност најважнијих појава из историје циљних култура и опште историје.

ПСТ.3.3.9. Препознаје утицај неколико најзначајнијих личности и дела из друштвене и уметничке историје циљних култура у свету, које доводи у везу са друштвеним и уметничким појавама из наше историје и обрнуто.

Други страни језик

Следећи искази описују шта ученик/ученица зна и уме на **основном** нивоу.

1. ФУНКЦИОНАЛНО-ПРАГМАТИЧКА КОМПЕТЕНЦИЈА

РАЗУМЕВАЊЕ ГОВОРА

ДСТ.1.1.1. Разуме најједноставније речи, имена, бројеве (нпр. цене, датуме, изразе за количину и меру) и успева да их запише, уколико му се саопштавају или диктирају полако и разговетно и уколико су јасно контекстуализовани.

ДСТ.1.1.2. Разуме значење најфреквентнијих речи, фраза и других основних лексичких елемената у оквиру једноставних, кратких, јасно контекстуализованих усмених исказа.

ДСТ.1.1.3. Разуме и прати једноставна упутства и обавештења која се односе на познате ситуације, а исказана су спорим темпом и разговетно.

ДСТ.1.1.4. Разуме споро и разговетно артикулисана јасно контекстуализована питања која се односе на непосредне личне потребе и интересовања, породицу, блиско окружење.

ДСТ.1.1.5. Разуме основни смисао најједноставније конверзације, тј. предмет разговора који прати, уколико саговорници говоре довољно разговетно и споро.

РАЗУМЕВАЊЕ ПИСАНОГ ТЕКСТА

ДСТ.1.1.6. Препознаје лична и друга имена, као и најубичајеније интернационализме, разуме фреквентне речи и изразе.

ДСТ.1.1.7. Разуме кратке и једноставне поруке у белешкама, електронским порукама (мејл, СМС).

ДСТ.1.1.8. Разуме најједноставна упутства, уколико укључују и визуелне елементе.

ДСТ.1.1.9. Разуме општи смисао и главне информације у најједноставнијим врстама текстова (натписи, огласи, вести, кратки извештаји, сервисне информације, временске прогнозе, брошуре, проспекти, рекламе, стрипови), уколико су праћени илустративним елементима и препознатљивим начином графичког обликовања.

УСМЕНО ИЗРАЖАВАЊЕ

ДСТ.1.1.10. Чита наглас (изражајно) кратке и једноставне текстове (показујући да прати њихов општи смисао).

ДСТ.1.1.11. Успоставља и одржава друштвени контакт користећи најједноставнија језичка средства приликом поздрављања, представљања, добродошлице, окончања комуникације, захваљивања, извињавања, давања података о себи, распитивања о основним подацима који се тичу саговорника.

ДСТ.1.1.12. Саопштава саговорнику основне информације о себи и најближем окружењу

(породица, кућни љубимци, место становања, школа, хоби).

ДСТ.1.1.13. Најједноставнијим језичким средствима тражи од саговорника одређени предмет. ДСТ.1.1.14. Најједноставнијим језичким средствима, уз употребу увежбаних фраза, именује и описује људе и ствари из свог непосредног окружења или везане за лична искуства.

ДСТ.1.1.15. Поставља најједноставнија питања личне природе (о блиским темама, потребама, интересовањима, предметима у нечијем поседу) и одговара на слична питања саговорника. ДСТ.1.1.16. Најједноставнијим језичким средствима саопштава шта воли, а шта не и поставља иста/таква питања саговорнику.

ПИСАНО ИЗРАЖАВАЊЕ

ДСТ.1.1.17. Пише најједноставније податке о себи и лицима из свог блиског окружења, у обрасцима, упитницима или табелама.

ДСТ.1.1.18. Пише најкраће и најсажетије белешке о информацијама од непосредног личног интереса (нпр. списак за куповину).

ДСТ.1.1.19. Писаним путем доставља информације о себи или тражи информације о другима. ДСТ.1.1.20. Пише кратке и једноставне поздраве и поруке (као СМС, путем електронске поште или социјалне мреже).

ДСТ.1.1.21. Повезује неколико кратких исказа у везани текст о блиским темама.

МЕДИЈАЦИЈА

ДСТ.1.1.22. На матерњем језику преноси саговорнику општи смисао јавних натписа и краћих текстова опште информативне природе (плаката, транспарената, јеловника...).

ДСТ.1.1.23. На матерњем језику саопштава основну тему и најопштији садржај кратког усменог исказа на страном језику.

ДСТ.1.1.24. На матерњем језику саопштава основну тему и најопштији садржај кратког писаног текста на страном језику.

2. ЛИНГВИСТИЧКА КОМПЕТЕНЦИЈА

ДСТ.1.2.1. Препознаје и разумљиво изговара једноставније гласове и најчешће гласовне групе и познаје основне интонацијске схеме (нарочито упитну).

ДСТ.1.2.2. Правилно записује познату лексику.

ДСТ.1.2.3. Познаје и/или користи ограничени број правилних морфолошких облика и синтаксичких структура у оквиру научног репертоара језичких средстава.

ДСТ.1.2.4. Користи елементарне и најфреквентније речи и изразе за обављање основних комуникативних активности.

3. ИНТЕРКУЛТУРНА КОМПЕТЕНЦИЈА

ДСТ.1.3.1. Познаје основне појаве свакодневног живота циљних култура (нпр. начин исхране, радно време, навике, празници, разонода).

ДСТ.1.3.2. Зна за регије и државе у којима се страни језик користи као већински. ДСТ.1.3.3. Познаје најзначајније историјске догађаје циљних култура.

ДСТ.1.3.4. Познаје неколико најпознатијих историјских и савремених личности циљних култура; наводи и на матерњем језику даје основне податке о некој личности из циљних култура за коју показује интересовање.

ДСТ.1.3.5. Познаје неколико најпознатијих културних остварења циљних култура; наводи и описује на матерњем језику неколико локација циљних култура за које показује интересовање.

Следећи искази описују шта ученик/ученица зна и уме на **средњем** нивоу.

1. ФУНКЦИОНАЛНО-ПРАГМАТИЧКА КОМПЕТЕНЦИЈА

РАЗУМЕВАЊЕ ГОВОРА

ДСТ.2.1.1. Разуме фреквентне речи и изразе као главне носиоце значења у кратким саопштењима на блиске теме.

ДСТ.2.1.2. Разуме једноставније поруке личне природе.

ДСТ.2.1.3. Разуме једноставнија упутства и поступа у складу с њима.

ДСТ.2.1.4. Разуме краћа саопштења и питања која се односе на блиску и познату тематику. ДСТ.2.1.5. Разуме предмет краће усмене интеракције о личним и породичним стварима, непосредном друштвеном окружењу, природној средини.

ДСТ.2.1.6. Разуме спорији, јасно артикулисани монолошки исказ од неколико реченица, уз одговарајуће паузе и понављања.

ДСТ.2.1.7. Разуме основни смисао кратких телевизијских емисија (или других аудио-визуелних записа) о познатим темама, с предвидљивим информацијама, уколико се говори споро и разговетно.

ДСТ.2.1.8. Разуме појединачне речи, једноставне фразе и предвидљиве конструкције у модерној музици.

РАЗУМЕВАЊЕ ПИСАНОГ ТЕКСТА

ДСТ.2.1.9. Разуме краће поруке личне природе са неколико суштинских информација (писма, мејлови итд.)

ДСТ.2.1.10. Разуме најједноставније савете и упутства која се тичу непосредних потреба (оријентација у простору, употреба апарата, правило игре), праћена визуелним елементима. ДСТ.2.1.11. Разуме општи смисао и најважније информације у једноставнијим информативним текстовима (новинске вести, брошуре, проспекти, кратке репортаже, кратки прилози на друштвеним мрежама), с блиском тематиком и предвидљивим порукама.

ДСТ.2.1.12. Разуме општи садржај различитих врста нелинеарних интернет текстова, прилагођених узрасту и интересовањима.

ДСТ.2.1.13. Разуме најопштији смисао једноставних прозних и поетских текстова прилагођених узрасту и интересовањима.

ДСТ.2.1.14. Разуме општи смисао једноставнијих текстова модерне музике.

ДСТ.2.1.15. Разуме садржај једноставних рекламних порука уколико не садрже игру речи или неко конотативно/скривено/метафорично значење.

УСМЕНО ИЗРАЖАВАЊЕ

ДСТ.2.1.16. Успева да на кратко поведе и/или одржи разговор на блиске и познате теме.

ДСТ.2.1.17. У оквиру размене информација са саговорником о темама од непосредног личног интереса повезује неколико реченица у смислену целину.

ДСТ.2.1.18. На једноставан начин тражи од саговорника предмет, објашњење, услугу.
ДСТ.2.1.19. Једноставним средствима описује или представља људе, предмете у свакодневној употреби, места, уобичајене активности.

ДСТ.2.1.20. Поставља једноставнија питања о темама које одговарају његовим интересовањима (слободно време, хоби, школа, породица, другови) и одговара на слична питања саговорника. ДСТ.2.1.21. Исказује допадање и недопадање, слагање и неслагање.

ДСТ.2.1.22. Размењује основне информације о плановима и обавезама. ДСТ.2.1.23. Формулише љубазне молбе и извињења.

ПИСАНО ИЗРАЖАВАЊЕ

ДСТ.2.1.24. Пише краће белешке о важним информацијама и тренутним потребама.

ДСТ.2.1.25. Писменим путем тражи или преноси детаљнија обавештења и податке личне природе.

ДСТ.2.1.26. Пише једноставне поруке (у личном обраћању) и објаве (на социјалним мрежама), као и кратка писма пријатељима и познаницима да би изразио захвалност, извињење и слично. ДСТ.2.1.27. Пише кратке текстове на блиске теме у којима описује себе, своју породицу и окружење, користећи фреквентне кохезивне елементе.

МЕДИЈАЦИЈА

ДСТ.2.1.28. На матерњем језику преноси саговорнику општи смисао и појединачне информације краћих и једноставнијих писаних текстова опште информативне природе. ДСТ.2.1.29. На матерњем језику саопштава основну тему и најважније информације краћег усменог исказа.

ДСТ.2.1.30. На матерњем језику саопштава основну тему и најважније информације краћег писаног текста.

ДСТ.2.1.31. На страном језику саопштава туристима најједноставније информације коју су тражили од трећег лица (назив улице, број линије у градском саобраћају, цену).

2. ЛИНГВИСТИЧКА КОМПЕТЕНЦИЈА

ДСТ.2.2.1. Препознаје и разумљиво изговара већину гласова и гласовних група, уз одређена прозодијска ограничења (акценти, интонација, дужина).

ДСТ.2.2.2. Исправно записује фреквентне и увежбане краће речи, познаје и примењује одређен број основних правописних правила.

ДСТ.2.2.3. Познаје и/или користи једноставније граматичке елементе и конструкције.

ДСТ.2.2.4. Поседује ограничени репертоар готових израза и вишечланих конструкција за исказивање свакодневних конкретних активности и потреба.

3. ИНТЕРКУЛТУРНА КОМПЕТЕНЦИЈА

ДСТ.2.3.1. Разуме и описује сличности и разлике у свакодневном животу (нпр. начин исхране, радно време, навике, празници, разонода).

ДСТ.2.3.2. Познаје основне елементе у области умећа живљења (начин обраћања и поздрављања, тачност, конвенције и сл.).

ДСТ.2.3.3. Препознаје најкритичније обрасце понашања које је непримерено/неприкладно у контексту циљних култура.

ДСТ.2.3.4. Препознаје најчешће стереотипе у вези са својом и циљним културама.

ДСТ.2.3.5. Познаје основне одлике регија и држава у којима се страни језик користи као већински.

ДСТ.2.3.6. Познаје животне услове који владају у појединим екосистемима света (клима, географске одлике и сл.) где се користи страни језик.

ДСТ.2.3.7. Препознаје да постоји повезаност појава из прошлости са појавама из садашњости циљних култура.

ДСТ.2.3.8. Представља и укратко описује на циљном језику неколико познатих личности и појава из циљних култура, као и оне за које показује интересовање.

Следећи искази описују шта ученик/ученица зна и уме на **напредном** нивоу.

1. ФУНКЦИОНАЛНО-ПРАГМАТИЧКА КОМПЕТЕНЦИЈА

РАЗУМЕВАЊЕ ГОВОРА

ДСТ.3.1.1. Разуме саопштења, упутства, молбе итд. које се тичу његових потреба и интересовања.

ДСТ.3.1.2. Разуме основни смисао и главне информације из разговора двоје или више

(са)говорника, уколико се говори разговетно и умереним темпом.

ДСТ.3.1.3. Разуме кратко и једноставно монолошко излагање на узрасно адекватне и блиске теме, као и презентације праћене визуелним елементима.

ДСТ.3.1.4. Разуме основни смисао и главне информације радио и телевизијских емисија (или других аудио визуелних записа) о блиским темама, као и тему и основу поруку кратких телевизијских репортажа и документарних филмова помажући се визуелним информацијама. ДСТ.3.1.5. Разуме општи смисао и фреквентне фразе и изразе једноставнијих текстова модерне музике.

РАЗУМЕВАЊЕ ПИСАНОГ ТЕКСТА

ДСТ.3.1.6. Разуме општи смисао и релевантне информације на блиске теме у порукама, писмима, мејловима.

ДСТ.3.1.7. Разуме једноставнија упутства у вези с личним потребама и са сналажењем на јавним местима.

ДСТ.3.1.8. Разуме општи смисао и појединачне информације у узрасно примереним информативним текстовима различитих врста и разноврсне тематике, примерене узрасту. ДСТ.3.1.9. Разуме општи садржај и главне информације различитих врста нелинеарних интернет текстова, прилагођених узрасту и интересовањима.

ДСТ.3.1.10. Разуме информације, главне идеје и поруке фикционалних прича и других форми из области књижевности за младе.

ДСТ.3.1.11. Разуме општи смисао и једноставније формулације у текстовима модерне музике. ДСТ.3.1.12. Разуме смисао једноставнијих рекламних порука.

УСМЕНО ИЗРАЖАВАЊЕ

ДСТ.3.1.13. Описује себе и околину, школски контекст и приватан живот, свакодневне навике, претходне и планиране активности и догађаје.

ДСТ.3.1.14. Поставља неколико повезаних питања у низу, на познате теме у вези са личним потребама, интересовањима, обавезама, жељама, уз евентуалну помоћ и понављање; одговара на слична питања саговорника.

ДСТ.3.1.15. Објашњава зашто му се нешто допада или не допада, зашто се слаже или не слаже, зашто нешто воли или не; на једноставан начин износи и образлаже своје ставове и мишљење. ДСТ.3.1.16. Објашњава оно што не разуме и тражи помоћ (вербалним и невербалним средствима).

ДСТ.3.1.17. Једноставним средствима пореди људе, ствари и појаве.

ДСТ.3.1.18. На једноставан начин и укратко излаже на задату тему или резимира краћи текст

(прочитан или одслушан), делимично користећи и језичка средства која се у њему појављују.

ПИСАНО ИЗРАЖАВАЊЕ

ДСТ.3.1.19. Пише обична и електронска писма у којима с пријатељима и познаницима договара активности и једноставним језичким средствима обрађује/спомиње узрасно релевантне теме. ДСТ.3.1.20. Саставља краће текстове од неколико повезаних реченица о себи, друштвеном и природном окружењу, аспектима приватног и школског живота.

ДСТ.3.1.21. На једноставан начин описује догађаје и обављене активности.

ДСТ.3.1.22. Пише кратке приче од понуђеног језичког материјала на узрасно адекватне теме. ДСТ.3.1.23. На једноставан начин резимира или препричава краћи (прочитан или одслушан) текст, у извесној мери користећи и језичка средства која се у њему појављују.

МЕДИЈАЦИЈА

ДСТ.3.1.24. На матерњем језику саопштава основну тему и појединачне информације нешто опширнијег усменог исказа, примереног узрасту и интересовањима.

ДСТ.3.1.25. На матерњем језику преноси саговорнику тему, садржај и главне информације из краћих и једноставнијих писаних текстова (новинских и књижевних), примерених узрасту и интересовањима.

ДСТ.3.1.26. На страном језику саопштава једноставније информације добијене од трећег лица у вези с блиским комуникативним ситуацијама и познатим темама.

ДСТ.3.1.27. На матерњем језику преноси информације, упутства, молбе, савете и сл. добијене од трећег лица.

2. ЛИНГВИСТИЧКА КОМПЕТЕНЦИЈА

ДСТ.3.2.1. Углавном коректно изговара све гласове и гласовне групе, чак и у понеким тежим комбинацијама гласова, уз поштовање акценатско-интонацијских правила, а евентуалне неправилности не угрожавају комуникацију.

ДСТ.3.2.2. Записује речи и изразе с релативном ортографском тачношћу (тако да не долази до неспоразума) и познаје и примењује фреквентна правописна правила.

ДСТ.3.2.3. Познаје и/или користи одређени број граматичких елемената и конструкција, укључујући и најчешће изузетке, као и основне начине творбе и флексије именица, глагола, придева, прилога.

ДСТ.3.2.4. Користи фреквентне лексичке елементе који се односе на теме и ситуације из његовог непосредног искуства.

3. ИНТЕРКУЛТУРНА КОМПЕТЕНЦИЈА

ДСТ.3.3.1. Разуме основне сличности и разлике између своје и циљних култура у различитим аспектима свакодневног живота и прихвата постојање разлика.

ДСТ.3.3.2. Разуме основне сличности и разлике између своје и циљних култура у области умећа живљења и прихвата постојање разлика; примењује неке основне елементе у области умећа живљења (нпр. начин обраћања и поздрављања).

ДСТ.3.3.3. Разуме и избегава основне облике непримереног/неприкладног понашања у контексту циљних култура.

ДСТ.3.3.4. Препознаје да постоји пристрасност у тумачењу културних појава и негује критичко мишљење у њиховом посматрању и разумевању.

ДСТ.3.3.5. Познаје положај земаља у којима се користи страни језик.

ДСТ.3.3.6. Познаје положај циљног језика у глобалном контексту и код нас.

ДСТ.3.3.7. Познаје најтипичније представнике појединих екосистема света где се користи страни језик и доводи их у везу са одликама екосистема.

ДСТ.3.3.8. Препознаје повезаност најважнијих појава из историје циљних култура и опште историје.

ДСТ.3.3.9. Препознаје утицај неколико најзначајнијих личности и дела из друштвене и уметничке историје циљних култура у свету, које доводи у везу са друштвеним и уметничким појавама из наше историје и обрнуто.

3.19. ЛИКОВНА КУЛТУРА

Циљ наставе и учења ликовне културе је да ученик развијајући стваралачко и креативно мишљење и естетичке критеријуме кроз практичан рад, оспособљава за комуникацију и решавање проблема да изграђује позитиван однос према уметничком наслеђу и културној баштини свог и других народа.

Разред

ПЕТИ

Годишњи фонд часова

72 часа

ОБЛАСТ/ТЕМА	ИСХОДИ По завршеној области /теми ученик ће бити у стању да:	САДРЖАЈИ
РИТАМ	<p>-описе ритам који је у природи, окружењу и уметничким делима;</p> <p>- пореди утисак који на њу/њeга остављају различите линије;</p> <p>Гради правилан, неправилан и слободан визуелни ритам, спонтано или с одређеном намером:</p> <p>-користи, у сарадњи са другима, одабране садржаје као подстицај за стварање оригиналног визуелног ритма;</p> <p>-разматра, у групи, како је учио/ла о визуелном ритму и где та знања може применити;</p> <p>-направи, самостално, импровизовани прибор од одабраног материјала;</p> <p>-искаже своје мишљење о томе зашто људи стварају уметност;</p>	<p>Поступци за безбедно и одговорно коришћење и одржавање прибора и радне површине;</p> <p>Материјали из природе, вештачки материјали, материјал за рециклажу, рециклирани материјал, импровизовани прибор, школски прибор и материјал, професионални прибор;</p> <p>Ритам у природи (смена дана и обданице, смена годишњих доба, таласи, падавине,...); Ритам у простору (распоред тродимензионалних облика у природи, урбаним срединама и у ближем окру Ењу ученика).</p> <p>Ритам у структури облика. Ритам у текстури природних и вештачких материјала;</p> <p>Врсте ритма. Правилан и неправилан ритам. Слободан ритам. Спонтани ритам (ритам линија, облика, мрља(. Функције ритма- понављањебоја, линија и 7или облика да би се постигла динамичност(живост)или ред. Утисак који различите врсте ритма остављају на посматрача. Субјективни утисак кретања и оптичка илузија кретања;</p> <p>Ритам као принцип компоновања у делима ликовних уметности. Ритаму другим врстама уметности. Примена визуелног ритма у свакодневном животу.различити ритмови као подстицај за стваралачки рад- звуци природеи окружења, музика,кретање у природи и окружењу, плес,...</p> <p>Уметничко наслеђе-значај</p>

		праисторијског наслеђа на простору Србије и у свету.
ЛИНИЈА	<ul style="list-style-type: none"> - опише линије које уочава у природи, окружењу и уметничким делима; - пореди утисак који на њега/њу остављају различите врсте линија; - гради линије различитих вредности комбинујући материјал, угао и притисак прибора/материјала; - користи одабране садржаје као подстицај за стварање оригиналних цртежа; - црта разноврсним прибором и материјалом изражавајући замисли, машту, утиске и памћење опаженог; - разматра, у групи, како је учио/ла о изражајним својствима линија и где се та знања примењују; - исказе своје мишљење о томе како је развој цивилизације утицао на развој уметности 	<p>Врсте линија и изражајна својства линија. Линије у природи и окружењу. Линија</p> <p>као ивица тродимензионалних облика;</p> <p>Изражајна својства линија у односу на прибор, материјал, притисак и угао под којим се држи прибор/материјал. Савремена средства за цртање -</p> <p>дигитална табла и оловка за цртање, 3Д оловка, апликативни програми за цртање... Својства линије у апликативном програму за цртање. Цртање светлом; Уметнички цртеж, аматерски цртеж, дечји цртеж, шематски цртеж, технички цртеж, научне илустрације... Врсте уметничког цртежа - скица, студија, илустрација, стрип, карикатура, графити... Занимања у којима је неопходна вештина слободоручног цртања;</p> <p>Поступци грађења цртежа додавањем и одузимањем линија. Лавирани цртеж. Линеарни цртеж. Цртеж у боји;</p> <p>Текстура (ликовни елемент). Поступци грађења текстуре линијама.</p> <p>Ритам линија;</p> <p>Различити садржаји као подстицај за стваралачки рад (облици из природе и окружења, звуци из природе и окружења, музика, кретање у природи и окружењу, текст, писмо...);</p> <p>Читање (декодирање) цртежа, стрипа, карикатуре, графита, рекламних порука...</p> <p>Уметничко наслеђе - значај наслеђа првих цивилизација.</p>
ОБЛИК	<ul style="list-style-type: none"> - пореди облике из природе, 	<p>Дводимензионални и тродимензионални облици. Правилни геометријски облици</p>

	<p>окужења и уметничких дела према задатим условима;</p> <ul style="list-style-type: none"> - гради апстрактне и/или фантастичне облике користећи одабране садржаје као подстицај за стваралачки рад; - наслика реалне облике у простору самостално мешајући боје да би добио/ла жељени тон; - обликује препознатљиве тродимензионалне облике одабраним материјалом и поступком; - преобликује предмет за рециклажу дајући му нову употребну вредност; - комбинује ритам, линије и облике стварајући оригиналан орнамент за одређену намену; - објасни зашто је дизајн важан и ко дизајнира одређене производе; - разматра, у групи, како је учио/ла о облицима и где та знања примењује; - искаже своје мишљење о том зашто је уметничко наслеђе важно; 	<p>(геометријске фигуре и тела). Правилни облици у природи и у ликовној уметности. Неправилни облици; Својства облика. Величина облика. Боја облика. Реална и имагинарна функција облика. Карактеристични детаљи и својства по којима је облик препознатљив. Светлост као услов за опажање облика. Изглед облика посматраног из различитих углова. Стилизовање облика; Статични облици. Кретање облика (кретање статичних облика помоћу ветра и воде, карактеристично кретање бића и машина); Распоред облика у простору и њихово дејство на посматрача. Положај облика у равни - линија хоризонта, планови и величина облика у односу на растојање од посматрача. Преклапање, прожимање, додиривање облика; Поступци грађења апстрактних и фантастичних облика (превођење реалних облика у апстрактне одузимањем карактеристичних детаља, превођење реалних облика у фантастичне додавањем неочекиваних детаља, грађење имагинарних и апстрактних облика на основу једне, две и три информације...); Луминообјекти. ЛЕД технологија у савременој уметности. Обликовање простора светлом; Обликовање (дизајн) употребних предмета. Преобликовање материјала и предмета за рециклажу; Различити садржаји као подстицај за стваралачки рад (облици из природе и окружења, кретање у природи и окружењу, уметничка дела, етно наслеђе, садржаји других наставних предмета...); Орнамент и орнаментика. Функција</p>
--	--	--

		орнамента. Симетрија. Ритам линија, боја и облика у орнаменту; Уметничко наслеђе - наслеђе етно културе. Значајни римски споменици на тлу Србије.
ВИЗУЕЛНО СПОРАЗУМЕВАЊЕ	<ul style="list-style-type: none"> - пореди различите начине комуницирања од праисторије до данас; - обликује убедљиву поруку примењујући знања о ритму, линији, облику и материјалу; - изрази исту поруку писаном, вербалном, невербалном и визуелном комуникацијом; - тумачи једноставне визуелне информације; - објасни зашто је наслеђе културе важно. 	<p>Различите врсте комуникације од праисторије до данас;</p> <p>Невербална комуникација - читање информација; израз лица и карактеристичан положај тела;</p> <p>Читање визуелних информација (декодирање). Визуелно изражавање;</p> <p>Уметничко наслеђе - значај наслеђа за туризам и за познавање сопственог порекла.</p>

КОРЕЛАЦИЈА СА ДРУГИМ ПРЕДМЕТИМА

Сви предмети

УПУТСТВО ЗА ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА И ПЛАНИРАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Имајући у виду специфичност наставног предмета ликовна култура, програм је оријентисан на процес (учења) и на ишодне. Под учењем се подразумевају сва дешавања на часу која воде ка стицању функционалних знања и умења и развијању способности, навика и вредносних ставова, а који омогућавају целовит развој ученика и припремају их за живот у савременом свету. Осим у наставном програму, очекивана знања, умења, навике и ставови одређени су и: стандардима постигнућа за крај основног образовања и васпитања; међупредметним компетенцијама; циљевима образовања и васпитања и општим исходима и стандардима образовања и васпитања (Закон о основама система образовања и васпитања). Часови се одржавају у специјализованој учионици (кабинету намењеном настави предмета ликовна култура, информатика и рачунарство, техника и технологија или другог наставног предмета, а у зависности од опреме која је потребна за реализацију часа), учионици опште намене, простору школе, установама културе, локалном окружењу... Место реализације часова одређује се у складу са могућностима и потребама школе и локалне заједнице, као и са планираним начином реализације часа или наставне јединице. Садржаји програма од петог до осмог разреда нису промењени, већ су организовани у четири тематске целине и допуњени. Груписање садржаја у четири тематске целине (по две за свако полугодиште) неопходно је да би сви ученици, у мањој

или већој мери, достигли исходе теме. Четири тематске целине омогућавају и тимско планирање интегрисане тематске наставе. Оваква организација садржаја омогућава и коришћење постојећих уџбеника, без потребе за реорганизацијом или допуном њихових садржаја (кључни садржаји су обрађени у свим одобреним уџбеницима). Садржаји уџбеника не треба да буду водила за формирање месечног и индивидуалног плана рада наставника, већ неопходно средство и ослонац у раду (имајући у виду и то да су приступачан извор репродукција уметничких дела). Исходи теме су искази о томе за шта је сваки ученик (у мањој или већој мери) оспособљен по завршетку учења теме. Исходе тема не треба изједначавати са ишодима задатака, активности или наставне јединице, који се дефинишу прецизније (уобичајено их дефинише наставник како би могао лакше да процењује и прилагођава сопствену праксу). Један исход задатка достиже се по завршетку једног задатка/активности. Један исход теме достиже се по завршетку више разноврсних активности, односно тек по завршетку теме. Приликом планирања активности и задатака пожељно је да сваки води ка достизању више од једног исхода теме. У моделу курикулума који је усмерен на процес, фокус није на садржајима, па су сви садржаји програма препоручени. Програм је осмишљен тако да уважава и образовање, искуство, креативност и интегритет наставника. Наставник, самостално или у тиму, планира наставне јединице и одређује број часова за њихову реализацију, место и начин реализације, односно бира наставне методе, технике и поступке. Приликом планирања наставних јединица, наставник прави избор и редослед садржаја водећи рачуна да се одабрани садржаји постепено и логично надовезују. Фокус је на процесу, односно наставним методама, техникама и поступцима који на најефикаснији начин воде ученике ка развоју индивидуалних способности и достизању исхода.

У колони Садржаји нема предложених задатака, активности, материјала, ликовних техника, наставних метода и поступака. Ова колона садржи само предложене теоријске садржаје које наставник може да одабере и објасни. На пример, ако је предложен садржај материјал за рециклажу, не ради се о препорученом материјалу за рад, већ о теми за разговор (коришћење материјала за рециклажу у практичном раду прописано је исходима, а у складу са Националном стратегијом одрживог развоја, тако да није потребно и у садржајима истицати материјал који ученици користе). Наставник може да одлучи да ученицима објасни значај рециклирања у савременом свету или да говори о уметности рециклирања и доприносу уметника одрживом развоју или да говори о безбедности, хигијени и очувању здравља приликом обликовања употребљене амбалаже... Наставник није у обавези да поведе разговор о овој теми, могуће је да зада ученицима да преобликују материјал за рециклажу, без пратећег објашњења. Међутим, треба имати у виду да такав приступ не омогућава смислено учење и развој компетенција. Уколико ученици не знају због чега раде неки задатак, мало је вероватно да ће у овом узрасту сами закључити где све могу да примене стечено знање и искуство. Наставник са положеном лиценцом зна да се теоријски садржаји могу обрадити кроз пар реченица (информативно), кроз дијалог (питања која наводе ученика на размишљање), кроз мотивациони разговор, кроз необавезан разговор током рада на задатку, кроз игру...; уме да испланира време за објашњења тако да се не губи драгоцено време за стваралачки рад и зна да процени важност садржаја. Наставници који немају потребно искуство пролазе кроз менторски рад са искусним колегама и могу да добију помоћ од колега и на обукама. Очекује се и да се наставник самостално усавшава, у установи и ван ње, да чита стручне текстове и литературу и са колегама размењује искуства из праксе. Имајући у виду да садржаји нису прописани, садржаји програмских тема које су се до сада обрађивале допуњени су предлозима који треба да послуже као почетни подстицај, подршка наставнику да самостално обогаћује програм. Предложени садржаји нису организовани као предлог наставних јединица, нити по утврђеној структури (редоследу), јер се водило рачуна о томе да се избегне нуђење готовог решења које би усмерило фокус на садржаје. Овај приступ је

проверен у пракси и искуство је показало да је наставницима потребно извесно време да се навикну на већу самосталност у креирању програма. Из тог разлога се наставницима препоручује да приликом планирања наставних јединица по новом програму у почетку не одступају значајно од досадашње праксе и да у наредним годинама постепено уводе само оне измене које су претходно испитали у пракси. Програм садржи и две новине. Једна се односи на употребу савремене технологије, посебно апликативних програма. У петом разреду ова новина није видљива у ишодима, јер се водило рачуна о томе да ученици претходно треба да савладају програм новог предмета информатика и рачунарство, али и основе ликовног језика у оквиру наставе предмета ликовна култура. Наставник може да потражи на интернету примере употребе савремене технологије у уметности и да о томе кратко информише ученике, како би ученици постепено развијали свест о томе да је напредак технологије утицао и на уметност (на пример, 3Д оловка, [хттпс://www.юoutube.com/watch?v=AQgИ2-x7уUQ](https://www.юoutube.com/watch?v=AQgИ2-x7уUQ), сликање помоћу Гоогле'с Тилт Бруш, интерактивне ЛЕД скулптуре, као што је Фиш Беллиес у кампусу Државног универзитета Тексас и сл.). Затим, може да планира виртуелну посету пећини Ласко ([хттп://www.ласцаукс.цултуре.фр/?лнг=ен#/фр/02_00.ксмл](http://www.ласцаукс.цултуре.фр/?лнг=ен#/фр/02_00.ксмл)) или неком музеју. Уколико жели, наставник може да планира и стваралачки рад (цртање, сликање) на рачунару, а у договору са наставником информатике и рачунарства. Друга новина је да програм не садржи препоручена уметничка дела и споменике културе. Приликом избора дела наставник може да се ослони на претходни програм, на уџбенике и на друге изворе. Свака тематска целина садржи и посебан део, Уметничко наслеђе. Препоручени садржаји овог дела нису прецизирани, јер се водило рачуна о специфичностима наслеђа свих националних мањина. Садржаје овог дела одређује наставник, односно савети националних мањина. Исходи тема су дефинисани уопштено како би наставник имао могућност да осмисли разноврсне задатке и активности. Од бројних могућих исхода теме одабрани су они које сваки ученик може да достигне. Уколико наставник жели да приликом планирања наставне јединице, активности или задатка дефинише прецизније исходе може да користи следећу шему: Уводни исказ (по завршетку задатка/наставне јединице ученик ће бити у стању да/умети да) + један глагол (наслика) + објекат (пејзаж) + критеријум (на основу имагинације). Исход задатка се формулише на основу циљева задатка. У наведеном примеру циљ би био да ученици на основу сопствене имагинације креирају оригиналан ликовни рад. Један задатак по правилу има више циљева и ишода. На пример, наставник може да очекује од ученика и да по завршетку рада вербално опишу свој рад, да упореде радове осталих ученика (на пример, да анализирају композицију према задатим критеријумима). Коначно, треба имати у виду да је програм, укључујући и упутство, само помоћ наставнику у процесу осамостаљивања. Већа количина информација у програму не подразумева и већу оптерећеност ученика и наставника. Напротив, наставник треба да испланира наставне јединице тако да предвиди довољно времена да ученици реализују своје идеје и уживају у раду, као и да рачуна на неочекиване прилике и могућности које се јављају у пракси.

II. ОСТВАРИВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Програм није организован по предметним областима, јер није пожељно, а често ни могуће, одвојено изучавати садржаје различитих предметних области (ни стандарди постигнућа за крај школовања нису организовани по предметним областима). Из тог разлога је на овом месту само дат опис предмета (без стриктне поделе на предметне области или области учења).

Развој ученика

Настава ликовне културе је индивидуализована и усмерена на целокупан развој ученика, а пре свега на развијање опажања и памћења, креативности, стваралачког мишљења, еманципације, емпатије, свести о општем и личном добру, толеранције,

способности сарадње и разумевања различитости, естетичких критеријума, моторике и индивидуалних способности. Повезаност циља и садржаја наставе ликовне културе огледа се у повезаности опажања креативног изражавања и вредновања. Све почиње опажањем: креативно изражавање, посматрање уметничког дела и вредновање. Посматрање, истраживање и стварање изрази су надахнућа, али и примене знања о ликовним елементима, њиховим односима, како би се могле задовољити одговарајуће потребе ученика и развијати ликовни говор. Нужно је развијати и побуде као што су: знатижеља; мотивисаност; отвореност за стицање нових искустава; осетљивост за проблеме; преузимање ризика; толеранција према нејасноћама и самопоуздање, а од спознајних функција: флексибилност; оригиналност; спознају и памћење.

Креативност

Креативност се не везује само за уметност и даровите ученике. Сваки ученик има потенцијал који може да развије уколико му се пружи прилика. У складу са тим, све се чешће истиче потреба за учењем креативности и у настави се већ примењују неке технике за развој креативности (на пример, олуја идеја). Настава предмета ликовна култура има огроман потенцијал за развијање креативности сваког ученика (не само ученика који су даровити за уметност). Због тога је важно да ученици постепено стичу свест о томе на који начин су долазили до идеја за рад, шта их је мотивисало, као и да та искуства могу применити и у другим ситуацијама. Основни услов за развој креативности су мотивациони садржаји који подстичу интересовање, одушевљење, имагинацију и позитивну емотивну реакцију, као и настава која ученику (али и наставнику) обезбеђује задовољство у раду. Уобичајени поступак је мотивациони разговор који омогућава да сваки ученик осмисли своју идеју (тему) за рад. Наставник може да испроба у пракси и следеће технике и поступке: постављање ликовног проблема (на пример, кретање облика) и нуђење више тема за рад од којих ученик треба да одабере ону која по његовом мишљењу одговара постављеном проблему (неке од тема треба да буду везане за појмове који нису у вези са кретањем, а може се десити да ученик пронађе неочекивану везу, односно оригинално решење); извлачење цедуља (2-3) на којима су исписани наизглед неспојиви појмови које треба повезати у смислену ликовну целину/ликовну причу; симулација ситуације у којој су ученици "дизајнери", а наставник је "купац" који наручује продукт и поставља услове (на пример, тражи комбинацију три боје или једну боју која доминира...); асоцијације (од ученика се тражи оригиналан рад мотивисан једним појмом или сликом, звуком, појавом, поруком, текстом...).

Опажање

Опажање се темељи на знању и осећајима ученика. Наглашава се ликовно-естетска перцепција, дакле ликовни и тактилни опажаји, спознаја и осећаји у којима ученици проналазе смисао у комуникацији с околином и уметничким ликовним делима. Задаци сваке наставне јединице развијају способност посматрања и уочавања карактеристика ликовних елемената. Треба увек осигурати пуно ликовних примера и подстицати ученике да изразе оно што су истраживали, подједнако речима као и ликовно-техничким средствима. Ликовне технике и материјал Ликовне технике и материјал обрађују се кроз кратко упутство и савете током рада, у оној мери која је неопходна, јер се учење заснива на самосталном (и у сарадњи са другима) истраживању изражајних могућности техника, прибора и материјала. Наставник указује ученицима и на основне карактеристике неког материјала или прибора. На пример, уколико ученик црта и боји фломастерима његов рад ће с временом бледети и нестати, а уколико користи перманентне маркере треба да их користи према инструкцијама, јер су поједини маркери токсични. Ученици могу да буду демотивисани уколико покушају да добију секундарне боје или жељени тон мешајући водене боје које садрже мању количину (неквалитетног) пигмента. Једно од решења је да заједно експериментирају позајмљујући једни другима материјал. Употребљена амбалажа,

уколико није припремљена (опрана, термички обрађена и сл.) садржи штетне микроорганизме.

Теорија обликовања

Договорена теорија не постоји, већ се у литератури срећу различите поделе и тумачења. Од наставника се очекује да буде упознат са различитим тумачењима и да их критички процени и одабере. У програму је предвиђено тумачење простора и тумачење композиције (врсте композиција, ликовни елементи и принципи компоновања), међутим, свесно је избегнуто истицање једног од могућих тумачења. Теорија обликовања се може посматрати као отворени дијалог када је реч о уметничкој школи или факултету. Имајући у виду да би овакав приступ само збунио ученике основне школе најбоље је задржати се на једноставним, основним информацијама. Појмови из теорије обликовања објашњавају се на примерима уметничких дела и на примерима из природе и урбаног окружења. Знања из теорије обликовања нису примењива само у ликовном раду и настави других предмета, већ и у свакодневном животу ученика. На пример, распоред ствари према одређеном ритму у соби ученика може да омета или да подстиче концентрацију, одређене боје подстичу агресивност... Теорија обликовања се од петог до осмог разреда постепено учи и примењује, а предвиђено је да ученици буду упознати са могућом применом стечених знања у свакодневном животу, наставку школовања и у различитим занимањима.

Медијска писменост и комуникација

Као и до сада, садржаји који омогућавају стицање медијске писмености планирају се у корелацији са садржајима предмета српски језик и односе се на читање (разумевање) садржаја слике, текста и мултимедијалних садржаја. Имајући у виду да су ученици све раније изложени различитим садржајима на интернету, као и штетним (негативним) порукама које се провлаче кроз рекламе, игре, музичке спотове, мимове и др. потребно је успоставити и корелацију са садржајима предмета информатика и рачунарство, техника и технологија, грађанско васпитање или веронаука, као и са осталим предметима који предвиђају медијско описмењавање. Медијска писменост подразумева и способност визуелног споразумевања, односно комуницирање медијумима ликовних уметности. Осим слободног и спонтаног изражавања, које је заступљено у највећем проценту, ученици се оспособљавају и да изражавају своје идеје, замисли, поруке, ставове, емоције... различитим медијумима ликовних уметности.

Уметничко наслеђе Садржаји уметничког наслеђа обухватају ликовна дела и споменике културе из прошлости и уметничка дела настала у 20. и 21. веку, епохе, стилове, правце, појаве, трендове, уметнике и уметничке групе, значајне споменике културе, манифестације, установе културе, установе за заштиту културне баштине... Приликом обраде ових садржаја фокус није на меморисању података, већ на развијању сензибилитета за доживљавање и разумевање дела, као и на сагледавању развоја уметности кроз историју и међусобног утицаја уметности и друштва. Неизоставни садржаји су најзначајнија дела из светске културне баштине, а посебна пажња се посвећује баштини на тлу Србије. Ови садржаји се планирају у корелацији са садржајима предмета историја и музичка култура, а могу да се обраде кроз интегрисану наставу, пројектне задатке, играње улога, инситу...

III. ПРАЋЕЊЕ И ВРЕДНОВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Оцењивање се врши према Правилнику о оцењивању. Процењивање напредовања ученика и оствареност ишода врши се такозваном алтернативном (или аутентичном) методом, која се и до сада користила у пракси. Напредак ученика се прати да би наставник подржао развој потенцијала сваког ученика. Наставник може и да састави чек-листе за процену и самопроцену напретка. Међутим, ако се има у виду однос фонда часова и

неопходног времена за неспутани развој ученика, као и искуство из света, пожељно је да се чек-листе не користе често. Уколико их наставник користи, препорука је да се користе на тромесечју и да садрже мањи број индикатора, кратко и јасно формулисаних (детаљнија објашњења могу се наћи у стручној литератури и на интернету). Треба имати у виду да су се до сада као најефикаснији вид подршке напредовању ученика показали савети које наставник даје у току практичног рада, као и питања која наводе ученике на промишљање и развијање идеја. Други вид ефикасне подршке је одељенска изложба (по завршетку задатка) на којој су заступљени сви радови ученика. Поређењем свих решења истог ликовног проблема ученици ефикасно уче на разликама и умеју да процене сопствени напредак. Коначно, ученички портфолио (мапа радова) омогућава ученику да и ван наставе самостално процењује сопствени напредак. Напредак и оствареност ишоде процењују се на три нивоа (основни, средњи и напредни). Када обавештава ученике о њиховом напретку, наставник може да формулише исказе на подстицајнији начин (на пример, добро је, одлично, изузетно). Програм подржава индивидуални развој ученика. По завршетку прве теме, Ритам, не завршава се учење о ритму. У наредним темама и разредима ученици ће примењивати стечено искуство и знања о ритму у различитим контекстима, прошириваће и продубљивати знања и искуства на различите начине. То значи да ће многи ученици по завршетку прве теме достићи ишоде теме на основном нивоу, а да ће до краја године напредовати и исте исходе остварити на средњем или напредном нивоу. Због тога је за закључну процену најважније сагледати целокупни напредак и крајњи резултат, односно доказ о томе да је ученик напредовао.

ШЕСТИ РАЗРЕД

Оперативни задаци

Ученици треба да:

- развијају ликовно-естетски сензибилитет (осетљивост) за спонтани ритам бојених мрља, линија, текстуру, светлину, боју и чулну осетљивост и осећајност за визуелно споразумевање и свет уобразиље у ликовним делима;
- покажу интересе и способности за самостално откривање визуелних појава и законитости света облика: светло-тамно, облик-боја, простор, композиција;
- посматрају и естетски доживљавају дела ликовних уметности;
- развијају љубав према ликовном наслеђу;
- оспособљавају се за стваралачко преношење визуелно-ликовних искустава у природно-друштвено научна подручја и тако развију интересовање за оплемењивање и заштиту природе и смисао за унапређивање културе живљења;
- развијају способности за креативно и апстрактно мишљење;
- развијају способности сарадње и самопоуздања у тимском раду;
- развијају индивидуално истраживање односа ликовних елемената на примерима националног и светског ликовног уметничког наслеђа.

Структура: 1. Садржаји програма
2. Креативност
3. Медијуми

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

СЛОБОДНО РИТМИЧКО ИЗРАЖАВАЊЕ БОЈЕНИМ МРЉАМА, ЛИНИЈАМА СВЕТЛИНАМА, ОБЛИЦИМА И ВОЛУМЕНИМА (2+1+1)

Слободно ритмичко изражавање бојеним мрљама, линијама, светлинама, облицима и волуменима (2)

Перцепција и аперцепција

Цртање, сликање и вајање, одговарајућа средства и материјали

Слободно ритмичко изражавање бојеним мрљама, линијама, светлинама, облицима и волуменима

Вежбање (1)

Естетска анализа (1)

ВИЗУЕЛНО СПОРАЗУМЕВАЊЕ (2+1)

Визуелно споразумевање (2)

Перцепција и аперцепција

Цртање, сликање, одговарајућа средства

Материјали

Визуелно споразумевање вежбање (1)

ТЕКСТУРА (4+1+1)

Текстуралне и тактилне вредности површине и облика (1)

Перцепција и аперцепција

Цртање, сликање, вајање, одговарајућа средства и материјали

Материјали (традиционални и савремени) и врсте материјала (2)

Перцепција и аперцепција

Цртање, сликање, вајање, одговарајућа средства и материјали

Својства и врсте текстуре (1)

Перцепција и аперцепција

Цртање, сликање, вајање, одговарајућа средства и материјали

Текстура - вежбање (2)

СВЕТЛИНА (5+2+1)

Тонске разлике (1)

Перцепција и аперцепција

Цртање, сликање, вајање, одговарајућа средства и материјали

Светло-тамно (1)

Перцепција и аперцепција

Цртање, сликање, вајање, одговарајућа средства и материјали

Степен светлине и затамњеност (1)

Перцепција и аперцепција

Цртање, сликање, вајање, одговарајућа средства и материјали

Градација светлости у односу на одређеност извора (1)

Перцепција и аперцепција

Цртање, сликање, вајање, одговарајућа средства и материјали

Илузија заобљености и пластичности волумена (1)

Перцепција и аперцепција

Цртање, сликање, вајање, одговарајућа средства и материјали

Светлина (вежбање) у разним техникама и материјалима (2)

Естетска анализа (1)

БОЈА (8+3+1)

Хроматски (основне и изведене) и ахроматски скуп (2)

Перцепција и аперцепција

Сликање, темпера, боје и остала дидактичка средства

Топле и хладне боје (1)

Перцепција и аперцепција
Сликање, темпера, боје и остала дидактичка средства

Комплементарне боје (2)

Перцепција и аперцепција
Сликање, темпера, боје и остала дидактичка средства

Контраст тоналитета (1)

Перцепција и аперцепција
Сликање, одговарајућа средства и материјали.

Слојевито сликање (2)

Перцепција и аперцепција
Сликање, одговарајућа средства и материјали

Боја - вежбање (3)

Естетско процењивање

СВЕТ УОБРАЗИЉЕ У ДЕЛИМА ЛИКОВНЕ УМЕТНОСТИ (2+1)

Свет уобразиље у делима ликовне уметности (снови, бајке, митови) (2)

Перцепција и аперцепција
Цртање, сликање, вајање, одговарајућа средства и материјали

Свет уобразиље у делима ликовне уметности - вежбање (1)

ОРИЈЕНТАЦИОНИ ИЗБОР ЛИКОВНИХ ДЕЛА И СПОМЕНИКА КУЛТУРЕ

I ЦЕЛИНА: СЛОБОДНО РИТМИЧКО ИЗРАЖАВАЊЕ БОЈЕНИМ МРЉАМА, ЛИНИЈАМА СВЕТЛИНАМА, ОБЛИЦИМА И ВОЛУМЕНИМА

- Фредерик Стеад, 1958, Грејс Хартиган (1922)
- Свуда Капетинзи, 1954, Жорж Матје (1921)
- Монтури Дискус I А, 1953, Вили Баумајстер (1898-1955)
- Игра Конкуран, Сенегал
- "Бесни Роналдо", Едуард Сангвинети

II ЦЕЛИНА: ВИЗУЕЛНО СПОРАЗУМЕВАЊЕ

- Реклама за рачунар
- Илустрација, Стјуарт Мек Кеј
- Компјутерска графика у боји

III ЦЕЛИНА: ТЕКСТУРА

- Бизон урезан на кости ирваса, Магдален
- Поклопац на ковчегу Тутанкамона, око 1360. година пре нове ере
- Идок из Кличевца, 100. година пре нове ере
- Сребрни новац из Никсона и Сиракузе, V век пре нове ере
- Таписерија, Јагода Бујић (1930)
- Радованов портал, Трогир, XIII век
- Плес мртваца, Храстовље
- Мозаик из Хераклеје Линкестис, детаљ, V век
- Породица, Хенри Мур (1898.)
- Интервју, 1955. Роберт Раушемберг (1925)
- Виолина и грожђе, 1912, Пабло Пикасо (1881-1973)
- Слика XXI, 1962, Јанез Берник (1933)
- Бр-цу-дни, Паул Кле (1879-1960)

IV ЦЕЛИНА: СВЕТЛИНА

- Трећи мај, Франциско Гоја (1746-1828)
- Мртва природа, Симеон Шарден (1699-1779)
- Ноћна стража, 1642, Рембрант ван Ријн (1606-1669)
- Планина Сент-Виктоар, 1904-1906, Пол Сезан (1839-1906)
- Девојка у плавом, 1855, Ђура Јакшић (1932-1878)
- Ентеријер, Љубомир Ивановић (1882-1945)
- Љубавна песма, 1956, Миљенко Станчић (1926)
- Мртва природа с боцом и јабукама, 1972, Љубица Сокић (1914)
- Дубровачке летње игре, 1965, Предраг Милосављевић (1908-1987)
- Рибе, Лазар Личеноски (1901-1964)
- Црвена кула, 1911, Роберт Делоне (1885-1941)
- Динамички хијероглиф Бал Табарина, 1912, Ђино Северини (1883-1966)
- мртва природа, 1960, Марко Челебоновић (1902-1986)

V ЦЕЛИНА: БОЈА

- Подне, 1960, Антони Каро (1925)
- Аутопортрет, 1907, Надежда Петровић (1873-1915)
- Аран, 1964, Виктор Вазарели (1908)
- Акт у црвеној фотели, 1932-34, Сава Шумановић (1896-1942)
- Композиција, 1961, Петар Лубарда (1907-1974)
- Вино, 1935, Игњат Јоб (1895-1936)
- Виолинист, 1932, Јован Бијелић (1886-1964)
- Дум Андре, 1935, Петар Добровић (1890-1942)
- Песак и пепео, 1959, Ордан Петлевски (1930)
- Плес, 1910, Анри Матис (1869-1954)
- Мужјак и женка, 1942, Џексон Полок (1912-1956)
- Број 8, 1952, Франц КLINE (1910-1962)
- Анђео на Христовом гробу, Милешева 1228. године

VI ЦЕЛИНА: СВЕТ УОБРАЗИЉЕ У ЛИКОВНИМ ДЕЛИМА

- Пластика портала и прозора, Дечани, 1328-1335. године
- Сликање, 1946, Францис Бекон (1910)
- Торзо с рукавицама, 1967, Фернандез Арман (1928).

СЕДМИ РАЗРЕД

Оперативни задаци

Ученици треба да:

- проширују искуства у ликовном изражавању и развију ликовно-естетски сензибилитет за: арабеску, пропорције, композицију и простор, обједињавање покрета игре и звука и фотографију
- упознају основне елементе ликовне организације и припреме се за самостално и колективно преобликовање одређеног простора
- се оспособе да повезују ликовни рад са литерарним и сценским изразом, звуком и покретом
- упознају вредности споменика културе и своју културну баштину.

СТРУКТУРА: 1. Садржаји програма
2. Креативност

3. Медијуми

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

АРАБЕСКА (1+3)

Арабеска.

Перцепција – аперцепција.

Цртање, сликање, вајање; одговарајућа средства и материјали.

Арабеска – вежбање, естетска анализа, итд.

ПРОПОРЦИЈЕ (1+3)

Пропорције.

Перцепција – аперцепција.

Цртање; природни угљени штапићи, оловке с меким графитним улошком, папири,

итд.

Пропорције – вежбање и естетска анализа.

КОМПОЗИЦИЈА И ПРОСТОР (17+2+1)

Равнотежа облика и масе у простору.

Перцепција – аперцепција.

Цртање, сликање, вајање; одговарајућа средства и материјали.

Равнотежа боје у простору.

Перцепција – аперцепција.

Цртање, сликање; одговарајућа средства и материјали.

Компоновање величина у простору.

Перцепција – аперцепција.

Цртање, сликање, вајање; одговарајућа средства и материјали.

Компоновање више ритмичких целина различитог значања у простору.

Перцепција – аперцепција.

Цртање, сликање, вајање; одговарајућа средства и материјали.

Понављање и степеновање облика у простору.

Перцепција.

Цртање, сликање, вајање; одговарајућа средства и материјали.

Контраст, светлина, површина и облика у одређеном простору.

Перцепција – аперцепција.

Цртање, сликање, вајање; одговарајућа средства и материјали.

Сродност ликовних вредности у одређеном простору.

Перцепција – аперцепција.

Цртање, сликање, вајање; одговарајућа средства и материјали.

Композиција и простор – вежбање.

Композиција и простор – естетска анализа.

ОБЈЕДИЊАВАЊЕ ПОКРЕТА, ИГРЕ И ЗВУКА (2+4)

Обједињавање покрета, игре и звука.

Постављање на сцену једноставне приче; припреме; скице, планови, идеје за детаље; одређивање главних и споредних личности, светлосни и звучни ефекти, декор, маске, костими, реализација. Ритам дешавања (успорен, убрзан, наизменичан) у интервалима одређеног трајања.

Груписање и преплитање различитих врста опажаја.

Комбиновани -одговарајућа средства и материјали.

Обједињавање покрета, игре и звука, естетска анализа.

ФОТОГРАФИЈА (2)

Фотографија.
Перцепција.
Одговарајућа средства и материјали.

ОРИЈЕНТАЦИОНИ ИЗБОР ЛИКОВНИХ ДЕЛА И СПОМЕНИКА КУЛТУРЕ

I ЦЕЛИНА: АРАБЕСКА

- Михраб маузолеја у Сангди Рукаци;
- Капител у џамији у Алхамбри;
- Михраб из Мејдан-џамије у Кашану, 1226. године;
- Станица метроа у Паризу, око 1900, Хектор Гимар.

II ЦЕЛИНА: ПРОПОРЦИЈЕ

- Партенон, детаљ, 448-438. године пре нове ере;
- Св. Донат, Задар, IX век;
- Сахрана грофа Оргаса, Доменико Теотокопулос Ел Греко (1541-1614);
- Катедрала св. Трипуна, Котор, 1166. година;
- Крштење Христово, Теодор Крачун (прва половина XVIII века – 1781);
- Врата пакла, 1880-1917, Огист Роден (1840-1917);
- Ефеб из Маратонског залива, IV век пре нове ере, Праксител;
- Ахил (Дорифор), бронзана копија према статуи из 445. године, Поликлет;
- Света Ана, Богородица и дете, Леонардо да Винчи (1452-1519).

III ЦЕЛИНА: КОМПОЗИЦИЈА И ПРОСТОР

- Хиле Бабе, Гране Халс (1580/81-1661);
- Веридба св. Катарине, око 1628, Питер Паул Рубенс (1577-1640);
- Менине, Дијего Родригез де Силва Веласкез (1599-1660);
- Баханалије, Тицијан (1487-1576);
- Бар у Фоли-Бержеру, Едуар Мане (1832-1883);
- Брод с робљем, 1839, Вилијем Тернер (1773-1851);
- Добар дан, господине Курбе, 1854, Гистав Курбе (1819-1877);
- Орачи, 1923-25, Рихард Јакопич (1869-1943);
- Дама у црном, 1907, Јосип Рачић (1885-1908);
- Тетка Лујка у врту, 1911, Мирослав Краљевић (1885-1913);
- Сликар у атељеу, 1913, Иван Радовић (1894-1973);
- Новац краља Алфреда, IX век;
- Олтар у цркви Сан Амброђо у Милану, око 835. године;
- Чешаљ од слоноваче;
- Св. Јован Јеванђелист, око 1147. године;
- Ахил испраћа Брисејису, Помпеји, око 75. године;
- Наслон Тутанкамоновог престола, XIV век пре нове ере;
- Бронзани ибрик, VII век;
- Краљ помиче краљицу, 1944, Маркс Ернест (1891-1976);
- Распеће Христово, Студеница, 1209. година;
- Одрицање Петрово, Христ пред Пилатом, 1300. године црква св. Апостола у Пећи;
- Катедрала у Вормсу;
- Нотр-Дам-ле-Гранд у Поатјеу, XII век;
- Катедрала у Буржу, детаљ;
- Св. Наум у Охриду;
- Богородица канцелара Ролена, Јан ван Ајк (1390-1441);
- Путовање мудраца у Витлејем, 1459-1463. Бенцо Госоли (1420-1497);
- Екстаза св. Терезе, око 1647, Лоренцо Бернини (1598-1680);
- Композиција у црвеном, жутом, плавом, 1920, Пит Мондријан (1872-1944);
- Композиција А-XX, 1924, Ласло Мохољ Нађ (1895-1946);

- Црвени и црни квадрат, 1914-15, Казимир Маљевић (1878-1935).

IV ЦЕЛИНА: ОБЈЕДИЊАВАЊЕ ПОКРЕТА, ИГРЕ И ЗВУКА

- Кратер, борови доносе поклоне Пандори и игра Сатира;
- Комичан призор, рељеф, Напуљ;
- Балет Конфете, детаљ;
- Балет L'air d'esprit, детаљ;
- Фонтана испред аудиторијума у Портленду, Орегон;
- Два кловна.

ОСМИ РАЗРЕД

Оперативни задаци

Ученици треба да се:

- оспособе да опажају и представљају: слободне композиције, визуелне метафорике, контраста, јединства и доминанте у простору, фантастике;
- формирају навике за виши ниво културе рада, квалитет производа, културу живота и слободног времена;
- ликовно-визуелно описмене, развију креативне способности, припремају за ефикасно и савремено укључивање у рад односно за различита занимања.

Структура:

1. Садржаји програма
2. Креативност
3. Медијуми

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

1.1. СЛОБОДНО КОМПОНОВАЊЕ (3+2)

1.1.1. Акционо сликање (1)

2.1.1. Непосредно преношење динамичног тока мисли у одређеном временском интервалу

3.1.1. Сликање, одговарајућа средства и материјали

1.1.2. Ритмичко-хармонијска композиција чистог односа боје и форме (1)

2.1.2. Перцепција - аперцепција

3.1.2. Цртање, сликање, вајање, одговарајућа средства и материјали

1.1.3. Систем низања скупова тачака, линија, боја, облика волумена према одређеној схеми (1)

2.1.3. Комбинаторика унапред датог скупа геометријских бојених површина, пластичних елемената или линеатура

3.1.3. Цртање, сликање, вајање, одговарајућа средства и материјали

1.1.4. Слободно компоновање - вежбање (2)

1.2. ВИЗУЕЛНА МЕТАФОРИКА И СПОРАЗУМЕВАЊЕ (5+2)

1.2.1. Амблем, симбол, знак, персонификација, алегорије, хералдика, боја, облик као симбол, пиктограми... (5)

2.2.1. Перцепција и аперцепција

3.2.1. Цртање, сликање, вајање, одговарајућа средства и материјали

1.2.2. Визуелна метафорика - вежбање (2)

1.3. КОНТРАСТ, ЈЕДИНСТВО И ДОМИНАНТА У ПРОСТОРУ (10+6)

1.3.1. Контраст као средство ликовног израза (1)

2.3.1. Опажање и представљање

3.3.1. Цртање, сликање, вајање, одговарајућа средства и материјали

- 1.3.2. Јединство као основна вредност композиције (1)
- 2.3.2. Опажање и представљање
- 3.3.2. Цртање, сликање, вајање, одговарајућа средства и материјали
- 1.3.3. Статично и динамично јединство (1)
- 2.3.3. Опажање и представљање
- 3.3.3. Цртање, сликање, вајање
- 4.3.3. Одговарајућа средства и материјали
- 1.3.4. Јединство и равнотежа (1)
- 2.3.4. Опажање и представљање
- 3.3.4. Цртање, сликање, вајање, одговарајућа средства и материјали
- 1.3.5. Јединство израза (2)
- 2.3.5. Опажање и представљање
- 3.3.5. Цртање, сликање, вајање, одговарајућа средства и материјали
- 1.3.6. Сродност ликовних вредности (2)
- 2.3.6. Опажање и представљање
- 3.3.6. Цртање, сликање, вајање, одговарајућа средства и материјали
- 1.3.7. Доминанта као услов за повезивање разнородних елемената (2)
- 2.3.7. Опажање и представљање
- 3.3.7. Цртање, сликање, вајање, одговарајућа средства и материјали
- 1.3.8. Контраст, јединство и доминанта у простору - вежбање (6)

1.4. СЛОБОДНО КОМПОНОВАЊЕ И ФАНТАСТИКА (4+2)

- 1.4.1. Реални облици у нереалним односима (4)
- 2.4.1. Аперцепција (замишљања, подстицање имагинације)
- 3.4.1. Цртање, сликање, вајање, одговарајућа средства и материјали
- 1.4.2. Слободно компоновање и фантастика (2)

ОРИЈЕНТАЦИОНИ ИЗБОРИ ЛИКОВНИХ ДЕЛА И СПОМЕНИКА КУЛТУРЕ

I ЦЕЛИНА: СЛОБОДНО КОМПОНОВАЊЕ

- Колонијални ентеријер, 1976, Валерио Адами (1935)
- Велики панорамички вибрирајући зид, 1966, Јесус Рафаел Сото (1923)
- Одри I 1965. Кенет Снелсон (1927)
- Фигуре на морској обали, 1952, Николац де Стал (1914-1955)
- Дражи отока, 1965, Корнел (1922)
- Све у једном Луисга-прибору, 1965, Цим Дајн (1935)
- Је ли то Че Ге Вара, 1969, Џо Тилсон (1928)

II ЦЕЛИНА: ВИЗУЕЛНА МЕТАФОРИКА И СПОРАЗУМЕВАЊЕ

- Јарац и дрво из Ура, око 2600. године пре нове ере
- Богиња змија, критска уметност
- Добри пастир, IV век
- Краљ Милутин, Краљева црква у Студеници, XIV век
- Мимиход маски које представљају стилизоване животиње
- Илустрација, Тони Рандал
- Играч са маском из области Ман, Обала Слоноваче
- Реклама за рачунаре
- Реклама за боју за косу
- Видео-слика

III ЦЕЛИНА: КОНТРАСТ, ЈЕДИНСТВО, ДОМИНАНТА

- Портрет мајке, 1631, Рембрант ван Ријн (1606-1669)

- Шартр, унутрашњост катедрале
- Олуја, 1505, Ђорђоне (1478-1510)
- Слобода на барикадама, Ежен Делакроа (1798-1863)
- Четири јаблана, 1891, Клод Моне (1840-1926)
- Купачица, Пол Сезан (1838-1906)
- Пут са чемпресима и звездама, Винсент ван Гог (1853-1890)
- Парк крај Луцерна, 1938, Паул Кле (1878-1940)
- Три играчице, 1925, Пабло Пикасо (1881-1973)
- Госпођица Погани, Константин Бранкуси (1876-1957)
- Мојсије, 1913-15, Микеланђело Буонароти (1475-1564)
- Одмор, 1954, Зора Петровић (1894-1962)
- Атеље, 1960, Недељко Гвозденовић (1902)
- Спомен-подручје Дудик, Богдан Богдановић (1922)
- Сопоћани, XIII век
- Милешева, 1228. година
- Северни портал Шибенске катедрале, детаљ
- Света Софија у Цариграду, 523-537. године
- Морача, 1252. године
- Сериграфија I, 1966, Мирослав Шутеј (1936)
- Крст са Агилулфове круне, 615. година
- Портрет Карла Великог, око 1350. године
- Катедрала у Пизи, XI-XIII век
- Тренутак времена, 1966, Стефан Маневски (1934)
- Ваздушни метро, 1955, Виера да Силва (1908)
- Богородичина капела у Роншану, 1955, Ле Корбизије (1887-1965)
- Минифестанти, 1957, Драго Тршар (1927)
- Подгарић, Душан Џамоња (1928)

IV ЦЕЛИНА: СЛОБОДНО КОМПОНОВАЊЕ И ФАНТАСТИКА

- Осетљива жица, 1955, Рене Магрит (1898-1967)
- Предсказање грађанског рата; конструкција с куваним пасуљом, 1936, Салвадор Дали (1904)
- Торзо с крилом, 1932, Милена Павловић Барили (1909-1945)
- Грађански рат, 1967, Миодраг Дадо Ђурић (1923)
- Црква Дашчара у Урнесу, IX-X века

ДОДАТНИ РАД

За додатни рад од V до VIII разреда опредељују се даровити ученици чија су посебна интересовања из области наставе предмета ликовна култура, односно која желе да своја знања из ове области уметности прошире и продубе. Усвајањем садржаја додатног рада, код ученика се нарочито подстиче развијање стваралачког мишљења и естетског укуса. За овај облик наставног рада опредељују се ученици чија се даровитост изразитије испољава већ у I, II и III разреду. Такве ученике прате и подстичу наставници разредне наставе, као и педагошко-психолошка служба школе све до V разреда, када се први пут организује додатни рад. Важно је да се додатни рад изводи током целе године, односно све док траје реализација утврђеног програма. Иако се повремено, из објективних разлога, ова настава не организује у континуитету, важно је да се рад са даровитом децом не прекида. У том случају, неопходно је подстицати ученике на самостални рад у другим формама (појачаном индивидуализацијом рада у редовној настави, давањем посебних задатака и ангажовањем у слободним активностима).

Додатни рад је заснован на интересовањима ученика за нова сазнања, проширивање и продубљивање умења и вештина. Непосредније активира ученике и оспособљава их за самообразовање, развија њихову машту, подстиче стваралачки рад и креативност и упућује их на самосталност у трагању различитих извора сазнања. Под руководством наставника, ученици у додатном раду самостално бирају одговарајуће медијуме, средства за рад и непосредније излажу свој критичан став према вредностима. Ангажоване ученике стога ваља посебно стимулисати (похвале, награде, стипендије за даље школовање) и постепено уводити у области професионалне оријентације ка широком пољу ликовних делатности.

Програмом рада обухваћени су сегменти оријентационих садржаја програма (зависно од могућих интересовања). Наставник у сарадњи са учеником (евентуално родитељима и школским педагогом-психологом) саставља програм додатног рада. У реализацији програма наставник води разговор, проналази и примењује најпогодније облике и методе рада, пре свега оне које мотивишу ученике. Ученици се самостално опредељују за рад, али неопходно је проценити мотиве који су утицали на њихову одлуку. Наставник прати конкурсе, смотре, такмичења, изложбе и друга јавна представљања, те обавештава и мотивише ученике у правцу одређене ликовне активности и афирмише дејче стваралаштво. Подржава их у раду инсистирајући на формирању збирке радова (мапе) и, у сарадњи са родитељима, у време наставе води дневник и прати развој детета. Очувањем тежње даровитих ученика ка креативном изражавању, заједно са овладавањем материјалом (развој техничке спретности и сензибилитета), доприноси се њиховом даљем ликовном образовању и подстицању њихове индивидуалности.

У том циљу, следеће области ће се реализовати у додатној настави:

Цртање: аутономност линије као самосталног изражајног средства у цртежу.

Сликање: техника, акварел; доследност.

Графика: висока, дубока и равна штампа, графика у боји; примењена графика.

Теорија форме: основни ликовни елементи; линија, боја, правац, величина, облик структура, валер; композиција.

УМЕТНИЧКО НАСЛЕЂЕ

Идејне основе европске уметности XX века. Експресионизам, Кубизам, Футуризам, Надреализам. Појава апстрактне уметности. Руска уметност почетком XX века. Школа индустријског дизајна - Баухаус. Модерна уметност - друштвени и уметнички оквири епохе у Србији. Уметност између два рата. Послератна уметност у Србији. Савремена уметност.

ФИЛМ

Теорија филма

Специјалност филмског језика и начина филмског изражавања; начин снимања - кадар, гро-план, углови снимања, кретање камере; монтажа; технички проблеми филма; технологија развијања филма; идејна страна филма; кратка историја филма; практични задаци - лакши задаци у реализацији.

Практичан рад

Анимирање колаж-техником, анимирање помоћу цртежа, израда краћих документарних филмова.

АРХИТЕКТУРА

Теорија, потреба за обликовањем простора; намена зграда, материјали и технике градње, најосновнији облици у архитектури - стилови у архитектури; савремена

архитектура и урбанизам у реализацији архитектонских идеја, техничко цртање - перспектива (уознавање).

ОБЛИКОВАЊЕ И ЗАШТИТА СРЕДИНЕ

Човек радом мења природу ради задовољавања својих потреба. Коришћење енергије и обликовање материјала доводи до отпадака гасовите, течне и чврсте природе које загађују човекову средину. Ергономија, као наука о прилагођавању човека који ради и његовог рада, има за циљ, путем пројектовања, инжењеринга и технологије, узајамно прилагођавање човека и његовог рада. Разумевање законитости у екологији, у погледу биолошке равнотеже перманентан је циљ образовања деце. У складу са овим поимањем, тј. разумевањем природе, јасно се издваја један од значајних циљева ликовне културе који се односи на оспособљавање ученика за стваралачко преношење визуелно-ликовних искустава у природно-друштвена научна подручја и самим тим на развијање интересовања за заштиту природе и смисао за унапређивање културе живљења.

ВАЈАЊЕ

Теоријске поруке

Волумен и простор су општа оријентација у вајарским областима, односно функција пластике у архитектури, екстеријеру и ентеријеру.

Садржаји и идеје у вајарским делима су незаменљив дидактички материјал као пример решења ликовног проблема кога је могуће реализовати у различитим варијантама.

Меки материјал - глина, гипс, припрема и израда конструкција и моделовање пуне пластике глином или гипсаном кашом.

Наношење глине или гипса.

Гипсана каша са успореним везивањем.

Финална обрада и сушење радова.

Израда једноставних алата за рад.

Опремање и чување извајаних радова.

Печење глинених предмета.

Коришћење примерених тврдих материјала који се обрађују поступком одузимања.

Дрво и вајарски радови од дрвета, пуна пластика у дрвету, рељеф, употреба разноврсних длета, ножева, струга и алата за глачање.

Избор дрвета и његова обрада.

Кување дрвета, сечење, стругање, глачање, лакирање и патинирање.

Опремање и конзервирање вајарских радова.

Вајање у металу, ковачка обрада метала, вајање метала, обрада металних листића и лима.

Сечење метала, спајање (закивањем, лепљењем и варењем), бушење, извлачење и полирање.

Заштита од корозије и патинирање. Опремање вајарских радова.

Вајање у везаном гипсу, тврдој глини или одговарајућем камену.

Израда свих облика пластике које дозвољава крт материјал (глина, гипс, камен).

Коришћење длета, секача, ножа и чекића, брушење, глачање и патинирање. Опрема и чување вајарских радова.

ПЛАСТИЧНЕ МАСЕ

Одливци (гипс, пластика, метал) и умножавање вајарских радова. Припрема калуца, прављење масе за одливке и скидање калуца.

Обликовање у пешчаном калупу и обликовање у калупу за пластику. Финална обрада одливака, патинирање и опремање одливака.

КЕРАМИКА

Увод у керамику, својства керамичке глине. Историја керамике, керамички производи, технологија керамике.

СТИЦАЊЕ ПРВОГ ИСКУСТВА У РАДУ СА ГЛИНОМ.

Мешање, гњечење, додавање и одузимање масе глине.

Пластичне форме.

Испупчење и удубљење форме, пуни и празни простор у разним функцијама (цигла са шупљинама и слично).

Елементарно упознавање рељефа и разлика између рељефа и пуне пластике у простору.

Обрада површина, упознавање црта и утискивањем других облика или рељефним додацима.

Израда декоративних и функционалних предмета.

Процес сушења и контрола сушења, слагање - пуњење пећи предметима, надгледање печења, хлађење и пражњење пећи.

Сликање печених предмета. Печење и контролисање печења и сликање глазираних предмета.

Осликавање керамичких плочица емајлом и глазуром.

Израда калупа и ливење керамичких предмета (брошеви, медаљони, пепељаре и вазе за икебану).

ПРИМЕЊЕНА ГРАФИКА

Основи примењене графике.

Коришћење репродуктивне графике у индустрији.

Графика у једној боји - нацрт за етикету.

Графика у две боје - нацрт за плакат.

Графика у више боја - нацрт за насловну страну књиге (скица у колажу).

Графика и графички слог (коришћење графике летрасет-слова).

Графика - скица за поштанску марку.

Графика и амбалажа (кутије - нацрт и финални рад).

Плакат - извођење високом штампом. Плакат - нацрт - скица колажом.

ТАПИСЕРИЈА

Историја таписерије: таписерија у средњем веку.

Таписерија у 18. и 19. веку.

Савремена таписерија.

Изражајна средства таписерије.

Техника таписерија.

Материјали за ткање; начин ткања.

Боје (биљне и минералне) и начини бојења.

Практични рад. Израда неколико мањих таписерија у разним техникама.

СЛОБОДНЕ АКТИВНОСТИ

Цртање, сликање, вајање, примењена графика; сценографија; костим; керамика; таписерија; зидно сликарство; визуелне комуникације; пантомима; историја уметности и

теоријско изучавање културног наслеђа; праћење савременог ликовног живота (изложбе и друге ликовне манифестације).

Формирање и чување збирки (индивидуалних или заједничких колекција): цртежа, слика, графика, фигура (оригинала или репродукција), вредних ствари (делови ношње, старе пегле, стари сатови итд), интересантних облика из природе (корење, камен итд), уметничких фотографија (црно-белих и у боји).

У току школске године чланови ликовне секције учествују у естетском уређивању школе и њене околине, као и у припремању и опреми изложби и разних других манифестација у организацији образовно-васпитног рада у оквиру културне и јавне делатности школе и шире. Улога наставника је веома значајна у подстицању, окупљању и ангажовању ученика.

1.3.5. ОБРАЗОВНИ СТАНДАРДИ

Образовни стандарди су дефинисани за следеће области: **Медији, материјали и технике визуелних уметности, Елементи, принципи и садржаји** (теме, мотиви, идеје...) **визуелних уметности и Улога, развој и различитост визуелних уметности.**

Термином визуелна уметност обухваћени су традиционални медији ликовних и примењених уметности (цртање, сликање, вајање, графика, керамика, костимографија...), савремени медији (телевизија, филм, сви облици дизајна и дигиталне уметности...), архитектура, фолклорна уметност, уметнички занати (ткање, грнчарија, накит, радови у дрвету, папиру и другим материјалима).

У оквиру сваке области развијени су кратки искази по нивоима, тј. описане су способности, знања и вештине ученика. Они су дефинисани преко кључних компоненти учења: основних знања, стваралачких способности и критичког мишљења

Следећи искази описују шта ученик/ученица зна и уме на основном нивоу.

1. МЕДИЈИ, МАТЕРИЈАЛИ И ТЕХНИКЕ ВИЗУЕЛНИХ УМЕТНОСТИ

У области **медији, материјали и технике визуелних уметности** ученик/ученица:

ЛК.1.1.1. разликује и користи (у свом раду) основне медије, материјале и технике (цртање, сликање, вајање) визуелних уметности

ЛК.1.1.2. изводи дводимензионалне и тродимензионалне радове

ЛК.1.1.3. описује свој рад и радове других (нпр. исказује утисак)

2. ЕЛЕМЕНТИ, ПРИНЦИПИ И САДРЖАЈИ (ТЕМЕ, МОТИВИ, ИДЕЈЕ...) ВИЗУЕЛНИХ УМЕТНОСТИ

У области **елементи, принципи и садржаји** (теме, мотиви, идеје...) **визуелних уметности** ученик/ученица:

ЛК.1.2.1. описује свој рад и радове других (нпр. исказује утисак)

3. УЛОГА, РАЗВОЈ И РАЗЛИЧИТОСТ ВИЗУЕЛНИХ УМЕТНОСТИ

У области **улога, развој и различитост визуелних уметности** ученик/ученица:

ЛК.1.3.1. описује разлике које уочава на уметничким радовима из различитих земаља, култура и периода

ЛК.1.3.2. зна да наведе различита занимања за која су потребна знања и вештине стечени учењем у визуелним уметностима (нпр. костимограф, дизајнер, архитекта...)

ЛК.1.3.3. познаје места и изворе где може да прошири своја знања везана за визуелне уметности (нпр. музеј, галерија, атеље, уметничка радионица...)

ЛК.1.3.4. зна неколико примера примене визуелних уметности у свакодневном животу

Следећи искази описују шта ученик/ученица зна и уме на средњем нивоу.

1. МЕДИЈИ, МАТЕРИЈАЛИ И ТЕХНИКЕ ВИЗУЕЛНИХ УМЕТНОСТИ

У области медији, материјали и технике визуелних уметности ученик/ученица:

ЛК.2.1.1. познаје и користи (у свом раду) основне изражајне могућности класичних и савремених медија, техника и материјала визуелних уметности

ЛК.2.1.2. образлаже свој рад и радове других (нпр. наводи садржај, тему, карактеристике технике...)

2. ЕЛЕМЕНТИ, ПРИНЦИПИ И САДРЖАЈИ (ТЕМЕ, МОТИВИ, ИДЕЈЕ...) ВИЗУЕЛНИХ УМЕТНОСТИ

У области елементи, принципи и садржаји (теме, мотиви, идеје...) **визуелних уметности** ученик/ученица:

ЛК.2.2.1. одабира адекватан садржај да би представио неку идеју или концепт

ЛК.2.2.2. образлаже свој рад радове других (нпр. наводи садржај, тему, карактеристике технике...)

3. УЛОГА, РАЗВОЈ И РАЗЛИЧИТОСТ ВИЗУЕЛНИХ УМЕТНОСТИ

У области улога, развој и различитост визуелних уметности ученик/ученица:

ЛК.2.3.1. лоцира одабрана уметничка дела у историјски и друштвени контекст

Следећи искази описују шта ученик/ученица зна и уме на напредном нивоу.

1. МЕДИЈИ, МАТЕРИЈАЛИ И ТЕХНИКЕ ВИЗУЕЛНИХ УМЕТНОСТИ

У области медији, материјали и технике визуелних уметности ученик/ученица:

ЛК.3.1.1. познаје и користи различите изражајне могућности класичних и савремених медија, техника и материјала визуелне уметности

ЛК.3.1.2. одабира адекватна средства (медиј, материјал, технику, поступак) помоћу којих ће на најбољи начин реализовати своју (одабрану) идеју

2. ЕЛЕМЕНТИ, ПРИНЦИПИ И САДРЖАЈИ (ТЕМЕ, МОТИВИ, ИДЕЈЕ...) ВИЗУЕЛНИХ УМЕТНОСТИ

У области елементи, принципи и садржаји (теме, мотиви, идеје...) **визуелних уметности** ученик/ученица:

ЛК.3.2.1. одабира адекватна средства (медиј, материјал, технику, поступак) помоћу којих ће на најбољи начин реализовати своју (одабрану) идеју

ЛК.3.2.2. изводи радове са одређеном намером, користећи основне визуелне елементе и принципе да би постигао одређени ефекат

ЛК.3.2.3. користи тачне термине (нпр. текстура, ритам, облик...) из визуелних уметности (примерене узрасту и садржају) када образлаже свој рад и радове других

ЛК.3.2.4. уочава међусобну повезаност елемената, принципа и садржаја на свом раду и на радовима других

3. УЛОГА, РАЗВОЈ И РАЗЛИЧИТОСТ ВИЗУЕЛНИХ УМЕТНОСТИ

У области улога, развој и различитост визуелних уметности ученик/ученица:

ЛК.3.3.1. анализира одабрана уметничка дела у односу на време настанка и према културној припадности (описује основне карактеристике, намеру уметника...)

ЛК.3.3.2. описује потребна знања и вештине који су неопходни у занимањима везаним за визуелне уметности

ЛК.3.3.3. користи друга места и изворе (нпр. библиотека, интернет...) да би проширио своја знања из визуелних уметности

ЛК.3.3.4. разуме међусобну повезаност и утицај уметности и других области живота

НАЧИНИ И ПОСТУПЦИ ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА

Наставни програм ликовне културе тако је конципиран да посебну важност придаје ученику. Наставник конципира методичке поступке и облике рада усаглашавајући образовно-васпитне задатке (ликовне проблеме) са побуђеним интересовањем ученика, тако да ове задатке прихвате на нивоу самоиницијативе, односно у складу са властитом израженом потребом. Различитим (примереним) методама рада треба тумачити садржаје програма како би ученици поступно и спонтано усвајали нова знања. У том смислу, улога наставника наглашена је у фази избора и дидактичке припреме мотивационог садржаја, а избор теме зависи од суштине ликовног задатка, односно, конкретног садржаја којим се ученик мотивише у правцу одређеног ликовног проблема.

Наставни садржаји ликовне културе, проблемски постављени, вертикално се развијају од првог до осмог разреда и произилазе један из другог. Полазећи од узрасних могућности ученика, водило се рачуна о прилагођености и спиралним круговима садржаја образовног карактера за сваки разред посебно, што је и одређено у оперативним задацима. Такви садржаји као основ имају теорију обликовања, а информативност се стиче у практичном (делимично и у теоријском раду) путем анализа уметничких дела и естетским процењивањем ученичких радова. Наставни програми овог предмета организовани су на принципу кумулативног ширења знања о појмовима и појавама планираним за упознавање и изучавање у овој области у складу са узрастом. Из разреда у разред се шири опсег знања и продубљује његово усвајање на сазнајном, искуственом и практичном (делатном) нивоу. Ученике је потребно усмеравати ка креативним потенцијалима уважавањем индивидуалних способности према практичном раду где понуђене информације нису апсолутно обавезујући оквири деловања и дефинитивне вредности. Подстицањем креативности ученика искључује се готово решење и рад по шаблону. Проблемски захтеви овог програма имају карактер наставног садржаја, а теме су у служби реализације предвиђених задатака. У процесу припремања за рад, неопходно је посветити пажњу реализацији наставних тема како не би преовладале над садржајима. Стога је наставнику дата могућност да, у складу са индивидуалним способностима ученика, буде слободан у избору дидактичке припреме.

Имајући у виду образовни карактер садржаја предмета неопходно је на часовима сваку тематску јединицу илустровати карактеристичним ликовно-уметничким делом из различитих епоха. Методом демонстрације ученике наводити да уочавају, упоређују и разликују уметничка дела из различитих култура и периода.

Садржаји програма су у функцији континуираног решавања ликовних проблема у складу са психофизичким карактеристикама (индивидуалним способностима), уважавањем личних склоности ученика и неговавањем *законитости дечјег ликовног стварања*. Програмом се такође наставља тежња да се захвате сви садржаји којима ће се постићи образовни карактер овог предмета.

Наставник треба да нуди адекватни методички приступ. При томе не треба занемарити ни могућности учења по моделу из природе и путем уметничке рецепције као методе у коме нас природа и уметничко дело уводе у облик откривања (опажањем) у циљу опште и ликовне културе. Имајући у виду образовни карактер садржаја предмета, неопходно је на сваком часу сваку тематску јединицу илустровати адекватним ликовно-уметничким делом. Уметничка дела ученике уводе у тајне различитости јер разумевање различитости култура, као и вечитих промена у природи, условљава адекватан однос према властитом уметничком наслеђу, што је основни разлог за увођење целине *арабеска*. У оквиру ове целине, неопходно је обратити пажњу на средњевековну уметност (исламска) као и на појам орнаменти (етнографско наслеђе). У том погледу, треба имати у виду да је пожељно понављати знање, али не на исти начин, већ у различитим облицима, другачијим речима, у другачијем контексту, другачијем жанру и другачијем симболичком медијуму од почетне верзије (речју, сликом, графички, шематски). У природи наставног предмета ликовна култура могуће је овај вид понављања знања често примењивати јер се садржаји прожимају. Таква структурална веза образовно-васпитно условљава разумевање структуре природе и света. Целином *арабеска* циљ је да се овом узрасту деце назначи утицај других култура (Сирије, Египта, Ирана и осталих исламских култура). На почетку се треба надовезати на орнаменте и указати на сличности, али и разлике, арабеске и орнаментна. По моделу из природе (цвет, грана, корење) ученике треба навести да откривају ликовни проблем и разумеју појам арабеске. Арабеску не треба схватити као уско културно–уметничко наслеђе, него као могућност за креативност и мотивисаност како ученика, тако и наставника. У реализацији овог садржаја треба успоставити корелацију са историјом и музичком културом.

Осим *садржаја и креативности*, у структури програма предвиђени су и *медијуми*, резервисани за максималну слободу и коришћење свих могућности потенцијалне креативности наставника. У том контексту примерена је различита и непоновљива методичка припрема. Садржаји програма за шести разред базирају се на непосредном опажању ритма светлина, боја, текстуре и чулне осетљивости и осећајности за визуелно споразумевање и свет уобразиље у ликовним делима. Првом целином *Слободно ритмичко изражавање бојеним мрљама, линијама, светлинама, облицима и волуменима* наглашено је поимање правилности у ритмичком кретању елемената, али и могућност да се слободно, без геометријске строгости, тумачи ритам. У овој целини унет је недовољно заступљен појам *волумен* којим треба равноправно инсистирати на вежбању вајања.

Имајући у виду велики значај визуелних комуникација и потребе развијања критичке свести код деце, другом целином *Визуелно споразумевање* назначена је важност стварања и декодирања визуелне шифре. Треба предочавати деци да је визуелно споразумевање исход непосредног опажања свакодневног окружења и да има образовно-васпитни карактер.

Читав свет појавних вредности условљен визуелном перцепцијом манифестује се дејством светлости. Осим што видимо предмете услед осветљености, светлина постоји као ликовни проблем. Стога је неопходно систематично обрађивати специфичности сваке тематске јединице. Имајући у виду образовни карактер садржаја предмета, примерено је на сваком часу тематску јединицу илустровати адекватним ликовно-уметничким делом како би се вежбањем одговарајућим средствима квалитетно усвајала знања повезана са практичним радом.

Задатак *текстуре* је да се постигне материјализација облика, њоме се истиче особеност материјала и она учествује као и други елементи у композицији дела. Као чести носилац композиције, *текстура* је утисак визуелне и тактилне перцепције. Додиром, односно пипањем, може се утврдити да ли је предмет у непосредном окружењу гладак или храпав. Предмете који су сјајни или мат можемо визуелно опажати.

Свакако да је најсложенија целина *Боја*, коју треба тумачити у складу са узрастом деце. Учење по моделу из природе и путем уметничке рецепције као методе у коме нас природа и уметничко дело уводе у облик откривања (опажањем) у овој целини највише може доћи до изражаја. Подела на боје и небоје односно на хроматски скуп (основне и изведене боје) и ахроматски скуп, отвара могућност осталих подела. Сваку тематску јединицу треба систематски обрађивати методом разговора и вежбањем, а тумачењу комплементарних боја, као исходу разумевања овог ликовног елемента, треба посветити посебну пажњу. Имајући у виду образовни карактер садржаја, ову целину треба на сваком часу илустровати адекватним ликовно-уметничким делом да би ученици вежбањем одговарајућим средствима усвајали квалитетна знања повезана са практичним радом.

Целину *Свет уобразиље у ликовним делима* треба методом разговора тумачити уз неопходну илустрацију уметничких дела са фантастичним, религијским, митолошким ликовима. У том контексту, настава мора бити повезана са осталим предметима кроз трагање за заједничким мотивима, због чега треба инсистирати на повезаности са предметима како би се заједнички појмови јасније и спонтаније усвајали. Неопходно је успоставити корелацију са предметима: српски језик, музичка култура, историја. Препоручује се коришћење савремених технологија и трагање за савременим ликовно-техничким средствима.

Целином *пропорција* (размера, сразмера) ученицима треба у корелацији са математиком, физиком и биологијом указати да су односи величина и облика услов за квалитетно ликовно мишљење имајући у виду законитости у природи. Садржаји као основ имају теорију обликовања, а информативност се стиче у практичном, делимично и теоријском, раду анализом уметничких дела и ученичких радова. Селекцијом садржаја на принципу егземпларности морају се узети они сегменти модела који најадекватније представљају ликовни проблем. Наставник наводи ученика да врши селекцију (одваја битно од небитног) како би остварио могућност адекватног размишљања у правцу решавања задатка. Треба, међутим, имати у виду да уметничко дело није у функцији илустрације мотива, него је оно пример решења проблема. Ученику је ликовно-уметничко дело могућност сагледавања тековина и поимања постојећих остварења и могућност ослањања на светско и своје уметничко наслеђе. У тумачењу ове целине неопходно примерима из уметничког наслеђа указати на карактеристична решења (Поликлет и др.). Поред тога, дело из уметничког наслеђа је могућност сагледавања корелације, којом ученици имају и могућност интердисциплинарног приступа. Конкретна демонстрација уметничког дела има за циљ да подстиче визуелни доживљај, објашњава и разлаже ликовни проблем. Различитим приступом ученику се нуди разнолико виђење и доживљај. Поред тога, дело нуди референтан ниво ликовног мишљења омогућујући корелацију са садржајима других наставних предмета и утиче на мотивацију ученика. Од наставника се очекује да на истом часу тумачи дела из уметничког наслеђа и појмове теорије обликовања како би успешно на једном часу уводио ученике у реализацију процеса практичног рада. Стога треба начинити кратак осврт на уметничко наслеђе за седми разред:

- барок - стилске одлике архитектуре, вајарства и сликарства;
- опште одлике барока у Војводини;
- европска уметност XII и XIII века;
- одлике француског сликарства и правци: неокласицизам, романтизам, реализам, импресионизам и постимпресионизам.

Треба указати на значај целине *композиција и простор*, како би ученици у складу са узрастним могућностима проучили овај појам као организацију и однос разних елемената у одређеном простору. Примерено је успоставити корелацију са музичком културом, математиком и физиком. У том контексту, важно је ученицима илустровати проблем целине најтипичнијим делима уметничког наслеђа у којима је изведен различит и

карактеристичан третман композиције. С обзиром да се елементи компонују у простору, непоходно је да се композиција повеже на знања из целине *пропорције*, и да се ученицима предочи потпојам простор. Примерено је тумачење простора у византијском и ренесансном сликарству, али и на примерима сликарства модерне уметности треба указати на већу спонтаност и субјективност и индивидуално поимање композиције и простора. Такође је важно да се ученицима нуде иницијативе за новим материјалима и медијумима у савременој уметности како би разумели савремене уметничке појаве.

У целини композиција и простор, могући су и садржаји проширених медијума који имају подстицајни карактер за ученике и могућност за нова креативна методичка искуства за наставника. Уз минималне захвате у природном рељефу ученици се могу мотивисати за реализацију часа у природи (ленд арт). Такође треба имати у виду развијање еколошке свести и остваривање васпитног циља предмета. Овим садржајем, као везе између човека и земље, треба инсистирати на важности опажања природе.

Целина *обједињавање покрета, игре и звука* представља повезаност између древних цивилизација и савремене уметности у којој се бришу границе уметничких подручја и наглашавају савремени видови уметничког изражавања и нове концепције. Наставник треба да у складу са могућностима оствари атмосферу у којој уз помоћ савремених средстава дигиталне технологије, осмишљава садржаје у којима се уметничке дисциплине допуњују. Изражајна средства музичке културе, књижевности, ликовних уметности могу да побуде машту и радозналост код ученика и тако доведу до естетског доживљаја, при чему се међусобно допуњују не доминирајући једна у односу на другу. У складу са могућностима наставника могућа је реализација перформанса. У оквиру ове целине, перформансом треба указати на могућу представу са мултимедијалним обележјем, која има подстицајни карактер. Треба наглашавати да је савремена уметност у знаку експериментисања у новим вишедисциплинарним облицима, са нагласком на покрету, акцији. Иако је технологија фотографије увелико усавршена, неопходно је начинити кратак осврт на основе ове дисциплине и њене заступљености у свакодневном животу. Практични задаци су у складу са доступним средствима у реализацији лакших задатака.

Програмски садржаји подстичу визуелну радозналост, отвореност за нова сазнања на основама претходних. искустава. Истраживањем непосредне околине и уметничког дела, стваралачком прерадом информација, подстичу се сазнајни процеси. Садржаји дају могућност перманентне отворености за оригинално решавање проблема, коришћењем савремених ликовно-техничких средстава и савремених медијума. Њима се подстиче развој свих нивоа дивергентног мишљења у области ликовне културе. У циљу процеса апстраховања, издвајања битних и суштинских обележја објекта (феномена) важно је озбиљно појмовно и термилошко одређење. Треба, такође, придавати велику важност селективности, којом се инсистира на смислу неке вредности. Методом разговора треба наводити ученика да разуме зашто нешто треба да зна. Код ученика треба инсистирати на питању зашто се учи и који је смисао наставе ликовне културе. Треба, такође, тежити откривању суштине путем селекције и апстраховања. Циљ је одвајање битног од небитног како би се рационално користило време школског часа, које углавном није довољно за велике захтеве, стога припрема (писмена, визуелна) наставника мора бити јасна и извесна како би се остварио постављени циљ. У оквиру постојећих наставних садржаја, а у вези са савременом технологијом у контексту визуелних информација у ликовној култури, треба инсистирати код деце на стицању утисака блискости са садржајима који се ослањају на њихова спонтана претходна знања, која се затим трансформишу у будућа знања. Од деце се не очекује да само буду пасивни посматрачи визуелних информација, већ се ликовном културом и њеном образовно-васпитном функцијом развијају и моторичке способности, естетско мишљење, критичка свест. Перманентан задатак треба да буде афирмација детета као актера ствараоца у складу са његовим склоностима.

Имајући у виду рационално коришћење времена, уметничко наслеђе за осми разред треба обрадити кроз повезивање теорије обликовања са практичним радом. Из уметничког наслеђа треба издвојити уметничка дела која најпотпуније илуструју теоретске проблеме који се обрађују. Ученици ће стога истовремено усвајати сазнања из теорије обликовања и уметничког наслеђа, која ће повезивати у практичном раду. Неопходно је имати у виду и естетско процењивање, које се врши у функцији практичних ликовних активности и дидактичко-методичке оправданости.

Наставни програм ликовне културе за осми разред подразумева постојање одређеног фонда знања који су ученици стицали од првог разреда и претпоставља да се његово пуно остварење постиже у корелацији са другим наставним предметима (*српски језик, музичка култура, биологија, хемија, историја, физика, математика*) и различитим ваннаставним активностима. Имајући у виду да је у питању завршни разред основног образовања и васпитања неопходно је извршити систематизацију наученог, као и припрему за избор одговарајуће стручне школе. У том погледу наставник треба да укаже ученицима на широки спектар образовних профила у којима је образовање у области ликовне културе од великог значаја. То је истовремено разлог да се указује на важност предмета.

Програмски садржаји за осми разред су организовани у четири тематске целине и за сваку од њих је препоручен број часова који се сматра оптималним за реализацију. Наравно, сваки наставник у складу са конкретном ситуацијом (предзнањем и интересовањима ученика, итд.) при изради оперативних планова може направити извесне измене у броју часова, водећи рачуна да се не наруши целина наставног програма и да свака тема добије адекватан простор.

У реализацији садржаја треба имати у виду да је за његову обраду предвиђено (оквирно) 60% часова, док је за вежбање предвиђено 40%. Под обрадом се подразумева непосредна прва реализација тематске јединице. Под вежбањем се подразумева продубљивање исте тематске јединице у другом медијуму (други, нови материјали и технике, утврђивање, понављање, систематизација). На часовима вежбања, такође, треба вршити естетску анализу уметничких радова, естетско процењивања ученичких радова, вредновање и оцењивање. Неопходно је тежити откривању суштине ликовних појава путем селекције и апстраховања. Наставник наводи ученика да врши селекцију (одваја битно од небитног) како би размишљао у правцу квалитетног решавања ликовног задатка. Одвајање битног од небитног вишеструко је целисходно и из разлога рационалног коришћења времена школског часа. У програму ликовне културе за осми разред наставнику се нуде могућа решења којима се препоручује опажање и уочавање непоновљивости природе, као и природног и вештачког човековог окружења. Могућности учења по моделу из природе и путем уметничке рецепције је само једна од метода којима нас природа и уметничка дела уводе у облике откривања.

На основу стеченог знања из седмог разреда треба успоставити повезаност са појмом композиција и обрадити прву целину Слободно компоновање. Наставник треба да има у виду да су ученици склони оваквим активностима којима се често приступа без унапред одређеног плана. Као исход стеченог ликовног искуства и образовања ученик треба да разуме ослобађање ликовног дела од описа предмета и фигуре. Стога је неопходно целину илустровати сликарством Василија Кандинског и истовремено је повезати са теоријом обликовања.

Тематска целина Визуелна метафорика и споразумевање се односи на карактеристике савремене комуникације и технологије блиске узрасту ученика. Потребно је успоставити повезаност са искуством из шестог разреда и указати на карактер садржаја у функцији масовне комуникације. У том погледу важно је истаћи значај ове целине кроз тумачење амблема, симбола, знака, персонификације, алегорије, хералдике, пиктограма и

стилизације у ликовном решењу. Садржаје треба повезивати са наставним предметом историја.

Целина Контраст, јединство и доминанта у простору претпоставља одговарајући ниво стечених знања како би се разумеле ликовне појаве, посебно оне у области савремене уметности. У обради ове целине потребно је појмовно одређење контраста као супротстављања квалитета истих или различитих ликовних елемената. Ученицима треба указивати на аспекте доминације максималне разлике величина (велико-мало, високо-ниско, кратко-дуго), облика (обло-угаоно, једноставно-сложено, пуно-шупље), боја (светло-тамно, комплементарни контраст, топло-хладно), линија (уске-широке, праве-криве,...), положаја (водоравно-косо). У погледу тродимензионалног обликовања такође треба имати у виду конвексно-конкавно, отворено-затворено, итд. Под *хармонијом* подразумевати међусобни склад елемената композиције. Појмовно одређење *доминанте* у ликовном делу треба тумачити као наглашену вредност, истицање најбитнијег, оног што је у центру пажње или што представља доминирајуће карактеристике композиције. Појам јединства тумачити сагледавањем поступака који доводе до уједињења свих ликовних елемената у композицију. Ученицима демонстрирати карактеристична дела из савремене уметности.

Слободно компоновање и фантастика је последња целина другог циклуса основног образовања и васпитања. За тумачење овог садржаја је неопходно објаснити појмове: *фантастика, имагинација и надреализам* и повезати их са сликарством Хијеронима Боша.

Основни услов за правилно ученичко усвајање наставних садржаја јесте озбиљна припрема наставника, која произилази из претходног проучавања наставног плана и програма. На тај начин наставник може да, поред писане припреме, начини и одговарајућу и визуелну припрему.

Имајући у виду број часова, овај програм је могуће реализовати само ако наставник ставља акценат на ликовни проблем, чијим решавањем се развијају квалитети у ликовној култури. Усавршавање наставника стога треба да буде перманентно и примерено савременим захтевима и достигнућима методике наставе овог предмета. У вези са савременом технологијом преношењем визуелних информација у ликовној култури, потребно је омогућити да ученици стичу што већу блискост са наставним садржајима, ослањајући се на претходна знања. Од њих се не очекује да буду само пасивни посматрачи, већ да кроз практичне активности развијају осетљивост за ликовне вредности, моторичке способности, естетско мишљење и критичку свест.

Планирање садржаја:

Смисао планирања садржаја програма предмета ликовне културе је да се утврде задаци на сваком часу који би најпотпуније развијали све ликовне способности ученика, нарочито способности које подстичу стварање, као и оне које омогућују стварање. Стога, градиво треба планирати тако да се постигне:

- виши ниво опажања;
- оспособљеност примања;
- одговарајући ниво разумевања;
- способност поступања.

Врсте плана:

- годишњи план,
- оперативни план рада (полугодишњи, месечни).

Годишњи план рада треба да садржи преглед ликовних целина и број часова предвиђених за одређене садржаје.

Оперативни полугодишњи план рада треба да буде детаљно разрађен и да садржи следеће рубрике: месец; основни циљ и задатак (васпитни и образовни) наставни садржај;

облик рада; корелацију са другим предметима; средства и медијуме и примедбе у које се убележавају промене. Планирање наставе је неопходно како би наставници адекватно разматрали наставни програм и имали увид у могуће напредовање и подизање квалитета наставничке праксе. У погледу планирања треба имати у виду примерено припремање. Припрема подразумева основне вредности предвиђеног садржаја. Припремањем наставник осмишљава време од једног часа како би лакше и сигурније тумачио садржаје. Припремање наставника је неопходно (писмена, визуелна припрема) како би реализација часа била јасна и извесна.

Остваривање садржаја

Садржаји наставе ликовне културе у основном васпитању и образовању могу да се подведу под следећу шему информативне структуре:

1. опазити
2. примити
3. разумети
4. поступити.

Ниво прве димензије (опажања) подразумева три основна фактора:

1. квалитет опажања у садржајном погледу;
2. брзину и тачност перцепције;
3. тачност опажања појединачних елемената у одређеној ситуацији.

Ниво друге димензије обухвата елементе разумевања опажених и примљених ликовно-визуелних квалитета.

Ниво треће димензије је разумевање опажене и примљене информације, тј. неопходно је вођење разговора о структурирању одређене информације.

Ниво четврте димензије подразумева примену (поступање) у практичном и теоријском раду.

Ова структура је оријентација наставницима за вредновање нивоа знања, а односи се на све методске целине у програму од четвртог до осмог разреда. Током реализације задатака у свим методским целинама по разредима, где се наставник појављује у улози преносиоца знања и аниматора дечјег стваралаштва, могуће је проверавати и пратити ниво и квалитет процеса и рада ученика по наведеним стандардима. Затим треба имати у виду чињеницу да се сваки од наведених нивоа (почев од опажања преко примања, разумевања па до поступања) може оцењивати оценом од два до пет. Из тога произилази напомена о комплексности оцене и сугестија за следећи приступ: довољан (2) - усвојеност садржаја на нивоу опажања; добар (3) - усвојеност садржаја на нивоу опажања и примања; врло добар (4) - усвојеност садржаја на нивоу опажања, примања и разумевања; одличан (5) усвојеност садржаја на нивоу опажања, примања, разумевања и поступања.

Приликом оцењивања треба имати у виду да нису сви ученици на истом нивоу опажања, примања, разумевања и поступања. То су чињенице које наставника упућују на будност и реалност полазећи од захтева програма и психофизичких могућности ученика и треба да буду заступљени сви нивои оцењивања са различитим степенима.

Током остваривања програма потребно је уважити високу образовну и мотивациону вредност активних и интерактивних (кооперативних) метода наставе/учења те кроз све програмске целине доследно осигурати да најмање једна трећина наставе буде организована употребом ових метода.

У настави користити, најмање у трећини случајева, задатке који захтевају примену научног у разумевању и решавању свакодневних проблемских ситуација препоручених од стране Министарства и Завода, а приликом оцењивања обезбедити да су ученици информисани о критеријумима на основу којих су оцењивани.

Садржаје програма ликовне културе треба остварити:

1. примањем (учењем), тако што ће ученицима бити омогућено да стичу знања из области ликовне културе, савладавају технолошке поступке ликовног рада у оквиру одређених средстава савремених материјала и медијума и да упознају законитости и елементе ликовног језика;

2. давањем (стварањем) путем подстицања ученика да се изражавају у оквиру ликовних активности и остварују резултате (увек на вишем нивоу култивисања и јачања ликовне осетљивости).

За наставу ликовне културе, на основу садржаја и методичких облика усмерености образовно-васпитног процеса у правцу богаћења дечијег естетског искуства, одређени циљеви и задаци произашли су из ликовне уметности теорије стваралаштва и развојне психологије.

Овако конципираним програмом наглашена је усмереност образовно-васпитног процеса у свим његовим временским сегментима-поједини часови, циклуси часова, проблемски кругови оперативних задатака и целине програма узрасних захтева - ка јачању ликовних способности ученика, затим ка богаћењу ликовног језика, а такође ка формирању позитивних навика и богаћењу властите сфере естетског искуства. Теме треба пронаћи у повезивању са другим областима и то методом разговора са ученицима. У структури садржаја наставног рада које се односе на практичне ликовне активности ученика подразумева се ослањање на шири избор ликовних средстава и медијума, односно савремених материјала и медијума (проширени медијуми), ликовно-поетских садржаја и искустава. У том смислу, ликовна осетљивост ученика остваривала би се и као припремљеност за активно учествовање у стварању естетских вредности које захтева наше време и као способност вредновања и критичког односа савременог тренутка. Овакав приступ доприноси непосредности доживљаја ликовног чина и поспешивању имагинативних и креативних могућности ученика те је од три елемента у структури програма, креативност, која у ствари значи способност да се нађу нова решења за један проблем или нови начини уметничког израза.

Структуру програма чине:

1) *наставни садржаји* који се односе на савладавање ликовног језика и упознавање садржаја ликовне културе, познавање дела из уметничког наслеђа и елемената ликовне писмености;

2) *креативност* - развијање перцепције и аперцепције, подршка ученицима да откривају и долазе до нових решења; претпоставка за подстицање креативности су мотивациони садржаји практичних ликовних активности ученика, који обухватају:

- домен ученичких доживљаја,
- домен корелације са другим образовно-васпитним подручјима.

3) *медијуми (традиционални и савремени)* и средства - коришћење ликовних дисциплина и употреба одређених материјала у обликовању, као и проширени медијуми.

У структури садржаја наставног рада које се односе на практичне ликовне активности ученика подразумева се ослањање на шири избор савремених ликовних средстава и медијума, односно савремених ликовно-поетских садржаја и искустава. У том смислу, ликовна осетљивост ученика остваривала би се и као припремљеност за активно учествовање у стварању естетских вредности које захтева наше време и као способност вредновања и критичког односа савременог тренутка. Овакав приступ доприноси непосредности доживљаја ликовног чина и поспешивању имагинативних и креативних могућности ученика, као и методички квалитет у погледу опредељења комисије за измену и допуну програма ликовне културе у основној школи смањењем оптерећености ученика наглашавањем савремених медијума у ликовниј и визуелној уметности у складу са савременим кретањима уметности.

3.20. МУЗИЧКА КУЛТУРА

ПЕТИ РАЗРЕД

Циљ наставе и учења *музичке културе* је да код ученика, развијајући интересовања за музичку уметност, стваралачко и критичко мишљење, естетске критеријуме, формира естетску перцепцију и музички укус, као и одговоран однос према очувању музичког наслеђа и култури свога и других народа.

Годишњи
фонд
часива

72 часа

ОБЛАСТ/ТЕМА	ИСХОДИ У оквиру области/теме ученик ће бити у стању да:	САДРЖАЈИ
ЧОВЕК И МУЗИКА	<ul style="list-style-type: none">– наведе начине и средства музичког изражавања у праисторији и античком добу;– објасни како друштвени развој утиче на начине и облике музичког изражавања;– искаже своје мишљење о значају и улози музике у животу човека;– реконструише у сарадњи са другима начин комуникације кроз музику у смислу ритуалног понашања и пантеизма;– идентификује утицај ритуалног понашања у музици савременог доба (музички елементи, наступ и сл.);	<p><u>Човек у праисторији</u></p> <p>Улога музике у првобитном друштву;</p> <p>Човек и ритуал: улога музике у ритуалу (музичко-антрополошка истраживања);</p> <p>Магијска моћ музике;</p> <p>Елементи музичког тока: покрет, ритам (ритам као основа ритуала), коло/групни плес;</p> <p>Покрет: порекло плеса; Слушање/доживљај ритма телом;</p> <p>Најстарија фолклорна музичка традиција у Србији и светске баштине.</p> <p><u>Човек Антике</u></p> <p>Божанска природа музике:</p> <ul style="list-style-type: none">– митолошка свест античког човека;– музички атрибути богова;– музика и држава.

		<p>Музика у храму и музика на двору;</p> <p>Примери различитих инструмената и музичких облика у античким цивилизацијама;</p> <p>Улога и место музике у античким цивилизацијама: Индија, Сумер/Вавилон, Кина, Египат, Грчка, Рим;</p> <p>Појава првих нотација, пентатоника;</p>
МУЗИЧКИ ИНСТРУМЕНТИ	<p>– класификује инструменте по начину настанка звука;</p> <p>– опише основне карактеристике ударалки;</p> <p>– препозна везу између избора врсте инструмента и догађаја, односно прилике када се музика изводи;</p> <p>– користи могућности ИКТ-а у примени знања о музичким инструментима (коришћење доступних апликација);</p>	<p>Најстарији инструменти: тело, ударалке, дувачки, жичани;</p> <p>Ударалке – настанак, првобитни облик и развој;</p> <p>Ритмичке ударалке као најједноставнија група инструмената;</p> <p>Мелодијске ударалке;</p>
СЛУШАЊЕ МУЗИКЕ	<p>– изражава се покретима за време слушања музике;</p> <p>– вербализује свој доживљај музике;</p> <p>– идентификује ефекте којима различити елементи музичке изражајности (мелодија, ритам, темпо, динамика) утичу на тело и осећања;</p> <p>– анализира слушано дело у односу на извођачки састав и инструменте;</p> <p>– илуструје примере коришћења плесова и музике према намени у свакодневном животу (војна музика, обредна музика, музика за забаву...);</p> <p>– критички просуђује лош утицај прегласне музике на</p>	<p>Елементи музичке изражајности – темпо, динамика, тонске боје различитих гласова и инструмената;</p> <p>Слушање вокалних, вокално-инструменталних и кратких инструменталних композиција, домаћих и страних композитора;</p> <p>Слушање дела најстарије фолклорне традиције српског и других народа;</p> <p>Слушање народних и уметничких дела инспирисаних фолклором народа и народности, различитог садржаја, облика и расположења, као и музичких прича;</p>

		<p>здравље;</p> <p>– понаша се у складу са правилима музичког бонтонa;</p> <p>– користи могућности ИКТ-а за слушање музике;</p>	
ИЗВОЂЕЊЕ МУЗИКЕ	Певање	<p>– пева и свира самостално и у групи;</p> <p>– примењује правилну технику певања (правилно дисање, држање тела, артикулација);</p> <p>– кроз свирање и покрет развија сопствену координацију и моторику;</p> <p>– користи различита средства изражајног певања и свирања у зависности од врсте, намене и карактера композиције;</p>	<p>Певање песама по слуху самостално и у групи;</p> <p>Певање песама из нотног текста солмизацијом;</p> <p>Извођење једноставних ритмичких и мелодијских мотива (у стилу) музике старих цивилизација певањем;</p> <p>Певање песама у комбинацији са покретом;</p>
	Свирање	<p>– исказе своја осећања у току извођења музике;</p> <p>– примењује принцип сарадње и међусобног подстицања у заједничком музицирању;</p> <p>– учествује у школским приредбама и манифестацијама;</p> <p>– користи могућности ИКТ-а у извођењу музике (коришћење матрица, караоке програма, аудио снимака...);</p>	<p>Свирање песама и лакших инструменталних дела по слуху на инструментима Орфовог инструментарија и/или на другим инструментима;</p> <p>Свирање дечјих, народних и уметничких композиција из нотног текста;</p> <p>Извођење дечијих, народних и уметничких игара;</p> <p>Извођење једноставних ритмичких и мелодијских мотива (у стилу) музике старих цивилизација на инструментима или покретом;</p>
МУЗИЧКО СТВАРАЛАШТВО		<p>– користи музичке обрасце у осмишљавању музичких целина кроз певање, свирање и покрет;</p> <p>– изражава своје емоције осмишљавањем мањих музичких целина;</p> <p>– комуницира у групи импровизујући мање музичке целине гласом, инструментом или покретом;</p> <p>– учествује у креирању школских приредби, догађаја и пројеката;</p>	<p>Креирање пратње за песме ритмичким и звучним ефектима, користећи притом различите изворе звука;</p> <p>Креирање покрета уз музику коју ученици изводе;</p> <p>Осмишљавање музичких питања и одговора, ритмичка допуњалка, мелодијска допуњалка са потписаним текстом, састављање мелодије од понуђених мотива;</p> <p>Импровизација мелодије на задати текст;</p> <p>Импровизација дијалога на</p>

	– користи могућности ИКТ-а за музичко стваралаштво.	инструментима Орфовог инструментарија и другим инструментима; Израда једноставних музичких инструмената; Реконструкција музичких догађаја у стилу старих цивилизација.
--	---	--

КОРЕЛАЦИЈА СА ДРУГИМ ПРЕДМЕТИМА

Српски језик и књижевност

Матерњи језик

Историја

Страни језици

Математика

Биологија

Географија

Ликовна култура

Физичко и здравствено васпитање

Информатика и рачунарство

Верска настава

Грађанско васпитање

УПУТСТВО ЗА ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

Природа саме музике, па и предмета музичка култура указује на стално прожимање и садејство свих области и тема које су предвиђене наставним програмом. Све области се прожимају и ниједна се не може изучавати изоловано и без садејства са другим областима.

Настава је усмерена на остваривање исхода и даје предност искуственом учењу у оквиру којег ученици развијају лични однос према музици а постепена рационализација искуства временом постаје теоријски оквир. Искуствено учење у оквиру овог предмета подразумева активно слушање музике, лично музичко изражавање ученика и музичко стваралаштво у оквиру којих ученик користи теоријска знања као средства за партиципацију у музици. У том смислу основни методски приступ је *од звука ка теорији*.

Исходи по холистичком принципу обухватају различите сфере феномена музике и заједно рефлектују музичко биће у нама, те као такви јесу остварљиви за сваког ученика. Најважнији покретач наставе треба да буде принцип мотивације и инклузивности у подстицању максималног учешћа у музичком доживљају као и развијању потенцијала за музичко изражавање.

Да би постигао очекиване исходе васпитно-образовног процеса, наставник остварује наставу и учење користећи глас и покрет, музичке инструменте, елементе информационих технологија као и развијених модела мултимедијалне наставе. Корелација између предмета може бити полазиште за бројне пројектне предлоге у којим ученици могу бити учесници као истраживачи, креатори и извођачи. Код ученика треба развијати вештине приступања и коришћења информација (интернет, књиге...), сараднички рад у групама, као и комуникацијске вештине у циљу преношења и размене искустава и знања. Рад у групама и радионицама је користан у комбинацији са осталим начинима рада, поготово када постоји изазов значајнијег (нпр. емотивног) експонирања ученика, као вид премошћавања стидљивости или анксиозности.

I. ПЛАНИРАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Наставни програм оријентисан на исходе наставнику даје већу слободу у креирању и осмишљавању наставе и учења. Улога наставника је да контекстуализује овај дати програм потребама конкретног одељења имајући у виду: састав одељења и карактеристике ученика; уџбенике и друге наставне материјале које ће користити; техничке услове, наставна средства и медије којима школа располаже; ресурсе, могућности, као и потребе локалне средине у којој се школа налази. Полазећи од датих исхода и садржаја наставник најпре креира свој годишњи–глобални план рада из кога ће касније развијати своје оперативне планове. Исходи дефинисани по областима олакшавају наставнику даљу операционализацију исхода на ниво конкретне наставне јединице. Сада наставник за сваку област има дефинисане исходе. Од њега се очекује да за сваку наставну јединицу, у фази планирања и писања припреме за час, дефинише пирамиду исхода на три нивоа: оне које би сви ученици требало да достигну, оне које би већина ученика требало да достигне и оне које би требало само неки ученици да достигну. На овај начин постиже се индиректна веза са стандардима на три нивоа постигнућа ученика. При планирању треба, такође, имати у виду да се исходи разликују, да се неки лакше и брже могу остварити, али је за већину исхода потребно више времена и више различитих активности. У фази планирања наставе и учења веома је важно имати у виду да је уџбеник наставно средство и да он не одређује садржаје предмета. Зато је потребно садржајима датим у уџбенику приступити селективно и у односу на предвиђене исходе које треба достићи. Поред уџбеника, као једног од извора знања, на наставнику је да ученицима омогући увид и искуство коришћења и других извора сазнавања.

II. ОСТВАРИВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Настава музичке културе остварује се кроз следеће области:

- Човек и музика,
- Музички инструменти,
- Слушање музике,
- Извођење музике,
- Музичко стваралаштво.

ЧОВЕК И МУЗИКА

Знање о музици кроз различите епохе има за циљ разумевање улоге музике у друштву, упознавање музичких изражајних средстава, инструмената, жанрова и облика. У начину реализације ових садржаја увек треба кренути од музичког дела, слушања или извођења. Час треба да буде оријентисан на улогу и природу музике, однос човека у датом периоду према њој и њеној намени, као и промишљању да ли је музика (и ако јесте, на које начине) била уметност какву је данас познајемо или и нешто друго. Информације које се тичу контекста (на пример историјске, антрополошке, културолошке природе) треба да буду одабране и пренесене у служби разумевања света музике у датом духу времена. Хронолошки аспект Музичке културе за пети разред доприноси корелацији знања и треба имати на уму да одређени предмети покривају информисаност о немурчким аспектима праисторије и антике на детаљнији и специфичнији начин.

МУЗИЧКИ ИНСТРУМЕНТИ

Музички инструменти су незаобилазни елемент свих области Музичке културе. Како су, поред људског тела и гласа, једно од најстаријих средстава изражавања човека, информације о првим музичким инструментима треба да проистекну непосредно из историјског контекста и свакодневног живота. У том смислу треба посебно обратити пажњу на везу између избора инструмената и догађаја, односно прилике када се и на који начин музика изводила некада и сада.

Инструменти Орфовог инструментаријума могу бити полазна тачка за класификацију инструмената у зависности од начина стварања звука (ударалке, дувачки и жичани). Посебан фокус је на инструментима из групе ударалки, као најједноставнијим и присутним од самог почетка музичког изражавања. Информације треба да буду сведене и усмерене на настанак, првобитан облик и развој, као и основне карактеристике, изражајне могућности и примену ритмичких и мелодијских ударалки.

У настави треба максимално тежити да се до знања о инструментима дође из непосредног искуства свирања, слушања и анализе, а не фактографским набрајањем података. У томе, као и у примени знања из ове области, могу помоћи и доступне ИКТ апликације.

СЛУШАЊЕ МУЗИКЕ

Слушање музике је активан психички процес који подразумева емоционални доживљај и мисаону активност. Ученик треба да има јасно формулисана упутства на шта да усмери пажњу приликом слушања како би могао да прати музички ток (попут извођачког састава, темпа, начина на који је мелодија извајана, специфичних ритмичких карактеристика и сл.). Постепено, ови елементи музичког тока постају „константа” у процесу ученичке а/перцепције па наставник може да проширује опажајни капацитет код ученика усмеравајући њихову пажњу пре слушања на релевантне специфичности музичког дела. У контексту праисторије и антике, посебно треба обратити пажњу на везу између природе музичког тока и намене слушаног дела – описати специфичност одређених елемената музичког дела и звучни и карактерни ефекат који је њима постигнут, потом повезати са контекстом настанка дела и намене.

Композиције које се слушају својим трајањем и садржајем треба да одговарају могућностима перцепције ученика. Вокална, инструментална и вокално-инструментална дела треба да буду заступљена равноправно. Код слушања песама посебно треба обратити пажњу на везу музике и текста, а код инструменталних дела на извођачки састав и изражајне могућности инструмената. Елементи музичке писмености су у служби горе наведеног. Ученичка знања из различитих области треба повезати и ставити у функцију разумевања дела које су ученици слушали, подстичући креативност и критичко мишљење.

Препоручене композиције за слушање

Химне

Државна химна

Химна Светом Сави

Химна школе

Народне песме и игре

Ј. Јовичић – Војвођанска свита

С. Стевић – Бела вило (избор)

Коледарска песма

Играј, играј Лазаро – Лазаричка

Крстоноше крста носе – Крстоношке

Орач оре равно поње – Краљичка

Додолска песма

Човек и музика

Песме примитивних племена – Worldmusic

Афрички бубњеви

Pagandrumming: https://www.youtube.com/watch?v=63w_8KHrEZQ

Vanuatu Women's Water Music <https://www.youtube.com/watch?v=vUUVEvffzSI>

Ритуална игра северноамеричких Индијанаца

Композиције старог века: Byzantine Hymns Good Friday

Звуци реконструисаних старогрчких инструмената – лира, аулос

Грчка музика, Епитаф деи Секилос (EpitaphedeiSeikilios) AtriummusicaedeMadrid

Кинеска музика, ZhengQu (Планине и воде)

Кинеска мелодија заснована на пентатоници

NamMyohoRengeKyo – TheLotusSutra, <https://www.youtube.com/watch?v=r364h19dXio>

Композиције инспирисане музиком старих епоха

Жан Филип Рамо, LesIndesGalantes: LesSauvages (балет опера)

Дворжак, Симфонија из Новог света 3. став

А. Хачатурјан, *Игра сабљама* из балета „Гајана”

Бела Барток, *Алегро Барбаро*

Игор Стравински, *Посвећење пролећа*

Рихард Штраус, опера *Саломе: Dance of the seven veils*
<https://www.youtube.com/watch?v=bL2fGdfG3X0>

Оливије Месијан, композиције инспирисане звуцима птица

Клод Дебиси, *Danses sacree et profane* <https://www.youtube.com/watch?v=f51LBBLzS8M>

Домаћи композитори

С. Мокрањац – *II руковет*

С. Мокрањац – *V руковет*

П. Коњовић – Велика чочечка игра из опере „Коштана”

М. Тајчевић – *Балканске игре* (избор)

С. Христић – игра „Грлица”, „Биљана платно белеше” из балета „Охридска легенда”

Љубица Марић, *Бранково коло*

Љубица Марић, *Праг сна*

Вера Миланковић, *Сењачка ратсодија* <https://www.youtube.com/watch?v=bf1rvfmlNPo>

Вера Миланковић *EinekleinePopmusic*, Трио

Бора Дугић – *Чаробна фрула* (избор)

Бора Дугић, *Игра скакаваца, Месечина*

Страни композитори

А. Вивалди – „Годишња доба” (Пролеће, Лето, Јесен, Зима)

Жан Филип Рамо, Hippolyte and Aricie: A la Chasse

Јозеф Хајдн, „Коњаник”, *Гудачки квартет*, г-мол, оп.74, бр. 3, III став

Лудвиг ван Бетовен, *Шеста симфонија*

Л. В. Бетовен – *Менует* из II става Сонатине у Г-дуру оп. 49

В. А. Моцарт – *Мала ноћна музика* I и III став

МозАртквартет *Eine kleine World music*

Јоханес Брамс, *Симфонија бр. 3*, трећи став

Рихард Вагнер, *Танхојзер*: Први чин, друга сцена „У Венерином брду”

Е. Григ – *Буђење пролећа*

Едвард Григ, *Пер Гинт*, свита бр. 1

А. Дворжак – *Хумореска*,

Б. Сметана – *Влтава*

М. Мусоргски – *Слике са изложбе* (избор)

Арам Хачатуријан, „Адађо” из *Спартакуса*

К. Орф – 4 кратка комада за ксилофон

Лирој Андерсон *Писаћа машина*

Хауард Шор, Господар прстенова (Isengard; UrukHai)

Видео примери за композиције

П.И. Чајковски – *Игра малих лабудова* из балета *Лабудово језеро*
<https://www.youtube.com/watch?v=oiMOinQU5AY>

https://www.youtube.com/watch?v=MDy_XrWfxHY

Pagan drumming: https://www.youtube.com/watch?v=63w_8KHrEZQ

Vanuatu Women's Water Music <https://www.youtube.com/watch?v=vUUVEvffzSI>

Nam Myoho Renge Kyo – *The Lotus Sutra*, <https://www.youtube.com/watch?v=r364h19dXio>

Рихард Штраус, опера *Саломе: Dance of the seven veils*
<https://www.youtube.com/watch?v=bL2fGdfG3X0>

Клод Дебиси, *Danses sacree et profane* <https://www.youtube.com/watch?v=f51LBBLzS8M>

Вера Миланковић, *Сењачка раткодџа*, <https://www.youtube.com/watch?v=bf1rvfmlNPo>

ИЗВОЂЕЊЕ МУЗИКЕ

Сваки аспект извођења музике има непосредан и драгоцен утицај на развој ученика. Научна истраживања указују да читање с листа једноставног ритмичког записа активира највећи број когнитивних радњи, развија дугорочно памћење, осетљивост за друге учеснике у музичком догађају (тзв. тимски рад, толеранција) и fine моторичке радње. Квалитетно музичко изражавање има значајан утицај на психу ученика, а самим тим и на капацитет и могућност свих видова изражавања. Уједно је важно да се кроз извођење музике, а у оквиру индивидуалних могућности ученика, подстиче и развијање личног стила изражавања.

С обзиром на то да ће певање и свирање произилазити и из историјског контекста, важно је имати на уму да начин извођења треба прилагодити у односу на дати контекст. Посебну пажњу треба усмерити на спонтане покрете као одговор на музику (плес) и покрете који имају одговарајуће значење у музичком чину (обред).

Кроз примену на одговарајућим примерима музичких вежби и композиција, обрадити елементе музичке писмености. То су разлике између дура и мола, а-мол лествица (природна и хармонска), појам предзнака – повисилица и разрешилица, прости и сложени тактови, шеснаестина ноте у групи и предтакт.

Певање

Главни критеријум за избор песама је квалитет музичког дела. Ученике не треба потцењивати у смислу поједностављеног литерарног и музичког садржаја. Што је музичко дело квалитетније, то је већи потенцијал природне позваности ученика да учествује у музичком догађају.

Пре почетка певања потребно је спровести кратке вежбе за правилно дисање и распевавање. Посебно треба обратити пажњу на правилну дикцију. Рад на песми почиње фрагментима. У току рада треба указати на грешке, исправити их колико је то могуће, па тек на крају извести композицију у целини. Наставник треба да узме у обзир гласовне могућности ученика преодабира песама за певање.

Уколико је у питању извођење песама најстарије музичке фолклорне традиције, треба неговати нетемперовани начин певања и дозволити природним бојама гласа да дођу до изражаја. То се може подстакнути пратњом која укључује природни инструмент (нетемперовани инструмент, као и људски глас). Такође, одређене песме ће карактерисати специфичан стил извођења (нпр. грлено певање).

Свирање

Приликом инструменталног музицирања користити ритмичке и мелодијске инструменте (Орфов инструментаријум, као и друге доступне инструменте). Пошто су ученици описмењени, свирање на мелодијским инструментима биће олакшано јер се могу користити нотни примери појединих песама које су најпре солмизационо обрађене. Примењујући принцип активног учешћа ученика на часу, свирањем се, поред осталог, развијају моторичке вештине, координација и опажајне способности.

Препоручене композиције за певање и свирање

Химне

Државна химна

Химна Светом Сави

Химна школе

Народне песме и игре

Густа ми магла паднала (по слуху)

Ајде, Јано (по слуху)

Банатско коло

Повела је Јела

Девојачко коло

Ти једина

У ливади под јасеном

Пред Сенкином кућом

Ми смо деца весела

Коларићу, панићу

Овим шором, јагодо

Девојчица платно бели овако

Шетња

Дечје песме

Бајоне, Срећна Нова свој деци света

К. Орф, Динг, донг

Д. Деспић, Шума на киши

М. Милојевић, *На ливади*

Песма из Русије, Нека увек буде сунце

Песма из Финске, *Пролеће у шуми*

Песма из Белгије, *Нек свуд љубав сја*

Песма из Италије, *Сад зиме више нема*

Р. Роџерс, *Солмизација*

К. Бабић, *Веверица*

Стеван Шром, *Јагње моје*

М. М. Протић, *Циц*

Свирање на Орфовим инструментима

Вишњичица род родила

Дивна, Дивна

Дед` поиграј, медо

Миодраг Илић Бели, Све је пошло наопачке

МУЗИЧКО СТВАРАЛАШТВО

Дечије музичко стваралаштво представља виши степен активирања музичких способности које се стичу у свим музичким активностима, а резултат су креативног односа према музици. Оно подстиче музичку фантазију, обликује стваралачко мишљење, продубљује интересовања и доприноси трајнијем усвајању и памћењу музичких репродуктивних и стваралачких активности и знања.

Стваралаштво може бити заступљено кроз:

- музичка питања и одговоре,
- компоновање мелодије на задати текст,
- састављање ритмичке вежбе или мелодије од понуђених мотива,
- импровизација игре/покрета на одређену музику,
- илустрацију доживљаја музике,
- израду музичких инструмената (функционалних или нефункционалних),
- музичко-истраживачки рад,
- осмишљавање музичких догађаја, програма и пројеката,
- осмишљавање музичких квизова,
- осмишљавање музичких дидактичких игара, игара са певањем, игара уз инструменталну пратњу или музичких драматизација,
- креативну употребу мултимедија: ИКТ, аудио снимци, сликовни материјал, мобилни телефони...

Уколико има могућности, могу се осмислити и реализовати тематски пројекти на нивоу одељења или разреда (племенска музика, музика на двору, у храму, пригодна музика...).

III. ПРАЋЕЊЕ И ВРЕДНОВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Настава музичке културе подразумева учешће свих ученика, а не само оних који имају музичке предиспозиције. Како је предмет *музичка култура* синтеза вештина и знања, полазна тачка у процесу оцењивања треба да буду индивидуалне музичке способности и ниво претходног знања сваког ученика. Битни фактори за праћење музичког развоја и оцењивање сваког ученика су ниво његових постигнућа у односу на дефинисане исходе као и рад, степен ангажованости, кооперативност, интересовање, став, умешност и креативност. Тако се у настави *музичке културе* за исте васпитно-образовне задатке могу добити различите оцене, као и за различите резултате исте оцене, због тога што се конкретни резултати упоређују са индивидуалним ученичким могућностима.

Начин провере и оцена треба да подстичу ученика да напредује и активно учествује у свим видовима музичких активности. Главни критеријум за процес праћења и процењивања је *начин ученичке партиципације у музичком догађају*, односно да ли је у стању да прати музичко дело при слушању и како односно, да ли и како изводи и ствара музику користећи постојеће знање. У зависности од области и теме, постигнућа ученика се могу оценити усменом провером, краћим писаним проверама (до 15 минута) и проценом практичног рада и уметничког и стваралачког ангажовања. Поред ових традиционалних начина оцењивања, треба користити и друге начине оцењивања као што су:

1. допринос ученика за време групног рада,
2. израда креативних задатака на одређену тему,

3. рад на пројекту (ученик даје решење за неки проблем и одговара на конкретне потребе),
4. специфичне вештине.

У процесу вредновања резултата учења наставник треба да буде фокусиран на ученичку мотивацију и ставове у односу на извођење и стваралаштво, способност концентрације, квалитета перцепције и начин размишљања приликом слушања, као и примену теоретског знања у музицирању.

Наставник треба да мотивише ученика на даљи развој, тако да ученик осети да је кроз процес вредновања виђен и подржан, као и да има оријентацију где се налази у процесу развоја у оквиру музике и музичког изражавања. Важно је укључити самог ученика у овај процес у смислу дијалога и узајамног разумевања у вези са тим шта ученик осећа као препреке (вољне и невољне) у свом развоју, као и на које начине се, *из ученикове перспективе*, оне могу пребродити.

Када је у питању вредновање области Музичко стваралаштво, оно треба вредновати у смислу стваралачког ангажовања ученика, а не према квалитету насталог дела, јер су и најскромније музичке импровизације, креативно размишљање и стварање, педагошки оправдане.

Узимајући у обзир циљ предмета неопходно је имати на уму да се оквир вредновања процеса и резултата учења одвија највише у учениковом живом контакту са музиком, тј. извођењу и стваралаштву, а такође и слушању музике. Теоретско знање треба да има своју примену и функцију у ученичком изражавању кроз музику и у контакту са музиком. Како процес учења у оквиру сваког часа треба да обухвати све области, посматрање ученика у живом контакту са музиком је истовремено показатељ квалитета процеса учења, као и идеална сцена за вредновање остварености исхода. Сумативно вредновање треба да буде осмишљено кроз задатке и активности које захтевају креативну примену знања. Диктате не треба практиковати, ни задавати.

Рад сваког наставника састоји се од планирања, остваривања и праћења и вредновања. Важно је да наставник континуирано прати и вреднује, осим постигнућа ученика, и процес наставе и учења, као и себе и сопствени рад. Све што се покаже добрим и корисним наставник ће користити и даље у својој наставној пракси, а све што се покаже као недовољно ефикасним и ефективним требало би унапредити.

СКУПНО ИЗВОЂЕЊЕ МУЗИКЕ

ХОР

Свака основна школа је обавезна да организује рад хорова.

Хорови могу бити организовани као: хор млађих разреда, хор старијих разреда или хор на нивоу школе, од 1. до 8. разреда. Часови хора се изводе континуирано од почетка до краја школске године, и као редовна настава (3 часа недељно, 108 часова годишње) улазе у недељни фонд часова наставника музичке културе. Недељни, односно годишњи фонд часова односи се на фонд наставника а не ученика који су у обавези да долазе 1–2 часа недељно како је приказано у наставном плану. Часови рада са хором уносе се у распоред школе и део су радне обавезе ученика које одабере наставник. Хор треба да броји минимум 35 чланова.

Певање у хору има свој образовни и васпитни циљ.

Образовни циљ обухвата развијање слуха и ритма, ширење гласовних могућности и учвршћивање интонације, способност за фино нијансирање и изражајно певање применом елемената музичке изражајности (темпо, динамика...), упознавање страних језика, литерарних текстова, што све води ка развијању естетских критеријума.

Васпитни циљ обухвата развијање осећања припадности колективу – тимски рад, развијање толеранције, дисциплине, поштовања различитости и правила понашања, развијање одговорности, стицање самопоуздања, савладавање треме и пружање помоћи у смислу вршњачког учења и сарадње.

Значајан је утицај музике на здравље (психолошки, социолошки, емоционални развој), тако да и певање у хору значајно доприноси смањењу стреса, агресивности и побољшању здравља уопште.

Репертоар школских хорова обухвата одговарајућа дела домаћих и страних аутора разних епоха, као и народне, пригодне, песме савремених дечијих композитора и композиције са фестивала дечијег стваралаштва. У току школске године потребно је са хором извести најмање десет двогласних и трогласних композиција, а *carrella* или уз инструменталну пратњу. При избору песама наставник треба да пође од узраста ученика, процене гласовних могућности, и примереног литералног садржаја.

Наставник формира хор на основу провере слуха и певачких способности ученика, дикције и осећаја за ритам, након чега следи класификовање певача по гласовима.

Хорске пробе се изводе одвојено по гласовима и заједно. Програм рада са хором треба да садржи пригодне композиције, као и дела озбиљније уметничке вредности, у зависности од могућности ансамбла.

Садржај рада:

1. одабир и разврставање гласова;
2. вежбе дисања, дикције и интонације;
3. хорско распевавање и техничке вежбе;
4. интонативне вежбе и решавање појединих проблема из хорске партитуре (интервалски, хармонски, стилски);
5. музичка и психолошка обрада композиције;
6. увежбавање хорских деоница појединачно и заједно;
7. остваривање програма и наступа према Школском и Годишњем програму рада школе.

На часовима хора, наставник треба да укаже на грађу и важност механизма који учествује у формирању тона у оквиру певачког апарата. Дисање, дикција и артикулација представљају основу вокалне технике па тако вежбе дисања и распевавања морају бити стално заступљене. Услов правилног дисања и правилно држање тела. Препоручује се комбиновано дисање, нос и уста истовремено, и то трбушно, дијафрагматично дисање. Певач на слушаоца делује и тоном и речју. У том смислу наставник треба да инсистира на доброј дикцији која подразумева јасан и разговетан изговор текста, односно самогласника и сугласника, али и на правилном акцентовању речи. Препоручљиво је певање вокала на истој тонској висини, уз минимално покретање вилице у циљу изједначавања вокала, а у циљу добијања уједначене хорске боје.

Код обраде нове песме или композиције прво се приступа детаљној анализа текста. Уколико је текст на страном језику, ученици морају научити правилно да читају текст, изговарају нове, непознате гласове који не постоје у матерњем језику и упознају се са значењем текста. У оквиру анализе текста важно је обратити пажњу и на акцентовање речи и слогова у зависности од дела такта у коме се налазе и мелодијског тока. Следи анализа нотног текста и усвајање мелодије у фрагментима. Ова фаза припреме захтева одвојене пробе по гласовима. На заједничкој проби хора, након усвајања песме/композиције у целини треба обратити пажњу на динамику и агогику.

Обрађене композиције изводити на редовним школским активностима (Дан школе, Свечана прослава поводом обележавања школске славе Светог Саве, Годишњи концерт...), културним манифестацијама у школи и ван ње, као и на фестивалима и такмичењима хорова, како у земљи, тако и ван ње.

Препоручене композиције за рад хорова

Химне:

- Државна химна
- Химна Светом Сави
- Химна школе

Канони:

- Непознат аутор, *Dona nobis pacem*

- Луиђи Керубини, *На часу певања*
- Волфганг Амадеус Моцарт, *Ноћ је мирна*
- Ј. Г. Ферари, *Кукавица*
- Јозеф Хајдн, *Мир је свуда*
- Војислав Илић, *Sine musica*

Песме домаћих аутора:

- Константин Бабић, *Балада о два акрепа*
- Исидор Бајић, *Српски звуци*
- Златан Вауда, *Мрави*
- Златан Вауда, *Пахуљице*
- Славко Гајић, *Тужнамуха*
- Дејан Деспић, *Киша*
- Дејан Деспић, *Огласи*
- Дејан Деспић, *Смејалица*
- Владимир Ђорђевић, *Веће врана*
- Војислав Илић, *Воденица*
- Даворин Јенко, *Боже правде*
- Даворин Јенко, *песме из Ђида*
- Петар Коњовић, *Враголан*
- Јосиф Маринковић, *Љубимче пролећа*
- Милоје Милојевић, *Ветар*
- Милоје Милојевић, *Младост*
- Милоје Милојевић, *Муха и комарац*
- Стеван Стојановић Мокрањац, *Друга руковет*
- Стеван Стојановић Мокрањац, *Десета руковет*
- Стеван Стојановић Мокрањац, *Једанаеста руковет*
- Стеван Стојановић Мокрањац, *На ранилу*
- Стеван Стојановић Мокрањац, *Ал' је леп овај свет*
- Стеван Стојановић Мокрањац, *Пазар живине*
- Стеван Стојановић Мокрањац, *Славска*
- Стеван Стојановић Мокрањац, *Тебепојем*
- Стеван Стојановић Мокрањац, *Химна Вуку*
- Војислав Симић, *Пошла ми мома на вода*
- Тодор Скаловски, *Македонска хумореска*
- Марко Тајчевић, *Додолске песме*
- Марко Тајчевић, *Прва свита из Србије*
- Шистек-Бабић, *Ој, Србијо*
- Миодраг Говедарица, *Сугуба јектениј*

Страни композитори:

- Аутор непознат, *La Violetta*
- Палестрина, *Benedictus*
- Орландо ди Ласо, *Ехо*
- Лука Маренцио, *Ad una fresca riva*
- Ђовани да Нола, *Chi la gagliarda*
- Палестрина, *Vigilate*
- Карл Марија фон Вебер, *Јека*
- Волфганг Амадеус Моцарт, *Успаванка*
- Беджих Сметана, *Долетеле ласте*
- Франц Супе, *Проба за концерт*
- Јоханес Брамс, *Успаванка*
- Фредерик Шопен, *Жеља*
- Фредерик Шуберт, *Пастрмка*
- Гамбар Гусејнли, *Моји пилићи*
- Георги Димитров, *Ана мрзелана*
- Светослав Обретенов, *Гајдар*
- Золтан Кодаљ, *Каталинка*
- Золтан Кодаљ, *Хидло Веген*
- Јосип Каплан, *Жуна*

ОРКЕСТАР

Оркестар је инструментални састав од најмање 10 извођача који свирају у најмање три самосталне деонице. У зависности од услова које школа има, могу се образовати оркестри блок флаута, тамбурица, гудачког састава, хармоника, мандолина као и мешовити оркестри.

Рад наставника са оркестром улази као редовна настава (3 часа недељно, 108 часова годишње) у недељни фонд часова наставника музичке културе, а ученицима је део радне обавезе.

Садржај рада:

1. избор инструмената и извођача у формирању оркестра;
2. избор композиција према могућностима извођача и саставу оркестра;
3. техничке и интонативне вежбе;
4. расписивање деоница и увежбавање по групама (прстOMET, интонација, фразирање);
5. спајање по групама (I–II; II–III; I–III);
6. заједничко свирање целог оркестра, ритмичко-интонативно и стилско обликовање композиције.

У избору оркестарског материјала и аранжмана водити рачуна о врсти ансамбла, узрасту ученика и њиховим извођачким способностима. Репертоар школског оркестра чине дела домаћих и страних композитора разних епоха у оригиналном облику или прилагођена за постојећи школски састав. Школски оркестар може наступити самостално или као пратња хору.

ОСТАЛИ ОБЛИЦИ ОБРАЗОВНО-ВАСПИТНОГ РАДА

У свакој основној школи има деце чије се интересовање и љубав за музику не могу задовољити само оним што им пружа редовна настава. За такву децу може се организовати додатна настава или секције где се могу укључити у разне групе.

У зависности од афинитета, креативних способности или извођачких могућности ученика рад се може организовати кроз следеће активности:

- солистичко певање,
- групе певача,
- „Мала школа инструмента” (клавир, гитара, тамбуре...),
- групе инструмената,
- млади композитори,
- млади етномузиколози (прикупљање мало познатих или готово заборављених песама средине у којој живе),
- музичко-креативне радионице (прављење музичких инструмената, илустрације везане за наставу музичке културе и школске музичке догађаје, ажурирање школског сајта, креирање, организација и реализација музичких догађаја...),
- ритмичке радионице (модерни и традиционални плес, ритмичке игре, „бит боксинг” – вокалне перкусије, игре чашама, штаповима...),
- посете концертима у школи и ван ње (концерти еминентних уметника, концерти у организацији Музичке омладине или неког другог удружења, концерти ученика музичких школа, пријатеља школе, пројекције музичких филмова...).

Програм рада треба прилагодити индивидуалним могућностима, зрелости и нивоу претходног знања сваког ученика.

ШЕСТИ РАЗРЕД

Оперативни задаци

Ученици треба да:

- певају по слуху и из нотног текста песме наших и других народа (народне, уметничке, дечје, староградске);
- упознају основне појмове из музичке писмености;
- упознају музичке дела уз основне информације о делу и композитору;
- развијају стваралачке способности.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

Извођење музике

Певање, свирање и основе музичке писмености

Обратити и певати народне, дечје, уметничке песме, каноне и песме наших и страних композитора.

На дечјим ритмичким и мелодијским инструментима изводити песме одговарајуће тежине (обнављање целе ноте, половине, четвртине, осмине, шеснаестине у групи и одговарајућих пауза; обрада осминске триоле и синкопе).

Кроз обраду песама упознати *F-dur*, *D-dur* и *d-moll* лествицу.

Слушање музике

Слушати вокалне, вокално-инструменталне и инструменталне композиције наших и страних композитора.

Посебну пажњу обратити на соло и хорску песму уз основне информације о делу и композитору.

Ученике оспособити да препознају и упознају звук инструмента у примерима које слушају, представљати им изглед и могућности инструмента.

Стварање музике

Подстицање музичке креативности кроз импровизацију на доступним инструментима. Импровизовање дијалога на инструментима Орфовог инструментарија. Стварање дечјих песама.

СЕДМИ РАЗРЕД

Оперативни задаци

Оперативни задаци су:

- певање и свирање, по слуху и из нотног текста; песме и теме из познатих композиција
- упознавање музике праисторије, античке епохе, средњег века, ренесансе, барока и класицизма кроз сагледавање друштвене функције музике, видова музицирања, карактеристичних жанрова, облика и инструмената епохе, као и најистакнутијих стваралачких личности
- утврђивање појмова из основа музичке писмености
- обрада мелодијског мола, обрада акорада на главним ступњевима, појам каденце
- обрада мешовитих тактова (7/8, 5/8 – на примерима народних песама)
- утврђивање и обрада појмова мелодија, ритам, метар, темпо, динамика, хармонија, полифонија, хомофонија, фактура.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

Упознавање музике различитих епоха и извођење музике

Праисторија

Обрада следећих тема: порекло и улога музике у првобитном друштву; изражајна средства музике – примери мелодија и ритмова; настанак првих инструмената (ударалјки, дувачких, жичаних).

Певање и свирање примера у комбинацији са покретом. Обрада појма импровизација.

Античка епоха

Музика првих цивилизација – Месопотамија, Египат, Индија и Кина (појмови класног раслојавања и професионалне музике, функција музике у друштву). Упознавање пенататонике кроз извођење примера и упознавање специфичног инструментарија.

Античка Грчка – музика и мит, инструменти и видови музицирања (дитирамб и грчка трагедија, хорско певање, концертна надметања).

Средњи век

Музика и хришћанство. Музичка основа хришћанске музике. Појава осмогласника и грегоријанског корала. Њихова даља музичка надоградња и развој црквених музичких облика у уметничке. Видови извођења вокалне музике: солистичко, хорско, антифоно и респонзоријално певање, канон. Појава оргуља у Европи. Инструменти у световном музицирању: дувачки, жичани, ударалјке. Улога плеса.

Облици црквеног певања код православних народа: литургија и њени делови, врсте црквених песама: химна, тропар, стихира, ирмос. Развој средњовековне музике на Западу: рађање вишегласја. Миса.

Извођење примера.

Ренесанса

Световна и духовна музика. Појмови хомофоније и полифоније. Облици: мадригал, шансон, миса, мотет.

Барок

Развој инструмената (породица виолина, породице дрвених и лимених дувачких инструмената, инструменти с диркама). Рођење опере. Клаудио Монтеверди. Облици вокално-инструменталне музике (ораторијум, кантата, пасија). Инструментална музика: солистичко, камерно и оркестарско музицирање. Облици: свита, концерт, фуга. Антонио Вивалди, Јохан Себастијан Бах и Георг Фридрих Хендл.

Слушање и извођење једноставних музичких примера. Примери двогласног извођења.

Класицизам

Појам сонате и симфоније. Жанрови класичне музике: опера, црквени жанрови, симфонијска, концертантна, камерна (посебно гудачки квартет), солистичка музика. Клавир. Јозеф Хајдн, Волфганг Амадеус Моцарт и Лудвиг ван Бетовен.

Слушање и извођење једноставних музичких примера.

Музика на тлу Србије

Праисторијска налазишта и антички споменици на тлу Србије. Народна музика и обичаји. Развој црквене музике од XII до XVIII века (утицаји византијске музике и стварање српске црквене музике, духовни центри у турском периоду, развој музике после Велике сеобе).

Основе музичке писмености

- Обнављање и обрада нових појмова из музичке писмености: мелодијски мол, акорди на главним ступњевима (на примеру Це-дура), каденца, мешовити тактови.

Стварање музике

- Подстицање музичке креативности кроз импровизацију на доступним инструментима.
- Стварање дечјих композиција.

ОСМИ РАЗРЕД

Оперативни задаци

Ученик уме да:

- препозна основне елементе музичке писмености - опише основне карактеристике:
- музичких инструмената;
- историјско-стилских периода;
- музичких жанрова;
- народног стваралаштва.

Ученик уме да анализира повезаност:

- музичких елемената и карактеристика музичких инструмената са музичком;
- изражајности (нпр. брз темпо са живахним карактером);
- структуре и драматургије одређеног музичког жанра (нпр. оперски финале са догађајима у драми);
- облика народног музицирања са специфичним контекстом народног живота.

Ученик:

- зна функцију елемената музичке писмености и извођачких састава у оквиру музичког дела;
- разуме историјске и друштвене околности настанка жанра и облика музичког фолклора;
- критички и аргументовано образлаже свој суд;
- уме креативно да комбинује изражајне музичке елементе у естетичком контексту (одређени музички поступак доводи у везу са жељеним ефектом).

Ученици умеју да:

- препознају теме из познатих композиција домаћих и страних аутора;
- упознају музику различитих жанрова;
- буду ангажовани у свим музичким активностима и сами стварају музику;
- активно учествују у припремању програма за такмичења и јавне наступе;
- стечена стваралачка искуства и искуства у слушању музике користе за процену својих и других музичких дела.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

Упознавање музике различитих епоха и извођење музике

Примењивати стечена знања о музици различитих епоха кроз музичке примере.

Основе музичке писмености

Стечена знања из музичке културе проширивати и примењивати на примерима за певање и свирање.

Стварање музике

- Подстицање музичке креативности кроз импровизацију на доступним инструментима.
- Стварање дечјих композиција.

ОБРАЗОВНИ СТАНДАРДИ

Образовни стандарди су дефинисани за следеће области: **Знање и разумевање, Слушање музике, Музичко извођење и Музичко стваралаштво.**

Следећи искази описују шта ученик/ученица зна и уме на **основном** нивоу.

1. ЗНАЊЕ И РАЗУМЕВАЊЕ

У области **знање и разумевање** ученик/ученица уме да:

- МК.1.1.1. препозна основне елементе музичке писмености
- МК.1.1.2. опише основне карактеристике: музичких инструмената, историјско-стилских периода, музичких жанрова, народног стваралаштва.

2. СЛУШАЊЕ МУЗИКЕ

У области **слушање музике** ученик/ученица уме на основу слушања музичких примера да именује:

- МК.1.2.1. музичке изражајне елементе
- МК.1.2.2. извођачки састав
- МК.1.2.3. музичке жанрове
- МК.1.2.4. српски музички фолклор

3. МУЗИЧКО ИЗВОЂЕЊЕ

У области **музичко извођење** ученик/ученица уме да:

МК.1.3.1. пева једноставне дечје, народне или популарне композиције

МК.1.3.2. изводи једноставне дечје, народне или популарне композиције на бар једном инструменту

4. МУЗИЧКО СТВАРАЛАШТВО

У области **музичко стваралаштво** ученик/ученица уме да:

МК.1.4.1. направи музичке инструменте користећи предмете из окружења

МК.1.4.2. осмисли мање музичке целине на основу понуђених модела

МК.1.4.3. изводи пратеће ритмичке и мелодијско-ритмичке деонице на направљеним музичким инструментима

МК.1.4.4. учествује у одабиру музике за дати жанровски и историјски контекст

Следећи искази описују шта ученик/ученица зна и уме на средњем нивоу.

1. ЗНАЊЕ И РАЗУМЕВАЊЕ

У области **знање и разумевање** ученик/ученица уме да анализира повезаност:

МК.2.1.1. музичких елемената и карактеристика музичких инструмената са музичком изражајношћу (нпр. брз темпо са живахним карактером)

МК.2.1.2. структуре и драматургије одређеног музичког жанра (нпр. оперски финале са догађајима у драми)

МК.2.1.3. облика народног музицирања са специфичним контекстом народног живота

2. СЛУШАЊЕ МУЗИКЕ

У области **слушање музике** ученик/ученица уме да:

МК.2.2.1. опише и анализира карактеристике звучног примера кроз садејство опажених музичких елемената (нпр. узбуркана мелодија као резултат специфичног ритма, темпа, агогике, динамике, интервалске структуре)

МК.2.2.2. препозна структуру одређеног музичког жанра

Следећи искази описују шта ученик/ученица зна и уме на напредном нивоу.

1. ЗНАЊЕ И РАЗУМЕВАЊЕ

У области **знање и разумевање** ученик/ученица:

МК.3.1.1. зна функцију елемената музичке писмености и извођачких састава у оквиру музичког дела

МК.3.1.2. разуме историјске и друштвене околности настанка жанра и облика музичког фолклора

МК.3.1.3. критички и аргументовано образлаже свој суд

МК.3.1.4. уме креативно да комбинује изражајне музичке елементе у естетичком контексту (одређени музички поступак доводи у везу са жељеним ефектом)

2. СЛУШАЊЕ МУЗИКЕ

У области **слушање музике** ученик/ученица уме да анализира слушни пример и открије везу опажајних карактеристика са:

- МК.3.2.1. структуралном и драматуршком димензијом звучног примера
- МК.3.2.2. жанровским и историјско-стилским контекстом звучног примера
- МК.3.2.3. контекстом настанка и применом различитих облика музичког фолклора

3. МУЗИЧКО ИЗВОЂЕЊЕ

У области **музичко извођење** ученик/ученица уме да:

МК.3.3.1. изводи разноврсни музички репертоар певањем и свирањем као солиста и у школским ансамблима

4. МУЗИЧКО СТВАРАЛАШТВО

У области **музичко стваралаштво** ученик/ученица уме да:

МК.3.4.1. осмишљава пратеће аранжмане за Орфов инструментаријум и друге задате музичке инструменте

МК.3.4.2. импровизује и/или компонује мање музичке целине (ритмичке и мелодијске) у оквиру различитих жанрова и стилова

МК.3.4.3. осмисли музику за школску представу, приредбу, перформанс

НАЧИНИ И ПОСТУПЦИ ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА

Током остваривања програма потребно је уважити високу образовну и мотивациону вредност активних и интерактивних (кооперативних) метода наставе/учења те кроз све програмске целине доследно осигурати да најмање једна трећина наставе буде организована употребом ових метода.

У настави користити, најмање у трећини случајева, задатке који захтевају примену научног у разумевању и решавању свакодневних проблемских ситуација препоручених од стране Министарства и Завода, а приликом оцењивања обезбедити да су ученици информисани о критеријумима на основу којих су оцењивани.

У програму музичке културе истакнуто место има стицање знања о музици кроз различите епохе. Циљ није увођење садржаја наставе историје музике, већ обрада тема значајних за разумевање улоге музике у друштву, упознавање музичких изражајних средстава, инструмената, жанрова и облика, као и истакнутих стваралаца и извођача. Ови циљеви се остварују кроз слушање музичких дела и активно музицирање (певање и свирање). Основе музичке писмености и музичко-теоријски појмови у оваквом приступу планирани су у функцији бољег разумевања музике и музичког дела.

Основни принцип у остваривању циљева и задатака наставе музичког васпитања јесте активно учешће ученика на часу. У том процесу неопходно је на једном часу обухватити различита подручја из програма предвиђеног за тај разред и комбиновати различите методе и облике рада у настави. Час посвећен само једном подручју и извођен само једном методом (применом само једне методе) није дидактички и методички осмишљен, делује демотивационо и монотонно-незанимљив је за ученике.

Реализација наставе музичке културе:

- стицањем знања о музици;
- певањем, свирањем и стицањем музичке писмености;
- слушањем музике;
- неговањем дечјег музичког стваралаштва.

Групним и појединачним певањем или свирањем развија се интересовање ученика за активно учествовање у музичком животу своје средине.

Препоруке за остваривање програма у петом разреду

Слушање музике

- Стицање искуства у слушном разликовању звучних боја (људски гласови, музички инструменти).
- Навикавање ученика на пажљиво слушање музике.
- Подстицање изражавања ученика о слушаном делу.
- Упознавање музичког дела уметничког и народног стваралаштва.

Певање песама по слуху и са нотног текста, увођење у основе музичке писмености

- Народне песме и игре; обичајне песме.
- Дечје песме.
- Утврђивање музичког речника у вези са јачином (п, мп, ф, мф), брзином (адагио, анданте, модерато, аллегро) и постепеним динамичким прелазима из тишег у јаче и обрнуто (цресцендо, децресцендо).
- Савлађивање тонских висина.
- Усвајање музичког писма и појмова: шеснаестина нота у групи, такт 6/8 , а-мол лествица (природна и хармонска), појам предзнака - повисилица, узмах и предтакт.
- Свирање и певање песама у функцији овладавања музичке писмености.
- Извођење песама на мелодијским инструментима.
- Понављање задатог мелодијског мотива (вежба памћења, развијање моторике).

Свирање

- Оспособљавање ученика да се сналазе у једноставном нотном запису.
- Стварање код ученика навике праћења и похађања концертних приредби.
- Подстицање код ученика жеље да се активније баве музиком.

Музичко стваралаштво

- Стално подстицање ученика на што изражајније певање и свирање научених песама.
- Слободно импровизовање на инструментима Орфовог инструментарија.
- Импровизација дечје мелодије на властити или од стране наставника предложен стих.
- Осмишљавање покрета уз музику.
- Слободно музичко изражавање.

Препоручени садржаји овог наставног предмета треба да пруже ученицима знања и информације како би разумели, пратили, разликовали, доживљавали и што боље процењивали музичке вредности.

За успешну реализацију циљева и задатака предмета музичка култура потребно је створити основне услове. Школа је у обавези да обезбеди Орфов инструментариј и остала наставна средства која не смеју бити испод минимума који је предвиђен нормативом.

Усвајање знања ученика зависи од добре организације часа, који мора бити добро планиран, осмишљен и занимљив. Ученик треба да буде активан учесник на часу, а час музичке културе треба да буде доживљај за ученике. Разним облицима рада, техникама и очигледним средствима ученицима се преносе знања и комбинују разне методе у настави.

Домаће писане задатке или писане тестове, контролне задатке, реферате, не треба задавати ни у једном разреду.

Наставу треба увек повезивати са музичким животом друштвене средине и учествовати на такмичењима и музичким приредбама.

Препоруке за остваривање програма у шестом разреду

Слушање музике

- Усмеравање пажње ученика на аналитичко слушање музике стимулисањем активног праћења примера.

- Разликовање звучних боја музичких инструмената, упознавање њихових карактеристика (основне групе, грађа, техничко-извођачке могућности).

- Подстицање различитих видова изражавања ученика у вези са слушањем музике и музичким доживљајем. Ово се не сме сводити на пасивизацију улоге наставника и померање акцената са активног слушања на друге активности, обично ликовне или литерарне, за које наставник нема праву компетенцију тумачења и оцењивања.

- Упознавање музичких дела, стваралаца и извођача.

Основе музичке писмености

- снизиллица, разрешилица, обнављање повисилице;

- упознавање клавијатуре;

- обнављање простих парних и непарних тактова са четвртинском и осминском јединицом бројања (утврђивање односа наглашених и ненаглашених делова такта, објашњење тактирања и дириговања);

- упознавање ала брече такта (половина као јединица бројања);

- обнављање знакова репетиције, учење ознака прима и секунда волта;

- упознавање короне;

- обнављање ознака за динамику (p, mp, f, mf, crescendo, decrescendo) и темпо (adagio, andante, moderato, allegro), учење нових: pp i ff, vivo, presto. Објашњење значења термина molto, poco, meno, као и ознаке карактера cantabile;

- објашњење значења лукова: лук трајања и лук легата, ознака за стакато и глисандо;

- понављање старих и обрада нових лествица F-dur, D-dur i d-moll обнављање значења термина ступањ, степен и полустепен, упознавање акорда на првом ступњу (поређење мола и дура, објашњење тоналитета).

Певање песама по слуху и из нотног текста

- неопходни су редовно указивање на значај правилне хигијене гласа, стална брига о положају тела при певању, вежбе за певачко дисање, вежбе артикулације, распевавање уз инструменталну пратњу и без ње, певање каденце;

- учење песме почиње увођењем у тематику, затим следи наставничково тумачење литерарног текста са наглашавањем васпитних елемената;

- код учења песама по слуху прво се демонстрира оригинални вид песме (у темпу, са динамиком), затим ради једноставна анализа песме због разумевања форме (заједничко уочавање понављања и контраста);

- код учења песама из нотног текста прво се ради анализа записа песме (уочавају се: кључ, предзнаци, такт уз пробу тактирања, динамичке и артикулационе ознаке, дужине и имена тонова), затим се нотни текст ишчитава парлато (са понављањима док се текст не утврди), уради се вежба распевавања и прелази на певање док наставник свира мелодију;

- осмишљавање почетне интонације песме најбоље је дати кроз инструментални увод;

- песма се учи по деловима и фразама уз инструменталну пратњу која се у почетку своди на мелодију (аранжмане додати тек пошто је песма научена);

- теже ритмичке фигуре и мелодијски скокови се обрађују кроз понављања;

- током учења непрекидно се инсистира на изражајном и доживљеном певању.

Свирање

- Понављање краћег задатог мелодијског мотива.

- Увођење већег броја разноврсних инструмената Орфовог инструментаријума.

- Свирање на фрулици, мелодици, тамбури, гитари и другим доступним инструментима.

Музичко стваралаштво

- Ритмичким и звучним ефектима креирати пратње за песме, стихове, користећи при том различите изворе звука.
- Креирање покрета уз музику коју ученици певају или слушају.
- Смишљање музичких питања и одговора, ритмичка допуњалка, мелодијска допуњалка са потписаним текстом, састављање мелодије од понуђених двотактних мотива.
- Импровизација мелодије на задати текст.
- Импровизација дијалога на мелодијским инструментима Орфовог инструментаријума.

Препоруке за остваривање програма у седмом разреду

Стицање знања

За усвајање и утврђивање знања из наставног предмета музичка култура у седмом разреду треба користити следеће наставне методе: дијалошку, демонстрацију и монолошку. Код обраде тема обавезно користити очигледна средства и увек их повезивати са слушним примерима и извођачком праксом.

Слушање музике

- усмеравање пажње ученика на аналитичко слушање музике стимулацијом активног праћења примера
- разликовање звучних боја музичких инструмената, упознавање њихових карактеристика (основне групе, грађа, техничко-извођачке могућности).
- подстицање различитих видова изражавања ученика у вези са слушањем музике и музичким доживљајем (ово се не сме сводити на пасивизацију улоге наставника и померање акцената са активног слушања на друге активности, обично ликовне или литерарне, за које наставник нема праву компетенцију тумачења и оцењивања)
- упознавање музичких дела, стваралаца и извођача.

Основе музичке писмености

- обнављање предзнака
- обнављање простих парних и непарних тактова са четвртинском и осминском јединицом бројања и ала брече такта
- обрада мешовитих тактова (на примерима народних песама)
- обнављање ознака за динамику (p, mp, pp, f, mf, ff, crescendo, decrescendo) и темпо (adagio, andante, moderato, allegro, vivo, presto)
- понављање до сада научених лествица, појма тоналитет, упознавање акорда на главним ступњевима Це-дура, објашњење и увежбавање каденце, уважбавање мелодијског мола.

Певање песама по слуху и из нотног текста

- неопходни су редовно указивање на значај правилне хигијене гласа, стална брига о положају тела при певању, вежбе за певачко дисање, вежбе артикулације, распевавање уз инструменталну пратњу и без ње, певање каденце
- учење песме почиње увођењем у тематику, затим следи наставничково тумачење литерарног текста са наглашавањем васпитних елемената
- код учења песама по слуху прво се демонстрира оригинални вид песме (у темпу, са динамиком), а затим ради једноставна анализа песме због разумевања форме (заједничко уочавање понављања и контраста)
- код учења песама из нотног текста, прво се ради анализа записа песме (уочавају се: кључ, предзнаци, такт уз пробу тактирања, динамичке и артикулационе ознаке, дужине и имена тонова), затим се нотни текст ишчитава парлато (са понављањима док се текст

не утврди), уради се вежба распевавања и прелази на певање док наставник свира мелодију

- осмишљавање почетне интонације песме најбоље је дати кроз инструментални увод
- песма се учи по деловима и фразама уз инструменталну пратњу која се у почетку своди на мелодију (аранжмане додати тек пошто је песма научена)
- теже ритмичке фигуре и мелодијски скокови се обрађују кроз понављања
- током учења непрекидно се инсистира на изражајном и доживљеном певању.

Свирање

- свирање на инструменатима Орфовог инструментаријума
- свирање на фрулици, мелодици, тамбури,, гитари и другим доступним инструментима
- свирање примера из литературе.

Музичко стваралаштво

- импровизација мелодије на задати текст
- инструментална импровизација;
- коришћење плеса и импровизација покрета уз музику.

Препоруке за остваривање програма у осмом разреду

Стицање знања

Ученици усвајају знања о делатности музичке професије. За усвајање и утврђивање садржаја наставе музичка култура у осмом разреду, треба користити следеће наставне методе: дијалошку, методу демонстрације и показивања, монолошку и др. Приликом обраде тема обавезно користити очигледна средства и увек их повезивати са слушним примерима и извођачком праксом.

Слушање музике

У области *СЛУШАЊА МУЗИКЕ* ученик уме на основу слушања музичких примера да именује:

- музичке изражајне елементе;
- извођачки састав;
- музичке жанрове;
- српски музички фолклор.
- опише и анализира карактеристике звучног примера кроз садејство опажених музичких елемената (нпр. узбуркана мелодија као резултат специфичног ритма, темпа, агогике, динамике, интервалске структуре);
- препозна структуру одређеног музичког жанра;
- структуралном и драматуршком димензијом звучног примера;
- жанровским и историјско-стилским контекстом звучног примера;
- контекстом настанка и применом различитих облика музичког фолклора.

Основе музичке писмености

- Обнављање стечених знања из музичке писмености на конкретним музичким примерима (предзнаци, ознаке за динамику и темпо, нотне вредности, обрађене лествице).
- Анализа музичких елемената и карактеристика (темпо, карактер).
- Упознавање функције елемената музичке писмености и извођачких састава.

Извођење песама по слуху и из нотног текста:

- указивање на значај правилне хигијене гласа, стална брига о положају тела при певању, вежбе за певачко дисање, вежбе артикулације, распевавање уз инструменталну пратњу и без ње, певање каденце;

- учење песме почиње увођењем у тематику, затим следи наставничково тумачење литерарног текста са наглашавањем васпитних елемената;

- приликом учења песама по слуху прво се демонстрира оригинални облик песме (у темпу, са динамиком), а затим се врши једноставна анализа песме због разумевања форме (заједничко уочавање понављања и контраста);

- приликом учења песама из нотног текста прво се врши анализа записа песме (уочавају се: кључ, предзнаци, такт уз пробу тактирања, динамичке и артикулационе ознаке, дужине и имена тонова), затим се нотни текст ишчитава *parlato* (са понављањима док се текст не утврди), уради се вежба распевавања и прелази на певање док наставник свира мелодију;

- осмишљавање почетне интонације песме остваривати инструменталним уводом;

- песма се учи по деловима и фразама, уз инструменталну пратњу која се у почетку своди на мелодију (аранжмане додати тек пошто је песма научена);

- теже ритмичке фигуре и мелодијске скокове обрађивати комбиновањем понављања и увежбавања;

- током учења непрекидно инсистирати на изражајном и доживљеном певању.

Музичко извођење

У области МУЗИЧКОГ ИЗВОЂЕЊА ученик уме да:

- пева једноставне дечје, народне или популарне композиције;

- изводи једноставне дечје, народне или популарне композиције на бар једном инструменту;

- изводи разноврсни музички репертоар певањем и свирањем, као солиста и у школским ансамблима;

- свира на инструменатима Орфовог инструментаријума;

- свира на фрулици, мелодици, тамбури, гитари и другим доступним инструментима;

- свира примере из музичке литературе.

Музичко стваралаштво

У области МУЗИЧКОГ СТВАРАЛАШТВА ученик уме да:

- направи музичке инструменте, користећи предмете из окружења;

- осмисли мање музичке целине на основу понуђених модела;

- изводи пратеће ритмичке и мелодијско-ритмичке деонице на направљеним музичким инструментима;

- учествује у одабиру музике за дати жанровски и историјски контекст;

- осмишљава пратеће аранжмане за Орфов инструментаријум и друге задате музичке инструменте;

- импровизује и/или компоњује мање музичке целине (ритмичке и мелодијске) у оквиру различитих жанрова и стилова;

- осмисли музику за школску представу, приредбу, перформанс;

- импровизује мелодије на задати текст.

ЗАХТЕВИ ПРОГРАМА ПО АКТИВНОСТИМА

Извођење музике

Певањем песама ученик стиче нова сазнања и развија музички укус. Извођењем музике ученик овладава појмовима из основа музичке писмености. Циљеви и задаци

наставе доприносе развијању љубави према музичкој уметности, подстицању смисла за лепо, формирању естетских критеријума и свестраном развоју личности ученика, да ученика оплемени и да му улепша живот.

Приликом избора композиција наставник полази од психофизичког развоја ученика и њима блиских садржаја, ширећи при том њихова интересовања и обогаћујући дотадашња знања новим садржајима. Такође, потребно је да се сагледају и оцене могућности ученика неопходне за избор и реализацију композиција за певање и свирање.

Приликом интерпретације песме по слуху потребно је извршити анализу песме, обрадити текст и утврдити о чему песма говори, као и одредити лествицу у којој је написана. За сазнавање и доживљавање народне песме важно је разумети њено етничко и географско порекло, улогу песме у народним обичајима или свакодневном животу.

Такође, у поступку избора предложених песама, неопходно је водити рачуна о томе да у току рада буду заступљене: државна химна, Химна Светом Сави, уметничке, народне и пригодне песме савремених дечјих композитора, као и композиције које су стварала деца, заступљене на фестивалима дечјег музичког стваралаштва. Ради актуелизације програма, наставник, такође, може предложити и понеку песму изван програма предложених композиција ако је у складу са циљевима и задацима предмета и уколико одговара критеријумима васпитних и уметничких вредности.

Посебну пажњу посветити изражајности интерпретације - динамици, фразирању, доброј дикцији.

Свирање

У раду користити ритмичке и мелодијске инструменте. Пошто су ученици описмењени, свирање на мелодијским инструментима биће олакшано јер се могу користити нотни примери песама које су солмизационо обрађене.

Различитим наставним поступцима потребно је подстицати дечје предиспозиције за музичко обликовање и омогућити им да доживе радост свирања, чиме се богати личност у осетљивом периоду емоционалног сазревања.

Обавезно је извођење државне химне и Химне Светом Сави.

У сваком одељењу постоји један број ученика који има веће или мање потешкоће у певању. Таквим ученицима пружити могућност афирмације свирањем на дечјим музичким инструментима и учешћем у групном музицирању.

Певање, свирање и основе музичке писмености

Са педагошког аспекта веома значајно место има певање песама којима се развијају музичке способности, а ученици оспособљавају за емоционално доживљавање музике. При учењу и усвајању песама у вокалном извођењу треба настојати да се што више активирају дечје музичке диспозиције и способности: слух, осећај ритма, музичко памћење.

Паралелно са радом на развијању способности ученика за певање по нотном тексту треба развијати способности за аудитивну анализу музике, али тако да сваки метрички, ритмички или мелодијски проблем прво доживи певањем песме по слуху, па тек онда обрадом са нотног текста.

Песме које се уче по нотама ученици треба, према својим могућностима, да свирају и на неким дечјим мелодијским инструментима. На тај начин активирају се и она деца са недовољно развијеним вокалним способностима или интересовањима за овакве начине музичког изражавања. Кад год је могуће певање ученика треба повезивати са инструменталном пратњом наставника или појединих ученика. На тај начин се развијају способности ученика за схватање органске везаности и прожимање вокалне и инструменталне музике.

Пожељно је да песме или теме које певају или слушају ученици науче и да свирају на неком мелодијском инструменту.

Слушање музике

Слушање музике је активни психички процес, који обухвата емоционално доживљавање и мисаону активност ученика. Улога наставника у организовању правилног приступа слушању музике суштински је важна за естетски однос према музици и за тумачење и доживљавање музичког дела. Слушање музике је у функцији стицања знања о музици и део је обраде задатих тема.

Пре часова слушања музике потребно је методички тако организовати наставу да се прво обнове знања из области музичких изражајних средстава, која се стављају у функцију изабраног примера. Треба избегавати утврђене методске поступке и трагати за новим приступом у складу са делом које се обрађује. Личност ствараоца се представља целовито, у складу са његовим уметничким портретом и са основним хронолошким подацима, уз одабране анегдоте и уз настојање да се ученикова знања из различитих области повежу и ставе у функцију разумевања слушаног дела.

Елементи музичког облика могу се усвајати графичким представљањем, али је неопходно инсистирати на звучној представи сваког облика као основи разумевања. Музички облици се усвајају у оквиру историјског контекста у којем су се појавили. Пожељно је користити паралеле са савременим стваралаштвом корелација са осталим сродним наставним предметима.

Музичко стваралаштво

Дечје музичко стваралаштво представља виши степен активирања музичких способности које се стичу у свим музичким активностима, а као резултат креативног односа према музици. Оно има велику васпитну и образовну вредност: подстиче музичку фантазију, обликује стваралачко мишљење, продубљује интересовања за музичку уметност и доприноси трајнијем усвајању и памћењу музичких репродуктивних активности и знања.

Стваралаштво може бити заступљено кроз:

- музичка питања и одговоре;
- компоновање мелодије на задани текст;
- састављање мелодије од понуђених двотактних мотива;
- импровизација игре на одређену музику.

Ове активности треба вредновати према стваралачком ангажовању ученика, а не према квалитету насталог дела јер су и најскромније музичке импровизације педагошки оправдане.

Праћење и вредновање ученика

Да би се остварио процес праћења напредовања и степена постигнућа ученика у настави музичке културе, неопходно је да наставник претходно упозна музичке способности сваког ученика.

Вредновање усвојеног знања и оцењивање ученика у настави спроводи се организовано. У поступку вредновања знања, наставник посебно прати развој сваког ученика, његов рад, залагање, интересовање, став, умешност, креативност и слично. Такође, наставник прати развој личности у целини и објективно процењује колико је ученик савладао програмске захтеве.

Смисао и сврха оцењивања у настави музичке културе не треба да се односе искључиво на оцену и процену музичких способности, већ је потребно да буду у функцији награде и подстицања за залагање, интересовање, љубав према музици. Оцену треба користити као облик мотивације: она треба ученике да мотивише на музичке активности и на бављење музиком, у складу с њиховим стварним способностима и потребама.

У настави музичке културе за исте васпитно-образовне задатке могу се добити различите оцене, као и за различите резултате исте оцене због тога што се тренутни резултати упоређују са стварним учениковим могућностима. Оваквим начином оствариће се и основни захтеви за правилно оцењивање - да оно буде објективно и да ученике мотивише на музичке активности и на бављење музиком у складу са њиховим стварним способностима и потребама.

Домаће писмене задатке или писане текстове, контролне задатке и слично не примењивати у настави музичке културе ни у једном разреду. Наставни садржаји музичке културе остварују се само у школи.

Музички кабинет

За успешну реализацију циљева и задатака предмета музичка култура потребно је створити основне услове. Наставна средства зависе од многих чињеница и различити су у разним срединама и школама, али не смеју бити испод минимума који обезбеђује нормалан рад.

Свака школа је обавезна да једну учионицу или другу одговарајућу просторију опреми као музички кабинет у складу са важећим нормативом опреме и средстава.

Дидактичко-методичка упућства

Садржаји наставе ученицима пружају знања и информације из области музичке уметности, која су неопходна за даље разумевање, доживљавање, праћење и процењивање основних музичких вредности. За успешну реализацију садржаја наставе музичке културе неопходно је остварити основни дидактички предуслов: кабинет са наставним и очигледним средствима. Основна наставна средства су: клавир, комплет Орфовог инструментарија за све ученике, табла са линијским системима, квалитетни уређај за слушање музике, а пожељни су и компјутер, уређај за емитовање, Ди-ви-ди са пратећом опремом. Очигледна наставна средства су: слике појединачних инструмената, гудачког и симфонијског оркестра, слике страних и домаћих композитора и извођача, угледних и значајних посленика из области музичке уметности, квалитетни снимци примера.

Садржаји музичке културе пружају ученицима довољно знања и способности за формирање истанчаног музичког укуса (критеријума за избор правих музичких садржаја) и помоћи да разликују стварне вредности и квалитете у свету музике која их окружује у свакодневном животу од оних садржаја који не доприносе развоју њихове музичке перцепције, укуса и естетског васпитања.

Усвајање знања ученика зависи од методичке организације часа, која мора бити добро планирана, осмишљена и занимљива. На часовима је неопходно ученике претходно ваљано мотивационо припремити за активно учешће у наставном раду, а сам час музичке културе треба да код ученика подстиче уметнички доживљај музичког дела које се интерпретира. Различитим облицима и методама рада у настави, техникама и очигледним средствима ученици се подстичу на усвајање нових знања. Наставник је у наставном раду равноправни учесник у свим активностима.

Домаће писмене задатке или писане тестове, контролне задатке, реферате не треба задавати ни у једном разреду.

Садржаје наставе, кад год је то могуће, повезивати са другим наставним предметима, музичким животом друштвене средине и учествовати на такмичењима и музичким приредбама.

ПРОГРАМ ДОДАТНОГ РАДА

Додатна настава се организује за ученике који су посебно додатно мотивисани за сазнавање, учење и проширивање знања у области музичке уметности, као и за свирање на појединим инструментима.

Задаци наставе су:

- развијање музичке способности ученика и жељу за активним музицирањем и учествовањем у школским ансамблима;
- корелација инструменталне наставе са теоријским знањима из области музике;
- подстицање креативних способности ученика и смисла за колективно музицирање.

Програмом и садржајима додатне наставе обухватити одговарајуће уџбенике, приручнике и збирке за поједине инструменте.

Своја постигнућа у додатној музичкој настави ученици представљају и приказују на школским и другим приредбама.

СЛОБОДНЕ НАСТАВНЕ АКТИВНОСТИ И ВАННАСТАВНЕ АКТИВНОСТИ

У свакој основној школи могу се основати: групе певача вокалних солиста и солиста инструменталиста који увежбавају соло песме, краће комаде, дуете, терцете, квартете; мали камерни инструментални састави; секције љубитеља слушања музике - који ће слушати разна музичка извођења у школи или ван ње (концерте, радио и телевизијске емисије, музичке филмове и сл.). Осим секција вокалних солиста, инструменталних солиста и љубитеља слушања музике, могуће је организовати секцију младих композитора и са њима радити индивидуално на развоју музичке креативности. Такође, могуће је основати секцију младих етномузиколога, који ће прикупљати недовољно познате или готово заборављене песме средине у којој живе. Број и врста музичких секција које је могуће оформити у основној школи у односу на способности и интересовања ученика одређени су само афинитетом ученика и ентузијазмом наставника. За слободне активности одређује се 1 час недељно.

Рад формираних секција одвија се континуирано током целе школске године.

ХОР

Свака основна школа је обавезна да организује рад хорова, и то: хор млађих разреда и хор старијих разреда. У свакој школи у којој постоје услови треба основати школски оркестар. Часови хора и оркестра се у оквиру 40-часовне радне недеље изводе континуирано од почетка до краја школске године, у складу са наставним програмом.

Репертоар школских хорова обухвата одговарајућа дела домаћих и страних аутора различитих епоха.

У току школске године хор изводи најмање десет композиција.

ОРКЕСТАР

Школским оркестром се сматра инструментални ансамбл са најмање десет инструменталиста који изводе композиције у најмање три деонице. Оркестри могу бити састављени од инструмената који припадају истој породици (блок флауте, мандолине, тамбуре, хармонике, Орфов инструментаријум итд.), или мешовитог су састава, према расположивим инструментима. Репертоар школског оркестра чине дела домаћих и страних композитора различитих епоха, у оригиналном облику или прилагођена за постојећи школски састав.

У току школске године оркестар изводи најмање осам дела, од којих нека заједно са хором.

ПРЕПОРУЧЕНЕ КОМПОЗИЦИЈЕ ЗА ПЕВАЊЕ У ПЕТОМ РАЗРЕДУ- ХОР И ОРКЕСТАР- СЛОБОДНА НАСТАВНА АКТИВНОСТ

Химне

Државна химна

Химна Светом Сави
Химна школе

Народне песме и игре

Густа ми магла паднала
Банатско коло
Повела је Јела
Девојачко коло
Ти једина
На студенцу

Дечје песме

З. Гргошевић - Јеж
Д. Деспић - Оглас
М. Милојевић - На ливади
Песма из Финске - Пролеће у шуми
Песма из Италије - Сад зиме више нема
К. Бабић - Веверица

Свирање на Орфовим инструментима

Вишњицица род родила
Дивна, Дивна
Дед поиграј ме до

Песме чији су ствараоци деца

Мина Пантелић ОШ "Краљ Петар Први" Београд - Круна од нота
Ана Глумац ОШ "Лазар Саватић" Земун - Школа и љубав
Александар Драгутиновић ОШ "Лаза Костић" Нови Београд - Ћачки дани

ПРЕПОРУЧЕНЕ КОМПОЗИЦИЈЕ ЗА СЛУШАЊЕ У ПЕТОМ РАЗРЕДУ

Химне

Државна химна
Химна Светом Сави
Химна школе

Народне песме и игре

Ј. Јовичић - Војвођанска свита
Б. Дугић - Чаробна фрула (избор)
С. Стевић - Бела вило (избор)

Домаћи композитори

П. Коњовић - Велика чочечка игра из "Коштане"
С. Мокрањац - В руковет
М. Тајчевић - Балканске игре (избор)
С. Христић - игра "Грлица" из балета "Охридска легенда"

Страни композитори

А. Вивалди - "Годишња доба" (Пролеће)
А. Дворжак - Хумореска
Е. Григ - Пролеће
Б. Сметана - Влтава
В. А. Моцарт - Мала ноћна музика I и III став
Л. В. Бетовен - Менует из II става Сонатина у Г дуру оп. 49
А. Хачатурјан - Игра сабљама из балета "Гајана"
М. Мусоргски - Слике са изложбе (избор)

ПРЕПОРУЧЕНЕ КОМПОЗИЦИЈЕ ЗА ПЕВАЊЕ У ШЕСТОМ РАЗРЕДУ- ХОР И ОРКЕСТАР- СЛОБОДНА НАСТАВНА АКТИВНОСТ

Химне

Државна химна
Химна светом Сави
Химна школе

Народне песме

Избор народних песама из различитих крајева Србије
Песма из Јапана - Шушти, шушти бамбусов лист
Народна из Индонезије - Кочија
Песме других народа

Дечје песме

З. Вауда - Бржимир и Бржимирка
З. Вауда - Лептирова успаванка
С. Мокрањац - Повела је Јела
С. Мокрањац - Ој, за гором
В. А. Моцарт - Чежња за пролећем
К. Бабић - Коњски реп
Ј. С. Бах - Зима
Ј. С. Бах - Ах, што волим
Ђ. Б. Перголези - Где је онај цветак жути
Д. Кабалевски - Спокојно спавај

Песме чији су ствараоци деца

Награђене композиције са дечјег конкурса.

ПРЕПОРУЧЕНЕ КОМПОЗИЦИЈЕ ЗА СЛУШАЊЕ У ШЕСТОМ РАЗРЕДУ

Химне

Државна химна
Химна светом Сави
Химна школе

Народне песме и игре

Избор песама из различитих крајева Србије

Домаћи композитори

С. Мокрањац - Пета руковет
С. Мокрањац - Осма руковет
Ј. Маринковић - Отче наш
С. Бинички - Марш на Дрину
М. Милојевић - Муха и комарац
М. Тајчевић - Седам балканских игара (избор)
К. Бабић - Гимнастика за два цванцика
Д. Радић - Гунгулице (избор)
Р. Петровић - Сватовске шаљивке
Избор из доступних инструменталних дела савремених композитора

Страни композитори

Ј. С. Бах - Друга свита за флауту и оркестар, последњи став, Бадинера
Вивалди - концерти из циклуса Годишња доба - Зима
Тартини - Ђавољи трилер, соната за виолину и клавир, први став
В. А. Моцарт - дует Папагена и Папагене из опере Чаробна фрула
Бетовен - Први став Пете симфоније

Ф. Шуберт - Дивља ружица
Ф. Менделсон - Виолински концерт, први став
Ј. Брамс - Мађарске игре (избор)
П. И. Чајковски - одломци из балета Успавана лепотица
А. Бородин - Половецке игре из опере Кнез Игор
Е. Григ - Прва свита из музике за драму Пер Гинт, Јутро (први став) и У двору планинског краља (четврти став)
Н. Римски-Корсаков - одломци из свите Шехерезада
Избор из доступних дела композитора XX века

ПРЕПОРУЧЕНЕ КОМПОЗИЦИЈЕ ЗА ПЕВАЊЕ И СВИРАЊЕ У СЕДМОМ И ОСМОМ РАЗРЕДУ

Химне

Државна химна
Химна светом Сави
Школска химна

Народна музика

Наджњева се момче и девојче
Све тичице зајевале
Седи мома на пенџеру
Ти једина
Трескавица коло
Шано душо

Духовне песме

Божиху, наша радости
Исајија Србин – Алилуја
Помози нам драги Боже
К. Станковић – Многаја лета
Тропар за Божић
Тропар светом Сави
С. Мокрањац – одломак из литургије, Буди имја

Староградске песме

Ајде Като, ајде злато
Небо је тако ведро
Што се боре мисли моје
Ој, јесенске дуге ноћи
У тем Собору

Песме из балканских ратова и Првог светског рата

Капетан Коча путује
Креће се лађа француска
Тамо далеко

Канони

М. Преторијус – Живела музика
М. Преторијус – Освану дан
Ј. Хајдн – Интервали

Песме које су компоновала деца

Одабир песама награђен на Фестивалу дечјег музичког стваралаштва.

Песме националних мањина

Зека (мађарска)
Мала птица (албанска)
Родиле су трњине (русинска)
Тодоро, Тодорке (бугарска)
Црвена јабука (словачка)
Чобанчић (румунска)
Ђелем, ђелем (ромска)

Забавна и филмска музика

Избор савремених популарних песама.

ПРЕПОРУЧЕНЕ КОМПОЗИЦИЈЕ ЗА РАД ХОРА

Песме домаћих аутора

К. Бабић – Балада о два акрепа
И. Бајић – Српски звуци
З. Вауда – Мрави
З. Вауда – Пахуљице
С. Гајић – Тужна муха
Д. Деспић – Киша
Д. Деспић – Огласи
Д. Деспић – Смејалица
В. Ђорђевић – Веће врана
В. Илић – Воденица
Д. Јенко – Боже правде
Д. Јенко – песме из Ђида
Ј. Каплан – Жуна
П. Коњовић – Враголан
Ј. Маринковић – Љубимче пролећа
М. Милојевић – Ветар
М. Милојевић – Младост
М. Милојевић – Муха и комарац
С. Мокрањац – II руковет
С. Мокрањац – X руковет
С. Мокрањац – XI руковет
С. Мокрањац – На ранилу
С. Мокрањац – Пазар живине
С. Мокрањац – Славска
С. Мокрањац – Тебе појем
С. Мокрањац – Химна Вуку
Б. Симић – Пошла ми мома на вода
Т. Скаловски – Македонска хумореска
М. Тајчевић – Додолске песме
М. Тајчевић – I свита из Србије
Шистек-Бабић – Ој, Србијо

Страни композитори

Аутор непознат – Ла виолета
Ј. Брамс – Успаванка
К. М. Вебер – Јека
Г. Гусејнли – Моји пилићи
Г. Димитров – Ана мрзелана

З. Кодалъ – Каталинка
З. Кодалъ – Хидло Веген
О. ди Ласо – Ехо
Л. Маренцио – Ад уна фреска рива
В. А. Моцарт – Успаванка
Д. Ђовани – Ки ла гаљарда
С. Обретенов – Гајдар
Палестрина – Бенедиктус
Палестрина – Вигилате
Б. Сметана – Долетеле ласте
Ф. Супе – Проба за концерт
Ф. Шопен – Жеља
Ф. Шуберт - Пастрмка

Канони

Аутор непознат - Дона nobis пацем
Л. Керубини – На часу певања
В. А. Моцарт – Ноћ је мирна
Ј. Г. Ферари - Кукавица
В. Илић - Сине музика
Ј. Хајдн – Мир је свуда

3.21. ИСТОРИЈА

Циљ наставе и учења *историје* је да ученик, изучавајући историјске догађаје, појаве, процесе и личности, стекне основна историјска знања и компетенције неопходне за разумевање савременог света, развије вештине критичког мишљења и одговоран однос према себи, сопственом и националном идентитету, културно-историјском наслеђу, друштву и држави у којој живи.

ПЕТИ РАЗРЕД

Годишњи фонд часова **36 часова**

ОБЛАСТ/ТЕМА	ИСХОДИ По завршеној области/теми ученик ће бити у стању да:	САДРЖАЈИ
ОСНОВИ ПРОУЧАВАЊА ПРОШЛОСТИ	<ul style="list-style-type: none"> - разликује основне временске одреднице (годину, деценију, век, миленијум, еру); - лоцира одређену временску одредницу на временској ленти; - разликује начине рачунања времена у прошлости и садашњости; - именује периоде прошлости и историјске периоде и наведе граничне догађаје; - разврста историјске изворе према њиховој основној подели; <ul style="list-style-type: none"> повеже врсте историјских извора са установама у којима се чувају (архив, музеј, библиотека); 	<p>Основни садржаји</p> <p>Појам прошлости и историја као наука о прошлости људског друштва.</p> <p>Хронологија - рачунање времена.</p> <p>Подела прошлости и периодизација историје.</p> <p>Историјски извори - дефиниција, основна подела и установе у којима се чувају.</p> <p>Проширени садржаји</p> <p>Сродне науке и помоћне историјске науке.</p> <p>Историја око нас.</p> <p>Историјско наслеђе - тековине.</p>
ПРАИСТОРИЈА	<ul style="list-style-type: none"> - наведе главне проналаске и опише њихов утицај на начин живота људи у праисторији; - разликује основне одлике каменог и металног доба; 	<p>Основни садржаји</p> <p>Основне одлике праисторије (начин живота људи, проналасци). Подела праисторије (камено, метално доба).</p> <p>Проширени садржаји</p>

		Најважнији праисторијски локалитети у Европи и Србији (Ласко, Алтамира, Лепенски Вир, Винча...).
СТАРИ ИСТОК	<ul style="list-style-type: none"> - лоцира на историјској карти најважније цивилизације и државе Старог истока; - користећи историјску карту, доведе у везу особине рељефа и климе са настанком цивилизација Старог истока; - одреди место припадника друштвене групе на графичком при- казу хијерархије заједнице; - пореди начин живота припадника различитих друштвених слојева на Старом истоку; - наведе најважније одлике државног уређења цивилизација Старог истока; - идентификује основна обележја и значај религије у цивилизацијама Старог истока; - разликује врсте писама цивилизација Старог истока; - илуструје примерима важност утицаја привредних, научних и културних достигнућа народа Старог истока на савремени свет; - користећи дату информацију или ленту времена, смести историјску појаву, догађај и личност у одговарајући миленијум или век; - изложи, у усменом или писаном облику, историјске догађаје исправним хронолошким редоследом; - прикупи и прикаже податке из различитих извора информација везаних за одређену историјску тему; <p style="text-align: center;">-визуелне и текстуалне информације повеже са одговарајућим историјским периодом или цивилизацијом;</p>	<p>Основни садржаји</p> <p>Појам Старог истока - географске одлике, најзначајније цивилизације (Месопотамија, Египат, Јудеја, Феникија).</p> <p>Друштвени односи (робовласничко и теократско друштво) и др- жавно уређење (монархија - царства/краљевства) у цивилизацијама Старог истока.</p> <p>Основне одлике привреде и свакодневни живот - обичаји, занимања, култура исхране и становања.</p> <p>Култура и историјско наслеђе народа Старог истока - религија (монотеизам и политеизам), писмо, књижевност, уметност, наука, цивилизацијске тековине (математика, архитектура, календар, иригациони систем, саобраћајна средства, медицина, закони...).</p> <p>Проширени садржаји</p> <p>Специфичности египатске религије.</p> <p>Специфичности религија цивилизација Месопотамије.</p> <p>Основне одлике јудаизма.</p> <p>Најважније цивилизације Далеког истока (Индија, Кина).</p>
АНТИЧКА ГРЧКА	<ul style="list-style-type: none"> - опише особености природних услова и географског положаја античке Грчке; - лоцира на историјској карти најважније цивилизације и државе античке Грчке; - приказује друштвену структуру и државно уређење грчких 	<p>Основни садржаји</p> <p>Појам античке Грчке - географске одлике.</p>

	<p>полиса на примеру Спарте и Атине;</p> <ul style="list-style-type: none"> - пореди начин живота припадника различитих друштвених слојева у античкој Грчкој; - идентификује узроке и последице грчко-персијских ратова и Пелопонеског рата; - истражи основна обележја и значај религије старих Грка; - разликује легенде и митове од историјских чињеница; - наведе значај и последице освајања Александра Великог; - илуструје примерима важност утицаја привредних, научних и културних достигнућа античке Грчке и хеленистичког доба на савремени свет; - користећи дату информацију или ленту времена, смести историјску појаву, догађај и личност из историје античке Грчке и хеленизма у одговарајући миленијум, век или деценију; - израчуна временску удаљеност између појединих догађаја; <p style="text-align: center;">-користи основне историјске појмове;</p>	<p>Најстарији период грчке историје (Критска и Микенска цивилизација).</p> <p>Грчки митови (појам, примери) и хомерски епови.</p> <p>Колонизација и основне одлике привреде.</p> <p>Полиси - Спарта и Атина (појам полиса, структура друштва, државно уређење).</p> <p>Грчко-персијски ратови.</p> <p>Пелопонески рат - узроци и последице.</p> <p>Култура и свакодневни живот (религија, олимпијске игре, митологија, уметност, наука, обичаји, занимања).</p> <p>Хеленистичко доба и његова култура.</p> <p>Историјско наслеђе (институције, закони, књижевност, позориште, филозофија, демократија, медицина, уметност, архитектура, беседништво, олимпијске игре).</p> <p>Проширени садржаји</p> <p>Пелопонески рат (ток рата, најважнији догађаји и личности). Најистакнутије личности: Драконт, Перикле, Филип II, Аристотел, Архимед...</p> <p>Грчка митологија, пантеон.</p> <p style="text-align: center;">Седам светских чуда античког доба.</p>
<p style="text-align: center;">АНТИЧКИ РИМ</p>	<ul style="list-style-type: none"> - лоцира на историјској карти простор настанка и ширења Римске државе; - наведе основне разлике између античке римске републике и царства; - разликује узроке од последица најзначајнијих догађаја у историји античког Рима; - истражи основна обележја и значај религије античког Рима; - илуструје примерима важност утицаја привредних, научних и 	<p style="text-align: center;">Основни садржаји</p> <p>Појам античког Рима - географске одлике и периодизација.</p> <p>Оснивање Рима (легенда о Ромулу и Рему).</p> <p>Структура друштва и уређење Римске републике.</p>

	<p>културних достигнућа античког Рима на савремени свет;</p> <ul style="list-style-type: none"> - пореди начин живота припадника различитих друштвених слојева у античком Риму; - наведе најзначајније последице настанка и ширења хришћанства; - лоцира на карти најважније римске локалитете на територији Србије; <p style="text-align: center;">-користећи дату информацију или ленту времена, смести историјску појаву, догађај и личност из историје античког Рима у одговарајући миленијум, век или деценију.</p>	<p>Ширење Римске државе (освајања и провинције, привреда).</p> <p>Рим у доба царства - принципат и доминат.</p> <p>Култура и свакодневни живот (религија, уметност, наука, обичаји, занимања).</p> <p>Хришћанство - појава и ширење.</p> <p>Пад Западног римског царства (почетак Велике сеобе народа, подела царства и пад Западног царства).</p> <p>Историјско наслеђе (абецеда, календар, медицина, уметност, архитектура, путеви, водовод, канализација, терме, римски бројеви, хришћанство, римско наслеђе на територији Србије).</p> <p>Проширени садржаји</p> <p>Етрурци.</p> <p>Римска војска.</p> <p>Римски градови на територији Србије.</p> <p>Најистакнутије личности: Ханибал, Цицерон, Јулије Цезар,</p> <p>Клеопатра, Октавијан Август, Константин Велики...).</p> <p>Римски пантеон.</p> <p style="text-align: center;">Гладијаторске борбе.</p>
--	---	--

КОРЕЛАЦИЈА СА ДРУГИМ ПРЕДМЕТИМА

Српски језик и књижевност
Матерњи језик
Географија
Ликовна култура
Музичка култура
Верска настава
Грађанско васпитање

УПУТСТВО ЗА ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

Програм је конципиран тако да су за сваку од пет тематских целина (*Основи проучавања прошлости, Праисторија, Стари исток, Античка Грчка и Антички Рим*), дати исходи, основни и проширени садржаји.

Исходи су искази о томе шта ученици умеју да ураде на основу знања која су стекли учећи историју. Они омогућавају да се циљ наставе историје достигне у складу са предметним и међупредметним компетенцијама и стандардима постигнућа. Тако дефинисани исходи помажу наставнику у планирању и реализовању непосредног рада са ученицима, олакшавајући му одређивање обима и дубине обраде појединих наставних садржаја. Основне и проширене садржаје чине најважнији догађаји, појаве и процеси, као и знамените личности које су обележиле најстарији период историје. Обим проширених садржаја прилагођава се могућностима и интересовањима ученика. Програм се може допунити и садржајима из прошлости завичаја, чиме се код ученика постиже јаснија представа о историјској и културној баштини у њиховом крају (археолошка налазишта, музејске збирке). Сви садржаји су у функцији остваривања исхода предвиђених програмом.

Главна карактеристика наставе усмерене на остваривање исхода је та да је фокусирана на учење у школи, што значи да ученик треба да учи:

- *смислено*: повезивањем оног што учи са оним што зна и са ситуацијама из живота; повезивањем оног што учи са оним што је учио из историје и других предмета;
- *проблемски*: самосталним прикупљањем и анализирањем података и информација; постављањем релевантних питања себи и другима; развијањем плана решавања задатог проблема;
- *дивергентно*: предлагањем нових решења; смишљањем нових примера; повезивањем садржаја у нове целине;
- *критички*: поређењем важности појединих чињеница и података; смишљањем аргумената;
- *кооперативно*: кроз сарадњу са наставником и другим ученицима; кроз дискусију и размену мишљења; уважавајући аргументе саговорника.

I ПЛАНИРАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Наставни програм оријентисан на исходе наставнику даје већу слободу у креирању и осмишљавању наставе и учења. Улога наставника је да контекстуализује дати програм потребама конкретног одељења имајући у виду: састав одељења и карактеристике ученика; уџбенике и друге наставне материјале које ће користити; техничке услове, наставна средства и медије којима школа располаже; ресурсе, могућности, као и потребе локалне средине у којој се школа налази. Полазећи од датих исхода и садржаја наставник најпре креира свој годишњи план рада из кога ће касније развијати своје оперативне планове. Исходи дефинисани по темама олакшавају наставнику даљу операционализацију исхода на ниво конкретне наставне јединице. Од њега се очекује да за сваку наставну јединицу, у фази планирања и писања припреме за час, дефинише пирамиду исхода на три нивоа: оне које би сви ученици требало да достигну, оне које би већина ученика требало да достигне и оне које би требало само неки ученици да достигну. На овај начин постиже се индиректна веза са стандардима на три нивоа постигнућа ученика. При планирању треба, такође, имати у виду да се исходи разликују, да се неки лакше и брже могу остварити, али је за већину исхода потребно више времена и више различитих активности. Наставник за сваки час планира и припрема средства и начине провере остварености пројектованих исхода. Препорука је да планира и припрема наставу самостално и у сарадњи са колегама због успостављања корелација међу предметима. У планирању и припремању наставе, наставник планира не само своје, већ и активности ученика на часу. Поред уџбеника, као једног од извора знања, на наставнику је да ученицима омогући увид и искуство коришћења и других извора сазнавања.

II ОСТВАРИВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Ученици у пети разред улазе са знањем о основним историјским појмовима, са одређеним животним искуствима и уобличеним ставовима и на томе треба пажљиво градити нова знања, вештине, ставове и вредности.

Да би сви ученици достигли предвиђене исходе, потребно је да наставник упозна специфичности начина учења својих ученика и да према њима планира и прилагођава наставне активности.

Наставник има слободу да сам одреди распоред и динамику активности за сваку тему, уважавајући циљ предмета и дефинисане исходе. Редослед исхода не исказује њихову важност јер су сви од значаја за постизање циља предмета. Између исхода, како у оквиру једне, тако и више тема, постоји повезаност. Остваривање једног исхода доприноси остваривању других исхода.

Важно је нагласити да су поједини исходи, да би се избегло понављање, наведени само у оквиру једне теме, иако се остварују кроз више тема (*ученик ће бити у стању да: лоцира одређену временску одредницу на временској ленти; одреди место припадника друштвене групе на графичком приказу хијерархије заједнице; изложи, у усменом или писаном облику, историјске*

догађаје исправним хронолошким редоследом; прикупи и прикаже податке из различитих извора информација везаних за одређену историјску тему; визуелне и текстуалне информације повеже са одговарајућим историјским периодом или цивилизацијом; израчуна временску удаљеност између појединих догађаја; користи основне историјске појмове).

Многи од исхода су процесни и представљају резултат кумулативног дејства образовно-васпитног рада, током дужег временског периода и обраде различитих садржаја. Примера ради, исход који гласи: *ученик ће бити у стању да прикупи и прикаже податке из различитих извора информација везаних за одређену историјску тему*, наведен је у оквиру теме *Стари источ*, али је, наравно, важан и у реализацији сваке друге теме, како у петом, тако и у наредним разредима. Битно је искористити велике могућности које историја као наративни предмет пружа у подстицању ученичке радозналости, која је у основи сваког сазнања. Наставни садржаји треба да буду представљени као "прича" богата информацијама и детаљима, не зато да би оптеретили памћење ученика, већ да би им историјски догађаји, појаве и процеси били предочени јасно, детаљно, живо и динамично. Посебно место у настави *историје* имају питања, како она која поставља наставник ученицима, тако и она која долазе од ученика, подстакнута оним што су чули у учионици или што су сазнали ван ње користећи различите изворе информација. Добро осмишљена питања наставника имају подстицајну функцију за развој историјског мишљења и критичке свести, не само у фази утврђивања и систематизације градива, већ и у самој обради наставних садржаја. У зависности од циља који наставник жели да оствари, питања могу имати различите функције, као што су: фокусирање пажње на неки садржај или аспект, подстицање поређења, трагање за појашњењем. Настава би требало да помогне ученицима у стварању што јасније представе не само о томе "како је уистину било", већ и зашто се нешто десило и какве су последице из тога проистекле.

Да би схватио догађаје из прошлости, ученик треба да их "оживи у свом уму", у чему велику помоћ може пружити употреба различитих историјских текстова, карата и других извора историјских података (документарни и играни видео и дигитални материјали, музејски експонати, илустрације), обилажење културно-историјских споменика и посете установама културе. Коришћење историјских карата изузетно је важно јер омогућава ученицима да на очигледан и сликовит начин доживе простор на коме се неки од догађаја одвијао, помажући им да кроз време прате промене на одређеном простору.

Треба искористити и утицај наставе историје на развијање језичке и говорне културе (вештине беседништва), јер историјски садржаји богате и оплемењују језички фонд ученика. Неопходно је имати у виду и интегративну функцију историје, која у образовном систему, где су знања подељена по наставним предметима, помаже ученицима да постигну целовито схватање о повезаности и условљености географских, економских и културних услова живота човека. Пожељно је избегавати фрагментарно и изоловано учење историјских чињеница јер оно има најкраће трајање у памћењу и најслабији трансфер у стицању других знања и вештина. У настави треба, кад год је то могуће, примењивати дидактички концепт мултиперспективности. Одређене теме, по могућности, треба реализовати са одговарајућим садржајима из сродних предмета, а посебну пажњу треба посветити оспособљавању ученика за ефикасно коришћење информационо-комуникационих технологија (употреба интернета, прављење Паверпоинт презентација, коришћење дигиталних аудио-визуелних материјала и израда реферата).

III ПРАЋЕЊЕ И ВРЕДНОВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Праћење напредовања започиње иницијалном проценом нивоа на коме се ученик налази и у односу на шта ће се процењивати његов даљи рад. Свака активност је добра прилика за процену напредовања и давање повратне информације, а ученике треба оспособљавати и охрабривати да процењују сопствени напредак у остваривању исхода предмета, као и напредак других ученика. Сваки наставни час и свака активност ученика су, у том смислу, прилика за регистровање напретка ученика и упућивање на даље активности. Наставник треба да подржи саморефлексију (промишљање ученика о томе шта зна, уме, може) и подстакне саморегулацију процеса учења кроз постављање личних циљева напредовања.

У настави оријентисаној на достизање исхода вреднују се процес и продукти учења. Да би вредновање било објективно и у функцији учења, потребно је ускладити нивое циљева учења и начине оцењивања. Потребно је, такође, ускладити оцењивање са његовом сврхом. У вредновању наученог, поред усменог испитивања, користе се и тестови знања. У формативном оцењивању се користе различити инструменти, а избор зависи од врсте активности која се вреднује. Вредновање

активности, нарочито ако је тимски рад у питању, може се обавити са групом тако да се од сваког члана тражи мишљење о сопственом раду и о раду сваког члана понаособ (тзв. вршњачко оцењивање).

Како ниједан од познатих начина вредновања није савршен, потребно је комбиновати различите начине оцењивања. Једино тако наставник може да сагледа слабе и јаке стране сваког свог ученика. Приликом сваког вредновања постигнућа потребно је ученику дати повратну информацију која помаже да разуме грешке и побољша свој резултат и учење. Ако наставник са ученицима договори показатеље на основу којих сви могу да прате напредак у учењу, ученици се уче да размишљају о квалитету свог рада и о томе шта треба да предузму да би свој рад унапредили. Оцењивање тако постаје инструмент за напредовање у учењу. На основу резултата праћења и вредновања, заједно са ученицима треба планирати процес учења и бирати погодне стратегије учења. Потребно је да наставник резултате вредновања постигнућа својих ученика континуирано анализира и користи тако да унапреди део своје наставне праксе. Рад сваког наставника састоји се од планирања, остваривања и праћења и вредновања. Важно је да наставник континуирано прати и вреднује, осим постигнућа ученика, и процес наставе и учења, као и себе и сопствени рад.

ШЕСТИ РАЗРЕД

Оперативни задаци:

- разумевање појма "средњи век" и основних одлика тог историјског периода;
- разумевање основних одлика феудалног друштва;
- стицање знања о најзначајнијим државама средњовековне Европе;
- стицање знања о српским средњовековним државама;
- стицање знања о личностима које су обележиле средњи век у општој и националној историји;
- разумевање улоге религије у друштву средњег века;
- упознавање културних и техничких достигнућа средњовековне Европе;
- упознавање културног наслеђа Срба у средњем веку;
- коришћење историјских карата за период средњег века;
- подстицање ученика на коришћење историјских извора;
- развијање критичког односа према историјским изворима.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

УВОД

Основне одлике средњег века (појам "средњи век", хронолошки и просторни оквири, светске цивилизације у периоду средњег века).

Основни историјски извори за историју средњег века (писани - повеље, писма, записи, натписи, хронике, летописи, житија светих, биографије владара...; материјални - предмети, новац, печати, ликовна уметност, архитектура...).

ЕВРОПА И СРЕДОЗЕМЉЕ У РАНОМ СРЕДЊЕМ ВЕКУ

Велика сеоба народа и Франачка држава (германске државе на територији Западног римског царства, христијанизација Германа, Карло Велики, улога Викинга).

Хришћанска црква (црквена организација, монаштво, манастири као средишта раносредњовековне културе и писмености, процеси покрштавања, Велики раскол и његове последице).

Византија до XII века (грчко и римско наслеђе, Константин Велики, оснивање Цариграда, Јустинијан II и покушаји обнове Римског царства, успон царства у доба Македонске династије и у доба Комнина; привредни, културни и верски утицај на суседне народе - Бугаре, Србе, Русе...).

Исламски свет у раном средњем веку (Мухамед - појава исламске религије, настајање муслиманске државе у Арабији и арапска освајања, особеност државног и друштвеног уређења, распад јединствене државе, арапско-исламска култура и њен утицај на културу народа Европе).

Настанак феудалног друштва (формирање феудалне друштвене структуре - витезови и кметови, пирамидална хијерархија власти, вазални односи, рурално друштво).

СРБИ И ЊИХОВО ОКРУЖЕЊЕ У РАНОМ СРЕДЊЕМ ВЕКУ

Словени и њихово насељавање Балканског полуострва (живот Старих Словена у прапостојбини, словенски обичаји и веровања, узроци и правци сеобе, насељавање Балканског полуострва).

Јужни Словени према староседеоцима и суседима (Авари, Франачка и Византија, однос према староседеоцима, формирање племенских савеза, насељавање Бугара и Мађара и настанак њихових држава, Прво бугарско царство, Самуилова држава).

Срби од VII до XII века (досељавање Срба и Хрвата, српске земље, Србија између Византије и Бугарске, успон и пад Дукље).

Покрштавање Срба и других Јужних Словена и њихова рана култура (зачеци христијанизације, значај мисије Ђирила и Методија и њихових ученика, почети писмености, карактер ране средњовековне културе код Срба и других Јужних Словена).

ЕВРОПА У ПОЗНОМ СРЕДЊЕМ ВЕКУ

Развој и структура феудалних држава (средњовековне монархије - примери Француске, Енглеске и Немачке, однос државе и цркве).

Крсташки ратови (ходочашћа - света места, најзначајнији походи и најпознатији учесници - Ричард Лавово Срце, Саладин, Фридрих Барбароса, Луј IX Свети; витешки редови, улога Млетачке републике у четвртој крсташком походу, судари и сусрети цивилизација).

Постанак и развој средњовековних градова (привредни напредак у доба развијеног феудализма, развитак градова, занатства и трговине, зачеци робне привреде, борба градова за самоуправу, градови као културна и просветна средишта).

Свакодневни живот у средњем веку (владар, двор и дворски живот, свакодневни живот на селу и граду, положај жене у средњем веку).

Опште одлике средњовековне културе (верски карактер културе, културне области, школе и универзитети, проналасци, опште одлике уметности и књижевности).

СРБИ И ЊИХОВО ОКРУЖЕЊЕ У ПОЗНОМ СРЕДЊЕМ ВЕКУ

Србија у XII и почетком XIII века (Рашка између Византије и Угарске, борба за осамостаљивање државе - Стефан Немања, Стефан Првовенчани, аутокефалност српске цркве - свети Сава).

Успон српске државе у XIII и почетком XIV века и Византија Палеолога (привредни развој - Урош I, ширење државе - Милутин, Стефан Дечански и битка код Велбужда, значај Дубровника у привредном и културном животу српских земаља).

Српско царство (Душанова освајања, успостављање патријаршије и проглашење царства, уређење државе).

Друштво у држави Немањића (подела друштва, друштвени слојеви и односи, везе српске и властеле околних држава - повезивање по друштвеној хоризонтални).

Крај српског царства (слабљење царства у време цара Уроша, обласни господари и њихови сукоби).

Постанак и развој средњовековне босанске државе (Кулин бан, борба са Угарском, Црква босанска, успон и проглашење краљевства - Твртко I).

Средњовековна култура Срба (језик и писмо, значај Мирослављевог јеванђеља, књижевност - свети Сава, Теодосије, монахиња Јефимија...; најзначајније задужбине,

хералдика, правни споменици - Светосавски номоканон и Душанов законик и њихов историјски значај).

СРПСКЕ ЗЕМЉЕ И ЊИХОВО ОКРУЖЕЊЕ У ДОБА ОСМАНЛИЈСКИХ ОСВАЈАЊА

Турци Османлије и њихова освајања на Балкану (друштвено и државно уређење османске државе, немоћ Византије, Србије и Бугарске, битка на Марици, личност краља Марка).

Моравска Србија и њена улога у борби против Османлија (кнез Лазар, бој на Косову, косовска легенда - историјски и легендарни ликови Вука Бранковића и Милоша Обилића).

Држава српских деспота и околне земље (кнегиња Милица, кнез и деспот Стефан Лазаревић, односи према Османском царству и Угарској, деспот Ђурађ Бранковић и слабљење Србије, пад Цариграда и пропаст Византије, пад Смедерева, сеобе Срба у Угарску, слабљење и пад Босне, Зета за време Балшића и Црнојевића, личности Влада Цепеша Дракуле и Ђурађа Кастриота Скендербега и њихов отпор Османлијама).

СЕДМИ РАЗРЕД

Оперативни задаци

Ученици треба да:

- усвоје појам нови век и стекну знања о основним одликама тог историјског периода
- стекну знања о историји најзначајнијих европских држава у новом веку
- стекну знања о положају српског народа под турском, хабзбуршком и млетачком влашћу
- стекну знања о настанку и развоју модерних српских држава до међународног признања независности 1878. године
- упознају културна и научно-технолошка достигнућа Европе и света у новом веку
- упознају културна и научно-технолошка достигнућа Срба у новом веку
- стекну знања о знаменитим личностима новог века
- развијају истраживачку радозналост и критички однос према историјским изворима.
- стекну знања о развоју грађанских слобода и права током новог века

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

УСПОН ЕВРОПЕ

(Европа од краја XV до краја XVIII века)

Основне одлике новог века (појам „нови век”, хронолошки и просторни оквири).

Велика географска открића (научно-технолошка открића као предуслов – унапређивање бродоградње, усавршавање компаса, астралаба, дурбина и часовника; путовања Бартоломеа Дијаза, Васка да Гаме, Кристифора Колумба и Фернанда Магелана; индијанске цивилизације и колонизација Новог света).

Градови у новом веку (улога и значај великих европских градова у периоду од краја XV до краја XVIII века – Фиренце, Венеције, Ђенове, Париза, Лондона, Антверпена, Амстердама; мануфактура као нови начин производње, почеци грађанске класе, свакодневни живот у граду).

Хуманизам и ренесанса (књижевност, уметност и политичка мисао – Данте Алигијери, Франческо Петрарка, Ђовани Бокачо, Еразмо Ротердамски, Николо Макијавели, Микеланђело Буонароти, Леонардо да Винчи, Рафаело Санти, Тицијан Веничело, Албрехт Дирер...).

Реформација и противреформација (узроци, улога Мартина Лутера, протестантизам, католичка реакција – улога језуита; верски сукоби и ратови).

Апсолутистичке монархије (појам апсолутистичке монархије, сталешко друштво, примери Француске, Енглеске, Пруске, Аустрије, Русије, Шпаније).

СРПСКИ НАРОД ПОД СТРАНОМ ВЛАШЋУ ОД XVI ДО XVIII ВЕКА

Турска освајања, држава и друштво од XVI до XVIII века (Сулејман Величанствени – врхунац османске моћи, Турска као апсолутистичка монархија, друштво – муслимани и хришћани; тимарски систем, култура).

Положај Срба у Турском царству (друштвене категорије – раја и власи, исламизација, хајдуци, свакодневни живот).

Српска православна црква (Пећка – српска патријаршија: верска, културна, национална и политичка установа).

Срби у ратовима Аустрије и Млетачке републике против Турског царства (Дуги – Сисачки, Кандијски, Велики бечки, ратови 1716–1718. и 1737–1739. године, Кочина крајина).

Сеобе Срба (Лика, Кордун, Хрватска, Славонија, Далмација, Банат, Бачка, Срем).

Срби под хабзбуршком и млетачком влашћу (статус и привилегије, Војна крајина, Карловачка митрополија, покатоличавање и унијаћење, ускоци, Дубровник између Млетачке републике и Турског царства, културни и привредни значај Дубровачке републике).

Почеци грађанске класе код Срба (школске реформе Марије Терезије и Јосифа II, настанак нове образоване елите – трговци, официри, свештеници, чиновници, учитељи, правници; Доситеј Обрадовић, Карловачка гимназија).

ДОБА РЕВОЛУЦИЈА

(Европа и свет од краја XVIII века до седамдесетих година XIX века)

Индустријска револуција (појам револуције; парна машина, текстилна индустрија, рударство, тешка индустрија, железница; друштво – јачање грађанске и појава радничке класе).

Политичке револуције (социјална, верска и национална обележја; примери низоземске, енглеске и америчке револуције; појмови уставности и поделе власти).

Француска револуција (повод и узроци, утицај просветитељских идеја Волтера, Монтескјеа и Русоа; личности Луја XVI и Марије Антоанете; вође – Лафајет, Мирабо, Дантон, Робеспјер; укидање феудализма; декларација о правима човека и грађанина, устав, идеје уставне монархије, републике, либерализма, демократије; терор, револуционарни ратови, национализам, романтизам).

Наполеоново доба (личност, војна и политичка каријера Наполеона Бонапарте; *Наполеонов кодекс*, Бечки конгрес).

Револуције 1848/49. године (повод и узроци, јачање идеја национализма, либерализма, демократије, социјализма; примери – Француска, Хабзбуршка монархија, италијанске и немачке земље).

Уједињење Италије и Немачке (улога Пијемонта у уједињењу Италије, истакнуте личности – Камило Кавур, Ђузепе Мацини и Ђузепе Гарибалди; ратови за уједињење Италије; улога Пруске и њеног канцелара Ота фон Бизмарка у уједињењу Немачке, ратови за уједињење, проглашење Другог немачког царства).

Грађански рат у САД (територијално ширење – излазак на Пацифик, индустријски успон, грађанска демократија, индијанско питање, положај робова, личност Абрахама Линколна, сукоб Севера и Југа и грађански рат).

Велике силе, Источно питање и балкански народи (појам велике силе, појам Источно питање; политика Русије, Хабзбуршке монархије, Велике Британије и Француске према Турској и балканским народима; Кримски рат, улога балканских народа – Српска револуција, Грчка револуција, национални покрети Румуна, Бугара, Албанаца; Велика источна криза и Берлински конгрес).

НОВОВЕКОВНЕ СРПСКЕ ДРЖАВЕ СРБИЈА И ЦРНА ГОРА (до међународног признања 1878. године)

Српска револуција 1804–1835 (обележја – национална, социјална и културна; фазе – ратни период 1804–1815. и мирнодопски период 1815–1835; повод и узроци; вође: вожд Карађорђе Петровић и кнез Милош Обреновић; културни и просветни реформатори Доситеј Обрадовић и Вук Караџић).

Први српски устанак (Збор у Орашцу, битке на Иванковцу, Мишару, Делиграду, Чегру; заједничко ратовање Срба и Руса, Букурешки мир и пропаст устанка; организација устаничке државе, личности – Прота Матеја Ненадовић, Младен Миловановић, Божидар Грујовић, Стеван Синђелић, Хајдук Вељко Петровић...).

Други српски устанак (неуспех Хаџи Проданове буне, ток Другог устанка – сабор у Такову, битке на Љубићу, Палежу, Дубљу; споразум кнеза Милоша са Марашли Алипашом).

Прва владавина Милоша и Михаила Обреновића (територија и становништво, борба за аутономију, Хатишерифи из 1829, 1830. и 1833. године, Сретењски устав, укидање феудализма 1835, Турски устав; оснивање Гимназије и штампарије 1833, покретање Новина србских 1834, позоришта 1835, Лицеја 1838; унутрашња и спољна политика кнеза Милоша; личности – кнегиња Љубица, Димитрије Давидовић, Тома Вучић Перишић, Аврам Петронијевић...).

Уставобранитељски режим 1842–1858 (развој државних установа, Грађански законик 1844, *Начертаније*, Друштво српске словесности; личности кнеза Александра Карађорђевића, кнегиње Персиде, Илије Гарашанина, Мише Анастасијевића, Јована Хацића...).

Друга владавина Милоша и Михаила Обреновића (Светоандрејска скупштина, унутрашња и спољна политика; национална политика кнеза Михаила и Илије Гарашанина и стварање Првог балканског савеза; либерална опозиција, Уједињена омладина српска, добијање градова; Београд као престоница, успон грађанске класе; културна и просветна политика – оснивање Велике школе, Српског ученог друштва, Народног позоришта; свакодневни живот; личности кнеза Михаила, кнегиње Јулије, Јеврема Грујића, Владимира Јовановића).

Србија на путу ка независности 1868–1878 (Друго намесништво, Устав из 1869. године, унутрашња и спољна политика, српски национални покрет и романтизам, ослободилачки ратови 1876–1878, Србија на Берлинском конгресу, територијално проширење и независност, личности кнеза Милана Обреновића, Јована Ристића, генерала Черњајева).

Црна Гора у доба владичанства (територија и становништво, друштвене категорије – племена и братства; теократски облик владавине, Цетињска митрополија, унутрашња и спољна политика Петра I и Петра II; личности владика Петра I и Петра II).

Кнежевина Црна Гора (појам световне државе; Законик Данила I, унутрашња и спољна политика књаза Данила и књаза Николе; национална политика, савез са Србијом и учешће у ослободилачким ратовима 1876–1878; Црна Гора на Берлинском конгресу – територијално проширење и независност; Цетиње – престони град Петровића Његоша; личности књаза Данила и књаза Николе Петровића Његоша).

СРПСКИ НАРОД ПОД СТРАНОМ ВЛАШЋУ ОД КРАЈА XVIII ВЕКА ДО СЕДАМДЕСЕТИХ ГОДИНА XIX ВЕКА

Срби под хабзбуршком влашћу (Јужна Угарска, Хрватска и Славонија, Далмација и Бока Которска; Темишварски сабор, одједи Српске револуције, Матица српска, Револуција 1848/1849. године, Војводство Србија и Тамишки Банат, национални покрет, Аустро-угарска нагодба и Хрватско-угарска нагодба; личности – Сава Текелија, митрополит Стефан Стратимировић, патријарх Јосиф Рајачић, Светозар Милетић).

Положај Срба у Турској (Босна и Херцеговина, Стара Србија и Македонија; криза турске државе и друштва и покушаји реформи; одједи Српске револуције; устанци Луке Вукаловића, Невесињска пушка; личности – Хусеин капетан Градашчевић, Омер-паша Латас, Мића Љубибратић).

ОСМИ РАЗРЕД

Оперативни задаци:

Ученици треба да:

- стекну основна знања о најважнијим одликама историјског периода од друге половине XIX до краја XX века
- стекну основна знања о најважнијим одликама историјског периода од друге половине XIX до краја XX века на српском и југословенском простору
- стекну основна знања о историји европских и ваневропских држава у периоду од друге половине XIX до краја XX века
- разумеју најзначајније политичке идеје историјског периода од друге половине XIX до краја XX века
- стекну основна знања о знаменитим личностима периода од друге половине XIX до краја XX века у општој и националној историји
- се упознају са културним и научнотехнолошким достигнућима на српском, југословенском, европском и ваневропском простору у периоду од друге половине XIX до краја XX века
- разумеју да национална историја представља саставни део опште историје
- развијају истраживачки дух и критички однос према прошлости и оспособе се да препознају различита тумачења истих историјских догађаја
- разумеју узроке и последице најважнијих историјских појава у периоду од друге половине XIX до краја XX века
- овладају вештином коришћења историјских карата за период од друге половине XIX до краја XX века
- науче да повезују различите историјске садржаје (личности, догађаје, појаве и процесе) са одговарајућом временском одредницом и историјским периодом
- поседују свест о повезаности појава из прошлости са појавама из садашњости.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

СВЕТ У ДРУГОЈ ПОЛОВИНИ XIX И ПОЧЕТКОМ XX ВЕКА

Промене у привреди, друштву и култури у другој половини XIX и почетком XX века (Друга индустријска револуција, промене у светској економији; политичке идеје -

империјализам, национализам, расизам, демократија, социјализам, клерикализам; духовни хоризонти епохе - култура, наука, образовање).

Међународни односи у другој половини XIX и почетком XX века (настанак Тројног савеза и Антанте, борба за колоније у Африци и Азији, успон САД и Јапана, подела Кине, међународне политичке кризе).

Велике силе и балканске земље (Источно питање - опадање Османског царства, продор Хабзбуршке монархије на Балкан; утицај великих сила - Русије, Велике Британије, Француске, Немачке, Италије; уобличавање националних држава на Балкану - Грчка, Румунија, Бугарска, Албанија).

СРБИЈА, ЦРНА ГОРА И СРБИ У ХАБЗБУРШКОМ И ОСМАНСКОМ ЦАРСТВУ ОД БЕРЛИНСКОГ КОНГРЕСА ДО ПРВОГ СВЕТСКОГ РАТА

Србија од 1878. до 1903. године (стицање независности, простор, друштво, привреда, наука и култура, образовање, свакодневни живот, унутрашња и спољна политика, политички живот - оснивање странака, проглашење краљевине, Тимочка буна, српско-бугарски рат, устав из 1888. и 1901, Мајски преврат; личности - краљ Милан, краљица Наталија и краљ Александар Обреновић, Јован Ристић, Стојан Новаковић, Никола Пашић, Милутин Гарашанин...).

Србија од 1903. до 1914. године (унутрашња политика - Устав из 1903, развој парламентарне демократије; спољнополитичко окружење - Царински рат и Анексиона криза; модернизација привреде и друштва, култура, образовање - оснивање Универзитета 1905, свакодневни живот; личности - краљ Петар I и престолонаследник Александар Карађорђевић, Јован Цвијић, Јован Скерлић, Михаило Петровић Алас, Надежда Петровић...).

Црна Гора од 1878. до 1914. године (стицање независности, простор, становништво, друштво, привреда, култура и образовање; модернизација државне управе, свакодневни живот; унутрашња и спољна политика - односи са Србијом, доношење Устава 1905, политичке поделе, проглашење краљевине; личности - краљ Никола Петровић, Валтазар Богишић, Марко Миљанов...).

Срби у Хабзбуршкој монархији (Срби у јужној Угарској, Хрватској и Славонији, Далмацији - друштво, привреда, култура и образовање, положај цркве; политички живот - политичке странке; личности - Михаило Полит-Десанчић, Јаша Томић, Светозар Прибићевић, Стефан Митров Љубиша...).

Босна и Херцеговина под аустроугарском влашћу (простор, становништво, правни положај Босне и Херцеговине, управа Беџамина Калаја, Анексија и Анексиона криза; друштво, привреда, култура и образовање, положај цркве; политички живот - политичке странке, омладински покрет и Млада Босна, међунационални и међуверски односи; Сарајево, Мостар и Бања Лука као културни и политички центри; личности - Алекса Шантић, Јован Дучић, Владимир Ћоровић, Петар Кочић, Осман Ђикић...).

Срби у Османском царству (Косово, Метохија, Рашка област и Македонија - политичка, имовинска и лична обесправљеност Срба; културне, просветне и црквене прилике - значај Призренске богословије; утицај Србије; личности - Богдан Раденковић, Петар Костић...).

Балкански ратови (узроци и поводи, супротности између балканских националних политика, Младотурска револуција, Балкански савез и Први балкански рат - Кумановска и Битољска битка, територијалне промене; сукоби међу савезницима и Други балкански рат - Брегалничка битка; Букурешки мир и нове границе на Балкану).

САВРЕМЕНО ДОБА

ПРВИ СВЕТСКИ РАТ И РЕВОЛУЦИЈЕ У РУСИЈИ И ЕВРОПИ

Свет у Великом рату (Велике силе и њихови сукобљени интереси, узроци и повод, савезништва и фронтови, ратна хроника - преломнице рата; аспекти рата - технологија рата, губици и жртве, водеће личности држава у сукобу).

Човек у рату - лично и колективно искуство (живот у позадини и на фронту; рат и култура - уметничко виђење рата, рат као поништавање цивилизацијских вредности; лични доживљај рата).

Револуције у Русији и Европи (друштвене, политичке и економске прилике у Русији уочи и у току Првог светског рата, Фебруарска револуција, Октобарска револуција и грађански рат, утицај Октобарске револуције на прилике у Европи, револуционарно врење, анархија и распад великих царстава; личности - цар Николај II Романов, Владимир Иљич Лењин, Роза Луксембург, Максим Горки, Џон Рид...).

СРБИЈА И ЦРНА ГОРА У ПРВОМ СВЕТСКОМ РАТУ

Србија и Црна Гора у Великом рату (одбрана отаџбине 1914. године - Церска и Колубарска битка; слом и окупација - живот у сенци рата, болест, глад и епидемије, одбрана Београда, повлачење кроз Србију, Мојковачка битка, Албанска голгота; окупација и избеглиштво - окупационе управе, пљачка, репресија и отпор, покушаји мењања националног и културног идентитета становништва, држава у избеглиштву, живот у избеглиштву; Солунски фронт и ослобођење, допринос победи; личности - регент Александар Карађорђевић, Радомир Путник, Степа Степановић, Живојин Мишић, Петар Бојовић, Јанко Вукотић, мајор Гавриловић, Арчибалд Рајс, Милутин Бојић...).

Искорак ка Југославији (југословенска идеја, државни програми и концепти - Нишка, Крфска, Мајска и Женевска декларација; чиниоци југословенског уједињења - српска влада, Југословенски одбор, Народно вијеће, међународно окружење; завршне војне операције - досезање до граница нове државе; личности - регент Александар Карађорђевић, Никола Пашић, Франо Супило, Анте Трумбић...).

СВЕТ ИЗМЕЂУ ПРВОГ И ДРУГОГ СВЕТСКОГ РАТА

Прилике у свету после Великог рата (биланс Првог светског рата - победници и поражени, Мировна конференција у Паризу и нова карта Европе и света; Друштво народа, улога Вудроа Вилсона).

Економске, културне и друштвене прилике (велике економске кризе и њихове последице; свет у покрету - култура, наука и образовање, уметнички покрети, масовна забава, појава радија, телевизије, звучног филма, употреба вештачких материјала у индустрији; личности - Алберт Ајнштајн, Александар Флеминг, Томас Ман, Штефан Цвајг, Ернест Хемингвеј, Џон Голсворди, Михаил Шолохов, Чарли Чаплин, Волт Дизни, Сергеј Ејзенштајн, Пабло Пикасо, Салвадор Дали...).

Свет између демократије и тоталитаризма (либералне демократије - Француска, Велика Британија, САД; фашизам, националсоцијализам, милитаризам - Италија, Немачка, Јапан; комунизам - Совјетски Савез; личности - Френклин Рузвелт, Томаш Масарик, Бенито Мусолини, Адолф Хитлер, Јосиф Висарионович Стаљин...).

Свет на путу ка новом рату (Далеки исток, интервенција у Етиопији, грађански рат у Шпанији; рушење поретка - криза Друштва народа, Аншлус, Минхенски споразум, окупација Албаније, пакт Молотов-Рибентроп).

ЈУГОСЛОВЕНСКА КРАЉЕВИНА

Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца од 1918. до 1929. године (простор, друштво и окружење, конституисање државе и међународно признање, Видовдански устав, југословенски парламентаризам; политичке странке, избори и изборне борбе; економске прилике; национално и верско питање и питање демократије; личности - краљ Александар Карађорђевић, Никола Пашић, Љуба Давидовић, Светозар Прибићевић, Стјепан Радић...).

Југославија од 1929. до 1941. године (лични режим краља Александра - основне карактеристике, међународни чиниоци, идеологија интегралног југословенства, Устав из 1931, оживљавање политичког живота, атентат у Марсеју; влада Милана Стојадиновића - унутрашња и спољна политика; изазови новог рата - преуређење државе, стварање Бановине Хрватске, влада Цветковић-Мачек, промена међународне позиције Југославије и

пораст сепаратизма; отварање српског питања - Српски културни клуб; личности - кнез Павле Карађорђевић, Милан Стојадиновић, Влатко Мачек...).

Југословенски културни простор (културни узлет, сарадња и прожимања; универзитет и наука; уметнички покрети, хуманитарне и спортске организације; личности - Милутин Миланковић, Никола Тесла, Михајло Пупин, Бранислав Нушић, Исидора Секулић, Ксенија Атанасијевић, Милош Црњански, Слободан Јовановић, Сава Шумановић, Иван Мештровић, Мирослав Крлежа, Јован Дучић...).

ДРУГИ СВЕТСКИ РАТ - ТОТАЛНИ РАТ

Доминација сила осовине и преломне године 1939-1941-1943. (узроци и поводи, зарађене стране, савезништва, напад на Пољску и њена подела, совјетско-фински рат, рат на Западу до 1940. године - пад Француске, Битка за Британију; ратне операције на Балкану; напад на СССР и отварање Источног фронта; од европског ка светском рату - Афрички фронт, рат на Пацифику и улазак САД у рат; преломне битке - битка за Москву, опсада Лењинграда, Стаљинградска битка, битка код Ел Аламејна).

Победа антифашистичке коалиције (пад Италије, искрцавање у Нормандији; крај рата у Европи и на Далеком истоку - капитулација Немачке и Јапана; изграђивање новог поретка - од Атлантске повеље до Потсдамске конференције, личности - Френклин Рузвелт, Винстон Черчил, Јосиф Висарионович Стаљин, Шарл де Гол, маршал Жуков, генерал Монтгомери, генерал Ајзенхауер, фелдмаршал Ромел...).

Последице рата (људски и материјални губици, технологија смрти - логори смрти, геноцид, холокауст; модерна војна технологија - употреба атомског оружја; живот у рату; рат и култура - уметничко виђење рата, рат као поништавање цивилизацијских вредности; лични доживљај рата).

ЈУГОСЛАВИЈА У ДРУГОМ СВЕТСКОМ РАТУ

Априлски рат и последице пораза (од дипломатског и војног притиска до рата - приступање Тројном пакту, војни пуч и демонстрације, влада Душана Симовића; ток рата - од бомбардовања Београда до војне капитулације; влада и монарх у избеглиштву, подела Југославије, успостављање окупационих система и колаборационистичких режима, терор и репресија, НДХ - геноцидна творевина).

Отпор, устанак и грађански рат (комунисти и револуционарна перспектива, антиокупаторске снаге грађанства; устанак - егзистенцијални, идеолошки и националнослободилачки мотиви; супарнички покрети отпора - различите стратегије националне политике; грађански рат, југословенско ратиште 1941-1942 - носиоци терора и геноцида, основне институције револуционарне власти).

Југословенско ратиште и завршна фаза рата 1943-1945. (АВНОЈ и стварање југословенске федерације - недовршена институционализација; велике силе и југословенско ратиште - британска политика компромиса и борба за међународно признање нове Југославије; обрачун са противницима револуције; преломне битке на југословенском ратишту - Неретва, Сутјеска, Београдска операција, Сремски фронт и завршне операције за ослобођење земље).

Биланс рата и допринос Југославије победи антифашистичке коалиције (војни допринос победи, људски и материјални губици, демографске промене; логори смрти - Јасеновац, Стара Градишка, Сајмиште, Бањица...; геноцид и холокауст; уништавање и пљачка културних и привредних добара; ратна свакодневица; рат и култура - уметничко виђење рата; лични доживљај рата; личности - краљ Петар II Карађорђевић, генерал Драгољуб Михаиловић, Јосип Броз Тито, генерал Милан Недић, Анте Павелић, Алојзије Степинац...).

СВЕТ ПОСЛЕ ДРУГОГ СВЕТСКОГ РАТА

Послератни свет и његове супротности (од ратног савезништва до хладног рата; нова карта света и нове поделе - хладни рат у Европи и Азији, блоковска подела, трка у наоружању, нова ратна жаришта, деколонизација и рађање Трећег света; покрети

еманципације - покрети за женска и мањинска права, антиратни и антирасни покрети; научна достигнућа, освајање свемира, медији, популарна култура; пред новим изазовима - глобализација, тероризам, еколошки проблеми...).

Европске интеграције - од идеје до реализације (пад Берлинског зида - симболични крај једног поретка; Европска унија, Савет Европе...).

ЈУГОСЛАВИЈА ПОСЛЕ ДРУГОГ СВЕТскоГ РАТА

Нова власт (проглашење републике, изградња новог друштвеног уређења, политичка и економска основа нове власти - хегемонија комуниста; репресија, међународни положај - ослонац на Совјетски Савез; обнова привреде и индустријализација, државна привреда и њене противречности; сукоб Југославије и социјалистичких земаља - резолуција Информбироа, Голи оток; нова унутрашњополитичка и спољнополитичка оријентација: самоуправљање - нова концепција друштвеног развоја и несврстаност - искорак ка Трећем свету; Југославија између истока и запада - од сарадње са западом до помирења са истоком; личности - Јосип Броз Тито, Александар Ранковић, Милован Ђилас, Едвард Кардељ...).

Друштвени, економски, политички и културни развој - главни процеси и проблеми (политика - уставно, национално, верско питање, питање политичких слобода...; економија - противречности економског развоја и економске кризе; култура, наука и образовање; свакодневица, животни стандард, популарна култура; личности - Иво Андрић, Милош Црњански, Бојан Ступица, Борислав Пекић, Добрица Ћосић, Александар Петровић, Александар Поповић, Душан Ковачевић...).

Друштвена криза и пораз Југославије (пораз Југославије као идеје, политичког пројекта и друштвеног система; разбијање и распад Југославије - ратови у Словенији, Хрватској, Босни и Херцеговини; велике силе и југословенска криза - интернационализација сукоба; настанак нових држава, последице распада југословенске државе - демографске, економске и културне; сукоби на Косову и Метохији и НАТО интервенција 1999, Косовско питање, раздвајање Србије и Црне Горе; личности - Слободан Милошевић, Фрањо Туђман, Алија Изетбеговић, Зоран Ђинђић...).

ОБРАЗОВНИ СТАНДАРДИ

Образовни стандарди су дефинисани за следеће области: **Историјско знање и Истраживање и тумачење историје.**

Историјско знање чини скуп организованих информација и појмова из историјске науке које поседује ученик/ученица на крају основног образовања: знања о времену и простору разумевање хронологије, познавање важних чињеница, појмова, личности и процеса из националне и опште историје, разумевање узрочно-последичних веза, као и вертикална и хоризонтална перспектива у историји.

Историјско знање служи као основ за сагледавање савременог света који узима у обзир временску димензију, у којем је садржано разумевање да садашњи догађаји и збивања имају своје корене у прошлости (често у далекој прошлости), а нису само резултат нечега што се недавно догодило.

Вертикална перспектива односи се на проучавање промене и континуитета током времена. Хоризонтална перспектива односи се на одређивање места појединачних догађаја, дешавања или токова у ширем европском контексту.

Истраживање и тумачење историје чине вештине, умења, ставови и вредности који су засновани на употреби историјских извора, коришћењу различитих средстава у функцији историјског истраживања и стицања знања, и мултиперспективност и пристрасности у тумачењу историје.

Истраживање и тумачење историје служи као основа за аналитичке вештине и умење тумачења, које ће ученици моћи да употребе у будућности да би разумели свет у коме

живе и промене које се дешавају и које ће им помоћи да процене податке који до њих долазе преко медија и из других извора.

Следећи искази описују шта ученик/ученица зна и уме на основном нивоу.

1. ИСТОРИЈСКО ЗНАЊЕ

У области **историјско знање** ученик/ученица:

ИС.1.1.1. именује и разликује основне временске одреднице

ИС.1.1.2. именује историјске периоде и зна редослед историјских периода

ИС.1.1.3. зна поделу на праисторију и историју

ИС.1.1.4. уме да одреди којем веку припадају важне године из прошлости

ИС.1.1.5. уме да одреди којем историјском периоду припадају важне године из прошлости

ИС.1.1.6. препознаје значење основних појмова из историје цивилизације

ИС.1.1.7. именује најважније појаве из националне историје

ИС.1.1.8. именује најважније појаве из опште историје

ИС.1.1.9. зна на којем простору су се одиграле најважније појаве и догађаји из националне и опште историје

ИС.1.1.10. уме да наведе узроке и последице најважнијих појава из прошлости

2. ИСТРАЖИВАЊЕ И ТУМАЧЕЊЕ ИСТОРИЈЕ

У области **истраживање и тумачење историје** ученик/ученица:

ИС.1.2.1. препознаје на основу карактеристичних историјских извора (текстуалних, сликовних, материјалних) о којој историјској појави, догађају и личности је реч

ИС.1.2.2. препознаје разлику између текстуалног историјског извора и других текстова познатих ученику, који говоре о истим историјским појавама

ИС.1.2.3. препознаје једноставне и карактеристичне историјске информације дате у форми слике

ИС.1.2.4. уме да прочита једноставне и карактеристичне историјске информације дате у форми историјске карте у којој је наведена легенда

ИС.1.2.5. уме да прочита једноставне и карактеристичне историјске информације дате у форми табеле

ИС.1.2.6. уме да прочита једноставне и карактеристичне историјске информације дате у форми графикана

ИС.1.2.7. зна да исте историјске појаве могу различито да се тумаче

ИС.1.2.8. препознаје различита тумачења исте историјске појаве на једноставним примерима

Следећи искази описују шта ученик/ученица зна и уме на средњем нивоу.

1. ИСТОРИЈСКО ЗНАЊЕ

У области **историјско знање** ученик/ученица:

ИС.2.1.1. уме да повеже личност и историјски феномен са одговарајућом временском одредницом и историјским периодом

ИС.2.1.2. препознаје да постоји повезаност националне, регионалне и светске историје

ИС.2.1.3. препознаје да постоји повезаност регионалне и светске историје

ИС.2.1.4. препознаје да постоји повезаност појава из прошлости са појавама из садашњости

ИС.2.1.5. зна и разуме узроке и последице важних историјских феномена у националној историји

ИС.2.1.6. зна и разуме узроке и последице важних историјских прекретница из опште историје

2. ИСТРАЖИВАЊЕ И ТУМАЧЕЊЕ ИСТОРИЈЕ

У области **истраживање и тумачење историје** ученик/ученица:

ИС.2.2.1. уме да закључи о којем догађају, феномену и личности је реч на основу садржаја карактеристичних писаних историјских извора

ИС.2.2.2. уме да закључи о којем историјском феномену је реч на основу карактеристичних сликовних историјских извора

ИС.2.2.3. уме да одреди из које епохе или са ког географског простора потиче историјски извор када је текст извора непознат ученику, али су у њему наведене експлицитне информације о особинама епохе или географског простора

ИС.2.2.4. уме да одреди угао гледања на историјску појаву (победника или побеђеног) на основу поређења два историјска извора који говоре о истом историјском догађају, феномену

ИС.2.2.5. препознаје да постоји пристрасност у појединим тумачењима историјских личности, догађаја, феномена

Следећи искази описују шта ученик/ученица зна и уме на напредном нивоу.

1. ИСТОРИЈСКО ЗНАЊЕ

У области **историјско знање** ученик/ученица:

ИС.3.1.1. уме да примени знање из историјске хронологије (уме прецизно да одреди којој деценији и веку, историјском периоду припада одређена година, личност и историјски феномен)

ИС.3.1.2. уме да објасни специфичности важних историјских појмова и да их примени у одговарајућем историјском контексту

ИС.3.1.3. зна специфичне детаље из националне и опште историје

ИС.3.1.4. разуме на који начин су повезане појаве из националне, регионалне, опште историје

ИС.3.1.5. разуме како су повезане појаве из прошлости и садашњости

ИС.3.1.6. уме да закључи зашто је дошло до одређених историјских догађаја и које су последице важних историјских дешавања

2. ИСТРАЖИВАЊЕ И ТУМАЧЕЊЕ ИСТОРИЈЕ

У области **истраживање и тумачење историје** ученик/ученица:

ИС.3.2.1. уме да изврши селекцију историјских извора

ИС.3.2.2. уме да анализира и процени релевантност историјског извора

ИС.3.2.3. уме да анализира и процени ближе хронолошко порекло извора

ИС.3.2.4. уме да одреди на основу анализе историјског извора контекст у којем је настао извор и контекст о којем говори извор (идеолошки, културолошки, социјални, политички, географски контекст извора)

ИС.3.2.5. уме да прочита историјске информације у различитим симболичким модалитетима и повеже их са претходним историјским знањем (закључује на основу историјске карте без понуђене легенде, упоређује два графикона и закључује о појави)

ИС.3.2.6. уме да издвоји разлике и сличности у тумачењима и изворима који се односе на исту историјску појаву

ИС.3.2.7. уме да изрази став и мишљење о одређеном тумачењу историјског феномена и да одреди врсту пристрасности (манипулација, пропаганда, стереотип...)

НАЧИНИ И ПОСТУПЦИ ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА

У остваривању циља наставе историје припрема за часове је од изузетне важности, као и планирање наставе на годишњем и месечном нивоу. Требало би настојати да се ученици укључе у наставни процес и да се развијају њихове интелектуалне и креативне способности. На тај начин ће настава историје бити занимљива и неће бити сведена на пуко меморисање историјских чињеница. Наставник би требало да усмерава рад ученика, а не само да им пружа готова знања. На часовима би требало да буду заступљене активне методе рада, у којима ученик није само пасивни посматрач већ и учесник у наставном процесу.

Развијањем креативног и критичког мишљења ствара се могућност слободнијег и интересантнијег извођења наставе историје.

Да би се наведени задаци наставе историје што потпуније остварили неопходно је да се обезбеди корелација са сродним предметима, као што су географија, српски језик, ликовна и музичка култура, верска настава, грађанско васпитање и свакодневни живот у прошлости. Чињеница да се исти садржаји у историји и сродним предметима не обрађују у исто време, због различитих наставних програма, знатно отежава корелацију у обради новог градива. Наставници историје могу корелацију остварити консултовањем са наставницима сродних предмета у обради исте материје у току наставе, као и заједничком обрадом неких тема кроз додатни рад, слободне активности, излете и екскурзије. Посебну могућност за међупредметну сарадњу пружа додатни рад, чије теме могу да обухвате садржаје сродних предмета обрађене уз стручно-методичку помоћ наставника тих предмета.

У настави историје нагласак би требало ставити на активне облике рада. Они се најпотпуније могу остварити кроз групни рад, рад у паровима, индивидуални рад или дискусију свих ученика у одељењу. Часове са поменутиим облицима рада требало би брижљиво планирати и рационално изводити, имајући у виду да је њихов основни задатак активирање ученика, њихово оспособљавање за самостални рад и усвајање знања, развијање способности и навика. Реализација садржаја програма у великој мери зависи од правилног избора наставних метода. У настави историје усмено излагање наставника (монолошка метода) и разговор са ученицима (дијалогска метода) заузимају веома важно место. Осим ове две најзаступљеније методе, треба користити и остале. Посебан значај има коришћење историјских текстова, нарочито извора. Читањем и анализом историјских извора ученицима се пружа могућност да сагледају специфичност неког историјског проблема или појаве. Веома је важно напоменути да би требало користити и историјске карте, јер њихова адекватна употреба олакшава темељно савлађивање градива.

Током остваривања програма потребно је уважити високу образовну и мотивациону вредност активних и интерактивних (кооперативних) метода наставе/учења те кроз све програмске целине доследно осигурати да најмање једна трећина наставе буде организована употребом ових метода.

У настави користити, најмање у трећини случајева, задатке који захтевају примену наученог у разумевању и решавању свакодневних проблемских ситуација препоручених од стране Министарства и Завода, а приликом оцењивања обезбедити да су ученици информисани о критеријумима на основу којих су оцењивани.

Истицање поменутих метода не значи да би остале требало запоставити. Наставник би требало да свакој наставној јединици приступа као посебном образовном и дидактичком проблему и проналази одговарајућа решења.

У настави историје требало би што чешће користити следећа наставна средства:
- историјске карте (зидне, из атласа, уџбеника и друге литературе);

- илустрације (слике, дијапозитиви, шеме, графикони);
- документарне и игране видео и дигиталне материјале;
- музејске експонате;
- културно-историјске споменике (обилазак споменика).

Наставни садржаји предмета *историја* у петом разреду ученика уводе у историју, науку која се бави прошлошћу људског друштва, у праисторијски период људске цивилизације и период старог века. Препоручени садржаји наставнику остављају могућност да ученике постепено уводи у историју као науку, пратећи развојну линију цивилизације кроз културне, привредне и политичке делатности људи у најстаријим епохама прошлости. Иако се ученици први пут сусрећу са систематским изучавањем историје, у раду се могу користити њихова знања о друштвеним појавама и одређеним историјским догађајима која су стекли у првом циклусу основног образовања и васпитања. Мали фонд часова и психофизичке могућности ученика захтевају од наставника рационалност при избору битних чињеница, без много хронологије и дефиниција историјских појмова и социолошких категорија. Тежиште наставе историје у петом разреду требало би да буде на разумевању античког друштва и културе.

Дужина и значај периода средњег века, који се изучава у шестом разреду, а обухвата хиљаду година људске историје, захтевају велику пажњу у избору наставних садржаја. У програму се налазе релевантни догађаји, личности и појаве за то историјско раздобље, а кључни садржаји у оквиру наставних тема дати су у заградама које се налазе иза назива наставних јединица. Оваква структура програма помаже наставнику у планирању непосредног рада са ученицима јер му олакшава одређивање обима и дубине обраде појединих садржаја. Наставник има слободу да сам одреди распоред и динамику активности за сваку тему уважавајући циљеве и задатке предмета.

Наставни програм се може допунити садржајима из локалне средњовековне прошлости, чиме се код ученика постиже јаснија слика о томе шта од културне баштине њиховог краја потиче из овог периода.

У школама на наставном језику неке од националних мањина могу се, осим садржаја из њихове средњовековне историје који су дати у програму, обрадити и проширени наставни садржаји из прошлости тог народа. При томе, наставници ће настојати да ученицима пруже историјску слику дотичног народа и његове државе у средњем веку, али и слику средине у којој живе: како су и зашто населили те просторе, какав је био начин живота у средњем веку и које су значајне личности обележиле то раздобље њихове прошлости.

Савлађујући наставни програм историје ученици шестог разреда, осим што стичу знања о догађајима из средњовековне прошлости, добијају и подстицаје за свој интелектуални развој. Они се кроз историју вежбају у логичком закључивању и схватању узрочно-последичних веза. *Историја* је изузетно погодан наставни предмет за подстицање развоја критичког мишљења, односно за разликовање чињеница од претпоставки, података од њихове интерпретације и битног од небитног. Због тога је од великог значаја којим ће методским приступом да се обрађују наставни садржаји.

Дужина и значај периода који се изучава у седмом разреду основног образовања и васпитања, а обухвата четири века људске историје, захтевају велику пажњу у избору наставних садржаја. Програм садржи најважније догађаје, појаве и процесе, као и знамените личности које су обележиле раздобље од краја XV века до седамдесетих година XIX века. Кључни садржаји у оквиру наставних тема дати су у заградама које се налазе иза назива наставних јединица. Оваква структура програма конципирана је с циљем да помогне наставнику у планирању непосредног рада са ученицима јер му олакшава одређивање обима и дубине обраде појединих садржаја. Наставник има слободу да сам

одреди распоред и динамику активности за сваку тему уважавајући циљеве и задатке предмета.

Пожељно је овако осмишљен програм допунити садржајима из локалне прошлости, чиме се код ученика постиже јаснија слика о томе шта од историјске и културне баштине њиховог краја потиче из овог периода (положај под турском или хабзбуршком влашћу, учешће у устанцима, револуцији 1848–49. или ослободилачким ратовима 1876–1878...).

У школама на наставном језику неке од националних мањина могу се обрадити и проширени наставни садржаји из прошлости тог народа. При томе, наставници ће настојати да коришћењем разноврсних извора и релевантне историографске и етнографске литературе ученицима пруже могућност да стекну јасну представу о прошлости народа коме припадају, али и окружења у коме живе: какав им је био начин живота и које су значајне личности обележиле то раздобље њихове историје.

Савлађујући наставни програм историје ученици седмог разреда, осим што стичу знања о догађајима, појавама и процесима из прошлости, добијају и подстицаје за свој интелектуални развој. Они се, учећи историју, вежбају у логичком закључивању и схватању узрочно-последичних веза. *Историја* је изузетно погодан наставни предмет за подстицање развоја критичког мишљења, односно за разликовање чињеница од претпоставки, података од њихове интерпретације и битног од небитног. Због тога је од посебног значаја којим ће методским приступом да се обрађују наставни садржаји.

Значај периода који се изучава у осмом разреду основног образовања и васпитања захтева посебну пажњу у избору наставних садржаја. У програму су обрађени најважнији догађаји, појаве и процеси, као и знамените личности које су обележиле раздобље од седамдесетих година XIX до краја XX века. Кључни садржаји у оквиру наставних тема дати су у заградама које се налазе иза назива наставних јединица. Оваква структура програма конципирана је с циљем да помогне наставнику у планирању непосредног рада са ученицима јер му олакшава одређивање обима и дубине обраде појединих наставних садржаја. Наставник има слободу да сам одреди распоред и динамику активности за сваку тему уважавајући циљеве и задатке предмета.

Пожељно је на овакав начин осмишљени програм допунити садржајима из локалне прошлости, чиме се код ученика постиже јаснија представа о томе шта од историјске и културне баштине њиховог краја потиче из овог периода (учешће у балканским и светским ратовима, споменици знаменитим личностима и учесницима ратова, значајне грађевине, установе културе и образовања...).

У школама на наставном језику неке од националних мањина могу се, осим садржаја из њихове историје који су дати у програму, обрадити и проширени наставни садржаји из прошлости тог народа. При томе, наставници ће настојати да, коришћењем разноврсних извора и релевантне историографске и етнографско-антрополошке литературе, ученицима пруже могућност да стекну јасну представу о прошлости народа коме припадају, али и окружења у коме живе: какав им је био начин живота и које су значајне личности обележиле ово раздобље њихове историје.

Савлађујући наставни програм историје, ученици осмог разреда, осим тога што стичу знања о догађајима, појавама и процесима из прошлости, добијају и подстицаје за свој интелектуални развој. Они се, учећи историју, вежбају у логичком закључивању и схватању узрочно-последичних веза. *Историја* је изузетно погодан наставни предмет за подстицање развоја критичког мишљења, односно за разликовање чињеница од претпоставки, података од њихове интерпретације и битног од небитног. Због тога је посебно значајно којим ће се методичким поступком и приступом обрађивати наставни садржаји.

Историја као наративни предмет, у коме су усмено излагање, опис, разговор, објашњења, тумачења, аргументовање наставника и ученика главна активност, пружа

велике могућности за подстицање ученичке radoznalosti, која је у основи сваког сазнања. Наставни садржаји треба да буду представљени као "прича" богата информацијама и детаљима, не зато да би оптеретили памћење ученика, већ да би им историјски догађаји, појаве и процеси били предочени јасно, детаљно, живо и динамично. Настава не би смела бити статистичка збирка података и извештај о томе шта се некада збило, већ би требало да помогне ученицима у стварању што јасније представе не само о томе шта се тада десило, већ и зашто се то десило и какве су последице из тога проистекле. Програм се остварује уз примену метода интерактивне наставе.

Посебно место у настави *историје* имају питања, како она која поставља наставник ученицима, тако и она која долазе од ученика, подстакнута оним што су чули у учионици или што су сазнали ван ње користећи различите изворе информација. Добро осмишљена питања наставника имају подстицајну функцију за развој историјског мишљења и критичке свести, не само у фази утврђивања и систематизације градива, већ и у самој обради наставних садржаја. Прецизно постављена питања, као позив на размишљање и трагање за одговором "како је уистину било", обезбеђују разумевање, а самим тим и успешно памћење и трајно усвајање знања и вештина код ученика. У зависности од циља који наставник жели да оствари, питања могу имати различите функције, као што су: фокусирање пажње на неки садржај или аспект, подстицање поређења, трагање за појашњењем, процена могућих последица и др.

Наставник, поред тога што креира своја предавања, осмишљава и планира на који начин ће се ученици укључити у образовно-васпитни процес. Није битно да ли је ученичка активност организована као индивидуални рад, рад у пару, малој или великој групи, као радионица или домаћи задатак, већ колико и како "уводи" у прошле догађаје, односно колико подстиче ученике да се дистанцирају од садашњости и сопственог угла гледања.

Да би схватио догађаје који су се догодили у прошлости, ученик мора да их оживи у свом уму, у чему велику помоћ пружа употреба различитих историјских текстова, карата и других извора историјских података (документарни и играни видео и дигитални материјали, музејски експонати, илустрације, као и обиласци културно-историјских споменика и посете установама културе). Коришћење историјских карата је изузетно важно јер оне омогућавају ученицима не само да на очигледан и сликовит начин доживе простор на коме се неки од догађаја одвијао, већ им и помажу да прате промене на одређеном простору кроз време.

Настава историје има утицаја и на развијање језичке и говорне културе (беседништва), јер историјски садржаји богате и оплемењују језички фонд ученика. Наравно, потребно је да се све речи и појмови који су непознати или недовољно добро познати ученицима прецизно објасне. Где год је то могуће, пожељно је избегавати појмове високог нивоа апстрактности. Како немају сви ученици једнак дар за вербално изражавање, наставник ће позитивно вредновати када се ученик добро сналази на историјској карти, поставља промишљена питања или вешто аргументује у дискусији, чак и онда када је његово изражавање, посматрано по броју речи, сиромашно.

У раду са ученицима неопходно је имати у виду интегративну функцију историје, која у образовном систему, где су знања подељена по наставним предметима, помаже ученицима да постигну целовито схватање о повезаности и условљености биолошких, географских, економских и културних услова живота човека кроз простор и време. Такође, пожељно је избегавати фрагментарно и изоловано знање историјских чињеница јер оно има најкраће трајање у памћењу и најслабији трансфер у стицању других знања и вештина. У настави треба што више користити задатке који захтевају примену наученог у разумевању и решавању свакодневних проблемских ситуација.

Постоји природна веза историје са другим обавезним и изборним наставним предметима (*географија, српски језик, ликовна култура, музичка култура, народна традиција, свакодневни живот у прошлости, верска настава, грађанско васпитање...*) и

зато је пожељна сарадња између предметних наставника, која се може остваривати на различите начине (редовна настава, додатни рад, слободне активности, излети и екскурзије...).

Програм се остварује уз уважавање Образовних стандарда за крај обавезног образовања и нивоа знања који су у њима дефинисани (основни, средњи и напредни ниво).

3.22. ГЕОГРАФИЈА

Разред: **ПЕТИ**
 годишњи фонд часова: **36**

Циљ наставе и учења географије је да ученик изучавањем географских објеката, појава и процеса у природном и друштвеном окружењу и међусобној повезаности са њима развије одговоран однос према себи, природи и будућности планете Земље

број наставне теме	ТЕМА/ОБЛАСТ	ИСХОДИ по завршеној теми/области ученик ће бити у стању да:	садржаји	број час. по теми	бр. часова за	
					обраду	остале типове часова
I	ЧОВЕК И ГЕОГРАФИЈА	<ul style="list-style-type: none"> - повеже постојећа знања о природи и друштву са географијом као науком - повеже географска знања о свету са историјским развојем људског друштва и научно-техничким прогресом - на примерима покаже значај учења географије за свакодневни живот човека - разликује одговорно од неодговорног понашања човека према природним ресурсима и опстанку живота на планети Земљи 	<p>Ширење географских хоризоната и велика географска открића.</p> <p>Одговорност човека према планети Земљи.</p>	1	1	
II	ВАСИОНА	<ul style="list-style-type: none"> - разликује појмове васиона, галаксија, Млечни пут, Сунчев систем, Земља - објасни и прикаже структуру Сунчевог система и положај Земље у њему - разликује небеска тела и наводи њихове карактеристике - одреди положај Месеца у односу на Земљу и именује месечеве мене 	<p>Васиона, галаксија, Млечни пут, звезде, сазвежђа.</p> <p>Сунчев систем: Сунце, планете, Месец.</p>	4	3	1
III	П Л А Н Е Т А <i>Облик Земље и структура њене површине</i>	<ul style="list-style-type: none"> - помоћу глобуса опише облик Земље и наведе доказе о њеном облику - помоћу карте опише распоред копна и воде на Земљи и наведе називе континената и океана - примерима објасни деловање Земљине теже на географски омотач 	<p>Облик и димензије Земље, распоред копна и воде.</p> <p>Сила Земљине теже, глобус, екватор, полови.</p>	2	1	1
	П Л А Н Е Т А <i>Земљина кретања</i>	<ul style="list-style-type: none"> - разликује и објасни Земљина кретања и њихове последице - повеже смер ротације са сменом дана и ноћи - повеже нагнутост земљине осе са 	<p>Ротација Земље и последице ротације: смена обданице и ноћи, локално</p>	4	3	1

З Е М Љ А		различитом осветљеношћу површине Земље - повеже револуцију Земље са сменом годишњих доба на северној и јужној полулопти и појавом топлотних појасева	време. Револуција Земље и последице: календар, појасеви.				
	П Л А Н Е Т А	<u>Унутрашња грађа и рељеф Земље</u>	<ul style="list-style-type: none"> - разликује деловање унутрашњих сила (сила Земљине теже, унутрашња топлота Земље) - разликује основне омотаче унутрашње грађе Земље - наведе спољашње силе (ветар, вода) Земље - помоћу карте и цртежа опише начине и последице кретања литосферних плоча (вулканизам, земљотреси, набирање и раседање) - разликује хипоцентар и епицентар и наведе турсне зоне у свету и у Србији - наведе поступке које ће предузети за време земљотреса - опише процес вулканске ерупције и њене последице - помоћу фотографија или узорка стена разликује основне врсте стена, описује њихов настанак и наводи примере за њихово коришћење - помоћу карте, цртежа и мултимедија објашњава настанак планина и низија и разликује надморску и релативну висину - разликује ерозивне и акумулативне процесе - наведе примере деловања човека на промене у рељефу (броне, насипи, копови) 	<p>Постанак и унутрашња грађа Земље, литосферне плоче: кретање плоча, промена положаја континената. Вулканизам и земљотреси: елементи, настанак, зоне појава у свету и у Србији, последице и шта радити у случају земљотреса. Стене. Постанак рељефа процесима набирања и раседања, планине, низије, надморска висина. Човек и рељеф.</p>	11	6	5
	З Е М Љ А	<u>Ваздушни омотач Земље</u>	<ul style="list-style-type: none"> - опише структуру атмосфере - наведе временске промене које се дешавају у тропосфери (ветрови, падавине, облаци, загревање ваздуха...) - разликује појам времена од појма климе - наведе климатске елементе и чиниоце и основне типове климе - графички представи и чита климатске елементе (климадијаграм) користећи ИКТ - користи дневне метеоролошке извештаје из медија и планира своје активности у складу са њима - наводи примере утицаја човека на загађење атмосфере и предвиђа последице таквог понашања - наводи примере о утицају атмосферских непогода на човека (екстремне температуре и падавине, град, гром, олуја) 	<p>Атмосфера (састав, структура и значај). Време и клима: климатски елементи и појаве (температура, притисак, влажност, падавине). Климатски чиниоци, основни типови климе. Човек и клима (утицај човека на климу).</p>	6	4	2
	<u>Воде на Земљи</u>	- уочава и разликује на географској карти океане, већа мора, заливе и мореузе	Светско море и његова	6	4	2	

		<ul style="list-style-type: none"> - наведе и опише својства морске воде - помоћу карте прави разлику између речне мреже и речног слива - наведе и опише елементе реке (извор, ушће, различити падови на речном току) - разликује типове језерских басена према начину постанка - наведе узроке настанка поплава и бујица и објасни последице њиховог дејства - наведе поступке које ће предузети за време поплаве и након ње - наведе примере утицаја човека на загађивање вода и предвиђа последице таквог понашања 	<p>хоризонтална подела, својства морске воде, кретање морске воде.</p> <p>Воде на копну: подземне воде и извори, реке, језера и ледници.</p> <p>Човек и вода-поплаве, бујице, заштита воде од загађења.</p>			
	<p><u>Биљни и животињски свет на Земљи</u></p>	<ul style="list-style-type: none"> - помоћу карте повеже климатске услове са распрострањеношћу живог света на Земљи - помоћу карте наведе природне зоне и карактеристичан живи свет у њима - опише утицај човека на изумирање одређених биљних и животињских врста - наведе примере за заштиту живог света на Земљи 	<p>Распростирање биљног и животињског света на Земљи. Угроженост и заштита живог света.</p>	2	1	1
укупно:				36	23	13

Корелација са другим предметима: биологија, историја, математика, информатика и рачунарство, ликовна култура

УПУТСТВО ЗА ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

Наставни програм географије је програм оријентисан на исходе, тј.оријентисан на процес учења и ученичка постигнућа, а не на наставне садржаје. Наставник је креатор наставе и учења и он има пуну слободу у планирању, осмишљавању и коришћењу садржаја којима ће остварити дефинисане исходе. Исходи представљају опис интегрисаних знања, вештина, ставова и вредности које ученик гради и продубљује кроз три програмске области овог предмета.

I Планирање наставе и учења

Наставни програм оријентисан на исходе даје наставнику већу слободу у креирању и осмишљавању наставе и учења. Од наставника се очекује да за сваку наставну јединицу дефинише пирамиду исхода на три нивоа: оне које би сви ученици требало да постигну, оне које би већина ученика требало да достигне и оне које би требало само најбољи ученици да постигну. На овај начин постиже се индиректна веза са образовним стандардима на три нивоа постигнућа. При планирању конкретног часа важно је да наставник испланира своје, али и активности ученика.

II Остваривање наставе и учења

Акцент наставе географије у петом разреду је да ученик увиди значај изучавања географије за њега лично и да изучавањем предвиђених наставних области развије знања, вештине, ставове и вредности за одговоран однос према себи, природи и будућности

планете Земље. Програм се ослања на савремена достигнућа и перспективе развоја географске науке, корелативан је и примерен интересовањима и развојним способностима ученика. Он уважава дефинисане стандарде постигнућа за овај предмет за крај основног образовања и васпитања, као и међупредметне компетенције.

Програмску структуру чине три области:

1. Човек и географија

2. Васиона

3. Планета Земља

На првом наставном часу наставник уводи ученике у наставни предмет, односно, упознаје ученике са значајем географије, не улазећи у терминологију географских дисциплина. На овом часу је потребно помоћи ученицима да повежу постојећа знања о природи и друштву са географијом као науком. Заједно са ученицима навести примере и разлоге зашто се изучава географија. Такође је потребно упознати ученике са садржајем наставног програма и дати им јасна упутства за рад.

Програмску област **Васиона** чине најосновнија математичко-географска и астрономска знања о васиони, Сунчевом систему, облику и величини Земље, њеном положају у васиони и о небеским телима Сунчевог система. Кроз ову наставну област потребно је информисати ученике о основним карактеристикама осталих небеских тела, без фактографских података о планетама: величина, удаљеност до Земље и слично.

Трећу програмску област **Планета Земља** чине садржаји физичке географије и разврстани су у шест тема.

Посебан значај имају исходи који се односе на облик и величину Земље и распоред континената и океана. За достизање исхода предвиђених овом темом најбоље је користити демонстративно-илустративне методе и методе експеримента уз употребу модела Земље глобуса и географске карте. Имајући у виду оријентацију програма предмета и његов фокус на развијање функционалних знања ученика, географска карта и њено коришћење током просеца учења и подучавања је обавезна. Упознавање ученика са картом и са основним појмовима картографске писмености према наставном програму започиње у првом циклусу основног образовања и васпитања и представља основу развијања функционалних знања. Зато треба радити на даљем унапређивању сналажења ученика на карти током петог разреда, што представља основу за касније изучавање картографског градива у шестом разреду.

За ученике овог узраста посебно може бити тешко разумевање Земљине ротације, револуције и последица ових кретања. Због тога је потребно посебну пажњу посветити обради и утврђивању ових садржаја. Наставник треба да примени очигледна наставна средства (глобус, батеријска лампа, телуријум, видео записи, анимације...) и демонстративно-илустративне методе и методе експеримента како би се могао постићи висок степен разумевања и достизања предвиђених исхода. То ће бити предуслов за касније усвајање низа других појмова који су у вези са сменом обданице и ноћи, сменом годишњих доба, формирањем климатских појасева, односно свих појмова који су у вези са временом и климом и уопште, појавама и процесима у атмосфери, као и у хидросфери и биосфери.

При обради наставних садржаја **Револуција Земље и топлотни појасеви** треба објаснити термине, као што су екватор, Гринич, северни и јужни повратник и северни и јужни поларник. Не треба улазити у терминологију географске ширине, дужине и часовних зона, јер ће то бити предмет изучавања у шестом разреду.

Наставна област **Планета Земља** има посебан значај јер у оквиру ње ученици упознају објекте, појаве и процесе, гранске и међугранске везе, као и посебне физичко-географске законитости. Акцент треба ставити на достизање исхода који се односе на функционално знање ученика (како се понашати у случају земљотреса, екстремних температура, атмосферских непогода, бујица и поплава...) и треба навести примере позитивног и негативног деловања човека на природу. Природна средина је у суштини сплет тесно повезаних и међусобно условљених компонената које представљају јединствену целину. Имајући у виду нарушавање равнотеже у природној средини, потребно је указивати на превенцију и на заштиту природе. Потребно је код ученика развијати одговорност о очувању биљних и животињских врста и рационалном коришћењу природних ресурса као услови опстанка на Земљи. Један од значајних исхода петог разреда је да се од ученика очекује да опише одговорност коју човек има према планети Земљи, планети коју настањујемо. Препорука је да се приликом планираног излета ученици упознају са објектима геонаслеђа и развију правилне ставове о његовом значају и очувању.

Поједини препоручени садржаји могу бити тешки и апстрактни ученицима, па се зато препоручује задржавање на основним појмовима, појавама и процесима уз обилато коришћење дидактичког материјала и разноврсних метода рада. Једна од основних вештина која се препоручује је правилно географско посматрање и уочавање природних објеката, појава и процеса у локалној средини чиме се подстиче природна радозналост деце, самостално истраживање и њихова правилна интерпретација. Садржаји физичке географије дају могућност стицања знања, вештина и навика коришћењем статистичког материјала који је систематизован у табелама, као и руковањем различитим мерним инструментима, регистровањем и обрадом података које они показују. Предлаже се, уколико за то има могућности да за обраду података ученици користе ИКТ. На овај начин повезују се и интерпретирају квантитативни показатељи и утврђују узрочно-последичне везе и односи. У оквиру ове теме сви физичко-географски објекти, појаве и процеси не могу се потпуно обрадити, што и није циљ овог наставног програма.

III Праћење и вредновање наставе и учења

Праћење напредовања ученика је у функцији развоја ученика у достизању исхода. Вредновање ученика почиње иницијалном проценом нивоа на којем се ученик налази и у односу на то ће се процењивати његов даљи ток напредовања. Сваки наставни час и свака активност ученика је прилика за формативно оцењивање, односно регистровања напретка ученика. Ученик се оцењује и на основу активности и његових резултата рада: писању и излагању презентација, различитим облицима групног рада, рад на пројектима и сл. Активности ученика: слуша, описује, дискутује, повезује оно што учи са оним што зна и са ситуацијама из живота, повезује оно што учи са оним што је већ учио из географије и других предмета, самостално прикупља и анализира податаке и информације, предлаже нова решења. Активности наставника: припрема, реализује и анализира наставни процес, дефинише активности и садржаје, врши избор метода и техника рада, као и наставних средстава, креира и реализује час у циљу постизања квалитетне наставе, сарађује са колегама и размењује мишљења, одговара на ученичка питања, прати напредовање сваког ученика и оцењује њихово постигнуће, прати ефекте свога рада.

ШЕСТИ РАЗРЕД

Оперативни задаци:

Ученици треба да:

- упознају основне појаве, процесе и феномене у хидросфери и географски размештај хидрографских објеката, као и њихове одлике;
- схвате значај вода за живот на Земљи;
- упознају биљни и животињски свет, утицај природних фактора и човека на њихов развој, хоризонтални и вертикални распоред, као и међусобну условљеност и значај;
- упознају људске активности које утичу на квалитет животне средине и схвате неопходност њеног очувања, унапређивања и заштите;
- упознају основне појмове из географије становништва и насеља, схвате значај и улогу природних, друштвених и привредних чинилаца и њихово јединство;
- схвате појмове природне и географске средине и појам географске регије;
- стекну основна знања о привреди, њеној подели и факторима развоја;
- упознају најважније међународне организације и интеграцијске процесе у Европи и свету, као и њихов значај за политички, економски и културни развој;
- разумеју значај и домете међународних организација у очувању мира и безбедности и развијању пријатељских односа међу народима;
- упознају најважније природне, друштвене и економскогеографске одлике Европе и специфичности њених регија и држава;
- самостално користе географску карту као извор географских информација у процесу стицања нових знања и истраживања и у свакодневном животу;
- се оспособе за коришћење географске литературе и различитог илустративног материјала ради лакшег савлађивања наставног градива и оспособљавања за самостални рад;
- поседују осећање социјалне припадности и привржености сопственој породици, нацији и култури, познају традицију и учествују у њеном очувању;
- познају и поштују традицију и идентитет других народа, заједница и социјалних група.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

УВОД (1)

Увод у програмске садржаје

ПЛАНЕТА ЗЕМЉА (8)

Воде на Земљи (5)

Светско море и његова хоризонтална подела: својства морске воде (сланост, температура, боја, провидност), кретање морске воде (таласи, плима и осека, морске струје), разуђеност обала.

Воде на копну: издан и извори, реке, речна мрежа, речни сливови, језера - подела према постанку језерских басена.

Загађивање мора и копнених вода и значај њихове заштите. Проблем несташице воде на Земљи.

Биљни и животињски свет на Земљи (3)

Биљне заједнице на Земљи: утицај рељефа, климе, земљишта и човека на распрострањеност биљног света.

Животињски свет на Земљи: утицај климе, биљног света и човека на распрострањеност животињског света.

Значај, заштита и унапређивање биљног и животињског света.

СТАНОВНИШТВО И НАСЕЉА НА ЗЕМЉИ (5)

Екумена: број становника на Земљи, густина насељености, природни прираштај светског становништва.

Структура светског становништва (расна, национална, старосна, полна, верска, професионална...).

Миграције светског становништва: узроци, врсте и последице миграција.

Насеља: врсте и типови; повезаност насеља у конурбације и мегалополисе.

ГЕОГРАФСКА СРЕДИНА И ЉУДСКЕ ДЕЛАТНОСТИ (3)

Природна и географска средина; појам географске регије.

Привреда: подела на привредне делатности и гране; утицај природних и друштвених фактора на развој привреде.

РЕГИОНАЛНА ГЕОГРАФИЈА ЕВРОПЕ (52)

Опште географске одлике Европе (8)

Основни географски подаци о континенту: име, географски положај, границе и величина.

Природногеографске одлике: хоризонтална и вертикална разуђеност европског континента, клима и биљни свет, воде на копну.

Друштвеноекономске одлике: становништво (број, насељеност, састав, миграције), насеља.

Природна богатства и привреда.

Регионална и политичка подела, интеграцијски процеси у Европи и свету (ЕУ, НАТО, УН, Г8...).

Јужна Европа (14)

Географски положај, границе и величина.

Природногеографске одлике: хоризонтална и вертикална разуђеност Јужне Европе, клима и биљни свет, воде на копну.

Друштвеноекономске одлике: становништво (број, насељеност, састав, етничка разноврсност, миграције), насеља, политичка подела, природна богатства и привреда.

Државе на Балканском полуострву

Србија, Црна Гора, Босна и Херцеговина, Хрватска, Словенија, Македонија, Албанија, Бугарска и Грчка.

Географски положај, границе и величина држава.

Природногеографске одлике.

Друштвеноекономске одлике.

Државе на Апенинском полуострву

Италија.

Географски положај, границе и величина држава.

Природногеографске одлике.

Друштвеноекономске одлике.

Државе на Пиринејском полуострву

Шпанија и Португалија

Географски положај, границе и величина држава.

Природно географске одлике.

Друштвеноекономске одлике.

Географски преглед осталих држава Јужне Европе

Андора, Монако, Ватикан, Сан Марино и Малта, географски положај и значај.

Средња Европа (10)

Географски положај, границе и величина.

Природногеографске одлике: хоризонтална и вертикална разуђеност Средње Европе, клима и биљни свет, воде на копну.

Друштвеноекономске одлике: становништво (број, насељеност, састав, етничка разноврсност, миграције), насеља, политичка подела, природна богатства и привреда.

Државе Средње Европе

Немачка, Пољска, Чешка, Словачка, Швајцарска, Аустрија, Мађарска и Румунија.

Географски положај, границе и величина држава.

Основне природногеографске одлике.

Основне друштвеноекономске одлике.

Западна Европа (8)

Географски положај, границе и величина.

Природногеографске одлике: хоризонтална и вертикална разуђеност Западне Европе, клима, биљни свет, воде на копну.

Друштвеноекономске одлике: становништво (број, насељеност, састав, етничка разноврсност, миграције), насеља, политичка подела, природна богатства и привреда.

Државе Западне Европе

Уједињено Краљевство Велике Британије и Северне Ирске, Француска.

Географски положај, границе и величина држава.

Основне природногеографске одлике.

Основне друштвеноекономске одлике.

Северна Европа (4)

Географски положај, границе и величина.

Природногеографске одлике: хоризонтална и вертикална разуђеност Северне Европе, клима, биљни свет, воде на копну.

Друштвеноекономске одлике: становништво (број, насељеност, састав, етничка разноврсност, миграције), насеља, политичка подела, природна богатства и привреда.

Државе Северне Европе

Шведска, Норвешка.

Географски положај, границе и величина држава.

Основне природногеографске одлике.

Основне друштвеноекономске одлике.

Источна Европа (8)

Географски положај, границе и величина.

Природногеографске одлике: хоризонтална и вертикална разуђеност Источне Европе, клима, биљни свет, воде на копну.

Друштвеноекономске одлике: становништво (број, насељеност, састав, етничка разноврсност, миграције), насеља, политичка подела, природна богатства и привреда.

Државе Источне Европе

Руска Федерација, Украјина.

Географски положај, границе и величина држава.

Основне природногеографске одлике.

Основне друштвеноекономске одлике.

ГОДИШЊА СИСТЕМАТИЗАЦИЈА ГРАДИВА (3)

СЕДМИ РАЗРЕД

Оперативни задаци

Ученици треба да:

- стекну знања о битним природногеографским одликама ваневропских континената, њихових регија и појединих држава
- стекну знања о друштвеногеографским одликама ваневропских континената, њихових регија и појединих држава
- се оспособе за праћење и разумевање економских и друштвених активности и промена у савременом свету и њиховом доприносу општем развоју и напретку човечанства
- упознају регионалне разлике и комплементарност савременог света;
- разумеју проблеме у савременом свету (пренасељеност, неједнак привредни развој, недостатак хране, воде, енергије, минералних сировина, еколошки проблеми, болести, ратови и друго)
- развијају национални идентитет и упознају значај толеранције у мултиетничким, мултијезичким и мултикултуралним срединама у свету;
- упознају различите културе континената, њихових регија и држава и кроз то развијају општу културу
- развијају жељу и стичу потребу за даље образовање и самообразовање са циљем да се што успешније укључе у даље стручно оспособљавање
- кроз рад у настави географије проширују знања из картографије и оспособе се за самостално коришћење географске карте у стицању нових знања и у свакодневном животу
- оспособе за самостално коришћење географске литературе и различитог графичког и илустративног материјала у циљу лакшег савладавања наставног градива и оспособљавања за самостални рад.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

УВОД (1)

Сврха, циљеви, задаци и програмски садржаји регионалне географије ваневропских континената.

ОПШТЕ ГЕОГРАФСКЕ ОДЛИКЕ АЗИЈЕ (21)

Основни географски подаци о континенту: име, географски положај, границе и величина.

Природногеографске одлике: хоризонталана и вертикална разуђеност азијског континента, клима и биљни свет, воде на копну.

Друштвеноекономске одлике: становништво (број, насељеност, састав, миграције), насеља.

Природна богатства и привреда.

Регионална и политичка подела.

ЈУГОЗАПАДНА АЗИЈА

Географски положај, границе и величина.

Природногеографске одлике: хоризонталана и вертикална разуђеност Југозападне Азије, клима и биљни свет, воде на копну.

Друштвеноекономске одлике: становништво (број, насељеност, састав, етничка разноврсност, миграције), насеља, политичка подела.

Природна богатства и привреда.

Државе Југозападне Азије: Турска, географски положај, границе и величина. Основне природногеографске и друштвеноекономске одлике.

ЈУЖНА АЗИЈА

Географски положај, границе и величина.

Природногеографске одлике: хоризонталана и вертикална разуђеност Јужне Азије, клима и биљни свет, воде на копну.

Друштвеноекономске одлике: становништво (број, насељеност, састав, етничка разноврсност, миграције), насеља, политичка подела.

Природна богатства и привреда.

Државе Јужне Азије: Индија, географски положај, границе и величина. Основне природногеографске и друштвеноекономске одлике.

ЈУГОИСТОЧНА АЗИЈА

Географски положај, границе и величина.

Природногеографске одлике: хоризонталана и вертикална разуђеност Југоисточне Азије, клима и биљни свет, воде на копну.

Друштвеноекономске одлике: становништво (број, насељеност, састав, етничка разноврсност, миграције), насеља, политичка подела.

Природна богатства и привреда.

Државе Југоисточне Азије: Индонезија, географски положај, границе и величина. Основне природногеографске и друштвеноекономске одлике.

СРЕДЊА АЗИЈА

Географски положај, границе и величина.

Природногеографске одлике: хоризонталана и вертикална разуђеност Средње Азије, клима и биљни свет, воде на копну.

Друштвеноекономске одлике: становништво (број, насељеност, састав, етничка разноврсност, миграције), насеља, политичка подела.

Природна богатства и привреда.

ИСТОЧНА АЗИЈА

Географски положај, границе и величина.

Природногеографске одлике: хоризонталана и вертикална разуђеност Источне Азије, клима и биљни свет, воде на копну.

Друштвеноекономске одлике: становништво (број, насељеност, састав, етничка разноврсност, миграције), насеља, политичка подела.

Природна богатства и привреда.

Државе Источне Азије: Кина и Јапан, географски положај, границе и величина. Основне природногеографске и друштвеноекономске одлике.

ОПШТЕ ГЕОГРАФСКЕ ОДЛИКЕ АФРИКЕ (14)

Основни географски подаци о континенту: име, географски положај, границе и величина.

Природногеографске одлике: хоризонталана и вертикална разуђеност афричког континента, клима и биљни свет, воде на копну.

Друштвеноекономске одлике: становништво (број, насељеност, састав, миграције), насеља.

Природна богатства и привреда.

Регионална и политичка подела.

СЕВЕРНА АФРИКА

Географски положај, границе и величина.

Природногеографске одлике: хоризонталана и вертикална разуђеност Северне Африке, клима и биљни свет, воде на копну.

Друштвеноекономске одлике: становништво (број, насељеност, састав, етничка разноврсност, миграције), насеља, политичка подела.

Природна богатства и привреда.

Државе Северне Африке: Египат, географски положај, границе и величина. Основне природногеографске и друштвеноекономске одли

ИСТОЧНА АФРИКА

Географски положај, границе и величина.

Природногеографске одлике: хоризонталана и вертикална разуђеност Источне Африке, клима и биљни свет, воде на копну.

Друштвеноекономске одлике: становништво (број, насељеност, састав, етничка разноврсност, миграције), насеља, политичка подела.

Природна богатства и привреда.

ЗАПАДНА АФРИКА

Географски положај, границе и величина.

Природногеографске одлике: хоризонталана и вертикална разуђеност Северне Африке, клима и биљни свет, воде на копну.

Друштвеноекономске одлике: становништво (број, насељеност, састав, етничка разноврсност, миграције), насеља, политичка подела.

Природна богатства и привреда.

ЈУЖНА АФРИКА

Географски положај, границе и величина.

Природногеографске одлике: хоризонталана и вертикална разуђеност Северне Африке, клима и биљни свет, воде на копну.

Друштвеноекономске одлике: становништво (број, насељеност, састав, етничка разноврсност, миграције), насеља, политичка подела.

Природна богатства и привреда.

Државе Јужне Африке: Јужноафричка Република, географски положај, границе и величина. Основне природногеографске и друштвеноекономске одлике.

ОПШТЕ ГЕОГРАФСКЕ ОДЛИКЕ СЕВЕРНЕ АМЕРИКЕ (12)

Основни географски подаци о континенту: име, географски положај, границе и величина.

Природногеографске одлике: хоризонталана и вертикална разуђеност северно америчког континента, клима и биљни свет, воде на копну.

Друштвеноекономске одлике: становништво (број, насељеност, састав, миграције), насеља.

Природна богатства и привреда.

Регионална и политичка подела.

Државе Северне Америке: Сједињене Америчке Државе и Канада, географски положај, границе и величина. Основне природногеографске и друштвеноекономске одлике.

ОПШТЕ ГЕОГРАФСКЕ ОДЛИКЕ СРЕДЊЕ АМЕРИКЕ (3)

Основни географски подаци о континенту: име, географски положај, границе и величина.

Природногеографске одлике: хоризонталана и вертикална разуђеност средњеамеричког континента, клима и биљни свет, воде на копну.

Друштвеноекономске одлике: становништво (број, насељеност, састав, етничка разноврсност, миграције), насеља.

Природна богатства и привреда.

Регионална и политичка подела.

Државе Средње Америке: Мексико, географски положај, границе и величина. Основне природногеографске и друштвеноекономске одлике.

ОПШТЕ ГЕОГРАФСКЕ ОДЛИКЕ ЈУЖНЕ АМЕРИКЕ (9)

Основни географски подаци о континенту: име, географски положај, границе и величина.

Природногеографске одлике: хоризонталана и вертикална разуђеност јужноамеричког континента, клима и биљни свет, воде на копну.

Друштвеноекономске одлике: становништво (број, насељеност, састав, етничка разноврсност, миграције), насеља.

Природна богатства и привреда.

Регионална и политичка подела.

Државе Јужне Америке: Бразил и Аргентина, географски положај, границе и величина. Основне природногеографске и друштвеноекономске одлике.

ОПШТЕ ГЕОГРАФСКЕ ОДЛИКЕ АУСТРАЛИЈЕ И ОКЕАНИЈЕ (6)

Основни географски подаци о континенту: име, географски положај, границе и величина.

Природногеографске одлике: хоризонталана и вертикална разуђеност аустралијског континента, клима и биљни свет, воде на копну.

Друштвеноекономске одлике: становништво (број, насељеност, састав, етничка разноврсност, миграције), насеља.

Природна богатства и привреда.

Регионална и политичка подела.

Државе Аустралије и Океаније: Нови Зеланд, географски положај, границе и величина. Основне природногеографске и друштвеноекономске одлике.

ОПШТЕ ГЕОГРАФСКЕ ОДЛИКЕ АРКТИКА (2)

Основни географски подаци: откриће и истраживања Арктика, име, географски положај и величина. Природна и економска обележја.

ОПШТЕ ГЕОГРАФСКЕ ОДЛИКЕ АНТАРКТИКА (2)

Основни географски подаци: откриће и истраживања Антарктика, име, географски положај и величина. Природна и економска обележја.

СВЕТ КАО ЦЕЛИНА (2)

Савремени политичкогеографски процеси у свету. Неоколонијализам, интеграције и глобализам.

Формирање политичке карте света.

ОСМИ РАЗРЕД

Оперативни задаци

Ученици треба да:

- одређују, повезују и схватају значај географског положаја своје земље на Балкану, у Европи и у свету;
- стекну основна знања о природно-географским и друштвено-економским одликама Србије, њеним природним лепотама и културном наслеђу;

- примењују стечена знања у свакодневном животу, како би са разумевањем могли да прате друштвено-географске појаве, процесе и односе на простору наше земље, на Балкану, у Европи и у свету;
- познају својства географских објеката, појава и процеса у крају у коме живе и повезују појаве и процесе на регионалном и националном нивоу;
- развијају способности повезивања знања из географије са знањима из сродних наставних предмета;
- схватају потребу личног учешћа у заштити, обнови и унапређивању квалитета животне средине и значај очувања природе и природних ресурса;
- поседују осећања социјалне припадности и привржености сопственој нацији и култури, те активно доприносе очувању и неговању националног и културног идентитета;
- развијају међусобно уважавање, као и сарадњу и солидарност између припадника различитих социјалних, етничких и културних група и доприносе друштвеној кохезији;
- подржавају процесе међународне интеграције наше земље;
- користе различите изворе информација и уочавају њихову важност у географским сазнањима;
- буду оспособљени да на терену осматрају, мере, анализирају, интервјуишу, скицирају и прикупљају податке и развијају способност исказивања географског знања речима, сликом, квантитативно, табеларно, графички и схематски;
- овладају техникама тимског/групног рада и групног одлучивања;
- буду оспособљени за континуирано образовање и самообразовање.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

I УВОД У ПРОГРАМСКЕ САДРЖАЈЕ (1)

Циљеви, задаци и програмски садржаји географије за осми разред основне школе.

II ГЕОГРАФСКИ ПОЛОЖАЈ, ГРАНИЦЕ И ВЕЛИЧИНА СРБИЈЕ (2)

Географски положај, државне границе и величина Србије.

III ПРИРОДНЕ ОДЛИКЕ СРБИЈЕ (26)

Постанак и територијални распоред главних рељефних целина.

ПАНОНСКИ БАСЕН

Панонска низија: географски положај, простирање, подела, одлике и значај.

Јужни обод Панонског басена: географски положај, простирање, подела, одлике и значај.

ПЛАНИНСКИ РЕЉЕФ СРБИЈЕ

Географски положај, простирање, основне одлике и подела.

СРПСКО-МАКЕДОНСКА МАСА

Географски положај, простирање, подела, одлике и значај.

ДИНАРИДИ

Динарске планине, Шарске планине, Косовска и Метохијска котлина: географски положај, простирање, подела, одлике и значај.

КАРПАТО-БАЛКАНИДИ

Карпатске и Балканске планине: географски положај, простирање, подела, одлике и значај.

КЛИМА СРБИЈЕ

Климатски елементи и фактори.

Климатске области, типови климе и њихове одлике.

ВОДЕ СРБИЈЕ

Реке црноморског слива: основне одлике и економски значај.

Реке јадранског и егејског слива: основне одлике и економски значај.

Језера: постанак, размештај и значај.

Термоминералне воде: постанак, размештај, значај и искоришћавање.

ЗЕМЉИШТЕ И БИЉНИ И ЖИВОТИЊСКИ СВЕТ

Земљиште: основни типови, одлике, простирање и значај.

Биљни и животињски свет: распрострањеност и значај.

ЗАШТИТА ПРИРОДЕ

Заштита геонаслеђа, ваздуха, воде, земљишта и биљног и животињског света.

Заштићени природни објекти и национални паркови у Србији.

IV СТАНОВНИШТВО И НАСЕЉА СРБИЈЕ (9)

Становништво: број, густина насељености, природни прираштај.

Миграције становништва: врсте, узроци и последице.

Структура становништва: биолошка, национална, културно-образовна, социоекономска, верска.

Народи и етничке заједнице у Србији.

Насеља: подела, размештај и перспективе развоја.

Београд - главни град Републике Србије.

V ПРИВРЕДА СРБИЈЕ (13)

Основне одлике и подела привреде.

Пољопривреда: природни и друштвени услови за развој, мере за унапређивање, приоритети развоја и значај.

Гране пољопривреде (земљорадња, сточарство, лов и риболов), основне одлике и перспективе развоја.

Шумарство: врсте шума, експлоатација и значај.

Индустрија: основне одлике, подела и значај.

Рударство: развој и значај рударства; налазишта руда метала и неметала.

Тешка индустрија: црна и обојена металургија, размештај и значај.

Енергетика: врсте и размештај извора енергије и њихов значај.

Прерађивачка индустрија: машинска индустрија, електроиндустрија, хемијска индустрија, индустрија грађевинског материјала и неметала: размештај производње и значај.

Лака индустрија: подела, одлике, територијални размештај и значај.

Саобраћај: подела, саобраћајна мрежа, услови, перспективе развоја и значај.

Трговина: унутрашња и спољна, обим и структура извоза и увоза.

Туризам: подела и услови за развој, туристичке регије и центри, привредни значај туризма и перспективе развоја.

VI ЗАВИЧАЈНА ГЕОГРАФИЈА (6)

Појам завичаја, географски положај, величина и простирање у оквиру Србије.

Природне одлике завичаја: рељеф, клима, воде, земљиште, биљни и животињски свет.

Врсте и типови насеља.

Становништво: број становника, густина насељености, природни прираштај, структура становништва и миграције.

Главне привредне делатности и гране.

Перспективе развоја.

VII СРБИ ВАН ГРАНИЦА СРБИЈЕ (6)

Срби у суседним државама: Босна и Херцеговина, Црна Гора, Хрватска, Словенија, Мађарска, Румунија, Бугарска, Македонија, Албанија; основне географске одлике простора у којима живе Срби.

Срби у дијаспори: број и територијални размештај; Европа и ваневропски континенти; везе са земљом матицом.

VIII СРБИЈА У САВРЕМЕНИМ ИНТЕГРАЦИЈСКИМ ПРОЦЕСИМА (3)

Значај интеграцијских процеса у Европи и савременом свету.

Сарадња наше земље са другим државама и међународним организацијама: политичка, економска, културно-просветна и научно-технолошка.

ГОДИШЊА СИСТЕМАТИЗАЦИЈА НАСТАВНОГ ГРАДИВА (2)

ОБРАЗОВНИ СТАНДАРДИ

Образовни стандарди су дефинисани за следеће области: **Географске вештине, Физичка географија, Друштвена географија и Регионална географија.**

Област **Географске вештине** чини скуп знања и практичних вештина којима ученици треба да овладају у настави географије, а односе се на познавање оријентације у простору, практично коришћење и познавање географске карте, коришћење статистичког или другог материјала који је систематизован у табеле, дијаграме, схеме и моделе.

Области **Физичка географија** и **Друштвена географија** чине географска знања/чињенице, везе и законитости у географском омотачу Земље у коме се додирују, прожимају и развијају Земљине сфере, чинећи јединствену нераздвојиву целину.

Област **Регионална географија** чини скуп географских знања/чињеница, везе и законитости на комплексном географском простору испреплетаном деловањем природе и људи, чиме се указује на обележја, проблеме и специфичности регија у свету и регија у нашој земљи.

Следећи искази описују шта ученик/ученица зна и уме на основном нивоу.

1. ГЕОГРАФСКЕ ВЕШТИНЕ

У области **географске вештине** ученик/ученица:

ГЕ.1.1.1. разуме појам оријентације и наводи начине оријентисања

ГЕ.1.1.2. наводи и описује начине представљања Земљине површине (глобус и географска карта)

ГЕ.1.1.3. препознаје и чита географске и допунске елементе карте

2. ФИЗИЧКА ГЕОГРАФИЈА

У области **физичка географија** ученик/ученица:

ГЕ.1.2.1. именује небеска тела у Сунчевом систему и наводи њихов распоред

ГЕ.1.2.2. описује облик Земље и препознаје појаве и процесе везане за њена кретања

ГЕ.1.2.3. именује Земљине сфере (литосферу, атмосферу, хидросферу, биосферу) и препознаје њихове основне одлике

3. ДРУШТВЕНА ГЕОГРАФИЈА

У области **друштвена географија** ученик/ученица:

ГЕ.1.3.1. познаје основне појмове о становништву и насељима и уочава њихов просторни распоред

ГЕ.1.3.2 дефинише појам привреде и препознаје привредне делатности и привредне гране

4. РЕГИОНАЛНА ГЕОГРАФИЈА

У области **регионална географија** ученик/ученица:

ГЕ.1.4.1. препознаје основне природне и друштвене одлике наше државе

ГЕ.1.4.2. именује континенте и препознаје њихове основне природне и друштвене одлике

Следећи искази описују шта ученик/ученица зна и уме на средњем нивоу.

1. ГЕОГРАФСКЕ ВЕШТИНЕ

У области **географске вештине** ученик/ученица:

ГЕ.2.1.1. одређује стране света у простору и на географској карти

ГЕ.2.1.2. одређује положај места и тачака на географској карти

ГЕ.2.1.3. препознаје и објашњава географске чињенице -објекте, појаве, процесе и односе који су представљени моделом, сликом, графиком, табелом и схемом

ГЕ.2.1.4. приказује понуђене географске податке на некој карти картографским изражајним средствима (бојама, линијама, простим геометријским знацима, симболичким знацима...), графиком, табелом и схемом

2. ФИЗИЧКА ГЕОГРАФИЈА

У области **физичка географија** ученик/ученица:

ГЕ.2.2.1 описује небеска тела и њихова кретања

ГЕ.2.2.2. разликује и објашњава географске чињенице -објекте, појаве, процесе и односе у Земљиним сферама (литосфери, атмосфери, хидросфери, биосфери)

3. ДРУШТВЕНА ГЕОГРАФИЈА

У области **друштвена географија** ученик/ученица:

ГЕ.2.3.1. разликује и објашњава кретање становништва (природно и механичко) и структуре становништва

ГЕ.2.3.2. именује међународне организације у свету (EU, UNICEF, UN, UNESCO, FAO, Црвени крст...)

4. РЕГИОНАЛНА ГЕОГРАФИЈА

У области **регионална географија** ученик/ученица:

ГЕ.2.4.1. описује природне и друштвене одлике наше државе и наводи њене географске регије

ГЕ.2.4.2. описује природне и друштвене одлике континента и наводи њихове географске регије

Следећи искази описују шта ученик/ученица зна и уме на напредном нивоу.

1. ГЕОГРАФСКЕ ВЕШТИНЕ

У области **географске вештине** ученик/ученица:

ГЕ.3.1.1. доноси закључке о просторним (топографским) и каузалним везама географских чињеница - објеката, појава, процеса и односа на основу анализе географске карте

2. ФИЗИЧКА ГЕОГРАФИЈА

У области **физичка географија** ученик/ученица:

ГЕ.3.2.1. препознаје димензије Земље и објашњава последице Земљиног облика и њених кретања

ГЕ.3.2.2. објашњава физичко-географске законитости у географском омотачу (климатску и биогеографску зоналност) и наводи мере за његову заштиту, обнову и унапређивање

3. ДРУШТВЕНА ГЕОГРАФИЈА

У области **друштвена географија** ученик/ученица:

ГЕ.3.3.1. објашњава утицај природних и друштвених фактора на развој и размештај становништва и насеља

ГЕ.3.3.2. објашњава утицај природних и друштвених фактора на развој и размештај привреде и привредних делатности

4. РЕГИОНАЛНА ГЕОГРАФИЈА

У области **регионална географија** ученик/ученица:

ГЕ.3.4.1. објашњава географске везе (просторне и каузалне, директне и индиректне) и законитости (опште и посебне) у нашој земљи и уме да издвоји географске регије

ГЕ.3.4.2 објашњава географске везе (просторне и каузалне, директне и индиректне) и законитости (опште и посебне) у Европи и уме да издвоји географске регије

ГЕ.3.4.3. објашњава географске везе (просторне и каузалне, директне и индиректне) и законитости (опште и посебне) на ваневропским континентима и уме да издвоји географске регије

НАЧИНИ И ПОСТУПЦИ ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА

У шестом разреду основне школе програм географије конципиран је тематски. Укупан годишњи фонд часова није промењен. Наставницима се препоручује оријентациони број часова по наставним темама, као и наставни садржаји које би требало обрадити. Према својој креативности наставник има слободу да кроз самостално планирање одреди типове часова, облике рада, наставне методе, технике и активности и одабере дидактичка средства и помагала.

Програмску структуру чини пет наставних тема:

1. Увод
2. Планета Земља

3. Становништво и насеља на Земљи
4. Географска средина и људске делатности
5. Регионална географија Европе

На првом наставном часу наставник упознаје ученике са циљевима, задацима и програмским садржајима географије за шести разред и даје им јасна упутства за рад. Посебно наглашава зашто и како се обрађују садржаји опште физичке и друштвене географије и истиче њихов значај за успешну обраду регионалне географије европског континента и његових држава и света у целини.

Програмом је предвиђена обрада географских садржаја који се односе на воде и биљни и животињски свет на Земљи у оквиру тематске целине *Планета Земља*. Кроз ову тематску целину потребно је истаћи облике појављивања, основне одлике и распрострањеност вода на Земљи, као и њихов значај, одлике биљног и животињског света, њихову хоризонталну и вертикалну распрострањеност, основне биљне заједнице на Земљи и значај биљака и животиња за човека.

Природна средина је у суштини сплет тесно повезаних и међусобно условљених компонената које представљају јединствену целину. Имајући у виду нарушавање равнотеже у природној средини, потребно је указивати на превенцију и на заштиту природе.

Наставна тема *Становништво и насеља на Земљи* конципирана је тако да се њеном обрадом укаже на најважније демографске и демогеографске проблеме човечанства. Тежиште треба да буде на основним одликама становништва, врстама и типовима насеља. Препорука је да се статистички подаци приказују само илустративно (табеле, дијаграми, старосна пирамида) или компаративно, а да се не инсистира на њиховом запамћивању.

Кроз обраду садржаја наставне теме *Географска средина и људске делатности* ученицима је потребно указати на различитост природне и географске средине на основу које се издвајају географске регије, као и на сложеност и поделу људских делатности, при чему треба нагласити утицај природних и друштвених фактора на развој привреде.

У шестом разреду је наставним програмом, са највећим бројем часова, планирана обрада *Регионалне географије Европе*. У оквиру регионалне географије предвиђена је обрада Европе у целини, која треба да пружи могућност сагледавања општих одлика континента да би се на основу тога јасније могле уочити особености појединих регионалних целина и појединих држава Европе.

Приликом обраде регија потребно је да се, на основу познавања континента као целине, истакну њихове битне физичкогеографске одлике и њихов утицај на производњу и размештај становништва. Сваки чинилац треба да буде истакнут тако да се одмах могу уочити специфичности сваке регије. Кроз политичку поделу треба истаћи како је до ње дошло ради бољег разумевања данашњег стања. Приликом обраде ових садржаја могућа је корелација са садржајима из наставног предмета историје.

Код обраде појединих држава треба користити претходно стечена знања о континенту у целини и о појединим регијама, а истаћи само битне одлике природе и становништва, а пре свега његову професионалну структуру, културни ниво, што може да помогне објашњењу развијености и структури привреде.

Треба, такође, указати на постојеће разлике у степену развијености привреде држава Европе, као и на противуречности које постоје између природних богатстава и нивоа развијености њихове привреде. Државе су, међутим, међусобно различите и у свакој од њих су заступљене одређене привредне делатности и гране специфичне за ту земљу, које треба посебно нагласити.

При излагању садржаја о државама треба указати на неопходност сарадње земаља и на интеграцијске процесе у региону, Европи и свету, као и на потребу уважавања различитости и толеранције на свим нивоима.

У континуираном раду са географском картом ученицима се пружа могућност да савладају вештину практичног коришћења и познавања географске карте. Сталном употребом географске карте знања се проширују и продубљују и усавршава се њена практична примена.

Коришћење географских карата различитог размера и садржине при упознавању регија и држава Европе, геопростора и локалне средине је неопходно и обавезно на свим часовима.

Садржаји програма наставног предмета географија у седмом разреду основне школе обухватају систематско изучавање регионалне географије ваневропских континената, а програмску структуру чини осам наставних тема.

Кроз прву наставну тему потребно је ученике упознати са сврхом, циљем, задацима и наставним садржајима географије за седми разред, са планом рада, начином рада, начином коришћења дидактичког материјала, стручне и научнопопуларне литературе.

У оквиру регионалне географије ваневропских континената предвиђена је обрада континената у целини, што треба да пружи могућност сагледавања општих одлика континената да би се на основу њих могле јасније уочите особености њихових регија и појединих држава.

Регионална географија ваневропских континената значајна је у васпитном и у образовном погледу јер пружа широке могућности да ученици упознају различите регије и државе на Земљи, како у погледу њихових природних одлика, тако и у погледу становништва, природних богатстава, друштвено-економских односа и степена развијености привреде.

Наставни садржаји регионалне географије ваневропских континената одабрани су по егземпларном и функционалном дидактичком принципу што је омогућило линеарно–степенасто структурирање по Керовом систему. Наставни програм чине наставне целине и теме за које је предложен оријентациони број часова, а слобода и креативност наставника се огледа у самосталном планирању и распореду типова часова, избору наставних метода, техника, активности, дидактичких средстава и помагала.

Приликом обраде регија и појединих држава света потребно је истицати разноврсност природногеографских одлика (рељеф, клима, воде, биљни и животињски свет) којима се истичу поједине регије и указивати на разноврсност њиховог природног богатства. Природногеографске одлике односе се на опште одлике континената, регија и држава. Приликом обраде ових садржаја тежиште треба ставити на опште садржаје, као и на интерактивне везе и односе свих чинилаца географске средине. При обради ових географских садржаја посебну пажњу треба посветити проблемима заштите и унапређивања животне средине.

Потребно је такође истицати битне карактеристике становништва (број, размештај становништва, структуре, природни прираштај, културно-образовни ниво, миграције) што је значајно за друштвеноекономски положај држава у свету. Кроз друштвеногеографске садржаје упознати ученике са демографским развојем и насељеношћу појединих делова света. Ово наставно градиво треба повезивати са сличним садржајима других наставних предмета, у циљу сагледавања популационих проблема и изграђивања свести о неопходности заједничког живота различитих народа. Кроз садржаје ове наставне теме ученици се упознају са популационом политиком и њеним значајем. С тим у вези, неопходно је објаснити и указати на факторе који су довели до крупних промена и трансформација током прошлог и почетком овог века, што се снажно одражава на становништво и насеља у свету.

Потребно је наглашавати и међуусловљеност природногеографских и друштвеногеографских појава, процеса и односа који истовремено утичу на развој привреде регије или државе о којој је реч. Треба, такође, посебно указати на постојеће

разлике у степену демографске развијености континената, као и на противуречности које постоје између њихових природних богатстава и нивоа развијености њихове привреде.

При обради садржаја који се односе на развој привреде у целини и појединих привредних делатности, као и о природно-географској основи развоја, тежиште треба ставити на најважније карактеристике развоја, територијални размештај и неравномерност у нивоу развијености, а избегавати сувопарно набрајање обиља бројчаних података.

Кроз обраду савремених интеграцијских процеса треба омогућити да ученици схвате разгранатост и развојност међусобне политичке, економске, културнопросветне и научнотехнолошке сарадње међу државама и организацијама у свету. Важно је упознати ученике са актуелним интеграцијским процесима у Европи и свету и указати на значај и место наше земље у овој сфери.

Наставне садржаје из регионалне географије ваневропских континената треба максимално користити за васпитно деловање на ученике, развијање духа солидарности и толеранције према другим народима у свету и указати на неопходност сарадње земаља у региону, на континенту и на глобалном нивоу.

У осмом разреду основне школе програмску структуру чини осам наставних тема, распоређених тако да свака претходна наставна тема представља основу за разумевање наредне, а све оне заједно чине јединствену целину. То, практично, значи да би у процесу наставе свим деловима програма требало посветити одређену пажњу уважавајући све програмске захтеве.

У оквиру прве наставне теме "Увод у програмске садржаје" потребно је да ученици упознају и разумеју сврху, циљеве и задатке програмских садржаја националне географије.

Наставна тема "Географски положај, границе и величина Србије" обухвата политичко-географске садржаје. Програмом је предвиђена обрада само основних политичко-географских елемената: географски положај, границе и величина.

Тема "Природне одлике Србије" односи се на опште облике рељефа, климатске, хидрографске, педолошке и биогеографске одлике наше земље. Приликом обраде физичкогеографских садржаја тежиште ваља ставити на опште садржаје, као и на интерактивне везе и односе свих чинилаца географске средине. Приликом обраде наведених географских садржаја, посебну пажњу неопходно је посветити проблемима заштите и унапређивања животне средине.

Видно место у наставном програму има наставна тема "Становништво и насеља Србије". Изучавање садржаја ове теме требало би да подстакне ученике да боље упознају проблематику демографског развоја и насељеношћу Србије. Ово наставно градиво могуће је корелативно повезивати са сличним садржајима других наставних предмета, у циљу сагледавања популационих проблема и изграђивања свести о неопходности заједничког живота различитих народа. Кроз садржаје ове наставне теме ученици упознају популациону политику и значаје њених одредби за обнављање становништва. У вези са тим, неопходно је објаснити и указати на факторе који су довели до крупних промена и трансформације на нашим просторима почетком овог века, што се снажно одражава на становништво и насеља у нашој земљи. Ученици треба да се упознају са различитим функцијама, типовима и развојем насеља у нашој земљи.

Приликом обраде теме "Привреда Србије" неопходно је инсистирати да ученици стекну знања о развоју привреде у целини и појединих привредних делатности, као и о природно-географској основи развоја. С обзиром на сложеност ове проблематике, тежиште треба ставити на најважније карактеристике развоја, територијални размештај и неравномерност у нивоу развијености, а избегавати сувопарно набрајање обиља бројчаних података.

Наставна тема "Завичајна географија" обухвата преглед географских одлика локалне средине/завичаја. Приликом реализације ових наставних садржаја ученици ће користити стечена знања и умења постављена задацима наставе географије. Уз помоћ наставника, групно или у пару, ученици ће радити кратка истраживања, а потом презентацију географских одлика локалне средине, на основу чега наставник може да сагледа обим и квалитет самосталног рада сваког појединца.

У наставној теми "Срби ван граница Србије" обухваћени су садржаји који се односе на суседне државе и њихове основне природне и друштвено-географске одлике у којима живи српско становништво и садржаји са територијалним размештајем српског становништва у европским државама и државама ван граница европског континента. Потребно је да ученици усвоје податке о броју Срба који се налазе ван граница Србије, са условима у којима живе и раде и њиховим везама са матичном државом.

У оквиру наставне теме "Србија у савременим интеграцијским процесима" ученицима омогућити да схвате разгранатост и развојност политичке, економске, културно-просветне и научно-технолошке сарадње наше државе са другим државама и организацијама у свету. Важно је упознати ученике са актуелним интеграцијским процесима у Европи и свету и указати на значај и место наше земље у овој сфери.

3.23. ФИЗИКА

Циљ и задаци

Циљ наставе физике јесте да се осигура да сви ученици стекну базичну језичку и научну писменост и да напредују ка реализацији одговарајућих Стандарда образовних постигнућа, да се оспособе да решавају проблеме и задатке у новим и непознатим ситуацијама, да изразе и образложе своје мишљење и дискутују са другима, развију мотивисаност за учење и заинтересованост за предметне садржаје, као и да упознају природне појаве и основне законе природе, да стекну основну научну писменост, да се оспособе за уочавање и распознавање физичких појава у свакодневном животу и за активно стицање знања о физичким појавама кроз истраживање, да оформе основу научног метода и да се усмере према примени физичких закона у свакодневном животу и раду.

Задаци наставе физике су:

- стварање разноврсних могућности да кроз различите садржаје и облике рада током наставе физике сврха, циљеви и задаци образовања, као и циљеви наставе физике буду у пуној мери реализовани
- развијање функционалне писмености,
- упознавање основних начина мишљења и расуђивања у физици,
- разумевање појава, процеса и односа у природи на основу физичких закона
- развијање способности за активно стицање знања о физичким појавама путем истраживања,
- подстицање радозналости, способности рационалног расуђивања, самосталности и критичког мишљења,
- развијање вештине јасног и прецизног изражавања,
- развијање логичког и апстрактног мишљења,
- разумевање смисла и метода остваривања експеримента и значаја мерења,
- решавање једноставних проблема и задатака у оквиру наставних садржаја,
- развијање способности за примену знања из физике,
- уочавање и разумевање повезаности физичких појава и екологије и развијање свести о потреби заштите, обнове и унапређивања животне средине,
- развијање радних навика и склоности ка изучавању наука о природи,
- развијање свести о сопственим знањима, способностима и даљој професионалној оријентацији.

ШЕСТИ РАЗРЕД

Оперативни задаци

Ученик треба да:

- кроз већи број занимљивих и атрактивних демонстрационих огледа, који манифестују појаве из различитих области физике, схвати како физика истражује природу и да је материјални свет погодан за истраживање и постављање бројних питања;
- уме да рукује мерилима и инструментима за мерење одговарајућих физичких величина: метарска трака, лењир са милиметарском поделом, хронометар, мензура, вага, динамометар;
- само упозна појам грешке и значај релативне грешке, а да зна шта је апсолутна грешка и како настаје грешка при читавању скала мерних инструмената;

- користи јединице SI система за одговарајуће физичке величине: m, s, kg, N, m/s, Pa...;
- усвоји основне представе о механичком кретању и зна величине које карактеришу равномерно праволинијско кретање и средњу брзину као карактеристику променљивог праволинијског кретања;
- на основу појава узајамног деловања тела схвати силу као меру узајамног деловања тела која се одређује интензитетом, правцем и смером;
- усвоји појам масе и тежине и прави разлику између њих;
- уме да одреди густину чврстих тела и густину течности мерењем њене масе и запремине;
- усвоји појам притиска, схвати преношење спољњег притиска кроз течности и гасове и разуме Паскалов закон.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

УВОД (2+0+0)

Физика као природна наука и методе којима се она служи (посматрање, мерење, оглед...). Огледи који илуструју различите физичке појаве. (2+0)

КРЕТАЊЕ (7+7+0)

Кретање у свакодневном животу. Релативност кретања. (1+0)

Појмови и величине којима се описује кретање (путања, пут, време, брзина, правац и смер кретања). (2+1)

Подела кретања према облику путање и брзини тела. Зависност пређеног пута од времена код равномерног праволинијског кретања. (3+2)

Променљиво праволинијско кретање. Средња брзина. (1+2)

Систематизација и обнављање градива. (0+2)

Демонстрациони огледи. Кретање куглице по Галилејевом жљебу. Кретање мехура ваздуха (или куглице) кроз вертикално постављену дугу провидну цев са течношћу.

СИЛА (6+8+0)

Узајамно деловање два тела у непосредном додиру и последице таквог деловања: покретање, заустављање и промена брзине тела, деформација тела (истезање, сабијање, савијање), трење при кретању тела по хоризонталној подлози и отпор при кретању тела кроз воду и ваздух. (1+1)

Узајамно деловање два тела која нису у непосредном додиру (гравитационо, електрично, магнетно). Сила као мера узајамног деловања два тела, правац и смер деловања. (3+2)

Процена интензитета силе демонстрационим динамометром. (1+1)

Сила Земљине теже (тежина тела). (1+2)

Систематизација и обнављање градива. (0+2)

Демонстрациони огледи. Истезање и сабијање еластичне опруге. Трење при клизању и котрљању. Слободно падање. Привлачење и одбијање наелектрисаних тела. Привлачење и одбијање магнета.

МЕРЕЊЕ (4+4+7)

Основне и изведене физичке величине и њихове јединице. Међународни систем мера. (1+1)

Мерење дужине, запремине и времена. Појам средње вредности мерене величине и грешке при мерењу. Мерни инструменти. (3+3)

Демонстрациони огледи. Мерење дужине (метарска трака, лењир), запремине (балон, мензура) и времена (часовник, хронометар, секундметар). Приказивање неких мерних инструмената (вага, термометри, електрични инструменти).

Лабораторијске вежбе

1. Мерење димензија малих тела лењиром са милиметарском поделом. (1)
2. Мерење запремине чврстих тела неправилног облика помоћу мензуре. (1)
3. Одређивање средње брзине променљивог кретања тела и сталне брзине равномерног кретања помоћу стаклене цеви са мехуром. (2)
4. Мерење еластичне силе при истезању и сабијању опруге. (1)
5. Калибрисање еластичне опруге и мерење тежине тела динамометром. (1)
6. Мерење силе трења при клизању или котрљању тела по равној подлози. (1)

МАСА И ГУСТИНА (5+7+3)

- Инертност тела. Закон инерције (Први Њутнов закон механике). (1+0)
 Маса тела на основу појма о инертности и о узајамном деловању тела. (1+0)
 Маса и тежина као различити појмови. (1+1)
 Мерење масе тела вагом. (0+1)
 Густина тела. Одређивање густине чврстих тела. (1+2)
 Одређивање густине течности мерењем њене масе и запремине. (1+1)
 Систематизација и обнављање градива. (0+2)

Демонстрациони огледи. Илустровање инертности тела. Судари двеју кугли (а) исте величине, од истог материјала, (б) различите величине, од истог материјала, (в) исте величине, од различитог материјала. Мерење масе вагом. Течности различитих густина у истом суду - "течни сендвич".

Лабораторијске вежбе

1. Одређивање густине чврстих тела правилног и неправилног облика. (2)
2. Одређивање густине течности мерењем њене масе и запремине. (1)

ПРИТИСАК (5+6+1)

- Притисак чврстих тела. (1+1)
 Притисак у мирној течности. Хидростатички притисак. Спојени судови. (2+1)
 Атмосферски притисак. Торичелијев оглед. Зависност атмосферског притиска од надморске висине. Барометри. (1+1)
 Преношење спољњег притиска кроз течности и гасове у затвореним судовима. Паскалов закон и његова примена. (1+1)
 Систематизација и синтеза градива. (0+2)

Демонстрациони огледи. Зависност притиска од величине додирне површине и од тежине тела. Стаклена цев са покретним дном за демонстрацију хидростатичког притиска. Преношење притиска кроз течност (стаклена цев с мембраном, Херонова боца, спојени судови). Хидраулична преса. Огледи који илуструју разлику притисака ваздуха (како се ваздух може "видети", како свећа може да гори под водом ...)

Лабораторијска вежба

1. Одређивање зависности хидростатичког притиска од дубине воде (1)

Додатни рад

1. Видеозапис или симулација на рачунару различитих врста кретања у свакодневном животу.
2. Релативна брзина праволинијског кретања.
3. Решавање проблема у вези са израчунавањем брзине праволинијског кретања.
4. Решавање проблема у вези са израчунавањем пута и средње брзине.
5. Таблично и графичко приказивање пређеног пута и брзине у зависности од времена. Коришћење графика.
6. Видеозапис или симулација на рачунару различитих облика међусобних деловања тела.

7. Резултујућа сила која делује на тело (опругу).
8. Решавање проблема у вези са истезањем еластичне опруге (динамометра) и тежином тега, односно са калибрисањем опруге.
9. Видеозапис или симулација рада различитих мерила и мерних инструмената на рачунару.
10. Међународни систем мера (SI) и његово коришћење.
11. Апсолутна и релативна грешка мерења. Резултат мерења. Записивање резултата мерења (таблично, графички).
12. Видеозапис или симулација на рачунару мерења времена, пута, брзине и силе.
13. Видеозапис или симулација на рачунару примера за инертност тела.
14. Решавање проблема у којима се користе величине (маса, тежина, густина).
15. Видеозапис или симулација на рачунару различитих примера притиска тела, као и притиска у течности и гасу.
16. Хидростатички притисак (принцип рада водовода, фонтане).
17. Кретање тела у флуидима (кретање подморнице, ваздушног балона). Примена Паскаловог закона. Хидраулична преса.
18. Посета некој лабораторији (кабинету) за физику на факултету, научно истраживачком институту, електрани, фабрици, кабинету у гимназији и др.

СЕДМИ РАЗРЕД

Оперативни задаци

Ученик треба да:

- разликује физичке величине које су одређене само бројном вредношћу од оних које су дефинисане интензитетом, правцем и смером (време, маса, температура, рад, брзина, убрзање, сила...)
- користи, на нивоу примене, основне законе механике – Њутнове законе
- стекне појам о гравитацији и разликује силу теже од тежине тела (безтежинско стање)
- упозна силу трења
- разуме да је рад силе једнак промени енергије и на нивоу примене користи
- трансформацију енергије у рад и обрнуто
- на нивоу примене користи законе одржања (масе, енергије)
- прави разлику између температуре и топлоте
- уме да рукује мерним инструментима
- користи јединице Међународног система (SI) за одговарајуће физичке величине.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

СИЛА И КРЕТАЊЕ (9+14+2)

Обнављање дела градива из шестог разреда које се односи на равномерно праволинијско кретање, силу као узрок промене стања тела и инертност тела. (0+2)

Сила као узрок промене брзине тела. Појам убрзања. (1+1)

Успостављање везе између силе, масе тела и убрзања. Други Њутнов закон. (1+2)

Динамичко мерење силе. (0+1)

Равномерно променљиво праволинијско кретање. Интензитет, правац и смер брзине и убрзања. (1+1)

Тренутна и средња брзина тела. (1+0)

Зависност брзине и пута од времена при равномерно променљивом праволинијском кретању. (2+2)

Графичко представљање зависности брзине и пута од времена код равномерно праволинијског кретања. Графичко представљање зависности брзине тела од времена код равномерно променљивог праволинијског кретања. (2+2)

Међусобно деловање два тела - силе акције и реакције. Трећи Њутнов закон. Примери. (1+1)

Систематизација и обнављање градива. (0+2)

Демонстрациони огледи: Илустровање инерције тела помоћу папира и тега. Кретање куглице низ Галилејев жљеб. Кретање тела под дејством сталне силе. Мерење силе динамометром. Илустровање закона акције и реакције помоћу динамометара и колица, колица са опругом и других огледа (реактивно кретање балона и пластичне боце).

Лабораторијске вежбе

1. Одређивање сталног убрзања при кретању куглице низ жљеб. (1)
2. Провера Другог Њутновог закона помоћу покретног тела (колица) или помоћу Атвудове машине. (1)

КРЕТАЊЕ ТЕЛА ПОД ДЕЈСТВОМ СИЛЕ ТЕЖЕ. СИЛЕ ТРЕЊА (4+6+2)

Убрзање при кретању тела под дејством силе теже. Галилејев оглед. (1+0)

Слободно падање тела, бестежинско стање. Хитац навише и хитац наниже. (1+2)

Силе трења и силе отпора средине (трење мировања, клизања и котрљања). Утицај ових сила на кретање тела. (2+2)

Систематизација и обнављање градива. (0+2)

Демонстрациони огледи: Слободно падање тела различитих облика и маса (Њутнова цев, слободан пад везаних новчића...). Падање тела у разним срединама. Бестежинско стање тела (огледи са динамометром, с два тега и папиром између њих, са пластичном чашом која има отвор на дну и напуњена је водом). Трење на столу, косој подлози и сл. Мерење силе трења помоћу динамометра.

Лабораторијске вежбе

1. Одређивање убрзања тела које слободно пада. (1)
2. Одређивање коефицијента трења клизања. (1)

РАВНОТЕЖА ТЕЛА (5+5+1)

Деловање две силе на тело дуж истог правца. (1+0)

Појам и врсте равнотеже тела. Полука, момент силе. Равнотежа полуге и њена примена. (2+2)

Сила потиска у течности и гасу. Архимедов закон и његова примена. Пливање и тоњење тела. (2+2)

Систематизација и обнављање градива. (0+1)

Демонстрациони огледи: Врсте равнотеже помоћу лењира или штапа. Равнотежа полуге. Услови пливања тела (тегови и стаклена посуда на води, Картезијански гњурац, суво грожђе у минералној води, свеже јаје у води и воденом раствору соли, мандарина са кором и без коре у води, пливање коцке леда на води...).

Лабораторијска вежба

1. Одређивање густине чврстог тела применом Архимедовог закона. (1)

МЕХАНИЧКИ РАД И ЕНЕРГИЈА. СНАГА (6+7+2)

Механички рад. Рад силе. Рад силе теже и силе трења. (2+1)

Квалитативно увођење појма механичке енергије тела. Кинетичка енергија тела. Потенцијална енергија. Гравитациона потенцијална енергија тела. (2+2)

Веза између промене механичке енергије тела и извршеног рада. Закон о одржању механичке енергије. (1+1)

Снага. Коefицијент корисног дејства. (1+1)

Систематизација и обнављање градива. (0+2)

Демонстрациони огледи: Илустровање рада утрошеног на савладавање силе трења при клизању тела по различитим подлогама, уз коришћење динамометра. Коришћење потенцијалне енергије воде или енергије надуваног балона за вршење механичког рада. Примери механичке енергије тела. Закон о одржању механичке енергије (Максвелов точак).

Лабораторијске вежбе

1. Одређивање рада силе под чијим дејством се тело креће по различитим подлогама. (1)
2. Провера закона одржања механичке енергије помоћу колица. (1)

ТОПЛОТНЕ ПОЈАВЕ (3+5+1)

Топлотно ширење тела. Појам и мерење температуре. (1+1)

Количина топлоте. Специфични топлотни капацитет. Топлотна равнотежа. (1+1)

Честични састав супстанције: молекули и њихово хаотично кретање. Унутрашња енергија и температура. (1+1)

Систематизација и обнављање градива. (0+2)

Демонстрациони огледи: Дифузија и Брауново кретање. Ширење чврстих тела, течности и гасова (надувани балон на стакленој посуди - флаши и две посуде са хладном и топлом водом, Гравесандов прстен, издужење жице, капилара...).

Лабораторијска вежба

1. Мерење температуре мешавине топле и хладне воде после успостављања топлотне равнотеже. (1)

ДОДАТНИ РАД

(Оријентациони садржаји програма)

1. Решавање проблема везаних за слагање и разлагање сила и равнотежу тела.
2. Видеозапис или симулација на рачунару различитих облика слагања и разлагања сила, равнотеже тела и примене полуге.
3. Тела на стрмој равни.
4. Решавање проблема кретања тела с константним убрзањем.
5. Графичко решавање проблема код равномерно променљивог кретања и њихова примена.
6. Примери за примену Њутнових закона динамике.
7. Видеозапис или симулација на рачунару различитих облика механичког кретања под дејством силе теже.
8. Кеплерови закони. Кретање планета. Сунчев систем.
9. Занимљивости из астрономије.
10. Сила трења и коefицијент трења.
11. Видеозапис или симулација на рачунару различитих облика механичког рада у свакодневном животу.
12. Принцип рада простих машина.

13. Видеозапис или симулација на рачунару кинетичке и потенцијалне енергије тела, претварања потенцијалне енергије у кинетичку и обрнуто, закона одржања механичке енергије и др.
14. Решавање проблема везаних за рад, енергију тела и законе кретања.
15. Одређивање специфичног топлотног капацитета тела. Механизми преношења топлоте с једног тела на друго (примери). Топлотна. Равнотежа.
16. Решавање проблема у којима се користе притисак и потисак као физичке величине. Средња густина код нехомогених тела. Архимедов закон кроз примере.
17. Видеозапис или симулација на рачунару тела и супстанција на различитим температурама, термичког ширења тела, промене агрегатних стања и сл.
18. Вода на различитим температурама и њено другачије понашање у односу на остале течности.
19. Посета некој лабораторији (кабинету) за физику на факултету, научноистраживачком институту, опсерваторији, електрани, фабрици, кабинету у гимназији и др.

Поред понуђених садржаја могу се реализовати и теме за које ученици покажу посебно интересовање.

ОСМИ РАЗРЕД

Оперативни задаци

Ученик треба да:

- разликује физичке величине које су одређене само бројном вредношћу (време, маса, температура, рад, енергија, количина наелектрисања, електрични напон и струја) од оних које су дефинисане интензитетом, правцем и смером (брзина, убрзање, сила, јачина електричног и магнетног поља ...),
- уме да слаже и разлаже силу, јачину електричног поља...
- разликује различите врсте кретања (транслаторно, осцилаторно, таласно) и да зна њихове карактеристике,
- зна основне карактеристике звука и светлости,
- зна да је брзина светлости у вакууму највећа постојећа брзина у природи,
- разуме да је рад силе једнак промени енергије и на нивоу примене користи трансформацију енергије у рад и обрнуто,
- примењује законе одржања (масае, енергије, количине наелектрисања),
- зна услове за настанак струје и Омов закон,
- прави разлику између температуре и топлоте,
- уме да рукује мерним инструментима,
- користи јединице Међународног система (СИ) за одговарајуће физичке величине

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

ОСЦИЛАТОРНО И ТАЛАСНО КРЕТАЊЕ (4+3+1)

Обнављање дела градива из седмог разреда које се односи на закон одржања механичке енергије. Осцилаторно кретање (осциловање тела обешеног о опругу, осциловање куглице клатна). Појмови и величине којима се описује осциловање тела (амплитуда, период, фреквенција). Закон о одржању механичке енергије при осциловању тела. (2+1)

Таласно кретање (механички талас). Основни параметри којима се описује таласно кретање (таласна дужина, фреквенција, брзина). (1+1)

Звук. Карактеристике звука и звучна резонанција. (1+1)

Демонстрациони огледи. Осциловање куглице клатна и тела обешеног о опругу (у ваздуху и у течности). Осциловање жица и ваздушних стубова (фрула зароњена у воду, ксилофон, различите затегнуте жице, једнаке стаклене флаше са различитим нивоима

воде). Одакле долази звук (гумено црево са два левка, канап и две пластичне чаше...). Таласи (таласна машина или када).

Лабораторијска вежба

1. Мерење периода осциловања клатна. (1)

СВЕТЛОСНЕ ПОЈАВЕ (7+6+2)

Светлост (основни појмови). Праволинијско простирање светлости (сенка и полусенка, помрачење Сунца и Месеца). (1+0)

Закон одбијања светлости. Равна и сферна огледала и конструкција ликова предмета. (2+2)

Брзина светлости у различитим срединама. Индекс преламања и закон преламања светлости. Тотална рефлексација. (1+1)

Преламање светлости кроз призму и сочива. Одређивање положаја ликова код сочива. Оптички инструменти. Лупа и микроскоп. (3+2)

Систематизација и обнављање градива. (0+1)

Демонстрациони огледи. Сенке. Хартлијева плоча за илустровање закона о одбијању и преламању светлости. Преламање светлости (штапић делимично уроњен у чашу с водом, новчић у чаши са водом и испод ње). Преламање беле светлости при пролазу кроз призму. Преламање светлости кроз сочиво, око и корекција вида (оптичка клупа, геометријска оптика на магнетној табли, стаклена флаша са водом као сочиво). Лупа и микроскоп.

Лабораторијске вежбе

1. Провера закона одбијања светлости коришћењем равнoг огледала. (1)

2. Одређивање жижне даљине сабирног сочива. (1)

ЕЛЕКТРИЧНО ПОЉЕ (5+5+0)

Наелектрисавање тела. Елементарна количина наелектрисања. Закон о одржању количине наелектрисања. Узајамно деловање наелектрисаних тела. Кулонов закон. (2+2)

Електрично поље (линије сила, хомогено и нехомогено поље). Рад силе електричног поља. Напон. Веза напона и јачине хомогеног електричног поља. Електричне појаве у атмосфери. (3+2)

Систематизација и обнављање градива. (0+1)

Демонстрациони огледи. Наелектрисавање чврстих изолатора и проводника. Електрофор, електрично клатно и електроскоп. Линије сила електричног поља (перјанице, гриз у ричиновом уљу и јаком електричном пољу). Фарадејев кавез. Антистатичке подлоге. Инфлуентна машина. Мехури сапунице у електричном пољу. Модел громобрана.

ЕЛЕКТРИЧНА СТРУЈА (8+8+3)

Електрична струја (једносмерна, наизменична). Услови за настајање електричне струје и извори струје (EMS). Мерење електричне струје и напона. (3+3)

Електрична отпорност проводника. Проводници и изолатори. Омов закон за део струјног кола. Рад и снага електричне струје. Џул-Ленцов закон. Омов закон за цело струјно коло. Везивање отпорника. (4+4)

Електрична струја у течностима и гасовима. (1+0)

Систематизација и обнављање градива. (0+1)

Демонстрациони огледи. Демонстрациони амперметар у струјном колу. Регулисање електричне струје у колу реостатом и потенциометром. Графитна мина (оловке) као потенциометар. Мерење електричне отпорности омметром. Загревање проводника електричном струјом. Протицање електричне струје у воденом раствору кухињске соли. Лимун као батерија. Пражњење у Гајслеровим цевима помоћу Теслиног трансформатора.

Лабораторијске вежбе

1. Зависност електричне струје од напона на проводнику (таблични и графички приказ зависности). (1)
2. Одређивање електричне отпорности отпора у колу помоћу амперметра и волтметра. (1)
3. Мерење електричне струје и напона у колу са серијски и паралелно повезаним отпорницима и одређивање еквивалентне отпорности. (1)

МАГНЕТНО ПОЉЕ (4+2+0)

Магнетно поље сталних магнета. Магнетно поље Земље. (1+1)

Магнетно поље електричне струје. Дејство магнетног поља на струјни проводник. (2+1)

Допринос Николе Тесле и Михајла Пупина развоју науке о електромагнетним појавама и њиховој примени. (1+0)

Демонстрациони огледи. Линије сила магнетног поља потковичастог магнета и магнетне шипке. Магнетна игла и школски компас. Ерстедов оглед. Електромагнет. Узајамно деловање два паралелна проводника кроз које протиче струја.

ЕЛЕМЕНТИ АТОМСКЕ И НУКЛЕАРНЕ ФИЗИКЕ (5+3+0)

Структура атома (језгро, електронски омотач). Нуклеарне силе. (1+1)

Природна радиоактивност. Радиоактивно зрачење (алфа, бета и гама зраци) и њихово биолошко дејство на биљни и животињски свет. Заштита од радиоактивног зрачења. (2+1)

Вештачка радиоактивност. Фисија и фузија. Примена нуклеарне енергије и радиоактивног зрачења. (2+1)

Демонстрациони оглед. Детекција присуства радиоактивног зрачења. (школски Гајгер-Милеров бројач)

ФИЗИКА И САВРЕМЕНИ СВЕТ (2+0)

Утицај физике на развој других природних наука, медицине и технологије. (2+0)

ДОДАТНИ (Оријентациони садржаји програма)

РАД

1. Феномен Доплеровог ефекта. Ултра звук. Проблем буке.
2. Резонанција. Одређивање брзине звука у ваздуху.
3. Видеозапис или симулација на рачунару различитих светлосних појава у свакодневном животу.
4. Посматрање удаљених тела помоћу телескопа или посматрање малих објеката помоћу микроскопа.
5. Помрачење Сунца и Месеца.
6. Ератостенов оглед за одређивање полупречника Земље.
7. Решавање проблема који се односе на закон одбијања светлости, сферна огледала и конструкцију лика.
8. Тотална рефлексија светлости и њена примена.
9. Око и корекција вида.
10. Решавање проблема који се односе на закон преламања светлости, тоталну рефлексију, сочива и оптичке инструменте.

11. Видеозапис или симулација на рачунару различитих облика електричних појава у свакодневном животу.
12. Решавање проблема који се односе на закон о одржању количине наелектрисања, Кулонов закон, рад у електричном пољу и напон.
13. Амперметар и волтметар у електричном колу. Коришћење мултиметра.
14. Решавање проблема који се односе на Омов закон, рад и снагу електричне струје и Џулов закон.
15. Коришћење рачунара у обради експерименталних резултата мерења на примеру Омовог закона.
16. Кирхофова правила.
17. Решавање проблема применом Кирхофових правила.
18. Симулација на рачунару електричног кола једносмерне струје с променљивим параметрима.
19. Видеозапис или симулација на рачунару различитих облика магнетних појава.
20. Решавање проблема из области електромагнетне индукције.
21. Магнетно поље Земље и Сунца. Одређивање хоризонталне компоненте магнетног поља Земље. Употреба компаса.
22. Теслин трансформатор и његова примена у кабинету за физику.
23. Видеозапис или симулација на рачунару различитих модела атома, језгра, нуклеарних реакција и сл.
24. Интеракција радиоактивног зрачења с материјом.
25. Примена радиоактивних препарата, регистрација присуства радиоактивности и природни фон. Мере заштите од радиоактивног зрачења.
26. Посета лабораторији за физику на факултету, научноистраживачком институту, електрани, фабрици, кабинету у гимназији, Музеју Николе Тесле...

Поред понуђених садржаја, могу се реализовати и теме за које ученици покажу посебно интересовање или их сами предложе.

ОБРАЗОВНИ СТАНДАРДИ

Образовни стандарди су дефинисани за следеће области: **Силе, Кретање, Електрична струја, Мерење, Топлота и енергија и Математичке основе физике.**

За један број исказа, нпр. оних који су повезани са вештинама мерења, постоји само индиректна потврда у резултатима испитивања, због тога што коришћени инструменти испитивања нису имали могућности да такве вештине измере. Ипак, они су укључени у стандарде зато што су те компетенције препознате као битне.

За предмете природних наука (Биологија, Физика и Хемија) додатно су дефинисани заједнички образовни стандарди који се односе на експеримент у природним наукама.

Следећи искази описују шта ученик/ученица зна и уме на основном нивоу.

1. СИЛЕ

У области **силе** ученик/ученица:

ФИ.1.1.1. уме да препозна гравитациону силу и силу трења које делују на тела која мирују или се крећу равномерно

ФИ.1.1.2. уме да препозна смер деловања магнетне и електростатичке силе

ФИ.1.1.3. разуме принцип спојених судова

2. КРЕТАЊЕ

У области **кретање** ученик/ученица:

ФИ.1.2.1. уме да препозна врсту кретања према облику путање

ФИ.1.2.2. уме да препозна равномерно кретање

ФИ.1.2.3. уме да израчуна средњу брзину, пређени пут или протекло време ако су му познате друге две величине

3. ЕЛЕКТРИЧНА СТРУЈА

У области **електрична струја** ученик/ученица:

ФИ.1.3.1. уме да препозна да струја тече само кроз проводне материјале

ФИ.1.3.2. уме да препозна магнетне ефекте електричне струје

4. МЕРЕЊЕ

У области **мерење** ученик/ученица:

ФИ.1.4.1. уме да чита мерну скалу и зна да одреди вредност најмањег подеока

ФИ.1.4.2. уме да препозна мерила и инструменте за мерење дужине, масе, запремине, температуре и времена

ФИ.1.4.3. зна да користи основне јединице за дужину, масу, запремину, температуру и време

ФИ.1.4.4. уме да препозна јединице за брзину

ФИ.1.4.5. зна основна правила мерења, нпр. нула ваге, хоризонтални положај, затегнута мерна трака

ФИ.1.4.6. зна да мери дужину, масу, запремину, температуру и време

5. ЕНЕРГИЈА И ТОПЛОТА

У области **енергија и топлота** ученик/ученица:

ФИ.1.5.1. зна да агрегатно стање тела зависи од његове температуре

ФИ.1.5.2. уме да препозна да се механичким радом може мењати температура тела

Следећи искази описују шта ученик/ученица зна и уме на средњем нивоу.

1. СИЛЕ

У области **силе** ученик/ученица:

ФИ.2.1.1. уме да препозна еластичну силу, силу потиска и особине инерције

ФИ.2.1.2. зна основне особине гравитационе и еластичне силе, и силе потиска

ФИ.2.1.3. уме да препозна када је полуга у стању равнотеже

ФИ.2.1.4. разуме како односи сила утичу на врсту кретања

ФИ.2.1.5. разуме и примењује концепт густине

ФИ.2.1.6. зна да хидростатички притисак зависи од висине стуба флуида

2. КРЕТАЊЕ

У области **кретање** ученик/ученица:

ФИ.2.2.1. уме да препозна убрзано кретање

ФИ.2.2.2. зна шта је механичко кретање и које га физичке величине описују

ФИ.2.2.3. уме да препозна основне појмове који описују осцилаторно кретање

3. МЕРЕЊЕ

У области **мерење** ученик/ученица:

ФИ.2.3.1. уме да користи важније изведене јединице СИ и зна њихове ознаке

ФИ.2.3.2. уме да препозна дозвољене јединице мере изван СИ, нпр. литар или тону

ФИ.2.3.3. уме да користи префиксе и претвара бројне вредности физичких величина из једне јединице у другу, нпр. километре у метре

ФИ.2.3.4. зна када мерења понављамо више пута

4. ЕЛЕКТРИЧНА СТРУЈА

У области **електрична струја** ученик/ученица:

ФИ.2.4.1. зна да разликује електричне проводнике и изолаторе

ФИ.2.4.2. зна називе основних елемената електричног кола

ФИ.2.4.3. уме да препозна да ли су извори напона везани редно или паралелно

ФИ.2.4.4. уме да израчуна отпор, јачину струје или напон ако су му познате друге две величине

ФИ.2.4.5. уме да препозна топлотне ефекте електричне струје

ФИ.2.4.6. разуме појмове енергије и снаге електричне струје

5. ЕНЕРГИЈА И ТОПЛОТА

У области **енергија и топлота** ученик/ученица:

ФИ.2.5.1. зна да кинетичка и потенцијална енергија зависе од брзине, односно висине на којој се тело налази

ФИ.2.5.2. уме да препозна појаве код којих се електрична енергија троши на механички рад

ФИ.2.5.3. уме да препозна појмове рада и снаге

ФИ.2.5.4. зна да унутрашња енергија зависи од температуре

ФИ.2.5.5. зна да запремина тела зависи од температуре

6. МАТЕМАТИЧКЕ ОСНОВЕ ФИЗИКЕ

У области **математичке основе физике** ученик/ученица:

ФИ.2.6.1. разуме и примењује основне математичке формулације односа и законитости у физици, нпр. директну и обрнуту пропорционалност

ФИ.2.6.2. уме да препозна векторске физичке величине, нпр. брзину и силу

ФИ.2.6.3. уме да користи и интерпретира табеларни и графички приказ зависности физичких величина

Следећи искази описују шта ученик/ученица зна и уме на напредном нивоу.

1. СИЛЕ

У области **силе** ученик/ученица:

ФИ.3.1.1. разуме и примењује услове равнотеже полуге

ФИ.3.1.2. зна какав је однос сила које делују на тело које мирује или се равномерно креће

ФИ.3.1.3. зна шта је притисак чврстих тела и од чега зависи

ФИ.3.1.4. разуме и примењује концепт притиска у флуидима

2. КРЕТАЊЕ

У области **кретање** ученик/ученица:

ФИ.3.2.1. уме да примени односе између физичких величина које описују равномерно променљиво праволинијско кретање

ФИ.3.2.2. уме да примени односе између физичких величина које описују осцилаторно кретање

ФИ.3.2.3. зна како се мењају положај и брзина при осцилаторном кретању

ФИ.3.2.4. зна основне физичке величине које описују таласно кретање

ФИ.3.2.5. уме да препозна основне особине звука и светлости

ФИ.3.2.6. зна како се прелама и одбија светлост

3. МЕРЕЊЕ

У области **мерење** ученик/ученица:

ФИ.3.3.1. уме да претвара јединице изведених физичких величина у одговарајуће јединице СИ система

ФИ.3.3.2. уме да мери јачину струје и напон у електричном колу

ФИ.3.3.3. зна шта је грешка мерења

4. ЕЛЕКТРИЧНА СТРУЈА

У области **електрична струја** ученик/ученица:

ФИ.3.4.1. зна како се везују отпорници и инструменти у електричном колу

5. ЕНЕРГИЈА И ТОПЛОТА

У области **енергија и топлота** ученик/ученица:

ФИ.3.5.1. разуме да се укупна механичка енергија тела при слободном паду одржава

ФИ.3.5.2. уме да препозна карактеристичне процесе и термине који описују промене агрегатних стања

7. ЕКСПЕРИМЕНТ

(заједничка област за предмете природних наука: Биологију, Физику и Хемију)

У области **експеримент** на **основном** нивоу ученик/ученица:

ФИ.3.7.1. поседује мануелне способности потребне за рад у лабораторији

ФИ.3.7.2. уме да се придржава основних правила понашања у лабораторији

У области **експеримент** на **средњем** нивоу ученик/ученица:

ФИ.2.7.1. уме табеларно и графички да прикаже резултате посматрања или мерења

ФИ.2.7.2. уме да врши једноставна уопштавања и систематизацију резултата

ФИ.2.7.3. уме да реализује експеримент по упутству

У области **експеримент** на **напредном** нивоу ученик/ученица:

ФИ.3.7.1. уме да донесе релевантан закључак на основу резултата мерења

ФИ.3.7.2. уме да препозна питање на које можемо да одговоримо посматрањем или експериментом

НАЧИНИ И ПОСТУПЦИ ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА

Током остваривања програма потребно је уважити високу образовну и мотивациону вредност активних и интерактивних (кооперативних) метода наставе/учења те кроз све програмске целине доследно осигурати да најмање једна трећина наставе буде организована употребом ових метода.

У настави користити, најмање у трећини случајева, задатке који захтевају примену научног у разумевању и решавању свакодневних проблемских ситуација препоручених од стране Министарства и Завода, а приликом оцењивања обезбедити да су ученици информисани о критеријумима на основу којих су оцењивани.

Приликом изради овог програма узете су у обзир примедбе и сугестије наставника физике основне школе, изречене на стручним скуповима и семинарима у оквиру разговора о програмима и настави физике у основној и средњим школама. Оне се могу сажети у следећем:

- смањити укупну оптерећеност ученика,
- растеретити важећи програм свих садржаја који нису примерени психофизичким могућностима ученика,
- "вратити" експеримент у наставу физике,
- методски унапредити излагање програмских садржаја и
- извршити бољу корелацију редоследа излагања садржаја предмета физика са математиком и предметима других природних наука.

На основу примедби наставника физике на важећи програм и вишегодишњег сопственог искуства чланова Стручне комисије, стеченог кроз извођење наставе физике у основној и средњој школи и на факултету, Стручна комисија је припремила измењени и допуњени програм физике. Он је по садржају, обиму и методском презентовању знатно прилагођенији ученицима основне школе него што је то био претходни програм.

Полазна опредељења за конципирање програма физике

Приликом израде програма физике доминантну улогу имале су следеће чињенице:

- основно образовање је обавезно за целокупну популацију ученика,
- код ученика основне школе способност апстрактног мишљења још није довољно развијена,
- физика је апстрактна, егзактна и разубуђена научна дисциплина чији се закони често исказују у математичкој форми која је ученику основне школе потпуно неприступачна,
- у настави физике је запостављен оглед (иако је физика експериментална наука) а лабораторијске вежбе ученици све ређе изводе.

Наведене чињенице утицале су на *избор програмских садржаја и метода логичког закључивања*, као и на увођење једноставних експеримената, тзв. "*малих огледа*", који не захтевају скупу и сложену опрему за демонстрирање физичких појава.

1. Избор програмских садржаја

Из физике као научне дисциплине одабрани су само они садржаји које на одређеном нивоу могу да усвоје сви ученици основне школе. То су, углавном, садржаји из основа класичне физике, док су у осмом разреду узети и неки садржаји атомске и нуклеарне физике. Обим одабраних програмских садржаја прилагођен је годишњем фонду часова физике у основној школи. Међутим, и усвајањем ових садржаја ученици могу да упознају егзактност физичких закона и разноврсност физичких појава у макросвету, али и у микросвету који није директно доступан нашим чулима. Пошто су макрофизичке појаве очигледније за проучавање, оне доминирају у наставним садржајима шестог и седмог

разреда. У осмом разреду, поред њих, дате су и тематске целине у којима се обрађују и неки процеси у микросвету (омотач и језгро атома).

2. Избор метода логичког закључивања

Од свих метода логичког закључивања које се користе у физици као научној дисциплини (индуктивни, дедуктивни, закључивање по аналогији итд.), ученицима основне школе најприступачнији је индуктивни метод (од појединачног ка општем) приликом проналажења и формулисања основних закона физике. Зато програм предвиђа да се у проучавању макрофизичких појава претежно користи индуктивни метод.

На овако изабраним поглављима физике може се у потпуности илустровати суштина методологије која се и данас користи у физици и у свим природним наукама у почетној етапи научног истраживања, тј. у процесу сакупљања експерименталних чињеница и на основу њих формулисања основних закона о појавама које треба да се проуче. Ова етапа сазнајног процеса обухвата: посматрање појаве, уочавање битних својстава система на којима се појава одвија, занемаривање мање значајних својстава и параметара система, мерење у циљу проналажења међузависности одабраних величина, планирање нових експеримената ради прецизнијег формулисања физичких закона и сл. Са неким научним резултатима, до којих се дошло дедуктивним путем, треба упознати и ученике старијих разреда, али само на информативном нивоу. Зато програм предвиђа да се нека знања до којих се дошло дедуктивним путем користе за објашњавање одређених физичких процеса у макро и микросвету.

3. Једноставни експерименти

Увођење једноставних експеримената за демонстрирање физичких појава има за циљ "враћање" огледа у наставу физике, развијање радозналости и интереса за физику и истраживачки приступ природним наукама.

Једноставне експерименте могу да изводе и сами ученици на часу или да их понове код куће, користећи многе предмете и материјале из свакодневног живота.

Начин презентовања програма

Програмски садржаји доследно су приказани у форми која задовољава основне методичке захтеве наставе физике:

Поступност (од простијег ка сложенијем) приликом упознавања нових појмова и формулисању закона.

Оцигледност приликом излагања наставних садржаја (уз сваку тематску целину побројано је више демонстрационих огледа).

Индуктивни приступ (од појединачног ка општем) код увођења основних појмова и закона физике.

Повезаност наставних садржаја (хоризонтална и вертикална).

Стога, приликом остваривања овог програма било би пожељно да се свака тематска целина обрађује оним редоследом који је назначен у програму. Тиме се омогућује да ученик поступно и лакше усваја нове појмове и спонтано развија способност за логичко мишљење.

Програм предвиђа да се унутар сваке веће тематске целине, после поступног и аналитичног излагања појединачних наставних садржаја, кроз систематизацију и обнављање изложеног градива, изврши синтеза битних чињеница и закључака, и да се кроз њихово обнављање омогући да их ученици у потпуности разумеју и трајно усвоје. Поред тога, програм предвиђа да свака тематска целина, почиње *обнављањем дела градива из претходног разреда које се односи на...* Тиме се постиже и вертикално повезивање наставних садржаја. Веома је важно да се кроз рад у разреду испоштује овај

захтев Програма, јер се тиме наглашава чињеница да су у физици све области међусобно повезане и омогућује ученику да сагледа физику као кохерентну научну дисциплину у којој се почетак проучавања нове појаве наслања на резултате проучавања неких претходних.

Уз наслов сваке тематске целине наведен је (у загради) збир три броја. На пример, Светлосне појаве (7+6+2). Прва цифра означава број часова предвиђених за непосредну обраду садржаја тематске целине и извођење демонстрационих огледа, друга цифра одређује број часова за утврђивање тог градива и оцењивање ученика, док трећа цифра означава број часова за извођење лабораторијских вежби.

Свака тематска целина разбијена је на више тема које би требало обрађивати оним редоследом који је дат у Програму. Иза текста сваке теме, у загради, наведен је збир две цифре: прва означава оптимални број часова за обраду теме и извођење демонстрационих огледа, а друга даје оптимални број часова за утврђивање садржаја теме. При томе, на пример, збир (1+1) не треба схватити буквално, тј. да се један час користи само за излагање новог садржаја, а следећи час, само за обнављање и утврђивање. Напротив, при обради садржаја скоро сваке теме, на сваком часу део времена посвећује се обнављању градива, а део времена се користи за излагање нових садржаја.

Иза назива сваке лабораторијске вежбе налази се, у загради, цифра која означава број часова предвиђених за њено остваривање.

Како програм наставе математике за основну школу не обухвата садржаје из векторске алгебре, у оквиру програма физике није предвиђено да се физичке величине, које имају векторску природу (брзина, убрзање, сила итд.), експлицитно третирају као вектори, већ као величине које су једнозначно одређене са три податка: бројном вредношћу, правцем и смером.

Основни облици наставе и методичка упутства за њихово извођење

Циљеви и задаци наставе физике остварују се кроз следеће основне облике:

1. излагање садржаја теме уз одговарајуће демонстрационе огледе,
2. решавање квалитативних и квантитативних задатака,
3. лабораторијске вежбе,
4. коришћење и других начина рада који доприносе бољем разумевању садржаја теме (домаћи задаци, читање популарне литературе из историје физике и сл.) и
5. систематско праћење рада сваког појединачног ученика.

Веома је важно да наставник током реализовања прва три облика наставе наглашава њихову обједињеност у јединственом циљу: откривање и формулисање закона и њихова примена. У противном, ученик ће стећи утисак да постоје три различите физике: једна се слуша на предавањима, друга се ради кроз рачунске задатке, а трећа се користи у лабораторији. Уз то, уколико још наставник оцењује ученике само на основу писмених вежби, ученик ће с правом закључити: *У школи је важна само она физика која се ради кроз рачунске задатке*. Нажалост, често се дешава да ученици основне и средње школе о физици као наставној дисциплини стекну управо такав утисак.

Да би се циљеви и задаци наставе физике остварили у целини, неопходно је да ученици активно учествују у свим облицима наставног процеса. Имајући у виду да сваки од наведених облика наставе има своје специфичности у процесу остваривања, то су и методичка упутства прилагођена овим специфичностима.

Методска упутства за предавања

Како се уз сваку тематску целину примењују демонстрациони огледи, ученици ће спонтано пратити ток посматране појаве, а наставник је дужан да подстакне ученика да својим речима, на основу сопственог расуђивања, опише појаву коју посматра. После тога

наставник, користећи прецизни језик физике, дефинише нове појмове (величине) и речима формулише закон појаве. Када се реализују све етапе у излагању садржаја теме (оглед, учеников опис појаве, дефинисање појмова и формулисање закона), прелази се, ако је могуће, на презентовање закона у математичкој форми. Оваквим начином излагања садржаја теме наставник помаже ученику да потпуније разуме физичке појаве, трајније запамти усвојено градиво и у други план потисне формализовање усвојеног знања. Ако се инсистира само на математичкој форми закона, долази се некада до бесмислених закључака.

На пример, други Њутнов закон механике $F = ma$ ученик може да напише и у облику $m = F/a$. С математичке тачке гледишта, то је потпуно коректно. Међутим, ако се ова формула искаже речима: *Маса тела директно је сразмерна сили која делује на тело, а обрнуто сразмерна убрзању тела*, тврђење је с аспекта математике тачно, али је с аспекта физике потпуно погрешно.

Велики физичари, Ајнштајн на пример, наглашавали су да у макросвету који нас окружује свака новооткривена истина или закон прво је формулисана речима, па тек затим приказана у математичкој форми. Човек, наиме, своје мисли исказује речима, а не формулама. Мајкл Фарадеј, један од највећих експерименталних физичара, у свом лабораторијском дневнику није записао ни једну једину формулу, али је зато сва своја открића формулисао прецизним језиком физике. Ти закони (закон електромагнетне индукције, закони електролизе) и данас се исказују у таквој форми, иако их је Фарадеј открио још пре 180 година.

Методска упутства за решавање рачунских задатака

У поступку решавања квантитативних (рачунских) задатака из физике, у задатку прво треба на прави начин сагледати и разумети захтеве и физичке садржаје, па тек после тога прећи на математичко формулисање и израчунавање. Наиме, решавање задатака одвија се кроз три етапе: физичка анализа задатка, математичко израчунавање и дискусија резултата. У првој етапи уочавају се физичке појаве на које се односи задатак, а затим се набрајају и речима исказују закони по којима се појаве одвијају. У другој етапи се, на основу математичке форме закона, израчунава вредност тражене величине. У трећој етапи тражи се физичко тумачење добијеног резултата. Ако се, на пример, применом Џуловог закона издвоје различите количине топлоте на паралелно везаним отпорницима, треба протумачити зашто се на отпорнику мањег отпора ослобађа већа количина топлоте. Тек ако се од ученика добије коректан одговор, наставник може да буде сигуран да је са својим ученицима задатак решавао на прави начин.

Методска упутства за извођење лабораторијских вежби

Лабораторијске вежбе чине саставни део редовне наставе и организују се на следећи начин: ученици сваког одељења деле се у две групе, тако да свака група има свој термин за лабораторијску вежбу. Опрема за сваку лабораторијску вежбу умножена је у више комплекта, што омогућава да на једној вежби (радном месту) раде два до три ученика. Вежбе се раде фронтално.

Час експерименталних вежби састоји се из уводног дела, мерења и записивања резултата мерења.

У уводном делу часа наставник:

- обнавља делове градива који су обрађени на часовима предавања, а односе се на дату вежбу (дефиниција величине која се одређује и метод који се користи да би се величина одредила),

- обраћа пажњу на чињеницу да свако мерење прати одговарајућа грешка и указује на њене могуће изворе,

- упознаје ученике с мерним инструментима и обучава их да пажљиво рукују лабораторијским инвентаром,

- указује ученицима на мере предострожности којих се морају придржавати ради сопствене сигурности, приликом руковања апаратима, електричним изворима, разним уређајима и сл.

Док ученици врше мерења, наставник активно прати њихов рад, дискретно их надгледа и, кад затреба, објашњава и помаже.

При уношењу резултата мерења у ђачку свеску, процену грешке треба вршити само за директно мерене величине (дужину, време, електричну струју, електрични напон и сл.), а не и за величине које се посредно одређују (електрични отпор одређен применом Омовог закона). Процену грешке посредно одређене величине наставник може да изводи у оквиру додатне наставе.

Ако наставник добро организује рад у лабораторији, ученици ће се овом облику наставе највише радовати.

Методска упутства за друге облике рада

Један од облика рада са ученицима су домаћи задаци. Наставник планира домаће задатке у својој редовној припреми за час. Приликом одабира задатака, неопходно је тежину задатка прилагодити могућностима просечног ученика и дати само оне задатке које ученици могу да реше без туђе помоћи. Домаћи задаци односе се на градиво које је обрађено непосредно на часу (1-2 задатка) и на повезивање овог градива са претходним (1 задатак).

Анализа решених задатака врши се на првом следећем часу, како би ученици добили повратну информацију о успешности свог самосталног рада и на тај начин утврдили грешку у изради и отклонили нејасно и ненаучено.

Праћење рада ученика

Наставник је дужан да континуирано прати рад сваког ученика кроз непрекидну контролу његових усвојених знања, стечених на основу свих облика наставе: демонстрационих огледа, предавања, решавања квантитативних и квалитативних задатака и лабораторијских вежби. Оцењивање ученика само на основу резултата које је он постигао на писменим вежбама непримерено је ученичком узрасту и физици као научној дисциплини. Недопустиво је да наставник од ученика, који први пут изучава физику, тражи само формално знање, уместо да га подстиче на размишљање и логичко закључивање. Ученик се кроз усмене одговоре навикава да користи прецизну терминологију, развија способност да своје мисли јасно и течно формулише и не доживљава физику као научну дисциплину у којој су једино формуле важне.

Будући да је програм, како по садржају тако и по обиму, прилагођен психофизичким могућностима ученика основне школе, сталним обнављањем најважнијих делова из целокупног градива постиже се да стечено знање буде трајније и да ученик боље учова повезаност различитих области физике. Истовремено се обезбеђује да ученик по завршетку основне школе овлада основним појмовима и законима физике, да познаје логику и методологију која се користи у физици приликом проучавања физичких појава у природи и да их примењује у свакодневном животу.

Додатна и допунска настава

Додатна настава из физике организује се у осмом разреду са по једним часом недељно. Програмски садржаји ове наставе обухватају:

- изабране садржаје из редовне наставе који се сада обрађују комплексније (користи се и дедуктивни приступ физичким појавама, раде се тежи задаци, изводе се прецизнија мерења на сложенијим апаратима итд.) и

- нове садржаје, који се наслањају на програм редовне наставе, али се односе на сложеније физичке појаве или на појаве за које су ученици показали посебан интерес.

Редослед тематских садржаја у додатној настави прати редослед одговарајућих садржаја у редовној настави. Уколико у школи тренутно не постоје технички услови за остваривање неких тематских садржаја додатне наставе, наставник бира оне садржаје који могу да се остваре. Поред понуђених садржаја, могу се реализовати и теме за које ученици покажу посебно интересовање или их сами предложе. Корисно је да наставник позове истакнуте стручњаке да у оквиру додатне наставе одрже популарна предавања.

Допунска настава се такође организује са по једним часом недељно. Њу похађају ученици који у редовној настави нису успешно савладали одређене наставне садржаје. Циљ допунске наставе је да ученик, уз додатну помоћ наставника, стекне минимум основних знања из садржаја које предвиђа програм физике у основној школи.

Слободне активности ученика, који су посебно заинтересовани за физику, могу се организовати кроз разне секције младих физичара.

Основна знања и умења ученика на крају осмог разреда

Знати и разумети

У оквиру *функционалне писмености*:

- приказивати релације једноставним формулама и графиком и знати да користи дијаграм и скицу (на нивоу узрасних могућности),

- разумети улогу модела и експеримента у приказивању физичких појава, процеса и закона,

- разумети и знати основне законе одржања (масае, енергије, наелектрисања..) и њихов значај,

- разумети улогу експеримента, доказа и креативне мисли у развоју научних идеја,

- разумети настајање и значај научних открића у физици, као и допринос неких научника,

- примењивати стечена знања и вештине из математике и физике.

У оквиру *разумевања појава, процеса и односа у природи на основу физичких закона*:

- знати и разумети да физика проучава основне законе по којима се дешавају све појаве,

- знати да је физика експериментална наука и да се појаве описују законима и одговарајућим физичким величинама које се могу мерити,

- разумети и уочавати да је узајамно деловање тела (механичко, гравитационо, електрично, магнетно) узрок промена и појава у природи и препознати узрок конкретне промене или појаве,

- објашњавати промене, појаве и процесе у природи користећи научне појмове,

- разумети различите врсте кретања и знати да опише транслаторно, осцилаторно и таласно кретање,

- знати природу видљиве светлости, њена својства и значај за живи свет,

- разумети да су макроскопске појаве условљене различитим нивоима структуре на микронивоу (атом, јон, молекул),

- разликовати живу од неживе природе и схватити њихову међусобну условљеност и променљивост у времену и простору,

- разумети гравитацију и њен утицај на кретање тела, појаве и процесе на Земљи и у Сунчевом систему,

- разумети повезаност кретања са силом и енергијом,
- разумети својства статичког наелектрисања и једносмерне електричне струје,
- разумети да се магнетна својства испољавају кроз интеракцију магнета и неких других објеката посредством магнетног поља (тела од гвожђа, проводник са струјом и магнетно поље Земље),
- знати својства топлоте и звука,
- упознати радиоактивност као природну појаву.

У оквиру развијања способности за активно стицање знања о физичким појавама кроз једноставна истраживање:

- одлучивати о избору опреме и технике рада,
- користити усмена и писмена упутства за извођење огледа и лабораторијских вежби,
- знати да опише речима и сликом поступке и кораке у истраживању,
- изражавати физичке величине у јединицама Међународног система јединица (SI),
- објашњавати податке прикупљене посматрањем и мерењима, изводити закључке и процењивати њихову сагласност са предвиђањима,
- процењивати грешке мерених физичких величина (средња вредност и апсолутна грешка),
- знати да коришћењем одговарајућих мерних инструмената измери и израчуна физичке величине: температуру, период осциловања клатна, струју, напон, електрични отпор.

У оквиру *развијања логичког и апстрактног мишљења*:

- уочавати узрочно-последичне везе између неких физичких појава и односе између физичких величина,
- познавати логичке процедуре и владати њима,
- користити различите начине за решавање проблем-ситуација,
- разликовати чињенице и теорију од њихових интерпретација и личног искуства,
- резимирати и изводити закључке.

У оквиру *развијања радозналости и самосталности*:

- постављати питања и показивати иницијативу у тражењу одговора,
- тражити информације из различитих области и различитих извора.

У оквиру *развијања способности за примену знања из физике*:

- знати да примени стечена знања у свакодневним школским и ваншколским ситуацијама,
- знати да препозна физичке процесе и законе у другим научним дисциплинама (нпр. метеорологија, географија, астрономија...),
- схватити да су знања из физике условила технолошки напредак.

Умети

У оквиру *развијања функционалне писмености*:

- умети да се јасно изрази речима, сликом, табелом и да се користи језиком математике и физике,
- да прецизно, концизно и јасно изрази своје мишљење и закључке,
- користити различите изворе информација (уџбеник, приручник, популарну научну литературу, Интернет...),
- користити у физици своју информатичку писменост.

У оквиру *развијања способности за активно стицање знања о природним појавама кроз истраживање*:

- осмислити и поставити једноставан експеримент,
- прикупити податке посматрањем, мерењем и др.

- изводити једноставне експерименте,
- имати развијене мануелне вештине за руковање прибором, мерним инструментима и материјалом,
- описати и приказати (табеларно, графички) добијене податке,
- имати критички став према изворима информација и њиховој употреби
- изабрати и користити одговарајуће мерне јединице, у зависности од врсте и величине објекта мерења и одабрати и користити одговарајући прибор за мерење,
- оценити резултат независно од мерења и рачунања,
- процењивати и проверавати смисленост резултата мерења и рачунања.

У оквиру *развијања логичког и апстрактног мишљења*:

- користити различите приступе у разумевању и представљању проблем-ситуација и разликовати битне од небитних информација,
- планирати и реализовати једноставна истраживања, формулисати питања, тражити одговоре и изводити логичке закључке,
- извести на основу примера (из уџбеника, оних које наводи наставник, приказаних демонстрационих огледа, примера из окружења...) одговарајући закључак.

У оквиру *развијања самосталности и способности за рад у групи*:

- саслушати друге, самостално исказивати своје идеје и у тиму размењивати знања и искуства,
- активно учествовати у процесу учења,
- своје ставове бранити чињеницама и примерима и
- одговорно преузимати обавезе и бити спреман за њихово испуњење.

3.24. МАТЕМАТИКА

Циљ наставе и учења *математике* је да ученик, овладавајући математичким концептима, знањима и вештинама, развије основе апстрактног и критичког мишљења, позитивне ставове према математици, способност комуникације математичким језиком и писмом и примени стечена знања и вештине у даљем школовању и решавању проблема из свакодневног живота, као и да формира основ за даљи развој математичких појмова.

Годишњи фонд часова 144 часа

ОБЛАСТ/ТЕМА	ИСХОДИ	САДРЖАЈИ
ПРИРОДНИ БРОЈЕВИ ДЕЉИВОСТ	<p>По завршеној области/теми ученик ће бити у стању да:</p> <ul style="list-style-type: none"> – израчуна вредност једноставнијег бројевног израза и реши једноставну линеарну једначину или неједначину (у скупу природних бројева); – реши једноставан проблем из свакодневног живота користећи бројевни израз, линеарну једначину или неједначину (у скупу природних бројева); – примени правила дељивости са 2, 3, 4, 5, 9, 25 и декадним јединицама; – разликује просте и сложене бројеве и растави број на просте чиниоце; – одреди и примени НЗС и НЗД; – изводи скуповне операције уније, пресека, разлике и правилно употребљава одговарајуће скуповне ознаке; – правилно користи речи <i>и</i>, <i>или</i>, <i>не</i>, <i>сваки</i> у математичко-логичком смислу; 	<p>Први део</p> <p>Својства операција сабирања, множења, одузимања и дељења у скупу \mathbb{N}_0.</p> <p>Дељење са остатком у скупу \mathbb{N}_0 (једнакост $a = bq + r$, $0 \leq r < b$).</p> <p>Својства дељивости; чиниоци и садржаоци природног броја.</p> <p>Дељивост са 2, 5 и декадним јединицама.</p> <p>Дељивост са 4 и 25.</p> <p>Дељивост са 3 и 9.</p> <p>Скупови и скуповне операције: унија, пресек и разлика.</p> <p>Други део</p> <p>Прости и сложени бројеви.</p> <p>Ератостеново сито.</p> <p>Растављање природних бројева на просте чиниоце.</p>

		<p>Заједнички делилац и највећи заједнички делилац. Еуклидов алгоритам за налажење НЗД.</p> <p>Заједнички садржалац и најмањи заједнички садржалац. Веза између НЗД и НЗС.</p>
ОСНОВНИ ПОЈМОВИ ГЕОМЕТРИЈЕ	<p>– анализира односе датих геометријских објеката и запише их математичким писмом;</p> <p>– опише основне појмове у вези са кругом (центар, полупречник, тангента, тетива) и одреди положај тачке и праве у односу на круг;</p> <p>– нацрта праву паралелну датој правој користећи геометријски прибор;</p> <p>– упореди, сабира и одузима дужи, конструктивно и рачунски;</p> <p>– преслика дати геометријски објекат централном симетријом и транслацијом,</p> <p>– правилно користи геометријски прибор;</p>	<p>Тачке и праве; односи припадања и распореда.</p> <p>Однос правих у равни; паралелност.</p> <p>Мерење дужине и једнакост дужи.</p> <p>Кружница и круг. Кружница и права.</p> <p>Преношење и надовезивање дужи.</p> <p>Централна симетрија.</p> <p>Вектор и транслација.</p>
УГАО	<p>– идентификује врсте и опише својства углова (суседни, упоредни, унакрсни, углови на трансверзали, углови са паралелним крацима) и примени њихове узајамне односе;</p> <p>– нацрта праву нормалну на дату праву користећи геометријски прибор;</p> <p>– измери дати угао и нацрта угао задате мере;</p> <p>– упореди, сабере и одузме углове рачунски и конструктивно,</p> <p>– реши једноставан задатак применом основних својства паралелограма (једнакост наспрамних страница и наспрамних углова);</p>	<p>Угао, централни угао; једнакост углова.</p> <p>Надовезивање углова (суседни углови, конструктивно упоређивање, сабирање и одузимање углова).</p> <p>Упоредни углови; врсте углова.</p> <p>Мерење углова, сабирање и одузимање мере углова.</p> <p>Угао између две праве; нормалне праве; унакрсни углови.</p> <p>Углови на трансверзали.</p> <p>Транслација и углови.</p>
РАЗЛОМЦИ	<p>– прочита, запише, упореди и представи на бројевној полуправој разломке и децималне бројеве и преводи их из једног записа у други;</p>	<p>Први део</p> <p>Појам разломка облика a/b ($a, b \in \mathbb{N}$).</p>

	<ul style="list-style-type: none"> – одреди месну вредност цифре у запису децималног броја, – заокругли број и процени грешку заокругљивања; – израчуна вредност једноставнијег бројевног израза и реши једноставну линеарну једначину и неједначину; – реши једноставан проблем из свакодневног живота користећи бројевни израз, линеарну једначину или неједначину; – одреди проценат дате величине; – примени размеру у једноставним реалним ситуацијама; – примени аритметичку средину датих бројева; – сакупи податке и прикаже их табелом и кружним дијаграмом и по потреби користи калкулатор или расположиви софтвер; 	<p>Придруживање тачака бројевне полуправе разломцима.</p> <p>Проширивање, скраћивање и упоређивање разломака.</p> <p>Децимални запис броја и превођење у запис облика a/b ($b \neq 0$). Упоређивање бројева у децималном запису.</p> <p>Заокругљивање бројева.</p> <p>Други део</p> <p>Основне рачунске операције с разломцима (у оба записа) и њихова својства. Изрази.</p> <p>Једначине и неједначине у скупу разломака.</p> <p>Трећи део</p> <p>Примене разломака (проценти, аритметичка средина, размера). Основна неједнакост $p < (p+q)/2 < q$.</p>
ОСНА СИМЕТРИЈА	<ul style="list-style-type: none"> – идентификује осносиметричну фигуру и одреди њену осу симетрије; – симетрично преслика тачку, дуж и једноставнију фигуру користећи геометријски прибор; – конструише симетралу дужи, симетралу угла и примењује њихова својства; – конструише праву која је нормална на дату праву или паралелна датој правој. 	<p>Осна симетрија у равни и њене особине.</p> <p>Оса симетрије фигуре.</p> <p>Симетрала дужи и конструкција нормале.</p> <p>Симетрала угла.</p>

КОРЕЛАЦИЈА СА ДРУГИМ ПРЕДМЕТИМА

Информатика и рачунарство

Техника и технологија

Српски језик и књижевност

Матерњи језик

Географија

УПУТСТВО ЗА ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

Основне карактеристике програма математике су: усклађеност са програмом математике за први циклус основног образовања и васпитања, логичка повезаност садржаја и настојање, где год је то могуће, да садржаји претходе садржајима других предмета у којима се примењују. При избору садржаја и писању исхода за предмет математика узета је у обзир чињеница да се учењем математике ученици оспособљавају за: решавање разноврсних практичних и теоријских проблема,

комуникацију математичких језиком, математичко резонување и доношење закључака и одлука. Такође, у обзир је узета и чињеница да сам процес учења математике има своје посебности које се огледају броју година изучавања и недељног броја часова предмета и неопходности стицања континуираних знања.

Садржаји програма представљају основу за остваривање исхода, јер је њима обухваћено све оно што ученик треба да изгради на нивоу знања, које представља основни услов за остваривање исхода.

Наставници у својој свакодневной наставној пракси, треба да се ослањају на исходе, јер они указују шта је оно за шта ученици треба да буду оспособљени током учења предмета у једној школској години. Исходи представљају очекиване и дефинисане резултате учења и наставе. Остваривањем исхода, ученици усвајају основне математичке концепте, овладавају основним математичким процесима и вештинама, оспособљавају се за примену математичких знања и вештина и комуникацију математичким језиком. Кроз исходе се омогућава остваривање и међупредметних компетенција као што су комуникација, рад са подацима и информацијама, дигитална компетенција, решавање проблема, сарадња и компетенција за целоживотно учење.

Предлог за реализацију програма

Ради лакшег планирања наставе даје се оријентациони предлог броја часова по темама (укупан број часова за тему, број часова за обраду новог градива + број часова за утврђивање и систематизацију градива). Приликом израде оперативних планова наставник распоређује укупан број часова предвиђен за поједине теме по типовима часова (обрада новог градива, утврђивање и увежбавање, понављање, проверавање и систематизација знања), водећи рачуна о циљу предмета и исходима.

Природни бројеви и дељивост (34; 16+18)

Основни појмови геометрије (17; 7+10)

Угао (17; 7+10)

Разломци (55; 23+32)

Осна симетрија (13; 5+8)

У наставном програму су садржаји појединих тема подељени на два или три дела, због тога што је пожељно комбиновати алгебарске и геометријске садржаје. Предложени редослед реализације тема:

1. Природни бројеви и дељивост – први део;
2. Основни појмови геометрије;
3. Природни бројеви и дељивост – други део;
4. Разломци – први део;
5. Угао;
6. Разломци – други део;
7. Осна симетрија;
8. Разломци – трећи део.

Предложена подела тема и редослед реализације нису обавезни за наставнике, већ само представљају један од могућих модела.

Напомена: за реализацију 4 писмена задатака (у трајању од по једног часа), са исправкама, планирано је 8 часова.

I. ПЛАНИРАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Наставни програм усмерава наставника да наставни процес конципира у складу са дефинисаним исходима, односно да планира како да оствари исходе, које методе и технике да примени, као и које активности ће за то одабрати. Дефинисани исходи показују наставнику у која

су то специфична знања и вештине која су ученику потребна за даље учење и свакодневни живот. Приликом планирања часа, исходе предвиђене програмом треба разложити на мање који одговарају активностима планираним за конкретан час. Треба имати у виду да се исходи у програму разликују, да се неки могу лакше и брже остварити, док је за друге потребно више времена, више различитих активности и рад на различитим садржајима. Исходе треба посматрати као циљ коме се тежи током једне школске године. Наставу у том смислу треба усмерити на развијање компетенција, и не треба је усмерити само на остваривање појединачних исхода.

При обради нових садржаја треба се ослањати на постојеће искуство и знање ученика, и настојати, где год је то могуће, да ученици самостално изводе закључке. Основна улога наставника је да буде организатор наставног процеса, да подстиче, организује и усмерава активност ученика. Ученике треба упућивати да користе уџбеник и друге изворе знања, како би усвојена знања била трајнија и шира, а ученици оспособљени за примену у решавању разноврсних задатака.

На часовима треба комбиновати различите методе и облике рада, што доприноси већој рационализацији наставног процеса, подстиче интелектуалну активност ученика и наставу чини интересантнијом и ефикаснијом. Избор метода и облика рада зависи од наставних садржаја које треба реализовати на часу и предвиђених исхода, али и од специфичности одређеног одељења и индивидуалних карактеристика ученика.

II. ОСТВАРИВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Природни бројеви и дељивост – Ова тема представља природну везу са градивом првог циклуса и у оквиру ње треба проширити и продубити знања која су ученици раније стекли. Обновити својства скупова N и N_0 (претходник или следбеник) и подсетити се придруживања бројева тачкама бројевне праве.

Кроз разноврсне задатке са изразима, једначинама и неједначинама из свакодневног живота, наставити са изграђивањем појмова бројевни израз, променљива, израз с променљивом и придруживање, користећи при томе и термине израз, формула, исказ. Код једначина и неједначина задржати се на једноставнијим облицима, у циљу усвајања концепта решавања датог проблема.

Уочавати примере једноставнијих (функцијских) зависности у разним областима (придруживање по датом правилу бројева – бројевима, бројева – дужима, бројева – површинама и др.). При томе је важно коришћење дијаграма и табела (дијаграм тока алгоритма, табела резултата неког пребројавања или мерења и др.). У овом делу треба користити и примере са геометријским облицима, у којима се појављује зависност међу величинама.

У делу који се односи на дељивост, подсетити ученике да дељење у скупу природних бројева без остатка није увек могуће. Увести дељење са остатком, једнакост $a=bq+r$, $0 \leq r < b$ и скуп могућих остатака. Истаћи својства дељивости и анализирати дељивост збира, разлике и производа.

Правила дељивости декадним јединицама и бројевима 2, 5, 4 и 25 увести тако да ученици сами откривају законитости и активно се укључују у процес истраживања и учења, док за правила дељивости са 3 и 9 треба ученике добро изабраним примерима водити до правила. Такође, ученици треба да уоче и везе између ових правила (нпр. ако је број дељив са 10, дељив је и са 2 и са 5). На овом узрасту, нагласак треба да буде на примени, а не на формалном начину излагања.

На конкретним примерима подскупова N_0 , увести различите начине записивања скупова уз увођење појма празног скупа и бесконачног скупа. Увести основне појмове о скуповима и математичком изражавању: скуп, елементи, подскуп, једнакост скупова, празан скуп, са одговарајућим знацима; скуповне операције: унија, пресек, разлика и одговарајуће ознаке. Коришћењем примера из текућих садржаја, посебно аритметичких и касније геометријских, даље осмишљавати појам скупа, изграђивати математички језик и уносити прецизност у изражавању. На подесним примерима илустровати математичко-логичку употребу речи: *сваки, неки, или, и, не, следи (ако...онда)*. Скуповне операције над два скупа треба илустровати разноврсним примерима са природним бројевима, уз коришћење Венових дијаграма и без њих. Поред тога, ученици треба да решавају задатке у којима се скуповне операције примењују на скупове делилаца, односно садржалаца бројева, што представља добар увод за увођење појмова највећи заједнички делилац и најмањи заједнички садржалац.

Увести појмове простог и сложеног броја, објаснити поступак Ератостеновог сита и поступак растављања природних бројева на просте чиниоце и одређивања највећег заједничког делиоца и најмањег заједничког садржаоца, Еуклидов алгоритам (на конкретним примерима) и везу између НЗД и НЗС, и оспособити ученике за њихови примену у проблемским задацима.

Основни појмови геометрије – Главни циљ теме јесте да успостави природни прелаз на више нивое разумевања геометрије, са нивоа *визуелизације* (на коме су базирани садржаји геометрије у првом циклусу), на ниво *анализирања* и *апстракције* (одн. *неформалне дедуције*). Нови ниво подразумева описивање и репрезентације геометријских објеката на природном и формалном језику, анализирање односа међу објектима. Ученици усвајају елементе дедуктивног закључивања (правилно формулисање тврђења; правилно закључивање, правилно коришћење везника и, или, а нарочито ако...онда). Садржаје треба да прате задаци у којима се истиче правилно изражавање, договорено означавање, коректно цртање, и којима се подстиче логичко-комбинаторно размишљање.

Полазећи од појмова *тачке* и *праве* и односа *припадања* и *распореда* увести појам дужи и појам полуправе и начине њиховог обележавања. Неформално истаћи очигледне истине које се односе на наведене појмове и односе.

Разматрати однос две праве у равни; формулисати као очигледну истину да за сваку праву и тачку ван ње постоји јединствена права која пролази кроз дату тачку и паралелна је датој правој; заједно са овом чињеницом показати цртање (обичним и троугаоним лењиром) праве паралелне датој правој кроз тачку која јој не припада. Кроз задатке истаћи симетричност и транзитивност паралелности (без увођења тих појмова), као и области на које је подељена раван задатим правима. Као посебно важне области (заједно са границом) истаћи *троуглове* и *паралелограме* и начине њиховог означавања.

Објаснити практичан значај стандардних јединица мере и потребу за деловима јединице мере. Изражавати дужине вишеименованим бројевима и истаћи претварање у једноимене најнижих јединица. Једнакост дужи увести као једнакост њихових дужина (уз истицање да се једнакост не односи на једнакост дужи као скупова тачака).

Увести појмове: кружница, круг, центар, полупречник, пречник, лук, тетива и тангента. Однос две кружнице, односно два круга разматрати на конкретним примерима и задацима.

Користити шестар као геометријски инструмент за цртање кружница, упоређивање дужи и операције над њима.

Конструктивно упоређивање, сабирање и одузимање дужи повезати са мерењем. У задацима користити изломљене линије (отворене и затворене) без експлицитне дефиниције и увести појам обима затворене изломљене линије.

Централном симетријом пресликавати тачке, дужи, кружнице, троуглове, квадрате и правоугаонике. Истаћи основне особине централне симетрије и повезати их са особинама паралелограма.

Увести појмове усмерених дужи и вектора (интензитет, правац, смер). Транслацијом („паралелним преношењем“) пресликавати тачке, дужи, кружнице, троуглове, квадрате и правоугаонике и остале једноставне фигуре, користећи при томе геометријски прибор. Истаћи основне особине транслације и повезати их са особинама паралелограма.

Угао – Угаону линију увести као унију две полуправе са заједничким почетком. Ако угаона линија није опружена, истаћи разлику између конвексне и неконвексне области у зависности од тога да ли та област садржи или не садржи дуж чији су крајеви на крацима. Угао увести као унију угаоне линије и једне од поменутих области, али даља разматрања ограничити само на конвексне углове. Увести и означавање углова малим словима грчког алфабета. Користећи се механичким моделима (кретање клатна, лепеза и сл.) мотивисати придруживање кружних лукова (и одговарајућих тетива) угловима. Једнаке углове увести као углове чије су одговарајуће тетиве у круговима једнаких полупречника једнаке. На ово објашњење надовезати конструктивно преношење углова помоћу шестара и лењира, а затим и конструктивно упоређивање, сабирање и одузимање углова.

Развити код ученика вештину мерења и цртања угла помоћу угломера. Повезати једнакост углова са једнакошћу њихових мера. Увести делове степена (минуте и секунде) и поступке сабирања и одузимања мера углова.

Објаснити једнакост унакрсних углова и увести нормалност правих. Ученике треба оспособити да цртају нормалу на праву из дате тачке употребом троугаоног лењира, а након истицања нормалности тангенте и одговарајућег полупречника, и за цртање тангенте на кружницу у задатој тачки кружнице. Објаснити шта се подразумева под растојањем тачке од праве. Под углом између правих које нису међусобно нормалне подразумевати одговарајући оштар угао.

Истаћи углове које образује трансверзала две паралелне праве. Када трансверзала није нормална на паралелним правима, добијене углове поделити на оштре и тупе и истаћи да су сви углови исте врсте међусобно једнаки.

Обновити једнакост наспрамних страница паралелограма, и извести једнакост наспрамних углова паралелограма. Објаснити шта се подразумева под растојањем између две паралелне праве. Истаћи односе углова са паралелним крацима.

Разломци – Појам разломка, као дела целине, ученици су упознали у првом циклусу. На почетку увести појмове правога односно неправог разломка, као и мешовитог броја. Претварање мешовитог броја у неправи разломак и обрнуто, повезати са поступком дељења са остатком.

Геометријску интерпретацију ненегативних рационалних бројева уводимо помоћу бројевне полуправе. Примери за то треба да буду разноврсни, имениоци разломака не треба да буду већи од 10, а ученици треба да схвате важност избора јединичне дужи за прецизно приказивање датих разломака. Бројевна полуправа се може користити и за упоређивање разломака.

Проширивање и скраћивање разломака уводити на основу особине количника да се он не мења када се и дељеник и делилац помноже, односно поделе истим бројем различитим од нуле. Скраћивање разломка до несводљивог повезати са познатим поступком налажења највећег заједничког делиоца бројиоца и имениоца. На примерима показати да се скраћивање може извести и поступно, али да је претходни поступак ефикаснији.

Упознати ученике са различитим начинима упоређивања разломака. Примере који се користе треба илустровати помоћу кружних исечака или фигура у квадратној мрежи и на тај начин повезати овај део теме са темама из геометрије (нпр. угао и мерење угла).

Увођење децималног записа разломка и њихово приказивање на бројевној полуправој повезати са мерењем дужине, масе и запремине течности, коришћењем примера из свакодневног живота. Превођење разломака у децимални запис започети са разломцима који се могу свести на децималне разломке, а након тога увести и појам периодичног децималног записа.

Сабирање и одузимање разломака увести свођењем на заједнички именилац, с тим што на почетку не треба инсистирати на најмањем заједничком садржаоцу. Множење разломака најлакше је илустровати у квадратној мрежи нпр. преко површине правоугаоника. Пре дељења разломака упознати ученике са појмом реципрочне вредности разломка и природног броја. Само дељење увести помоћу једноставних примера дељења разломка природним бројем и на крају уопштити да је дељење разломком исто што и множење његовом реципрочном вредношћу.

Код сабирања, одузимања и множења децималних бројева користити аналогију са извођењем истих операција са природним бројевима. Код дељења увести прво дељење децималног броја природним, а након тога, кроз добро одабране примере, показати како се дељење децималних бројева своди на претходни случај.

Упознати ученике са чињеницом да особине рачунских операција које су важиле у скупу природних бројева, важе и у скупу разломака. Код израза се треба задржати на примерима који нису сувише сложени, јер је циљ увежбавање извођења рачунских операција и примена њихових особина. Приликом обраде једначина и неједначина треба се задржати на једноставнијим примерима и користити аналогију са решавањем једначина и неједначина у скупу природних бројева. Треба имати у виду да су исходи који се односе на изразе, једначине и неједначине развојног типа, односно исходи који се развијају и током наредних разреда.

Веома важан део ове теме су проблемски – текстуални задаци у којима се користе разломци и децимални запис разломака, помоћу којих се подстиче развој логичког начина мишљења. Могу се обрадити и разни проблеми из свакодневног живота, нпр. планирање кућног буџета којим се, поред увежбавања операција са децималним записом бројева, ствара и основа за развој финансијске писмености, а има и своју васпитну улогу.

У делу који се односи на примену, потребно је ученике оспособити да процентни запис разломка, аритметичку средину и размеру повежу са проблемима из свакодневног живота (попусти, поскупљења, подела новца у одређеној размери, израчунавање просечне оцене, висине или примена аритметичке средине у спорту).

Увођење процентног записа разломка пожељно је обрадити кроз визуелне представе на дијаграмима (најпре квадрата подељеног на стотине, а затим произвољног правоугаоника, правилног многоугла или круга) и кроз ситуације у којима се проценат појављује, као што су израчунавања снижења или поскупљења неког производа, најпре за 25%, 50% и 75%, а након разумевања појма и концепта, и за било коју другу вредност. Кроз ове примере уједно се може увежбавати и превођење разломка у децимални и процентни запис, кроз примере који изискују овакву врсту записа броја.

Аритметичку средину је пожељно обрадити и вежбати на конкретним примерима (оцене у дневнику, спорт, кроз истраживачке задатке и сл.).

Важно је правилно формирање и разумевање појма размере. Оспособити ученике за њено коришћење у пракси: при цртању и читању разних планова и графикана; при одређивању растојања; при решавању проблема поделе у датој размери и при повећавању и смањивању слика. Обраду овог градива подредити практичном циљу, уз повезивање с већ упознатим садржајима математике и других предмета.

Ова област је погодна за развијање разних других компетенција, кроз задатке који би од ученика изискивали различите врсте истраживања. Резултате истраживања ученици треба да представљају графички и на тај начин стекну осећај за упоређивање разломака у различитим записима. За исход који се односи на прикупљање података и приказивање података у табели и кружном дијаграму не постоји одговарајући садржај, јер је предвиђено да се на остваривању овог исхода ради током реализације целе теме.

Осна симетрија – Код увођења појма осне симетрије од велике важности су: примери који се ученицима дају на непосредно посматрање и експериментисање и питања која ученицима постављамо како би дошли до њихових основних представа о најважнијим карактеристикама осне симетрије.

Примере са осном симетријом започети на квадратној мрежи са осама симетрије које су идентичне са линијама мреже, са циљем да ученици самостално дођу до основних особина осне симетрије, а затим прећи на примере без квадратне мреже. Осном симетријом пресликавати тачку, дуж, круг, троугао, квадрат и правоугаоник, а приликом цртања користити геометријски прибор.

Појам осносиметричне фигуре се такође усваја интуитивно, што значи да се низом примера указује да постоје фигуре које имају једну или више оса симетрија и фигуре које немају ту особину.

Ученике научити да користећи геометријски прибор, конструишу симетралу дужи, симетралу угла, нормалу из тачке на праву и примене њихове особине у проблемским задацима.

III. ПРАЋЕЊЕ И ВРЕДНОВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Саставни део процеса развоја математичких знања у свим фазама наставе треба да буде и праћење и процењивање степена остварености исхода, које треба да обезбеди што поузданије сагледавање развоја и напредовања ученика. Тај процес треба започети иницијалном проценом нивоа на коме се ученик налази. Прикупљање информација из различитих извора (свакодневна посматрања, активност на часу, учествовање у разговору и дискусији, самосталан рад, рад у групи, тестови) помаже наставнику да сагледа постигнућа (развој и напредовање) ученика и степен остварености исхода. Свака активност је добра прилика за процену напредовања и давање

повратне информације, а ученике треба оспособљавати и охрабривати да процењују сопствени напредак у остваривању исхода предмета.

ШЕСТИ РАЗРЕД

Оперативни задаци

Ученике треба оспособити да:

- схвате потребу увођења негативних бројева, упознају структуре скупова целих и рационалних бројева, појмове супротног броја, реципрочног броја и апсолутне вредности броја;
- упознају и савладају основне рачунске операције у скуповима \mathbf{Z} и \mathbf{Q} и потпуно увежбају извођење тих операција, уз коришћење њихових својстава;
- могу да читају и састављају разне једноставније изразе са рационалним бројевима и израчунају њихову бројевну вредност;
- упознају и умеју да решавају једноставније једначине и неједначине у скупу рационалних бројева;
- разумеју процентни начин изражавања и умеју да тај рачун примењују у пракси;
- упознају класификацију троуглова и четвороуглова и знају њихова основна својства;
- схвате релацију подударности и њена својства и умеју да је примењују у извођењу основних конструкција троугла и четвороугла;
- схвате једнакост површина геометријских фигура и науче правила о израчунавању површина троуглова, паралелограма и других четвороуглова;
- примењују правила за израчунавање површине троугла и четвороугла у разним практичним задацима;
- усвајају елементе дедуктивног закључивања (правилно формулисање тврђења; правилно коришћење свих везника "и", "или", а нарочито "ако ... онда ..." и "ако и само ако"; осете потребу за извођењем доказа и умеју да то раде у једноставнијим случајевима).

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

Цели бројеви

Појам негативног броја. Скуп целих бројева (\mathbf{Z}). Цели бројеви на бројевној правој.

Супротан број. Апсолутна вредност целог броја. Упоредивање целих бројева.

Основне рачунске операције с целим бројевима и њихова својства.

Рационални бројеви

Скуп рационалних бројева (\mathbf{Q}). Приказивање рационалних бројева на бројевној правој.

Уређеност скупа \mathbf{Q} .

Рачунске операције у скупу \mathbf{Q} и њихова својства.

Изрази с рационалним бројевима.

Једначине и неједначине упознатих облика - решавање и примена.

Процент и примене.

Троугао

Троугао; однос страница, врсте троуглова према страницама. Углови троугла, збир углова, врсте троуглова према угловима. Однос између страница и углова троугла.

Конструкције неких углова (60° , 120° , 30° , 45° , 75° , 135°).

Подударност троуглова (интерпретација). Основна правила о подударности троуглова; закључивање о једнакости аналогних елемената. Основне конструкције троуглова.

Описана кружна линија око троугла и уписана у њега, висина и тежишна дуж. Четири значајне тачке у троуглу и њихова конструкција.

Четвороугао

Четвороугао; врсте четвороуглова (квадрат, правоугаоник, паралелограм, ромб, трапез, делтоид); углови четвороугла.

Паралелограм, својства; појам централне симетрије. Врсте паралелограма; правоугли паралелограми. Конструкције паралелограма.

Трапез, својства, средња линија; врсте трапеза, једнакократи трапез. Основне конструкције трапеза.

Површина четвороугла и троугла

Појам површине фигуре - површина правоугаоника.

Једнакост површина фигура. Површина паралелограма, троугла, трапеза. Површина четвороугла с нормалним дијагоналама.

Напомена: Обавезна су четири једночасовна школска писмена задатка годишње (са исправкама укупно 8 часова).

СЕДМИ РАЗРЕД

Оперативни задаци

Ученике треба оспособити да:

- схвате појам квадрата рационалног броја и квадратног корена
- умеју да одреде приближну вредност броја \sqrt{a} ($a \in \mathbb{Q}$, $a > 0$)
- схватају реалне бројеве као дужинске мере, односно као тачке на бројевној правој одређене дужима које представљају такву меру
- упознају појам степена и операције са степенима (изложилац степена природан број)
- умеју да изводе основне рачунске операције с полиномима, као и друге идентичне трансформације ових израза (назначене у програму)
- упознају правоугли координатни систем и његову примену
- добро упознају директну и обрнуту пропорционалност и практичне примене
- знају Питагорину теорему и умеју да је примене код свих изучаваних геометријских фигура у којима се може уочити правоугли троугао
- познају најважнија својства многоугла и круга; умеју да конструишу поједине правилне многоуглове (са 3, 4, 6, 8 и 12 страница) и да цртају друге правилне многоуглове рачунајући централни угао и преносећи га угломером
- знају најважније обрасце у вези с многоуглом и кругом и да умеју да их примене у одговарајућим задацима
- схвате појам размере дужи и својства пропорције
- умеју да преведу на математички језик и реше једноставније текстуалне задатке
- користе елементе дедуктивног закључивања (и изводе једноставније доказе у оквиру изучаваних садржаја).

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

РЕАЛНИ БРОЈЕВИ

Квадрат рационалног броја.

Решавање једначине $x^2 = a$, $a > 0$; постојање ирационалних бројева (на пример решења једначине $x^2 = 2$). Реални бројеви и бројевна права.

Квадратни корен, једнакост $\sqrt{a^2} = |a|$.

Децимални запис реалног броја; приближна вредност реалног броја. Основна својства операција с реалним бројевима.

ПИТАГОРИНА ТЕОРЕМА

Питагорина теорема. Важније примене Питагорине теореме.

Конструкције тачака на бројевној правој које одговарају бројевима $\sqrt{2}$, $\sqrt{3}$, $\sqrt{5}$ итд.

ЦЕЛИ И РАЦИОНАЛНИ АЛГЕБАРСКИ ИЗРАЗИ

Степен чији је изложилац природан број; операције са степенима; степен производа, количника и степена.

Алгебарски изрази. Полиноми и операције (мономи, сређени облик, збир, разлика, производ полинома).

Операције с полиномима (трансформације збира, разлике и производа полинома у сређени облик полинома). Квадрат бинома и разлика квадрата и примене.

Растављање полинома на чиниоце.

МНОГОУГАО

Многоугао – појам и врсте. Збир углова многоугла. Број дијагонала многоугла. Правилни многоуглови (појам, својства, конструкције). Обим и површина многоугла.

ЗАВИСНЕ ВЕЛИЧИНЕ И ЊИХОВО ГРАФИЧКО ПРЕДСТАВЉАЊЕ

Правоугли координатни систем у равни.

Пропорција. Примери практичне примене директне и обрнуте пропорционалности (пропорционална подела суме, проценти и др.).

КРУГ

Централни и периферијски угао у кругу.

Обим круга, број π . Дужина кружног лука.

Површина круга, кружног исечка и кружног прстена.

СЛИЧНОСТ

Пропорционалне величине. Троуглови са једнаким угловима – слични троуглови – и пропорционалност њихових страница. Примене сличности.

Напомена: Обавезна су четири једночасовна школска писмена задатка годишње (са исправкама 8 часова).

ОСМИ РАЗРЕД

Оперативни задаци

Ученике треба оспособити да:

- умеју да решавају линеарне једначине (неједначине) и системе линеарних једначина с једном и две непознате на основу еквивалентних трансформација, као и да решења тумаче графички;

- одговарајуће текстуалне задатке изразе математичким језиком и реше их користећи једначине;

- уоче функционалне зависности и да их приказују на различите начине, тј. да схвате појам функције и њеног графика;

- овладају појмом функције упознавањем/усвајањем линеарне функције и њених својстава, тако да могу да цртају и читају разне графике линеарне функције;

- умеју да тумаче податке представљене различитим дијаграмима и табелама;

- умеју да састављају табеле и цртају одговарајуће графиконе-дијаграме разних стања, појава и процеса; умеју да израчунају медијану и да је користе;

- схвате међусобне односе тачака, правих и равни у простору;

- науче најбитније чињенице о пројекцијама на раван;

- науче елементе и својства геометријских тела (призма, пирамида, ваљак, купа и лопта); умеју да цртају мреже и да израчунавају површину и запремину тела;

- примењују знања о геометријским телима у пракси, повезујући садржаје математике и других области;

- примењују елементе дедуктивног закључивања.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

СЛИЧНОСТ ТРОУГЛОВА

Талесова теорема. Сличност троуглова, примена сличности на правоугли троугао.

ТАЧКА, ПРАВА И РАВАН

Однос тачке и праве, тачке и равни. Елементи који одређују положај праве и равни. Односи правих; мимоилазне праве. Односи праве и равни, нормала на раван, растојање тачке од равни. Односи две равни.

Ортогонална пројекција на раван (тачке, дужи и праве).

Полиедар.

ЛИНЕАРНЕ ЈЕДНАЧИНЕ И НЕЈЕДНАЧИНЕ С ЈЕДНОМ НЕПОЗНАТОМ

Линеарна једначина. Еквивалентност једначина.

Решавање линеарних једначина с једном непознатом.

Линеарна неједначина. Еквивалентност неједначина. Решавање једноставнијих примера линеарних неједначина с једном непознатом.

Примена.

ПРИЗМА

Призма: појам, врсте, елементи.

Мрежа призме. Површина призме: површина праве четворостране, правилне тростране и правилне шестостране призме.

Запремина призме. Запремина призме: праве четворостране призме, правилне тростране и правилне шестостране призме; маса тела.

ПИРАМИДА

Пирамида; појам, врсте, елементи.

Мрежа пирамиде. Површина пирамиде; израчунавање површине четворостране, правилне тростране и правилне шестостране пирамиде.

Запремина пирамиде. Запремина четворостране пирамиде, правилне тростране и правилне шестостране пирамиде.

ЛИНЕАРНА ФУНКЦИЈА

Линеарна функција ($y = ax + b$). График линеарне функције; нула функције. Имплицитни облик задавања линеарне функције. Цртање и читање графика линеарних функција.

ГРАФИЧКО ПРЕДСТАВЉАЊЕ ПОДАТАКА

Представљање зависних величина табеларно и у координатном систему. Графичко представљање статистичких података у облику дијаграма (стубичастих, кружних,...). Рачунање средње вредности и медијане. Поређење вредности узорка са средњом вредношћу.

СИСТЕМИ ЛИНЕАРНИХ ЈЕДНАЧИНА С ДВЕ НЕПОЗНАТЕ

Појам линеарне једначине с две непознате. Појам система од две линеарне једначине с две непознате. Еквивалентност система линеарних једначина. Решавање система методом замене и методом супротних коефицијената; графички приказ решавања. Разноврсни примери примене система линеарних једначина у решавању проблема из живота, геометрије, физике и др.

ВАЉАК

Ваљак и његови елементи. Мрежа ваљка. Површина и запремина правог ваљка.

КУПА

Купа и њени елементи. Мрежа купе. Површина и запремина праве купе.

ЛОПТА

Појам лопте и сфере. Пресеци лопте (сфере) и равни. Површина и запремина лопте.

Напомена: Обавезна су четири једночасовна школска писмена задатка годишње (са исправкама 8 часова).

ОБРАЗОВНИ СТАНДАРДИ

Образовни стандарди су дефинисани за следеће области: **Бројеви и операције са њима, Алгебра и функције, Геометрија, Мерење и Обрада података.**

Следећи искази описују шта ученик/ученица зна и уме на основном нивоу.

1. БРОЈЕВИ И ОПЕРАЦИЈЕ СА ЊИМА

У области **бројеви и операције са њима** ученик/ученица уме да:

МА.1.1.1. прочита и запише различите врсте бројева (природне, целе, рационалне)

МА.1.1.2. преведе децимални запис броја у разломак и обратно

МА.1.1.3. упореди по величини бројеве истог записа, помажући се сликом кад је то потребно

МА.1.1.4. изврши једну основну рачунску операцију са бројевима истог записа, помажући се сликом кад је то потребно (у случају сабирања и одузимања разломака само са истим имениоцем); рачуна, на пример $1/5$ од n , где је n дати природан број

МА.1.1.5. дели са остатком једноцифреним бројем и зна када је један број дељив другим

МА.1.1.6. користи целе бројеве и једноставне изразе са њима помажући се визуелним представама

2. АЛГЕБРА И ФУНКЦИЈЕ

У области **алгебра и функције** ученик/ученица врши формалне операције које су редуциране и зависе од интерпретације; уме да:

МА.1.2.1. реши линеарне једначине у којима се непозната појављује само у једном члану

МА.1.2.2. израчуна степен датог броја, зна основне операције са степенима

МА.1.2.3. сабира, одузима и множи мономе

МА.1.2.4. одреди вредност функције дате таблицом или формулом

3. ГЕОМЕТРИЈА

У области **геометрија** ученик/ученица:

МА.1.3.1. влада појмовима: дуж, полуправа, права, раван и угао (уочава њихове моделе у реалним ситуацијама и уме да их нацрта користећи прибор; разликује неке врсте углова и паралелне и нормалне праве)

МА.1.3.2. влада појмовима: троугао, четвороугао, квадрат и правоугаоник (уочава њихове моделе у реалним ситуацијама и уме да их нацрта користећи прибор; ученик разликује основне врсте троуглова, зна основне елементе троугла и уме да израчуна обим и површину троугла, квадрата и правоугаоника на основу елемената који непосредно фигуришу у датом задатку; уме да израчуна непознату страну правоуглог троугла примењујући Питагорину теорему)

МА.1.3.3. влада појмовима: круг, кружна линија (издваја њихове основне елементе, уочава њихове моделе у реалним ситуацијама и уме да их нацрта користећи прибор; уме да израчуна обим и површину круга датог полупречника)

МА.1.3.4. влада појмовима: коцка и квадар (уочава њихове моделе у реалним ситуацијама, зна њихове основне елементе и рачуна њихову површину и запремину)

МА.1.3.5. влада појмовима: купа, ваљак и лопта (уочава њихове моделе у реалним ситуацијама, зна њихове основне елементе)

МА.1.3.6. интуитивно схвата појам подударних фигура (кретањем до поклапања)

4. МЕРЕЊЕ

У области **мерење** ученик/ученица уме да:

МА.1.4.1. користи одговарајуће јединице за мерење дужине, површине, запремине, масе, времена и углова

МА.1.4.2. претвори веће јединице дужине, масе и времена у мање

МА.1.4.3. користи различите апоене новца

МА.1.4.4. при мерењу одабере одговарајућу мерну јединицу; заокругљује величине исказане датом мером

5. ОБРАДА ПОДАТАКА

У области **обрада података** ученик/ученица уме да:

МА.1.5.1. Изражава положај објеката сврставајући их у врсте и колоне; одреди положај тачке у првом квадранту координатног система ако су дате координате и обратно

МА.1.5.2. прочита и разуме податак са графикана, дијаграма или из табеле, и одреди минимум или максимум зависне величине

МА.1.5.3. податке из табеле прикаже графиком и обрнуто

МА.1.5.4. одреди задати проценат неке величине

Следећи искази описују шта ученик/ученица зна и уме на **средњем нивоу**.

1. БРОЈЕВИ И ОПЕРАЦИЈЕ СА ЊИМА

У области **бројеви и операције са њима** ученик/ученица уме да:

МА.2.1.1. упореди по величини бројеве записане у различитим облицима

МА.2.1.2. одреди супротан број, реципрочну вредност и апсолутну вредност броја; израчуна вредност једноставнијег израза са више рачунских операција различитог приоритета, укључујући ослобађање од заграда, са бројевима истог записа

МА.2.1.3. примени основна правила дељивости са 2, 3, 5, 9 и декадним јединицама

МА.2.1.4. користи бројеве и бројевне изразе у једноставним реалним ситуацијама

2. АЛГЕБРА И ФУНКЦИЈЕ

У области **алгебра и функције** ученик/ученица је рачунске процедуре довео/ла до солидног степена увежбаности; уме да:

МА.2.2.1. реши линеарне једначине и системе линеарних једначина са две непознате

МА.2.2.2. оперише са степенима и зна шта је квадратни корен

МА.2.2.3. сабира и одузима полиноме, уме да помножи два бинома и да квадрира бином

МА.2.2.4. уочи зависност међу променљивим, зна функцију $y=ax$ и графички интерпретира њена својства; везује за та својства појам директне пропорционалности и одређује непознати члан пропорције

МА.2.2.5. користи једначине у једноставним текстуалним задацима

3. ГЕОМЕТРИЈА

У области **геометрија** ученик/ученица уме да:

МА.2.3.1. одреди суплементне и комплементне углове, упоредне и унакрсне углове; рачуна са њима ако су изражени у целим степенима

МА.2.3.2. одреди однос углова и страница у троуглу, збир углова у троуглу и четвороуглу и да решава задатке користећи Питагорину теорему

МА.2.3.3. користи формуле за обим и површину круга и кружног прстена

МА.2.3.4. влада појмовима: призма и пирамида; рачуна њихову површину и запремину када су неопходни елементи непосредно дати у задатку

МА.2.3.5. израчуна површину и запремину ваљка, купе и лопте када су неопходни елементи непосредно дати у задатку

МА.2.3.6. уочи осносиметричне фигуре и да одреди осу симетрије; користи подударност и везује је са карактеристичним својствима фигура (нпр. паралелност и једнакост страница паралелограма)

4. МЕРЕЊЕ

У области **мерење** ученик/ученица уме да:

МА.2.4.1. пореди величине које су изражене различитим мерним јединицама за дужину и масу

МА.2.4.2. претвори износ једне валуте у другу правилно постављајући одговарајућу пропорцију

МА.2.4.3. дату величину искаже приближном вредношћу

5. ОБРАДА ПОДАТАКА

У области **обрада података** ученик/ученица уме да:

МА.2.5.1. влада описом координатног система (одређује координате тачака, осно или централно симетричних итд)

МА.2.5.2. чита једноставне дијаграме и табеле и на основу њих обради податке по једном критеријуму (нпр. одреди аритметичку средину за дати скуп података; пореди вредности узорка са средњом вредношћу)

МА.2.5.3. обради прикупљене податке и представи их табеларно или графички; представља средњу вредност медијаном

МА.2.5.4. примени процентни рачун у једноставним реалним ситуацијама (на пример, промена цене неког производа за дати проценат)

Следећи искази описују шта ученик/ученица зна и уме на напредном нивоу.

1. БРОЈЕВИ И ОПЕРАЦИЈЕ СА ЊИМА

У области **бројеви и операције са њима** ученик/ученица уме да:

МА.3.1.1. одреди вредност сложенијег бројевог израза

МА.3.1.2. оперише са појмом делјивости у проблемским ситуацијама

МА.3.1.3. користи бројеве и бројевне изразе у реалним ситуацијама

2. АЛГЕБРА И ФУНКЦИЈЕ

У области **алгебра и функције** ученик/ученица је постигао/ла висок степен увежбаности извођења операција уз истицање својстава која се примењују; уме да:

МА.3.2.1. саставља и решава линеарне једначине и неједначине и системе линеарних једначина са две непознате

МА.3.2.2. користи особине степена и квадратног корена

МА.3.2.3. зна и примењује формуле за разлику квадрата и квадрат бинома; увежбану трансформише алгебарске изразе и своди их на најједноставији облик

МА.3.2.4. разликује директно и обрнуто пропорционалне величине и то изражава одговарајућим записом; зна линеарну функцију и графички интерпретира њена својства

МА.3.2.5. користи једначине, неједначине и системе једначина решавајући и сложеније текстуалне задатке

3. ГЕОМЕТРИЈА

У области **геометрија** ученик/ученица уме да:

МА.3.3.1. рачуна са угловима укључујући и претварање угаоних мера; закључује користећи особине паралелних и нормалних правих, укључујући углове на трансверзали

МА.3.3.2. користи основна својства троугла, четвороугла, паралелограма и трапеца, рачуна њихове обиме и површине на основу елемената који нису обавезно непосредно дати у формулацији задатка; уме да их конструише

МА.3.3.3. одреди централни и периферијски угао, рачуна површину исечка, као и дужину лука

МА.3.3.4. израчуна површину и запремину призме и пирамиде, укључујући случајеве када неопходни елементи нису непосредно дати

МА.3.3.5. израчуна површину и запремину ваљка, купе и лопте, укључујући случајеве када неопходни елементи нису непосредно дати

МА.3.3.6. примени подударност и сличност троуглова, повезујући тако разна својства геометријских објеката

4. МЕРЕЊЕ

У области **мерење** ученик/ученица уме да:

МА.3.4.1. по потреби претвара јединице мере, рачунајући са њима

МА.3.4.2. процени и заокругли дате податке и рачуна са таквим приближним вредностима; изражава оцену грешке (нпр. мање од 1 динар, 1цм, 1г)

5. ОБРАДА ПОДАТАКА

У области **обрада података** ученик/ученица уме да:

МА.3.5.1. одреди положај (координате) тачака које задовољавају сложеније услове

МА.3.5.2. тумачи дијаграме и табеле

МА.3.5.3. прикупи и обради податке и сам састави дијаграм или табелу; црта график којим представља међузависност величина

МА.3.5.4. примени процентни рачун у сложенијим ситуацијама

НАЧИНИ И ПОСТУПЦИ ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА

Пети разред

Због лакшег планирања наставе даје се оријентациони предлог броја часова по темама по моделу (укупан број часова за тему; број часова за обраду + часова за понављање и увежбавање).

Скупови (16; 7 + 9)

Скупови тачака (12; 5 + 7)

Дељивост бројева (12; 5 + 7)

Угао (20; 8 + 12)

Разломци (62; 26 + 36)

Осна симетрија (14; 5 + 9)

Скупови. Коришћењем примера из текућих садржаја, даље се осмишљава појам скупа као најопштији у односу на друге појмове математике, што доприноси изграђивању математичког језика и уноси прецизност у изражавању.

Настава о скуповима у V разреду треба да представља изванредан корак напред у односу на оно што је ученицима већ познато. Потребно је, на разноврсним примерима, користити одговарајуће симболе (знаке) и уочавати законитости скуповних операција уз помоћ Венових дијаграма. На подесним примерима треба илустровати употребу речи: *сваки*,

неки, или, и, не, следи. При раду с дијаграмима ове речи ће се везивати за скуповне операције и релације. Задржати се на два скупа.

Обновити својства скупова N и N_0 (бити претходник или следбеник) и подсетити се придруживања бројева тачкама бројевне праве.

Наставити с даљим изграђивањем појмова: бројевни израз, променљива, израз с променљивом и придруживање (повезано с рачунским операцијама, одговарајућим једначинама и неједначинама), користећи при томе и термине: израз, формула (уместо релација, јер се уобичајено каже - Напишите формулу за израчунавање обима квадрата и сл.), исказ. Мада се појам пресликавања (функције), као и сам термин, не уведе, треба уочавати и наводити примере једноставнијих (функцијских) зависности у разним областима (откривање правила придруживања, придруживање по датом правилу: бројева - бројевима, бројева - дужима, бројева - површима, бројева - именима и др.). При томе нарочито помаже коришћење дијаграма и табела (табела вредности израза, табела резултата неког пребројавања или мерења и др.).

Користити се поменути дијаграмима и табелама.

Геометријски објекти. Геометријски објекти се развијају као идеје које настају у процесу опажања модела реалног света, а такође и путем њиховог представљања геометријским сликама. Као и у класичној Еуклидовој геометрији, ти објекти су континуиране целине, међу којима се успостављају односи инцидентности, а у 5. разреду бројевна права ће се даље попуњавати бројевима, што ће касније водити њеном поимању као скупу тачака, а преко тога и поимању других геометријских објеката на тај начин. Напоменимо да се под појмовима „круг” и „многоугао” подразумевају делови равни које чине граничне линије с њиховим унутрашњим областима.

Угао. - Угао треба схватити као део равни који чине две полуправе са заједничком почетном тачком заједно с облашћу између њих. Без фиксирања јединице мере треба показати како се упоређују дати углови и како се они класификују. Однос између централног угла и одговарајућег лука, односно тетиве, треба утврдити експериментално („преношењем”). То исто, такође, користити за увођење појма јединице за мерење углова. Конструисати угао једнак датом углу. Увести појмове суседних, упоредних и унакрсних углова. Уочавати те углове у разним геометријским конфигурацијама. Дефинисати праве углове као углове једнаке својим упоредним угловима. Истаћи чињеницу да краци правог угла одређују нормалне праве.

Коришћењем односа углова које чини пар паралелних правих с трансверзалом, изводити односе углова с паралелним крацима, и др. Не морају се уводити посебни називи за парове неких углова уз трансверзалу паралелних правих (сагласни, супротни и наизменични).

Делљивост бројева. - Подсетити да дељење у скупу природних бројева без остатка није увек могуће, увести дељење с остатком. Објашњавајући релацију $a = bq + r$, $0 \leq r < b$, где је a дељеник, b дилаца, q количник, а r остатак, добро подвући значај неједнакости $0 \leq r < b$. Инсистирати на запису $a = bq + r$. Увести појам делљивости, чинилаца и садржалаца природног броја.

Правила делљивости појединим бројевима, појмови простог и сложеног броја, растављање природних бројева на просте чиниоце и одређивање НЗД и НЗС имају своју примену код разломака (скраћивање, проширивање, довођење разломака на једнаке имениоце и др.).

Разломци. - Ова тема је основна у V разреду и неопходно је да се она добро усвоји. Највећу пажњу посветити операцијама с разломцима и децималним записима бројева.

Раније су ученици упознали разломак као део целине, а сада се овај појам проширује: разломак се уводи и као количник два природна броја, а затим и као размера. Упоређивање разломака и основне операције с њима важно је обављати упоредо у

обичном и децималном запису. Увежбавати и истицати својства ових операција. Код операција с тзв. мешовитим бројевима довољно је узимати само најпростије случајеве. Уопште, треба избегавати гломазне разломке. Упознати се са начинима заокружљивања бројева.

Илустровање операција на бројевној правој (полуправој) повећава степен разумевања и свесног усвајања ове сложене материје за ученике петог разреда.

Одговарајућим једначинама и неједначинама треба посветити довољну пажњу. Водити рачуна о ограничењима (нпр. $0 \leq x + a < b$).

Важно је правилно формирање и разумевање појма размере (преко упоређивања истоимених величина). Оспособити ученике за њено коришћење у пракси: при цртању и читању разних планова, карата, графикона; при одређивању растојања (коришћењем мапа или слично); при решавању проблема поделе у датој размери (и ништа више) и при повећавању и смањивању слика (геометријских и других). Обраду овог градива подредити практичном циљу, уз повезивање с већ упознатим садржајима математике и оних у другим областима (географија, техничко образовање, ликовно васпитање и др.).

Увести појам двојног разломка и објаснити га као дељење два разломка.

Реализација свих садржаја ове теме треба у највећој мери да буде повезана с решавањем разних практичних проблема.

Осна симетрија. - Битни садржаји које обухвата ова тема су: илустровање осне симетрије уз помоћ модела, коришћењем природних ситуација и квадратне мреже (као уводни корак), уочавање својстава која остају непромењена, конструкција основних симетричних тачака и фигура (конструкција нормале на дату праву кроз дату тачку и др.), конструкције симетрале дужи и симетрале угла, као и неке њихове једноставније примене.

ДОДАТНИ

РАД

(Оријентациони програм; 36 часова годишње)

Скупови. Везници и њихова интерпретација скуповним операцијама и релацијама. (4)

Релације; графиви. Логички задаци. (4)

Дељивост бројева. (2)

Разломци (својства и рачунање у скупу позитивних рационалних бројева) - одабрани задаци. (6)

Дијаграми и њихова примена у решавању разноврсних математичких проблема - Венови дијаграми, метод дужи и сл. (4)

Изометријске трансформације (осна симетрија, конструкције савијањем папира) - одабрани конструктивни задаци. (6)

Права и кружница - конструктивни задаци. (4)

Задаци логичко - комбинаторне природе. (4)

Развој нумерације. (2)

Напомена. - Назначени број часова (у загради), за поједине теме, је оријентациони и може да се повећа или смањи за један час. Такође, изван број часова (највише 5) може да буде искоришћен за решавање задатака са математичких такмичења или задатака који по свом садржају излазе из оквира препоручених тема.

Шести разред

Ради лакшег планирања наставе даје се оријентациони предлог броја часова по темама по моделу (укупан број часова за тему; број часова за обраду, број часова за понављање и увежбавање)

Цели бројеви (24; 9 + 15)

Рационални бројеви (45; 17 + 28)

Троугао (30; 13 + 17)

Четвороугао (20; 8 + 12)

Површина четвороугла и троугла (17; 7 + 10)

Цели бројеви. Проширивањем система N_0 , природних бројева са нулом, настаје систем целих бројева Z , као скуп који је проширен негативним целим бројевима и на који се, са N_0 , такође проширује значење операција и релација. Дидактичка мотивација да се крене са овим проширењем као првим, а не да се одмах иде на проширење до скупа Q рационалних бројева, састоји се у томе што је то проширење једноставније и што су интерпретације на бројевној правој јасније. С друге стране, прстен Z целих бројева је значајна математичка структура сама по себи, па и ту његову аутономност треба имати у виду.

Први корак у овом проширењу чини додавање негативних целих бројева скупу N_0 , а природни бројеви у том ширем скупу слове као позитивни цели бројеви. Уз то треба истаћи значење тих бројева које они имају на разним скалама (термометарској, табли лифта, итд.). Кад је n ознака за природне бројеве, $-n$ биће ознака за негативне бројеве и при том:

n и $-n$ чине *пар супротних бројева*,

n је *апсолутна вредност* за оба броја: n и $-n$.

Поређење целих бројева ослања се интуитивно на њиховом представљању тачкама на бројевној правој и прати представу о распореду тих тачака. Уз ту представу иде и она о усмереној дужи као "ходу" од тачке нула до тачке која представља тај број. Термин "усмерена дуж" не треба користити у актуелној настави јер то представљање остаје на нивоу графичких техника.

Сабирање у скупу Z интерпретира се као настављање "ходава" тј. настављање усмерених дужи. После рада са конкретним примерима (који би били систематски груписани и записивани, као на пример, $(-7) + 4$, $(-3) + (-5)$ итд. прелази се на дефинисање збира:

$$1. m > n: \quad m + (-n) = m - n, (-n) + m = m - n, (-m) + (-n) = -(m + n) \\ (-n) + (-m) = -(m + n),$$

$$2. m < n: \quad m + (-n) = -(n - m), (-n) + m = -(n - m), (-m) + (-n) = -(n + m) \\ (-n) + (-m) = -(n + m).$$

Ово рашчлањивање је издвајање типичних случајева у којима поступак сабирања увек има нешто специфично и како, у ствари, изводимо сабирање конкретних бројева.

Из горње дефиниције непосредно следи закон комутативности. Асоцијативност сабирања је одмах прихватљива кад се види као слагање "ходава", али се може и доказати у једном броју случајева (а у свим осталим доказивање дати као вежбања сврстана међу задатке). Одузимање у систему Z дефинише се као сабирање са супротним бројем, па је потребно истаћи да је сад, у овом систему, та операција увек изводљива.

После изградње система $(Z, +)$ - адитивне групе целих бројева, прелази се на увођење множења и изградњу система $(Z, +, \cdot)$ - прстена целих бројева. Прво се дефинише множење са позитивним бројем (које се схвата као поновљено сабирање):

$$n \cdot (-m) = -n \cdot m$$

(Знак остаје исти, али се апсолутна вредност повећава n пута). Затим се осмишљава множење са -1 , као преусмеравање дужи (тј. као симетрија у односу на тачку 0). По дефиницији је:

$$(-1) \cdot a = -a.$$

Множење са $-n$ узима се као преусмеравање и повећање апсолутне вредности n пута:

$$(-n) \cdot m = -n \cdot m, (-n) \cdot (-m) = n \cdot m$$

(Позитивне бројеве не треба писати као: $+n$, нити натрпавати заграда сем где се мења смисао или где би два знака стајали један уз други).

Својства комутативности и асоцијативности множења изводе се на основу ове дефиниције (опет у случају пар примера, а остали случајеви се уврсте међу задатке). Свуда прво долазе конкретни примери множења, па се после њих дају горе наведене опште формулације. На сличан начин треба извести дистрибутивни закон.

Уврстимо и ову важну **напомену**: наративно изражавање дефиниција и својстава је дидактички врло оправдано, али оно мора да следи иза математички прецизних формулација, а не да им претходи. На крају ове теме треба дати преглед основних својстава (која истичу структуру уређеног прстена) користећи a, b, c , итд. као ознаке за променљиве (а не оне којима се истиче знак целог броја).

Рационални бројеви. Проширење скупа Q_+ позитивних рационалних бројева тече на потпуно аналоган начин као и проширење скупа N_0 , при чему се треба позивати на одговарајуће поступке примењене у случају конструкције система Z и тиме скраћивати излагање. Кад је $r \in Q_+$, негативне рационалне бројеве треба означавати пишући $-r$ и такође избегавати непотребно натрпавање заграда. Дељење у систему рационалних бројева Q осмишљава се као множење реципрочним бројем, па треба истаћи да је сад та операција увек изводљива (сем дељења са 0 , кад треба рећи да такво дељење нема смисла). На крају, систематизују се основна својства карактеристична за систем Q као за структуру која је уређено поље.

Тему **решавање једначина и неједначина** обрађивати после проширења бројевних система до скупа Q рационалних бројева. Тек са овим скупом то решавање је изводљиво без познатих ограничења (а уз проширење Z , довољно је навести решивост једначина облика $x + b = c$ у том скупу). Једначина $ax + b = c$ решава се у два корака: $ax = b - c$ (веза сабирања и одузимања), $x = (b - c) : a$ (веза множења и дељења). Пошто се лако доказује да израз ax расте са x , ако је $a > 0$, а опада ако је $a < 0$ (из $x_1 > x_2$ следи да је разлика $ax_1 - ax_2 = a(x_1 - x_2)$ позитивна за $a > 0$, а негативна за $a < 0$), решавање неједначине $ax + b > c$ изводи се тако што се прво реши једначина $ax + b = c$ и нађе њено решење x_0 , па је тада решење ове неједначине $x > x_0$ за $a > 0$, а $x < x_0$ за $a < 0$. Дакле, примењује се иста метода коју су ученици упознали у претходна два разреда. Слично се решава и неједначина $ax + b < c$. С једне стране, овакав поступак је инструктивнији јер се истиче једно важно својство које касније следи као монотоност линеарне функције, а с друге стране решење се "лови", а не поступа се формалније истицањем еквивалентних услова. Кад се бирају нешто сложенији примери једначина и неједначина, променљива x треба да само једанпут фигурише (нпр. $3 \cdot (7x - 4) = 25$ и сл.). Решавајући текстуалне проблеме састављањем и решавањем одговарајућих једначина и неједначина, користи се ова врста математике у случају практичних задатака и тако сагледава њена примена.

Појму **процента** треба посветити посебну пажњу као начину исказивања количинских односа који се јављају у свакодневној употреби. Међутим, не треба од тог стварати "процентни рачун", изводећи и памтећи посебна правила и обрасце. Једноставно, проценте треба схватити као разломке са имениоцем 100, а ученици треба да науче значење израза као што су "чини 60%", "снижено за 7%", "производња је повећана за 12,5%" итд.

Геометрија. У овом периоду наставе математике дају се дефиниције геометријских фигура: троугла, квадрата, правоугаоника, ромба, паралелограма, трапеза и четвороугла исказане истицањем њихових карактеристичних својстава (и у терминима страница и углова). Треба истицати и логичку класификацију класа ових фигура (квадрат је правоугаоник, правоугаоник је паралелограм). У класи троуглова, осмислити релацију подударности изражавајући је преко једнакости елемената - страна и углова троугла. Извести једноставна тврђења о збиру углова у троуглу и спољашњем углу троугла, о висини као симетрали једнакокраког троугла, о односу страна и углова троугла.

Запазити да се четвороугао разлаже на троуглове, па однос подударности користи и за извођење неких лаких својстава појединих врста четвороуглова: једнакост дијагонала правоугаоника, нормалност дијагонала код ромба, узајамно половљење дијагонала паралелограма и сл. Пошто ће ово бити први примери дедуктивног закључивања, доказе треба изводити по јасном плану и са јасно истакнутим претпоставкама и процедурама доказивања. Не треба користити појам подударности примењујући га на произвољне фигуре (сем, могуће, у случају паралелограма и трапеза, кад може имати смисао разложиве подударности).

Треба се ослањати на карактеристична (и изведена) својства при извођењу једноставнијих конструкција поменутих геометријских фигура и конструкције са њима повезаним елементима (значајним тачкама, дужима, угловима). Конструкције у геометрији имају велики образовно-развојни значај јер се тиме, на овом нивоу наставе, доказује егзистенција геометријских објеката чији су елементи задати.

Једначење површина геометријских фигура осмишљава се на класични начин, ослањајући се на појмове разложиве и допунске једнакости. Сама површина фигуре схвата се као магнитуда (величина) тј. постоји самим постојањем дате фигуре и не изражава се као однос према датој јединичној магнитуди, сем кад је тако то посебно формулисано (дајући дужине у сантиметрима и сл.). При том се узима да су површине подударних троуглова једнаке, а за правоугаоник чије су дужине страница изражене са a и b , узима се да је његова површина $a \cdot b$. Кад су странице a и b изражене мерним бројевима, релативно дата дужинска јединица, израз $a \cdot b$ схвата се као производ бројева којим се површина изражава преко одговарајуће јединице за површину. Полазећи од површине правоугаоника, допуњавањем и разлагањем, изводе се формуле за површину паралелограма, троугла и трапеза.

Свакако треба укључити практичне примене рачунања површина реалних објеката на што, уосталом, асоцира сами назив "геометрија".

Додајмо као општу напомену да је инструктивно да се уз све садржаје наводе историјски подаци, указујући на време, прилике и значајне ствараоце у тим далеким временима, али додајући и коментаре којима се указује на предност савременог излагања математике.

ДОДАТНИ РАД

Садржаји додатног рада морају, пре свега, бити везани за садржаје овог разреда и на тај начин бити њихова интензивнија обрада. Уз то, могу да се изаберу и све друге занимљиве теме водећи рачуна да су битно садржајне. Препоручује се да руководиоци стручних већа контактирају добро афирмисане стручне институције, као што су Друштво математичара Србије, Математичка гимназија, КММ "Архимедес", итд.

Седми разред

Током остваривања програма потребно је уважити високу образовну и мотивациону вредност активних и интерактивних (кооперативних) метода наставе/учења те кроз све програмске целине доследно осигурати да најмање једна трећина наставе буде организована употребом ових метода.

У настави користити, најмање у трећини случајева, задатке који захтевају примену наученог у разумевању и решавању свакодневних проблемских ситуација препоручених од стране Министарства и Завода, а приликом оцењивања обезбедити да су ученици информисани о критеријумима на основу којих су оцењивани.

Ради лакшег планирања наставе даје се оријентациони предлог броја часова по темама по моделу (укупан број часова за тему; број часова за обраду + број часова за понављање и увежбавање).

Реални бројеви (16; 7 + 9)

Питагорина теорема (16; 5 + 11)

Цели и рационални алгебарски изрази (46; 19 + 27)

Многоугао (13, 5 + 8)

Зависне величине и њихово графичко представљање (20; 7 + 13)

Круг (15; 6 + 9)

Сличност (10; 4 + 6)

Реални бројеви – Увести појам квадрата рационалног броја $\frac{p}{q}$ и илустровати га

површином квадрата. Инсистирати на томе да је $\left(\frac{p}{q}\right)^2 > 0$ и кад је $\frac{p}{q} < 0$. Тема Реални

бројеви наставља се представљањем мерних бројева дужи на бројевној правој. Цртање дужи чији је мерни број дати рационалан број. Пример дужи чији мерни број није рационалан; нпр. отвара се питање колики је мерни број странице квадрата чија је површина 2 и доказује (Аристотелов доказ) да тај број није рационалан. За такве бројеве кажемо да су ирационални, а онда за рационалне и ирационалне користимо заједнички назив реални бројеви. Као резултат претходног, ученици долазе до сазнања о узајамно једнозначној вези између тачака на правој с једне, и реалних бројева с друге стране.

Саопштити ученицима да рационални бројеви имају коначан или периодичан децималан запис, и на основу тога видети да ирационални бројеви морају имати бесконачан и непериодичан децимални запис. На конкретном примеру показати како се долази до приближних рационалних вредности за нпр. $\sqrt{2}$, уобичајеним поступком: одговарајући одсечак бројевне праве с целобројним крајевима поделити на десет једнаких делова (дати геометријску конструкцију дељења дужи на једнаке делове) и тај поступак узастопно понављати. Тачка која представља тај ирационални број увек остаје унутар једног од добијених интервала. Крајеви интервала су означени децималним разломцима за које се каже да су приближне вредности тог ирационалног броја. За грешку која се тако чини треба говорити да је мања од једног целог, једног десетог, једног стотог итд. и никакву другу причу о грешкама при заокругљивању не треба укључивати. Кад се горњи поступак дељења интервала замисли да се неограничено наставља, настају децимални разломци са неограниченим бројем децимала који ће представљати изабрани ирационални број.

Напоменути да рачунање са реалним бројевима иде по истим правилима које ученици знају да важе у пољу рационалних бројева.

Питагорина теорема – Ова теорема изражава једну значајну везу страница правоуглог троугла и има широке примене у рачунским и конструктивним задацима, па јој треба посветити одговарајућу пажњу (познавање формулације, једноставнијег доказа и разумевање суштине Питагорине теореме). Треба постићи увежбаност у њеној примени код разних фигура у којима се појављује правоугли троугао. Такође треба ученике увежбати да неке троуглове с целобројним страницама (на пример 3,4,5 и 5,12,13) препознају као правоугле. Корисно је навести и неке примере практичне примене (рецимо да провере да ли су два суседна зида просторије ортогонална или да помоћу конопца са чворовима на 3. 7. и 12. метру исцртају на тлу прав угао). Ученици такође треба да науче да конструишу тачке бројевне праве које одговарају бројевима $\sqrt{2}, \sqrt{3}, \sqrt{5}, \dots$

Цели и рационални алгебарски изрази – Основни циљ ове теме јесте да се код ученика изгради навика (на основу познавања својстава степена) да успешно врше идентичне трансформације полиномијалних изрази (полинома). Реализација ове теме започиње се даљом изградњом појма степена: упознавање степена чији је изложилац конкретан природан број и операција са таквим степенима, с примерима примене у физици и другим областима. После тога се може прећи на упознавање појма алгебарског изрази, уз израчунавање вредности једноставнијих изрази. Међу алгебарским изразима посебно се обрађују полиноми (при чему се моном третира као посебан случај полинома).

Рачунске операције с полиномима (у сређеном облику), односно идентичне трансформације збира и производа полинома врше се на основу познатих закона рачунских операција с бројевима (а то је случај и с било којим изразима). Од осталих идентичних трансформација полинома обрадити само растављање на чиниоце полинома типа $ax + bx$, $a^2 - b^2$, $a^2 + 2ab + b^2$; при томе је битно да се на конкретним примерима види сврха тих трансформација. Растављање на чиниоце може се искористити и за решавање једначина облика $ax^2 + bx = 0$ и $x^2 - c^2 = 0$.

Многоугао – Полазећи од раније стечених знања о појединим геометријским фигурама (област, изломљена линија, конвексна област, троугао, четвороугао), многоугао треба дефинисати као део равни ограничен многоугаоном линијом. Треба обрадити зависност збира углова и броја дијагонала ма ког многоугла од броја његових страница, па зависност међу елементима правилног многоугла, као и његову симетрију. Осим конструкција неких правилних многоуглова (са 3, 4, 6, 8, 12 страница), могу се цртати и други правилни многоуглови (са 7, 9, 10, ... страница) уз коришћење угломера. При томе треба јасно разликовати конструкцију од приближног цртања.

Зависне величине и њихово графичко представљање – Координатни систем, координате тачке и растојање две тачке изражено преко њихових координата. Примери зависних величина (време и температура, време пуњења базена водом и дубина воде, итд.) и њихово графичко представљање. Читање својстава с графика. За две променљиве величине x и y дефинисати директну (и обрнуту) пропорционалност везом $y = kx$ ($x \cdot y = k$, $x \neq 0$ и $y \neq 0$). Пропорција – својство и решавање по једном непознатом члану. Представљање директне пропорционалности и график зависности величина x и y везаних условом $y = kx$. Не уводи се општи појам функције, али може се говорити о линеарној функцији (у поменутом посебном случају). Директну пропорционалност везивати за размере на географским картама и рачунање стварног растојања.

Круг – Осим увођења појмова централног и периферијског угла круга и уочавања и доказивања њиховог односа, централна тема треба да буде одређивање обима и површине круга. То треба започети кроз практичне аспекте проблема (пут који пређе точак, ...). Добро је да се експерименталним путем осети, односно констатује, сталност односа обима и пречника круга, уз увођење броја π и информативно упознавање ученика с његовом

(иррационалном) природом. По обради обима и површине круга извести обрасце за дужину кружног лука, површину кружног исечка и површину кружног прстена.

У практичним израчунавањима за π не треба увек узимати приближну вредност 3,14, него повремено радити и с другим приближним вредностима (3,142; 3,1427; 22/7 или мање тачним 3,1). Унети информацију о броју познатих децимала за број π и навести његову приближну вредност са, рецимо, 10 децимала.

Сличност – Два низа реалних бројева a, b, c, \dots и a', b', c', \dots су пропорционални ако је $\frac{a}{a'} = \frac{b}{b'} = \frac{c}{c'} = \dots$. Троуглови са једнаким угловима се дефинишу као слични. Код сличних троуглова аналогне странице су пропорционалне (без доказа). Примене: сторија о Талесу и фараону, одређивање висине дрвета мерењем угла и дужине његове сенке, мерење растојања до неприступачних места, итд.

Ставови сличности и њихова примена остају за осми разред.

Додатна настава

Садржаји додатне наставе морају, пре свега, бити везани за садржаје овог разреда и на тај начин бити њихова интензивнија обрада. Уз то, могу да се изаберу и све друге занимљиве теме водећи рачуна да су битно садржајне. Препоручује се да руководиоци стручних већа контактирају добро афирмисане стручне институције, као што су Друштво математичара Србије, Математичка гимназија, КММ "Архимедес" итд.

Осми разред

Ради лакшег планирања наставе даје се оријентациони предлог броја часова по темама по моделу (укупан број часова за тему; часова за обраду, часова за понављање и увежбавање).

Сличност троуглова (8; 3 + 5)

Тачка, права и раван (12; 6 + 6)

Линеарне једначине и неједначине с једном непознатом (18; 6 + 12)

Призма (14; 6 + 8)

Пирамида (16; 6 + 10)

Линеарна функција (12; 5 + 7)

Графичко представљање статистичких података (8; 4 + 4)

Системи линеарних једначина с две непознате (12; 6 + 6)

Ваљак (10; 4 + 6)

Купа (12; 4 + 8)

Лопта (6; 3 + 3)

Сличност троуглова. - Поновити да је сличност троуглова уведена преко једнакости углова. Талесова теорема (без доказа). Поређење троуглова по сличности - коефицијент сличности. Применити сличност на правоугли троугао и на тај начин извести Питагорину теорему.

Тачка, права, раван. - Ученике упознати с међусобним односима тачака, правих и равни у простору и коришћењем модела и објеката у реалном окружењу и на сликама (цртежима) којима се представљају. Елементе који одређују раван (три неколинеарне тачке, две праве које се секу или су паралелне) и однос двеју равни представљати сликама, и на тај начин развијати ту врсту просторног сагледавања.

Посебно посветити пажњу односу равни и на њој нормалне праве. Ортогонална пројекција тачке на раван и ортогонално пројектовање дужи (тачка-по-тачка). Наставник треба да демонстрира ова својства користећи припремљени материјал, а не да захтева да то ученици самостално раде.

Полиедар као тело ограничено коначним бројем полигона. Неки основни полиедри ће се детаљније обрађивати (види даље).

Линеарне једначине и неједначине. - До сада су ученици решавали само једноставне примере једначина и неједначина, ослањајући се на везе међу операцијама и на својства збира и производа. Сад се решавају и сложенији примери, применом правила којима се једначине и неједначине трансформишу у њима еквивалентне. Зато је потребно обновити појам алгебарског израза са променљивом и основна правила рачунања с бројевима. Истаћи да ова правила важе и кад се бројеви замене изразима са променљивом.

Два израза су *еквивалентна* (идентички једнака) ако се један од њих добија из другог применом правила рачунања у коначном броју корака. Истаћи чињеницу да су *вредности* *двају еквивалентних израза једнаке за све допустиве вредности променљивих*. Из овога следи да су линеарне једначине $f(x)=g(x)$ и $f(x)=h(x)$ (односно неједначине $f(x)>g(x)$ и $f(x)>h(x)$, тј. $f(x)<g(x)$ и $f(x)<h(x)$) еквивалентне ако је израз $g(x)$ еквивалентан изразу $h(x)$.

Треба рећи да је алгебарски израз с променљивом x линеаран ако је еквивалентан изразу облика $ax+b$, и једначина (неједначина) је линеарна ако је еквивалентна једначини (неједначини) облика $ax+b=0$ ($ax+b>0$, $ax+b<0$).

Геометријска тела - Да би ученици што лакше упознали геометријска тела (призму, пирамиду, ваљак, купу и лопту), њихове елементе и својства и научили да израчунавају површине и запремине ових тела, треба користити њихове моделе, мреже, скице и слике. Препоручљиво је да и сами ученици цртају мреже и израђују моделе проучаваних тела. Израчунавати површине и запремине само оних тела која су наведена у програму. Извођење формуле за запремину везивати за прихваћену формулу за запремину квадра. Погодним примерима из физике показати везу између запремине, масе и густине тела.

Рачунати површине и запремине преко основних елемената (датих одговарајућим формулама) као и с њима зависних елемената (дужине ивица, бочне висине, полупречника описаног или уписаног круга,...). Практично примењивати ова знања кроз различите конкретне примере рачунања површина и запремина објеката из окружења.

Линеарна функција - Говорити о линеарној функцији не уводећи општи појам функције. Детаљно обрадити линеарну функцију и њена својства и научити ученике да цртају графике и читају њихова својства.

Графичко представљање статистичких података - За примере статистичких података наведених у садржају програма бирати податке које ученици овог узраста разумеју и који за њих имају релевантно значење: школске оцене и просеци, резултати медицинских мерења и сличне податке из свакодневног живота.

Системи линеарних једначина с две непознате. - Ученици треба да упознају линеарну једначину с две непознате, график једначине с две непознате (права) и појам система једначина; они треба да знају да је график једначине $ax + by + c = 0$, где је $a \neq 0$ или $b \neq 0$ права и да умеју да нацртају тај график. Графички приказ и интерпретација система линеарних једначина с две непознате имају значајну улогу. Решавати једноставније облике система методама замене и супротних коефицијената.

У изучавању линеарних једначина с једном непознатом и система линеарних једначина значајну пажњу треба посветити у њиховој примени на решавању разних једноставних проблема.

Неопходно је да се осмишљеним планирањем наставе изврши понављање и повезивање градива наставних садржаја из претходних разреда и "текућег" градива, при чему посебну пажњу треба обратити на усвојене стандарде постигнућа ученика на крају обавезног образовања. То би допринело да ученици на крају основне школе имају заокружена и систематизована математичка знања. Такође, пожељно је повезати наставне

садржаје предмета математика са наставним садржајима других предмета у сарадњи са колегама који предају те предмете.

Додатна настава

Садржаји додатне наставе морају, пре свега, бити везани за садржаје овог разреда и на тај начин бити њихова интензивнија обрада. Уз то, могу да се изабере и све друге занимљиве теме водећи рачуна да су битно садржајне. Препоручује се да руководиоци стручних већа контактирају добро афирмисане стручне институције, као што су Друштво математичара Србије, Математичка гимназија, КММ "Архимедес" итд.

3.25. БИОЛОГИЈА

ПЕТИ РАЗРЕД

Циљ наставе и учења биологије је да ученик изучавањем живих бића у интеракцији са животном средином и биолошких процеса развије одговоран однос према себи и природи и разумевање значаја биолошке разноврсности и потребе за одрживим развојем.

Годишњи
фонд
часова

72 часа

ОБЛАСТ/ ЕМА	ИСХОДИ	САДРЖАЈИ ПРЕПОРУЧЕНИ
<p>ПОРЕКЛО И РАЗНОВРСНОСТ ЖИВОТА</p>	<p>По завршеној области/теми ученик ће бити у стању да:</p> <ul style="list-style-type: none"> – истражује особине живих бића према упутствима наставника и води рачуна о безбедности током рада; – групише жива бића према њиховим заједничким особинама; – одабира макро-морфолошки видљиве особине важне за класификацију живих бића; 	<p>Жива бића, нежива природа и биологија.</p> <p>Особине живих бића: ћелијска грађа, исхрана, дисање, излучивање, надражљивост, покретљивост, размножавање, раст и развиће.</p> <p>Једноћелијски и вишећелијски организми.</p> <p>Основе класификације: главни (морфолошки) карактери и особине важне за класификацију. Формирање скупова карактера који се уклапају једни у друге (груписање живих бића).</p> <p>Исхрана. Храна као извор енергије и градивних супстанци потребних за обављање свих животних процеса.</p> <p>Дисање као размена гасова у различитим срединама.</p>

		<p>Излучивање.</p> <p>Надражљивост.</p> <p>Покретљивост – кретање.</p> <p>Размножавање: бесполно и полно.</p> <p>Раст и развиће. Дужина живота. Промене које човек пролази током развића; пубертет и полна зрелост.</p>
<p>ЈЕДИНСТВО ГРАЂЕ И ФУНКЦИЈЕ КАО ОСНОВА ЖИВОТА</p>	<p>– идентификује основне прилагођености спољашње грађе живих бића на услове животне средине, укључујући и основне односе исхране и распрострањење;</p> <p>– једноставним цртежом прикаже биолошке објекте које посматра и истражује и означи кључне детаље;</p>	<p>Живот у воденој и копненој средини – изглед, прилагођености на начин живота</p> <p>Живот у води – изглед, прилагођености на начин живота.</p> <p>Живот на копну – изглед, прилагођености на начин живота.</p> <p>Живот под земљом – изглед, прилагођености на начин живота.</p>
<p>НАСЛЕЂИВАЊЕ И ЕВОЛУЦИЈА</p>	<p>– прикупља податке о варијабилности организама унутар једне врсте, табеларно и графички их представља и изводи једноставне закључке;</p> <p>– разликује наследне особине и особине које су резултат деловања средине, на моделима из свакодневног живота;</p> <p>– поставља једноставне претпоставке, огледом испитује утицај срединских фактора на ненаследне особине живих бића и критички сагледава резултате;</p> <p>– користи доступну ИКТ и другу опрему у истраживању, обради података и приказу резултата;</p>	<p>Преношење особина са родитеља на потомке. Разлике родитеља и потомака. Разлике полног и бесполог размножавања у настанку варијабилности. Јединке унутар једне врсте се међусобно разликују (варијабилност) – узроци варијабилности: наслеђивање и утицај средине на развиће сваке јединке. Варијабилност организама унутар врсте је предуслов за еволуцију.</p>
<p>ЖИВОТ У ЕКОСИСТЕМУ</p>	<p>– доведе у везу промене у спољашњој средини (укључујући утицај човека) са губитком разноврсности живих бића</p>	<p>Жива бића из непосредног окружења.</p> <p>Позитиван и негативан утицај људи на</p>

	<p>на Земљи;</p> <p>– направи разлику између одговорног и неодговорног односа према живим бићима у непосредном окружењу;</p> <p>– предлаже акције бриге о биљкама и животињама у непосредном окружењу, учествује у њима, сарађује са осталим учесницима и решава конфликте на ненасиљан начин;</p> <p>– илуструје примерима деловање људи на животну средину и процењује последице таквих дејстава;</p>	<p>жива бића и животну средину..</p> <p>Заштита живих бића и животне средине.</p> <p>Пројекат очувања природе у мом крају.</p> <p>Дивље животиње као кућни љубимци – да или не.</p> <p>Значај врста за човека (самоникло јестиво, лековито, отровно биље; животиње као храна и могући преносиоци болести, отровне животиње).</p>
ЧОВЕК И ЗДРАВЉЕ	<p>– идентификује елементе здравог начина живота и у односу на њих уме да процени сопствене животне навике и избегава ризична понашања.</p>	<p>Здрава исхрана и унос воде. Енергетски напници.</p> <p>Штетност дуванског дима и психоактивних супстанци.</p> <p>Физичка активност и здравље.</p> <p>Промене у пубертету и последице прераног ступања у сексуалне односе.</p>

КОРЕЛАЦИЈА СА ДРУГИМ ПРЕДМЕТИМА:

Математика

Физичко и здравствено васпитање

Информатика и рачунарство

Географија

Техника и технологија

Ликовна култура

Српски језик и књижевност

Матерњи језик

УПУТСТВО ЗА ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

Програм биологије за пети разред је део спиралног наставног програма биологије за основну школу и оријентисан је на остваривање исхода.

Спирални наставни програм подразумева да у сваком разреду из сваке области ученик усваја мању количину информација, до којих долази самостално уз подршку наставника. У сваком наредном разреду количина информација – знања се по мало повећава, при чему се ново знање повезује са знањем и искуством стеченим у претходном разреду, уз постепено појачавање захтева, у смислу логичких и методолошких операција. На тај начин се знање постепено проширује и продубљује, односно гради.

Исходи су искази о томе шта ученици умеју да ураде на основу знања која су стекли учећи биологију. Представљају опис интегрисаних знања, вештина, ставова и вредности ученика у пет области предмета: *порекло и разноврсност живота, јединство грађе и функције као основа*

живота, наслеђивање и еволуција, живот у екосистему и човек и здравље. (Исходи за шесту област посматрање, мерење и експеримент у биологији су распоређени у претходних пет, сходно планираним активностима.) Исходи омогућавају да се циљ наставе биологије достигне у складу са предметним и међупредметним компетенцијама и ревидираним стандардима. Они не прописују структуру, садржаје и организацију наставе, као ни критеријуме и начин вредновања ученичких постигнућа. За израду исхода коришћена је Блумова ревидирана таксономија. Исходи су формулисани на нивоу примене.

Главна карактеристика наставе усмерене на остваривање исхода биологије је настава усмерена на учење у школи, што значи да ученик треба да учи:

– *смислено*: повезивањем оног што учи са оним што зна и са ситуацијама из живота; повезивањем оног што учи са оним што је учио из биологије и других предмета;

– *проблемски*: самосталним прикупљањем и анализирањем података и информација; постављањем релевантних питања себи и другима; развијањем плана решавања задатог проблема;

– *дивергентно*: предлагањем нових решења; смишљањем нових примера; повезивањем садржаја у нове целине;

– *критички*: поређењем важности појединих чињеница и података; смишљањем аргумената;

– *кооперативно*: кроз сарадњу са наставником и другим ученицима; кроз дискусију и размену мишљења; уважавајући аргументе саговорника.

Учећи на овај начин, ученик стиче нове вредности јер наставник поставља другачије захтеве.

I. ПЛАНИРАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Наставни програм оријентисан на исходе наставнику даје већу слободу у креирању и осмишљавању наставе и учења. Улога наставника је да контекстуализује овај дати програм потребама конкретног одељења имајући у виду: састав одељења и карактеристике ученика; уџбенике и друге наставне материјале које ће користити; техничке услове, наставна средства и медије којима школа располаже; ресурсе, могућности, као и потребе локалне средине у којој се школа налази. Полазећи од датих исхода и садржаја наставник најпре креира свој годишњи–глобални план рада из кога ће касније развијати своје оперативне планове. Исходи дефинисани по областима олакшавају наставнику даљу операционализацију исхода на ниво конкретне наставне јединице. Сада наставник за сваку област има дефинисане исходе. Од њега се очекује да за сваку наставну јединицу, у фази планирања и писања припреме за час, дефинише пирамиду исхода на три нивоа: оне које би сви ученици требало да достигну, оне које би већина ученика требало да достигне и оне које би требало само неки ученици да достигну. На овај начин постиже се индиректна веза са стандардима на три нивоа постигнућа ученика. При планирању треба, такође, имати у виду да се исходи разликују, да се неки лакше и брже могу остварити, али је за већину исхода потребно више времена и више различитих активности. У фази планирања наставе и учења веома је важно имати у виду да је уџбеник наставно средство и да он не одређује садржаје предмета. Зато је потребно садржајима датим у уџбенику приступити селективно и у односу на предвиђене исходе које треба достићи. Поред уџбеника, као једног од извора знања, на наставнику је да ученицима омогући увид и искуство коришћења и других извора сазнавања. Препорука је да наставник планира и припрема наставу самостално и у сарадњи са колегама због успостављања корелација међу предметима (представљање група организама Веновим дијаграмима, писање есеја на матерњем и страном језику који уче, цртање итд.).

II. ОСТВАРИВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Ученици у пети разред улазе са знањем основних биолошких појмова, са одређеним животним искуствима и уобличеним ставовима, али и да се по томе разликују, и да на томе треба пажљиво градити нова знања, вештине, ставове и вредности. Док се не појаве уџбеници који одговарају овом програму, препоручује се да наставници израђују материјале за учење.

Акцент наставе биологије у петом разреду је на разумевању концепта разноврсности живог света и његовог значаја за природу и човека, значаја процеса који карактеришу живот и односа који се успостављају у природи. То би требало да буде добра основа за даље учење биологије и

осталих предмета из природне групе и развој научног и критичког приступа биолошким феноменима.

Област: Порекло и разноврсност живог света

У изучавању ћелије акценат је на томе да је ћелија основна јединица грађе свих живих бића, да има своје основне делове (ћелијску мембрану, цитоплазму са органелама и једро са наследним материјалом, као и да постоје ћелије чији се наследни материјал налази слободан у цитоплазми, као у случају бактерија) и да према броју ћелија разликујемо једноћелијска и вишећелијска жива бића. Није потребно детаљно изучавати грађу ћелије, нити помињати поједине органеле. Процедуре за истраживање и елементе безбедног рада одређује наставник и упознаје ученике. Препорука је да се микроскоп не користи, већ да ђаци током вежбе самостално користе лупу посматрајући крупне ћелије које су им доступне сходно окружењу у коме се школа налази, као нпр. ћелије паренхима поморанце, јаје птице, икра рибе, јаја водоземаца...

Изучавање заједничких особина живих бића треба обрадити кроз огледе (потребе за водом, одговарајућом температуром за раст, дисање, развој и размножавање и исхрана се могу пратити на квасцу; дисање, у смислу размене гасова, се може пратити огледом са свећом; кретање се може пратити огледом са кишном глистом на папиру итд.). Потребно је заједничке особине обрађивати упоредо, на представницима свих великих група, али би увек требало кренути од човека као бића које је овом узрасту најближе. Особине које се не могу обрадити огледом, могу се обрадити кроз истраживачки рад ученика. Препорука је да ученици овог узраста све задатке обављају у пару, чиме развијају способности сарадње и ненасилне комуникације, а наставник може да оствари много бољи увид у активности ученика. Све што ученици посматрају или истражују би требало да прикажу цртежом и на њему обележе кључне детаље.

После истраживања заједничких особина, ученици би требало самостално да изводе груписање организама, према задатом критеријуму. Наставник може самостално одабрати једну или више група (на примеру биљака и животиња) погодних за савладавање научног принципа класификације организама. Треба више пажње посветити карактеристичним особинама (морфологији), а не ономе што жива бића раде (нпр. расту целог живота, могу да пливају...), како изгледају (нпр. имају одређену боју), или зато што *a priori* знамо припадност групи (нпр. цветнице, бескичмењаци, сисари...). Овакав начин на који се жива бића класификују путем успостављања хијерархије главних „атрибута“ (карактера) које имају и уклапања у поједине скупове (групе), омогућава увођење научног приступа и разумевање биолошке еволуције. Не препоручује се увођење нижих систематских категорија, осим врсте због наслеђивања особина. Слично као и код обраде заједничких особина живих бића, све што ученици посматрају или истражују би требало да прикажу цртежом и на њему обележе кључне детаље, као и да направе речник основних појмова, при чему на овом узрасту не инсистирати на употреби појмова као што су морфологија, анатомија, хијерархија...

Препоручени број часова за реализацију ове области је: 16 за обраду, 8 за утврђивање, 9 за вежбе и 1 час за систематизацију.

Област: Јединство грађе и функције као основа живота

У овој области је акценат на ученичком истраживању спољашњих особина живих бића из непосредног окружења и њиховом односу са условима средине у којој живе (нпр. за *живот у воденој и копненој средини* жаба, комарац, вилин коњиц итд.; за *живот у води* речна шкољка, речни рак, шаран, штука, локвањ, дрезга, нека алга итд.; за *живот на копну* човек, срна, пас, мачка, јазавац, слепи миш, сова ушара, кокошка, шумски мрав, стрижибуба, храст, смрча, дивља ружа, љубичица, хајдучка трава, камилица, ливадарка итд.; за *живот под земљом* кртица, ровац, кишна глиста итд.) због чега у препорученим садржајима нема морских организама. Ако су ученици заинтересовани за њих, јер их срећу у нпр. географији или научно-популарним емисијама, наставник треба да одговори њиховим образовним потребама. Треба имати у виду да су примери дати у табели само препоручени садржаји, тј. наставник може користити све или само неке од примера, а може увести и нове адекватне примере, сходно окружењу у коме се школа налази, структури одељења и интересовању ученика. Резултате истраживања би требало искористити за генерализацију и увођење новог појма – прилагођеност (адаптација). Часови утврђивања и часови

вежбања могу се искористити за радионичарски рад описивања и цртања животних форми на карактеристичним примерима.

Препоручени број часова за реализацију ове области је: 5 часова за обраду, 4 за утврђивање, 1 за вежбу и 1 час за систематизацију

Област: Наслеђивање и еволуција

Исходи ове области доприносе промени концептуалне основе учења биологије јер уводе филогенетско-еволутивни приступ који повезује све области знања у биологији. Такође, савремена сазнања из области наслеђивања и еволуције (генетика, молекуларна биологија, биотехнологија, медицина) су већ део опште (медијске) културе, што ове садржаје чини неопходним у свакодневном животу.

У овој области акценат је на преносу особина са родитеља на потомке размножавањем, разликама бесполог и полног размножавања у погледу наслеђивања особина и разликовању наследних и ненаследних утицаја у развићу особина јединки. Потребно је разјаснити да се особине једне јединке развијају под утицајем наследних фактора које је она добила од родитеља и, истовремено, под утицајем животних услова у којима се њено развиће одвија. Требало би нагласити да варијабилност (различитост јединки) унутар једне врсте настаје кроз садејство ових фактора. Наведене феномене би требало обрадити кроз ученичко истраживање варијабилности унутар једне врсте (нпр. разлике између деце у одељењу, у димензијама и боји плодова на пијаци, између говеда у истом домаћинству; уочавање разлика у висини стабла, броју листова и цветова биљака које расту у хладу и оних који расту на сунцу, или биљака које расту у близини саобраћајница и даље од њих) и кроз оглед са пелцерима или листовима афричке љубичице (биљке са истим наследним материјалом различито изгледају када расту под различитим условима). Огледу треба да претходи постављање хипотезе која ће бити огледом испитана (шта очекујем да ће се десити ако резнице исте биљке гајим у различитим условима осветљености и слично). Закључци о наслеђивању, утицају фактора животне средине и индивидуалној варијабилности могу бити генерализовани и повезани са питањима из свакодневног живота. На овај начин се постиже разумевање различитости између људи са акцентом на то да је свака особа јединствена и непоновљива (чиме се доприноси фундаменталној изградњи осећања прихватања и толеранције јер сви смо међусобно различити). Такође, на овај начин намеће се суштинско разумевање разлога због којих животни стил сваког од нас (исхрана, физичка активност, пушење, наркоманија и сл.) утиче на наше особине (нпр. раст и формирање тела током одрастања и касније) и на потенцијална обољевања.

Табеларно и графичко приказивање резултата, са обавезним извођењем закључака, би требало практиковати увек када се прикупљају подаци. Препорука је да се ИКТ опрема користи за прикупљање, обраду података и представљање резултата истраживања или огледа, када се ученици оспособе за њено коришћење на часовима предмета *информатика и рачунарство* и *техника и технологија*.

У петом разреду, неопходно је увести само појам наследног материјала као узрока учене различитости и појам врсте због варијабилности. Не препоручује се увођење појмова ген, хроматин, хромозом, Менделових правила наслеђивања и слично.

Препоручени број часова за реализацију ове области је: 3 часа за обраду, 1 за утврђивање, 2 за вежбе и 1 за систематизацију.

Област: Живот у екосистему

Исходи у овој области омогућавају да се жива бића проучавају у амбијенту у којем реално живе и да се код ученика развија осећање одговорности за заштиту природе и биолошке разноврсности, као и свест о властитом положају у природи и потреби одрживог развоја.

Препорука је да се часови намењени реализацији исхода из ове области изводе што чешће ван учионице у природном окружењу (школском дворишту или на неком другом терену), где би ђаци самостално или у групама проучавали жива бића, прикупљали податке, осмишљавали и реализовали еколошке пројекте. Пројекте могу да осмисле на почетку школске године, да их реализују током читаве године, а на часовима предвиђеним за ову област да представе резултате.

Препоручени број часова за реализацију ове области је: 4 часа за обраду, 3 за утврђивања, 4 за вежбе и 1 за систематизацију.

Област: Човек и здравље

У овој области акценат је на основним чињеницама о здравој исхрани (ужина спремљена код куће), води као најздравијем пићу, штетности енергетских пића и дуванског дима. Промене у и на телу, као последице пубертета, требало би повезати са потребом одржавања личне хигијене и хигијене животног простора и опасностима од ступања у преране сексуалне односе. Препорука је да се за обраду ових појмова повремено доведу стручњаци или одведу ученици у одговарајуће установе. Свакако би требало обраду прераног ступања у сексуалне односе обрадити заједно са школским психологом. Препоручени број часова за реализацију ове области је: 4 часа за обраду, 2 за утврђивање (један је за дебатy), 1 за вежбу и 1 за систематизацију.

У настави оријентисаној на постизање исхода, предност имају групни начин рада и индивидуализована настава. Ови начини организације наставе помажу ученицима да науче како се учи, да напредују у учењу сопственим темпом, да развијају унутрашњу мотивацију (потребу за сазнавањем) и иницијативу, да развијају вештину комуникације, аргументовани дијалог, толерантно понашање и солидарност. Користе се активни начини учења, као што је комбинација програмиране наставе (програмиран материјал многи наставници остављају на друштвеним мрежама или сајтовима школа, па се њихови ученици служе њима и уче темпом који им одговара) и проблемске наставе (на часу ученици, користећи стечена знања, решавају проблем који наставник формулише) или учење путем открића (наставник инструкцијама усмерава ученике који самостално истражују, структуришу чињенице и извлаче закључке; тако сами упознају стратегије учења и методе решавања проблема, што омогућава развој унутрашње мотивације, дивергентног мишљења, које отвара нове идеје и могућа решења проблема). На интернету, коришћењем речи *WebQuest*, *project-based learning*, *thematic units*, могу се наћи примери који се, уз прилагођавање условима рада, могу користити.

Да би сви ученици достигли предвиђене исходе, потребно је да наставник упозна специфичности начина учења својих ученика и да према њима планира и прилагођава наставне активности. Проблеми су решиви уз сарадњу са стручним сарадницима и колегама из одељенских већа и стручног већа.

III. ПРАЋЕЊЕ И ВРЕДНОВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

У настави оријентисаној на достизање исхода вреднују се процес и продукти учења. Да би вредновање било објективно и у функцији учења, потребно је ускладити нивое циљева учења и начине оцењивања.

Ниво циља учења	Одговарајући начин оцењивања
Памтити (навести, препознати, идентификовати...)	Објективни тестови са допуњавањем кратких одговора, задаци са означавањем, задаци вишеструког избора, спаривање појмова.
Разумети (навести пример, упоредити, препричати...)	Дискусија на часу, мапе појмова, проблемски задаци, есеји.
Применити (употребити, спровести, демонстрирати...)	Лабораторијске вежбе, проблемски задаци, симулације.
Аналиzirати (систематизовати, разликовати...)	Дебате, истраживачки радови, есеји, студије случаја, решавање проблема.
Евалуирати (проценити, критиковати, проверити...)	Дневници, студије случаја, критички прикази, проблемски задаци.

Креирати хипотезу, планирати...)	(поставити конструисати,	Експерименти, истраживачки пројекти.
---	------------------------------------	---

Такође, потребно је ускладити оцењивање са његовом сврхом.

Сврха оцењивања	Могућа средства оцењивања
---------------------------	----------------------------------

Оцењивање наученог (сумативно)	Тестови, писмене вежбе, извештаји, усмено испитивање, есеји.
--	---

Оцењивање за учење (формативно)	Посматрање, контролне вежбе, дијагностички тестови, дневници, самоевалуација, вршњачко оцењивање, практичне вежбе.
---	---

У вредновању наученог, поред усменог испитивања, најчешће се користе тестови знања. На интернету, коришћењем кључних речи *outcome assessment (testing, forms, descriptiv/numerical)*, могу се наћи различити инструменти за оцењивање и праћење.

У формативном оцењивању се користе различити инструменти, а избор зависи од врсте активности која се вреднује. Када је у питању нпр. практичан рад (тимски рад, пројектна настава, теренска настава и слично) може се применити табела у којој су приказани нивои постигнућа ученика са показатељима испуњености. Наставник треба да означи показатељ који одговара понашању ученика.

Вредновање активности, нарочито ако је тимски рад у питању, се може обавити са групом тако да се од сваког члана тражи мишљење о сопственом раду и о раду сваког члана понаособ (тзв. вршњачко оцењивање).

У процесу оцењивања добро је користити портфолио (збирка докумената и евиденција о процесу и продукцима рада ученика, уз коментаре и препоруке) као извор података и показатеља о напредовању ученика. Предности коришћења портфолија су вишеструке: омогућава континуирано и систематично праћење напредовања, подстиче развој ученика, представља увид у праћење различитих аспеката учења и развоја, представља подршку у оспособљавању ученика за самопроцену, пружа прецизнији увид у различите области постигнућа (јаке и слабе стране) ученика. Употребу портфолија отежавају недостатак критеријума за одабир продуката учења, материјално-физички проблеми, време, финансијска средства и велики број ученика. Већи број ометајућих фактора је решив успостављањем сарадње наставника са стручним сарадником у прикупљању прилога и успостављању критеријума оцењивања, уз коришћење Блумове таксономије.

Како ни један од познатих начина вредновања није савршен, потребно је комбиновати различите начине оцењивања. Једино тако наставник може да сагледа слабе и јаке стране сваког свог ученика. Приликом сваког вредновања постигнућа потребно је ученику дати повратну информацију која помаже да разуме грешке и побољша свој резултат и учење. Ако наставник са ученицима договори показатеље на основу којих сви могу да прате напредак у учењу, ученици се уче да размишљају о квалитету свог рада и о томе шта треба да предузму да би свој рад унапредили. Оцењивање тако постаје инструмент за напредовање у учењу. На основу резултата праћења и вредновања, заједно са ученицима треба планирати процес учења и бирати погодне стратегије учења.

Рад сваког наставника састоји се од планирања, остваривања и праћења и вредновања. Важно је да наставник континуирано прати и вреднује, осим постигнућа ученика, и процес наставе и учења, као и себе и сопствени рад. Све што се покаже добрим и корисним наставник ће користити и даље у својој наставној пракси, а све што се покаже као недовољно ефикасним и ефективним требало би унапредити.

ШЕСТИ РАЗРЕД

Оперативни задаци:

Ученици треба да:

- уоче потребу за класификовањем живог света због његове велике разноврсности;
- уочавају сличности и разлике у грађи и начину живота биљака, гљива и животиња;
- упознају основне појмове о природном систему животиња;
- упознају животни простор, начин живота, грађу, разноврсност и значај праживотиња;
- упознају животни простор, начин живота, спољашњу грађу и основе унутрашње грађе, разноврсност и значај сунђера, дупљара, црва, мекушаца, зглавकारа и бодљокожаца;
- схвате улогу инсеката у природи;
- упознају болести које изазивају или преносе животиње, начин преношења и превенцију;
- упознају животни простор, начин живота, грађу, разноврсност и значај риба, водоземаца, гмизаваца, птица и сисара;
- схвате значај бриге о потомству птица и сисара;
- схвате значај одговорног односа према животињама;
- сазнају основне научне чињенице о току и развоју живота на Земљи и етапе земљине историје;
- знају да живот на Земљи има историју са којом се могу упознати на основу фосилних остатака (записа);
- разумеју еволуцију живог света и схвате њен значај у формирању савременог биолошког мишљења.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

УВОД (3)

Разноврсност живог света.

Основне разлике између биљака, гљива и животиња.

ПРАЖИВОТИЊЕ (9)

Праживотиње - хетеротрофни протисти, једноћелијска организација, разноврсност.

Амебе - животни простор, начин живота, грађа. Разноврсност и значај.

Бичари - животни простор, начин живота, грађа, колонијалност. Разноврсност и значај.

Трепљари - животни простор, начин живота, грађа. Разноврсност и значај.

Паразитске праживотиње (дизентерична амеба, маларични паразит, изазивач болести спавања) - начини преношења, мере превенције.

Упоредни преглед грађе праживотиња - корелација са функцијом и животном средином (табеларни или илустративни приказ).

Вежба: Живот у капи воде - посматрање слатководних праживотиња под микроскопом.

ЦАРСТВО ЖИВОТИЊА (48)

Свет животиња - настанак и развој животиња.

Разноврсност животиња - преглед главних група.

Сунђери - животни простор, начин живота, грађа на нивоу опште организације.

Разноврсност и значај.

Дупљари - животни простор, начин живота, грађа на нивоу опште организације.

(хидра). Разноврсност (хидре, корали, морске сасе, медузе), значај.

Пљоснати црви - животни простор, начин живота, спољашња грађа и основи унутрашње грађе. Разноврсност (планарије, метиљи, пантљичаре), значај. Паразитске врсте, начини преношења и мере превенције.

Ваљкасти црви - животни простор, начин живота, спољашња грађа и основи унутрашње грађе (човечија глиста). Разноврсност и значај.

Паразитске врсте, начини преношења и мере превенције.

Чланковити црви - животни простор, начин живота, спољашња грађа и основи унутрашње грађе (кишна глиста). Разноврсност (морски чланковити црви, кишне глисте, пијавице), значај.

Мекушци - животни простор, начин живота, спољашња грађа и основи унутрашње грађе (шкољка). Разноврсност (пужеви, шкољке и главоношци), значај.

Вежба: разврставање пужева и шкољки на основу изгледа љуштуре.

Зглавкари - опште одлике и разноврсност (ракови, пауци, скорпије, крпељи, стоноге, инсекти).

Ракови - животни простор, начин живота, спољашња грађа и основи унутрашње грађе (речни рак). Разноврсност и значај.

Пауци - животни простор, начин живота и спољашња грађа. Разноврсност и значај. Занимљивости из живота паука.

Скорпије - животни простор, начин живота и спољашња грађа. Разноврсност и значај.

Крпељи - животни простор, начин живота, спољашња грађа и разноврсност.

Болести које преносе и мере превенције.

Стоноге - начин живота, спољашња грађа и разноврсност.

Инсекти - животни простор, начин живота, спољашња грађа, и разноврсност.

Улога инсеката у природи и значај за човека. Занимљивости из живота инсеката.

Вежба: Израда школске збирке инсеката.

Бодљокошци - животни простор, начин живота, спољашња грађа. Разноврсност (морске звезде, морски јежеви, морске змијуљице, морски краставци, морски кринови), значај.

Упоредни преглед грађе сунђера, црва, мекушаца, зглавкара, бодљокожаца - табеларни или илустративни приказ.

Хордати - основне одлике хордата на примеру копљаче - компарација са претходним групама животиња. Разноврсност хордата, значај.

Кичмењаци - грађа и разноврсност.

Рибе - начин живота, грађа и корелација са стаништем (шаран). Разноврсност (ајкуле, раже, штитиноше, кошљорибе), значај.

Вежба: дисекција рибе.

Прелазак на копнени начин живота.

Водоземци - начин живота, грађа и корелација са стаништем (жаба).

Размножавање и развиће. Разноврсност (жабе, даждевњаци, мрмољци), значај.

Гмизавци - начин живота, грађа и корелација са стаништем (гуштер).

Размножавање, регенерација. Разноврсност (гуштери, змије, корњаче, крокодили), значај. Изумрли гмизавци.

Птице - начин живота, грађа и корелација са стаништем. Размножавање, брига о потомству. Сеоба птица. Разноврсност (патке, гуске, роде, чапље, коке, детлићи, грабљивице, сове, голубови, певачице), значај.

Сисари - начин живота, грађа и корелација са стаништем. Размножавање и развиће, брига о потомству. Миграције и зимски сан. Разноврсност (торбари, бубоједи, слепи мишеви, мајмуни, глодари, зечеви, перајари, слонови, звери, китови, копитари, папкари), значај.

Упоредни преглед грађе главних група кичмењака (табеларни или илустративни приказ).

УГРОЖЕНОСТ И ЗАШТИТА ЖИВОТИЊА (6)

Разноврсност царства животиња и биодиверзитет.

Фактори угрожавања и значај заштите животиња.

Суживот људи и животиња.

Одговоран однос према животињама (животиње за друштво - љубимци, домаће животиње, огледне животиње, крзнашице).

УВОД У ЕВОЛУЦИЈУ ЖИВОГ СВЕТА (6)

Живот на Земљи.

Докази еволуције.

Геолошка доба, календар живота.

Борба за опстанак - Чарлс Дарвин.

Активности:

Изласци у природу, упознавање локалне фауне, посета зоолошком врту, посета природњачком музеју.

Прављење акваријума, тераријума, кућица за птице, кућица за псе и мачке.

Посматрање активности животиња и брига о њима током целе школске године.

Сарадња са здравственим и ветеринарским институцијама.

СЕДМИ РАЗРЕД

Оперативни задаци

Ученици треба да:

- науче основне податке о развоју људске врсте, етапе у развоју савременог човека и еволутивни положај човека данас
- стекну знања о грађи ћелија и ткива и повезаности органа и органских система у организам као целину
- упознају основну грађу и улогу коже
- упознају облик и грађу костију и мишића
- упознају грађу и функцију нервног система и чула
- упознају грађу и функцију жлезда са унутрашњим лучењем и њихову повезаност са нервним системом
- упознају грађу и функцију система органа за варење
- упознају грађу и функцију система органа за дисање
- упознају грађу и функцију система органа за циркулацију
- упознају грађу и функцију система органа за излучивање и њихов значај за промет материја
- упознају грађу и функцију система органа за размножавање, фазе у полном сазревању човека и биолошку регулацију процеса везаних за пол
- упознају најчешћа обољења и повреде органских система човека
- науче основна правила пружања прве помоћи
- развијају неопходне хигијенске навике
- схвате значај здравствене културе и репродуктивног здравља
- схвате значај и улогу породице у развоју, опстанку, напретку људског друштва као и последице њеног нарушавања.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

ПОРЕКЛО И РАЗВОЈ ЉУДСКЕ ВРСТЕ (4)

Наука о човеку – антропологија.

Порекло и историјски развој човека.

Преци данашњег човека.

Људи данас.

ГРАЂА ЧОВЕЧИЈЕГ ТЕЛА (59)

Нивои организације биолошких система. Човек – органски системи.

Ћелија: величина, облик, основна грађа (ћелијска мембрана, цитоплазма, органеле, једро, *DNK*, хромозоми). Деоба ћелија.

Вежба: Посматрање грађе ћелије на трајном микроскопском препарату.

Кратак преглед еволутивне разноврсности кожног система животиња.

Кожни систем човека

Грађа коже човека. Кожни органи. Слузокожа. Функција коже.

Обољења, повреде коже и прва помоћ. *UV* зрачење и заштита коже.

Вежба: Посматрање грађе коже на трајном микроскопском препарату.

Кратак преглед еволутивне разноврсности скелетног система животиња.

Скелетни систем човека

Коштана ћелија. Коштано ткиво. Грађа кости. Хрскавица.

Везе међу костима.

Скелет. Кости главе, трупа и удова.

Обољења, повреде костију и прва помоћ.

Деформације. Правилно држање тела.

Вежба: Посматрање костију, зглобова и шавова. Упоређивање са механичким зглобовима.

Кратак преглед еволутивне разноврсности мишићног система животиња.

Мишићни систем човека

Мишићне ћелије. Мишићно ткиво. Попречно-пругаста, глатка и срчана мускулатура. Скелетни мишићи (облици). Физиолошке особине мишића.

Кретање.

Обољења и општењења мишића. Физичка активност.

Вежба: Посматрање мишићног ткива на трајном микроскопском препарату.

Кратак преглед еволутивне разноврсности нервног система животиња.

Нервни систем човека

Нервна ћелија и нервно ткиво.

Физиолошке особине нервне ћелије. Нерви и ганглије.

Централни нервни систем: мозак и кичмена мождина.

Рефлекси и рефлексни лук.

Периферни нервни систем.

Аутономни (вегетативни) нервни систем.

Обољења нервног система.

Стрес. Одмор и сан.

Учење и памћење.

Вежба: Посматрање нервног ткива на пресеку мозга или кичмене мождине (на трајном микроскопском препарату). Испитивање рефлекса бутног мишића.

Кратак преглед еволутивне разноврсности система жлезда са унутрашњим лучењем животиња.

Систем жлезда са унутрашњим лучењем човека

Жлезде са унутрашњим лучењем, грађа.

Повезаност жлезда са унутрашњим лучењем и нервног система.

Поремећаји у раду жлезда са унутрашњим лучењем.

Кратак преглед еволутивне разноврсности система чулних органа животиња.

Систем чулних органа човека

Чулне ћелије.

Чуло мириса и укуса.

Грађа и функција чула вида.

Мане и обољења ока.

Чуло слуха и равнотеже.

Оштећења и обољења чула слуха и равнотеже.

Бука и чуло слуха.

Вежба: Одређивање оштрине вида и разликовање боја. Мариотов оглед.

Кратак преглед еволутивне разноврсности система органа за варење животиња.

Систем органа за варење човека

Грађа органа за варење. Варење хране. Јетра и панкреас.

Обољења органа за варење.

Правилна исхрана и последице неправилне исхране (гојазност, булимија, анорексија).

Хигијена усне дупље.

Вежба: Таблице правилне исхране.

Кратак преглед еволутивне разноврсности система органа за дисање животиња.

Систем органа за дисање човека

Грађа и функција органа за дисање. Покрети дисања.

Спољашње и ћелијско дисање.

Глас и говор.

Обољења органа за дисање. Дувански дим и здравље.

Вежба: Доказивање угљен-диоксида у издахнутом ваздуху.

Кратак преглед еволутивне разноврсности система органа за циркулацију животиња.

Систем органа за циркулацију човека

Крв и лимфа.

Крвне групе. Трансфузија. Наслеђивање крвних група.

Срце и крвни судови. Грађа и рад срца. Артерије, вене, капилари.

Лимфни судови. Крвоток и лимфоток.

Одбрамбене способности организма. Вакцине.

Обољења, повреде срца и крвних судова, прва помоћ. Реанимација.

Вежба: Посматрање крви на трајном микроскопском препарату.

Вежба: Мерење пулса и крвног притиска.

Кратак преглед еволутивне разноврсности система органа за излучивање животиња.

Систем органа за излучивање човека

Грађа и функција органа за излучивање.

Обољења органа за излучивање.

Вежба: Грађа бубрега – дисекција.

Кратак преглед еволутивне разноврсности система органа за размножавање животиња.

Систем органа за размножавање човека

Грађа и функција органа за размножавање.

Физиологија репродукције.

Наслеђивање пола код човека. Наследне болести везане за пол.

Обољења органа за размножавање. Хигијена полних органа.

РЕПРОДУКТИВНО ЗДРАВЉЕ (9)

Дефиниција здравља.

Пубертет и адолесценција.

Проблеми везани за период одрастања (делинквенција, болести зависности).

Почетак полног живота. Хумани односи међу половима. Контрацепција.

Ризично понашање и сексуално преносиве болести – превенција и лечење.

Значај и планирање породице. Наталитет.

ОСМИ РАЗРЕД

Оперативни задаци

Ученици треба да:

- упознају појам биолошке разноврсности и њен значај за опстанак и еволуцију живота на Земљи;
- науче и схвате нивое организације живог света у природи;
- упознају предмет истраживања екологије и њен значај;
- упознају компоненте животне средине;
- упознају еколошке факторе и њихов значај за живи свет;
- схвате основне односе исхране и повезаност живих бића у ланцима исхране;
- схвате узајамне односе живих бића и животне средине и динамику односа материје и енергије;
- схвате значај еколошке равнотеже за одржавање екосистема;
- упознају основне типове екосистема и животне услове у њима;
- стекну знања у вези са изворима и последицама угрожавања животне средине - екосистема;
- упознају глобалне последице загађивања животне средине;
- упознају појам и концепцију одрживог развоја;
- разумеју улогу и значај личног ангажовања у заштити животне средине;
- упознају природне ресурсе, њихову ограниченост и значај рационалног коришћења;
- изграде ставове, развијају знања и умења неопходна за заштиту животне средине и допринос одрживом развоју;
- развијају еколошку, здравствену и културу живљења.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

I. УВОД

Биолошка и културна еволуција човека.
Услови живота на Земљи.
Разноврсност живог света. Биодиверзитет.
Нивои организације живог света.

II. ЕКОЛОГИЈА И ЖИВОТНА СРЕДИНА

Предмет истраживања, историјски развој и значај екологије.
Животна средина - појам и компоненте.
Животно станиште - биотоп.
Услови живота у станишту - еколошки фактори.
Однос организама и животне средине (адаптације, животне форме).
Популација - основне одлике.
Животна заједница и њена организација (еколошка ниша, просторна и временска организација).
Екосистем - основни процеси који се одвијају у екосистему. Односи исхране. Пренос енергије и кружење супстанце (материје). Развој екосистема (сукцесије).
Основни биоми на Земљи. Биосфера.

III. УГРОЖАВАЊЕ, ЗАШТИТА И УНАПРЕЂИВАЊЕ ЕКОСИСТЕМА - ЖИВОТНЕ СРЕДИНЕ

Разноврсност и структура екосистема (природни и антропогени).
Екосистеми копнених вода; загађивање и могућности заштите.
Екосистеми мора; загађивање и могућности заштите.
Шумски екосистеми; угроженост и могућности заштите.

Травни екосистеми; угроженост и могућности заштите.

Антропогени екосистеми (агроекосистеми и урбани екосистеми); угроженост и могућности заштите.

Активност: Уочавање разноврсности и структуре екосистема у непосредном окружењу.

Угрожавање и заштита биодиверзитета.

Категорије заштићених природних добара (национални и међународни ниво).

Црвене књиге флоре и фауне.

Угрожавање и заштита културних добара.

Унапређивање животне средине - значај и могућности.

Пројекат: Истраживање стања угрожености животне средине у непосредном окружењу.

Активност: Примери позитивног и негативног утицаја антропогеног фактора на животну средину.

Активност: Посета једном заштићеном природном добру.

IV. ГЛОБАЛНЕ ПОСЛЕДИЦЕ ЗАГАЂИВАЊА ЖИВОТНЕ СРЕДИНЕ

Климатске промене. Ефекат стаклене баште.

Оштећење озонског омотача.

Киселе кише. Сушење шума.

Ерозија земљишта. Ширење пустиња.

Нестајање биљних и животињских врста.

Пројекат: Глобалне последице загађивања животне средине (претраживање интернет страна, научних часописа ...).

V. ЖИВОТНА СРЕДИНА И ОДРЖИВИ РАЗВОЈ

Концепт одрживог развоја.

Право на информисаност и учешће јавности у доношењу одлука у вези заштитне животне средине.

Природни ресурси - одрживо коришћење.

Енергетска ефикасност.

Активност: Процена примене неких облика енергетске ефикасности.

Отпад и рециклажа.

Активност: Конкретан допринос селекцији отпада.

Дебата на тему: Информисаност и учешће младих у заштити животиња (добробит животиња).

VI. ЖИВОТНА СРЕДИНА, ЗДРАВЉЕ И КУЛТУРА ЖИВЉЕЊА

Право на здраву животну средину.

Савремен начин живота и здравље (бука, брза храна, дувански дим...).

Култура живљења (еколошка култура).

Активност: Организација и реализација разних активности унапређивања заштите животне средине и културе живљења.

Обнављање и систематизација садржаја наставног програма петог, шестог, седмог и осмог разреда (провера знања дефинисаних образовним стандардима за крај обавезног образовања).

ОБРАЗОВНИ СТАНДАРДИ

Образовни стандарди су дефинисани за следеће области: **Особине живих бића, Јединство грађе и функције као основа живота, Наслеђивање и еволуција, Живот у екосистему, Човек и здравље и Посматрање, мерење и експеримент.**

Оваква поставка образовних стандарда, осим што има чврсто упориште у постојећим циљевима и задацима програма и градива Биологије, истовремено указује и на могућу прекомпозицију Наставног плана и програма Биологије, пратећи очекивани развој система образовања и нових знања у биологији. Образовни стандарди из области **Посматрање, мерење и експеримент** моћи ће да остваре само оне школе које су адекватно опремљене.

За предмете природних наука (Биологија, Физика и Хемија) додатно су дефинисани заједнички образовни стандарди који се односе на експеримент у природним наукама.

Следећи искази описују шта ученик/ученица зна и уме на основном нивоу.

1. ОСОБИНЕ ЖИВИХ БИЋА

У области **особине живих бића** ученик/ученица:

БИ.1.1.1. уме да наведе основне карактеристике живог света

БИ.1.1.2. разликује живу и неживу природу у непосредном окружењу и у типичним случајевима

БИ.1.1.3. препознаје основне сличности и разлике у изгледу и понашању биљака и животиња

БИ.1.1.4. уме да наведе називе пет царстава и познаје типичне представнике истих

БИ.1.1.5. зна да постоје просторне и временске промене код живих бића и познаје основне чињенице о томе

2. ЈЕДИНСТВО ГРАЂЕ И ФУНКЦИЈЕ КАО ОСНОВА ЖИВОТА

У области **јединство грађе и функције као основа живота** ученик/ученица:

БИ.1.2.1. зна да су најмањи организми саграђени од једне ћелије у којој се одвијају сви карактеристични животни процеси и зна основне карактеристике грађе такве ћелије

БИ.1.2.2. зна да је ћелија најмања јединица грађе свих вишећелијских организама у чијим одељцима се одвијају разноврсни процеси, и зна основне карактеристике грађе тих ћелија

БИ.1.2.3. зна основне карактеристике грађе биљака, животиња и човека и основне функције које се обављају на нивоу организма

БИ.1.2.4. познаје основну организацију органа у којима се одвијају различити животни процеси

БИ.1.2.5. разуме да је за живот неопходна енергија коју организми обезбеђују исхраном

БИ.1.2.6. разуме да су поједини процеси заједнички за сва жива бића (дисање, надражљивост, покретљивост, растење, развиће, размножавање)

БИ.1.2.7. зна да организми функционишу као независне целине у сталној интеракцији са околином

3. НАСЛЕЂИВАЊЕ И ЕВОЛУЦИЈА

У области **наслеђивање и еволуција** ученик/ученица:

БИ.1.3.1. разуме да јединка једне врсте даје потомке исте врсте

БИ.1.3.2. зна основне појмове о процесима размножавања

БИ.1.3.3. зна да свака ћелија у организму садржи генетички материјал

БИ.1.3.4. зна за појам и основну улогу хромозома

БИ.1.3.5. зна основне принципе наслеђивања

БИ.1.3.6. зна како делују гени и да се стечене особине не наслеђују

БИ.1.3.7. зна да од зигота настаје организам и да се тај процес назива развиће

БИ.1.3.8. зна основне научне чињенице о еволуцији живота на Земљи

БИ.1.3.9. зна да живот на Земљи има заједничко порекло са чијом се историјом можемо упознати на основу фосилних записа

БИ.1.3.10. зна да је природно одабирање основни механизам прилагођавања организама

4. ЖИВОТ У ЕКОСИСТЕМУ

У области **живот у екосистему** ученик/ученица:

БИ.1.4.1. препознаје основне еколошке појмове (животна средина, станиште - биотоп, животна заједница - биоценоза, популација, еколошка ниша, екосистем, биом, биосфера) и зна најопштије чињенице о њима

БИ.1.4.2. препознаје утицаје појединих абиотичких и биотичких фактора на организме и популације

БИ.1.4.3. уме на задатом примеру да одреди материјалне и енергетске токове у екосистему, чланове ланца исхране и правце кружења најважнијих супстанци (воде, угљеника, азота)

БИ.1.4.4. препознаје животне услове који владају у карактеристичним екосистемима Србије и најважније представнике врста које их насељавају

БИ.1.4.5. препознаје основне последице развоја човечанства на природу (утицај киселих киша, озонских рупа, појачање ефекта стаклене баште, глобалне климатске промене) и најважније врсте загађивања воде, ваздуха, земљишта

БИ.1.4.6. разуме утицај човека на биолошку разноврсност (нестанак врста, сеча шума, интензивна пољопривреда, отпад)

БИ.1.4.7. препознаје основне процесе важне у заштити и очувању животне средине (рециклажу, компост) и у заштити биодиверзитета (националних паркова, природних резервата)

БИ.1.4.8. зна шта може лично предузети у заштити свог непосредног животног окружења

5. ЧОВЕК И ЗДРАВЉЕ

У области **човек и здравље** ученик/ученица:

БИ.1.5.1. зна основне мере за одржавање личне хигијене и хигијене околине и разуме зашто је важно да их се придржава

БИ.1.5.2. разуме значај примене хигијенских навика у исхрани и посебно значај термичке обраде хране

БИ.1.5.3. разуме значај одржавања хигијене кућних љубимаца, домаћих и дивљих животиња и правилног опхођења са њима

БИ.1.5.4. разуме зашто је важно да се придржава званичних упутстава која се односе на заразне болести (епидемије и пандемије)

БИ.1.5.5. препознаје основне знаке поремећаја функције појединих органа и основне симптоме инфекције и разликује стање у коме може сам да интервенише од стања када мора да се обрати лекару

БИ.1.5.6. разуме предности и недостатке употребе додатака у храни и исхрани (конзерванси и неконтролисана употреба витамина, антиоксиданата, минерала итд.) и опасности до којих може да доведе неуравнотежена исхрана (редукционе дијете, претерано узимање хране и сл.) и познаје основне принципе правилног комбиновања животних намирница

БИ.1.5.7. разуме да загађење животне средине (воде, ваздуха, земљишта, бука, итд.) и неке природне појаве (УВ зрачење) неповољно утичу на здравље човека

БИ.1.5.8. зна и разуме какав значај за здравље имају умерена физичка активност и поштовање биолошких ритмова (сна, одмора)

БИ.1.5.9. разуме да постоје полне болести, познаје мере превенције и могуће путеве инфекције, као и њихове негативне последице на здравље

БИ.1.5.10. зна да постоје природне промене у понашању које настају као последица физиолошких промена (пубертет, менопауза), зна да у адолесцентом добу могу да се појаве психолошки развојни проблеми (поремећаји у исхрани, поремећаји понашања, поремећаји сна и сл.)

БИ.1.5.11. разуме одговорност и опасност превременог ступања у сексуалне односе и разуме зашто абортус у доба развоја има негативне последице на физичко и ментално здравље

БИ.1.5.12. зна да болести зависности (претерана употреба дувана, алкохола, дроге) неповољно утичу на укупан квалитет живота и зна коме може да се обрати за помоћ (институцијама и стручњацима)

БИ.1.5.13. зна како се треба понашати према особи која болује од болести зависности или је ХИВ позитивна

Следећи искази описују шта ученик/ученица зна и уме на средњем нивоу.

1. ОСОБИНЕ ЖИВИХ БИЋА

У области **особине живих бића** ученик/ученица:

БИ.2.1.1. примењује критеријуме за разликовање живог од неживог на карактеристичном биолошком материјалу (препаратима, огледима)

БИ.2.1.2. познаје и користи критеријуме за разликовање биљака и животиња и примењује их у типичним случајевима

БИ.2.1.3. познаје критеријуме по којима се царства међусобно разликују на основу њихових својстава до нивоа кола/класе

БИ.2.1.4. уме да објасни везу између промена у просторном и временском окружењу и промена које се дешавају код живих бића у околностима када делује мањи број чинилаца на типичне заједнице живих бића или организме

2. ЈЕДИНСТВО ГРАЂЕ И ФУНКЦИЈЕ КАО ОСНОВА ЖИВОТА

У области **јединство грађе и функције као основа живота** ученик/ученица:

БИ.2.2.1. разуме да постоје одређене разлике у грађи ћелија у зависности од функције коју обављају у вишећелијским организмима (разлике између биљне и животињске ћелије, између коштане и мишићне ћелије и сл.)

БИ.2.2.2. зна и упоређује сличности и разлике између нивоа организације јединке: зна да се ћелије које врше исту функцију групишу и образују ткива, ткива са истом функцијом органе, а органи са истом функцијом системе органа

БИ.2.2.3. зна карактеристике и основне функције спољашње грађе биљака, животиња и човека

БИ.2.2.4. разуме да је за живот неопходна енергија која се производи, складишти и одаје у специфичним процесима у ћелији и да се то назива метаболизам

БИ.2.2.5. разуме да биљне ћелије, захваљујући специфичној грађи, могу да везују енергију и стварају (синтеишу) сложене (хранљиве) материје

БИ.2.2.6. разуме да и у биљној и у животињској ћелији сложене материје могу да се разграђују, при чему се ослобађа енергија у процесу који се назива дисање

БИ.2.2.7. познаје термин хомеостаза и зна да објасни шта он значи

БИ.2.2.8. зна да је неопходна координација функција у вишећелијским организмима и зна који органски системи омогућују ову интеграцију

БИ.2.2.9. зна да нервни и ендокрини системи имају улогу у одржавању хомеостазе

3. НАСЛЕЂИВАЊЕ И ЕВОЛУЦИЈА

У области **наслеђивање и еволуција** ученик/ученица:

БИ.2.3.1. разуме основне разлике између полног и бесполног размножавања

БИ.2.3.2. разуме механизам настанка зигота

БИ.2.3.3. разуме зашто потомци личе на родитеље и њихове претке, али нису идентични са њима

БИ.2.3.4. зна да на развиће организама поред генетичког материјала утиче и средина

БИ. 2.3.5. уочава да постоје разлике између јединки исте врсте и различитих врста и зна да су оне настале деловањем еволуционих механизма

БИ. 2.3.6. уочава прилагођеност организама и разуме да током еволуције природно одабирање доводи до прилагођавања организама на услове животне средине

4. ЖИВОТ У ЕКОСИСТЕМУ

У области **живот у екосистему** ученик/ученица:

БИ.2.4.1. употребљава еколошке појмове у опису типичних ситуација у природи

БИ.2.4.2. зна и правилно именује делове екосистема, заједница и популација и зна да опише везе између делова

БИ.2.4.3. уме да на разноврсним примерима одреди основне материјалне и енергетске токове у екосистему, основне односе исхране и најважнија својства биоценоза и популација

БИ.2.4.4. зна да у природи постоји кружење појединих супстанци (воде, угљеника и азота)

БИ.2.4.5. препознаје различите биоме и зна њихов основни распоред на земљи

БИ.2.4.6. препознаје животне услове који владају у појединим екосистемима Европе и света и карактеристичне представнике врста које их насељавају

БИ.2.4.7. зна да објасни основне прилагођености живих организама на живот у ваздушној, воденој и земљишној средини

БИ.2.4.8. разуме последице загађења воде, ваздуха и земљишта, као и значај очувања природних ресурса и уштеде енергије

БИ.2.4.9. разуме значај природних добара у заштити природе (националних паркова, природних резервата, ботаничких башта, зоо-вртова)

5. ЧОВЕК И ЗДРАВЉЕ

У области **човек и здравље** ученик/ученица:

БИ.2.5.1. познаје основне механизме деловања превентивних мера у очувању здравља

БИ.2.5.2. разуме значај и зна основне принципе правилног комбиновања животних намирница

БИ.2.5.3. зна како се чува хранљива вредност намирница

БИ.2.5.4. зна механизме којима загађење животне средине угрожава здравље човека

БИ.2.5.5. зна механизме деловања хемијских материја на физиолошке процесе у организму и на понашање (утицај алкохола, различитих врста дрога, енергетских напитака и сл.)

Следећи искази описују шта ученик/ученица зна и уме на напредном нивоу.

1. ОСОБИНЕ ЖИВИХ БИЋА

У области **особине живих бића** ученик/ученица:

БИ.3.1.1. примењује критеријуме за разликовање живог од неживог у граничним случајевима и у атипичним примерима (вируси, делови организама, плодови и сл.)

БИ.3.1.2. уме да објасни зашто је нешто класификовано као живо или као неживо

БИ.3.1.3. разуме критеријуме по којима се разликују биљке и животиње и уме да их примени у атипичним случајевима

БИ.3.1.4. познаје критеријуме по којима се царства међусобно разликују на основу њихових својстава до нивоа класе/реда најважнијих група

БИ.3.1.5. уме да објасни везу између промена у просторном и временском окружењу и промена које се дешавају код живих бића у комплексним ситуацијама у сложенијим заједницама

2. ЈЕДИНСТВО ГРАЂЕ И ФУНКЦИЈЕ КАО ОСНОВА ЖИВОТА

У области **јединство грађе и функције као основа живота** ученик/ученица:

БИ.3.2.1. зна карактеристике и основне функције унутрашње грађе биљака, животиња и човека

БИ.3.2.2. разуме морфолошку повезаност појединих нивоа организације и њихову међусобну функционалну условљеност

БИ.3.2.3. разуме узроке развоја и усложњавања грађе и функције током еволуције

БИ.3.2.4. разуме да је у остваривању карактеристичног понашања неопходна функционална интеграција више система органа и разуме значај такве интеграције понашања за преживљавање

БИ.3.2.5. разуме сличности и разлике у интеграцији грађе и функције јединке током животног циклуса

БИ.3.2.6. зна и разуме главне морфолошке и функционалне карактеристике органа који информису организам о стању у околини и њихову улогу у одржавању унутрашње равнотеже (улога нервног система)

БИ.3.2.7. зна и разуме главне морфолошке и функционалне карактеристике органа који реагују на промене у околини и карактеристике органа који враћају организам у равнотежу онда када је из ње избачен (стресно стање - улога ендокриног система)

БИ.3.2.8. зна и разуме које су последице стресног стања за организам

3. НАСЛЕЂИВАЊЕ И ЕВОЛУЦИЈА

У области **наслеђивање и еволуција** ученик/ученица:

БИ.3.3.1. разуме разлику између телесних и полних ћелија у погледу хромозома и деоба

БИ.3.3.2. разуме да полне ћелије настају од посебних ћелија у организму

БИ.3.3.3. зна функцију генетичког материјала и његову основну улогу у ћелији

БИ.3.3.4. зна да је број хромозома у ћелији карактеристика врсте

БИ.3.3.5. разуме како различити еволуциони механизми, мењајући учесталост особина у популацијама, доводе до еволуције

БИ.3.3.6. разуме да човек може да утиче на смер и брзину еволуционих промена својих популација и популација других врста

4. ЖИВОТ У ЕКОСИСТЕМУ

У области **живот у екосистему** ученик/ученица:

БИ.3.4.1. уме да објасни како различити делови екосистема утичу један на други као и међусобне односе популација у биоценози

БИ.3.4.2. разуме да се уз материјалне токове увек преноси и енергија и обратно и интерпретира односе исхране у екосистему (аутотрофне, хетеротрофне, сапротрофне животне комплексе, ланце исхране и трофичке пирамиде)

БИ.3.4.3. разуме значај кружења појединих супстанци у природи (воде, угљеника и азота)

БИ.3.4.4. разуме просторну и временску организацију животних заједница и популација

БИ.3.4.5. предвиђа на основу задатих услова средине тип екосистема који у тим условима настаје

БИ.3.4.6. познаје механизме којима развој човечанства изазива промене у природи (утицај киселих киша, озонских рупа, појачање ефекта стаклене баште, глобалне климатске промене)

БИ.3.4.7. познаје механизме деловања мера заштите животне средине, природе и биодиверзитета

БИ.3.4.8. разуме зашто се неограничен развој човечанства не може одржати у ограниченим условима целе планете

5. ЧОВЕК И ЗДРАВЉЕ

У области **човек и здравље** ученик/ученица:

БИ.3.5.1. познаје узроке и физиолошке последице заразних болести

БИ.3.5.2. познаје основне принципе лечења заразних и других болести

БИ.3.5.3. разуме основне биолошке процесе који леже у основи физиолошки правилне исхране

БИ.3.5.4. познаје главне компоненте намирница и њихову хранљиву вредност

БИ.3.5.5. познаје симптоме и главне карактеристике болести метаболизма и узроке због којих настају (гојазност, анорексија, булимија, шећерна болест)

БИ.3.5.6. разуме механизме поремећаја функције појединих органа

БИ.3.5.7. познаје основне биолошке механизме који доводе до развијања болести зависности

БИ.3.5.8. разуме механизме стресног стања и утицај јаким негативних емоција на физиолошке процесе у организму и на понашање појединца

6. ПОСМАТРАЊЕ, МЕРЕЊЕ И ЕКСПЕРИМЕНТ

Заједничка област за предмете природних наука: Биологију, Физику и Хемију.

У области **посматрање, мерење и експеримент** на **основном** нивоу ученик/ученица:

БИ.1.6.1. уме да разликује и користи једноставне процедуре, технике и инструменте за прикупљање података у биологији (посматрање, бројање, мерење)

БИ.1.6.2. уме да по упутству и уз помоћ наставника реализује једноставно истраживање, попуни формулар, прикаже резултате у табели/графикону и извести о резултату

БИ.1.6.3. зна како да се понаша у лабораторији и на терену и правила о раду и безбедности рада

БИ.1.6.4. уме по упутству да изведе унапред постављени експеримент и одговори на једноставну хипотезу уз помоћ и навођење наставника

У области **посматрање, мерење и експеримент** на **средњем** нивоу ученик/ученица:

БИ.2.6.1. уме да уз навођење реализује сложено прикупљање података, систематизује податке и извести о резултату

БИ.2.6.2. зна шта је грешка инструмента и прецизност мерења и уме по упутству да калибрише инструмент

БИ.2.6.3. уме, уз помоћ наставника, да прави графиконе и табеле према два критеријума уз коментар резултата

БИ.2.6.4. уме на задатом примеру, уз помоћ наставника, да постави хипотезу, формира и реализује једноставан експеримент и извести о резултату

У области **посматрање, мерење и експеримент** на **напредном** нивоу ученик/ученица:

БИ.3.6.1. разуме значај и уме самостално да реализује систематско и дуготрајно прикупљање података

БИ.3.6.2. уме да осмисли једноставан протокол прикупљања података и формулар за упис резултата

БИ.3.6.3. уме самостално да прави графиконе и табеле према два критеријума уз детаљан извештај

БИ.3.6.4. разуме значај контроле и пробе у експерименту (варирање једног/више фактора), уме да постави хипотезу и извуче закључак

БИ.3.6.5. зна, уз одговарајуће навођење наставника, самостално да осмисли, реализује и извести о експерименту на примеру који сам одабере

НАЧИНИ И ПОСТУПЦИ ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА

Током остваривања програма потребно је уважити високу образовну и мотивациону вредност активних и интерактивних (кооперативних) метода наставе/учења те кроз све програмске целине доследно осигурати да најмање једна трећина наставе буде организована употребом ових метода.

У настави користити, најмање у трећини случајева, задатке који захтевају примену наученог у разумевању и решавању свакодневних проблемских ситуација препоручених од стране Министарства и Завода, а приликом оцењивања обезбедити да су ученици информисани о критеријумима на основу којих су оцењивани.

Избор и систематизација програмских садржаја биологије резултат су захтева времена и најновијих достигнућа у биологији, а примерени су узрасту ученика и њиховом психо-физичком развоју.

Овако конципиран програм даје велику креативну слободу наставницима и ученицима да га, сходно условима, могућностима и времену реализују.

Приликом израде планова рада (глобалног и оперативног) треба предвидети 60% часова за обраду новог градива и 40% за друге типове часова, укључујући и излазак у природу. Излазак у природу подразумева, поред посматрања и праћења природних појава и процеса и прикупљање биљака за "заједнички хербар" (по десетак најтипичнијих представника биљака из окружења).

Концепција програма пружа широке могућности за примену различитих наставних метода и употребу расположивих наставних средстава и информационих технологија на часовима обраде, вежби и систематизације градива. Избор наставних метода зависи од циља и задатака наставног часа, психофизичких и менталних способности ученика, расположивих наставних средстава и учила, као и опремљености кабинета. Избор облика рада препуштен је наставнику.

За часове вежби треба користити групни облик рада, али ако то вежба захтева и постоје услови, може се применити рад у паровима или индивидуални облик рада. Вежбе треба реализовати уз максимално коришћење природног материјала, препарата и лабораторијског прибора. Веома су корисни часови у природи и посете природњачком музеју и зоолошком врту... Препоручује се сарадња са здравственим и ветеринарским институцијама, њихово ангажовање и организовање предавања - трибина са темама из програмских садржаја биологије.

Улога наставника је да уз примену интерактивне наставе развија одговоран однос према животној средини и усмерава интересовање ученика у покушају да самостално организују активности и реализују пројекте.

Нивои постигнућа знања, вештина и умења ученика захтев су дефинисаних образовних стандарда знања за крај обавезног образовања. Професионално искуство и адекватно ангажовање наставника у раду са ученицима допринеће остваривању захтева дефинисаних образовним стандардима.

Наставник за припрему рада на часу треба да користи уџбеник одобрен од стране Министарства просвете, најновију стручну литературу и да примењује искуства стечена професионалним развојем на акредитованим семинарима из Каталога програма стручног усавршавања Завода за унапређивање образовања и васпитања.

3.26. ХЕМИЈА

Циљ и задаци

Циљ наставе хемије јесте да се осигура да сви ученици стекну базичну језичку и научну писменост и да напредују ка реализацији одговарајућих Стандарда образовних постигнућа, да се оспособе да решавају проблеме и задатке у новим и непознатим ситуацијама, да изразе и образложе своје мишљење и дискутују са другима, развију мотивисаност за учење и заинтересованост за предметне садржаје, као и

- развијање функционалне хемијске писмености;
- разумевање промена и појава у природи на основу стечених знања о хемијским појмовима, теоријама, моделима и законима;
- оспособљавање ученика за комуницирање коришћењем хемијских термина, хемијских симбола, формула и једначина;
- развијање способности за извођење једноставних хемијских истраживања;
- развијање способности за решавање теоријских и експерименталних проблема;
- развијање логичког, апстрактног и критичког мишљења;
- осамостаљивање ученика за тражење и коришћење релевантних информација у различитим изворима (удбеник, научнопопуларни чланци, Интернет);
- развијање свести о важности одговорног односа према животној средини, одговарајућег и рационалног коришћења и одлагања различитих супстанци у свакодневном животу;
- подстицање ученичке радозналости, потребе за сазнавањем о својствима супстанци у окружењу и позитивног односа према учењу хемије;
- развијање свести о сопственим знањима и способностима и даљој професионалној оријентацији.

Задаци наставе хемије јесу:

- стварање разноврсних могућности да кроз различите садржаје и облике рада током наставе хемије сврха, циљеви и задаци образовања, као и циљеви наставе хемије буду у пуној мери реализовани;
- омогућавање ученицима да разумеју предмет изучавања хемије;
- омогућавање ученицима да сагледају значај хемије у свакодневном животу, за развој различитих технологија и развој друштва уопште;
- омогућавање ученицима да разумеју научни метод којим се у хемији долази до сазнања;
- оспособљавање ученика да користе језик хемије као науке: да знају хемијску терминологију и да разумеју квалитативно и квантитативно значење хемијских симбола, формула и једначина;
- стварање наставних ситуација у којима ће ученици до сазнања о својствима супстанци и њиховим променама долазити на основу демонстрационих огледа или огледа које самостално изводе, и развијати при том аналитичко и критичко мишљење;
- стварање наставних ситуација у којима ће ученици развијати експерименталне вештине, правилно и безбедно, по себи и друге, руковати лабораторијским прибором, посуђем и супстанцама;
- оспособљавање ученика за извођење једноставних истраживања;
- стварање ситуација у којима ће ученици примењивати теоријско знање и експериментално искуство за решавање теоријских и експерименталних проблема;
- стварање ситуација у којима ће ученици примењивати знање хемије за тумачење појава и промена у реалном окружењу;

- омогућавање ученицима да кроз једноставна израчунавања разумеју квантитативни аспект хемијских промена и његову практичну примену.

СЕДМИ РАЗРЕД

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

ХЕМИЈА И ЊЕН ЗНАЧАЈ (3)

Оперативни задаци

Ученик треба да:

- разуме шта је предмет изучавања хемије и како се у хемији долази до сазнања (научни метод)
- схвати да је хемија једна од природних наука која објашњава појаве и промене у природи
- оспособи се за коришћење уџбеника и радне свеске
- овлада основним операцијама лабораторијске технике, мерама опрезности, заштите и прве помоћи како би самостално изводио једноставне експерименте
- организује радно место, припрема и одлаже прибор и други материјал за рад.

Садржаји: (1+0+2)

Предмет изучавања хемије. Хемија у склопу природних наука и њена примена.

Вежба I: Увођење ученика у самосталан рад у хемијској лабораторији

Упознавање лабораторијског посуђа и прибора, намене и начина рада са њима:

- употреба практикума и писаних упутстава
- избор одговарајућег прибора и посуђа (одговарајуће намене и карактеристика, на пример, запремине)
- узорковање приближне запремине течности, пресипање воде из једног суда (на пример, реагенс боце) у други (на пример, епрувету) до задате приближне запремине (на пример, једна четвртина запремине епрувете, једна трећина...)
- загревање воде у епрувети
- одлагање супстанци
- обележавање реагенс боца и других посуда у којима се чувају супстанце
- правила понашања у лабораторији, мере опреза и прва помоћ.

Вежба II: Мерење

Одмеравање задате запремине воде помоћу мензуре и преношење у другу посуду, мерење масе чврстих и течних супстанци и мерење температуре. Грешке при мерењу. Бележење резултата, табеларни и графички приказ резултата и тумачење резултата.

Упутство

Хемија и њен значај је уводна тема у којој ученици сазнају о предмету изучавања хемије, како се у хемији долази до сазнања (научни метод) и месту хемије у склопу природних наука. Потребно је да ученици упознају значај хемије и хемијске производње за развој друштва (на пример, за производњу лекова, нових врста грађевинских и изолационих материјала, козметичких производа, средстава за хигијену, конзерванаса, боја и лакова...). У оквиру ове теме ученици би требало да науче основна правила понашања у учионици, кабинету, о мерама опреза при руковању супстанцама и лабораторијским посуђем и прибором, о мерама заштите себе и других, о заштити животне и радне средине, мерама прве помоћи у случају повреде у раду. У оквиру ове теме ученици започињу учење о правилима понашања и мерама опреза у раду, а она се

даље разрађују на садржајима наредних тема. Знања и вештине које ученици стичу на овим часовима значајни су и за задовољавање свакодневних потреба.

Почев од ове теме, ученике треба упућивати у технике и начине учења хемије: посматрање, мерење, бележење, уочавање правилности међу прикупљеним подацима, формулисање објашњења, извођење закључака, коришћење уџбеника, различите литературе и других извора информација.

ОСНОВНИ ХЕМИЈСКИ ПОЈМОВИ (14)

Оперативни задаци

Ученик треба да:

- разуме разлику између супстанце и физичког тела, супстанце и физичког поља (разликује примере од непримера)
- разуме разлику између физичких и хемијских својстава супстанце
- разуме разлику између физичке и хемијске промене супстанце
- препознаје примере физичких и хемијских промена у свакодневном окружењу
- зна шта су чисте супстанце
- разуме разлику између елемената и једињења
- препознаје примере елемената и једињења у свакодневном окружењу
- разуме разлику између чистих супстанци и смеша
- препознаје примере смеша у свакодневном окружењу
- уме да изабере и примени поступак за раздвајање састојака смеше на основу физичких својстава супстанци у смеши.

Садржаји: (6+5+3)

Материја и супстанца. Физичка и хемијска својства супстанци.

Физичке и хемијске промене супстанци.

Чисте супстанце: елементи и једињења.

Смеше. Раздвајање састојака смеше (декантовање, цеђење, дестилација, кристализација).

Демонстрациони огледи

Демонстрирање доказа да је дошло до хемијске реакције: издвајање гаса (реакција између цинка и хлороводоничне киселине, реакција између натријум-хидрогенкарбоната и етанске киселине), издвајање талога (реакција између раствора олово(II)-нитрата и калијум-јодида, бакар(II)-сулфата и натријум-хидроксида), промена боје реактанта (сагоревање хартије и сахарозе, разлагање амонијум-дихромата), појава светлости (сагоревање траке магнезијума).

Вежба III: Физичка својства супстанци

Испитивање физичких својстава натријум-хлорида, бакар(II)-сулфата пентахидрата, калцијум-карбоната, сахарозе, сумпора, гвожђа, магнезијума, алуминијума, бакра и воде (агрегатно стање, боја, растворљивост, магнетичност, тврдоћа).

Вежба IV: Физичке и хемијске промене

Испитивање физичких и хемијских промена супстанци (топљење леда, савијање магнезијумове траке, ситњење шећера, сагоревање магнезијумове траке и шећера, топљење и сагоревање парафина).

Вежба V: Смеше

Прављење смеша и раздвајање састојака смеша одливањем, цеђењем, кристализацијом и помоћу магнета.

Упутство

Тема има посебно место у градиву хемије, јер се у њој дефинишу основни појмови који се развијају у наредним темама у 7. и 8. разреду и у том смислу би је требало с посебном пажњом обрађивати. Кроз одговарајући избор примера потребно је омогућити ученицима разликовање појмова супстанца и физичко тело и на тај начин повезати ове садржаје са градивом физике 6. разреда. Одговарајућим избором примера и демонстрационих огледа треба омогућити ученицима да разликују појмове физичка и хемијска својства супстанце, чему доприноси и трећа лабораторијска вежба. Ученицима треба омогућити да на примерима разликују својства супстанци од промена супстанци, физичка својства супстанци од хемијских својстава, и физичке промене супстанци од хемијских промена.

Важно је да ученици разликују примере чистих супстанци од смеша, поготову примере једињења и смеша.

У оквиру теме ученици проширују знање о мерама опреза у раду са супстанцама приликом утврђивања њиховог мириса (како се безбедно испитује мирис супстанце). Треба нагласити ученицима да укус супстанце не проверавају.

Попут осталих појмова ове теме и појам раствора се уводи у најопштијем значењу као хомогена смеша, појам растворљивости као физичко својство и појам растварање као физичка промена. Детаљно учење о растворима, процесу растварања, растворљивости, квалитативном и квантитативном саставу раствора, обухваћено је посебном темом.

СТРУКТУРА СУПСТАНЦЕ (31)

a) АТОМ И СТРУКТУРА АТОМА (16)

Оперативни задаци

Ученик треба да:

- зна да је атом најмања честица хемијског елемента
- разуме квалитативно и квантитативно значење хемијских симбола
- зна структуру атома, да нуклеони (протони и неутрони) чине језгро, а електрони образују електронски омотач
- зна односе маса протона, неутрона и електрона
- зна релативна наелектрисања протона, неутрона и електрона
- зна да се електрони у атому разликују по енергији (енергетски нивои)
- разуме како су својства елемента и његов положај у периодном систему условљени атомским бројем (број протона), односно бројем и распоредом електрона у омотачу
- разуме да је маса атома мала и да се из практичних разлога уместо стварне масе атома користи релативна атомска маса
- зна шта је атомска јединица масе и да је повеже са појмом релативна атомска маса
- уме да користи податке дате у табlici периодног система елемената.

Садржаји: (7+8+1)

Атом.

Хемијски симболи.

Грађа атома. Језгро атома. Атомски и масени број. Изотопи.

Релативна атомска маса.

Електронски омотач. Периодни систем елемената.

Демонстрациони огледи

Демонстрирање огледа за постављање претпоставке о честичној структури супстанце: растварање калијум-перманганата у води и разблаживање раствора калијум-перманганата.

Вежба VI: Модел структуре атома

Прављење модела атома и распоређивање модела електрона по енергетским нивоима.

Упутство

Тему треба започети стварањем ситуације учења у којој ће ученици на основу одговарајућих аналогича формулисати претпоставке о честичној структури супстанце. На пример, када се помешају вода и калијум-перманганат, како се може објаснити чињеница да две супстанце заузимају исту запремину („ $1+1 \neq 2$ “). У следећем огледу, вишеструким разблаживањем раствора калијум-перманганата добија се све блеђи раствор, што указује да у њему и даље постоје «обојене» честице, али у мањем броју у односу на број честица друге супстанце. У оквиру ове теме ученици би требало да разумеју које честице изграђују атом, својства тих честица (наелектрисање, маса, величина) и својства атома у целини.

Ученици сада могу да дефинишу хемијски елемент из угла изграђивачких честица – сви атоми истог хемијског елемента имају исти број протона.

При обради појма изотоп, поред дефиниције, највише се пажње посвећује њиховој практичној примени, на пример, у археологији и медицини.

Б) ОСНОВНЕ ЧЕСТИЦЕ КОЈЕ ИЗГРАЂУЈУ СУПСТАНЦЕ: АТОМИ, МОЛЕКУЛИ, ЈОНИ (15)

Оперативни задаци

Ученик треба да:

- разуме да су основне честице које изграђују супстанце атоми, молекули и јони
- зна шта је јонска и ковалентна веза
- разуме како од атома настају јони, како од атома настају молекули, односно разуме разлику између атома, јона и молекула
- разуме сличности и разлике између атома и јона у броју и врсти субатомских честица
- разуме значај валентних електрона и промене на последњем енергетском нивоу при стварању хемијске везе
- зна шта је валенца елемента и уме да на основу формуле једињења одреди валенцу елемената и обрнуто
- разуме да је стварна маса молекула мала и уме да на основу хемијске формуле израчуна релативну молекулску масу
- разуме да хемијска формула једињења са јонском везом представља најмањи целобројни однос јона у јонској кристалној решетки
- зна да се у хемији користе електронске, структурне и молекулске формуле и разуме њихово значење
- разуме да својства хемијских једињења зависе од типа хемијске везе
- разуме разлику између атомске, јонске и молекулске кристалне решетке.

Садржаји: (7+7+1)

Молекул. Хемијске формуле.

Ковалентна веза. Грађење молекула елемената и једињења.

Јонска веза.

Валенца елемената у ковалентним и јонским једињењима.

Релативна молекулска маса.

Атомске, молекулске и јонске кристалне решетке.

Демонстрација

Приказивање структуре ковалентних и јонских једињења моделима молекула и атома и моделима кристалних решетки.

Демонстрациони огледи

Демонстрирање разлике својстава једињења са поларном и неполарном ковалентном везом – скретање млаза поларне супстанце у електричном пољу. Утврђивање поларности воде и етанола. Демонстрирање својстава једињења са јонском и ковалентном везом: растворљивост, температура топљења, агрегатно стање.

Вежба VII: Модели молекула и хемијске формуле

Састављање модела молекула и писање хемијских формула.

Упутство

У оквиру теме од ученика се очекује да науче да су атоми, молекули и јони основне врсте честица које изграђују хемијске елементе и једињења. Треба указати на повезаност честичне структуре супстанце и њеног агрегатног стања под стандардним условима. Честице гасова су молекули (H_2 , N_2 , Cl_2 , CO_2 , SO_2), осим плементних гасова чије су изграђивачке честице атоми. Честице течности су увек молекули (H_2O , Br_2 , етанол, хексан, ацетон), осим живе, а честице чврстих супстанци могу бити атоми (графит, гвожђе), молекули (шећер, јод) и јони (натријум-хлорид). Ученици треба да разумеју да се кристалне и аморфне супстанце разликују по уређености честица које их изграђују. Кристалну решетку могу да изграђују атоми међусобно повезани ковалентним везама, или молекули међу којима делују међумолекулске привлачне силе. У јонским кристалним решеткама постоје јаке привлачне силе између јона – јонска веза. Са тог полазишта ученицима треба објаснити различита својства супстанци са јонском и ковалентном везом (температуре топљења и кључања). Ученици треба да разумеју зашто су јонска једињења под стандардним условима увек у чврстом агрегатном стању, док се ковалентна једињења појављују у сва три агрегатна стања у зависности од јачине међумолекулских интеракција. Касније, приликом обраде соли, ученицима треба објаснити да у сложеним јонима, на пример, SO_4^{2-} , CO_3^{2-} , PO_4^{3-} , постоји ковалентна веза.

ХОМОГЕНЕ СМЕШЕ – РАСТВОРИ (9)

Оперативни задаци

Ученик треба да:

- разуме појам раствора и растворљивости
- разуме начин изражавања квантитативног састава раствора као незасићен, засићен и презасићен раствор
- разуме изражавање квантитативног састава раствора преко процентне концентрације
- уме да израчуна процентну концентрацију раствора
- уме да направи раствор одређене процентне концентрације
- разликује воду као једињење (чиста супстанца) од примера вода у природи које су смеше (изворска, морска, речна, језерска, подземна, минерална вода, атмосферска и отпадна вода)
- разуме да је вода растварач за супстанце са јонском и поларном ковалентном везом и зна значај воде за живот
- зна да је вода за пиће драгоцен и да је чува од загађења.

Садржаји: (4+3+2)

Раствори и растворљивост.

Процентни састав раствора.

Вода. Значај воде за живи свет.

Демонстрациони огледи

Припремање презасићеног раствора натријум-ацетата и демонстрирање изазивања кристализације растворене супстанце. Демонстрирање огледа којим се показује да у води има раствореног кисеоника. Растварање калијум-перманганата и јода у води и неполарним растварачима («хемијски коктел»). Дестилација воде (изворске, минералне).

Вежба VII: Растворљивост супстанци и процентна концентрација раствора

Испитивање растворљивости супстанци у различитим растварачима. Прављење раствора одређене процентне концентрације.

Вежба VIII: Водени раствори у природи

Испаравање воде из различитих узорака вода: воде из водовода, флаширане воде, речне воде, итд.

Вежба VIII: Водени раствори у природи

Испитивање и упоређивање растворљивости различитих супстанци са јонском и ковалентном везом у води (калијум-хлорид, калијум-јодид, јод, сумпор, глукоза, скроб, ацетон).

Упутство

Почетак формирања појмова из ове теме треба да укључи примере раствора из свакодневног окружења (бистри сокови, сирће, пијаћа, речна вода, морска вода, сузе). Следећи корак у формирању појма *раствор* требало би да обухвати самостални ученички рад у припремању раствора њему познатих супстанци (сахарозе и натријум-хлорида), затим испитивање и упоређивање растворљивости различитих супстанци (поред поменутих, и натријум-хидрогенкарбоната, калцијум-карбоната, масти, уља, итд). Ученици треба да уоче да се у истој запремини воде може растворити различита маса различитих супстанци, што може да буде основа за формулисање дефиниције појма растворљивост. На основу сопственог експерименталног рада ученици треба да фомирају појам засићеног и незасићеног раствора, а на основу демонстрационог огледа и појам презасићеног раствора. До формирања појма процентна концентрација раствора ученици могу доћи најпре кроз прављење раствора соли чији су катјони или анјони обојени и уочавање да интензитет боје раствора зависи од тога колико је соли растворено у истој запремини воде (на пример, један кристал калијум-перманганата или неколико кристала). Потом се може дефинисати како се квантитативни састав раствора изражава процентном концентрацијом, а затим ученици изводе израчунавања и припремају раствор задате масене процентне концентрације, што обухвата мерење масе супстанце и масе, односно запремине, воде. Или, ученици могу да припремају растворе исте масене процентне концентрације, али различите масе, на пример, растварањем 5 g шећера у 45 g воде и 10 g шећера у 90 g воде и да изведу закључак да оба раствора имају иста својства јер су исте концентрације.

Као доказ да је вода с којом су ученици у свакодневном контакту смеша, може послужити оглед у коме ученици загревају различите узорке вода: воду из водовода, минералну воду, речну воду, итд. Ученицима може бити демонстриран оглед којим се показује да у води има раствореног кисеоника из ваздуха. Кроз самостални експериментални рад ученици би могли да испитају и упореде растворљивост различитих супстанци са јонском и ковалентном везом у води. Самосталном експерименталном раду ученика може да претходи демонстрирање различите растворљивости калијум-перманганата и јода у води и неполарним растварачима („хемијски коктел“).

ХЕМИЈСКЕ РЕАКЦИЈЕ И ИЗРАЧУНАВАЊА (17)

Оперативни задаци

Ученик треба да:

- зна да се хемијским симболима и формулама представљају супстанце, а једначинама хемијске промене (реакције)
- разуме квалитативно и квантитативно значење симбола, формула и једначина хемијских реакција
- примењује знање о Закону одржања масе при писању једначина хемијских реакција
- разуме Закон сталних масених односа
- разликује два основна типа хемијских промена: реакције анализе и синтезе
- разликује појам масе од појма количине супстанце као и њихове основне јединице
- разуме однос масе и количине супстанце
- зна на основу формуле да израчуна моларну масу супстанце
- зна да хемијским једначинама прикаже једноставне хемијске реакције
- зна да на основу хемијске једначине објасни Закон о одржању масе
- изводи једноставна израчунавања на основу једначине хемијске реакције – стехиометријска израчунавања заснована на масеним и количинским односима
- зна да су све промене супстанци праћене променом енергије.

Садржаји: (7+9+1)

Хемијске једначине. Анализа и синтеза.

Закон о одржању масе.

Закон сталних односа маса.

Количина супстанце. Мол. Моларна маса.

Израчунавања у хемији.

Демонстрациони огледи

Синтеза гвожђе(II)-сулфида и анализа жива(II)-оксида. Сагоревање свеће.

Реакција између натријум-хлорида и сребро-нитрата у раствору и баријум-хлорида и натријум-сулфата у раствору.

Вежба X: Састављање једначина хемијских реакција

Састављање модела молекула реакционих производа од модела молекула реактаната и писање једначина хемијских реакција.

Упутство

У оквиру теме ученици треба да формирају разумевање квалитативног и квантитативног значења хемијске једначине којом се представља одређена хемијска промена. Законе по којима се хемијске промене одвијају ученици треба да разумеју са становишта честичне структуре супстанце, тј. да је маса супстанце пре и после хемијске реакције иста јер је број атома пре и после хемијске реакције исти, односно да супстанце међусобно реагују у тачно одређеним масеним односима јер увек одређени број атома једне супстанце реагује са одређеним бројем атома друге супстанце. Решавање стехиометријских задатака треба да омогући ученицима разумевање квантитативног аспекта хемијских реакција, односно важења основних хемијских закона. Ученици треба да уоче и разумеју везе између две основне величине: масе супстанце и њене количине, и њихових јединица.

ДОДАТНИ РАД

Програм додатног рада обухвата проширивање и продубљивање садржаја редовне наставе хемије и планиран је према предвиђеним наставним темама редовне наставе са 36 часова годишње.

Оријентациони садржаји програма за седми разред:

Хемија и њен значај

Развој хемије као науке. Хемија у савременом животу.

Мерења у хемији: мерење масе, мерење запремине мензуром и пипетом.

Основни хемијски појмови

Методе раздвајања смеша. Раздвајање чврсто-чврсте смеше натријум-хлорида и јода сублимацијом и селективним растварањем. Хроматографија као метода раздвајања. Раздвајање зелене боје лишћа хроматографијом на колони од прах-шећера и раздвајање боје из фломастера кружном хроматографијом на папиру.

Хомогене смеше или раствори

Раствори - својства раствора: експериментална провера снижења температуре мржњења раствора натријум-хлорида у односу на воду. Растварање калијум-перманганата, никал(II)-сулфата, бакар(II)-сулфата и гвожђе(III)-хлорида у води и у раствору воденог стакла - "силикатни врт". Колоидни раствори - растварање желатина (сол и гел стање).

Израчунавање масеног процентног садржаја у поступку разблаживања раствора и у поступку мешања раствора различитог садржаја.

Хемијске реакције и израчунавања на основу хемијских једначина

Основни типови хемијских реакција - синтеза алуминијум-јодида или цинк-јодида из елемената, електролиза воде и електролиза калијум-јодида у електрохемијској ћелији од кромпира.

Израчунавања на основу релација количина супстанце, маса супстанце и бројност честица. Експериментално одређивање Авогадровог броја.

Израчунавање на основу хемијских формула - израчунавање масеног елементарног процентног састава једињења.

Израчунавања на основу хемијских једначина, на основу односа количине, масе и броја честица учесника у хемијској реакцији.

Топлотни ефекти при физичким и хемијским променама супстанци: егзотермне и ендотермне реакције. Растварање натријум-хидроксида и растварање амонијум-хлорида у води.

Програм слободних активности из хемије

У оквиру слободних активности окупљају се ученици који показују повећано интересовање за хемију. Циљ слободних активности је подстицање и проширивање интересовања ученика за хемију, као и развој њихових склоности и способности у функцији професионалног опредељивања. Групе за рад у оквиру слободних активности формирају се од десет до петнаест ученика, и могу се повећати при обради теоријских садржаја, или смањити код извођења неких хемијских експеримената. Значајна улога наставника у слободним активностима јесте да идентификује даровите ученике и да их усмери у даљем професионалном развоју ка избору занимања у подручју хемије.

Облици рада у оквиру слободних активности могу да буду разноврсни: израда и презентација ученичких пројеката, обрада интересантних тема кроз предавања и презентације наставника или предавача по позиву, колаборативни рад ученика при обради актуелних тема из хемијских аспеката угрожености и заштите животне средине, организоване кратке стручне екскурзије (посете хемијским фабрикама, постројењима за прераду воде и друго), неформална мини-такмичења кроз квизове знања, израда пригодних учила (збирке минерала, сировина, полупроизвода и финалних производа хемијске индустрије или израда једноставних модела и уређаја). Посебно место у слободним активностима заузимају самостални ученички хемијски експерименти, а важан задатак слободних активности је подстицање интересовања за хемијске експерименте као примарне изворе знања у хемији и развијање основних лабораторијских техника рада.

Теме које се обрађују у оквиру слободних активности могу да буду преузете из програма додатне наставе, уз могућност корекције према наставничковој процени ученичких интересовања.

ОСМИ РАЗРЕД

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

НЕМЕТАЛИ, ОКСИДИ НЕМЕТАЛА И КИСЕЛИНЕ (13)

Оперативни задаци

Ученик треба да:

- зна о заступљености неметала у природи, у елементарном виду и у једињењима;
- разуме основна физичка и хемијска својства важнијих представника неметала (водоника, кисеоника, сумпора, азота и угљеника);
- повезује структуру атома неметала са њиховим својствима и положајем у Периодном систему елемената;
- зна која својства неметала одређују њихову практичну примену;
- зна да неметали реагују са кисеоником и граде оксиде;
- саставља формуле оксида неметала применом знања о валенци неметала;
- зна да оксиди неметала, који реагују са водом, са њом граде киселине;
- примењује знање да је валенца неметала иста у киселини и одговарајућем оксиду;
- уме да докаже киселине помоћу индикатора.

Садржаји: (6+5+2)

Заступљеност неметала у природи и њихова основна физичка својства.

Водоник, његова својства и примена.

Кисеоник, његова својства и примена.

Сумпор, његова својства и примена. Сумпор(IV)-оксид, сумпор (VI)-оксид, сумпорна киселина и примена.

Азот, његова својства и примена. Азот(V)-оксид, азотна киселина и примена. Амонијак, његова својства и примена.

Угљеник, његова својства и примена. Угљеник(II)-оксид. Угљеник(IV)-оксид, угљена киселина и примена.

Демонстрациони огледи

Добијање и испитивање својстава водоника и кисеоника. Добијање сумпор(IV)-оксида, реакција насталог оксида са водом и испитивање својстава настале киселине помоћу лакмус-хартије. Демонстрација правилног начина разблаживања концентроване сумпорне киселине. Добијање угљеник(IV)-оксида и испитивање његових својстава (не подржава горење, густина у односу на ваздух).

Вежба I: Физичка својства неметала

Испитивање физичких својстава неметала (агрегатно стање, растворљивост у води и неполарном растварачу).

Вежба II: Оксиди неметала и њихова својстава. Испитивање киселости

Добијање сумпор(IV)-оксида и испитивање његовог утицаја на биљне пигменте. Доказивање киселости неорганичких киселина помоћу лакмус-хартије.

Упутство за реализацију наставне теме

У оквиру теме потребно је да ученици сазнају који су најзаступљенији неметали у неживој и живој природи и да уоче сличности и разлике у заступљености. На основу знања стеченог у седмом разреду о структури атома која условљава реактивност

елемената и начин њиховог међусобног повезивања (хемијска веза), ученици закључују у ком виду се неметали налазе у природи (у елементарном виду или у виду једињења).

Демонстрациони огледи и лабораторијске вежбе омогућавају ученицима да уоче физичка својства неметала (агрегатно стање, растворљивост у води и неполарним растворачима).

Приликом посматрања демонстрационих огледа за добијање водоника и кисеоника, ученике питањима усмеравају и подстицати да уочавају својства ових гасова на основу начина прикупљања (прикупљање изнад воде указује на малу растворљивост у води). Посматрајући испитивање својстава водоника, ученици уочавају начине којима се манипулише гасовима и уче о мерама опреза приликом руковања запаљивим гасовима.

Упознајући кроз огледе својства кисеоника и неметала, ученици треба да науче да је важно хемијско својство кисеоника грађење оксида. Другим речима, они формирају знање о томе да је кисеоник неопходан реактант у реакцијама сагоревања. Упутно је алотропске модификације први пут споменути код кисеоника и, касније, код угљеника.

Ученици треба да разликују оксиде неметала који не реагују са водом (на пример, CO) од оних који са водом граде киселине.

Киселост неорганских киселина ученици доказују помоћу индикатора. При томе, могу упоредо доказивати киселост њима познатих киселина из свакодневног живота (сирћетна киселина, лимунска киселина). Појам индикатора треба увести при испитивању својстава раствора насталог у реакцији између сумпор(IV)-оксида и воде.

На сваком часу на коме се изучавају оксиди и киселине, ученике подстицати да пишу формуле оксида и киселина. Уз тривијалне називе оксида и називе киселина, дати и њихове називе по ањонској номенклатури.

Веома је важно да се на примерима укаже на практичан значај изучаваних киселина у свакодневном животу.

У првој вежби (испитивање физичких својстава неметала), зависно од опремљености школе, могу се поред сумпора, испитивати и својства других неметала.

МЕТАЛИ, ОКСИДИ МЕТАЛА И ХИДРОКСИДИ (БАЗЕ) (8)

Оперативни задаци

Ученик треба да:

- зна о заступљености метала у природи, у елементарном виду и у једињењима;
- разуме основна физичка својства метала;
- повезује структуру атома метала са њиховим својствима и положајем у Периодном систему елемената;
- разликује својства хемијски изразитих метала од технички важних метала;
- зна својства метала која одређују њихову практичну примену;
- зна да метали у реакцији са кисеоником граде оксиде метала;
- саставља формуле оксида метала применом знања о валенци метала;
- зна да оксиди метала, који реагују са водом, са њом граде хидроксида (базе);
- зна да је валенца метала иста у хидроксида и одговарајућем оксиду;
- зна да је хидроксидна група једновалентна;
- саставља формуле хидроксида на основу валенце метала;
- уме да помоћу индикатора докаже базна својства раствора хидроксида;
- зна да у реакцији неких метала са киселинама настаје водоник;
- зна да су метали подложни корозији и поступке заштите од корозије;
- зна да се легирање врши у циљу добијања материјала са својствима погодним за одређену намену.

Садржаји: (4+3+1)

Заступљеност метала у природи и њихова основна физичка својства.

Калцијум. Калцијум-оксид и калцијум-хидроксид, својства и примена.

Гвожђе, алуминијум, бакар - својства на којима се заснива примена ових метала. Корозија метала. Гвожђе(III)-оксид, алуминијум-оксид. Легуре које се најчешће примењују (бронза, месинг, челик, дуралуминијум, силумини).

Демонстрациони огледи

Реакција метала друге групе Периодног система елемената са водом. Реакција оксида метала друге групе са водом и испитивање својстава насталог раствора помоћу лакмус-хартије. Испитивање корозије гвожђа у различитим условима.

Вежба III: Физичка својства метала. Реакција метала са киселинама

Испитивање проводљивости топлоте и електрицитета, као и магнетичности неких метала. Упоредивање тврдоће и густине гвожђа, алуминијума и бакра.

Реакција разблажене сумпорне киселине са магнезијумом и гвожђем.

Упутство за реализацију наставне теме

Обраду садржаја ове теме започети разматрањем заступљености метала у природи и повезивањем са заступљеношћу неметала. Такође, потребно је подстицати ученике да повезују видове налажења метала у природи (у елементарном виду или у виду једињења) са структуром атома, односно реактивношћу метала.

Физичка својства метала се обрађују у прегледу. Хемијска својства типичних метала изучавају се на примеру калцијума. Ако школа нема калцијум, добијање оксида и хидроксида може се показати на примеру магнезијума, уз указивање на сличност (и разлике) у хемијским својствима магнезијума и калцијума. Поред тога, важно је подсетити ученике на градиво седмог разреда и подстицати их да повезују положај метала у групи и периоди Периодног система елемената са његовом реактивношћу.

У оквиру треће вежбе ученици испитују основна физичка својства метала (агрегатно стање, боја, проводљивост електричне струје и топлоте, магнетичност). Такође, испитују понашање метала са разблаженом сумпорном киселином и проширују своје знање тиме да је важно својство киселина реакција са металима.

На основу огледа ученици уочавају да заједничка својства метала нису подједнако изражена код свих метала. Они треба да науче да је кисеоник неопходан реактант за реакције оксидације метала, као што су рђање и сагоревање, и да упоређују тежњу различитих метала да подлежу том типу реакције. Демонстрационим огледом показати да брзина корозије зависи од услова (под водом, на додирној површини воде и ваздуха, у ваздуху). Такође, потребно је указати на то да оксиди неких метала са водом граде хидроксиде, а неки не реагују са водом (гвожђе(III)-оксид и алуминијум-оксид). Добијање хидроксида ових метала у реакцији између њихових соли и хидроксида елемената прве групе може се демонстрирати касније у оквиру наставне теме: Соли.

СОЛИ (5)

Оперативни задаци

Ученик треба да:

- усвоји знања о појму соли;
- саставља формуле соли на основу валенце метала и валенце киселинског остатка;
- саставља формуле соли на основу назива соли и обрнуто;
- зна да соли могу настати у хемијским реакцијама: киселине и базе, метала и киселине, киселог оксида и базе;
- уочава међусобну повезаност оксида, киселина, хидроксида и соли;
- предвиђа производе реакција у којима учествују хемијски елементи и једињења која су представници одређених класа неорганских једињења;
- зна о заступљености натријум-хлорида и калцијум-карбоната у природи;
- зна о значају и примени важних соли.

Садржаји: (3+1+1)

Соли. Формуле и називи соли. Добијање соли.

Физичка својства соли (агрегатно стање, растворљивост). Хемијске реакције соли (реакције са киселинама, базама и солима).

Примена соли.

Демонстрациони огледи

Реакција неутрализације хлороводоничне киселине и раствора натријум-хидроксида. Реакција између метала и киселине.

Хемијске реакције соли: између калцијум-карбоната и хлороводоничне киселине, раствора гвожђе(III)-хлорида и натријум-хидроксида, раствора сребро-нитрата и натријум-хлорида.

Вежба IV: Добијање соли и утврђивање растворљивости соли

Припремање раствора олово(II)-нитрата, калијум-јодида, натријум-сулфата и баријум-хлорида. Добијање олово(II)-јодида и баријум-сулфата.

Доказивање угљеник(IV)-оксида и настајање калцијум-карбоната.

Упутство за реализацију наставне теме

Наставник планира наставне ситуације у којима ученици вежбају састављање формула соли киселина које су обрађене у теми Неметали, оксиди неметала и киселине.

На примеру припремања физиолошког раствора, тему Соли повезати са темом Хомогене смеше - раствори односно са квантитативним саставом раствора, што је обрађивано у седмом разреду. Ученици треба да знају својства, примену и добијање кухињске соли. Корелација са наставом географије може се остварити указивањем на условљеност облика кречњачког рељефа својствима калцијум-карбоната и калцијум-хидрогенбоната. Повезивање са свакодневним животом може се остварити указивањем на тврдоћу воде, састав минералних вода, деминерализацију воде итд.

У оквиру ове теме, ученицима се може показати како се из соли могу добити хидроксиди метала чији оксиди не реагују са водом. Такође, ученици проширују знање о киселинама још једним њиховим својством да реагују са солима угљене киселине уз издвајање угљеник(IV)-оксида.

На крају обраде теме кроз различите примере (обухватајући и оне обрађене у првој и другој теми) указати на међусобну повезаност класа неорганских једињења и тако систематизовати усвојена знања о својствима оксида, киселина, хидроксида и соли.

ЕЛЕКТРОЛИТИЧКА ДИСОЦИЈАЦИЈА КИСЕЛИНА, ХИДРОКСИДА И СОЛИ (3)

Оперативни задаци

Ученик треба да:

- разуме како под утицајем поларних молекула воде дисосују киселине, хидроксиди и соли;
- зна да киселине у води дају као позитивне јоне H^+ јоне;
- зна да у воденим растворима база постоје хидроксидни јони, OH^- ;
- разуме да је реакција неутрализације реакција између H^+ и OH^- јона;
- разуме да се доказивање кисело-базних својстава раствора помоћу индикатора заснива на постојању одређених јона у раствору;
- познаје рН-скалу и на основу рН-вредности разврстава растворе у киселе, базне и неутралне.
- разуме међусобну повезаност оксида, киселина, хидроксида и соли.

Садржаји: (2+1+0)

Електролитичка дисоцијација киселина, хидроксида и соли.
Мера киселости раствора - рН-скала.

Демонстрациони огледи

Електропроводљивост дестиловане воде, хлороводоничне киселине, раствора натријум-хидроксида и раствора натријум-хлорида.

Доказивање базних својстава воденог раствора амонијака.

Упутство за реализацију наставне теме

Циљ разматрања садржаја у оквиру ове теме је уопштавање и систематизација знања о киселинама, хидроксидима и солима. Појам киселина, хидроксида и соли дефинише се на основу Аренијусове теорије електролитичке дисоцијације. Примерима дисоцијације киселина и хидроксида у води обухватити и оне киселине и хидроксиде који нису обрађивани у оквиру прве две теме, као што су, на пример, хлороводонична киселина и натријум-хидроксид.

Ученике информисати о рН-скали као начину за исказивање киселости раствора и илустровати примерима из свакодневног живота (средства за одржавање хигијене, козметички препарати, прехранбени производи, телесне течности). Ученици процењују рН-вредност помоћу универзалне индикаторске хартије.

На часу утврђивања посветити пажњу састављању формула и извођењу назива киселих соли, на пример, натријум-хидрогенкарбоната и натријум-хидрогенсулфата.

УВОД У ОРГАНСКУ ХЕМИЈУ (2)

Оперативни задаци

Ученик треба да:

- зна да су једињења угљеника, изузев оксида, угљене киселине и њених соли (карбоната и хидрогенкарбоната) органска једињења;
- зна да су угљеникови атоми у молекулима органских једињења четворовалентни;
- разуме да се угљеникови атоми могу међусобно повезивати у отворене и затворене низове (прстенове), да веза између атома угљеника може бити једнострука, двострука и трострука, те да је то узрок многобројности органских једињења;
- разуме да угљеникови атоми у молекулима органских једињења могу бити повезани и са атомима других елемената једноструком, двоструком или троструком везом.

Садржаји: (1+1+0)

Својства атома угљеника. Многобројност органских једињења. Општа својства органских једињења, разлике у односу на неорганска једињења.

Демонстрациони огледи

Упоређивање својстава органских и неорганских једињења:

- растворљивост у води (натријум-хлорид, скроб, бензин, уље);
- понашање при загревању (натријум-хлорид и скроб).

Доказивање угљеника у органским супстанцама.

Упутство за реализацију наставне теме

У оквиру ове теме, ученици уочавају разлике у својствима органских и неорганских једињења. Формирају знање о томе да у састав свих органских једињења улази угљеник и повезују могућност грађења великог броја органских једињења са структуром угљениковог атома.

УГЉОВОДОНИЦИ (12)

Оперативни задаци

Ученик треба да:

- разликује алкане, алкене и алкине на основу молекулске и структурне формуле и на основу назива;
- разуме структурну изомерију;
- зна физичка својства угљоводоника (растворљивост, агрегатно стање на собној температури);
- зна да угљоводоници подлежу реакцији сагоревања у којој се ослобађа топлота;
- разуме разлике у структури и реактивности засићених и незасићених угљоводоника, односно да двострука веза у молекулима алкена и трострука веза у молекулима алкина условљава њихова хемијска својства;
- разуме основне хемијске реакције алкана (супституција), алкена и алкина (адиција);
- зна да су главни природни извори угљоводоника нафта и земни гас;
- зна важније деривате нафте (бензин, петролеум, дизел уље, уље за подмазивање и асфалт) и да су то смеше једињења сличних физичких и хемијских својстава.

Садржаји: (7+4+1)

Елементарни састав, подела и физичка својства угљоводоника.

Засићени угљоводоници (алкани) и незасићени угљоводоници (алкени и алкини).

Хемијска својства угљоводоника (сагоревање, супституција, адиција). Ароматични угљоводоници. Бензен.

Нафта и земни гас - извори угљеникових једињења и енергије.

Полимери.

Демонстрациони огледи

Испитивање растворљивости и сагоревање п-хексана (медицински бензин).

Разликовање засићених и незасићених ацикличних угљоводоника (реакција са калијум-перманганатом).

Вежба V: Састављање модела молекула угљоводоника

Састављање модела молекула, писање структурних формула и давање назива угљоводоницима.

Упутство за реализацију наставне теме

Учење о угљоводоницима започети истицањем њиховог значаја и практичне примене. Да би ученици овладали писањем структурних и рационалних структурних формула, омогућити им да претходно састављају и посматрају моделе молекула угљоводоника. Именовање угљоводоника показати на неколико једноставних примера, укључујући и именовање изомера. Појам изомера повезати са раније истакнутом чињеницом да се одређен број угљеникових атома међусобно може повезивати на различите начине.

Разлике у реактивности алкана, алкена и алкина објаснити на основу разлике у структури молекула ових једињења. Хемијска својства засићених и незасићених угљоводоника треба обрадити упоредо, што омогућава сагледавање њихове сличности (сагоревање) и различитости (супституција, адиција).

Од хемијских својстава угљоводоника навести она која омогућавају практичну примену угљоводоника:

- сагоревање - употреба угљоводоника као извора енергије (земни и рафинеријски гас, бензин, дизел гориво, мазут);
- реакције супституције и адиције - од угљоводоника се може добити мноштво једињења различите практичне намене која, поред атома угљеника и водоника, садрже и атоме других елемената (на пример, производња пластичних маса, тефлона, фреона, боја, инсектицида...).

Ароматичне угљоводонике обрадити на информативном нивоу, указујући на њихову слабу реактивност и токсичност.

Учећи о дериватима нафте, важно је да ученици уоче да су производи фракционе дестилације (кондензације) и даље смеше угљоводоника.

Реакцију полимеризације представити као реакцију у којој се од реактаната, одређених својстава (на пример, гасовито агрегатно стање), добијају супстанце са новим својствима (чврсто агрегатно стање). Нагласити практичну примену различитих полимера.

ОРГАНСКА ЈЕДИЊЕЊА СА КИСЕОНИКОМ (9)

Оперативни задаци

Ученик треба да:

- разуме да је функционална група део молекула који условљава физичка и хемијска својства једињења;
- зна функционалну групу алкохола и како се алкохоли именују;
- разуме како хидроксилна група одређује физичка и хемијска својства алкохола;
- зна о добијању етанола алкохолним врењем;
- разуме основна физичка и хемијска својства етанола;
- зна о практичној примени алкохола (метанола, етанола, гликола и глицерола);
- зна о штетном дејству етанола на људски организам (алкохолизам), и о токсичности метанола;
- зна функционалну групу карбонилних једињења;
- зна да оксидацијом примарних алкохола настају алдехиди, а секундарних алкохола кетони;
- зна о практичној примени карбонилних једињења (метанала и пропанона);
- зна функционалну групу карбоксилних киселина и како се карбоксилне киселине именују;
- разуме како карбоксилна група одређује физичка и хемијска својства карбоксилних киселина;
- зна да оксидацијом етанола може настати етанска киселина;
- зна о практичној примени карбоксилних киселина;
- зна које се карбоксилне киселине називају масне киселине;
- зна да у реакцији алкохола и карбоксилних киселина настају естри и како се настали естри именују;
- разуме физичка својства естара.

Садржаји: (5+3+1)

Алкохоли.

Карбоксилне киселине. Масне киселине.

Естри.

Демонстрациони огледи

Добијање алкохола алкохолним врењем.

Доказивање киселости карбоксилних киселина.

Лабораторијско добијање и испитивање својстава етилетаноата.

Вежба VI: Физичка и хемијска својства органских једињења са кисеоником

Испитивање растворљивости алкохола и карбоксилних киселина са различитим бројем атома угљеника у молекулу.

Реакција етанске и лимунске киселине са натријум-хидрогенкарбонатом.

Упутство за реализацију наставне теме

Ученици уочавају да су својства органских једињења са истим бројем угљеникових атома различита, у зависности од функционалне групе. Такође, уче именовање органских једињења према функционалној групи коју садрже и повезују одређену функционалну групу у молекулу са својствима једињења. Уз називе једињења према IUPAC номенклатури навести и тривијалне називе представника органских једињења са кисеоником.

Карбонилна једињења упутно је обрадити као оксидационе производе одговарајућих алкохола, уз указивање на практични значај метанала (формалдехида) и пропанона (ацетона). Поред примене у свакодневном животу, потребно је нагласити важност органских једињења са кисеоником као индустријских сировина. Ученицима треба указати на штетно физиолошко деловање алкохола и проблем алкохолизма. У корелацији са наставом биологије, ученици могу самостално, из различитих извора, да прикупљају информације о утицају алкохола на организам.

Током обраде наставних садржаја о карбоксилним киселинама, ученици уочавају сличности и разлике у својствима неорганских и органских киселина.

БИОЛОШКИ ВАЖНА ОРГАНСКА ЈЕДИЊЕЊА (12)

Оперативни задаци

Ученик треба да:

- зна шта су масти и уља и њихова физичка својства;
- препознаје формуле триацилглицерола као главних састојака масти и уља;
- разуме основна хемијска својстава масти и уља (реакције хидрогенизације и сапонификације);
- зна да се детерџенти по хемијском саставу и својствима разликују од сапуна, али да је принцип уклањања нечистоћа исти;
- зна о значају и улози масти и уља у живим бићима;
- зна шта су угљени хидрати и о њиховом значају и улози у живим бићима;
- разуме физичка својства угљених хидрата;
- разликује према сложености моносахарида, дисахарида и полисахарида и зна да хидролизом дисахарида и потпуном хидролизом полисахарида настају моносахариди;
- разликује сахарозу од инвертног шећера;
- разуме да су различита својства и биолошка функција скроба и целулозе последица разлика у њиховој хемијској структури;
- зна о практичној примени угљених хидрата (на пример, да се хартија прави од целулозе; да је памук, по хемијском саставу, целулоза);
- зна да молекули аминокиселина садрже карбоксилну и амино групу;
- зна да су протеини природни полимери протеинских аминокиселина;
- зна да се есенцијалне аминокиселине морају уносити храном;
- зна о значају и улози протеина у живим бићима;
- наводи животне намирнице богате мастима и уљима, угљеним хидратима и протеинима;
- зна да се неки витамини растварају у води, а неки у мастима, што је условљено њиховом хемијском структуром;
- зна о значају и улози витамина у људском организму.

Садржаји: (7+4+1)

Масти и уља.

Угљени хидрати у прегледу: моносахариди (глукоза и фруктоза), дисахариди (сахароза), полисахариди (скроб и целулоза).

Аминокиселине. Протеини.

Витамини.

Демонстрациони огледи
Сапонификација масти - сапуни.

Вежба VII: Масти и уља

Испитивање растворљивост масти и уља и угљених хидрата у води.
Доказивање скроба.
Денатурација протеина.

Упутство за реализацију наставне теме

У оквиру теме не треба инсистирати на писању структурних формула триацилглицерола, већ на познавању својстава ових једињења и њихових смеша. Неопходно је да ученици знају о својствима, биолошком и техничком значају масти и уља, као и о примени ових једињења као сировина или полупроизвода у даљој хемијској преради, на пример, добијање маргарина из уља и производња сапуна. Енергетска улога масти и уља у живим бићима и њихов значај за правилну исхрану, као и значај незасићених масних киселина за исхрану, могу да се обраде кроз самосталне радове ученика.

У корелацији са наставом биологије ученици уче да глукоза, као основни извор енергије за жива бића, настаје процесом фотосинтезе. Потребно је ученицима хемијском једначином приказати процес фотосинтезе, да би сагледали да од једноставних неорганских молекула, угљеник(IV)-оксида и воде, под одређеним условима, настају сложени молекули органског једињења (глукозе). Грађење полисахарида треба представити као начин да се енергија складишти. Треба указати на градивну и заштитну улогу целулозе у биљкама. Потребно је истаћи да су скроб и целулоза природни полимери изграђени различитим везивањем истих моносахаридних јединица. На том примеру ученици могу да уоче како разлика у структури доводи до разлике у својствима.

Важно је да се укаже на широку заступљеност угљених хидрата у природи и њихову примену у свакодневном животу: сахарозе у прехранбеној индустрији, скроба у прехранбеној и фармацеутској индустрији, памука и целулозе у текстилној индустрији....

На примеру сахарозе и инвертног шећера обновити разлику између једињења и смеша, а кристализацију меда представити као кристализацију презасићеног раствора.

Аминокиселине представити као једињења која у свом молекулу садрже две функционалне групе: карбоксилну и аминокиселинску групу. Настајање пептидне везе, као функционалне групе полипептида и протеина, објаснити као реакцију аминокиселинске групе једне аминокиселине са карбоксилном групом друге аминокиселине. Важно је указати на значење појмова: аминокиселина, α -аминокиселина, протеинска аминокиселина и есенцијалне аминокиселине. Од највеће важности је, у корелацији са наставом биологије, ученицима указати на биолошки значај протеина, њихову градивну и каталитичку функцију у организму. Значај протеина за правилну исхрану може се обрадити кроз самосталне радове ученика. Посебну пажњу посветити огледима денатурације протеина под дејством топлоте и киселина.

У оквиру теме ученици треба да науче да се исхраном уноси шест главних врста супстанци неопходних људском организму (протеини, угљени хидрати, масти и уља, витамини, минерали и вода), о важности правилне исхране, као и о поремећајима исхране. У складу са тим, целисходно је и функционално упутити их да из различитих извора пронађу информације о важности витамина (и минерала), као и о намирницама у којима се налазе наведене супстанце.

ХЕМИЈА ЖИВОТНЕ СРЕДИНЕ (4)

Оперативни задаци

Ученик треба да:

- зна о значају безбедног поступања са супстанцама и значају правилног складиштења;
- зна о загађивачима (неорганским и органским супстанцама) ваздуха, воде и земљишта и мерама заштите.

Садржаји: (2+2+0)

Загађивачи ваздуха, воде и земљишта. Мере заштите.

Упутство за реализацију наставне теме

У оквиру теме ученици сазнају о неорганским и органским супстанцама - главним загађивачима ваздуха, воде и земљишта. У вези са тим, размотрити узроке загађивања животне средине и, на основу својстава супстанци, размотрити њихов утицај на околину и жива бића, као и мере превенције.

Важно је истаћи допринос хемије за очување и унапређење квалитета животне средине кроз истраживање сложености хемије земље, вода у природи, атмосфере и биосфере, кроз развој нових реагенаса, метода и инструмената за детекцију и идентификацију опасних супстанци.

Један од часова за утврђивање и систематизацију садржаја ове наставне теме може се предвидети за израду мини-пројекта о заштити животне средине у локалним условима.

ДОДАТНИ РАД

Програм додатног рада обухвата проширивање и продубљивање садржаја редовне наставе хемије.

Оријентациони садржаји програма

Хемијски елементи и једињења

Добијање хлора реакцијом хлороводоничне киселине са калијум-перманганатом, или пиролузитом, микротехником.

Фосфор, његова својства и примена. Фосфор(V)-оксид, фосфорна киселина и примена. Добијање фосфор(V)-оксида и реакција насталог оксида са водом. Добијање амонијака и "амонијачни водоскок".

Угљеник(IV)-оксид и симулација уређаја за гашење пожара. Добијање пенушавог освежавајућег пића.

Калијум и калијум-хидроксид, својства и примена. Упоредивање реактивности метала исте групе (реакција натријума и калијума са водом) и исте периоде (реакција калијума и калцијума са водом). Понашање метала (гвожђа, цинка и бакра) у реакцијама са разблаженим киселинама (хлороводоничном и азотном).

Испитивање физичких својстава олова и упоређивање са својствима других метала, на пример, алуминијума.

Корозија метала и заштита од корозије. Улога кисеоника у процесу корозије метала. Заштитне превлаке - галваностегија.

Класе неорганских једињења

Природни кисело-базни индикатори. Испитивање киселости раствора соковима од црвеног купуса, цвекле, воћа и цвећа.

Доказивање неких катјона: Ca^{2+} , Cu^{2+} и Fe^{3+}

Доказивање неких ањона: Cl^- , CO_3^{2-} и SO_4^{2-}

Тврдоћа воде. Стална и пролазна тврдоћа воде.

Увод у органску хемију

Експериментално доказивање угљеника и водоника у органским једињењима (скроб и етанол).

Угљоводоници

Течни угљоводоници као неполярни растварачи - растварање јода и масти у медицинском бензину (п-хексану или петрол-етру). Разликовање алкана и алкена у реакцији са раствором калијум-перманганата и бромном водом. Сагоревање угљоводоника као егзотермна реакција.

Органска једињења са кисеоником

Раздвајање етанола и воде. Акролеинска проба - дехидратација глицерола. Добијање антифриза мешањем глицерола и воде. Израчунавање масеног елементарног процентног састава у кисеоничним органским једињењима. Разликовање алдехида и кетона - Толенсова и Фелингова проба на формалдехид и ацетон.

Биолошки важна једињења

Добијање уља пресовањем или екстракцијом семенки сунцокрета. Уклањање непријатног мириса ужеглих масноћа екстракцијом слободних масних киселина помоћу раствора натријум-хидрогенкарбоната.

Реакција глукозе и фруктозе са Толенсовим и Фелинговим реагенсом.

Разликовање меда и сахарозе.

Доказивање скроба у намирницама једном пробом. Растварање целулозе и добијање вештачких целулозних влакана.

Доказивање сумпора и азота у протеинима.

Доказивање протеина у узорцима вуне, перја и беланцета ксантопротеинском реакцијом. Доказивање пептидне везе у протеину беланцета биуретском реакцијом.

Хемија животне средине - експериментални рад повезан са конкретним проблемима локалне средине.

У оквиру додатне наставе и слободних активности, осим предложених садржаја, у оквиру расположивог времена наставник може, у зависности од интересовања ученика, да обрађује и друге садржаје.

ОБРАЗОВНИ СТАНДАРДИ

Образовни стандарди су дефинисани за следеће области: **Општа хемија** (супстанце, структуре, својства и промене), **Неорганска хемија** (елементи, неорганска једињења и реакције), **Органска хемија** (органска једињења, структура и реакције), **Биохемија** (биолошки важна органска једињења) и **Хемија животне средине**.

За предмете природних наука (Биологија, Физика и Хемија) додатно су дефинисани заједнички образовни стандарди који се односе на експеримент у природним наукама.

Следећи искази описују шта ученик/ученица зна и уме на **основном** нивоу.

1. ОПШТА ХЕМИЈА

У области **општа хемија** ученик/ученица зна:

ХЕ.1.1.1. да прави разлику између елемената, једињења и смеша из свакодневног живота на основу њихове сложености

ХЕ.1.1.2. о практичној примени елемената, једињења и смеша из сопственог окружења на основу њихових својстава

ХЕ.1.1.3. на основу којих својстава супстанце могу да се разликују, којим врстама промена супстанце подлежу као и да се при променама укупна маса супстанце не мења

ХЕ.1.1.4. да су чисте супстанце изграђене од атома, молекула и јона, и те честице међусобно разликује по наелектрисању и сложености грађе

ХЕ.1.1.5. тип хемијске везе у молекулима елемената, ковалентним и јонским једињењима

ХЕ.1.1.6. квалитативно значење симбола најважнијих хемијских елемената, хемијских формула најважнијих представника класа неорганских и органских једињења, и квалитативно значење хемијских једначина реакција оксидације

ХЕ.1.1.7. шта су раствори, како настају и примере раствора у свакодневном животу

ХЕ.1.1.8. значење следећих термина: супстанца, смеша, раствор, растварање, елемент, једињење, атом, молекул, јон, ковалентна веза, јонска веза, оксидација, оксид, киселина, база, со, индикатор

У области **општа хемија** ученик/ученица **уме да:**

ХЕ.1.1.9. загрева супстанцу на безбедан начин

ХЕ.1.1.10. измери масу, запремину и температуру супстанце

ХЕ.1.1.11. састави апаратуру и изведе поступак цеђења

ХЕ.1.1.12. у једноставним огледима испита својства супстанци (агрегатно стање, мирис, боју, магнетна својства, растворљивост), као и да та својства опише

2. НЕОРГАНСКА ХЕМИЈА

У области **неорганска хемија** ученик/ученица **зна:**

ХЕ.1.2.1. основна физичка и хемијска својства неметала и метала (агрегатно стање, проводљивост топлоте и електрицитета и реакцију са кисеоником)

ХЕ.1.2.2. везу између својстава неметала и метала и њихове практичне примене

ХЕ.1.2.3. да препозна метале (Na, Mg, Al, Fe, Zn, Cu, Pb, Ag, Au) на основу њихових физичких и хемијских својстава

ХЕ.1.2.4. да на основу формуле именује основне класе неорганских једињења

ХЕ.1.2.5. примере оксида, киселина, база и соли у свакодневном животу као и практичну примену ових једињења

ХЕ.1.2.6. основна физичка и хемијска својства оксида, киселина, база и соли

У области **неорганска хемија** ученик/ученица **уме да:**

ХЕ.1.2.7. утврди основна физичка својства оксида (агрегатно стање, боју, мирис)

ХЕ.1.2.8. докаже кисело-базна својства супстанце помоћу индикатора

ХЕ.1.2.9. испита растворљивост соли

ХЕ.1.2.10. безбедно рукује супстанцама, посуђем и прибором

3. ОРГАНСКА ХЕМИЈА

У области **органска хемија** ученик/ученица **зна:**

ХЕ.1.3.1. формуле, називе и функционалне групе најважнијих угљоводоника, алкохола, карбонилних једињења, карбоксилних киселина и естара

ХЕ.1.3.2. основна физичка и хемијска својства угљоводоника, алкохола, карбонилних једињења, карбоксилних киселина и естара

ХЕ.1.3.3. практичан значај угљоводоника, алкохола, карбонилних једињења, карбоксилних киселина и естара у свакодневном животу

4. БИОХЕМИЈА

У области **биохемија** ученик/ученица **зна:**

ХЕ.1.4.1. да наведе физичка својства (агрегатно стање и растворљивост) масти и уља, угљених хидрата, протеина

ХЕ.1.4.2. примере и заступљеност масти и уља, угљених хидрата и протеина у намирницама

5. ХЕМИЈА ЖИВОТНЕ СРЕДИНЕ

У области **хемија животне средине** ученик/ученица **зна:**

ХЕ.1.5.1. значај безбедног поступања са супстанцама, начине њиховог правилног складиштења, а са циљем очувања здравља и животне средине

Следећи искази описују шта ученик/ученица зна и уме на средњем нивоу.

1. ОПШТА ХЕМИЈА

У области **општа хемија** ученик/ученица **зна:**

ХЕ.2.1.1. како тип хемијске везе одређује својства супстанци (температуре топљења и кључања, као и растворљивост супстанци)

ХЕ.2.1.2. значење термина: материја, хомогена смеша, хетерогена смеша, анализа и синтеза, неутрализација, супституција, адиција, анхидрид, изомер, изотоп

ХЕ.2.1.3. шта је засићен, незасићен и презасићен раствор

ХЕ.2.1.4. да саставља формуле најважнијих представника класа неорганских и органских једињења и једначине хемијских реакција неутрализације и супституције

У области **општа хемија** ученик/ученица **уме да:**

ХЕ.2.1.5. изабере најпогоднији начин за повећање брзине растварања супстанце (повећањем температуре растварача, уситњавањем супстанце, мешањем)

ХЕ.2.1.6. промени концентрацију раствора додавањем растворене супстанце или растварача (разблаживање и концентровање)

ХЕ.2.1.7. у огледима испитује својства супстанци и податке о супстанцама приказује табеларно или шематски

ХЕ.2.1.8. израчуна процентни састав једињења на основу формуле и масу реактанта и производа на основу хемијске једначине, то јест да покаже на основу израчунавања да се укупна маса супстанци не мења при хемијским реакцијама

ХЕ.2.1.9. израчуна масу растворене супстанце и растварача на основу процентне концентрације раствора и обрнуто

ХЕ.2.1.10. направи раствор одређене процентне концентрације

2. НЕОРГАНСКА ХЕМИЈА

У области **неорганска хемија** ученик/ученица **зна да:**

ХЕ.2.2.1. на основу назива оксида, киселина, база и соли састави формулу ових супстанци

ХЕ.2.2.2. пише једначине хемијских реакција синтезе и анализе бинарних једињења

У области **неорганска хемија** ученик/ученица **уме да:**

ХЕ.2.2.3. експерименталним путем испита растворљивост и хемијску реакцију оксида са водом

ХЕ.2.2.4. испита најважнија хемијска својства киселина (реакцију са карбонатима и металима)

3. ОРГАНСКА ХЕМИЈА

У области **органска хемија** ученик/ученица **зна да:**

ХЕ.2.3.1. пише једначине хемијских реакција сагоревања угљоводоника и алкохола

4. БИОХЕМИЈА

У области **биохемија** ученик/ученица **зна:**

ХЕ.2.4.1. најважније улоге масти и уља, угљених хидрата и протеина у живим организмима

Следећи искази описују шта ученик/ученица зна и уме на напредном нивоу.

1. ОПШТА ХЕМИЈА

У области **општа хемија** ученик/ученица **разуме:**

ХЕ.3.1.1. разлику између чистих супстанци (елемената и једињења) и смеша, на основу врста честица које их изграђују

ХЕ.3.1.2. како је практична примена супстанци повезана са њиховим својствима

ХЕ.3.1.3. да су својства супстанци и промене којима подлежу условљене разликама на нивоу честица

ХЕ.3.1.4. структуру атома, молекула и јона, које их елементарне честице изграђују и како од њиховог броја зависи наелектрисање атома, молекула и јона

ХЕ.3.1.5. зависност растворљивости супстанце од природе супстанце и растварача

ХЕ.3.1.6. значење следећих термина: естерификација, сапонификација

У области **општа хемија** ученик/ученица **уме:**

ХЕ.3.1.7. на основу својстава састојака смеше да изабере и изведе одговарајући поступак за њихово раздвајање

ХЕ.3.1.8. да осмисли експериментални поступак према задатом циљу/проблему/питању за истраживање, да бележи и приказује резултате табеларно и графички, формулише објашњење/а и изведе закључак/е

ХЕ.3.1.9. да израчуна процентуалну заступљеност неке супстанце у смеси, да изводи стехиометријска израчунавања која обухватају реактант у вишку и однос масе и количине супстанце

2. НЕОРГАНСКА ХЕМИЈА

У области **неорганска хемија** ученик/ученица **разуме:**

ХЕ.3.2.1. да су физичка и хемијска својства метала и неметала одређена структуром њихових атома/молекула

ХЕ.3.2.2. хемијска својства оксида (реакције са водом, киселинама, хидроксидима)

ХЕ.3.2.3. да општа својства киселина зависе од њихове структуре (реакције са хидроксидима, металима, карбонатима, бикарбонатима и базним оксидима)

ХЕ.3.2.4. да општа својства база зависе од њихове структуре (реакције са киселинама и са киселим оксидима)

ХЕ.3.2.5. да физичка и хемијска својства соли зависе од њихове структуре

У области **неорганска хемија** ученик/ученица **уме да:**

ХЕ.3.2.6. изведе реакцију неутрализације

3. ОРГАНСКА ХЕМИЈА

У области **органска хемија** ученик/ученица **разуме:**

ХЕ.3.3.1. хемијске реакције угљоводоника, алкохола, карбонилних једињења, карбоксилних киселина и естара

ХЕ.3.3.2. видове практичне примене угљоводоника, алкохола, карбонилних једињења, карбоксилних киселина и естара на основу својстава која имају

У области **органска хемија** ученик/ученица **уме да:**

ХЕ.3.3.3. пише једначине хемијских реакција угљоводоника, алкохола, карбонилних једињења, карбоксилних киселина и естара

4. БИОХЕМИЈА

У области **биохемија** ученик/ученица **зна:**

ХЕ.3.4.1. основу структуре молекула који чине масти и уља, угљене хидрате и протеине

У области **биохемија** ученик/ученица **разуме:**

ХЕ.3.4.2. основна хемијска својства масти и уља (сапонификацију и хидролизу), угљених хидрата и протеина

6. ЕКСПЕРИМЕНТ

(заједничка област за предмете природних наука: Биологију, Физику и Хемију)

У области **експеримент** на **основном** нивоу ученик/ученица уме да:

ХЕ.1.6.1. безбедно рукује основном опремом за експериментални рад и супстанцама

ХЕ.1.6.2. изведе експеримент према датом упутству

У области **експеримент** на **средњем** нивоу ученик/ученица уме да:

ХЕ.2.6.1. прикупи податке посматрањем и мерењем и да при том користи одговарајуће инструменте

ХЕ.2.6.2. табеларно и графички прикаже резултате посматрања или мерења

ХЕ.2.6.3. изводи једноставна уопштавања и систематизацију резултата

У области **експеримент** на **напредном** нивоу ученик/ученица уме да:

ХЕ.3.6.1. препозна питање/проблем који се може експериментално истражити

ХЕ.3.6.2. постави хипотезе

ХЕ.3.6.3. планира и изведе експеримент за тестирање хипотезе

ХЕ.3.6.4. донесе релевантан закључак на основу резултата добијених у експерименталном раду

НАЧИНИ И ПОСТУПЦИ ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА

Садржаји наставе хемије у основној школи организовани су тако да се у седмом разреду уче основни појмови опште хемије, а у осмом разреду садржаји неорганске и органске хемије.

У седмом разреду садржај је организован у оквиру пет тема. У првој теми ученици усвајају знања о предмету изучавања хемије, о научном методу како хемичари долазе до сазнања и о примени и значају хемије у свакодневном животу за развој технологије и друштва.

У оквиру друге теме уводе се основни хемијски појмови који се у наредним темама даље развијају.

Циљ учења треће теме јесте сазнавање које честице изграђују супстанцу, на који начин се оне међусобно удружују и уређују и како су својства супстанце условљена њеном структуром.

У четвртој теми ученици детаљније уче о појму раствора, растворљивости и квантитативном изражавању састава раствора, уз функционално повезивање наведених појмова са свакодневним животом. Обрада раствора после обраде теме о структури супстанце омогућава разумевање процеса растварања на честичном нивоу, зашто се поларне супстанце растварају у поларним растварачима и сл.

Пета тема обухвата детаљније разматрање хемијских промена, закона по којима се оне одвијају и квантитативног аспекта хемијских реакција. Тиме се омогућава овладавање квалитативним и квантитативним значењем једначина хемијских реакција. Као модел, могу послужити једначине реакције синтезе или анализе бинарних једињења. Критеријум за поделу хемијских реакција на реакције анализе и синтезе после учења о структури

супстанце јаснији је јер се сложеност супстанци може поредити. У оквиру теме уводи се физичка величина количина супстанце и њена јединице мол, а важно је објаснити практични значај ове основне физичке величине и њене јединице за планирање хемијских реакција.

Наставни садржаји хемије за осми разред развијени су у девет тема. У оквиру прве две теме, ученици упознају заступљеност неметала и метала у природи. Видове налажења елемената у природи ученици сагледавају на основу структуре њихових атома и, према томе, реактивности елемената. У прегледу и путем огледа обрадити својства неметала, оксида неметала и киселина. Својства типичних метала изучавају се на примеру калцијума. Ученике стално подстицати да самостално састављају формуле оксида на основу знања валенце неметала, односно метала, као и да пишу формуле киселина и хидроксида.

Учење о солима у оквиру треће теме базирати на знању о јонским једињењима, стеченом у седмом разреду. И у оквиру ове теме ученике подстицати да самостално састављају формуле соли, те да науче о заступљености њима најпознатијих соли у природи, као и о значају и примени важних соли. На крају теме организовати систематизацију знања о саставу и својствима оксида, киселина, хидроксида и соли.

Циљ учења четврте теме јесте да ученици на основу теорије електролитичке дисоцијације уопште знање о својствима киселина, хидроксида и соли, тј. како својства зависе од структуре ових једињења. Ученици треба да науче о значају реакције неутрализације у индустријској производњи и у свакодневном животу. Такође, потребно је да се информишу о рН-скали као начину исказивања киселости раствора.

Учећи градиво прве четири теме ученике стално треба подстицати да повезују садржаје ових тема. На пример, када уче о металима, они треба да уоче да неки метали реагују са киселинама уз издвајање водоника. Међусобна повезаност класа неорганских једињења може се сагледати на примерима реакција у којима настају соли. Поред тога, ученици могу уочити да киселине реагују са солима угљене киселине што је још једно важно хемијско својство киселина.

У оквиру четири наредне теме ученици уче о основним својствима органских једињења, по којима се разликују од неорганских, и о физичким и хемијским својствима неких класа органских једињења (угљоводоници, алкохоли, карбоксилне киселине и естри), укључујући и биолошки важна једињења.

У оквиру последње теме потребно је размотрити узроке загађивања животне средине, како човек својим активностима томе доприноси и како се последице ових утицаја могу умањити. Полазећи од својстава разматраних неорганских и органских супстанци, неопходно је утврдити шта су загађивачи ваздуха, воде и земљишта. Такође, важно је истаћи допринос хемије за очување и унапређење квалитета животне средине.

Специфичност учења хемије огледа се у потреби да се хемијски појмови разматрају на три нивоа: макро нивоу, микро нивоу и симболичком нивоу. Значајно је планирати ситуације у којима се промене, које се макроскопски опажају у огледима тумаче на нивоу честица које изграђују супстанцу и то представља помоћу хемијских симбола, формула и хемијских једначина.

Формирање хемијских појмова требало би да буде резултат истраживачког приступа који обухвата: прикупљање података посматрањем или мерењем, представљање података на структуриран начин (табеларно), уочавање правилности међу подацима, формулисање објашњења и извођење закључака. Формирање хемијских појмова увек започињати повезивањем са примерима из свакодневног живота, као и са претходним знањем и искуством ученика. Такође, због апстрактне природе хемијских појмова, неопходно је да се њихово формирање заснује на огледима које демонстрира наставник или их ученици самостално изводе. Ако у школи не постоје супстанце предложене у програму за извођење демонстрационих огледа и лабораторијских вежби ученика, оне се могу заменити

супстанцама доступним у продавницама и апотекама. За многе вежбе ученици могу донети различите материјале од куће. Да би ученици разумели својства супстанци, условљеност својстава структуром супстанце, промене којима супстанце подлежу и законе према којима се промене одвијају, њихове активности на часовима треба да буду различите. Активности планирати према оперативним задацима, наведеним уз сваку тему, имајући у виду знања и способности која се код ученика развијају. Те активности могу бити следеће:

- посматрање својстава супстанци и промена у огледу које наставник изводи;
- анализа резултата огледа и њихово повезивање са претходним експерименталним искуством и постојећим теоријским знањем;
- формулисање претпоставки;
- планирање огледа;
- извођење огледа уз безбедно руковање лабораторијским прибором, посуђем и супстанцама;
- бележење резултата огледа;
- формулисање објашњења за правилности уочене међу прикупљеним подацима;
- извођење закључака;
- дискутовање;
- претраживање и коришћење различите литературе;
- претраживање Интернета ради прикупљања информација;
- припремање извештаја о експерименталном раду;
- извештавање;
- прављење наставних средстава;
- решавање рачунских задатака, при чему се израчунавања могу повезати са експерименталним радом итд.

Приликом планирања часа поћи од оперативних задатака, према њима формулисати циљеве часа и изабрати методе које ће на датом садржају на најефикаснији начин омогућити ученицима да трајно формирају знања или вештине. То укључује планирање одговарајућих задатака, чијим ће испуњавањем највећи број ученика за расположиво време научити дати садржај.

Кроз учење хемије у основној школи сваки ученик треба да формира базичну хемијску писменост. Хемијски писмена особа поседује такво знање хемије које јој, потом, обезбеђује сагледавање и разумевање животног окружења, функционисање на личном и будућем професионалном и друштвеном плану. Она би требало да разуме својства материјала којима је окружена и које користи, да разуме како је употреба материјала одређена њиховим својствима и да, према томе, бира одговарајући материјал, као и да безбедно рукује различитим супстанцама. Хемијска писменост омогућује критичку процену информација из различитих извора и процену поузданости самих извора. Такво знање хемије омогућује, такође, и доношење различитих одлука, на пример, од ког произвођача купити одређени производ имајући у виду хемијски састав производа, уз критички однос према рекламним кампањама за производе.

Реализовањем наставних садржаја хемије ученици се подстичу на разумевање појава у природи и уче како се применом научног метода долази до сазнања у хемији. Такође, веома је важно истицати практичан значај тих сазнања у свакодневном животу, за развој технологије и, уопште, за развој друштва.

Током остваривања програма потребно је уважити високу образовну и мотивациону вредност активних и интерактивних (кооперативних) метода наставе/учења те кроз све програмске целине доследно осигурати да најмање једна трећина наставе буде организована употребом ових метода.

Ученичка постигнућа пратити на сваком часу и дати прилику ученицима да, применом различитих облика и метода утврђивања и проверавања знања, испоље свој напредак у

учењу хемије. При томе, неопходно је имати у виду да начин проверавања и садржај обухваћен проверавањем одређују начин учења ученика, усмеравајући често њихову пажњу само на оне делове градива који су проверавањем обухваћени и на ниво знања који се од њих тражи. У складу са тим, приликом осмишљавања задатака за испитивање ученичких постигнућа, веома је важно утврдити да ли се тим задацима проверава ниво знања прецизиран у оперативним задацима и у којој се мери задацима подстиче формирање целовитог знања, односно формирање система појмова.

У настави користити, најмање у трећини случајева, задатке који захтевају примену наученог у разумевању и решавању свакодневних проблемских ситуација препоручених од стране Министарства и Завода, а приликом оцењивања обезбедити да су ученици информисани о критеријумима на основу којих су оцењивани.

Проучавањем садржаја наставе хемије ученици развијају и комуникационе способности, способности да изнесу идеје, да наводе аргументе, да се оспособљавају за доношење одлука и преузимање одговорности. Истраживање у школској лабораторији (хемијском кабинету) као начин учења хемије, омогућава и подстиче развој наведених вештина. Ученици у таквим ситуацијама развијају способности да формулишу идеју у виду питања/проблема који се може истражити, да планирају, да се договарају, размењују знања и искуства, да извештавају о урађеном на јасан и структуриран начин.

Слободне активности

У оквиру слободних активности, окупљају се ученици који исказују повећано интересовање за хемију. Циљ слободних активности је подстицање и проширивање интересовања ученика за хемију, као и развој њихових склоности и способности у функцији професионалног опредељивања.

Групе за рад у оквиру слободних активности формирају се од десет до петнаест ученика, и могу се повећати при обради теоријских садржаја, или смањити приликом извођења неких хемијских експеримената. Значајна улога наставника у слободним активностима јесте да идентификује даровите ученике, прати и подстиче даровитост, и усмерава их у даљем професионалном развоју ка избору занимања у подручју хемије.

Облици рада у оквиру слободних активности могу да буду разноврсни: израда и презентација ученичких пројеката, обрада интересантних тема у виду предавања и презентације наставника или предавача по позиву, колаборативни рад ученика у поступку обраде актуелних тема из области хемијских аспеката угрожености и заштите животне средине, организоване кратке стручне екскурзије (посете хемијским фабрикама, постројењима за прераду воде и друго), неформална мини-такмичења кроз квизове знања, израда пригодних учила (збирке минерала, сировина, полупроизвода и финалних производа хемијске индустрије или израда једноставних модела и уређаја). Посебно место у слободним активностима заузимају ученички самостални хемијски експерименти, а важан задатак слободних активности јесте подстицање интересовања за хемијске експерименте као примарне изворе знања у хемији и развијање основних лабораторијских техника рада.

Теме које се обрађују у оквиру слободних активности могу да буду преузете из програма додатне наставе, уз могућност корекције у складу са наставниковом проценом и на основу ученичких интересовања.

3.27. ТЕХНИКА И ТЕХНОЛОГИЈА за пети и шести разред и ТЕХНИЧКО И ИНФОРМАТИЧКО ОБРАЗОВАЊЕ за седми и осми разред

ПЕТИ РАЗРЕД

Назив предмета	ТЕХНИКА И ТЕХНОЛОГИЈА
Циљ	Циљ наставе и учења <i>технике и технологије</i> је да ученик развије техничко-технолошку писменост, да изгради одговоран однос према раду и производњи, животном и радном окружењу, коришћењу техничких и технолошких ресурса, стекне бољи увид у сопствена професионална интересовања и поступа предузимљиво и иницијативно.
Разред	пети
Годишњи фонд часова	72 часа

ОБЛАСТ/ТЕМА	ИСХОДИ По завршеној области/теми ученик ће бити у стању да:	САДРЖАЈИ
ЖИВОТНО И РАДНО ОКРУЖЕЊЕ	<ul style="list-style-type: none"> – описује улогу технике, технологије и иновација у развоју заједнице и њихово повезивање – разликује основна подручја човековог рада, производње и пословања у техничко-технолошком подручју – наводи занимања у области технике и технологије – процењује сопствена интересовања у области технике и технологије – организује радно окружење у кабинету – правилно и безбедно користи техничке апарате и ИКТ уређаје у животном и радном окружењу 	<p>Појам, улога и значај технике и технологије на развој друштва и животног окружења.</p> <p>Подручја човековог рада и производње, занимања и послови у области технике и технологије.</p> <p>Правила понашања и рада у кабинету.</p> <p>Организација радног места у кабинету и примена мера заштите на раду.</p> <p>Коришћење техничких апарата и ИКТ уређаја у животном и радном окружењу.</p>
САОБРАЋАЈ	<ul style="list-style-type: none"> – процени како би изгледао живот људи без саобраћаја – класификује врсте саобраћаја и саобраћајних средстава према намени – наводи професије у подручју рада саобраћај 	<p>Улога, значај и историјски развој саобраћаја.</p> <p>Врсте саобраћаја и саобраћајних средстава према намени.</p> <p>Професије у подручју рада саобраћај.</p> <p>Употреба информационих технологија у</p>

	<ul style="list-style-type: none"> – направи везу између савременог саобраћаја и коришћења информационих технологија – разликује безбедно од небезбедног понашања пешака, возача бицикла и дечијих возила – правилно се понаша као пешак, возач бицикла и дечијих возила у саобраћају – користи заштитну опрему за управљање бициклом и дечијим возилима – аргументује неопходност коришћења сигурносних појасева на предњем и задњем седишту аутомобила и увек их користи као путник – повеже место седења у аутомобилу са узрастом ученика – одговорно се понаша као путник у возилу – показује поштовање према другим учесницима у саобраћају – анализира симулирану саобраћајну незгоду на рачунару и идентификује ризично понашање пешака и возача бицикла 	<p>савременом саобраћају</p> <p>Саобраћајна сигнализација – изглед и правила поступања.</p> <p>Правила и прописи кретања пешака, возача бицикла и дечијих возила (ролери, скејт, тротинет) у саобраћају – рачунарска симулација и саобраћајни полигон.</p> <p>Обавезе и одговорност деце као учесника у саобраћају.</p> <p>Заштитна опрема потребна за безбедно управљање бициклом и дечијим возилима.</p>
<p>ТЕХНИЧКА ДИГИТАЛНА ПИСМЕНОСТ</p>	<p>И</p> <ul style="list-style-type: none"> – самостално црта скицом и техничким цртежом једноставан предмет – правилно чита технички цртеж – преноси податке између ИКТ уређаја – примењује основне поступке обраде дигиталне слике на рачунару – користи програм за обраду текста за креирање документа са графичким елементима – користи Интернет сервисе за претрагу и приступање online ресурсима – преузима одговорност за рад – представи идеје и планове за акције које предузима користећи савремену информационо-комуникациону технологију и софтвер 	<p>Прибор за техничко цртање (оловка, гумица, лењир, троугаоници, шестар). Формати цртежа (А3, А4). Размера.</p> <p>Типови и дебљине линија (пуна дебела линија; пуна танка линија; пуна танка линија извучена слободном руком; испрекидана танка линија; црта-тачка-црта танка линија).</p> <p>Геометријско цртање (цртање паралелних правих, цртање нормале на дату праву, цртање углова помоћу лењира и троугаоника).</p> <p>Елементи котирања (помоћна котна линија, котна линија, показна линија, котни завршетак, котни број – вредност).</p> <p>Цртање техничког цртежа са елементима (типови линија, размера и котирање).</p> <p>Пренос података између ИКТ уређаја (рачунар, таблет, smartphone, дигитални фотоапарат).</p> <p>Апликација за дигиталну обраду слике.</p>

		<p>Операције подешавања осветљености и контраста слике. Промена величине/резолюције слике, издвајање дела слике.</p> <p>Креирање документа у програму за обраду текста.</p> <p>Форматирање текста, уметање слике и графике.</p> <p>Интернет претрага и приступ online ресурсима.</p>
РЕСУРСИ ПРОИЗВОДЊА	И <ul style="list-style-type: none"> – повезује својства природних материјала са применом – објасни технологије прераде и обраде дрвета, производњу папира, текстила и коже – сече, спаја и врши заштиту папира, текстила, коже и дрвета – правилно и безбедно користи алате и прибор за ручну механичку обраду (маказе, моделарска тестера, брусни папир, стега) – направи план израде једноставног производа и план управљања отпадом – самостално израђује једноставан модел 	<p>Природни ресурси на Земљи: енергија и материјали.</p> <p>Управљање отпадом (рециклажа; заштита животне средине).</p> <p>Врсте, својства и примена природних материјала.</p> <p>Технологија прераде и обраде дрвета.</p> <p>Технологија прераде и обраде коже.</p> <p>Текстилна технологија.</p> <p>Технологија производње папира.</p> <p>Поступци ручне обраде и спајања папира, текстила, коже и дрвета – сечење/резање, спајање (лепљење) и заштита (лакирање).</p> <p>Коришћење алата и прибора за ручну обраду и спајање наведених материјала – маказе, моделарска тестера, брусни папир, стега.</p>
КОНСТРУКТОРСКО МОДЕЛОВАЊЕ	<ul style="list-style-type: none"> – самостално проналази информације потребне за израду предмета/модела користећи ИКТ и Интернет сервисе – одабира материјале и алате за израду предмета/модела – мери и обележава предмет/модел – ручно израђује једноставан предмет/модел користећи папир и/или дрво, текстил, кожу и одговарајуће технике, поступке и алате – користи програм за обраду текста за креирање документа реализованог решења – самостално представља пројектну идеју, поступак израде и решење/производ – показује иницијативу и јасну оријентацију ка остваривању циљева и 	<p>Израда предмета/модела ручном обрадом и спајањем папира и/или дрвета, текстила, коже коришћењем одговарајућих техника, поступака и алата.</p> <p>Приказивање идеје, поступка израде и решења/производа.</p> <p>Тимски рад и подела задужења у тиму.</p>

	<p>постизању успеха</p> <ul style="list-style-type: none"> – планира активности које доводе до остваривања циљева укључујући оквирну процену трошкова – активно учествује у раду пара или мале групе у складу са улогом и показује поштовање према сарадницима – пружи помоћ у раду другим ученицима – процењује остварен резултат и развија предлог унапређења 	
--	---	--

КОРЕЛАЦИЈА СА ДРУГИМ ПРЕДМЕТИМА

Информатика и рачунарство

Математика

Биологија

Географија

Ликовна култура

УПУТСТВО ЗА ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

Наставни предмет *техника и технологија* намењен је развоју основних техничких компетенција ученика ради његовог оспособљавања за живот и рад у свету који се технички и технолошки брзо мења. Један од најважнијих задатака је да код ученика развија свест о томе да примена стечених знања и вештина у реалном окружењу подразумева стално стручно усавршавање и целоживотно учење, као и да је развијање предузимљивости један од важних предуслова личног и професионалног развоја.

Наставни програм за пети разред оријентисан је на остваривање исхода.

Исходи су искази о томе шта ученици умеју да ураде на основу знања која су стекли учећи предмет *техника и технологија*. Представљају опис интегрисаних знања, вештина, ставова и вредности ученика у пет наставних тема: *животно и радно окружење, саобраћај, техничка и дигитална писменост, ресурси и производња и конструкторско моделовање*.

I. ПЛАНИРАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Полазећи од датих исхода и садржаја наставник најпре креира свој годишњи – глобални план рада из кога ће касније развијати своје оперативне планове. Исходи дефинисани по областима олакшавају наставнику даљу операционализацију исхода на ниво конкретне наставне јединице. Сада наставник за сваку област има дефинисане исходе. При планирању треба, такође, имати у виду да се исходи разликују, да се неки лакше и брже могу остварити, али је за већину исхода потребно више времена и више различитих активности. Поред уџбеника, као једног од извора знања, на наставнику је да ученицима омогући увид и искуство коришћења и других извора сазнавања.

С обзиром да је настава теоријско-практичног карактера, часове треба реализовати поделом одељења на две групе.

Наставник је у планирању, припреми и остваривању наставе и учење аутономан. За сваки час треба планирати и припремити средства и начине провере остварености пројектованих исхода.

Посете музејима технике, сајмовима и обиласке производних и техничких објеката треба остваривати увек када за то постоје услови, ради показивања савремених техничких достигнућа, савремених уређаја, технолошких процеса, радних операција и др. Када за то не постоје одговарајући услови, ученицима треба обезбедити мултимедијалне програме у којима је заступљена ова тематика.

II. ОСТВАРИВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Ученици у пети разред долазе са извесним знањем из области технике и технологије која су стекли у оквиру предмета *свет око нас* и *природа и друштво*, као и са одређеним животним искуствима у коришћењу различитих уређаја и учествовања у саобраћају. На томе треба градити даље стицање знања, овладавање вештинама водећи рачуна да су изузетно важни исходи овог предмета формирање правилних ставова према техници и технологији где је човек лично одговоран за њихову употребу и злоупотребу, као и за заштиту животне средине. Код ученика узраста 11, 12 година постоји природна радозналост за технику и технологију, као и потреба да нешто сами стварају својим рукама. То треба искористити на прави начин и учинити реализацију овог предмета што више повезаним са свакодневним животом ученика. Реализацијом вежби ученици откривају и решавају једноставне техничке и технолошке проблеме, упознају примену природних законитости у пракси, формирају свест о томе како се применом технике и технологије мења свет у коме живе. Они уочавају како на околинду техника утиче позитивно, а како понекад нарушава природни склад и како се могу смањити штетни утицаји на природно окружење чиме развијају свест о потреби, значају и начинима заштите животне средине.

Животно и радно окружење

Упознавање подручја човековог рада и производње, занимања и послова у области технике и технологије треба реализовати уз активну улогу ученика и примену одговарајућих медија. Омогућити ученицима да идентификују одређена занимања којима се људи баве и послове који се обављају у оквиру тих занимања као и техничка средства која се при томе користе. Тако ће упознати основна подручја човековог рада, производње и пословања у техничко-технолошком подручју и развити критички однос који укључује разматрање ширег контекста технике и њеног утицаја на човека и планету Земљу с еколошког, економског, културолошког и социолошког аспекта.

Упознати ученике са техником, техничким достигнућима и значајем технике и технологије. Указати на значај наставе технике и технологије у циљу стицања техничке културе, тј. техничке писмености и неопходност усвајања одређених знања о техничким уређајима који нас окружују, добробитима која доносе, начину рада, могућим опасностима, развијањем вештина које омогућују креативност и иновативност у дизајнирању и изради техничких средстава као и сигурно и правилно њихово коришћење. Тако ученици стичу и одређена сазнања о разним професијама што ће им касније помоћи при професионалном усмеравању и опредељивању.

С обзиром да се кабинет за технику и технологију и рад у њему разликује од других кабинета у школи, ученици треба да упознају специфичност рада, распоред и организацију радних места као и правила понашања и рада у кабинету. Посебну пажњу треба посветити безбедности на раду приликом коришћења алата и прибора. Указати на ситуације које

могу због непоштовања правила понашања или неправилне употребе алата и прибора бити потенцијалне опасности, као и на примену мера заштите на раду.

Коришћење техничких апарата и ИКТ уређаја у животном и радном окружењу, ученици углавном упознају скоро свакодневно у својим домовима. Уз активну улогу ученика и примену мултимедија указивати на правилну употребу и евентуалне последице у случају непридржавања упутстава за коришћење и неисправности техничких апарата у домаћинству (усисивач, миксер, разне грејалице и др.).

Препоручени број часова за реализацију ове наставне теме је 6.

Саобраћај

Ова област је изузетно важна јер се ученици петог разреда осамостаљују и шире радијус свог кретања, а статистика говори да у нашој земљи још увек велики број деце страда у саобраћају. По природи њиховог узраста још увек нису довољно пажљиви у саобраћају где могу бити пешаци, путници, возачи бицикла и дечијих возила. Зато је тежиште исхода на безбедном понашању и преузимању личне одговорности ученика за понашање у саобраћају. Употреба заштитне опреме при вожњи бицикла и других дечијих возила, као и коришћење сигурносних појасева у возилу је најважнији исход који треба постићи. Ученици треба да се на интересантан и очигледан начин упознају са правилима и прописима кретања пешака и бициклиста у саобраћају, начинима регулисања саобраћаја и безбедном кретању од школе до куће, да упознају хоризонталну, вертикалну и светлосну сигнализацију. За реализацију ових наставних садржаја треба користити одговарајуће мултимедије, а за практично увежбавање могу се користити полигони у оквиру школе или саобраћајне макете које могу израдити и ученици на редовним часовима или у раду слободних активности, као и коришћењем рачунарске симулације.

Ученици имају прилику да упознају разне професије у области регулисања друмског саобраћаја и могућности и процене сопствених потенцијала и интересовања у вези са тим професијама.

Препоручени број часова за реализацију ове области је 14.

Техничка и дигитална писменост

Циљ наставне теме је да ученици овладају вештинама употребе информационо-комуникационих технологија у техници и схвате њихову природну повезаност. У оквиру препорученог броја часова планирано је да се ученици упознају са техничким цртежом и обрадом дигиталне слике на рачунару.

Техничко цртање представља универзални језик и основу техничке писмености у графичким комуникацијама у свим подручјима технике и свакодневном животу. Технички цртеж је средство размене информација у техници, од његовог настанка до производње тј. од идеје до реализације. Ученици развијају вештине читања и израде једноставнијих техничких цртежа и израду техничке документације. Ученике треба научити како се скицом може изразити идеја и како се применом правила (стандарда) израђује технички цртеж. Ученици треба да упознају формате папира и основни прибор за техничко цртање. Инсистирати на правилном коришћењу прибора за техничко цртање увежбавањем приликом геометријског цртања (паралелне линије, нормалне линије, кружнице). Потребно је да сваки ученик самостално нацрта једноставан технички цртеж у одређеној размери користећи одговарајуће врсте линија као и елементе котирања.

Планирани исходи у области употребе и примене информационо-комуникационих технологија у техници у петом разреду се првенствено односе на правилно и безбедно коришћење дигиталних уређаја (рачунар, лаптоп, таблет, мобилни телефон, тв, дигитални фотоапарат, веб камера) а потом и на овладавање вештинама обраде дигиталне слике на рачунару у циљу стицања одговарајућих компетенција које се односе на документовање и

дизајн. Ово је једна од основних вештина које су неопходне у стицању општих предузетничких компетенција. Препоручује се наставницима да са ученицима у пару вежбају пренос података између рачунара и екстерних уређаја (мобилни телефон, фотоапарат) а да сваки ученик самостално реализује процедуре током рада на рачунару. Такође је препорука да сваки ученик (користећи знања и вештине које је стекао на часовима информатике и рачунарства) реализује једноставну вежбу уметања фотографије у одговарајући програм за обраду текста и уређивање документа. Где год је то могуће, треба користити Интернет претрагу и приступ online ресурсима.

Препоручени број часова за реализацију ове области је 16.

Ресурси и производња

Ученике треба упознати са појмом природних ресурса на Земљи и са значајем њиховог очувања. Тежиште ове теме је на енергији и материјалима. Назначити основне изворе енергије као важан ресурс за живот људи, технолошке процесе и производњу без улажења у детаље. Упознати ученике са начином коришћења и претварања у неке корисне облике њима већ познатих извора енергије воде, ветра и Сунца.

Други важан ресурс су материјали. Упознати ученике са појмом и поделом материјала (природни, вештачки). Врсте и својства материјала (физичка, хемијска и механичка): дрво, папир, текстил, кожа објаснити на елементарном нивоу. Начин обраде материјала (принципи деловања алата за механичку обраду материјала, испитивање материјала). Припрема за обраду. Приказати правилно коришћење алата за ручну обраду материјала, извођење операција и заштита на раду: обележавање, сечење, завршна обрада (бушење, равнање, брушење). Избор материјала, операција и алата и редоследа њихове примене. Рециклажа материјала и заштита животне средине. Поступно увођење ученика у рад са алатом при извођењу разних операција мења суштински карактер наставе технике и технологије – обрада материјала тако постаје средство креативног изражавања, а не циљ у настави технике и технологије. Програм се реализује у форми предавања (теоретска настава) и вежби.

Приликом вежбања са алатима и при обради материјала потребно је да ученици своје идеје исказују самостално. Препорука је да ученици, на крају ове области, направе план израде и самостално израде најмање три једноставна модела.

Препоручени број часова за реализацију ове области је 20.

Конструкторско моделовање

У овом делу програма ученици реализују заједничке пројекте примењујући претходно стечена знања и вештине из области обликовања и обраде материјала, употребе ИКТ-а у техници и техничког цртања. Циљ наставне теме је постављање циљева и приоритета, планирање, доношење одлука, тимски рад, комуникацијске вештине, као и развијање упорности, позитивног односа према раду, способностима решавања проблема, самопроцењивања и критичког мишљења.

Препорука је да се пројекти реализују у паровима или малим групама.

Наставник упознаје ученике са правилима рада у групи, поделом посла и одговорностима, са динамиком и роковима за реализацију пројектних активности. Ученици се сами опредељују за одређену активност у оквиру групе. Пружа им се могућност да реализују своју идеју која је у складу са њиховим интересовањима и способностима при чему се постиже потпуна диференцијација и индивидуализација наставе. Ученици самостално истражују информације за пројектни задатак користећи информационо-комуникационе технологије, налазе решење, формирају идеју, израђују техничку документацију, планирају и реализују сопствени производ. Идентификација и избор материјала и алата за реализацију пројекта врше се уз подршку наставника. У том

процесу, ученици усвајају и примењују знања, развијају вештине, ставове, одговорност и самосталност. Препорука је да се користе материјали и технологије које су ученици упознали у претходној области. Ученици самостално врше мерење и обележавање. Обрада материјала може се вршити индивидуално али је препорука да ученици раде у пару, чиме развијају способност сарадње и социјалних вештина. По завршетку, ученици самостално представљају производ/модел, усмено образлажући ток реализације, процењујући оствареност резултата и предлог унапређења. Тежиште оваквог рада није на квалитету коначног продукта већ на процесу који има своје кораке и на сарадничким односима у раду у групи. Наставник је ту пажљиви посматрач, помагач када је то потребно, давалац повратне информације и неко ко охрабрује. Ученицима јасно треба указати да се и на неуспелим продукцима може много научити ако се схвати где су грешке направљене. Дискутовати са ученицима и о цени понуђених решења. Нагласити важност доброг планирања буџета потребног за његову реализацију као и негативних последица лоших прорачуна. На тај начин ученике полако оспособљавати да размишљају предузетнички и развијати им основне компетенције везане за финансијску писменост.

Препоручени број часова за реализацију ове области је 16.

III. ПРАЋЕЊЕ И ВРЕДНОВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

У настави оријентисаној на достизање исхода вреднују се процес и продукти учења.

У процесу оцењивања потребно је узети у обзир све активности ученика (уредност, систематичност, залагање, самоиницијативност, креативност и др.).

Вредновање активности, нарочито ако је тимски рад у питању, може се обавити са групом тако да се од сваког члана тражи мишљење о сопственом раду и о раду сваког члана понаособ (тзв. вршњачко оцењивање).

Приликом сваког вредновања постигнућа потребно је ученику дати повратну информацију која помаже да разуме грешке и побољша свој резултат и учење. Ако наставник са ученицима договори показатеље на основу којих сви могу да прате напредак у учењу, ученици се уче да размишљају о квалитету свог рада и о томе шта треба да предузму да би свој рад унапредили. Оцењивање тако постаје инструмент за напредовање у учењу. На основу резултата праћења и вредновања, заједно са ученицима треба планирати процес учења и бирати погодне стратегије учења.

. ШЕСТИ РАЗРЕД

Назив предмета	ТЕХНИКА И ТЕХНОЛОГИЈА
Циљ	Циљ учења <i>технике и технологије</i> је да ученик развије техничко-технолошку писменост, да изгради одговоран однос према раду и производњи, животном и радном окружењу, коришћењу техничких и технолошких ресурса, стекне бољи увид у сопствена професионална интересовања и поступа предузимљиво и иницијативно.
Разред	шести
Годишњи фонд часова	72 часа

ИСХОДИ По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:	ОБЛАСТ/ТЕМА	САДРЖАЈИ
--	-------------	----------

<p>– повеже развој грађевинарства и значај урбанизма у побољшању услова живљења;</p> <p>– анализира карактеристике савремене културе становања;</p> <p>– класификује кућне инсталације на основу њихове намене;</p> <p>– класификује врсте саобраћајних објеката према намени;</p> <p>– повезује неопходност изградње прописне инфраструктуре са безбедношћу учесника у саобраћају;</p> <p>– повезује коришћење информационих технологија у саобраћајним објектима са управљањем и безбедношћу путника и робе;</p> <p>– демонстрира правилно и безбедно понашање и кретање пешака и возача бицикла на саобраћајном полигону и/или уз помоћ рачунарске симулације;</p> <p>– скицира просторни изглед грађевинског објекта;</p> <p>– чита и црта грађевински технички цртеж уважавајући фазе изградње грађевинског објекта уз примену одговарајућих правила и симбола;</p> <p>– користи рачунарске апликације за техничко цртање, 3D приказ грађевинског објекта и унутрашње уређење стана уважавајући потребе савремене културе становања;</p> <p>– самостално креира дигиталну презентацију и представља је;</p> <p>– класификује грађевинске материјале према врсти и својствима и процењује могућности њихове примене;</p> <p>– повезује коришћење грађевинских материјала са утицајем на животну средину;</p> <p>– повезује алате и машине са врстама грађевинских и пољопривредних радова;</p> <p>– реализује активност која указује на важност рециклаже;</p> <p>– образложи на примеру коришћење обновљивих извора енергије и начине њиховог претварања у корисне облике енергије;</p> <p>– правилно и безбедно користи уређаје за загревање и климатизацију простора;</p> <p>– повезује значај извођења топлотне изолације са уштедом енергије;</p> <p>– повезује гране пољопривреде са одређеном врстом производње хране;</p> <p>– описује занимања у области грађевинарства, пољопривреде,</p>	<p>ЖИВОТНО И РАДНО ОКРУЖЕЊЕ</p>	<p>Значај и развој грађевинарства.</p> <p>Просторно и урбанистичко планирање.</p> <p>Култура становања у: урбаним и руралним срединама, објектима за индивидуално и колективно становање, распоред просторија, уређење стамбеног простора.</p> <p>Кућне инсталације.</p>
	<p>САОБРАЋАЈ</p>	<p>Саобраћајни системи.</p> <p>Саобраћајни објекти.</p> <p>Управљање саобраћајном сигнализацијом.</p> <p>Правила безбедног кретања пешака и возача бицикла у јавном саобраћају.</p>
	<p>ТЕХНИЧКА ДИГИТАЛНА ПИСМЕНОСТ</p>	<p>Приказ грађевинских објеката и техничко цртање у грађевинарству.</p> <p>Техничко цртање помоћу рачунара.</p> <p>Представљање идеја и решења уз коришћење дигиталних презентација</p>
	<p>РЕСУРСИ ПРОИЗВОДЊА</p>	<p>Подела, врсте и карактеристике грађевинских материјала.</p> <p>Техничка средства у грађевинарству и пољопривреди.</p> <p>Организација рада у грађевинарству и пољопривреди.</p> <p>Обновљиви извора енергије и мере за рационално и безбедно коришћење топлотне енергије.</p> <p>Рециклажа материјала у грађевинарству и пољопривреди и заштита животне средине</p> <p>Моделовање машина и уређаја у грађевинарству, пољопривреди или модела који користи обновљиве</p>

<p>производње и прераде хране; – изради модел грађевинске машине или пољопривредне машине уз примену мера заштите на раду; – самостално/тимски врши избор макете/модела грађевинског објекта и образлажи избор; – самостално проналази информације о условима, потребама и начину реализације макете/модела користећи ИКТ; – креира планску документацију (листу материјала, редослед операција, процену трошкова) користећи програм за обраду текста; – припрема и организује радно окружење одређујући одговарајуће алате, машине и опрему у складу са захтевима посла и материјалом који се обрађује; – израђује макету/модел поштујући принципе економичног искоришћења материјала и рационалног одабира алата и машина примењујући процедуре у складу са принципима безбедности на раду; – учествује у успостављању критеријума за вредновање, процењује свој рад и рад других и предлаже унапређења постојеће макете/модела; – одреди реалну вредност израђене макете/модела укључујући и оквирну процену трошкова.</p>	КОНСТРУКТОРСКО МОДЕЛОВАЊЕ	<p>изворе енергије</p> <p>Израда техничке документације. Израда макете/модела у грађевинарству, пољопривреди или модела који користи обновљиве изворе енергије. Представљање идеје, поступка израде и решења производа. Одређивање тржишне вредности производа укључујући и оквирну процену трошкова. Представљање производа и креирање дигиталне презентације.</p>
---	---------------------------------------	---

Кључни појмови садржаја: грађевинарство, пољопривреда, саобраћај, техничка документација, енергетика, предузимљивост и иницијатива

УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

Програм наставе и учења *технике и технологије* захтева разноврстан методички приступ с обзиром на различитост функција и карактера појединих делова програмских садржаја, као и психофизичке могућности ученика. За успешно остваривање програма, односно циља учења, потребно је организовати наставу у складу са следећим захтевима:

- уводити ученике у свет технике и савремене технологије на занимљив и атрактиван начин, чиме се подстиче њихово интересовање за техничко стваралаштво;

- омогућити ученицима да исказују властите креативне способности, да траже и налазе сопствена техничка решења и да се доказују у раду;

- систематизовано излагати ученике проблемским ситуацијама – расподела комплексних задатака на низ једноставнијих захтева, идентификовање елемента који ученик мора узети у разматрање приликом решавања проблемских ситуација, као и подстицање ученика на коришћење различитих когнитивних процеса као што су

индуктивно и дедуктивно закључивање, поређење, класификација, предвиђање резултата, трансфер знања од познатог на непознато;

– обезбедити услове да ученици на најефикаснији начин стичу трајна и применљива научно-технолошка знања и да се навикавају на правилну примену техничких средстава и технолошких поступака;

– не инсистирати на запамћивању података, поготову мање значајних чињеница и теоријских садржаја који немају директну примену у свакодневном животу;

– ради што успешније корелације одговарајућих садржаја, усклађивања терминологије, научног осмишљавања садржаја и рационалног стицања знања, умења и навика, неопходна је стална сарадња са наставницима *информатике и рачунарства, физике, математике, хемије, биологије и ликовне културе*. у циљу развоја међупредметних компетенција;

– приликом конкретизације појединих садржаја, нарочито упознавања нових и савремених технологија, у обзир узимати специфичности средине и усклађивати их са њеним потребама.

С обзиром да је настава технике и технологије теоријско-практичног карактера, часове треба остваривати са одељењем подељеним на групе, односно са **највише 20 ученика**. Програм наставне и учења треба остваривати на спојеним часовима.

Животно и радно окружење

У области *животно и радно окружење* обрађују се садржаји који се односе на грађевинарство као грану технике. Уз помоћ медија потребно је, у најкраћим цртама, приказати историјски развој грађевинарства и повезати га са побољшањем услова живљења (по могућству интерактивно). Потребно је нагласити значај урбанизма и просторног планирања (на основу посматрања планова, макета, слика насеља, треба објаснити значај околине стана са хигијенског и естетског становишта). Препорука је да се користите рачунарске мапе за одређивање положаја грађевинских објеката у односу на околину. Путем посматрања и анализе примера, навести ученике да анализирају и закључују како се култура становања разликује у зависности од врста насеља (рурално и урбано насеље) и стамбених објеката, које су карактеристике и посебности, као и како се одређује распоред просторија у стану са аспекта функционалности, удобности и економичности. Потребно је упознати ученике са врстама и наменом кућних инсталација и правилном употребом. Препорука је да се обезбеде услови за ситуационо учење нпр. кроз компјутерску симулацију.

Препоручени број часова је 6.

Саобраћај

У односу на програм петог разреда, у области саобраћај садржај је проширен и односи се на саобраћајне објекте, њихову намену, функционисање и организацију саобраћаја. Посебно обратити пажњу да безбедност учесника у саобраћају зависи и од прописне инфраструктуре (опреме пута, обележавања и сигнализација, квалитет израде саобраћајних објеката) као и прилагођавања постојећим условима (брзина). Препорука је да се кроз примере симулације, а који су доступни на Интернету, ученици уведу у ситуацију да препознају сигурносне ризике и предвиде опасне ситуације у саобраћају. Уз помоћ мултимедијалних примера објаснити како се управља саобраћајем коришћењем ИКТ и колико такво управљање утиче на безбедност путника и робе. Са аспекта безбедности учесника у саобраћају обратити пажњу на учешће пешака и возача бицикла у јавном саобраћају. За реализацију ових садржаја користити мултимедије као и саобраћајне полигоне практичног понашања у саобраћају у оквиру школе. Препоручује се да се,

уколико школа нема просторне могућности за израду саобраћајног полигона, користе дворишта, шири ходници или фискултурне сале ради остваривања овог исхода.

Препоручени број часова је 8.

Техничка и дигитална писменост

У овом делу програма ученици развијају нове интегрисане модалитете техничке и дигиталне писмености. На почетку реализације области укратко поновити која су знања и вештине из техничког цртања ученици усвојили у претходном разреду. Ученике треба оспособити за рад у рачунарској апликацији за техничко цртање примереној њиховом узрасту и потребама. Објаснити правила и симболе који се користе у техничком цртању у области грађевинарства. Приликом израде техничких цртежа на папиру и помоћу рачунара препоручује се индивидуални облик рада. Ученици треба да развијају вештине визуелног опажања и разумевања релацијских односа између објеката и предмета, стога је примерено задати им да скицирају просторни изглед одређеног грађевинског објекта који им је познат. Представити могућности и рад са једноставним рачунарским апликацијама за 3D приказ грађевинских објеката. Ученицима објаснити појам пресека коришћењем наставних помагала и рачунарске симулације. Упознати ученике са радом у рачунарској апликацији за унутрашње уређење стана наглашавајући функционалност и естетску вредност решења. Како би ученици функционализовали стечена знања предвидите мини-пројекат на тему израде скице хоризонталног и вертикалног пресека стана у коме ученици живе и уређење стана према истим. Скица може бити израђена на папиру или помоћу рачунара. Ученици своја решења скице грађевинског објекта и унутрашњег уређења стана самостално представљају током редовне наставе. У оквиру ових активности предвидети коришћење дигиталних презентација које су ученици израдили. Акцент треба да буде на дизајну мултимедијалних елемената презентације, начину представљања решења (ток презентације) и развоју вештине комуникације (контакт са публиком), а не на техници израде презентације. У оквиру ове активности потребно је обезбедити простор за дискусију и давање вршњачке повратне информације на основу успостављених критеријума.

Препоручени број часова је 18.

Ресурси и производња

Ово је сложена наставна област јер се у оквиру ње изучавају грађевинарство, пољопривреда, енергетика и екологија надовезује се на знања које су ученици стекли о ресурсима у петом разреду.

На почетку рада на овој области упознати ученике, на нивоу обавештености, са основном поделом грађевинских материјала (према пореклу и намени). Врсте, начин производње, основне карактеристике грађевинских материјала и њихову примену објаснити на елементарном нивоу, без улажења у детаље. Препоручљиво је ученицима показати угледне примере појединих грађевинских материјала или своје предавање поткрепити сликама, перспективама или мултимедијом.

Упознати ученике са конструктивним елементима грађевинског објекта (темељ, зидови, међуспратна конструкција, степенице и кров) уз међусобно функционално повезивање и начине изградње. Направити везу између конструктивних делова грађевинског објекта и материјала за њихову изградњу.

Уз помоћ мултимедије или слика упознати ученике са врстама грађевинских објеката у оквиру нискоградње, високоградње и хидроградње. Тежиште овог дела теме ставити на изградњи стамбених грађевинских објеката у оквиру класичног (традиционалног) и савременог начина изградње. У оквиру овог дела области ученици треба да повежу делове конструкције и начине градње грађевинског објекта са њиховом наменом.

Савремени начин изградње све више потискује традиционални начин изградње помоћу ручних алата и предност даје савременим грађевинским машинама уз помоћ којих се убрзава и побољшава квалитет изградње. У том смислу оспособити ученике да препознају и повезују алате и машине са врстама грађевинских радова (основна подела грађевинских машина и алата и њихове најважније карактеристике).

Тежиште дела теме, у вези енергетике, је на рационалној потрошњи енергије за загревање стана/куће. Указати на значај планирања избора материјала за изградњу грађевинског објекта и његове изолације још током пројектовања, са аспекта рационалне потрошње енергије и уштеде топлотне енергије. Повезати значај извођења топлотне изолације са уштедом енергије. Упознати ученике са врстама грејања у кући/стану. Кроз разговор са ученицима и уз изношење различитих примера из живота, ученике упутити на правилно и безбедно коришћење уређаја за загревање и климатизацију простора у кући/стану, а све са циљем рационалне потрошње енергије. Посебно нагласити значај великих могућности коришћења обновљивих и алтернативних извора енергије за загревање стана/куће. За реализацију овог дела наставне теме користити мултимедију и разне узорке изолационих материјала.

У другом делу ове области, ученике упознати са организацијом рада у пољопривредној производњи и најважнијим машинама и уређајима које су неопходне за нормално одвијање производње. Кроз разне илустрације модела или мултимедију, оспособити ученике да препознају основне процесе пољопривредне производње са посебним освртом на производњу хране. Савремена пољопривредна производња не би могла да се замисли без савремених машина и уређаја. Уз помоћ слика, мултимедије или макета ученицима треба представити најважније машине у пољопривреди са њиховим најбитнијим карактеристикама.

Истакнути значај рециклаже материјала и заштите животне средине у грађевинарству и пољопривреди. Организовати активне методе рада и учења (рад у малим групама) при чему ће ученицима бити омогућено да разумеју успостављање везе између квалитета животне средине и квалитета свог живота. Могуће је организовати нпр. интерни конкурс за предлог пројекта/активности којим би ученици приказали да разумеју које активности подстичу одрживост (нпр. штедња воде и енергије, разврставање отпада, рециклажа) као и да ли повезују значај тих активности са својим будућим животом, животом заједнице као и животом будућих генерација.

На крају ове области ученике поступно увести у свет практичног стваралаштва. Кроз практичан рад ученици стечена теоријска знања претварају у функционална, развијајући алгоритамски начин размишљања од идеје до реализације. Њихов стваралачки рад треба да се заснива на изради модела грађевинске или пољопривредне машине, уређаја или модела који користи обновљиве изворе енергије, уз обавезну примену мера заштите на раду.

Препоручени број часова је 20.

Конструкторско моделовање

У овом делу програма ученици реализују заједничке пројекте примењујући претходно стечена знања и вештине што даје простора за креативну слободу, индивидуализацију наставе и диференцијацију према способностима, полу и интересовањима ученика, могућностима школе и потребама животне средине. За остваривање исхода у овој области потребно је поступно уводити ученике у алгоритме конструкторског моделовања при изради сопственог пројекта, креирању планске документације (листа материјала, неопходан прибор и алат, редослед операција, процена трошкова) до извршавања радних операција, графичког представљања замисли и процене и вредновања.

Ученике треба упознати са могућношћу да се сами опредељују за одређену активност у оквиру дате теме која се односи на израду модела разних машина и уређаја у грађевинарству, израду макете грађевинског објекта или стана на основу плана и предлог за његово уређење као и моделовање машина и уређаја у пољопривредној производњи. Потребно је да ученици користе податке из различитих извора, самостално проналазе информације о условима, потребама и начину реализације макете/модела користећи ИКТ, израђују макету/модел, поштујући принципе економичног искоришћења материјала и рационалног одабира алата и машина примењујући процедуре у складу са принципима безбедности на раду. Реализацијом својих пројеката откривају и решавају једноставне техничке и технолошке проблеме, сазнавајући примену природних законитости у пракси. На тај начин ученици формирају свест о томе како се применом технике и технологије мења свет у коме живе. Уочавају како техника утиче позитивно на околину, а како се, понекад нарушава природни склад и како се могу смањити штетни утицаји на природно окружење и развијање еколошке свести. У пројекат се може укључити и више ученика уколико је рад сложенији, односно ако се ученици за такав вид сарадње одлуче. Ученици учествују у успостављању критеријума за вредновање, процењују свој рад и рад других и предлажу унапређење постојеће макете/модела.

На избор активности, може утицати и опремљеност кабинета алатом и материјалом.

У свим сегментима наставе у овој области, код ученика треба развијати предузетнички дух.

Препоручени број часова је 20.

ТЕХНИЧКО И ИНФОРМАТИЧКО ОБРАЗОВАЊЕ

СЕДМИ РАЗРЕД

Оперативни задаци

Ученици треба да:

- комуницирају на језику технике (користе стручну терминологију и израђују технички цртеж-основним прибором и рачунаром)
- користе рачунар у прикупљању информација као и у њиховој обради и презентацији
- служе мерним инструментима за мерење дужине, угла, масе, силе;
- на основу физичких, хемијских и технолошких својстава одаберу одговарајући материјал (метал, легуру, неметал и погонски материјал) за модел или употребно средство
- препознају елементе (компоненте) из области машинства и да их компоњују у једноставније функционалне целине (графички и кроз моделе или употребне предмете)
- примењују одговарајуће поступке обраде материјала кроз алгоритам
- разумеју технолошке процесе и производе различитих технологија
- правилно употребљавају стандардни прибор, алат и машине при обликовању елемената за моделе и употребна средства
- одређују адекватне везе између елемената (завртањ, закивак, ...)
- препознају природне ресурсе, њихову ограниченост у коришћењу
- прилагоде динамичке конструкције (моделе) енергетском претварачу
- одаберу оптимални систем управљања за динамичке конструкције (моделе)
- одаберу једноставнији програм за управљање рачунаром
- примењују мере и средства за личну заштиту при раду
- знају мере заштите и потребе за обнову и унапређивање животног окружења

- на основу знања о врстама делатности и сагледавања својих интересовања и знања, правилно одаберу своју будућу професију.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

УВОД У МАШИНСКУ ТЕХНИКУ (2)

Појам и задаци машина и механизма: трансформација материје и енергије, пренос и трансформација оптерећења и кретања.

ТЕХНИЧКО ЦРТАЊЕ У МАШИНСТВУ (8)

Техничка документација у машинству. Ортогонална пројекција. Котирање, пресеци и упрошћавање, просторно приказивање. Од идеје до реализације.

ИНФОРМАТИЧКЕ ТЕХНОЛОГИЈЕ (14)

Цртање коришћењем рачунара и израда презентације. Интерфејс-систем веза са рачунаром. Управљање моделима помоћу рачунара. Рад са конструкторима на бази интерфејс-технологије.

МАТЕРИЈАЛИ (2)

Машински материјали: метали, легуре, композити, неметали, погонски материјали. Својства метала и легура (испитивање тврдоће, чврстоће и др.).

МЕРЕЊЕ И КОНТРОЛА (2)

Мерење и мерна средства: дужине, угла, масе и момента. Размеравање и обележавање на металу. Појам контроле.

ТЕХНОЛОГИЈА ОБРАДЕ МАТЕРИЈАЛА (4)

Принципи обраде метала са и без скидања струготине. Спајање металних делова. Мере заштите на раду.

МАШИНЕ И МЕХАНИЗМИ (16)

Основни појмови и принципи рада машина и механизма. Елементи машина и механизма: елементи за везу, елементи за пренос снаге и кретања, специјални елементи. Производне машине: принцип рада, састав, коришћење. Машине спољашњег (бицикл, аутомобил, железничка возила, бродови, авиони и др.) и унутрашњег (транспортери, дизалице и др.) транспорта: принцип рада, састав, коришћење.

РОБОТИКА (2)

Појам робота. Врсте робота, намена, конструкција (механика, погон и уптављање). Моделирање робота из конструкторских комплета и коришћење интерфејса.

ЕНЕРГЕТИКА (6)

Извори, коришћење и трансформација енергије. Погонске машине-мотори: хидраулични, пнеуматски, топлотни (цилиндри, турбине, парне машине и турбине, двотактни бензински мотори, четворотактни бензински мотори, дизел мотори и остали мотори).

КОНСТРУКТОРСКО МОДЕЛОВАЊЕ-МОДУЛИ (16)

Конструкторско моделовање-самосталан рад на сопственом пројекту према алгоритму: дефинисање задатка, решење извора енергије, избор кретних, преносних и извршних механизма, решење управљања, компоновања конструкције или модела, провера испуњености еколошких и ергономских захтева, израда техничке документације.

Моделовање производних машина, саобраћајних средстава, транспортних машина и уређаја и др

1.11.4. ОСМИ РАЗРЕД

Оперативни задаци

Ученици треба да:

- прошире знања о основним командама оперативног система,
- прошире знања о коришћењу интернета и електронске поште,
- прошире знања о коришћењу основних програма за обраду текста, табела и слике
- обуче се за припрему презентација,
- упознају подсистеме електроенергетског система,
- стекну појам о дистрибуцији електричне енергије,
- упознају електроинсталациони материјал и елементе према стандардима наведених електроматеријала,
- упознају основне електротехничке симболе,
- науче да читају електротехничке шеме, а једноставније да користе у практичном раду,
- стекну основна практична знања и умења у састављању електричних струјних кола,
- упознају основне делове електротермичких и електродинамичких апарата и уређаја у домаћинству,
- науче да правилно користе електричне уређаје и апарате,
- упознају основне електронске елементе,
- науче симболе и шеме у електроници,
- схвате принципе рада телекомуникационих и аудиовизуелних уређаја у домаћинству,
- развијају конструкторске способности израдом и склапањем модела електротехничких и електронских уређаја и апарата према одговарајућим шемама.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

ИНФОРМАТИЧКЕ ТЕХНОЛОГИЈЕ (16)

Практична примена рачунара. Рачунарске мреже. Коришћење интернета - приступ светској рачунарској мрежи (www), електронска пошта.

Управљање помоћу персоналних рачунара са окружењем. Примена рачунара коришћењем интерфејс технологије - управљање моделима.

Коришћење претходно савладаних програма за обраду текста, података, табела, графика, припремати презентације у различитим областима.

Израда техничке документација у електротехници коришћењем одабраних програма.

ЕЛЕКТРОТЕХНИЧКИ МАТЕРИЈАЛИ И ИНСТАЛАЦИЈЕ (10)

Електроинсталациони материјали и прибор - својства и примена (проводници, суперпроводници, изолатори, прекидачи, утикачи, сијалична грла, осигурачи, грејна тела, термостати).

Кућне електричне инсталације.

Опасности и заштита од струјног удара.

ЕЛЕКТРИЧНЕ МАШИНЕ И УРЕЂАЈИ (14)

Производња, трансформација и пренос електричне енергије.

Алтернативни извори електричне енергије.

Електротехнички апарати и уређаји у домаћинству.

ДИГИТАЛНА ЕЛЕКТРОНИКА (12)

Основи аналогне и дигиталне технологије.

Основни електронски елементи.

Структура рачунара: матична плоча, процесор, меморија, интерфејс, модем.

Електронски уређаји у домаћинству.

Телекомуникације и аудиовизуелна средства: мобилна телефонија, GPS системи, интернет и кабловска телевизија.

ОД ИДЕЈЕ ДО РЕАЛИЗАЦИЈЕ - МОДУЛИ (16)

Практична израда електричних кола - експеримент - истраживање од конструкторског материјала и симулација коришћењем рачунарског софтвера према склоностима ученика. Практични примери управљања помоћу рачунара. Моделовање електричних машина и уређаја, аутоматских система и робота.

1.11.5. НАЧИНИ И ПОСТУПЦИ ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА

Програм техничког и информатичког образовања се ослања на досадашња искуства у наставној пракси и на постојећу реалност, а има за циљ, поред модернизације предмета рационализацију наставе и растерећење ученика, тако да је програм еволутивне природе. Промене у програму техничког и информатичког образовања ће се уводити по етапама. Реализација предходне етапе је услов за прелазак на следећу.

Програм се реализује у форми предавања (теоретска настава) и вежби. Настава се реализује коришћењем превасходно метода визуелног и практичног приказа, коришћењем савремених наставних средстава. Програм вежби реализује се у форми заокружених програмских целина (модула) које омогућују ученицима креативну слободу. Овакав приступ омогућује индивидуализацију наставе, према надарености, способностима, мотивима и интересовањима ученика. У програму није приказана подела наставних садржаја према врсти материјала који се обрађују. За сваку програмску целину постоји одређен оквир (циљ и задаци), а наставни садржаји се реализују као програмске активности. Избор вежбе из програмских садржаја остварује сваки ученик према личном опредељењу. Вежба треба да садржи идеју (намену, изглед), материјал (избор), скицу, технички цртеж, план редоследа и поступака обраде и потребног алата и прибора. У реализацију вежбе се може укључити и више ученика уколико је рад сложенији, односно ако је он оправдан, односно рационалан у односу на циљ, задатке и ако примена овог облика рада има социолошко, психолошко, педагошко и дидактичко оправдање.

Повезаност теорије и праксе постиже се кроз јединство теоријских садржаја и вежби које у реализацији треба да се преплићу и допуњују. Програмски садржаји функционално обезбеђују корелацију са сродним садржајима из наставе физике, математике, биологије, хемије и др.

Акцент информатичког дела овог предмета је да се код ученика развије основна информатичка писменост, али и да се оспособе да примењују савремену технологију у комуникацији, да проналазе корисне информације, на супрот усвајању готових знања. Информатичка обука треба да оспособи ученике за употребу савремених информатичких и комуникационих технологија и у другим наставним областима у оквиру наставног процеса. Познајући основе информатичке писмености, ученици су у могућности да све технике и технологије доживљавају и истражују на садржајнији начин користећи шири спектар извора информација. Где год је то могуће и реално изводљиво, треба користити ИКТ као средство за истраживање, као средство за представљање сопствених идеја и као начин за реализацију планираног задатка.

Садржаје техничког и информатичког образовања у целини треба реализовати кроз вежбе, почев од планирања, графичког представљања замисли, преко извршавања радних операција до процене и вредновања. Реализацијом ових вежби ученици откривају и решавају једноставне техничке и технолошке проблеме, упознају примену природних

законитости у пракси. Формирају свест о томе како се применом технике и технологије мења свет у коме живе. Уочавају како на околину техника утиче позитивно, а како се понекад нарушава природни склад и како се могу смањити штетни утицаји на природно окружење и тиме развијају свест о заштити животне средине.

Предвиђени садржаји из техничког и информатичког образовања захтевају разноврстан методички приступ односно примену поступака. Уводите ученике у свет технике и савремене технологије на занимљив и атрактиван начин, чиме се подстиче њихово интересовање за техничко стваралаштво. Омогућити ученицима да исказују властите креативне способности, да траже и налазе сопствена техничка решења и да се доказују у раду.

У овој етапи реализације наставе техничког образовања треба прилагодити - трансформисати простор и опрему у кабинетима - радионицама за примену иновираних програма техничког образовања. Треба имати у виду да се један део садржаја односи и на информатичку технологију. Због тога кабинет треба преуредити да буде функционалан и да се сви наставни садржаји могу реализовати. То значи да за поједине врсте операција треба предвидети наменски простор и опрему, а да се при томе међусобно не ометају. Односно, један део предвидети за обраду дрвета и метала. За ове операције пожељно је да се предвиди посебна просторија са неколико радних места. С обзиром да се реализује модулarna настава, што значи да ће се ученици истог одељења моћи одређивати за различите модуле активности, треба предвидети услове за реализацију такве наставе. Други простор, обезбедити за "пројектовање" - рад на техничкој документацији, затим, место за рад са конструкторима и рад на рачунару. Складном организацијом простора и опреме створиће се повољни услови за диференцирану и индивидуалну наставу. У случају адаптације постојећег простора или при изградњи нових, треба уважавати следеће захтеве:

- школски простор организовати тако да омогући све облике диференцираног и индивидуалног рада, са мањим или већим могућностима за вишенаменско коришћење,
- да кабинет-радионица поседује једну помоћну просторију која је повезана са основном за рад мањих група или појединих ученика у оквиру додатног рада, слободних техничких активности, за рад са талентованим ученицима, за припрему наставе и др,
- да намештај који се набавља буде флексибилан тако да се може брзо и ефикасно прилагодити за рад мањих група и индивидуални рад ученика.

Наставни програм је **модуларног** типа. Модули представљају програмске целине који омогућују ученицима креативну слободу; омогућавају индивидуализацију наставе и диференцијацију према способностима, полу и интересовањима ученика, могућностима школе, наставника и потребама животне средине. У приступу је избегнута дистрибуција наставних садржаја према врсти материјала који се обрађују. **Тако, обрада материјала постаје средство а не циљ у настави техничког и информатичког образовања.**

Повезаност теорије и праксе постигнуто је кроз јединство теоријских садржаја, радионичких и лабораторијских вежби које у реализацији треба да се преплићу и допуњују, а функционално обезбеђују корелацију са сродним садржајима из наставних предмета: физике, математике, биологије, хемије и др.

За успешно остваривање садржаја програма, односно циља и задатака наставе, неопходно је организовати наставу у складу са следећим захтевима:

- уводити ученике у свет технике и савремене технологије на занимљив и атрактиван начин, чиме се подстиче њихово интересовање за техничко стваралаштво
- омогућити ученицима да исказују властите креативне способности, да траже и налазе сопствена техничка решења и да се доказују у раду
- наставне садржаје треба остваривати на спојеним часовима, блок од два часа,
- с обзиром да је настава техничког образовања (техничког и информатичког образовања) теоријско - практичног карактера, часове треба остваривати са одељењем подељеним на две групе, односно са највише 20 ученика

- ученицима треба обезбедити да на најефикаснији начин стичу трајна и применљива научно - технолошка знања и да се навикавају на правилну примену техничких средстава и технолошких поступака
- не инсистирати на учењу и запамћивању података, мање значајних чињеница и сличних теоријских садржаја
- ради што успешније корелације одговарајућих наставних садржаја, усклађивања терминологије, научног осмишљавања садржаја и рационалног стицања знања, умења и навика неопходна је стална сарадња са наставницима физике, математике, хемије, биологије и ликовне културе и др.
- приликом конкретизације појединих садржаја програма, нарочито упознавања нових и савремених технологија, у обзир треба узимати специфичности средине и усклађивати их са њеним потребама.

Васпитно-образовни циљеви су идентични за све школе. Међутим, модули омогућавају различите начине за постизање тих циљева. За њихову реализацију потребно је поступно уводити ученике у **алгоритме конструкторског моделовања** при изради сопственог **пројекта** као израза слободног избора идеја, материјала, поступка и др. Алгоритмизовати наставу значи одредити прецизан систем правила и упутстава по којима ће се обављати све наставникове и ученикове активности, да би се најсигурније и најбрже дошло до постављених циљева.

За сваку програмску целину - **модул** постоји одређен оквир (циљ и задаци), а наставни садржаји се реализују као модули активности, реализацијом пројекта кога израђује сваки ученик према личном опредељењу и избору. **Пројекат** треба да садржи **идеју** (намену, изглед), **материјал** (избор), **скицу**, **технички цртеж**, **план редоследа и поступака обраде** и **потребног алата и прибора**. У пројект се може укључити и више ученика уколико је рад сложенији, односно ако се ученици за такав вид сарадње одлуче. На избор модула активности може утицати и опремљеност радионица - кабинета алатом и материјалом. Модули садржаја ће се примењивати у следећој етапи развоја наставе техничког и информатичког образовања, када се у потпуности испуне услови за њихову примену.

Посете музејима технике, сајмовима и обиласке производних и техничких објеката треба остваривати увек када за то постоје услови, ради показивања савремених техничких достигнућа, савремених уређаја, технолошких процеса, радних операција и др. Када за то не постоје одговарајући услови, ученицима треба приказивати наставне филмове односно видео секвенце, као и мултимедијалне програме у којима је заступљена ова проблематика.

Ученицима се не задају домаћи задаци, већ све садржаје програма - знање, умења и вештине треба да усвоје на часовима редовне наставе и коришћењем одобреног учбеника, радне свеске и дидактичког материјала.

У складу са прихваћеном концепцијом пројектовати етапни развој и набавку наставних средстава и дидактичког материјала. Дидактички материјал треба да је у складу са концепцијом техничког и информатичког образовања, тј. односно да подстиче развој техничког мишљења и стваралаштва ученика.

С обзиром на различитост функција и карактера појединих делова програмских садржаја, као и психофизичких могућности ученика у појединим фазама, у настави техничког и информатичког образовања се, по правилу користе сви постојећи облици рада, који су иначе заступљени у осталим наставним предметима: фронтални, групни, рад у паровима и индивидуални рад.

Фронтални облик рада примењује се најчешће зато што је економичан у припремању и одржавању часова и ученицима обезбеђује поступност, систематичност као и лакше праћење и контролисање рада и резултата рада ученика. Међутим, у настави техничког и информатичког образовања треба водити рачуна и о slabим странама фронталног облика рада као што је спутавање иницијативности и самосталности у раду,

немогућност ангажовања свих ученика у раду, појединци не могу да задовоље своје склоности и развију своје способности темпом који им одговара.

Групни облик рада се чешће користи у настави техничког и информатичког образовања, а посебно у реализацији наставних садржаја као што су: упознавање принципа и начина функционисања појединих справа, уређаја, апарата, машина и сл. Приликом њиховог расклапања и склапања; проучавање појединих технолошких процеса; примена практичних знања, умења и вештина и др.

Индивидуални облик у настави техничког и информатичког образовања има посебну улогу у реализацији модула и конструкторског моделовања. Израда пројекта захтева од наставника индивидуални рад са сваким учеником тако да им омогући рад у складу са својим способностима, склоностима и интересовањима. Овај облик рада се примењује када ученици постигну одређена знања, умења и вештине и извесно искуство које могу примењивати у самосталном раду при реализацији "пројекта".

Избор **метода** зависи од циља и задатака наставног часа, опремљености кабинета наставним средствима и изабраног облика рада. Током остваривања програма потребно је уважити високу образовну и мотивациону вредност активних и интерактивних (кооперативних) метода наставе/учења те кроз све програмске целине доследно осигурати да најмање једна трећина наставе буде организована употребом ових метода.

У настави користити, најмање у трећини случајева, задатке који захтевају примену наученог у разумевању и решавању свакодневних проблемских ситуација препоручених од стране Министарства и Завода, а приликом оцењивања обезбедити да су ученици информисани о критеријумима на основу којих су оцењивани.

Ученике **оцењивати** према резултатима које постижу у усвајању наставних садржаја, узимајући у обзир и све њихове активности значајне у овој настави (уредност, систематичност, залагање, самоиницијативност, креативност и др.). Не треба одвојено оцењивати теоријска и практична знања, нити примењивати класично пропитивање ученика, већ изводити оцене на основу сталног праћења рада ученика.

Очекивани резултати који треба да се постигну наведеним начином реализације предмета су специфицирани у односу на сваки разред.

ПРОГРАМСКИ САДРЖАЈИ

Седми разред

Програм техничког и информатичког образовања у седмом разреду је инован у складу са дугорочном пројекцијом развоја овог предмета и у складу са извршеним променама у петом и шестом разреду. Извршено је уједначавање и сажимање наставних области као и у претходним разредима. Због тога су уведене нове теме под називом Увод у машинску технику и Машине и механизми. Следеће теме су преименоване због рационализације и то: уместо Технологија материјала уведена је тема Материјали; уместо Техничко комуницирање уведено је Техничко цртање у машинству; Мерење и контрола уместо Лабораторијске вежбе. Садржаји Саобраћајних система су убачени у област Енергетике. Измене које су унете неће битније утицати на реализацију програма јер су оне и настале на основу сугестија предметних наставника.

Увод у машинску технику има задатак да уведе и заинтересује ученике за нову техничку област – машинство. Увођење у машинство остварити обрадом основних појмова из области машина и механизма и њихових задатака. На основу знања из претходних разреда о ресурсима увести ученике у основе трансформације материје и енергије, пренос и трансформација оптерећења и кретања.

Техничко цртање у машинству - у оквиру техничког цртања проширивати знања са ортогоналним пројектовањем и просторним приказивањем објеката, затим

специфичностима у области машинства (техничка документација у машинству ортогонална пројекција, котирање, пресеци, и упрошћавање, просторно приказивање). Наставити са алгоритамским приступом у конструкторском моделовању посебно у приступу развоја техничког стваралаштва - **Од идеје до реализације**.

Информатичка технологија – област која остварује континуитет информатичке писмености с циљем да ученици науче да користе рачунар за цртање и израду презентација. Посебан аспект употребе рачунара и периферних уређаја је у функцији управљања техничким системима и процесима (интерфејс – систем веза са рачунаром). У ту сврху се са рачунаром повезује интерфејс а користе се готови програми (софтвер) за управљање. Ову наставну тему треба повезати са темом роботика. У практичним вежбама користити рад са конструкторима на бази интерфејс – технологије, односно моделе управљани рачунаром.

У оним школама у којима се реализује изборна настава из информатике и рачунарства треба остварити корелацију како се не би наставни садржаји преклапали.

Материјали - проширити знања о техничким материјалима које су ученици стекли у претходним разредима. Акцент је на машинским материјалима: метали, легуре, композити, неметали, погонски материјали. Упознати ученике са својствима метала и легура (испитивање тврдоће, чврстоће и др.) који се најчешће користе у машинству. Остварити везу са хемијом тако што треба ускладити време и обим реализације у оба наставна предмета.

Мерење и контрола - ова наставна јединица се надовезује на наставне садржаје из физике из претходног разреда. За техничко и информатичко образовање посебно је важно да упознају мерење и мерна средства: дужине, угла, масе, силе и момента, мерења и обележавање на металу. Ученици треба да науче да рукују помичним мерилом, микрометром, калибрима и угаоником.

Технологија обраде материјала - ова наставна тема се ослања на наставне садржаје из претходних разреда. У току реализације треба указати на принципе обраде метала са и без скидања стуготине, разлике у обради метала у односу на друге материјале, као и спајање металних делова. Осим ручне обраде уз одговарајуће мултимедијалне софтвере обрадити производне машине - принцип рада, састав, коришћење.

Није предвиђено да ученици раде на обради тешко обрадивих материјала. Посебно обратити пажњу на мере заштите на раду.

Машине и механизми - представља комплексну област која обухвата: основне појмове и принципе рада машина и механизма, елементе машина и механизма, елементе за везу, елементе за пренос снаге и кретања, специјалне елементи. Обрада ових елементарних појмова представља основу за следеће садржаје у оквиру ове теме тј. подсистеме саобраћајних машина и уређаја: машине спољашњег (бицикл, аутомобил, железничка озила, бродови, авиони и др.) и унутрашњег (транспортери, дизалице и др.) транспорта - принцип рада, састав, коришћење. Повезати са садржајима из енергетике тако да ученици могу да схвате међусобне односе погонских и преносних елемената у саобраћајним средствима.

Роботика је област која треба да интегрише наставне садржаје других области као што су информатичка технологија, машине и механизме, енергетику, технологију обраде материјала. Ученици треба да упознају врсте робота, намену, конструкција (механика, погон и управљање) итд. За реализацију ове теме треба користити адекватне мултимедијалне презентације. Посебно је погодно организовати моделовање робота из конструкторских комплета и коришћење интерфејса.

Енергетика - ученици треба да упознају принципе рада енергетских преображајника, изворе, коришћење и трансформацију енергије. Упознати ученике са развојем погонских машина – мотора, као и врстама: хидраулични, пнеуматски, топлотни (цилиндри, турбине, парне машине и турбине, четворотактни бензински мотор, дизел

мотор и остали мотори). Детаљније обрадити принципе рада и делове СУС мотора. При реализацији по могућности користити делове мотора, моделе и аудиовизуелне медије, односно мултимедију.

Конструкторско моделовање - Модули - реализација модула је заснована на примени конструкторских елемената и самосталној изради неких делова конструкције на основу пројекта. Ученици се могу одредити по сопственом избору за различите модуле: конструкција модела машина и механизма, интерфејс технологија, роботика, рад на рачунару и др. Реализацијом модула остварује се диференцијација и индивидуализација ученика према способностима, интересовању и полу. Ученици приступају реализацији модула израдом **пројекта** који садржи **алгоритам од идеје до реализације**. У изради техничке документације за пројекат могу се користити једноставни бесплатни програми за техничко цртање.

У VII разреду ученик треба да:

- уме да примењује техничке цртеже и да на цртежу представи једноставан предмет у ортогоналној пројекцији;
- зна називе основних елемената машина и њихову намену и примену;
- уме да прикаже своју идеју скицом и техничким цртежом;
- да познаје конвенционалне и алтернативне облике енергије, рационално је користи;
- уме да користи рачунар у решавању једноставнијих проблема у обради текста, цртежа, за управљање на бази интерфејса.

Осми разред

Информатичке технологије - наставни садржаји се реализују у континуитету са претходним годинама. С обзиром да су основне школе са веома неуједначеним нивоом опреме како хардвером тако и софтвером, ову наставну тему треба прилагодити датим условима. Треба настојати да ученици овладају практичном применом рачунара у решавању различитих задатака: обрадом текста, података, табела, графике. У индивидуалном прилазу омогућити нивелацију општеобразовних информатичких знања и компетенција. Посебна пажња у овом разреду је посвећена модемској вези, интернету и приступу светској рачунарској мрежи (www), коришћење интернета, електронска пошта. За реализацију садржаја везаних за управљање помоћу персоналних рачунара (серијски и паралелни улаз, излаз, комуникација персоналних рачунара са окружењем), неопходно је обезбедити одговарајуће моделе.

Упознати симболе који се користе при изради цртежа и електричних шема, као најосновније цртеже и шеме електричних струјних кола. Поред употребе прибора, ученике упознати са могућностима употребе једноставнијих софтвера за израду техничких цртежа и шема.

Електротехнички материјали и инсталације представљају практичну примену претходних садржаја о материјалима и графичким комуникацијама. Упознавање електроинсталационог материјала и прибора најефикасније се може остварити применом у различитим конструкцијама струјних кола. Електроинсталациони материјали и прибор - својства и примена (проводници, суперпроводници, изолатори, прекидачи, утикачи, сијалична грла, осигурачи, електрично бројило, уклопни сат). Ову област реализовати тако да се оствари логична и функционална целина са садржајима који су изучавани претходних година. Водити рачуна да се ради само са напонима до 24 в. Посебне могућности пружају адекватни софтвери који омогућавају конструкцију различитих струјних кола у виртуелном облику. Опасности и заштита од струјног удара. Упознати ученике са могућим нежељеним последицама дејства струје, начином заштите од струјног удара и пружање прве помоћи.

Електричне машине и уређаји - као област реализује се у тесној корелацији са наставним садржајима физике, посебно са аспекта закона електротехнике на којима су

засновани разни уређаји на електротермичком или електромагнетном дејству електричне струје. Тежиште је на производњи, трансформацији и преносу електричне енергије. Део садржаја посветити алтернативним изворима електричне енергије. Упознавање електротермичких апарата и уређаја у домаћинству почети од једноставнијих као што су решо, пегла, грејалице, а затим упознати и сложеније као што су штедњак, пећ, бојлер. Упознавањем конструкције релеја упознати примену електромагнета и у другим уређајима који раде на сличном принципу као што је електрично звонце, дизалица и др. Упознавање електричних машина (генератор, електромотор) и њихове примене код аутомобила и апарата за домаћинство захтева одговарајуће техничке услове за реализацију. Ту се пре свега мисли на разне цртеже, шеме, моделе, узорке, пресеке као и на мултимедијалне презентације.

Електротехнички апарати и уређаји у домаћинству. Упознати основне делове и принципе рада електромеханичких (вентилатор, бушилица ..), електротермичко-механичких уређаја у домаћинству (фен за косу, калорифер, клима уређај...)

Дигитална електроника - упознати ученике са основама на којима је заснована аналогна технологија која је на заласку примене и основе дигиталне технологије која је у све већој примени. Објаснити предности дигиталне технологије над аналогном. Упознати основне електронске елементе, логичка кола, интегрисана електронска кола. У том светлу представити основне делове рачунара: матична плоча, процесор, меморија, интерфејс, модем. Електронски уређаји у домаћинству - прелазак аналогне на дигиталну технику, телекомуникације и аудиовизуелна средства (радио и ТВ), мобилна телефонија, ГПС системи, интернет и кабловска телевизија.

Од идеје до реализације - модули. У складу са интенцијама документа "Европске димензије у образовању" у којој се наводи "Циљ основне школе је да обезбеди ученицима основу за наредне нивое образовања, да оспособи ученике да користе и усмеравају своје искуство из света око себе како би и даље развијали своје психомоторне вештине.." као и ... "развијање и коришћење облика рада који омогућава индивидуални прилаз настави и учења и, истовремено стварање услова за заједничко учење; унапређење учења путем открића; подршка пројектном раду уз учењу који се заснива на инердисциплинарним глобалним темама" настава техничког образовања организује се кроз **модуле** могућност индивидуализације и диференцијације наставе. У реализацији ове теме оставља се могућност да ученици изразе своје личне афинитете, способности, интересовања па и пол како би се определили за неку од понуђених области: Практична израда електричних кола - експеримент - истраживање, од конструкторског материјала и симулација коришћењем рачунарског софтвера; Практични примери управљања помоћу рачунара; Моделовање електричних машина и уређаја, аутоматских система и робота. Исто тако могуће је изабрати интензивнији рад за обраду текста, података, табела, графика и анимације, припрема презентација. За сваку активност за коју се ученици определе раде по **алгоритму од идеје до реализације**.

У осмом разреду ученик треба да:

- самостално користи готове програме у решавању једноставних проблема помоћу рачунара;
- уме да се укључи у рачунарску мрежу;
- уме да читају једноставније шеме код којих су примењени основни електротехнички и електронски симболи,
- зна намену техничко-технолошке документације у електротехници и електроници
- зна састав електричне кућне инсталације и све значајне елементе у њој, кварове који се могу догодити;
- правилно користи електричне и електронске уређаје у домаћинству.

3.28. ИНФОРМАТИКА И РАЧУНАРСТВО

ПЕТИ РЕЗРЕД

Назив предмета	ИНФОРМАТИКА И РАЧУНАРСТВО
Циљ	Циљ наставе и учења <i>информатике и рачунарства</i> је оспособљавање ученика за управљање информацијама, безбедну комуникацију у дигиталном окружењу, производњу дигиталних садржаја и креирање рачунарских програма за решавање различитих проблема у друштву које се развојем дигиталних технологија брзо мења.
Разред	пети
Годишњи фонд часова	36 часова

ОБЛАСТ / ТЕМА	ИСХОДИ По завршеној теми/области ученик ће бити у стању да:	САДРЖАЈИ
ИКТ	<ul style="list-style-type: none"> – наведе примену информатике и рачунарства у савременом животу – правилно користи ИКТ уређаје – именује основне врсте и компоненте ИКТ уређаја – прави разлику између хардвера, софтвера и сервиса – прилагоди радно окружење кроз основна подешавања – креира дигитални слику и примени основне акције едитовања и форматирања (самостално и сараднички) – креира текстуални документ и примени основне акције едитовања и форматирања (самостално и сараднички) – примени алате за снимање и репродукцију аудио и видео записа – креира мултимедијалну презентацију и примени основне акције едитовања и форматирања (самостално и сараднички) – сачува и организује податке – разликује основне типове датотека 	<p>Предмет изучавања информатике и рачунарства.</p> <p>ИКТ уређаји, јединство хардвера и софтвера.</p> <p>Подешавање радног окружења.</p> <p>Организација података.</p> <p>Рад са сликама.</p> <p>Рад са текстом.</p> <p>Рад са мултимедијом.</p> <p>Рад са презентацијама.</p>
ДИГИТАЛНА	– реагује исправно када дође у потенцијално	Употреба ИКТ уређаја на одговоран и

ПИСМЕНОСТ	<p>небезбедну ситуацију у коришћењу ИКТ уређаја;</p> <ul style="list-style-type: none"> – доводи у везу значај правилног одлагања дигиталног отпада и заштиту животне средине – разликује безбедно од небезбедног, пожељно од непожељног понашања на интернету – реагује исправно када дођу у контакт са непримереним садржајем или са непознатим особама путем интернета – приступа интернету, самостално претражује, проналази информације у дигиталном окружењу и преузима их на свој уређај – информацијама на интернету приступи критички – спроводи поступке за заштиту личних података и приватности на интернету – разуме значај ауторских права – препознаје ризик зависности од технологије и доводи га у везу са својим здрављем – рационално управља временом које проводи у раду са технологијом и на интернету 	<p>сигуран начин.</p> <p>Правила безбедног рада на интернету.</p> <p>Претраживање интернета, одабир резултата и преузимање садржаја.</p> <p>Заштита приватности личних података.</p> <p>Заштита здравља, ризик зависности од технологије и управљање временом.</p>
РАЧУНАРСТВО	<ul style="list-style-type: none"> – изводи скуповне операције уније, пресека, разлике и правилно употребљава одговарајуће скуповне ознаке – схвати математичко-логички смисао речи „и”, „или”, „не”, „сваки”, „неки”, израза „ако...онда” – зна алгоритме аритметике (сабирања, множења, дељења с остатком, Еуклидов алгоритам) и интерпретира их алгоритамски – наведе редослед корака у решавању једноставног логичког проблема – креира једноставан рачунарски програм у визуелном окружењу – сврсисходно примењује програмске структуре и блокове наредби – користи математичке операторе за израчунавања – објасни сценарио и алгоритам пројекта – анализира и дискутује програм – проналази и отклања грешке у програму 	<p>Увод у логику и скупове: унија, пресек, разлика; речи „и”, „или”, „не”, „сваки”, „неки”, „ако...онда”.</p> <p>Увод у алгоритме аритметике: писмено сабирање, множење, дељење с остатком, Еуклидов алгоритам.</p> <p>Увод у тему програмирања.</p> <p>Радно окружење изабраног софтвера за визуелно програмирање.</p> <p>Алати за рад са графичким објектима, текстом, звуком и видеом.</p> <p>Програм – категорије, блокови наредби, инструкције.</p> <p>Програмске структуре (линијска, циклична, разграната).</p>
	<ul style="list-style-type: none"> – сарађује са осталим члановима групе у одабиру теме, прикупљању и обради материјала у вези са темом, формулацији и представљању резултата и 	<p>Фазе пројектног задатка од израде плана до представљања решења.</p> <p>Израда пројектног задатка у групи у</p>

	<p>закључака</p> <ul style="list-style-type: none"> – одабира и примењује технике и алате у складу са фазама реализације пројекта – наведе кораке и опише поступак решавања пројектног задатка – вреднује своју улогу у групи при изради пројектног задатка и активности за које је био задужен – поставља резултат свог рада на интернет, ради дељења са другима, уз помоћ наставника 	<p>корелацији са другим предметима.</p> <p>Представљање резултата пројектног задатка.</p>
--	--	---

КОРЕЛАЦИЈА СА ДРУГИМ ПРЕДМЕТИМА

Сви предмети

УПУТСТВО ЗА ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

Програм наставног предмета *информатика и рачунарство*, у другом циклусу основног образовања и васпитања, организован је по спиралном моделу и оријентисан је на остваривање исхода. Исходи говоре о томе шта ученици умеју да ураде на основу знања која су стекли учећи овај предмет. Представљају опис интегрисаних знања, вештина, ставова и вредности ученика у три тематске целине: *ИКТ, Дигитална писменост и Рачунарство*.

У настави оријентисаној на постизање исхода потребно је уважити стечене дигиталне вештине ученика. У планирању и припремању наставе, наставник полази од исхода које треба остварити и планира, не само своје, већ, превасходно активности ученика на часу. Наставник треба да буде више оријентисан ка менторској улози, а мање ка предавачкој. Потребно је да наставник програмске исходе, који треба да се достигну до краја петог разреда, разложи на исходе – кораке за сваки час, било да се ради о часовима обраде или утврђивања, а које треба да оствари сваки ученик. Такође, треба да за сваки час планира и припреми средства и начине провере остварености пројектованих исхода. Препорука је да наставник планира и припрема наставу самостално и у сарадњи са колегама из разредног већа због успостављања корелација међу предметима.

Потребно је радити на развоју алгоритамског начина мишљења у поступку решавања проблема и задатака, развоју логичког мишљења и изградњи личних стратегија за учење уз примену ИКТ-а.

Да би сви ученици достигли предвиђене исходе, потребно је активности осмислити тако да укључују практичан рад, уз примену ИКТ-а, повезивање различитих садржаја из других тема унутар самог предмета, као и са другим предметима. Пожељно је да планиране активности на часу прати сажето и јасно упутство ученику за реализацију задатка, уз демонстрацију поступка. Оставити простор за ученичку иницијативу и креативност, односно да се кроз дискусију са ученицима одаберу најадекватнији алати, концепти и стратегије за реализацију одређених активности. У току реализације планираних активности радити на успостављању и неговању навика и понашања као што су поступност, истрајност, аналитичност, самосталност у раду и спремност на сарадњу.

Достизање дефинисаних исхода може се остварити уз одређени степен слободе наставника како у избору метода рада, програмских алата и технологија (рачунар, дигитални уређај...), тако и у редоследу и динамици реализације елемената различитих

тематских области. На интернету се могу се наћи примери добре праксе који се, уз прилагођавање условима рада и поштовањем ауторских права, могу користити.

С обзиром да је настава овог предмета теоријско-практичног карактера изводи се са половином одељења, један час недељно, у рачунарском кабинету/дигиталној учионици.

Информационо-комуникационе технологије (9)

Реализацију ове тематске целине започети навођењем примера примене ИКТ-а. Мотивисати ученике да дискутују о могућности примене ИКТ-а из њихове перспективе, да опишу искуства у коришћењу дигиталних уређаја и наведу оно шта је њима важно код дигиталних уређаја: добар звук, боља фотографија, интернет, игре, запажања како њихови родитељи користе ИКТ уређаје и слично.

Ученике информативно упознати са предметом изучавања информатике и рачунарства и то навођењем примера који би њима били познати. Објаснити појам *информационо-комуникационе технологије (ИКТ)*. Увести појмове хардвер и софтвер.

Навести врсте рачунара и дигиталних уређаја које ученици користе, делове из којих се састоје: тастатура, миш, екран, екран осетљив на додир, кућиште, звучници и сл., наводећи њихову функцију. Дискутовати са ученицима о њиховом искуству са хардвером и ИКТ уређајима. Циљ је да ученици буду у стању да разумеју намену основних делова дигиталних уређаја које користе. Напоменути да у рачунару постоји меморија у којој се памте бројеви којима су описани текст, слика, звук... Показати на примеру како би се нека слика кодирала бројевима. Скренути пажњу на правилно руковање ИКТ уређајима.

Појам *оперативни систем* увести кроз повезивање претходног искуства ученика у коришћењу различитих дигиталних уређаја (кроз дискусију: нпр. који ОС користи мобилни телефон, навести примере: Android, Windows...). Нагласити који оперативни систем користе рачунари на којима ће радити у школи. Описати укратко улогу ОС, нагласити да препознаје и повезује делове рачунара и омогућава да користимо рачунар и друге дигиталне уређаје. На сличан начин увести и појам *кориснички програми*.

Кроз демонстрацију и личну активност ученика, скренути пажњу на правила која важе у кабинету и у раду са рачунарима и опремом (правилно укључивање, пријављивање, коришћење, одјављивање и искључивање рачунара). Увести појам „радна површина” оперативног система (направити паралелу код рачунара и других дигиталних уређаја). Објаснити појмове икона, пречица, трака са задацима (навести елементе и њихову намену).

Увести појам „Контролна табла”, појаснити намену и начин покретања. Без улажења у све детаље контролне табле, са ученицима у овом разреду урадити само најосновнија подешавања уређаја (миша, монитора...) и радног окружења (регионална језичка подешавања ОС-а, језик тастатуре СР ћирилица и латиница, јачина звука...). Овде паралелно урадити све активности, према могућностима, и кроз основна подешавања на телефону јер су такви уређаји ученицима блиски.

Кроз конкретне примере објаснити појам датотеке и неопходност организације датотека у рачунару: чување и проналажење, премештање или брисање (поменути „Корпу за отпатке”). Дискутовати са ученицима о врстама датотека (текст, бројеви, слике, звук, видео и мултимедија).

За креирање, измене, чување и приказивање резултата рада у форми датотека, одабрати доступне корисничке програме (лиценциране или бесплатне), као што су програми за: цртање, обраду текста, израду мултимедијалних презентација, снимање звука и видео-записа помоћу других уређаја (мобилни телефон, камера, микрофон...), репродукцију звука и видео материјала који могу бити инсталирани у рачунару или на „облаку”. Наставник може по својој процени одабрати и друге програме који ће такође

утицати на стицање жељеног, функционалног ИКТ знања и вештина у раду са наведени мултимедијалним елементима.

У петом разреду ученик треба да креира и уреди дигиталне слике/цртеже коришћењем расположивих алата изабраног програма (селектовање, копирање, лепљење, промену величине слике, додавање и брисање облика, одсецање дела слике, чување, затварање, проналажење, дораду и чување продукта, као и алате за зумирање, унос текста, употребу „четкице”, „гумице” и сл.).

При раду са текстом применити основне алате за уређивање и обликовање текста (унос текста, додавање, брисање, копирање, селектовање, поравнање, промена фонта, боје, величине слова, уметање слика...). Наглашавати потребу одабира одговарајућег писма (кодног распореда: ћирилица, латиница...) и инсистирати на примени правописа. Увезбати чување и штампање документа. Рад са табелама и сложенијим алатима обрадити у старијим разредима.

Паралелно са српском терминологијом поменути и изворне енглеске термине.

Снимање звука и видео-записа, сходно могућностима, започети демонстрацијом употребе уређаја: камера, микрофон, звучници, мобилни телефони, итд. Обухватити најосновније технике у процесу снимања (покрени, заустави, сачувај, обриши) и репродукције (покрени, паузирај, заустави, пусти од почетка, подеси јачину звука). У вежби чувања аудио/видео записа скренути пажњу на различите типове датотека у конкретном програму (нпр. *mp3*, *mp4*, *avi*, *midi*...).

При изради мултимедијалних презентација применити основне алате за уређивање и обликовање садржаја. У програму за израду мултимедијалних презентација користити раније креиране звучне и видео записе. Прилагодити тип датотеке изабраном програму (користити неки од расположивих програма за конверзију података). Кроз разговор са ученицима и кроз примере развити појам добре презентације и начине представљања (колико је битан садржај а не само форма).

Дигитална писменост (5)

При реализацији тематске целине Дигитална писменост појаснити ученицима шта значи коришћење ИКТ уређаја на одговоран и сигуран начин, и нагласити да то није обавеза само ИТ стручњака већ свих корисника. Демонстрирати функције антивирусног програма и заштитног зида. Анализирати са ученицима од каквог су материјала направљени ИКТ уређаји, да ли се такви материјали могу рециклирати и на које све начине се могу одлагати дигитални уређаји који нису у употреби, у циљу заштите животне средине.

Проверити са ученицима њихова досадашња искуства у коришћењу веб-прегледача (читача, браузерa). Разговарати о сајтовима претраживачима и начинима претраге, увести појмове аутор и ауторска права и навести основне лиценце. Претрагу интернета и одабир релевантних страница из приказаних резултата претраге. (Како проналазимо, бирамо и преузимамо информације? Како стварамо (онлајн апликације)? Како размењујемо информације и сарађујемо на интернету?)

На унапред припремљеном скупу веб-страница кроз дискусију о процени информација пронађених на интернету (публика којој је сајт намењен, аутор, тачност/прецизност, објективност, актуелност и интернет адреса) подстицати развој критичког мишљења ученика.

Упознати ученике са правилима понашања на интернету (енг. *Netiquette*). За утврђивање и појашњавање ове теме, организовати квизове и радионице (на теме безбедно – небезбедно, пожељно – непожељно понашање на интернету) као и симулације

небезбедних ситуација са акцентом на то како је пожељно реаговати у датим ситуацијама (кроз играње улога и сл.). Једна од активности за ученике, ради повезивања знања, може бити израда текстуалних докумената на тему: Моја правила понашања на интернету, Пет најважнијих правила за безбедан интернет, Како да интернет постане сигурнији за децу, и сл.

У корелацији са другим предметима (физичко и здравствено васпитање) велику пажњу посветити томе како уређаји које свакодневно користе (рачунар, телефон, таблет...) могу лоше да утичу на њихово здравље при чему их треба водити ка ситуацијама на које их родитељи свакодневно подсећају (лоше држање, дуго гледање у екран,.....). Посебну пажњу посветити развоју свести код ученика о времену у току дана, утрошеном на рад са технологијом и могућим развојем зависности од технологије.

Рачунарство (16)

Реализација теме може се започети приказивањем мотивационих филмова о програмирању. Увести појмове: програм и програмирање. Демонстрирати готове анимације и рачунарске игре ради развијања свести и побуђивања мотивације да ученици сами могу да креирају своје игрице. Одабрати пример игрице за анализу (на пример са портала www.code.org), као и друге мотивационе материјале из сличних образовних извора) са циљем упознавања ученика са корацима у решавању једноставних проблемских задатака. Увести појам алгорита при решавању најједноставнијег проблема. Искористити искуство које ученици имају као корисници технологије (рачунара, паметних телефона...) да би се направила јасна веза између процеса програмирања и коначног производа, игрица или анимација. Поред тога, истичати да се кроз учење програмирања и алгоритама, развијају стратегије за решавања животних проблема, сваки задатак који себи постављамо у свакодневном животу се решава корак по корак, тј. алгоритама.

У међупредметној координацији са предметом математика, увести математичко-логичке појмове које леже у основи информатике и рачунарства: скуп, елементи, подскуп, једнакост скупова, празан скуп (са одговарајућим знацима); Венови дијаграми; скуповне операције: унија, пресек, разлика и одговарајуће ознаке; речи: „и”, „или”, „не”, „сваки”, „неки”; одговарајуће логичке везнике и њихову интерпретацију скуповним операцијама и релацијама. Коришћењем примера из текућих садржаја, даље се осмишљава појам скупа, изграђује математичко-информатички језик и уноси прецизност у изражавању. Потребно је на разноврсним примерима користити одговарајуће симболе (знаке) и уочавати законитости скуповних и логичких операција. На подесним примерима илустровати математичко-логичку употребу речи: сваки, неки, или, и, не, следи (ако...онда). Ученици усвајају елементе дедуктивног закључивања (правилно формулисање тврђења; правилно закључивање, правилно коришћење везника „и”, „или”, а нарочито „ако...онда”). Наставити са даљим изграђивањем појмова: бројевни израз, променљива, израз с променљивом и придруживање, користећи при томе и термине израз, формула, исказ, алгоритам. Уочавати примере једноставнијих (функцијских) зависности у разним областима (придруживање по датом правилу бројева – бројевима, бројева – дужима, бројева – површинама и др.), као и једноставнијих алгоритама процедура (основни алгоритми за извођење рачунских операција сабирања, множења, дељења с остатком, Еуклидовог алгоритама). При томе је важно коришћење дијаграма и табела (дијаграм тока алгоритама, табела резултата неког пребројавања или мерења и др.).

Објаснити проблем речима, дефинисати сваку појединачну инструкцију (корак) и поступак ређања блокова, представити дејство наредбе „покрени” и описати какво дејство има на понашање објекта. Напоменути да се једном поређани блокови инструкција могу више пута покренути. Преласком на наредне нивое сложености објаснити зашто је погодно заменити кораке који се понављају одговарајућом блок наредбом (петља–блок

„понављај”) или ако проблемски задатак садржи неки задати услов, објаснити потребу раздвајања (гранање–блок „ако је”) на наредбе које ће се извршити ако је испуњен услов.

Изабрати програмско окружење за визуелно програмирање (Scratch, Stencyl, AppInventor, Alice, ...) које треба да омогући алгоритамско решавање проблема и основе програмирања. Програмско окружење бирати тако да омогућава једноставну анимацију објеката, односно, да алати омогућавају ученицима да се одмах, без много теоријског увода и објашњења сложених програмерских концепата, активно укључе у програмирање.

У зависности од изабраног програмског окружења прилагодити сва следећа објашњења специфичностима тог алата.

Кроз активну наставу и укљученост у процес креирања програма од првих часова, ученици ће поступно усвојити потребне појмове, знања и вештине. Указати на сличности и разлике са примерима и радним окружењем приказаним на првом часу, као што су ограничења у избору објеката, ограничења у инструкцијама у задатку и навести које могућности нуди изабрано програмско окружење.

Погодан пример, приликом упознавања са радним окружењем, је да ученици за конкретан лик и конкретну сцену, поређају блокове наредби тако да се кликом на лик појави нека порука (нпр. „Здраво ја сам...”). Демонстрирати поступке: избор објеката (нагласак на библиотеке), слагање блокова по принципу „превуци–и–пусти” и покретање програма. Указати ученицима на могућност измене појединачних особина објеката који су доступни у библиотекама и галеријама одабраног софтвера у форми 2Д односно 3Д модела. Упознати ученике кроз овај једноставни пример са појмом наредбе и концептом писања програма кроз ређање блок-наредби. Подизати ниво сложености у складу са појмовима који се уводе: пројекат и сценарио и направити везу са појмовима задатак и писање приче. Довести у везу поступак решавања задатка са писањем програма, и повезати појмове сценарио и алгоритам. Увести појмове: Објекат – лик (библиотека објеката, подешавање особина и својства за изабрани објекат), Објекат – позорница (библиотека позорнице, подешавање позадине позорнице, координатни систем сцене), алати (умножи, исеци–обриши, увећај, умањи) и датотека програма (најчешће се користи термин – пројекат). За изабрано радно окружење за визуелно програмирање (за рад код куће) пожељно је припремити кратко писано упутство (проналажење, преузимање, инсталирање...), демонстрирати и појаснити (поступак: преузимања, чувања и инсталирања изабраног програмског окружења, напоменути могућност коришћења онлајн апликације, уколико таква могућност постоји). Сваки од објеката ученик може креирати самостално, уместо да користи предефинисане објекте из библиотека.

Демонстрирати на сваком примеру следеће технике: креирање пројекта (нови пројекат, изабрати објекат чије се активности дефинишу, као и објекте који дефинишу његову околину, дефинисати почетни положај објекта и својства објекта – у неким окружењима информација о објекту), једноставна подешавања (употребу алата: увећај, умањи, умножи, исеци, окрени, промени боју...), задавање изабраног кретања или понашања (из палете блокова: управља догађајем, за задате акције одговарајући догађај...), чување пројекта (именовање, избор локације), поновно отварање (затварање, проналажење, покретање) и модификацију пројекта (измену неког елемента: оријентацију, боју, величину и сл., проналажење и исправљање грешака, чување измена у пројекту). Демонстрирати и указивати на разноврсне функционалности доступне у палетама блокова, за: кретања, изглед и активности коју објекат треба да реализује (предвиђених сценаријом) преко примера као што су: кретање објеката да се избегну препреке, разговор два лика о појмовима које су учили у претходној лекцији и сл.

Упознати ученике са категоријама блокова и начином задавања параметара (трајање догађаја, број понављања, промену угла, промену положаја...). Унос података преко

тастатуре користити за промену параметара у оквиру блок-наредбе. Применом различитих функционалности објеката ученици треба да уоче информације о близини објеката, њиховој величини и просторним односима. На конкретном примеру демонстрирати утицај промене параметара на извршавање програма. Демонстрирати функције едитовања објеката, едитовања и управљања програмом (измене у редоследу блокова, обједињавање блокова који се понављају у петље или гранање), тестирање и праћење сваког корака приликом извршавања програма.

Појам променљиве увести на конкретном примеру који једноставним рачунским операцијама и њиховим извршавањем доводи до решавања конкретног проблема. Обухватити појмове и поступке за креирање променљивих, доделу вредности и коришћење оператора. Нпр. сходно узрасту и у корелацији са математиком за пети разред креирати програм за израчунавање обима и површине правоугаоника. При томе креирати променљиве: дужина, ширина, обим и површина и скренути пажњу да су оператори који се користе у овом примеру основне рачунске операције (сабирање, множење).

Поступно кроз примере увести појмове: линијска, циклична и разграната структура, као што су: промена позадине или лика у односу на догађај, креирање реченице од речи и слика, разврставање објеката у скупове (жива и нежива природа, планете, реке...), упоређивање вредности две променљиве, понављање кретања и мелодије док се не додирне други објекат, одређивање просечне температуре на основу пет бројева који представљају измерене температуре од понедељка до петка, налажење најлакшег ранца од дата три, одређивање просечне висине или тежине дечака и девојчица у групи (за напредније...) и слично.

Без обзира на примере који се одаберу требало би свакако обавезно обрадити мале серије од коначно много елемената и за њих израчунати: број, збир, просек, минимум, максимум.

Анализирати са ученицима карактеристике појединих структура и оправданост примене у појединим ситуацијама.

Поступак корак по корак до решења проблема, треба да послужи за систематизацију поступка израде пројекта. Она треба да обухвати разумевање појма пројекта, израду сценарија и алгорита, ређање блок-наредби, проверу грешака, исправљање програма, дељење са другима преко Интернета. Нагласити да се алгоритми могу описати на разне начине: дијаграмом тока, псеудокодом, препричано обичним језиком, као и кроз програм креиран у једном од визуелно оријентисаних програмерских алата. Демонстрирати поступак постављања пројекта на Интернет. Указати на могућност преузимања готових пројеката са Интернета, ради проналажења најбољег решења за сопствени пројекат, уочавање туђих и својих грешака, као и за добијање идеја и развијања креативности.

Пројектна настава (6)

Наставницима се препоручује да у току петог разреда, ради развијања међупредметних компетенција и остваривања корелације са другим предметима, реализују са ученицима најмање два пројектна задатка. Време реализације пројектних задатака од којих је један из области ИКТ и Дигитална писменост и други из области Рачунарство одређује наставник у договору са ученицима и са наставницима других предмета, који покривају област изабране теме. При избору тема, сходно интересовањима извршити поделу ученика на групе/парове.

При реализацији првог пројектног задатка ставити нагласак на разради пројектног задатка – од израде плана до представљања решења. Наставник планира фазе пројектног задатка у складу са временом, сложеношћу теме, расположивим ресурсима (знања, вештине и ставови које су ученици усвојили након тематских целина ИКТ и Дигитална

писменост, техничке опремљености школе и других релевантних фактора). Ученици заједно са наставником пролазе кроз све фазе рада на пројектном задатку, при чему наставник наглашава сваки корак, објашњава, иницира дискусију и предлаже решења.

При представљању фаза пројекта може послужити следећи пример: Фаза 1: представљање тема, формирање група и одабир теме; Фаза 2: Одабир материјала и средстава, разматрање додатне подршке предметног наставника у зависности од теме; Фаза 3: Планирање времена и избор стратегије за решавање задатка у складу са роком за предају рада; Фаза 4: Прикупљање и проучавање материјала, израда задатка и припрема за излагање; Фаза 5: Представљање резултата пројектног задатка, дискусија и процена/самопроцена урађеног (наставник обезбеђује услове за што успешније излагање, усмерава дискусију и врши евалуацију урађеног са прецизном повратном информацијом).

Пројектни задаци се баве реалним темама из школског или свакодневног живота. За предвиђени број часова ове тематске целине и са добро испланираним активностима, може се очекивати да ученици успешно израде и представе решење пројектног задатка. Акцент је на подстицању иницијатива и креативности, успостављању сарадничких и вредносних ставова код ученика. Циљ је развијање и неговање: поступности, повезивања и изградње сопствених стратегија учења, вршњачког учења, вредновања и самовредновања постигнућа.

Пројектни задаци подразумевају корелацију и сарадњу са наставницима осталих предмета, која се може остварити на оваквим и сличним примерима:

– израда интервју-а или чланака (на теме: занимљивости из света спорта, уметности, науке, ...);

– израда упутства или туторијала (типа: „како да подесите”, „како да измените”, „како да решите овај задатак”, „како да користите програм ... ”);

– израда правила понашања (на теме: у спортској сали, у кабинету..., за безбеднији рад на интернету, за креирање сигурне лозинке, заштите рачунара од злонамерних програма, заштите здравља...).

Додатна мотивација за ученике може бити избор најбољих радова за: школски часопис, сајт школе, огласну таблу (одељење гласа – вредновање, самовредновање) а да остале радове постављају на пано у кабинету информатике и рачунарства...

Добар пример сумирања научених поступака је израда пратеће документације у виду фајлова различитог типа, као што су: текстуални фајлови, слике, видео материјали и сл.

Други пројектни задатак се реализује по фазама које су већ описане.

За пример могу послужити следеће теме: Направи калкулатор или Креирај програм за израчунавање...(математика), Прича из космоса, Испричај причу о месту у коме живиш или Туристички водич кроз... (географија), Интервјуиши другаре о будућим занимањима (у форми стрипа), Замеси хлеб (од њиве до трпезе)... Ученици такође, могу позајмити већ урађени пројекат, преузети га са интернета и прилагодити свом сценарију. Идеја за пројектни задатак може бити и израда квиза и теста за проверу знања, понављање, утврђивање, систематизацију градива из целог предмета.

Ученици пре прикупљања материјала израђују сценарио (причу или алгоритам за конкретан задатак), разрађују кораке и описују поступак решавања пројектног задатка. Део задатка је и чување материјала употребљеног за решавање пројектног задатка. Очекивани продукт пројектног задатка је мултимедијални садржај у форми: стрипа, анимације, игрице и сл., а напреднији ученици могу израдити алгоритам и програм за решавање конкретног проблемског задатка.

ПРАЋЕЊЕ И ВРЕДНОВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

У процесу вредновања потребно је континуирано пратити рад ученика.

Вредновање активности, нарочито ако је тимски рад у питању, се може обавити са групом тако да се од сваког члана тражи мишљење о сопственом раду и о раду сваког члана понаособ (тзв. вршњачко оцењивање).

Препоручује се и оцењивање базирано на практичним радовима и вежбањима. Квизове, тестове знања и слично користити за увежбавање и утврђивање појмова и чињеничних знања, као и за формирање коначних оцена. Препоручено је комбиновање различитих начина оцењивања да би се сагледале слабе и јаке стране сваког свог ученика. Приликом сваког вредновања постигнућа потребно је ученику дати повратну информацију која помаже да разуме грешке и побољша свој резултат и учење.

Потребно је да наставник резултате вредновања постигнућа својих ученика континуирано анализира и користи своје наставне праксе.

У оквиру плана рада наставника, у делу ваннаставних активности, поред додатне и допунске наставе, планирати секцију и време за менторски рад са ученицима који учествују на такмичењима из овог предмета. Препоручује се да се избор тема за рад на секцији изврши у сарадњи са другим наставницима, а да се почетна иницијатива препусти ученицима и њиховим интересовањима. Теме као што су израда и одржавање школског сајта, блога или неке друге школске веб странице, креирање и израда школског електронског часописа или летописа школе могу бити добре почетне идеје које ће повезати знања и вештине стечене у овом предмету са другим знањима, уз активно учешће у животу школе.

ШЕСТИ РАЗРЕД - ОБАВЕЗАН ПРЕДМЕТ

Циљ Циљ учења *информатике и рачунарства* је оспособљавање ученика за управљање информацијама, безбедну комуникацију у дигиталном окружењу, креирање дигиталних садржаја и рачунарских програма за решавање различитих проблема у друштву које се развојем дигиталних технологија брзо мења.

Годишњи фонд часова 36 часова

ИСХОДИ По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:	ОБЛАСТ/ТЕМА	САДРЖАЈИ
– правилно користи ИКТ уређаје; – креира, уређује и структурира дигиталне садржаје који садрже табеле у програму за рад са текстом и	ИКТ	Дигитални уређаји и кориснички програми. Управљање дигиталним документима. Рад са сликама.

<p>програму за рад са мултимедијалним презентацијама;</p> <ul style="list-style-type: none"> – креира и обрађује дигиталну слику; – самостално снима и врши основну обраду аудио и видео записа; – уређује мултимедијалну презентацију која садржи видео и аудио садржаје; – чува и организује податке локално и у облаку; – одговорно и правилно користи ИКТ уређаје у мрежном окружењу; – разликује основне интернет сервисе; – примењује поступке и правила за безбедно понашање и представљање на мрежи; – приступа Интернету, самостално претражује, проналази и процењује информације и преузима их на свој уређај поштујући ауторска права; – објасни поступак заштите дигиталног производа/садржаја одговарајућом СС лиценцом; 	<p>ДИГИТАЛНА ПИСМЕНОСТ</p>	<p>Рад са текстом. Рад са мултимедијалним презентацијама које садрже видео и аудио садржаје.</p> <p>Употреба ИКТ уређаја на одговоран и сигуран начин у мрежном окружењу. Интернет сервиси. Правила безбедног рада на Интернету. Претраживање Интернета, одабир резултата и преузимање садржаја. Заштита приватности личних података и ауторских права.</p>
<ul style="list-style-type: none"> – објасни поступак прикупљања података путем онлајн упитника; – креира једноставан програм у текстуалном програмском језику; – користи математичке изразе за израчунавања у једноставним програмима; – објасни и примени одговарајућу програмску структуру (наредбе доделе, гранања, петље); – користи у оквиру програма нумеричке, текстуалне и једнодимензионе низовске вредности; – разложи сложени проблем на једноставније функционалне целине (потпрограме); – проналази и отклања грешке у програму; – сарађује са осталим члановима групе у одабиру теме, прикупљању и обради материјала, представљању пројектних резултата и закључака; – користи могућности које пружају рачунарске мреже у сфери комуникације и сарадње; – креира, објављује и представља дигиталне садржаје користећи расположиве алате; – вреднује процес и резултате пројектних активности. 	<p>РАЧУНАРСТВО</p>	<p>Основе изабраног програмског језика. Основне аритметичке операције. Уграђене функције. Ниске (стрингови). Структуре података. Гранање. Понављање. Основни алгоритми.</p>
<p>– објасни поступак прикупљања података путем онлајн упитника;</p> <ul style="list-style-type: none"> – креира једноставан програм у текстуалном програмском језику; – користи математичке изразе за израчунавања у једноставним програмима; – објасни и примени одговарајућу програмску структуру (наредбе доделе, гранања, петље); – користи у оквиру програма нумеричке, текстуалне и једнодимензионе низовске вредности; – разложи сложени проблем на једноставније функционалне целине (потпрограме); – проналази и отклања грешке у програму; – сарађује са осталим члановима групе у одабиру теме, прикупљању и обради материјала, представљању пројектних резултата и закључака; – користи могућности које пружају рачунарске мреже у сфери комуникације и сарадње; – креира, објављује и представља дигиталне садржаје користећи расположиве алате; – вреднује процес и резултате пројектних активности. 	<p>ПРОЈЕКТНИ ЗАДАТАК</p>	<p>Фазе пројектног задатка од израде плана до представљања решења. Израда пројектног задатка у корелацији са другим предметима. Вредновање резултата пројектног задатка.</p>

Кључни појмови садржаја: обрада текста, табела, слајд презентације, интернет сервис, безбедност на интернету, текстуални програмски језик

УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

Програм наставе и учења информатике и рачунарства, у другом циклусу основног образовања и васпитања, организован је по спиралном моделу и оријентисан је на остваривање исхода. Исходи су јасни и прецизни искази о томе шта ученик зна, да уради и вредносно процени по завршетку процеса учења. Наставни програм предмета информатика и рачунарство се састоји из три тематске целине: Информационо-комуникационе технологије (скр. ИКТ), Дигитална писменост и Рачунарство.

Да би сви ученици остварили предвиђене исходе, потребно је да наставник упозна специфичности начина учења својих ученика и према њима планира и прилагођава наставне активности. Наставник треба да осмисли активности тако да укључују практичан рад уз примену ИКТ-а, повезивање различитих садржаја из других тема унутар самог предмета, као и са другим предметима. Пожељно је да планиране активности ученика на часу прати сажето и јасно упутство за реализацију задатка, уз евентуалну претходну демонстрацију поступка од стране наставника. Оставити простор за ученичку иницијативу и креативност – кроз дискусију са ученицима одабирати адекватне алате, концепте и стратегије за реализацију одређених активности. У току реализације планираних активности радити на успостављању и неговању навика и понашања као што су поступност, аналитичност, истрајност, самосталност у раду, али и спремност на сарадњу и одговоран приступ тимском раду.

Достизање дефинисаних исхода може се остварити уз одређени степен слободe наставника како у избору метода рада, програмских алата и технологија (рачунар, дигитални уређај...), тако и у редоследу и динамици реализације елемената различитих тематских области. На интернету и у литератури се могу се наћи примери добре праксе које, уз прилагођавање условима рада и поштовање ауторских права, треба користити у настави и учењу.

С обзиром на то да је настава овог предмета теоријско-практичног карактера часове треба остваривати са одељењем подељеним на групе, односно са највише 20 ученика. Програм наставне и учења треба остваривати на спојеним часовима. Подсетити ученике на значај поштовања правила која важе у кабинету и у раду са рачунарима и опремом, кроз демонстрацију и личну активност ученика (правилно укључивање, пријављивање, коришћење, одјављивање и искључивање рачунара).

Наставницима се препоручује да у току шестог разреда, ради развијања међупредметних компетенција и остваривања корелације са другим предметима, реализују са ученицима најмање два пројектна задатка који обухватају теме и из других предмета. Време реализације пројектних задатака (једног из области ИКТ и Дигитална писменост и другог из области Рачунарство) одређује наставник у договору са ученицима и са наставницима других предмета, који обухватају област изабране теме. При избору тема, понудити неколико пројектних тема и омогућити тимовима ученика да одаберу ону која највише одговара њиховим интересовањима.

Информационо-комуникационе технологије

Поновити и дискутовати са ученицима врсте дигиталних уређаја, као и намену програма које су користили у петом разреду. Ученици би требало да знају да наведу и препознају из којих се компоненти састоји стони и/или преносни рачунар и укратко опишу основну улогу сваке од њих.

Оспособити ученике за рад у програму за управљање документима на рачунару (који је део оперативног система рачунара), проналажење, копирање/пренос докумената са екстерних уређаја и меморија. Представити функције стандардних дијалога за читавање, снимање и проналажење датотека.

Наставник бира корисничке програме (комерцијалне или слободне) које ће ученици користити. Програми за цртање, обраду текста, израду мултимедијалних презентација, снимање звука и видео-записа, репродукцију звука и видео материјала могу бити инсталирани локално на рачунару или у“облаку” тј. могу се користити преко интернета.

При раду са текстом фокусирати се на креирање и формирање докумената из стварног живота који могу бити блиски ученицима овог узраста (нпр. писмо другу или другарици, кратак семинарски рад из биологије, распоред часова, списак ствари које треба понети на екскурзију). Све кораке у раду са програмом за обраду текста реализовати и у инсталираној верзији програма за обраду текста и на некој од бесплатних сарадничких платформи и мотивисати ученике да сарађују током креирања заједничких докумената.

Најпре обновити рад са основним алатима за уређивање и обликовање текста (унос текста, додавање, брисање, копирање, селектовање, поравнање, промена фонта, боје, величине слова, уметање слика, ...). Наглашавати потребу одабира одговарајућег писма одабиром тастатурног распореда за наше говорно подручје (ћирилица, латиница...) и инсистирати на примени језичког и дигиталног правописа. Усвојене вештине је неопходно увежбавати са ученицима, да би што ефикасније вршили основне операције са текстом коришћењем само тастатуре (да се крећу кроз текст карактер по карактер, реч по реч, пасус по пасус, да користе тастере Home и End, да селекују текст помоћу тастера Shift и тастера за кретање кроз текст, користе пречице за копирање, исецање, лепљење и сл.). Нагласити да се исте технике за рад са чистим текстом користе у великом броју разнородних програма (едиторима текста, текст-процесорима, клијентима електронске поште итд.).

Активности ученика усмерити на могућности одабраног текст-процесора, подешавање радног окружења, врсте приказа које су погодније у зависности од тога да ли се уноси текст, исправљају грешке у тексту или врши преглед документа пре штампања и сл. Оспособити ученике да подешавају радно окружење изабраног текст-процесора, подешавају димензије и маргине странице, уносе текст ћириличким и латиничким писмом, сачувају унети текст, отварају постојећи текстуални документ, затварају активни документ, врше основно формирање текста (својства пасуса, карактера итд.). Објаснити појам логичке структуре документа и приказати како се у документу могу експлицитно означити наслови, поднаслови и пасуси коришћењем уграђених стилова Наслов 1, Наслов 2 и Текст (прилагођавање постојећих и креирање нових стилова је напреднија тема која ће бити обрађивана у старијим разредима).

Навести елементе који се могу уметнути у текстуални документ (слике, графички облици, табеле, симболи...). Указати на сврху уметања таквих елемената наводећи једноставне примере и повезати технику уметања ових елемената са уметањем слика које су вршили у петом разреду.

Посебну пажњу посветити табелама. Изабрати једноставне примере (распоред часова, календар и сл.) помоћу којих се уводе елементи табеле: ћелија, ред и колона. Представити алате за рад са табелама који су доступни у програму за обраду текста. Вежбати њихово додавање, брисање, селекцију, применити шаблоне за дизајн и сл. Оспособити ученике да уметну табелу у текстуални документ, уносе и уређују садржаје табела, формирају табелу.

Особити ученике да прегледају текстуални документ пре штампања, подесе параметре за штампу и, ако постоје услови, одштампају документ.

У оквиру уређивања дигиталне слике/цртежа оспособити ученике да поред основних алата изабраног програма (селектовање, копирање, лепљење, промену величине слике, додавање и брисање облика, одсецање дела слике, чување у жељеној величини и квалитету слике, затварање, проналажење и сл.) користе и напредне алате за припрему слике за уметање у текстуални документ и мултимедијалну презентацију (нпр. алати за зумирање, унос текста, употребу четкице, гумице, додавање сенке, додавање тродимензионалних ефеката).

Снимање звука и видео-записа сходно могућностима започети демонстрацијом употребе уређаја: камера, микрофон, звучници, мобилни телефони, односно других расположивих уређаја који обављају предвиђене функције. Поред основних техника у процесу снимања (покрени, заустави, сачувај, обриши) и репродукције (покрени, паузирај, заустави, пусти од почетка, подеси јачину звука) обучити ученике да одговарајућим алатом модификују видео запис (скраћивање). У вежби чувања аудио/видео записа скренути пажњу на различите типове датотека у конкретном програму (нпр. mp3, mp4, avi, midi...).

Пре обраде теме израде слајд-презентација подсетити ученике на основна правила визуелизације и презентовања, а при реализацији наставе стално указивати на најчешће грешке (сувише текста, велики број слајдова, различити фонтови и сл.). При изради мултимедијалних презентација демонстрирати примену основних алата за уређивање и обликовање садржаја у изабраном програму. Поред алата за уређивање и обликовање текста и слика, представити алате за рад са уметнутим елементима проширујући примену на рад са табелама, графичким објектима, видео и аудио записима (користити претходно креиране звучне и видео записе, прилагодити тип датотеке изабраном програму – представити ученицима неки од расположивих програма за конверзију формата датотека). Оспособити ученике да подесе радно окружење, бирају одговарајући поглед на презентацију, креирају слајдове, уносе текст и друге објекте (слике, табеле, графиконе) и доследно их форматирају (користећи мастер слајд). Теме треба да буду смислене и релевантне за ученике, најбоље је да се користе презентације у којима се обрађују теме из наставе, како информатике и рачунарства, тако и других предмета. Ученици неке презентације могу да креирају и у склопу домаћих задатака, а на часу је могуће анализирати презентације направљене код куће. Кроз разговор са ученицима дефинисати појам добре презентације и демонстрирати начине представљања. Нагласити да презентације треба да буду једино у функцији садржаја, избегавати анимације „по сваку цену” које оптерећују презентацију.

Препоручени број часова је 10.

Дигитална писменост

Представити појам и врсте рачунарских мрежа и увести основне појмове и терминологију из ове области (сервер, клијент, локалне мреже, мреже широког распона, глобална мрежа – Интернет). Подсетити ученике на правила коришћења ИКТ уређаја на одговоран и сигуран начин, сада у мрежном окружењу.

Представити ученицима основне интернет сервисе: сервис електронске поште, www као јавни информациони сервис, дискусионе групе и сервисе за претраживање интернета. Објаснити чему ти сервисе служе, упознати их са планом коришћења ових сервиса.

Представити веб као најпознатији интернет сервис. Објаснити да веб функционише тако што су корисницима потребне услуге и њима их пружају уређаји специјализовани за то (сервери). У свакој комуникацији морају да постоје правила, односно протоколи (HTTP

и HTTPS) као и правилно навођење и коришћење адреса (домена и УРЛ са једне и IP и MAC адреса са друге стране).

Објаснити структуру УРЛ адресе и значење појединих домена edu.rs, gov.rs, .com... Упутити ученике на веб сајт (нпр. <http://www.mojaipadresa.info/>) путем кога могу да пронађу информације о IP-адреси сајта, као и уређаја који је употребљен за претрагу.

Нагласити значај дигиталног трага који посетилац оставља приликом посете неком сајту. Напредне технике претраге у изабраном претраживачу представити на унапред припремљеном скупу веб-страница (претрага према веб адреси сајта), кроз дискусију и практичан рад на вредновању интернет извора (публика којој је сајт намењен, аутор, тачност/прецизност, објективност, актуелност и интернет адреса) подстицати развој критичког мишљења ученика.

Код преузимања било ког садржаја са интернета важно је подсетити ученике на поступке преузимања и чувања на жељеној локацији, као и на етичка и правна питања приступа садржајима (лиценце), заштите од нежељених програма, као и на правила понашања на интернету (енг. netiquette).

Подсетити ученике на значај поштовања ауторских права и сврху CC (Creative Commons) лиценци. Представити начин лиценцирања сопственог ауторског дела комбинацијом расположивих симбола, на адреси <https://creativecommons.org/share-your-work/>.

Нагласити да се приликом посете сајтовима, као и приликом преузимања садржаја, дигитални уређај који користимо је изложен процедурама којима се прикупљају подаци за које корисник не зна у коју ће сврху бити употребљени (IP адреса, локација), а уређај може бити изложен дејству нежељених програма (вируси, шпијунски програми). У ту сврху је потребно применити расположиве мере заштите.

Посебну пажњу посветити питањима дигиталног насиља (приликом обраде или кроз пројектни задатак пожељно је спровести са ученицима истраживање на тему дигиталног насиља, применом онлајн упитника, радионица или квиза, какви се могу наћи, на пример, на адреси <http://www.mpn.gov.rs/grupa-za-prevenciju-nasilja/>, у приручнику Дигитално насиље – превенција и реаговање). Набројати и описати најчешће видове дигиталног насиља (како се дигитални уређаји и сервис користе као оруђа дигиталног насиља: социјалне мреже, СМС и телефонски позиви, сликовне поруке и видео материјали и др.), како препознати облике дигиталног насиља, посебно вршњачког насиља. Дискутовати ситуације када се неко насиље врши у стварном свету и преноси у дигитални свет, који су најчешћи примери, како исправно реаговати у конкретним ситуацијама, коме се обратити, које поступке је могуће примењивати и која правила понашања установити за безбедно представљање на мрежи. Упознати ученике са неким од начина за препознавање и пријаву дигиталног насиља: СОС телефон и онлајн форма за пријаву насиља, као и сајтови који су посвећени пројектима владе у борби против дигиталног насиља.

Представити предности употребе веб сервиса на примеру алата за креирање онлајн упитника, који не би садржао више од три питања различитог типа. Нагласити значај онлајн упитника као корисног алата за прикупљање података у истраживањима, анкетама, квизовима или тестовима. Наставник креира онлајн упитник на свом налогу на диску, објављује га на школском сајту и ученицима поставља као задатак да на својим радним јединицама попуне упитник. Показати ученицима како изгледа табела са свим њиховим одговорима. Преузети табелу и без удубљивања у њену структуру показати како за свако питање изгледа колона са њиховим одговорима. Урадити попуно упитника два пута, први пут допустити ученицима да се представе са својим измишљеним именима и други пут,

нагласити ученицима да попуне своја права имена. Упоредити, заједно са ученицима, одговоре за иста питања у једном и другом случају.

За утврђивање и појашњавање ове теме организовати квизове или радионице (на теме безбедно-небезбедно, пожељно-непожељно понашање на интернету) као и симулације небезбедних ситуација са акцентом на то како је пожељно реаговати у датим ситуацијама (кроз играње улога и сл.). Једна од активности за ученике, ради повезивања знања, може бити израда текстуалних докумената или мултимедијалних презентација на тему: Моја правила понашања на интернету, Пет најважнијих правила за безбедан интернет, Како да интернет постане сигурнији за децу, и сл. Кроз креирање ових докумената увежбавати сараднички рад и коришћење бесплатних онлајн платформи.

Препоручени број часова је 4.

Пројектни задатак из области ИКТ и Дигитална писменост

При реализацији тематске целине нагласак је на разради пројектног задатка – од израде плана до представљања решења. Наставник планира фазе пројектног задатка у складу са временом, сложеношћу теме, расположивим ресурсима (знања, вештине и ставови које су ученици усвојили након тематских целина ИКТ и Дигитална писменост, техничке опремљености школе и других релевантних фактора). Ученици заједно са наставником пролазе кроз све фазе рада на пројектном задатку, при чему наставник наглашава сваки корак, објашњава, иницира дискусију и предлаже решења.

При представљању фаза пројекта може послужити следећи пример: *Фаза 1:* представљање тема, формирање група и одабир теме; *Фаза 2:* Одабир материјала и средстава, разматрање додатне подршке предметног наставника у зависности од теме; *Фаза 3:* Планирање времена и избор стратегије за решавање задатка у складу са роком за предају рада; *Фаза 4:* Прикупљање и проучавање материјала, израда задатка и припрема за излагање; *Фаза 5:* Представљање резултата пројектног задатка, дискусија и процена/самопроцена урађеног (наставник модерира, обезбеђује услове за што успешније излагање, усмерава дискусију и врши евалуацију урађеног са јасном повратном информацијом).

Пројектни задаци се баве реалним темама из школског или свакодневног живота. За предвиђени број часова ове тематске целине и са добро испланираним активностима може се очекивати да ученици успешно израде и представе решење пројектног задатка. Акцент је на подстицању иницијативе и креативности, успостављању сарадничких и вредносних ставова код ученика. Циљ је развијање и неговање: поступности, повезивања и изградње сопствених стратегија учења, вршњачког учења, вредновања и самовредновања постигнућа.

Пројектни задаци подразумевају корелацију и сарадњу са наставницима осталих предмета, која се може остварити на оваквим и сличним примерима:

- израда упутства или туторијала са табеларним представљањем података
- израда упитника на тему дигиталног насиља

Спровести са ученицима истраживање на тему дигиталног насиља, а резултате спроведеног истраживања користити приликом представљања пројектног задатка (пожељно је да наставник користи онлајн упитник приликом прикупљања података, за које би ученици приредили питања). Ученици се могу поделити у групе сходно фази истраживања: група која осмишљава питања, група која анализира прикупљене податке, представља резултате истраживања и група која израђује упутства заштите од дигиталног насиља.

Додатна мотивација за ученике може бити избор најбољих радова за: школски часопис, сајт школе, огласну таблу (одељење гласа – вредновање, самовредновање) а да остале радове постављају на пано у кабинету информатике и рачунарства...

Добар пример сумирања научених поступака је израда пратеће документације у виду фајлова различитог типа, као што су текстуални фајлови, слике, видео материјали и сл.

Препоручени број часова је 4.

Рачунарство

Представити концепт *текстуалних програмских језика*, укратко, потом изабраног програмског језика, као и неке основне сличности и разлике у односу на визуелни програмски језик који су ученици користили у петом разреду. Укратко представити едитор изабраног текстуалног програмског језика и значај поштовања основних правила приликом писања *наредби*. Направити везу између наредби које записујемо текстом и очекиваног дејства те наредбе, на једноставном примеру, као и везу између корака алгорита и одговарајуће наредбе.

Реализацију теме започети приказом израде задатака израчунавањем, применом операција: сабирања, одузимања, множења и (реалног) дељења. Пожељно је бирати задатке који имају реалну примену у стварном животу из области блиских ученицима (спорт, мода), било у другим наставним предметима (математика, физика, биологија, историја, географија и слично). Увести појам израза у програмском језику и његових саставних елемената (бројевних константи, променљивих и аритметичких оператора, уз пратећи појам типа).

Увести *променљиве* као појам за именовање улазних података и међурезултата израчунавања као и механизам за учитавање вредности улазних података и испис резултата. Променљиве у почетку третирају на исти начин као у математици и не мењати вредности једном додељеним променљивима (императивна додела, попут $i=i+1$, је нов концепт на који је потребно поново се вратити током обраде итеративних поступака). Ако је приликом уноса података неопходна конверзија читаног текста у број укратко је описати, а детаљно појашњење дати када се буде обрађивала тема рада са текстом.

Обратити пажњу на то да се задаци који су у математици обично рађени над конкретним вредностима улазних података сада решавају над симболичким вредностима (у општим бројевима) и дати довољно времена ученицима да савладају ту промену.

Увести посебно операције одређивања целобројног количника и остатка и показати могуће примене: конверзије метричких јединица (нпр. конверзија центиметара у метре и центиметре, конверзија времена из минута у сате и минуте, конверзија углова из секунди у степене, минуте и секунде, одређивање цифара двоцифреног броја и слично). Обратити пажњу на то да се на часовима математике не уведе функције за одређивање количника и остатка тако да од ученика не треба очекивати предзнање у овом домену.

Поред израчунавања, још један незаобилазан елемент програмирања чине *наредбе и контрола тока програма*. Осим секвенцијалног ређања наредби једне иза друге, основу контроле тока чине *гранање и понављање*.

Вежбање *контроле тока програма* може се веома лепо постићи цртањем уз помоћ покретања објекта који током кретања оставља траг на екрану и робота који у лавиринту има задатак да дође на одређено место, заобилазећи при том препреке и премештајући предмете. Ова два приступа су често део уводних курсева програмирања заснованих на блоковском програмирању (нпр. на code.org), а за њих постоји и директна подршка у неким програмским језицима и окружењима. Ученицима искорак у рачунарску графику обично бива занимљивији од писања програма који раде у чистом текстуалном режиму и

стога има смисла током обраде теме контроле тока програма користити овакве библиотеке.

У склопу обраде *гранања* потребно је приказати релацијске операторе (једнако, различито, мање, веће, мање-једнако, веће-једнако) и писање релацијских израза који се јављају као услови у наредби гранања. Показати непотпуни (тзв. *if-then*) и потпуни (тзв. *if-then-else*) облик наредбе гранања. Приказати и *логичке операторе* (*и*, *или*, *не*) који се користе за изражавање сложенијих услова. На основном нивоу сасвим је довољно да ученици савладају гранање на основу елементарног услова (нпр. да у зависности од унете спољне температуре одреде да ли је довољно топло за купање) и евентуално да повежу два услова на одговарајући начин (нпр. да одреде да ли број припада неком интервалу поређењем са доњом и горњом границом интервала).

Понављање започети најједноставнијим обликом у којем се тражи да се неки блок наредби понови одређени број пута (нпр. помери робота десет корака напред, десет пута испиши неки текст, четири пута помери корњачу напред и окрени је за 90 степени). Иако визуелни програмски језици често имају посебну наредбу за ово, у текстуалним програмским језицима се она обично реализује општијим наредбама (класичном петљом *for*). Кроз низ задатака ученицима скренути пажњу на измену вредности *бројачке променљиве* током трајања петље. Претходно, веома пажљиво, скренути пажњу ученицима на то да се вредности променљивих током трајања програма могу мењати (нпр. цена пре и после поскупљења се може чувати у једној променљивој), за разлику од математичког контекста на који су ученици навикли у којем су променљиве само имена вредности и не постоји могућност измене вредности једном уведене променљиве. Описати намену и начин употребе *коментара као поруке* приликом задавања улазних и излазних вредности за променљиве.

Поред рада са бројевима у реалним програмима најчешћи је *рад са текстуалним подацима*. У већини савремених језика постоји посебан тип података за то (*ниске тј. стрингови*), опремљен великим бројем корисних библиотечких функција. Ученицима приказати како се формирају *променљиве текстуалног типа*, како се одређује дужина текста, како се врши конверзија између текста (који садржи низ цифара) и бројева, како се врши провера да ли текст садржи карактер, како се издваја део текста на датим позицијама и слично. Ако је директно подржан програмским језиком, илустровати и поредак између ниски (лексикографски, као у речнику).

Представити концепт декомпоновања сложенијих проблема на једноставније потпроблеме у домену израчунавања кроз дефинисање и употребу помоћних функција. Одабрати пригодне, једноставне задатке, којима се илуструје употреба неких елементарних библиотечких функција (нпр. растојање између два броја се може увести као апсолутна вредност њихове разлике, минимум и максимум више задатих вредности или других пригодних које се могу пронаћи у библиотечким функцијама). Ученицима приказати и могућност дефинисања помоћних функција, али инсистирати само на изразито једноставним примерима (нпр. функција која израчунава обим правоугаоника).

Од ученика, на овом нивоу, није могуће очекивати креирање сложенијих програма, па сходно томе, задатке прилагодити тако да горња граница дужине текста програма буде десетак линија. У првој фази ученици треба да разумеју како раде готови програми које наставник пише (да могу да предвиде резултат њиховог рада без извршавања програма), затим у наредној фази могу да допуњавају програме чији је основни костур дат и тек онда да самостално пишу програме од почетка до краја. Метода откривања и отклањања грешака у готовим програмима може се користити у свим поменутих фазама (на основном нивоу, то су једноставне синтаксичке грешке, а на напредном су озбиљнији семантички пропусти).

У склопу додатне наставе и рада са заинтересованим ученицима препоручује се израда задатака донекле комплексније алгоритамске структуре и упознавање ученика са мало ширим фрагментом библиотеке одабраног програмског језика. Кроз задатке могуће је упознати ученике са сложенијим и угњежденим гранањем (на пример, одређивање агрегатног стања воде на основу температуре или оцене ученика на основу броја поена, упоређивање два датума на основу поређења година, затим месеца и на крају дана и слично). У склопу обраде петљи могуће је обрадити имплементације неколико основних алгоритама: одређивање збира, производа, броја елемената, минимума и максимума серије елемената, пресликавање и филтрирање серије (на пример, штампање таблице квадрата и корена, издвајање свих дана у којима је дневна температура била испод нуле), линеарна претрага серије елемената (провера да ли серија садржи елемент који задовољава одређено својство) и њихове комбинације. Да би ученици боље разумели ове алгоритме, могуће их је прво имплементирати на кратким серијама, без коришћења петље (на пример, имплементирати прво одређивање максимума пет бројева, па тек онда прећи на максимум n бројева). Ученицима је могуће приказати и алгоритме одређивања цифара у позиционом запису броја и формирања броја на основу датих цифара. У циљу једноставнијег решавања задатака, ученицима је могуће приказати напредније структуре података које савремени програмски језици подржавају: уређене парови и n -торке (на пример, пар географских координата), мапе тј. речнике (на пример, пресликавање имена ученика у број освојених поена, пресликавање имена града у пар његових географских координата) и слично. Такође, могуће је проширити скуп библиотечких функција које ученици могу да користе. Све појмове увести искључиво кроз примере употребе у смисленим задацима и избегавати приступ у коме се нови појмови уводе без јасне мотивације.

Препоручени број часова је 15.

Пројектни задатак из области Рачунарство

Пројектна настава је комплексан приступ настави и учењу који најчешће користи методе као што су проблемска настава и учење засновано на истрази (питањима).

Проблемска настава поставља пред ученике стварни проблем из живота који треба истражити и за који треба предложити могућа решења. Све врсте реалних животних проблема могу бити повод за проблемску наставу. Пронађена решења се могу тестирати и о њима се може расправљати.

Истраживање можемо да дефинишемо као „потрагу за истином, информацијама или знањем”. Учење засновано на истраживању почиње постављањем питања, наставља са истраживањем и завршава се проналажењем решења, доношењем разумних закључака, одговарајућих одлука, или применом нових знања или вештина.

Обе наставне методе се фокусирају на развијање вештина за решавања проблема, критичко мишљење и обраду информација. Оне дају најбоље резултате када су почетна питања/проблеми довољно отворени (одговор није могуће наћи једноставним укуцавањем у претраживач) и када ученици раде у малим тимовима или групама. Ове две методе су уско повезане и често се преклапају. Изузетно је важно имати на уму да у оба приступа нема нужно тачних и нетачних одговора. Свако решење може имати мане и врлине, а ученици морају да их анализирају и процењују.

Наставни пројекат подразумева програмирање у текстуалном програмском језику или адаптацију унапред датог програма у циљу решавања пројектног задатка.

Могуће теме наставног пројекта:

– како да убедимо тинејџере да се здраво хране? (израда програма који нпр. нуди намирнице различитих група и, на основу одабраних, рачуна калоријску вредност...);

- како би могао да изгледа најефикаснији бицикл на свету? (израда програма који прорачунава перформансе бицикла на основу нпр. различите величине точкова...);
- шта можемо да учинимо са школским отпадом? (израда програма који прорачунава нпр. зараду од продаје секундарних сировина...)
- како би могли да редизајнирамо учионицу па да услови за учење буду бољи? (израда програма који прорачунава нпр. цене кречења различитим врстама материјала или цене различитог школског мобилијара...);
- како да производимо здраву ужину за дефинисани буџет? (израда програма који прорачунава нпр. укупну цену успостављања пластеника са различитим биљним културама).

Сви елементи пројектног задатка морају бити реални. Ученици треба да потраже цене одређених производа и/или услуга, дизајнирају једно или више решења и предвиде трошкове за свако од њих.

Напомена: На првом часу, заједно са ученицима, формирати листу критеријума на основу којих ће се процењивати квалитет решења проблемских задатака. На овај начин, ученицима ће бити потпуно јасно шта квалитетно решење подразумева. Листа мора бити свеобухватна – не сме да се односи само на квалитет креираних програма, већ и на квалитет представљања и образлагања предложених решења (коришћењем научених техника рада у програмима за обраду текста, звучних и видео записа, програмима за израду презентација).

Препоручени број часова је 3.

3.29. ФИЗИЧКО И ЗДРАВСТВЕНО ВАСПИТАЊЕ за пети и шести разред

ПЕТИ РАЗРЕД

Циљ наставе и учења физичког и здравственог васпитања је да ученик унапређује физичке способности, моторичке вештине и знања из области физичке и здравствене културе, ради очувања здравља и примене правилног и редовног физичког вежбања у савременим условима живота и рада.

Задаци наставе физичког и здравственог у нашој школи:

- стимулисати телесни развитак повећањем снаге мишића и даљем развоју способности;
- подмирити примарни биомоторички мотив изражен у потребу за кретањем, игром, борбом
- утицати на развој моторичких способности, а посебно на развој брзине, координације, глпкости и експлозивне снаге;
- развити зглобно мишићне (кинетичке) осетљивости које се манифестују свесним и самосталним, управљањем, својим кретањем;
- повезати моторичке задатке у целину, али без стварања крутих моторичких аутоматизма;

- задовољавати потребе за афирмацијом, али и сузбијати тенденције процењивања властитих способности услед недовољно развијене самокритичности ученика и ученица;

- задовољавати потребе ученика и ученица за групном идентификацијом која у знатној мери убрзава процес социјализације личности;

- развијати способности за посматрање, доживљавање и стварање естетских вредности (лепота кретања, лепота спортске игре и лепота природе);

- уводити ученике и ученице у организован систем припрема за игре, сусрете и манифестације;

Указивање потребе за стваралаштвом у два основна смера:

1. у смеру спортско - техничких достигнућа (индивидуални – максимални учинак у појединој спортској грани);

2. у естетском обликовању и доживљавању моторичких активности.

НАСТАВНА ОБЛАСТ/ТЕМА	ИСХОДИ	САДРЖАЈ
ФИЗИЧКЕ СПОСОБНОСТИ	<ul style="list-style-type: none"> - примени једноставне комплексе простих и општеприпремних вежби - изведе вежбе (разноврсна природна и изведена кретања) и користи их у спорту, рекреацији и различитим животним ситуацијама - пореди резултате тестирања са вредностима за свој узраст и сагледа сопствени моторички напредак 	<ul style="list-style-type: none"> - вежбе за развој снаге - вежбе за развој покретљивости - вежбе за развој аеробне издржљивости - вежбе за развој брзине - вежбе за развој координације - примена националне батерије тестова за праћење физичког развоја и моторичких способности
Атлетика	<ul style="list-style-type: none"> - комбинује и користи достигнути ниво усвојене технике кретања у спорту свакодневном животу - доводи у везу развој физичких способности са атлетским дисциплинама 	<p>Обавезни садржаји</p> <p>Техника истрајног трчања</p> <p>Истрајно трчање– припрема за крос</p> <p>Техника спринтерског трчања</p> <p>Техника високог и ниског старта</p> <p>Скок увис (прекорачна техника)</p> <p>Бацање лоптице (до 200 g)</p> <p>Препоручени садржаји</p> <p>Техника штафетног трчања</p> <p>Скок у даљ</p> <p>Бацања кугле 2 kg</p> <p>Бацање „вортекс-а”</p> <p>Тробој</p>
МOTORИЧКЕ ВЕШТИНЕ, СПОРТ И СПОРТСКЕ ДИСЦИПЛИНЕ		
Спортска гимнастика	<ul style="list-style-type: none"> - одржава стабилну и динамичку равнотежу у различитим кретањима, изводи ротације тела - користи елементе Гимнастике у свакодневним Животним ситуацијама 	<p>Обавезни садржаји</p> <p>Вежбе на тлу</p> <p>Прескоци и скокови</p> <p>Вежбе у упору</p> <p>Вежбе у вису</p> <p>Ниска греда</p> <p>Гимнастички</p>

	<p>и игри</p> <p>- процени сопствене могућности за вежбање у гимнастици</p>	<p>Полигон</p> <p>Препоручени садржаји</p> <p>Вежбе на тлу (напредне варијанте)</p> <p>Висока греда</p> <p>Трамболина</p> <p>Прескок</p> <p>Коњ са хватаљкама</p> <p>Вежбе у упору (сложенији састав)</p> <p>Вежбе у вису (сложенији састав)</p>
<p>Основе тимских и спортских игара</p>	<p>- користи елементе технике у игри</p> <p>- примењује основна правила Рукомета у игри</p> <p>- учествује на унутар одељенским такмичењима</p>	<p>Обавезни садржаји</p> <p>Рукомет/минирукомет:</p> <p>Основни елементи технике и правила;</p> <p>- вођење лопте,</p> <p>- хватања и додавања лопте,</p> <p>- шутирања на гол,</p> <p>- финтирање,</p> <p>- принципи индивидуалне одбране</p> <p>- основна правила рукомета/ мини рукомета</p> <p>Спортски полигон</p> <p>Препоручени садржаји</p> <p>Напредни елементитехнике, тактике и правила игре:</p> <p>- хватања котрљајућих лопти,</p> <p>- дриблинг,</p> <p>- шутирања на гол,</p> <p>- финтирање,</p> <p>- основни принципи колективне одбране.</p>
<p>Плес и ритмика</p>	<p>- изведе кретања, вежбе и кратке саставе уз музичку пратњу</p> <p>- игра народно коло</p> <p>- изведе кретања у различитом ритму</p> <p>- изведе основне кораке плеса из народне традиције других култура</p>	<p>Обавезни садржаји</p> <p>Покрети уз ритам и уз музичку пратњу</p> <p>Ритмичка вежба без реквизита</p> <p>Скокови кроз вијачу</p> <p>Народно коло „Моравац”</p> <p>Народно коло из краја у којем се школа налази</p> <p>Основни кораци друштвених</p>

			<p>плесова</p> <p>Препоручени садржаји</p> <p>Вежбе са обручем</p> <p>Вежбе са лоптом</p> <p>Сложенији скокови кроз вијачу</p>
Пливање		<ul style="list-style-type: none"> - контролише и одржава тело у води - преплива 25 m слободном техником - скочи у воду на ноге - поштује правила понашања у и око водене средине 	<p>Обавезни садржаји</p> <p>Предвежбе у обучавању пливања</p> <p>Игре у води</p> <p>Самопомоћ у води</p> <p>Препоручени садржаји</p> <p>Плива једном техником</p> <p>Роњење у дужину</p>
<p>ФИЗИЧКА И ЗДРАВСТВЕНА КУЛТУРА</p> <p>(Реализује се кроз све наставне области и теме уз практичан рад)</p>	Физичко вежбање и спорт	<ul style="list-style-type: none"> - објасни својим речима сврху и значај вежбања - користи основну терминологију вежбања - поштује правила понашања у и на просторима за вежбање у школи и ван ње, као и на спортским манифестацијама - примени мере безбедности током вежбања - одговорно се односи према објектима, справама и реквизитима у просторима за вежбање - примени и поштује правила тимске и спортске игре у складу са етичким нормама - навија и бодри учеснике на такмичењима и решава конфликте на социјално прихватљив начин - користи различите изворе информација за упознавање са разноврсним облицима физичких и спортивно-рекреативних активности - прихвати сопствену победу и пораз у складу са „ферплејом” 	<p>Циљ и сврха вежбања у физичком и здравственом васпитању</p> <p>Основна правила Рукомета/ Мини рукомета и Малог фудбала</p> <p>Понашање према осталим субјектима у игри (према судији, играчима супротне и сопствене екипе)</p> <p>Чување и одржавање материјалних добара која се користе у физичком и здравственом васпитању</p> <p>Уредно постављање и склањање справа и реквизита неопходних за вежбање</p> <p>Упознавање ученика са најчешћим облицима насиља у физичком васпитању и спорту „Ферплеј” (навијање, победа, пораз, решавање конфликтних ситуација)</p> <p>Писани и електронски извори информација из области физичког васпитања и спорта</p> <p>Значај развоја физичких способности за сналажење у ванредним ситуацијама(земљотрес, поплава, пожар...)</p> <p>Физичко вежбање и естетика (правилно обликовање тела)</p> <p>Планирање дневних активности</p>

		<ul style="list-style-type: none"> - примењује научено у физичком и здравственом васпитању у ванредним ситуацијама - препозна лепоту покрета и кретања у физичком вежбању и спорту - направи план дневних активности 	
<p>ФИЗИЧКА И ЗДРАВСТВЕНА КУЛТУРА (Реализује се кроз све наставне области и теме уз практичан рад)</p>	Здравствено васпитање	<ul style="list-style-type: none"> - наведе примере утицаја физичког вежбања на здравље - разликује здраве и нездраве начине исхране - направи недељни јеловник Уравнотежене исхране уз помоћ наставника. - примењује здравствено-хигијенске мере пре, у току и након вежбања - препозна врсту повреде - правилно реагује у случају повреде - чува животну средину током вежбања 	<p>Физичка активност, вежбање и здравље</p> <p>Основни принципи вежбања и врсте физичке активности</p> <p>Одржавање личне опреме за вежбање и поштовање здравствено-хигијенских мера пре и после вежбања</p> <p>Лична и колективна хигијена пре и после вежбања</p> <p>Утицај правилне исхране на здравље и развој људи</p> <p>Исхрана пре и после вежбања</p> <p>Прва помоћ:</p> <ul style="list-style-type: none"> - значај прве помоћи, - врсте повреда. <p>Вежбање и играње на чистом ваздуху</p> <ul style="list-style-type: none"> - чување околине приликом вежбања

Корелација: музичка култура, биологија, српски језик, географија, ликовна култура, информатика, математика

Начини остваривања исхода плана и програма за предмет физичко и здравствено васпитање и физичко васпитање

Наставници предмета физичког васпитања настоје да код ученика наше школе развију једну од најважније способности, а то је:

- развијање физичких способности, спортско - техничко образовање, повезивање физичког и здравственог васпитања са животом и радом.

У другом образовном циклусу то се остварује кроз редовну наставу и секције као и кроз посете различитих спортских манифестација и учествовање ученика на Општинским и Градским такмичењима.

У оквиру предмета уводи се Обавезна физичка активност (ОФА) и ученику се даје једна, јединствена оцена.

ШЕСТИ РАЗРЕД

Циљ Циљ учења *физичког и здравственог васпитања* је да ученик унапређује физичке способности, моторичке вештине и знања из области физичке и здравствене културе, ради очувања здравља и примене правилног и редовног физичког вежбања у савременим условима живота и рада.

Разред шести

Годишњи фонд часова 72 часа + 54 часа обавезних физичких активности

ИСХОДИ По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:	ОБЛАСТ/ТЕМА	САДРЖАЈИ
– примени комплексе простих и општеприпремних вежби у већем обиму и интензитету у самосталном вежбању; – користи научене вежбе у спорту, рекреацији и различитим животним	ФИЗИЧКЕ СПОСОБНОСТИ	Основни садржаји Вежбе за развој снаге. Вежбе за развој покретљивости. Вежбе за развој аеробне издржљивости. Вежбе за развој брзине.

<p>ситуацијама;</p> <ul style="list-style-type: none"> – упоређује резултате тестирања са вредностима за свој узраст; – примени досегнути ниво усвојене технике кретања у игри, спорту и свакодневном животу; – разликује атлетске дисциплине; – развија своје моторичке способности применом вежбања из атлетике; – одржава равнотежу у различитим кретањима, изводи ротације тела; – схвати вредност спортске гимнастике за сопствени развој; – изведе елементе кошаркашке технике; – примени основна правила кошарке; – користи елементе кошарке у игри; – примени основне елементе тактике у одбрани и нападу; – учествује на унутар одељенским такмичењима; – изведе кретања у различитом ритму; – игра народно коло; – изведе основне кораке плеса из народне традиције других култура; – изведе кретања, вежбе и саставе уз музичку пратњу; – контролише покрете и одржава тело у води; – преплива 25 m техником краула и леђног краула; – процени своје способности и вештине у води; – скочи у воду на главу; – поштује правила понашања у води, и око водене средине; – објасни својим речима значај примењених вежби; – процени ниво сопствене дневне физичке активности; – препозна начине за побољшање својих физичких способности; – препозна могуће последице 		<p>Вежбе за развој координације.</p> <p>Примена националне батерије тестова за праћење физичког развоја и моторичких способности.</p>	
	<p>МОТОРИЧКЕ ВЕШТИНЕ СПОРТ И СПОРТСКЕ ДИСЦИПЛИНЕ</p>	<p>Атлетика</p>	<p style="text-align: center;">Обавезни</p> <p>садржаји</p> <p>Техника штафетног трчања.</p> <p>Скок удаљ.</p> <p>Бацања кугле 2 kg.</p> <p>Истрајно трчање – припрема за крос.</p> <p>Скок увис (опкорачна техника).</p> <p>Бацање „вортекс-а”.</p> <p>Проширени садржаји</p> <p>Тробој.</p>
		<p>Спортска гимнастика</p>	<p>Основни садржаји</p> <p>Вежбе на тлу.</p> <p>Прескоци и скокови.</p> <p>Вежбе у упору.</p> <p>Вежбе у вису.</p> <p>Греда.</p> <p>Гимнастички полигон.</p> <p>Проширени садржаји</p> <p>Вежбе на тлу (напредне варијанте).</p> <p>Висока греда.</p> <p>Трамболина.</p> <p>Прескок.</p> <p>Коњ са хваталкама.</p> <p>Вежбе у упору (сложенији састав).</p> <p>Вежбе у вису (сложенији састав).</p>
	<p>Основе тимских и спортских игара</p>	<p>Основи садржаји</p> <p>Кошарка:</p> <p>Основни елементи технике и правила:</p> <ul style="list-style-type: none"> – кретање у основном ставу у одбрани, – контрола лопте у месту и кретању, – вођење лопте, – дриблинг, – хватања и додавања лопте, – шутирања, 	

<p>недовољне физичке активности;</p> <ul style="list-style-type: none"> – правилно се понаша на вежбаљима као и на спортским манифестацијама; – примени мере безбедности у вежбању у школи и ван ње; – одговорно се односи према објектима, справама и реквизитима; – примени и поштује правила игара у складу са етичким нормама; – примерено се понаша као посматрач на такмичењима; – решава конфликте на друштвено прихватљив начин; – пронађе и користи различите изворе информација за упознавање са разноврсним облицима физичких и спортско-рекреативних активности; – прихвати победу и пораз; – вреднује спортове без обзира на лично интересовање; – примени усвојене моторичке вештине у ванредним ситуацијама; – процени лепоту покрета у физичком вежбању и спорту; – подстиче породицу на потребу примене редовне физичке активности; – повеже врсте вежби, игара и спорта са њиховим утицајем на здравље; – примени препоручени дневни ритам рада, исхране и одмора; – користи здраве намирнице у исхрани; – користи само препоручене додатке исхрани; – примењује здравствено-хигијенске мере у вежбању; – правилно реагује након повреда; – чува животну средину током вежбања; – препозна последице конзумирања дувана. 			<ul style="list-style-type: none"> – принципи индивидуалне одбране, – откривање и покривање (сарадња играча), – основна правила кошарке. <p>Проширени садржаји Напредни елементи технике, тактике и правила игре:</p> <ul style="list-style-type: none"> – дриблинг (сложеније варијанте), – финтирање. <p>Основни принципи колективне одбране и напада.</p>
		<p>Плес и ритмика</p>	<p>Основни садржаји Вежбе са вијачом. Народно коло „Моравац“. Народно коло из краја у којем се школа налази. Проширени садржаји Састав са обручем. Састав са лоптом. Кратки састав са вијачом. Енглески валцер.</p>
		<p>Пливање</p>	<p>Основни садржаји Предвежбе у обучавању технике пливања. Техника краула. Техника пливања леђног краула. Одржавање на води ради самопомоћи. Проширени садржаји Роњење у дужину 5-10 m.</p>
		<p>Полигони</p>	<p>Полигон у складу са реализованим моторичким садржајима.</p>
	<p>ФИЗИЧКА И ЗДРАВСТВЕНА</p>	<p>Физичко вежбање и</p>	<p>Основни садржаји Основна правила</p>

	КУЛТУРА	спорт	<p>вежбања. Основна правила Кошарке и правила Рукомета. Понашање према осталим субјектима у игри (према судији, играчима супротне и сопствене екипе). Чување и одржавање материјалних добара која се користе у вежбању. Уредно постављање и склањање справа и реквизита неопходних за вежбање. Облици насиља у физичком васпитању и спорту. „Ферплеј” (навијање, победа, пораз решавање конфликтних ситуација). Писани и електронски извори информација из области физичког васпитања и спорта. Развој физичких способности у функцији сналажења у ванредним ситуацијама (земљотрес, поплава, пожар...). Повезаност физичког вежбања и естетике. Значај вежбања у породици. Планирање вежбања у оквиру дневних активности.</p>
		Здравствено васпитање	<p>Основни садржаји Значај физичке активности за здравље. Поштовање здравствено-хигијенских мера пре и после вежбања. Последице неодржавања хигијене – хигијена пре и после вежбања. Значај употребе воћа и поврћа у исхрани . Последице неправилне исхране и прекомерног уношења енергетских напитака. Поступци ученика након</p>

			повреда (тражење помоћи). Вежбање и играње у различитим временским условима (упутства за игру и вежбање на отвореном простору). Чување околине на отвореним просторима изабраним за вежбање. Последице конзумирања дувана.
--	--	--	--

Кључни појмови садржаја: физичко вежбање, плес, кошарка, здравље, васпитање.

УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

Концепција *физичког и здравственог васпитања* заснива се на јединству наставних и ваннаставних организационих облика рада, као основне претпоставке за остваривање циља кроз достизање исхода и стандарда овог васпитно-образовног подручја.

Циљ и исходи предмета се остварују кроз наставу *физичког и здравственог васпитања* (у трајању од 2 школска часа недељно) и обавезне физичке активности сваког ученика (у трајању од 1,5 школски час недељно). Програм шестог разреда базиран је на континуитету усвојених знања, вештина, ставова и вредности из петог разреда.

Настава *физичког и здравственог васпитања* усмерена је према индивидуалним разликама ученика, које се узимају као критеријум у диференцираном приступу, па самим тим неопходно је упутити ученика или групу ученика, на олакшане или проширене садржаје у часовној, ванчасовној и ваншколској организацији рада.

Где је неопходно, програмске садржаје потребно је реализовати према полу.

Обавезни организациони облици рада:

А. часови физичког и здравственог васпитања;

А1. обавезне физичке активности ученика;

Остали облици рада:

Б. секције,

В. недеља школског спорта,

Г. активности у природи (кросеви, зимовање, летовање – камповање...),

Д. школска и ваншколска такмичења

Ђ. корективно-педагошки рад.

ОБАВЕЗНИ ОРГАНИЗАЦИОНИ ОБЛИЦИ РАДА

А. Часови физичког и здравственог васпитања

Наставне области:

І. Физичке способности

На свим часовима као и на другим организационим облицима рада, посебан акценат се ставља на:

– развијање физичких способности које се континуирано реализује у уводном и припремном делу часа путем вежби обликовања. Део главне фазе часа може се користити за развој основних физичких способности

узимајући у обзир утицај који наставна тема има на њихов развој. Методе и облике рада наставник бира у складу са потребама и могућностима ученика и материјално-техничким условима за рад;

- подстицање ученика на самостално вежбање;
- учвршћивање правилног држања тела.

Програм развоја физичких способности је саставни део годишњег плана рада наставника.

Праћење, вредновање и евидентирање физичких способности ученика спроводи се на основу *Приручника за праћење физичког развоја и развоја моторичких способности ученика у настави физичког васпитања*, (Завод за вредновање квалитета образовања и васпитања, 2016).

II. Моторичке вештине, спорт и спортске дисциплине

Усвајање моторичких знања, умења и навика, остварује се кроз примену основних и проширених програмских садржаја атлетике, гимнастике, спортских игара, плеса, ритмичке гимнастике, пливања, примењујући основне дидактичко-методичке принципе и методе рада неопходне за достизање постављених исхода. Усвојена знања, умења и навике треба да омогуће ученицима њихову примену у спорту, рекреацији, свакодневним и специфичним животним ситуацијама. Стицање знања, умења и навика је континуирани процес индивидуалног напредовања ученика у складу са његовим психо-физичким способностима. Ученицима који нису у стању да усвоје неке од садржаја, задају се вежбања слична али лакша од предвиђених или предвежбе. Уколико ученик не достигне предвиђени исход, оставља се могућност да исти достигне у наредном периоду. Усавршавање неких моторичких задатака је континуирани процес без обзира на садржаје програма (техника ходања, трчања, примена научене игре итд.).

У раду са напреднијим ученицима реализују се препоручени садржаји или садржаји из наредних разреда. Кроз процес реализације програма неопходно је пратити способности ученика за поједине спортове.

III. Физичка и здравствена култура

Достизањем исхода ове наставне области, ученици стичу знања, вештине, ставове и вредности о вежбању (основним појмовима о вежби, како се неко вежбање изводи и чему конкретна вежба и вежбање служи), физичком васпитању, спорту, рекреацији и здрављу.

Посебно планиране и осмишљене информације о вежбању и здрављу преносе се непосредно пре, током и након вежбања на часу.

Ова наставна област остварује се кроз све организационе облике рада у *физичком и здравственом васпитању* уз практичан рад и обухвата: формирање правилног односа према физичком вежбању, здрављу и раду; развијање и неговање фер-плеја; препознавање негативних облика понашања у спорту и навијању; вредновање естетских вредности у физичком вежбању, рекреацији и спорту; развијање креативности у вежбању; очување животне средине, као и развијање и неговање здравствене културе ученика. Поред наведеног у овој области потребно је радити на: неговању патриотских вредности (народне традиције и мултикултуралности); формирању правилног односа према различитостима, чувању материјалних добара, неговању друштвених вредности итд.

A1. Обавезне физичке активности ученика

Физичке активности ученика доприносе остваривању постављеног циља и исхода *физичког и здравственог васпитања*. Ове активности организују се у оквиру редовног распореда или према посебном распореду у складу са просторним могућностима школе и потребама ученика у трајању од 1,5 час недељно, реализацијом обавезних и препоручених садржаја.

План рада ових активности је саставни део планирања у *физичком и здравственом васпитању*.

Школа се може одредити за један од понуђених начина организације ових активности на предлог Стручног већа. Начин организације ових активности је саставни део Школског програма и Годишњег плана рада школе.

Начини организације рада обавезних физичких активности ученика:

– Реализују се у трајању од 45 минута, једном у току недеље. У школама које имају одговарајуће материјално-техничке и просторне услове, фонд од ½ школског часа односно 22,5 минута, на недељном нивоу, може се реализовати тако што ће ученици сваке друге недеље имати још један час ових активности, или на други начин који предложи Стручно веће физичког и здравственог васпитања. Ради ефикаснијег рада и обухваћености свих ученика дозвољено је спајање два одељења истог разреда. Два наставника раде истовремено са два одељења.

– Реализују се у трајању од 45 минута, једном у току недеље. Фонд од 1/2 школског часа односно 22,5 минута, на недељном нивоу, реализује се **кумулятивно**, једном у тромесечју, у укупном трајању од 6 школских часова односно 4,5 сати.

– Стручно веће може предложити неки други начин организације ових активности, посебно уколико се школа определи да ове активности реализује изван школе (пливање, скијање, клизање, оријентиринг итд.).

Програмски садржаји обавезних физичких активности

Обавезни програмски садржаји ових активности су:

– Кондиционо вежбање ученика у трајању од најмање 20 минута;

– Рукомет/минирукомет.

Напредни елементи технике, тактике и правила игре:

1. хватања котрљајућих лопти;

2. дриблинг – вежбе вођења са радом ногу (кроз ноге, поред и испред тела); вођење две лопте;

3. додавање лопте: додавање „дугим замахом” – чеони залет; додавање лопте изведеним начинима; додавања са изменом места;

4. шутирања на гол, бочни шут са отклоном, шутирање пивотмена, шут са крилне позиције;

5. финтирање: једнострука финта у „слабију страну”;

6. хватање лопте: хватање једном руком;

7. вежбе са два и три играча у нападу;

8. основни принципи колективне одбране;

9. техника игре голмана;

10. игра са применом правила.

Препоручени програмски садржаји ових активности:

– Обучавање и усавршавање елемената предвиђених проширеним наставним садржајима:

1. Атлетике;

2. Гимнастике;

3. Пlesa и ритмике;

4. Других активности предвиђених програмом.

– Мали фудбал:

1. колективна игра у одбрани и нападу;

2. техника игре голмана;

3. игра уз примену правила.

– Пливање;

– Скијање;

– Клизање;

- Бадминтон;
- Стони тенис;
- Оријентиринг;
- Друге активности по избору Стручног већа школе;
- Активности од значаја за локалну заједницу.

ВАННАСТАВНЕ АКТИВНОСТИ

План и програм ових активности предлаже Стручно веће и саставни је део годишњег плана рада школе и школског програма.

Б. Секције

Формирају се према интересовању ученика. Наставник сачињава посебан програм узимајући у обзир материјалне и просторне услове рада, узрадне карактеристике и способности ученика. Уколико је неопходно, секције се могу формирати према полу ученика. Ученик се у сваком тренутку може укључити у рад секције.

В. Недеља школског спорта

Ради развоја и практиковања здравог начина живота, развоја свести о важности сопственог здравља и безбедности, о потреби неговања и развоја физичких способности, као и превенције насиља, наркоманије, малолетничке делинквенције, школа у оквиру Школског програма реализује недељу школског спорта.

Недеља школског спорта обухвата:

- такмичења у спортским дисциплинама прилагођеним узрасту и могућностима ученика;
- културне манифестације са циљем промоције физичког вежбања, спорта и здравља (ликовне и друге изложбе, фолклор, плес, музичко-спортске радионице, слет...);
- ђачке трибине и радионице (о здрављу, историји физичке културе, спорту, рекреацији, „ферплеју”, последицама насиља у спорту, технолошка достигнућа у вежбању и спорту и др.).

План и програм Недеље школског спорта сачињава Стручно веће физичког и здравственог васпитања у сарадњи са другим стручним већима (ликовне културе, музичке културе, историје, информатике...) и стручним сарадницима у школи, водећи рачуна да и ученици који су ослобођени од практичног дела наставе физичког и здравственог васпитања буду укључени у организацију ових активности.

Г. Активности у природи (кросеви, зимовање, летовање)

Из фонда радних дана, предвиђених заједничким планом, школа организује активности у природи:

- пролећни крос (дужину стазе одређује стручно веће);
- зимовање: организује се за време зимског распуста (обука скијања, клизања, краћи излети са пешачењем или на санкама и др.);
- летовање: организује се за време летњег распуста у трајању од најмање седам дана (логоровање, камповање и др.).

Д. Школска и ваншколска такмичења

Школа организује и спроводи обавезна унутаршколска спортска такмичења, као интегрални део процеса физичког васпитања према плану стручног већа и то у:

- спортској гимнастици (у зимском периоду);
- атлетици (у пролећном периоду);

– најмање једној спортској игри (у току године).

Школа може планирати такмичења из других спортских грана или игара уколико за то постоје услови и интересовање ученика (плес, оријентиринг, бадминтон, између две или четири ватре, полигони итд.).

Ученици могу да учествују и на такмичењима у систему школских спортских такмичења Републике Србије, која су у складу са наставним планом и програмом. Како би што већи број ученика био обухваћен системом такмичења, на ваншколским такмичењима један ученик може представљати школу само у једном спорту и једној дисциплини из гимнастике или атлетике током школске године.

Б. Корективно-педагошки рад и допунска настава

Ове активности организују се са ученицима који имају:

- потешкоће у савладавању градива;
- смањене физичке способности;
- лоше држање тела;
- здравствене потешкоће које онемогућавају редовно похађање наставе.

За ученике који имају потешкоће у савладавању градива и ученике са смањеним физичким способностима организује се допунска настава која подразумева савладавање оних обавезних програмских садржаја, које ученици нису успели да савладају на редовној настави, као и развијање њихових физичких способности.

Рад са ученицима који имају лоше држање тела подразумева:

- уочавање постуралних поремећаја;
- саветовање ученика и родитеља;
- организовање додатног превентивног вежбања у трајању од једног школског часа недељно;
- организовање корективног вежбања у сарадњи са одговарајућом здравственом установом.

Рад са ученицима са здравственим потешкоћама организује се искључиво у сарадњи са лекаром специјалистом, који одређује врсту вежби и степен оптерећења.

Ослобађање ученика од наставе физичког и здравственог васпитања

Ученик може бити ослобођен само од практичног дела програма наставе за одређени период, полугодиште или целу школску годину на основу препоруке изабраног лекара.

Ученик ослобођен практичног дела у обавези је да присуствује часовима. За рад са ослобођеним ученицима наставник сачињава посебан програм рада базиран на усвајању теоријских и васпитних садржаја у складу са програмом и корелацији са садржајима других предмета.

Ученицима који су ослобођени практичног дела наставе треба пружити могућност да:

- суде, воде статистику, региструју резултат или прате ниво активности ученика на часу или школском такмичењу;
- направе едукативни постер или електронску презентацију, припреме репортажу са спортског догађаја;
- прате и евидентирају активност ученика на часу уз помоћ наставника и на други начин помажу у организацији, часовних, ванчасовних и ваншколских активности.

Исходи за ученике ослобођене од практичног дела наставе

По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:

- Наведете основна правила гимнастике, атлетике, спортске игре, пливања;
- Дефинише основна здравствено-хигијенска правила вежбања;

– Презентује и анализира информације о физичком вежбању, спорту, здрављу, историји физичке културе, актуелним спортским подацима итд.;

– Учествује у организацији Недеље школског спорта и школских такмичења.

Ученицима са инвалидитетом настава се прилагођава у складу са њиховим могућностима и врстом инвалидитета.

Планирање васпитно-образовног рада

Дефинисани исходи су основни и незаобилазан елемент процеса планирања наставе и учења. Дефинисани као резултати учења на крају сваког разреда, током планирања рада потребно је одредити временску динамику у односу на бављење појединим исходима током школске године. Неопходно је посебну пажњу обратити на исходе које није могуће достићи током једног или више часова, већ је у ту сврху потребно реализовати различите активности током године.

Облици наставе:

– теоријска настава (до 4 часа);

– практична настава (68–72 часа).

Теоријска настава

Посебни теоријски часови могу се организовати само у оним ситуацијама када не постоје услови за реализацију наставе у просторима за вежбање или алтернативним објектима, као и први час у полугодишту. На тим часовима детаљније се обрађују садржаји предвиђени темама Физичко вежбање и спорт и Здравствено васпитање уз могући практичан рад у складу са условима.

При планирању теоријских садржаја неопходно је узети у обзир: садржај програма, претходна искуства ученика, садржаје других предмета (корелацију – међупредметне компетенције).

Практична настава

Број часова по темама планира се на основу процене наставника, материјално-техничких и просторних услова. Наставне теме или поједини садржаји за које не постоје услови за реализацију могу бити замењени одговарајућим темама или садржајима програма за које постоје одговарајући услови. Оквирни број часова по темама: Атлетика (16); Гимнастика (16); Основе тимских и спортских игара: Кошарка; (16); Ритмика и плес (4); Пливање (12); Полигони (6–8): Тестирање и мерење (6–8).

Програм *физичког и здравственог васпитања* остварује се реализацијом основних и проширених садржаја.

Основни садржаји су они које је неопходно спровести у раду са ученицима узимајући у обзир способности ученика, материјално-техничке и просторне услове.

Проширени садржаји су они који се бирају и реализују у раду са ученицима (групама или појединцима), који су савладали обавезне садржаје, узимајући у обзир ниво достигнутог исхода, потребе ученика и услове за рад.

Физичке способности

При планирању кондиционог вежбања у главној фази часа, треба узети у обзир утицај наставне теме на физичке способности ученика и применити вежбе чији делови биомеханичке структуре одговарају основном задатку главне фазе часа и служе за обучавање и увежбавање (обраду и утврђивање) конкретног задатка. Методе вежбања које се примењују у настави су тренажне методе (континуирани, понављајући и интервални метод, кружни тренинг и др.) прилагођене узрасним карактеристикама ученика. У раду са ученицима примењивати диференциране облике рада, доzirати вежбања у складу са њиховим могућностима и примењивати одговарајућу терминологију вежби. Време извођења вежби и број понављања, задају се групама ученика или појединцима у складу са њиховим способностима, водећи рачуна о постизању што веће радне ефикасности и оптимализације интензитета рада. Акцент се ставља на оне моторичке активности којима се најуспешније супротставља последицама хипокинезије.

Препоручени начини рада за развој физичких способности ученика.

1. Развој снаге

- без и са реквизитима,
- на справама и уз помоћ справа.

2. Развој покретљивости

- без и са реквизитима,
- уз коришћење справа,
- у помоћ сувежбача.

3. Развој аеробне издржљивости

- истрајно и интервално трчање,
- вежбање уз музику – аеробик,
- тимске и спортске игре,
- други модели вежбања.

4. Развој координације

- извођење координационих вежби у различитом ритму и променљивим условима (кретање екстремитетима у две равни).

5. Развој брзине и експлозивне снаге

- једноставне и сложене кретне структуре изводити максималним интензитетом из различитих почетних положаја, изазване различитим чулним надражајима (старт из различитих положаја итд.),
- штафетне игре,
- извођење вежби различитом максималном брзином (бацања, скокови, акробатика, шутирања, ударци кроз атлетику, гимнастику, тимске и спортске игре).

За ученике који из здравствених разлога изводе посебно одабране вежбе, потребно је обезбедити посебно место за вежбање, а за оне са којима се програм реализује по индивидуалном образовном програму неопходно је обезбедити одговарајуће услове, узимајући у обзир њихове могућности.

Моторичке вештине, спортови и спортске дисциплине

1. Атлетика

Препорука је да се садржаји атлетике реализују у јесењем и пролећном периоду, у складу са условима.

Основни садржаји

Техника штафетног трчања (начини измене палице и др.);

Скок удаљ, основни елементи технике „увинуће” – реализовати кроз фазе (предвежбе);

Скок увис опкорачном техником, техника скока увис кроз фазе (залет, отскок, прелазак летвице и доскок).

Обучавање технике врши се у целини а по потреби рашчлањивањем на фазе;

Бацања кугле 2 kg – бочна техника;

Бацање „вортекс-а” у даљ;

Проширени садржаји:

Тробој – кроз одељенско такмичење применити три дисциплине које су ученици савладали (трчање, бацања и скокови).

2. Спортска гимнастика

Препорука је да се садржаји реализују у оба полугодишта са одређеним бројем часова.

Основни садржаји

Ученике је неопходно поделити у радне групе према полу и према нивоу усвојености елемената из претходних разреда и способностима. Са ученицима који нису савладали поједине вежбе из програма до шестог разреда потребне су предвежбе и вежбе којима се то надокнађује. Усвојени елементи из петог разреда надограђују се новим вежбовним садржајима предвиђеним овим програмом. Поставити више радних места. На сваком часу увести нови задатак уз понављање претходних. Док једна група обрађује нови садржај, остале групе понављају усвојене садржаје где је могуће чување и помагање од стране ученика. Промена радних места врши се након одређеног броја понављања. Нпр. група које није прошла неки задатак на часу исти ће реализовати на следећем часу. Ученику који не може да изведе задату вежбу даје се лакши задатак. Након неколико обрађених наставних јединица наставне теме, планом предвидети садржаје других наставних тема (спортска или тимска игра и др.) у циљу интензификације наставе. Гимнастички полигон осмислити према степену усвојености обрађених садржаја и претходних знања.

Вежбе на тлу (ученице и ученици): повезана два колута напред, колут назад, став о плећима – „свећа”; колут напред летећи; став на глави уз помоћ, став на шакама уз помоћ; прамет упором странце „звезда”. Састав на тлу комбинован од елемената из петог и шестог разреда.

Прескок (ученице и ученици): разношка, згрчка (до 120 cm).

Вежбе у упору:

– *дохватно вратило* (ученици) или *двовисински разбој* – нижа притка (ученице) – вис завесом о потколелу, наупор јашући и саскок одношка;

– *паралелни разбој* (ученици) – наскок у упор; њихање и предњихом сед разножно пред рукама; сасед и њихање; њихање и зањихом саскок. Састав од научених елемената. Вежбе реализовати уз помоћ наставника;

– *двовисински разбој* (ученице);

– наскок из места или залета у упор предњи, премах једном ногом у сед јашући, премах другом ногом у упор стражњи и саскок уз помоћ.

Вежбе у вису:

доскочно вратило (ученици) њихање са повећаном амплитудом и саскок у зањиху;

кругови (ученици и ученице) љуљање на круговима мањом амплитудом и саскоци уз помоћ наставника;

двовисински разбој или нека друга справа за вежбе у вису (ученице)

климом успоставити њих, њихање са већом амплитудом и спојено саскок у зањиху.

Пењања (шипка, канап, морнарске лестве – до 5 m висине);

Трамболина или одскачна даска:

скокови – предњи пружени и згрчени

Ниска греда:

– боком поред греде;

– суножним одскоком наскок на греду суножно (једна нога мало испред друге);

– различити начини ходања: у успону, са згрченим предножењем, са заножењем, са одножењем, са високим предножењем; окрет у успону на средини греде;

– суножни одскок из става предножног са променом ноге и доскок; вага претклоном и заножењем; саскок згрчено.

Проширени садржаји

Могу се реализовати кроз часове на којима се реализују обавезни садржаји, диференцирани облик рада са напредним ученицима који нпр. прескачу козлић по дужини уместо ширини, раде летећи колут након колута напред. Овакве моделе могуће је применити на све садржаје спортске гимнастике.

Вежбе на тлу:

- колут напред и назад – сложеније варијанте
- колут летећи преко препреке;
- Повезани премети странце „звезда” у једну или у обе стране;

Висока греда:

– наскок у упор предњи, упор одножно десном (левом) окретом за 90 степени удесно и прехватом бочно (палчеви су окренути један према другом), вага претклоном и заножењем уз помоћ;

- основна кретања из претходних разреда на ниској греди извести на средњој или високој греди.

Прескок „разношка” – козлић постављен по дужини, или са продуженом фазом првог лета (120 cm).

Коњ са хватаљкама – упори и издржаји.

Вежбе у упору:

- двовисински разбој (ученици);
- саскок предњихом.

3. Основе тимских и спортских игара

Садржаји кошарке реализују се на часовима *физичког и здравственог васпитања*, а садржаји рукомета/минирукомета на *обавезним физичким активностима ученика* заједно са другим наставним садржајима.

3. 1. Кошарка

Према просторним и материјалним условима школе користити могућност реализације наставе у оба полугодишта. Усвојене елементе технике треба применити у игри на часу. Континуитет у усвајању садржаја могуће је постићи тако што се претходно усвојени садржаји користе као уводни или специфично припремни у наредном часу.

Основни садржаји

- држање лопте, основни ставови у нападу са лоптом, заустављање у став;
- хватање и додавање лопте у месту и кретању;
- пивотирање;
- дриблинг у месту и кретању;
- двокораком шут на кош;
- шут из места и скок шут;
- основни став у одбрани, кретање у одбрани, чување нападача са лоптом;
- ситуациона игра 1:1;
- сарадња два и три играча у позиционој игри и контранпаду (обука кроз игру);
- игра 3:3; 4:4 (игра на један кош);
- игра 5:5 уз примену правила прилагођених нивоу усвојености елемената игре.

Проширени садржаји

- демаркирање;
- повезивање елемената технике у акционе целине (хватање лопте, дриблинг, шутирање и др.);
- финте (продор, шут);
- игра „2:2- pick and roll”;

- игра „2:2” по на принципу „додај и утрчи – back door”;
- позициона игра 3:3 и 5:5.

4. Плес и ритмика

Основни садржаји

Њихања и кружења са вијачом у фронталној и сагиталној равни у месту и кретању (вежбе по избору наставника).

Поновити прве две варијанте народног кола Моравац и обрадити трећу и четврту варијанту.

Проширени садржаји

Састав са вијачом од елемената предвиђених програмом петог и шестог разреда.

Састав са обручем састављен од елемената обрађених у петом разреду.

Састав са лоптом састављен од елемената обрађених у петом разреду.

Усавршити коло из краја у коме се школа налази усвојено у претходном разреду

Енглески Валцер.

5. Пливање

Ова наставна тема реализује се у школама у којима за то постоје услови, у оквиру редовне наставе или *обавезних физичких активности ученика*. Приликом реализације садржаја формирати групе пливача и непливача.

Школе које се одреде за реализацију програмских садржаја пливања на објектима изван школе, ове часове организују у оквиру *обавезних физичких активности ученика*. Уколико не постоји могућност реализације наставе пливања у овом разреду, број часова намењен овој наставној теми распоређује се другим наставним темама из програма.

Основни садржаји

Вежбе дисања, рад ногу, пловак, одржавање у месту, завеслаји (краул и леђни краул), скок на главу и изрон.

Пливање техником краула или леђног краула.

Проширени садржаји

Пливање 25 m на време слободном техником.

Роњење по дужини у складу са способностима ученика.

6. Полигони

Наставник након једне или више обрађених наставних тема може реализовати полигон у складу са усвојеним моторичким садржајима и могућностима ученика.

7. Тестирање и мерење

Праћење физичког развоја и моторичких способности спроводи се на почетку и крају школске године, из области кардиореспираторне издржљивости (процена аеробног капацитета), телесног састава (посебно телесне масноће), мишићне снаге, издржљивости у мишићној снази, гипкости и агилности. Модел континуираног праћења физичког развоја и моторичких способности у настави физичког и здравственог васпитања, батерија тестова, критеријумске референтне вредности и начин њиховог тумачења, организација и протокол тестирања као педагошке импликације детаљно су објашњени у наведеном приручнику.

Оквирни број часова по темама обавезних физичких активности

1. Основе тимских и спортских игара:

Рукомет/минирукомет; (12–18)

2. Друге активности предвиђене програмом стручног већа (42–36).

Дидактичко-методички елементи

Основне карактеристике часова:

- јасноћа наставног процеса;
- оптимално коришћење расположивог простора, справа и реквизита;
- избор рационалних облика и метода рада;
- избор вежби оптималне образовне вредности;
- функционална повезаност свих делова часа – унутар једног и више узастопних часова једне наставне теме.

Уколико на часу истовремено вежбају два одељења, настава се спроводи одвојено за ученике и ученице.

Приликом избора облика рада неопходно је узети у обзир просторне услове рада, број ученика на часу, број справа и реквизита и динамику обучавања и увежбавања наставног задатка.

Избор дидактичких облика рада треба да буде у функцији достизања постављених исхода, рационалне организације и интензификације часа.

Праћење и оцењивање

Исходи представљају добру основу за праћење и процену постигнућа ученика, односно креирање захтева којима се може утврдити да ли су ученици достигли оно што је описано одређеним исходом. Поред тога, постојање исхода олакшава и извештавање родитеља о раду и напредовању ученика.

У процесу праћења и оцењивања пожељно је користити лични картон ученика (евиденција о процесу и продукцима рада ученика, уз коментаре и препоруке) као извор података и показатеља о напредовању ученика. Предности коришћења личног картона ученика су вишеструке: омогућава континуирано и систематично праћење напредовања, представља увид у праћење различитих аспеката учења и развоја, представља, подршку у оспособљавању ученика за самопроцену, пружа прецизнији увид у различите области постигнућа (јаке и слабе стране) ученика.

У циљу сагледавања и анализирања ефеката наставе *физичког и здравственог васпитања*, препоручује се да наставник подједнако, континуирано прати и вреднује:

- Активност и однос ученика према физичком и здравственом васпитању који обухвата:
- вежбање у адекватној спортској опреми;
- редовно присуствовање на часовима физичког и здравственог васпитања и обавезним физичким активностима;
- учествовање у ванчасовним и ваншколским активностима и др.
- Приказ два комплекса усвојених општеприпремних вежби (вежби обликовања), са и без реквизита.
- Достигнут ниво постигнућа моторичких знања, умења и навика (напредак у усавршавању технике).

Атлетика:

Приказ технике штафтног трчања – техника измене штафете, приказ технике, скока увис опкорачна техника;

Спринтерско трчање 50 m на време, бацање вортекса. Истрајно трчање у трајању од 7 минута.

Трчање школског кроса.

Спортска гимнастика:

Вежбе на тлу: колут у напред, колут у назад, летећи колут, став о шакама уз помоћ, мост из лежања, став на плећима „свећа”, прамет странце, „звезда”.

Прескок: згрчка уз помоћ.

Вежбе у упору:

– дохватно вратило (ученици) или двовисински разбој – нижа притка (ученице) – вис завесом о потколелу, наупор јашући и саскок одношка.

– паралелни разбој (ученици) – наскок у упор; њихање и предњихом сед разножно пред рукама; сасед и њихање; њихање и зањихом саскок. Састав од научних елемената. Вежбе реализовати уз помоћ наставника

– двовисински разбој (ученице)

– наскок из места или залета у упор предњи, премах једном ногом у сед јашући, премах другом ногом у упор стражњи и саскок уз помоћ;

Вежбе у вису:

– доскочно вратило (ученици) њихање са повећаном амплитудом и саскок у зањиху;

– кругови (ученици и ученице) љуљање на круговима мањом амплитудом и саскоци уз помоћ наставника;

– двовисински разбој или нека друга справа за вежбе у вису (ученице)

– климом успоставити њих, њихање са већом амплитудом и спојено саскок у зањиху;

Приказ технике пењања (шипка, канап, морнарске лестве – до 4 m висине);

Трамболина или одскочна даска:скокови – предњи пружени и згрчени;

Ниска греда:

– боком поред греде;

– суножним одскоком наскок на греду суножно (једна нога мало испред друге);

– различити начини ходања: у успону, са згрченим предножењем, са заножењем, са одножењем, са високим предножењем; окрет у успону на средини греде;

– суножни одскок из става предножног са променом ноге и доскок; вага претклоном и заножењем; саскок згрчено;

Гимнастички полигон састављен од обрађених програмских садржаја.

Кошарка:

Контрола лопте у месту и кретању (вођење);

Вођење лопте са променом правца кретања (левом и десном руком);

Хвата и додаје лопту у висини груди, кука изнад главе;

Двокорак у „јачу” страну;

Шут на кош;

Рукомет и други садржаји Обавезних физичких активности ученика:

Пратити и вредновати обрађене садржаје рукомета/минирукомета и друге садржаје реализоване у складу са програмом.

Плес и ритмика:

Замаси, кружења, трчања, поскоци и скокови са вијачом. Поскоци и скокови кроз вијачу.

Народно Моравац коло уз музику (трећа и четврта варијанта).

Пливање:

Техника краула.

Индивидуални напредак моторичких способности сваког ученика процењује се у односу на претходно проверено стање. Приликом оцењивања неопходно је узети у обзир способности ученика, степен спретности и умешности. Уколико ученик нема развијене посебне способности, приликом оцењивања узима се у обзир његов

индивидуални напредак у односу на претходна достигнућа и могућности као и ангажовање ученика у наставном процесу.

Код ученика ослобођених од практичног дела наставе наставник прати и вреднује:

– познавање основних правила, гимнастике, атлетике, спортске игре, пливања и основних здравствено-хигијенских правила вежбања;

– учешће у организацији ваннаставних активности.

Праћење, вредновање и оцењивање ученика ослобођених од практичног дела наставе, наставник може извршити усменим или писменим путем.

Праћење вредновање и оцењивање ученика са инвалидитетом врши се на основу њиховог индивидуалног напретка.

Педагошка документација

– Дневник рада за физичко и здравствено васпитање;

– Планови рада физичког и здравственог васпитања и обавезних физичких активности ученика: план рада стручног већа, годишњи план (по темама са бројем часова), месечни оперативни план, план ванчасовних и ваншколских активности и праћење њихове реализације;

– Писане припреме: форму и изглед припреме сачињава сам наставник уважавајући: временску артикулацију остваривања, циљ часа, исходе који се реализују, конзистентну дидактичку структуру часова, запажања након часа;

– Радни картон: наставник води за сваког ученика и он садржи податке о стању физичких способности ученика са тестирања, оспособљености у вештинама, напомене о специфичностима и остале податке неопходне наставнику.

Педагошку документацију наставник сачињава у електронској или писаној форми.

ФИЗИЧКО ВАСПИТАЊЕ за седми и осми разред

СЕДМИ РАЗРЕД

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

I. РАЗВИЈАЊЕ ФИЗИЧКИХ СПОСОБНОСТИ

На свим часовима као и на другим организационим облицима рада, посвећује се пажња:

- развијању физичких способности: брзине, снаге, издржљивости и гибкости – у припремном делу часа у оквиру вежби обликовања или у другим деловима часа путем оних облика и метода рада који полазе од индивидуалних могућности ученика и примерени су деци школског узраста и специфичним материјалним и просторним условима рада у којима се настава физичког васпитања изводи;
- учвршћивању правилног држања тела.

II. УСВАЈАЊЕ МОТОРИЧКИХ ЗНАЊА, УМЕЊА И НАВИКА

АТЛЕТИКА

1. Техника спринтерског трчања – полувисоки старт и трчање у кривини. Трчање деоница до 60m. Штафетно трчање (4 x 60m).
2. Трчање на средњим дистанцама (800m). Припрема за крос.
3. Скок у даљ – варијанта технике „увинуће“.

4. Скок у вис – прекорачна („маказе“) техника. Леђна техника „флоп“ (под условом да постоје одговарајући услови).
5. Бацање кугле: леђна техника; „кружна“ варијанта технике (за напредније) .

Организовати међудодељенска такмичења у атлетском вишебоју (четворбој: 60m, скок увис).

ВЕЖБЕ НА СПРАВАМА И ТЛУ

Тло (ученици и ученице)

1) Поновити вежбе и комбинације из шестог разреда; 2) став на шакама (став у упору); 3) мост из лежања на леђима (ученици и ученице) и мост заклоном и усклон (ученице); 4) предножењем прамет странце упором са окретом за 180^0 до става на једној нози, другом заножити.

Саставити комбинацију вежби из акробатике и ритмике (различити начини ходања и трчања, плесни кораци, поскоци и скокови, окрети на две и једној нози, равнотеже, замаси и таласи).

Програм за напредније (ученике и ученице)

1) Став на шакама, колут напред; 2) залетом прамет странце упором са окретом за 180^0 до става на једној нози и припремне вежбе за рондат.

Прескок (ученици и ученице)

1) Поновити садржаје прескока из шестог разреда; 2) коњ у ширину висине 110cm (уз квалитетну даску висина коња 120cm): згрчка и разношка – усавршавање фазе првог и фазе другог лета; 3) уколико школа има услове: скокови са трамбулине: пружени увис, предножно згрчени, предножно разножни.

За напредније (ученике и ученице)

Коњ у ширину, висина за ученице 120cm, за ученике 125 – 130cm: згрчка, разношка и сколонка, припремне вежбе за прескоке са заножењем.

Греда (ученице)

1) Поновити вежбе и комбинације из шестог разреда; 2) комбинација вежби (чеоно према греди): из места или залетом наскок у упор одножно, окрет за 90^0 упор клечећи на одножној нози, заножити слободном ногом (вага у упору клечећем – „мала вага“); клек и спојено искоракот заножне усправ, одручити; лагано трчање на прстима, ходање докорацима; скок суножним одскоком и доскоком на једну ногу; саскок пруженим телом са окретом за 90^0 или 180^0 .

За напредније (ученице)

1) Вежбе: наскоци (у упор чучећи; у упор предњи одножно; сед „амазон“), различити начини ходања, „галопа“; „дечији“ поскоци, „мачији“ скок, окрети за 180° на једној нози); саскоци (згрчено, предножно разножни, са окретом 360°). 2) Комбинација вежби најмање 2 дужине греде.

Вратило

1) Поновити вежбе из шестог разреда; 2) вратило доскочно: њихање у вису предњем са повећавањем амплитуде, у зањиху саскок; 3) вратило дохватно: из упора предњег саскок подметно; 4) вратило дочелно: упор предњи премак одножно десно, премак одножно лево – нагласити упор стражњи.

За напредније (ученике)

Узмак из виси стојећег, ковртвај назад у упору, саскок из упора предњег замахом (зањихом) до става на тлу.

Двовисински разбој (или: вежбе извести на вратилу, посебно у упору и у вису (ученице))

1) Поновити вежбе из шестог разреда; 2) комбинација: лицем према н/п – суножним одскоком наскок у упор предњи, премак одножно десном, премак одножно левом – нагласити упор стражњи, прехват на в/п, предњих и спојено саскок у предњиху.

За напредније (ученице)

Двовисински разбој (вратило): узмак из виси стојећег, ковртвај назад у упору, саскок замахом ногама уназад (зањихом) до става на тлу.

Паралелни разбој: (ученици)

1) Поновити вежбе из шестог разреда; 2) комбинација (из положаја бочно): наскок у упор, предњих у зањих, предњихом предношка са окретом (180°) према притки до става на тлу.

За напредније (ученици)

Комбинација (из положаја бочно): наскок у упор и спојено предњих и задњих у упору; предњихом упор седећи разножно пред рукама, прехват кроз узручење до упора седећег за рукама, занужењем сножити; из потпора предњихом упор до седа разножно, њихање у потпору; саскок: предњихом предношка са окретом (180°) или зањихом заношка.

Коњ са хватаљкама (ученици)

1) Поновити вежбе из шестог разреда; 2) комбинација: из упора предњег на хватаљкама, премак одножно десном напред ван, премак одножно десном назад и спојено премак одножно левом напред ван, премак одножно левом назад, саскок назад или провлаком ногу између хватаљки саскок напред.

За напредније (ученици)

Метања: премаси одножно у сва три упора: предњи, јашући, стражњи, коло одножно, саскок: одбочка премаком одножно из упора јашућег, заношка (или одбочка) из упора јашућег ван.

Кругови

Дохватни кругови (ученици и ученице)

1) Поновити вежбе из шестог разреда; 2) из виси стојећег згибом вис узнето, вис стрмоглави, вис узнето, саскок кроз згиб у вису предњем (уз помоћ)

Доскочни кругови (ученици)

Комбинација: из замаха предњихом вис узнето, вис стрмоглави издржај, вис узнето, вис стражњи и сп. саскок (уз помоћ).

За напредније (ученици и ученице)

Предвиђене комбинације извести без помоћи.

На свим справама комбинације вежби из шестог разреда допунити вежбама из седмог разреда, диференцирано према способностима ученика.

Организовати међудодељењска такмичења према програму стручног већа.

ОДБОЈКА

Одигравање лопте прстима

Основни положај тела, руку и шака при одигравању лопте прстима.

Игра преко мреже у три контакта – прстима.

Одигравање лопте „чекићем“.

Основни положај тела, руку и шака при одигравању лопте „ чекићем“.

Игра преко мреже у три контакта – прстима и „чекићем“.

Сервис

Школски сервис

Основни положај тела, руку и шака при извођењу доњег сервиса.

Игра преко мреже у три контакта – прстима и „чекићем“, с тим што надигравање почиње доњим сервисом.

„Лелујави „ сервис.

Основни положај тела, руку и шака при извођењу „лелујавог“ сервиса.

Игра преко мреже у три контакта – прстима и „чекићем“, с тим што надигравање почиње „лелујавим“ сервисом.

Смечирање

Ударац по лопти за извођење смеча без мреже.

Ударац по лопти за извођење смеча на мрежи, али без скока.

Залет и наскок за смеч.

Техника смеча у целини.

Игра преко мреже у три контакта – прстима и „чекићем“, с тим што надигравање почиње „лелујавим“ сервисом, а у игри се користи и смечирање, као саставни део одбојкашке игре.

Блокирање

Основни положај тела, руку и шака при извођењу блокирања.

Учење корака у припремној фази блокирања (докорак, прекорак, укрштени корак и трчање поред мреже).

Контакт шаке и лопте.

Јединачни блок.

Групни блок (двојни и тројни).

Игра преко мреже у три контакта – уз примену свих елемената одбојкашке игре.

Игра

Елементи одбојкашке игре – фаза игре I (игра почиње сервисом, а наставља се блоком и одбраном и контранападом).

Елементи одбојкашке игре – фаза игре II (игра почиње пријемом сервиса, а наставља се дизањем лопте за напад и нападом).

Игра са задатком 1:1, 2:2, 3:3, 4:4 и комбинације 3:2, 4:2.

Организовати одељенска и међуодељенска такмичења са применом основних правила.

РИТМИЧКА ГИМНАСТИКА, ПЛЕС И НАРОДНЕ ИГРЕ

Естетско обликовање покрета трупа вежбама за кичмени стуб и карлицу. Даље усавршавати естетско обликовање покрета ногу и руку. Поновити елементе рада са вијачом; обавезни састав са вијачом.

Обруч: поновити вежбе и повезати бацања и хватања са издржајима у суножном успону, корацима у успону и истезањем тела, са поскоцима и скоковима, вртењем; котрљање по тлу повезати са окретом за време котрљања или галопом и скоком; вртење обруча на тлу око уздужне осе и за време вртења окрет или издржај.

Вијача : поновити елементе из предходних разреда и повезати у комбинације.

Плес: полка, врањанка и једна игра из краја у којој се школа налази.

Минимални образовни захтеви (провера)

Атлетика: четворобој: 60m, скок увис, скок удаљ, бацање кугле .

Вежбе на справама и тлу

Вежбе на тлу: предножењем прамет странце упором са окретом за 180⁰ до става на једној нози, другом заножити.

Прескок: згрчка (отварање у фази другом лета и сигурност доскок).

Вратило доскочно – виша притка разбоја: њихање у вису предњем са повећавањем амплитуде, у зањиху саскок

Вратило дочелно - нижа притка разбоја: упор предњи, премах одножно десном, премах одножно левом – нагласити упор стражњи.

Греда (ученице): из места или залетом наскок у упор одножно; окрет за 90⁰ - упор клечећи на одножној нози, заножити слободном ногом (вага у упору клечећем – „мала вага“); клек и спојено искораком заножне усправ.

Паралелни разбој (ученици): упор, предњих, зањих, предњихом предношка са окретом (180⁰) према притки до става на тлу.

Одбојка – игра са задатком.

Ритмичка гимнастика и плес:

- за ученице: обавезни састав са обручем,

- за ученике: комплекс вежби обликовања,

- за ученице и за ученике: једно коло уз музичку пратњу.

III. ТЕОРИЈСКО ОБРАЗОВАЊЕ

Теоријско образовање подразумева стицање одређених знања путем којих ће ученици упознати суштину процеса вежбања, законитости развоја младог организма, стицање хигијенских навика као и потребу да брига о властитим физичким способностима буде саставни део живота у процесу одрастања и касније, како би схватили крајњи циљ који физичким васпитањем треба остварити. Садржаји се реализују на редовним часовима и на ванчасовним и ваншколским активностима уз практичан рад и за то се не предвиђају посебни часови. Наставник одређује теме сходно узрасном и образовном нивоу ученика.

2. КОРЕКТИВНО-ПЕДАГОШКИ РАД

Корективно-педагошки рад организује се са ученицима смањених физичких способности, ослабљеног здравља, са телесним деформитетима и лошим држањем тела и то:

са ученицима смањених физичких способности ради се на савладавању програмских садржаја, у складу са прописаним програмом, али и њиховим индивидуалним могућностима, као и на развијању физичких способности, углавном гипкости, снаге, брзине и издржљивости;

са ученицима ослабљеног здравља рад се организује у сарадњи са лекаром- специјалистом, који одређује врсту вежбе и степен оптерећења;

са ученицима који имају лоше држање тела или деформитете рад спроводи наставник у сарадњи са лекаром-физијатром који утврђује врсту и степен одступања од нормалног држања тела и лакших случајева телесних деформитета и, с тим у вези, вежбе које треба применити; тежи случајеви телесних деформитета се третирају у специјализованим здравственим установама.

Сви ученици, који се упућују на корективно-педагошки рад, према посебном програму вежбају на редовним часовима и најмање једанпут недељно на часовима корективно-педагошког рада. Програм, који је примерен здравственом стању ученика, сачињавају наставник и лекар-специјалиста. *На тај начин практично нема ученика који су ослобођени наставе физичког васпитања, већ се њихово вежбање прилагођава индивидуалним могућностима.*

3. СЛОБОДНЕ АКТИВНОСТИ

Рад се одвија у спортским секцијама које се формирају према интересовању, способностима и полу ученика. Наставник сачињава посебан програм, узимајући притом у обзир материјалне и просторне услове рада, узрасне карактеристике и способности ученика, као и такмичарски програм за школску популацију.

4. АКТИВНОСТИ У ПРИРОДИ

Из фонда радних дана, предвиђених заједничким планом, школа организује активности у природи и курсне облике рада:

Обавезни програм:

два кроса - јесењи и пролећни (дужину стазе одређује стручно веће)

зимовање – организује се за време зимског распуста: обука смучања, клизања, краћи излети на смучкама или санкама.

5. КУРСНИ ОБЛИЦИ РАДА

Из фонда радних дана, предвиђених заједничким планом, школа организује активности у природи и курсне облике рада:

Програм курсних облика сматра се интегралним делом обавезног наставног програма. С обзиром на то да се за њихову реализацију траже специфични материјални услови, ову наставу треба организовати на посебан начин: на часовима у распореду редовне наставе, у другим објектима, у супротној смени од редовне наставе (пливање) и на другим објектима, а у за то планиране дане.

5.1. СПОРТСКА АКТИВНОСТ ОД ЗНАЧАЈА ЗА ДРУШТВЕНУ СРЕДИНУ

Из укупног фонда часова за заједнички програмски садржај школа може да, као курсни облик рада, планира 12 часова за ону спортску активност која није обухваћена овим заједничким програмом, а за коју средина у којој школа ради има интересовања (стони тенис, борилачки спортови, веслање и кајакарење и друго).

6. ШКОЛСКА И ДРУГА ТАКМИЧЕЊА

Школа организује и спроводи спортска такмичења као интегрални део процеса физичког васпитања, према плану стручног већа обавезна унутаршколска и међуодељењска такмичења у:

гимнастици (у зимском периоду)

атлетици (у пролећном периоду)

најмање у једној спортској игри (у току године).

Стручно веће сачињава план и програм унутар-школских и спортских такмичења ученика Србије, као могући део плана рада школе, на почетку школске године и спроводи га током целе године, у складу са материјалним и просторним условима рада.

План и програм ванчасовних и ваншколских активности се, на предлог стручног већа, усваја као део годишњег програма рада школе.

7. ПРИРЕДБЕ И ДРУГЕ ДРУШТВЕНЕ АКТИВНОСТИ ШКОЛЕ

Мноштво разноврсних садржаја, који се путем физичког васпитања реализују, могу бити изванредни део програма, који се припремају поводом обележавања важних догађаја у школи и окружењу.

. ОСМИ РАЗРЕД

I. РАЗВИЈАЊЕ ФИЗИЧКИХ СПОСОБНОСТИ

На свим часовима као и на другим организационим облицима рада, посвећује се пажња:

- развијању физичких способности: брзине, снаге, издржљивости и гипкости - у припремном делу часа у оквиру вежби обликовања или у другим деловима часа путем оних облика и метода рада који полазе од индивидуалних могућности ученика и примерени су деци школског узраста и специфичним материјалним и просторним условима рада у којима се настава физичког васпитања изводи;

- учвршћивању правилног држања тела.

II. УСВАЈАЊЕ МОТОРИЧКИХ ЗНАЊА, УМЕЊА И НАВИКА

АТЛЕТИКА

1. Спринтерско трчање - 60 m.

2. Штафетно трчање - 4 x 60 m.

3. Трчање на средњим дистанцама и кроса (ученице 800 m, ученици 1500 m).

4. Скок у даљ - Корачна техника.

5. Скок у вис - "Леђна" варијанта.

6. Бацање кугле - "Кружна" варијанта технике (коришћење кугли тежине 3 kg и 4 kg).

ВЕЖБЕ НА СПРАВАМА И ТЛУ

Вежбе на тлу

- ученице и ученици:

1. Поновити вежбе из седмог разреда; 2. комбинација вежби која садржи: варијанту колута напред и колута назад, став на шакама - издржај уз помоћ; предмет странце упором и вежбе из ритмике (плесни корак, скок, окрет, равнотежу),

- за напредније ученике и ученице:

комбинација вежби предвиђена за све ученике и ученице садржи теже варијанте колута и став на шакама, колут напред.

Прескок: ученице и ученици (козлић и коњ, 110 или 120 cm)

- ученици и ученице:

1. поновити садржаје прескока из седмог разреда; 2. коњ у ширину висине 110 cm (уз квалитетну даску висина коња 120 cm): згрчка и разношка - удаљавањем даске од справе усавршавање фазе првог и фазе другог лета; 3. уколико школа има услове - скокови са трамбулине: поновити скокове из седмог разреда, скокови са окретом око уздужне осе тела,

- за напредније ученике и ученице:

коњ у ширину, ученице 120 cm, ученици 125-130 cm: згрчка, разношка и сколонка, припремне вежбе за прескоке са занужењем и прескоци са занужењем,

Греда

- ученице:

1. Поновити вежбе и комбинације из седмог разреда; 2. наскок: чеоно према греди: из места или залетом наскок премахом одножно у упор јашући; окрет за 90° грчењем ногу стопала поставити иза греде и прећи у упор чучећи; чучањ одручити; усправ; 3. комбиновати различите начине ходања, плесних корака, поскока, окрета за 180° и равнотежа); 4. саскоци пружено и згрчено,

- за напредније (ученице):

програм за све ученице усавршити: после наскока у упор чучећи прећи замахом ногама у занужење, а сва остала кретања и саскоке извести у тежој варијанти.

Вратило

- ученици

1. поновити вежбе из седмог разреда;

дохватно вратило:

2. суножним одскоком узмак у упор предњи, спадом назад саскок подметно

доскочно вратило:

3. њихање у вису предњем, у предњиху саскок са окретом за 180° до става на тлу

- за напредније ученике:

комбинација вежби: узмак из виса стојећег, ковртвај назад у упору, спадом назад саскок подметно

Двовисински разбој (или вежбе извести на вратилу, посебно у упору и у вису)

- ученице:

1. Поновити вежбе из седмог разреда;

2. вис предњи, лицем према нижој притци: одгуривањем једне ноге о н/п, зањих предњих до н/п, зањих и спојено саскок у зањиху;

3. залетом и суножним одскоком наскок у упор предњи,

- за напредније ученице:

Комбинација вежби: залетом и суножним одскоком наскок у упор предњи, коврљај назад у упору, премах одножно десном, премах одножно левом до упра стражњег, саскок саседом,

Паралелни разбој

- ученици

1. Поновити вежбе из седмог разреда;

2. Комбинација (из положаја бочно): наскок у упор и спојено предњих, зањих, предњихом до седа разножно пред рукама; кроз узручење прехват до седа разножно за рукама, занужењем сножити, њихање у упору и сп. саскок предношка,

- за напредније ученике:

комбинација: њих у потпору; предњихом упор до седа разножно; упор за рукама и спојено колут напред до седа разножно

Кругови:

- ученици

1. Поновити вежбе из седмог разреда;

дохватни кругови

2. Из замаха предњихом вис узнето, вис стрмоглаво, вис узнето, вис стражњи - саскок (уз помоћ);

3. Из вуса предњег вучењем вис узнето, вис стрмоглаво - издржај, вис узнето, отварањем вис предњи и спојено саскок (уз помоћ).

- за напредније ученике:

предвиђене комбинације извести без помоћи.

Коњ са хваталкама

- ученици:

1. Поновити вежбе из седмог разреда;

2. Комбинација: из упора предњег на хваталкама премах одножно десном до упора јашућег; њих у упору јашућем, премах одножно левом до упора стражњег; премах одножно десном назад до упора јашућег, премах одножно левом назад и сп саскок;

- за напредније ученике:

Наскок у упор предњи; премах одножно десном напред; премах одножно левом напред, премах одножно десном назад до упора јашућег; њих у упору са изразитијим преношењем тежине са руке на руку и спојено премахом одножно десне саскок са окретом за 90° улево.

РИТМИЧКА ГИМНАСТИКА, ПЛЕС И НАРОДНЕ ИГРЕ

Естетско обликовање трупа вежбама за кичмени стуб и карлицу. Даље усавршавати естетско обликовање покрета ногу и руку.

Савладану технику рада вијачом користити у појединим фазама часа: ритмички састав лоптом уз разноврсније коришћење простора (већи број различитих формација): ритмички састав обручем; ритмичко ударање чуњевима један о други и о под: мали кругови чуњевима (вертикални и хоризонтални). Плесови: валцер, танго, један савремени плес (актуелан у датом тренутку) и једна игра из краја у којој се школа налази.

Спортске игре

Усавршити једну спортску игру која је обрађивана у неком од претходних разреда, коју ученици и наставници заједно одаберу према склоностима и потребама ученика.

Минимални образовни захтеви (провера)

1. Атлетика

- вишебој - петобој: 60 m, скок у даљ, скок у вис, бацање кугле, трчање

ученице 1 200 m / ученици 1 500 m

2. Вежбе на тлу: ученице и ученици:

- став на шакама, издржај (уз малу помоћ)

Прескок: ученице и ученици:

- згрчка са изразитијим фазама лета

Греда: ученице

- наскок: чеоно према греди: из места или залетом наскок премахом одножно у упор

- јашући; окрет за 90° грчењем ногу стопала поставити иза греде и прећи у упор

- чучећи; чучањ одручити; усправ, ходање у успону до краја греде; саскок пруженим телом, бочно.

Вратило: ученици

- суножним одскоком узмак у упор предњи, спадом назад саскок подметно

Довисински разбој, нижа притка вратила: ученице

- залетом и суножним одскоком наскок у упор предњи

Паралелни разбој: ученици

- на почетку разбоја: њих у упору, предњихом до седа разножно за рукама; саседом

- сножити и зањихом саскок.

Кругови: ученици

- згибом вис узнето, издржај; отварањем кроз вис предњи саскок (уз помоћ).

Коњ са хваталкама: ученици

- из упора предњег премах одножно десном до упора јашућег; њих у упору

- јашућем и спојено премах одножно левом до упора стражњег

3. Спортске игре (игра, одабране игре).

4. Ритмичка гимнастика плес и народне игре:

ученици: комплекс вежби обликовања (лични састав);

ученице: састав са обручем (лични састав);

ученици и ученице: једно коло уз музичку пратњу;

плесови: валцер, танго, један савремени плес (актуелни у датом тренутку).

III. ТЕОРИЈСКО ОБРАЗОВАЊЕ

Теоријско образовање подразумева стицање одређених знања путем којих ће ученици упознати суштину процеса вежбања и законитости развоја младог организма, као и стицање хигијенских навика како би схватили крајњи циљ који се остварује наставом физичког васпитања.. Садржаји се реализују на редовним часовима и на ванчасовним и ваншколским активностима, уз практични рад за који нису предвиђени посебни часови. Наставник одређује теме сходно узрасном и образовном нивоу ученика.

КОРЕКТИВНО-ПЕДАГОШКИ РАД

Корективно-педагошки рад организује се са ученицима смањених физичких способности, ослабљеног здравља, са телесним деформитетима и лошим држањем тела и то:

- ради савладавања програмских садржаја, у складу са прописаним програмом, али и са њиховим индивидуалним могућностима, као и развијања физичких способности, углавном гипкости, снаге, брзине и издржљивости;

- за ученике ослабљеног здравља рад се организује у сарадњи са лекаром-специјалистом, који одређује врсту вежбе и степен оптерећења;

- који имају лоше држање тела или деформитете рад спроводи наставник у сарадњи са лекаром-физијатром који утврђује врсту и степен одступања од нормалног држања тела и лакших случајева телесних деформитета и, с тим у вези, вежбе које треба применити; тежи случајеви телесних деформитета се третирају у специјализованим здравственим установама.

Сви ученици, који се упућују на корективно-педагошки рад, према посебном програму вежбају на редовним часовима и најмање једанпут недељно на часовима корективно-педагошког рада. Програм, који је примерен здравственом стању ученика, сачињавају наставник и лекар-специјалиста.

СЛОБОДНЕ АКТИВНОСТИ

Рад се одвија у спортским секцијама које се формирају према интересовању, способностима и полу ученика. Наставник израђује *посебан програм*, узимајући при том у обзир материјалне и просторне услове рада, узрасне карактеристике и способности ученика, као и такмичарски програм за школску популацију.

АКТИВНОСТИ У ПРИРОДИ

Из фонда радних дана, предвиђених заједничким планом, школа организује активности у природи и курсне облике рада:

обавезни програм:

- два кроса - јесењи и пролећни (дужину стазе одређује стручно веће);

- зимовање - организује се за време зимског распуста: обука смучања, клизања, краћи излети на смучкама или санкама

КУРСНИ ОБЛИЦИ РАДА

Програм курсних облика сматра се интегралним делом обавезног наставног програма. С обзиром на то да се за њихову реализацију специфични материјални услови, ову наставу потребни организовати на посебан начин: на часовима у распореду редовне наставе, у другим објектима, у супротној смени од редовне наставе (пливање) и на другим објектима, а у за то планиране дане.

СПОРТСКА АКТИВНОСТ ОД ЗНАЧАЈА ЗА ДРУШТВЕНУ СРЕДИНУ

Из укупног фонда часова за заједнички програмски садржај школа може да, као курсни облик рада, планира 12 часова за ону спортску активност која није обухваћена овим заједничким програмом, а за коју средина у којој школа ради има услове и интересовања (стони тенис, борилачки спортови, веслање и кајакарење и друго).

ШКОЛСКА И ДРУГА ТАКМИЧЕЊА

Школа организује и спроводи спортска такмичења као интегрални део процеса наставе физичког васпитања, према плану стручног већа и то:

Обавезна унутаршколска и међуодељењска такмичења у:

- гимнастици (у зимском периоду),
- атлетици (у пролећном периоду),
- најмање у једној спортској игри (у току године).

Стручно веће сачињава план и програм унутаршколских и међуодељењских спортских такмичења ученика Србије, као могући део плана рада школе, на почетку школске године и спроводи га током целе године, у складу са материјалним и просторним условима рада.

План и програм ванчасовних и ваншколских активности се, на предлог стручног већа, усваја као део годишњег програма рада школе.

ОБРАЗОВНИ СТАНДАРДИ

За предмет физичко васпитање образовни стандарди су дефинисани за три области: Оспособљеност у вештинама, Знања о физичком вежбању и физичком васпитању и Вредновање физичког вежбања и физичког васпитања од стране ученика.

Оспособљеност у вештинама подразумева ниво савладаности садржаја програма Физичког васпитања: Спортске игре (кошарка, одбојка, рукомет, фудбал), Атлетика (трчање, скокови, бацање), Вежбе на справама и тлу (тло, прескок, греда, двовисински разбој, кругови, коњ са хватаљкама, вратило, разбој), Плес, Ритмичка гимнастика, Пливање, Стони тенис и Вежбе обликовања.

Знања о физичком вежбању и физичком васпитању садрже: основне појмове о физичком вежбању и основним правилима вежбања, правила спортских игара и индивидуалних спортова, утицај физичког вежбања на личност, као и смисао физичког васпитања.

Вредновање физичког вежбања и физичког васпитања од стране ученика односи се на: уверења, ставове, интересовања, тимски рад и самооактуализацију ученика у физичком вежбању и физичким активностима уопште и процесу физичког васпитања посебно.

Стандардима нису обухваћени ученици са посебним потребама, као ни ученици који су делимично ослобођени појединих активности из здравствених разлога. У оба случаја наставник врши проверу стандарда у области оспособљеност у вештинама према могућностима ученика.

Напомена: у нашем систему физичког васпитања значајно место заузима развој моторичких способности, али ова област није посебно обухваћена стандардима. За то би било неопходно извршити посебно истраживање на знатно већем узорку и уз предлог тестова од којих би се формирала национална батерија тестова.

Следећи искази описују шта ученик/ученица зна и уме на основном нивоу.

1. ОСПОСОБЉЕНОСТ У ВЕШТИНАМА

У подобласти спортске игре ученик/ученица:

ФВ.1.1.1. игра спортску игру примењујући основну технику, неопходна правила и сарађује са члановима екипе изражавајући сопствену личност уз поштовање других

ФВ.1.1.2. зна функцију спортске игре, основне појмове, неопходна правила, основне принципе тренинга и пружа прву помоћ

У подобласти атлетика ученик/ученица:

ФВ.1.1.3. правилно трчи варијантама технике трчања на кратке, средње и дуге стазе и мери резултат

ФВ.1.1.4. зна терминологију, значај трчања, основе тренинга и пружа прву помоћ

ФВ.1.1.5. зна правилно да скаче удаљ згрчном варијантом технике и мери дужину скока

ФВ.1.1.6. зна терминологију, основе тренинга и пружа прву помоћ

ФВ.1.1.7. зна правилно да скаче увис варијантом технике маказице

ФВ.1.1.8. зна терминологију, основе тренинга и пружа прву помоћ

ФВ.1.1.9. правилно баца куглу из места и мери дужину хица

ФВ.1.1.10. зна правила за такмичење, сигурносна правила, влада терминологијом, основама тренинга и пружа прву помоћ

У подобласти вежбе на справама и тлу ученик/ученица правилно изводи основне вежбе и комбинације на справама и тлу, чува и помаже, поштује сигурносна правила, зна називе вежби, основе организације рада на справи и пружа прву помоћ:

ФВ.1.1.11. ученик/ученица правилно изводи вежбе на тлу

ФВ.1.1.12. ученик/ученица правилно изводи прескоке

ФВ.1.1.13. ученик/ученица изводи вежбе и комбинације вежби на греди

ФВ.1.1.14. ученица правилно изводи основне вежбе на двовисинском разбоју

ФВ.1.1.15. ученик правилно изводи основне вежбе на коњу са хватаљкама

ФВ.1.1.16. ученик правилно изводи основне вежбе на круговима

ФВ.1.1.17. ученик правилно изводи основне вежбе на паралелном разбоју

ФВ.1.1.18. ученик правилно изводи основне вежбе на вратилу

У подобласти плес ученик/ученица:

ФВ.1.1.19. се успешно креће у ритму и темпу музичке пратње у простору основним облицима кретања (ходање, трчање)

У подобласти ритмичка гимнастика ученица:

ФВ.1.1.20. правилно изводи основне вежбе из ритмичке гимнастике

ФВ.1.1.21. зна називе вежби и основе тренинга, пружа прву помоћ

У подобласти пливање ученик/ученица:

ФВ.1.1.22. плива и поштује правила самоспасавања и безбедности око и у воденој средини

У подобласти вежбе обликовања ученик/ученица:

ФВ.1.1.23. правилно изводи најмање један комплекс вежби обликовања и приказује вежбе за поједине делове тела

ФВ.1.1.24. зна утицај и значај вежби обликовања за организам, познаје поделу вежби обликовања и њихову терминологију, и функцију појединих вежби у комплексу

У подобласти стони тенис ученик/ученица:

ФВ.1.1.25. игра стони тенис примењујући основне елементе технике и поштује правила игре

ФВ.1.1.26. зна функцију стоног тениса, основне појмове, неопходна правила, основне принципе тренинга и методу тренинга, пружа прву помоћ

Напомена: у Програму физичког васпитања стони тенис се предвиђа у оквиру Обавезног изборног предмета физичко васпитање - Изабрани спорт и у оквиру система школских спортских такмичења. У оквиру Образовних стандарда за крај обавезног образовања стони тенис се даје као пример наставницима како могу сами изградити стандарде за спортску грану која није обухваћена овим стандардима. Стони тенис се, у овом циклусу, не предвиђа као обавезан стандард.

2. ЗНАЊА О ФИЗИЧКОМ ВЕЖБАЊУ И ФИЗИЧКОМ ВАСПИТАЊУ

У области знања о физичком вежбању и физичком васпитању ученик/ученица зна:

ФВ.1.2.1. смисао Физичког васпитања

ФВ.1.2.2. утицај физичког вежбања

ФВ.1.2.3. основне појмове везане за физичко вежбање

ФВ.1.2.4. безбедност током вежбања

ФВ.1.2.5. основна правила спортских игара

3. ВРЕДНОВАЊЕ ФИЗИЧКОГ ВЕЖБАЊА

У области вредновање физичког вежбања ученик/ученица:

ФВ.1.3.1. испољава позитиван став према физичком вежбању у свакодневном животу

ФВ.1.3.2. испољава заинтересованост за физичко вежбање

ФВ.1.3.3. доказује се кроз физичко вежбање

ФВ.1.3.4. испољава позитиван став према сарадњи са другима у реализацији различитих задатака Физичког васпитања

Следећи искази описују шта ученик/ученица зна и уме на средњем нивоу.

1. ОСПОСОБЉЕНОСТ У ВЕШТИНАМА

У подобласти спортске игре ученик/ученица:

ФВ.2.1.1. игра спортску игру примењујући виши ниво технике, већи број правила, једноставније тактичке комбинације и уз висок степен сарадње са члановима екипе изражава сопствену личност уз поштовање других

ФВ.2.1.2 зна функцију и значај спортске игре, већи број правила, принципе и утицај тренинга

У подобласти атлетика АТЛЕТИКА ученик/ученица:

ФВ.2.1.3. правилно изводи варијанту технике штафетног трчања

ФВ.2.1.4. зна правилно да скаче удаљ варијантом технике увинуће

ФВ.2.1.5. зна правилно да скаче увис леђном варијантом технике

ФВ.2.1.6. правилно баца куглу леђном варијантом технике

ФВ.2.1.7. зна правила за такмичење

ФВ.2.1.8. учествује на такмичењу у једној атлетској дисциплини

У подобласти вежбе на справама и тлу ученик/ученица, на справама на којима вежба и на тлу зна: мере сигурности, чување и помагање, називе вежби и основе организације рада:

ФВ.2.1.9. ученик/ученица правилно изводи вежбе и комбинације вежби на тлу

ФВ.2.1.10. ученик/ученица правилно изводи згрчку

ФВ.2.1.11. ученица правилно изводи вежбе и комбинације вежби на греди

ФВ.2.1.12. ученица правилно изводи вежбе и комбинације вежби на двовисинском разбоју

ФВ.2.1.13. ученик правилно изводи вежбе и комбинације вежби на коњу са хватаљкама

ФВ.2.1.14. ученик правилно изводи вежбе и комбинације вежби на круговима

ФВ.2.1.15. ученик правилно изводи вежбе и комбинације вежби на паралелном разбоју

ФВ.2.1.16. ученик правилно изводи вежбе и комбинације вежби на вратилу

У подобласти плес ученик/ученица:

ФВ.2.1.17. повезује просторно и временски плесне елементе у целину, изводи и реализује најмање један одабрани дечији плес

ФВ.2.1.18. влада основном терминологијом, препознаје и разликује друштвене и народне плесове

У подобласти ритмичка гимнастика ученица:

ФВ.2.1.19. правилно изводи вежбу са реквизитима

У подобласти пливање ученик/ученица:

ФВ.2.1.20. плива једном од техника спортског пливања, поседује вештину самопомоћи у води и безбедног понашања у и око водене средине

У подобласти вежбе обликовања ученик/ученица:

ФВ.2.1.21. правилно изводи и показује више комплекса вежби обликовања без и са реквизитима

ФВ.2.1.22. зна принципе састављања комплекса вежби обликовања и дозирање оптерећења

У подобласти стони тенис ученик/ученица:

ФВ.2.1.23. игра стони тенис користећи виши ниво технике удараца повезујући их са кретањем, може да одигра тактичку замисао и користи више врста сервиса

ФВ.2.1.24. зна функцију и значај стоног тениса, већи број правила, принципе и утицаја тренинга

Напомена: у Програму физичког васпитања стони тенис се предвиђа у оквиру Обавезног изборног предмета физичко васпитање - Изабрани спорт и у оквиру система школских спортских такмичења. У оквиру Образовних стандарда за крај обавезног образовања стони тенис се даје као пример наставницима како могу сами изградити стандарде за спортску грану која није обухваћена овим стандардима. Стони тенис се, у овом циклусу, не предвиђа као обавезан стандард.

2. ЗНАЊА О ФИЗИЧКОМ ВЕЖБАЊУ И ФИЗИЧКОМ ВАСПИТАЊУ

У области знања о физичком вежбању и физичком васпитању ученик/ученица зна:

ФВ.2.2.1. терминологију

ФВ.2.2.2. основе тренинга

ФВ.2.2.3. да дозира оптерећење током вежбања

Скраћени искази описују шта ученик/ученица зна и уме на напредном нивоу.

1. ОСПОСОБЉЕНОСТ У ВЕШТИНАМА

У подобласти спортске игре ученик/ученица:

ФВ.3.1.1. игра спортску игру примењујући сложене елементе технике, испуњавајући тактичке задатке, учествује у организацији утакмице и суди на утакмицама

ФВ.3.1.2. зна тактику игре, систем такмичења, начин организовања утакмице и суди

У подобласти атлетика ученик/ученица:

ФВ.3.1.3. правилно изводи варијанту технике штафетног трчања

ФВ.3.1.4. учествује на такмичењу у атлетском петобоју

ФВ.3.1.5. зна атлетска правила неопходна за учествовање на такмичењу у атлетском петобоју

У подобласти вежбе на справама и тлу ученик/ученица, на справама на којима вежба и на тлу зна: мере сигурности, чување и помагање, називе вежби, основе организације рада и учествује на школском такмичењу:

ФВ.3.1.6. ученик/ученица правилно изводи вежбе и комбинацију вежби на тлу

ФВ.3.1.7. ученик/ученица правилно изводи згрчку и разношку са изразитијим фазама лета

ФВ.3.1.8. ученица правилно изводи вежбе и комбинацију вежби на греди

ФВ.3.1.9. ученица правилно изводи вежбе и комбинацију вежби на двовисинском разбоју

ФВ.3.1.10. ученик правилно изводи вежбе и комбинацију вежби на коњу са хваталкама

ФВ.3.1.11. ученик правилно изводи вежбе и комбинацију вежби на круговима

ФВ.3.1.12. ученик правилно изводи вежбе и комбинацију вежби на паралелном разбоју

ФВ.3.1.13. ученик правилно изводи вежбе и комбинацију вежби на вратилу

ФВ.3.1.14. ученик учествује у гимнастичком петобоју, а ученица учествује у гимнастичком четворобоју

У подобласти плес ученик/ученица:

ФВ.3.1.15. самостално изводи сопствену композицију покрета и кретања уз музичку пратњу и успешно моторички у ритму и темпу реализује одабрани народни, друштвени и дечији плес; влада основама тренинга и учествује на такмичењу

ФВ.3.1.16. зна терминологију плесова и систем такмичења

У подобласти ритмичка гимнастика ученица:

ФВ.3.1.17. правилно изводи самостални састав без и са реквизитим а из ритмичке гимнастике и учествује на такмичењу

У подобласти пливање ученик/ученица:

ФВ.3.1.18. зна да плива две технике спортског пливања и такмичи се

У подобласти вежбе обликовања ученик/ученица:

ФВ.3.1.19. саставља, правилно изводи и показује сложене комплекса вежби обликовања без и са реквизитима

ФВ.3.1.20. зна да саставља комплексе вежби обликовања и дозира оптерећење

У подобласти стони тенис ученик/ученица:

ФВ.3.1.21. игра стони тенис повезујући одигравање сложених елемената у целину заједно са кретањем, формира концепције игре према својим психо-физичким способностима, организује школско такмичење, суди на такмичењу.

ФВ.3.1.22. зна тактику стоног тениса, систем такмичења, начин организовања меча и суди.

Напомена: у Програму физичког васпитања стони тенис се предвиђа у оквиру Обавезног изборног предмета физичко васпитање - Изабрани спорт и у оквиру система школских спортских такмичења. У оквиру Образовних стандарда за крај обавезног образовања стони тенис се даје као пример наставницима како могу сами изградити стандарде за спортску грану која није обухваћена овим стандардима. Стони тенис се, у овом циклусу, не предвиђа као обавезан стандард.

2. ЗНАЊА О ФИЗИЧКОМ ВЕЖБАЊУ И ФИЗИЧКОМ ВАСПИТАЊУ

У области знања о физичком вежбању и физичком васпитању ученик/ученица зна:

ФВ.3.2.1. правила индивидуалних спортских грана и спортских игара

ФВ.3.2.2. основе система такмичења

ФВ.3.2.3 начин организовања такмичења

1.12.6. НАЧИНИ И ПОСТУПЦИ ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА

I. ОСНОВНЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ ПРОГРАМА

Програмска концепција физичког васпитања у основној школи заснива се на јединству наставних, ванчасовних и ваншколских организационих облика рада, као основне претпоставке за остваривање циља физичког васпитања.

Програм физичког васпитања претпоставља да се кроз развијање физичких способности и стицање мноштва разноврсних знања и умења, ученици оспособљавају за задовољавање индивидуалних потреба и склоности, у крајњем, за коришћење физичког вежбања у свакодневном животу. Из тих разлога, у програму су прецизирани оперативни задаци с обзиром на пол и узраст ученика, а програм се остварује кроз следеће етапе: утврђивање стања; одређивање радних задатака за појединце и групе ученика; утврђивање средстава и метода за остваривање радних задатака; остваривање васпитних задатака; праћење и вредновање ефеката рада; оцењивање.

Програмски задаци остварују се, осим на редовним часовима, и кроз ванчасовне и ваншколске организационе облике рада, као што су излет, крос, курсни облици, слободне активности, такмичења, корективно-педагошки рад, дани спорта, приредбе и јавни наступи.

Да би физичко васпитање било примерено индивидуалним разликама ученика, који се узимају као критеријум у диференцираном приступу, наставник ће сваког ученика или групе ученика, усмеравати на смањене или проширене садржаје, који су предвиђени наставним планом и програмом, у часовној ванчасовној и ваншколској организацији рада.

Програм полази од чињенице да се циљ физичког васпитања не може остварити без активног и свесног учешћа ученика у наставним и другим облицима рада, те се предвиђа стицање одређених теоријских знања, која омогућавају ученику да схвати законитости процеса на којима се заснива физичко вежбање. Теоријско образовање треба да буде усклађено са нивоом интелектуалне зрелости и знањима које су ученици стекли у другим наставним предметима. За обраду појединих тема не предвиђају се посебни часови, већ се користе разне могућности да се у току вежбања ученицима пружају потребне информације у вези са конкретним задатком.

Ученицима који, услед ослабљеног здравља, смањених физичких или функционалних способности, лошег држања тела и телесних деформитета не могу да прате обавезни програм обезбеђен је и корективно-педагошки рад, који се реализује у сарадњи са одговарајућом здравственом установом.

Програмски садржаји односе се на оне вежбе и моторичке активности које чине основ за стицање трајних навика за вежбање и за које школа има највише услова да их реализује (природни облици кретања, вежбе обликовања, атлетика, вежбе на тлу и справама, ритмичка гимнастика, игре).

Како су за остваривање постављеног циља погодне и оне моторичке активности које нису обухваћене обавезним програмом, предвиђају се курсни облици наставе. То су скијање, пливање, клизање, веслање, као и оне активности за које је заинтересована средина у којој школа живи и ради.

Ради остваривања постављених програмских задатака, одређеним законским регулативима, прецизира се обавеза школе да обезбеди све просторне и материјалне услове рада за успешно остваривање врло сложених друштвених интереса у школском физичком васпитању.

II. ОРГАНИЗАЦИЈА ВАСПИТНО-ОБРАЗОВНОГ РАДА

Процес физичког васпитања усмерен је на:

развијање физичких способности

усвајање моторичких знања, умења и навика

теоријско образовање.

Ове компоненте чине јединствен и веома сложен процес физичког васпитања, а у пракси сви ти задаци прожимају се и повезују са ситуацијама које настају у току рада.

У циљу *развијања физичких способности* – гipкости, снаге, брзине, издржљивости, окретности и прецизности на свим часовима, ванчасовним и ваншколским облицима рада, спроводи се низ поступака (метода) и облика рада путем којих се постижу оптималне вредности ових способности, као основ за успешно стицање моторичких знања, умења, навика и формирања правилног држања тела.

Програм за развијање физичких способности сачињава наставник. Овај програм се изводи путем вежби обликовања, фронтално, најчешће у припремном делу часа. У току рада наставник треба постепено да усмерава ученике на самостално извођење вежби како би његова пажња била усмерена на исправљање грешака. У овом делу часа могу се, такође, користити и вежбе које, као делови биомеханичке структуре основног задатка на главном делу часа, служе за обуку и увежбавање конкретног програмског задатка. Ученицима, који из здравствених разлога изводе посебно одабране вежбе, потребно је обезбедити место за вежбање у овом делу часа. Затим, програм треба да буде у функцији развијања, пре свега, гipкости, снаге, брзине и издржљивости. Најпогодније методе за школско физичко васпитање прилагођене из спортског тренинга су: метода екстензивног и интензивног рада и метода трајног рада. Наставник, за сваког ученика, сачињава *радни картон*, са програмом вежби и индивидуалним оптерећењем за сваку вежбу.

Наставник може да користи и друге методе које су познате у теорији и пракси.

Програмске садржаје спортско техничког образовања где је потребно, треба реализовати одвојено, према полу. Акценат се ставља на оне моторичке активности којима се најуспешније може супротставити последицама свакодневне хипокинезије и на оне које су у нашој средини најразвијеније и за које има интересовања у појединим срединама.

У програму су дати само кључни програмски садржаји, али не и већи избор вежби помоћу којих треба да се остваре. То је учињено да би наставник физичког васпитања могао слободно и креативно да изналази ефикасна решења и бира вежбе помоћу којих ће ток физичког вежбања да прилагођава индивидуалним могућностима ученика (диференцирани приступ) и просторним и материјалним условима рада.

Програмом се предвиђају активности које су од интереса за средину у којој школа живи и ради (стони тенис, веслање, борилачки спортови и друге). Ове активности се сматрају интегралним делом обавезног наставног програма и, с обзиром на то да су за њихову реализацију потребни специфични материјални услови, ова настава се организује на посебан начин: на часовима у распореду редовне наставе (стони тенис, борилачки спортови...) у другим објектима, али у супротној смени од редовне наставе.

Од осталих организационих облика рада који треба да допринесу усвајању умења и навика које су од значаја за свакодневни живот, програм се реализује у ванчасовној и ваншколској организацији рада и предвиђа:

- упућивање ученика на самостално вежбање
- корективно – педагошки рад
- слободне активности
- кросеви
- зимовања
- такмичења.

Предметни наставници треба да упућују ученике да, у слободно време, *самостално вежбају*. Иако се програмски садржаји, у највећој мери, савладавају на часовима физичког васпитања, за развој моторичких способности потребан је обим рада, који се не може постићи само на часовима физичког васпитања. Због тога се упутства на самосталан рад односе, како на ученике чије моторичке способности нису на потребном нивоу, тако и на остале ученике, како би стекли трајну навику за вежбање. У том смислу, током часова физичког васпитања, наставник треба да ученицима прикаже и објасни вежбе које они треба код својих кућа, самостално, или уз помоћ других, да савладају за одређено време. После извесног периода наставник на редовним часовима контролише резултате ученика

Корективно-педагошки рад организује се са ученицима који имају лоше држање тела (постурални поремећаји). Рад спроводи наставник у сарадњи са лекаром или физијатром који утврђује врсту и степен деформитета и, с тим у вези, вежбе које треба применити. Тежи случајеви телесних деформитета третирају се у специјализованим здравственим установама.

Сви ученици, који се упућују и на корективно-педагошки рад, уз ограничења, вежбају на редовним часовима и најмање једном недељно на часовима корективно-педагошког рада. Програм сачињавају наставник и лекар специјалиста, и он треба да је примерен здравственом стању ученика.

Курсни облици рада. Програм курсних облика сматра се интегралним делом обавезног наставног програма. С обзиром на то да се за њихову реализацију траже специфични материјални услови, ову наставу треба организовати на посебан начин: на часовима у распореду редовне наставе, у другим објектима, у супротној смени од редовне наставе (пливање) и на другим објектима, а у за то планиране дане.

Спортска сктивност од значаја за друштвену средину Из фонда часова за заједнички програмски садржај школа може да планира 12 часова за ону спортску активност која није обухваћена овим заједничким програмом, а за коју средина у којој школа живи и ради има интереса (стони тенис, борилачки спортови, веслање, кајак, ...). Ова активност планира се за ученике од трећег до осмог разреда, а програм сачињава и спроводи наставник физичког васпитања.

Кросеви се одржавају два пута годишње за све ученике. Организација овог задатка због великог броја учесника, осим што припада наставнику физичког васпитања, задатак је и свих наставника школе. Одржавање кросева претпоставља благовремене и добре припреме ученика. Крос се одржава у оквиру радних дана, планираних за ову активност. Актив наставника утврђује место одржавања и дужину стазе, као и целокупну организацију.

Такмичења ученика чине интегралну компонентну процеса физичког васпитања на којима ученик проверава резултат свога рада. Школа је обавезна да створи материјалне, организационе и друге услове како би школска такмичења била доступна свим ученицима. Актив наставника на почетку школске године сачињава план такмичења (пропозиције, време...). Обавезна су унутародељењска и међуодељењска такмичења из *атлетике, вежби на тлу и справама и једне*

спортске игре. Ученици учествују и на оним такмичењима која су у програму Министарства просвете и спорта.

Зимовање се организује од најмање седам дана. У оквиру ових облика рада организују се оне активности које се могу остварити за време редовних часова (скијање, клизање), а које доприносе активном одмору и јачању здравља и навикавању на колективни живот. Стручно веће сачињава конкретан план и програм активности, које се спроводе на зимовању. Сваки ученик за време основне школе треба да бар једном борави на зимовању.

Слободне активности - секције организују се најмање једном недељно према плану рада који сачињавају стручно веће и наставник физичког васпитања који води одређену секцију. На почетку школске године, ученици се опредељују за једну од активности за које школа има услова да их организује. Часови слободних активности организују се за више спортских грана.

Захтев да се циљ физичког васпитања остварује и преко оних организационих облика рада који се остварују у ванчасовно и ваншколско време, подразумева и прилагођавање целокупне организације и режима рада школе, те ће се у конципирању годишњег програма рада васпитно-образовно деловање проширити и на ове организационе облике рада и за њихову реализацију обезбедити потребан број дана и неопходни материјални услови за рад. На тај начин, читав процес физичког васпитања у часовној, ванчасовној и ваншколској организацији рада биће јединствен и под контролном улогом школе, као најодговорнијег и најстручнијег друштвено-васпитног фактора како би се сачувала основна програмска концепција наставе физичког васпитања.

Теоријско образовање подразумева стицање одређених знања путем којих ће ученици упознати суштину процеса вежбања и законитости развоја младог организма, као и стицање хигијенских навика, знања о здрављу, како би схватили крајњи циљ који физичким васпитањем треба да се оствари. Садржаји се реализују на редовним часовима, на ванчасовним и ваншколским активностима, уз практичан рад и за то се не предвиђају посебни часови.

ЧАСОВИ ФИЗИЧКОГ ВАСПИТАЊА – ОРГАНИЗАЦИЈА И ОСНОВНИ ДИДАКТИЧКО – МЕТОДИЧКИ ПРИНЦИПИ

Основне карактеристике часова физичког васпитања треба да буду: јасноћа наставног садржаја; оптимално коришћење расположивог простора, справа и реквизита; избор рационалних облика и метода рада; избор вежби оптималне образовне вредности; функционална повезаност свих делова часа – унутар једног и више узастопних часова једне наставне теме; пуна ведрина и активност ученика током часа – моторичка и мисаона; визуализација помоћу савремених техничких средстава.

Часови се морају добро организовати, како у погледу јасних и прецизних облика и метода рада, тако и у погледу стварања радне и ведре атмосфере. У дидактичкој четвороделној подели треба да буду садржаји предвиђени наставним програмом. Затим, предметни наставник треба да прати ток рада и указује на грешке. Од метода преовладава метод живе речи, практични прикази задатка од стране наставника, као и прикази пригодних садржаја путем слика, скица и видео-технике. На крају часа, предметни наставник, пригодним речима треба да да оцену рада током протеклог часа и ученике упозна са наредним садржајем.

Приликом избора облика рада, предметни наставник треба да узму у обзир просторне услове рада, број ученика на часу, број справа и реквизита, динамику обучавања и увежбавања наставног задатка, што значи да предност има онај облик рада (фронтални, групни, индивидуални) који се правовремено примењује. *Фронтални рад* се обично примењује у почетној фази обучавања и када је обезбеђен довољан простор и број реквизита у односу на број ученика (трчање, вежбе на тлу, елементи тимских игара); *групни рад* са различитим задацима примењује се у фази увежбавања и то тако да су групе сталне за једну тематску област, састављене према индивидуалним способностима ученика (хомогенизиране), а које и чине основ у диференцираном приступу избору садржаја у односу на те индивидуалне способности. Радна места у групном раду, осим главног задатка, треба да садрже и

помоћне справе за увежбавање делова биомеханичке структуре главне вежбе (предвежбе), као и оне вежбе које се односе на развијање оне способности која је релевантна за извођење главне вежбе (највише три вежбе). Радно место је по садржају конзистентно у односу на главни задатак, што је у складу са принципима интензивно организоване наставе. *Индивидуалан рад* примењује се за ученике мањих способности, као и за ученике натпросечних способности.

Приликом избора методских поступака обучавања и увежбавање моторичких задатака, наставник треба да одабере вежбе такве образовне вредности које ће за расположив број часова обезбедити оптимално усвајање тог задатка.

Демонстрација задатка мора да буде јасна и прецизна уз коришћење савремених аудио-визуелних средстава.

III. ПЛАНИРАЊЕ ОБРАЗОВНО-ВАСПИТНОГ РАДА

Настава физичког васпитања се организује са по 2 часа недељно. Наставник треба да изради:

општи глобални план рада, који садржи све организационе облике рада у часовној, ванчасовној и ваншколској организацији рада са оперативним елементима за конкретну школу;

општи глобални план по разредима, који садржи организационе облике рада који су предвиђени за конкретан разред и њихову дистрибуцију по циклусима, овај план рада садржи дистрибуцију наставног садржаја и број часова по циклусима и служи као основа за израду оперативног плана рада по циклусима;

план рада по циклусима садржи образовно-васпитне задатке, све организационе облике рада који се реализују у конкретном циклусу, распоред наставног садржаја са временском артикулацијом (месец, број часова и редни број часова) и методске напомене.

Наставно градиво подељено је у три циклуса или у четири уколико се за тај разред предвиђа курсни облик. То су:

један циклус за атлетику;

један циклус за вежбе на тлу и справама;

један циклус за спортску игру;

један циклус за курсни облик.

Уколико се организује курсни облик за активност у часовној организацији рада, онда се планира четврти циклус, тако што се по четири часа одузимају од прва три циклуса.

Наставно градиво по циклусима може да се остварује у континуитету за један временски период (нпр. атлетика у јесењем, вежбе на тлу и справама у зимском и тимска игра у пролећном) или у два периода (нпр. трчање и скокови из атлетике у јесењем, а бацање у пролећном периоду).

IV. ПРАЋЕЊЕ И ОЦЕЊИВАЊЕ

Оцењивање се врши бројчано, на основу остваривања оперативних задатака и минималних образовних захтева.

Праћење напретка ученика обавља се сукцесивно у току целе школске године, на основу јединствене методологије која предвиђа следеће тематске целине:

стање моторичких способности

усвојене здравствено-хигијенске навике

достигнути ниво савладаности моторних знања, умења и навика у складу са индивидуалним могућностима

однос према раду.

Праћење и вредновање *моторичких способности* врши се на основу савладаности програмских садржаја којим се подстиче развој оних физичких способности за које је овај узраст критичан период, а због њихове позитивне трансформације под утицајем физичких активности – координација, гipкост, равнотежа, брзина, снага и издржљивост.

Усвојеност *здравствено-хигијенских навика* прати се на основу утврђивања нивоа правилног држања тела и одржавања личне и колективне хигијене, а такође и на основу усвојености и примене знања из области здравља.

Степен савладаности *моторичких знања и умења* спроводи се на основу минималних програмских захтева, који је утврђен на крају навођења програмских садржаја.

Однос према раду вреднује се на основу редовног и активног учествовања у наставном процесу, такмичењима и ваншколским активностима.

Оцењивање ученика у оквиру праћења и вредновања наставног процеса, врши се на основу Правилника о оцењивању ученика основне школе „Службени гласник РС“, број 93 од 17. VIII 2004. и на основу савременог дидактичко-методичких приступа.

V. ПЕДАГОШКА ДОКУМЕНТАЦИЈА И ДИДАКТИЧКИ МАТЕРИЈАЛ

Обавезна педагошка документација је:

Дневник рада: структура и садржај утврђује се на републичком нивоу и одобрава га министар, а наставнику се оставља могућност да га допуни оним материјалом за које има још потребе.

Планови рада: годишњи, по разредима и циклусима, план стручног актива, план ванчасовних и ваншколских активности и праћење њихове реализације.

Писане припеме наставник сачињава за поједине наставне теме које садрже: временску артикулацију остваривања наставне теме (укупан и редни број часова, време реализације), конзистентну дидактичку структуру часова (облике рада, методичке поступке обучавања и увежбавања).

Радни картон: треба да има сваки ученик са програмом вежбаоног садржаја који сачињава учитељ или предметни наставник, а који је прилагођен конкретним условима рада.

Формулари за обраду података за: стање физичких способности, реализацију програмских садржаја у часовној и ванчасовној организацији рада.

Очигледна средства: прикази на CD и видео касетама уз адекватне снимљене коментаре или коментаре наставника, цртежи, контурограми, таблице оријентационих вредности моторичких способности, разноврсна обележавања радних места и други писани материјали који упућују ученике на лакше разумевање радних задатака.

4. ИЗБОРНИ ПРОГРАМИ И СЛОБОДНЕ НАСТАВНЕ АКТИВНОСТИ

4.1. ВЕРСКА НАСТАВА

Циљ и задаци

Циљ верске наставе јесте да се њоме посведоче садржај вере и духовно искуство традиционалних цркава и религијских заједница које живе и делују на нашем животном простору, да се ученицима пружи целовит религијски поглед на свет и живот и да им се омогући слободно усвајање духовних и животних вредности цркве или заједнице којој историјски припадају, односно чување и неговање сопственог верског и културног идентитета. Ученици треба да упознају веру и духовне вредности сопствене, историјски дате цркве или верске заједнице у отвореном и толерантном дијалогу, уз уважавање других религијских искустава и филозофских погледа, као и научних сазнања и свих позитивних искустава и достигнућа човечанства.

Задаци верске наставе су да код ученика:

- развија отвореност и однос према Богу, другачијем и савршеном у односу на нас, као и отвореност и однос према другим личностима, према људима као ближњима, а тиме се буди и развија свест о заједници са Богом и са људима и посредно се сузбија екстремни индивидуализам и егоцентризам;
- развија способност за постављање питања о целини и коначном смислу постојања човека и света, о људској слободи, о животу у заједници, о феномену смрти, о односу са природом која нас окружује, као и о сопственој одговорности за друге, за свет као творевину божју и за себе;
- развија тежњу ка одговорном обликовању заједничког живота са другим људима из сопственог народа и сопствене цркве или верске заједнице, као и са људима, народима, верским заједницама и културама другачијим од сопствене, ка изналажењу равнотеже између заједнице и властите личности и ка остваривању сусрета са светом, са природом, и пре и после свега, са Богом;
- изгради способност за дубље разумевање и вредновање културе и цивилизације у којој живе, историје човечанства и људског стваралаштва у науци и другим областима;
- изгради свест и уверење да свет и живот имају вечни смисао, као и способност за разумевање и преиспитивање сопственог односа према Богу, људима и природи.

ПРАВОСЛАВНИ КАТИХИЗИС (ВЕРОНАУКА)

Циљеви и задаци

Циљ наставе православног катихизиса (веронауке) у основном образовању и васпитању јесте да пружи целовит православног поглед на свет и живот, уважавајући две димензије: историјски хришћански живот (историјску реалност Цркве) и есхатолошки живот (будућу димензију идеалног). То значи да ученици систематски упознају православну веру у њеној доктринарној, литургијској, социјалној и мисионарској димензији, при чему се хришћанско виђење живота и постојања света излаже у веома отвореном, толерантном дијалогу са осталим наукама и теоријама о свету, којим се настоји показати да хришћанско виђење (литургијско, као и подвижничко искуство Православне цркве) обухвата сва позитивна искуства људи, без обзира на њихову националну припадност и верско образовање. Све то остварује се како на информативно-сазнајном тако и на доживљајном и делатном плану, уз настојање да се доктринарне поставке спроведу у свим сегментима живота (однос с Богом, са светом, с другим људима и са собом).

Задаци наставе православног катихизиса (веронауке) јесу да код ученика:

- развије способност уочавања да су грех и зло у свету последица погрешног изражавања човекове слободе;
- развије способност уочавања да Бог поштује човекову слободу али да не одустаје да свет доведе у вечно постојање;
- изгради свест о томе да Бог воли човека и свет и да их никад не напушта, али вечни живот зависи и од слободе човека и његове заједнице с Богом;
- развије способност спознавања да Бог није одустао од првобитног циља због кога је створио свет, а то је да се свет сједини с Њим посредством човека и да тако живи вечно;
- развије способност уочавања сличности у структури старозаветне и новозаветне цркве.

ПЕТИ РАЗРЕД

Назив предмета:

ВЕРСКА НАСТАВА – ПРАВОСЛАВНИ КАТИХИЗИС

Годишњи фонд часова:

36

Разред:

Пети

ТЕМА (наставне јединице)	ЦИЉ	ИСХОДИ По завршетку теме ученик ће:	ПРЕПОРУЧЕНИ САДРЖАЈИ ПО ТЕМАМА	НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА
I – УВОД 1. Упознавање садржаја програма и начина рада	<ul style="list-style-type: none"> • Упознавање ученика са садржајем предмета, планом и програмом и начином реализације наставе Православног катихизиса; • Установити каква су знања стекли и какве ставове усвојили ученици у претходном школовању. 	<ul style="list-style-type: none"> • моћи да сагледа садржаје којима ће се бавити настава Православног катихизиса у току 5. разреда основне школе; • моћи да уочи какво је његово предзнање из градива Православног катихизиса обрађеног у претходном циклусу школовања. 	<ul style="list-style-type: none"> • Упознавање са садржајем програма и начином рада • Прелиминарна систематизација 	<p>Катихизација као литургијска делатност- заједничко је дело катихете (вероучитеља) и његових ученика.</p> <p>Катихета (вероучитељ) би требало стално да има науму да катихеза не постоји ради гомилања информација („знања о вери“), већ као настојање да се учење и искуство Цркве лично усвоје и спроведу у живот кроз слободно учешће у богослужбеном животу Цркве.</p>
II - РЕЛИГИЈА И КУЛТУРА СТАРОГ СВЕТА 2. Религија и култура старог света	<ul style="list-style-type: none"> • Упознати ученике са основним елементима религије и културе старог века. • Упознати ученике са паганским митовима и легендама о вечном животу. 	<ul style="list-style-type: none"> • моћи да именује неке политеистичке религије. • моћи да наведе неке од карактеристика политеистичких религија и културе старог века 	<ul style="list-style-type: none"> • Религија и култура старог света • Човекова жеђ за Богом и вечним животом • Митови и легенде 	<p>На почетку сваке наставне теме ученике би требало упознати са циљевима и исходима наставе, садржајима по темама, начином остваривања програма рада, као</p>

<p>8. Прародитељски грех</p> <p>9. Човек изван рајског врта</p>	<p>човека у свету, као споне између Бога и света.</p> <ul style="list-style-type: none"> Објаснити ученицима повест о првородном греху и његовим последицама; Указати ученицима на начин на који се Бог стара о свету и човеку од Адама до Ноја; Пробудити у ученицима осећај одговорности за свет који их окружује. 	<p>и уочи да је човек сличан Богу јер је слободан</p> <ul style="list-style-type: none"> бити подстакнут на развијање осећаја личне одговорности према природи; моћи да наведе неке од последица првородног греха по човека и читаву створену природу; моћи да преприча неку од библијских прича до Аврама; моћи да повеже причу о Нојевој барци са Црквом бити подстакнут на послушност као израз љубави према Богу; 	<ul style="list-style-type: none"> Човек изван рајског врта (Каин и Авел, Ноје, Вавилонска кула) 	<p>катихизиса, група располаже.</p> <ul style="list-style-type: none"> Реализација програма требало би да се одвија у складу с принципима савремене активне наставе, која својом динамиком подстиче ученике на истраживачки и проблемски приступ садржајима тема. У току реализације стављати нагласак више на доживљајно и формативно, а мање на знајно и информативно. Квалитет наставе се постиже када се наставни садржаји реализују у складу са савременим педагошким захтевима у погледу употребе разноврсних метода, облика рада и наставних средстава.
<p>V - СТАРОЗАВЕТНА ИСТОРИЈА СПАСЕЊА</p> <p>10. Аврам и Божији позив</p> <p>11. Исак и његови синови</p> <p>12. Праведни Јосиф</p> <p>13. Мојсије</p>	<ul style="list-style-type: none"> Упознати ученике са старозаветним личностима и догађајима Указати ученицима на везу између старозаветних личности и Христа Указати ученицима на повезаност Пасхе и Христа 	<ul style="list-style-type: none"> моћи да наведе неке од најважнијих старозаветних личности и догађаја моћи да уочи везу старозаветних праотаца и патријараха са Христом моћи да исприча да јеврејски народ прославља Пасху као успомену на излазак из Египта моћи да извуче моралну поуку из библијских приповести моћи да препозна старозаветне личности и 	<ul style="list-style-type: none"> Аврам и Божији позив Исак и његови синови Праведни Јосиф Мојсије Пасха 	<ul style="list-style-type: none"> Имаући у виду захтеве наставног програма и могућности транспоновања наставног садржаја у педагошко дидактичка решења, наставник би требало да води рачуна и о психолошким чиниоцима извођења наставе – узрасту ученика, нивоу психофизичког развоја,

<p>14. Пасха</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Указати ученицима на етичку вредност старозаветних списа • Развијање свести ученика о старању Божјем за свет кроз библијску историју; • Пружити ученицима знање о старозаветним мотивима у иконографији. 	<p>догађаје у православној иконографији.</p>		<p>интересовањима, склоностима, способностима и мотивацији ученика.</p> <ul style="list-style-type: none"> • У остваривању савремене наставе наставник је извор знања, креатор, организатор и координатор ученичких активности у наставном процесу. • Настава је успешно реализована ако је ученик спреман да Цркву схвати као простор за остваривање своје личности кроз заједничарење са ближњима и Тројичним Богом који постаје извор и пуноћа његовог живота.
<p>VI - ЗАКОН БОЖИЈИ</p> <p>15. На гори Синају</p> <p>16. Десет Божјих заповести</p> <p>17. Закон Божији као педагог за Христа</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Објаснити ученицима околности у којима је Бог дао Закон преко Мојсија; • Пружити ученицима основно знање о томе да се кроз заповести Божје остварује заједница између Бога и људи; • Пружити ученицима основ за разумевање да су Десет Божјих заповести водич и припрема за Христове заповести љубави 	<ul style="list-style-type: none"> • моћи да преприча библијски опис давања Десет Божијих заповести Мојсију; • моћи да наведе и протумачи на основном нивоу Десет Божијих заповести; • моћи да разуме да је од односа према Заповестима зависила и припадност Божијем народу; • бити подстакнут да примени вредности Декалога у свом свакодневном животу. 	<ul style="list-style-type: none"> • Добијање Божијих заповести на гори Синају • Садржај Десет Божијих заповести • Смисао Декалога као припреме за Христа 	<p><u>Евалуација наставе</u></p> <p>Евалуацију наставе (процењивање успешности реализације наставе и остварености задатака и исхода</p>

<p align="center">VII - МЕСИЈАНСКА НАДА</p> <p>18. „Земља меда и млека“</p> <p>19. Цар Давид</p> <p>20. Соломон и јерусалимски храм</p> <p>21. Псалми Давидови</p> <p>22. Старозаветни пророци</p> <p>23. Месијанска нада</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Упознати ученике са појмом „обећане земље“ и њеним значајем за „изабрани народ Божији“ • Објаснити ученицима значај старозаветне Скиније и Храма • Указати ученицима на улогу старозаветних царева и пророка • Указати ученицима на лепоту Давидових псалама • Објаснити ученицима појам Месије • Предочити ученицима специфичности библијског текста и омогућити им да доживе његову сликовитост 	<ul style="list-style-type: none"> • моћи да препозна на слици Ковчег Завета и Скинију и да у једној реченици каже шта је мана • моћи да именује најважније личности јеврејског народа у Обећаној земљи • моћи да уочи да је Светиња над светињама посебно место Божијег присуства • знати да је цар Давид испевао Псалме у славу Божију • моћи да наведе неке од старозаветних пророка • моћи да уочи да су старозаветни пророци најављивали долазак Месије • увидети значај покајања и молитве као „жртве угодне Богу“ на основу одељака поучних и пророчких књига 	<ul style="list-style-type: none"> • Насељавање Обећане земље (Исус Навин, Самсон...) • Цар Давид • Соломон и јерусалимски храм • Псалми Давидови • Старозаветни пророци • Месијанска нада 	<p>наставе) наставник ће остварити на два начина:</p> <ul style="list-style-type: none"> • процењивањем реакције ученика или прикупљањем коментара ученика путем анкетних евалуационих листића; • провером знања које ученици усвајају на часу и испитаивањем ставова; <p>Оцењивање</p> <p>Непосредно описно оцењивање ученика може се вршити кроз:</p> <ul style="list-style-type: none"> • усмено испитивање; • писмено испитивање; • посматрање понашања ученика; <p>Оквирни број часова по темама</p> <p>Увод – 1</p> <p>Религија и култура старог света – 3</p> <p>Откривење – Свет Библије – 4</p> <p>Стварање света и човека – 7</p> <p>Старозаветна историја спасења – 7</p> <p>Закон Божији – 4</p> <p>Месијанска нада – 8</p>
--	--	---	--	--

Корелација са другим предметима:

1. Српски језик и књижевност
2. Историја
3. Географија
4. Биологија
5. Ликовна култура
6. Грађанско васпитање
7. Музичка култура

ШЕСТИ РАЗРЕД

Оперативни задаци:

Ученици треба да:

- уоче да је слобода кључни елемент у разумевању Тајне Христове;
- науче да се слобода поистовећује с личношћу, односно да се личност поистовећује с љубављу према другој личности;
- запазе разлику између приказивања живота Христовог у православној иконографији и западној ренесансној уметности.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

УВОД

Упознавање са садржајима програма и начином рада.

ТАЈНА ХРИСТОВА - ЈЕДИНСТВО БОГА И ЧОВЕКА (ЛИТУРГИЈА КАО ТАЈНА ХРИСТОВА)

Немогућност света и човека да постоје вечно без заједнице са Богом.

Тајна Христова - истинити Бог и истинити Човек.

Тајна Христова као Литургија.

РОЂЕЊЕ ХРИСТОВО "ОД ДУХА СВЕТОГ И МАРИЈЕ ДЈЕВЕ" (УЛОГА СЛОБОДЕ МАРИЈЕ ДЈЕВЕ У РОЂЕЊУ СПАСИТЕЉА: ДЕВИЧАНСТВО БОГОРОДИЦЕ)

Рођење Христово (библијска приповест).

Рођење Христово - значај човекове слободе за његово вечно постојање и Богородичиног слободног пристанка да роди Христа.

ХРИСТОС ЈЕ СИН БОЖЈИ КОЈИ ЈЕ ПОСТАО ЧОВЕК, НОВИ АДАМ, ДА БИ СЈЕДИНИО СТВОРЕНУ ПРИРОДУ С БОГОМ (ОДЛУКЕ 1. И 4. ВАС. САБОРА; СИМВОЛ ВЕРЕ)

Символ вере (историјат настанка).

Символ вере (тумачење прва четири члана).

Символ вере (тумачење осталих чланова).

Символ вере (проширење тумачења библијским и светоотачким наводима).

УЛОГА БОГА У СПАСЕЊУ СВЕТА (СВЕТ НЕ МОЖЕ ДА ПОСТОЈИ БЕЗ ЗАЈЕДНИЦЕ С БОГОМ, АЛИ БОГ НЕ ВРШИ НАСИЉЕ НАД ЧОВЕКОМ)

Христос - савршени Човек и савршени Бог (тумачење одлуке Халкидонског сабора).

Бог - Спаситељ света.

Бог не врши насиље над слободом човековом.

УЛОГА ЧОВЕКА У СПАСЕЊУ СВЕТА (СЛОБОДА ЧОВЕКА ЈЕ ПРЕСУДНА ЗА СПАСЕЊЕ СВЕТА; ОСВРТ НА ПРВОГ АДАМА И ЊЕГОВУ УЛОГУ У СПАСЕЊУ СВЕТА; ОДНОС ЧОВЕКА ПРЕМА ПРИРОДИ)

Значај човекове слободе за спасење света.

Улога првосазданих у спасењу света.

ХРИСТОВО СТРАДАЊЕ И ВАСКРСЕЊЕ

Христово страдање и васкрсење.

Значај Христовог страдања и васкрсења за спасење света.

Литургијски живот у Христу као израз слободе човекове.

ХРИСТОВ ЖИВОТ У ПРАВОСЛАВНОЈ ИКОНОГРАФИЈИ

Христов живот у православној иконографији (приказ и објашњење икона Господњих празника).

Христов живот у православној иконографији (приказ и објашњење најзначајнијих српских икона).

"Загледани у иконе"... (разговор о православној иконографији).

СЕДМИ РАЗРЕД

Оперативни задаци

Ученици треба да:

- запазе да природа не постоји без личности;
- науче да личност у Богу претходи природи у онтолошком смислу;
- уоче да у стварном свету људска природа претходи човеку као личности у онтолошком смислу;
- запазе да се код створених бића, тј. код људи слобода може изразити и као негација, што није случај у Богу;
- запазе да је слобода Божија онтолошка, тј. да се изражава само као љубав према другој личности;
- запазе разлику између иконографског приказивања Св. Тројице у православној и римокатоличкој традицији.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

УВОД

Упознавање ученика са садржајима програма и начином рада.

БОГ У КОГА ХРИШЋАНИ ВЕРУЈУ ЈЕСТЕ СВ. ТРОЈИЦА: ОТАЦ, СИН И СВЕТИ ДУХ (БОГОСЛУЖБЕНА, БИБЛИЈСКА И СВЕТООТАЧКА СВЕДОЧАНСТВА)

Бог је Света Тројица.

Библијска и светоотачка сведочанства о Богу као Светој Тројици.

Богослужбена сведочанства о Богу као Светој Тројици (крштење, евхаристија).

Бог је Света Тројица (Отац, Син и Дух Свети су три вечне, конкретне личности).

Света Тројица је један Бог (неразделивост Божанске природе и несливеност Божанских личности).

УЗРОК БОЖИЈЕГ ПОСТОЈАЊА ЈЕ ОТАЦ (БИБЛИЈСКА, ЕВХАРИСТИЈСКА, СВЕТООТАЧКА И ДРУГА СВЕДОЧАНСТВА)

Љубав као израз слободе.

Слобода се изражава као љубав.

Бог Отац изражава своје слободно постојање као љубав према Сину и Светоме Духу.

Личност може постојати само у слободном односу љубави према другој личности.

Имена Свете Тројице показују да су то имена за однос.

ХРИШЋАНСКА ОНТОЛОГИЈА (БИЋЕ КАО ЗАЈЕДНИЦА СЛОБОДЕ)

Постојање као заједница слободе.

АНТРОПОЛОШКЕ ПОСЛЕДИЦЕ ВЕРЕ У СВ. ТРОЈИЦУ

Антрополошке последице вере у Свету Тројицу.

КРОЗ ЛИТУРГИЈУ СЕ ПРОЈАВЉУЈЕ СВ. ТРОЈИЦА (ОТАЦ ПРИМА ЛИТУРГИЈСКИ ПРИНОС, СИН, ИСУС ХРИСТОС ПРИНОСИ, А СВ. ДУХ САБИРА СВЕ ОКО ХРИСТА И СЈЕДИЊУЈЕ С ЊИМ)

Пројављивање Свете Тројице кроз Литургију.

Пројављивање нашег истинског постојања у будућности кроз Литургију.

Крштење и Литургија као практично исповедање вере у Свету Тројицу.

СВ. ТРОЈИЦА У ПРАВОСЛАВНОЈ ИКОНОГРАФИЈИ

Света Тројица у православној иконографији (са скретањем пажње ученицима и на погрешно приказивање).

Света Тројица у православној иконографији (са истицањем икона из српске баштине).

ОСМИ РАЗРЕД**Оперативни задаци**

Ученици треба да:

- стекну свест о томе да је личност заједница слободе с другом личношћу;
- буду свесни разлике између природе и личности;
- запазе да је личност носилац постојања природе;
- уоче да у хришћанској онтологији нема сукоба и искључивости између једног и многих.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

Учење о личности на основу православне триадологије.

Разлика између природе и личности у Богу.

Онтолошке последице православне триадологије по човека и створени свет (личност као носилац постојања природе).

Човек као личност (личност као заједница).

Сједињење тварне и нетварне природе у једној личности Христовој (Халкидонски, Четврти Васељенски. сабор и његове одлуке).

Обожјење створене природе у Христовој личности (личност као носилац постојања природе може имати више природа у себи).

Црква као Тело Христово (литургијска пројава Цркве).

Будуће Царство Божије као узрок Цркве (последњи догађај Царства Божијег даје истинитост историјским догађајима).

Светост и Царство Божије у православној иконографији.

Методске јединице

1. Упознавање са планом и програмом
2. Систематизација (обнављање раније пређеног градива)
3. Хришћанско схватање личности (личност је назив за однос)
4. Систематизација
5. Слобода као предуслов постојања личности
6. Систематизација
7. Учење о личности на основу православне триадологије
8. Систематизација
9. Личност као носилац постојања природе (онтолошке последице православне триадологије по човека и свет)
10. Систематизација
11. Човек као личност
12. Јединственост и непоновљивост сваке личности
13. Систематизација
14. Христос - истинити Бог и истинити Човек
15. Христос - истинити Бог и истинити Човек (тумачење симбола вере и одлуке Четвртог Васељенског сабора)
16. Систематизација
17. Створена природа, да би постојала, мора ући у заједницу са Богом
18. Систематизација
19. Обожјење створене природе у Христу
20. Систематизација
21. Обожјење као циљ постојања створене природе
22. Систематизација
23. Црква као Тело Христово (литургијска пројава Цркве)
24. Систематизација

25. Јединство многих у Христу
26. Систематизација
27. Јединство света и човека у Христу (у Литургији)
28. Систематизација
29. Будуће Царство Божије као узрок постојања Цркве
30. Будуће Царство Божије као узрок постојања Цркве
31. Систематизација
32. Светлост и Царство Божије у православној иконографији
33. Светлост и Царство Божије у православној иконографији
34. Систематизација

НАЧИНИ И ПОСТУПЦИ ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА

Пети разред

Циљ наставе у 5. разреду јесте да ученици на примеру старозаветне историје уоче да Бог није одустао од остварења свог првобитног плана о свету, који се огледа у сједињењу свих створених бића са Богом преко човека, и поред тога што је то први човек Адам одбио да испуни. Бог је после греха првог човека променио начин остварења тог циља, али је циљ због кога је свет створен остао исти. Конкретна реализација тога циља почиње од избора Аврама и благосиљања јеврејског народа у њему, што означава почетак Цркве која има исту структуру као будуће Царство божје.

Ови старозаветни догађаји, којима почиње остварење Царства божјег у историји, показују, међутим, и то да се и у новом начину остварења Царства божјег не заобилази човек и да Бог такође остаје при томе да апсолутно поштује слободу човека, да се преко њега и његовом сарадњом то Царство и оствари, као што је то био случај и са првим човеком Адамом.

Кроз старозаветну историју почиње, међутим, да се назире и то коју је личност одабрао Бог да уместо првог Адама буде та спона између Њега и света како би се тај план испунио, као и то на који ће се начин то сада остварити. Старозаветни догађаји и старозаветна црква типови су и праслика оваплоћења Сина Божјег који ће постати нови Адам, његовог страдања и васкрсења, као и новозаветне Христове цркве.

Десет божјих заповести дате су јеврејском народу да би регулисале однос старозаветне цркве са Богом, као и односе међу члановима цркве.

На основу позива Божијег Авраму и оснивања старозаветне цркве, треба показати да се и старозаветна црква, као новозаветна, темељи на вери у Христа и будући догађај сабрања око Њега и сједињења с Богом у њему, што ће донети бесмртност свима и целој природи.

Овај програм треба реализовати читајући кључне одломке из Старог завета и тумачећи их из перспективе будућег Царства божјег, односно из перспективе новозаветних догађаја, као што и новозаветне догађаје треба тумачити из перспективе другог доласка Христовог и Царства божјег. На овај начин ћемо указати ученицима на спасење као историјски процес: Стари завет је сенка, Нови је икона, а истина је стање света у будућем веку (св. Максим исповедник).

Тему Припрема света за долазак Сина Божјег треба реализовати препричавањем библијске историје од пада Адама до позива Авраму да напусти родитељски дом и пође за Богом. Треба указати ученицима на то да се Бог не пројављује у свету као индивидуа, већ кроз историјске догађаје и да су то они догађаји који својом структуром и елементима указују на будуће Царство божје.

Теме Избор Аврама... и Аврам и јеврејски народ као праслика Христа и Цркве треба, такође, реализовати препричавањем библијске историје везане за Аврама и упућивањем на: то да је Аврам, на основу веровања обећању Божијем, пошао за Њим, без обзира на то што су многи догађаји могли указивати на то да се то обећање неће испунити; да је покушај Аврама да жртвује свог сина Исака израз апсолутне везаности Аврама за Бога, односно вере у Бога и његово обећање; да Бог не жели жртву Исакову (из чега би требало извести закључак да се ниједно дело, уперено против човека и његовог живота, не може оправдати Богом), као и на моменат да је Исак праслика Сина Божјег и његове жртве за спасење људи, која подвлачи Божју љубав према нама.

Треба указати, такође, и на то да библијска историја под избором Аврама подразумева многе, читав један народ, као и на то да имена "Израиљ", "слуга Божји" истовремено означавају једног и многе. Ово треба довести у везу са Христом и литургијом, црквом, где се под Христом подразумевају истовремено један и многи. Та знања ће послужити ученицима да касније лакше разумеју онтологију личности - један као заједница многих.

Тему Десет божјих заповести треба реализовати на основу старозаветног описа давања заповести Мојсију на гори Синају, указујући да суштина овог закона није његово индивидуално упражњавање и испуњење, већ да он има смисао у односу човека према Богу и другом човеку, односно да прописује шта не треба учинити другом човеку, на основу чега се подвлачи значај другог, Бога и човека, за живот нас самих.

Упоредо с библијском историјом, глобална светска историја показује да људи, будући да су иконе Божје, не престају да теже бесмртности. То се види кроз стварање разних религија, митова, али и филозофије и науке, као и културе и уопште цивилизације, које све имају као крајњи циљ налажење начина да се превазиђе смрт. То треба искористити и покренути у настави дијалог између хришћанског виђења истинског постојања света, односно начина на који се може остварити бесмртност за све људе и за сву природу, и савремених религијских и научних теорија о решењу проблема смрти. Нагласак треба ставити на литургијско искуство превазилажења смрти, с назнаком да хришћанство остварење ове тежње види у слободи Бога и слободи човека и њиховом личном јединству, док нехришћанске теорије нуде решење утемељено или на свемогућству Божјем и нужности, или на створеној природи, односно на тражењу лека против смрти у природи.

Шести разред

Циљ наставе у 6. разреду јесте да се покаже да је Син Божји постао нови Адам, преко кога се остварује јединство створене природе и Бога. У контексту догађаја везаних за Христа треба ученицима скренути пажњу на слободу како Бога, тако и човека, као кључног елемента у остварењу јединства Бога и тварне природе у коме створена природа превазилази смрт. Треба нагласити, такође, да се у случају Христа слобода човека у односу на Бога изражава као вера у Бога оца и његово обећање, односно као љубав према Богу оцу која кроз литургију чини присутним у историји оно што нам је Бог обећао да ће се десити на крају, а то је Царство Божје. То треба довести у везу са дефиницијом вере код ап. Павла (Јев. 11,1 и даље), коју он поистовећује с љубављу, односно са литургијском заједницом (1 Кор. 12-13).

Теме: *Тајна Христова...*, *Христос је Син Божји који је постао човек...* треба реализовати кроз опис Христовог живота забележеног у јеванђељима и одлукама 1. и 4. васељенског сабора, али виђеног, протумаченог из литургијске перспективе. Теме се показује да је догађај "Христос" истовремено јединство многих преко једног првог с Богом, као и то да је Исус Христос конкретна личност у којој је поново остварена заједница створене природе с Богом, због чега је Исус Христос једини спаситељ света, присутан у догађају заједништва с Богом и с људима. На овај закључак нас упућује литургијско виђење Христа. На овај начин Христос престаје да буде индивидуа, и постаје оно што јесте - личност која да би постојала претпоставља заједницу с Богом, с другим људима и с природом, на шта указује литургијски догађај.

Теме: *Рођење Христово...*, *Улога Бога у спасењу...*, *Улога човека у спасењу...* и *Христово страдање и васкрсење* треба, такође, реализовати на основу сведочанстава забележених у Новом завету, а затим и на основу светоотачких тумачења, уз наглашавање да је кључни елемент у Тајни Христовој слобода, како Бога, тако и човека, и то слобода која се изражава као љубав према другом.

Зачеће Господа Исуса Христа од Духа Светог и Марије Девојке указује на то да је овај догађај акт слободе, како Бога, тако и човека. Марија је на иницијативу Бога оца слободно пристала да роди Сина Божјег као човека (в. Лк. 1, 34-38). То је посебно важно напоменути због тога што се и овде уочава да Бог, приликом сједињења створене природе са њим у Христу, поштује човекову слободу (у овом случају то је била Марија Дјева), као што је поштовао и слободу првог човека Адама. Док је први човек Адам своју слободу изразио као одбијање заједнице с Богом, Богородица је слободно прихватила ту заједницу.

Рођење Исуса Христа враћа нас на догађај стварања првог човека Адама. Бог је створио човека и обдарио га слободом и тако је настао први човек Адам као личност, као биће заједнице с Богом. Код рођења новог Адама, Христа, Сина Божјег, друга личност Св. тројице узела је људску природу од Марије Дјеве. Христос је, дакле, постао човек без учешћа мужа, што указује да је Он, од самог рођења, као човек биће заједнице слободе Бога с човеком. Зато је Христос Богочовек, потпуни Бог и потпуни човек, и једино у њему и преко њега људи могу доћи у јединство с Богом. Исус Христос је, дакле, нови Адам и једини спаситељ света зато што је у Њему створена природа поново сједињена с Богом.

За разлику од првог човека Адама, који је слободно одбио да остане у заједници с Богом (у чему је и суштина првородног греха), нови Адам, Христос, од почетка до краја остао је у заједници са Богом и поред свих искушења. На то указује читав земаљски живот Исуса Христа - почевши од кушања у пустињи, па све до његовог страдања на крсту и смрти.

Страдање Христа као Сина Божјег и човека јесте израз његове слободе као љубави према Богу Оцу. Јер, Христос као човек слободно, из љубави према Богу Оцу, иде у смрт. Овде треба нагласити улогу личности (човека) у спасењу природе од смрти.

Васкрсење Христово из мртвих је израз слободе, љубави Бога Оца према Христу. То је исказано тврђом апостола да је Бог Отац Духом Светим васкрсао Исуса из мртвих, да га је васкрсао слободно, из љубави.

Међутим, у контексту васкрсења Христовог треба посебно скренути пажњу ученицима на то да Христос не васкрсава сам, већ да њега васкрсава Бог Отац. Из тога треба извести закључак да васкрсење, односно вечни живот створене природе, није ствар природе, него личности, и то Христове личности. Васкрсење Христово је залог свеопштег васкрсења да ће нас Бог Отац Духом светим на крају све васкрснути у Христу и ради Христа.

Дакле, Тајна Христова, у којој је сједињена тварна природа с Богом и тако спасена од смрти, јесте јединство Бога и човека утемељено на слободи.

Да бисмо указали на сличности и разлике између Христа као новог Адама и старог Адама, треба из Старог Завета користити опис стварања и живота првог човека Адама, као и литургијско виђење улоге Бога и човека у спасењу света.

На примерима православне иконографије који показују Христов живот треба указати на наведене чињенице да је Христос и Бог и човек и да је Христос као личност везан за Бога Оца. (На пример, у сцени рођења Христовог јасно се види да Христос није обично дете, већ Син Божји; Христос у наручју Богородице, за разлику од ренесансног приказивања ове сцене, где се Христос нимало не разликује од обичне новорођенчади, приказује се као онај који благосиља и од кога зависи постојање свих нас, па и Богородице, а не обрнуто итд.).

Седми разред

Реализацијом наставног програма за седми разред треба да се постигну следећи циљеви:

- да се код ученика изгради свест о томе да је носилац постојања природе личност;
- да је личност израз заједнице слободе с другом личношћу;

- да је Црква у својој литургијској пројави икона начина постојања Свете Тројице, односно постојања човека као личности – као иконе Божије.

Да би се ово постигло, потребно је најпре детаљно изложити православно учење о Богу као Св. Тројици, а затим и саму структуру Литургије.

Тема *Бог у кога хришћани верују јесте Св. Тројица...* треба да има следећу садржину: Бог у кога хришћани верују јесте Св. Тројица: Отац, Син и Свети Дух, односно Бог је конкретна личност, Отац, Син и Св. Дух, а не безлична виша сила, или пак, безлична природа. Божанска природа не постоји безлично, већ као конкретне личности: Отац, Син и Св. Дух. Да бисмо ово показали, треба се позвати на реалност нашег постојања, односно људске природе, која једино постоји као конкретна личност: Милан, Марко, Милица итд.

Међутим, кад говоримо о Божанским личностима, Оцу, Сину и Св. Духу, не говоримо о три Бога, о три Божанске индивидуе, које су међусобно раздвојене по природи, као што је то случај с нама људима, где кад говоримо о човеку, говоримо о многим људима. Божанске личности су нераздвојиве међу собом по природи. Зато што нису створене, односно зато што Божанска природа није створена, не постоји ни временско-просторна дистанца између постојања Оца и постојања Сина и Духа. (Примера ради, не постоји прво Отац као јединка, као индивидуа, који је касније родио Сина као јединку да би њихове природе биле раздвојене, као што је случај с нама људима, већ су обојица исте природе и савечни су). Једна Божанска природа постоји цела, нераздвојива, у свакој од три личности: у личности Оца, у личности Сина и у личности Св. Духа, односно то су три личности, три савечна конкретна бића.

Узрок Божијег постојања, односно постојања Св. Тројице, јесте Отац. То значи да у Богу не претходи природа у односу на личност, односно не постоји прво једна безлична заједничка природа из које се рађају Отац, Син и Свети Дух као конкретна бића, већ личност Оца чини божанску природу постојећом и Он рађа Сина и исходи Светог Духа. (Слично људима који се не рађају из једне безличне људске природе, већ од конкретних личности које су носиоци постојања те природе.)

Овим се подвлачи да је постојање божанске природе слободно постојање, због тога што је њено постојање израз слободе личности Оца. Јер, мимо личности Оца не постоји божанска природа. Отац слободно постоји, жели и постоји, и зато је Један Бог Отац, једна конкретна личност, а не безлична божанска природа.

Што се, пак, тиче личности, она не може да постоји сама, без заједнице с другом личношћу. Отац је Отац у заједници са Сином. Ако нема Сина, нема ни Оца. Божија слобода постојања као Оца изражава се као љубав према другој личности, односно изражава се на тај начин што Отац вечно рађа Сина и исходи Св. Духа. Један Бог је Отац који је истовремено и Света Тројица као заједница љубави Оца са Сином и Св. Духом. Постојање личности Оца, која је носилац постојања природе у Богу, претпоставља постојање Св. Тројице. То има за последицу да се у Богу личност поистовећује са слободом, односно с љубављу према другој личности, и стога је Бог љубав зато што је Св. Тројица, као и то да постојање једне конкретне личности не искључује многе, већ напротив, постојање многих је претпоставка постојања једне конкретне личности.

Теме *Антрополошке последице вере у Бога као Св. Тројицу* и *Кроз Литургију се пројављује Св. Тројица* треба реализовати тумачењем одељка Светог писма Старог завета који говори о стварању човека као иконе Божије и опис Литургије.

За Оце Цркве човек је икона (слика) Божија. По природи човек је створен и зато његова природа подлеже ограничењима и на крају смрти. Но, и поред тога, човек је створен слободан. То значи да је призван да постоји не на начин на који постоји његова природа, већ слободно у односу на своју природу, односно, човек је позван да своју слободу изрази као љубав према другој личности, односно према Богу, и да тако постоји слично Богу. На овај начин човек би ослободио своју природу последица њене створености, односно детерминисаности постојања, и обожио би се. Слично Христовом начину постојања.

Литургија указује на то да се у литургијском искуству Бог открива као Отац, Син и Св. Дух, као три конкретне личности, које се познају и пројављују односом који имају једна

према другој. Христос, Син Божији, јесте онај који приноси дарове. Он их приноси Богу Оцу, док је Дух Свети онај који сабира многе људе око Христа, односно, Дух се пројављује као онај који конституише Литургију кроз Крштење, Миропомазанье и Рукоположење. Истовремено треба указати ученицима на то да се Св. Тројица овде пројављује преко људи и њихових служби које они пројављују у односу један према другом. Овим се показује да је човек икона Божија и да се Бог не среће другачије осим преко човека у литургијском догађају.

За остваривање овог програма треба користити: Св. писмо Старог и Новог завета, литургијско искуство откривења Бога, литургијски начин постојања човека, као и помоћну литературу: Св. Григорије Ниски: *О стварању човека*; Св. Максим Исповедник: *Тумачење 14. беседе Св. Григорија Богослова*; И. Мидић: *Сећање на будућност*, Београд, 1994; Ј. Зизијулас: *Допринос Кападокије хришћанској мисли*; А. Шмеман: *За живот света*, Београд, 1981. и др.

Осми разред

Циљ наставе православног катихизиса у осмом разреду јесте рекапитулација целокупног градива из претходних разреда с посебним истицањем следећих елемената:

- да је метафизичко начело постојања Бог, односно да истинско биће треба тражити у Богу који је Св.Тројица;
- да је онтолошко начело на основу православног учења о Богу као Св.Тројици личност, а не природа;
- да је личност заједница слободе са другом личношћу;
- да је човек створен као личност и да је позван да постоји на начин на који постоји Св.Тројица ако жели да превазиђе ограничења своје природе, што се остварује у Христу, односно у Литургији.

Схватање човека као личности, односно као апсолутног и непоновљивог бића, извире из хришћанске триадологије. До појаве хришћанства, свету није био познат појам човека као личности. Старојелинска философија, ма колико била узвишена, појединачној личности никад није давала онтолошку улогу. Конкретног човека, односно појединачну личност, посматрала је као део општег бића. Личност је била подређена природи. Захваљујући хришћанству, личност је добила онтолошку важност и то је тековина којом се данас служи, не само хришћански свет, већ свет уопште.

Међутим, за хришћане личност није индивидуа. Једна личност једнако је ниједна личност. Личност извире из заједнице слободе са другом личношћу. Истовремено, личност није део природе, већ је носилац постојања целокупне природе. (Да бисмо ово показали, треба се позвати на искуство љубави према једној личности и искуство губитка те личности. Кад заволимо једног човека, онда у том искуству откривамо да је он апсолутно и непоновљиво биће, личност. Кад изгубимо личност коју волимо и за коју смо везани, онда као да се за нас са њом губи читав свет. Пример како мајка гледа на губитак свога детета, а како гледају други на тај исти догађај, може послужити као средство за боље објашњење ове проблематике. Мајка гледа на своје дете као на личност, зато што га неизмерно воли, и због тога је његова смрт за њу ненадокнадив губитак, док је за оне који нису остварили у 1085 никакву личну заједницу са дететом оно индивидуа, тј. оно је само део људске врсте и зато његов губитак другачије виде, односно у догађају смрти не виде никакав губитак, него само природан процес).

Теме *Учење о личности на основу православне трилогије* и *Разлика између природе и личности у Богу* реализовати у контексту триадологије, како је изложена код православних отаца: Василија Великог, Григорија Богослова и других. Као помоћну литературу за разумевање овог учења, треба узети чланке Ј.Зизијуласа, *Допринос Кападокије хришћанској мисли у Православна Теологија*, Београд, 1995; и *Од маске до личности*, Београд, 1989. и сл.

У контексту излагања Божијег постојања, а касније и постојања људи, треба посебну пажњу обратити на разлику између природе и личности у Богу, односно у човеку. Природа је

нешто опште, заједничко свим личностима. Личност је начин постојања природе. Природа указује на то да нешто јесте, да нешто постоји, док личност указује на то како нешто јесте, односно на који начин то нешто постоји. Својства Божанске природе су нествореност, бесмртност, неограниченост, недељивост, док су створеност, индивидуализам, растављеност, састављеност, смртност својства створене природе. Али, од личности зависи на који ће начин постојати природа и да ли ће превазићи своју детерминисаност. Тако, на пример, Бог је по својој природи бестелесан, нестрадалан, али је ипак ради нас и нашег спасења, постао човек и страдао. Из овога произлази да је личност носилац постојања природе. Природа без личности не постоји.

Тема *Човек као личност* треба да буде логичан закључак да је и човек личност због тога што је створен као икона Божија. Човек је створен по икони Божијој, а то значи да је створен као личност. Слика Божија у човеку тиче се тога како човек постоји, а не онога што он јесте. Зато и поред тога што је природа човекова, будући створена, ограничена, односно смртна, од личности човека, од његове слободе, зависи да ли ће он превазићи ограничења своје природе и на крају смрт, или неће. Ако човек жели да превазиђе ограничености своје природе, онда он треба да постоји на начин на који постоји Бог. Човек је позван на подвиг, тј. да постоји не на основу закона природе, већ на начин слободан од њих. Тај начин постојања, на основу којег човек постаје Бог, остварује се Крштењем у Литургији и као Литургија.

Теме *Сједињење тварне и нетварне природе у једној личности Христовој* и *Обожјење створене природе у Христовој личности* треба реализовати у контексту дефиниције ове проблематике на 4. Васељенском сабору уз следеће објашњење: личност може бити носилац постојања више природе. На пример, човек као личност има у себи многе природе, воду, ваздух, минерале, материјалну природу, духовну, али све те природе постоје у свакој од конкретних личности на посебан начин, не престајући да буду то што јесу по природи. Такође, после оваплоћења, Син Божији има поред Божанске и људску природу. Међутим, људска природа у Христу постоји сада на божански начин, не престајући да буде људска природа, односно људска природа у Христу је превазишла своје ограничености, тј. обожила се захваљујући личности Сина Божијег.

Тему *Црква као Тело Христово* треба реализовати на основу објашњења које о томе даје ап. Павле у 1.Кор.12. После оваплоћења створена природа је уипостазирана у Христову личност, односно постала је тело Христово, Христова природа. Будући да створена људска природа не постоји мимо конкретних личности, процес њеног узимања од стране Сина Божијег - Христа претпоставља заједницу људских личности са Сином Божијим - Христом. Овај процес почиње Христовим оваплоћењем и наставља се Духом Светим кроз крштење у Литургији. Зато је Црква Тело Христово, јер је Христова личност носилац постојања створене природе која постоји као заједница многих у Христу, тј. као литургијска заједница која је преко њеног начелника Христа у заједници с Богом Оцем.

Тему *Будуће Царство као узрок Цркве* треба обрадити на основу објашњења које о овоме даје Св. Максим Исповедник (РГ 4, 157). Бог је створио свет и људе са жељом да се сједине са Њим преко једног човека, што указује на Тајну Христову, односно на Литургију, како би постојали вечно. Дакле, будуће Царство је узрок стварања и постојања света и људи. На тај начин Св.Максим указује да узрок постојања света није у прошлости, као што су о томе говорили грчки философи, већ у будућности, у будућем догађају који се још увек није збио, али који се остварује кроз историју. Тиме се мења поглед на историју у односу на јелинистичко схватање историје, која за Јелине значи вечно кружење, вечно понављање истог. Хришћанска историја има почетак и крај, циљ. Крај, односно циљ историје, јесте узрок њеног почетка. Тачније речено, литургијско постојање Цркве јесте иконично постојање Царства Божијег у историји, које је истовремено и дар Божији и историјски догађај који остварују људи. (Као помоћну литературу за реализацију ове теме треба користити студију: Ј.Зизијулас, *Евхаристија и Царство Божије*). Приказујући човека и природу као слободне у односу на законе природе (на пример, на иконама светлост не оставља сенке, ап. Павле се приказује у сцени силаска Св.Духа на апостоле, иако је он после овог догађаја постао хришћанин итд.), православна иконографија жели да их прикаже како ће они изгледати у

будућем Царству Божијем. (За реализацију ове теме треба користити студију: С.Склирис, *Од портрета до иконе*, у "Беседи", Нови Сад 1993.)

4.2. ГРАЂАНСКО ВАСПИТАЊЕ

Циљ наставе и учења *грађанског васпитања* је да ученик изучавањем основних принципа, вредности и процедура грађанског друштва постане свестан својих права и одговорности, осетљив за потребе појединаца и заједнице и спреман да активно делује у заједници уважавајући демократске вредности.

ПЕТИ РАЗРЕД

Годишњи
фонд
часова

36 часова

ОБЛАСТ/ ТЕМА	ИСХОДИ По завршеној области/теми ученик ће бити у стању да:	САДРЖАЈИ
<p>ЉУДСКА ПРАВА</p> <p>Права детета</p>	<ul style="list-style-type: none"> – разликује жеље од потреба и наведе примере везе између потреба и људских права; – препозна своје потребе, као и потребе других и да их уважава; – штити своја права на начин који не угрожава друге и њихова права; – учествује у доношењу правила рада групе и поштује их; – аргументује потребу посебне заштите права детета; – на примеру препозна уграђеност права деце у основним документима која уређују рад школе; – наводи примере и показатеље остварености и кршења дечијих права; – наводи чиниоце који утичу на остварење дечијих права; – поштује права и потребе ученика који су у инклузији у његовом одељењу/школи; – препозна ситуације кршења својих права и права других; – идентификује кршење људских права 	<p>Потребе и права</p> <p>Потребе и жеље.</p> <p>Потребе и права.</p> <p>Права и правила у учионици.</p> <p>Правила рада у учионици, доношење групних правила.</p> <p>Права детета у документима о заштити права</p> <p>Посебност права детета и људска права.</p> <p>Конвенција о правима детета.</p> <p>Врсте права.</p> <p>Показатељи остварености и кршења дечијих права .</p> <p>Конвенција о правима детета у документима која се односе на школу.</p>

	на примеру неког историјског догађаја;	
<p>ДЕМОКРАТСКО ДРУШТВО</p> <p>Школа као заједница</p>	<p>– поштује правила одељенске заједнице и правила на нивоу школе;</p> <p>– поступа у складу са моралним вредностима грађанског друштва;</p> <p>– искаже свој став о значају правила у функционисању заједнице;</p> <p>– понаша се у складу са правилима и дужностима у школи;</p> <p>– наводи начине демократског одлучивања;</p> <p>– препозна одговорност одраслих у заштити права деце;</p> <p>– објасни улогу појединца и група у заштити дечијих права;</p> <p>– реално процени сопствену одговорност у ситуацији кршења нечијих права и зна коме да се обрати за помоћ;</p>	<p>Права и функционисање заједнице</p> <p>Моје заједнице.</p> <p>Школа као заједница.</p> <p>Одлучивање у учионици и школи.</p> <p>Гласање и консензус као демократски начини одлучивања.</p> <p>Одговорности и обавезе у заједници</p> <p>Одговорност деце.</p> <p>Одговорности одраслих (родитеља, наставника).</p> <p>Кршење и заштита права</p> <p>Шта могу и коме да се обратим у ситуацијама насиља.</p>
<p>ПРОЦЕСИ У САВРЕМЕНОМ СВЕТУ</p> <p>Сукоби и насиље</p>	<p>– препозна и анализира сличности и разлике између ученика у групи;</p> <p>– прихвата друге ученике и уважава њихову различитост;</p> <p>– проналази примере моралних поступака у књижевним делима које чита, у медијима и у свакодневном животу;</p> <p>– наводи примере из свакодневног живота предрасуда, стереотипа, дискриминације, нетолеранције по различитим основама;</p> <p>– проналази примере нетолеранције и дискриминације у књижевним делима која чита;</p> <p>– у медијима проналази примере предрасуда, стереотипа, дискриминације, нетолеранције по различитим основама и критички их анализира;</p> <p>– препозна и објасни врсте насиља;</p> <p>– прави разлику између безбедног и небезбедног понашања на друштвеним мрежама;</p>	<p>Наши идентитети</p> <p>Наше сличности и разлике</p> <p>(раса, пол, национална припадност, друштвено порекло, вероисповест, политичка или друга уверења, имовно стање, култура, језик, старост и инвалидитет).</p> <p>Стереотипи и предрасуде.</p> <p>Дискриминација.</p> <p>Толеранција.</p> <p>Сукоби и насиље</p> <p>Сукоби и начини решавања сукоба.</p> <p>Предности конструктивног решавања сукоба.</p> <p>Врсте насиља: физичко, активно и пасивно, емоционално, социјално, сексуално, дигитално.</p> <p>Реаговање на насиље.</p> <p>Начини заштите од насиља.</p>

	<ul style="list-style-type: none"> – заштити од дигиталног насиља; – анализира сукоб из различитих углова (препознаје потребе учесника сукоба) и налази конструктивна решења прихватљива за све стране у сукобу; – аргументује предности конструктивног начина решавања сукоба; 	
ГРАЂАНСКИ АКТИВИЗАМ	<ul style="list-style-type: none"> – препознаје примере грађанског активизма у својој школи и исказује позитиван став према томе; – идентификује проблеме у својој школи; – прикупља податке о проблему користећи различите изворе и технике; – осмишљава акције, процењује њихову изводљивост и предвиђа могуће ефекте; – активно учествује у тиму, поштујући правила тимског рада (у групној дискусији показује вештину активног слушања, износи свој став заснован на аргументима, комуницира на неугрожавајући начин); – учествује у доношењу одлука у тиму/групи поштујући договорене процедуре и правила; – учествује у извођењу акције; – процењује ефекте спроведене акције и идентификује пропусте и грешке; – презентује, образлаже и аргументује изабрану акцију и добијене резултате за унапређивање живота у школи. 	<p>Планирање и извођење акција у школи у корист права детета</p> <p>Учешће ученика у школи.</p> <p>Избор проблема.</p> <p>Тражење решења проблема.</p> <p>Израда плана акције.</p> <p>Анализа могућих ефеката акције.</p> <p>Планирање и извођење акције.</p> <p>Завршна анализа акције и вредновање ефеката.</p> <p>Приказ и анализа групних радова.</p>

КОРЕЛАЦИЈА СА ДРУГИМ ПРЕДМЕТИМА

Српски језик и књижевност

Матерњи језик

Историја

Ликовна култура

Музичка култура

Информатика и рачунарство

УПУТСТВО ЗА ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

Програм наставног предмета *грађанско васпитање*, у другом циклусу основног образовања и васпитања, организован је по моделу спирале и оријентисан је на остваривање исхода. Исходи су искази о томе шта ученици умеју да ураде на основу онога што су стекли учећи овај предмет. Они представљају опис интегрисаних знања, вештина, ставова и вредности ученика у четири области (*Људска права, Демократско друштво, Процеси у савременом свету и Грађански активизам*) које се налазе у свим програмима другог циклуса. Теме по областима се спирално развијају што значи да се

постојећи садржаји из разреда у разред проширују и продубљују, а многи исходи се надограђују или се, ако је у питању вештина, унапређују. Типичан пример таквог исхода су они који се односе на комуникацију. Активно слушање и конструктивно реаговање су исходи који се постепено унапређују кроз бројне активности и садржаје. Слично је и са јачањем осетљивости за потребе и права других, препознавање дискриминације и многе друге исходе који се не могу брзо и лако остварити обрадом само једног програмског садржаја. Све четири области су једнако важне, а наставник их, у непосредном раду са ученицима, интегрише јер између њих постоји природна веза.

У програму су наведени садржаји које наставник може да допуњује, проширује и мења према конкретним потребама и плану сопственог рада али увек имајући у виду исходе које треба остварити. Редослед наведених исхода не исказује њихову важност јер су сви од значаја за постизање општег циља предмета. Између исхода, како у оквиру једне, тако и више области, постоји повезаност. Остваривање једног исхода доприноси остваривању других исхода. Многи исходи су процесни и представљају резултат кумулативног дејства образовно-васпитног рада, током дужег временског периода. Посебност грађанског васпитања је у томе што је оно део ширег концепта образовања за демократију и грађанско друштво и у том смислу је тесно повезано са другим предметима, ваннаставним активностима и уопште етосом школе.

По врсти, исходи могу бити:

- а) сазнајни (нпр. објасни улогу појединца и група у заштити дечијих права);
- б) емоционални (нпр. препозна своје потребе, као и потребе других);
- в) вољни (нпр. учествује у извођењу акције);
- г) комбиновани (нпр. препознаје примере грађанског активизма у својој школи и исказује позитиван став према томе јер ставови садрже сазнајну, емоционалну и вољну компоненту).

Сазнајни исходи се најлакше остварују, али тек кад су исходи све три врсте остварени општи циљ предмета је достигнут у потпуности. Зато није довољно познавати принципе конструктивне комуникације већ и комуницирати на такав начин. У овом програму постоје многи исходи који су вољни и манифестују се у понашању ученика али треба имати у виду да је за њихово остварење потребно више времена и више прилика да се научено непосредно практикује. образовање за демократију није исто што и образовање о демократији. Зато овај програм тежиште не ставља на знања, већ на вештине применљиве у свакодневном животу у демократској заједници, на демократске ставове и вредности о универзалности права, једнакости, слободи и одговорности, социјалној осетљивости и припадности заједници, уз спремност да се активно делује за сопствену добит као и добит других.

Остваривање овако постављених исхода захтева примену различитих интерактивних облика рада као и одабир и коришћење одговарајућих метода и техника рада са ученицима. Наставници су у прилици да бирају: радионице, симулације, играње улога, студије случаја, дебате, дискусије, пројекте, истраживања, промоције, покретање акција као и да сами осмисле неке друге активности. За ученике петог разреда неке од ових метода рада су новина те их треба постепено навикавати на начин рада где су и они активни креатори наставе.

Садржај *грађанског васпитања* има природну везу са другим наставним предметима. То се види у исходима који се односе на препознавање добрих примера и кршење људских права у садржајима који се обрађују у историји или у књижевним делима која се читају у оквиру српског језика и књижевности, односно матерњег језика. Из тог разлога, међупредметно планирање је велика подршка остварењу циља овог предмета.

Посебну пажњу треба обратити на последњу област програма где се претходно стечена знања и вештине интегришу и практикују. Акције треба да буду мале и изводљиве али да имају све неопходне кораке. Ученике треба охрабривати када наиђу на тешкоће и јасно указивати да су и неуспеле акције такође добре, јер њиховом анализом долазимо до увида који су кораци били погрешни. Бројни су примери тема у оквиру којих се могу осмислити акције у школи у корист права детета. На пример, вршњачка подршка је важан сегмент укупне подршке инклузивног образовања, тако да је укљученост младих људи у овај сегмент живота и рада школе веома значајан. Он се огледа управо у заједничком промишљању наставника и ученика на тему како осмислити план подршке, како га најуспешније реализовати, водећи рачуна о потребама сваког ученика обухваћеног инклузивним образовањем.

У предмету *грађанско васпитање* продукти ученичких активности имају посебан значај. Они могу бити различите врсте као што су постери, аудио-визуелни записи, презентације, прикази резултата истраживања, представе и друго. Они се могу користити при интеграцији или рекапитулацији обрађених садржаја, процени напредовања ученика, као и самопроцени наставника колико успешно ради. Продукти се могу користити и ван групе, на пример на изложби у холу школе, у школским новинама, сајту школе, у раду ученичког парламента, у локалној заједници или локалним медијима.

За реализацију наставе овог предмета и остваривање дефинисаних исхода, врло је важна улога наставника. Он је модел који својим понашањем даје пример и доприноси стварању демократске атмосфере која је погодна за размену и аргументовање идеја и мишљења међу ученицима; он је тај који даје повратне информације и подстиче ученике на разумевање односа у групи. Коструктивна комуникација и демократске процедуре нису само циљ већ и начин да се остваре жељени исходи. Битно је да наставник обезбеди равноправну укљученост сваког ученика (уважавајући различитост како у стилевима учења тако и у типу личности). Реализација програма треба да се одвија у складу са принципима интерактивних односа (активне, проблемске и истраживачке наставе), са сталним рефлексивним одговарајућим појавом из друштвеног контекста (прошлости и још више садашњости). Посебан захтев за наставнике представља потреба за припремом нових, актуелних материјала који најбоље одговарају садржају и исходима. Они се могу наћи у различитим изворима информација. За реализацију појединих тема могу се користити филмови јер активирају когнитивну и афективну страну личности и подстицајно делују на ученике да искажу мисли, осећања и ставове. Не треба занемарити ни интернет и различите социјалне мреже јер су то облици комуникације који су блиски младима и на којима се могу препознати и анализирати многи проблеми живота у савременом свету, али и разговарати о говору мржње, нетолеранцији, другим облицима кршења права, као и дигиталном насиљу. Наставник треба да обезбеди да се на часу сваки ученик осећа уважено, прихваћено и добродошло у својој различитости, уз обавезу да поштује и уважи друге и другачије погледе и мишљења. Наставник треба да подстиче код ученика способност да разумеју сопствену одговорност у ситуацијама дискриминације и насиља, као и да бирају конструктивне начине реаговања на њих.

Због специфичног статуса предмета (изборност у сваком разреду) сасвим је извесно да ће група у петом разреду бити хетерогена по искуству у области грађанског васпитања (најчешће промене изборног предмета дешавају се на преласку у други циклус). Зато је важно на почетку школске године пажљиво и уз поштовање процедура донети правила рада (јер група без реда и основних правила не може бити демократска). Битно је и да сви ученици учествују у доношењу правила како би свима била разумљива њихова функција. А да би се поштовала важно је да се договоре и прихвате начини њихове контроле (ученици одлучују о мерама за њихово непоштовање). Неколико првих часова су прилика да се ученици подсети шта су научили, да размене сопствена знања, ставове, вредности и вештине као и да се уведу у садржаје којима ће се бавити. Посебну пажњу треба обратити на ученике који се по први пут у петом разреду сусрећу са овим предметом. На основу утврђених потреба ученика, наставник ће планирати реализацију наставе за сваку конкретну групу. Таква ситуација неуједначеног предзнања је прилика за вршњачко учење јер током часа *грађанског васпитања* ученици уче једни од других и доприносе настави својим искуствима, знањима и способностима.

Значај предмета налази се и у чињеници да исходи *грађанског васпитања* у великој мери доприносе развоју неколико међупредметних компетенција и да се његови садржаји врло добро уклапају у различите ваннаставне активности. Посебно је значајан допринос развоју међупредметне компетенције комуникација јер се при раду на свим садржајима инсистира на исказивању сопственог мишљења, осећања, ставова и то на начин који не угрожава друге, као међупредметне компетенције решавање проблема јер је приступ предмету да се у свакој тематској целини ученици оснажују да препознају проблеме али и активно траже решења.

Чињеница да се предмет описно оцењује не умањује потребу да се континуирано прати напредовање ученика у достизању исхода које започиње иницијалном проценом нивоа на коме се ученик налази и у односу на шта ће се процењивати његово даље напредовање. Свака активност је добра прилика за процену напредовања и давање повратне информације, а ученике треба оспособљавати и охрабривати да процењују сопствени напредак у остваривању исхода предмета, као и напредак других ученика. *Грађанско васпитање* пружа изузетну могућност за неговање саморефлексије (промишљање ученика о томе шта зна, уме, може) и подстицање саморегулације процеса учења кроз постављање личних циљева напредовања и планирања како да се остваре.

ШЕСТИ РАЗРЕД

Оперативни задаци:

- подстицање и оспособљавање за активно учешће у животу локалне заједнице;
- разумевање функционисања нивоа и органа власти;
- упознавање мера власти;
- упознавање права и одговорности грађана на нивоу заједнице;
- развијање комуникацијских вештина неопходних за сарадничко понашање, аргументовање ставова и изражавање мишљења;
- обучавање за тимски начин рада;
- развијање способности критичког расуђивања и одговорног одлучивања и делања.

САДРЖАЈ ПРОГРАМА

УПОЗНАВАЊЕ ОСНОВНИХ ЕЛЕМЕНАТА ПРОГРАМА (6)

- Увод у програм: представљање циљева, задатка и садржаја програма и упознавање ученика са начином рада.
- Упознавање са најзначајнијим појмовима из програма.
- Мере и решења: проучавање уводног текста, размена мишљења, уочавање проблема у заједници, предлози могућих решења одређених проблема.
- Правила и захтеви тимског рада: упознавање ученика са карактеристикама и правилима тимског рада.
- Упознавање са корацима кроз које се реализује програм.
- Студија одељења: упознавање ученика са израдом разредне студије, начином прикупљања материјала и прилога за презентацију и документацију за четири дела студије.

ПРВИ КОРАК - УОЧАВАЊЕ ПРОБЛЕМА У ЗАЈЕДНИЦИ (4)

- Уочавање проблема у друштвеној заједници: ученици кроз дискусију идентификују честе проблеме заједнице и у групама попуњавају "Упитник за уочавање и анализу проблема".
- Подела ученика у групе за прикупљање података о појединим проблемима и упућивање у начин коришћења "Упитника за прикупљање података".
- Прикупљање података:
- разговор са родитељима, наставницима и другим члановима заједнице,
- коришћење штампаних извора и информација из медија.
- Извештавање и дискусија о прикупљеним подацима сваке групе.

ДРУГИ КОРАК - ИЗБОР ПРОБЛЕМА (1)

- Процењивање прикупљених података, дискусија о проблемима и избор заједничког проблема.

ТРЕЋИ КОРАК - САКУПЉАЊЕ ПОДАТАКА О ИЗАБРАНОМ ПРОБЛЕМУ (8)

- Идентификовање извора информација: упознавање са изворима података.
- Упознавање са техникама и поступцима прикупљања информација: разматрање са ученицима "Упутстава за добијање и документовање података", садржаја упитника и других поступака прикупљања података на терену (посете библиотекама, телефонирање, заказивање састанака, писање захтева...).

- Подела на истраживачке тимове и припрема потребних материјала: припрема ученика за претходну најаву посете особама у организацијама и институцијама којима ће поставити питања из "документационих упитника".

- Сакупљање података о изабраном проблему (може и као домаћи задатак): посете ученика различитим организацијама и институцијама и организовање гостовања особа из организација или институција које се баве решавањем изабраног проблема.

- Разговор о прикупљеним подацима.

ЧЕТВРТИ КОРАК - ИЗРАДА СТУДИЈЕ (12)

- Подела ученика на четири студијске групе: упознавање са деловима студије и задацима студијских група на основу "Упутстава за студијске групе".

- Разврставање и класификовање сакупљених материјала према захтевима делова студије.

- Критеријуми за израду студије: упознавање ученика са мерилима за израду и процену студије.

- Израда студије: ученици раде на два дела студије - показни део (пано) и документациони део.

- Припрема за јавну презентацију: ученици се упознају са циљевима јавног представљања и припремају презентацију у складу са упутством (симулација презентације).

ПЕТИ КОРАК - ЈАВНА ПРЕЗЕНТАЦИЈА СТУДИЈЕ (1)

- Јавно представљање разредне студије: ученици пред жиријем и публиком представљају своје делове разредне студије и одговарају на питања.

ШЕСТИ КОРАК - ОСВРТ НА НАУЧЕНО (4)

- Разговор о томе шта су ученици и како научили: ученици самостално процењују искуства и вештине које су стекли током програма.

- Израда кратког писаног осврта на научено као део документације: ученици бележе утиске о личном и заједничком раду и напредовању.

СЕДМИ РАЗРЕД

Оперативни задаци:

Ученици треба да:

- разумеју значења кључних појмова који се односе на *грађанина, државу и власт*
- схвате историјски развој грађанских права и слобода
- се упознају са карактеристикама одговорног и активног грађанина
- разумеју место и улогу детета као грађанина у друштву
- разумеју однос између грађанских права појединца и општег добра
- се упознају са начинима развијања грађанске одговорности
- разумеју волонтерски покрет и значај волонтерских акција
- буду подстицани да се ангажују у различитим иницијативама и акцијама;
- разумеју значај иницијативе за постизање промена у друштвеној заједници
- разумеју неопходност постојања власти
- се упознају са концептом ограничене власти
- се упознају са институцијом Ђачког парламента.

САДРЖАЈ ПРОГРАМА

1. Увод (2 часа)

Поглед уназад - (1 час)

Подсећање на садржаје програма грађанског васпитања за 5. и 6. разред (права и одговорности на нивоу школе/локалне заједнице; активно учешће у животу школе/локалне заједнице; школска правила и процедуре, мере власти).

Представљање циљева, задатака, садржаја и метода рада (1 час)

2. Грађанин (19 часова)

Грађанин и политика у прошлости - (1 час)

Порекло речи *политика* и *грађанин*, историјски контекст развоја грађанских права и слобода, Декларација о праву човека и грађанина (1789. г).

Грађанин и политика у садашњости - (1 час)

Појмови политика и грађанин у савременом друштву. Универзална декларација о људским правима (1948. г.)

Одговоран и активан грађанин - (2 часа)

Знања, вештине, особине, вредности и понашање одговорног и активног грађанина.

Дете као грађанин - (2 часа)

Конвенција о правима детета као полазиште за одређивање места и улоге детета као грађанина. Деца и одрасли као грађани - сличности и разлике.

Породица, школа, локална заједница, држава - заједнице у којима живимо (1 час)

Права - (1 час)

Права појединца и опште добро.

Одговорност - (3 часа)

Индивидуална (моралне вредности) и грађанска (информисаност, поштовање закона, бирачко право - право да бира и да буде биран, учешће у организацијама које се залажу за општу добробит, покретање иницијатива...). Начини развијања грађанске одговорности: институционални и ванинституционални.

Волонтерски покрет - (3 часа)

Појам и значај волонтерског покрета. Вредности на којима почива волонтаризам (солидарност, емпатија, алтруизам...). Избор волонтерских акција и израда плана за њихово извођење.

Извођење волонтерске акције (3 часа)

Анализа успешности волонтерске акције (2 часа)

3. Држава и власт (7 часова)

Држава - (2 часа)

Појам и историјски контекст развоја државе.

Власт - (5 часова)

Неопходност постојања власти; ограничена/неограничена власт; владавина појединца/владавина закона; демократија, устав (Устав Србије и права детета, Конвенција о дечијим правима); нивои власти (локални, покрајински и републички) и подела власти (законодавна, извршна и судска).

4. Бачки парламент и иницијатива (5 часова)

Бачки парламент - (2 часа)

Место и улога бачког парламента по одредбама Закона о основама система образовања и васпитања. Начин функционисања бачког парламента.

Иницијатива - (3 часа)

Избор теме демократском процедуром и покретање иницијативе да се о њој расправља у бачком парламенту (ако у школи не постоји бачки парламент, иницијатива може да се односи на његово оснивање).

5. Завршни део (3 часа)

Речник - (2 часа)

Израда речника кључних појмова са којима су се ученици упознали на часовима грађанског васпитања током школске године.

Шта носим са собом - (1 часа)

Размена ученичких искустава о активностима реализованим на часовима грађанског васпитања и процена корисности и употребљивости стечених знања и вештина за свакодневни живот.

ОСМИ РАЗРЕД

Задаци:

- стварање разноврсних могућности да кроз различите садржаје и облике рада током наставе грађанског васпитања сврха, циљеви и задаци образовања, као и циљеви наставе грађанског васпитања буду у пуној мери реализовани;
- разумевање концепта универзалности права детета;
- стицање знања о узроцима различитог степена остварености права детета у савременом свету;
- подстицање развоја критичког односа према појавама злоупотребе права детета;
- упознавање са неопходним условима за остваривање најбољег интереса детета;
- упознавање са местом, улогом и значајем међународних организација које се у свом раду баве унапређивањем положаја деце;
- упознавање са местом, улогом и значајем институција и организација које се у свом раду баве унапређивањем положаја деце у Србији;
- упознавање са националним законодавним оквиром чији је циљ заштита интереса деце;
- разумевање места, улоге и одговорности државе, друштва, породице и детета у унапређивању положаја деце у једном друштву;
- идентификовање особина, знања и вештина код деце које су значајне за њихову активну улогу у унапређивању положаја деце у друштву;
- разумевање улоге и значаја медија у савременом друштву;
- унапређивање вештина критичког разматрања информација добијених преко различитих медија;
- упознавање са улогом медија у креирању слике детета у друштву.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

1. УВОД (2 часа)

Поглед уназад - подсећање на садржаје програма *грађанског васпитања* за 5, 6. и 7. разред (права и одговорности на нивоу школе/локалне заједнице и друштва; активно учешће у животу школе/локалне заједнице и друштва). (1 час)

Представљање циљева, задатака, садржаја и метода рада. (1 час)

2. ДЕЦА У САВРЕМЕНОМ СВЕТУ (18 часова)

Положај деце у савременом друштву (5 часова)

Положај детета у друштву - место, улога и одговорност државе, друштва, породице и детета.

Универзалност људских права и права детета, повезаност дечијих потреба са правима детета.

Чиниоци који утичу на оствареност дечијих права - економски развој, социјални и политички амбијент, традиција, култура... Примери злоупотребе права детета - трговина децом, деца војници, дечја порнографија, злоупотреба дечјег рада, деца бескућници, насиље над децом... Примери који показују начине којима се обезбеђују услови за остваривање најбољег интереса деце - једнаке могућности за све (у образовању, здравственој заштити...), законска регулатива која забрањује телесно кажњавање деце, учешће деце у активностима које су од значаја за њих и друштво...

Међународне организације које се баве унапређивањем положаја деце и заштитом њихових интереса (1 час)

Улога и значај организација као што су Уницеф, Унеско, Међународни комитет Црвеног крста, Save the children ...

Положај деце у Србији (8 часова)

Анализа положаја деце у Србији (примери успешне заштите интереса деце и примери из којих се види да заштита није остварена).

Институционални оквир - установе које се баве унапређивањем положаја деце и заштитом њихових интереса и одговарајућа законска регулатива у областима: социјалне заштите, безбедности, образовања, слободног времена, активног учешћа, запошљавања, заштите животне средине.

Националне и локалне организације које се баве питањима деце и организације у којима деца узимају учешће (Пријатељи деце Србије, Центар за права детета, Наша Србија, Црвени крст Србије...).

Компетенције деце значајне за укључивање у активности које доприносе побољшању положаја деце у друштву (2 часа)

Особине, знања и вештине детета које су од значаја за преузимање активне улоге у друштву (осетљивост за проблеме других, добра информисаност, отвореност за нове идеје, тимски рад, иницијативност, самопоуздање, аргументовано изношење ставова...).

Активности за унапређивање положаја деце у Србији (2 часа)

Разматрање предлога ученика о могућим активностима друштва које би имале за циљ унапређење положаја деце у Србији и упућивање иницијатива и одабраних предлога одговарајућим установама.

3. МЕДИЈИ У САВРЕМЕНОМ ДРУШТВУ (11 часова)

Медији у савременом друштву (2 часа)

Место, улога и значај медија.

Разумевање и тумачење медијских порука (4 часа)

Медији као извор информација; злоупотреба информација, изобиље информација, селекција информација, веродостојност информација.

Утицај тачке гледишта на објективност информација.

Деца и медији (5 часа)

Улога медија у стварању слике о положају деце у једном друштву и начини на који се она приказују (деца као жртве, деца и образовање, деца и слободно време, деца са посебним потребама...).

Учешће деце у медијима - могућности и начини.

Анализа одабраног домаћег медија (ТВ, радио, интернет, дневне или недељне новине...) са циљем да се утврди како се у њему, колико често и на који начин, приказују деца.

Разматрање предлога ученика који имају за циљ садржајније, веродостојније и у већем обиму представљање деце и њихових проблема у анализираном медију.

4. ЗАВРШНИ ДЕО (3 часа)

Шта носим са собом (3 часа)

Размена ученичких искустава о активностима реализованим на часовима *грађанског васпитања* у току осмог разреда и целокупног другог циклуса. Процена корисности и употребљивости стечених знања и вештина за свакодневни живот.

НАЧИНИ И ПОСТУПЦИ ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА

Током остваривања програма потребно је уважити високу образовну и мотивациону вредност активних и интерактивних (кооперативних) метода наставе/учења те кроз све програмске целине доследно осигурати да најмање једна трећина наставе буде организована употребом ових метода.

У настави користити, најмање у трећини случајева, задатке који захтевају примену наученог у разумевању и решавању свакодневних проблемских ситуација препоручених од стране Министарства и Завода, а приликом оцењивања обезбедити да су ученици информисани о критеријумима на основу којих су оцењивани.

Интерактивно учење подразумева сложен поступак који тежи да имитира процес сазнавања какав се одвија у аутентичним животним околностима, и води једном целовитом искуственом доживљају, употребљивом и трајном. У интерактивном процесу учења

остварује се сарадња између наставника и ученика и то у облику заједничке конструкције нових знања и у виду активности наставника и ученика које су комплементарне, односно које се допуњују. Код овог начина рада то се постиже кроз планирано, вођено и временски скраћено пролажење кључних фаза оваквог учења:

- ученици се најпре уводе у контекст теме којом желимо да се бавимо;
- креира се ситуација која свима омогућава да активно учествују у истраживању и изналажењу решења за постављени проблем;
- кроз дискусију се размењује, објашњава, прецизира и уобличује искуство;
- успоставља се веза са постојећим знањима и праве се различите генерализације.

Основна теза које би наставници све време требало да се придржавају је да ученике учимо не *шта* да мисле, него *како* да мисле. Ученици активно и равноправно учествују у свим активностима. Улога наставника је да иницира и одржава двосмерну комуникацију са ученицима, да подстиче изношење њихових запажања, мишљења и погледа на проблеме, као и да креира атмосферу на часу погодну за размену и аргументовање идеја и мишљења међу ученицима. У том смислу, интерактивни метод рада би требало да се одвија кроз следеће форме: кооперативни рад наставник-ученици; кооперативни рад у малим групама ученика; тимски рад.

Кооперативни рад наставник- ученици полази од претпоставке да ученици поседују одређена знања из ваншколског животног искуства и да кроз партнерску интеракцију са наставником, као особом са већим искуством и когнитивном зрелошћу, изграђују нова знања. Главне активности наставника у овој форми рада су: осмишљавање целине ситуације учења код увођења нових појмова, као што су, на пример, појам *мере власти*; планирање тока часа; креирање проблемске ситуације за ученике; организовање групе ученика.

Кооперативни рад у малим групама ученика је потребно користити да би се у процесу учења искористиле предности различитости међу ученицима у нивоу, квалитету и врсти знања и нивоу сазнајне развијености. Ученике је потребно поделити у мале радне групе тако да у свакој од група буде заступљено што више постојећих различитости јер то омогућава да се дође до продуктивног сазнајног конфликта и да се испољи комплементарност сазнања као услов за унапређење знања целе групе.

Тимски рад је посебан облик рада у малим групама чија је специфичност подела улога међу члановима тима, тако да свако обавља само одређени вид активности, а сви заједно доприносе решењу проблема на коме тим ради. Активности наставника су да организује, ненаметљиво усмерава процес рада и да буде партнер у дискусији о идентификованим проблемима, потенцијалним приоритетима у школској/локалној заједници, прикупљеним подацима итд.

Најпогодније технике за постизање интерактивности у процесу учења су: "мозгалица" или "мождана олуја", различити облици групне дискусије, симулација и играње улога. "Мозгалица" или "мождана олуја" је техника помоћу које се стимулише осмишљавање нових идеја. Код примене ове технике важно је да се поштују правила која подстичу настајање нових идеја: свако од учесника слободно износи идеје и предлаже решење проблема; не дозвољава се критика у току изношења идеја; све изнете идеје се бележе онако како су саопштене. Ова техника је првенствено везана за тематска подручја са отвореним питањима, контроверзама, већим бројем могућих решења, стварањем планова, на почетку групног рада пре дискусије.

Групна дискусија би требало да се води о темама или проблемима који су најављени или задани у неком прикладном облику, који упућује на прораду и припрему за тему нпр. прикупљање информација на терену путем упитника за *грађанско васпитање*; трагање за подацима у одговарајућој документацији у локалној средини; преглед и прикупљање информација из медијских записа итд. Пожељно је да дискусију води наставник, да усмерава, али да при том нема главну улогу у изношењу мишљења, већ да подстиче ученике да износе

своја сазнања и мишљења. Важни задаци наставника су да сваком дискутанту осигура несметано саопштавање гледишта, али да води рачуна о времену, како би и други који то желе могли да дискутују и да на крају дискусије направи кратак резиме. У процесу дискусије требало би инсистирати на аргументованом изношењу ставова и не стварати атмосферу победника и побеђених.

Симулација и играње улога су веома корисне технике за припремање ученика за различите ситуације са којима раније нису имали прилику да се суоче, као што су разговори са представницима школа, различитих организација, институција и локалне власти, јавне презентације и одговарање на питања присутних на презентацији. На часу, у безбедној школској ситуацији, ученици добијају опис ситуације коју би требало да симулирају, прави се подела улога према кључним актерима у тој ситуацији и ученици то одглуме. Ове технике су корисне за боље разумевање нових и непознатих ситуација и за ублажавање страха од непознатог, као ометајућег фактора у различитим приликама јавног наступа

Истраживачки метод подразумева да ученици добијају одговарајуће инструкције, како би самостално, у паровима или малим групама у учионици и ван ње, у школи као непосредном окружењу или у ширем локалном окружењу, прикупљали различите информације неопходне за израду њиховог пројекта. Активности наставника су пресудне у припремној фази у којој би он требало да коришћењем одговарајућих интерактивних техника рада упуту ученике где и како да трагају за подацима и како да комуницирају са релевантним особама од којих могу да добију податке или помоћ. Ученици самостално прикупљају податке из различитих извора, бележе, групишу и долазе да на часу презентују прикупљено. У току презентације наставник би требало да на крају, после коментара свих осталих ученика, даје своје коментаре који су позитивно интонирани, аналитични, са нагласком на ономе што су ученици добро урадили и указивањем на оно што би у будућем раду било потребно поправити и на које начине.

У току рада улога наставника је да:

- мотивише ученике за рад тако што ће развијати и одржавати њихова интересовања за живот и рад у школи/локалној заједници и давати лични пример позитивне заинтересованости за сва питања која су важна за унапређење квалитета живота;
- организује наставу тако што ће поставити циљеве рада, планирати садржаје, средства и опрему, наставне облике и методе рада, као и време потребно за реализацију;
- развија и одржава партнерску комуникацију са ученицима, тако што ће постављати питања, захтеве, давати своје мишљење, подстицати ученике да они износе своја гледишта, подстицати интеракцију, пружати повратну информацију итд.;
- уважава и реагује на потребе групе и појединаца, дели одговорност, демократски управља разредом.

Посебно је важно да наставник контролише своју процењивачку улогу, да не буде превише или премало критичан према ученицима и да својом укупном комуникацијом доприноси подстицању свести о правима и могућностима ученика да активно учествују у мењању свог окружења.

Критеријум и начин оцењивања

Успех ученика из предмета грађанско васпитање оцењује се описно.

Елементи описне оцене су:

- а) процена остварених постигнућа сваког ученика и његовог доприноса у остваривању постигнућа групе;
- б) запажања о нивоу и начину ангажовања ученика у току наставе;
- в) препорука за даље напредовање.

На крају школске године изводи се описна закључна оцена: веома успешан или успешан.

Критеријуми за оцењивање су:

- редовност у похађању наставе;
- заинтересованост;

- активно укључивање у процес наставе;
- постигнуће.

Простор, опрема и наставна средства

Простор у којем се изводи настава, учионица опште намене, треба да пружа могућност за седење у кругу и рад у одвојеним мањим групама (од четири до шест ученика). Пожељно је да се за наставу овог предмета користи посебна просторија и/или да се материјали и производи рада ученика чувају на једном месту и могу изложити у учионици.

За реализацију предмета потребан је приручник за наставнике и ученике, четвороделна табла димензија 100x80 за израду разредне студије, а од потрошних материјала: фломастери, бојице, селотејп, лепак, маказе, листови А4 формата бели и у боји.

ПРОГРАМСКИ САДРЖАЈИ

Пети разред

Циљ програма *грађанског васпитања* за V разред је оспособљавање ученика за активно и одговорно учешће у животу друштва, проширивањем практичних знања о демократији, њеним принципима и вредностима. Фокус програма ГВ5 је школа и учешће ученика у школском животу.

Програмске садржаје би требало реализовати тако да се ученицима омогуће: слобода изражавања мишљења и ставова о отвореним питањима и проблемима које су сами идентификовали као значајне; разумевање и разматрање различитих мера које се у школи / локалној заједници предузимају у циљу решавања проблема; унапређење вештина комуникације у различитим социјалним ситуацијама (у школи, на нивоу вршњачке групе и са наставницима, као и ван школе, са представницима јавних институција, организација и другим учесницима у животу локалне заједнице); развијање способности критичког мишљења, аргумендовања и залагања за сопствене ставове; повезивање властитог искуства са потребама школске/локалне заједнице и активно ангажовање.

Шести разред

Циљ програма *грађанског васпитања* за VI разред је оспособљавање ученика за активно и одговорно учешће у животу друштва, проширивањем практичних знања о демократији, њеним принципима и вредностима. Фокус програма *грађанског васпитања* усмерен је на локалну средину и доношење одлука од значаја за живот заједнице у којој ученици живе.

Програмске садржаје би требало реализовати тако да се ученицима омогуће: слобода изражавања мишљења и ставова о отвореним питањима и проблемима које су сами идентификовали као значајне; разумевање и разматрање различитих мера које се у школи/локалној заједници предузимају у циљу решавања проблема; унапређење вештина комуникације у различитим социјалним ситуацијама (у школи, на нивоу вршњачке групе и са наставницима, као и ван школе, са представницима јавних институција, организација и другим учесницима у животу локалне заједнице); развијање способности критичког мишљења, аргумендовања и залагања за сопствене ставове; повезивање властитог искуства са потребама школске/локалне заједнице и активно ангажовање.

Седми разред

Сагласно природи предмета, његовом циљу и задацима, програми изборног предмета грађанско васпитање по разредима (од првог до шестог) су конципирани на тај начин да код ученика развијају свест о себи и другима, оспособљавају их за конструктивну комуникацију и ненасилно решавање конфликта и подстичу активизам и партиципацију на нивоу школе и локалне заједнице.

Програм седмог разреда наставља развојни правац предмета са фокусом на појмове који се односе на друштво као што су политика, држава, власт и грађанин. Ти појмови су дати кроз историјски контекст са намером да ученици схвате како је текао развој грађанских права и слобода. То је потребно да би се разумело пуно значење демократије и

карактеристика одговорног и активног грађанина савременог друштва. За ученике је посебно важно да разумеју своје место и улогу у демократском друштву и да се оснаже да активно учествују у друштвеном животу заједница којима припадају. Ученик као грађанин, са својим правима, обавезама и одговорностима, треба да постане свестан да се његово понашање и одлуке не тичу само њега, већ и других људи.

Овако конципиран програм захтева од наставника добру припрему за сваки час, претходно завршену обуку и коришћење приручника. Приручник треба да помогне наставницима у реализацији часова тако што ће понудити могуће начине рада, али његова функција је и у томе да спречи превише теоретски приступ и нефункционалну (преопширну) обраду неких садржаја.

Начини и методе реализације овог програма су исти они који су већ коришћени у оквиру овог предмета, али се уводе и сложенији начини рада који прате развојне карактеристике ученика седмог разреда. Дискусија, аргументовање, дебата, анализа случаја, поређење и покретање иницијативе су начини на који се најбоље могу реализовати садржаји овог програма. Кроз изборни предмет грађанско васпитање и даље се негује и развија процес сазнавања кроз активно учење, односно кроз пуну партиципацију ученика, учење од других и заједно са другима, као и учење за живот уз коришћење искуства ученика.

Програм грађанског васпитања за седми разред највише је у корелацији са програмом наставног предмета историја и зато је целисходна сарадња наставника ова два предмета.

Предвиђене теме програма се могу ефикасније реализовати уз коришћење разноврсног материјала, на чијој припреми могу радити и наставници и ученици. Ти материјали треба да буду из различитих извора (књиге, штампа, телевизија, интернет...), актуелни, подстицајни за дискусију и критичко читање.

Како је акциона компонента (понашање), у чијој основи се налазе знање, ставови и вредности, најважнији резултат грађанског образовања програмом је предвиђено да ученици организују и реализују волонтерску активност. Наставник треба да помогне ученицима у томе да планирана активност буде по обиму мала, реална и остварљива. Циљ је да ученици прођу кроз процес организовања активности, да осете задовољство помагања другима и препознају вредности на којима почива волонтаризам. Посебну пажњу треба посветити анализи изведене акције и процењивању шта је било успешно, које су биле тешкоће и како их је могуће превазићи.

Програмом је предвиђено успостављање везе између наставе грађанског васпитања и ђачког парламента, као формалног тела у школи, кроз које ученици могу остварити своја права и доћи у контакт са демократским механизмима и процедурама. Покретање иницијативе за ђачки парламент прилика је да ученици разумеју место и улогу грађанског активизма у постизању промена у друштвеној заједници.

У завршном делу програма предвиђена је израда речника кључних појмова. За његов настанак је неопходно да се током свих претходних часова води рачуна о значењу појмова који су разматрани и да постоји писани траг о томе - нпр. на постерима или неким другим продукцима ученичких активности. Суштина речника није у његовом обиму, већ у прецизности објашњења и разумевању од стране ученика. Истовремено, израда речника може бити добар показатељ наставнику успешности реализације овог програма.

Осми разред

Програм осмог разреда наставља развојни правац предмета *грађанско васпитање* у другом циклусу основне школе са фокусом на положај детета у савременом друштву. Реализацијом програма овог предмета у 5, 6. и 7. разреду ученицима је пружена могућност да разумеју своје место и улогу у друштву и да се оснаже у томе да активно учествују у друштвеном животу заједница којима припадају. Та знања и искуства се овим програмом проширују, чиме се стварају услови да ученици још боље разумеју проблематику у вези са положајем деце, како на локалном тако и на глобалном нивоу. Сложени захтеви који произилазе из програма су примерени ученицима завршног разреда основне школе јер су они

у стању да успешно анализирају узрочно-последичне везе, праве поређења, доносе закључке и имају критички однос према појавама у друштву.

За разумевање програмских садржаја неопходно је поћи од базичних појмова као што су *потребе детета* и *права детета*. Са овим појмовима, као и са Конвенцијом о правима детета ученици су се већ упознали. Међутим, потребно је још једном указати на те садржаје јер Конвенција, где се као четири основна принципа наводе *недискриминација, најбољи интереси детета, право на живот и развој и партиципација*, најбоље одражава циљ који се жели постићи у друштву када је у питању положај детета. Примери успешне заштите интереса деце и примери злоупотребе права детета у свету и Србији пружају могућност да ученици стекну знања о узроцима различитог степена остварености права детета, али и да изграђују критички однос према негативним појавама.

Права детета су препознате потребе детета, а највећу одговорност и обавезу да се та права што доследније и свестраније остварују има држава која је потписала и ратификовала Конвенцију. Држава са својим органима и надлежним службама гарантује да ће се та права и уживати. Зато је потребно да ученици разумеју значај и неопходност институционалног оквира, односно да се упознају са различитим установама (локалним, националним и међународним), и законском регулативом која је у вези са положајем детета у друштву. Ова тематика је изузетно сложена и зато је важно правилно одмерити обим чињеница и њихову функцију у наставном процесу. Како су закони и остала документа писана језиком који је ученицима далек и неразумљив, довољно је да се ученици упознају са њиховим постојањем, облашћу коју уређују и разлозима за њихово доношење. Србија је последњих година усвојила више стратешких докумената, закона и подзакона против злостављања деце, експлоатације деце, трговине људима и дискриминације, као и документа о правима деце с инвалидитетом. Усвојени су и Посебни протокол о поступању полицијских службеника у заштити малолетних лица од злостављања и занемаривања, Посебни протокол за заштиту деце у установама социјалне заштите од злостављања и занемаривања, Посебни протокол за заштиту деце и ученика од насиља, злостављања и занемаривања у образовно-васпитним установама. Ова документа, а у припреми неких од њих учествовала су и деца са својим предлозима и примедбама, показују да држава Србија ствара услове за унапређење положаја деце и остварење њихових права.

Институционални оквир, иако важан, није довољан да обезбеди добар положај деце у једном друштву. Стога ученицима треба указати на значај који има тзв. социјални амбијент којим се стварају услови да оно што је прокламовано на државном нивоу буде и остварено, односно примењено. За стварање подстицајног социјалног амбијента од изузетне је важности да сви друштвени актери (породица, медији, организације цивилног друштва...) својим деловањем доприносе заштити интереса детета и унапређењу његовог положаја.

Кроз реализацију програма ученици треба да створе јасну слику о сопственом месту и значају у активностима чији је циљ унапређивање положаја детета у друштву. Зато је неопходно да стекну потребна знања и вештине које ће им омогућити преузимање иницијативе у различитим активностима. Благовременим упознавањем са правима која им припадају самим рођењем и која им се гарантују Конвенцијом, деца имају веће шансе да се развијају у одговорне особе које ће знати да поштују и туђа права и да се боре за што доследније остваривање својих. У складу са тим, програм предвиђа да ученици сами припремају предлоге могућих активности друштва којима се може унапредити положај деце у Србији. Да ти ученички предлози не би остали само у оквиру одељења, могу се проследити одговарајућим установама, користећи технике и процедуре са којима су се ученици упознали у 6. разреду.

Обрађујући наставне садржаје из тематске целине која се бави медијима, ученици треба да схвате њихову улогу у савременом свету, а посебно у креирању слике детета у једном друштву и осетљивости тог друштва за поштовање дечијих права. Ученике треба упознати са чињеницом да медији имају моћ да се различите теме и проблеми учине видљивим и да се, захваљујући њиховом утицају, покрене решавање тих проблема. За анализу медија, која је предвиђена програмом, могу се изабрати и национални и локални медији. Како у Србији

постоји велики број локалних медија ученицима се може указати на предности при њиховој анализи (локални медији често поред општих садржаја обрађују и оне из локалне заједнице, који су ученицима ближи и разумљивији). На основу анализе могуће је припремити предлоге за садржајније и веродостојније представљање деце и њихових проблема, који се, затим, могу доставити тим медијима. Кроз такве активности ученици имају прилику да јачају своје вештине критичког разматрања информација, што је потребна вештина за живот у свету кога карактерише изобиље информација.

Начини и методе реализације програма су исти они који су већ коришћени у оквиру овог предмета. Кроз изборни предмет *грађанско васпитање* и даље се негује и развија процес сазнавања кроз активно учење, односно кроз пуну партиципацију ученика, учење од других и заједно са другима, као и учење за живот уз коришћење искуства ученика. У складу са развојним карактеристикама ученика осмог разреда све чешће се могу користити сложенији начини рада као што су дискусија, аргументовање, дебата, анализа случаја и поређење. Неки од садржаја посебно су погодни за рад у малим групама или паровима (нпр. тематски садржаји о установама и законској регулативи у Србији у различитим областима, анализа медија...).

Као и при реализацији претходних програма овог предмета, наставник је извор знања, организатор и водитељ ученичких активности, као и особа која даје повратну информацију. Ученици осмог разреда су у великој мери овладали начином рада који подразумева лични ангажман, сарадњу и активности ван учионице, тако да се наставља учење кроз партнерски однос између њих и наставника.

Током реализације програма треба имати у виду да се тиме завршава образовање из *грађанског васпитања* у основној школи. Размена искустава ученика и евалуација наставе предмета у целини са становишта шта су научили и како процењују употребљивост стечених знања и вештина за свакодневни живот, предвиђени су за реализацију у завршном делу програма. Међутим, то није довољно, већ је потребно да се током свих часова врши повезивање и "умрежавање" кључних појмова *грађанског васпитања* као што су права, слободе, одговорности, демократија, поштовање итд. са садржајем који се обрађује овим програмом. Циљ целокупног програма *грађанског васпитања* у основној школи је да се код ученика постигну промене на нивоу знања, вештина, ставова, вредности као претпоставке за целовит развој личности и за успешан, одговоран и ангажован живот у савременом грађанском друштву у духу поштовања људских права и основних слобода.

4.3. ФИЗИЧКО ВАСПИТАЊЕ – ИЗБОРНИ СПОРТ

СЕДМИ И ОСМИ РАЗРЕД

Циљ и задаци

Циљ наставе изборног предмета физичко васпитање - изабрани спорт јесте да ученици задовоље своја интересовања и потребе за стицањем знања, способности за бављење спортом као интегралним делом физичке културе и настојање да стечена знања примењују у животу (стварање трајне навике за бављење спортом и учешћем на такмичењима).

Општи оперативни задаци:

Општи оперативни задаци се не разликују од основних општих задатка физичког васпитања:

- развој и одржавање моторичких способности ученика;
- учење и усавршавање моторичких форми изабраног спорта;
- стицање теоријских знања у изабраном спорту;
- познавање правила такмичења у изабраном спорту;
- формирање навика за бављење изабраним спортом;
- социјализација ученика кроз изабрани спорт и неговање етичких вредности према учесницима у такмичења;
- откривање даровитих и талентованих ученика за одређени спорт и њихово подстицање да се баве спортом.

Посебни оперативни задаци:

- развој и одржавање специфичних моторичких способности (које су нарочито значајне за успешно бављење изабраним спортом);
- учење и усавршавање основних и сложених елемената технике изабраног спорта;
- пружање неопходних знања из изабраног спорта (принципи технике, начин вежбања-тренирања, стицање основних и продубљених тактичких знања, правила такмичења у спорту итд.) и њихова примена у пракси;
- учење и усавршавање основне тактике изабраног спорта и њена примене у пракси;
- обавезна реализација такмичења на одељењском и разредном нивоу;
- задовољавање социјалних потреба за потврђивањем и групним поистовећењем и др;
- стварање објективних представа ученика о сопственим могућностима за учешће у изабраном спорту;
- подстицање стваралаштва ученика у спорту (у домену технике, тактике и такмичења).

Организациони облици рада: Основни организациони облик рада је наставни час.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

Програмски садржаји физичког васпитања-изабраног спорта чини следећа структура:

- развијање моторичких способности ученика;
- спортско-техничко образовање ученика (обучавање и усавршавање технике);
- индивидуална и колективна тактика изабраног спорта;
- теоријско образовање;
- правила изабраног спорта;
- организовање унутар одељенских и међуодељенских такмичења.

ТЕОРИЈСКО ОБРАЗОВАЊЕ

Теоријско образовање:

- упознавање ученика вредностима изабраног спорта;
- упознавање ученика са основним принципима вежбања у складу са његовим узрастом;
- упознавање ученика са штетним последицама неправилног вежбања и предозирања у изабраном спорту;
- упознавање ученика са етичким вредностима и слабостима спорта;
- упознавање ученика са естетским вредностима спорта.

Минимални образовни захтеви:

Предметни наставници утврђују минималне образовне захтеве, у складу са усвојеним програмом за сваки изабрани спорт. Под тим се подразумева:

- савладаност основне технике и њена примена;
- познавање и примена елементарне тактике;
- познавање и примена правила;
- ангажованост и учешће ученика на такмичењима у изабраном спорту.

НАЧИНИ И ПОСТУПЦИ ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА

Настава физичко васпитање - изабрани спорт обавезан је изборни предмет и реализује се у оквиру редовне наставе са једним часом недељно који се уноси у распоред часова школе. Часови се уписују према редовном распореду часова у рубрику дневника под називом физичко васпитање - изабрани спорт (нпр. атлетика) и посебно се нумеришу.

Сваки ученик је обавезан да се определи за један спорт које му се понуди почетком школске године, а још боље на крају претходног разреда.

Школа ученицима треба да понуди такав избор да њиме буду понуђени најмање два индивидуална и два колективна спорта. Уколико школа има оптималне услове за рад, ученицима се може понудити и више спортова. Прихватају се они спортови за које се определило највише ученика у једном одељењу (цело одељење реализује програм изабраног спорта целе школске године). Избор спорта врши се на нивоу одељења.

Предлог за изабрани спорт даје актив наставника физичког васпитања, у складу са условима рада школе. Предлог мора бити реалан. Предлажу се спортови за које постоје адекватни услови.

Ученици једног одељења у осмом разреду могу изабрати исти спорт који су упражњавали у предходним разредима (V, VI, VII) или могу изабрати нови спорт који до тада нису упражњавали.

I ОСНОВНЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ ПРОГРАМА

Основне карактеристике програму су:

- изборност;
- да служе потребама ученика;
- омогућавање наставницима не само да планирају већ и да програмирају рад у настави у складу са сопственим знањима, искуствима;
- програм у великој мери омогућава креативност наставника;
- програм је у функцији целокупне наставе физичког васпитања ученика.

Предлог спортова који се понуде ученицима као избор.

1. У првом реду, спортови који се у одређеном обиму обрађују кроз наставу физичког васпитања:

- атлетика;
- гимнастика;
- ритмичка гимнастика;
- рукомет;
- кошарка;
- одбојка;
- мали фудбал;
- плес.

2. Спортови који се налазе у програмима такмичења "Савеза за школски спорт и олимпијско васпитање Србије":

- атлетика;
- стрељаштво;
- пливање;

- одбојка;
- кошарка;
- рукомет;
- мали фудбал;
- стони тенис;
- гимнастика.

3. Спортови за које је заинтересована локална средина, односно локална самоуправа.

4. Спортови за које постоје одговарајући природни и материјални ресурси:

- скијање;
- веслање.

5. Спортови са којима су се ученици упознали кроз курсне облике рада.

Дидактичко-методичко упутство за реализацију часова изабране спортске гране (изборног спорта)

- Часове изабране спортске гране потребно је са методичког становишта у што већој мери прилагодити моделу часа физичког васпитања.

- У складу са моторичким формама које карактеришу изабрани спорт и које се примењују у основној фази часа, неопходно је бирати вежбања, како за уводно-припремну тако и завршну фазу часа.

- Тежиште рада у свим изабраним спортовима да је на техници и њеној примени у ситуационим условима.

- Код индивидуалних спортова инсистирати на примени кретања у такмичарским условима. Настојати да се трчи или плива што брже, скаче што више или баца што даље, постиже што више кругова итд.

- Код колективних спортова (спортских игара) форсирати увежбавање технике и тактике највише кроз игру и ситуационе услове приближне условима игре.

- На сваком часу у одређеним временским интервалима спроводити такмичење између екипа.

- У раду на овим часовима неопходно је правити тимове-екипе према способностима.

- На часовима изабраног спорта обавезно је примењивати диференциране облике рада у складу са знањима и способностима ученика. Овакав приступ је обавезан уважавајући структуру ученика који су се определили за одређени спорт (има оних који су се тим спортом већ бавили или се њиме баве и ученика почетника).

- Садржаје рада на часовима програмирају наставници задужени за реализацију предмета физичко васпитање - изабрани спорт у складу са знањима о спортској грани и сагледавањем способности и знања ученика.

- Програмирани садржаји планирају се као и сви остали часови наставе физичког васпитања.

- Оцењивање ученика је у складу са обимом и квалитетом оног наученог садржаја који је за ученике одређен (програм за почетнике и програм за напредније).

- Реализацијом часова физичког васпитања - изабрани спорт пратити и запажати ученике који су посебно талентовани за спорт и упућивати их да се њиме баве и изван школе у клубовима и спортским школама ако то желе или имају интересовања.

- Током рада са ученицима уочавати оне чије се интересовање за одређени спорт не поклапа са њиховим могућностима и истим на крају школске године саветовати за који спорт да се определе у наредној школској години.

II ОРГАНИЗАЦИЈА ВАСПИТНО-ОБРАЗОВНОГ РАДА

Садржаји наставе физичко васпитање - изабрани спорт могу се реализовати у објектима школе, на одговарајућим вежбаљима - објектима ван школе, под условом да се налазе у

близини школе или да је за ученике организован наменски превоз (спортска хала, базен, отворени терени, клизалиште, скијалиште итд.).

Часови се могу организовати у истој смени у оквиру распореда часова са другим предметима или у супротној смени, ако за тим постоји потреба и адекватни услови.

III ПЛАНИРАЊЕ ВАСПИТНО-ОБРАЗОВНОГ РАДА

Планирање образовно-васпитног рада спроводе наставници у складу са основним принципима планирања наставе физичког васпитања. Годишњи план рада је обавезни облик наставног планирања из кога проистичу месечни и недељни планови рада.

Сходно уобичајеној пракси, наставници обавезно израђују и припрему за појединачан час. Припрема за час базира се на прихваћеној четвороделној структури часа примереног потребама наставе физичког васпитања.

IV ПРАЋЕЊЕ И ОЦЕЊИВАЊЕ

Праћење и вредновање постигнућа ученика

Праћење напретка ученика обавља се sukcesивно током целе школске године, а на основу јединствене методологије која предвиђа следеће тематске целине. У осмом разреду оцењивање се врши бројчано, на основу остваривања оперативних задатака и минималних образовних захтева:

- стање моторичких способности;
- усвојене здравствено-хигијенске навике;
- достигнути ниво савладаности моторних знања, умења и навика у складу са индивидуалним могућностима;
- однос према раду.

1. Праћење и вредновање моторичких способности врши се на основу савладаности програмског садржаја којим се подстиче развој оних физичких способности за које је овај узраст критичан период због њихове трансформације под утицајем физичких активности - координација, гipкост, равнотежа, брзина, снага и издржљивост.

2. Усвојеност здравствено-хигијенских навика прати се на основу утврђивања нивоа правилног држања тела и одржавања личне и колективне хигијене, а, такође, и на основу усвојености и примене знања из области здравља.

3. Степен савладаности моторних знања и умења спроводи се на основу минималних програмских захтева, који је утврђен на крају навођења програмских садржаја.

4. Однос према раду вреднује се на основу редовног и активног учествовања у наставном процесу, такмичењима и ваншколским активностима.

Оцењивање ученика у оквиру праћења и вредновања наставног процеса, врши се на основу правилника о оцењивању ученика основне школе и на основу савремених дидактичко методичких знања.

Педагошка документација и дидактички материјал

Обавезна педагошка документација је:

Дневник рада, структура и садржај утврђује се на републичком нивоу и одобрава га министар, а наставнику се оставља могућност да га допуни оним материјалом за које има још потребе.

Планови рада: годишњи, по разредима и циклусима, план стручног актива, план ванчасовних и ваншколских активности и праћење њихове реализације.

Писане припреме наставник сачињава за поједине наставне теме које садрже: временску артикулацију остваривања наставне теме (укупан и редни број часова, време реализације), конзистентну дидактичку структуру часова (облике рада, методичке поступке обучавања и увежбавања).

Радни картон: има сваки ученик са програмом садржаја који се вежба, а који сачињава учитељ или предметни наставник и који је прилагођен конкретним условима рада.

Формулари за обраду података за: стање физичких способности, реализацију програмских садржаја у часовној и ванчасовној организацији рада.

Очигледна средства: цртежи, контурографи, видео-траке аранжирани, таблице оријентационих вредности моторичких способности, разноврсна обележавања радних места и други писани материјали који упућују ученике на лакше разумевање и остваривање радних циљева и задатака.

4.4. ЧУВАРИ ПРИРОДЕ

Циљ и задаци

Циљ наставе изборног предмета *чувари природе* јесте развијање пожељног понашања у складу са принципима одрживости, етичности и права будућих генерација на очувану животну средину, природу и биодиверзитет.

Задаци наставе предмета чувари природе су да ученици:

- примењују образовање за заштиту и одрживост животне средине,
- развијају вредности, ставове, вештине и понашање у складу са одрживим развојем,
- знају да на основу стечених знања препознају и изаберу квалитетан и здрав стил живота,
- примењују рационално коришћење природних ресурса,
- препознају изворе загађивања и уочавају последице,
- развијају способност за уочавање, формулисање, анализирање и решавање проблема,
- поседују иницијативу за активно учествовање и одговорност,
- поседују потребу за личним ангажовањем у заштити и одрживости животне средине, природе и биодиверзитета.

ПЕТИ РАЗРЕД- слободна наставна активност

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

ПОЛОЖАЈ И УЛОГА ЧОВЕКА У ПРИРОДИ

Основни појмови из области животне средине.

Утицаји човека на животну средину.

Концепт одрживог развоја.

Природна равнотежа.

Спровођење акција у заштити и очувању животне средине (мали пројекти).

Вођење сопствене економије и економије природе (мали пројекти).

Квалитетан и здрав стил живота (мали пројекти).

ПРИРОДНА БОГАТСТВА (РЕСУРСИ) И ОДРЖИВО КОРИШЋЕЊЕ

Природни ресурси (богатства) - дефиниција подела и значај.

Обновљиви и необновљиви природни ресурси.

Жива бића као природни ресурс.

Одрживо коришћење ресурса.

ИЗВОРИ И ПОСЛЕДИЦЕ ЗАГАЂИВАЊА ЖИВОТНЕ СРЕДИНЕ

Појам, извори и врсте загађивања.

Глобалне промене и глобалне последице.

Глобално загревање и последице.

Озонске рупе и последице.

Смањење загађења од отпада. Рециклажа.

БИОДИВЕРЗИТЕТ - БИОЛОШКА РАЗНОВРСНОСТ

Дефиниција и појам биодиверзитета.

Угрожавање биодиверзитета.

Нестајање врста и заштита.

ШЕСТИ РАЗРЕД- слободна наставна активност

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

ОДРЖИВОСТ, ЖИВОТНА СРЕДИНА И УТИЦАЈ ЧОВЕКА

Узајамна повезаност живог света.

Утицај човека на одрживост животне средине.

Спровођење акција - заштита и одрживост животне средине.

ОДГОВОРАН ОДНОС ПРЕМА ОДРЖИВОСТИ ЖИВОТНЕ СРЕДИНЕ

Понашања која не нарушавају одрживост животне средине.
Глобалне промене у животној средини и њихове последице.
Смањење емисије штетних гасова (пројекат).
Заштита од буке.
Комунална хигијена (акција).
Рециклажа (акција).
Спровођење акција - одговоран однос према одрживости животне средине.

ОДГОВОРАН ОДНОС ПРЕМА ЗДРАВЉУ

Правила понашања која доприносе очувању здравља.
Потрошачка култура (пројекат).
Органска храна. Брза храна.
Спровођење акција - здравствена култура.

ОДГОВОРАН ОДНОС ПРЕМА ЖИВОТИЊАМА

Права животиња - опстанак који зависи од човека.
Животиње за друштво - кућни љубимци.
Угроженост домаћих животиња, огледних животиња и крзнашица.
Спровођење акција - брига о животињама.

ОДГОВОРАН ОДНОС ПРЕМА РАЗНОВРСНОСТИ ЖИВОГ СВЕТА

Заштићене биљке Србије.
Заштићене животиње Србије.
Теренска вежба: посета резервату природе.
Спровођење акција - обележавања Дана планете и Светског дана заштите животне средине.

НАЧИНИ И ПОСТУПЦИ ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА

Садржаји програма изборног предмета чувари природе имају тенденцију појачаног развијања знања у односу на први циклус, програмски континуитет и даљу развојну концепцију заштите животне средине и одрживог развоја.

Наведени садржаји програма изборног предмета *чувари природе*, поред основног теоријског приступа, поседују и активан приступ који је усмерен ка практичној реализацији заштите животне средине ван учионице, акцијама и изради малих пројеката. Овако конципиран програм даје велику креативну слободу наставницима и ученицима да га сходно условима, могућностима и времену реализују.

Улога наставника је да уз примену различитих метода рада подстичу одговоран однос према животној средини и усмеравају интересовање и креативност ученика у покушају да самостално објасне узроке и последице човековог дејства на животну средину.

Оперативна разрада програмских садржаја препуштена је наставницима који сами креирају време, место извођења и број часова за одређене теме.

4.5. СВАКОДНЕВНИ ЖИВОТ У ПРОШЛОСТИ

Циљ и задаци

Циљ изучавања предмета *свакодневни живот у прошлости* јесте проширивање знања из области опште културе и оспособљавање ученика да, упознавањем с начином живота људи у прошлости, боље разумеју свет и време у коме живе и развију свест о континуитету и разноврсности историјских појава и процеса. Ученици би требало да се упознају са специфичностима динамике друштвених и културних промена и да науче како да сагледају себе у односу према "другом" како би сопствени идентитет потпуније и целовитије интегрисали у шири контекст разуђене и сложене садашњости.

Задаци предмета су да ученици, посредством наставе, која је усмерена упознавању различитих елемената свакодневног живота, као што су односи у породици, исхрана, образовање, игре, забава, становање, одевање и друго, уоче њихову условљеност историјским догађајима и процесима. Концепција наставе овог изборног предмета нагласак ставља на упознавање с основним елементима свакодневног живота у прошлости Србије, Европе и света, с намером да се уоче њихови заједнички именитељи и препознају различитости које постоје у датом историјском контексту, као и у односу на савремено доба у којем ученик живи. Подстицањем радозналости, креативности и истраживачког духа у проучавању овог предмета, ученици треба да овладају елементарним знањима о прикупљању историјске грађе и да развију критички однос према тој грађи и другим остацима прошлих времена.

ПЕТИ РАЗРЕД

Оперативни задаци:

- разумевање појма свакодневни живот;
- разумевање појма прошлост;
- разумевање значаја проучавања свакодневног живота у прошлости;
- усвајање и продубљивање знања о разликама између свакодневног живота данас и у прошлости;
- идентификовање актуелних дечјих игара (врсте и њихова функција);
- упознавање с дечјим играма у прошлости (врсте и њихова функција);
- идентификовање сличности и разлика између игара некад и сад;
- разумевање значаја игре у развоју појединца и друштва;
- упознавање са свакодневним животом људи у праисторији;
- упознавање са свакодневним животом народа Старог истока;
- упознавање са свакодневним животом старих Грка;
- упознавање са свакодневним животом старих Римљана;
- подстицање ученика на самостални истраживачки рад;
- развијање способности повезивања знања из различитих области;
- подстицање креативности.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

УВОД

- Прошлост (појам прошлости).
- Време (хронологија, оријентација у времену).
- Значај проучавања прошлости.

Појам свакодневног живота (односи у породици, исхрана, становање, одевање, школовање, лечење, производња, забава, разлика између политичке историје и историје свакодневног живота...).

Значај проучавања свакодневног живота у прошлости (прошлост не припада само владарима, војсковођама и државницима, већ и обичним људима, којима се можемо приближити једино истраживањем њихове свакодневице).

ИГРЕ У ПРОШЛОСТИ

Појам и феномен игре (место и улога игре у развоју појединца и друштва).

Играчке (врсте и значај).

Дечје игре у садашњости (карактеристике и функције).

Дечје игре у прошлости (врсте и функција - од нашег времена до праисторије).

Традиционалне игре у Србији: *Жмурке, Скакање у џаковима, Труле кобиле, Јањине, Пушкање, Клис или Пинцике, Потезање конопца, Бацање камена с рамена, Рвање, Ходање на штулама, Дери-гаће, Сардине, Мотање, Тутумиш, Штапоња, Шуге, Радибаба, Цар говедар, Јелечкиње, барјачкиње, Дајем ти талир, Елем, белем, цедило, Стари чика, Газда и пчеле, Пошто, секо, млеко, Коларићу, панићу, Ринге, ринге, раја...*

Играчке у прошлости (врсте и функција - од нашег времена до праисторије).

Дечје игре и игре одраслих (сличности и разлике).

Олимпијске игре у античкој Грчкој (основ спортских игара савременог доба).

СВАКОДНЕВНИ ЖИВОТ У ПРАИСТОРИЈИ И СТАРОМ ВЕКУ

Свакодневни живот људи у праисторији

Свакодневни живот праисторијских заједница (археолошки локалитети, утицај појаве риболова, земљорадње, сточарства и коришћења метала на промене у свакодневном животу).

Начин исхране и одевања у праисторији (врсте хране, њена припрема и чување, одевни материјали, алатке...).

Становање у праисторији (насеља и стамбени објекти: пећине, земунце, надземни објекти, сојенице...).

Употребни предмети и накит (оруђе, оружје, посуђе, намештај, огњишта, пећи, начин обраде, умеће израде...).

Изуми (ватра, једро, точак, удица, лук и стрела...).

Веровања (загробни живот, култ предака и плодности и култни предмети: жртвеници, ритони, зооморфне и антропоморфне фигурине...).

Најзанимљивији археолошки налази и локалитети (Оци - ледени човек, Пазирик - човек с тетоважама, Костјенки - куће од кљова мамута, Сунгир - покојник прекривен перлама, мегалити, Стоунхенџ, архитектура на Лепенском виру, фигурине из Винче, организација насеља у Чатал Хијуку...).

Свакодневни живот народа Старог истока

Начин исхране у старом Египту и Месопотамији (сакупљање и припремање намирница, лов и риболов, јеловник, земљорадња, виноградарство, пића).

Одевање у старом Египту и Месопотамији (материјали, сировине и начини обраде, накит, бојење, шминка и лична хигијена).

Становање у старом Египту и Месопотамији (грађевински материјали, начин градње, оруђа за рад, изглед објеката и организација простора).

Породични односи у старом Египту и Месопотамији (положај мушкарца, жене и детета).

Образовање у старом Египту и Месопотамији (писмо, техника писања, школе...).

Обавезе становништва (порез, присилни рад - изградња путева, канала за наводњавање, насипа, утврђења, храмова, пирамида...).

Друштвени живот у старом Египту и Месопотамији (игре на табли - *сенет*, плес уз музику, музички инструменти - флаута, харфа, ударалке, фрула, систрум...).

Употребни предмети у старом Египту и Месопотамији (оруђе, оружје ратника, посуђе, кућни инвентар, печати, новац, техника и умеће израде).

Лечење (болести и лековите биљке).

Путовања и трговина код народа Старог истока.

Изуми у старом Египту и Месопотамији (сунчани и водени часовник, стакло, систем за наводњавање, шадуф...).

Веровања у старом Египту и Месопотамији (загробни живот, балсамовање, хороскопи, астрологија, ритуални обреди и предмети).

Најзанимљивији археолошки налази и локалитети (Тутанкамонова гробница и њен инвентар, бродови поред пирамида, краљевска гробница у Уру, библиотека у Ниниви...).

Свакодневни живот старих Грка

Начин исхране старих Грка (експлоатација природних ресурса, узгајање биљака и животиња, припремање и чување хране, јеловник...).

Одевање код старих Грка (материјали - лан и овчија вуна, начин обраде и бојење, накит, парфеми...).

Становање у старој Грчкој (материјали од којих се градило, зидови од ћерпича, кровови покривени глиненим цреповима, прозори с дрвеним капцима...).

Породични односи у старој Грчкој (положај мушкарца, жене и детета, свадбени обичаји, однос према старијима...).

Образовање у старој Грчкој (школовање дечака - улога граматиста, китариста, софиста, педотриба, значај физичке културе и музике, абакус, спартанско васпитање...).

Друштвени живот у старој Грчкој (игра котабос, трке двоколица, гозбе, хетере, позоришта...).

Употребни предмети у старој Грчкој (оруђе, посуђе, оружје ратника, новац, занати...).

Путовања и трговина.

Медицина и наука у старој Грчкој (болести и лечење, Хипократ са Коса...).

Веровања старих Грка (пророчишта, загробни живот, подземни свет...).

Најзанимљивији археолошки налази и локалитети (атински Акропољ, Делфи, Ефес, Микена...).

Свакодневни живот старих Римљана

Начин исхране у старом Риму (експлоатација природних ресурса, узгајање биљака и животиња, припремање и чување хране, јеловник...).

Одевање у старом Риму (материјали, тога, пурпурна боја - боја царевог одела, козметика, фризура, лична хигијена, латрине...).

Становање у старом Риму (грађевински материјал, начин градње, изглед објеката и организација простора, инсуле, аквадукти, купатила...).

Породични односи у старом Риму (положај мушкарца, жене и детета, свадбени обичаји, адопција - усвајање као прилика за социјалну афирмацију, слављење рођендана оца породице у част његовог духа заштитника - генија).

Образовање у старом Риму (школовање дечака - улога "дојкиње", "педагога" и "граматичара", значај беседништва...).

Друштвени живот у старом Риму (забава, гозбе, позориште, колске трке, борбе гладијатора, плес, музика, музички инструменти...).

Употребни предмети и накит (оруђе, оружје, новац, прстење, наруквице, огрлице...).

Римска војска (легије и опрема легионара).

Путовања и трговина (изградња путева, поморска трговина...).

Веровања и ритуални обреди у старом Риму (свештеници и свештенице, приношење жртве боговима, као и кућним божанствима - ларима и пенатима, ношење хране на гробље, апотеоза...).

Лечење у старом Риму (медицински инструменти и лековито биље - жалфија, рузмарин, слачица, морач, бели лук...).

Најзанимљивији археолошки налази и локалитети (Сирмијум, Сингидунум, Наисус, Виминацијум - војни логор, Гамзиград - царска палата, Трајанов мост, римски Форум, Колосеум, Картагина, Помпеји...).

ШЕСТИ РАЗРЕД

Оперативни задаци:

- разумевање појма свакодневни живот;
- разумевање значаја проучавања свакодневног живота у прошлости;
- усвајање и продубљивање знања о разликама између свакодневног живота данас и у прошлости;
- упознавање са улогом и значајем грбова и застава;
- упознавање са улогом и значајем грбова и застава у прошлости српског народа;
- упознавање са свакодневним животом у средњем веку;
- упознавање са свакодневним животом српског народа у средњем веку;
- подстицање ученика на самостални истраживачки рад;
- развијање способности повезивања знања из различитих области.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

УВОД

Појам свакодневног живота (уочавање разлике између политичке историје и историје свакодневног живота и указивање на основне тематске области истраживања - исхрана, становање, одевање, школовање, односи у породици и локалној заједници, лечење, религиозност и веровања обичних људи, забава, такмичарске игре...).

Значај проучавања свакодневног живота у прошлости (прошлост не припада само владарима, војсковођама и државницима, већ и обичним људима, у историјским изворима углавном анонимним, којима се можемо приближити једино истраживањем њихове свакодневице).

ГРБОВИ И ЗАСТАВЕ НЕКАД И САД

Појам грба и заставе као симбола и *хералдике* као науке о грбовима (основни елементи: застава - једнобојна или вишебојна тканина на заставном копљу или стегу; грб - штит са грбовном сликом изнад кога је шлем или круна).

Улога и значај грбова и застава у садашњости (као симбола државе, нације, владара, војске, града, установе, предузећа, политичке организације, спортског друштва...).

Улога и значај грбова и застава у прошлости (појава грбова у ХИИ веку - породични грбови на штитовима као начин распознавања витезова на турнирима и у ратним походима; грбови на заставама, новцу, печатима, поштанским маркама, споменицима, шлемовима...; најчешћи хералдички симболи - крст, орао, лав, змај, јелен, коњ, лик свеца, кула, љиљан, месечев срп...; *вексилум* - застава римских царева, *лабарум* - застава Константина Великог са знаком крста и грчким почетним словима имена Исуса Христа, значај освајања и губитка заставе у рату, значење беле заставе у рату...).

Грбови и заставе у прошлости српског народа (порекло српског грба и заставе, значење четири оцила, најчешћи хералдички симболи на грбовима српских нововековних и средњовековних династија и властелинских породица - двоглави бели орао Немањића, Лазаревића, Карађорђевића, Обреновића и Петровића-Његоша, лав Бранковића и Петровића-Његоша, вук Балшића, љиљани Котроманића...).

СВАКОДНЕВНИ ЖИВОТ У СРЕДЊЕМ ВЕКУ

Свакодневни животу средњовековној Европи

Начин исхране у средњем веку (сакупљање и припремање намирница, лов и риболов, јеловник, начини чувања хране, земљорадња, виноградарство, пића).

Одевање у средњем веку (материјали, сировине и начини обраде, накит, бојење, шминка и лична хигијена).

Породични односи у средњем веку (положај мушкарца, жене и детета, утицај обичајног права).

Становање у средњем веку (грађевински материјали, начин градње, оруђа за рад, изглед објеката и организација простора, осветљење, украшавање простора - таписерије, разлика између села и града).

Живот у средњовековном граду (примери Цариграда, Венеције, Фиренце, Париза, Лондона...; хигијенски услови, опасност од епидемија...).

Средњовековни замак (у миру и за време опсаде, одбрана замка: јарак, покретни мостови, прстенови одбране, стражарнице на капијама, поливање нападача врелим уљем и водом...).

Живот у средњовековном селу (обавезе становништва, положај зависног сељака - радника, порез, присилни рад - изградња путева, насипа, утврђења...).

Властелин на свом имању (лов - обука соколова, однос са радницима).

Образовање (писмо, техника писања, школе...).

Живот у средњовековном манастиру (свакодневица организована према литургијским часовима и молитвама, основни послови монаха...).

Војска (израда и изглед војничке опреме: оружје - мач, копље, борбена секира, праћка, лук и стрела, самострел, топуз, млат, "грчка ватра"...; оклоп - панцирна кошуља, шлем, визир, рамени оклоп, оклопне рукавице, оклоп колена, коњски оклоп...; штитови, опсадне справе - катапулти, овнови, опсадне куле...).

Витешка каријера (пут племићких синова од пажа и штитиноше до витеза, свечано проглашење за витеза, витешки закони части).

Витешки турнири и друге такмичарске игре (увежбавање ратничких вештина, мегдани, ношење знамења неке госпоје као начин показивања наклоности, перјанице-челенке на шлемовима...).

Друштвени живот (игре, плес уз музику, музички инструменти, позориште, трубадури, властеоске гозбе: жонглери, путујући свирачи и забављачи...).

Употребни предмети (техника и умеће израде - оруђе, посуђе, кућни инвентар, печати, новац...).

Страхови средњовековног становништва (од смака света, природних непогода, болести, непознатог, другачијег и другог - странаца, припадника друге професије, пола, вероисповести, митских бића - вештица, вампира, вукодлака, духова...).

Лечење (заразне болести, појава куге - "црна смрт", начини здравствене заштите и превентиве, лекови и лековито биље).

Путовање и трговина (ходочашћа - света места, мисионари, путујући трговци, значајни сајмови).

Свакодневни живот у српским земљама средњег века

Начин исхране (припремање хране, кућно посуђе, реконструкција могућег јеловника...).

Одевање (материјали и тканине, *склавина* - основна гардероба Јужних Словена, разлика у одевању међу припадницима различитих друштвених група, накит, преодевање у одећу супротног пола и у животињске коже у време поклада и карневала...).

Становање (грађевински материјали, начин градње, изглед објеката и организација простора куће, хигијена куће...).

Лечење (лична хигијена, технике лечења, различити мелеми, лековито биље, манастирске болнице - Хиландар, Студеница...; чудесна исцељења, враџбине...).

Животни циклус (рођење, крштење, брак, свадба, смрт, сахрана).

Српска средњовековна породица (положај мушкарца, жене и детета у породици и локалној заједници).

Образовање (ширење основне писмености у локалним срединама - парохијски свештеник као учитељ писања и читања, манастири као центри писмености и високог образовања, значај Хиландара).

Друштвени живот (основни празници заједнице, различити облици забавних активности, гозба, плес - коло, игра, панађури, црквене славе, сабори, глумци, жонглери, музика, музички инструменти, народне песме дугог стиха - бугарштице, витешке игре, коњичке трке, борбе животиња...).

Насеља (основни типови насеља - село, трг, град, рударско насеље; примери Котора, Новог Брда, Скопља, Призрена, Београда, Смедерева...).

Живот на селу (основни ритмови аграрне производње, основна обележја средњовековне земљорадње, виноградарства и сточарства, пољопривредни алати - рало, плуг, срп, коса, мотика, млинови, чување и складиштење хране - житне јаме и сл.).

Војска (начин ратовања, војна техника, значај утврђења и кула).

Путовање и трговина (ковање новца и његов значај, основни правци трговачких путева: правци Морава - Вардар и Дрина - Полимље, поморске везе - односи са Котором и Дубровником и другим приморским градовима).

СЕДМИ РАЗРЕД

Оперативни задаци

Ученици треба да:

- разумеју појам свакодневни живот
- разумеју значај проучавања свакодневног живота у прошлости
- усвоје и прошире знања о разликама између свакодневног живота данас и у прошлости
- усвоје и прошире знања о улози новца и банака у свакодневном животу људи некад и сад
- употпуне знања о историји српског новца
- стекну знања о свакодневном животу у новом веку
- стекну знања о свакодневном животу Срба у новом веку
- развијају истраживачку радозналост
- развијају способност повезивања знања из различитих области.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

УВОД

Појам свакодневног живота (уочавање разлике између политичке историје и историје свакодневног живота и указивање на основне тематске области истраживања – исхрана, становање, одевање, образовање, односи у породици и локалној заједници, лечење, религиозност и веровања обичних људи, забава, такмичарске игре...).

Значај проучавања свакодневног живота у прошлости (прошлост не припада само владарима, војсковођама и државницима, већ и обичним људима, којима се можемо приближити једино истраживањем њихове свакодневице).

НОВАЦ И БАНКЕ НЕКАД И САД

Појмови нумизматика, новац и банка (нумизматика као наука о постанку, развоју и употреби кованог новца; новац као специфична роба, мера вредности, платежно средство и као једно од обележја самосталности државе; банка као предузеће које тргује новцем).

Новац и банке у садашњости (сврха и значај постојања новца и банака; појмови – штедња, трезор, кредит, камата, деоница, инфлација, дефлација; фалсификовања новца, савремено потрошачко друштво у коме је новац највиша вредност...).

Новац и банке у прошлости (историјат новца и банака – од старог века до данас: од плаћања у природи до кованог, папирног, „пластичног” и „електронског” новца и од малих мењачница у Старој Грчкој и Риму, преко ренесанских банака, до модерних мултинационалних финансијских институција; материјали од којих је израђиван новац,

историјски феномен „кварења” новца; ликови и различити симболи на кованом и папирном новцу...).

Новац у Србији некад и сад (историјат новца од средњег века до данас: перпер, динар, дукаат, грош, акча–аспра, талир, форинта, марка; *динар* као званична валута модерне Србије; мотиви на новчаницама; настанак и развој Народне банке као прве финансијске институције у Србији).

СВАКОДНЕВНИ ЖИВОТ У НОВОМ ВЕКУ

Свакодневни живот у Европи и свету од краја XV до краја XIX века

Начин исхране (сакупљање и припремање намирница, употреба источњачких зачина, јеловник, понашање за столом, прибор за јело, начини чувања хране и њено конзервирање, пиће, конзумирање кафе, чаја и дувана...).

Одевање (материјали и начини обраде, појава шиваће машине, стилови у одевању, модне куће, свакодневна и свечана одећа, накит, фризуре, перике, шминка, парфеми, лична хигијена...).

Породични односи (традиционални и модерни погледи на породицу, положај детета; промене настале после Француске револуције).

Становање у доба ренесансе и барока (грађевински материјали, начин градње, оруђа за рад, изглед објеката и организација простора – палата, дворана, ложница, студио, кабинет, оцаклија; осветљење, грејање, украшавање стамбеног простора – слике, портрети чланова породице; кућни инвентар; разлика у начину становања између села и града и између богатих и сиромашних).

Становање у индустријско доба (врсте објеката и организација простора; осветљење – гас и струја; грејање, кућни инвентар; украшавање стамбеног простора – слике, портрети чланова породице, фотографије).

Живот у ренесансном и барокном граду (просторно и урбано планирање, примери Венеције, Фиренце, Напуља, Мадрида, Париза, Лондона, Антверпена, Амстердама...).

Живот у граду индустријског доба (просторно и урбано планирање, нове улице – појава булевара; настанак индустријских четврти, радничка насеља и предграђа; бојемске четврти; појава модерне инфраструктуре – водовод, канализација, метро; примери Париза, Лондона, Берлина, Њујорка).

Живот на селу (основни ритмови аграрне производње, организација радног дана...).

Образовање и васпитање (школе и универзитети, улога цркве и државе – појава световног и обавезног образовања; појава штампарства и ширење писмености, појава школских уџбеника, забрањене књиге, појава легата и задужбина; положај ученика – награђивање и кажњавање, одевање ученика).

Верски живот (обележја свакодневног живота припадника различитих верских конфесија – сличности и разлике између католика, протестаната, православца, муслимана, Јевреја; појава атеизма).

Војска (израда и изглед војничке опреме: мачеви, копља, ватрено оружје – од примитивних пушака аркебуза и мускета до разорне артиљерије; увођење стајаће војске, развој модерне војне стратегије и тактике – појава генералштаба, увођење униформи и војних одликовања; војно образовање).

Класична музика и класично позориште (музички инструменти – клавир, оргуље, виолина, флаута, гитара; позориште у доба Шекспира и Молијера, настанак опере).

Доколица и забавни живот (игре, плес уз музику, балови, маскирање, улични забављачи, путујућа позоришта, коцкање...).

Комуникације у индустријско доба (развој поштанског, телеграфског и железничког саобраћаја; појава телефона, пароброд, новине и новинарство).

Путовање и туризам (откривање нових дестинација, гостионице и хотели, бање).

Однос према другом и различитом (према странцима, припадницима друге професије, пола, вероисповести, политичког уверења; прогон вештица).

Страхови становништва (од смака света, помрачења сунца и месеца, комета, природних непогода, глади, болести, митских бића – вампира, вукодлака, духова...).

Лечење (болнице, начини здравствене заштите и превентиве, хуманитарне организације – Црвени крст; лекови и лековито биље, апотеке, заразне болести, болести морнара, хигијенски услови, епидемије, карантини...).

Свакодневни живот Срба од краја XV до краја XIX века

Начин исхране (реконструкција могућег јеловника – двор, град, село; припремање хране, посни и мрсни циклуси, утицаји других кухиња на карактер исхране; пиће, конзумирање кафе и дувана).

Одевање (материјали и тканине – чоја, крзно, кожа, лан, свила; накит, разлика у одевању код Срба у Хабзбуршком и Турском царству, као и код припадника различитих друштвених група; црна одећа монаха и плава одећа свештеника у Карловачкој митрополији; средњоевропски узор у облачењу српског грађанског сталежа у Хабзбуршкој монархији; забрана хришћанима у Турској да носе зелену и скарлетну боју одеће, као и беле турбане како би се разликовали од муслимана; грађанско одело, униформе државних чиновника, лекара, цариника, професора Лицеја и гимназија у обновљеној Србији; народна ношња у Србији – опанци, шарене чарапе, гаће од платна, чакшире од чоје, везене кошуље, гуњ, шубара, фес, јелек, прегача, зубун...).

Становање (грађевински материјали, начин градње, изглед објеката и организација простора; разлике у становању код Срба у Хабзбуршком и Турском царству: дворци, градске куће, конаци, сеоске куће – брвнаре, чатмаре, бондручаре, *кућери* – преносне куће; дворови владара – вожда Карађорђа, кнеза Милоша, кнеза Михаила, кнеза Александра, владике Петра II, књаза Данила, књаза Николе; украшавање стамбеног простора – намештај, иконе, портрети чланова породице, српских владара и црквених великодостојника, фотографије; уређење дворишта).

Живот у граду (основни типови градских насеља – варошица, варош и град; оријентални и европски утицаји; примери Београда, Новог Сада, Ниша, Крагујевца...).

Трговина и занатство (еснафи, занати – турски и немачки називи за занатлије: ћурчија, терзија, абација, болтација, папуција, мумција, туфегџија, кујунџија, чаругџија, шлосер, тишлер, шустер, шнајдер...).

Живот на селу (основни ритмови аграрне производње; основна обележја земљорадње, виноградарства и сточарства; задруга, моба, позајмица; пољопривредна оруђа, млинови, ветрењаче, чување и складиштење хране).

Породица (обичаји животног циклуса – рођење, свадба, смрт, сахрана; положај мушкарца, жене и детета у породици и локалној заједници, живот у ужој и широј породици – задруга и инокосна породица).

Друштвени живот (основни празници заједнице – верски и државни; породични празници – крсна слава; радни и нерадни дани; улога кафана, крчми и механа; различити облици забавних активности: на селу – коло, прела, посела, панађури; у граду – балови, соареи, излети, књижевне дружине и читалишта, позориште...).

Однос према другом и различитом (према странцима, припадницима друге професије, пола, вероисповести, политичког уверења; гостопримство).

Образовање (ширење основне писмености у локалним срединама – парохијски свештеник као учитељ писања и читања, манастири као центри писмености и образовања; оснивање световних школа – гимназија и Велика школа; један дан у школи; школска слава; одевање ученика; школовање женске деце; слање ђака на школовање у иностранство).

Војска (оружје устаника, начин ратовања устаничке војске – значај шанчева и утврђења; пешадија, коњица, артиљерија; војна организација за време кнеза Михаила и кнеза Милана – оружје, униформе и одликовања; порекло шајкаче, војно образовање).

Лечење (начини здравствене заштите и превентиве, хуманитарне организације – Црвени крст; лекови и лековито биље, апотеке, заразне болести, хигијенски услови,

епидемије, карантини; прве болнице и први Срби лекари у јужној Угарској у XVIII веку, отварање болница у Србији у време кнеза Милоша; надрилекарство, враџбине...).

Комуникације (писмо, пошта, телеграф; путеви, новине и новинарство, поклоничка путовања – хаџилуци).

ОСМИ РАЗРЕД

Оперативни задаци

Ученици треба да:

- разумеју значај проучавања свакодневног живота у прошлости
- усвоје и прошире знања о разликама између свакодневног живота данас и у прошлости
- стекну знања о свакодневном животу у Европи и свету од краја XIX до краја XX века
- стекну знања о свакодневном животу код Срба од краја XIX до краја XX века
- усвоје и прошире знања о улози фотографије, филма, радија и телевизије у свакодневном животу људи некад и сад
- развијају истраживачку радозналост
- развијају способност повезивања знања из различитих области.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

УВОД

Појам свакодневног живота (уочавање разлике између политичке историје, друштвене историје и историје свакодневног живота и указивање на основне тематске области истраживања - исхрана, становање, одевање, образовање, односи у породици и локалној заједници, лечење, религиозност и веровања обичних људи, забава, такмичарске игре и др).

Значај проучавања свакодневног живота у прошлости (прошлост не припада само владарима, војсковођама и државницима, већ и обичним људима - женама, мушкарцима и деци, чији живот можемо упознати једино истраживањем њихове свакодневице).

ФОТОГРАФИЈА, ФИЛМ, РАДИО И ТЕЛЕВИЗИЈА НЕКАД И САД

Феномен фотографије, филма, радија и телевизије (као техничка достигнућа, начин уметничког изражавања, средства масовне комуникације, сазнавања и образовања, и као изузетан историјски извор).

Фотографија, филм, радио и телевизија у садашњости (као пратиоци свих видова живота савременог човека - њихова друштвена функција, употреба и злоупотреба; фотографија, филм, радио и телевизија у тржишној утакмици, економској и политичкој пропаганди).

Фотографија, филм, радио и телевизија у прошлости (развој - оптичка сочива, дагеротипија, мокра плоча, фото-апарат, филмска трака, покретне слике, биоскоп, радио таласи, катодна цев, екран...; феномен "тромости ока", прва филмска пројекција 1895 - браћа Лимијер, филмски журнари - филм као извор информација о догађајима; "фабрика снова" у Холивуду - филм као масовна забава и индустрија, "звезде" немог филма - Чарли Чаплин, Бастер Китон, Рудолф Валентино, Глорија Свансон, Лилијен Гиш...; почетак ере звучног филма - *Дез певач* из 1927. са Ал Џолсоном у насловној улози, појава анимираних филмова - Волт Дизни и његови јунаци; појава колор филмова; филмски трикови, фестивали и награде - *Златна палма, Златни лав, Златни медвед, Оскар*...; оснивање радио-станица, појава телевизије 1925. године и увођење првих редовних телевизијских програма 1935/36; превласт телевизије над другим медијима у другој половини XX века; примери политичке злоупотребе фотографије, филма, радија и телевизије у XX веку; најзначајнији редитељи - Дејвид Ворк Грифит, Сергеј Ејзенштајн, Луис Буњуел, Чарли Чаплин, Џон Форд, Алфред Хичкок, Федерико Фелини, Џон Хјустон, Орсон Велс, Франсоа Трифо...).

Фотографија, филм, радио и телевизија у Србији некад и сад (делатност дворског фотографа Анастаса Јовановића, породични фото-албуми, прва филмска пројекција у Србији 1896, први српски филмови - *Крунисање краља Петра I* из 1904. и први играни филм *Живот и дела бесмртног војводе Карађорђа* из 1911. године; биоскопи браће Савић и Светозора Боторића у Београду, најзначајнији и најгледанији филмови, значајни филмски глумци - Илија Станојевић, Добрица Милутиновић, Љубинка Бобић и други; почетак рада прве радиостанице - Радио Београда 1929, јавна демонстрација телевизије на сајму у Београду 1939, тајно праћење програма Радио Лондона за време окупације, оснивање Телевизије Београд 1958, заједничко гледање ТВ програма, постојање само једног телевизијског програма, кућни радио и ТВ апарати као статусни симболи; међународно признати српски редитељи - Александар Петровић, Живојин Павловић, Душан Макавејев, Емир Кустурица, Слободан Шијан, Горан Марковић, Срђан Карановић, Горан Паскаљевић, Срђан Драгојевић...).

СВАКОДНЕВНИ ЖИВОТ ОД КРАЈА XIX ДО КРАЈА XX ВЕКА

Свакодневни живот у Европи и свету од краја XIX до краја XX века

Начин исхране (промене у припремању намирница, јеловнику, начину чувања и конзервирања хране; кухињски апарати - електрични шпорет, фрижидер и др; ресторани "брзе хране", пиће - појава газираних безалкохолних пића, конзумирање кафе, чаја, дувана и др).

Одевање (природни и вештачки материјали и начини обраде, стилови у одевању, култура одевања, модне куће, појава модне индустрије, свакодневна и свечана одећа, цинс као карактеристика одевања младих у читавом свету, накит, фризура, шминка, парфеми, лична хигијена...).

Породични односи (традиционални и савремени погледи на породицу, положај детета; промене настале после Првог светског рата у односима међу половима, сексуална револуција).

Становање (грађевински материјали, начин градње, развој грађевинске технике, врсте објеката и организација простора; разлика у начину становања између села и града и између богатих и сиромашних; осветљење - гас и струја; грејање, употреба соларне енергије, кућни инвентар, кућни апарати - фен, машина за веш, миксер, усисивач...; украшавање стамбеног простора - слике, портрети чланова породице, фотографије).

Живот у граду (просторно и урбано планирање; индустријске четврти, радничка насеља и предграђа; боемске четврти; појава модерне инфраструктуре - водовод, канализација, метро, проблем загађења, одношење и складиштење отпада; живот у време светских ратова, примери Париза, Лондона, Берлина, Њујорка, Москве, Санкт Петербурга и др).

Живот на селу (основни ритмови аграрне производње, организација радног дана, примена савремених агротехничких мера и механизације, миграције сеоског становништва у градове).

Образовање и васпитање (школе и универзитети, улога цркве и државе - појава световног и обавезног образовања; ширење писмености, појава школских уџбеника, забрањене књиге, појава легата и задужбина; положај ученика - награђивање и кажњавање, одевање ученика, Скаутски покрет).

Верски живот (обележја свакодневног живота припадника различитих верских конфесија - сличности и разлике у веровањима и обичајима између католика, протестаната, православца, муслимана, Јевреја; атеизам).

Војска (живот војника у рату и миру, жене у војсци, израда и изглед војне опреме: артиљерија, авијација, подморнице, носачи авиона, аутоматско оружје, торпеда, тенкови, бојни отрови, ракетне јединице, радари, нуклеарно наоружање и др; развој модерне војне стратегије и тактике, униформе и војна одликовања; војно образовање, војници и цивили у тоталном рату).

Забава (биоскопи, игре, плес уз музику, грамофони, магнетофони, ЦД, компјутери, балови, матине, маскирање, улични забављачи, путујућа позоришта; цез, рок и поп музика и др).

Спорт (модерне Олимпијске игре, аматерски и професионални спорт, најпопуларнији спортови - кошарка, фудбал, тенис, рагби и др).

Комуникације, путовања и туризам (развој поштанског, телеграфског, телефонског, железничког, аутомобилског и авионског саобраћаја; ауто и авио клубови, новине и новинарство, Интернет, откривање нових дестинација, гостинице и хотели, путничке агенције...).

Односи и стереотипи према другом и различитом (према припадницима друге нације, вероисповести, пола, расе, политичког уверења, професије, према хендикепиранима и оболелима...).

Брига о телу и здрављу - лечење (болнице, начини здравствене заштите и превентиве, развој медицине, рендген зраци, хуманитарне организације - Црвени крст; лекови и лековито биље, апотеке, заразне болести, болести морнара, хигијенски услови, епидемије и др).

Свакодневни живот код Срба од краја XIX до краја XX века

Начин исхране (реконструкција могућег јеловника - двор, град, село; промене у припремању намирница, начину чувања хране и њеном конзервирању; посни и мрсни циклуси, национална кухиња, утицаји других кухиња на карактер исхране; пиће, конзумирање кафе и дувана).

Одевање (материјали и тканине, разлике у одевању код припадника различитих друштвених група; грађанско одело и униформе; народна ношња у Србији, савремени начин одевања).

Становање (култура становања, грађевински материјали, начин градње, изглед објеката и организација простора; разлике у становању код Срба: дворци, градске куће, конаци, сеоске куће; дворови владара - Милана и Александра Обреновића, Петра и Александра Карађорђевића, Николе Петровића, резиденције Јосипа Броза; украшавање стамбеног простора - намештај, слике, иконе, портрети чланова породице, фотографије; уређење дворишта).

Индустрија, трговина и занатство (индустријализација Србије - пиваре, стакларе, текстилна и аутомобилска индустрија; стари занати).

Живот у граду (основни типови градских насеља - град, варош, варошица, "дивља" насеља; оријентални и европски утицаји; електрификација, јавни градски превоз - фијакери, трамваји, тролејбуси и аутобуси, живот у граду за време окупације: 1915-1918. и 1941-1945. године, примери Београда, Новог Сада, Ниша, Крагујевца и др.).

Живот на селу (основни ритмови аграрне производње; основна обележја земљорадње, виноградарства и сточарства; задруга, моба, позајмица; пољопривредна оруђа, млинови, ветрењаче, чување и складиштење хране, живот на селу за време окупације: 1915-1918. и 1941-1945. године, миграције сеоског становништва у градове).

Породица (обичаји животног циклуса - рођење, свадба, смрт, сахрана; положај мушкарца, жене и детета у породици и локалној заједници, живот у ужој и широј породици).

Верски живот (православни идентитет, сличности и разлике у веровањима и обичајима између православаца и других вероисповести - католика, муслимана, Јевреја, протестаната; атеизам).

Друштвени живот (основни празници - породични, верски и државни; значај празника, промене празника, промена календара; радни и нерадни дани; улога кафана, барова, "кафића", дискотека; различити облици забавних активности: на селу - коло, прела, посела, сеоске славе; у граду - балови, матинеи, соареи, клубови, излети, књижевне дружине и читалишта, позориште, биоскопи...).

Спорт (оснивање Српског олимпијског клуба 1910, учешће на међународним такмичењима и велики успеси, спортска друштва и клубови - "Соко", "Партизан", "Црвена звезда", "Војводина"...; савремени спорт и спортски живот).

Односи и стереотипи према другом и различитом (према припадницима друге нације, вероисповести, пола, расе, политичког уверења, професије, према хендикепиранима и оболелима...).

Образовање (ширење писмености у локалним срединама, увођење обавезног основног образовања, оснивање музичких и уметничких школа, женских учитељских школа и гимназије, универзитети, један дан у школи, школска слава, одевање ученика, школовање женске деце, школовање у иностранству, оснивање покрета *Трезвена младеж*, насиље у школи).

Војска (живот војника у рату и миру, жене у војсци, израда и изглед војне опреме; развој војне стратегије и тактике, српске и југословенске војне униформе и одликовања; војно образовање - оснивање војне академије).

Брига о телу и здрављу - лечење (болнице у Србији, начини здравствене заштите и превентиве, хуманитарне организације - Црвени крст; народна и алтернативна медицина, апотеке, заразне болести, хигијенски услови, епидемије...).

Комуникације, путовања и туризам (развој поштанског, телеграфског, телефонског, железничког, аутомобилског и авионског саобраћаја; ауто и авио клубови, новине и новинарство, Интернет, откривање нових дестинација, гостионице и хотели, визни режим као пресецање комуникација...).

НАЧИНИ И ПОСТУПЦИ ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА

Током остваривања програма потребно је уважити високу образовну и мотивациону вредност активних и интерактивних (кооперативних) метода наставе/учења те кроз све програмске целине доследно осигурати да најмање једна трећина наставе буде организована употребом ових метода.

У настави користити, најмање у трећини случајева, задатке који захтевају примену наученог у разумевању и решавању свакодневних проблемских ситуација препоручених од стране Министарства и Завода, а приликом оцењивања обезбедити да су ученици информисани о критеријумима на основу којих су оцењивани.

Поделом на поменуте тематске целине, ученицима је омогућено да се у било којем разреду опредељују за овај изборни предмет први пут, а да пропуштени програм(и) не представљају озбиљнију препреку. Они ученици који изаберу да током читавог другог циклуса основног образовања и васпитања изучавају овај предмет, овладаће најважнијим појмовима и појавама које чине свакодневицу живота људи у распону од праисторије до савременог доба, а са садржајима четири теме (по једна за сваки разред) биће детаљније упознати.

Иако је цео програм заснован на сазнањима о прошлости, неопходно је да се током рада са ученицима врши стална компарација са савременим добом, чиме се потенцира схватање континуитета у развоју друштва и богатству садржаја из прошлости. Програмом се, такође, актуелизују односи локално - глобално, при чему ученици имају прилику да свој завичај боље проуче у односу на задату епоху.

У садржају програма дате су основне тематске целине, а наставник има слободу да креира коначну верзију програма за сваку групу са којом ради, уважавајући интересовања ученика и циљеве и задатке предмета. На почетку школске године, кад се ученици међусобно боље упознају јер најчешће припадају различитим одељењима, потребно је у договору са њима извршити избор наставних садржаја. Наводећи интересантне историјске чињенице или питања (како су у прошлости људи поправљали зубе, како су знали колико је сати, на који начин су осветљавали просторије и др), наставник побуђује ученичку радозналост и мотивише их да се одреде за неке од понуђених садржаја. Улога и одговорност наставника састоје се у томе да те садржаје, затим, уобличи у конкретне наставне теме, које ће бити обрађиване на часовима.

На такав начин одабран наставни садржај, основа је за даљи рад наставника, планирање наставних активности и методичко припремање за час. Пожељно је да наставник тако организује свој рад да планиране активности добију дефинисану структуру, коју одликују флексибилност и адаптивност. У припремној фази наставник прикупља довољно информација о садржајима који ће бити предмет рада са ученицима, али ће коначни обим информација бити одређен ученичким потребама и могућностима да их припреме и приме. Наставник је тај који не дозвољава да доминира претерана фактографија, а настоји да се постигне функционалност знања и повезаност чињеница у смисаоне целине. Он на различите начине подстиче осамостаљивање ученика у прикупљању и сређивању историјских података, усмерава их на различите изворе информација и подучава их како да се према њима критички односе. На тај начин се негује истраживачки дух и занимање за науку, а подстиче се развој мишљења заснованог на провереним чињеницама и аргументима.

Основни приступ у раду јесте интердисциплинарност и савлађивање нових и непознатих чињеница помоћу оних блиских и познатих. У оквиру овог предмета постоје велике могућности за интеграцију школског и ваншколског знања ученика, за излазак из оквира школских уџбеника и учионице, укључивање родитеља и суграђана који поседују знања, колекције, књиге, филмове и другу грађу која може да помогне у реализацији програма.

Наставник свакој наставној јединици приступа као посебном образовном и дидактичком проблему за који заједно са ученицима проналази одговарајућа решења. Увек треба тежити комбиновању различитих метода рада (кратка предавања, гледање филмова, читање књига, дискусије, анализа писаних извора, слика и фотографија, посете археолошким и историјским локалитетима, прављење употребних предмета из прошлости). Посебно је прикладно организовати ученике у тимове, где се централни задатак решава тако што свако има свој појединачни радни задатак и улогу у тиму.

У извођењу наставе самостално истраживање ученика је најважније, без обзира на изабране методе рада. Наставникова је улога да организује наставу, пружи помоћ ученицима у раду (од давања информација до упућивања на изворе информација) и да подстиче интересовање ученика за предмет. У току свих активности треба охрабривати размену информација, како између ученика и наставника, тако и између самих ученика.

Квалитет наставе унапредиће употреба различитих наставних средстава као што су: илустрације, документарни и играни видео и дигитални материјали, археолошки материјал или копије налаза, посете културно-историјским споменицима, компјутерске игре које се заснивају на реконструкцији друштва из прошлости и др.

Домаћи задаци имају своје оправдано место у реализацији овог програма. Уколико се добро поставе, неће додатно оптеретити ученике нити код њих изазвати одбојност. Разлог за увођење домаћих задатака не произилази из малог фонда часова и обимног градива, већ из самог циља предмета. Домаћи задаци ће допринети да се ученици осамостале у истраживачким активностима и прикупљању података, посебно када се ускладе с интересовањима ученика (не треба сви ученици да имају исти домаћи задатак). Многе домаће задатке ученици могу радити у пару или мањој групи, уз помоћ породице, за време распуста, што су недовољно искоришћени модалитети у раду с ученицима.

Као и код других изборних предмета код којих оцена не утиче на школски успех, оцењивање добија нешто другачију педагошку димензију. За овај предмет класично писмено и усмено испитивање знања није погодно. Свака наставна активност је прилика да се ученик оцени. Наставник прати целокупни рад ученика и награђују све његове аспекте. Поред стеченог знања о свакодневном животу људи у прошлости, наставник треба да награди и ученичко ангажовање, учешће и посвећеност активностима независно од постигнућа. Оцена је одраз индивидуалног напредовања ученика и подстицај за његов даљи развој.

Како је садржај предмета повезан са свим областима живота (исхрана, одевање, образовање, лечење, производња, забава...), ученици имају прилику да савлађивањем програма овог предмета добију бројне информације значајне за свој будући професионални развој. Наставник треба да има у виду и овај аспект предмета и, уколико код неког ученика препозна посебно интересовање за одређене садржаје, или их ученик затражи сам, може да

му укаже којом професијом би се могао бавити, односно у којој средњој школи се стичу знања и звања за одређену област.

Да би се задаци наставе што потпуније остварили, требало би да постоји корелација с другим обавезним и изборним наставним предметима као што су *историја, географија, српски језик, ликовна култура, музичка култура, цртање, сликање и вајање, шах, верска настава, грађанско васпитање...*

На крају школске године, као могућност да се систематизује и рекапитулира усвојено знање, може се организовати изложба, приредба или друга пригодна манифестација, на којој би ученици показали стечено знање, материјале, предмете и другу грађу коју су прикупили изучавајући овај изборни предмет. Овакве изложбе/приредбе захтевају од наставника да планира часове на крају школске године за њихову припрему.

ПРОГРАМСКИ САДРЖАЈИ

Пети разред

Програм за пети разред је концепцијски тако постављен да представља смисаону целину која истовремено отвара могућности за даљи развој и надоградњу садржаја у програмима овог предмета за шести, седми и осми разред. Састоји се из три тематске целине.

Прва целина се може одредити као базична, јер сви програми за овај предмет од петог до осмог разреда њоме започињу. Садржаји у оквиру ове теме намењени су прецизнијем одређивању битних појмова као што су прошлост, хронологија, свакодневни живот, као и објашњавању значаја проучавања свакодневног живота људи у прошлости.

Друга је фокусирана на само један садржај свакодневног живота. У петом разреду то је *игра*, која се обрађује полазећи од садашњости која је ученицима позната, ка све даљој прошлости.

Трећа тематска целина се бави различитим аспектима свакодневног живота у одређеном временском периоду, у петом разреду то су *праисторија* и *стари век*, чиме се обезбеђује веза са проучавањем историјских догађаја у оквиру обавезног предмета *историја* и утире пут хронолошком развоју предмета.

Посебни захтеви

ИГРЕ У ПРОШЛОСТИ

Кроз обраду тематске целине *Игре у прошлости*, ученици ће се упознати са кратком историјом дечје игре и најзначајнијим факторима који су пресудно утицали на њен развој. На основу тога, ученици би требало да разумеју зашто је игра одувек била централна активност дечјег живота и како се мењала са променама у друштвима и епохама остварујући увек исту важну функцију, везану за психофизички и социјални развој детета и припрему за свет одраслих. Анализом појединих традиционалних игара ученици би требало да уоче њихову повезаност са друштвено-економским и културним системом из кога потичу.

Положај деце оба пола у друштву кроз различите епохе, појам детињства и његово трајање, као и ниво привредног развоја у непосредној су вези с трансформацијом дечјих игара и играчака. То су садржаји од којих треба поћи у проучавању игара у прошлости. Довољно је да их ученици анализирају на нивоу три генерације (сопствене, родитељске и генерације баба и деда) и да схвате како је детињство у прошлости краће трајало и да су се деца у свет рада укључивала на ранијем узрасту, обављајући често врло тешке послове. С друге стране, ученици би, кроз обраду теме *Игре у прошлости*, требало да схвате да је дечја игра, у суштини, и у прошлости била слична данашњој и да је имала исте функције.

Традиционалне дечје игре посредством симболичког система увек су имале улогу посредника између детета и стварности која га окружује. Прва искуства о предметима дете стиче кроз игру (сазнајна функција), одређујући њихове карактеристике, разлике и сличности и како се могу употребљавати. У игри дете развија различите способности као што су опажање, одржавање пажње, схватање просторних односа и узрочно-последичних веза. Развој дечијих способности и социјалних односа у игри се међусобно преплићу и утичу једни

на друге. Социјални контакти побуђују дете да усавршава своје способности, а усавршене способности омогућавају боље учешће у социјалним односима и укључивање у друштво одраслих. Кроз игру, дете истовремено ослобађа и развија своја осећања, учи да поштује правила, уздржава се од задовољења сопствених и поштује туђе потребе. У физичком развоју деце игра има посебно место и зато су у свакој епохи бројне игре које подстичу физичку активност деце, истовремено омогућавајући међусобно поређење (ко је јачи, бржи, спретнији...), што је неопходни елемент одрастања и одређивања места унутар групе којој дете припада. Кроз игру, дете јача самопоуздање, потврђује се, успоставља пријатељства, а у каснијој фази игра је моћно средство удварања. Игре од детета често захтевају имагинацију и драматизацију. Улога маште врло је важна у неким играма, а неке друге игре од детета захтевају одређене стваралачке способности (певање, цртање, обликовање итд.).

Дечју игру би требало повезати са светом рада, јер се кроз њу испољавају интересовања која су од значаја за каснији избор занимања. Често се може чути да је за дете игра рад. Она почиње неформално на млађем узрасту (дете се спонтано игра, без временског ограничења, правила и независно од играчака) и одрастањем све више постаје формална (постоје правила, пратећа опрема, временска димензија, дефинисан број учесника) чиме добија својства која постоје у свету рада.

У анализи појединих игара ученици треба да препознају њихову функцију у развоју деце (сазнајна, едукативна, васпитна, експресивна...). Било би добро пронаћи сродне игре прошлости и садашњости, и то не само по садржају и неопходној опреми, већ и по функцији коју имају у психофизичком и социјалном развоју ученика. Ученици би, такође, требало да знају да игра, у промењеној форми, али са сличним функцијама, траје током целог људског живота и да се могу направити паралеле између игара деце и одраслих.

Игре се могу на различите начине класификовати (нпр. игре-вежбања, симболичке игре и игре са правилима или подела традиционалних игара на три основне групе: *такмичарске*, *такмичарско-драмске* и *имитативно-драмске*). Уколико су ученици заинтересовани, посебна пажња би се могла посветити вези између дечјих такмичарских игара и спорта и његовог развоја током прошлости. Ако групу чине претежно ученице, могуће је да њихова интересовања буду више окренута имитативним и драмским играма где се пресликавају породични односи и догађаји из свакодневног живота. Уколико ученици покажу интересовање за анализу такмичарских друштвених игара (као што су карте, шах и друге игре на табли које имају правила нпр. монопол, ризико...) пажњу треба усмерити ка њиховим карактеристикама, значењу и функцијама, као и историјском пореклу.

Дечја игра и играчке су тесно повезани. Ученици би требало да схвате да свака епоха и њене карактеристике битно утичу на то каквим играчкама ће се деца играти, као и од ког су материјала направљене и каквог су квалитета. За неке играчке би се могло рећи да су универзалне јер су се мало мењале током времена и срећемо их у различитим епохама и културама. Такве су нпр. лутке и лопта. Неке играчке су у потпуности намењене дечјој игри (кликери, слагалице...), док су друге умањене копије употребних предмета одраслих (пегле, шиваћа машина, пиштољи...). Музичке играчке су увек биле омиљене јер деца воле да се игра одвија уз обиље звукова. Неке играчке су стриктно везане за одређене игре, а друге се могу употребљавати на различите начине (нпр. дрвена коцка). Ученици треба да схвате зашто се обичан конопац кроз векове одржао у дечјој игри, на супрот играчкама високе технологије, које врло кратко задржавају пажњу детета савременог доба.

Нове технологије 20. века битно су промениле изглед и квалитет играчака, као и масовност њихове производње и доступност деци. Са децом се може расправљати о компјутеру као игри/играчки, о сличностима и разликама са традиционалним играма и о његовим предностима и недостацима.

Тематска целина *Игре у прошлости* требало би да почне анализом игара и играчака садашњости која је ученицима позната. Када ученици овладају основним разумевањем њихових карактеристика и функција, прелазило би се на игре ближе и даље прошлости, локално и глобално. Ученици могу симулирати неке игре из прошлости или направити играчку којом су се некада деца играла.

СВАКОДНЕВНИ ЖИВОТ У ПРАИСТОРИЈИ И СТАРОМ ВЕКУ

Наставни садржаји препоручени у овој теми дају могућност ученицима да стекну јаснију слику о праисторији и старом веку. Највећи део прошлости припада обичним људима, који су нам по много чему веома блиски. Тај "обичан" и углавном "безимени" свет појединаца и локалних заједница чини заправо историју света коју класична историја, политички и догађајно усмерена, представља кроз историју држава и делатност водећих личности и организација у њима. Упознавањем са свакодневицом у праисторији и старом веку ученицима ће се указати бројне сличности и разлике с данашњим временом. Уочавајући те сличности и разлике, они ће моћи да сагледају непосредно окружење и друштво у коме живе, као и себе саме. На тај начин, доћи ће до проширивања стечених знања, а у исто време процес формирања свести о самом себи и околном свету биће употпуњен сазнањем о развоју и усавршавању културних одлика различитих заједница, које најчешће одговарају променама њихових друштвено-економских система. Тиме би требало да се код ученика подстакне развој вештине посматрања, употребе компаративности и критичког сагледавања његовог сопственог окружења и садашњице. Иако се ученици први пут сусрећу са систематским изучавањем предложених тема, у раду се могу користити њихова знања о друштвеним појавама и одређеним догађајима, која су стекли у првом циклусу основног образовања и васпитања. Мали фонд часова и узрасне карактеристике ученика захтевају од наставника рационалност при избору битних чињеница и дефиниција појмова и социолошких категорија.

ОДАБРАНА ЛИТЕРАТУРА:

- С. Ведерил, С. Ведерил, *Египат - прочитај и направи*, Београд 2006.
 С. Ведерил, С. Ведерил, *Грчка - прочитај и направи*, Београд 2006.
 Т. Дери, *Откачени Грци*, Београд 2004.
 Т. Дери, *Покварени Римљани*, Београд 2004.
 Т. Дери, *Страшни Египћани*, Београд 2004.
Дечја илустрована енциклопедија, Развој цивилизације, Београд 2005.
 Д. Б. Ељкоњин, *Психологија дечије игре*, Београд 1990.
Историја приватног живота И, од Римског царства до 1000. године, приредили Ф. Аријес и Ж. Диби, Београд 2000.
 К. Кандури, *Велико истраживање - Историја*, Београд 2005.
 К. Кандури, *Велико истраживање - Праисторија*, Београд 2005.
 С. Н. Крамер, *Хисторија почиње у Сумеру*, Загреб 1966.
 А. Крел, *Дечије игре. Традиционалне српске такмичарске дечије игре у Товаришеву (Бачка)*, Београд 2005.
Ликови старог Египта, приредио С. Донадони, Београд 2005.
 Ј. Миодраговић, *Народна педагогија у Срба или како наш народ подиже пород свој*, Београд 1914.
 Е. Пирсон, *Стара Грчка*, Београд 2006.
 Љ. Сикимић, *Дечије игре некад и сад*, Београд 2001.
 Ж. Требјешанин, *Представе о детету у српској култури*, Београд 1991.
 С. Џејмс, *Стари Рим*, Београд 2006.
 Р. Џесап, *Тај дивни, чудесни свет. Археологија*, Београд 1972.
 Џ. Харт, *Стари Египат*, Београд 2006.

Шести разред

Програм за шести разред је концепцијски постављен да представља смисаону целину која истовремено отвара могућности за даљи развој и надоградњу садржаја у програмима овог предмета за седми и осми разред, а ослања се на садржаје из петог разреда. Састоји се из три тематске целине.

Прва целина се може одредити као базична, јер сви програми за овај предмет од петог до осмог разреда њоме започињу. Садржаји у оквиру ове теме намењени су прецизнијем одређивању појма *свакодневни живот*, као и објашњавању значаја проучавања свакодневног живота људи у прошлости.

Друга је фокусирана на само један садржај свакодневног живота. У шестом разреду та тема је *Грбови и заставе некад и сад*, која се обрађује полазећи од садашњости која је ученицима позната ка све даљој прошлости.

Трећа тематска целина се бави различитим аспектима свакодневног живота у одређеном временском периоду. У шестом разреду то је *средњи век*, чиме се обезбеђује веза са проучавањем историјских догађаја у оквиру обавезног предмета *историја*.

Посебни захтеви

ГРБОВИ И ЗАСТАВЕ НЕКАД И САД

Кроз обраду ове тематске целине ученици треба да се упознају са појмом застава и грбова, њиховом функцијом и варијететима у којима су се појављивали до нашег времена. Проучавање ове теме може да започне анализом застава и грбова из садашњости, који су ученицима познати и доступни.

Грбови, чији се настанак, у савременом смислу, везује за XII век, имају своје корене у човековој исконској потреби да употребне предмете обележава и украшава. Изучавањем грбова може се много сазнати о неком историјском периоду на одређеном простору јер је језик хералдике врло прецизан.

Проучавајући заставе ученици треба да сазнају да су оне биле у неком облику у употреби и код народа старог века и да су током целокупне досадашње историје опстајале са истом наменом - да изразе припадање или да пренесу одређени сигнал или поруку.

Ученици могу и сами прегледом застава из прошлости и садашњости да идентификују који су се симболи често користили и са којом намером (лавови и орлови као одраз снаге, мачеви као израз борбености, крст као одраз верских уверења...). За анализу је интересантна и застава Олимпијских игара са симболиком пет укрштених кругова, као и заставе које носе симболе из биљног света као што је јапанска царска застава са цветом хризантеме, канадска са листом јавора, или застава Уједињених нација са маслиновом гранчицом као симболом мира.

У складу са наведеним *Начином остваривања програма* фаворизује се истраживачки, самостални рад ученика, али је и сваки други начин рада добар ако доприноси разумевању наставних садржаја и помаже у трагању за одговорима на питања: зашто се у свакој земљи скрнављење државне заставе сматра за преступ, зашто су на свим државним установама грб и застава, зашто на великим такмичењима победници шире заставе своје земље, зашто се на сахранама људи који су нечим задужили земљу њихови ковчези обмотавају заставом...

Посебну пажњу треба посветити анализи српских застава и грбова кроз историју када се ученици могу упознати и са њиховом симболиком и значењем.

Ученици шестог разреда, код којих се природно све чешће појављују питања самоспознаје (Ко сам ја? Ко ме припадам? Ко су моји преци...?), улазе у фазу развоја која их води ка финализацији формирања идентитета и интегритета. Прича о заставама и грбовима може позитивно допринети том аспекту развоја, наравно, уколико почива на принципу поштовања сопствених, али и туђих знамења.

Ученици рад на овој теми могу употпунити креирањем грба који би на неки начин изразио групу окупљену око овог изборног предмета. То би допринело јачању кохезије у групи, што је вредан успутни добитак изучавања овог предмета. Ученицима, такође, може бити атрактивна активност на осмишљавању застава за неку хипотетичку државу, а од радова се може направити изложба.

СВАКОДНЕВНИ ЖИВОТ У СРЕДЊЕМ ВЕКУ

Наставни садржаји препоручени у овој теми дају могућност ученицима да стекну јаснију слику о средњем веку. Највећи део прошлости припада обичним људима, који су нам по много чему веома блиски. Тај "обичан" и углавном "безимени" свет појединаца и локалних заједница (сагледаних као опозиција центру) чини заправо историју света, коју класична историја, политички и догађајно усмерена, представља само кроз историју држава, владара и владајућих елита. Упознавањем са свакодневицом у средњем веку, као и у било којој другој историјској епохи, ученицима ће се указати бројне сличности и разлике с данашњим временом.

Уочавање сличности и разлика има два основна циља. Прво, ученицима ће се апстрактност историјске науке о историјским процесима и давно ишчезлим државама и културама приближити кроз "конкретизацију" прошлости у појави свакодневице обичних људи прошлих времена. Тиме се код ученика ствара свест да је прошлост некада била нечија садашњост, као што и наша свакодневица веома брзо постаје прошлост. Друго, у дијалогу са различитим и другим, ученици ће моћи да потпуније сагледају непосредно окружење и друштво у коме живе, као и себе саме. На тај начин, доћи ће до проширивања стечених знања, а у исто време процес формирања свести о самом себи и околном свету биће употпуњен сазнањем о развоју и усавршавању културних одлика различитих заједница, које најчешће одговарају променама њихових друштвено-економских система. Тиме би требало да се код ученика подстакне развој вештине посматрања, употребе компаративности и критичког сагледавања његовог сопственог окружења и садашњице.

ОДАБРАНА ЛИТЕРАТУРА:

- В. Бикић, *Средњовековно село*, Београд 2007.
 Џ. Бингам, *Велико истраживање - Замкови*, Београд 2005.
 М. Благојевић, *Србија у доба Немањића*, Београд 1989.
 С. Бојанин, *Забаве и светковине у средњовековној Србији (од краја XII до краја XV века)*, Београд 2005.
 А. Веселиновић, Р. Љушић, *Српске династије*, Нови Сад 2001.
 К. Гравет, *Витезови*, Београд 2006.
 Н. Ђурановић, *Средњовековна Србија*, Нови Сад 2006.
Историја приватног живота I, од Римског царства до 1000. године, приредили Ф. Аријес и Ж. Диби, Београд 2000.
Историја приватног живота II, од феудалне Европе до ренесансе, приредили Ф. Аријес и Ж. Диби, Београд 2001.
 К. Кандури, *Велико истраживање - Историја*, Београд 2005.
 Ж. Ле Гоф, *Човек средњег века*, Београд 2007.
Лексикон српског средњег века, приредили С. Ћирковић и Р. Михаљчић, Београд 1999.
 Ф. Мекдоналд, *Не би ти се свидело да будеш средњовековни витез*, Београд 2004.
 М. Милићевић, *Грб Србије: развој кроз историју*, Београд 1995.
 Д. Мрђеновић, А. Палавестра, Д. Спасић, *Родословне таблице и грбови српских династија и властеле*, Београд 1987.
Приватни живот у српским земљама средњег века, приредиле С. Марјановић-Душанић и Д. Поповић, Београд 2004.
 Р. Радић, *Страх у позној Византији I-II*, Београд 2000.
 Р. Радић, *Византија - пурпур и пергамент*, Београд 2006.
 Р. Радић, *Цариград - приче са Босфора*, Београд 2007.
 Ф. Џајс, *Витезови кроз историју*, Београд 2003.
 Ф. Џајс, Џ. Џајс, *Живот у средњовековном граду*, Београд 2004.
 Ф. Џајс, Џ. Џајс, *Живот у средњовековном замку*, Београд 2005.
 Ф. Џајс, Џ. Џајс, *Живот у средњовековном селу*, Београд 2006.

Програм за седми разред је концепцијски постављен да представља смисаону целину која истовремено отвара могућности за даљи развој и надоградњу садржаја у програмима овог предмета за осми разреда, а ослања се на садржаје из петог и шестог разреда. Састоји се из три тематске целине.

Прва целина се може одредити као базична јер сви програми за овај предмет, од петог до осмог разреда, њоме започињу. Садржаји у оквиру ове теме намењени су прецизнијем одређивању појма *свакодневни живот*, као и објашњавању значаја проучавања свакодневног живота људи у прошлости.

Друга је фокусирана на само један садржај свакодневног живота. У седмом разреду та тема је *Новац и банке некад и сад*, која се обрађује полазећи од садашњости која је ученицима позната ка све даљој прошлости.

Трећа тематска целина се бави различитим аспектима свакодневног живота у одређеном временском периоду. У седмом разреду то је *нови век*, чиме се обезбеђује веза са проучавањем историјских догађаја у оквиру обавезног предмета *историја*.

Посебни захтеви

НОВАЦ И БАНКЕ НЕКАД И САД

Кроз обраду ове тематске целине ученици ће се упознати са улогом и значајем новца и банака у животу људи и развоју свих друштава до данас. Активности треба тако организовати да ученици схвате психолошки и социјални аспект новца и његову позитивну и негативну улогу.

Проучавање ове теме може да започне анализом новца који је сада у употреби, разговором о смислу постојања бројних банака које се баве прометом новца и о појавама као што су инфлација, штедња, кредити, фалсификовање новца...

Уколико ученици имају интересовања, могу се организовати дебатне групе које би нападале и браниле постојање новца (како би се живело без њега – за и против) и које би упоређивале место и улогу новца у прошлости и садашњости... Циљ је да ученици схвате зашто је новац одувек био један од главних „организатора” друштва.

Важно је указати на материјале који су се користили за израду новца (посебно кованог) и на естетски аспект новца. Ученици могу и сами прегледом изабраног новца из прошлости и садашњости (у ту сврху могу се користити прави новац, али и фотографије) да идентификују симболе који су се користили и да покушају да тумаче њихово значење. Део активности се може посветити и личностима приказаним на новцу и идентификовати по чему су они познати, односно зашто су заслужили такву почаст (владари, војсковође, научници, уметници...).

Посебну пажњу треба посветити анализи српског новца кроз историју.

Нумизматичка вредност збирки старог новца може се појаснити ученицима организовањем посете установама које поседују такве збирке у локалној средини или у Београду (Народни музеј, Народна банка Србије). Ученици могу донети стари новац који имају у својим кућама и припремити причу о његовој старости, пореклу, изгледу, вредности...

Ученицима могу бити интересантне теме о функцији новца на народној ношњи неких земаља, или о томе како се новац чувао кад није било банака, како су изгледали новчаници и чиме су се украшавали (мушки и женски новчаници, врећице за новац...). Могуће је и анализирати називе које новац има у различитим деловима света, или открити порекло речи *динар* и у којим се све земљама он користи. Ученицима, такође, може бити атрактивна активност на осмишљавању новца за неку хипотетичку државу, а од радова се може направити изложба.

СВАКОДНЕВИ ЖИВОТ У НОВОМ ВЕКУ

Наставни садржаји препоручени у овој теми дају могућност ученицима да стекну јаснију слику о периоду новог века. Највећи део прошлости припада обичним људима, који су нам по много чему веома блиски. Тај „обичан” и углавном „безимени” свет појединаца и локалних заједница (сагледаних као опозиција центру) чини заправо историју света, коју класична историја, политички и догађајно усмерена, представља само кроз историју држава, владара и владајућих елита. Упознавањем са људском свакодневицом у новом веку, као и у било којој другој историјској епохи, ученицима ће се указати бројне сличности и разлике с данашњим временом.

Уочавање сличности и разлика има два основна циља. Прво, ученицима ће се апстрактност историјске науке о историјским процесима и ишчезлим државама и културама приближити кроз „конкретизацију” прошлости у појави свакодневице обичних људи прошлих времена. Тиме се код ученика ствара свест да је прошлост некада била нечија садашњост, као што и наша свакодневица веома брзо постаје прошлост. Друго, у дијалогу са различитим и другим, ученици ће моћи да потпуније сагледају непосредно окружење и друштво у коме живе, као и себе саме. На тај начин, доћи ће до проширивања стечених знања, а у исто време процес формирања свести о самом себи и околном свету биће употпуњен сазнањем о развоју и усавршавању културних одлика различитих заједница, које најчешће одговарају променама њихових друштвено-економских система. Тиме би требало да се код ученика подстакне развој вештине посматрања, употребе компаративности и критичког сагледавања његовог сопственог окружења и садашњице.

ОДАБРАНА ЛИТЕРАТУРА:

- Д. Бандић, *Народна религија Срба у 100 појмова*, Београд 2004.
- Ф. Бродел, *Материјална цивилизација, економија и капитализам од XIV до XVIII века*, Књ.1: *Структура свакодневице: могуће и немогуће*, Нови Сад 2007.
- Е. Бухари, *Наполеонова гардијска коњица*, Београд 2006.
- А. Веселиновић, Р. Љушић, *Српске династије*, Нови Сад 2001.
- П. Вилар, *Злато и новац у повијести 1450–1920*, Београд 1990.
- А. Вулетић, Ј. Мијаиловић, *Између посела и балова. Живот у Србији у 19. веку*, Београд 2005.
- Ж. Делимо, *Страх на западу од XIV до XVIII века: опседнути град*, Врњачка Бања 1982.
- С. Димитријевић, *Средњовековни српски новац*, Београд 1997.
- Историја приватног живота III, од ренесансе до просвећености*, приредили Ф. Аријес и Ж. Диби, Београд 2002.
- Историја приватног живота IV, од Француске револуције до Првог светског рата*, приредили Ф. Аријес и Ж. Диби, Београд 2003.
- К. Кандури, *Велико истраживање – историја*, Београд 2005.
- Р. Љушић, *Историја за трећи разред гимназије општег и друштвено-језичког смера*, Београд 2007, 81–83, 114–117, 231–234.
- Р. Љушић, *Историјска читанка и радна свеска за трећи разред гимназије општег и друштвено-језичког смера*, Београд 2007, 140–145.
- Р. Љушић, *Љубави српских владара и политичара*, Ниш 2000.
- Р. Мандру, *Опседнутост ђаволом и враџбине у XVII веку*, Нови Сад 1988.
- Б. Миљковић-Катић, *Структура градског становништва средином XIX века*, Београд 2002.
- Образовање код Срба кроз векове*, Београд 2001.
- Приватни живот у српским земљама у освит модерног доба*, приредио А. Фотић, Београд 2005.
- Приватни живот код Срба у деветнаестом веку. Од краја осамнаестог века до Првог светског рата*, приредили Ана Столић и Ненад Макуљевић, Београд 2006.
- Службено одело у Србији у 19. и 20. веку*, Београд 2001.

Стари Београд – из путописа и мемоара, приредио Ђуро Гавела, Београд 1951.
Ж. Стојановић, *Патирни новац Србије и Југославије*, Београд 1996.
А. Фотић, *У Османском царству (XV–XVIII век)*, Београд 2007.

Осми разред

Наставни програм за осми разред је концепцијски тако постављен да представља смисаону целину која се ослања на наставне садржаје из петог, шестог и седмог разреда. Састоји се из три тематске целине.

Прва целина се може одредити као базична јер сви програми за овај предмет, од петог до осмог разреда, њоме започињу. Садржаји у оквиру ове теме намењени су прецизнијем одређивању појма *свакодневни живот*, као и објашњавању значаја проучавања свакодневног живота људи у прошлости.

Друга целина обухвата само један садржај свакодневног живота. У осмом разреду та тема је *Фотографија, филм, радио и телевизија некад и сад*, која се обрађује полазећи од садашњости која је ученицима позната ка даљој прошлости, до времена настанка ових медија.

Трећа тематска целина се бави различитим аспектима историје друштва и историје свакодневног живота у одређеном временском периоду. У осмом разреду то је савремено доба (XX век), чиме се обезбеђује веза са проучавањем историјских догађаја у оквиру обавезног предмета *историја*.

Посебни захтеви:

ФОТОГРАФИЈА, ФИЛМ, РАДИО И ТЕЛЕВИЗИЈА НЕКАД И САД

Реализовањем наставних садржаја ове тематске целине ученици ће се упознати са улогом и значајем фотографије, филма, радија и телевизије у животу људи. Наставне активности треба тако организовати да ученици схвате психолошки и социјални аспект ових медија и њихову позитивну и негативну улогу.

Да би разумели тај аспект, од ученика се може тражити да замисле како би се осећали када би им неко одузео све фотографије из њиховог досадашњег живота, уништио снимке прослава њихових рођендана, изгубио снимке њихових родитеља кад су били млади, или како би им изгледао живот када не би имали ни радио, ни телевизор, ни ДВД. На тај начин ће се указати на значај који ови медији, осим на друштвеном плану, имају и за идентитет и интегритет сваког појединца. Ученици ће уочити човекову потребу да задржи и сачува тренутке, посебно оне који су му значајни, да буде брзо информисан о актуелним догађајима, да се забави, превазиђе досаду...

Од старијих чланова породице ученици могу да сазнају како се некада живело кад није свака кућа имала телевизор, радио или фотоапарат. Неопходно је указати на чињеницу да је технолошки развој у последњих неколико деценија XX века омогућио већу доступност ових медија људима, а да је раније то био статусни симбол.

Историју развоја фотографије, филма, радија и телевизије треба обрадити у обиму у којем ученици желе, без великог броја података, користећи претходно стечена знања и са фокусом на разумевање тока технолошког развоја и на то како су веће техничке могућности побуђивале креативност. На основу тога, ученици могу да дају своју пројекцију о потенцијалном правцу даљег развоја медија.

Поред разматрања прошлости и будућности медија, ипак највише пажње треба посветити садашњости. Ученици могу да анализирају медије који су сада у употреби и схвате какву улогу они имају у савременом друштву. Та анализа може бити добра подлога за организовање дебате између две групе, од којих би једна "бранила" медије наводећи колико

су значајни за живот човека, а друга би их "нападала" образлажући њихов негативан утицај. Циљ такве дебате је реално сагледавање добрих и лоших страна медија и развијање критичког односа према ономе што медији нуде. У ту сврху, могу се користити као пример рекламе јер су повезане са свим појмовима ове теме, а има их у великом броју и ученицима су доступне.

Како су фотографија, филм, радио и телевизија као феномени блиски ученицима и свакодневно се са њима сусрећу, постоје велике могућности да се организују различите активности. Ученици могу да направе "кратку историју" своје породице од доступних фотографија с одговарајућим коментарима. Групе ученика могу да припреме сценарио и сниме филм, чији је циљ да се забележи неки тренутак садашњости за који процењују да би био интересантан у будућности. Може се, такође, припремити изложба фотографија са темом из школског живота.

СВАКОДНЕВНИ ЖИВОТ ОД КРАЈА XIX ДО КРАЈА XX ВЕКА

Наставни садржаји препоручени у овој теми дају могућност ученицима да стекну јаснију представу о периоду од краја XIX до краја XX века. Највећи део прошлости припада обичним људима, који су нам по много чему веома блиски. Тај "обичан" и углавном "безимени" свет појединаца и локалних заједница (сагледаних као опозиција центру) чини заправо историју света, коју класична историја, политички и догађајно усмерена, представља само кроз историју држава, владара и владајућих елита. Упознавањем са људском свакодневницом у савременом добу, као и у било којој другој историјској епохи, ученицима ће се указати бројне сличности и разлике с данашњим временом.

Уочавање сличности и разлика има два основна циља. Прво, ученицима ће се апстрактност историјске науке о историјским процесима и ишчезлим државама и културама приближити кроз "конкретизацију" прошлости у појави свакодневице обичних људи прошлих времена. Тиме се код ученика ствара свест да је прошлост некада била нечија садашњост, као што и наша свакодневица веома брзо постаје прошлост. Друго, у дијалогу са различитим и другим, ученици ће моћи да потпуније сагледају непосредно окружење и друштво у којем живе, као и себе саме. На тај начин, доћи ће до проширивања стечених знања, а у исто време процес формирања свести о самом себи и околном свету биће употпуњен сазнањем о развоју и усавршавању културних одлика различитих заједница, које најчешће одговарају променама њихових друштвено-економских система. Тиме би требало да се код ученика подстакне развој вештине посматрања, употребе компаративности и критичког сагледавања њиховог сопственог окружења и садашњице.

ОДАБРАНА ЛИТЕРАТУРА:

- Р. Андрић, *Како снимити филм*, Београд 2008.
- Д. Бабац, *Специјалне јединице југословенске војске у Априлском рату*, Београд 2006.
- Д. Бабац, Ч. Васић, М. Марковић, *Црногорска војска 1896-1916*, Београд 2007.
- Ц. Бејли, *Велики проналасци. Како се свет мењао*, Београд 2008.
- Ц. Бејли, *Велики проналасци. Оружје некад и сад*, Београд 2008.
- Л. Бендер, *Изуми*, Београд 2005.
- А. Веселиновић, Р. Љушић, *Српске династије*, Нови Сад 2001.
- А. Вулетић, Ј. Мијаиловић, *Између посела и балова. Живот у Србији у 19. веку*, Београд 2005.
- Р. Вучетић, *Престоница независне Србије (1878-1918)*, Београд 2008.
- Љ. Димић, *Културна политика у Краљевини Југославији 1918-1941*, I-III, Београд 1996.
- А. Ђуровић, *Модернизација образовања у Краљевини Србији 1905-1914*, Београд 2004.
- Историја приватног живота. IV. Од Француске револуције до Првог светског рата, прир. Ф. Аријес и Ж. Диби, Београд 2003.
- Историја приватног живота. V. Од Првог светског рата до наших дана, прир. Ф. Аријес и Ж. Диби, Београд 2004.
- К. Кандури, *Велико истраживање - историја*, Београд 2005.
- Д. Косановић, *Почеци кинематографије на тлу Југославије 1896-1918*, Београд 1985.

П. Ј. Марковић, Београд између Истока и Запада 1948-1965, Београд 1996.

П. Ј. Марковић, Трајност и промена. Друштвена историја социјалистичке свакодневице у Југославији и Србији, Београд 2007.

Б. Младеновић, Србија у Великом рату (1914-1918), Београд 2008.

К. Николић, Страх и нада у Србији 1941-1944. године. Свакодневни живот под окупацијом, Београд 2002.

Образовање код Срба кроз векове, Београд 2001.

Р. Плат, Свет филма, Београд 2006.

Приватни живот код Срба у деветнаестом веку. Од краја осамнаестог века до Првог светског рата, прир. А. Столић и Н. Макуљевић, Београд 2006.

Приватни живот код Срба у двадесетом веку, прир. М. Ристовић, Београд 2007.

Службено одело у Србији у 19. и 20. веку, Београд 2001.

Н. Томас, Д. Бабац, Армије на Балкану 1914-1918, Београд 2006.

4.6. ЦРТАЊЕ, СЛИКАЊЕ И ВАЈАЊЕ

ПЕТИ РАЗРЕД- слободна наставна активност

Циљ и задаци:

Циљ васпитно-образовног рада овог изборног предмета јесте да додатно подстиче развој и практичних и теоријских знања ученика која су важна за њихово слободно, спонтано и креативно комбиновање ликовних елемената у области: цртања, сликања, вајања, графике, примењених уметности и визуелних комуникација, а у циљу развоја њиховог креативног мишљења.

Ова изборна настава такође:

омогућава и подстиче развој учениковог спонтаног и креативног мишљења у областима ликовне културе;

омогућава и подстиче ученике на савладавање технолошких поступака ликовног рада у оквиру одређених средстава и медијума;

мотивише ученике на упознавање основних елемената и закономерности ликовног језика;

развија способности и веће осетљивости ученика за опажање квалитета свих ликовних елемената: линија, облика, боја;

ствара услове да ученици на часовима у процесу реализације садржаја користе различите технике и средства и да креативним изражавањем боље упознају њихова визуелна и ликовна својства;

развија способности ученика за визуелно памћење, за повезивање опажених информација као основе увођења у креативно визуелно мишљење;

развија већу осетљивост за ликовне и визуелне вредности које се стичу у настави, а примењују у раду и животу;

развија моторичке способности ученика и навике за лепо писање;

континуирано подстиче и прати интересовања за посећивањем музеја, изложби и јача потребе код ученика за чување културних добара и естетског изгледа средине у којој ученици живе и раде;

ствара услова да се упознавањем ликовних уметности боље разумеју природне законитости и друштвене појаве;

омогућава разумевање позитивног емоционалног става према вредностима израженим у делима различитих подручја уметности;

развија способности за препознавање основних својстава традиционалне, модерне и савремене уметности.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

ЦРТАЊЕ (12)

Врсте и својства линије (2)

Стварање различитих вредности линија.

Цртање, цртачки материјали, меке оловке, креде, перо, трска, разни цртачки материјали.

Линија као средство за стварање различитих квалитета површина (2)

Перцепција, стварање различитих вредности квалитета површина.

Цртање, цртачки материјали, меке оловке, креде, перо, трска, разни цртачки материјали.

Естетско процењивање (1)

Односи величина (2)

Перцепција, опажање ритма линија, боја, облика.

Цртање, цртачки материјали, меке оловке, креде, перо, трска, разни цртачки материјали.

Лепо писање са калиграфијом (2)

Перцепција, опажање ритма линија, боја, облика.

Цртање, цртачки материјали, обичне оловке са ознаком "Б" пљоснато заоштрене оловке, метално перо, туш и перо и пенкало, разни цртачки материјали.

Компоновање више ритмичких целина у простору (2)

Перцепција, опажање ритма линија, боја, облика.

Цртање, сликање и вајање.

Естетско процењивање (1)**СЛИКАЊЕ (12)****Својства сликарских материјала и подлога (2)**

Перцепција.

Сликање и цртање разним сликарским и цртачким материјалима.

Ритмичко компоновање боја и облика (2)

Перцепција, опажање ритма линија, боја, облика.

Сликање, цртање и вајање, одговарајућа средства и материјали.

Коришћење разних материјала за компоновање (2)

Перцепција.

Сликање, цртање и колаж; одговарајућа средства и материјали.

Визуелно споразумевање (2)

Перцепција линија, боја и облика.

Сликање, цртање и вајање; одговарајућа средства и материјали.

Временски и просторни низови (цртани филм, стрип) (2+1)

Аперцепција, перцепција - асоцијације у низу покретне слике; боје, мрље, цртежи, облици.

Сликање, цртање и вајање; одговарајућа средства и материјали.

Сликање, естетско процењивање (1)**ВАЈАЊЕ (12)****Вајање, врсте вајарског материјала (4)**

Перцепција и аперцепција, стварање различитих вредности форме (конвексно, конкавно; отворено, затворено) и чврсти материјали.

Вајање, глина, гипс и остала одговарајућа средства и чврсти материјали.

Везивање тродимензионалних облика у простору (2)

Перцепција и аперцепција.

Вајање, глина, керамичка глина и остала одговарајућа средства и материјали.

Слободно компоновање (2)

Перцепција и аперцепција.

Вајање, глина, керамичка глина, гипс и остала одговарајућа средства и материјали.

Обликовање употребних предмета (ситна пластика, накит) (2+1)

Аперцепција, перцепција.

Вајање, глина, керамичка глина, пластелин, гипс и остала одговарајућа средства и материјали.

Вајање, естетска анализа (1).

ШЕСТИ РАЗРЕД- слободна наставна активност

Циљ и задаци

Циљ васпитно-образовног рада у настави ликовне културе јесте да подстиче и развија учениково стваралачко мишљење и деловање у складу са демократским опредељењем друштва и карактером овог наставног предмета.

Задаци:

- развијање способности ученика за опажање квалитета свих ликовних елемената
- стварање услова да ученици на часовима у процесу реализације садржаја користе различите технике и средства и да упознају њихова визуелна и ликовна својства;
- развијање способности ученика за визуелно памћење и повезивање опажених информација као основе за увођење у визуелно мишљење;
- развијање осетљивости за ликовне и визуелне вредности, које се стичу у настави, а примењују у раду и животу;
- развијање моторичких способности ученика и навике за лепо писање;
- подстицање интересовања и стварање потребе код ученика за посећивањем музеја, изложби, као и за чување културних добара и естетског изгледа средине у којој ученици живе и раде;
- стварање услова да се упознавањем ликовних уметности боље разумеју природне законитости и друштвене појаве;
- омогућавање разумевања и позитивног емоционалног става према вредностима израженим и у делима различитих подручја уметности;
- развијање способности за препознавање основних својстава традиционалне, модерне и савремене уметности.

Оперативни задаци

Ученици треба да:

- развијају ликовно-естетски сензибилитет за спонтани ритам бојених мрља, линија, текстуру, светлину, боју и чулну осетљивост и осећајност за визуелно споразумевање и свет уобразиље у ликовним делима;
- покажу интересе и способности за самостално откривање визуелних појава и законитости света облика: светло-тамно, облик-боја, простор, композиција;
- посматрају и естетски доживљавају дела ликовних уметности;
- развијају љубав према ликовном наслеђу;
- се оспособе за стваралачко преношење визуелно-ликовних искустава у природно-друштвено научна подручја и тако развију интересовање за оплемењивање и заштиту природе и смисао за унапређивање културе живљења;
- развијају свест да ће знања користити у даљој професионалној оријентацији и унапређивању опште културе.
- развијају стваралачки однос према околини и веће компетенције визуелног мишљења;
- развијају осетљивост за проблеме у коришћењу ликовно-техничких средстава.

Структура:

1. Садржаји програма
2. Креативност

3. Медијуми

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

ЦРТАЊЕ

Тачка, линија и смер (3)

Перцепција и аперцепција

Цртање, цртачки материјали, обичне оловке, метално перо, туш и перо и пенкало, разни цртачки материјали

Слободан ритам маса и волумена, бојених мрља, линија, светлина (2)

Перцепција и аперцепција

Комбиновани, цртање, сликање, одговарајућа средства и материјали

Компоновање основних тродимензионалних облика (3)

Перцепција

Цртање, цртачки материјали, обичне оловке са оловке, метално перо, туш и перо и пенкало, разни цртачки материјали.

Компоновање више ритмичких целина у простору (употребни предмети) (3)

Перцепција и аперцепција

Цртање, цртачки материјали, метално перо, туш, перо и пенкало, разни цртачки материјали

Естетско процењивање (1)

СЛИКАЊЕ

Хроматски и ахроматске скуп (2)

Перцепција и аперцепција

Сликање, одговарајућа средства и сликарски материјали

Интензивне (јарке, чисте) боје и боје ослабљеног интензитета (замућене боје) (2)

Перцепција и аперцепција

Сликање, одговарајућа средства и сликарски материјали

Топле и хладне боје (2)

Перцепција и аперцепција

Сликање, одговарајућа средства и сликарски материјали

Визуелно споразумевање (3)

Стварање и декодирање визуелне шифре

Цртање, сликање, одговарајућа средства и материјали

Пантомима, говор тела (1)

Перцепција и аперцепција

Фотографија, филм и остала одговарајућа средства

Амбијент - сценски простор (1)

Перцепција и аперцепција

Фотографија, филм и одговарајућа средства.

Амбијент - сценски простор (1)

Естетска анализа

ВАЈАЊЕ

Тактилне вредности површине и облика (2)

Перцепција и аперцепција
Вајање, одговарајућа средства и вајарски материјали

Чврста и мека форма (2)

Перцепција и аперцепција
Вајање, одговарајућа средства и вајарски материјали

Моделовање геометријских и неправилних форми (2)

Перцепција
Вајање, одговарајућа средства и вајарски материјали

Конвексна и конкавна форма (2)

Перцепција и аперцепција
Цртање, сликање, вајање и одговарајућа средства и материјали

Односи маса и волумена (2)

Перцепција
Вајање, одговарајућа средства и вајарски материјали

Естетска анализа (2)

СЕДМИ РАЗРЕД

Циљ и задаци

Циљ образовно-васпитноог рада у настави ликовне културе је да се подстиче и развија учениково стваралачко мишљење и деловање у складу са демократским опредељењем друштва и карактером овог наставног предмета.

Задаци васпитно-образовног рада у настави ликовне културе састоји се у развијању ученикове способности за:

- коришћење свих ликовних елемената
- ликовни стваралачки рад
- коришћење различитих материјала и медијума
- усвајање естетских критеријума и за креативно мишљење
- доживљавање ликовних уметничких дела у оквиру културне баштине за препознавање савремених кретања у уметности свог и другог народа
- визуелну перцепцију и аперцепцију
- критичко мишљење
- оплемењивање животног радног простора
- активно стваралачко деловање у културним и уметничком животу средине
- активно естетско унапређивање своје околине и очување природе и баштине завичаја и домовине
- неговање укупних људских достигнућа
- будућа занимања, професионалну оријентацију
- еманципацију личности ученика
- културу рада.

Оперативни задаци

Ученици треба да:

- проширују искуства у ликовном изражавању и развију ликовно-естетски сензибилитет за: арабеску, пропорције, композицију и простор, обједињавање покрета игре и звука, фотографију и перформанс
- упознају основне елементе ликовне организације и припреме се за самостално и колективно преобликовање одређеног простора
- се оспособе да повезују ликовни рад с литерарним сценским изразом, звуком и покретом

- упознају вредности споменика културе и своју културну баштину.

СТРУКТУРА:

1. Садржаји програма
2. Креативност
3. Медијуми

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

ЦРТАЊЕ (8+3+1)

Пропорције.

Перцепција.

Цртање – природни угљени штапићи, оловке с меким графитним улошком, папири...

Пропорције - вежбање и естетска анализа.

Компновање величина у простору.

Перцепција.

Цртање – природни угљени штапићи, оловке с меким графитним улошком, папири...

Компновање и степеновање облика у простору.

Перцепција - аперцепција.

Цртање; одговарајућа средства и материјали.

Арабеска.

Перцепција - аперцепција.

Цртање, сликање, одговарајућа средства и материјали.

Арабеска - вежбање.

Естетска анализа.

СЛИКАЊЕ (8+3+1)

Равнотежа облика и боје у простору

Перцепција - аперцепција

Цртање, сликање – одговарајућа средства и материјали

Контраст, светлина, површина и облика у одређеном простору

Перцепција - аперцепција

Цртање, сликање; одговарајућа средства и материјали.

Сродност ликовних вредности у одређеном простору.

Перцепција - аперцепција.

Цртање, сликање – одговарајућа средства и материјали.

ВАЈАЊЕ(10+2+1)

Обликовање маса и волумена додавањем и одизимањем.

Перцепција - аперцепција.

Вајање; одговарајућа средства и материјали.

Орнаменти (трдимензионални)

Перцепција- аперцепција.

Вајање – одговарајућа средства и материјали.

Вајарски материјали ,одливање(негатив, позитив)

Перцепција - аперцепција.

Вајање – гипс и одговарајућа средства и материјали.

Перформанс.

Перцепција - аперцепција.

Одговарајућа средства и материјали.

Естетска анализа.

ОСМИ РАЗРЕД

Циљ и задаци

Циљ васпитно-образовног рада у настави ликовне културе јесте да подстиче и развија ученичко стваралачко мишљење и деловање, у складу са демократским опредељењем друштва и карактером овог наставног предмета.

Задаци:

- развијање способности ученика за опажање квалитета свих ликовних елемената;
- стварање услова да ученици на часовима у процесу реализације садржаја користе различите технике и средства и да упознају њихова визуелна и ликовна својства;
- развијање способности ученика за визуелно памћење и повезивање опажених информација као основе за увођење у визуелно мишљење;
- развијање осетљивости за естетске, ликовне и визуелне вредности, које се стичу у настави, а примењују у раду и животу;
- развијање моторичких способности ученика и навике за лепо писање;
- подстицање интересовања, стварање и неговање потребе код ученика за посећивањем музеја, изложби, као и за чување културних добара и естетског изгледа средине у којој ученици живе и раде;
- стварање услова да се упознавањем ликовних уметности боље разумеју природне законитости и друштвене појаве;
- омогућавање разумевања и позитивног емоционалног става према вредностима израженим и у делима различитих подручја уметности;
- развијање способности за препознавање основних својстава традиционалне, модерне и савремене уметности.

Оперативни задаци

Ученици треба да се:

- оспособе да опажају и представљају: слободне композиције, визуелне метафорике, контрасте, јединства и доминанте у простору, фантастике;
- формирају навике за виши ниво културе рада, квалитет производа, културу живота и слободног времена;
- ликовно-визуелно описмене, развију креативне способности, припремају за ефикасно и савремено укључивање у рад, односно за различита занимања.

Структура:

1. Садржаји програма
2. Креативност
3. Медијуми

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

1.1. СЛОБОДНО КОМПОНОВАЊЕ (6+2)

1.1.1. Енформел.... (2)

2.1.1. Непосредно преношење динамичног тока мисли у одређеном временском интервалу

3.1.1. Сликање, одговарајућа средства и материјали

1.1.2. Ритмичко-хармонијска композиција чистог односа боје и форме (2)

2.1.2. Перцепција - аперцепција

3.1.2. Цртање, сликање, вајање, одговарајућа средства и материјали

1.1.3. Систем низања скупова тачака, линија, боја, облика и волумена према одређеној схеми (2)

2.1.3. Комбинаторика унапред датог скупа геометријских бојених површина, пластичних елемената или линеатура

3.1.3. Цртање, сликање, вајање, одговарајућа средства и материјали

1.1.4. Слободно компоновање - вежбање (2)

1.2. ВИЗУЕЛНА МЕТАФОРИКА (4+2)

1.2.1. Амблем, површинско обликовање (2)

2.2.1. Перцепција и аперцепција

3.2.1. Цртање, сликање, вајање, Одговарајућа средства и материјали

1.2.2. Амблем, тродимензионално обликовање (2)

2.2.2. Перцепција и аперцепција

3.2.2. Цртање, сликање, вајање, одговарајућа средства и материјали

1.2.3. Визуелна метафорика вежбање (2)

1.3. КОНТРАСТ, ЈЕДИНСТВО И ДОМИНАНТА У ПРОСТОРУ (10+6)

1.3.1. Контраст, јединство и доминанта у простору (10)

2.3.1. Опажање и представљање

3.3.1. Цртање, сликање, вајање, одговарајућа средства и материјали

1.3.2. Контраст, јединство и доминанта у простору - вежбање (4)

1.4. СЛОБОДНО КОМПОНОВАЊЕ И ФАНТАСТИКА (3+1)

1.4.1. Реални облици у нереалним односима (2)

2.4.1. Аперцепција (замишљања, подстицање имагинације)

3.4.1. Цртање, сликање, вајање. Одговарајућа средства и материјали

1.4.2. Фотомонтажа (1)

2.4.2. Перцепција и аперцепција

3.4.2. Одговарајућа средства и материјали

. НАЧИНИ И ПОСТУПЦИ ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА

Основни разлог за увођење наставног предмета **цртање, сликање и вајање** је недовољан фонд часова на којима даровити и заинтересовани ученици могу да у целости изразе своје креативне потенцијале и тако у потпуности искористе планиране садржаје програма ликовне културе.

Изборна настава одмереним задацима систематично развија различите психичке и ликовне способности ученика, а нарочито оне способности које подстичу њихово индивидуално и креативно изражавање.

Она додатно мотивише ликовне педагоге на усавршавање и примену савремених метода учења (ослањајући се и на савремена искуства дечије психологије) ради подстицања спонтаног и слободног изражавања ученика.

Концепција овог изборног предмета посебан нагласак ставља на подршку развоју даровитих ученика, њихових индивидуалних способности и постепено увођење ученика у област професионалне оријентације, да би им се омогућило да продубе знања у оним садржајима који се не могу реализовати у редовно-часовном систему.

Имајући у виду образовни карактер наставног предмета ликовна култура, неопходно је на сваком часу сваку тематску јединицу илустровати адекватним ликовно-уметничким

делом. У реализацији ове наставе треба, у складу са могућностима школе и креативностима наставника, инсистирати на већој афирмацији тематских јединица у области *цртања*.

Целином композиција и простор треба инсистирати на развијању осетљивости за схватање композиције у простору. Иако је композиција организација (распоред) однос разних елемената, она је заправо структура уметничког дела. У том контексту, важно је ученицима илустровати најтипичнија дела уметничког наслеђа у којима су на различит, карактеристичан начин решени композиција и простор.

Односи величина и развијање осетљивости за схватање композиције као целине су неопходни садржаји којима се продубљују сазнања која се не могу реализовати у редовно-часовном систему.

С обзиром на то да се организација елемената компонује у датом простору, непоходно је да се композиција повеже на знања из целине *пропорције*, и да се деци предочи потпојам простор. Важно је нагласити линеарну, ваздушну и инверзну перспективу и тумачити разлику простора у византијском и ренесансном сликарству, али и на примерима сликарства модерне уметности треба указати на већу спонтаност и субјективност и индивидуално поимање композиције и простора. Треба нагласити коришћење свих врста линија, како би се постепено обогаћивало линеарно графичко изражавање, и нагласити појединости до којих се долази на основу опсервирања или претходног вежбања рада по природи. Неопходно је анализирати перспективе (птичје, жабе, линеарне). Тематском целином пропорција (размера, сразмера) треба успоставити корелацију са математиком, физиком и биологијом уз тумачења примера из уметничког наслеђа. Ученицима треба понудити иницијативе и садржаје за нова кретања у савременој уметности како би развијали осетљивост за нове уметничке материјале и медијуме.

У подручју *сликање* треба посебно обратити пажњу на појам боје и њена својства. Треба размотрити све поделе боја, од хроматских преко ахроматских, основних и изведених боја, топлих и хладних. Неопходно је разлучити појам комплементарних боја којима треба посветити посебну пажњу. Треба инсистирати на обогаћивању скале појединих боја и њиховог композиционог односа и увођењу у бојене вредности процесом рада по природи.

У подручју *сликање* прописује се *визуелно споразумевање и пантомима, амбијент и сценски простор*. Ове целине су наставак тежње програма да се негују области примењених уметности у оквиру којих *пантомима* најављује садржаје проширених медијума који треба да кореспондирају са кретањима савремене уметности. Неопходно је истаћи да је *пантомима* подражавање, игра без речи изразним покретима, говор покретима и изразима лица, драмска радња, обично праћена музиком која се изражава покретима тела и изразима лица. Циљ ове тематске јединице је развијање осетљивости за преобликовање мисаоног у телесни говор као универзално средство визуелне комуникације. Поред тога, стварање сензибилитета за пантомиму, односно вештину читања поруке помоћу гестова и покрета тела као исконске визуелне комуникације, наставницима и ученицима може бити мотивациони фактор и подстицај за рад. Могућности реализације овог садржаја су велике: од "шетње" кроз занимања као што су саобраћај, диригент, пајац до знаковне комуникације глувонемих. У ствари, уметност покрета, односно говор тела, јесте медијум којим се проширују оквири ликовног израза и најављују савремени облици изражавања. Изборни предмет је вид могућности да се уведе нови садржаји и огледају иновације у овој области.

Уметничка дела ученике уводе у тајне различитости јер разумевање различитости култура, као и вечитих промена у природи, условљава адекватан однос према властитом уметничком наслеђу. При томе не треба занемарити ни могућности учења из природе и путем уметничке рецепције као методе у коме нас природа и уметничко дело уводе у облик откривања (опажањем) у циљу опште и ликовне културе.

Имајући у виду да је у програму обавезног предмета ликовна култура дато упутство које се односи и на обавезни предмет, у изборном предмету треба нагласити само оне специфичности које карактеришу овај програм. За израду овог програма стручна комисија јр тражила ослонце пре свега у програму обавезног предмета ликовна култура, како би се наставила корелација и продубила започета реализација садржаја.

Целина *обједињавање покрета, игре и звука* представља нужан услов за везу минулих времена са савременим токовима уметности у којима се бришу границе уметничких подручја и најављују савремене концепције. Стога је у овом програму предвиђен *перформанс* којим се наставља и продубљује програм обавезног предмета. Перформансом се указује на супротстављање представи о уметности као роби, трајном робном производу, као и на пролазност живота и уметничког дела. Неопходно је методом разговора указати на одлике проширених медијума (перформанс). Акције, покрети и процеси у овој представи су у средишту пажње. Сваки догађај у школи може бити подстицај за рад и имати мотивациони карактер уколико изазива и подстиче емоционални и интелектуални став и доживљај ученика. У виду импровизације, позоришне представе, плеса, уз коришћење аудио-музичких ефеката треба омогућити ученицима да реализују своју креативност. Том приликом ученицима треба дати могућност коришћења фотографије, камере како би забележили дату ситуацију.

С обзиром да су *медијуми* у структури програма резервисани за максималну слободу и коришћење свих могућности потенцијалне креативности наставника, ова целина представља могућност да се користе савремена средства и сви медијуми као ликовни израз.

У области вајарства обратити пажњу на основна својства вајања, на текстуру, тактилни третман форме, чврсте и меке форме, конвексно-конкавно, отворено-затворено. Треба имати у виду основне геометријске облике и однос између органске и неорганске форме, као и односе између предмета и сагледавање пропорција. Ученику треба нагласити вредности и функције пластике у архитектури, екстеријеру и ентеријеру, примењеном вајарству. Код ученика треба афирмисати и ситну пластику, декоративну скулптуру, орнамент, вајарске материјале. Треба указати на поступак додавања и одузимања вајарског материјала и на примерима из уметничког наслеђа демонстрирати карактеристична дела. Битно је нагласити важност алата за примерено коришћење материјала при изради вајарског рада и предочити основне могућности умножавања вајарских радова. Примерено је реализовати ливење у гипсу мањих рељефа, орнамента и у негативу начинити могућу дораду, како би се у позитиву откривали неочекивани ефекти.

Наставни програм ликовне културе за осми разред подразумева постојање одређеног фонда знања који су ученици стицали од првог разреда и претпоставља да се његово пуно остварење постиже у корелацији са другим наставним предметима (*српски језик, музичка култура, биологија, хемија, историја, физика, математика*) и различитим ваннаставним активностима. Имајући у виду да је у питању завршни разред основног образовања и васпитања неопходно је извршити систематизацију наученог, као и припрему за избор одговарајуће стручне школе. У том погледу наставник треба да укаже ученицима на широки спектар образовних профила у којима је образовање у области ликовне културе од великог значаја. То је истовремено разлог да се указује на важност предмета.

Изборни предмет је могућност да се уведе нови садржаји и сагледају иновације у овој области. На постојеће наставне садржаје, а у вези са савременом технологијом у контексту визуелних информација у ликовној уметности, треба имати у виду графички дизајн, видео и компјутерску слику, уметничку инсталацију, лумино објекте, индустријски дизајн, архитектуру и урбанизам и етноуметност у простору.

Изборна настава одмереним задацима систематично развија различите психичке и ликовне способности ученика, а нарочито оне способности које подстичу њихово индивидуално и креативно изражавање. Она додатно мотивише ликовне педагоге на усавршавање и примену савремених метода учења (ослањајући се и на савремена искуства дечије психологије) ради подстицања спонтаног и слободног изражавања ученика. Због тога ова настава омогућава препознавање и развој даровитости ученика и њихових индивидуалних способности и омогућава постепено увођење ученика у област професионалне оријентације ка широком пољу ликовних делатности.

С обзиром да постоје иницијативе за већом подршком даровите деце овим предметом, остворена је могућност да се на време подстиче препознавање ове деце у чему би учествовали родитељи и васпитачи (педагози, психолози) у складу са индивидуалним

способностима и њиховом дидактичко-методичком третману. Изванредна постигнућа или могућности за велика постигнућа углавном се користе под називом даровитост (општи потенцијал) и талентованост (манифестована даровитост), под којима се подразумева бистрина, изузетност, супериорност, бриљантност, способност лаког и брзог учења. У редовним васпитно-образовним институцијама наставник има равноправан дидактичко-методички однос према заинтересованим и талентованим ученицима, ослањајући се на савремена искуства психологије која инсистира на развоју индивидуалних способности, што се односи и на образовање даровите деце. Концепција овог изборног предмета посебан нагласак ставља на подршку даровитој деци која имају могућност да продубе знања у оним садржајима који се не могу реализовати у редовно-часовном систему. У реализацији ове наставе треба у складу са могућностима школе и креативностима наставника, инсистирати на већој афирмацији примењених уметности и визуелних комуникација. Наставници су дужни да прате даровито дете и да га подржавају у раду инсистирајући на формирању збирке радова (мапе) и у сарадњи са родитељима у време наставе воде дневник и прате развој детета. Очувањем тежње даровитих ученика ка креативном изражавању заједно са овладавањем материјалима (развој техничке спретности и сензибилитета) доприноси се даљем ликовном образовању.

Наставник треба да нуди адекватни методички приступ, који се базира на могућности учења по моделу из природе и путем уметничке рецепције као методе у коме нас природа и уметничко дело уводе у облик откривања (опажањем) у циљу опште и ликовне културе. Имајући у виду образовни карактер садржаја предмета, неопходно је на сваком часу сваку тематску јединицу илустровати адекватним ликовно-уметничким делом. Уметничка дела ученике уводе у тајне различитости јер разумевање различитости култура, као и вечитих промена у природи, условљава адекватан однос према свом уметничком наслеђу.

Смисао планирања садржаја програма изборног предмета *цртање, сликање и вајање* јесте да се утврде задаци на сваком часу који би најпотпуније развијали све ликовне способности ученика, нарочито способности које подстичу стварање, као и оне које омогућују стварање. Стога, градиво треба планирати тако да се постигне:

- виши ниво опажања,
- оспособљеност примања,
- одговарајући ниво разумевања,
- способност поступања.

Врсте плана:

- *годишњи план,*
- *оперативни план рада (полугодишњи, месечни).*

Годишњи план рада треба да садржи преглед ликовних целина и број часова предвиђених за одређене садржаје.

Оперативни полугодишњи план рада треба да буде детаљно разрађен и да садржи следеће рубрике: месец – основни циљ и задатак (васпитни и образовни) наставни садржај; облик рада; корелацију са другим предметима; средства и медије и примедбе у које се убележавају промене. Планирање наставе је неопходно како би наставници адекватно разматрали наставни програм и имали увид у могуће напредовање и подизање квалитета наставничке праксе. У погледу планирања треба имати у виду примерено припремање. Припремањем наставник осмишљава време од једног часа како би лакше и сигурније тумачио садржаје. Припремање наставника је неопходно (писмена, визуелна припрема) како би раеализација часа била јасна и извесна и како би се остварио постављени циљ.

Остваривање садржаја:

Садржаје програма ликовне културе треба остварити:

1. Примањем (учењем), тако што ће ученицима бити омогућено да стичу знања из области ликовне културе, савладавају технолошке поступке ликовног рада у оквиру одређених средстава савремених материјала и медијума и да упознају законитости и елементе ликовног језика;

2. Давањем (стварањем) путем подстицања ученика да се изражавају у оквиру ликовних активности и остварују резултате (увек на вишем нивоу култивисања и јачања ликовне осетљивости).

За наставу ликовне културе, на основу садржаја и методичких облика усмерености васпитно-образовног процеса у правцу богаћења дечијег естетског искуства, одређени циљеви и задаци произашли су из ликовне уметности, теорије стваралаштва и развојне психологије.

Овако конципираним програмом *цртања, сликања и вајања* наглашена је усмереност васпитно-образовног процеса у свим његовим временским сегментима - поједини часови, циклуси часова, проблемски кругови оперативних задатака и целине програма узрасних захтева - ка јачању ликовних способности ученика, затим ка богаћењу ликовног језика, и, такође, ка формирању позитивних навика и богаћењу властите сфере естетског искуства.

Претпоставка креативности ученика у домену ликовних активности подразумева да мотивациони садржаји буду разноврсни, примерени узрасту и интересовањима ученика. Методске поступке и облике рада наставник конципира усаглашавајући васпитно-образовне задатке (ликовне проблеме) са побуђеним интересовањем ученика да ове задатке прихвати на нивоу самоиницијативе, односно формираној властитој израженој потреби. У том смислу улога наставника наглашена је у фази избора и дидактичке припреме мотивационог садржаја, док избор теме зависи од суштине ликовног задатка, односно конкретног садржаја којим се ученик мотивише у правцу одређеног ликовног проблема.

Проблемски захтеви овог програма имају карактер наставног садржаја, а теме су у служби реализације предвиђених задатака. У процесу припремања за рад темама треба посветити посебну пажњу како не би овладале садржајима (што је до сада показала наставна пракса). Као и у многим другим приступима, и у овом случају се очекује креативан однос наставника приликом избора тема, зависно од ликовног проблема. Теме треба проналазити у повезивању са другим областима и то помоћу разговора са ученицима.

У структури садржаја наставног рада, који се односи на практичне ликовне активности ученика, подразумева се ослањање на шири избор ликовних средстава и медијума, односно савремених ликовно-поетских садржаја и искустава. У том смислу, ликовна осетљивост ученика остваривала би се и као припремљеност за активно учествовање у стварању естетских вредности које захтева наше време и као способност вредновања и критичког односа савременог тренутка. Овакав приступ доприноси непосредности доживљаја ликовног чина и поспешивању имагинативних и креативних могућности ученика.

Структуру програма чине:

1) *наставни садржаји* који се односе на савладавање ликовног језика и упознавање садржаја ликовне културе, познавање дела из уметничког наслеђа и елемената ликовне писмености;

2) *креативност* - развијање перцепције и аперцепције, подршка ученицима да откривају и долазе до нових решења; претпоставка за подстицање креативности су мотивациони садржаји практичних ликовних активности ученика, који обухватају:

- домен ученичких доживљаја,

- домен корелације са другим образовно-васпитним подручјима.

3) *медијуми (традиционални и савремени) и средства* - коришћење ликовних дисциплина и употреба одређених материјала у обликовању, као и проширени медијуми.

У структури садржаја наставног рада које се односе на практичне ликовне активности ученика подразумева се ослањање на шири избор савремених ликовних средстава и

медијума, односно савремених ликовно-поетских садржаја и искустава. У том смислу, ликовна осетљивост ученика остваривала би се и као припремљеност за активно учествовање у стварању естетских вредности које захтева наше време и као способност вредновања и критичког односа савременог тренутка. Овакав приступ доприноси непосредности доживљаја ликовног чина и поспешивању имагинативних и креативних могућности ученика, као и методички квалитет у погледу опредељења комисије за измену и допуну програма ликовне културе у основној школи смањењем оптерећености ученика наглашавањем савремених медијума у ликовниј и визуелној уметности у складу са савременим кретањима уметности.

Цртање: коришћење свих врста линија како би се постепено обогаћивало линеарно графичко изражавање и богатство у појединостима на основу опсервирања или претходних вежби рада по природи. Неопходно је анализирати перспективе, птичје, жабље, линеарне и инсистирати на прецизностима и детаљу са нагласком на односе величина, пропорције.

Сликање: обогаћивање скале појединих боја и њиховог композиционог односа и увођење у бојене вредности процесом рада по природи и илустровању. Сликарске технике и подлоге.

Графика: обогаћивање линеарног израза графичких површина, са постепеним свеснијим композиционим решењима; обрада простора, врсте графичких техника, линорез, дрворез итд.

Вајање: тродимензионално обликовање, основни тродимензионални облици. Волумен и простор, општа оријентација у вајарским областима. Конвексно, конкавно, отворено и затворено, напрегнута и затегнута форма, продор, расцеп, тврда и мека форма. Функција пластике у архитектури, екстеријеру и ентеријеру, примењено вајарство, ситна пластика. Декоративна скулптура, орнамент. Вајарски материјали, чврсти материјали. Алати и процес рада при изради вајарског рада. Облици и умножавање вајарских радова. Садржаји и идеје у вајарским делима у историји уметности.

У реализацији ове наставе треба, у складу са могућностима школе и креативностима наставника, инсистирати на већој афирмацији примењених уметности и визуелних комуникација. У овој настави садржаји наставног рада се односе на практичне ликовне активности ученика и подразумева се ослањање на шири избор савремених ликовних средстава и медијума, односно савремених ликовно-поетских садржаја и искустава из области примењених уметности. Стога се препоручују садржаји из области примењене графике и керамике.

Примењена графика: Основи примењене графике. Коришћење репродуктивне графике у индустрији. Графика у једној боји - нацрт за етикету. Графика у две боје - нацрт за плакат. Графика у више боја - нацрт за насловну страну књиге (скица у колажу). Графика и графички слог (коришћење графике летрасет-слова). Графика-скица за поштанску марку. Графика и амбалажа (кутије-нацрт и финални рад). Плакат-извођење високом штампом. Плакат - нацрт - скица колажом.

Керамика: Увод у керамику. Историја керамике, керамички производи, технологија керамике. Стицање првог искуства у раду са глином. Мешање, гњечење, додавање и одузимање масе глине. Пластичне форме. Конкавне и конвексне форме, пуни и празни простори у разним функцијама (опека са шупљинама и слично).

Наставни програм ликовне културе тако је конципиран да посебну важност придаје ученику. Наставник конципира методичке поступке и облике рада усаглашавајући образовно-васпитне задатке (ликовне проблеме) са побуђеним интересовањем ученика, тако да ове задатке прихвате на нивоу самоиницијативе, односно у складу са властитом израженом потребом. Различитим (примереним) методама рада треба тумачити садржаје програма како би ученици поступно и спонтано усвајали нова знања. У том смислу, улога наставника наглашена је у фази избора и дидактичке припреме мотивационог садржаја, а избор теме зависи од суштине ликовног задатка, односно, конкретног садржаја којим се

ученик мотивише у правцу одређеног ликовног проблема.

Наставни садржаји ликовне културе, проблемски постављени, вертикално се развијају од првог до осмог разреда и произилазе један из другог. Полазећи од узрасних могућности ученика, водило се рачуна о прилагођености и спиралним круговима садржаја образовног карактера за сваки разред посебно, што је и одређено у оперативним задацима. Такви садржаји као основ имају теорију обликовања, а информативност се стиче у практичном (делимично и у теоријском раду) путем анализа уметничких дела и естетским процењивањем ученичких радова. Наставни програми овог предмета организовани су на принципу кумулативног ширења знања о појмовима и појавама планираним за упознавање и изучавање у овој области у складу са узрастом. Из разреда у разред се шири опсег знања и продубљује његово усвајање на сазнајном, искуственом и практичном (делатном) нивоу. Ученике је потребно усмеравати ка креативним потенцијалима уважавањем индивидуалних способности према практичном раду где понуђене информације нису апсолутно обавезујући оквири деловања и дефинитивне вредности. Подстицањем креативности ученика искључује се готово решење и рад по шаблону. Проблемски захтеви овог програма имају карактер наставног садржаја, а теме су у служби реализације предвиђених задатака. У процесу припремања за рад, неопходно је посветити пажњу реализацији наставних тема како не би преовладале над садржајима. Стога је наставнику дата могућност да, у складу са индивидуалним способностима ученика, буде слободан у избору дидактичке припреме.

Имајући у виду образовни карактер садржаја предмета неопходно је на часовима сваку тематску јединицу илустровати карактеристичним ликовно-уметничким делом из различитих епоха. Методом демонстрације ученике наводити да уочавају, упоређују и разликују уметничка дела из различитих култура и периода.

Имајући у виду рационално коришћење времена, уметничко наслеђе за осми разред треба обрадити кроз повезивање теорије обликовања са практичним радом. Из уметничког наслеђа треба издвојити уметничка дела која најпотпуније илуструју теоретске проблеме који се обрађују. Ученици ће стога истовремено усвајати сазнања из теорије обликовања и уметничког наслеђа, која ће повезивати у практичном раду. Неопходно је имати у виду и естетско процењивање, које се врши у функцији практичних ликовних активности и дидактичко-методичке оправданости.

Програмски садржаји за осми разред су организовани у четири тематске целине и за сваку од њих је препоручен број часова који се сматра оптималним за реализацију. Наравно, сваки наставник у складу са конкретном ситуацијом (предзнањем и интересовањима ученика, итд.) при изради оперативних планова може направити извесне измене у броју часова, водећи рачуна да се не наруши целина наставног програма и да свака тема добије адекватан простор.

У реализацији садржаја треба имати у виду да је за његову обраду предвиђено (оквирно) 60% часова, док је за вежбање предвиђено 40%. Под обрадом се подразумева непосредна прва реализација тематске јединице. Под вежбањем се подразумева продубљивање исте тематске јединице у другом медијуму (други, нови материјали и технике, утврђивање, понављање, систематизација). На часовима вежбања, такође, треба вршити естетску анализу уметничких радова, естетско процењивања ученичких радова, вредновање и оцењивање. Неопходно је тежити откривању суштине ликовних појава путем селекције и апстраховања. Наставник наводи ученика да врши селекцију (одваја битно од небитног) како би размишљао у правцу квалитетног решавања ликовног задатка. Одвајање битног од небитног вишеструко је целисходно и из разлога рационалног коришћења времена школског часа. У програму ликовне културе за осми разред наставнику се нуде могућа решења којима се препоручује опажање и уочавање непоновљивости природе, као и природног и вештачког човековог окружења. Могућности учења по моделу из природе и путем уметничке рецепције је само једна од метода којима нас природа и уметничка дела уводе у облике откривања. Наставник прати конкурсе, смотре, такмичења, изложбе и друга јавна представљања, обавештава и мотивише ученике у правцу одређене ликовне активности и афирмише њихово стваралаштво. Подржава ученике у раду и формирању збирке радова (мапе), у време наставе

води дневник и прати развој ученика.

4.7. ХОР И ОРКЕСТАР

Циљ и задаци

Општи циљ наставе изборног предмета Хор и оркестар је развијање интересовања за музичку уметност и упознавање музичке традиције и културе свога и других народа.

Задаци наставе су:

- неговање развоја музичких и креативних способности ученика;
- утврђивање основа музичке писмености и упознавање изражајних средстава музичке уметности;
- подстицање креативности ученика;
- припремање програма за културну и јавну делатност школе.

Оперативни задаци

Ученици треба да:

- певају/свирају песме наших и других народа (народне, уметничке, дечје, староградске);
- упознају музичке дела уз основне информације о делу и композитору;
- развијају стваралачке способности и импровизују их на доступним инструментима.

ПЕТИ РАЗРЕД-слободна наставна активност

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

ИЗВОЂЕЊЕ МУЗИКЕ

а) Певање песама

Учење по слуху и учење песме са нотног текста) различитог садржаја и расположења традиционалне и уметничке музике, које су примерене гласовним могућностима и узрасту ученика. Пожељно је повезивање садржаја песама са садржајима осталих наставних предмета уколико је могуће (ученици и школа, годишња доба, празници и обичаји, завичај и домовина, природа и околина, животиње...).

б) Свирање

- Свирање песама и лакших инструменталних дела по слуху и нотног текста на инструментима Орфовог инструментарија.
- На основу искуства у извођењу музике, препознати и свирати делове песама.

в) Основе музичке писмености

Кроз обраду песама информативно стећи појам це-дур и а-мол лествице, разлике између дура и мола, појам предзнака - повисилица, појам узмах и предтакт, такт 6/8, шеснаестина ноте у групи.

СЛУШАЊЕ МУЗИКЕ

Слушање вокално-инструменталних и кратких инструменталних композиција, домаћих и страних композитора, уметничких дела инспирисаних фолклором народа и народности, различитог садржаја, облика и расположења, као и музичких прича.

У слушаним примерима препознати различите тонске боје (гласове и инструменте), различит темпо, динамичке разлике, различита расположења на основу изражајних елемената, као и композицију коју су слушали, а на основу карактеристичног одломка.

Оспособљавати ученике да уоче вредности и улогу музике у свакодневном животу.

СТВАРАЊЕ МУЗИКЕ

Ритмичким и звучним ефектима креирање пратње за песме, стихова, користећи при том различите изворе звука.

Креирање покрета уз музику коју певају или слушају ученици.

Смишљање музичких питања и одговора, ритмичка допуњалка, мелодијска допуњалка са потписаним текстом, састављање мелодије од понуђених двотактних мотива.

Импровизација мелодије на задани текст.

Импровизација дијалога на инструментима Орфовог инструментарија.

ШЕСТИ РАЗРЕД -слободна наставна активност

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

ИЗВОЂЕЊЕ МУЗИКЕ

Певање, свирање и основе музичке писмености

Обрадити и певати народне, дечје, уметничке песме, каноне и песме наших и страних композитора.

На дечјим ритмичким и мелодијским инструментима изводити песме одговарајуће тежине (обнављање: целе ноте, половине, четвртине, осмине, шеснаестине у групи и одговарајућих пауза; обрада осминске триоле и синкопе).

Кроз обраду песама упознати *F-dur*, *D-dur* и *d-moll* лествицу.

СЛУШАЊЕ МУЗИКЕ

Слушати вокалне, вокално-инструменталне и инструменталне композиције наших и страних композитора.

Посебну пажњу обратити на соло и хорску песму уз основне информације о делу и композитору.

Ученике оспособити да препознају и упознају звук инструмента у примерима које слушају, представљати им изгледи могућности инструмента.

СТВАРАЊЕ МУЗИКЕ

Подстицати музичке креативности кроз импровизацију на доступним инструментима.

Импровизовати дијалоге на инструментима Орфовог инструментарија.

Стварати дечје песме.

СЕДМИ РАЗРЕД- изборни предмет

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

Хор

Веома је значајно правилно оценити могућности хора и руководити се ставом да је боље одлично извести неко једноставније дело, него лоше отпевати тежу композицију.

И за хор млађих и за хор старијих разреда обезбедити потребан број часова, што омогућује постизање добрих резултата и много радости члановима хора.

Наставник-хоровођа мора стално да води рачуна о доброј постави гласа, правилном дисању и декламацији, тачној интонацији и ритму.

Композиције на репертоару хора млађих разреда треба да буду претежно једногласне и двогласне, док се с хором старијих разреда могу успешно изводити и трогласне композиције. Хор треба да пева а capella или уз инструменталну пратњу наставника (или неког ученика) на хармонском инструменту.

Репертоар школских хорова обухвата одговарајућа дела домаћих и страних аутора разних епоха.

У току школске године потребно је са хором извести најмање десет композиција.

Оркестар

Оркестар може да буде састављен од било које комбинације инструмената који могу да буду заступљени у најмање три деонице. За хомогене саставе постоји довољно литературе, било да се ради о оркестрима хармоника, блок флаута, мандолина и друго. Мало је теже наћи литературу за друге и за најразличитије саставе школских оркестара. За стручног наставника неће представљати потешкоћу да обради за свој састав одговарајућа дела. Ма колико аранжман неке композиције Баха, Моцарта, Бетовена или Чајковског био неприкладан и непожељан на концертном подијуму, он има пуно оправдање у школској музичкој пракси ако је зналачки и са укусом направљен. За ученике ће бити велико задовољство да познато дело великог композитора изведу "на свој начин".

Школским оркестром се сматра инструментални ансамбл са најмање десет инструменталиста који изводе композиције у најмање три деонице. Оркестри могу бити састављени од инструмената који припадају истој породици (блок флауте, мандолине, тамбуре, хармонике, Орфов инструментаријум итд.) или мешовитог састава према расположивим инструментима. Репертоар школског оркестра чине дела домаћих и страних композитора разних епоха, у оригиналном облику или прилагођена за постојећи школски састав.

У току године оркестар треба да изведе најмање осам дела, од којих нека заједно са хором.

У свим школама у којима раде наставник или наставници који владају неким инструментима организује се додатна настава за даровите и заинтересоване ученика у свирању на појединим инструментима.

Задаци инструменталне наставе су:

- да код ученика развија музичке способности и жељу за активним музицирањем и суделовањем у школским ансамблима
- да упоредо са инструменталном наставом ученицима даје и потребна теоријска знања
- да и овом наставом подстиче код ученика њихове креативне способности и смисао за колективно музицирање.

Настава се одвија у групи до четири ученика, односно од пет до девет ученика када се ради о блок флаутама, тамбурама, мандолинама или Орфовом инструментаријуму. Зависно од могућности и интересовања ученика, у додатној настави се формирају мали музички састави.

Програмом и садржајима додатне наставе обухватити одговарајуће уџбенике, приручнике и збирке за поједине инструменте, као и дела (у оригиналном облику или прилагођена саставима ученика дотичне школе) домаћих и страних композитора из разних епоха, доступна извођачким могућностима ученика.

Ученици приказују своја индивидуална и групна достигнућа из додатне музичке наставе на школским и другим приредбама и такмичењима.

ОСМИ РАЗРЕД- изборни предмет

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

Знања музичке писмености, стечена у претходним разредима, проширивати и примењивати на примерима за певање/свирање. Изабране композиције, великим делом, ослањају се на дела српске културне баштине, тако да су, осим дела духовне музике, у програмима заступљене народне мелодије, али и дела савремених српских композитора.

У оквиру изборног предмета, потребно је да ученици стекну основна знања о изгледу и начину свирања на Орфовим инструментима, осамостале се да свирају из нотног текста, као

и да импровизују ритмичке и мелодијске мотиве, развијају и негују способност ученика у свирању на инструментима.

НАЧИНИ И ПОСТУПЦИ ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА

У програму изборног предмета истакнуто место има слушање музичких дела и активно музицирање (певање и свирање). Основе музичке писмености и музичко-теоретски појмови у оваквом приступу планирани су у функцији бољег разумевања музике и музичког дела.

Основни принцип у остваривању циљева и задатака треба да буде активно учешће ученика на часу. При томе треба обухватити сва подручја предвиђена за тај разред и комбиновати разне методе у настави. Час посвећен само једном подручју и извођен само једном методом не може бити ни користан ни занимљив за ученике, што води ка осиромашивању садржаја и смисла предмета.

Настава изборног предмета остварује се кроз:

- певање, свирање и основе музичке писмености;
- слушање музике;
- дечје музичко стваралаштво.

Групним и појединачним певањем или свирањем развија се способност ученика да активно учествују у музичком животу своје средине.

ПОЛАЗНА ОПРЕДЕЉЕЊА ПРИ КОНЦИПИРАЊУ ПРОГРАМА ИЗБОРНОГ ПРЕДМЕТА

Певање песама по слуху и из нотног текста:

- неопходно је редовно указивање на значај правилне хигијене гласа, стална брига о положају тела при певању, вежбе за певачко дисање, вежбе артикулације, распевавање уз инструменталну пратњу и без ње, певање каденце
- учење песме почиње увођењем у тематику, затим следи наставничково тумачење литерарног текста са наглашавањем васпитних елемената
- код учења песама по слуху прво се демонстрира оригинални вид песме (у темпу, са динамиком), затим ради једноставна анализа песме због разумевања форме (заједничко уочавање понављања и контраста)
- код учења песама из нотног текста прво се ради анализа записа песме (уочавају се: кључ, предзнаци, такт уз пробу тактирања, динамичке и артикулационе ознаке, дужине и имена тонова), затим се нотни текст ишчитава парлато (са понављањима док се текст не утврди), уради се вежба распевавања и прелази на певање док наставник свира мелодију
- осмишљавање почетне интонације песме најбоље је дати кроз инструментални увод
- песма се учи по деловима и фразама уз инструменталну пратњу која се у почетку своди на мелодију (аранжмане додати тек пошто је песма научена)
- теже ритмичке фигуре и мелодијски скокови се обрађују кроз понављањ;
- током учења непрекидно се инсистира на изражајном и доживљеном певању.

Свирање

- свирање на инструменатима Орфовог инструментаријума
- свирање на фрулици, мелодици, тамбури,, гитари и другим доступним инструментима
- свирање примера из литературе.

У сваком одељењу постоји један број ученика који има веће или мање потешкоће у певању. Таквим ученицима треба дати могућност афирмације кроз свирање на дечјим музичким инструментима да би учествовали у групном музицирању.

У раду користити ритмичке и мелодијске инструменте. Пошто су ученици описмењени, свирање на мелодијским инструментима биће олакшано јер се могу користити нотни примери појединих песама које су солмизационо обрађене.

Потребно је развијати деље предиспозиције за музичко обликовање и омогућити им да доживе радост свирања, чиме се богати личност у осетљивом периоду емоционалног сазревања.

Слушање музике

- Усмеравање пажње ученика на аналитичко слушање музике стимулацијом активног праћења примера.

- Разликовање звучних боја музичких инструмената, упознавање њихових карактеристика (основне групе, грађа, техничко-извођачке могућности).

- Подстицање различитих видова изражавања ученика у вези са слушањем музике и музичким доживљајем. Ово се не сме сводити на пасивизацију улоге наставника и померање акцената са активног слушања на друге активности, обично ликовне или литерарне, за које наставник нема праву компетенцију тумачења и оцењивања.

- Упознавање музичких дела, стваралаца и извођача.

Основе музичке писмености

У петом разреду:

- утврђивање музичког речника у вези са јачином (п, мп, ф, мф), брзином (адагио, анданте, модерато, аллегро) и постепеним динамичким прелазима из тишег у јаче и обрнуто (цресцендо, децресцендо);

- савлађивање тонских висина;

- усвајање музичког писма и појмова: шеснаестина нота у групи, такт 6/8, а-мол лествица (природна и хармонска), појам предзнака - повисилица, узмах и предтакт.

У шестом разреду:

- снизилица, разрешилица, обнављање повисилице;

- упознавање клавијатуре;

- обнављање простих парних и непарних тактова са четвртинском и осминском јединицом бројања (утврђивање односа наглашених и ненаглашених делова такта, објашњење тактирања и дириговања);

- упознавање ала бреве такта (половина као јединица бројања);

- обнављање знакова репетиције, учење ознака прима и секунда волта;

- упознавање короне;

- обнављање ознака за динамику (*p*, *mp*, *f*, *mf*, *crescendo*, *decrescendo*) и темпо (*adagio*, *andante*, *moderato*, *allegro*), учење нових: *pp* и *ff*, *vivo*, *presto*. Објашњење значења термина *molto*, *rosso*, *meno*, као и ознаке карактера *cantabile*.

- објашњење значења лукова: лук трајања и лук легата, ознака за стакато и глисандо

- понављање старих и обрада нових лествица *F-dur*, *D-dur* и *d-moll* обнављање значења термина ступањ, степен и полустепен, упознавање акорда на првом ступњу (поређење мола и дура, објашњење тоналитета).

Музичко стваралаштво

- ритмичким и звучним ефектима креирати пратње за песме, стихове, користећи при том различите изворе звука;

- креирање покрета уз музику коју ученици певају или слушају;

- смишљање музичких питања и одговора, ритмичка допуњалка, мелодијска допуњалка са потписаним текстом, састављање мелодије од понуђених двотактних мотива;

- импровизација мелодије на задати текст;

- импровизација дијалога на мелодијским инструментима Орфовог инструментаријума.

Дидактичко-методичка упутства

Садржаји изборног предмета пружају ученицима знања и информације из области музичке уметности, неопходне за даље разумевање, доживљавање, праћење, разликовање и квалитетну процену музичких вредности.

За успешну реализацију наставе неопходно је остварити основни дидактички предуслов: кабинет са наставним и очигледним средствима. Наставна средства су: клавир, комплет Орфовог инструментарија за све ученике, табла са линијским системима, квалитетни уређај за слушање музике, а пожељни су и компјутер, уређај за емитовање DVD са пратећом опремом. Очигледна средства укључују: слике појединачних инструмената, гудачког и симфонијског оркестра, слике страних и домаћих композитора и извођача, визуелно представљање угледника из области музичке уметности, квалитетне снимке примера.

Садржаји изборног предмета треба да пружају ученицима довољно знања и обавештености и умешности које ће им помоћи да разликују стварне вредности и квалитете у свету музике која их окружује у свакодневном животу од оних садржаја који не доприносе развоју њиховог музичког укуса и не доприносе њиховом естетском васпитању.

Усвајање знања ученика зависи од организације часа, која мора бити добро планирана, осмишљена и занимљива. У настави је неопходно ученике мотивисати за активно учешће у раду. Ученик треба да буде активан на часу, а час изборног предмета Хор и оркестар треба да код ученика подстиче уметнички доживљај. Различитим облицима и методама рада, техникама и очигледним наставним средствима ученике мотивисати за актуелизовање наставног рада. Наставник је у настави равноправни учесник у свим активностима.

Певањем/свирањем ученици улажу своје индивидуалне способности у циљу решавања колективних задатака. Уметност певања обухвата поезију и музику и због тога је потребно синтетизовати ове чиниоце и посматрати их као интегрисане садржаје. Обратити пажњу колико на речи толико и на музику. У том смислу, потребно је да пробу хора започети вежбама за распевавање, јер оне развијају глас, дисање, учвршћују ритам, дикцију и интонацију. Пожељно је да час почне припремама за техничке вежбе и вокализе тако што ће се радити вежбе на једном тону, и то на мењању сугласника М-Н. Овим вежбама учврстиће се мишићи ларинкса, што касније олакшава рад на импостацији. Вежбе је потребно изводити тихо, лагано и без напрезања. За развијање и стицање интонативне сигурности изводити двогласне варијанте, при чему треба посебно настојати да свака деоница слуша другу деоницу.

Савремена настава музичке културе претпоставља коришћење и примену музичких инструмената који захваљујући својој једноставности омогућују ученицима могућност активног учествовања у свирању и усвајање основних елемената музике. Основни циљ свирања јесте да ученици свирају на свим расположивим инструментима из састава овог оркестра, а не да се "усавршавају" само на једном инструменту. На првом часу неопходно је спровести проверу способности, а затим распоредити инструменте за свирање ученицима и регистровати при том који ученик може да буде солиста. Наставник у даљем раду може да даје мелодијске фразе које ће, принципом поступности, најпре да понављају: сви ученици који свирају на једној врсти инструмента, по два извођача и појединачно, ученици са различитом комбинацијом инструмената итд.

Домаће писмене задатке или писане тестове, контролне задатке, реферате не треба задавати ни у једном разреду.

Наставу треба увек повезивати са другим предметима, музичким животом друштвене средине и учествовати на такмичењима и музичким приредбама.

Иако на почетку школске године увек имамо измене у саставу оркестра или ансамбла и појаву нових ученика у њему, то може да нас спута, али и да нам пружи нови изазов и могућност за креативност, а никако да нас обесхрабри у раду.

Пре почетка школске године немогуће је испланирати реализацију садржаја рада изборног предмета, јер је непознат састав ученика, нису проверени њихови афинитети, предзнања и способности. У зависности од резултата приликом провере музичких способности, наставник ће ученицима поделити штимове, пустити снимак, или ће сам одсвирати клавирски извод композиције који је спремио за обраду.

Сам поступак рада на часу састоји се из неколико етапа.

Прва етапа - обнављање раније научених композиција на часовима музичке културе у претходним разредима.

Друга етапа - савладавање свирања појединих деоница (сваку деоницу савладавају сви ученици пљескањем рукама, ударањем оловке о клупу и читањем нотног текста парлато). Теже деонице, за које процени да је потребно, наставник ће показати ученицима, док ће неке деонице ученици самостално савладати. Увежбавање свирања појединих деоница може бити уз певање целе групе, или уз певање самог наставника. На тај начин ученици се оспособљавају да истовремено свирају своју деоницу и певају песму. Правило је да теже деонице треба поверити способнијим ученицима и обрнуто.

Трећа етапа - извођење целог аранжмана, уз свирање и певање, контролише наставник и евентуално исправља грешке. При том посебно водити рачуна да свака група инструмената тачно изводи своју деоницу, динамички је нијансира и изводи у правом темпу.

Од броја пријављених ученика зависиће и организација самог часа. На пример, када се ученици поделе у групе и свако добије свој инструмент, приступа се прво обради ритма за сваки инструмент поступно. Док једна група тихо вежба, наставник показује другима њихове деонице. Приликом свирања на металофону, у току вежбања, скренути пажњу ученицима да своје штапиће окрену наопако и тихо просвиравају своју деоницу како на би сметали другима.

У раду не треба реализовати нове садржаје уколико се уочи проблем и исти не отклони, било да је мелодијски, било ритмички.

Несигурности и проблеме у раду превазилазити методом понављања, систематичности и доследности, односно упорним понављањем сви ученици савладавају технику и науче свирање своје деонице.

Један од могућих проблема може бити певање уз свирање. У таквим ситуацијама добро је правити комбинације у којима ће се поред слабих извођача наћи неко спретнији у извођењу који ће им бити сигуран ослонац и у певању и у свирању.

Када је композиција технички обрађена, приступа се њеном дотеривању за коректно, тачно, лепо и изражајно извођење у одговарајућем темпу и динамици. Ако се композиција и пева, свирање треба утишати када наступа хор.

Добро је да сви ученици знају да свирају на свим инструментима Орфовог инструментарија, па је зато потребно да се мењају ученици или групе ученика мењају изабране инструменте.

После научене композиције требало би је снимити, а затим је анализирати и радити на доради и усавршавању.

Најлепше мелодије које су ученици научили за време часова изборног предмета могу се снимити и повремено емитовати пре или после редовног часа музичке културе. Тиме се врши представљање ученичког рада, а и остали ученици упознају рад изборног предмета и додатно подстичу своја интересовања за музичку уметност. Оваквим радом ученици ће кроз музицирање упознати већи број музичких дела.

У току школске године потребно је извести најмање осам композиција.

За реализацију потребно је да садржаји изборног предмета *Хор и оркестар* обухвате одговарајуће приручнике, као и дела у оригиналном облику прилагођена саставима ученика конкретне школе, доступне извођачким могућностима ученика.

Ученици који изучавају изборни предмет представљају своје стваралаштво и своја достигнућа на такмичењима и другим приредбама.

ЗАХТЕВИ ПРОГРАМА ПО АКТИВНОСТИМА

Извођење музике

Песма коју ученик учи по слуху или из нотног текста има највише удела у развоју његовог слуха и музичких способности уопште. Певањем песама ученик стиче нова сазнања и развија музички укус. Кроз извођење музике ученик треба да савлада појмове из основа музичке писмености. Настава има задатак да код ученика развија љубав према музичкој

уметности и смисао за лепо, да помогне у свестраном развоју личности ученика, да ученика оплемени и да му улепша живот.

При избору песама наставник треба да пође од психофизичког развоја ученика, од њима блиских садржаја, ширећи при том њихова интересовања и обогаћујући дотадашња знања новим садржајима. Потребно је, такође, да оцени гласовне могућности разреда пре одабира песама за певање.

Детаљном анализом потребно је обрадити текст и утврдити о чему песма говори, као и у којој је лествици написана. За упознавање народне песме важно је разумети њено етничко и географско порекло, улогу песме у народним обичајима или свакодневном животу. Једна од карактеристика народних песама је и завршетак који одудара од онога што је ученик сазнао кроз основе музичке писмености – завршетак на другом ступњу. На ову карактеристику треба скренути пажњу, а она ће уједно бити и оријентир за препознавање народне песме.

Наставник бира од предложених песама, али мора водити рачуна да у његовом раду буду заступљене уметничке, народне, пригодне песме савремених децјих композитора, као и композиције са фестивала децјег музичког стваралаштва које су стварала деца. Ради актуелизације програма, наставник, такође може научити ученике да певају и понеку песму која се не налази међу предложеним композицијама ако то одговара циљу и задацима предмета и ако одговара критеријуму васпитне и уметничке вредности.

Посебну пажњу треба посветити изражајности интерпретације – динамици, фразирању, доброј дикцији.

Свирање

У сваком одељењу постоји један број ученика који има веће или мање потешкоће у певању. Таквим ученицима треба дати могућност афирмације кроз свирање на децјим музичким инструментима да би учествовали у групном музицирању.

У раду користити ритмичке и мелодијске инструменте. Пошто су ученици описмењени, свирање на мелодијским инструментима биће олакшано јер се могу користити нотни примери појединих песама које су солмизационо обрађене.

Потребно је развијати децје предиспозиције за музичко обликовање и омогућити им да доживе радост свирања, чиме се богати личност у осетљивом периоду емоционалног сазревања.

Слушање музике

Слушање музике је активни психички процес који обухвата емоционално доживљавање и мисаону активност. Улога наставника у организовању правилног приступа слушању музике је од пресудне важности за естетски однос према музици, за тумачење музичког дела и његов доживљај.

Композиције које се слушају морају својим трајањем, садржајем и музичким изразом да одговарају могућностима перцепције ученика и организације часа. Оне треба да буду кратке, а равноправно треба да буду заступљене вокалне, инструменталне и вокално-инструменталне. Код слушања децјих песама потребно је да ученици: уочавају и објашњавају текст, разумеју функцију инструменталне пратње и начина на који музика дочарава текст.

Пре слушања треба обновити знања из области музичких изражајних средстава која се стављају у функцију изабраног примера. Треба избегавати утврђене методске поступке и трагати за новим приступом у складу са делом које се обрађује. Анализу слушаног примера треба радити кроз дијалог са ученицима подстичући слободно изражавање. Личност ствараоца се представља најуопштеније, са основним хронолошким подацима, с мером одабраним анегдотама и уз настојање да се ученикова знања из различитих области повежу и ставе у функцију разумевања слушаног дела.

У избору инструменталних композиција треба користити примере најпопуларнијих дела, оних која ће својом упечатљивошћу привући пажњу и лако бити прихваћена.

Елементи музичког облика не смеју се обрађивати на формалистички начин. Објашњења у вези са формом дела морају бити у функцији олакшавања праћења музичког тока.

Музичко стваралаштво

Дечје музичко стваралаштво представља виши степен активирања музичких способности које се стичу у свим музичким активностима, а као резултат креативног односа према музици. Оно има велику васпитну и образовну вредност: подстиче музичку фантазију, обликује стваралачко мишљење, продубљује интересовања и доприноси трајнијем усвајању и памћењу музичких репродуктивних и стваралачких активности и знања.

Стваралаштво може бити заступљено кроз:

- музичка питања и одговоре;
- компоновање мелодије на задати текст;
- састављање мелодије од понуђених двотактних мотива;
- импровизација покрета на одређену музику.

Ове активности треба вредновати према стваралачком ангажовању ученика, а не према квалитету насталог дела јер су и најскромније музичке импровизације педагошки оправдане.

Праћење и вредновање ученика

Да би се остварио процес праћења напредовања и степена постигнућа ученика у настави изборног предмета, неопходно је да наставник претходно упозна и идентификује музичке способности сваког ученика.

Праћење ученика у настави мора се спроводити организовано. Оно треба да обухвати посебан развој сваког ученика, његов рад, залагање, интересовање, став, умешност, креативност и слично. Наставник треба да прати развој личности у целини и објективно одређује степен на којем је ученик савладао програмске захтеве.

Смисао праћења наставе изборног предмета треба сагледати тако да се сваком ученику омогући развој у оквиру васпитно-образовног рада.

Певање у разредном хору има образовни и васпитни циљ. Образовни циљ обухвата развијање слуха и ритма, ширење гласовних могућности и учвршћивање интонације. Васпитни циљ обухвата развијање осећања припадности колективу, развијање естетских осећања, упознавање нових речи, односа у природи и међу људима.

Разредни хор обухвата сва одељења истог разреда у школи.

Могу се основати:

- групе певача вокалних солиста;
- групе солиста инструменталиста, са којима се увежбавају соло песме, мали комади, дуети, терцети, квартети и мали камерни инструментални састави;
- група љубитеља слушања музике - који ће слушати разна музичка извођења у школи или ван ње (концерте, радио и телевизијске емисије, музичке филмове и сл.);
- група младих композитора, са којима се ради на развијању музичке креативности;
- група младих етномузиколога, који ће прикупљати мало познате, или готово заборављене, песме средине у којој живе.

Врсте активности које је могуће основати у школи, у односу на способности и интересовања ученика, одређене су интересовањем ученика.

Настава оркестра се одвија у групи до четири ученика, односно од пет до девет ученика када се ради о блок флаутама, тамбурама, мандолинама или Орфовом инструментаријуму. Зависно од могућности и интересовања ученика, у изборној настави формирају се мали музички састави, као и хор и оркестар у већим саставима.

Да би се реализовао програм изборног предмета, користе се одговарајући уџбеници, приручници и збирке за поједине инструменте, као и дела (у оригиналном облику или прилагођена саставима ученика) домаћих и страних композитора из разних епоха, доступна извођачким могућностима ученика.

Ученици приказују своја индивидуална и групна достигнућа из изборног наставног предмета на школским и другим приредбама и такмичењима.

За изборни наставни предмет одређује се 1 час недељно, односно 36 часова годишње.

ПРЕПОРУЧЕНЕ КОМПОЗИЦИЈЕ ЗА РАД ХОРА

Песме домаћих аутора

К. Бабић – Балада о два акрепа
 И. Бајић – Српски звуци
 З. Вауда – Мрави
 З. Вауда – Пахуљице
 С. Гајић – Тужна муха
 Д. Деспић – Киша
 Д. Деспић – Огласи
 Д. Деспић – Смејалица
 В. Ђорђевић – Веће врана
 В. Илић – Воденица
 Д. Јенко – Боже правде
 Д. Јенко – песме из Ћида
 Ј. Каплан – Жуна
 П. Коњовић – Враголан
 Ј. Маринковић – Љубимче пролећа
 М. Милојевић – Ветар
 М. Милојевић – Младост
 М. Милојевић – Муха и комарац
 С. Мокрањац – II руковет
 С. Мокрањац – X руковет
 С. Мокрањац – XI руковет
 С. Мокрањац – На ранилу
 С. Мокрањац – Пазар живине
 С. Мокрањац – Славска
 С. Мокрањац – Тебе појем
 С. Мокрањац – Химна Вуку
 Б. Симић – Пошла ми мома на вода
 Т. Скаловски – Македонска хумореска
 М. Тајчевић – Додолске песме
 М. Тајчевић – I свита из Србије
 Шистек-Бабић – Ој, Србијо

Страни композитор

Аутор непознат – Ла виолета
 Ј. Брамс – Успаванка
 К. М. Вебер – Јека
 Г. Гусејнли – Моји пилићи
 Г. Димитров – Ана мрзелана
 З. Кодаљ – Каталинка
 З. Кодаљ – Хидло Веген
 О. ди Ласо – Ехо
 Л. Маренцио – Ад уна фреска рива
 В. А. Моцарт – Успаванка
 Д. Ђовани – Ки ла гаљарда
 С. Обретенов – Гајдар
 Палестрина – Бенедиктус
 Палестрина – Вигилате

Б. Сметана – Долетеле ласте
Ф. Супе – Проба за концерт
Ф. Шопен – Жеља
Ф. Шуберт - Пастрмка

Канони

Аутор непознат - Дона нобис пацем
Л. Керубини – На часу певања
В. А. Моцарт – Ноћ је мирна
Ј. Г. Ферари - Кукавица
В. Илић - Сине музика
Ј. Хајдн – Мир је свуда

КОМПОЗИЦИЈЕ ЗА ПЕВАЊЕ И СВИРАЊЕ

Државна химна
Химна Светом Сави
Школска химна
Божури
Пресвјатаја, пречистаја
Нацњева се момче и девојче
Небо је тако ведро

Валцер из балета "Зачарана лепотица" - П. И. Чајковски
Дунавски валови - Ј. Штраус
Тема из симфоније "Ударац тимпана" - Ј. Хајдн
Весели патаљук - С. Николић

Singing all together - Т. Гуммесон
Маријо, дели бела кумријо - народна
Maria me ta kitrina - V. Dimitrion

4.8. ИНФОРМАТИКА И РАЧУНАРСТВО

СЕДМИ РАЗРЕД- ИЗБОРНИ ПРЕДМЕТ

Оперативни задаци

Ученици треба да се:

- оспособе за примену рачунара у области информација и комуникација;
- упознају са опасностима на Интернету и начинима заштите од њих;
- упознају са основама програма за снимање и обраду звука;
- упознају са основама програма за снимање и обраду видео записа;
- оспособе за израду мултимедијалних презентација;
- оспособе за писање једноставних програма;
- упознају са основама програма за цртање и графички дизајн;
- упознају са образовним софтвером.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

ИНТЕРНЕТ (6)

Појам електронске комуникације и препоруке за безбедно понашање на Интернету. Електронска пошта. Појам дискусије и коментара на Интернету, инстант порука, блога, форума, видео-конференције, електронског учења и учења на даљину. Дигитална библиотека.

ОБРАДА ЗВУКА (4)

Формати звучних записа. Конверзија између различитих формата. Снимање и обрада гласа и других звукова. Практичан рад на снимању и обради звука.

ОБРАДА ВИДЕО ЗАПИСА (6)

Снимање видео записа. Обрада видео секвенци. Примена визуелних ефеката. Монтажа видео, звучних, графичких и текстуалних материјала у целину. Самостална израда филма. Формати и конверзија.

ИЗРАДА ПРЕЗЕНТАЦИЈА (10)

Појам и структура презентације. Рад са слајдовима. Дизајн и готови шаблони. Рад са текстом, сликама и објектима. Постављање ефеката. Повезивање слајдова унутар презентације. Повезивање са спољним садржајима и веб страницама. Самостална израда презентације. Препоруке за успешну презентацију.

ИЗБОРНИ МОДУЛ (10)

Одабрана поглавља из програмирања или графичког обликовања садржаја.

Програмирање (10)

Низови. Петље и друге контролне структуре. Потпрограми, процедуре и функције.

Цртање и графички дизајн (10)

Рад са алатима за цртање. Рад са бојама и текстурама. Специјални ефекти. Преглед пре штампања. Прилагођавање цртежа за екрански приказ, штампу и објављивање на Интернету. Практичан рад.

Седми разред

Тежиште рада, код прве наставне теме *Интернет*, треба да буде на разним врстама електронске комуникације као и правилима безбедног понашања у оквиру такве комуникације. Објаснити појам електронске комуникације и навести примере комуникације

између људи преко рачунара, мобилне телефоније и других електронских уређаја и опреме. Дискутовати са ученицима о томе колико су овакви облици комуникације заступљени у њиховом свакодневном животу и колико утичу на њих. Тражити од ученика да размишљају о добрим и лошим странама тих утицаја. Извући заједничке закључке о томе колико нам је важан и користан Интернет и којих се правила понашања треба придржавати да би смо заштитили приватност, личне податке као и рачунар и осталу техничку опрему. Највећи део часова, од предвиђених, посветити практичном раду са електронском поштом. Детаљно образложити структуру електронске поруке, начине креирања, чувања, брисања, читања и одговарања на примљену електронску пошту, са нагласком на наредбе Attach, Reply, Forward. Обрадити теме као што су: коришћење готових програма за рад са електронском поштом, коришћење веб поште, прављење и коришћење адресара. Уколико постоје техничке могућности у школи, пружити прилику свим ученицима да уз помоћ наставника, креирају своју, бесплатну e-mail адресу и размене писане поруке. У оквиру практичних вежби укључити захтеве да се уз писану поруку пошаљу и додатна документа као што су слике, текстуална или звучна документа. Вежбати начине одговарања на већ добијену електронску поруку, начине прослеђивања непромењене поруке даље, рад са адресаром и листом контаката.

Уколико школа нема конекцију на Интернет, у offline режиму показати све могуће детаље око рада са електронском поштом.

Поред рада са електронском поштом, посебну пажњу посветити разјашњавању појмова као што су дискусије и коментари на Интернету, појму блога и форума и начинима рада са њима, појму видео-конференције, електронског учења и учења на даљину, појму инстант порука и ћаскања на Интернету.

Уколико постоји могућност, демонстрирати поступак рада са телекомуникационом опремом за успостављање видео-конференције. Скренути пажњу ученицима на велику ризницу знања на Интернету и како да препознају тачне и поуздане изворе информација. Разјаснити појам ауторских права и скренути пажњу на начине дељења дигиталних материјала, односно начине преузимања туђих материјала и постављање својих на Интернет.

У оквиру сваког појма који се обрађује, инсистирати на писаним и неписаним правилима понашања у току наведених начина комуникације. Упутити ученике да питају родитеље и наставнике за савет у случају да нису сами у стању да одлуче да ли је нека активност на Интернету безбедна или не.

Код теме *Обрада звука* ученицима представити формате звучних записа, издвојити оне који се најчешће користе и истаћи њихове предности и недостатке у поређењу са другима. Демонстрирати рад на обради звука у неком од доступних програма (нпр. Audacity, Windows Media Encoder, Adobe Audition, Sound Forge, Nuendo...). Посебну пажњу посветити целинама као што су: конверзија између различитих формата, снимање и обрада гласа (и других звукова) и монтажа аудио записа (од већ постојећих музичких нумера). Оставити времена да се ученици практично упознају са алатима за рад и испробају сегменте рада у програму: конверзија, снимање, монтажа и обрада звука.

Тему *Обрада видео записа* започети снимањем видео записа. За снимање видео секвенци користити дигиталне фотоапарате и мобилне телефоне. Уколико школа поседује неку врсту камере, омогућити ученицима да практично раде са њом. Снимљене материјале увозити у програм за обраду видео секвенци (на пример Windows Movie Maker и други). Показати основне алате за одсецање, брисање, позиционирање, копирање, премештање, постављање на временску линију видео секвенци ради финалне монтаже. На видео секвенце применити визуелне ефекте, додати звук и текст. Задатак за вежбу може бити самостална израда малог филма на тему по избору. Објаснити начин чувања и запамћивања пројектног фајла, као и начин самосталне израде филма. Истаћи формате видео записа које програм нуди.

Дискутовати са ученицима о квалитету видео записа у односу на формат видео записа. Обавезно показати начине конверзије између различитих видео формата (на пр. Windows Movie Maker, Windows Media Encoder, Super Encoder и други).

Израда презентација је тема која се наслања на претходно обрађене садржаје у оквиру петог, шестог и седмог разреда, као што су: увод у мултимедију у петом разреду, рад са текстом у петом и шестом разреду, графика и анимација у шестом разреду и обрада звука и видео записа у седмом разреду. Да би се ученици обучили да израђују квалитетне мултимедијалне презентације, неопходно је обучити их да прво умеју да припреме материјале за рад. С обзиром да је предмет изборни и бира се сваке године изнова, неопходно је прво направити преглед колико садржаја су ученици имали прилике да усвоје. Уколико неки ученици нису похађали предмет у свим ранијим разредима, препоручује се да се неки неопходни делови у везиса обрадом текста, графике и анимације укратко понове.

Следећа етапа у обради ове теме би требало да буде дефинисање појма презентације и упознавање са њеном типичном структуром кроз приказивање добро урађених примера. Ученике упознати са карактеристикама успешне презентације и критеријумима за њено оцењивање. Такође, ученицима скренути пажњу на поштовање препорука приликом самосталне израде презентације. Препоруке обухватају: однос боја на слајдовима, количине текста, слика, анимација, графикона и других видео садржаја, као и уклопљеност звукова у целину. Посебну пажњу скренути на начин повезивања слајдова унутар презентације. Анализирати са ученицима показане примере са освртом на позитивне карактеристике и евентуалне негативне карактеристике презентација. Посебан акценат треба ставити на врсте презентација и разјаснити да се презентације могу правити као подршка предавачу или као програмирани материјал који се даје ученицима за самостално учење.

Конкретан рад на изради самосталне презентације са ученицима започети одабиром тема које ће бити обрађиване и презентоване у току преосталих часова. Након тога представити радно окружење програма и кренути на рад са слајдовима (уметање новог, брисање, промена распореда, копирање, премештање, прегледање). После креирања основне структуре презентације показати могућности програма за визуелно обликовање појединачних слајдова и примену готових, дизајнираних шаблона. Кроз рад са текстом поновити најважније законитости обраде текста. У раду са сликама поновити укратко све о типовима записа дигиталних слика и конверзији између формата. Показати како се слике умећу на слајд или у позадину и како се могу обрађивати. Наставити са уметањем других графичких објеката као што су дијаграми, табеле, готови облици, анимације и други графички елементи (clip art, word art...). По један час посветити раду са звуком и раду са видео записима. Објаснити појам објекта у презентацији и обрадити постављање ефеката на објекте као и на саме слајдове. Након тога показати начине помоћу којих се могу повезати слајдови унутар презентације као и начине повезивања слајдова са спољним садржајима и веб страницама. Завршити израду самосталне презентације преко демонстрације могућности програма да се презентација сачува у другом формату. Након тога дати препоруке за успешну презентацију. Скренути пажњу на подешавање времена излагања, начин излагања као и на техничке предуслове које треба испунити да би презентација била оцењена као успешна.

У оквиру последње тематске целине пружа се могућност наставницима и ученицима који су заинтересовани за наставу *Програмирања* да наставе са изучавањем неког од актуелних програмских језика са којим су се сусрели у VI разреду (C#, Java или Visual Basic). При реализацији ове тематске целине ученике треба упознати са следећим концептима:

1. Низови – појам и употреба низова. Обрадити читавање низа бројева са тастатуре и његово исписивање на екрану.
2. Разне врсте петљи, попут For и While. Наредбе за контролу петљи, Break и Continue. Обрадити пример читавања низа оцена, све док се не прочита број мањи од један или већи од пет.
3. Наредбе за контролу тока, попут Switch, која омогућава вишеструки услов. Обрадити пример у којем се на основу читаног редног броја од 1 до 12 исписује назив месеца.
4. Потпрограми, реализовани као процедуре, функције или методи, у зависности од одабраног програмског језика. Обрадити примере потпрограма за сортирање низа

бројева, проналажење највећег и најмањег елемента у низу и за рачунање просечне оцене на основу унетог низа оцена.

5. Уколико је то могуће, обрадити неки од претходних примера у графичком окружењу, тј. развити програм који за унос и испис података користи екранске форме (прозоре), тастатуру и миш.

Ученицима који су тек у седмом разреду изабрали информатику и рачунарство као изборни предмет, тематску област *Програмирање* реализовати по наставном плану и програму за VI разред, а теме предвиђене за VII разред урадити у обиму колико је то могуће.

За ученике који не желе да се баве програмирањем, понуђене су занимљиве наставне теме из области *Цртање и графички дизајн*. Ова тема је посвећена изради дводимензионалних графичких решења за различите потребе као што су часописи, рекламни панои, постери, позивнице, визит карте и друго. Подсетити ученике на разлику између векторске и битмапиране графике. Детаљно објаснити рад са алатима за цртање (цртање, брисање, уметање текста и графичких елемената, промена димензија и положаја на позадини, копирање, премештање, промена редоследа). У оквиру рада са бојама и текстурама показати како се може утицати на обликовање нацртаних елемената. У складу са могућностима програма показати алате за примену специјалних ефеката на деловима цртежа. Скренути пажњу ученицима на обавезно прегледање материјала пре штампања. Прилагођавању цртежа за екрански приказ, штампу и објављивање на Интернету треба посветити довољно времена да ученици разумеју како се може утицати на квалитет израђеног материјала према потреби. Кроз практичан рад применити научено и израдити конкретне материјале. За обраду ове наставне теме препоручују се програми као што су Corel Draw, Adobe Illustrator, Ink Scaper, и други.

Осми разред- ИЗБОРНИ ПРЕДМЕТ

Оперативни задаци

- упознавање ученика са применом рачунара у области табеларних прорачуна и изради графикана;
- упознавање ученика са фазама израде проблемских задатака на рачунару;
- упознавање ученика са основама језика за израду једноставних презентација на мрежи;
- упознавање ученика са могућностима специјализованих програма за израду презентација на мрежи;
- оспособљавање ученика за самосталну израду пројекта применом рачунарских технологија.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

ТАБЕЛАРНИ ПРОРАЧУНИ (10)

Радна свеска и радни лист. Унос података. Форматирање ћелија. Рад са формулама. Коришћење уграђених функција. Рад са графичким објектима. Израда графикана. Штампање.

ИЗБОРНИ МОДУЛИ (10)

Одабрана поглавља из Програмирања или Презентације на мрежи.

Програмирање

Поступци за решавање проблемских задатака. Решавање проблемских задатака.

Презентације на мрежи

Основни елементи језика HTML. Боја и слика за позадину. Рад са текстом. Рад са сликом. Хиперлинк. Рад са табелама. Специјализовани програми за израду веб страница.

ИЗРАДА САМОСТАЛНОГ ПРОЈЕКТА (14)

Избор теме. Израда плана рада на пројекту. Избор средстава за реализацију пројекта. Израда пројекта. Вредновање пројекта.

НАЧИНИ И ПОСТУПЦИ ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА

Током остваривања програма потребно је уважити високу образовну и мотивациону вредност активних и интерактивних (кооперативних) метода наставе/учења те кроз све програмске целине доследно осигурати да најмање једна трећина наставе буде организована употребом ових метода.

У настави користити, најмање у трећини случајева, задатке који захтевају примену научног у разумевању и решавању свакодневних проблемских ситуација препоручених од стране Министарства и Завода, а приликом оцењивања обезбедити да су ученици информисани о критеријумима на основу којих су оцењивани.

Предмет има статус изборног. Анкетирање ученика врши се на почетку сваке школске године. Ако се ученици одреде за овај предмет, похађају га до краја текуће школске године. Анкетирање ученика за следећу школску годину може се извршити и на крају текуће школске године. Оцена из предмета је бројчана и не улази у просек.

Од пријављених ученика на нивоу разреда, потребно је формирати групе од 15 до 20 ученика.

Препоручује се да по једном рачунару буде највише два ученика.

Потребно је да ученички рачунари имају звучнике или слушалице са микрофоном (због обраде мултимедијалних садржаја) а пожељна је и камера.

У учионици је неопходно да се налази и један рачунар за наставника, успостављена веза са интернетом, скенер, штампач и звучници. Препоручује се да сви рачунари у учионици буду повезани у мрежу и да учионица има рачунарски пројектор.

Програмске садржаје треба остваривати првенствено кроз вежбе и практичан рад на рачунару. У циљу што бољег усвајања знања, препорука је да ученици имају по један час вежби сваке недеље или да се реализује двочас сваке друге недеље.

С обзиром на то да ученици не морају похађати предмет у сва четири разреда, неки садржаји се морају тематски понављати и провлачити кроз више разреда, како би се предвиђене теме што боље савладале. Ту се, пре свега, мисли на теме које се тичу интернета, а затим на прављење и обраду мултимедијалних садржаја, као и на њихово уклапање у функционалну целину кроз пројектне задатке.

ПРОГРАМСКИ САДРЖАЈИ

Број часова који је предвиђен за сваку наставну област је оријентациони. Наставнику се оставља слобода да га коригује у извесној мери (2 до 3 часа по теми) уколико му је то потребно ради квалитетнијег савладавања програмских садржаја.

У тематској целини ТАБЕЛАРНИ ПРОРАЧУНИ обрадити теме на следећи начин:

Радна свеска и радни лист. Објаснити радно окружење и основне елементе прозора. Објаснити појмове: радна свеска, радни лист, ћелија, редови, колоне, адреса ћелије. Обработити кроз вежбу рад у радној свесци (чување, брисање, премештање и копирање, отварање нове и постојеће радне свеске), кретање кроз радни лист (помоћу миша и тастатуре), убацивање новог радног листа, брисање радног листа, промену имена, копирање и померање радних листова. Показати селекцију ћелије, реда, колоне и целог радног листа.

Вежбати селекцију суседних и несуседних ћелија, редова и колона. Вежбати промену ширине редова и колона.

Унос података у ћелију. Објаснити који се типови података могу уносити у ћелију. Вежбати унос текстуалних, бројчаних и датумских података, њихово брисање, измену, копирање и премештање.

Форматирање ћелија. Објаснити како се форматом ћелије одређују начини приказа података у облику текста, броја, датума и времена. Вежбати форматирање података (врста, величина, стил и боја слова). Показати како се могу бојити позадина и оквири ћелије.

Рад са формулама. Објаснити појам формуле, начин њеног уноса, концепт повезивања ћелија унутар формула преко адреса ћелија. Вежбати на једноставним примерима.

Коришћење уграђених функција. Објаснити појам функције и начин њеног уноса. Обавезно обрадити основне функције за сабирање, просек, минимум и максимум. Показати могућност "паметног" копирања формула. Вежбати на једноставним примерима. Показати да једна формула може да се састоји од више уграђених операција.

Рад са графичким објектима. Показати могућности рада са готовим графичким објектима, њихово уметање на радни лист и форматирање (слике, дијаграми, готови облици, оквири за текст, украсна слова, симболи и други објекти). Повезати са стеченим знањима.

Израда графикона. Објаснити начин израде графикона на основу унетих података. Показати и препоручити одређене типове графикона. Вежбати израду графикона, измену података и форматирања на израђеном графикону као и уметање графикона на исти и на посебан радни лист.

Штампање. Објаснити поступак прегледања радног листа пре штампе и поступак штампања. Такође, објаснити могућности форматирања страница за штампу, тј. одређивања величине и оријентације папира, као и подешавање маргина. Скренути пажњу на могућности одабира штампача, штампања одређене странице и одређеног броја копија, као и на могућност штампања целе радне свеске.

У тематској целини ИЗБОРНИ МОДУЛ наставити обраду задатака из програмирања или представити ученицима начин израде презентација на мрежи. Теме реализовати на следећи начин:

Програмирање

Препоручује се наставнику да осам часова посвети изради задатака у програмском језику који је изучаван у VI и VII разреду. Задаци за вежбу могу бити неке од следећих тема: сортирање, евиденција присуства, просечна оцена, фискални рачун итд. Препоручује се наставницима да са ученицима ураде неки од следећих примера:

1. Слогови (или класе, зависно од програмског језика) - Груписање сродних података у један тип података. Пример: дефинисати тип слога (класу) који представља ученика и садржи име, презиме, датум рођења, адресу, разред и одељење.

2. Потпрограми - Направити потпрограм (процедуру или метод, зависно од програмског језика) који са тастатуре читава податке у слог ученика и други потпрограм који исписује податке о ученику на екрану.

3. Низови - Помоћу решења претходних задатака сачинити програм који читава податке о свим ученицима у одељењу, а затим исписује податке само ученике који су рођени одређеног дана или само за ученике из одређеног места или одељења.

4. Напредне операције са низовима - Сортирати унети низ ученика по презимену или по датуму рођења.

5. Уколико је могуће, обрадити неки од претходних примера у графичком окружењу, тј. развити програм који за унос и приказ података користи прозоре, тастатуру и миша.

Преостала два часа посветити теоријској обради фаза израде проблемских задатака на рачунару. Ова целина ће код ученика заокружити сва знања стечена из програмирања кроз понављање и разјашњавање низа корака који се предузимају приликом решавања проблемских задатака на рачунару. Тиме се код ученика развија способност да сагледају цео процес израде програма, а да појам програмирања не повезују само са једном његовом фазом (најчешће се појам програмирања повезује са фазом писања програмског кода). Дакле,

ученицима објаснити да се процес програмирања или пројектовања софтвера састоји из неколико фаза и сваку од њих растумачити: пројектовање захтева, анализа захтева, прављење модела система (помоћу алгоритма или на неки други начин), дефинисање захтева и њихово записивање, избор софтвера и алата за рад, израда програма (писање програмског кода), дизајн, тестирање решења, анализа грешака, дорада, завршна фаза писања документације у виду техничког упутства. Нагласити да се у реалном времену неке од наведених фаза преплићу и понављају а да је за израду озбиљног софтвера потребно имати читав тим у коме су улоге учесника тачно подељење.

Презентације на мрежи

Обновити са ученицима појмове као што су сервиси интернета, презентације на интернету, мапа и структура презентација на мрежи, појам сајта, преузимање материјала са других презентација, ауторска права на интернету и друго. Израду презентација на мрежи започети радом са језиком HTML. Објаснити основе језика HTML. У оквиру наставних јединица које следе направити једноставну презентацију на мрежи.

Обраду језика HTML и израду једноставне презентације на мрежи поделити на следеће целине:

- Основни елементи језика HTML (појам тагова са примерима основног костура програма, концепт креирања стране, поглед из веб читача).

- Боја и слика за позадину.

- Рад на тексту (унос текста, измена, брисање, прелазак у нови ред, размак између речи, специјални знаци, центрирање, фонт, величина, боја, стил).

- Рад на слици (уметање слике на страну, промена димензије слике, позиционирање на екрану, постављање и позивање извора слика).

- Хиперлинк (текст, слика, E-mail).

- Креирање табела (дефинисање табела, редова и колона, спајање редова, спајање колона, оквири за табелу, рад са текстом и сликама).

На крају демонстрирати могућности специјализованих програма за израду презентација на мрежи (MS Publisher, MS Front Page, Dreamweaver, Joomla итд). Причати са ученицима о критеријумима за вредновање веб страница.

Подстицати ученике на критичко вредновање информација доступних на мрежним презентацијама. Причати са ученицима о утврђивању вредности презентације постављањем следећих питања: Да ли је садржај коректан и актуелан? Да ли је садржај презентације у складу са узрастом ученика? Да ли су квалитетни текстуални, графички и мултимедијални елементи (ако постоје)? Да ли постоји препорука неке релевантне установе за коришћење презентације? Да ли је лако кретање (навигација) кроз презентацију? Да ли сви линкови у презентацији функционишу? Да ли презентација садржи биографију аутора и његову електронску адресу? Да ли је аутор веб презентације познато име у својој области? Да ли постоји линк до посматране презентације са неке презентације у коју већ имамо поверења? Да ли се наводе потпуни библиографски подаци у цитатима, како би се могли пронаћи оригинални извори? Да ли посматрана презентација има обележен датум постављања и датум последњег ажурирања? Да ли је то битна карактеристика квалитетне презентације?

Теме за ИЗРАДУ САМОСТАЛНОГ ПРОЈЕКТА су део садржаја неког предмета који се изучава током школовања или су слободне. Као циљ треба поставити израду пројектног задатка. За реализацију пројектног задатка ученици користе знања стечена у оквиру предмета *Информатика и рачунарство*. Пројекат може бити реализован индивидуално или у групи до 3 ученика. Уколико се ради у групи, за сваког ученика јасно дефинисати задатке и целине које треба самостално да уради.

Избор теме. Заједно са сваким учеником појединачно, одабрати тему за рад. Препоручити теме из школског програма или слободне теме, као што су: *Наша школа, Одељењски CD, Стари и ретки занати* итд. Дискутовати и анализирати одабрану тему и упутити ученике на потребну литературу. Обновити појам ауторских права и скренути пажњу на начине дељења дигиталних материјала, односно начине преузимања туђих материјала и постављање својих на интернет.

Израда плана рада на пројекту. Објаснити ученицима све фазе израде пројекта појединачно: одређивање задатка пројекта и циљне групе којој је пројекат намењен, истраживање на задату тему, прикупљање података, сортирање и избор најквалитетнијих материјала, обрада материјала на рачунару, одабир форме за приказ пројекта, рад на пројекту, тестирање функционалности пројекта, представљање пројекта циљној групи, евалуација пројекта.

Избор средстава за реализацију пројекта. У односу на одабрану тему разговарати са ученицима и сачинити избор потребних програма и алата за израду пројекта, као што су: дигитални фотоапарат, камера, скенер и други. Избор програма извршити од обрађених у оквиру предмета *Информатика и рачунарство*.

Израда пројекта. Број часова који је на располагању распоредити тако да се највише часова посвети изради пројекта. Препоручује се од шест до осам часова. Пратити ученике у раду и подстицати их на самосталан рад.

Вредновање пројекта. Приказати и презентовати урађене пројекте одељењу или широј заједници. Коментарисати и анализирати представљене пројекте заједно са ученицима. Разговарати о тешкоћама на које су ученици наилазили током реализације пројекта и на које начине су их превазишли.

4.9. ДОМАЋИНСТВО

Циљ и задаци

Циљ наставе *домаћинства* јесте да ученици стекну нова знања, интегришу, функционализују и унапреде претходна знања и вештине, усвоје вредности и формирају навике у вези са важним активностима у свакодневном животу у области становања, одевања, исхране и употребе различитих материјала.

Задаци наставе *домаћинства*:

- стицање знања и вештина у вези с важним активностима у свакодневном животу и развијање способности примене стечених знања и умења у областима организације и функционисања савремене породице и домаћинства, исхране, културе становања и одевања;
- развијање вештина, ставова и навика одржавања одевних предмета и обуће, домаћинства и околине;
- развијање способности правилног и безбедног коришћења различитих средстава, оруђа и материјала у домаћинству;
- развијање способности за поуздано и стручно коришћење различитих уређаја у домаћинству, нових информационих и комуникационих технологија;
- развијање еколошке свести и спремности да се сопственим деловањем доприноси очувању здраве околине, стандарда и квалитета живљења;
- развијање позитивних и конструктивних ставова о коришћењу научних сазнања за унапређивање квалитета живота;
- развијање сарадничких односа са околином, неговање способности слушања и уважавања мишљења других, подстицање способности толеранције, изношења става и формулисања аргумената за изнети став;
- развијање свести о сопственим знањима и способностима.

СЕДМИ РАЗРЕД

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

САВРЕМЕНО ДОМАЋИНСТВО И ПОРОДИЦА

Оперативни задаци

Ученик треба да :

- зна шта се подразумева под појмом домаћинство
- зна значење појма породица;
- зна значење појма култура
- разуме улогу породице у формирању културних потреба као и формирању навика и интересовања које имају суштинску улогу у развоју културних потреба, креативног понашања и самоактуализације
- разуме односе породице и друштва кроз односе «ми» и «други»
- разуме фазе породичног живота, односе у породици и потребе савремене породице.

Садржаји:

Појам домаћинства. Појмови: култура (понашања, становања, исхране, одевања итд), културне потребе, навике и интересовања (1. језичко изражавање и комуникација; 2. сазнавање и ширење видокруга; 3. естетске потребе у свакодневном животу; 4. естетске уметничке потребе за доживљајем и за стваралачким изражавањем), уметност (ликовне, примењене, музичке, драмске) и други сродни појмови.

Савремено домаћинство и његова правилна организација.

Савремена породица, односи у породици и њихово усклађивање.

Услови за формирање здраве породице и фазе развоја.

КУЛТУРА СТАНОВАЊА

Оперативни задаци

Ученик треба да :

- развије способност разумевања односа између културних потреба, навика и интересовања и културе становања којом се поред функционалних испољавају и естетске потребе у свакодневном животу (кроз архитектуру објеката за становање, дизајн намештаја и покућства, уметничке предмете у домаћинству: слике, фотографије, занатске предмете итд)
- разуме да постоје различите врсте стамбеног простора, могућности за његово економично и целисходно коришћење, као и могућности прилагођавања потребама чланова породице
- разуме сличности и разлике између традиционалног и савременог начина становања
- развија навике хигијенског одржавања стамбеног простора и околине
- формира ставове о естетским вредностима у области уређења стана и околине
- разуме потребу за коришћењем различитог прибора и средстава за одржавање стана и околине
- разуме потребу за рационалном организацијом и расподелом послова у домаћинству
- развија позитивни став према раду на заштити животне околине, укључујући и стан и школу
- разуме конвенционалне ознаке на техничким уређајима у домаћинству и планира њихову безбедну примену.

Садржаји:

Појмови везани за културу становања: архитектура, пејзажна архитектура, грађевинарство, дизајн (ентеријера, намештаја, индустријски дизајн), индустрија (намештаја, покућства: беле технике, тепиха, расвете итд), занати (столарски, браварски, кујунцијски, ћилимарски, корпарски итд), примењене уметности (примењено сликарство и вајарство, конзервација и рестаурација итд)

Породица и стан.

Функционалне целине стана, њихове улоге и економично коришћење.

Технички апарати у домаћинству.

Безбедно руковање техничким апаратима у домаћинству.
 Околина стана и култура становања.
 Уређивање стана/куће, уређивање околине и школе.
 Селективно прикупљање и одлагање отпада у домаћинству.

Вежбе:

Израда симбола намештаја и основе стана за вежбање на уређењу стана.
 Израда макете са моделима за вежбање на уређењу стана или породичне куће.
 Компјутерско скицирање уређења стамбеног простора.

*КУЛТУРА ОДЕВАЊА***Оперативни задаци**

Ученик треба да:

- развије способност разумевања односа између културних потреба, навика и интересовања и културе одевања којом се поред функционалних испољавају и естетске потребе у свакодневном животу (кроз дизајн одевних предмета, модну индустрију итд)
- разуме функционалну и естетску улогу одеће и обуће
- разуме сличности и разлике између традиционалног (ношња) и савременог одевања
- зна разлике у својствима између природних и вештачких материјала
- оспособи се да према својствима материјала бира одговарајући материјал у складу са наменом одеће и обуће
- оспособи се за одговарајући избор средстава за одржавање одеће и обуће и њихово правилно коришћење.

Садржаји:

Појмови везани за културу одевања: индустрија и занатство одевних предмета, примењена уметност (сценски костим, савремено одевање, дизајн текстила, дизајн накита, јувелирски занат, народна радиност итд)

Улога одеће и обуће.

Материјали од којих се прави одећа (природни, вештачки, мешовити).

Природни материјали: памук, лан, свила, вуна.

Вештачки материјали: најлон, вискоза, ликра, гума.

Избор тканине по критеријуму својстава тканине и намене одеће.

Одржавање одеће и средства за одржавање одеће од памука, вуне, свиле, синтетичких материјала.

Пеглање одеће и сезонско одлагање одеће и обуће.

Вежбе:

Испитивање својстава текстилних влакана и тканина и тумачење декларација на етикетама одеће и обуће.

Упоредивање понашања природних и вештачких материјала на повишеној температури и под дејством избелјивача.

Уклањање мрља са одеће (технички бензин, избелјивачи, савремене хемикалије за уклањање флека).

КУЛТУРА ПОНАШАЊА

(КУПОВИНА, ПУТОВАЊЕ, КОМУНИКАЦИЈА)

Оперативни задаци

Ученик треба да:

- развије способност разумевања односа између културних потреба, навика и интересовања и културе понашања
- да разуме значење појмова: средства/медији изражавања, информисања и комуникације
- да разуме везу између појмова «медијско» и «вишемедијско» у контексту са «вишемедијским» изражавањем и «мултимедијама»

- интегрише знања добијена у оквиру овог предмета интегришу са знањима стеченим у оквиру других предмета као нпр: Техничко и информатичко образовање (нарочито у делу који се односи на Информационо-комуникационе технологије), Информатика и рачунарство, Језик и књижевност, Ликовна култура, веронаука итд.
- оспособи се за планирање набавке према расположивим средствима
- оспособи се да избор артикала изводи на основу односа квалитета производа и цене, користећи при томе различите изворе података о квалитету производа
- оспособи се за планирање и реализацију путовања
- оспособи се за ефикасно коришћење савремених средстава комуникације.

Садржаји:

Појмови везани за културу понашања: изражавање, информисање и комуникација; средства/медији изражавања (језик, књижевност, позориште, филм, сликарство, вајарство итд), информисања и комуникације (1. штампани; књиге, периодика, дневне новине, каталози, проспекти итд, 2. електронски: тв, радио, интернет итд); вишемедијско изражавање (вишемедијске уметности: позориште, опера, балет итд) и «вишемедијско» информисање (ТВ као спој више медија: слика, звук/ тишина, покрет итд).

Планирање и расподела буџета.

Планирање дневне, недељне, месечне и сезонске набавке.

Избор артикала.

Примена комуникационих и информатичких технологија при куповини.

Путовање – одабир дестинације и планирање путовања, резервација и куповина карата.

Припрема за путовање – како спаковати кофер.

Правила понашања у градском превозу, аутобусу, возу, авиону.

Савремена средства комуникације, план телефонског разговора, SMS, e-mail, претраживање релевантих и поузданих информација.

Вежбе:

Планирање буџета и набавки (дневних, недељних, месечних).

Прављење избора артикала на основу података о квалитету и цени производа.

Планирање путовања. Планирање обилазака културно-историјских споменика (културно-историјских целина, археолошких налазишта, утврђених градова итд), установа културе (музеји, галерије итд) и догађаја (културне и уметничке манифестације, фестивали итд), (прикупљање потребних информација из различитих извора информација).

Званична кореспонденција, писање биографије, упућивање захтева, молби, жалби

ОСМИ РАЗРЕД

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

СРЕДСТВА ЗА ОДРЖАВАЊЕ ЛИЧНЕ ХИГИЈЕНЕ И ХИГИЈЕНЕ СТАНА

Оперативни задаци

Ученик треба да:

- усвоји знања о коришћењу воде у домаћинству, о хемијској и микробиолошкој исправности воде;
- овлада знањима о потреби и значају хемијске и микробиолошке исправности воде;
- прави разлику између техничке и пијаће воде;
- зна да су ресурси пијаће воде ограничени и рационално је троши;
- зна критеријуме за одређивање квалитета воде за хигијенске потребе домаћинства ("мека" и "тврда" вода) и правилно их примењује у домаћинству;
- правилно одабира и користи средства за одржавање личне хигијене (тоалетни сапуни, шампони, пасте за зубе) и козметичке препарате (дезодоранси, средства за негу коже и косе, декоративна козметичка средства);
- разуме конвенционалне ознаке на средствима за личну хигијену и козметичким препаратима и у складу са њима их користи;
- зна начине чувања средстава за личну хигијену и козметичких препарата;
- сагласно конвенционалним ознакама, чува и примењује лекове и санитетски материјал у кућним условима;
- уме да према својствима правилно изабере и рационално користи средства за чишћење и дезинфекцију и разуме њихово дејство (средства за чишћење стакла, дрвених површина, керамичких плочица, санитарија, текстилних и металних материјала);
- разуме функционалност као критеријум за избор материјала у домаћинству и користи различите врсте материјала за опремање стана (дрво, метал, пластика, стакло, керамика, текстил);
- уме да бојењем, лакирањем и полирањем заштити металне, дрвене и зидне површине од спољашњих утицаја;
- уме, зависно од врсте материјала, да изабере лепак или да изведе други одговарајући начин спајања;
- разврстава и правилно одлаже чврсти отпад у домаћинству применом конвенционалних и ознака;
- придржава се и/или предузима мере заштите околине од отпадних материјала из домаћинства.

Садржаји:

- Вода и њен значај за одржавање хигијене.
- Средства за личну хигијену (сапуни, шампони, пасте за зубе и др).
- Козметичка средства. Средства за негу коже и косе. Декоративна козметичка средства.
- Кућна апотека - примена, чување и одлагање лекова и санитетског материјала.
- Материјали за опремање стана (дрво, метал, стакло, керамика, текстил).
- Одржавање стана. Средства за чишћење и дезинфекцију. Одржавање намештаја, зидова и подова у различитим просторијама (соба, кухиња, купатило).
- Заштита дрвета, метала и зидова од атмосферских утицаја, бојење, лакирање, полирање.

Отпадни материјали у домаћинству - руковање, разврставање и одлагање. Загађивање околине отпадом из домаћинства.

Вежбе:

Тумачење ознака са средства за личну хигијену и козметичких препарата.

Тумачење ознака са средстава за хигијену стана.

Планирање кућне апотеке.

Уклањање мрља са стакла, намештаја, текстила и металних предмета у домаћинству.

Бојење и лакирање дрвених предмета (рам за слику, украсне кутије).

ИСХРАНА ЧОВЕКА**Оперативни задаци**

Ученик треба да:

- зна да се исхраном уноси шест главних врста супстанци неопходних људском организму (протеини, угљени хидрати, масти и уља, витамини, минерали и вода);

- зна о заступљености протеина, угљених хидрата, масти и уља, витамина и минерала у намирницама животињског и биљног порекла;

- зна о еколошкој и генетски модификованој храни;

- уме да правилно чува и припрема намирнице тако да се одржи њихова хранљива вредност;

- зна о значају и поступцима конзервусања намирница у домаћинству и индустрији;

- разуме разлике у потребама у градивним, енергетским и заштитно-регулаторским састојцима хране у зависности од узраста, врсте занимања, пола, спољашње средине, здравственог и физиолошког стања организма;

- планира дневне оброке и саставља јеловнике, у складу са општим принципима правилне исхране;

- правилном исхраном доприноси сопственом здравом начину живота;

- зна о последицама поремећаја у исхрани;

- формира практична знања и вештине припремања хране и руковања прибором, посуђем, справама и машинама за припремање хране;

- развије хигијенске навике руковања намирницама (чување намирница, припремање и служење), као и одржавања посуђа и прибора за припремање и служење јела;

- формира практична знања и вештине за послуживање хране;

- формира културне навике приликом узимања хране;

- негује културу исхране и живота уопште.

Садржаји:

Биолошки важне супстанце: масти и уља, угљени хидрати, протеини, витамини, минерали и вода и њихова улога у човековом организму (градивна, енергетска, заштитна, регулаторска).

Намирнице биљног порекла у исхрани. Заступљеност биолошки важних супстанци у намирницама биљног порекла.

Намирнице животињског порекла у исхрани. Заступљеност биолошки важних супстанци у намирницама животињског порекла.

Вода - значај у исхрани и припремању хране.

Потребе у градивним, енергетским и заштитно-регулаторским састојцима хране, у зависности од узраста, врсте занимања, пола, спољашње средине, здравственог и физиолошког стања организма.

Последице неправилне исхране: гојазност, булимија, анорексија, авитаминозе, хиповитаминозе, хипервитаминозе.

Еколошка храна и генетски модификована храна.

Загађивање хране и заштита од загађивања.

Одлагање, чување и конзервисање намирница (физичке, хемијске и биолошке методе).

Припремање хране. Начини обраде намирница: техничка и термичка обрада. Припрема намирница тако да се одржи њихова хранљива вредност. Хигијенски услови приликом припремања хране. Прибор и посуђе за припремање хране. Машине за обраду намирница. Апарати за припремање и чување хране.

Култура понашања за трпезом и култура исхране. Послуживање и узимање хране. Стоно посуђе и прибор.

Светске кухиње.

Вежбе:

Састављање јеловника (расподела укупних енергетских потреба по појединим оброцима у току дана).

Спровођење истраживања о навикама у исхрани.

Припремања хране у сировом стању: салате и сокови од воћа и поврћа.

Припремање млечних напитака.

Припремање напитака од кисело-млечних производа (воћни јогурт).

Припремање премаза од млечних производа.

Аранжирање хране, стола и послуживање.

НАЧИНИ И ПОСТУПЦИ ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА

Током остваривања програма потребно је уважити високу образовну и мотивациону вредност активних и интерактивних (кооперативних) метода наставе/учења те кроз све програмске целине доследно осигурати да најмање једна трећина наставе буде организована употребом ових метода.

У настави користити, најмање у трећини случајева, задатке који захтевају примену наученог у разумевању и решавању свакодневних проблемских ситуација препоручених од стране Министарства и Завода, а приликом оцењивања обезбедити да су ученици информисани о критеријумима на основу којих су оцењивани.

Настава изборног предмета Домаћинство реализује се са једним часом недељно. Препоручује се реализација наставе у групи од 10 до највише 15 ученика, у специјализованој учионици, опремљеној потребним наставним средствима, или у учионици која поседује рачунар. Ради стицања увида у предзнања ученика, препоручује се да наставници који реализују наставу овог изборног предмета размотре садржаје наставних програма следећих предмета: Свет око нас, Природа и друштво, Српски језик, Ликовна култура, Техничко и информатичко образовање, Биологија, Физика, Хемија. Настава овог предмета треба да пружи услове за стицање знања, умења и формирање навика потребних за унапређивање квалитета живота, заштите, како сопственог здравља, тако и здравља других људи и очувања животне околине. У циљу развијања сарадничких способности и формирања вештина потребних у свакодневном животу, препоручује се да се настава реализује применом метода кооперативног учења у групама.

Наставник има потпуну слободу да прилагоди наставу специфичностима друштвене заједнице и природног окружења у коме се школа налази. Такође, ученици могу у складу са својим интересовањима, разматрати нека питања, истраживати, правити презентације, мале пројекте итд.

Садржаји наставе домаћинства омогућују ученицима да формирају практична знања, вештине и навике које ће примењивати у важним активностима у свакодневном животу, као што су култура становања, одевања, исхране. Усвајањем знања из области наставног предмета *домаћинство*, ученици ће бити оспособљени да самостално врше избор и користе различите материјале и средстава.

ПРОГРАМСКИ САДРЖАЈИ

Седми разред

У наставном програму изборног предмета домаћинство постоје четири наставне теме: *Савремено домаћинство и породица, Култура становања, Култура одевања, Култура понашања (куповина, путовање, комуникација)*

У оквиру наставне теме *Савремено домаћинство и породица* ученици уче значење појма породица, породица у ужем и ширем смислу, о фазама породичног живота, односима у породици и потребама савремене породице. У оквиру стицања знања о породици ученици уче о њеној улози у формирању културних потреба, навика и интересовања и развоју културног идентитета и припадности одређеној групи. Овакав приступ доприноси успостављању односа између појединца, породице и друштва, као и у успостављању релације «ми» и «други» што знања добијена у оквиру овог предмета доводи у везу са знањима која се добијају у оквиру других предмета (српски језик и књижевност, географија, свакодневни живот у прошлости, грађанско васпитање, веронаука итд). Такође се објашњава појам културно наслеђе тако да ученици разумеју да се култура као начин живота (култура становања, одевања, исхране, понашања, рада) у прошлости испољава кроз наслеђе (материјално и нематеријално), а савремена култура - кроз савремени начин живота.

На крају изучавања ове наставне теме уводи се појам домаћинство.

У наставној теми *Култура становања* ученици треба да науче да постоје различите врсте стамбеног простора, о могућностима за економично и целисходно коришћење тог простора, као и о могућностима прилагођавања стамбеног простора функционалним и естетским потребама чланова породице. Треба указати на важност и улогу стамбеног простора у нормалном функционисању и различитим фазама развоја једне породице. Стан треба разматрати као сложени скуп његових функционалних целина. Ученик треба да зна који су функционални, хигијенски и естетски захтеви које стамбени простор треба да испуни.

У овој теми треба размотрити начине уређења и одржавања стана према потребама чланова породице/домаћинства и према односу стан околина/окружење. У оквиру практичних вежби различите групе ученика треба да израде предлоге уређење стана у коме живе, поштујући потребе, склоности и активности особа које у њему живе (спортисти, музичари, писци, лица са специјалним потребама, деца, старе особе) и да међусобним извештавањем кроз дискусију одобре или унапреде предлоге. Утицај породице и појединца на уређење околине треба размотрити из угла градска/сеоска средина, асфалтирана/неасфалтирана улица и сл. Такође, треба размотрити уређење стана са различитих аспеката: функционално/ модерно/ практично/.

Кроз искуства деце треба указати на значај савремених апарата у домаћинству. У оквиру ове теме ученици се обучавају за њихову безбедну примену и разумевање конвенционалних ознака на апаратима у домаћинству. Такође, уче и о важности правилног избора и примене прибора и средстава за одржавање стамбеног простора и околине као и о селективном прикупљању отпада у домаћинству (класификација, рециклирање, разградивост отпада).

У овом наставне теме *Култура одевања* ученици треба да науче: које улоге имају одећа и обућа у животу савременог човека (физиолошка, психолошка, естетска, функционална), да одећа и обућа могу бити направљени од природних и вештачких материјала, разлике у својствима природних и вештачких материјала, да врше избор тканине према својствима тканине и намени одеће, да на основу својстава тканине бирају начине за чишћење и чување одеће и обуће, значење ознака на декларацији одевних предмета.

Важно је да ученици науче о избору материјала из угла улоге/намене одеће.

Кроз практични рад треба овладати вештинама одржавања одеће направљене од различитих материјала (прање, уклањање флека, пеглање, одлагање).

Четврта тема треба да омогући ученицима да стекну/унапреде вештине у важним и свакодневним активностима у области културе понашања: куповини, комуникацији и путовањима. У области куповине мисли се на правилан избор потребних (не сувишних) артикала, планирање и правилну расподелу кућног буџета. Информисање о квалитету

артикала путем информационих и комуникационих технологија, поред тога што омогућава правилан/најбољи избор, омогућава и уштеду новца и времена. Такође, примена информационих и комуникационих технологија омогућава и успешно планирање и реализацију путовања. Одабир дестинације, резервација и куповина карата се, на пример, данас много лакше обављају уз помоћ информационих технологија.

Савремена средства комуникације данас омогућавају бољу информисаност и лакшу комуникацију са пријатељима, члановима друштвених група којима припадају као и са члановима уже и шире породице. Ученици треба да кроз практичне примере и реализацију науче о употреби (техничкој примени) ових средстава, али и о састављању сажетка разговора, писма, поруке, тако да не изоставе суштину (зашто некога зову или шта је предмет поруке или писма, e-mail-a).

У оквиру ове теме ученици треба да овладају вештином писања и упућивања једноставних писаних форми биографије, захтева, молби и жалби. Ово подразумева податке: коме је намењено, истицање предмета, неопходних/релевантних информација и потребне податке о подносиоцу (име и презиме, адреса, контакт телефон и други биографски подаци).

Осми разред

Домаћинство у осмом разреду обухвата две теме: *Средства за одржавање личне хигијене и хигијене стана* и *Исхрана човека*. Заједничко за обе теме је разматрање садржаја са хигијенско-здравственог аспекта, у функцији развијања здравих стилова живота.

У циљу формирања вештина и навика, прецизираних оперативним задацима уз теме, важно је ученике постављати у ситуације да практично примењују стечена знања у вези са садржајем тема и развијају вештине и стичу навике. Наставне ситуације, односно учење у оквиру обе теме, неопходно је тако планирати да се, у корелацији са другим наставним садржајима, функционално повезују и ангажују стечена знања из других предмета, нпр. биологија, хемија, физика и др. Разматрања физичких и хемијских промена, примењена у свим активностима око припремања хране, појачавају мотивацију за рад тиме што се разуме оно што се ради (на пример, како се остварује везивање брашном, зашто скуван воћни сируп постаје чврст и провидан када се охлади, зашто је со средство за конзервацију, како долази до подизања теста и сл.).

Практичне активности садржане у теми *Исхрана човека* реализовати у школској кухињи. Ученици могу, у складу са својим интересовањима, разматрати/истраживати питања у оквиру малих пројеката, правити презентације, јавна представљања, такмичења итд.

4.10. ХОР И ОРКЕСТАР

Хор

Учешћем у хору млада личност сагледава вредности заједничког рада у постизању одређеног уметничког задатка. Хор је најмасовнији вид колективног музицирања у основној школи и од његовог рада зависи углед школе. Од учесника хора се захтева јединствени приступ и рад свих ученика.

Хорско певање може бити:

- одељенско хорско певање,
- разредно хорско певање,
- хорско певање старијих разреда.

Певање у хору има образовни и васпитни циљ. Образовни циљ обухвата развијање слуха и ритма, ширење гласовних могућности, учвршћивање интонације. Васпитни циљ обухвата развијање осећања припадности колективу, развијање естетских осећања, комуникацију са другим члановима хора.

Разредни хор обухвата сва одељења истог разреда у школи.

Хор ученика старијих разреда обухвата узраст ученика од петог до осмог разреда, са недељним фондом од 3 часа.

Часови хора улазе у фонд часова непосредног рада са ученицима.

Репертоар хора обухвата дела домаћих и страних композитора. На репертоару хора старијих разреда уврстити двогласне и трогласне композиције а капела или уз инструменталну пратњу.

У току школске године потребно је са хором урадити осам до десет композиција и наступати на смотрема, такмичењима и другим музичким манифестацијама.

Оркестар

Оркестар који најбоље одговара интересовањима и могућностима ученика јесте Орфов инструментариј. Како се на овим инструментима лако савладава техника свирања, велика је могућност за одабир најбоље увежбаних ученика за овај састав.

На почетку рада на Орфовим инструментима свирање се своди на праћење ритма, певане песме или музичке игре. Свирање на мелодијским инструментима уводи се касније када се ученици привикну на заједничко музицирање.

У школи се може формирати оркестар састављен и од неке друге групе инструмената (хармоника, мандолина, тамбура, блок флаута).

Часови рада оркестра предвиђају 3 часа недељно и улазе у фонд часова непосредног рада са ученицима.

У току школске године потребно је са оркестром урадити најмање 5 композиција и наступити на концертима, приредбама, смотрема, такмичењима и другим музичким манифестацијама.

5. ПРОГРАМ ДОПУНСКЕ И ДОДАТНЕ НАСТАВЕ

5.1. ДОПУНСКА НАСТАВА

Допунска настава се организује за ученике који, из објективних разлога, у редовној настави из обавезних предмета не постижу задовољавајуће резултате у неком делу градива или целом градиву.

Зависно од утврђених недостатака у знањима и умењима ученика, као и узрока заостајања, наставник формира одговарајуће групе с којима организује допунску наставу (на пример: група ученика с недовољним знањем одређених садржаја; група ученика који нису савладали неке од предвиђених садржаја; група ученика са недовољно развијеним способностима, итд.). На основу претходног испитивања тешкоћа и узрока, за сваку групу се ствара посебан, одговарајући план рада, чијим ће се савладавањем отклонити испољени недостаци у знању, умењу и вештини ученика. Допунсканастава претпоставља и специфичне облике у савладавању одређених програмских садржаја (индивидуализација наставе - полупрограмираним и програмираним секвенцама, наставним листићима; предавањима са очигледнијим примерима; посебни групни и индивидуални задаци и др.). Нарочито треба водити рачуна о одмерености захтева, као и о стимулисању ученика за показане резултате (похвале, награде, позитивна оцена).

Допунсканастава организује се током целе наставне године, односно одмах чим се уоче тешкоће појединих ученика у усвајању програмских садржаја. Чим савлада одређену тешкоћу или отклони недостатак, ученик престаје с допунским радом ван редовне наставе. Током даље редовне наставе такве ученике не треба испуштати из вида, односно - диференцирањем редовне наставе - омогућити ученицима да градиво савладају на редовним часовима.

У допунској настави ученик I – VIII разреда може бити ангажован један час недељно.

5.2. ДОДАТНА НАСТАВА

1. За додатнунаставу опредељују се ученици од IV до VIII разреда изнад просечних способности и посебних интересовања за наставу обавезних предмета, односно за продубљивање и проширивање знања из свих или само појединих програмско-тематских подручја редовне наставе. То су они ученици чија се знања, интересовања и даровитост изразитије испољавају већ у I, II и III разреду. Такве ученике уочавају, прате и подстичу наставници разредне наставе и педагошко-психолошка служба школе све до IV разреда када се први пут организује додатнанастава (изводи се све до завршног разреда).

2. Додатнанастава се организује и изводи за ученике од IV до VIII разреда, један час недељно током целе наставне године. Изузетно је важно да се започета динамика додатног рада одржи док се не реализује утврђени програм. Уколико се, изузетно, додатнанастава организује само у једном делу наставне године, пожељно је да се интересовање даровитих ученика за овај рад касније не гаси, односно да се они подстичу на самостални рад другим формама рада (нпр. појачаном индивидуализацијом рада у редовној настави, давањем посебних задатака, ангажовањем у одговарајућим слободним активностима и др.).

3. Додатнанастава - заснована на интересовању ученика за проширивање и продубљивање знања, умења и вештина - непосредније активира ученике и оспособљава их за самообразовање, развија њихову машту, подстиче их на стваралачки рад и упућује на самостално коришћење различитих извора сазнања. Под руководством наставника ученици се у додатнојнастави самостално служе различитим изворима знања (у учењу и

истраживању), те припремају и излажу своје радове (усмене, писмене, практичне) пред својом групом, разредом или целом школом. Знања, умења и вештине, које су стекли истраживачким, индивидуалним и групним радом, ученици користе у редовној настави, слободним активностима и у другим приликама (конкурси, такмичења, школске и друге приредбе). Ученике који се посебно истичу у додатној настави треба и посебно стимулисати (похвале, награде, стипендије за даље школовање, упис у одговарајућу средњу школу и др.).

4. Уочавање потенцијално даровитих ученика у овој области остварује се непосредним праћењем од стране наставника разредне и предметне наставе, анализом радова ученика и остварених резултата на смотрама, такмичењима, интервјуисањем ученика и родитеља и применом одређених инструмената од стране школског психолога или педагога. На основу добијених резултата праћења и испитивања, интересовања и жеља даровитих ученика наставник заједно са ученицима утврђује (конкретизује) програм додатног рада с групама или појединим даровитим ученицима. **Програмом рада** обухватају се поједини сегменти садржаја програма (зависно од интересовања и жеља ученика). То значи да наставник није обавезан да с појединцем или групом ученика оствари у целини садржаје програма. Битно је да планирани садржаји програма буду у складу са интересовањима и жељама ученика, као и са расположивим годишњим фондом часова.

5. Додатна настава може се реализовати као индивидуализовани (примерен појединим ученицима) и групни (за групе ученика једног или више разреда који се посебно интересују за исте садржаје програма додатне наставе). Зависно од интересовања ученика и програмских тема, групе се могу мењати (флексибилност састава групе).

6. Улога наставника у додатној настави је специфична. У сарадњи са учеником (евентуално - родитељима и школским педагогом или психологом) наставник утврђује конкретан програм додатног рада (програм могу да утврде и стручнавећа за области предмета). Реализујући програм додатне наставе, наставник за сваку од одабраних тема проналази и примењује најпогодније облике и методе рада, пре свега оне које у највећој могућој мери активирају све потенцијале ученика, а нарочито оне који омогућавају развој креативности ученика. Током додатне наставе наставник се поставља као сарадник који стручно помаже рад појединца или групе: упућује и усмерава, помаже да се дође до правих решења, закључака и генерализација. Однос ученика и наставника у додатној настави је сараднички, у извесној мери непосреднији и ближи него у редовној настави.

7. У додатној настави са ученицима наставник прати и евидентира њихов развој и напредовање, усавршава утврђене програме, открива нове могућности индивидуализације рада (проблемски задаци, истраживачки радови, програмиране и полупрограмиране секвенце, коришћење разних апарата и техничких помагала и др.), те врши уопштавање и примену стечених знања, умења и вештина у различитим ситуацијама. Обезбеђује укључивање ученика у организоване облике рада ван школе (конкурси, смотре, такмичења). За сваког ученика води досије у који уноси битне податке о његовом напредовању у развоју, те се стара да тај досије прати ученике преуписа у средњу школу.

8. Ученици се самостално опредељују за додатну наставу из појединог обавезног предмета (могу бити мотивисани, али никако присиљавани на то). Приликом опредељивања ученика за додатну наставу, објективно треба проценити мотиве који су утицали на њихову одлуку (у обзир долазе само стварно надарени ученици, одличне оцене из дотичног предмета, док жеље ученика и родитеља не представљају пресудан фактор, јер не мора у сваком одељењу да буде даровитих ученика за поједине предмете, односно талентованих за све предмете и области). Ученик остаје укључен у додатну наставу онолико времена (година) колико жели. Посебно треба водити рачуна о томе да се даровити ученици не оптерећују изнад њихових стварних могућности и жеља (довољно је да ученик - уз редовну наставу - буде ангажован још само у једном виду васпитно-образовног рада – додатној настави из једног обавезног предмета).

9. У додатној настави ученик IV – VIII разреда може бити ангажован један час недељно.

6. ПРОГРАМ КУЛТУРНИХ АКТИВНОСТИ ШКОЛЕ

Циљ и задаци

Културне активности школе представљају подручје одређених активности којима школа остварује непосреднију и чвршћу повезаност са локалном друштвеном средином.

Циљ културних активности школе је унапређивање образовно-васпитног рада и резултата тог рада у школи и општег културног и образовног нивоа живота и рада у локалној средини.

Задаци културних активности школе су да:

- обезбеди учешће ученика, наставника и других запослених у друштвеном животу локалне средине;
- обезбеди учешће локалне друштвене средине у остваривању циљева, задатака и садржаја основног образовања и васпитања;
- обезбеди услове за извршавање годишњег програма рада школе и унапређивање образовно-васпитног рада и резултата тога рада;
- успостави и организује сарадњу и повезаност са свим чиниоцима у локалној друштвеној средини;
- прилагоди садржаје и облике културних активности потребама и могућностима школе, као и потребама и могућностима локалне друштвене средине;
- прати, омогућује и унапређује садржаје, облике и методе културних активности и повезивање између школе и локалне друштвене средине;
- стално доприноси подизању и развијању културе рада и живљења у локалној друштвеној средини;
- организује и унапређује сарадњу са породицом и другим чиниоцима локалне друштвене средине ради јединственог деловања на васпитање и развој деце и омладине;
- активно учествује у јединственом деловању на младе у својој локалној средини на свим ступњевима образовно-васпитног рада;
- у сарадњи са свим чиниоцима локалне друштвене средине (породицом, друштвеним и радним организацијама, локалном самоуправом и другим) обезбеди потпуније и квалитетније остваривање циљева и задатака основног образовања и васпитања.

САДРЖАЈИ

САРАДЊА СА ДРУШТВЕНИМ ОРГАНИЗАЦИЈАМА

У сарадњи са друштвеним организацијама у области науке, културе, технике, спорта, хуманитарних и других делатности школа остварује своје задатке у културном и јавном животу локалне средине:

- подизањем опште културе живота и рада људи у својој локалној средини;
- остваривањем образовно-васпитног програма школе у деловању на младе;
- неговањем аматеризма у слободном времену омладине која је изашла из основне школе и одраслих;
- образовањем за подизање културе становања, одевања, рада, исхране, хигијенске заштите човекове средине и др.

Сарадња школе и друштвених организација у појединим областима делатности темељи се на специфичностима локалне средине у којој се школа налази.

У области неговања аматеризма у слободном времену омладине која је изашла из основне школе и одраслих наставници учествују као руководиоци појединих облика рада, али и као активни чланови – аматери.

О области васпитања и образовања младих у подизању културе живота и рада постављене задатке остваривати путем одговарајућих облика рада: предавања, трибине, изложбе, саветовалишта и сл.

Планирање и програмирање рада у свакој школској години обављати заједнички школа и друштвене организације како би се што рационалније искористиле постојеће кадровске, просторне и материјалне могућности у локалној средини.

САРАДЊА СА РАДНИМ ОРГАНИЗАЦИЈАМА

У оквиру културних активности школа ће сарадњу са радним организацијама остваривати путем:

- сарадње са радним организацијама ради успешнијег остваривања наставног програма;

- професионалне оријентације ученика.

У циљу повезивања теорије и праксе и стварања услова да се у животу примењује оно што се учи у школи пожељно је да се настава не изводи само у објектима школе него и у објектима локалне друштвене средине и радних организација: музејима, библиотекама, галеријама, позориштима, здравственим и другим друштвеним организацијама и радним организацијама материјалне производње.

О овој области посебну сарадњу треба да остваре наставници разредне наставе са васпитачима у деџим вртићима, а наставници и стручна већа за области предмета са наставницима и стручним већима за области предмета у школама средњег образовања и васпитања.

Сарадња са радним организацијама у области образовања и васпитања програмира се и ради хоризонталног повезивања и размене искуства у циљу унапређивања образовања и васпитања са подручја локалне заједнице у којој се школа налази и шире. У овој сарадњи користити облике рада као што су: актив директора школа, стручни активи на нивоу општине и сл.

Посебну област у овој сарадњи представља стално стручно усавршавање наставника у циљу унапређивања образовно-васпитног рада и резултата тога рада, почев од размене искуства, заједничких семинара, путовања (посета, излета, екскурзија) до размене писаних и других материјала (наставних планова и програма, извештаја, припрема, контролних задатака, ученичких радова и др.).

Уколико се укаже потреба радне организације својим стручним кадром, објектима и опремом могу дати свој допринос у остваривању програма рада школе.

7. ПРОГРАМ ШКОЛСКОГ СПОРТА И СПОРТСКИХ АКТИВНОСТИ

ЦИЉ И ЗАДАЦИ

Циљ школског спорта и спортских активности јесте да ученици задовоље своја интересовања и потребе за стицањем знања и способности за бављење спортом као интегралним делом физичке културе и настојање да стечена знања примењују у животу (стварање трајне навике за бављење спортом и учешћем на такмичењима).

Општи оперативни задаци:

Општи оперативни задаци суистоветни са основним општим задатцима физичког васпитања.

Посебни оперативни задаци:

- развој и одржавање специфичних моторичких способности (које су нарочито значајне за успешно бављење изабраним спортским активностима);
- учење и усавршавање основних и сложених елемената технике изабраних активности;
- пружање неопходних знања из изабраних спортских активности (принципи технике, начин вежбања-тренирања, стицање основних и продубљених тактичких знања, правила такмичења у спорту итд.) и њихова примена у пракси;
- учење и усавршавање основне тактике изабраних спортских активности и њена примене у пракси;
- обавезна реализација такмичења на одељењском и разредном нивоу;
- задовољавање социјалних потреба за потврђивањем и групним поистовећењем и др;
- стварање објективних представа ученика о сопственим могућностима за учешће у изабраним спортским активностима;
- подстицање стваралаштва ученика у спорту (у домену технике, тактике и такмичења).

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА

Школа организује и спроводи школски спорт и спортске активности као интегрални део процеса физичког васпитања, према плану стручног већа и то:

Обавезна унутаршколска и међуодељенска такмичења у:

- гимнастици (у зимском периоду),
- атлетици (у пролећном периоду),
- најмање у једној спортској игри (у току године).

Стручно веће сачињава план и програм унутаршколских и спортских такмичења ученика Србије, као могући део плана рада школе, на почетку школске године и спроводи га током целе године, у складу са материјалним и просторним условима рада.

План и програм ваннаставних и ваншколских активности се, на предлог стручног већа, усваја као део годишњег плана рада школе, као и програм обавезних спортских активности.

Школски спорт и спортске активности се формирају према интересовању, способностима и полу ученика. Наставник израђује *посебан програм*, узимајући при том у обзир материјалне и просторне услове рада, узрасне карактеристике и способности ученика, као и такмичарски програм за школску популацију.

Школски спорт и спортске активности се организоване су на основу принципа слободног и добровољног укључивања ученика и имају за свој циљ да, осим разних облика спортских активности, буду носиоци читавог спортског и забавног живота у школи.

Школски спорт и спортске активности ученика својим садржајем допуњују и проширују делове програма рада наставе физичког васпитања и изборног спорта и тиме омогућују ученицима који се за њих слободно одреде да задовољавају своје посебне интересе и жеље.

У раду школског спорта и спортских активности ученика, односно њихових посебних секција, за ученике и њихове наставнике физичког васпитања и изборног спорта, могу бити укључени и родитељи и бивши ученици школе.

Основни организациони облици рада у школском спорту и спортским активностима ученика, односно њиховим секцијама и групама јесу час спортског вежбања и разна такмичења између разреда (међуразредна), па тек онда организована изван школе (међушколска такмичења).

У школском спорту и спортским активностима ученика и такмичењима неговаће се спортски дух и васпитаће се ученици да на достојанствен начин прихватају како победе тако и поразе.

Резултати рада у школском спорту и спортским активностима ученика биће приказани на свим школским приредбама за све ученике, њихове родитеље и локалну друштвену средину.

Рад школског спорта и спортских активности ученика, односно њихових секција обједињава се у оквиру рада Школског спортског друштва.

Све спортске секције раде на основу својих посебних планова и програма који чине саставни део Годишњег плана рада школе.

8. VII. ПРОГРАМ ЗАШТИТЕ ОД НАСИЉА, ЗЛОСТАВЉАЊА И ЗАНЕМАРИВАЊА И ПРОГРАМИ ПРЕВЕНЦИЈЕ ДРУГИХ ОБЛИКА РИЗИЧНОГ ПОНАШАЊА

8.1. ПРОГРАМ ЗАШТИТЕ ОД НАСИЉА, ЗЛОСТАВАЉАЊА И ЗАНЕМАРИВАЊА

Програм заштите ученика од насиља, злостављања и занемаривања сачињен је на основу посебног протокола о поступању у ситуацијама насиља, злостављања и занемаривања у образовно-васпитним институцијама. Програмом су дефинисане и разрађене превентивне и интервентне активности чији је основни циљ превенција и сузбијање свих видова насиља у школи како би се школска средина учинила што безбеднијим и подстицајнијим местом за сву ученике који је похађају. Основно подручје рада јесте заштита ученика основношколског узраста од свих облика насиља у школи.

Посебним протоколом насиље је дефинисано као сваки облик једанпут учињеног или поновљеног вербалног или невербалног понашања које има за последицу стварно или потенцијално угрожавање здравља, развоја и достојанства ученика.

Насиље може бити: 1) физичко, 2) емоционално/психолошко, 3) социјално, 4) сексуално насиље и злоупотреба деце, 5) насиље коришћењем информационих технологија, 6) занемаривање и немарно поступање, и 7) експлоатација.

Задаци школе

У школи ће се креирати клима у којој се:

- 1) учи, развија, негује и подстиче култура понашања и уважавања личности;
- 2) не толерише насиље;
- 3) не ћути у вези са насиљем;
- 4) развија одговорност
- 5) сазнања о насиљу обавезују да се реагује

Основни принципи

- 1) Омогућавање услова у школи који ученицима обезбеђују живот и рад који доприносе њиховом оптималном максималном развоју
- 2) Интерес детета/ученика је примаран у односу на интерес свих одраслих који раде у школи или учествују у раду школе
- 3) Обезбеђење поверљивости података и заштита права на приватност детета и ученика
- 4) Учешће детета/ученика у свим фазама процеса заштите кроз благовремена и континуирана обавештења на начин који одговара њиховом узрасту и разумевању ситуације и кроз могућност да изразе своје мишљење;
- 5) Протокол се односи на све ученике у школи без обзира на пол, узраст, породични статус, етничко порекло, и било које друге социјалне и индивидуалне карактеристике (боју коже, језик, вероисповест, националност, способности и специфичности детета)

Циљеви програма

Општи циљ је унапређење квалитета живота ученика применом:

- 1) мера превенције за стварање безбедне средине за живот и рад ученика
- 2) мера интервенције у ситуацијама када се јавља насиље, злостављање и занемаривање у школи

Специфични циљеви:

- 1) Спровођење и неговање климе прихватања, толеранције и уважавања.
- 2) Укључивање свих интересних група (ученици, наставници, стручни сарадници, административно и помоћно особље, директор, родитељи, старатељи, локална заједница) у доношење и развијање програма превенције.
- 3) Подизање нивоа свести свих укључених у живот и рад установе за препознавање насиља, злостављања и занемаривања.
- 4) дефинисање процедура и поступака за заштиту од насиља и реаговања у ситуацијама насиља.
- 5) Информисање свих укључених у живот и рад установе о процедурама и поступцима за заштиту од насиља и реаговање у ситуацијама насиља.

Задаци у области превенције

- 1) Упознавање са правном регулативом Општим и Посебним протоколом
- 2) Израда Програма за заштиту деце / ученика од насиља
- 3) Дефинисање улога и одговорности у примени процедура и поступака
- 4) Развијање и поштовање богатства различитости и културе поашања у оквиру васпитно-образовних активности
- 5) Организовање обука за ненасилну комуникацију и конструктивно решавање конфликта
- 6) Организовање разговора, трибина, представа, изложби о безбедности и заштити деце/ученика од насиља
- 7) Дефинисање правила понашања и последица кршења правила
- 8) Развијање вештина ефикасног реаговања у ситуацијама насиља
- 9) Умрежавање свих кључних носилаца превенције насиља(савет родитеља,школски одбор,ученички парламент,наставничко веће)

Задаци у области интервенције

- 1) Усклађена и доследна примена утврђених поступака и процедура у ситуацијама насиља
- 2) Сарадња са релевантним службама
- 3) Континуирано евидентирање случајева насиља
- 4) Праћење и вредновање врста и учесталости насиља путем истраживања, запажања и провере
- 5) Подршка деци која трпе насиље
- 6) Рад са децом која врше насиље
- 7) Оснаживање деце која су посматрачи насиља за конструктивно реаговање
- 8) Саветодавни рад са родитељима

Сходно томе школа је формирала свој тим који ће радити и пратити реализацију предвиђеног програма.

Превентивне активности

Превентивне активности треба да буду у складу са циљевима Посебног протокола и предложеним задацима.

Превентивне активности школа креира у складу са анализом стања и увидом у присутност насиља у својој средини, а на основу:

- 1) Учесталости инцидентних ситуација и броја пријава насиља
- 2) Заступљености различитих врста насиља
- 3) Броја повреда
- 4) Сигурности објекта, дворишта

За анализу стања важни су:

- 1) Процена реализованих обука за запослене и потреба даљег усавршавања
- 2) Број и ефекти реализованих акција које промовишу сарадњу
- 3) Степен и квалитет укључености родитеља у рад установе

- 4) Доношење правила понашања и њихова доследна примена
- 5) Активно учешће деце у планирању и реализацији превентивних активности
- 6) Сарадња са другим институцијама
- 7) Сарадња са родитељима
- 8) Активирање школског и рекреативног спорта
- 9) Разноврсна понуда слободних активности

Интервентне активности

Да би интервенција у заштити деце-ученика била планирана и реализована на најбољи начин, неопходно је узети у обзир следеће критеријуме:

- 1) Да ли се насиље дешава или постоји сумња
- 2) Где се дешава – да ли се дешава у установи или ван ње
- 3) Ко су актери насиља, злостављања и занемаривања
- 4) Облик и интензитет насиља, злостављања и занемаривања

На основу ових критеријума врши се **процена нивоа ризика** за безбедност детета и одређују поступци и процедуре.

У складу са проценом нивоа ризика доноси се одлука о начину реаговања:

- 1) Случај се решава у установи
- 2) Случај решава установа у сарадњи са другим установама
- 3) Случај се прослеђује надлежним установама

Кораци и поступци при интервенцији

Свака особа која има сазнање о насиљу, злостављању и занемаривању дужна је да реагује на следеће начине: 1) откривање, 2) прекидање, заустављање насиља или обавештавање одговорне особе, 3) хитна акција, 4) смиривање ситуације, 5) прикупљање информација, 6) консултације, 7) обавештавање стручне службе у школи, 8) консултовање са службама изван школе – у зависности од сложености ситуације.

Интервенција:

За ефикасну интервенцију у оквиру саме установе неопходно је успоставити унутрашњу заштитну мрежу и да се одреди ко, када и на који начин интервенише. Уколико постоји сумња о тежим облицима насиља, обавезно се укључују друге институције и тада је реч о спољашњој заштитној мрежи.

Непосредни саветодавни рад са децом која трпе и чине насиље обавља психолог школе, дефектолог или социјални радник. Психолог наставља индивидуални рад са децом на измени понашања. Након одређеног времена један број чланова тима се мења.

Најчешћи облици насиља условно су сврстани на три нивоа.

- 1) Ситуације на првом нивоу, које се дешавају између деце, углавном решава наставник, васпитач, одељенски старешина.
- 2) На другом нивоу ситуација се решава у сарадњи са Тимом у оквиру унутрашње мреже
- 3) На трећем нивоу неопходно је укључивање спољашње мреже.

За решавање свих облика насиља које чине одрасли над децом неопходно је укључивање Тима, директора и/или других институција.

Након откривања насиља и обављених консултација тим доноси одлуку о предузимању акција:

- 1) Информисање родитеља/старатеља ученика (позивају се непосредно после насиља и у време консултација)
- 2) Организовање посебних програма оснаживања деце за конструктивно поступање у ситуацијама насиља.
- 3) Укључивање надлежних служби: Здравствена служба, СУП, ЦЗС (уколико је потребно).

Напомена: У случајевима у којима је постојала сумња за насиље, прати се понашање потенцијалних учесника (одељенки старешина, предметни наставници, стручна служба).

Праћење ефеката предузетих мера

Тим за заштиту ученика од насиља у обавези је да у сарадњи са запосленима у установи и релевантним установама прати ефекте предузетих мера и активности због планирања новог циклуса Програма заштите ученика од насиља.

Потребно је пратити:

- 1) понашање детеа које је трпело насиље и детета које је вршило насиње
- 2) како реагују пасивни посматрачи
- 3) шта се дешава у групи, одељењу
- 4) колико родитељи сарађују
- 5) како функционише Тим и унутрашња заштитна мрежа
- 6) колико су друге институције укључене и који су ефекти тога

Евиденција и документација

Евиденцију води:

- 1) Одељенски старешина, наставник, васпитач
- 2) Тим – уколико се укључи у интеграцију
- 3) Стручна служба

У обрасце се уписује шта се догодило, ко су учесници, како је пријављено насиље, последице, исходи предузетих корака, како су укључени родитељи, стручна служба итд.

Одељењски старешина, стручна служба у **обавези су да воде евиденцију** о појавама насиља. Одељенске старешине и васпитачи у боравку имају посебне фасцикле у које бележе различита запажања о понашању деце, коментаре друге деце, родитеља, колега. Ове белешке се периодично анализирају на нивоу Тима, одељенског и наставничког већа и др.

Тим за заштиту деце и ученика од насиља води евиденцију о случајевима насиља који захтевају њихово укључивање.

Документација се чува на сигурном месту, код директора, како би се обезбедила поверљивост података.

ЕВИДЕНЦИЈА НАСИЛНОГ ПОНАШАЊА - ОБРАЗАЦ

Датум настанка ситуације _____

Место:

- у дворишту школе
- у ходнику
- у тоалету
- у учионици/боравку
- на путу до школе

Време:

- пре доласка у установу
- после доласка
- на часу: 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7.
- на одмору
- у току активности
- у току слободног времена

за време ужине

Начин откривања/уочавања:

личним увидом

дојавом посматрача

дојавом родитеља

посредно (сандуче, телеф. пријава)

уочавањем знакова

дојавом особе која је доживела насиље

од _____

Учесници насилне ситуације:

Особа која врши насиље (подвучи и унеси име)	Особа која трпи насиље (подвучи и унеси име)
Учесник: М/Ж Група/разред Група: Хомогеног узраста Хетерогеног узраста Истополна Хетерополна Одрасли: Васпитач Учитељ Предметни наставник Одељенски старешина Дежурни наставник Техничко особље Административно особље Стручни сарадник Директор Родитељ (сопствени/туђи)	Учесник: М/Ж Група/разред Група: Хомогеног узраста Хетерогеног узраста Истополна Хетерополна Одрасли: Васпитач Учитељ Предметни наставник Одељенски старешина Дежурни наставник Техничко особље Административно особље Стручни сарадник Директор Родитељ (сопствени/туђи)

Насилна ситуација се:

- дешава први пут
- понавља више пута

Кратак опис насилне ситуације:

Врста интервенције:

Предложене мере заштите и начини праћења и спровођења предузетих мера:

Предложене мере заштите и начини праћења предузетих мера:

Вредновање и процена ефикасности предузетих мера:

Датум пријаве Подносилац пријавенасилне ситуације

8.2. ПРОГРАМ ПРЕВЕНЦИЈЕ ДРУГИХ ОБЛИКА РИЗИЧНОГ ПОНАШАЊА

Поред заштите ученика од насиља, злостављања и занемаривања, изузетно је важан рад школе и на плану превенције других облика ризичног понашања ученика кроз упознавање с потенцијалним опасностима, те промовисање здравих стилова живота, односно кроз стицање социјалних и емоционалних знања и вештина. У мноштву информација којима су свакодневно засути са свих страна изузетно је важно ученике континуирано оспособљавати за критичко и логичко размишљање, посматрање себе, света и појава око себе у здравом контексту.

Том циљу служе и програм превенције других облика ризичног понашања ученика.

ЦИЉ ПРОГРАМА

Примена овог програма има за циљ да се смањи број ученика који ће почети да се упуштају, односно да истрајавају у погледу свога ризичног понашања, те праћењем феноменологије и етиологије поремећаја у понашању, познавањем субкултуре младих конципирати активности које придоносе превенцији злоупотребе дроге, алкохола, цигарета, коцкања, интернета и свих других облика ризичног понашања.

ПЛАНИРАЊЕ И СПРОВОЂЕЊЕ ПРОГРАМА

Програм се спроводи у свим одељењима од 1. до 8. разреда, с нагласком на рад с ученицима од 5. до 8. разреда.

Планирање и реализацију активности води:

1. психолог школе
2. одељењске старешине

НАЧИН РЕАЛИЗАЦИЈЕ

Програми се проводе током целе школске године кроз следеће активности:

1. Час одељењског старешине: Организовањем радионица путем којих ученици активно усвајају позитивне ставове о самима себи, другима и животу; јачају самопоштовање; спремност да кажу НЕ у опасним ситуацијама, да буду емпатични и асертивни, да добијају квалитетне информације и сл.

2. Часови веронауке и грађанског васпитања: Путем верских поука и неговањем моралних вредности радити на превенцији ризичних облика понашања.

3. Индивидуални рад с ученицима који показују склоност ризичном понашању – психолог, а према конкретној потреби укључивање спољашњих сарадника: родитељи, лекари, дефектолози, као и остали стручњаци, односно упућивањем ученика у одговарајуће установе. Рад са овим ученицима спроводи се кроз дискретне заштитне мере. Евиденцију воде одељењске старешине и психолог.

4. Часови редовне и изборне наставе могу садржајно и методски да потпомажу превенцију ризичног понашања и да промовишу здраве стилове живота. Јер се на овим часовима могу актуализирати одређене ситуације из животног окружења ученика и превентивно васпитно деловати.

5. Остали облици радас ученицима – психолог и одељењске старешине према указаној потреби могу користити и друге васпитне облике рада ако су у сврси превенције ризичног понашања ученика.

ОБЕЛЕЖЈА РИЗИЧНОГ ПОНАШАЊА

Ризична понашања су она понашања која:

1. представљају развојни ризик за младе који их чине (али могу представљати и ризик за њихове ближње);
2. обухватају понашања која нису кршење постојећих правних прописа (али често претходе делинквентном понашању или се јављају уз делинквентно понашање);

3. најчешће се испољавају као конзумација алкохола, бежање из школе, ризична полна понашања или аутоагресивна понашања;
4. оваквим понашањем особа доводи у опасност првенствено своје (али и туђе) здравље, физички и психички интегритет, имовину;
5. последице таквог понашања у садашњости су ниског интензитета, али представљају подлогу за лоше исходе у будућности;
6. за само дете непосредне последице и претње су веће него за друге појединце и групе;
7. оваква понашања (маркирање, неучење, кршење правила у школи и кући, експериментирање с цигаретама, дрогом, повремено пијење алкохола, супротстављање ауторитету, неки облици промискуитетног понашања, недозвољени касни изласци, и сл.) захтевају реакцију од породице и других особа из дететових редовних животних средина (али и од професионалаца из неког специфичног подручја).

КРИТЕРИЈИ ПРЕПОЗНАВАЊА

Општи критерији

1. Препознавање тешкоће / проблема о којем је реч у односу на средину, ситуацију, доб, законске норме, очевидност понашања и утицај на особу и друге појединце и групе.
2. Препознавање особености ризичног понашања:
 - 1) да ли постоје јасне последице по дете или друге појединце и групе;
 - 2) да ли понашања значајније одступају од уобичајеног и друштвено прихватљивог за одређену средину, доб и пол детета, односно усклађеност хронолошке, менталне, образовне, емоционалне, моралне и социјалне доби детета;
 - 3) да ли понашања указују на неповољан развој дјетета / младе особе у будућности без друштвене помоћи, односно стручне интервенције;
 - 4) процена обележја понашања у односу на врсту, интензитет, тежину, учесталост, трајање и сложеност.
3. Процена понашања се обавља тимски, тј. укључивање више стручњака, али и родитеља и самог детета / младе особе, и то у односу на породицу, школу, локалну средину; при чему се уз процену ризичног понашања пажња усмерава и на заштитне чиниоце.

Специфични критерији

1. Односе се на тешкоће у учењу и изградњу адекватних односа у школи, као и на непримерене облике понашања, који могу бити условљени специфичним особностима детета, односно васпитним, социјалним, економским, културалним и језичним чиниоцима, без утврђених интелектуалних, сензорних или других здравствених тешкоћа као подлоге проблема.
2. Треба обратити пажњу на:
 - 1) емоционална стања и појаву телесних симптома
 - 2) врсту ризичног понашања или тешкоће у понашању
 - 3) интензитет понашања: од благог и умереног до тешког, при чему се као критеријум тежине узимају последице по дете или средину;
 - 4) учесталост / фреквентност понашања: појединачни чин, повремено, често, стално;
 - 5) трајање понашања: дуже трајање (6 месеци и више) или нагла промена у понашању;
 - 6) удруженост више врста ризичног понашања: лош успех у школи, маркирање, зависности, агресија према људима, уништавање имовине, кршење правила у школи;
 - 7) не ради се о пролазном, очекиваном одговору на стресне ситуације у околини;
 - 8) понашања присутност у школи;
 - 9) интервенције школе или родитеља не дају очекиване резултате.

9. ПРОГРАМ СЛОБОДНИХ АКТИВНОСТИ УЧЕНИКА

ЦИЉ И ЗАДАЦИ

Слободне активности су организовани облици васпитно-образовног рада, који се остварују у разноврсним интересним колективима (секције, групе, дружине, клубови, друштва), а чији је **циљ** да се сваком ученику омогући откривање, задовољавање и развој посебних интересовања, склоности и способности за поједине области живота, рада и стваралаштва.

Садржаји и облици слободних активности чине интегрални део образовно-васпитне структуре школе, заједно са наставом и другим облицима образовно-васпитног рада доприносе остваривању циља и задатака основног образовања и васпитања, посебно следећих **задатака**:

- омогућавају ученицима да открију, испробају и даље усмеравају и развијају своја интересовања и способности за најразноврсније области људске делатности на подручју културе, уметности, науке, технике, спорта, итд;
- омогућавају школи да, полазећи од интересовања и индивидуалних склоности ученика, оптималније и примереније одабира садржаје и начине њихове реализације којима ће најуспешније реализовати свестрани развој личности ученика;
- подстичу најразноврсније видове стваралаштва и доприносе развоју самоиницијативе и стваралачких способности ученика у области за коју имају посебне склоности и интересовања;
- омогућавају учешће ученика у неком облика друштвеног живота, оспособљавајући их за сарадњу и толеранцију, за рад у колективу и за колектив;
- пружају прилике и услове за здраву, ведру забаву и разоноду, развијају потребу креирања духовног, културног и друштвеног живота у средини у којој живе и раде, испуњавају део слободног времена младих корисним садржајима, дајући допринос васпитању за његово правилно организовање и коришћење;
- буде и задовољавају интелектуалну радозналост и стварају могућности да ученици упознају најсавременија достигнућа у науци и култури.

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА

Сви облици слободних активности организују се на принципу добровољности. Сваки ученик опредељује се за рад у најмање једној, а највише у две слободне активности. у избору садржаја, облика и начина рада учествују сви ученици – чланови поједине слободне активности.

Основни облици слободних активности групишу се према садржајима у следеће области: (1) културно-уметничке, (2) научно-истраживачке, (3) научно-техничко-проналазачке и саобраћајне, (4) спортско-рекреативне. Посебну област слободних активности чине: трибине, подмладак црвеног крста, итд.

У слободне активности укључују се ученици од 1. до 8. разреда, с тим што се сталнији организациони облици организују за ученике од 4. до 8. разреда, а за ученике од 1. до 3. разреда организују се повремене интересне активности у оквиру одељења или разреда. И у избору садржаја и начина рада постоје разлике између слободних активности у прва три разреда и у осталим разредима.

У школи се организују само оне активности за које постоје интересовања ученика и одговарајући кадровско-материјални услови. Зависно од броја заинтересованих и услова, слободне активности могу да буду организоване као јединствене (за ученике свих разреда) или подељене према узрасту ученика – чланова (1-4, 5-8. разред). Могу бити самосталне,

укључене у културно-уметничко друштво школе – месне заједнице (огранак) или пак комбиноване (нпр. рецитаторско-драмска, литерарна, калиграфска, и сл.).

Наставник се у слободним активностима ангажује стручно и консултативно. Он помаже ученицима у идентификовању њихових склоности и опредељивању за рад у одређеној секцији; према оквирном упуству и жељама ученика припрема предлог годишњег програма рада секције; активира ученике и упућује их у реализацију програма, евидентира рад и достигнућа; помаже и успоставља сарадњу и координацију рада са другим секцијама у школи и локалној заједници. Наставник посебно прати развој и напредовање ученика, подстиче и усмерава рад секције и пружа стручну помоћ у њеном раду. У слободним активностима наставник је саветодавац и консултант, инспиратор и инструктор; његова подршка у раду секције је видна али је његова личност мање истакнута.

Инструктори у раду секција су наставници одређених струка, афинитета и способности, али то могу бити и подобра лица изван школе (родитељи и други грађани – стручњаци за поједине области, уметници и афирмисани ствараоци).

Облици, садржаји и активности по областима

а) КУЛТУРНО-УМЕТНИЧКЕ АКТИВНОСТИ: У ову област спадају сви облици слободних активности који пружају могућности за задовољење интересовања и стваралаштва ученика у језичком подручју и књижевности, музичке, ликовне и филмске уметности. Облици њиховог организовања могу бити различити, као што су: филолошка, литерарна, рецитаторска, драмска, новинарска, библиотечка секција (дружина). Затим дружина за филм, радио и телевизију, као и за музичке активности (фолклорна музичко-играчка секција, секција младих певача, и секција инструменталиста).

б) НАУЧНО-ИСТРАЖИВАЧКЕ АКТИВНОСТИ: Обухватају све оне облике у којима се проширује, продубљује и актуализира знање, задовољава и проширује интерес и интелектуална радозналост и обезбеђује активно учешће ученика у проучавању и истраживању појединих питања. Ту пре свега спадају научне групе и секције везане за поједина научна подручја или наставне предмете, као што су: биолошка секција (млади биолози), млади математичари, млади физичари, млади хемичари, млади историчари, млади географи, љубитељи страних језика, секција за домаћинство.

в) НАУЧНО-ТЕХНИЧКО-ПРОНАЛАЗАЧКЕ И САОБРАЋАЈНЕ АКТИВНОСТИ: Научно-техничке секције клуба младих техничара су основне научно-техничке организације у којима се ученици удружују и раде по програму који сами планирају и изводе, а у складу интенцијама читавог образовно-васпитног програма рада школе.

Научно-техничке секције клуба младих техничара представљају најпогодније организационе облике за окупљање ученика на научно-техничком и производном раду, у којем они стичу многа знања, умења и навике које су уско повезане са наставом техничког и информатичког образовања, физике, хемије, математике, биологије, саобраћаја, ауто.мото-технике, архитектуре и грађевинарства, бродо-технике, ваздухопловног моделарства, електротехнике, кибернетике и аутоматике, конструкторства и проналазаштва, машинске технике, пољопривредне технике, радио-технике, ракетне технике, филмског стваралаштва, фото-технике, астрономије, хемијске технологије, атомистике, и то проширују у складу са свим оним што доносе савремена достигнућа науке и технике.

У научно-техничке секције клуба младих техничара спадају: саобраћајна секција, бродо-техничка секција, ваздухопловна секција, секција за архитектуру и грађевинарство, електротехничка секција, секција за машинску технику, секција за пољопривредну технику, секција за астронаутику и ракетну технику, секција за радио и ТВ технику, фото-техничка секција, секција за кибернетику и аутоматику, секција за конструкторство и проналазаштво, секција за атомистику, астрономска секција, секција за хемијско-технолошку технику, секција за процесне рачунаре.

г) СПОРТСКО-РЕКРЕАТИВНЕ АКТИВНОСТИ: У ову област спадају све секције, клубови и други облици активности у области физичке културе, које имају за циљ да окупе ученике и омогуће им здраву и корисну разоноду и бављење спортом у слободном времену.

Њихов рад се најчешће обједињава у раду школског друштва за физичку културу, а могући садржаји рада су: атлетика, вежбе на справама, рукомет, кошарка, фудбал, одбојка, пливање.

10. ПРОГРАМ ПРОФЕСИОНАЛНЕ ОРИЈЕНТАЦИЈЕ

ЦИЉ И ЗАДАЦИ

Основни **циљ** професионалне оријентације, као процеса пружања помоћи појединцу јесте да ученик добије целовиту и реалну слику о себи и сагледа своју улогу у свету рада, да успешније планира и остварује свој професионални развој како би се потпуније и стваралачки испољавао кроз рад, постизао лично задовољство и био друштвено-користан.

Полазећи од циља професионалне оријентације и карактеристика узраста ученика, основна школа остварује следеће **задатке**:

1. Упознавање, праћење и подстицање развоја индивидуалних способности и карактеристика личности ученика, значајних за усмеравање њиховог професионалног развоја и развијања свести ученика да и сами активно доприносе сопствено професионално развоју.

2. Упознавање ученика са светом рада и занимања, системом средњег образовања и васпитања, развијање правилног односа према раду, као и оспособљавање за самостално трагање за информацијама о занимањима.

3. Подстицање ученика да се испитивачки односе према себи, тј. да испитују себе у односу на свет рада и да на тај начин проверавају своје могућности и интересовања за обављање послова у појединим струкама и занимањима.

4. Усмеравање и оспособљавање ученика за доношење одлука у вези са избором занимања и одабирањем средње стручне школе за наставак свога школовања.

5. Успостављање сарадње са установама и институцијама које могу допринети успешнијем професионалном развоју ученика

ОСТВАРИВАЊЕ ЦИЉЕВА И ЗАДАТАКА ПРОФЕСИОНАЛНЕ ОРИЈЕНТАЦИЈЕ

Професионална оријентација у основној школи је интегрални део образовања и васпитања и остварује се кроз:

1) редовну наставу путем наставних програма, све обликеваннаставних активности, као што су слободне ученичке активности и часови одељењског старешине;

2) посебне облике рада на професионалној оријентацији, као што су разговори, предавања, изложбе и други извори информација;

3) професионална саветовања;

4) сарадња школе са радним организацијама и средњим стручним школама и гимназијама, као и упућивањем ученика у Центар за професионалну оријентацију.

1. Остваривање циљева и задатака професионалне оријентације у редовној настави и ваннаставним активностима

Путем редовне наставе сви наставници учествују у остваривању циљева и задатака професионалне оријентације на следеће начине:

- врше анализу програма предмета, издвајају и планирају садржаје који су погодни да ученици упознају основне карактеристике и захтеве појединих струка и занимања, као и могућности за превазилажење погрешних схватања и предрасуда о појединим струкама и занимањима;
- уочавају израженије склоности, способности, особине личности и интересовања ученика и предузимају одговарајуће мере за њихово даље подстицање и развој у редовној настави (пре свега индивидуализацијом образовно-васпитног рада), у одговарајућим облицима додатног рада, слободним активностима и другим облицима ученичког ангажовања;
- поступно развијају потребу и одговорност ученика да сами настоје да упознају своје израженије индивидуалне могућности и да их реализују укључивањем у различите активности;

- утичу на развијање свести код ученика да и сами активно учествују у стицању информација о раду и занимањима и да те информације упоређују са својим индивидуалним могућностима;
- оспособљавају ученике за већу самосталност у усмеравању сопственог професионалног развоја;
- стварају услове који се односе на васпитање правилног односа према раду: развијање радних навика и културе рада, формирање свести о подједнакој вредности и међусобној повезаности свих облика људског рада и сл.

Изборне и факултативне ваннаставних активности омогућавају:

- наставницима да боље упознају ученике, а ученику да боље упозна себе – степен развијености појединих интересовања, склоности и способности, као и других особина личности;
- откривање латентних и испољених способности, задовољавање индивидуалних потреба и интересовања ученика;
- подстицање, усмеравање и праћење развоја свих ученика, а посебно даровитих и оних са сметњама у психофизичком развоју;
- да ученици шире и потпуније упознају одређена подручја рада и занимања: технолошки процес производње, средства рада, могућности запошљавања, биофизиолошке, психолошке и образовне захтеве, образовне организације у којима се стиче оспособљавање за занимања и сл.

Часови одељењског старешине – одељењске заједнице омогућавају заједничку делатност ученика и наставника, као и сарадњу са родитељима, и то:

- активније укључивање ученика у разматрање и решавање питања и проблема сопственог професионалног развоја;
- ангажовање ученика (нарочито 7. и 8. разреда) на прикупљању разног информативног материјала о струкама и занимањима, о друштвеним потребама за кадровима, о средњим школама и сл.;
- организовање разговора, предавања, дискусија о питањима значајним за избор занимања и сл.;
- испитивање интересовања ученика одељења за поједине облике слободних активности, додатног рада и сл.

2. Посебни облици рада на професионалној оријентацији

Предавања за ученике и родитеље. Предавања се реализују у одељењским заједницама или у већим групама ученика, односно родитеља. Предавања имају за циљ: упознавање ученика и родитеља са функцијом професионалне оријентације; указивање на значај правилног професионалног развоја; информисања о појединим факторима који утичу на професионални развој појединца; упознавање путева, начина и средстава за задовољавање професионалних жеља; умањење погрешке ученика у професионалном опредељењу; оспособљавање и укључивање ученика и родитеља у реализацији програмских задатака из области професионалне оријентације.

Ови задаци могу се остварити помоћу тема: о чему треба водити рачуна при избору занимања; најчешће грешке у професионалном опредељивању и њихове последице; избор занимања и потребе друштва за кадровима, како упознати, подстицати и усмеравати склоности и способности деце, могућности деце и жеље родитеља; основне карактеристике система образовања и васпитања; могућности коришћења стручне помоћи у професионалној оријентацији; улога родитеља у професионалној оријентацији деце са сметњама у развоју и даровитих ученика; типичне грешке које чине родитељи у професионалној оријентацији своје деце и сл.

Разговори са ученицима и родитељима. Разговор се у професионалној оријентацији користи за индивидуално и групно информисање о важним питањима, чињеницама и подацима из области професионалне оријентације; да се наставници и други носиоци рада на професионалној оријентацији непосредно упознају са ученицима и родитељима, њиховим ставовима, условима живота и могућностима за професионални развој и сл.

Разговор може да се организује у различитим облицима: индивидуални, дискусионе трибине, панел-дискусије, округли сто и сл.

Изложбе. Постављањем изложби или упућивање ученика на организоване јавне изложбе остварују се следећи задаци: обезбеђује свестрано информисање, информисање великог броја ученика, популаришу нека занимања, подстиче на размишљање и усмеравање ка одређеним подручјима рада и сл.

Садржаји изложба могу бити фотографије, монографије или слике о занимању, алати, производи, материјали, ученички радови везани за занимања и сл. Изложбе се постављају теематски, самостално или као део других изложби.

Други извори: самостални радови ученика (писани, ликовни, производно-технички); школски лист и интернет; посете радним организацијама и школама, и сл.

3. Професионално саветовање

Професионално саветовање као међусобни однос ученика и психолога има за циљ да ученику пружи непосредну помоћ у његовом професионалном понашању и развоју.

Задаци професионалног саветовања састоје се нарочито у томе да ученик:

- стекне потпунији и реалнији увид у своје индивидуалне способности и интересовања, односно да развије реалан појам о себи;
- добије информације о оним подручјима рада у којима, с обзиром на индивидуалне особине, има највише изгледа на успех и задовољство у раду;
- постигне шире виђење алтернатива професионалног опредељивања и могућности другачијег професионалног планирања у складу са својим способностима, интересовањима, као и потребама и могућностима друштва за кадровима;
- повећа одговорност и спремност за прикупљање информација о свету рада, као и испитивање и проверавање својих индивидуалних способности и интересовања;
- повећа одговорност и зрелост за своје професионално опредељивање.

Саветодавна помоћ нарочито је потребна ученицима који:

- намеравају да се по завршеној основној школи одреде за стручно оспособљавање за занимања I и II степена стручне спреме;
- имају телесне или сензорне недостатке и хронична обољења;
- не успевају у савладавању образовно-васпитног програма;
- имају тешкоће у развоју;
- неодлучни у погледу професионалног избора;
- код којих постоји несклад између жеља и психофизичких могућности или између жеља ученика и жеља родитеља;
- који су са изразитим интелектуалним или другим способностима (обдарени ученици).

НОСИОЦИ НЕПОСРЕДНОГ РАДА

Носиоци непосредног рада професионалне оријентације у школи су: координатор активности професионалне оријентације, одељењске атарешине, наставници разредне и предметне наставе, школски психолог и педагог, односно школски лекар.

1. Координатор активности професионалне оријентације

Координацију активности на реализацији програмских садржаја и послова професионалне оријентације у школи и са чиниоцима ван школе, зависно од реалних услова, може обављати:

- школски психолог и педагог;
- тим за професионалну оријентацију (са представником: педагошко-психолошке службе, ученика, наставника разредне и предметне наставе, руководиоца одељењских већа, школски лекар, родитељи);
- наставник кога задужи наставничко веће.

Без обзира на могућност за коју се школа одреди, координатор се, поред других, ангажује на следећим задацима:

- предлаже глобални план професионалне оријентације и оперативну структуру свих задатака носилаца професионалне оријентације и брине се о његовој континуираној и систематској реализацији;
- организује реализацију програмираних посебних облика активности, као што су: организација предавања, посете, изложбе, разговори и др.;
- прати, прикупља, обрађује и организује дистрибуцију информативног материјала (фотографије, филмови, литература, публикације, информативни леци) значајног за рад осталих носилаца професионалне оријентације;
- успоставља контакт, одржава сарадњу и организује заједничке активности са организацијама и удружењима која се баве делатношћу професионалне оријентације, посебно са организацијама из света рада и националне службе за запошљавање;
- у сарадњи са наставничким већем и директором школе предлаже и организује усавршавање наставника за рад на професионалној оријентацији;
- стара се за обезбеђење континуитета професионалне оријентације за време читавог школовања

У случају када је координатор колективно тело, задаци се остварују поделом задужења, а координатору појединцу нужно у раду помаже комисија или други за то одређени носиоци.

2. Одељењски старешина

Одељењски старешина се посебно ангажује на:

- укључивању садржаја професионалне оријентације у програм рада са одељењем (програм рада одељењске заједнице);
- обезбеђивању што потпунијег професионалног информисања одељења, обради појединих општих тема и сл., укључивањем педагога, психолога, наставника, лекара и родитеља у реализацију програма;
- самосталном спровођењу одређених облика активности професионалне оријентације (у образовно-васпитном процесу и посебним облицима) и у том циљу и сам спроводи испитивања интересовања ученика и укључивање ученика да учествују у реализацији програма професионалне оријентације;
- развијању активног става ученика према избору занимања и у том циљу ангажује одељењску заједницу у самоинформисању);
- сарадњи са родитељима путем индивидуалних и групних разговора и при том их усмерава на активности значајне за правилан професионалан развој њихове деце;
- омогућавању сарадње ученика и родитеља са психологом, педагогом, другим стручним сарадницима, службама за професионалну оријентацију и сл.

3. Наставник разредне и предметне наставе

Наставник разредне наставе:

- прикупља и обједињује податке о испитивању и карактеристикама ученика при поласку у школу и у даљем раду стално их допуњује подацима до којих долази;
- ради на реализацији задатака и садржаја професионалног васпитања развијањем љубави према раду и формирањем радних навика ученика;
- формира основне појмове ученика о раду и занимањима људи и њиховој повезаности, у складу са могућностима њиховог узраста.

Наставник предметне наставе:

- у току обраде садржаја предмета информисање ученике о занимањима у којима налазе примену садржајикоје ученици уче у оквиру предмета;
- у образовно-васпитним активностима везаним за предмет утиче на развијање позитивног односа према раду залажући се за превазилажење предрасуда према вредновању појединих врста рада и занимања;
- открива даровите ученике, за њих организује слободне и друге активности и потом их упућује на додатни образовно-васпитни рад у циљу подстицања њиховог развоја и правилног професионалног усмеравања;

- упознаје одељењског старешину и чланове одељењског већа са запажањима о ученицима значајним за подстицање њиховог професионалног развоја и програмирање појединих облика образовно-васпитног рада са њима (практични рад, додатни рад, слободне активности и др);
- преузима задатке на реализацији појединих облика рада из посебног програма професионалне оријентације.

4. Школски психолог и педагог

Професионална оријентација је посебно подручје рада педагога и психолога у основној школи. Школски психолог и педагог најчешће имају улогу координатора активности на професионалној оријентацији.

У своме раду психолог и педагог остварују следеће задатке:

- испитивање општих и посебних способности, као и особина личности ученика за потребе њиховог професионалног праћења и усмеравања професионалног развоја (школски психолог);
- пружају стручну помоћ осталим носиоцима делатности професионалне оријентације, посебно одељењским старешинама, наставницима разредне и предметне наставе, стручним већима у планирању и реализацији њихових задатака.
- учествују у реализацији свих облика рада на професионалној оријентацији, посебно упознају ученике и родитеље са односом индивидуалних карактеристика ученика и захтева рада, путем који омогућавају ученицима да упознају себе, значајем критичког самопроцењивања, значајем правилног избора позива и последицама неисправног избора за психолошки развој и функционисање личности и др.;
- у сарадњи са наставницима и одељењским старешинама раде на усмеравању професионалног развоја појединих категорија ученика: даровитих, са сметњама у развоју, ученика са емоционалним, социјалним и педагошким проблемима у развоју;
- врше професионално саветовање ученика (школски психолог);
- учествују у оспособљавању наставника за рад на пословима професионалне оријентације;
- организују, иницирају и спроводе испитивања из ове области, и то како она којима се унапређује практичан рад у школи тако и она којима се унапређује делатност професионалне оријентације уопште;
- прате и анализирају реализацију програма професионалне оријентације и предлажу мере за унапређење рада на професионалној оријентацији;
- воде документацију (досије) о ученицима у чијем праћењу и подстицању развоја учествују; воде и другу документацију (планови, анализе, извештаји, подаци) потребну за стручно заснивање рада.

5. Остали носиоци активности професионалне оријентације

Директор обезбеђује неопходне услове за реализацију усвојеног програма и даље унапређивање ове делатности у школи. У стручним већима иницира разматрање рада, предузима мере за унапређивање ове делатности у школи у сарадњи са локалном заједницом.

Наставничко веће годишњим планом рада школе утврђује и програм професионалне оријентације школе и програме других носилаца ове делатности. Наставничко веће разматра извештаје о раду на професионалној оријентацији и посвећује овом подручју и тематски усмерене седнице. Такође, организује и реализује стручно усавршавање наставника из професионалне оријентације, и то нарочито у следећим областима:

- општи теоријски, педагошки, психолошки и социолошки аспекти професионалне оријентације;
- основне методе и облици рада у професионалној оријентацији и практична примена у школским условима;
- место професионалне оријентације у настави, додатном образовно-васпитном раду, изборним предметима, слободним активностима, активностима одељењске заједнице и др.;

- психолошке карактеристике одређеног узраста као предуслов за професионалну оријентацију.

Одељењско веће доприноси реализацији садржаја професионалне оријентације разматрањем и усвајањем прохрама одељењског старешине, додатног рада, слободних активности, изборних активности и сл. Разматрањем успеха и напредовања ученика чланови већа износе, разматрају и обједињују мишљења о ученицима, што пружа значајне податке за праћење и програмирање даљег подстицања општег, па и професионалног развоја ученика.

Стручна већа за разредну наставу и области предмета имају задатак да сагледају могућности примене садржаја одређених предмета у професионалном усмеравању и информисању ученика, методе и облике деловања путем наставе предмета и ваннаставних активности, као и организовање посебних облика рада. Посебна је улога стручних већа у откривању ученика који постижу изузетне успехе у њиховом предмету и у сродним дисциплинама, издвајање даровитих и програмирање рада на њиховом подстицању и даљем усмеравању.

Школски одбор остварује сарадњу школе са локалном заједницом, са светом рада у непосредној средини, као и са осталим друштвеним чиниоцима из локалне средине. Тиме доприноси стварању услова за професионалну оријентацију ученика, као и усмеравање професионалне оријентације према друштвеним потребама.

11. ПРОГРАМ ЗДРАВСТВЕНЕ ЗАШТИТЕ (ЗДРАВСТВЕНО ВАСПИТАЊЕ)

11.1. ПРВИ ЦИКЛУС

Здравствено васпитање је процес који се плански и континуирано одвија. Наставник разредне наставе реализује предложене теме из области здравственог васпитања сходно узрачном и образовном нивоу ученика и интегрисаним тематским планирањем кроз обавезне и изборне предмете. Научна истраживања су показала да 52% свих могућих утицаја на здравље се односе на свакодневно понашање појединца. Велики број патолошких стања могао би се избећи правилним односом према здрављу и животу. Здрав начин живота се учи у породици, школи и широј друштвеној заједници, те школа треба код ученика да покрене: позитивне емоције, формирање правилних ставова, спроводи позитивну акцију за здравље, угради знања у облику навика у карактер ученика и трасира пут ка вештинама здравог живљења.

За здрав развој личности ученицима је неопходно помоћи да сигурност траже у сопственој моћи поимања света, интелектуално, емоционално и естетски. *Здраво понашање је непосредно повезано са здрављем и представља сваку активност предузету у циљу очувања, унапређивања и одржавања здравља. Супротно овом, "ризично понашање" је дефинисано као специфичан облик понашања који повећава осетљивост за специфичне поремећаје здравља.* Саме информације нису довољне да ученици прихвате здраво понашање. То је само почетна фаза, односно азбука васпитног процеса која се мора допунити савременим здравствено-васпитним стратегијама, са добро планираним и контролисаним интервенцијама које утичу на постепено добровољно прихватање понашања које води здрављу.

Општи циљ здравственог васпитања је да ученици овладају основним знањима, вештинама, ставовима и вредностима из области здравственог васпитања, кроз учење засновано на искуству.

Учење садржаја здравственог васпитања има за циљ упознавање себе и свог окружења ради превођења онога што знамо о здрављу у жељени начин понашања, уз препознавање правих животних вредности и подстицање оптималног развоја личности.

1.1. ПРВИ РАЗРЕД

Оперативни задаци:

- усвајање основних информација о здрављу;
- формирање у ученику жеље да упозна своје тело;
- усвајање основних знања о улози и значају физичке активности;
- упознавање са потребом усклађивања времена за игру, рад и одмор;
- упознавање са најчешћим ситуацијама у којима дете може да се повреди;
- стицање знања и вештина из области одржавања личне и колективне хигијене;
- упознавање са основним појмовима правилне исхране;
- упознавање са штетним ефектима појединих супстанци, са акцентом на штетне ефекте дувана и алкохола;
- прихватање оних које се од мене разликују;
- стицање основних појмова о начину самозаштите и заштите.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

I Тема - *Ово сам ја* (8 часова)

1. Упознај своје тело - дијалошким методом пружити могућност свим ученицима да именују и покажу делове свога тела. Коришћењем слика човечјег тела, учитељ ће показати све делове тела у зависности од њиховог интересовања. Ангажовати ученике и подстаћи их да кроз покрет покажу шта све могу својим телом, како би схватили моторичку активност и еластичност организма. Нагласити значај физичке активности и физичког васпитања као предмета.

2. И ја растем - кроз причу о биљкама и животињама подстаћи ученике да размишљају и износе своје интерпретације на тему растем и развијам се. Кроз различите активности упознати их са факторима од којих зависе раст и развој (наслеђе, исхрана, хигијена, физичка активност).

3. Видим, чујем, осећам - обрадити чула на нивоу информисаности ученика.

- Око - обрадити кроз вежбу посматрања и запажања значајних појединости на одређеним предметима. Читањем текста указати ученицима на потребу да се текст удаљи од очију и да природна и вештачка светлост треба да долазе са леве стране. Нагласити неопходност ношења наочара у ситуацији када је то потребно.

- Ухо - може се реализовати на више начина: слушањем музике, шумава, разликовањем звукова и различитих тонова. Подстаћи ученике да пажљиво слушају саговорника.

- Осећам - кроз истраживачке активности, експериментисање и игру са предметима и биљкама упознати ученике са основним информацијама о чулу мириса, укуса и додира.

Подстицати ученике да своја знања практично примене (процена исправности намирница). Наставу учинити занимљивом кроз осмишљене разноврсне активности и стваралачке идеје ученика (мирис - цвеће, сапун; укус - чоколада, лимун; додир - меко, тврдо, топло, хладно).

4. Како сам дошао на свет - За реализацију ових садржаја из здравственог васпитања укључити родитеље. Осмишљено кроз разговор са ученицима направити поређење са кућним љубимцима и домаћим животињама. Поступно, у складу са узрастом ученика, појединачно и групно испричати основне појмове о рађању, полу и полним разликама.

II Тема - *Шта знам о здрављу* (8 часова)

1. Моје здравље - да би разумели појам "здравље", ученике треба подстаћи да размишљају и причају о свом виђењу на тему - Шта значи бити здрав, када се осећају "здро", шта све могу када су здрави, а шта не могу кад нису здрави.

2. Ко све брине о мом здрављу - Сагледавање ко све и на који начин брине о њиховом здрављу (родитељи, старатељи, бака, дека, доктор, зубар, учитељ...).

3. Шта се ради у дому здравља и болници - дијалошким методом и игром "доктора" приближити ученицима важност и значај:

- систематских прегледа (мерење телесне тежине и висине, држање тела, кичма, стопала, праћење развоја);

- вакцинације (превенција дечјих заразних болести);

- стоматолошки преглед (ницање зуба, хигијена зуба, редовне контроле, исхрана, протезе);

- интервенције у хитним случајевима.

4. Тражим помоћ - на основу стечених знања о здрављу, кроз разговор са ученицима и приказ њихових животних ситуација утврдити у којим околностима, када (висока температура, болови, пролив, повраћање, слабост, страх, крварење) и од кога (друг, учитељ, доктор, комшија, родитељи...) треба тражити помоћ. При реализацији ових садржаја, имати у

виду различитост социјалних услова.

III Тема - *Дневни ритам* (4 часа)

1. Један мој дан - подстаћи ученике да кроз вербалну комуникацију опишу дневне активности, при чему су дозвољене сугестије наставника. На овај начин афирмишемо свесну мисаону активност и учење кроз искуство - животне ситуације.

2. Организација дана - израдом колаж постера, где ће сви ученици узети активно учешће, испланирати дневни ритам учења, одмора, спавања, облачења, физичке активности, игре, забаве. У зависности од могућности, и потреба ученика, принципом поступности одредити обим и дубину садржаја, имајући у виду средину у којој дете живи.

IV Тема - *Хигијена* (10 часова)

1. Лична хигијена - кроз анализу животних ситуација са ученицима, водити дискусију о личној хигијени на забаван и интересантан начин:

- прање руку (преношење болести прљавим рукама, хигијена ноктију);
- хигијена усне дупље, са тежиштем на прању зуба;
- купање и значај купања за здравље (у кади, под тушем, базен, отворене воде);
- нега тела (кожа, коса, гимнастичке вежбе);
- средства и прибор за одржавање личне хигијене (сапун, шампон, чешаљ, четкице за зубе, конач за зубе, паста за зубе, маказе).

Дијалошким методом и методом демонстрације стечена знања правилно преточити у основне навике одржавања личне хигијене. Ученике током школске године редовно подстицати на практичну примену усвојених знања.

2. Хигијена простора - са ученицима урадити анализу животних ситуација на тему - Хигијена простора.

- Хигијена учионице (чиста, проветрена, светла, корпа за отпатке);
- школски намештај (клупе и столице одговарају узрасту, хигијенски чисте и од одговарајућег материјала);
- хигијена дворишта, улице, игралишта и зелених површина.

3. Мој кутак - моја соба. Најбољи пут да сазнања о хигијени становања јесте начин да ученици причају о свом кутку (где и како чувам своју обућу, одећу, своје ствари, како одржавам хигијену своје собе).

Синтезу стечених знања преточити у практичну примену израдом колажа и постера.

V Тема - *Исхрана и њен значај за здрав живот* (6 часова)

1. Правилна исхрана - упознавање ученика са основним принципима правилне исхране што подразумева заступљеност свих хранљивих материја у довољним количинама (квалитативно и квантитативно, разноврсно и планирано).

2. Животне намирнице - ученици износе своја животна искуства и уз помоћ учитеља који их мотивише, праве постере животних намирница. Слаткиши, чоколада, грицкалице и брза храна (како и кад).

3. Заједно за столом - дијалошким методом код ученика формирати став о потреби редовног уношења хране и културе обедовања (породични ручак, топло, хладно, жвакати храну - због лакшег варења и развоја вилице и зуба).

1.2. ДРУГИ РАЗРЕД

Оперативни задаци:

- усвајање информација и формирање представе о здрављу и најважнијим факторима који

доприносе очувању и унапређивању здравља;

- формирање културе обедовања и упознавање са последицама неправилне исхране;
- усвојена знања одржавања личне хигијене преточити у практична умења, стално применљива;

применљива;

- формирање ставова о значају физичке активности и боравка у природи;
- развијање свести о потреби да има усклађен дневни ритам: одмора, спавања, учења и игре примерен узрасту уз асистенцију одраслих;

- уочавање ситуације у којима може да се повреди и избегавање истих;

- развијање самопоштовања и самопоуздања у циљу лакшег прилагођавања и сналажења у непознатим ситуацијама;

- формирање жеље и спремности да помогну вршњацима у свакој ситуацији;

- препознавање знакова умора и замора и потреба за њиховим отклањањем;

- превенција употребе психоактивних супстанци: дувана и алкохола.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

I Тема - *Шта се догађа у мом телу* (6 часова)

1. Растем и то се види - подстаћи мисаону активност ученика и направити поређење претходног и садашњег стања (могао сам да обучем, а сада не могу, мале ципеле, мала мајица, порастао сам, тежи сам).

2. Развијам се - на примерима шта су све научили, шта све знају и умеју ученици ће схватити како се заједно са растом и развијају, постају старији - зрелији.

3. Пут хране - кроз размену мисли, искуства и знања схватиће основне појмове о кретању хране у организму (уносимо, жваћемо, вари се у желуцу, избацујемо).

4. Пут воде - веома је битно да ученици схвате значај уношења воде. Објаснити улогу воде у организму и развијати навику редовног уношења воде. Адекватном организацијом рада у школи омогућити ученицима обављање физиолошких потреба - хоћу у тоалет, без осећаја стида.

5. И зуби се мењају - сазнања о зубима допунити новим информацијама о ницању зуба, хигијени и болестима зуба.

II Тема - *Ја и моје здравље* (10 часова)

1. Како сачувати здравље - Интегрисањем наученог градива у првом разреду и личног искуства ученика, подстаћи их да дођу до основних фактора неопходних за очување здравља (исхрана, лична хигијена, хигијена средине, наслеђе, физичка активност).

2. Шта може да наруши моје здравље - кроз причу и одређене активности упознати ученике са факторима који могу да наруше здравље.

- У кући, на улици, у природи (упознавање са ознакама и симболима опасних материја, струја, вода, сунчаница, животиње - крпељ, пчела, комарац, мува, опасне животиње, температура, саобраћај, храна...).

- Ситуације у којима се могу повредити (употреба кућних апарата, купање, непримерене физичке активности...).

- Предмети који ме могу повредити (оштри предмети, оруђа, оружја...).

3. Чувам се - примерима и причом из живота и искуства ученика, доћи до закључка шта све они могу чинити да би сачували своје здравље.

III Тема - *Дневни ритам* (4 часа)

1. Лети и зими - направити поређење дневних активности у односу на годишња доба. Уочити разлике дневног ритма у зависности од годишњих доба. Направити поређење са домаћим животињама у циљу бољег разумевања.

2. Како препознати умор - упознати ученике са основним симптомима умора и значајем смењивања динамичких и мирних активности у дану. Све психичке и физичке активности током дана ускладити са потребама и могућностима.

3. Школа и здравље - зашто је потребан распуст (због одмора, временских прилика - зима, лето).

IV Тема - *Лична хигијена* (4 часа)

Ученицима је потребно поставити као императив свакодневно обраћање пажње на елементе личне хигијене кроз повезивање са садржајима других предмета. Садржаје личне хигијене обрадити кроз игру, колаже, постере, позориштанце и разговор у складу са могућностима ученика.

V Тема - *Исхрана* (6 часова)

1. Мој кувар - кроз заједничку практичну активност израде јеловника проверити усвојеност знања и умења из области здраве исхране. Проширити и систематизовати знања и искуства ученика стечена у првом разреду.

2. Неправилна исхрана - поремећаји који настају услед не правилне исхране: заостајање у расту и развоју, поремећај телесне тежине, болести зуба, кичменог стуба и грудног коша.

VI Тема - *Превенција злоупотребе алкохола и дувана* (4 часа)

1. Ја и моје одељење у борби против пушења и конзумирања алкохола - увод у активност су основне информације о алкохолу и дувану и игра - "корисно/штетно". Ангажовати све ученике да кроз прављење изложбе, плаката, постера и ликовних радова дају свој допринос борби против пушења и конзумирања алкохола.

VII Тема - *Занемаривање и злостављање деце* (2 часа)

Ову тему због њене специфичности реализовати у сарадњи са стручњаком-професионалцем за питања занемаривања и злостављања деце (разговор са ученицима, родитељима, наставницима...).

1.3. ТРЕЋИ РАЗРЕД

Циљеви и задаци здравственог васпитања су:

- стицање знања, формирање ставова и понашања ученика у вези са здрављем и здравим начином живота и развојем хуманизације међу људима,
- унапређивање хигијенских и радних услова у школи и елиминисање утицаја који штетно делују на здравље,
- остваривање активног односа и узајамне сарадње школе, породице и заједнице на развоју, заштити и унапређивању здравља,
- подстицање родитеља на активности за унапређење здравља деце,
- развијање мотивације ученика у односу на здравље и здраве стилове живота,
- подстицање ваннаставних активности осмишљеним акцијама за унапређивање здравља на нивоу локалне заједнице,
- стицање нових сазнања о рађању, репродукцији и полним разликама,
- мотивисање ученика за акционо деловање у правцу развоја понашања које чува здравље,
- пораст нивоа свести о ризичном понашању као "узрочнику" низа здравствених проблема.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА**I тема: Пубертет**

Значење развоја, сазревања личности у односу на физички раст са освртом на богатство различитости.

Квалитативне промене у току биолошког сазревања.

Психоемотивни чиниоци - развојне карактеристике у пубертету.

Улога родитеља у стварању атмосфере одрастања и функционисања.

Ментална хигијена и односи са особама из непосредне околине.

II тема: Сексуално васпитање - циљеви сексуалног васпитања. Примарне и секундарне сексуалне карактеристике. Сазнање о полности - сексуални идентитет. Односи међу половима. Како сам дошао на свет. Традиција и здравље. Изграђивање хуманих односа међу половима.

III тема: Хигијена и здравље - хигијена је здравље. "Мој здравствени профил". Одређивање сопственог понашања у области здравља и стила живота. Шта за тебе значи бити здрав? Лична хигијена, хигијена простора и околине. Путеви преношења болести -

капљичне инфекције, болести прљавих руку, храна, инсекти. Болести које настају због лошег одржавања хигијене.

IV тема: *Исхрана* - Знање и ставови у вези са исхраном. Твоје навике у исхрани. Болести неправилне исхране - гојазност и мршавост, анорексија. Узимање хране у школи и око школе. Недеља здраве исхране.

V тема: *Болести зависности* - Од радозналости до зависности. Основни појмови о дрогама. Фактори ризика за настанак болести зависности. Понашања у ситуацији изложености ризику. Последице злоупотребе дрога: здравствене, правне, социјалне и финансијске. Превенција злоупотребе. Буди одлучан и сигуран у себе. Шта је ХИВ-инфекција? Деца, ХИВ и права. Све што знам о штетности никотина и алкохола.

VI тема: *Повреде и стања у којима је могуће указати прву помоћ*. Стрес у функцији заштите менталног здравља. Управљање љутњом. Живот без страха и панике. Стрес и психолошка прва помоћ. Моја душевна задовољства.

1.4. ЧЕТВРТИ РАЗРЕД

Циљеви и задаци здравственог васпитања су:

- стицање основних медицинских знања и њихово повезивање ради развијања психички и физички здраве личности, одговорне према сопственом здрављу,
- стварање позитивног односа и мотивације за здрав начин живљења,
- васпитавање ученика за рад и живот у здравој средини,
- стицање знања, умења, ставова и вредности ради очувања и унапређења здравља,
- промовисање позитивних социјалних интеракција ради очувања здравља,
- подстицање сазнања о себи, свом телу и сопственим способностима,
- мотивисање и оспособљавање ученика да буду активни учесници у очувању свог здравља,
- развијање навика код ученика за очување и неговање своје околине,
- развијање одговорног односа према себи и другима,
- укључивање породице на плану промовисања здравља и усвајања здравог начина живота,
- развијање међусобног поштовања, поверења, искрености, уважавања личности, једнакости и отворене комуникације,
- усвајање и прихватање позитивних и сузбијање негативних облика понашања значајних за очување здравља,
- упознавање најосновнијих елемената здравог начина живота,
- упознавање протективних фактора за здравље, као што су: физичка активност и боравак у природи,
- стицање нових сазнања о рађању, репродукцији и полним разликама.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

I Тема - *Исхрана - врсте хранљивих материја*

Подела, особине, улога масти, беланчевина, витамина, угљених хидрата, минерала, воде. Болести које се преносе путем хране. Опасности од неконтролисане примене дијета.

II Тема - *Значај рекреације и спорта*

Зашто се бавимо спортом? Врсте и значај рекреације и појединих спортова. Правилна рекреација - надзор, исхрана, хидратација.

III Тема - *Пубертет*

Осврт на усвојено градиво у трећем разреду. Допунити знања новим садржајима. Анатомске и физиолошке промене у пубертету. Акне у пубертету. Односи међу половима, са освртом на значај продужетка врсте и здравог потомства. Болести ендокриног система.

IV Тема - *Болести децјег доба*

Извор инфекције, путеви ширења и улазно место инфекције. Зоонозе - хигијена и нега у дому са кућним љубимцима. Однос деце у сеоским срединама према домаћим животињама - угроженост од болести које се преносе са животиња на људе.

Болести респираторног тракта - прехлада, грип, бронхитис.

Болести дигестивног тракта - орална хигијена, болести зуба, алиментарне инфекције, паразити, значај редовног узимања хране.

Болести локомоторног система - деформитети кичменог стуба, спуштена стопала.

Дечје заразне болести. Замке и опасности од тетоваже и пирсинга.

V Тема - Прва помоћ

Прва помоћ код крварења, сунчанице, колапса.

Прва помоћ код тровања, алкохолизма, повраћања.

Стрес - последице стреса и превенција у циљу подизања психичке кондиције и спречавања настанка болести.

VI Тема - Болести зависности

Пушење, алкохолизам, наркоманија - знања усвојена у трећем разреду основног образовања допунити и проширити у складу са могућностима ученика четвртог разреда. У реализацији програмских садржаја свих предмета наћи могућности да ученици схвате штетно дејство алкохола, никотина и психоактивних супстанци.

1.5. НАЧИНИ И ПОСТУПЦИ ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА

Приликом доношења школског програма, школа на нивоу актива и наставничког већа, а у складу са потребама локалне заједнице, усаглашава, планира и реализује тематска подручја која се реализују из области здравственог васпитања.

Предложени програмски садржаји представљају полазну основу за континуиран рад и реализацију задатих циљева. Унутрашњу структуру планираних садржаја флексибилно прилагодити постављеним циљевима образовања и условима рада у школи. Ефикасним и подстицајним методама рада са ученицима доћи до начина који омогућава усвајање генеративних, трансферних и функционалних основних знања и вештина, која представљају основу за усвајање појмова и знања у наредним фазама школовања.

Подршка учитеља, као и целог одељења, током рада битан је предуслов успешне реализације програма. Потребно је применити низ методичких радњи током сваког часа обраде садржаја. Поред теоријских информација и њихове практичне примене, истих у циљу сагледавања целовитости материје, потребно је дијалогском методом што више подстицајно активирати ученике у раду користећи при том животно искуство, односно ситуације у којима су се они некада нашли.

За успешну реализацију појединих наставних јединица потребно је ангажовати родитеље јер су они неопходан партнер наставницима и истовремено извор идеја активности и добре воље, вођени искреном жељом за стварање што хуманијих и здравијих услова за школовање своје деце. Облици сарадње са родитељима могу бити различити: преко деце, индивидуално, родитељски састанци, трибине, непосредно учешће родитеља у реализацији наставних тема.

На часу одељењског старешине неопходно је обрадити наставне садржаје који нису нашли своје место у програмским садржајима обавезних, изборних предмета и осталих организационих форми рада на нивоу школе. Учитељ има одређену слободу у креирању наставног процеса. За одређене теме неопходно је ангажовати здравствене раднике који се баве том проблематиком (болести зависности, ХИВ инфекције, злостављање и занемаривање деце, исхрана, орална хигијена), родитеље, друштвено-хуманитарне, спортске, рекреативне, културне и друге организације и удружења.

Рад на реализацији програма одвија се у оквиру:

- редовне наставе, тј. интеграције здравствено-васпитних садржаја у програме других предмета,

- ваннаставних активности - спортских секција клубова здравља, акција за унапређење школског простора, као и простора око школе, акција посвећених здравој исхрани и свим осталим активностима планираних календаром здравља,

- ваншколских активности на уређивању зелених површина, сарадње са заједницом, на организовању културних активности и других садржаја за креативно и рекреативно коришћење слободног времена.

Садржај програма конципиран је у одређене тематске целине, са тенденцијом да се при реализацији програмских садржаја успостави корелација са свим наставним предметима.

Практична настава укључује активан однос ученика према материјалном свету и на тај начин потврђује применљивост стечених теоретских знања.

Ниво обраде наставних садржаја, у зависности од могућности и интересовања ученика, учитељ може организовати тако да се сваки ученик упозна са основним појмовима о здрављу и поступно уводи у здрав начин живљења. Применом принципа поступности - од лакшег ка тежем, проширују се знања како по обиму, тако и по сложености садржаја. Подстицањем мисаоне активности и применом метода анализе и синтезе постиже се логичан начин размишљања и виши сазнајни ниво. У реализацији програма пратити развојни пут ученика водећи рачуна о индивидуалним карактеристикама сваког понаособ, као и о социјалном миљеу у ком ученик живи.

Динамика реализације програмских садржаја зависи од претходних знања ученика, њихових развојних могућности, заинтересованости за материју, као и од креативности учитеља при реализацији садржаја.

Деци је неопходно приближити чињеницу да је здравље појединца не само лично, већ и опште добро. **Оно се у великој мери учи те свако може значајно утицати на квалитет свога здравља ако прихвати здрав стил живота.** Деца морају добити благовремену и квалитетну информацију коју ће умети да усвоје и уграде у свакодневно понашање. Постоје бројне могућности како се свака тема може приближити ученицима. То сигурно не треба да буде једноставно изношење чињеница, већ разноврсне активности које свестрано укључују ученике кроз радионице, едукативне игре, имитације... Неопходно је остварити интерактивно и динамично учење у одељењу како би ученици с лакоћом прихватили и усвојили знања, а да при томе немају утисак напорног рада. Створити динамичку и променљиву средину за учење са осмишљеном организованим материјалом који одговара развојном нивоу и индивидуалним интересовањима ученика.

Грађење толерантне комуникације кључно је да би се сви ученици осећали пријатно, да би активно и отворено учествовали у заједничком раду.

Изузетно је важно да учитељ води и усмерава рад. Неопходно је да сви ученици говоре један по један, а остали слушају. Слушање других може проширити или променити нечије ставове, помоћи да се размене идеје, разјасне ставови, вредности и понашање.

Наставник разредне наставе подстиче дискусију питањима имајући у виду индивидуалне карактеристике ученика. Истицање важности сагледавања проблема из различитих углова омогућава и развијање критичког мишљења, једне од основних животних вештина. На крају дискусије, изводи се закључак у ком је пожељно изнети позитивне коментаре које су ученици користили током часа.

Наставне активности потребно је усмерити на животну праксу и тиме знања и умења ставити у функцију применљивости. У раду с ученицима неопходно је подстицати радозналост, самосталност и стваралачке идеје, са уважавањем развојних и индивидуалних карактеристика.

За успешну реализацију програма изузетно је значајна подршка у виду обуке наставника са приручником као пратећом литературом и основним ослоном у реализацији програма здравственог васпитања. Ученици као извор информација користе постојеће уџбенике и расположиву литературу из осталих наставних предмета на нивоу узраста, као и остале изворе информација (штампане, аудиовизуелне, електронске...).

11.2. ДРУГИ ЦИКЛУС

Циљ и задаци

Општи циљ наставе здравственог васпитања јесте да ученици овладају основним знањима, вештинама, ставовима и вредностима у области здравственог васпитања, који представљају основу за формирање одговорног односа према сопственом здрављу, као и здрављу других.

Остали циљеви и задаци наставе здравственог васпитања јесу:

- стицање знања, умења, ставова и вредности у циљу очувања и унапређивања здравља;
- развијање здраве личности, одговорне према сопственом и туђем здрављу;
- подстицање позитивног односа према здравом начину живљења и здравственој култури;
- мотивисање и оспособљавање ученика као активних учесника у очувању свог и туђег здравља;
- подстицање хуманог односа према болесним особама и спремности да им се пружи помоћ;
- препознавање штетних утицаја по здравље и овладавање вештинама заштите.

2.1. ПЕТИ РАЗРЕД

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

ЗАШТИТА И УНАПРЕЂИВАЊЕ ЖИВОТНЕ СРЕДИНЕ

Улога школе у екосистему.

Однос појединца и друштва према човековој животној средини.

Хигијена школске средине и њен утицај на здравље ученика (превенција деформитета и трауматизма код школске деце).

Образовање у функцији и заштити животне средине.

ПУБЕРТЕТ

Раст и развој.

Психоемотивни развој.

Примарне и секундарне полне карактеристике.

Хумани односи међу половима.

Васпитавање за одржавање личне хигијене.

Орално здравље.

Хигијена спорта (значај физичке активности и утицај на нормалан раст и развој; превенција деформитета и трауматизма код деце школског узраста).

Ментална хигијена (фактори који утичу на формирање личности).

ИСХРАНА

Васпитавање за правилну исхрану.

Исхрана деце.

Хранљиве материје - улога, значај и потребе.

Болести неправилне исхране.

Анорексија.

Превенција и лечење гојазности.

Контаминација хране.

КУЛТУРА ЖИВЉЕЊА И ЉУДСКЕ ПОТРЕБЕ

Злоупотреба и манипулација људским потребама.

Социјални притисак вршњака и проблеми понашања.

Култура исхране, становања и одевања.

Утицај породице на психосоцијални развој детета.

Алкохолизам у породици.

- Насиље у породици.
- Злостављање деце у породици и заједници.
- Култура рада (радне навике, одговорност према раду, стваралаштво - смисао стварања).
- Средства масовне комуникације и њихов утицај на здравље.
- Утицај информатичке технологије на здравље деце школског узраста.
- "Компјутерска" зависност.

БОЛЕСТИ ЗАВИСНОСТИ

- Ризично понашање у дечјем узрасту.
- Превенција алкохолизма.
- Пушење и здравље.
- Злоупотреба дроге.
- Превенција наркоманије.

2.2. ШЕСТИ РАЗРЕД

Оперативни задаци

Кроз примере и задатке из свакодневног живота развијати здраву личност која ће бити одговорна за сопствено здравље.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

- Здравље и здрави стилови живота.
- Психоемотивни развој.
- Лична хигијена.
- Орално здравље.
- Хигијена спорта.
- Правилна исхрана.
- Проблеми понашања младих и социјални притисак вршњака.

2.3. СЕДМИ РАЗРЕД

Оперативни задаци

Ученици треба да:

- стекну знања о развојном периоду адолесценција, посебно раној адолесценцији - пубертету
- стекну знања о здравој исхрани и проблемима који се јављају у периоду ране адолесценције, везано за исхрану
- схвате значај физичке активности у периоду ране адолесценције
- се упознају са факторима ризика који доводе до поремећаја понашања у овом периоду
- кроз примере и задатке из свакодневног живота развијају здраву личност која ће бити одговорна за сопствено здравље.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

Пубертет - рана адолесценција:

- телесни развој
- психосексуални развој
- социјални развој
- когнитивни развој
- емоционално сазревање
- развој идентитета, **морала**.

Исхрана (проблеми исхране - дијете).

Физичка активност.

Ризична понашања по здравље младих.

2.4. ОСМИ РАЗРЕД

Оперативни задаци

Ученици треба да:

- стекну знања о развојном периоду адолесценције, посебно о полном сазревању и репродуктивном здрављу;
- сазнају све факторе ризика који доводе до нарушавања здравља у овом периоду;
- унапреде комуникацију значајну за очување здравља;
- развијају комуникативне способности, вештине ненасилне комуникације и конструктивног решавања сукоба са одраслима и са вршњацима;
- формирају правилне одбрамбене механизме понашања у циљу препознавања и супростављања факторима ризика;
- стекну знања о здравој исхрани и болестима које настају као последица неправилне исхране;
- схвате значај и улогу физичке активности у очувању здравља;
- знају последице злоупотребе психоактивних супстанци;
- препознавањем примере и задатке из свакодневног живота развијају здраву личност која ће бити одговорна за сопствено здравље.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

- Полно сазревање и репродуктивно здравље.
- Последице неправилне исхране.
- Поремећаји раста и развоја услед недовољне физичке активности.
- Болести зависности (злоупотреба психоактивних супстанци, игрице, зависност од интернета и компјутера, коцкање).
- Препознавање и супростављање факторима ризика одговорним за нарушавање здравља младих.

2.5. НАЧИНИ И ПОСТУПЦИ ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА

Школа као образовно-васпитна установа има задатак да, поред образовања ученика, ствара услове за васпитни развој здраве личности детета. Организованим и педагошки осмишљеним радом, применом разноврсних видова образовно-васпитне делатности школе, код ученика треба утицати на усвајање здравих стилова живота, развијање позитивног, активног односа према здравом начину живота, формирању потреба за чувањем и унапређивањем физичког, менталног и социјалног здравља. Код младих људи школа мора да формира развије механизме одбране који ће им помоћи да се супроставе свим факторима ризика које савремено друштво нуди, а који могу да наруше здравље.

Образовно-васпитни рад са младима мора да садржи активности око формирања фонда знања и навика, што је неопходно како би ученици усвојена знања могли применити у свакодневној пракси. Учење садржаја здравственог васпитања подразумева превођење знања о здрављу у жељени начин понашања, уз препознавање правих животних вредности и подстицања развоја личности. Основни циљ здравствено васпитног рада јесте развој аутономне, слободне, способне, самосвесне, одговорне и креативне личности отворене за дијалог и сарадњу, која поштује себе и друге.

Здравствено васпитање је процес који се плански и континуирано одвија. Велики број патолошких стања могао би се избећи правилним односом према здрављу и животу. Здрав начин живота се учи у породици, школи и широј друштвеној заједници. Школа треба васпитно да делује на ученика и да покрене позитивне емоције и формирање правилних ставова и навика, да спроводи позитивну акцију за здравље, угради знања у облику навика у карактер ученика и трасира пут ка вештинама здравог живљења. Циљеве и задатке здравствено-васпитног рада школа може остварити само у јединственом деловању свих облика рада школе.

Школски период обухвата развој детета од поласка у школу до 18-те године. Адолесценција и пубертет често се користе као синоними, иако то нису. Пубертет је скуп физичких и физиолошких промена, а адолесценција је шири појам који осим биолошког

обухвата и психосоцијално сазревање. Према Светској здравственој организацији, хронолошки се адолесценција дефинише као период између 10 и 19 године. Адолесценција се дели на три периода: рану (10 до 13 година), средњу (14 до 16 година) и касну (17 до 19 година). Ова подела је арбитрарна јер се стадијуми раста и развоја међусобно преклапају, одвијају се у континуитету. Према неким ауторима, средња адолесценција је период од 15 до 18 године, а касна обухвата узраст од 19 до 23 године, по некима и до 25. године.

За период пубертета карактеристична је велика варијабилност билошког раста, сазнајног и емоционалног развоја. Имајући у виду да нормалан развој у овом периоду може бити асинхрон и прекидан периодима регресије, неопходно је пажљиво планирати и реализовати дате садржаје. Адолесцент је веома осетљив и склон сталном упоређивању са вршњацима и процењивању да ли су његове промене уобичајене, односно нормалне у овом периоду.

Рану адолесценцију карактеришу крупне промене, као што су интензивније дружење са вршњацима, већа мобилност у кретању, повећана радозналост и потреба за независношћу што ствара услове за повећање ризичног понашања када је у питању здравље.

За здрав развој личности ученицима је неопходно помоћи да сигурност траже и налазе у сопственој моћи поимања света, интелектуално, емоционално и естетски. Здравно понашање је непосредно повезано са здрављем и представља сваку активност предузету у циљу очувања, унапређивања и одржавања здравља. Супротно овом, "ризично понашање" дефинисано је као специфичан облик понашања који повећава осетљивост за специфичне поремећаје здравља.

Саме информације нису довољне да ученици прихвате здраво понашање. То је само почетна фаза, односно азбука васпитног процеса која се мора допунити савременим здравствено-васпитним стратегијама, са добро планираним и контролисаним интервенцијама које утичу на постепено добровољно прихватање понашања које води здрављу.

На нивоу актива и наставничког већа (школа) приликом доношења школског програма, школа планира и реализује тематска подручја из области здравственог васпитања, у складу са потребама. Изузетно је важно претходно одредити на који начин и у оквиру којих активности ће бити реализовани садржаји програма, како би се остварили постављени циљеви и задаци предмета.

Садржаји програма се могу реализовати у следећим облицима:

- обавезна настава и изборни предмети,
- изборни и факултативни предмети,
- часови одељењског старешине,
- додатни рад, секције и слободне активности,
- сарадња са родитељима,
- рад стручних сарадника
- сарадња са локалном заједницом.

Настава као основни облик образовно-васпитног рада представља полазну основу за све облике рада које школа организује. Настава као најзаступљенији облик рада пружа повољне могућности за широко и свестрано васпитно деловање на ученике. Сваки наставни предмет пружа велике могућности да се путем садржаја предмета активно утиче на здрав развој личности ученика. Говорећи о значају и улози школе пре свега веома је важна улога наставника као главног реализатора образовних и васпитних задатака.

У оквиру редовне наставе, изборних и факултативних предмета постоје велике могућности за интеграцију здравствено-васпитних садржаја. За учење ових садржаја веома је важно применити различите методе и облике активног учења и сазнавања наставних садржаја, вршњачку едукацију и све оне методе рада које доприносе не само стицању знања, већ и формирању вештина и развоју позитивних ставова и вредности што су посебно важни циљеви овог програма.

Реализација циљева и задатака здравствено-васпитног рада у великој мери зависи од квалитета сарадње одељењског старешине са ученицима и њиховим родитељима. Одељењски старешина је кординатор и организатор васпитних утицаја социјалне адаптације младих и њиховог развоја. После родитеља, он има најзначајнију улогу у процесу развоја и

формирања личности. Сарадња са родитељима примењујући различите облике рада доприноси ефикаснијем решавању у случајевима када дође до потешкоћа и проблема у развоју.

На часовима одељенске заједнице ученика:

- реализују се садржаји који нису обрађени у оквиру обавезних наставних предмета;
- остварује се синтеза знања, коригују и утврђују ставови и уверења;
- објективизирају се критеријуми вредновања;
- остварује се сарадња са носиоцима активности (родитељима, вршњачким едукаторима и здравственим радницима).

Добро осмишљено коришћење слободног времена омогућава развијање позитивних особина личности, као и стицање специјализованих знања која су у функцији очувања здравља. У слободним активностима ученици се укључују у рад секција које као један од главних циљева имају одржавање здравствено-хигијенских услова у школи. Ваннаставне активности су погодне за рад клубова здравља који могу спроводити: акције за унапређивање школског простора и простора око школе, акције посвећене здравој исхрани и свим осталим активностима планираних календаром здравља, сарадњу са заједницом, хуманитарне акције, организовање културних активности и других садржаја за креативно и рекреативно коришћење слободног времена.

За успешно остваривање програма посебна одговорност припада директору школе и стручним сарадницима. У свом превентивном раду стручни сарадници, пре свега, морају да успоставе добру сарадњу са наставницима, одељењским старешинама и родитељима да би што боље предузели мере саветодавног рада који ће допринети креирању бољих услова за свестран и потпун развој личности.

Истовремено, припремају годишњи програм рада школе и на тај начин са директором планирају активности и обезбеђују сарадњу са установама и сарадницима ван школе, као и стручно усавршавање наставника и сарадника који чине део тима за реализацију овог програма.

Приликом доношења годишњих програма рада школе, полазити од улоге сваког облика активности за целокупни развој личности ученика и предвидети њихов допринос у остваривању циљева здравственог васпитања.

Улога директора школе, стручних сарадника и целокупна организација рада, битна је за успостављање успешних и позитивних релација са родитељима, друштвеним организацијама, институцијама из окружења и појединцима који могу дати свој допринос у реализацији овог програма. За успешну промоцију здравља и здравих стилова живота, веома је важно ефикасно партнерство између наставника, здравствених радника и ресорних министарстава.

Носиоци здравствено-васпитног рада у школама, поред просветних радника, јесу и здравствени радници.

Реализација програма остварује се на нивоу школе, разреда и одељења. Учесници у реализацији програма су школски одбор, директор школе и педагошка служба као координатори активности. Реализатори програма су наставници, родитељи, ученици, уско специјализовани стручњаци ангажовани за одређену област и остали радници школе.

У циљу успешније реализације садржаја пожељно је организовати семинар за координаторе и реализаторе програма, на коме ће се боље упознати са садржајем, техникама и методама рада.

Васпитни процес усмерити на целокупан развој личности са њеним афективним, когнитивним и психофизичким карактеристикама. Наставници биологије, географије, књижевности, уметности, грађанског васпитања, физичког васпитања, као и наставници других предмета, у оквиру свога рада, корелативно повезују наставне садржаје и пружају ученицима основне научно засноване информације из програма здравственог васпитања.

Учешће ученика је добровољно, али је обавеза школе да им створи услове за рад и обезбеди ментора за рад. Метод реализације садржаја, време и начин, зависе од могућности

школе, од организације и услова рада школе, стручних сарадника, наставника и одељењског старешине.

У здравствено васпитном раду веома је важно одабрати праву информацију и метод рада са ученицима. У складу са узрасним карактеристикама садржаји здравствено-васпитног рада се попут концентричних кругова шире.

Методе наставног рада потребно је прилагодити садржају при чему предност треба дати методама активног учешћа и раду у групама. Најчешће се препоручују како индивидуалне, тако и групне методе рада: планирани разговор, креативне радионице, здравствено предавање, играње улога и симулације, изложбе, писани радови, анализа ситуација и практични примери, дебате, аудио и визуелне активности, вежбање животних вештина специфичних за одређени контекст и рад у малој групи. Учешће самих ученика као организатора или вршњачких едукатора пожељно је и у пракси је показало позитивне резултате.

12. ПРОГРАМ СОЦИЈАЛНЕ ЗАШТИТЕ

ЦИЉ

Циљ програма социјалне заштите ученика јесте остваривање следећих активности:

- сарадња са Центром за социјалнирад ради пружања социјалне заштите ученика;
- пружање помоћи ученицима с поремећајима у понашању, као и ученицима с евидентираним прекршајима и/или казним делима (обрада, односно смјештај у васпитну установу, или неки други облик третмана);
- пружање помоћи васпитно запуштеним или угроженим ученицима, односно ученицима који долазе из дисфункционалних породица, или породица са проблематичним односима (ризичне породице);
- упознавање и праћење социјалних прилика ученика и брига за децу тешких породичних прилика – упућивање у остваривање социјално-заштитних мера;
 - утврђивање социо-економског статуса родитеља;
 - упућивање родитеља на начине остварења права;
 - упућивање родитеља на извршење родитељских обавеза;
 - обилазак и кућне посете ризичним породицама са социјалним радницима у циљу пружања ефикасније помоћи и побољшања сарадње између школе и социјалне установе, односно школе и породице ученика.

НАМЕНА АКТИВНОСТИ

Намена активности јесте да се, уз сарадњу са Центром за социјалнирад, ученицима и родитељима пружи помоћи у остваривању плана социјалне заштите, односно да се пружи помоћ и заштита ученицима са поремећајима у понашању, као и породицама са социопатолошким појавама (злостављање, алкохолизам, итд.).

НОСИОЦИ АКТИВНОСТИ

- стручни сарадници – психолог и педагог
- директор школе
- радници Центра за социјалнирад
- ученици са поремећајима у понашању
- ученици који долазе из породица са несрећеним односима, као и из ризичних породица
 - родитељи
 - наставници.

Носиоци активности су наставници и стручни сарадници школе који детектују и идентификују социјални проблем, те информишу раднике Центра за социјалнирад који на основу налаза и мишљења школе, одлазе на терен, преиспитују породичну ситуацију, те уз помоћ различитих законских мера пружају социјалну заштиту ученицима и њиховим породицама.

НАЧИН РЕАЛИЗАЦИЈЕ АКТИВНОСТИ

Опсервација и идентификација ученика са одређеним социјалним проблемима одвија се у школи свакодневно. Реализације активности социјалне заштите започиње у школи где одељењске старешине уз стручну помоћ стручних сарадника детектују социјални проблем, независно о томе да ли је повезан с понашањем ученика и/или чланова његове породице. Најпре стручни сарадници проблем покушају решити уз сарадњу родитеља (службеним позивима у школу и информативним разговорима), а уколико изостане резултат, по потреби током школске године, шаљу дописе Центру за социјални рад, чиме укључују Центар за социјални рад у решавање одређеног проблема.

Социјални радници Центра за социјални рад, на основу налаза и мишљења школе, одлазе на терен, преиспитују породичну ситуацију, обављају информативне разговоре с ученицима и/или члановима њихових породица. Када утврде потребне чињенице реализују одређене социјалне и законске мере, те пружају социјалну заштиту ученицима и њиховим породицама. У циљу ефикасније сарадње школе и Центра за социјални рад социјални радник одлази у кућне посете породицама ученика који долазе из ризичних породица. Кућни посети су планирани два пута месечно (сваке две недеље). Могућ је и долазак социјалних радника Центра за социјални рад у школу, гдје се током индивидуалних разговора са родитељима, али и на родитељским састанцима, на којима су присутни и наставници школе, покуша решити проблем.

Школа може да организује бесплатни продужени боравак, делимично или потпуно ослобађање од плаћања екскурзија и наставе у природи за ученике из социјално угрожених породица. Осим уџбеника и школског прибора за децу из социјално угрожених породица предвиђено је прикупљање и одевних предмета, као и опреме за физичко васпитање. За ученике из социјално угрожених породица школа организује бесплатан приступ културним активностима, као и организованим посетама разним изложбама и сајмовима, као и позоришним представама и филмским пројекцијама.

Свим ученицима и из социјално угрожених породица школа ће у сарадњи са Републичким заводом за здравствено осигурање обезбедити оверу здравствених књижица како би остварили права у области здравствене заштите.

НАЧИН ВРЕДНОВАЊА

Вредновање се састоји у праћењу понашања и промена у понашању социјално угрожених ученика и уклањању социјално угрожавајућих и ризичних фактора из социјалне околине ученика (зависно од проблематике). Нарочито је важна повратна информација Центра за социјални рад школе.

13. ПРОГРАМ ЗАШТИТЕ ЖИВОТНЕ СРЕДИНЕ

ЦИЉ

Циљ програма заштите животне средине јесте да се ученицима, у складу са њиховим сазнајним способностима, друштвеним захтевима и научно-техничким достигнућима, обезбеђује стицање знања о друштвеним, природним, привредним и техничким појавама, токовима и активностима који преображавају, обogaћују или угрожавају животну средину, развију свест о складном односу човека, развоја и средине и изграђују навике и културу понашања која ће доприносити да постану активни учесници у вредновању, чувању, преображавају и грађењу животне средине и простора.

ЗАДАЦИ

Задаци програма заштите животне средине су:

- да код ученика развија позитиван однос према природи и природним изворима (тлу, шумама, води, ваздуху) полазећи од тога да је човек део природе и да мењајући природу мења и себе, оплемењујући или угрожавајући и природу и себе;
- да ученици схвате да је природна и насељена средина јединствена и недељива средина живљења човека као природног и друштвеног бића;
- да развија културу односа према природним и радом створеним вредностима (урбана култура) и посебно према становању (стамбена култура) уређењу школе, места и околине, полазећи од тога да тимеизграђује културну средину човековог живљења;
- да стекне знања о биолошким, физичким, хемијским, историјским, географским, производно-техничким и естетским вредностима и обележјима природе и насељене средине која су неопходна за схватање укупности живог света, човека и друштва и њихове дијалектичке међузависности;
- да упознају еколошке процесе и законитости који се одигравају у животној средини, узроке и услове који нарушавају њену природну равнотежу, последице које из тога произлазе и начине њиховог преовладавања;
- да упознају градитељске, техничке и технолошке радње и процесе, њихову вредност као културне репродукције животне средине, али и ограничења и могуће последице у угрожавању средине и простора и њихово отклањање;
- да буду оспособљени као будући активни учесници у процесу преображаја своје средине, могу да примене потребна знања, понашања и искуства у очувању природе, управљању природним изворима и производним поступцима, у изградњи насеља и уређењу простора;
- да ученици схвате и оцене вредности природе и насеља за укупан живот човека, штетност свих облика експлоатације природе и нужност преовладавања противречности које експлоатација рађа;
- да стекну одговарајућа знања и понашања у уређивању стана, школе, насеља, култивисању засада, изградњи грађевина, те да упознају мере и технике очувања животне средине и да развију активан однос, потребу и умеће у функционалном и естетском обликовању животне средине;
- да развију љубав према природи, завичају и својој земљи.

1. ПРВИ ЦИКЛУС (РАЗРЕДНА НАСТАВА)

Оперативни задаци разредне наставе су:

- да постојећа знања и навике ученика богати и повеже с новим сазнањима о природи, пределу, насељу и добрима у њима са становишта животне средине;

- да код ученика развија смисао за вредновање и љубав према природи и изграђеним вредностима и лепотама и подстиче ученике на активно учествовање у чувању и уређењу животне природне и насељене средине;
- да радом у родитељском дому, школи, насељу и околној природи ученици стичу свест и осећање одговорности и развоју културе живљења, становања и рада који доприносе очувању животне средине;
- да стичу знања о лепоти и богатству света, о културним вредностима завичаја и домовине и њиховој угрожености од загађивања;
- да развија и шири интересовања ученика за посматрање и истраживање појава и процеса који доводе до нарушавања и загађивања животне средине и стваралачку примену стечених знања за њену заштиту;
- да васпитава ученике за културу становања, културу односа према природи, урбаној култури, уређењу школе и дома и њихове уже и шире околоне.
- да ученици познају чиниоце који угрожавају живот, улогу човека у заштити и унапређивању животне средине;
- да ученици упознају основне опасности које постоје у индустријској градској и пољопривредној средини и мере заштите.

1.1. Свет око нас – природа и друштво

Садржаји програма

Природна средина: тло, вода и ваздух као средина живог света, значај за развој и очување човекове природне животне средине. Вода, ваздух, земљиште и шуме као непосредни услови производње и насељавања. Биљни и животињски свет и његов размештај у простору, станишта живог света и њихових заједница. Међусобна зависност природе, човека и развоја. Природна богатства и развитак људских делатности. Загађење и загађивачи као последица људске делатности. Утицај природних услова на живот и рад људи. Природне лепоте и предели завичаја и земље и значај њиховог неговања, чувања и уређивања. Угрожавање природне средине (нестајање плодног тла, деградација шума, загађивање воде и ваздуха). Заштита природе од угрожавања.

Настанак насеља и њихов значај у развоју друштва. Међусобна зависност природе и насељене средине. Градитељско наслеђе. Уређење насеља, његових зграда, јавних простора, зеленила. Угрожавање урбане средине (изградња градова и насеља, саобраћај, загађења и сл.).

Лична хигијена; пушење. Хигијена стана и школе. Комунална хигијена (густина насељавања, хигијена воде и ваздуха, одржавање насеља).

Чиниоци који угрожавају живот и ремете биолошку равнотежу, загађивање воде, ваздуха, земљишта и хране. Улога човека у заштити и унапређивању животне средине.

Живот у граду и другим насељима. Угроженост градских и других насеља разноврсним опасностима за живот и здравље људи, извори загађивања, загађујуће супстанце и потреба заштите.

2. ДРУГИ ЦИКЛУС (ПРЕДМЕТНА НАСТАВА)

2.1. Српски језик

Оперативни задаци су:

- у оквиру обраде изабраних књижевно-уметничких, научно-популарних и других текстова ученици треба да упознају карактеристичне појаве угрожавања животне средине, што ће допринети схватању међусобних односа човека и материјалног света који га окружује;
- у разним облицима усменог и писменог изражавања, додатног рада и слободних активности ученика систематски разматрати естетске, социјалне и етичке аспекте човековог односа према животној средини.

Садржаји програма

Књижевност. У сваком разреду обрадити најмање по један текст лектуре у којем се, између осталог, приказује неки од актуелних проблема човекова односа према животној средини.

Усмено и писмено изражавање. У свим разредима, у оквиру предвиђених облика и врста (говорне и писмене вежбе, домаћи писмени задаци) и према узрасту, обрадити по две-три теме које се односе на разне аспекте заштите и унапређивања животне средине од стране деце и одраслих.

Додатна настава и слободне активности. При реализацији оквирних тема додатног рада и програма рада културно-уметничких секција, где год је то могуће и оправдано, захватати и актуелна питања деградације и уређење животне средине (књижевна, филмска и позоришна дела; радио-телевизијске емисије; написи у штампи и периодици, самостални литерарни и други састави и јавна иступања ученика; учествовање у разним акцијама и програмима; израда наградних темата и ср.).

2.2. Страни језик

Оперативни задаци су:

- да ученик савлада основне појмове и термине који се односе на заштиту и унапређивање животне средине.

Садржаји програма

У сваком разреду, најмање два пута годишње дати текст у коме се третира човеков однос према животној средини. Ученици треба да овладају изразима као што су: животна средина, загађивање, еколошка равнотежа, еколошка контрола, заштита природе и др. Говорне вежбе о немарном односу човека према животној средини.

2.3. Историја

Оперативни задаци су:

- да ученици изучавају улогу и утицај природних фактора на друштвени развитак, схвате значај заштите и унапређивања животне средине.

Садржаји програма

Међузависност друштвених односа и материјалног света у историјским епохама. Где год градиво историје омогућује стално указивати на потребу заштите животне средине, јер је тај проблем постојао у прошлости, а да је у савременом друштву постао нарочито актуалан.

2.4. Географија

Оперативни задаци су:

- да ученици схвате значај природно-географских елемената и њихову међусобну зависност, као и опасност од нарушавања природне равнотеже;
- да упознају транспорт загађивача који не познаје границе;
- да схвате значај процеса насељавања људи и друштвених појава и њихове последице на географску средину;
- да упознају основне узроке и последице деградације, као и да упознају начин његове заштите и очувања животне средине;
- да упознају природне реткости и разноврсне лепоте предела наше земље, као и потребу њихове заштите и очувања за будуће генерације.

Садржаји програма

Појам деградације животне средине и њени облици (ерозија, загађења, нарушавање предела и сл.).

Топлотно оптерећење атмосфере и промене времена и климе. Заштита атмосфере од загађења.

Данашње стање водених ресурса, проблеми дефицита воде. Загађеност вода и њихова заштита.

Распрострањеност људи на Земљи. Насеља. Преображај насеља и њихове последице на животну средину.

Географска средина и људске делатности. Људске делатности и потреба заштите животне средине.

Проблем загађености и заштите земљишта, ваздуха и вода Европе.

Прираштај становништва у појединим регијама Европе и проблеми које изазивају у животној средини.

Проблеми загађености и заштите земљишта, ваздуха и воде на ваневропским континентима.

Прираштај становништва и густина насељености на континентима и проблеми заштите животне средине.

Развој привредних делатности и потреба заштите животне средине.

Области у Србији угрожене ерозијом. Заштита тла од ерозије и загађења. Стање водних ресурса у Србији. Проблеми снабдевања водом. Загађеност вода и њихова заштита.

Загађеност атмосфере и потреба њене заштите. Промене у микроклими градова и индустријских центара.

Транспорт загађивача.

Природне реткости и национални паркови. Значај њиховог очувања за живот и туризам.

Становништво и насеља и њихов утицај на загађење и заштиту животне средине.

2.5. Физика

Оперативни задаци су:

- да ученици знају да су честице прашине и дима загађивачи ваздуха и воде;
- да ученици знају да висока температура, бука и вибрације негативно утичу на жива бића, а посебно угрожавају здравље човека;
- да ученици упознају мере (средства и начине) за спречавање загађења која штетно делују на жива бића и човека.

Садржаји програма

Ситне честице у облику дима и прашине распршене у ваздуху и води као загађивачи животне средине. Принципи на којима раде уређаји за уклањање честица из гасова (дима).

Повећање температуре као опасност за животну средину, извори и мере заштите.

Бука и вибрације као загађивачи животне средине. Извори буке и мерење буке. Мере заштите од буке и вибрација.

2.6. Хемија

Оперативни задаци су:

- да ученици упознају штетност неких неорганских и органских једињења и њихово основно дејство на човека, животиње и биљке;
- да ученици знају штетна својства неких индустријских отпадака и производа сагоревања, као и њихов утицај на животну средину;
- да ученици сазнају да штетна једињења могу дуго да опстану у природи, као и да могу да се у њој трансформишу и у још штетнија једињења;
- да ученици знају да се штетна једињења могу да акумулирају на појединим местима у природи која на тај начин постају дуготрајан извор даљег штетног деловања.

Садржаји програма

Природни извори кисеоника. Кисеоник – значај за живи свет. Циклус кисеоника.

Угљен-диоксид и његов значај за биљке. Утицај повећане производње угљен-диоксида на природне процесе.

Сумпор-диоксид у ваздуху. Киселе кише. Потенцијална улога хемијских елемената и једињења у нарушавању животне средине.

Пестициди и минерална ђубрива као загађивачи. Основни поступци за спречавање загађења воде, ваздуха и земљишта.

2.7. Биологија

Оперативни задаци су да ученици:

- упознају основне појмове из области заштите и унапређивања животне средине, као и да упознају основне услове живота у природној и урбаној средини;
- схвате механизме одржавања и регулисања еколошких система;
- познају поступке којима човек загађује, односно заштићује и унапређује екосистеме;
- распознају ретке и угрожене биљке и животињске врсте и схватају потребу заштите од даљег уништења;
- схватају човека као део природе који својом делатношћу мења природу, али да и она мења његову природу;
- активно учествују на уређењу, заштити и унапређивању природних и урбаних средина;
- умеју да еколошки мисле о међусобним односима и зависностима збивања у животној средини.

Садржаји програма

Појам животне средине и станиште. Природна, друштвена и техничка средства човека. радна средина. Основни услови живота.

Природни и вештачки екосистеми. Кружење материје и протицање енергије. Деградација, заштита и унапређивање екосистема.

Еколошки значај шума за подручје Србије.

Заштићени простори. Ретке, проређене и угрожене биљне и животињске врсте. Законске одредбе о заштити природе, лова и риболова.

Биолошка зависност човека од природне и друштвене средине. Човек као биолошко и друштвено биће. Утицај човека на природу и природу на човека.

2.8. Техничко и информатичко образовање, техника и технологија и информатика

Оперативни задаци су:

- оспособљавање ученика за коришћење средстава заштите на раду, чување радне и животне средине и употреба одговарајућих техничких средстава.

Садржаји програма

Упознавање својстава и адекватне примене различитих техничких материјала, нарочито у односу на отпадне материјале, гасове и сл.

Практично оспособљавање ученика у коришћењу уређаја у откривању загађивача и загађених средина.

Практично оспособљавање за правилно коришћење, одржавање и вршење мањих поправака на уређајима и инсталацијама који се користе у раду и свакодневним потребама.

Практично оспособљавање ученика за спречавање и интервенције у случајевима нарушавања животне средине већег обима (изливање нафте, поплаве, земљотреси, пожари).

Навикавање ученика да радну и животну средину прилагођавају хигијенским, естетским, техничким, културним и другим захтевима који утичу на ефикасност рада и одговарајуће животне услове.

Навикавање ученика да користе све мере и средства техничке заштите на раду, у саобраћају и свакодневном животу, као и потреби заштите појединаца и целокупне радне и животне средине.

2.9. Ликовна култура

Оперативни задаци су:

- развијање естетског и критичког односа ученика према целокупној животној средини;
- оспособљавање ученика за свесне чуваре културне баштине;
- неговање код ученика смисла и подстицање жеље за активним стваралачким суделовањем у културном и уметничком животу своје средине;
- освештавање стваралачких процеса и увидом у властита искуства, развијање способности обликовног размишљања у животној средини;
- освештавање о димензији функционалне лепоте (дизајн) и упознавање обликовних проблема човекове животне средине;
- да код ученика развија потребу за естетским уређењем своје околине и вредновањем лепота природе и културне баштине;
- да ученике оспособљава за стваралачко коришћење визуелних ликовних искустава, развија самоактиван интерес за оплемењивање и уређење дома, школе, места, природе;
- да оспособи ученике да негују способност обликовања простора, развијају смисао за склад, ред, меру и да доприноси стварању критеријума у односу на вредност обликовног стварања у складу са потребама животне средине.

Садржаји програма

1. Документација о архитектонским и урбанистичким споменицима у завичају:

- системско фотографисање;
- израда планова, нацрта, пресека.

2. Предлози за интервенцију у недефинисаним деловима града (места):

- идејна скица;
- „елаборат“ пројекта (анализа еколошке условљености);
- макета;
- уређивање еколошке основе.

3. Интервенције у простору (визуелне комуникације):

- анализа кретања с обзиром на функције;
- обликовање информацијских и оријентацијских знакова.

4. Обликовање простора школе.

5. Скицирање и израда макета стана и куће.
6. Рељеф и макета насеља или места.
7. Ликовно обликовање природног предела или вртне архитектуре.
8. Нацрт уређења отворених и затворених простора, њихово ликовно обликовање.

3. САДРЖАЈИ КОЈИ СЕ УГРАЂУЈУ У ОКВИРЕ ПРОГРАМА ОДЕЉЕЊСКЕ ЗАЈЕДНИЦЕ УЧЕНИКА

Актуелни проблеми код нас и у свету у вези са деградацијом животне средине. Мере које се спроводе на заштити и унапређивању животне средине.

Негативни односи према живом свету (биљкама и животињама) и другим објектима природе.

Понашање за време излета и екскурзија у природи.

Стање и проблеми уређености школске средине (хигијена, естетика).

Организовање радних акција на уређењу насеља и на заштити објеката природе на територији месне заједнице.

3. САДРЖАЈИ КОЈИ СЕ УГРАЂУЈУ У ОКВИРЕ ПРОГРАМА КУЛТУРНЕ И ЈАВНЕ ДЕЛАТНОСТИ ШКОЛЕ

Организовање предавања на тему: заштита и уређење животне средине.

Издавање зидних новина или објављивање чланака у школском листу из области заштите природе.

Организовање изложби (фотографија, графикона, табела, уметничких радова) на тему: проблематика заштите и унапређивање животне средине.

Гајити цвеће које су ученици одгајили у школи или код куће.

Организовање јавних манифестација ради пропагирања акција на заштити и унапређивању животне средине.

Сарадња школе са ватрогасним друштвом ради организовања ученика за противпожарну службу у случају да се јаве шумски пожари или пожари у насељу.

Сарадња школе са органима скупштине општине ради организовања „зелених патрола“, чији је задатак да јављају инспекцијским органима или средствима јавног информисања о изворима загађивања које примете вршећи свој задатак.

Учешће ученика на конкурсима на тему: Заштита и унапређивање животне средине, коју расписују друштвено-политичке, стручне и научне организације.

Организовање акције солидарности ради сакупљања материјалне помоћи сиромашним ученицима и становништву настрадалом услед елементарних непогода и других несрећа, као и помоћ гладнима у свету.

14. ПРОГРАМ САРАДЊЕ СА ЛОКАЛНОМ САМОУПРАВОМ

Под сарадњом са локалном самоуправом подразумева се што чвршћа сарадња школе са општином. Ова сарадња се остварује пре свега преко чланова школског одбора који су бирани из реда локалне заједнице (општине), као и преко органа надлежних за друштвену бригу о деци, култури и социјалној заштити.

Циљ ове сарадње јесте повезивање школског живота и рада са друштвеном праксом како би се омогућило остваривање образовно-васпитних задатака школе и задовољавање потреба друштвене средине.

Задаци школе у програму сарадње са друштвеном средином су следећи:

- планирање и реализовање заједничких активности са субјектима из окружења;
- повезивање школе и локалне заједнице заједничким интересима и активностима;
- обезбеђивање подршке локалне заједнице у активностима школе у побољшању услова рада за ученике и запослене.

Облици и начини сарадње

Деловање представника локалне самоуправе у школском одбору испољава се у бољем упознавању живота и рада школе и њених потреба, остваривању програмских задатака школе и у сарадњи и заједничким акцијама друштвене средине и школе (доградња објеката за потребе школе и сл.), у подруштвљавања одлука значајних за образовно-васпитни рад.

Представници локалне самоуправе у школском одбору обавештавају месну заједницу и општину о проблемима и потребама школе и врше заједно са њима избор облика и врсте сарадње у циљу остваривања заједничких преузетих обавеза (обезбеђивање материјалних услова за рад школе и сл.).

Неке акције могу бити ширег значаја као на пример: курсеви примењене уметности, цвећарства и сл. Овим акцијама могу да буду обухваћени и они који више нису ученици школе. За остваривање ових програма ангажује се наставни кадар, даје простор за рад, припремају програме, наставна средства и др.

Посебан значај имају оне иницијативе које полазе из локалне самоуправе, при чему се локална самоуправа појављује као носилац посебних програма и организатор разних акција. Такве акције доприносе промени друштвене средине, а самим тим на најнепосреднији начин повезују школу са друштвеним збивањем у локалној заједници.

У циљу реализације појединих програмских садржаја, школа ће поједина подручја свога образовно-васпитног рада реализовати у сарадњи са локалном самоуправом, при чему ће користити и поједине објекте из друштвене средине, нарочито у реализацији једног дела изборних предмета, професионалне оријентације, као и у реализацији неких културно-уметничких и спортских активности.

Ради афирмације културно-уметничког стваралаштва ученика, богаћењу културних манифестација и културно-уметничког живота локалне заједнице, као и организованог утицаја на подизање опште културе становништва, школа школа остварује своје разноврсне програме и активности, ито:

а) Културно-уметничке активности: драмске представе, концерти школског хора, рецитали, изложбе ликовних радова, свечане академије; литерарне вечери и афирмисање дечјег књижевног стваралаштва; организовање културних и културно-забавних активности (посете позоришту, концертима, изложбама, музејима, приредбе ученика за ученике); организовање сусрета познатих личности из области културе и информисања; издавање школског листа.

б) Делатност школе на подизању нивоа становништва, у зависности од потребе локалне средине: култура становања; заштита животне средине; организовање промоција

књига, изложби ликовних радова и других изложби, педагошко образовање родитеља; основно образовање одраслих; популаризовање науке; остваривање циљева друштвених и хуманитарних организација и организација бриге о деци.

15. ПРОГРАМ САРАДЊЕ СА ПОРОДИЦОМ

Ради јединственог васпитног деловања школа организује сарадњу са породицом ученика кроз следеће облике сарадње:

1) Међусобно информисање родитеља и наставника о:

- психофизичком и социјалном развоју ученика;
- резултатима рада и понашања ученика;
- условима живота у породици, школи и друштвеној средини.

2) Образовање родитеља за остваривање васпитног рада:

- **здравствено васпитање:** здравствена заштита и превентива, најчешћа обољења деце, физичке промене од поласка у школу до краја пубертета, ментална хигијена, хигијенске навике, хигијена одевања и рада, најчешће деформације и њихово отклањање;
- **психолошко образовање:** психолошке карактеристике детета у основној школи, проблеми учења и рада, индивидуалности код деце, социјализација младих;
- **утицај породице у васпитању:** методе породичног васпитања, међусобни утицаји односа у породици, однос родитеља према осталим друштвеним чиниоцима;
- **утицај школе на васпитање:** обавезе ученика, кризни периоди у току образовно-васпитног процеса и како породица реагује;
- **утицај друштвене средине:** утицај и коришћење средстава информација и комуникација, дечјих и омладинских организација, слободно време ученика у породици и ван ње.

3) Сарадња са родитељима у реализацији задатака школе:

- повезивање школе и шире друштвене средине;
- учешће у остваривању задатака који се односе на професионалну оријентацију, излете, екскурзије, школу у природи и сл.;
- учешће у решавању социјалних и здравствених проблема;
- учешће у организовању друштвеног живота ученика и акција солидарности.

Упуство за остваривање сарадње

У планирању и организовању сарадње породице и школе користити све облике који су у досадашњој пракси показали добре резултате.

У међусобном информисању, поред различитих врста родитељских састанака (општих, разредних, одељењских), користити и друге колективне облике: приредбе, изложбе, демонстрирање појединих врста часова. Уз живу реч неопходно је да родитељ сагледа и резултате свог детета, али и заједнице чији је члан. У индивидуалном информисању, поред појединачних разговора у школи, на иницијативу наставника или родитеља користити и посете ученичких домова кад год се за то укаже прилика и потреба. Најважније је да се учвршћује таква пракса да и родитељи пружају наставницима одређене информације о своме детету као и наставници родитељима, у циљу бољег упознавања ученика и јединственог деловања. Сарадња се одвија и кроз кутију поврећа за родитеље која има за циљ указивање родитеља на проблеме или добре стране у школском животу.

Психички, физички и социјални развој детета веома је динамичан у току осмогодишњег школовања. Те сталне промене родитељ треба да познаје и прати да би се млади успешно развијали. Користити предавања и разговоре на одређену тему и друге изворе сазнања којима могу родитељи да се служе: литература, радио и ТВ емисије, интернет, штампа. Овакви инструктивни разговори требало би да буду саставни део информација које се добијају на одељењским родитељским састанцима.

Ангажовање родитеља може се успешно организовати путем савета родитеља школе и савета родитеља одељења. У одељењу се родитељи ангажују у остваривању различитих задатака зависно од њихове могућности и потреба појединог разреда. Савет родитеља школе укључује се у решавање проблема читаве школе и могу бити основна карика у сарадњи

школе и друштвене средине у којој се она налази. Сарадња се остварује и кроз Општински савет родитеља.

У сарадњи са родитељима посебне задатке имају одељењске старешине и стручна служба школе. Ову сарадњу планира и програмира и савет родитеља школе.

16. ПРОГРАМ И ИЗЛЕТА, ЕКСКУРЗИЈА И НАСТАВЕ У ПРИРОДИ

1. ПРОГРАМ ЗА ОСТВАРИВАЊЕ ИЗЛЕТА И ЕКСКУРЗИЈА У ПРВОМ И ДРУГОМ ЦИКЛУСУ

Циљ и задаци

Циљ излета и екскурзије, као облика образовно-васпитног рада, јесте да допринесе остваривању циљева и задатака образовања и васпитања, циљева и задатака наставних предмета, као и непосредно упознавање с појавама и односима у природној и друштвеној средини, с културним, историјским и духовним наслеђем и привредним достигнућима.

Задаци излета и екскурзије су:

- продубљивање, проширивање и обogaћивање знања и искустава ученика,
- повезивање и примењивање знања и умења,
- развијање љубави према отаџбини, њеној историји, култури и природним лепотама, неговање позитивног односа према свим њеним грађанима и њиховим националним, културним, етичким и естетским вредностима,
- неговање солидарности, хуманизма, другарства и осећај заједништва,
- успостављање непосреднијих односа између наставника и ученика и ученика међусобно,
- проучавање објеката и феномена у природи,
- уочавање узрочно-последичних односа у конкретним природним и друштвеним условима,
- упознавање с начином живота и рада људи појединих крајева,
- развој и практиковање здравих стилова живота,
- развијање свести о значају одрживог развоја и изграђивање еколошких навика и навика заштите животиња,
- развијање способности проналажења, анализирања и саопштавања информација из различитих извора,
- оснаживање ученика у професионалном развоју,
- подстицање самосталности ученика и одговорности за сопствено понашање,
- развијање способности оријентације у простору.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

Први циклус основног образовања и васпитања

У складу с наставним програмом, на екскурзијама се могу реализовати следећи програмски садржаји:

Уочавање облика рељефа и површинских вода у околини и природно-географских одлика Србије.

Посматрање карактеристичних биљака и животиња (обилазак станишта биљака и животиња у околини и Србији).

Посете заштићеним природним подручјима (национални паркови, резервати, споменици природе...).

Упознавање с прошлости и културном баштином завичаја и отаџбине (обилазак музеја, културно-историјских споменика, етно-села, спомен-кућа знаменитих људи - научника,

књижевника, уметника, војсковођа, државника...).

Развијање способности оријентације у простору и времену.

Обилазак разних типова пољопривредних површина и сточарских фарми (уознавање с производњом здраве хране).

Обилазак привредних друштава и јавних предузећа (прерада природних сировина, уознавање с различитим делатностима људи, заштита животне средине...).

Други циклус основног образовања и васпитања

У складу с наставним програмом, на екскурзијама се могу реализовати следећи програмски садржаји:

Посете које омогућавају уознавање са природним лепотама, природно-географским и друштвено-географским одликама Србије (планине, реке, језера, бање, биљни и животињски свет, заштићени природни објекти и национални паркови, становништво, народи и етничке заједнице у Србији...).

Обилазак праисторијских, античких, средњовековних, нововековних и локалитета савременог доба (Лепенски вир, Винча, Сир-мијум, Виминацијум - војни логор, Гамзиград - царска палата, Медијана, Студеница, Ђурђеви Ступови, Жича, Милешева, Сопоћани, Градац, Грачаница, Високи Дечани, Раваница, Лазарица, Љубостиња, Манасија, Каленић, Сремски Карловци, Крушедол, Ново Хопово, Врдник, Смедеревска тврђава, Голубац, Нишка тврђава, Петровара-динска тврђава, Орашац, Топола, Ћеле-кула, Таково, Тршић, Бранко-вина, Враћевшница, Текериш, Струганик, Шумарице...).

Обилазак Београда, престонице Србије (Дом Народне скупштине, Народно позориште, Народни музеј, Београдска тврђава, Опсерваторија, Војни музеј, Музеј Српске православне цркве, Музеј Првог српског устанка - Конак кнеза Милоша, Конак кнегиње Љубице, Народна библиотека, краљевски дворови на Дедињу, Музеј града, Авала, Јајинци, Етнографски музеј, Педагошки музеј, Музеј Вука и Доситеја, Саборна црква, храм Светог Саве на Врачару, Природњачки музеј, Ботаничка башта „Јевремовац“, зоолошки врт, Музеј југословенске кинотеке, Музеј Николе Тесле, Музеј са-времене уметности...).

Обилазак установа културе у Србији (Галерија Матице српске у Новом Саду, Српско народно позориште у Новом Саду, Књажевско-српски театар у Крагујевцу, завичајни и локални музеји, спомен-куће...).

Обилазак привредних друштава и јавних предузећа (предузећа у областима прехрамбене, хемијске, машинске и електроиндустрије, индустрије грађевинског материјала, енергетике...).

УПУТСТВО ЗА ОСТВАРИВАЊЕ ЕКСКУРЗИЈА

Многа знања, умења и ставове ученици најцелисходније стичу и развијају кроз активности које се одвијају ван учионице. Екскурзије су зато важан облик рада са ученицима који пружа велике могућности за остваривање бројних задатака образовања и васпитања. Наведене задатке екскурзије, који су бројни и разноврсни, треба посматрати кроз чињеницу да се екскурзије реализују током целокупног основног образовања и васпитања и да постоји кумулативни ефекат тог облика рада, који најчешће није могуће одмах у целости сагледати. Пуни смисао и оправданост постојања екскурзије је управо у њеној трансферној вредности на даљи развој ученикове личности.

У избору програмских садржаја и маршрута екскурзија, као и њиховог трајања, потребно је узети у обзир захтеве наставних програма свих предмета које ученици изучавају у тој школској години, циљеве и задатке екскурзије, узраст ученика и њихове психофизичке способности. У стручној припреми учествују сви наставници водећи рачуна да се кроз екскурзију што више повежу образовно-васпитни захтеви различитих наставних предмета. У стручним и педагошко-методичким припремама, имајући у виду циљ и задатке сваке екскурзије, наставници треба пажљиво да се упознају са маршрутом и могућностима које она пружа, како за стицање нових, тако и за продубљивање и систематизацију већ усвојених знања.

Наставничко веће може да одреди једног наставника за стручног вођу пута, који ће на

себе преузети обавезу стручне припреме екскурзије. Он ће, консултујући предметне наставнике и доступну литературу (приручнике, монографије места, проспекте, туристичке водиче, путописе...), сачинити оперативни план рада за сваки дан на екскурзији, са прецизно одређеним објектима и местима који ће бити посећени и активностима које треба реализовати. Оперативни план екскурзије биће саопштен ученицима, а предметни наставници могу да формирају ученичке групе које ће добити задужење да, на основу препоручене литературе, саставе кратке реферате који ће бити прочитани приликом посете одређеним објектима или током путовања кроз поједине крајеве.

Помоћ у припреми екскурзије могу пружити и родитељи који поседују знања и искуства релевантна за њену организацију и реализацију.

На екскурзији треба водити рачуна о физичком и психичком капацитету ученика одређеног узраста, посебно о правилној расподели активности и периода одмарања. Због обиља утисака и специфичних околности у којима се одвија екскурзија тешко је дужи временски период одржавати пажњу ученика. Треба избегавати опширна предавања, објашњења са великим бројем података и активности које су дуготрајне и замарајуће. Део времена може се посветити организовању такмичења у разним дисциплинама: фудбалу, кошарци, одбојци, трчању, скакању, певању, рецитовању, квизовима и сл.

Пре разгледања неког објекта било би корисно одржати кратак састанак са тамошњим стручњацима (кустосима, водичи-ма, инжењерима...), упознати их с циљем посете и замолити их да њихово излагање буде прилагођено ученицима. Ако излагање стручног водича превазилази могућности ученика да га разумеју, наставник треба да интервенише и пружи појашњења која одговарају предзнању ученика. њиховом узрасту и интересовањима. Подразумева се да сва излагања на екскурзији којима се објашњавају различите појаве у природи и друштву морају бити на потребном научно-стручном нивоу.

Посете привредним предузећима треба искористити за потпуније информисање ученика о појединим занимањима како би се по завршетку основног образовања и васпитања лакше определили за одређени позив.

Реализација постављеног циља екскурзије у великој мери зависи од способности наставника да са ученицима успешно ради и ван учионице. Његова улога је сада сложенија и захтевнија, јер осим што организује и реализује предвиђене активности, брине и о безбедности ученика који су током екскурзије одвојени од својих породица. У свом раду наставник треба да уважава узрастне карактеристике ученика. разлике у њиховим потребама и могућностима, да подстиче сарадњу и тимски рад, самосталност и личну одговорност.

По повратку са екскурзије, стечена знања и искуства треба што више интегрисати у наставни процес. Пожељно је са ученицима разменити утиске, извршити систематизацију и обраду података добијених током екскурзије, а од прикупљеног материјала (цртежи и фотографије музејских експоната, биљног и животињског света, културно-историјских споменика, установа културе, природних лепота...) приредити изложбу, као погодан начин да се реализована екскурзија представи на нивоу школе.

Екскурзија се организује и изводи уз предходну писмену сагласност родитеља, по правилу за најмање 60% ученика истог разреда и уколико су створени услови за остваривање циљева и задатака.

Изузетно, екскурзија може да се организује ако писмену сагласност да најмање 60% родитеља ученика одељења.

2. ПРОГРАМ ЗА ОСТВАРИВАЊЕ НАСТАВЕ У ПРИРОДИ У ПРВОМ ЦИКЛУСУ

Настава у природи је облик образовно-васпитног рада којим се остварују обавезни и изборни наставни предмети и ваннаставне активности из наставног плана и програма за први циклус основног образовања и васпитања - у климатски погодном месту из здравствено-рекреативних, образовно-васпитних и социјалних разлога.

За укупан развој личности ученика настава у природи има вишеструки значај - здравствени, педагошки и социјални. Уз повећани обим физичке активности, у здравој животној средини, овај облик образовно-васпитног рада доприноси очувању и унапређивању укупног здравља ученика. Образовна-васпитна вредност наставе у природи је у томе што се

непосредним опажањем природне и друштвене средине и потпуним доживљајем стварности, коју треба проучавати, омогућује утврђивање и проширивање постојећих и стицање потпунијих, дубљих и трајнијих знања. Директан контакт и интеракција са природним окружењем доприноси бољем уочавању законитости које важе у природи и схватању значаја њене заштите и очувања. Боравак ученика у природи доприноси и њиховој социјализацији јер се кроз целодневне заједничке активности међусобно боље упознају, сарађују и зближавају. Подстиче се, такође, њихова одговорност и самосталност у обављању личне хигијене и бриге о себи.

При организацији наставе у природи потребно је придржавати се стручних педагошко-психолошких и дидактичко-методичких упутстава како би се у што већој мери остварили постављени циљеви.

Настава у природи организује се за ученике од првог до четвртог разреда основног образовања и васпитања, у трајању од 7 до 10 дана, уз писмену сагласност родитеља, за најмање 60% ученика одељења.

За ученике који не одлазе на наставу у природи школа је дужна да организује наставу.

Настава у природи може се изводити у објектима који испуњавају услове за извођење предвиђених наставних и ваннаставних садржаја.

Пре поласка на наставу у природи организује се лекарски преглед свих ученика.

Циљевинаставе у природи су:

- очување, подстицање и унапређивање укупног здравственог стања ученика, њиховог правилног психофизичког и социјалног развоја;
- стварање основа за усвајање активног, здравог и креативног начина живота и организовања и коришћења слободног времена;
- проширивање постојећих и стицање нових знања и искустава о непосредном природном и друштвеном окружењу;
- развијање еколошке свести и подстицање ученика на лични и колективни ангажман у заштити природе;
- социјализација ученика и стицање искустава у колективном животу, уз развијање толеранције и одговорног односа према себи, другима, окружењу и културном наслеђу;
- развијање позитивних односа према националним, културним и естетским вредностима.

Задаци и садржаји *наставе у природи* остварују се на основу наставног плана и програма образовно-васпитног рада и школског програма и саставни су део годишњег програма рада школе.

Задаци који се остварују реализацијом програма наставе у природи су:

- побољшање здравља и развијање физичких и моторичких способности ученика;
- задовољавање основних дечијих потреба за кретањем и игром;
- очување природне дечије радозналости за појаве у природи и подстицање интересовања и способности за њихово упознавање кроз одговарајуће активности;
- развијање способности запажања основних својстава објеката, појава и процеса у окружењу и уочавање њихове повезаности у конкретним природним и друштвеним условима;
- подстицање самосталности у процесу стицања знања кроз непосредне истраживачке задатке;
- развијање свести о потреби заштите, неговања, чувања и унапређивања природне и животне средине и изграђивање еколошких навика;
- упознавање природно-географских, културно-историјских знаменитости и лепоте места и околине;
- упознавање са начином живота и рада људи појединих крајева;
- упознавање разноврсности биљног и животињског света појединих крајева, уочавање њихове повезаности и променљивости;

- упознавање са карактеристикама годишњих доба у природи и смењивање временских прилика;
- развијање способности сналажења тј. оријентисања у простору и времену;
- оспособљавање ученика за безбедан и правилан боравак у природи;
- развијање правилних хигијенско-здравствених навика и подстицање самосталности у обављању личне хигијене и бриге о себи;
- подстицање и стварање навике за неговање редовне физичке активности и за што чешћи боравак у природи;
- формирање навика редовне и правилне исхране;
- навикавање на правилно смењивање рада, одмора и сна;
- разумевање и уважавање различитости међу појединцима;
- подстицање групног рада, договарања и сарадње са вршњацима и одраслима кроз одговарајуће активности.

Настава у природи пружа могућности интердисциплинарног повезивања садржаја различитих наставних предмета и других ваннаставних активности. Планирање садржаја овог облика рада врши се на основу наставних програма обавезних и изборних наставних предмета из којих се издвајају они садржаји који су погодни за остваривање циљева и задатака наставе у природи, а одговарају условима у којима се она реализује. У самим наставним програмима за поједине предмете могу се наћи садржаји који експлицитно или имплицитно упућују на погодност овог облика образовно-васпитног рада (свет око нас, природа и друштво, физичко васпитање, ликовна култура, музичка култура, чувари природе, народна традиција, грађанско вастипање...).

Један од битних услова успешне реализације овог облика образовно-васпитног рада јесте припрема ученика, родитеља и наставника.

Одвајање ученика од породице у дужем временском периоду и боравак у новим условима представља озбиљан захтев за ученике тог узраста и зато је важно да буду добро припремљени за оно што их очекује на настави у природи. Припрема подразумева да се ученици унапред упознају са местом у које одлазе, условима живота у којима се организује настава у природи, облицима и садржајима рада, начином превоза и понашањем у току пута, потребним књигама, прибору, одећи, обући, појединим спортско-рекреативним активностима које ће се тамо реализовати. Ученицима треба пружити прилику да питају и добију одговор о свему што их занима, а наставник треба да чује и уважи, у мери у којој је то могуће, њихове потребе, жеље и интересовања. Посебну пажњу треба посветити делу припреме у коме се наставник са ученицима договара око правила понашања током извођења наставе у природи - уз разумевање зашто је важно њихово поштовање.

Припрема родитеља подразумева организовање родитељских састанака и пружање информација о основним географским карактеристикама и климатским условима краја у коме се организује настава у природи, времену одласка, дужини боравка, цени, документацији коју треба припремити, условима смештаја, исхранездравствене заштите, условима живота и рада ученика, могућностима комуникације са децом и сл. Истовремено се родитељима дају детаљна упутства о припреми деце, са списком неопходног прибора за личну хигијену, писање, потребном гардеробом... Ради прикупљања важних информација везаних за здравствени и психофизички статус деце, њихове особености, специфичне навике и интересовања, организују се са родитељима посебни разговори.

Припрема наставника обухвата индивидуалну и заједничку припрему. Заједничка припрема се одвија путем краћих састанака на нивоу школе. На њима се разматрају најважнија организациона питања о месту и условима боравка, цени и сл. Индивидуална припрема обухвата добро информисање наставника о географским и геолошким карактеристикама краја, о флори и фауни, историјским подацима, значајним културним, привредним и другим објектима који се могу посетити, обичајима и етнографским карактеристикама подручја и места на коме ће се одвијати настава у природи. На основу прикупљених података и постављених циљева и задатака наставе у природи, наставник саставља програм који ће се реализовати (пored садржаја наставе програм поседује и

спортско-рекреативне и културне активности, друштвене игре, типске вечерње програме...), одабира методе и облике рада, одређује динамику активности и припрема све што ће му обезбедити ефикасан и успешан рад. Дobar програм наставе у природи поседује чврсту структуру, која пре свега указује шта треба постићи. Како је немогуће предвидети све факторе који су од утицаја на њену реализацију неопходни су и оперативни планови који поседују флексибилност, односно прилагодљивост датим околностима нпр. лошим временским условима.

Реализација постављених циљева наставе у природи у великој мери зависи од способности наставника да са ученицима успешно ради и ван учионице. Његова улога је сада сложенија и захтевнија јер, осим што организује и реализује редовну наставу и предвиђене активности, брине и о безбедности ученика. У свом раду он треба да уважава индивидуалне карактеристике ученика, разлике у њиховим потребама и могућностима, да подстиче сарадњу и тимски рад, самосталност и личну одговорност.

Приликом остваривања програма наставе у природи треба што више наставних и ваннаставних активности реализовати у природном окружењу - уз смењивање редовне наставе, самосталних активности ученика, спортско-рекреативних и културних активности, игре и забаве, пасивног и активног одмора.

По повратку са наставе у природи, стечена знања и искуства треба што више интегрисати у наставни процес и омогућити ученицима да искажу своје утиске и осећања о ономе што су доживели.

17. ПРОГРАМ РАДА ШКОЛСКЕ БИБЛИОТЕКЕ И ШКОЛСКОГ БИБЛИОТЕКАРА

ЦИЉ

Циљ школске библиотеке јесте организован и програмиран библиотечко - наставни рад у функцији остваривања васпитно - образовног процеса, односно у функцији унапређивања писмености, информатичке писмености, медијске писмености, подучавања, учења и подизање културног нивоа, као и оспособљавање ученика за самостално коришћење различитих извора знања.

ЗАДАЦИ

Школска библиотека као саставни део образовно - васпитне функције школе има следеће задатке:

- Прикупљање и инвентарисање уџбеника и других наставних средстава за редовну наставу, као и за ученике са сметњама у развоју; такође, и литературу за наставнике и стручне сараднике
- Развијање навике читања и коришћења библиотечких услуга
- Оспособљавање ученика да користе информације у свим облицима и на свим медијима и омогући им да овладају вештинама потребним за учење у току целог живота
- Подршка у остваривању образовно - васпитних циљева обавезне, изборне и факултативне делатности школе;
- Пружање прилике да се искуси стварање и коришћење информација у циљу стицања знања, развијања маште и уживања у лепоти стваралаштва;
- Подстицање свих ученика да стичу и користе вештине вредновања и коришћења информација, без обзира на облик, формат или медиј, као и да овладају начинима друштвене комуникације;
- Обезбеђивање приступа локалним, регионалним, националним и глобалним изворима и могућностима, што оне који уче доводи у додир са различитим идејама, искуствима и ставовима;
- Организовање активности које јачају друштвену и културну свест;
- Сарадња са ученицима, наставницима и родитељима да би се остварили циљеви школе;
- Заступање начела да су слобода мишљења и приступ информацијама непходни предуслови за делотворно и одговорно учешће у грађанском демократском друштву;
- Промоција читања и услуга школске библиотеке у школској и широј друштвеној заједници.

ШКОЛСКИ БИБЛИОТЕКАР

ЦИЉ:

Стручни сарадник – школски библиотекар, својим стручним ангажовањем доприноси остваривању и унапређивању образовно – васпитног рада школе реализујући програм рада прилагођен наставним плановима и програмима. Програм рада школског библиотекара обухвата задатке и послове из области образовања и васпитања, као и библиотечко – информатичке послове из домена културних и уметничких аспеката образовања. Он подстиче промовисање читања и самосталност ученика у учењу, даје свој допринос у развоју информатичке и медијске писмености за ученике и наставнике,

остварује сарадњу и заједничко планирање активности наставника, школског библиотекарa и локалне самоуправе, обезбеђује електронске изворе и приступ ка њима, што омогућава ученицима да овладају вештинама налажења и критичког процењивања датих информација и перманентности учења током читавог живота.

ЗАДАЦИ:

Школски библиотекар реализовањем библиотечко – информацијских задатака, као и послова из области образовања и васпитања, доприноси унапређивању свих облика и подручја рада школе, тако што учествује у пословима планирања, програмирања, организовања, унапређивања и праћења рада школе, односно целокупног образовног процеса. Задаци школског библиотекарa су:

- Развијање и неговање навика читања и коришћења библиотеке код ученика и наставника
- Развијање и промовисање правилне употребе свих облика и извора информација
- Стварање услова за интердисциплинарни приступ настави и електронском учењу
- Мотивисање ученика за учење, подстицање на оспособљавање за самостално учење и образовање током целог живота
- Сарадња са учитељима, наставницима, стручним сарадницима, родитељима
- Праћење и подстицање развоја ученика у индивидуалним способностима и њиховим склоностима ка интелектуалном, емоционалном – социјалном и сваком другом професионалном развоју
- Пружање помоћи обдареним ученицима при налажењу и избору одговарајуће литературе, као и ученицима који имају тешкоће у учењу и раду
- Стварање услова за што непосреднији и једноставнији приступ библиотечком фонду и расположивим изворима информација, као и развијање индивидуалне стваралачке способности и креативности код ученика
- Вођење аутоматизованог библиотечног пословања (инвентарисање, класификација, каталогизација библиотечке грађе и други послови)
- Коришћење савремених облика и метода рада са ученицима
- Заштита и чување библиотечке грађе и периодична ревизија фонда.

Задаци школског библиотекарa се остварују кроз следеће области рада:

1. ПЛАНИРАЊЕ И ПРОГРАМИРАЊЕ ОБРАЗОВНО – ВАСПИТНОГ РАДА

-Планирање набавке литературе и периодичних публикација за ученике, наставнике, стручне сараднике

- Израђивање годишњег, месечног и оперативног плана
- Планирање и програмирање рада са ученицима у школској библиотеци
- Вођење месечне статистике читаности по разредима и одељењима

2. ПРАЋЕЊЕ И ВРЕДНОВАЊЕ ОБРАЗОВНО – ВАСПИТНОГ РАДА

- Учешће у изради годишњег плана рада и самовредновања рада школе
- Вођење аутоматизованог библиотечног пословања
- Одабир и припремање литературе и друге грађе за разне образовно – васпитне активности
- Побољшање информационе, медијске и информатичке писмености корисника развијањем критичког односа према различитим информацијама и изворима сазнања и осећаја за естетске вредности

3. РАД СА НАСТАВНИЦИМА

- Сарадња са наставницима на промоцији читања

- Сарадња са наставницима у припремању ученика за самостално коришћење разних извора информација
- Организовање наставних часова из појединих предмета у школској библиотеци
- Сарадња са наставницима у вези са утврђивањем годишњег плана обраде лектуре и коришћења библиотечког простора
- Коришћење ресурса библиотеке у процесу наставе
- Систематско информисање корисника школске библиотеке о новоиздатим књигама, стручним часописима и другој грађи, о тематским изложбама, акцијама, јубилејима

4. РАД СА УЧЕНИЦИМА

- Обучавање ученика за самостално коришћење библиотечког фонда и за самостално коришћење различитих извора информација
- Пружање помоћи ученицима у учењу и савладавању наставног процеса
- Упознавање ученика са методама и техникама научног истраживања и библиографског цитирања
- Рад на развијању позитивног односа према читању и важности разумевања текста и упућивање на истраживачке методе рада
- Стимулише навикавање ученика да пажљиво користе и чувају библиотечку грађу, да развијају навику долажења у школску и јавну библиотеку и да узимају учешће у њеним културно – просветним активностима у складу са њиховим интересовањима и потребама
- Подстиче побољшање информационе, медијске и информатичке писмености ученика развијањем истраживачког духа и критичког односа према различитим информацијама и изворима сазнања и осећаја за естетске вредности
- Ради са ученицима у различитим школским и ваншколским пројектима

5. РАД СА РОДИТЕЉИМА

- Остваривање сарадње са родитељима у вези са развијањем читалачких навика ученика

6. РАД СА ДИРЕКТОРОМ, СТРУЧНИМ САРАДНИЦИМА

- Сарадња са директором, педагогом, психологом, стручним већима у вези са набавком и коришћењем књижне и некњижне грађе, као и целокупном организацијом рада школске библиотеке
- Информисање стручних већа, стручних сарадника, директора о набавци нове стручне литературе за предмете, дидактичко – методичке и педагошко – психолошке литературе
- Припрема заинтересованих за реализацију мултидисциплинарних пројеката, изложби, креативних радионица, за организовање књижевних сусрета и других културних догађања
- Сарадња око обезбеђивања књижне и некњижне грађе за школску библиотеку
- Припремање и организовање културних активности школе (књижевне трибине, сусрети, разговори, изложбе, конкурси, обележавање различитих јубилеја...)
- Учешће у припремању прилога за интернет презентацију школе

7. РАД У СТРУЧНИМ ОРГАНИЗАЦИЈАМА И ТИМОВИМА

- Рад у стручним тимовима у складу са решењем директора
- Рад у стручним тимовима у циљу промовисања школе и прикупљању средстава за обнову књижног фонда

8. САРАДЊА СА НАДЛЕЖНИМ УСТАНОВАМА, ОРГАНИЗАЦИЈАМА, УДРУЖЕЊИМА И ЈЕДИНИЦАМА ЛОКАЛНЕ САМОУПРАВЕ

- Сарадња са другим школама, библиотекама, са просветним, научним, културним и другим установама
- Учешће у раду Друштва школских библиотекара Србије

9. ВОЂЕЊЕ ДОКУМЕНТАЦИЈЕ, ПРИПРЕМА ЗА РАД И СТРУЧНО УСАВРШАВАЊЕ

- Праћење и евиденција коришћења литературе у школској библиотеци
- Вођење документације о раду школске библиотеке и школског библиотекара
- Стручно усавршавање у установи и ван установе

САДРЖАЈ РАДА

У школској библиотеци се прикупља и обрађује библиотечко - информациона грађа (књиге и школска документа) коју користе ученици, наставници и стручни сарадници.

Садржај рада библиотеке и школског библиотекара обухвата следеће области активности:

1. Програмски садржаји у образовно - васпитном раду:

- упознавање ученика са радом библиотеке;
- оспособљавање за самостално коришћење књига, часописа, енциклопедија...;
- упутства за писање реферата и самосталних радова, израда паноа и презентација;
- развијање навика за чување, заштиту и руковање књижном и некњижном грађом.

2. Програмски садржаји везани за сарадњу са наставницима, педагогом, психологом, директором и родитељима:

- учествовање у програмирању годишњег и развојног плана школе;
- набавка и коришћење књижно - библиотечке грађе за наставнике и стручне сараднике;
- сарадња у вези са посетом Сајму књига и информација о набавци књига;
- сарадња на развоју информатике и информатичне писмености;
- рад у школским тимовима;
- организовање огледних часова лектуре у школској библиотеци у договору са учитељима и наставницима
- сарадња са родитељима.

3. Програмски садржаји у библиотечко - информационој делатности:

- израда годишњег плана и програма рада библиотеке;
- систематско информисање ученика и запослених о новим књигама листовима и часописима;
- помоћ у припреми паноа и тематских изложби о појединим издањима;
- упис ђака првака у библиотеку (школску и Библиотеку града Београда, одељење „Миодраг Булатовић“)
- сређивање и естетско уређење библиотеке.

4. Програмски садржаји везани за културну и јавну делатност:

- планирање културних садржаја за школску годину;
- израда текстова за интернет презентацију школе;
- прикупљање и евидентирање литерарних радова ученика;
- сарадња са другим школским и месним библиотекама
- сарадња са Центром за културу Раковица и Дечјим културним центром Београд.

Клуб љубитеља књиге

У оквиру рада школске библиотеке, своје активности остварује Клуб љубитеља књиге, који окупља ученике који воле добру књигу и читање, уз стручну сарадњу и помоћ школског библиотекара.

Ученици чланови овог Клуба и школски библиотекар у току школске године посебно остварују следеће активности:

- организовање књижевних сусрета;
- прикупљање књига као добровољних поклона библиотеци;
- сарадња и учествовање у разним квизовима из књижевности;
- сарадња са издавачким кућама и месном библиотеком;
- стална брига о уређењу паноа у библиотеци;
- избор и награђивање најбољих свески за лектуру и писмених састава из књижевности;
- прикупљање чланака и фотографија из књижевности;
- подстицање ученика на читање и рад у библиотеци;
- учешће на конкурсима дегрег одељења Библиотеке града Београда
- рад на пројектима везаним за промоцију читања и развијања информатичке писмености (школски пројекти и пројекти Друштва школских библиотекара, Библиотеке града Београда...).

18. НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ДРУГИХ ОБЛАСТИ РАЗВОЈНОГ ПЛАНА ШКОЛЕ

1. НАЧИН ОСТВАРИВАЊА И ПРИЛАГОЂАВАЊА ПРОГРАМА ЗА УЧЕНИКЕ СА ИЗУЗЕТНИМ СПОСОБНОСТИМА И ЗА УЧЕНИКЕ ПРИПАДНИКЕ НАЦИОНАЛНЕ МАЊИНЕ

За ученике са изузетним способностима припрема се индивидуални образовни план, програм и начин рада којим се утврђује обogaћен начин образовања и васпитања који садржи:

- 1) дневни распоред активности часова наставе у одељењу;
- 2) дневни распоред рада са лицем које пружа додатну подршку и учесталост те подршке;
- 3) циљеве образовно-васпитног рада;
- 4) посебне стандарде постигнућа и прилагођене стандарде за поједине или све предмете са образложењем за одступање;
- 5) програм по предметима, прецизирано који садржаји се обрађују у одељењу, а који у раду са додатном подршком;
- 6) индивидуализован начин рада наставника, избор адекватних метода и техника образовно-васпитног рада.

Прилагођавање програма за образовање и васпитање на језику националне мањине врши се тако што се:

- 1) образовно-васпитни рад остварује на матерњем језику, двојезично или на српском језику;
- 2) настава српског језика као нематерњег језика има статус обавезног предмета;
- 3) фонд часова за наставу обавезних предмета српски језик или српски језик као нематерњи језик и матерњег језика одређује се наставним планом;
- 4) у оквиру двојезичне наставе она се може изводити на језику националне мањине и српском уколико постоје услови и стручан кадар за то;
- 5) за припаднике националних мањина програм наставе прилагођава се у погледу садржаја који се односе на историју, уметност и културу националне мањине:
 - у настави историје обрађују се садржаји из историје те мањине са фондом до 15% од укупног броја часова у току школске године;
 - у настави музичке културе до 60% садржаја који се обрађују певањем и свирањем, односно до 20% садржаја у области слушања музике, по избору наставника, обухвата дела националних стваралаца;
 - у настави ликовне културе, до 30% садржаја, по избору наставника, обухвата уметничка дела националних стваралаца и националне споменике културе.

2. ПРИПРЕМА ИНДИВИДУАЛНОГ ОБРАЗОВНОГ ПЛАНА ЗА УЧЕНИКЕ КОЈИМА ЈЕ ПОТРЕБНА ДОДАТНА ОБРАЗОВНА ПОДРШКА

Индивидуални образовни план се припрема за ученике којима је услед социјалне ускраћености, сметњи у развоју, инвалидитета, каснијег укључивања у школовање, недовољног познавања језика и других разлога потребна додатна образовна подршка. Циљ индивидуалног образовног плана јесте постизање оптималног укључивања таквих ученика у редован образовно-васпитни рад и њихово осамостаљивање у вршњачком колективу.

За сваког ученика појединачно, према његовим специфичним потребама и могућностима, припрема се прилагођен начин образовања који обухвата индивидуални образовни план, програм и начин рада који садрже:

- 1) дневни распоред активности часова наставе у одељењу;
- 2) дневни распоред рада са лицем које пружа додатну подршку и учесталост те подршке;
- 3) циљеве образовно-васпитног рада;
- 4) посебне стандарде постигнућа и прилагођене стандарде за поједине или све предмете са образложењем за одступање;
- 5) програм по предметима, прецизирано који садржаји се обрађују у одељењу, а који у раду са додатном подршком;
- 6) индивидуализован начин рада наставника, избор адекватних метода и техника образовно-васпитног рада.

Индивидуални образовни план доноси педагошки колегијум на предлог стручног тима за инклузивно образовање. Тим за инклузивно образовање чине одељењски старешина и предметни наставници, стручни сарадник школе, родитељ/старатељ, а по потреби педагошки асистент и стручњак ван школе, на предлог родитеља/старатеља.

Родитељ/старатељ даје сагласност за спровођење индивидуалног образовног плана.

Наставник при планирању свог рада у одељењу усклађује свој план са индивидуалним образовним планом ученика.

Спровођење индивидуалних образовних планова прати просветни саветник.

19. ПРОДУЖЕНИ БОРАВАК У ШКОЛИ

1. Као факултативни део школског програма у Основној школи «Франце Прешерн» Београд, организован је продужени боравак ученика I и II разред, ради остваривања одређених социјално-педагошких циљева и задатака, као што су:

- допринос истинској демократизацији основног образовања и васпитања, нарочито ублажавање последица створених деловањем наглашених социјалних разлика у друштву;

- хуманије реаговање на потребе преангажованих родитеља или старатеља које омогућује успешније обављање послова и радних задатака на радним местима у предузећима и установама;

- потпуније обезбеђивање услова за интелектуални, емоционални, морални, естетски, радни, социјални и укупни психофизички развој личности, првенствено деци која потичу из породица које из објективних или субјективних разлога нису у могућности да целовитије остварују своју животну и социјалну функцију;

- стварање предуслова за организовано праћење одмерености и примерености захтева утврђених наставним планом и програмом, уџбеницима, приручницима и другим изворима знања;

- стицање повратних информација о укупној ваљаности примењених метода, облика и средстава у процесу образовно-васпитног рада, посебно на часовима самосталног рада ученика, у скитивностима у слободном времену ученика и у вредновањима писмених и практичних радова ученика;

- хуманизацији интерперсоналних односа у школи и у сарадњи са родитељима ученика.

2. Продуженим боравком обухватају се првенствено ученици са тешкоћама у интелектуалном, емоционалном и социјалном развоју; ученици који живе у непотпуним породицама; ученици чије су породичне прилике несређене; ученици који живе и раде у веома slabим стамбеним условима; ученици чији родитељи бораве у иностранству, или су повратници, па им је нужна организована допунска помоћ због разлика у програмима; ученици с којима се изводи двојезична настава; ученици чији су родитељи сезонски радници; ученици чија су оба родитеља запослени.

3. Сви облици и видови образовно-васпитног рада са ученицима обухваћеним продуженим боравком проистичу из наставног плана и програма, с тим што се домаћи задаци ученика организују и извршавају у школи, и то као посебни, распоредом предвиђени часови самосталног рада.

Сви прописани фондови часова за све облике и видове рада удвостручују се, изузев оних утврђених за редовну наставу, затим за самостални рад који сакодневно траје по један школски час и за активности у слободном времену које се свакодневно организују у трајању од најмање 150 минута, не рачунајући време јутарњег прихвата ученика.

4. Самосталним радом ученици у продуженом боравку организовано и плански, уз струјно-педагошку помоћ и сарадњу са наставником, утврђују, продубљују, примењују и коначно усвајају нова знања, умења и навике. Самостални рад се свакодневно организује из српског језика и матема-тике, а повремено у току године из света око нас. Задатак наставе је да ученике уведе у методе и технике учења и да доприноси дидактичко-методичкој и програмској корелацији са остваривањима програмских задатака у осталим предметима и видовима рада.

Задаци урађени на часовима самосталног рада се анализирају, исправљају и вреднују, али се не оцењују.

5. Ученицима у продуженом боравку могу се плански и педагошки организовано **задавати следећи припремни домаћи задаци**, као што су:

- читање обавезне школске и домаће лектире,
- читање листова и часописа за децу,
- коришћење правописа, лексикона, енциклопедија и разноврсних и ЦД-ова са звучно-висуелним садржајима;
- меморисање краћих поетских и прозних текстова,
- вођење дневника и календара природе и друштва,
- извођење посматрања и практичних радова са записивањем и илустровањем, односно сни-мањем,
- гледање и слушање одређених позоришних и филмских представа, као и телевизијских и радио-емисија,
- посећивање културно-просветних установа, историјских и других значајних или знаменитих објеката,
- праћење изложби и учествовање у манифестацијама,
- учествовање у хуманитарним и другим друштвено-корисним акцијама, нарочито оним еко-лошког карактера,
- израда мање сложених дидактичких материјала.

О планирању и остваривању ових активности ученика редовно се упознају родитељи на роди-тељским састанцима или у оквиру «дана отворених врата», и то на основу добро вођене евиденције.

6. Активности у слободном времену ученика имају првенствено рекреативно-забавни и стваралачки карактер, и оне могу бити: радно-техничке, производне и хуманитарне, затим културно-уметничке, спортске и забавне.

Организују се на принципу потпуне слободе избора, добровољности, самоорганизованости ученика у оквиру различитих група и колектива, како би омогућиле да у њима ученици стварају, откривају, представљају, увежбавају, одмеравају, изражавају речима, звуцима, покретима, бојама и другим разноврсним облицима и средствима. У њима ученици учествују без обзира на узраст, а у зависности од интересовања за садржаје који се организовано и плански нуде. Ове активности се планирају и програмирају годишњим програмом рада школе, а у њиховој реализацији могу учествовати и сарадници (старији ученици, родитељи, студенти, будући учитељи и васпитачи и други), али само у оним активностима које нису програмиране наставним планом им програмом у оквиру редовних и факултативних активности.

7. Ученицима у продуженом боравку организује се исхрана у школи са најмање три obroka (доручак, ужина и ручак). О квалитету јеловника исхране ученика брину одговарајуће организације задужене за бригу о исхрану младих у школи и у састављању јеловника, а на одређени начин, учествују ученици и наставници који раде са њима.

Са ученицима се хране и учитељи.

Школски лекар брине о праћењу физичког развоја ученика у вези с тим сарађује са организа-торима исхране ученика и родитељима ученика.

8. У дневној и недељној организацији и извођењу образовно-васпитног рада у групама продуженог боравка школа обезбеђује:

- **јутарње прихватање ученика**, деце из породица којима је то потребно, а које почиње у 7.00 сати;
- **јутарња физкултурна рекреација** у трајању од 5 до 10 минута;
- **доручак ученика и учитеља** између 7.35 и 7.55 сати;
- **припреме за обавезне преподневне активности** које трају од 8.00 до 11.00 сати;
- **преподневне обавезне активности** чије је трајање, по правилу, четири школска часа;
- **преподневна ужина** која се узима после другог часа;
- **рекреативна пауза** после трећег часа, у трајању од 10 минута, и то на отвореном простору, терену уз музику и спортске активности;
- **ручак за ученике и учитеље** који почиње после четвртог часа;

- **подневне активности у слободном времену** које трају најмање 150 минута;
- **послеподневне активности** у трајању од три школска часа, од којих је један необавезан за све ученике (то су часови самосталног рада и ненаставне активности);
- **поподневна ужина** која се даје после првог или другог поподневног часа;
- **завршетак послеподневног рада**, по правилу, траје до 16.00, а изузетно до 17.30 сати.

9. Додатну педагошку документацију у групама продуженог боравка чине: дневник рада јутарњег прихватања ученика, оперативни план активности у слободном времену, оперативни план за самостални рад ученика и припремне домаће задатке и евиденцију о физичком развоју и здравственом стању ученика.

20. ПРОГРАМ БЕЗБЕДНОСТИ И ЗДРАВЉА НА РАДУ

Програм безбедности и здравља на раду обухвата заједничке активности школе, родитеља и локалне самоуправе, усмерене на развој свести за спровођење и унапређивање безбедности и здравља на раду. Те активности су следеће:

1. Периодични прегледи и испитивање опреме за рад

Средства и опрема за рад, електричне инсталације, грејање и друге инсталације одржавају се редовно и правилно у исправном стању, у складу са техничким прописима и одређеним стандардима, на начин који обезбеђује одговарајућу сигурност запослених.

Периодичне прегледе и провере исправности врше лица са одговарајућим лиценцама.

2. Испитивање услова радне средине

У радним и помоћним просторијама у којима се при раду евентуално користе штетне или опасне матерје, ради спречавања повређивања, као и утврђивања да ли радна средина одговара условима за продутиван рад и здравље врши се испитивање:

- микроклиме (температура, брзина струјања ваздуха и релативна влажност ваздуха);
- хемијске штетности (гасови, паре, дим, прашина);
- физичке штетности (бука, вибрација и штетна зрачења);
- осветљеност;
- материје чија су својства опасна по живот и здравље запослених.

3. Израда акта о процени ризика

Процена ризика се заснива на систематском евидентирању и процењивању могућих врста опасности и штетности на радном месту и радној околини, на анализирању организације рада и радног процеса, средстава рада, сировина и материјала у радном процесу, средстава и опреме за личну заштиту и других елемената који могу да изазову ризик од повреда на раду, оштећење здравља или обољење.

Процена ризика између осталог обухвата:

- опис технолошког и радног процеса;
- опис средстава за рад;
- опис средстава и опреме за личну заштиту;
- снимање организације рада;
- препознавање и утврђивање опасности и штетности на радном месту и у радној околини;
- процена ризика у односу на опасности и штетности;
- утврђивање начина и мера за отклањање, смањење или спречавање ризика.

4. Оспособљавање запослених и ученика

Послодавац је дужан да изврши теоријско и практично оспособљавање запослених за безбедан и здрав рад при заснивању радног односа, премештању на друге послове, приликом увођења нове технологије, односно нових средстава за рад, као и код промене процеса рад.

Провера теоријске и практичне оспособљености запосленог за безбедан и здрав рад обавља се на радном месту.

Одељењски старешина и наставници који с ученицима обрађују одговарајуће програмске садржаје обавезни су да ученике упознају са опасностима с којима се могу суочити за време остваривања образовно-васпитног рада и других активности које организује Школа, као и с начином понашања којим се те опасности избегавају или отклањају.

5. Сарадња са државним органима и органима општине Раковица и града Београда

Ради спровођења мера безбедности и здравља, Школа сарађује са државним органима и органима локалне самоуправе, као и другим субјектима с којима је таква сарадња потребна, а посебно са:

- Министарством просвете;
- Министарством унутрашњих послова;
- органима општине Раковица и града Београда;
- Центром за социјални рад у Раковици и другим градовима и општинама из којих ученици долазе.

21. ПРАЋЕЊЕ ОСТВАРИВАЊА ШКОЛСКОГ ПРОГРАМА

Праћење остваривања овог школског програма је континуирани задатак Стручног актива за развој школског програма и Педагошког колегијума ОШ “Франце Прешерн”, а у циљу унапређивања квалитета свих елемената који чине школски програм. При томе ће се посебно пратити следећи елементи: постигнућа ученика, оствареност циљева и исхода, усклађеност циљева и исхода са наставним садржајима, наставним методама и облицима рада са активностима ученика и наставника са наставним средствима, временском динамиком, са узрасним и развојним карактеристикама ученика, као и фактори који подржавају реализацију, али и фактори који ометају остваривање целокупног школског програма онако како је планиран.

Да би се утврдио степен реализације, односно интензитет и обим остваривања појединих горе наведених елемената праћења у том циљу обавиће се следећи послови:

- израда документације за мерење и процењивање,
- израда документације за праћење реализације појединих елемената школског програма,
- израда инструмената за процењивање рада наставника у извођењу наставе појединих предмета и осталих облика образовно васпитног рада,
- праћење и вредновање квалитета остварене сардње наставника и породице ученика,
- праћење и процењивање стручног усавршавања наставника,
- праћење и вредновање понашања ученика како у настави тако и у ваннаставним активностима,
- праћење и вредновање односа ученика према својим обавезама, одговорностима и дужностима,
- праћење и вредновање социјалног понашања ученика,

Праћење и вредновање остварених резултата у појединим елементима школског програма обављаће се помоћу следећих техника и инструмената:

- непосредан увид у рад и резултате рада;
- израда анализа и извештаја;
- израда приказа, шема и графикона;
- израда социограма;
- израда документације за праћење појединих елемената;
- израда упитника за прикупљање различитих података;
- израда различитих скала за процењивање и самооцењивање.

Поред инструмената који ће се изградити у школи приликом праћења остварених резултата користиће се и за те потребе набавити и одговарајући стандардизовани инструмент.

22. ПРИЛОЗИ УЗ ШКОЛСКИ ПРОГРАМ

Саставни део овог Школског програма чине следећи посебни документи којима се утврђују обавезни и слободни садржаји за обавезне и изборне предмете, као и начин и поступак остваривања прописаних наставних планова и програма:

- Годишњи планови за реализацију циљева, задатака и садржаја обавезних и изборних предмета;
- Месечни планови и програми за реализацију циљева, задатака и садржаја обавезних и изборних предмета;
- Дневни распоред предметних активности;
- Дневне припреме наставика за реализацију циљева, задатака и садржаја обавезних и изборних предмета.
- Индивидуални образовни планови ученика који се образују по ИОП-у.

ОСНОВНА ШКОЛА „ФРАНЦЕ ПРЕШЕРН” БЕОГРАД

На основу члана 119. Закона о основама система образовања и васпитања („Службени гласник РС“ број 88/2017 и 27/2018.) и члана 30 Статута Основне школе „Франце Прешерн“ Београд, на седници одржаној _____ 2018. године, Школски одбор Основне школе „Франце Прешерн“, донео је следећу

О Д Л У К У

Доноси се Школски програм за школску 2018/2019., 2019/2020., 2020/2021., 2021/2022. годину.

Председник Школског одбора
